IV. OF
RONTO
RARY

Lat. Lit.
U78854

Kosfiina

LL
C5684ep f
.Ym

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLAS AD DIVERSOS

ACCEDVNT

EIVSDEM SCHOLIA

ET

HIERONYMI RAGAZONII

IN

EASDEM CICERONIS EPISTOLAS

COMMENTARIVS

PARS PRIMA

EDITIO NOVA PRIORIBVS MVLTO ACCVRATIOR
ET ERNESTINAE RECENSIONI IN OMNIBVS
ADCOMMODATA

LIPSIAE
APVD SIGFR. LEBR. CRVSIVM
A. C. CIↃ IↃ CCLXXIX

21375
26/1/92
6

LECTORI BENIVOLO

S.

Qui iam dudum in aere tuo ſumus, Lector Benivole, ne diutius cunctemur, exſpectationemque tuam fruſtrari videamur, cum integrum hoc mercatu autumnali debitum ſoluere haud liceat, illius ſaltem partem tibi interim offerendam exiſtimavimus. Accipe igitur ſerena fronte Paulli Manutii Commentarium in Ciceronis Epiſtolarum ad Diuerſos octo libros priores, denuo accurate recognitum, et a mendis, quibus priores editiones ſcatent, diligenter purgatum. Primum hic praeſtantiſſimus, omnibusque numeris abſolutus commentarius ante hos ducentos annos, ipſo diligentiſſimo Tullii interprete iam rebus humanis exemto, editus eſt in magna illa operum Ciceronianorum editione, quam Venetiis ab A. cIↄIↄLXXVIII. vsque ad A. cIↄIↄLXXXIII. decem partibus forma maiore curauit Aldus filius, quarum ſexta, anno vndeoctogeſimo vulgata, Epiſtolae ad Diuerſos, ſeu, vt tunc vulgo vocabantur, Familiares, cum Paulli Manutii com-

mentario contineatur. Sequenti anno ,vt, quorum anguſtam rem familiarem magnum Aldinae editionis pretium ſuperaret,eorum rationibus conſuleretur, commentarius hic minoribus literis,commodioreque forma,quam octauam dicimus,Francofurti typis Wechelianis repetitus fuit. Quam quidem editionem, cum Veneta compluribus in locis collatam, multis partibus emendatiorem deprehendi. Quare cum commodiſſimum viſum eſſet exemplum Graeuianae editionis, quae vitioſiſſime impreſſa eſt, operis deſcribendum tradere; neceſſitatem nobis impoſitam eſſe intelleximus, omnia prius cum Wecheliana editione ſedulo conferendi. Iam vero quid hac noua editione praeſtitum fuerit, quantum in Ciceronis, aliorumque veterum ſcriptorum, praecipue Latinorum, locis, a Manutio ſaepe perperam adductis, euoluendis, et accuratius notandis onus ſuſtinuerimus, quantumque taedii ac moleſtiarum hoc in genere nobis deuorandum fuerit, de his, et id genus aliis rebus, temporis anguſtia in praeſentia excluſi, aliisque negotiis diſtracti, vberius praefabimur tum, cum altera huius commentarii pars in octo libros poſteriores prodibit, cuius ſpem certiſſimam mercatu vernali anni ſequentis facimus. Ad calcem adiungemus Manutii Scholia, quae quondam iuuenis duodetriginta annorum ſcripſerat, et ſine quibus multae Victorii et Lambini notae in has epiſtolas intelligi non poſſunt: quae quidem a Manutio vel ob nimiam ſaepe in Victorium acerbitatem deleta, vel melius elaborata

in

in Graeuiana editione ſine vlla admonitione ipſi commentario imperite inſerta reperiuntur. Sic omnia vno volumine comprehenſa habebis, quae Manutius noſter et iuuenili aetate, nondum ducta iudicii maturitate, et, poſtquam in lectitando et interpretando Cicerone conſenuerat, limatiſſimo iudicio in has epiſtolas conſcripſit. Accedet praeterea Hieronymi Ragazonii, ſeu, vt fert conſtans eruditorum opinio, Caroli Sigonii, quem propter ſummam eruditionem magnis laudibus in hoc ipſo commentario Manutius ſaepe extulit, Commentarius in Epiſtolas Ciceronis Familiares, a Graeuio quoque Manutiano commentario ſubiectus, qui, quo quaeque earum tempore ſcripta ſit, breuiter docet. Dabimus denique indices accuratiſſimos: alterum rerum et verborum, quae in Epiſtolis ad Diuerſos continentur, a Manutio magna diligentia confectum, adſcripto librorum et epiſtolarum numero, et pagina Erneſtinae editionis, cui omnino hanc nouam editionem maxime adcommodare inſtituimus, inſuper addita, vt ſine vllo negotio ſingulas res et loquendi formulas in qualibet editione, praecipue in Erneſtina, inuenire ſtudioſi harum literarum poſſint: alterum rerum a Manutio in commentario tractatarum, huic nouae editioni aptatum. Speramus ore, vt tum propter illas recenſionis difficultates, quas ſupra commemorauimus, tum, quod horis dumtaxat ſubciſiuis, quidquid opellae noſtrae fuit, praeſtare licuit, moram, poſt indictam nouam huius commentarii

editionem, nimis longam, quam ipſe librarius, cuius ſumtibus prodit, vir honeſtiſſimus, ac ſolidioris doctrinae bonis libris promouendae ſtudioſiſſimus, iam dudum aegre tulit, aequi lectores in meliorem partem interpretentur; praeſertim cum, quidquid reliquum eſt, mercatu vernali certiſſime proditurum ſit.

Haec interim praefationis loco praemittere viſum eſt, donec prolixiorem inſtituti noſtri rationem in noua praefatione huic commentario praefigenda reddemus. Quam ob cauſam ſi qui ſunt in externo librorum ornatu paullo delicatiores, iis, vt viliore interim ligatura contenti libro vtantur, ſuademus. Vale, Lector Beniuole, noſtrisque conatibus faue. Scrib. prid. Kal. Octobr. A. C. cIↃIↃCCLXXIX.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLAS

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM I.

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Partes argumenti duae ſunt, vna et extrinſecus, et ſatis longe petita, quae ad regem Ptolemaeum proprie pertinet; altera, quae ſumitur ex ipſa epiſtola, et regiae cauſſae ſtatum explicat; prior non aliena, poſterior etiam neceſſaria. Rex Aegypti Ptolemaeus, Auletes dictus, quia tibiis canere, praeter dignitatem regiam, ſolitus eſſet, pater Cleopatrae, notiſſimae feminae, et eius Ptolemaei, cuius eſt iuſſu interfectus Pompeius Magnus, ſocietatem et amicitiam populi Romani diu expetitam impetrauit aliquando, Caeſare et Bibulo coſſ. qua de re ſic ipſe Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 107. Controuerſias regum ad populum Romanum, et ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo convenire, quod ſuperiore conſulatu cum patre Ptolemaeo et lege, et ſenatus conſulto ſocietas erat facta. *Et in oratione pro Poſtumo c. 3.* Non ei regi credidit, qui alienus ab hoc imperio eſſet, ſed ei, quicum foedus feriri in Capitolio viderat. *Eam autem ſocietatem diu exoptatam eſſe a Ptolemaeo, nec niſi Caeſare conſule obtineri potuiſſe, intelliget, opinor, qui perpendet illud lib 2. ad Attic. epiſt. 16.* De rege Alexandrino, placuiſſe ſibi, aliquando confici. *Nam verbum,* aliquando, *negatam antea Ptolemaeo ſocietatem, ſatis, vt opinor, oſtendit. Nec vero minimam eius impetrandi honoris difficultatem Suetonius demonſtrat, cum ait in Caeſaris vita c. 54.* Societates, ac regna pretio dedit: vt qui vni Ptolemaeo prope ſex millia talentorum, ſuo Pompeiique nomine, abitulerit. *Porro cupiditas Ptolemaei tanta ſocietatis, et amicitiae populi Romani, non ſolum ex eo nata, quia ſuperiores fere omnes Aegypti reges, eundem honorem adepti, praeſidium aduerſis temporibus in fide ac tutela Romanorum ſaepe maximum inuenerant, verum etiam, quod ipſe, niſi ſocius amicusque populi Romani appellaretur, ſtabi-*

lem ſibi atque tutam regni poſſeſſionem non putabat: idque duabus cauſſis, primum quod Alexandri regis, qui proximus regnauerat, teſtamento Aegyptus Romanis relicta dicebatur. itaque ait Cicero in oratione prima in Rullum c. I. Dicent decemuiri, id quod et dicitur a multis, et ſaepe dictum eſt; poſt eosdem conſules, regis Alexandri teſtamento, regnum illud populi Romani eſſe factum. *Et in ſecunda in eundem* c. 16. Quis veſtrum hoc ignorat, dici illud regnum, teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? *Et paullo poſt:* Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatus exſtare hereditatis aditae ſentio, tum, quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam noſtris recuperarent. *Hac igitur de cauſſa, ne ſibi regnum populus Romanus adimeret, Ptolemaeus timebat. Accedebat altera, quod ipſe, non modo Alexandri regis mortui filius, verum nec e regio eſſe genere putabatur. itaque ſubiungit ibidem Cicero:* Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe, inter omnes fere video conuenire. *Ptolemaeum deſignat: de quo etiam paullo poſt* c. 17. Qui ſunt, *inquit*, iſti decemuiri, quos perſpiciamus, regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adiudicaturos? *Honor igitur ille ſocietatis et amicitiae populi Romani, vehementer optatus confirmandi regni cauſſa, magnoque emptus, neceſſitatem quandam Ptolemaeo attulit Aegyptios offendendi. nam, cum ab eis intolerabilia tributa exigeret, incurrit in eorum odia: ex quo multitudine concitata, vitae ſuae timens, e regno Romam profugit, Lentulo Spinthere, Metello Nepote coſſ. id eſt, biennio poſt, quam in ſocietatem, amicitiamque populi Romani receptus erat. Queſtus iniuriam, petiit, vt reſtitueretur, impetrauitque non magno negotio, vel Pompeii gratia, eius cauſſam adiuuantis, ob amicitiam Mithridatico bello contractam, vel ſuffragante pecunia, clam multis data, vel etiam, quod regis bene de republica meriti, (nam, vt Plinio referente cognoſcitur, Pompeio, circa Iudaeam rem gerenti, octo equitum millia Ptolemaeus ſuo ſumptu miſerat) et eius regis, quem ſenatus populusque Romanus biennio ante, Caeſare et Bibulo Coſſ. ſocium atque amicum appellaſſet, iniurias vlciſci, non modo iuſtum, ſed exemplo etiam vtile, ſpecioſumque videbatur. His cauſſis factum eſt ſenatus conſultum, referente conſule P. Lentulo, vt ſortirentur conſules, vter eorum regem reduceret, id eſt, vt is reduceret, cui Cilicia prouincia obtigiſſet: quae obtigit Lentulo. nam, ſi Ciliciam Lentulus antea ſortitus eſſet; coniici poſtea in ſortem reductionem regis non oportuit, quippe eum ea Ciliciae proconſuli, cui prope in conſpectu Aegyptus eſſet, ob facultatem rei perficiendae prorſus deferenda videretur. Hiſpania vero, quae obuenit Metello, vt in Appiano legimus, longiſſime ab Aegypto remota, omnino cum reductione regis Alexandrini coniungenda non fuit. Huius et ſenatus conſulti et ſortis in oratione in Piſonem c. 21. mentio fit his verbis:* Ille, ſi non acerrime fureret, auderet, quam prouinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, cum et auctoritate ſenatus, et ſorte haberet, interpoſita religione, ſine vlla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi adſci-

adſciſcere, cum, etiamſi religio non impediret, mos maiorum tamen, et exempla, et grauiſſimae legum poenae vetarent? *Et in ea pro Poſtumo* c. 3. Non latroni, ſed regi credidit: nec regi inimico populi Romani; ſed ei, cuius reditum conſuli datum a ſenatu videbat. *Et in eadem* c. 8. Non ad Gabinii, cuius id negotium non erat, ſed ad P. Lentuli, clariſſimi viri, auctoritatem, a ſenatu profectam, et conſilio certo, et ſpe non dubia, Romam contenderat. *Accedit huius epiſtolae teſtimonium, ſatis apertum, his verbis:* Hortenſii, et mea, et Luculli ſententia, ex illo ſenatus conſulto, quod te referente factum eſt, tibi decernit, vt regem reducas. *Et in epiſt.* 7. Senatus conſultum nullum exſtat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta ſit. *Quae confirmat hiſtoria Dionis lib. 39. Exeunte anno, cum Lentulus nondum in prouinciam iuiſſet, per C. Catonem tribunum plebis obiecta ſenatui religio eſt, prolato e Sibyllinis verſibus oraculo, ne rex cum multitudine reduceretur; ſi fieret, malo publico futurum. Tum factum eſt alterum ſenatus conſultum, referente de religione Marcellino conſule, regem cum multitudine reduci, periculoſum reipublicae videri. De hoc ſenatus conſulto ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2.* De rege Alexandrino factum eſt ſenatus conſultum, cum multitudine eum reduci, periculoſum reipublicae videri. *Atque illam epiſtolam cum videam XIV. Kal. Febr. ſcriptam eſſe, facile poſſum ſuſpicari, hoc ſenatus conſultum, antequam haec ad Lentulum mitteretur, eſſe factum. nam neque Idibus, quo haec die ſcripta eſt, neque poſtridie, id eſt, XVII. Kal. neque XVI. factum eſſe, ex duabus conſtat epiſtolis, ſecunda et quarta. Quod ſi quis, XV. Kal. id eſt, pridie quam illam ad fratrem Cicero ſcripſit, decerni potuiſſe dixerit: antiqua conſuetudine refelletur. ſenatum enim haberi per dies comitiales non licuit. comitialem autem fuiſſe diem XV. Kal. Ian. non ſolum faſti dierum veteres, ſed etiam Cicero ipſe in quarta docet epiſtola. nam, cum de ſenatu ad XVI. Kal. habito locutus eſſet, ſubiunxit:* Senatus haberi ante Kalendas Febr. per legem Pupiam, id quod ſcis, non poteſt. *In ea etiam ad fratrem, cuius proxime ſum vſus exemplo, extractam ait rem obtrectatorum Lentuli calumnia, deinde comitiales dies eſſe conſecutos: cum de ſenatu XVI. Kal. habito loquatur, vt in quarta ſignificat huius libri: vbi, iisdem fere verbis vtens,* res, *inquit,* ab aduerſariis noſtris extracta eſt variis calumniis. *Ergo, vt redeam, vnde diuerti, ſenatus conſultum de religione ante hanc epiſtolam, id eſt, ante Idus Ian. factum erat. Tertium ſenatus conſultum cum fieret, ne quis omnino regem reduceret, id quod, vt haec docet epiſtola, P. Seruilius Iſauricus cenſuerat, interceſſum eſt. Senatus tamen voluntas perſcripta, quod, impedito ſenatus conſulto, fieri ſolitum eſt, vt memoriae traderetur, atque exſtaret in publicis tabulis, quid ſenatus, niſi obſtitiſſet interceſſio, fieri voluiſſet. Hac de re ſic in epiſt.* 7. Senatus conſultum nullum exſtat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta ſit: eaque, quae de ea ſcripta eſt, auctoritas, cui ſcis interceſſum eſſe, vt ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium eſſe videatur.

Sublato igitur a religione exercitu, cum de rege reducendo deliberaretur, et alii eum honorem Lentulo, quem iam antea et ſenatus conſulto, et ſortis beneficio acceperat, conſeruarent, alii Pompeio mandandum, alii aliter cenſerent; varietas opinionum rem extraxit; Catonis deinde tribuni plebis audacia diſturbauit penitus, atque peruertit. nam et ab initio tribunatus, vt Feneſtella docet apud Nonium, concionibus aſſiduis inuidiam regi, ac Lentulo concitauit; et mox, lege etiam de abrogando Lentulo Ciliciae imperio promulgata, animos eorum, qui Lentulo fauebant, a minore cura ad ſummum timorem traduxit: Pompeium vero, in ſenatu aſpere, et acerbe accuſatum, eo redegit, vt conſilium reducendi regis abiiceret. itaque rex, deſperato ſenatus auxilio, confugit ad Gabinium Syriae proconſulem: a quo, promiſſis ei decem talentorum millibus, (ea ſunt HS bis millies quadringenties, vt oſtendit Cicero in oratione pro Poſtumo c. 8.) Pompeio etiam, qui cum Craſſo tum conſulatum gerebat, admodum pro eo contendente, facile impetrauit, vt reſtitueretur. Ex eo poſtea Gabinius maieſtatis accuſatus, quod prouinciae ſuae finibus, contra legem Corneliam, exceſſiſſet, corruptis iudicibus abſolutus eſt; mox tamen de repetundis in iudicium vocatus, defendente, Pompeii rogatu, Cicerone, qui priore iudicio accuſauerat, odio maxime prioris iudicii damnatus, publicatis bonis, in exſulium abiit: quem poſtea dictator Caeſar reſtituit. Hinc illa in eum oblique coniecta in oratione contra Piſonem c. 21. Se ipſum, faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, reſponſa ſacerdotum, auctoritatem ſenatus, iuſſa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Aegyptio vendidit. in Aegyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis. cepit Alexandriam. *Atque hoc loco foedam Appiani negligentiam diſſimulare non poſſum, qui Gabinium, Pompeio tertium conſule, de maieſtate damnatum putat. in quo dupliciter peccat, primum temporis, deinde criminis inſcientia. nam Gabinius biennio ante Pompeii tertium conſulatum, Domitio et Appio coſſ. non de maieſtate, ſed de repetundis damnatus eſt. vtrumque docet Dionis hiſtoria: cui ſi fides abrogatur, ipſe certe non refelletur Cicero, quo ego, praeſertim in rebus illius aetate geſtis, locupletiorem teſtem non quaero. is lib. 6. ad Attic. epiſt. 1. et lib. 3 ad Q. Fr. epiſt. 4. prorſus patefacit* ἀνιστορησίαν *Appiani. Sed, vt redeam ad Auletem, pecuniae tantam vim Caeſari primum ab eo datam, vt ſocietatem populi Romani conſequeretur, deinde Gabinio, vt eiectus reſtitueretur, forſitan mirari aliquis poſſit, qui, ſi eius regis annua vectigalia nouerit, non dubito, quin mirari deſinat. capiebat enim ex Aegypto, vt in quadam oratione Ciceronem ſcripſiſſe grauis auctor Strabo lib. 17 memoriae tradidit, talenta annua duodecim millia quingenta. In tantis opibus magni negotii non fuit, aut Caeſari ſex millia talentorum, aut Gabinio decem millia largiri, aut etiam, id quod a Varrone proditum Plinius narrat, octona millia equitum, Pompeio circa Iudaeam res gerente, ſua pecunia tolerare, mille conuiuas, totidem aureis potoriis, mutantem vaſa cum ferculis ſaginare. Hactenus de Ptolemaeo. Nunc, quae ſit epiſtolae ſententia, quo principio*

cipio inducta, quibus diſtincta partibus, quo fine concluſa, videamus. Ac primum, quod iis, qui aliena negotia curant, amouenda in primis negligentiae ſuſpicio eſt, orditur Cicero ab officio ſuo, operamque a ſe in regio negotio nauatam ita ſignificat, vt eximiam in Lentulum beneuolentiam prae ſe ferat. mox regis, et eius amicorum ſtudium, conſulis, et conſularium ſententias, Pompeii familiarium contentionem, perfidiam amicorum exponit. quae qui attendat, rei difficultatem, ex Lentuli ſententia conficiendae, maximam videat. nam ad regis voluntatem, qui reduci a Pompeio, ciuitatis principe, cupiebat, Hammonius eius legatus, clam pecunia data, ſenatorum animos traducere conabatur. Senatorum autem alii, illius largitionis inuidia, regem oderant, reducendumque prorſus negabant, vt Marcellinus, Seruilius, ſenatus maior pars: alii Pompeio rem deferri malebant, vt Volcatius, Afranius, Lupus, Lybo, Hypſaeus, omnes praeterea Pompeii familiares, quos, pro ſumma eius auctoritate, et gratia, plurimos fuiſſe par eſt: nonnulli, vt Craſſus, reducendum quidem regem, ſed ſine exercitu, Sibyllae verſibus admoniti, cenſebant. Horum tria video genera fuiſſe. nam, cum omnes in tuenda religione conſentirent, non tamen omnium in ratione reducendi ſenſus idem erat. Placebat Craſſo conſulari, a tribus legatis, vel priuatis, vel iis etiam, qui cum imperio eſſent, regem reſtitui: ita neque Pompeius, neque Lentulus, qui cum imperio erant, excludebantur. Placebat Bibulo, item conſulari, a tribus priuatis: ita Pompeio, et Lentulo locus non erat. Contra Hortenſius, Lucullus, Cicero, ipſi quoque conſulares, ab vno Lentulo, Ciliciam cum imperio adminiſtrante, reducendum cenſebant: quod anno ſuperiore, ipſo Lentulo conſule referente, ſenatus decreuerat. Quae ſi perpendantur ſingula: paene res a Lentulo remota videbitur. nam, ſi Marcellini, et Seruilii de non reducendo rege valeat opinio, iacet negotium. Si Pompeii familiares vincunt: Lentulo reiecto, Pompeius decernitur. Si de legatis priuatis Bibuli ſententia probatur: aeque Lentulus, et Pompeius, qui cum imperio erant, reiiciuntur. Si Craſſus auditur, vt inter legatos locum habeant ii, qui cum imperio ſunt: oritur inter Lentulum, et Pompeium de reductione contentio; nec dubium, quin Pompeius obtineat, honoribus, et meritis in rempublicam ciuitatis facile princeps. vnicum igitur in Hortenſii, Luculli, Ciceronis ſententia perfugium. Sed hic etiam aduerſantur multa: primum, ſenatus voluntas, a rege, propter apertam largitionem, alienior; deinde, corrupti ab Hammonio, regis legato, non pauci, qui rem ad Pompeium deferri omnes volebant; poſtremo, ipſius Pompeii familiares, et in iis tribuni plebis aliquot, parati ad intercedendum, ſi pro Lentulo ſenatus conſultum fieret. Addo illud, quod Ciceronis, quia Lentuli beneficio obſtrictus videbatur, in cauſſa regia minor erat auctoritas; gratia vero eius, vt magna eſſet, maiore tamen Pompeii gratia vincebatur. Nec vero, adempto exercitu, quod Cicero etiam, Hortenſius, Lucullus religionis cauſſa probare cogebantur, magnopere erat, cur eam reductionem Lentulus expeteret: quippe qui vereretur, ne, reſpuentibus regem Alexandrinis, quos cogere ſine armis

nequiret, infecta re cum aliquo dedecore diſcederet. Quocirca praeclarum in hac epiſtola Ciceronis artificium licet animaduertere: qui neque ſperare Lentulum iubet, cum deſperandum potius intelligat; neque tamen prorſus eum abducit a ſpe, veritus, ne hominis amiciſſimi, optimeque de ſe meriti, fortaſſe etiam, ipſius opera Ciceronis, optatum rei exitum exſpectantis, animum offendat. nam in eo loco: In ſenatu alam ſic egit cauſſam tuam, vt neque eloquentia maiore quiſquam, neque grauitate, nec ſtudio, nec contentione agere potuerit: *Pompeium optime animatum erga Lentulum ſignificat. Infra vero, cum ſubiungit:* Quae res auget ſuſpicionem Pompeii voluntatis: *et paullo poſt:* In eam opinionem rem adduxerunt, vt Pompeius cupere videatur: *et in eo:* Quod Pompeio ſe gratificari putant: *id ipſum, quod promiſerat, in dubium reuocat. Quod ſi qui erant, qui Pompeii cauſſa nollent; ii nec Lentulo, qui antea Pompeium ornauerat, fauebant. Ita Lentulo ſpes omnis infirmatur: cum vel amicos Pompeii aduerſarios habeat; vel, qui alieniores Pompeio ſint, amicos ipſe habere non poſſit. Callide autem, ne ſua culpa res inclinaſſe videatur, inducit illa quaſi excuſationis loco:* Vt in rebus multo ante, quam profectus es, ab ipſo rege, et ab intimis ac domeſticis Pompeii clam exulceratis, deinde palam a conſularibus exagitatis, et in ſummam inuidiam adductis, ita verſamur. *Scripta eſt epiſtola, Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo coſſ.*

EXPLANATIO.

M. *Tullius Cicero*] Me puero, Romanorum nominum obſcura doctrina, et perdifficilis habebatur. nos fortaſſe primi noſtris commentariis adiumenti hoc in genere aliquid attulimus: ſed proxime, quae ad hanc notitiam pertinent, praeclare omnia collegit, auctor optimus antiquitatis, Carolus Sigonius. Hic ſi dixerim, *Marcus,* praenomen eſſe; *Tullius,* nomen; *Cicero,* cognomen; et haec tamen omnia, ſine diſcrimine, a veteribus nomina interdum appellari; tribusque fere nominibus Romanos vti ſolitos eſſe, vt, M. Tullius Cicero, C. Iulius Caeſar, Ser. Sulpicius Rufus; nonnumquam quattuor, vt, C. Calpurnius Piſo Frugi, Cn. Cornelius Scipio Naſica; duobus interdum, vt, C. Marius, L. Gellius, Q. Hortenſius, M. Antonius: numquam vno; cum nec praenomine quiſquam, nec gentilitio nomine careret; licet multos ipſo tantum praenomine, vt, Appius, Manius, Seruius, notos fuiſſe non ignorem: haec, inquam, et ſimilia ſi dixerim, putem me dicere, quae nota ſunt. Quod ad Tullios attinet, patricii primum, deinde plebeii generis fuere. auctor ipſe Cicero in Bruto c. 16. *Vt, ſi ego me,* inquit, *a M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Seruio Sulpicio conſule, anno X. poſt exactos reges fuit.* Plebeia vero gente natum illum M. Tullium, qui cum Cn. Cornelio Dolabella anno vrbis DCLXXII. conſulatum geſſit, nemo, opinor, infitiabitur, qui et Dolabellas patricios fuiſſe, et duos patri-

patricios veteri lege ſimul eſſe conſules non potuiſſe cognouerit. Hoc nomen a Tullo praenomine, quo rex Hoſtilius vſus eſt, deriuatum nonnulli credidere. Cicerones dicti a cicere ſerendo, vt Lentuli a lente, Fabii a faba, vt ait Plinius lib. 18. c. 3. quamquam Priſcianus lib. 2. tradidit, qui primus Cicero dictus eſt, eum ab habitu faciei ita nominatum; et, quod agnomen in illo fuit, cognomen in poſteris fuiſſe: ſimiliter, Caeſar, Scipio, quae primum agnomina fuere, in cognomina tranſiſſe.

P. Lentulo] Corneliae gentis patriciae. nam et Cornelii plebeii fuere, vt ille C. Cornelius, qui, poſt tribunatum plebis, a Cicerone defenſus eſt: et P. Cornelius tribunus plebis lib. 8. epiſt. 8. et patricii diſtinguuntur a plebeiis lib. 2. de Leg. c. 22. *Sulla primus e patriciis Corneliis igni voluit cremari.* Ex ipſa autem gente patricia profluxere familiae multae, diverſis diſtinctae cognominibus, vt Maluginenſes, Coſſi, Rufi, Scipiones, Blaſiones, Sullae, Merulae, Lentuli, Cethegi, Cinnae, Dolabellae: qui cum eſſent eiusdem gentis, eiusdem tamen familiae non erant: vt in Claudia gente Nerones, et Pulchri, patricii; at Marcelli, plebeii; qui omnes recte gentiles dicuntur, eiusdem familiae non recte: quod ipſa cognominum varietas declarat. Hic Lentulus eximiam in aedilitate liberalitatis, et magnificentiae laudem eſt adeptus: vnde illud epiſt. 7. *Magna eſt hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis* Et lib. 2. de Offic. c. 16. *Omnes P. Lentulus, me conſule, vicit ſuperiores.* Et Valerius Max. lib. 2. c. 4. *Claudius Pulcher ſcenam varietate colorum adumbrauit, vacuis ante picturam tabulis extentam: quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetexit: verſatilem fecerunt Luculli, argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornauit.* Numeratur inter oratores in Bruto c. 77. his verbis: *Publius ille, noſtrarum iniuriarum vltor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex diſciplina: inſtrumenta naturae deerant: ſed tantus animi ſplendor, et tanta magnitudo, vt ſibi omnia, quae clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque omni dignitate obtineret.* Cognomen Spintheris, vt Valerius Max. lib. 9. c. 15. docet, a quodam aſſeclarum accepit. Plinius autem lib. 7. c. 12. eum Spintherem ſecundarum partium hiſtrionem vocat. A ſimilitudine certe cognomen hoc ortum eſt. nam Quinctilianus lib. 6. c. 3. de riſu, *acriora,* inquit, *ſunt, et elegantiora, quae trahuntur ex vi rerum. In his maxime valet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius, leuiusque referatur: qua iam veteres illi iocabantur, qui Lentulum* Spintherem, *et Scipionem* Serapionem *eſſe dixerunt.* Spintherem tamen Cicero numquam Lentulum appellat, opinor, quia contumelia videretur. Caeſar, ab eo laeſus, quia fuit in praeſidiis Pompeii, Spintherem vocat lib. 1. de bell. ciu. c. 15. 22. 23. item Salluſtius in Coniuratione Catilinae c. 48. veteres tamen nummi, Spinther, habent. Hoc ad filium eius tranſiiſſe cognomen, Cicero oſtendit lib. 12. ad Attic. epiſt. 52. et lib. 13. ad eundem epiſt. 10. Appianus lib. 3.

de bell. ciu. Plutarchus in Caeſare, Dio lib. 39.

Procos.] Cum Suetonius, et Plinius, *proconſulatus*, Gellius, et Valerius Max. *proconſulare*, vnico verbo, dixerint; videtur, *proconſul*, dicendum eſſe, et coniunctè ſemper ſcribendum, vt varietur cum antecedente nomine, hoc modo: *Lentuli proconſulis*, *Lentulo proconſuli*, *Lentulum proconſulem.* veteres contrahebant, *pro. cos.* itaque ſcriptum in lapidibus Capitolinis animaduerti. librarii poſtea vel vnico verbo, *proconſul*, *proconſulis*, *proconſuli*, variatis caſibus, ſcripſere; vel disiunctè, in omni caſu, *pro conſule.* ego, ſi liceat vtrumuis, malim ſcribere, *proconſul*, *proconſulis*, *proconſuli*, quam, *pro conſule:* in quo me valde mouet ſimilitudo; cum dicatur, *pronepos*, *pronepotis*, *pronepoti*, et *proauus*, *proaui*, *non pro nepote*, et *pro auo.* quod ſi conceditur: (nec diſſentire quemquam video) valeat eadem ratio in *proconſul*, *propraetor*, *proquaeſtor*, et ſimilibus. Nec moueor, quod in orat. pro lege Manilia c. 21. dicatur, mitti Pompeium ad bellum Mithridaticum non pro conſule, ſed pro conſulibus. reſpexit enim, cum ita loqueretur, L. Philippus ad originem, et ſignificationem nominis compoſiti, non ad morem ſcribendi, aut loquendi. Non negauerim, in antiquis quorundam lapidum inſcriptionibus inueniri, *pro praetore*, pro, *propraetori:* ſed in iisdem lapidibus, *proconſuli*, licet videre, non *pro conſule.* exempla ſubiungam.

POPVLONII

L. ARADIO VAL. PROCVLO. V. C.
LEGATO. PRO PRAETORE. PROVINCIAE NVMIDIAE
PROCONSVLI. PROVINCIAE. AFRICAE. VICE
SACRA. IVDICANTI. EIDEMQ. IVDICIO. SACRO
PER. PROVINCIAS. PROCONSVLAREM etc.

In aliis vero inſcriptionibus opinio noſtra plane comprobatur; vt in his:

HONORI.

MEMMIO. VITRASIO. ORFITO. V. C.
NOBILITATE. ACTIBVSQ. AD EXEMPLVM. PRAECIPVO. PRAEFECTO. VRBI
ET. ITERVM. PRAEFECTO. VRBI. PROCONSVLI. AFRICAE

SEXTO. PETRONIO. PROBO
ANICIANAE. DOMVS
CVLMINI. PROCONSVLI
AFRICAE

FABIO. TITIANO. V. C.
CORRECTORI. FLAMINIAE
ET. PICENI. CONSVLARI
SICILIAE. PROCONSVLI
PROVINCIAE. ASIAE

C. CEIO-

C. CEIONIO. RVFIO. VOLVSIANO. V. C.
CORRECTORI. ITALIAE. PER. ANNOS. OCTO
PROCONSVLI. AFRICAE

Habemus aliorum quoque lapidum teſtimonia: ſed haec ſufficiant, ne ſatietatem afferat copia. Diuus Auguſtinus in libro de Grammatica auctor eſt, aetate ſua non, *proconſul*, ſed *pro conſule*, nominandi caſu, vſitatum fuiſſe; veteres autem non, *pro conſule*, ſed *proconſul*, vnico verbo, dixiſſe. *Ab E littera vocali*, inquit, *nullum Latinum, niſi iuncta praepoſitione, maſculinum inuenitur, vt* pro conſule, pro praetore. *ergo, iuncta praepoſitione, fiunt Latina, vt dixi,* pro praetore, pro quaeſtore. *nam veteres nominatiuo caſu*, proconſul, *dicebant, attendentes nullum nomen apud Latinos virilis generis in E exire.* Antiquam conſuetudinem et Priſcianus lib. 2. comprobauit his verbis: *Praepoſitionis eſt, vel ſeparatim caſualibus praeponi, vt, de rege, apud amicum; vel coniunctim, vt, interitus, indictus, proconſul, inſipiens.* Venio nunc ad ſignificationem nominis. *Proconſul* erat, qui, geſto conſulatu, ibat in prouinciam. hoc vulgo notum eſt: illud fortaſſe non item, de quo doctos olim viros memini dubitare, *proconſules* aeque dici interdum ſolitos eſſe, qui ex praetura in prouinciam profecti eſſent. ne longe abeam: Q. Metellus Celer lib. 5. epiſt. 1. et 2. proconſul appellatur. quod ne quis in dubium reuocet, quaſi ſuſpecta epiſtolarum inſcriptione, Tironis, qui eas collegit, arbitratu facta, recitemus, vt ſcrupulus dubitantibus omnis eximatur, verba Plinii ex lib. 2. c. 67. *Nepos*, inquit, *de ſeptemtrionali circuitu tradit, Q. Metello Celeri, C. Afranii in conſulatu collegae, ſed tum Galliae proconſuli, Indos a rege Suevorum dono datos.* Et lib. 12. epiſt. 11. et 12. Caſſius proconſul vocatur, qui tamen conſulatum non geſſerat. Iam, lib. 1. de Leg. c. 20. ita ſcriptum eſt: *Quia me Athenis audire ex Phaedro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum proconſule ex praetura in Graeciam veniſſet, Athenis philoſophos, qui tum erat, in locum vnum conuocaſſe.* Et in orat. in Vatin. c. 5. C. Coſconium proconſulem vocat vlterioris Hiſpaniae, qui conſulatum non geſſerat. Et in orat. pro Ligar. c. 1. C. Conſidius praetorius, proconſul. Item M. Antonius lib. 2. de orat. c. 1. Et Liuius lib. 37. c. 46. L. Aemilium Paullum proconſulem appellat, qui praetor in vlteriorem Hiſpaniam ierat. Suetonius etiam de C. Caeſare propraetore, in Iulio c. 54. *in Hiſpania*, inquit, *proconſul, a ſociis pecunias accepit, emendicatas in auxilium aeris alieni.* In Auguſto c. 3. cum loquatur de Q. Cicerone praetorio, *proconſulatum*, inquit, *Aſiae adminiſtrantem.* Addo C. Caninium Rebilum, C. Salluſtium Criſpum; quos, conſulatu nondum geſto, proconſules Hirtius appellat in lib. de bell. Afric. c. 86. et 97. et in eodem libro c. 2. et 34. Allienum, qui Siciliam obtinebat, modo praetorem, modo proconſulem: ad quem Ciceronis epiſtolae 78. et 79. lib. 13. inſcribuntur, *Proconſuli:* item ad alios in eodem libro, qui

qui conſules non fuerant. Et in lapidibus Capitolinis anno DCLIV. nominatur L. Dolabella proconſul, conſulatu nondum geſto. Neque ſolum, qui poſt praeturam ibat in prouinciam, *proconſul* vocabatur; ſed contra, qui poſt conſulatum, *praetor*. Itaque Cicero ad Salluſtium lib. 2. epiſt. 17. praetorem appellat Bibulum, poſt conſulatum Syriam adminiſtrantem. Et lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. *quod praetori dare conſueſſent:* pro, proconſuli: quia duo proconſules, Lentulus, et Appius, ante Ciceronem, Ciliciam, Cyprumque rexerant. Et P. Rupilius, qui conſul fuerat, praetor dicitur in Verrinis orationibus, lib. 2. c. 16. et lib. 3. c. 54. et C. Caeſar, cum Gallias poſt conſulatum adminiſtraret. praetorem etiam, cum in prouincia conſul bellum gereret, P. Scipionem a Liuio lib. 35. c. 1. appellari video. Pedianus autem, cum de Q. Mucio Scaeuola, Aſiam poſt conſulatum regente, loqueretur, praetorem vocauit. Quodque miremur magis, *quaeſtores*, a decedentibus proconſulibus prouinciae praefectos, animaduerti *proconſules* interdum nominari, vt Salluſtium lib. 2. epiſt. 17. et Sextium lib. 5. epiſt. 6. quod epiſtolarum inſcriptiones, veteribus in libris a me diligenter inſpectae, ſignificant. nam ſi, proconſulum loco, prouinciae curam ſuſceperunt; conſentaneum videtur, eadem eos poteſtate, eodem imperio fuiſſe. alioqui, ſi bellum aliquod exoriretur, rem militarem gerere qui licuiſſet? itaque primo anno quaeſtores, ſecundo, et tertio, ſi proconſulum loco prouinciae praeeſſent, proquaeſtores, et interdum, ob imperium in eos translatum, proconſules dicebantur, interdum etiam propraetores. nam Salluſtius in Iugurthino c. 41. A. Albinum a Spurio fratre conſule, Romam, comitiorum cauſſa, decedente, propraetorem relictum demonſtrat. Accepto igitur imperio, quod, hoſtibus propinquis, ratio temporis exigebat, et *proconſulum*, et *propraetorum* nomina *quaeſtores* aſſumebant. Proconſulem autem per triennium fuiſſe Lentulum in Cilicia, et haec prima epiſtola, ſcripta Marcellino et Philippo coſſ. et nona, Appio et Domitio, demonſtrant. poſt triennium deceſſiſſe, cognoſcitur ex eo, quod Appius ei ſtatim poſt conſulatum ſucceſſit. Omnino lege Sempronia C. Gracchi, et Cornelia L. Sullae, prouinciae erant annuae: tamen interdum prorogabatur imperium, vt Lentulo, cui ſucceſſit Appius, et Appio, cui Cicero; praeterea Q. Ciceroni, cum Aſiae praeeſſet, C. Antonio, Macedoniae proconſuli, C. Caeſari, Gallias adminiſtranti, de quo epiſt. 7. *Et ſtipendium Caeſari decretum eſt, et decem legati: et, ne lege Sempronia ſuccederetur, facile perfectum eſt.* Prouincia Lentuli Cilicia eſt appellata: quamquam Aſiae quoque parti praeeſſet: vt oſtendit epiſt. 9. nec vero Ciliciam adminiſtrabat vniuerſam: quod lib. 15. epiſt. 1. declarat: et, in Ciliciae parte, regem fuiſſe Tarcondimotum, Dio lib. 41. et 54. et Strabo lib. 14. ſignificat.

Ego omni officio, ac potius pietate] Epiſtolarum omnium quae materia ſit, quaeque nos hortentur ſaepe, interdum etiam impellant ad ſcribendum cauſſae, diu ſaepe, ac perattente cogitaui. artem enim quaſi quandam, quae viam ad

ad inuentionem patefaceret, inuenire cupiebam. Atque in hoc meditandi ſtudio cum occurriſſent plurima, eaque admodum diuerſa; tandem aliquando, inſpecta rei cuiusque natura, atque vi, ad duo quaedam capita referri poſſe omnia viſum eſt: quorum alterum graue ἠθικὸν, alterum πραγματικὸν vocatur, nos *morale* et *negotiale* poſſumus appellare. omnium enim epiſtolarum argumenta vel a negotio, vel ab officio, tamquam a duobus fontibus, deducuntur. *Negotiales,* quo res in ſtatu ſit, ſiue noſtra, ſiue aliena, ſiue priuata, ſiue publica, ſignificant. nec, ſi quae ſunt, in quibus aliqua de re diſputatur, ab hoc genere disiungo. noſtrum enim negotium videtur eſſe, ſi vltro ſcribimus; aliorum, ſi rogati. quamquam diſputationes remouet ab epiſtola ſcriptor egregius Demetrius, at non Latini: nam Varro quaeſtiones multas epiſtolis explicauit, vt Gellius, et Cariſius docent: et Valgius Rufus, vt idem Cariſius oſtendit, ſcripſit de rebus per epiſtolam quaeſitis. *Morales* officium potius, quam negotium, continent. quod genus late patet. hinc enim emergunt, quaecumque aut humanitatis, aut beneuolentiae, aut alicuius omnino virtutis aliquam ſignificationem habent; vt commendaticiae, et conſolatoriae, laetitiam, aut dolorem indicantes, admonentes, hortantes, querentes, obiurgantes, gratias agentes, et, vt ſummatim complectar, quae materiam a negotio non ſumunt. Tertium quoddam genus, ex vtroque miſtum, reperiri non negauerim: ſed hoc vt aequaliter ex vtroque conſtet, id eſt, vt eae cauſſae, quae ad ſcribendum adduxere, graues aeque ſint, nec morales negotialibus, aut negotiales moralibus vincantur, perquam raro ſolet euenire. quod ſi morale, aut negotiale in epiſtola miſta excellet; (quod autem, vt ea ſcriberetur, vehementius impulit, id dico excellere) quis dubitet, quin, quae res in ea plus habet ponderis, eadem ei nomen tribuat? Non enim in aſſignando genere vel partes numerandae ſunt, vel longitudinis habenda ratio eſt. poſſunt eſſe plures morales partes, quam negotiales; aut, ſi pauciores ſint, vel vna eſſe longior, quam negotiales omnes: nec tamen ad morale genus epiſtola pertinebit. quo enim, vt iam dixi, praecipue adducimur ad ſcribendum, id ſiue multis, ſiue paucis verbis exponatur, epiſtolas facit aut negotiales, aut morales. Ac *morales* quidem in ſimplici plerumque verſantur argumento; ſuisque quaſi finibus contentae negotialem materiam non attingunt: *negotiales* contra, non quia neceſſe ſit, ſed quia deceat, morale ſaepe aliquid aſſumunt. Poſſum probare exemplis, poſſum auctoritate eorum, qui de epiſtolis praecepta tradiderunt: ſed ipſa quoque in promptu ratio eſt. quis enim, cum ſcribit, quod vel ſua, vel eius, ad quem ſcribit, interſit, aliquam rei perficiendae cupiditatem non exponit? quis ad ea, quae reſtant, curam, et diligentiam non pollicetur? quis aut, confecto negotio, non laetatur, aut, deſperato, non dolet? quae interdum grati animi, humanitatis quidem ſemper ſigna ſunt. Moueor etiam non leviter auctoritate Demetrii, ſcriptoris accurati in primis, et docti. Πλεῖστον, ait, ἐχέτω τὸ ἠθικὸν ἡ ἐπιστολὴ, ὥσπερ καὶ ὁ διάλογος· σχεδὸν γὰρ εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει

τὴν

τὴν ἐπιστολήν. Exempla vero, ne, quod adeſt, longe petamus, ad Lentulum ſcriptae epiſtolae ſuppeditant. negotiales enim omnes fere ſunt: et his tamen morales Cicero ſententias libenter admiſcet, nimirum officii cauſſa; vt, in patriam opera, ac virtute Lentuli reuocatus, tanti beneficii memoriam, et remunerandi ſtudium declaret. fortaſſe etiam, vt ingenio valebat, ad officium artem adhibuit. nam, quia morales in primis ad conciliandam beneuolentiam idoneae ſententiae ſunt; idcirco, futurum intelligens, vt negotialem huius primae epiſtolae partem, id eſt, narrationem, Lentulus non admodum libenter legeret, quippe quae aduerſa paene omnia, et inclinatam rem oſtenderet; eam moleſtiam morali principio leniendam putauit. ad leniendum autem, ſi cetera deficiant, ipſa tamen amoris, et grati animi ſignificatio multum valet. et grata voluntas ſocietate quadam eiusdem doloris oſtenditur. dolor autem Ciceronis, in Lentuli cauſſa ſuſceptus, quod ſingulari quodam ſtudio valde tamen non proficiat, cum ex ipſa ſententia, et ex hoc toto orationis ambitu, tum vero ex his maxime primis verbis, vnde oritur ſententia, colligitur: *Ego omni officio, ac potius pietate.* nam et in, *ego*, vis eſt; et augetur in, *omni officio;* et cumulatur demum correctione proxima, *ac potius pietate.* officium enim amoris expers eſſe poteſt, et communiter in omnes conuenit: nomen autem *pietatis* quiddam etiam grauius, quam amor, ſignificat: itaque non communiter in omnes, ſed proprie conuenit in deos, quibus omnia debemus: deinde in patriam, atque in parentes; quorum caritas proxime accedit ad deos: tertio loco, erga omnes propinquos: poſtremo, erga optime meritos; quos diligere vt propinquos, et colere parentum fere loco, aequum eſt. Quae ſingula eodem, quo propoſuimus, ordine probemus. Ac pietas quidem in deos multis cognoſcitur exemplis; quorum pauca recitabo. lib. I. de Nat. Deor. c. 2. *Quae poteſt eſſe pietas? quae ſanctitas? quae religio? haec enim omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ſunt.* Et infra, ibidem c. 41. *Eſt, pietas, iuſtitia aduerſum deos.* Et lib. 3. de Fin. c. 22. *Nec vero pietas aduerſus deos, nec quanta his gratia debeatur, ſine explicatione naturae intelligi poteſt.* Et pro domo c. 41. *Nec eſt vlla ergo deos pietas, niſi honeſta de numine eorum, ac mente opinio.* Et lib. 2. de Offic. c. 3. *Deos placatos pietas efficiet et ſanctitas.* Et in Topicis c. 23. *Aequitas tripartita dicitur eſſe: vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia iuſtitia, aut aequitas nominatur.* Quae vero ad parentes, propinquos etiam, licet non bene meritos, pertinent, haec ſunt. lib. 2. de Inuent. c. 22. *Religionem, eam, quae in metu et caerimonia deorum ſit, appellant: pietatem, quae erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat.* Pro Flacco c. 38. *Nimiae pietatis, et ſummi amoris in patriam viciſſim nos poenas, ſi ita placet, ſufferamus.* Somnium Scipionis c. 3. *Iuſtitiam cole, et pietatem: quae, cum ſit magna in parentibus, et propinquis, tum in patria maxima eſt.* Et in Bruto c. 33.

Vtinam

Vtinam (C. Gracchus) *non tam fratri pietatem, quam patriae, praeſtare voluiſſet.* Pro Coelio c. 32. *Quem vos ſupplicem veſtrae miſericordiae, ſeruum poteſtatis, abiectum non tam ad pedes, quam ad mores ſenſusque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum iucunditate ſuſtentate: vt in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiae veſtrae ſeruiatis.* Pro Plancio c. 12. *Omitto illa, quae ſi minus in ſcena ſunt, at certe, cum ſunt prolata, laudantur: vt viuat cum ſuis: primum cum parente, nam meo iudicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum.* Et lib. 4. Acad. c. 1. *Admodum adoleſcens, cum fratre, pari pietate, et induſtria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſecutus.* Et lib. 6. ad Attic. epiſt. 3. *Cum bellum eſſe in Syria magnum putetur, id videatur in hanc prouinciam erupturum; hic praeſidii nihil ſit; ſumtus annuus decretus ſit; videaturne aut pietatis eſſe meae, fratrem relinquere? aut diligentiae, nugarum aliquid relinquere?* Pro Quintio c. 6. *Si veritate, amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas colitur: neceſſe eſt, iſte, qui amicum, ſocium, affinem, fama ac fortunis ſpoliare conatus eſt, vanum ſe, et perfidioſum, et impium eſſe fateatur.* Et ad Toranium lib. 6. epiſt. 20. *Hic tui omnes valent, ſummaque pietate te deſiderant.* Atque haec vno loco omnia, in orat. pro Plancio c. 33. comprehenduntur. *pietas* enim definitur, grata voluntas in parentes, in patriam, in deos, in amicos: eaque tribus modis laudatur, vt virtus, vt virtus maxima, vt virtutum reliquarum omnium mater. Exemplum pietatis etiam parentum in filios vnum Ciceronis afferam ex lib. 13. ad Attic. epiſt. 39. *Ad patrem, domo ſibi carendum propter matrem: plena pietatis.* Alterum Catulli carm. 66. v. 29.

Egregium narras mira pietate parentem,
Qui ipſe ſui nati minxerit in gremium.

Deorum in homines, Statius lib. 3. Silu. v. 1.

Summa Deum pietas.

Extremum reſtat de pietate in bene meritos. quo ex genere hoc ipſum eſt: *Ego omni officio, ac potius pietate erga te.* et epiſt. 9. *Periucundae mihi fuerunt literae tuae; quibus intellexi, te perſpicere meam in te pietatem: quid enim dicam beneuolentiam, cum illud ipſum grauiſſimum et ſanctiſſimum nomen pietatis leuius mihi meritis erga me tuis eſſe videatur?* Et in eadem, in extremo: *Sunt enim teſtes, et erunt, ſempiterni meritorum erga me tuorum, meaeque pietatis.* Cur autem, cum id, quod diis hominibusque debemus, proprie *pietatis* nomine totum exprimatur, non eodem nomine erga Lentulum Cicero vteretur, quem in vtraque poſt reditum oratione non modo parentem, verum etiam Deum ſuae ſalutis, vitae, fortunae, memoriae, nominisque vocat? ſic lib. 2. epiſt. 6. cum Milonem commendat, bis nomen *pietatis* vſurpat; quod, eo adnitente, patriam recuperauerat. Et alibi ſaepe. Quod autem in primis quattuor verbis, *ego omni officio, ac,* vocales concurrere paſſus eſt; in eo etiam moralis virtus elucet. laborare enim videtur, quod amantiſſimi hominis eſt, de

de re potius, quam de verbis. itaque hanc indiligentiam non ſolum a reprehenſione vindicat, verum etiam cum aliqua laude coniungit in Oratore c. 23. *Habet*, inquit, *ille tamquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis quam de verbis, laborantis.* Et in eodem libro, infra c. 44. *Quod quidem latina lingua ſic obſeruat, nemo vt tam ruſticus ſit, qui vocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit: etſi id magiſter eius Iſocrates. at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo maior ſcriptor, Plato. — In populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos, qui ſint in proeliis interfecti: quae ſic probata eſt, vt eam quotannis, vt ſcis, illo die recitari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta vocum concurſio, quam magna ex parte, vt vitioſam, fugit Demoſthenes. Sed Graeci viderint; nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere voces conceditur.* Haec ille: qui tamen paullo poſt c. 45. non debere admodum crebro vocales vocalibus occurrere, indicat his verbis: *Hoc idem noſtri ſaepius non tuliſſent, quod Graeci laudare etiam ſolent.* Gellius et in poetis hoc probat lib. 7. c. 10. aitque ſuauius eſſe in Virgilio: *Vicina Veſeuo Ora iugo*, quam, *Vicina Veſeuo Nola iugo:* et apud Catullum, *Ebrioſa acino ebrioſioris.*

Dictum eſt de generibus epiſtolarum: quibus demonſtratis, duplex occurrit animaduerſio, primum, quae vtrique ſint aptae generi ſententiae; deinde, quibusnam ſententiae verbis enuncientur. Ac licet, niſi fallor, ſimul vtrumque complecti, et ita definire: *epiſtola conſuetudinem fere quotidiani ſermonis debet imitari.* nam, ſi, quod inter longe remotos nequaquam vox et lingua praeſtare poteſt, id bono litterarum conſequimur, vt iis de rebus, quae vel noſtra, vel amicorum interſint, communicemus: profecto nihil aliud, quam imago quaedam ſermonis, videtur epiſtola. idem ſenſit Artemon ille, qui deſcripſit epiſtolas Ariſtotelis: quem dixiſſe Demetrius ait, oportere eodem ſtilo et dialogum ſcribi, et epiſtolas: eſſe enim epiſtolam dialogi partem. Sententias tamen interdum grauiores, quam dialogus, et maiorem elegantiam admittit epiſtola; non modo quia ſtudio, curaque maiore ſcribimus, quam loquimur; verum etiam, quia, cum ad principes viros, aut etiam ad ciuitates litteras mittimus, quod interdum euenire ſolet, habenda omnino videtur perſonarum ratio; et in eo paullum ſe tollat epiſtola, non modo licet, verum etiam neceſſe eſt. quales enim putemus fuiſſe epiſtolas illas, quibus viri eloquentes, et docti, atque ipſe in primis Ariſtoteles Alexandrum Magnum, incenſum cupiditate veriſſimae gloriae, cohortabatur ad decus? iam vero, quae leguntur Demoſthenis ad Philippum, habere eas quiddam amplum, longeque diſtare a communi ſermone, negari non poteſt. Nec deſunt Ciceronis in hoc genere nonnullae, vt illa ad Lucceium lib. 5. 12. de ſui conſulatus hiſtoria ſeparatim componenda; et illa ad Dolabellam lib. 9. 14. qua ei de ſublata columna, et iis, qui eam Caeſari

Caeſari mortuo, tamquam Deo, in foro erexerant, ſupplicio affectis, gratulatur. in illa vero ad Lentulum, quae incipit, *Periucundae*, (9.) partes multae ſunt, in quibus aliquanto maior vel verborum copia, vel ſententiarum ſplendor apparet, quam dialogi ratio, et natura poſtulet. Age, quid in ea (epiſt. 16. ad Brut.) dialogo ſimile reperitur, in qua M. Brutus Ciceronem accuſat, quod ſuppliciter nimis, ac demiſſe ad Octauium ſcripſiſſet? Verum hoc, quidquid eſt licentiae, prudentia moderatur. tempus, perſonarum dignitas, res ipſa, quovsque progredi liceat, oſtendit. Proprie vero et ſimplici argumento, et ſimplici ſtilo contentae ſunt epiſtolae. Recte, et feſtiue Cicero ad Paetum lib. 9. epiſt. 21. *Quid tibi ego in epiſtolis videor? nonne plebeio ſermone agere tecum? nec enim ſemper eodem modo. Quid enim ſimile habet epiſtola aut iudicio, aut concioni? quin ipſa iudicia non ſolemus omnia tractare vno modo. Priuatas cauſſas, et eas tenues, agimus ſubtilius: capitis aut famae ſcilicet ornatius. epiſtolas vero quotidianis verbis texere ſolemus.* Idem tamen, qui hoc praecipit, non vsquequaque ſeruat ſuam regulam: indulget enim ingenio nonnumquam, et epiſtolas concinnat, atque ornat verbis aliquanto illuſtrioribus, quam quae populo familiaria, et communi ſermone trita ſunt. ſed hoc eiusmodi eſt, vt immodice, ac temere ſi fiat, faſtidium pariat, et in reprehenſionem incurrat; ſin modice, et loco, delectet ſine ſatietate, et laudem aſſequatur. decet igitur idem, et dedecet, pro vtentis ingenio; quod aliis quoque rebus contingit. Hac virtute vel ſolus inter Latinos, vt mihi quidem videtur, vel certe maxime omnium Cicero excelluit. Demoſthenem quidem ita vicit, vt comparatio nulla ſit: quod Quinctilianus lib. 10. c. 1. quoque vidit. Breuitas laudatur in epiſtolis: iure quidem: breui enim ſermone magis capimur, quam producto: verum in omni re modus eſt: et peccat eodem fere modo, qui multa paucis contrahit, et qui pauca diffundit in multa. Praeclare Gregorius Nazianzenus, qui vtroque vitio laborant, eos iaculantibus comparat, ita mittentibus telum, vt vel ſupra ſcopum, vel infra feratur. vtrique enim errant pariter, licet contrario modo. Hic mihi committendum non puto, quando de epiſtolis agitur, vt fraudentur ſtudioſi pulcherrima ipſius Gregorii, viri eloquentiſſimi, epiſtola, in qua prudenter et ingenioſe, quae ad hoc ipſum ſcribendi genus attinent, omnia perſequitur, ſic, vt ne Demetrius quidem ille, quem ſupra appellauimus, vel plura, vel meliora tradiderit.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

ΝΙΚΟΒΟΥΛΩ.

Τῶν γραφόντων ἐπιστολὰς, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αἰτεῖς, οἱ μὲν, μακρότερα γράφουσιν, ἤπερ εἰκός· οἱ δὲ, καὶ λίαν ἐνδεέστερα· καὶ ἀμφότεροι τοῦ μέτρου διαμαρτάνουσιν, ὥσπερ τῷ σκοπῷ οἱ τοξεύοντες, ἄντε εἴσω πέμπωσιν, ἄντε ὑπερπέμπωσι. τὸ γὰρ ἀποτυγχάνειν ἴσον, κἂν ἀπὸ τῶν ἐναντίων γίνηται. ἔστι δὲ μέτρον ἐπιστολῶν ἡ χρεία, καὶ οὔτε μακρότερα γραπτέον, οὗ μὴ πολλὰ τὰ πράγματα· οὔτε μικρολογητέον, ἔνθα πολλά. τί γὰρ ἢ τῇ Περσικῇ σχοίνῳ μετρεῖσθαι δεῖ τὴν σοφίαν, ἢ παιδικοῖς

πήχεσι, καὶ οὕτως ἀτελῆ γράφειν, ὡς μηδὲ γράφειν; ἀλλὰ μιμεῖσθαι τῶν σκιῶν τὰς μεσημβρινὰς, ἢ τῶν κέντρων τὰς κατὰ πρόσωπον ἀπαντώσας, ἂν συνιζάνει τὰ μήκη· καὶ παραφαίνεται μᾶλλον, ἢ φαίνεται, τῶν ἄκρων τινὶ γνωριζόμενα· καὶ ἔστι, πῶς ἂν εἴποιμι καιρίως, εἰκασμάτων εἰκάσματα, δέον ἀμφοτέρων φεύγοντα τὴν ἀμετρίαν, τοῦ μέτρου κατατυγχάνειν. Περὶ μὲν τῆς συντομίας, ταῦτα γινώσκω. Περὶ δὲ σαφηνείας, ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι χρὴ φεύγοντα τὸ λογοειδὲς, ὅσον ἐνδέχεται, μᾶλλον εἰς τὸ λογικώτερον ἀποκλίνειν. καὶ, ἵν᾽ εἴπω συντόμως, αὕτη τῶν ἐπιστολῶν ἀρίστη, καὶ κάλλιστα ἔχουσα, ἣ ἂν καὶ τὸν ἰδιώτην πείθῃ, καὶ τὸν πεπαιδευμένον, τὸν μὲν, ὡς κατὰ τοὺς πολλοὺς οὖσα, τὸν δὲ, ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ ἢ αὐτόθεν γνώριμος. ὁμοίως γὰρ ἄκαιρον, καὶ γρῖφον νοεῖσθαι, καὶ ἐπιστολὴν ἑρμηνεύεσθαι. Τρίτον ἐστὶ τῶν ἐπιστολῶν ἡ χάρις. ταύτην δὲ φυλάξομεν, εἰ μήτε παντάπασιν ξηρὰ, καὶ ἄχαρι γράφωμεν, καὶ ἀκαλλώπιστα, ἀκόσμητα, καὶ ἀκόρητα, ὃ δὴ λέγεται, οἷον δὴ γνωμῶν, καὶ παροιμιῶν, καὶ ἀποφθεγμάτων ἐκτός· ἔτι δὲ σκωμμάτων, καὶ αἰνιγμάτων, οἷς ὁ λόγος καταγλυκαίνεται· μήτε λίαν τούτοις φαινοίμεθα καταχρώμενοι. τὸ μὲν γὰρ ἄγροικον, τὸ δὲ, ἄπληστον. καὶ τοσαῦτα τούτοις χρηστέον, ὅσα καὶ ταῖς πορφύραις ἐν τοῖς ὑφάσμασι. τροπὰς δὲ παραδεξόμεθα μὲν, ὀλίγας δὲ, καὶ ταύτας οὐκ ἀναισχύντως. ἀντίθετα δὲ, καὶ πάρισα, καὶ ἰσόκωλα, τοῖς σοφισταῖς ἀποῤῥίψομεν. εἰ δέ που καὶ παραλάβοιμεν, ὡς καταπαίζοντες μᾶλλον τοῦτο ποιήσομεν, ἢ σπουδάζοντες. Πέρας τοῦ λόγου (ὅπερ τῶν κομψῶν τινος ἤκουσα περὶ τοῦ ἀετοῦ λέγοντος) ἡνίκα ἐκρίνοντο περὶ βασιλείας οἱ ὄρνιθες, καὶ ἄλλος ἄλλως ἧκον ἑαυτὸν κοσμήσαντες, ὅτι ἐκείνου κάλλιστον ἦν τὸ μὴ οἴεσθαι καλὸν εἶναι. τοῦτο κἂν ταῖς ἐπιστολαῖς μάλιστα τηρητέον, τὸ ἀκαλλώπιστον· ὅτι ἐγγυτάτω τοῦ κατὰ φύσιν. Τοσαῦτά σοι περὶ ἐπιστολῶν, ὡς δι᾽ ἐπιστολῆς, παρ᾽ ἡμῶν· καὶ ταῦτα ἴσως οὐ πρὸς ἡμῶν, οἷς τὰ μείζω σπουδάζεται. τ᾽ ἄλλα δὲ, αὐτός τε φιλοπονήσεις, εὐμαθὴς ὤν· καὶ οἱ περὶ ταῦτα κομψοὶ διδάξουσι.

Prouerbia non excludit, ſed crebra non probat: quod Ciceroni quoque placuit: itaque paucis vtitur. at Demetrius, *κάλλος*, inquit, *ἐπιστολῆς πυκναὶ παροιμίαι· δημοτικὸν γάρ ἐστιν ἡ παροιμία, καὶ κοινόν.* Ego ſeruo, et ſcruabo Gregorii documentum, vt prouerbiis neque numquam, neque ſaepe vtar, accedente praeſertim Ciceronis exemplo; quem cum lego, nullius rhetoris praecepta deſidero.

Ceteris] Meum in re tua ſtudium, officiumque cernentibus.

Mihi] Qui tuam erga me beneuolentiam imitor, merita non aſſequor. tu enim in re mea, quod agebas, perfeciſti: mihi non idem contingit in tua.

Numquam ſatisfacio] Suauitate quadam fruuntur aures, geminato verbo, et negatione poſteriori praepoſita: vt hic; *ceteris ſatisfacio omnibus, mihi ipſi numquam ſatisfacio.* ſimile illud pro Sextio c. 3. *Ademit Albino ſoceri nomen mors filiae, ſed caritatem illius neceſſitudinis et beneuolentiam non ademit.* Et lib. 2. de Leg. c. 7. *Quid eſt enim verius, quam neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem, vt in ſe rationem et mentem putet ineſſe, in coelo mundoque non putet?*

Magnitudo] Lentuli beneficium tribus modis auget; quod *merita* vocat,

vocat, vim quaerens et in ipſo vocabulo, et in numero; quod addit, *magnitudo;* quod, *magnitudo tanta.*

Meritorum] Meritum Lentuli maximum erga Ciceronem fuit, cum eum, lege Clodia pulſum, quod ciues Romanos, coniurationis in patriam conuictos, capitali ſupplicio, contra veteres leges, moremque maiorum, indicta cauſſa affeciſſet, conſul ſextodecimo eius exſulii menſe reuocauit. Hoc meritum ſignificari, quae ſequuntur, oſtendunt: *Quia tu, niſi perfecta re, de me non conquieſti. Merita* vero quod appellat, non meritum, amplificatio quaedam eſt. admonet enim Ariſtoteles, vſurpari interdum ab oratore, vt rem augeat, multitudinis numerum pro ſingulari: quod ſaepe Cicero fecit, vt lib. 9. epiſt. 15. *Te cum video, omnes mihi Granios, omnes Lucilios, (vere vt dicam,) Craſſos quoque, et Laelios videre videor.* Merita autem plus, quam officia, valent. ad Brutum lib. 11. epiſt. 17. *Lamia vno omnium familiariſſime vtor. Magna eius in me, non dico officia, ſed merita.* Ad Cornificium lib. 12. epiſt. 29. *Ad haec officia, vel merita potius, iucundiſſima conſuetudo accedit.* Phil. 13. c. 4. *Magna eius in me merita, mea quaedam officia in illum.*

Quia ERN. *Quoniam*] Parui refert, vtro modo legas, vel, *quia*, vel, *quoniam:* niſi tamen hoc videtur plenius: et eſt in quattuor meis antiquis libris: quod ideo teſtatum volui, ne quaſi commenticium reiiceretur, ex eorum ſcriptis, qui ſe in veteribus cunctis exemplaribus, *quia*, vidiſſe confirmarunt. Non grauabor interdum ad haec humilia me demittere: ne quod ab induſtria noſtra diligentiae genus iure quiſquam deſideret. quamquam, vt omnibus plane ſatisfiat, vlla diligentia vix, aut ne vix quidem, conſequi me poſſe, non ignoro.

De me non conquieſti] Quia, cum primum conſul eſt deſignatus, Ciceronis cauſſam ſuſcepit, et eius de reditu ſententiam, conſulibus Piſone et Gabinio repugnantibus, praeclariſſimam dixit: quo vero primum die magiſtratum iniit, eo ipſo die, id eſt, Kal. Ian. de Cicerone retulit, ſpreta lege Clodia, quae poenam referentibus irrogabat. cumque tribunus plebis Atilius Serranus, nocte ad deliberandum poſtulata, poſtridie ſenatus conſultum interueniſſet; numquam tamen Lentulus poſtea conquieuit, donec, Sextili menſe, centuriatis comitiis perlata lege, rem perfecit. de quo ſic in orat. pro domo c. 27. *Nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iſte de Macedonia Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus, neque conſul legem eſſe vmquam putaſti. nam, tribunis plebis referentibus, ſententiam de me deſignatus conſul ſaepe dixiſti: ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res eſt, de me retuliſti: legem promulgaſti, tuliſti.* Similia de Lentuli ſtudio, atque conſtantia in aliis orationibus, pro Sextio c. 32. 33. 69. poſt reditum ad Quirites c. 6. 7. 8. in Senatu c. 3. 4. 11. in Piſonem c. 15. alibi.

In tua cauſſa] In tuo negotio, in reductione regis. *Cauſſa* et hic, et aliis in locis pro eo ſumitur, quod ad aliquem proprie pertinet: vt paullo poſt: *in cauſſa haec ſunt:* id

id eſt, in curanda tibi reductione regis. Et infra: *hac regia cauſſa excepta.* Et in extremo: *nos in cauſſa auctoritatem eo minorem habemus.* Differunt autem *res*, et *cauſſa*, et, vt arbitror, in eo differunt, quod, *res*, patet aliquanto latius, quam *cauſſa*: vt *res* totum negotium ſignificet, *cauſſa* vero negotii partem illam, quae ad Lentulum pertinet, vt ſcilicet reſtitutio regis ad eum deferatur. huic opinioni ſuffragantur potius, quam aduerſantur, exempla. Epiſt. 5. *De Alexandrina re, cauſſaque regia.* Epiſt. 7. *Quid res, quid cauſſa, quid tempus ferat.* Epiſt. 9. *Accepiſti, quibus rebus adductus, quamque rem, cauſſamque defenderim.* Lib. 2. epiſt. 6. *Nunc tibi omnem rem, atque cauſſam, meque totum commendo, atque trado.* Epiſt. 7. ibidem. *De ſacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quamquam difficili in re, atque cauſſa, cognoſces ex iis literis, quas Tharaſoni, liberto tuo dedi.* Lib. 12. epiſt. 4. *Scriberem plura, ſi rem, cauſſamque noſſem.* In orat. pro Caecina c. 4. *Multa, quae ſunt in re, quia remota ſunt a cauſſa, praetermittam.* Sed finis exemplorum ſit: vitanda enim ſatietas eſt.

Acerbam] Inſuauem, iniucundam: translatione a fructibus immaturis. Lib. 3. epiſt. 8. antitheta poſuit *acerbum* et *dulce*: *Non debent mirari homines, — me eſſe acerbum ſibi, vt ſim dulcis mihi.*

Putem] Quia re vera ipſum, viuere, nemini acerbum eſt, ſed tum videtur, cum accedunt moleſtiae. ideo, *putem* dixit potius, quam *ſentiam*.

In cauſſa haec ſunt] Haec ſunt, quae tibi, quo in ſtatu cauſſa ſit, ſignificare poſſint.

Hammonius] Nomen Aegyptiis vſitatum, inde ductum, quod apud Libycos, vt ait Pauſanias, Iuppiter Hammon coleretur.

Regis legatus] Nam rex aberat: quia, cum exercitum, Sibyllae verſibus interdictum, deſperaret, petiit, vt a Pompeio, duobus tantum lictoribus comitato, reſtitueretur. quod cum non impetraſſet, verito ſenatu, ne Pompeii potentia nimium augeretur; abiecta ſpe, Epheſum ſe contulerat, relicto Hammonio legato. diſceſſiſſe eum ab vrbe, antequam tribuni plebis magiſtratum inirent, id eſt, ante IV. Idus Dec. apud Nonium Feneſtellae verba ſignificant. Dio diſceſſiſſe ſignificat, non modo poſt initum a tribunis plebis magiſtratum, ſed etiam conſulatum gerentibus Marcellino et Philippo, id eſt, poſt Kal. Ian. Ego aſſentior Feneſtellae, et quod antiquior, quam Dio, (nam eum nouiſſimo Tiberii principatu periiſſe, Plinius ait) et quod in rebus Romanis maior homini Romano, praeſertim Romae viuenti, habenda fides eſt. ipſe etiam Cicero, cum haec Idibus Ian. ſcriberet, regem ab vrbe multo ante profectum oſtendere videtur his verbis: *In rebus multo ante, quam profectus es, ab ipſo rege, et ab intimis, ac domeſticis Pompeii clam exulceratis.*

Aperte] Nullo legum metu: quae res infenſum Ptolemaeo ſenatum reddidit.

Oppugnat] Aduerſatur vehementer. Translato verbo, quo magis

Ham-

Hammonii ſtudium oſtenderet, vſus eſt.

Creditores] Qui non ſolum id agebant, vt rex reſtitueretur, quo creditas ei pecunias exigere poſſent: verum etiam aperte pecunias pro Pompeio contra Lentulum ſuppeditabant, quod regem cupere intelligebant. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Creditores regis aperte pecunias ſuppeditant contra Lentulum.* In orat. pro Poſtumo c. 2. et apud Dionem lib. 39.

Cum tu aderas] Inepte nonnulli, vt antiquitatem amare videantur, *quum* pro *cum* ſcribunt: cum Priſcianus obſoleuiſſe iam conſuetudinem illam oſtendat lib. I. his verbis. *Apud antiquos frequentiſſime loco Cu ſyllabae Quu ponebatur, vt et e contrario, vt arquus, coquus, oquulus, pro arcus, cocus, oculus: quum pro cum, quur pro cur.*

Regis cauſſa qui velint] Vel pueris haec iam nota ſunt, *volo tua cauſſa, volo tibi*; pro faueo, ſtudeo, amicus ſum. In contraria ſententia, *cui qui nolunt*, dixit infra.

Qui pauci ſunt] Et ſuauitatis quiddam habet, *qui*, repetitum: et omnino huiusmodi additamentis non modo plenior, verum etiam paullo ſplendidior efficitur ſententia: vt lib. 2. epiſt. 18. *Quae mihi veniebant in mentem, quae ad te pertinere arbitrabar, quod in Ciliciam proficiſcebar, exiſtimaui, me ad te oportere ſcribere.* Eiusdem generis illud lib. 4. epiſt. 7. *Hoc idem omnes, qui te diligunt, ſentiunt: quorum eſt magna, pro tuis maximis clariſſimisque virtutibus, multitudo.* Pauci autem regis cauſſa volebant, vel ob apertam eius largitionem, vel quia propter acerbiſſimam tributorum exactionem eiectum ab Alexandrinis audierant.

Ad Pompeium] Cuius ob Mithridatici belli gloriam longe maior, quam ceterorum, apud omnes gentes erat auctoritas: quo futurum ſperabat rex, vt Aegyptii nihil ei petenti denegarent.

Religionis calumniam] Sibyllae verſus Aegypti regem cum exercitu reduci vetabant: cuius oraculi verba apud Dionem lib. 39. haec ſunt: *Si rex Aegypti, auxilio indigens aliquo, venerit, amicitiam quidem ei ne denegaueritis; ne tamen eum multitudine aliqua iuueritis: ſin aliter; et labores, et pericula habebitis.* Eam ſententiam Lucanus lib. 8. v. 824. expreſſit his verbis:

Haud equidem immerito Cumanae carmine vatis
Cautum, ne Nili Peluſia tangeret ora
Heſperius miles, ripasque aeſtate tumentes.

Narrat Dio, C. Catonis tribuni plebis opera, qui reductionem regis impedire conabatur, oraculum illud eſſe patefactum, ſenatu non invito, cui largitio illa regis odioſa erat. Nam, quod ad Sibyllae verſus attinet, probabat eos quidem ſenatus, verum non tam religione, quam illius regiae largitionis inuidia. Et Cicero ipſe, qui reductionem regis, Lentuli gratia, vehementer cuperet, *calumniam religionis* appellat, id eſt, malitioſam et fictam de Sibyllinis verſibus orationem: vt, exercitu adempto, quaſi iubente Sibylla, reſtituendi regis curam ſuſcipere nemo vellet. Itaque *homines religioſos* cum ironia

 vocat

vocat epiſt. 7. quaſi per ſpeciem religionis alia cogitantes: *Eſſe*, inquit, *et tuae, et noſtri imperii dignitatis, Ptolemaide, aut aliquo propinquo loco, rege collocato, te cum claſſe, atque exercitu proficiſci Alexandriam: vt, cum eam pace, praeſidiisque firmaris, Ptolemaeus redeat in regnum: ita fore, vt per te reſtituatur, quemadmodum ſenatus initio cenſuit, et ſine multitudine reducatur, quemadmodum homines religioſi Sibyllae placere dixerunt.* Eandem calumniam notat epiſt. 4. cum ait: *Haec tamen opinio eſt populi Romani, a tuis inuidis, atque obtrectatoribus nomen inductum fictae religionis, non tam vt te impedirent, quam vt ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire.* Eſt igitur *calumnia*, verſuta quaedam, et callida fallendi ratio. et quamquam huic verbo proprium ſit in accuſatione domicilium, eidem tamen migrationes in alienum eſſe multas, exemplis intelligitur. epiſt. 4. *Res ab aduerſariis noſtris extracta eſt variis calumniis.* Lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt* Lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. *Metellus calumnia dicendi tempus exemit.* Lib. 1. de Offic. c. 10. *Exſiſtunt ſaepe iniuriae calumnia quadam, et nimis callida, et malitioſa iuris interpretatione.* Lib. 2. de repub. apud Nonium: *Vt Carneadi reſpondeatis, qui ſaepe optimas cauſſas ingenii calumnia ludificari ſolebat.* Et Valerius Max. lib. 9. c. vlt. *Illa tamen quaeſtione neque calumniae petitoris, neque violentiae plebis iudicantium religio ceſſit.*

Maleuolentia, et illius regiae largitionis inuidia] Duas cauſſas affert, quare praeceptum Sibyllae de non reducendo cum exercitu rege ſenatui placeret; maleuolentiam, quia de legatis Aegyptiis, mandato regis clam interfectis, percrebuiſſet; regiae largitionis inuidiam, quia, cum Hammonius quorundam ſenatorum animos aperte pecunia corrumperet, ea largitio turpiſſimam infamiae notam ordini inureret vniuerſo.

Inuidia] Ambiguum verbum. nam et dolor eſt ex alienis bonis: quam Cicero *inuidentiam*, vt anceps inuidiae vocabulum vitaret, in definiendis animi morbis appellare maluit: et, vt mihi quidem videtur, non *odium*, quod quibusdam placuiſſe video, ſed *infamia* potius ex aduerſa fama, et publica prauitatis alicuius opinione: quam ſemper cum odio coniungi neceſſe non eſt. nam ſi *odium*, et *inuidia* idem eſſet, eadem vtrique contraria opponerentur: nunc opponuntur diuerſa, odio quidem amor, inuidiae autem gratia. Accedit, vt omittam, quod inuidia late diffunditur: numquam enim apud vnum, ſed apud multos in inuidia ſumus: odium vero interdum in anguſtum contrahitur: aeque enim et vni, et multis odio eſſe poſſumus. Poſtremo, non eaedem res inuidiam, odiumque gignunt. nam *inuidia* naſcitur ex animi turpitudine, licet ea neminem laedat: vt ſi quis otio, deſidiaque langueſcat, eo nomine male audit, quae dicitur, *inuidia*, nec tamen inde odium, ſed inertis, ignauique hominis oritur contemptio. *odium* autem ex iis rebus exſiſtit, vnde vel ipſi afficimur iniuria, vel alios etiam laedi, praeſertim iniuſte, videmus. *Inuidia* dicta, quia non libenter videmus,

mus, neque qui fortuna meliore, quam vellemus, vtuntur, neque qui ſequuntur ea, quae ipſi non probamus.

Comprobat] Iam enim ſenatus conſultum factum erat, cum multitudine regem reduci, periculoſum reipublicae videri. Hoc ego verius exiſtimo, quam quod a Dione traditum eſt, perſpectis Sibyllae verſibus, decreta omnia, pro rege facta, eſſe inducta: valuiſſe enim ſenatus conſultum, quo reductio regis Lentulo mandabatur, indicant quae infra ſunt: *ex illo ſenatus conſulto, quod te referente factum eſt, tibi decernit, vt regem reducas.* Et epiſt. 7. ſatis aperte: *Senatus conſultum nullum exſtat, quo reductio regis Alexandrini tibi ademta ſit.* Sed ita Dio excuſatur, quod ſenatus induci quidem voluit omnia decreta: ſed intercedente tribuno plebis, fieri ſenatus conſultum non potuit: perſcriptaque ſenatus voluntas: id quod, vbi ſenatus conſultum impediretur, interdum fieri ſolitum animaduertimus: eaque *ſenatus auctoritas* dicebatur: de qua ſic in eadem epiſtola: *Eaque, quae de ea ſcripta eſt, auctoritas, cui ſcis intercesſum eſſe, vt ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium eſſe videatur.*

Hortari, et orare] Hortantis mos et auctoritas, orantis voluntas: et hortationi ſaepe adduntur preces, vt, ſi auctoritas pondus non habet, ſaltem voluntas valeat. vtrumque coniunxit in prooemio lib. I. de Orat. *Tibi frater*, inquit, *neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quispiam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate.* Lib. 5. epiſt. 18. *Te magnopere non hortor ſolum, ſed etiam, pro amore noſtro, rogo atque oro, te colligas, virumque praebeas.*

Liberius accuſare] Leuius eſt, quam, libere accuſare. nam interdum efficacitatis minus habent, quae comparandi aduerbia Grammatici appellant, quam quae ſimpliciter, ſine vlla comparatione, enunciantur. *Accuſatio* autem extra iudicium etiam in priuatis rebus, atque adeo inter amore coniunctiſſimos, locum habet. itaque lib. 3. de Offic. c. 23. *Si tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebitne filius? immo vero obſecrabit patrem, ne id faciat. ſi nihil proficiet, accuſabit:* pro, reprehendet patrem, nefaria de patria cogitantem.

Monere] *Monere*, et *hortari*, idem ſunt in eo, quod vtrumque rationes habet ad perſuadendum idoneas: in eo differunt, quod *hortatio*, quid euenturum boni ſit, id ſi fiat, quod ſuademus; *monitio* autem, quid mali, niſi fiat, oſtendit: et illa lenior, ac mitior, haec ſeuerior, ac durior: non enim caret obiurgatione quadam. id oſtendunt loca duo Ciceronis in Laelio c. 24. *Omni*, inquit, *hac in re habenda ratio, et diligentia eſt: primum, vt monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat.* Quo loco ſic vſurpat, *obiurgatio*, pro, monitio, vt paullo poſt, *obiurgari*, pro, moneri. Subiungit enim: *Illud abſurdum eſt, quod ii, qui monentur, eam moleſtiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. peccaſſe*

caſſe enim ſe non anguntur, obiurgari moleſte ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, correctione gaudere. recte igitur Cicero, cum hortatus Pompeium eſſet, monendum etiam putauit, vt ei magnam ex reductione regis infamiam proponeret.

Magnam infamiam] Triplicem; vel ingrati animi, qui Lentulo, cuius erga ſe officia cum in ſermone quotidiano, tum in ſenatu palam commemorauerat, reductionem regis Alexandrini, praeſertim ei iam a ſenatu decretam, conaretur eripere; vel immoderatae ambitionis, qui, ſummis iam perfunctus honoribus, triumque triumphorum gloria circumfluens, frumentaria etiam curatione, ſumma cum poteſtate, paullo ante ornatus, tamen, his non contentus, honorem praeterea, quicumque eſſet, Aegyptiae legationis appeteret; vel etiam auaritiae, quod regis muneribus, magnam ab ipſo reſtituendi cupiditatem prae ſe ferentis, corruptus exiſtimari poſſet.

Plane] Hic valet, omnino: vt lib. 16. epiſt. 5. *Mihi placebat, ſi firmior eſſes, vt te Leucadem deportaret, vt ibi te plane confirmares.* Alibi aperte: quia, quae plana ſunt, oculis patent: vt lib. 2. epiſt. 15. *De Ocella parum ad me plane ſcripſeras.*

Nec precibus noſtris, nec admonitionibus] Cur haec duo tantum attingit, quattuor iam propoſitis, *hortari, orare, accuſare, monere?* Quia, qui locum precibus, et admonitionibus non relinquit, multo minus hortationi, aut accuſationi. magis enim et orando mouemus, quam hortando, et monendo, quam accuſando: idque vel ipſe diſpoſitionis ordo declarat. nam, vt orare poſt hortari, ſic monere poſt accuſare, augendi gratia, Cicero collocauit. Hic dubitantibus in verbo, *admonitionibus*, et mendoſum ſuſpicantibus, quod tamen in omnibus legitur antiquis libris, aptamque, et percommodam ſententiam habet, ſcrupulum placet eximere. Dixerat Cicero, *et monere:* debuit igitur, vt nomen cum verbo congrueret, inferre, *monitionibus*, non, *admonitionibus:* cum, *monere*, et *admonere*, ſignificatione differant inter ſe. obiurgat enim is, qui monet, vt ſupra oſtendimus: qui vero admonet, non obiurgat, ſed, quid faciendum ſit, docet: vt exempla declarant. In hoc igitur prudentia Ciceronis agnoſcitur: qui cum de principe ciuitatis, et praecipuo ſui ab exſulio reditus auctore Pompeio loqueretur, aſperiore verbo iterum vti noluit, ſed mitigandam leniore verbo ſententiam putauit: vt oſtendat, ita Pompeium erga Lentulum animatum eſſe, non modo vt eum a reſtituendi regis conſilio verbis aſperioribus abduci, neceſſe non ſit, ſed nec admoneri quidem, ac doceri, quo pacto et ſuſpicionem vitet cupiditatis, et illam reducendi regis curam cupienti Lentulo obſequatur.

Relinquit locum] *Non relinquere locum precibus*, duobus modis accipitur: vel cum is, cuius gratia et auctoritas prodeſſe nobis poteſt, ita ſe geſſit, vt eum rogare non oporteat; vt in hoc loco: vel cum ita meriti ſumus, vt precibus nihil proficere poſſe videamur: cuius generis habemus exemplum apud Terentium in Andr. Act. 3. Sc. 4. v. 21.

Quid

Quid cauſſae eſt, quin hinc in piſtrinum recta proficiſcar via?
Nihil eſt preci loci relictum; iam perturbaui omnia.

Locum igitur precibus vel aliena humanitas, vel noſtra adimit improbitas.

In ſermone quotidiano] Varie loquitur in hac ſententia: nam hic, *in ſermone quotidiano*, dicit: epiſt. 9. *in ſermonibus dictitare:* in eadem, *dictitare* ſimpliciter.

In ſenatu] Hoc tempore Pompeius erat cum imperio, ſuperiore anno rei frumentariae, et ſenatus conſulto et lege praepoſitus. qui autem cum imperio eſſent, iis vrbem, niſi depoſito imperio, ingredi non licuiſſe, notum eſt. petiiſſe igitur a ſenatu Pompeium exiſtimemus, vt introire in vrbem, ſaluis legibus, poſſet. quod etiam poſtea, iisdem conſulibus, vt accuſatum de vi P. Sextium laudaret, impetrauit. epiſt. 9.

Egit cauſſam tuam] Cum hortaretur ſenatum, vt reductionem regis tibi demandaret.

Eloquentia, grauitate, ſtudio, contentione] *Eloquentia*, vbertate et elegantia orationis; *grauitate*, ſententiarum pondere; *ſtudio*, propenſa in Lentulum voluntate; *contentione*, ope ſumma. plus enim eſt *contentio*, quam *ſtudium*. nam, qui *ſtudet*, cupit: qui *contendit*, in eo, quod cupit, intendit omnes neruos quod integrum poſuit lib. 15. epiſt. 14. *Omnes tuos neruos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc prouinciam temporis prorogetur.* Inde *contentio*, vehemens actio. infra: *Libonis, et Hypſaei non obſcura concurſatio, et contentio.* Epiſt. 9. *Caeſaris, vt illum defenderem, mira contentio eſt conſecuta.* Lib. 7. epiſt. 2. *In primis me delectauit, tantum ſtudium bonorum in me exſtitiſſe contra incredibilem contentionem clariſſimi et potentiſſimi viri.*

Tuorum in ſe officiorum] *Quod eum ornaſti*, dixit in extrema fere epiſtola. praeſtantem etiam Lentuli in Pompeium liberalitatem nominat epiſt. 7. maximum autem in Pompeium officium fuit, poteſtas rei frumentariae, per quinquennium ei toto orbe terrarum data. quod Lentulum conſulem praecipue curaſſe, Plutarchus in Pompeio ſignificat. quamquam, vt idem tradit, ſuſpicio fuerit, id Lentulum ſpectaſſe, vt Pompeio frumentaria curatione implicito, ipſe Ptolemaeum reduceret.

Marcellinum] Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum, conſulem hoc anno cum L. Marcio Philippo. Syriae poſt praeturam vterque praefuerat, Philippus Caeſare et Bibulo coſſ. Marcellinus anno ſequenti, Gabinio et Piſone. Appianus in Syriaco, Ioſephus lib. 14. Antiq. De hoc Cicero in Bruto c. 70. ſic: *Nec vmquam indiſertus, et in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis.* Marcellinus, cognomen gentis Corneliae non eſt, ſed ab adoptione deriuatum. qui enim Claudianus appellari debuit; cum eſſet ex Claudiis Marcellis; Marcellinus potius, quam Claudianus, appellari voluit: puto, ne videretur ex Pulchris, aut Neronibus fuiſſe; quae cognomina Claudiae gentis erant, patriciae: Marcelli autem, plebeiae. confirmat hanc opinionem

 nem

nem Pedianus in commentario Diuinationis, cum ait: *Marcelli, et Marcellini inter ſe gentiles fuere.* Non quod Marcellini eſſent Claudii, ſed quod ex Claudia gente orti, indeque in Corneliam translati. Eodem cognomine filius eius vſus eſt, qui bello ciuili contra Pompeium quaeſtor pro Caeſare pugnauit, paterni videlicet heres odii: nam conſul huius anni Marcellinus quam infenſus Pompeio fuerit, Cicero lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6. et Plutarchus in Pompeio demonſtrat.

Iratum] Quia te cupidum videat reducendi regis. Conſulibus neque cum exercitu regem reſtitui placebat, neque ab iis, qui cum imperio eſſent, id eſt, nec a Lentulo, nec a Pompeio. epiſtola ſequenti.

Tui defenſorem] Tuarum omnium ſententiarum, ac voluntatum.

Oſtendit] Verbis. epiſt. 9. *In eo ipſo, quod te oſtendis eſſe facturum.* Lib. 4. epiſt. 1. *Eadem omnia, quae a te de pace, et de Hiſpaniis dicta ſunt, oſtendi me eſſe dicturum.* Lib. 9. epiſt. 8. *Munus flagitare, quamvis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus.*

Quod dat, accipimus] Nihil dat in regia cauſſa, in ceteris rebus omnia. ſic loquimur, cum nec id plane, quod volumus, nec tamen nihil impetramus. Lib. 2. in Ver. c. 61. *Alio loco de aratorum animo, et iniuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi eſſe inimiciſſimos.* Ibidem paullo poſt c. 62. *Vtar eo, quod datur.* Et lib. 2. de Orat. c. 44. *Si ſe* (iudices) *dant, et, vt ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio, quod datur; et ad id, vnde aliquis flatus oſtenditur, vela do.*

Referre] *Referre*, ad ſenatum, de quo ſententiae dicerentur; *ferre*, ad populum, de quo ſuffragia ferrentur; vſitatum veteribus eſt. Caeſar tamen lib. 1. de bell. ciu. c. 6. dixit: *vt de eorum imperio ad populum referatur:* ſi modo vulgati libri vacant mendo. nam, *ferre ad populum*, vſitatius eſſe, quam *referre*, nemo, vt arbitror, negabit.

De religione] De Sibyllinis verſibus, reduci regem cum multitudine vetantibus.

Ab eo deduci non poteſt] Tuebatur obſtinato animo ſententiam ſuam, in quam, vt in argumento iam diximus, factum erat ſenatus conſultum, regem cum multitudine reduci, periculoſum reipublicae videri. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2.

Idibus] Quo die ſenatus erat futurus. nec dubito, quin edictus eſſet, cum haec Cicero ſcripſit. nam et in epiſtola ſequenti, cum ante lucem XVI. Kal. Febr. ſcriberet, ſubiunxit: *eo die ſenatus erat futurus.* quo perſpicuum eſt, non eo die, quo haberetur, ſed ſuperiore, ſenatum edici ſolitum.

Mane] Prima luce. ſed lib. 7. epiſt. 30. cum dixit, *quae erant futurae mane poſtridie,* aliter explanandum.

Hortenſii] Declarata conſulis voluntate, conſularium ſententias incipit exponere. Hic eſt ille Q. Hortenſius, oratoria laude clarus. Hoc loco mirari aliquis poſſit, cur Cicero, de Marcellino conſule locutus, ad conſulares, omiſſa alterius conſulis L. Philippi mentione, orationem traducat. Opinor, qui conſul primo anni menſe faſces ſumeret, eundem et ſenatum eodem

dem menſe habuiſſe; et, qua de re deliberandum putaret, retuliſſe: ſecundo autem menſe collegam faſces recepiſſe: eundemque ordinem, vt alternis menſibus faſces haberent, vſque ad extremum annum ſeruatum eſſe. itaque non Philippus, ſed, qui faſces prior ſumpſerat, Marcellinus praecipuam menſis Ianuarii curam ſuſtinuit, et de religione retulit, collega tamen aſſentiente: nam diſſentientem Cicero nominaſſet. Vter autem faſces prior ſumeret, docet Gellius lib. 2. c. 15.

Luculli] Marci, non Lucii, qui perierat anno ſuperiore. hic enim qui nominatur, ſine dubio idem eſt, de quo haec ſunt epiſt. 7. *Quo quidem tempore, vt perſcripſi ad te antea, cognoui Hortenſium percupidum tui, ſtudioſum Lucullum.* Quam epiſtolam Pompeio et Craſſo coſſ. id eſt, poſt Marcellinum et Philippum, eſſe ſcriptam, ſatis conſtat: quo anno Lucius viuere non potuit: cum eum oratio de prouinciis habita, vt ait Pedianus, Marcellino et Philippo coſſ. iam vita exceſſiſſe demonſtret. Marcum autem, ac Lucium fratres fuiſſe, Cicero, Plutarchus, alii teſtantur. Eutropius lib. 6. c. 7. conſobrinos vocat: in quo ei non aſſentior; niſi ſi, duas ſorores duobus Lucullis nupſiſſe, aliquis dixerit. quod mihi non ſit veriſimile. video enim, M. Lucullum ſimul cum Lucio fratre Seruilio auguri diem dixiſſe, qui Lucii patrem accuſauerat. quam rem iis verbis Cicero commemorat in prooemio lib. 4. Acad. vt Lucium et Marcum, in vlciſcendo Seruilio, non conſobrinos, ſed plane germanos fratres agnoſcere videatur: ait enim de Lucio: *Admodum adoleſcens, cum fratre, pari pietate, et induſtria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſecutus.* Verbum, *pietas*, eundem vtrique patrem fuiſſe oſtendit. Plutarchus etiam, cum ait, viuo adhuc Lucio rem eius domeſticam a Marco fratre gubernatam, germanos potius fratres, quam conſobrinos, ſignificat. Sed Marci praenomen ab adoptiuo patre M. Terentio Varrone ſumptum eſt. nam, a Terentio Varrone adoptatum, indicat Cicero lib. 3. in Ver. c. 70. cum legem Terentiam et Caſſiam nominat, latam a duobus eiusdem anni conſulibus, M. Terentio Varrone, et C. Caſſio Varo.

Cedit religioni de exercitu] Antea tamen, reducendum cum exercitu regem, Cicero cenſuerat: habuit enim orationem pro Ptolemaeo reducendo: ex qua Aquila, Fortunatianus, et Capella recitant haec verba: *Difficilis ratio belli gerendi; at plena fidei, plena pietatis.*

Teneri] Obtineri. Sic locutus eſt epiſt. 7. *Si res facultatem habitura videatur, vt Alexandriam, atque Aegyptum tenere poſſis.* Et epiſt. 9. *Etiamſi portum tenere non queas.* Et lib. 14. ad Attic. epiſt. 12. *Tam claram, tamque teſtatam rem, tamque iuſtam, Buthrotiam, non tenebimus aliqua ex parte?* Et in orat. pro Sextio c. 53. *Non tenuit eum locum, in quem, niſi popularis eſſe voluiſſet, facillime perueniſſet.*

Quod commode facere poſſis ERN. *Quod commodo rem facere poſſis*] *Commodo*, pro *commode*, antique

que dictum. in quo dubitatum a nonnullis miror; quaſi, *commodo*, aduerbium eſſe non poſſit. quod niſi diligens antiquitatis obſeruator Cariſius admonuiſſet, Caeſaris tamen ad Ciceronem epiſtola lib. 9. ad Attic. epiſt. 6. doceret. *Cum Furnium*, inquit, *noſtrum tantum vidiſſem, neque loqui, neque audire me commodo potuiſſem.* Mihi tamen olim placuit, neque nunc, quamquam repugnantibus antiquis libris, diſplicere poteſt, pro, *rem*, legi, *reipublicae.* atque hanc ex antiqua Latini ſermonis conſuetudine coniecturam duxi. quo in ſtudii genere, nec infitior, a prima adoleſcentia ſatis accurate me eſſe verſatum, nec omnino poenitet. Erat autem in mandanda publica re exceptio quaedam, vt id, quod mandaretur, ita fieret, ſi commodo reipublicae fieri poſſet. quo ſignificabatur, eam rem non poteſtati magis, quam prudentiae, committi. Recitabo veterum exempla: quibus et eadem ſententia, et iisdem enunciata verbis, agnoſcetur. ac tum denique, vtrum ſcriptis libris, id eſt, dubiae librariorum fidei, an certiſſimis antiquorum teſtimoniis, credi oporteat, cum praeſertim nec a ſcriptis libris admodum diſcedat opinio noſtra, doctorum virorum arbitrio permittam. Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c 35. *Quoniam M. Meſſala, M. Piſone coſſ. ſenatus cenſuiſſet, vti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo reipublicae facere poſſet, Aeduos ceteroſque amicos populi Romani defenderet, ſeſe Aeduorum iniurias non neglecturum.* Idem lib. 5. c. 46. *Scribit Labieno, ſi reipublicae commodo facere poſſet, cum legione ad fines Neruiorum veniat.* Lib. 6. c. 33. *Labienum, Treboniumque hortatur, ſi reipublicae commodo facere poſſint, ad eam diem reuertantur.* Cicero ad M. Brutum epiſt. 5. *Decreui hoc amplius, vt tu, ſi arbitrarere vtile, eque republica eſſe, perſequerere bello Dolabellam: ſi minus id commodo reipublicae facere poſſes, ſiue non exiſtimares e republica eſſe, vt in iisdem locis exercitum contineres.* Omitto illa ſimilia, quae Ciceronem legentibus occurrunt: *quod tuo commodo fieri poſſit: quod ſine moleſtia tua facere posſis: quod tuo commodo fiat: quod ſine peccato meo fiat.* Hic opponitur a quibusdam: hoc loquendi genus huic Ciceronis loco nullo modo conuenire: putant enim, ſenatus haec verba fuiſſe, cum ſenatus conſultum faceret, aut eorum, qui prouinciis cum imperio praeeſſent, cum aliquid legatis mandarent: non igitur ea cadere in ſententiam Ciceronis, Hortenſii, et Luculli, qui priuati ſenatores erant. Haec ratio quid momenti habeat, examinando cognoſcemus. Primum quaero: ſi ſenatus, cum decernit, vtitur his verbis, vt reipublicae caveat, cur non iisdem ſenator, qui et ipſe ſua ſententia decernit, vti poſſit? decet enim, vt ſenatum in publico decreto, ita ſenatores ſingulos in dicenda ſententia reipublicae conſulere. quid eſt autem ſenatus conſultum, niſi multorum ſenatorum idem probantium conſenſus? quod ſi, ſenatus conſultum in alicuius ſententiam ſenatoris eſſe factum, ſaepe legimus: nil aliud exiſtimare licet, quam grauiores eius ſententiae partes in ſenatus conſultum eſſe translatas: grauius autem nihil, quam vt id,

quod

quod mandaretur, incommodo reipublicae ne fieret. itaque non eſt, opinor, mandantis dumtaxat, hic loquendi modus, vt ſenatus, aut proconſulis, ſed eius etiam, qui ſuadet. Negabit hoc aliquis: at credat exemplo. Cicero in epiſt. 5. ad Brut. *Decreui hoc amplius, vt tu, ſi arbitrarere vtile, eque republica eſſe, perſequerere bello Dolabellam: ſi minus id commodo reipublicae facere poſſes, ſiue non exiſtimares e republica eſſe, vt in iisdem locis exercitum contineres.* Haec neque ſenatus conſulti verba ſunt, neque proconſulis, ſed priuati Ciceronis, in ſenatu ſententiam dicentis. cur igitur in hac etiam ad Lentulum epiſtola locum habere non poſſint? At libri veteres aduerſantur omnes. Diſſimulamus in re nota. quam multa enim contra veterum librorum auctoritatem, adiuuante hiſtoria, ſententia, ipſa etiam Latini ſermonis regula, non modo ſine reprehenſione, verum etiam cum laude ſumma docti homines immutarunt. mihi ſane videtur, vt in omni re, ſic in hoc induſtriae genere, modus quidam eſſe: vt libris quidem antiquis in corrigendo vtamur, id quod ego diligenter ſeruo, mutare tamen ex ingenio, doctrinaue aliquid aliquando liceat, ſed ita parce, et verecunde, ne corrigendi libertas ad temeritatem progreſſa videatur. quam ob cauſſam veterem hic ſcripturam immutare noluimus: tantum fecimus, vt oſtenderemus opinionem noſtram: quam nec iis improbari, qui non temere, praeter ſua, quidquam probant, ex eo poſſumus coniicere, quod, ſi qua laus coniecturae noſtrae debetur, eam alio transferre conantur. Nimirum, ad iſtas artes confugere, et alienis laboribus honorem ereptum velle, puſilli animi eſt: non enim addam, *et ipſa maleuolentia ieiuni:* quod Cicero addidit in re non diſſimili. neque nunc de meo iure litigabo: malim cauſſa cadere, quam iis de rebus in iudicium, contentionemque venire, quarum ſtudio ſi hoc aſſequor, vt bonis litteris opem feram, cetera non valde requiro: ſi dantur, accipio: ſi minus, vberrimum tamen, et ſuauiſſimum ex ipſa conſcientia fructum capio.

Auctorem] Vt reſtituti regis honor, et gloria penes te ſit. quod iam ſenatus decreuerat. *Auctor* is eſt, cuius auctoritate, et ſententia aliquid fit. lib. I. ad Attic. epiſt. 19. *Agraria lex a Flauio tribuno plebis vehementer agitabatur, auctore Pompeio; quae nihil populare habebat, praeter auctorem.* Scriptor autem alicuius libri, quam Latine *auctor* dicatur, viderint ii, qui non dubitanter vſurpant. Equidem neque Ciceronem, nec eius aequales, aut omnino quemquam ſtante republica ita locutum exiſtimo. Et quoniam, cuius vel conſilio, vel tacita auctoritate ad agendum impellimur, is quaſi origo quaedam, et agendi principium eſt; inde factum, vt *auctor nobilitatis* appelletur, a quo nobilitatis initia manarunt; *auctor huius ſermonis*, a quo primum fluxit hic ſermo; *auctor meae ſalutis*, cuius opera ſalutem adeptus ſum. *Auctor* etiam vocatur is, cuius teſtimonio, vt aliquid credamus, adducimur: vt lib. 6. ad Attic. epiſt. I. *Nec vero pauci ſunt, auctores, Cn. Flauium ſcribam faſtos protuliſſe.* Addo illud, *auctorem* dici, non qui hortatur,

tatur, ne quid fiat, ſed qui hortatur, vt fiat. Itaque, *auctor*, et *diſſuaſor*, Cicero opponit: ceteraque eiusdem, atque etiam aliorum exempla ad affirmationem ſemper, numquam ad negationem ſpectant. et ab *augeo* quoque deductum *auctor*, Cariſius, et Seruius oſtendunt: idque probant antiqui lapides, et libri. *Auctorem* igitur dixit, vt auctoritate Lentuli potius, quam poteſtate, et armis, exercitum religione tollente, Alexandrini Ptolemaeo reconcilientur. Eodem modo Phil. 2. c. 37. *Ille*, inquit, *vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus*. *Auctorem* vocat Caeſarem, a quo illa manauerant: tamquam enim ab illo ſcripta defendebantur.

Craſſus] M. Licinius Craſſus, nunc quidem in Pompeium male animatus. quod indicat lib. 2. ad Q. Fr.epiſt. 3. ſed anno ſequenti, conſules iterum creati, in gratiam redierunt. Plutarchus. Hunc Quiritium, poſt Sullam, ditiſſimum, Plinius fuiſſe tradit, poſſediſſe in agris H-S. bis millies, id eſt, ad rationem nummi noſtri, ſexagies centena ſcutatorum millia. Plutarchus totam eius rem, poſt decimam partem Herculi conſecratam, epulumque publicum, et congiarium trium menſium ſingulis ciuibus datum, ſeptem millibus et centum talentis aeſtimat: quae ſunt Romano nummo, millies ſeptingenties, et aliquanto amplius: vel, vt more noſtro loquamur, ſcutatorum quinquagies ſemel, eoque amplius: vulgo, ſupra quinque milliones, dicerent.

Nec excludit Pompeium] Cui, frumentariae curationis gratia, toto orbe terrarum et ſenatus, et populus imperium dederat. lib. 4. ad Attic. epiſt. 1. Plutarchus, Dio, alii.

Cum imperio ſint ERN. *ſunt*] *Imperium* duplex fuit, *vrbanum*, et *prouinciale*. *Vrbanum* aut a populo dabatur, aut a ſenatu: a populo, conſulibus, praetoribus; qui, centuriatis comitiis creati, maiores magiſtratus vocabantur: a ſenatu, dictatori, interregi; qui, nullis comitiis, ſenatus conſulto creabantur. nam cenſores, licet inter maiores magiſtratus nominarentur, tamen nec imperium, nec ferendae legis ius habebant, neque lictoribus, aut viatoribus vtebantur. reliqui vero, quos nominauimus, et imperium, et legis ferendae ius, praeterea viatores, et lictores habebant. Minores magiſtratus, aediles curules, aediles plebis, tribuni plebis, quaeſtores, et alii inferioris ordinis, *poteſtatem habere*, non *imperium* dicebantur. Imperium tribuno plebis non fuiſſe, Liuius lib. 2. c. 56. aperte oſtendit exemplo Appii conſulis, priuatum tribunum plebis clamitantis, ſine imperio, ſine magiſtratu. *Imperium* igitur in vrbe habebant ii tantum magiſtratus, qui vocationem, qua carebant minores magiſtratus. Hoc imperium ſine armis erat: propterea centuriata comitia, quod a Laelio Felice ſcriptum Gellius lib. 15. c. 17. recitat, intra pomoerium fieri, nefas erat; quia exercitum extra vrbem imperari oporteret, intra vrbem imperari ius non eſſet. Vrbani imperii tempus in annuis magiſtratibus annuum erat, in dictatore ſemeſtre ad ſummum, in interrege non vltra quinque dies: nam diuturnior is magiſtratus non erat. Conſulis tamen imperium

perium maius erat, quam praetoris: nam conſul praetoris creandi ius habebat, non contra praetor conſulis. et conſul ab omnibus magiſtratibus auocare comitiatum, concionemque poterat: praetor a conſule non poterat: quod apud Gellium lib. 13. c. 14. 15. Meſſalla docet. Quamquam autem imperium eſſet in vrbe, nemo tamen ex vrbanis magiſtratibus *imperator* eſt appellatus, ſed hoc nomen iis dumtaxat, qui exercitum haberent, tribui ſolitum eſt, etiam ante quam, re bene geſta, imperatores ab exercitu ſalutarentur. *Imperium provinciale* duplex fuit, vnum a ſenatu datum, ex lege Cornelia, ſine armis; alterum a populo, ex lege Curiata, cum armis. vide epiſt. 9. in extremo.

Bibulus] M. Calpurnius Bibulus, plebeii generis, Caeſaris in aedilitate, praetura, conſulatu collega, eiusdemque inimiciſſimus, Pompeio etiam, ob Caeſaris affinitatem, hoc tempore infenſus: ideo priuatos decernebat, vt eum excluderet. Pompeii obtrectatores Bibulus, Curio, Craſſus appellantur lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3.

Conſulares] Atque etiam conſules; nam, vt eſt in epiſtola ſequenti, Bibuli ſententiam valere cupierunt.

Seruilium] E numero conſularium, qui aſſentiuntur Bibulo, tres excipit; Seruilium, qui omnino reduci negat oportere, cuius probatam a ſenatu ſententiam, ſed a tribunis plebis interceſſum, indicat epiſt. 7. Volcatium, qui Pompeium decernit; Afranium, qui aſſentitur Volcatio. Hic eſt P. Seruilius Vatia Iſauricus, qui cum Ap. Claudio, P. Clodii, Ciceronis inimici, patre, conſulatum geſſit A. V. 674. triumphauit de Iſauris ex Cilicia A. 679. vnde Iſaurici cognomen accepit: quo etiam filium eius, qui cum Caeſare conſul fuit, vſum eſſe video. Cenſor fuit cum L. Cotta, vt ex Valerio, et Plutarcho licet colligere. vixit ad annos LXXX. vt Phil. 2. c. 5. indicat: et Strabo, qui ſcripſit hiſtoriam ſuam imperante Tiberio, cum a ſe viſum teſtatur lib. 12. obiit, vt Dio lib. 45. docet, Antonio et Dolabella coſſ.

Volcatium] L. Volcatium Tullum, qui cum M. Aemilio Lepido A. V. 687. conſulatum geſſit.

Lupo] P. Rutilio Lupo tribuno plebis, quod ex epiſtola ſequenti cognoſcitur. praetor anno primo ciuilis belli Pompeium ſecutus, Achaiam obtinuit. lib. 8. ad Attic. epiſt. 12. lib. 9. epiſt. 1. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 24. et lib. 3. c. 55.

Referente] Non de reducendo rege tantum, ſed vt a Pompeio reduceretur: quod patet ex epiſtola ſequenti. Ius autem referendi in ſenatu tribunos plebis habuiſſe, vel hic locus oſtendit: ſed accedunt non modo epiſtolarum teſtimonia, 16. lib. 10. et 1. lib. 2. ad Q. Fr. verum etiam orationum. nam in ea pro Sextio c. 31. Ninnii tribuni plebis relatio nominatur. Neque ſolum ea de re, de qua conſul, ſed etiam de diuerſa, eodem die, referre poterat tribunus plebis. nam ex Phil. 7. c. 1. conſulem de Appia via, et de Moneta, tribunum plebis de Lupercis retuliſſe video. Retulerunt igitur in eodem ſenatu de reductione regis duo magiſtratus, conſul Marcellinus de religione, id eſt, ne rex, prohibente Sibylla, cum exercitu reduceretur; Lupus

pus vero tribunus plebis, vt a Pompeio reduceretur. de religione conſuli omnes aſſenſerunt; de reductione non idem omnibus placuit. Hortenſius, Lucullus, Cicero Lentulum decernebant; Craſſus, et Bibulus tres legatos, hic priuatos, ille etiam eos, qui cum imperio eſſent. reliqui conſulares Bibuli ſententiam probarunt, tribus exceptis, quorum duo, Volcatius, et Afranius, Lupi ſententiam ſecuti ſunt: tertius Seruilius totum de rege reducendo conſilium, vel quod inutile putaret eſſe reipublicae, vel quod alienum a populi Romani dignitate, ſua ſententia damnabat.

Pompeio decernit] Plerique veteres libri habent, *Pompeio:* nonnulli, *Pompeium:* plerosque ſum ſecutus. vtroque tamen modo recte: eſt enim in hac ipſa epiſtola, *tibi decernit*, et, *tres legatos decernit.*

Afranium] L. Afranium, qui quadriennio ante conſul fuerat cum Metello Celere. Ne miremur eum ſtuduiſſe Pompeio. nam et eo duce contra Sertorium, viuo Sulla dictatore, pugnauerat; et eiusdem Mithridatico bello fuerat legatus; et conſulatum eius praecipue ſtudio, atque opera adeptus erat. is ciuili bello a Caeſare in Hiſpania victus, et liberatus, poſtea captus ab eodem in Africa, diſſenſione in exercitu orta, cum Fauſto, Sullae dictatoris filio, eſt interfectus.

Aſſentitur] Non miror, Volcatium ſententiam dixiſſe ante Afranium, cum ſexennio ante conſulatum geſſiſſet.

Suſpicionem] Nam ipſe diſſimulabat cupiditatem ſuam, et fauere Lentulo videbatur, cuius etiam in ſenatu cauſſam diligenter in primis egerat. de hac ſuſpicione in epiſtola ſequenti, et in 2. lib. 2. ad Q. Fr.

Laboratur] Difficultas negotii non ſine quadam animi ſollicitudine oſtenditur, vt in extremo, *non laboraremus.*

Inclinata res eſt] Lepida translatio. Rerum ſtatus triplex eſt: aut enim ita ſe habent, vt volumus, et *ſtare* tunc dicuntur; aut aliter, ac volumus, et *inclinatae eſſe;* aut prorſus contra quam volumus, et *iacere.*

Libonis, et Hypſaei] Vtrumque puto tribunum plebis eſſe. de Hypſaeo quidem affirmat Dio lib. 39. Eſt autem L. Libo Scriboniae gentis, Pompeio primum amicitia, deinde etiam affinitate coniunctus. nam eum Sex. Pompeii, qui ex duobus Pompeii Magni filiis natu minor fuit, ſocerum nominat Dio lib. 48. eiusdemque alteram filiam, devictis Bruto, et Caſſio, Caeſar Octauianus vxorem duxit: quod in Auguſto c. 62. et in libro de clar. Gramm. c. 19. Suetonius oſtendit: cuius auctoritate, et ipſa etiam temporum ratione moueor, vt in Dione non Λίβωνος ἀδελφὴν, ſed Λίβωνος θυγατέρα legendum exiſtimem. quod tamen Dionis mendum potius, quam librarii, oportet credere. In bello ciuili Pompeium ſecutus, primum Etruriae, mox, inde pulſus, nauibus quinquaginta praefuit. Florus lib. 4. c. 2. Dio lib. 41. et Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 26. et lib. 3. c. 5. 15. ſeqq. Crudelem fuiſſe, nec mediocri obſtrictum aere alieno, Cicero ſignificat lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Quid tu*, inquit, *illic Scipionem, quid Fauſtum, quid Libonem*

Libonem praetermiſſurum ſceleris putas? quorum creditores conuènire dicuntur. quid eos autem, cum vicerint, in ciues effecturos? Conſulatum A. 719. cum M. Antonio geſſit. P. Plautius Hypſaeus iure pro Pompeio contendebat: fuerat enim eius quaeſtor bello Mithridatico: id quod in commentario Milonianae ſignificat Aſconius: et quaeſturae coniunctionem liberorum neceſſitudini proximam fuiſſe, patet ex lib. 13. epiſt. 10.

Concurſatio] Prenſantium propria. *Concurſabant barbatuli iuvenes* lib. 1. ad Attic. epiſt. 14.

Contentio] Maius quiddam eſt, vt iam diximus, in contentione, quam in ſtudio. itaque Liboni, et Hypſaeo tribuitur contentio, ſtudium reliquis Pompeii familiaribus.

Familiarium] Iterum familiares appellat, et paullo poſt intimos, ac domeſticos, ad augendam ſuſpicionem Pompeii voluntatis. nam familiares, et intimos de alicuius honore, ipſo inuito, laborare, qui conſentaneum eſt? Sed Cicero interdum, vel Pompeii adductus beneficio, (nam, eo contendente, in patriam redierat) vel quod ita ſentiret, liberare videtur eum omni ſuſpicione cupiditatis: idque cum illa verba declarant: *in ſenatu palam ſic egit cauſſam tuam:* tum ea, quae ſunt in epiſtola ſequenti: *quem ego ipſum cum audio, prorſus eum libero omni ſuſpicione cupiditatis.* Et epiſt. 7. *Qui mihi ſemper tuae laudi fauere viſus eſt, etiam ipſo ſuſpicioſiſſimo tempore Caniniano.* Quamquam, non omnino quod ita ſentiat, ſed vt officio fungatur boni viri, Ciceronem ea ſcribere crediderim; qui, cum vtrique ſumme deberet, eorum amicitiam libenter conſeruaret. eoque ſum in hanc opinionem propenſior, quod lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. apud quem ſimulatio neceſſaria non erat, ambigere ſe de Pompeii animo ſignificat his verbis: *In ea re Pompeius quid velit, non diſpicio. Familiares eius quid cupiant, omnes vident.*

Cui qui nolunt] Qui amici non ſunt. Similiter cum dandi caſu, *Fundanio cupio*, dixit lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Fauere, et cupere Helvetiis*, Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 18.

Quod eum ornaſti] Cum ad eum conſul frumentariam curationem detuliſti.

Nos] Epiſtolae clauſula mirum habet artificium. nam, quia rem inclinatam eſſe dixerat, veritus, ne propterea Lentulo, cui omnia debebat, in aliquam negligentiae, aut etiam ingrati animi ſuſpicionem veniret, auertit a ſe omnem culpam, excuſatione quinquepartita: quod auctoritatis in regia cauſſa minus habeat, quia pro bene de ſe merito contendat: quod gratiam ſuam Pompeii gratia maior exſtinguat: quod multi ad Pompeium, ab eius domeſticis, et a rege ipſo corrupti, rem deferri velint: quod conſulares, ob regiam praecipue largitionem, totum conſilium de reſtituendo rege improbent: poſtremo, quod nonnulli, quorum Lentulus auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderat, non tam virtutis eius memores eſſent, quam laudis inimici. quod perfidiae vitium et hic perſpicue notat, et in ſequentibus epiſtolis 7. 8. 9.

Auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus] Epiſt. 7.

 Noſtra

Noſtra propugnatio, ac defenſio dignitatis tuae, propter magnitudinem beneficii tui, fortaſſe plerisque officii maiorem auctoritatem habere videatur, quam ſententiae.

Gratificari] In eo, quod a te cauſſam regiam ad Pompeium transferant.

Multo ante, quam profectus es] Prorſus in tota epiſtola Ciceronis ingenium, et oratoriam calliditatem agnoſco. nam exulceratae res poſt Lentuli profectionem, argumento eſſe poterant diligentiae praetermiſſae. id ne obiici poſſit, occurrit his verbis: *multo ante, quam profectus es.* Quod etiam iterat in epiſtola ſequenti, cum ait: *totam rem iſtam iampridem eſſe corruptam.*

Ab ipſo rege] Cum tu hic eſſes. nam regem ante Lentuli profectionem ab vrbe diſceſſiſſe, Feneſtella teſte probauimus.

Exulceratis] Corruptis, male affectis: translatione ab vlceribus, quae ſaepe, illato vngue, dilatantur. His autem translationum quaſi luminibus, ſi cuius inter Latinos, Ciceronis maxime ſplendet oratio. Translata porro verba plus habere iucunditatis, quam propria, quae tamquam quotidiana faſtidimus interdum, ac plus etiam ad ſignificandum valere, ſatis conſtat. nam quia comparationes, et ſimilitudines rem plane ſubiiciunt oculis; ideo translata, quae nihil aliud, quam breues, et conciſae ſimilitudines ſunt, vigere magis in oſtendenda re, quam propria, videntur. Sed de translatione Ariſtoteles, Cicero, Demetrius in primis in illo aureo περὶ ἑρμηνείας libello, quem pater meus, reſtituendae cupidus antiquitatis, ante me natum edidit.

Exagitatis] Grauiter vituperatis. ſic in Oratore c. 13. *Plato, exagitator omnium rhetorum, hunc miratur vnum.* Et Coelius lib. 8. epiſt. 11. *Totus eius ſecundus conſulatus exagitatur.*

Inuidiam] Infamiam, ob apertam regis largitionem. ſupra: *Senatus religionis calumniam, non religione, ſed maleuolentia, et illius regiae largitionis inuidia comprobat.*

Ita verſamur] Quaſi dicat, poſt diſceſſum tuum nihil damni factum eſt noui: ita verſamur in cauſſa, vt ante quam tu profectus es.

Noſtram fidem] Negotiales epiſtolae moralibus fere clauduntur ſententiis; et vitandae ſatietatis cauſſa; quia faſtidium parit a primo ad vltimum producta narratio; et quod amici, vti ſumus, ita videri volumus.

Praeſentisque, tui cognoſcent ERN. *Praeſentisque cognoſcent*] Sunt, qui legant, *praeſentes tui:* recte fortaſſe: mihi tamen ſententia non arridet. quae enim haec amoris, et fidei minime neceſſaria diſtinctio? cur non et amor ſimul cum fide ab omnibus, et fides item ſimul cum amore a praeſentibus cognoſcatur? Quanto et planius, et commodius: *noſtram fidem omnes, amorem tui abſentis, praeſentisque cognoſcent?* quod eſt in duobus antiquis libris: in ceteris autem omnibus, quos quidem ego viderim, diuerſe, non tamen vt ſententia mutetur: *tui abſentis, praeſentisque tui.* poteſt enim ferri pronomen iteratum: poteſt etiam, quod malim credere, iteratum videri ſcriptoris incuria. nullo quidem

dem in vetere libro, *praeſentes tui*, legimus. quod ideo teſtatum eſſe voluimus, ne quem coniectura minime neceſſaria delectaret, cum ex antiquis libris commodam elici ſententiam videret.

Fides] Qui beneuolentiam erga Lentulum conſulem, tempori ſervientes, ſimulauerant, iidem, poſt conſulatum, debitam eius meritis fidem abſenti non praeſtiterunt. Videtur conſulares indicare: de quibus epiſt. 5. *Amicum ex conſularibus neminem tibi eſſe video, praeter Hortenſium, et Lucullum.* epiſt. 7. *Vehementer quosdam homines, et eos maxime, qui te et maxime debuerunt, et plurimum iuuare potuerunt, inuidiſſe dignitati tuae.* Et paullo poſt apertius: *Praeterea quidem de conſularibus nemini poſſum aut ſtudii erga te, aut officii, aut amici animi eſſe teſtis.* Et ibidem aliquanto poſt: *Poterat vtrumque praeclare, ſi eſſet fides, ſi grauitas in hominibus conſularibus.* Definitur *fides* lib. 1. de Offic. c. 7. his verbis: *Fides eſt dictorum, conuentorumque conſtantia, et veritas. ex quo, quamquam hoc videbitur fortaſſe cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt, vnde verba ſint ducta, credamusque, quia fiat, quod dictum eſt, appellatam fidem.* Et lib. 4. de rep. apud Nonium: *Fides nomen ipſum mihi videtur habere, cum fit, quod dicitur.* Hinc illud ad Tironem lib. 16. epiſt. 10. *Tu Muſis noſtris para vt operas reddas. noſtra ad diem dictam fient. Docui enim te, fides* ἔτυμον *quod haberet.*

Summa eſſe debebat] Quod eorum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderas.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Tota eſt negotialis epiſtola, excepta morali clauſula: in qua ſtudium, et officium in agendo, diligentiam in ſcribendo promittit. Significat, quid actum ſit in ſenatu; quid ipſe oratione ſua profecerit; quem Bibuli ſententia exitum habuerit; conſules quid ſentiant; quo Pompeius, quo familiares eius animo ſint. Et, quoniam Lentulo in regia cauſſa duo maxime tribuni plebis aduerſabantur, Cato et Caninius, quorum alter totam regis reductionem oppugnabat, alter Pompeio ſtudebat: his, ne quid agere cum populo poſſent, obiecta eſſe dicit impedimenta auſpiciorum, et legum.

EXPLANATIO.

Altercatione] De rege reducendo: cum Caninius Pompeio rem deferri vellet; conſul regem neque cum exercitu reduci, neque ab iis, qui cum imperio eſſent. ita Pompeium excludebat, qui cum imperio erat.

Lentuli] *Marcellini:* ſic appellatur et lib. 5. ad Attic. epiſt. 3. In quibusdam libris, *Lucii*, non

omnino abſurde: poteſt enim intelligi de altero conſule L. Philippo, qui ſentiebat idem, quod collega. Ac, ne quem offendat vnicum praenomen, exempla occurrunt ſimilia non pauca, vt cum, *Cnaeus*, pro Pompeio Magno accipitur; *Publius*, pro Clodio, Ciceronis inimico; *Sextus*, pro Peducaeo, Attici familiariſſimo. praeterea, cum conſul nominatur, nonne ſatis, quis *Lucius* ſit, oſtenditur, et a ceteris Luciis diſtinguitur?

Caninii] Pro Pompeio contendentis. conſules autem vel non reduci regem volebant, vel non ab iis reduci, qui cum imperio eſſent, ſed a priuatis, ex Bibuli ſententia. ita Pompeius, et Lentulus excludebantur. Infra: *Bibuli ſententiam conſules valere cupierunt.* Caninius hic poteſt eſſe Rebilus ille, qui mortuo pridie Kal. Ian. Q. Fabio conſule, ſubrogatus eſt, vt in reliquas tantum eius diei horas conſulatum gereret. lib. 7. epiſt. 30. Meruit in Gallia Caeſare imperatore. Hirtius lib. 8. de bell. Gall. c. 24.

Tribuni plebis] Si cum conſule altercatur, nimirum eſt in ſenatu. itaque falſa videri poteſt Valerii doctrina: cuius haec ſunt lib. 2. c. 1. *Tribunis plebis intrare curiam non licebat: ante valuas, poſitis ſubſelliis, decreta patrum examinabant.* Quod refellunt exempla prope innumerabilia: quorum vnum afferam ex epiſt. 5. *In ſenatu a Catone aſpere, et acerbe nimium magno ſilentio eſt accuſatus.* Verum ad priſca fortaſſe tempora Valerius reſpexit: cum praeſertim dicat, *non licebat:* et, *examinabant:* tamquam conſuetudine mutata. nam, cum tribuni plebis ſenatores non erant, tunc iis non licuiſſe curiam intrare, ratio magis probat. poſtea, niſi ſenatorii eſſent ordinis, non videntur petiiſſe tribunatum. quod Suetonius in Auguſto c. 10. docet his verbis: *In locum tribuni plebis, forte demortui, candidatum petitorem ſe oſtendit: quamquam patricius, necdum ſenator.* Et infra c. 40. *Comitiis tribuniciis, ſi deeſſent candidati ſenatores, ex equitibus Romanis creauit: ita, vt, poteſtate transacta, in vtro vellent ordine, manerent.* Id Gellius quoque comprobare videtur lib. 14. c. 8.

Tuae voluntatis] Auctoritatem ſenatus Lentulus conſul acerrime defendit. vnde illud epiſt. 9. *Senſus bonorum recreatus abs te totus eſt.* Quibus enim conſulibus noua quaedam, et extraordinaria imperia placerent, ii, contempto ſenatu, populi ſtudium, et beneuolentiam aucupabantur. qua via Caeſar vſus, ad ſingularem potentiam peruenit.

Ordinem] Princeps ordo, ſummus, ampliſſimus a Cicerone ſenatus vocatur, diſtinguendi gratia: tres enim erant ordines in ciuitate, primo loco ſenatus, ſecundo equites, poſtremo ii, qui neque ſenatores, neque equites erant, qui, de plebe, dicebantur. Sed, quoniam *ordinis* nomen honeſtatem quandam ſignificat; ideo, *plebeius ordo*, de veteribus, quod ſciam, nemo dixit; cum tamen, *tertius ordo*, aut *infimus ordo*, dicerent, plebem ipſam ſignificantes. at ſenatorii ordinis, equeſtris ordinis creberrima mentio. id puto cauſſae fuiſſe; quia plebs ex ingenuis tota non conſtabat; cum in ea libertini eſſent:

ſent: quos *ordinem* parum proprie vocari, Pedianus oſtendit. nam cum de iis, *o modeſtum ordinem,* Cicero lib. 1. in Ver. c. 47. dixiſſet; ſubiungit haec: *Libertinos ſignificat; quorum non conditionem, ſed more ſuo, quaſi honeſtorum, ordinem vocat.*

Reconciliata] Quam alienauerat regia largitio.

Appellandis] Nominandis.

Rogandisque] Vt ſententiam dicerent. rogabantur enim et a privatis ſententiae: quod hic locus indicat; et infra: *multi rogabantur, atque id ipſum conſulibus inuitis.* Mos quidem erat, vt ſententias rogaret magiſtratus is, qui ad ſenatum retulerat. exemplum habemus apud Ciceronem de Lupo tribuno plebis lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 1.

Sententia prima Bibuli] Si ratio geſti conſulatus haberetur, primus rogari ſententiam debuit Hortenſius, ſecundus Volcatius, tertius Bibulus: ſed, quia conſules Hortenſium fauere Lentulo, Volcatium Pompeio, Bibulum vtrique infenſum eſſe intelligebant, ideo vel primo loco Bibulum rogarunt: (nam, quem vellent, rogare primum poterant, vt Cicero lib. 1. ad Attic. epiſt. 13. et Suetonius in Iulio c. 21. docet) vel certe cum ordinem in rogando ſeruaſſent, primam tamen pronunciari Bibuli ſententiam voluerunt: cuius exemplum beneficii habemus lib. 10. epiſt. 12. *Eo die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Seruilio: qui cum gratia effeciſſet, vt ſua ſententia prima pronunciaretur, frequens eum ſenatus reliquit, et in alia omnia diſceſſit.* Erant autem ii, quorum ſententiae primae pronunciarentur, ideo conditione meliore, quia, ſi plures in eorum ſententiam tranſirent, fiebat ſenatus conſultum, neque reliquorum ſententiis locus erat.

Tres legati] Ex iis, qui priuati erant.

Hortenſii] Cum quo Lucullus, et Cicero ſentiebant.

Diuideretur] Quia de religione, et de tribus legatis ſimul deliberandum cenſebat: quod ſi eſſet factum, vtrumque ſimul reiici, aut vtrumque ſimul probari neceſſe erat. quam conſuetudinem egregie Pedianus ad orat. pro Mil. c. 6. expreſſit his verbis: *Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresue res complectitur: eae ſi non omnes probantur, poſtulatur, vt diuidatur, id eſt, de rebus ſingulis referatur.* Et cum ſubiungit, *multi ſedentes hoc vnum verbum pronunciant, diuide;* oſtendit, ius poſtulandi, vt ſententia diuideretur, non conſulibus tantum, ſed ſenatoribus etiam fuiſſe. Feſtus etiam ſic: *Numera ſenatum, ait quiuis ſenator conſuli, cum impedimento vult eſſe, quo minus faciat ſenatus conſultum, poſtulatque, vt aut res, quae afferuntur, diuidantur; aut ſinguli conſulantur; aut, ſi tot non ſunt ſenatores, quo numero liceat praeſcribi ſenatus conſultum.*

De religione] De Sibyllinis verſibus regem reduci cum exercitu vetantibus.

Cuique rei iam obſiſti non poterat] Satis implicata ſententia videtur, ſed, vt arbitror, explicabitur hoc modo. Quatenus de religione loquebatur, et in quo iam obſiſti non poterat; Bibulo aſſenſum eſt. epiſt. 1. *Hortenſii, et mea, et Luculli ſententia cedit religioni de*

de exercitu: teneri enim res aliter non poteſt. Obſiſti autem ideo non poterat, quia factum iam erat ſenatus conſultum, regem cum multitudine reduci, periculoſum reipublicae videri. Antiqui libri omnes, qui apud me ſunt, *clam*, habent, pro, *iam:* quod mendoſum eſſe conſtat.

Ierunt in alia omnia] *Ire in alia omnia*, et *diſcedere*, et *tranſire*, pro diſſentire, veteres dicebant. de quo Feſtus his verbis: *Qui hoc cenſetis, illuc tranſite; qui alia omnia, in hanc partem. his verbis praeit ominis videlicet cauſſa; ne dicat, qui non cenſetis.* ſic locutus eſt Coelius lib. 8. epiſt. 13. *Cum prima M. Marcelli ſententia pronunciata eſſet, qui agendum cum tribunis plebis cenſebat: frequens ſenatus in alia omnia iit.* Et Cicero lib. 10. epiſt. 12. *Frequens eum ſenatus reliquit, et in alia omnia diſceſſit.* Lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Ibatur in eam ſententiam.* Hirtius lib. 8. de bell. Gall. c. 53. *Diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Caeſaris invidia quaerebat, ſenatus frequens in alia omnia tranſiit.*

Cum Lupus] Siue, *cum*, ſiue, *tum*, ſiue, *cui* legatur; in quo ſcripti libri diſſentiunt; parui refert. nihil enim aut additur ad ſententiam, aut detrahitur.

Intendere] Sic antiqui libri, quos viderim, omnes, non, *contendere.* Pro Quintio c. 29. *Poſtea ſum vſus aduerſarii teſtimonio, qui ſibi eum nuper edidit ſocium, quem, quo modo nunc intendit, ne in viuorum quidem numero tum demonſtrat fuiſſe.* Hoc autem intendebat Lupus, cum ipſe de Pompeio, ſine controuerſia principe ciuitatis, retuliſſet, ante ſe oportere diſceſſionem facere, quam conſules: quod vereretur, ne, ſi de Hortenſii ſententia, quae Lentulum decernebat, diſceſſio fieret, maior ſenatorum numerus eam probaret.

Diſceſſionem facere] Aut, diſcedendi poteſtatem facere ſenatoribus de ſua ſententia: aut, diſceſſionem ipſum facere; quia primus de ſua ſententia diſceſſionem facere ſoleret is, qui retuliſſet; deinde ſenatores alii ſequerentur. Quaeri poteſt, cur non idem Bibulo Lupus, quod Hortenſio oppoſuiſſet, vt de ſua ſententia diſceſſionem ipſe faceret, ante quam conſules? Quia ſenatoribus non admodum eius probari ſententiam, nec ab eo, ſed ab Hortenſio, timendum intelligeret.

Iniqua et noua] Iniquum, et nouum eſt, vt in diſceſſione facienda, quod tribunis plebis placeat, fiat potius, quam quod conſulibus.

Multis partibus plures] Multo plures. Eodem modo Coelius lib. 8. epiſt. 9. *Turpe tibi erit, Patiſcum Curioni decem pantheras miſiſſe, te non multis partibus plures.* Lib. 4. Acad. c. 36. *Quibus efficitur, multis partibus ſolem maiorem eſſe, quam terram.* Lib. 3. de Fin. c. 11. *non multis partibus malit*, pro *non multo malit.* Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 80. *Eo fama iam praecurrerat de proelio Dyrrachino, quod multis auxerat partibus.* Ibidem infra c. 84. *Exercitus numero multis partibus inferior.* Suetonius in Iulio c. 68. *Innumeras aduerſariorum copias, multis partibus ipſi pauciores, facile ſuperarunt.*

Aperte]

Aperte] Simulabant Pompeii cauſſa: ſed conſules, oratione Ciceronis reconciliatam Lentulo ſenatus voluntatem intelligentes, diem conſumi paſſi ſunt, ne diſceſſio fieret: cum nec a Lentulo, nec a Pompeio regem reduci vellent, ſed aut a priuatis, ex Bibuli ſententia, quam ſenatus iam improbauerat, aut omnino non reduci: quod factum eſt.

Rogabantur] A ſenatoribus varie ſentientibus: cum alii Pompeio, alii Lentulo fauerent: alii aliter ſentirent. ipſe etiam Cicero rogauerat. dixit enim: *Quod tum dicendo, tum ſingulis appellandis, rogandisque perſpexeram.*

Eo die] Cum de certo die loquimur, virili vtimur genere: cum de tempore, muliebri. confirmatur exemplis. quo magis miror Nonium contra ſentire. ſcripſit enim haec: *Diem volunt, cum feminino genere dicimus, tempus ſignificare; maſculino, diem ipſum. nos contra inuenimus. Turpilius Pedio: Quando equidem amorem intercapedine ipſa leniuit dies; id eſt, ipſum tempus. Pacuuius Duloreſte: Gnatam deſpondit: nuptiis hanc dat diem. Virgilius Aen. lib. 2. Ergo dies infanda aderat mihi ſacra parari.* Haec Nonius: verum haec fortaſſe licentia tribuitur poetis; quorum teſtimonio vſus eſt.

Apud Pompeium cenaui] *Cenare apud aliquem*, interdum eſt et eius domi, et cum eo cenare: quod hic locus oſtendit, et ille epiſt. 9. *Cenauit apud me in mei generi Craſſipedis hortis.* Interdum autem, eius quidem domi, non autem cum eo cenare: vt lib. 4. ad Attic. epiſt. 12. *Poſtridie Kal. cena apud me cum Pilia. Apud me*, inquit, id eſt, domi meae: quamquam ipſe abeſſet. Cenarum vſus non idem ſemper apud veteres fuit. Primum, cibus meridie ſumptus *cena* vocabatur, veſperi *veſperna*: poſtea meridianus cibus, quem non ordinarium fuiſſe e Celſo conſtat, *prandium* appellatum, veſpertinus autem *cena*. de quo ſic Feſtus: *Cena apud antiquos dicebatur, quod nunc eſt prandium; veſperna, quam nunc cenam appellamus.* Et alio loco: *Veſperna apud Plautum cena intelligitur.* Et Iſidorus lib. 20. c. 2. *Eſt etiam cena veſpertinus cibus, quam veſpertinam antiqui dicebant.* in vſu enim non erant prandia. *Merendam* veteres dixiſſe pro prandio, quod ſcilicet medio die caperetur, auctor eſt Feſtus. Nonius autem: *Merenda cibus eſt, qui poſt meridiem datur.* Idem Iſidorus: *Merenda eſt cibus, qui declinante die ſumitur, quaſi poſt meridiem edenda, et proximo cenae: vnde et antecena a quibusdam vocatur: item merendare, quaſi meridie edere.* Sed Feſtus de priſcis temporibus loquitur, cum *merenda* fuit pro prandio; Nonius de ſuis, cum inter prandium et cenam merenda in vſu eſſet; qui mos hodieque retinetur. Quinquies igitur quotidie capi ſolitum eſſe cibum, quod a paucis tamen factum exiſtimo, animaduertitur; mane, quod *ientaculum* dixere; meridie, *prandium*; poſt meridiem, *merendam*; veſperi, *cenam*; poſt cenam, *commiſſationem*. ſolae cenae quotidie in vſu fuere: prandia nec, vt opinor, apud omnes, (de Romanis loquor) et aeſtate potius, quam hieme: quod Celſus lib. 4. et 7. docet.

Honeſtiſſimus] Eo enim die ſenatus voluntas Lentulo reconciliata videbatur. itaque, quod in proſperis rebus plus habet auctoritatis oratio noſtra, quam in aduerſis; propterea magis idoneum, quam vnquam antea, tempus illud Cicero iudicauit cum Pompeio colloquendi.

Cum illo locutus] Qui ſcribunt, *loquutus*, potius quam, *locutus*, contra Priſciani auctoritatem faciunt. is enim lib. 1. *Q in quibusdam participiis transfertur in C, vt ſequor ſecutus, loquor locutus.*

Hominis] Sic ſaepe veteres loquebantur, cum indicare vellent eum ipſum, quem antea nominarant. lib. 3. epiſt. 1. *Valde hominem diligo.* Et lib. 2. in Ver. c. 20. *Noſtis os hominis.*

Suſpicione cupiditatis] Orta ex concurſatione, et contentione Libonis, et Hypſaei, omniumque eius familiarium ſtudio. epiſt. 1.

Omnium ordinum] Dixi iam, conſtare ciuitatem e tribus ordinibus.

Iampridem] Multo ante, quam profectus es. epiſt. 1.

Certis hominibus] Intimis, ac domeſticis Pompeii.

Non inuito rege ipſo] *Ab ipſo rege*, dixit epiſt. 1.

Corruptam] Ne putemus, corruptum Pompeium ſignificari, quem liberauit iam omni ſuſpicione cupiditatis: ſed hoc in eius familiares confertur.

Ad XVI. Kal. Febr.] Ergo, pridie fuerat, XVII. Kal. quo die ſententias eſſe dictas oſtendit. at nunc qui dies in Ianuario menſe poſt idus ſequitur, eſt XIX. Kal. Febr. non XVII. quo ne moueamur, ſciendum eſt, Ianuarium tunc habuiſſe tantum XXIX. dies, Numae regis inſtituto, qui annum Lunae curſu dimetitus eſt. Caeſar autem dictator annum ad curſum Solis accommodauit, binis diebus in Ianuarium, Sextilem, Decembrem inſertis; vt tricenos ſingulos haberent dies, qui XXIX. tantum habuerant. Macrobius lib. 1. Saturn. c. 14. Suetonius in Iulio c. 40. alii.

Perfidia et iniquitate] Perfidia, inuidorum; iniquitate, inimicorum.

Popularem rationem] A populo magis in regia cauſſa, quam ab ſenatu, timendum erit. nam Cato, et Caninius, tribuni plebis, male erant erga Lentulum animati: et Cato rogationem poſtea promulgauit, vt imperium Lentulo abrogaretur: Caninius alteram legem, vt Pompeius cum duobus legatis regem reduceret. epiſt. 5. Plutarchus in Pompeio.

Agi cum populo] A tribunis plebis. *Agere cum populo*, eſt, vt Meſſalla docet apud Gellium lib. 13. c. 15. *rogare populum, quod ſuffragiis ſuis aut iubeat, aut vetet.* Feſtus autem, *cum populo*, inquit, *agere eſt, populum ad concilium, aut comitia vocare.* Quod eodem ſpectat. non enim populus aut ad concilium, aut ad comitia vocabatur, niſi vt ſuffragiis vel iuberet aliquid, vel vetaret.

Saluis auſpiciis] Genus illud auſpiciorum, quod, *ſeruare de caelo*, dicebatur, ſignificat. neque enim lex ferri, aut omnino agi cum populo poterat eo die, quo magiſtratus de caelo ſeruaret: quae *ſpectio* vocabatur: eoque auſpiciorum genere non augures, ſed magiſtra-

giſtratus, non modo maiores, verum etiam minores vtebantur. Impedire actiones tribunicias vel ope magiſtratus, qui comitialibus diebus de caelo ſeruaret, Cicero cogitabat; vel, ſi lex ferretur, alicuius tribuni plebis interceſſione: propterea ſubiungit, *aut ſaluis legibus:* nam interceſſioni parendum legibus erat. Nihil, inquit, a populo timendum: ſi modo auſpicia, aut leges valebunt: quae ſtante republica valeant, neceſſe eſt. Haec duo legis impediendae genera nominantur in oratione pro Sextio c. 36. *Victa eſt cauſſa reipublicae, et victa, non auſpiciis, non interceſſione, non ſuffragiis: ſed vi, manu, ferro.* Et Phil. I. c. 10. *Quaerunt, quid ſit, cur aut ego, aut quisquam veſtrum, patres conſcripti, bonis tribunis plebis, leges, malas metuat. paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant.* Religionis enim nomine auſpicia magiſtratuum ſignificat. Habebat autem Cicero ſui ſtudioſiſſimos ex collegio tribunorum, quos vel ad ſeruandum de caelo, vel ad intercedendum facile poſſet adducere, Racilium, et Plancium. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. I.

Aut denique ſine vi] Cur hoc tertium addit? Vt oſtendat, ſi tribunos plebis nec auſpicia, nec interceſſio deterreat, populum tamen ipſum nouas leges non eſſe probaturum. itaque, praeter vim, qua tribuni plebis nonnumquam in ferendis legibus vtebantur, nihil timendum. De hac ipſa vi ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2 *Suſpicor, per vim rogationem Caninium perlaturum.* De eadem, et ſimul de populi ſtudio erga Lentulum, epiſt. 4. *Ego tibi a vi, hac praeſertim imbecillitate magiſtratuum, praeſtare nihil poſſum: vi excepta, poſſum confirmare, te, et ſenatus, et populi Romani ſummo ſtudio amplitudinem tuam retenturum.* Vis autem illa ſignificatur, cum ſeditioſi tribuni plebis, vt ſuas rogationes perferrent, eam populi partem, quae bene de republica ſentire videbatur, armis foro excluderent, operas autem ad ſuffragia ferenda inducerent. Deſcribitur haec vis cum in aliis orationibus, tum in Phil. I. c. 10. his verbis: *Forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in praeſidiis multis locis collocabuntur.*

De his rebus] Vt omnino tribuni plebis nihil agere cum populo poſſent, quod Lentuli dignitatem imminueret.

Pridie] XVII. Kal. Febr. quo die breuiter in ſenatu ſententiae dictae ſunt.

Senatus auctoritas] Cum ſenatus legitimus, id eſt, quo loco, quo die, quo numero, a quo magiſtratu oporteret, habitus, aliquid vel de publica, vel de priuata re decreuerat; tum ſi ex collegio tribunorum plebis nemo intercedebat, rata ſenatus voluntas erat, et ſenatus conſultum dicebatur; eoque nomine inſcriptum publicis tabulis conſignabatur: ſin autem vel ſenatus non legitimus aliquid decreuerat, vel tribunus plebis interceſſerat; infirmum, ac prorſus irritum decretum illud erat, nec ſenatus conſultum, ſed ſenatus auctoritas vocabatur: propterea quod auctoritatem quandam publicis tabulis teſtata ſenatus voluntas habere videbatur. teſtis Liuius lib. 4. c. 57. *Si quis*, inquit, *intercedat ſenatus conſulto, auctoritate ſe fore contentum.*

tentum.

tentum. Teſtis Dionis hiſtoria. nam cum Q. Caſſius Longinus, et M. Antonius, tribuni plebis, intercederent, quo minus fieret ſenatus conſultum de Caeſare ex Gallia revocando; cumque ſenatus, Pompeio deditus, a Caeſare alienus, propterea veſtem, vt in aduerſa triſtique re, mutaſſet: tamen ne ſic quidem factum eſſe ſenatus conſultum, ſed perſcriptam ſententiam eſſe, Dio lib. 41. ſignificat. Idemque lib. 42. cum ſenatus conſulto intercederent tribuni plebis, ſenatus tamen auctoritas perſcripta eſt. Planiſſime autem lib. 55. his fere verbis: *Si quando aliquid ſenatus decreuiſſet, nec legitimus ſenatorum numerus affuiſſet; non inerat in eo vis ſenatus conſulti, ſed auctoritas ſenatus dicebatur, qua tantum conſtaret eorum, qui tunc affuiſſent, voluntas, et ſententia. obſeruatum idem eſt, cum vel ſenatus alieno loco, aut tempore, aut non legitimo edicto habitus eſſet, vel tribuni plebis interceſſiſſent. impedito enim ſenatus conſulto, exſtare tamen ſenatus voluit ſententiam ſuam.* Accedit Ciceronis teſtimonium in epiſt. 7. *Senatus conſultum nullum exſtat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta ſit; eaque, quae de ea ſcripta eſt, auctoritas, cui ſcis interceſſum eſſe, vt ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium, eſſe videatur.* Et ibidem paullo poſt: *Offenſionem eſſe periculoſam, propter interpoſitam auctoritatem, religionemque video.* Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 2. *Nondum ſatis huc erat allatum, quo modo Caeſar ferret de auctoritate perſcripta.* Loquitur ibi Cicero de ſenatus conſulto, ab intercedentibus Caſſio, et Antonio, tribunis plebis impedito. quod ex Dione iam oſtendimus. Nec dubito, quin de auctoritate perſcripta, cum ſenatus decreto interceſſum eſſet, Cicero ſignificet lib. 3. de Leg. c. 3. *Ex quois ſenatus eſto: eius decreta rata ſunto. aſt ni poteſtas par, maiorue prohibeſſit, ſenatus conſulta perſcripta ſeruanto.* Quae licet exempla ſatis hunc morem oſtendant: vt dubitatio tamen omnis auferatur, adſcribemus verba ſenatus conſulti, quod Coelius incluſum epiſtolae ad Ciceronem miſit lib. 8. epiſt. 8. *Si quis huic ſenatus conſulto interceſſerit; ſenatui placere, auctoritatem perſcribi, et de ea re ad ſenatum, populumque referri.* Et in alio eiusdem ſenatus conſulti capite: *Si quis huic ſenatus conſulto interceſſiſſet, auctoritas perſcriberetur.* Huic opinioni locum aduerſari Ciceronis in orat. pro Deiot. c. 4. aliquis fortaſſe dixerit. *Cum audiret*, inquit, *ſenatus conſentientis auctoritate arma ſumpta: conſulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam.* Senatus auctoritatem vocat in ea re, de qua ſenatus conſultum eſſe factum, Caeſar oſtendit lib. 1. de bell. ciu. c. 5. *Decurritur*, inquit, *ad illud extremum, atque vltimum ſenatus conſultum, quo, niſi paene in ipſo vrbis incendio, atque deſperatione omnium ſalutis, numquam ante deſcenſum eſt:* DENT OPERAM CONSVLES, PRAETORES, TRIBVNI PLEBIS, QVIQVE PROCONSVLES SVNT AD VRBEM, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPIAT. *Haec*

Haec ſenatus conſulto perſcribuntur ad VII. Id. Ian. Hoc argumentum duplici ratione refellitur: vel quod, cum ſenatus conſultum illud contra Caeſarem belli ciuilis initio factum eſſet; nec tribunis plebis, ad intercedendum paratis, locus eſſet; non auderet Cicero, ad Caeſarem, iam omnia tenentem, pro Deiotaro reo ſuppliciter agens, ſenatus conſultum appellare: praeſertim cum ſciat, ſi tribunis plebis Antonio, et Caſſio intercedere licuiſſet, quod Pompeianorum factione non licuit, ſenatus conſultum eſſe non potuiſſe. itaque ſapienter, tempori, cauſſaeque ſeruiens odioſum Caeſari vocabulum Cicero vitauit, a quo ſalutem Deiotari regis impetrare cupiebat. Altera eſt ratio, mihi quidem valde probata, quod ſenatus auctoritas non ſemper decretum illud ſignificat, quod ne ſenatus conſulti vim et nomen haberet, interceſſione fiebat: ſed vbi nulla interceſſionis mentio fit, pro ipſo accipitur ſenatus conſulto, vt in orat. in Piſonem c. 21. *Quam prouinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, cum et auctoritate ſenatus, et ſorte haberet, depoſuiſſet.* Significat enim a Lentulo depoſitam Ptolemaei regis reductionem, quam ei ſenatus conſulto eſſe mandatam, et ſupra demonſtratum eſt. Et in ea pro domo c. 37. *Ex ſenatus auctoritate, et ſenatum, et omnes bonos, meae ſalutis cauſſa, mutata veſte vidi.* Senatus auctoritatem appellat, cum tamen ſenatus conſultum de mutanda veſte factum eſſet: quod ex oratione pro Sextio c. 11. ſeqq. cognoſcitur. In Vatinium c. 15. *Ne hoc quidem ſenatui relinquebas, quod nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate legarentur?* Quis non intelligit, *ex eius ordinis auctoritate,* pro, ex ſenatus conſulto dictum eſſe? cum paullo poſt ſequatur: *Quis legatos vmquam audiuit ſine ſenatus conſulto? ante te nemo.* Ergo, *ſenatus conſentientis auctoritate,* idem valet, quod vniverſo approbante ſenatu, decreto ſenatus vniuerſi.

Interceſſit ERN. *Interceſſerat*] *Intercedere,* modo eſt impedire, vt infra: *cui cum Cato, et Caninius interceſſiſſent, tamen eſt perſcripta:* modo interuenire, vt hic, et lib. 15. epiſt. 2. *Cum veſtra auctoritas interceſſiſſet, vt ego regem Ariobarzanem, Euſeben et Philoromaeum tuerer.* Et epiſt. 4. eiusdem libri: *Studui quam ornatiſſima ſenatus, populique Romani de me iudicia intercedere.* Eodem ſenſu dixit Coelius lib. 8. epiſt. 6. *Significatio vlla ſi interceſſerit; clarius, quam deceat, aut expediat, fiat.* Et lib. 2. in Ver. c. 16. *Cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, ſummorum hominum, dignitas, ſenatus conſultum intercederet.*

Interceſſiſſent] Impediiſſent, ne ſenatus conſultum fieret. ideo ſenatus auctoritas, ſenatus conſulto impedito perſcripta eſt. *intercedere* enim, proprie tribunorum plebis fuit. quamquam participes eius fuiſſe poteſtatis omnes, qui eadem poteſtate, qua ii, qui ſenatus conſultum facere vellent, maioreue eſſent, docet Gellius ex Varrone lib. 14. c. 7.

De ceteris rebus] A negotio tranſit ad officium: id quod, abſoluta narratione, vel ad augendam eius,

eius, ad quem ſcribitur, ſpem, vel ad leniendum dolorem valere plurimum ſolet. *Ceteris rebus*, dixit, non quaecumque ad Lentulum, ſed iis, quae ad regis reductionem pertinere viderentur.

Cura, opera, diligentia, gratia] Quia neque cura ſine opera, nec opera ſine diligentia ſufficit, ideo coniungit haec tria. rurſus, quod haec ſimul omnia, niſi accedat gratia, valde non proficiunt; gratiam adiungit: aeque ac ſi dicat: *quicquid gratia valebo, valebo tibi.*

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Commendaticiae litterae pertinent ad morale genus. non enim a geſta, gerendaue re ſumitur argumentum; ſed ea ſcribuntur, quae magna ex parte ſuadet humanitas, quaeque in commendando plurimum habere ponderis exiſtimamus. Perfecta autem commendatio tribus fere conſtat partibus. nam et amicitia cum eo, qui commendatur, et rei aequitas, et ſtudium noſtrum oſtenditur. Hic amicitia cum Trebonio declaratur in eo loco: multos annos vtor valde familiariter: *rei aequitas in eo:* quae T. Ampius de eius re decreuit: *ſtudium commendantis in clauſula:* vt intelligat, meam commendationem non vulgarem fuiſſe.

EXPLANATIO.

A *Trebonio*] Non dubito, quin fuerit equeſtris ordinis. nam negotiari ſenatoribus non modo turpe fuit, verum etiam veteri lege non licuit. Liuius lib. 21. c. 63. *Q. Claudius tribunus plebis aduerſus ſenatum, vno Patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat, ne quis ſenator, cuiue ſenator pater fuiſſet, maritimam nauem, quae plus, quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos.* Praeterea, ſplendoris mentio pertinere ad equitem videtur.

Prouincia] Cilicia.

Magna] Iure igitur a me commendatur.

Ampla] Multis in locis: nam, ſi vno loco eſſent, minus eſſet neceſſaria commendatio. Saepe ad rei magnitudinem additur amplitudo, vt lib. 6. epiſt. 7. *Quamquam id magnum et amplum eſt.* Lib. 1. de Inuent. c. 5. *Magna et ampla pars.* Pro Sextio c. 2. *Non aggrediar ad illa maxima atque amplisſima.*

Expedita] Impedita enim, ne tibi moleſtiam afferrem, haud libenter tibi commendarem.

Multos annos vtor valde familiariter] Vſus commendationis eſt cauſſa. quo enim vtimur, eum commendare debemus: ſed, ſi hoc accedit, vt et multos annos, et valde familiariter vtamur; officio non ſolum iuſto, verum etiam prope neceſſario ad commendandum impellimur.

Suo ſplendore] Saepe *ſplendorem* Cicero tribuit equitibus Romanis, vt lib. 12. epiſt. 26. *Magnam ex eorum ſplendore et obſervantia*

vantia capies voluptatem. et epiſt. 27. eiusdem libri: *Sex. Aufidius ſplendore equiti Romano nemini cedit.* In orat. pro Roſcio Amer. c.48. *equeſtrem ſplendorem* nominat. Eſt autem *ſplendor* in equite, dignitas non ex aliquo magiſtratu parta, ſed ex ipſo ordine, qui fuit in ciuitate honeſtiſſimus. probatur ipſo interprete Cicerone: cuius haec ſunt in orat. pro Coelio c. 2. *Obiectus eſt pater varie, quod aut parum ſplendidus ipſe, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Coelius notis ac maioribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus, facile ipſe reſpondet. De dignitate* dixit, cum ad illud, *parum ſplendidus*, reſponderet. ex quo apparet, ſplendorem, et dignitatem in equite idem eſſe.

Ceterorum] Bonus igitur vir, qui abundet amicis.

Gratioſiſſimus ERN. *Gratiſſimus in prouincia fuit*] Ne me putes ignotum hominem tibi commendare. Malim, *gratioſiſſimus:* cum ſequatur, *ſe apud te gratioſum fore:* nec omnino loquendi modus placeat, *gratum eſſe aliquem in prouincia.* ſignificat autem, apud eos potius, qui prouinciae praefuerunt, gratioſiſſimum fuiſſe, quam apud prouinciales, priuatique iuris homines.

Tuum in me amorem] Omnibus notiſſimum et beneficii tui magnitudine, et nouitate meo...um temporum.

Noſtramque neceſſitudinem] Mutuus amor oſtenditur, nec ſine cauſſa. hoc enim ſignificat: quia tu me amas, Trebonius futurum ſperat, vt id, quod cupio, conſequar: quia vero ego te viciſſim amo, dignum eſſe me, qui hoc impetrem, arbitratur.

Libertos, procuratores, familiam] Apparet, id quod Cicero dixit, magna fuiſſe, et ampla Trebonii negotia: cum ea liberti, procuratores, ſerui tractarent. ſic lib. 12. epiſt. 29. *Tantum velim exiſtimes, ſi negotia Lamiae, procuratores, libertos, familiam quibuſcumque rebus opus erit, defenderis, etc.* Liberti, vt meliore, quam ſerui, iure ſunt, cum ciuitatem adipiſcantur; ſic deteriore, quam ingenui, cum honores non capiant. ſunt autem vel ſingulorum hominum, quibus antea ſeruiebant, vel ſocietatum, vel fanorum, vel opidorum beneficio liberati. ſi ſingulorum, ab iis praenomen, et nomen ſumebant, retento ſeruili nomine, quod poſt manumiſſionem tertio loco quaſi cognomen ponebatur, vt *M. Tullius Tiro:* ſi ſocietatum, earum nominibus vtebantur, *Aſiatici, Siculiue liberti*, vocati: ſi fanorum, ab iis apellabantur, vt *Venerii, Mercuriales, Capitolini:* ſi opidorum, ab iis quoque, vt *a Faventia Fauentini, a Reate Reatini.* Romae mos antiquus immutatus eſt: nam cum liberti Romani dicti eſſent, ad ſimilitudinem libertorum municipalium, poſtea magiſtratus nomina, qui eos liberaret, acceperunt: in ſeruis tamen publicis, quae in libertis eſt amiſſa, vetus appellatio manſit: ſemper enim dicti ſunt, publici ſerui Romani. Hac tota de re M. Varro, ſed obſcure ſatis, nos tamquam interpretes, quam planiſſime fieri potuit, eius doctrinam ſtuduimus explicare. *Procuratores* vocat, vicarios iuris ſui: *familiam*, ſeruos, vt in Bruto c. 22. *Cum in ſilua Sila facta caedes*

des eſſet, notique homines interfe-cti, inſimularenturque familia, partim etiam liberi, ſocietatis eius etc.

T. Ampius] Qui ante Lentulum Ciliciae praefuerat, praetorius, non conſularis. *T. Ampium* tribunum plebis nominat Velleius lib. 2. c. 40. qui cum T. Labieno collega legem tulit, Cicerone conſule, vt Pompeius, poſt victoriam Mithridaticam, ludis Circenſibus corona aurea, et omni cultu triumphantium vteretur, ſcenicis autem praetexta, coronaque aurea. Inter tribunatum autem, et praeturam cum anni quattuor interſint, praetor fuiſſe videtur Piſone et Gabinio coſſ. id eſt, quadriennio poſt Ciceronem conſulem, et anno ſequenti, Lentulo et Metello coſſ. iuit in Ciliciam: eique poſtero anno Lentulus, Marcellino et Philippo coſſ. ſucceſſit. itaque ratio temporum probare videtur, Ampium, qui Ciliciae praefuit ante Lentulum, eum eſſe, quem nominat Velleius. Nec tamen eum negauerim eſſe poſſe, qui ciuili bello delectum habuit pro Pompeio, vt lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. et ad quem exſulem epiſtolae Ciceronis exſtant lib. 6. et lib. 10. Caeſar quoque Pompeianum indicat fuiſſe lib. 3. de bell. ciu. c. 105. cum ait: *Reperiebat, T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex fano Dianae, eiuſque rei cauſſa ſenatores omnes ex prouincia vocaſſe, vt, iis teſtibus, ſumma pecuniae vteretur, ſed interpellatum aduentu Caeſaris profugiſſe.* Legebatur olim in vulgatis libris, *T. Appius,* mendo manifeſto: quia duo praenomina ſimul eſſe non poſſunt, ideo repoſuimus, coniecturam ſecuti, *T. Ampius:* quam poſtea coniecturam veteres aliquot libri comprobarunt. Mediceus tamen, et alii nonnulli, *Tampius:* quod reprehendere non auſim, cum Tampiorum quoque familiam Romae fuiſſe videam.

Non vulgarem] Non quo genere vulgo vtimur in iis commendandis, quorum cauſſa minimum laboramus, verum accuratam, exquiſitam, amoris, ac ſtudii plenam.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Negotialis eſt vſque ad illud: ego neque de meo ſtudio. *Narrat, quid actum in ſenatu, quid promiſerint tribuni plebis, quae ſit opinio populi Romani, qua ſenatus in eum voluntate: quod ad popularem rationem attinet, nihil timendum, vi tamen excepta: ſuum ſtudium in regia cauſſa, aliorum iniurias, magiſtratuum imbecillitatem oſtendit: poſtremo de ſenatu, populoque Romano ſpem optimam affert.*

EXPLANATIO.

A *d.* XVI. *Kal. Febr.*] Continuo triduo, idibus, XVII. et XVI. Kal. actum eſt in ſenatu de reductione regis. comitialis dies fuit, quo hanc epiſtolam Cicero ſcripſit, XV. Kal. vt ex lib. 2. ad Q. Fr. epiſt.

epiſt. 2. cognoſcitur. iis tribus diebus cur nihil ſit confectum, variae quidem obſtitere cauſſae, ſed vno nomine omnes, nimirum tribunorum plebis iniquitate, comprehenduntur. nam idibus Caninius tribunus plebis eouſque cum Lentulo conſule altercatus eſt, vt diem conſumpſerit. XVII. Kal. ne diſceſſio fieret in Hortenſii ſententiam, quae Lentulo decernebat, vt regem reduceret; Lupi tribuni plebis iniqua, et noua prohibuit oratio. XVI. Kal. res ab aduerſariis Lentuli, id eſt, a tribunis plebis extracta eſt variis calumniis.

Pulcherrime] Honeſtiſſime, perhonorifice.

Staremus] Translatio a pugnantibus, qui *ſtare* tunc dicuntur, cum eum, quem cepere, locum obtinent: quod fortitudinis eſt.

De tribus legatis] Priuatis: qua ſententia Lentulus, et Pompeius excludebantur, qui erant cum imperio.

Fregeramus] Pergit in translatione. nam, frangere impetus adverſarii, de pugnantibus vſurpatur. ſignificat, quod in epiſt. 2. dictum eſt: *de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia.*

Certamen] Tertium, et vltimum translationis verbum; longius autem producta, ſimilitudo potius, quam translatio, videretur.

Sententia Volcatii] Vt Pompeius regem reduceret: de quo Lupus tribunus plebis retulerat.

Aduerſariis] Praeſertim tribunis plebis, de quibus infra: *Nemo eſt enim, qui neſciat, quo minus diſceſſio fieret, per aduerſarios tuos eſſe factum: qui nunc, populi nomine, re autem vera, ſceleratiſſimo latrocinio, ſi quae conabuntur agere, ſatis prouiſum eſt, etc.*

Variis calumniis] Senatores cum eam rem, de qua ſententiam rogabantur, perfici nollent, longa oratione, vt diem conſumerent vtebantur. ius enim erat, vt ſententiam rogati, dicerent ante, quidquid vellent alius rei, et quoad vellent. quod in libro de officio ſenatorum Capito ſcriptum reliquit. Hac igitur poteſtate, improbo, aſtutoque conſilio rem extraxerunt Lentuli aduerſarii, cum alius alia diceret, vt diem eximerent: quod eſt factum. *Varias calumnias* vocat Cicero varias cauſſas ficte inductas, varia figmenta, cum nihil verum, nihil ex animo loquerentur, ſed tantum vt rem ducerent, diemque dicendo extraherent. ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt.*

Frequenti ſenatu] Cum adeſſent plurimi ſenatores. Plures quadringentis in ſenatu affuiſſe, bis omnino, vt mea memoria eſt, legi; CDX. in orat. poſt reditum in ſenatu c. 10. CDXV. lib. 1. ad Attic. epiſt. 14.

In magna varietate] Sic tres mei, ſic et vnus Alberti Ferri, optimi eruditique adoleſcentis, et duo praeterea Sigonii veteres libri. Varietatem autem ſententiarum dicit. hoc enim in primis honorificum, in magna varietate, magnaque inuidia, cauſſam tamen obtinere. in quo ſuum officium tacite Cicero commendat. quis enim neſcit, operam officiumque noſtrum laudari magis, vbi quid obtinemus in magna ſententiarum varietate, quam ſi varietas non magna ſit? Sententias quinque varie decernentium expoſuit in prima epiſtola; Hortenſii,

tenſii, de reductione regis vni Lentulo mandanda; Craſſi, de tribus legatis, etiam ex iis, qui cum imperio eſſent; Bibuli, de tribus item legatis, ſed ex iis tantum, qui priuati eſſent; Seruilii, ne rex reduceretur; Volcatii, vt reduceretur a Pompeio. vt magnam fuiſſe varietatem ſententiarum neceſſe ſit, vbi Lentulo consulares quattuor, Craſſus, Bibulus, Seruilius, Volcatius, aduerſarentur, in qua tamen varietate cauſſam Lentulus obtinuiſſet, niſi variis calumniis ab eius aduerſariis extracta res eſſet. Lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2.

Inuidia] Conſulatium: de quibus in epiſt. 1. *Si eſſet in iis fides.* In 2. *In tanta hominum perfidia.* In 5. *Eandem fidem hominum.* Et ibidem: *Si quid hominum perfidia detraxerit.* Et in extremo: *Amicum ex conſularibus neminem tibi eſſe video.* In 6. *Proditores* appellat. In 7. *Vehementer quosdam homines inuidiſſe dignitati tuae.* Ibidem: *De conſularibus nemini poſſum aut ſtudii erga te, aut officii, aut amici animi eſſe teſtis.* Aliquanto poſt: *Eſſe te in principibus facile ſunt paſſi, euolare altius certe noluerunt.*

Alio] Ad alios: cum quidam ſoli Pompeio cauſſam regiam deferri vellent; alii aliter ſentirent.

Acerbum] Acrem aduerſarium: quod ante eum diem non contigerat. non tamen vni Lentulo, ſed Pompeio pariter acerbum fuiſſe arbitror: oderat enim peſſime ſocerum Pompeii C. Caeſarem, vt Suetonius in Iulio c. 52. oſtendit: quare Caeſaris potentiam augenti quotidie Pompeio non amicum fuiſſe veriſimile videtur. et eum Pompeius ipſe ſuum eſſe obtrectatorem aiebat, lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3.

Curionem] C. Scribonium Curionem, conſularem, et triumphalem, patrem eius, ad quem epiſtolae mittuntur lib. 2.

Iuſtiorem, paene etiam amicum] Huius mutationis illa Bibulo cauſſa fuit, quod, cum ipſe de tribus legatis obtinere non potuiſſet, malebat Lentulo rem deferri, quam Pompeio, quem Caeſaris, inimiciſſimi ſui, generum, fautoremque et amplificatorem dignitatis, ornari non libenter videbat.

Legem vllam] Quod fautores Lentuli timebant. ideo ſubiunxit: *Satis prouiſum eſt, vt ne quid ſaluis auſpiciis, aut legibus, aut iam ſine vi agere poſſint.* Et epiſt. 2.

Ante comitia] Ante Sextilem menſem, quo deſignabantur magiſtratus, maiores centuriatis comitiis, minores tributis.

Laturos] Cato tamen ferre conatus eſt: promulgauit enim, vt Lentulo Ciliciae imperium abrogaretur. epiſt. 5.

Legem Pupiam] Quae comitialibus diebus haberi ſenatum vetabat. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat.* Et epiſt. 13. *Comitialibus diebus, qui Quirinalia ſequuntur, Appius interpretatur, non impediri ſe lege Pupia, quo minus habeat ſenatum, et, quod Gabinia ſanctum ſit, etiam cogi ex Kal. Febr. vſque ad Kal. Mart. legatis ſenatum quotidie dari.*

Perfectis] Auditis, et, dato reſponſo, remiſſis.

Legationibus] Quibus dari ſenatum, lex Gabinia iubebat.

Fictae

Fictae religionis] Non enim eos religio mouebat: ſed ſpecie religionis maleuolentiam ſuam tegebant. *Religionis calumnia* vocatur in epiſt. 1.

Vellet ire] Adempto enim exercitu, nemo ire vellet: cum Alexandrinos, niſi cogerentur armis, regem non eſſe recepturos conſtaret.

Ab ſenatu] Non enim ſenatus, ſed aduerſariorum tuorum culpa, ne diſceſſio fieret, commiſſum eſt.

Qui nunc] His comitialibus diebus: quorum primus erat XV. Kal. Febr. quo die ſcripta eſt epiſtola. quae enim acta erant in ſenatu, poſtero die ſignificat, vt etiam epiſt. 2. et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2.

Populi ERN. *Populi Romani nomine*] Populi Romani cauſſam tueri, tribunorum plebis erat. ſed eo ſaepe nomine abutentes, rogationes iniquiſſimas, maleuolentiae et inuidiae cauſſa, ferebant.

Latrocinio] Quod per inſidias, vt latrones, ficto populi Romani nomine, rempublicam laedebant. Sic in epiſt. 2. ad Q. Fr. *Quid futurum ſit latrocinio tribunorum, non diuino.*

Saluis auſpiciis] Ne iterentur eadem, vide quae diximus epiſt. 2.

Ego neque de meo ſtudio] Modeſta commemoratio ſtudii ſui. nam et diſſimulat, et narrat. ſignificandis autem aliorum iniuriis, ex comparatione auget officium ſuum.

Profundam] Translatione ab aquis. lib. 5. epiſt. 5. *Quae ego ſi non profundere, ac perdere videbor.*

Aſſecutus] *Aſſequi merita*, eſt aequare, et paribus meritis remunerari: translatione a viatoribus, vel a currentibus, cum aſſequuntur eos, qui anteibant. lib. 6. epiſt. 4. *Beneuolentiam tuam erga me imitabor, merita non aſſequar.*

Sine ſummo dolore] Artificioſe: nam et beneuolentiam ſuam declarat, et conſolatur etiam ſocietate doloris. lib. 4. epiſt. 4. 5.

A vi praeſtare nihil poſſum] Si vis erit, certi nihil promitto. Alibi, *praeſtare*, eſt, re ipſa efficere; hic, certum polliceri, prorſus futurum affirmare, atque in ſe recipere. lib. 12. ad Attic. epiſt. 32. *Praeſtabo, nec Bibulum, nec Acidinum, nec Meſſalam, quos Athenis futuros audio, maiores ſumtus facturos, quam quod ex eis mercedibus recipietur.* Timebat, ne Caninius rogationem aliquam pro Pompeio contra Lentulum per vim ferret. epiſt. 2. et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2.

Imbecillitate] Cum aduerſus vim fortitudo requiratur.

Populi Romani] Quem in Lentulum optime animatum eſſe, iam oſtendit iis verbis: *Haec tamen opinio eſt populi Romani.*

Amplitudinem tuam] Latius patet *amplitudo*, quam aut *dignitas*, aut *auctoritas*. nam et quantumcumque, et quacumque re valemus, totum id *amplitudinis* nomine comprehenditur. interdum tamen, vt in epiſtola ſequenti, cum dignitatis mentione coniungitur; non vt aliquid addatur, ſed vt id nominetur, quod in amplitudine praecipuum eſt. Definitur his verbis lib. 2. de Inuent. c. 55. *Amplitudo, eſt potentiae, aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia.*

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Miſſa eſt ex negotialibus, moralibusque ſententiis: ſed, ſi cauſſa, cur ſcripta ſit, animaduertatur; negotialis eſt. interdum autem negotii narrationem antecedit, ſaepe ſequitur officii ſignificatio: quod in his ad Lentulum epiſtolis perſpicuum eſt. Scribit de C. Catonis lege promulgata, de ſtatu regiae cauſſae, de ſuo, Seliciique conſilio.

EXPLANATIO.

Afficior ſummo dolore] Non enim tam laetor officio meo, quam angor incommodo rerum tuarum.

In tua dignitate] De qua agitur in regia cauſſa.

In mea ſalute] Cum ab amicis proditus in exſulium abii.

Nos cum] Morali parte, quam breuitas decet, abſoluta, negotialem aggreditur.

Exorta eſt] Praeter exſpectationem: quia Cato et Caninius negauerant, ſe vllam legem ante comimitia eſſe laturos.

Catonis] Quem Lentulus acerbiſſimum habuit ab initio tribunatus, turbulentum adoleſcentem, vt ait Feneſtella, et audacem, nec imparatum ad dicendum. Cicero autem lib. I. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Cato, adoleſcens nullius conſilii, ſed tamen ciuis Romanus, et Cato, vix viuus effugit.*

Promulgatio] Vt Lentulus e Cilicia reuocaretur. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Cato legem promulgauit de imperio Lentulo abrogando. veſtitum filius mutauit.* Promulgari leges ſolitae ſunt per trinas nundinas antequam ferrentur: vt poſſet eas per otium, qui vellet, examinare; ne repente, quo die lex ferretur, de incognita re ſuffragium populus ferret. de quo diximus in libro de Legibus.

A minore cura ad ſummum timorem] Multo enim leuius eſt, curare, vt aliquid accedat ad dignitatem, quod ex regia cauſſa ſperabatur; quam timere, ne tota dignitas amittatur, quod ex lege Catonis impendebat.

Perfidiam] Si enim in officio manſerint amici, qui ſuam nobis operam ad impediendas tribunorum plebis rogationes polliciti ſunt, nihil timemus. Epiſt. 2. *Quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur eſſe conſecuti, vt ne quid agi cum populo, aut ſaluis auſpiciis, aut ſaluis legibus, aut denique ſine vi poſſit.* Idem epiſt. 4

Quoquo modo] Difficili enim loco res eſt.

Profecto] Coniunguntur, *quidem profecto, quidem certe*, cum id, quod cupimus, imminuitur: vt *ego te iſta moleſtia ſi non liberabo, leuabo quidem certe.* et hic: ex promulgata lege nihil magis, quam perfidiam timemus: Catoni quidem interim, quamquam inclinata re, profecto reſiſtimus: enitimur enim, quantum in nobis eſt, ne lex a Catone promulgata perferatur.

De Alexandrina re, cauſſaque regia] In quo *res*, et *cauſſa* differant, ſatis oſtendimus epiſt. I. In-

fra

fra quoque coniunguntur epiſt. 7. *In hac ratione quid res, quid cauſſa, quid tempus ferat, tu faciliime optimeque perſpicies.*

Eripiatur] Vt Pompeius regem reducat. ſequitur enim paullo poſt: *Ad quem prope iam delatum exiſtimatur.* Ante aliquot annos, *cauſſa regia*, ſuſtuli, vt gloſſema.

Deſeratur] Ne quis omnino regem reducat: quod et Seruilio placebat, vt epiſt. 1. et poſtea decretum eſt a ſenatu, vt epiſt. 7.

Quiddam tertium] Quid hoc ſit, plane non exponit: ſed videtur ſignificare: ſi Lentulus regem non reducat, neque ſibi, neque Selicio diſplicere, vt a quouis alio potius, quam a Pompeio, reducatur. Minus autem eſt, non diſplicere, quam placere: non enim omnino placet, quod non diſplicet. placebat Ciceroni, vt Lentulus regem reduceret; id ſi obtineri non poſſet, a quouis alio potius, quam a Pompeio, reduci non diſplicebat.

Iacere] A nemine reſtitui. ne cauſſa regia deferatur, proxime dixit: infra coniungit vtrumque verbum, *deſertum ſe*, *atque abiectum fore.*

Nobis repugnantibus] Primum pugnabimus, vt ad te deferatur: ſin id non poterit, ne deferatur ad Pompeium, repugnabimus.

Delatum] Ex Volcatii ſententia, ſtudio maxime duorum tribunorum, Lupi, et Caninii. epiſt. 1. 2.

Repulſi] Pertinet ad illud tertium, quod ſibi non diſplicere dixit: rege enim ad Pompeium delato, Lentulus repulſam tuliſſe videretur; ſin, vtroque reiecto, alia quapiam ratione reduceretur, iacturam exiſtimationis ſuae Lentulus in eo nullam faceret.

Tuae ſapientiae] Hoc eo ſpectat, ne Lentulus admodum ſperet de rege reducendo. Eſt autem ea gratior conſolatio, quae cum laude coniungitur. itaque dat ei ſapientiam et fortitudinem: quarum altera iudicat, quanti quidque faciendum ſit; altera, quidquid accidat aduerſi, facile fert, atque contemnit. propterea, cum lib. 4. epiſt 13. Nigidium quoque conſolaretur, admonet eum vtriusque virtutis. *Quid ſit*, inquit, *forti, et ſapienti homine dignum, tu videbis.* Eandem Lentulo tribuit animi magnitudinem epiſt. 7. cum ait: *Magnitudinem animi tui, quam ego ſemper ſum admiratus, ſemperque amaui, ne vmquam inflectas cuiusquam iniuria.* Et epiſt. 9. *Noui animum tuum, cum magnum, et excelſum, tum etiam apertum, et ſimplicem.* Et in lib. de clar. orat. c. 77. *Tantus* (in Lentulo) *animi ſplendor, et tanta magnitudo, vt ſibi omnia, quae clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque omni dignitate obtineret.* Vtrumque ſimul nominauit lib. 6. epiſt. 11. *Eſt tuae ſapientiae, magnitudinisque animi, quid amiſeris, obliuiſci; quid recuperaris, cogitare.*

Amplitudinem et dignitatem tuam] Modo alteram pro altera ponit, vt epiſt. 4. *Te et ſenatus, et populi Romani ſummo ſtudio amplitudinem tuam retenturum:* modo coniungit vtramque, quaſi differant, vt hic, et epiſt. 9. in extremo: *Illud ad tuam ſummam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem pertinere.* Videtur autem dignitas amplitudinis eſſe pars; ideo, qui amplitudinem vel ſolam nominat, dignitatem non excludit.

Rebus geſtis] In conſulatu, cum me contra legem Clodiam, patriae compotem feciſti. epiſt. 7. *Magna eſt memoria conſulatus tui.* et epiſt. 9. *Illius actionis amplitudinem, et gloriam.* Vel *rebus geſtis,* quas in prouincia geres, vt haec adhortatio potius, quam laudatio ſit; quod iis verbis confirmatur epiſt. 7. *Haec profecto vides, quanto expreſſiora, quantoque illuſtriora futura ſint, cum aliquantum ex prouincia, atque ex imperio laudis acceſſerit.*

Grauitate] Eſt enim leuitatis, ea curare, quae non veram ſolidamque laudem, ſed fucatam inanemque pariant. tacite, quidquid eueniat in regia cauſſa, non eſſe Lentulo vehementer laborandum ſignificat.

Poſitam exiſtimare] Non in reductione regis.

Fortuna] Non enim, quae habes á te ipſo, virtutem, et grauitatem tibi quiſquam detrahet: cetera ſi amiſeris, non tibi, ſed iis, quorum amittentur culpa, vitio dabitur. Videtur in fortunae bonis numerare ſpeciem quandam dignitatis, non a virtute, et grauitate, ſed ab honoribus qui deferuntur, id eſt, a populari ſenſu profectam. Vide quae diximus lib. 2. epiſt. 3.

Largita eſt] Copia ſignificatur: quo Lentulus aequiore animo ferat, ſi, quibus rebus abundat, de iis aliquid detrahatur.

Fraudi] Culpae. lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. *Fit gratia Bruti ſenatus conſultum,* VT NE VE SALAMINIIS, NE VE QVI EIS DEDISSET, FRAVDI ESSET. Pro Murena c. 35. *Id erit eius vitrico fraudi aut crimini?*

Nullum tempus praetermittitur de tuis rebus et agendi, et cogitandi] Vbicumque res poſtulat, et ago de te, et cogito. ſimile illud ad Caſſium lib. 12. epiſt. 1. *Finem nullam facio de te cogitandi.*

Prudentiorem] Nominat, quae tria maxime requiruntur in amico, conſilium, fidem, beneuolentiam.

Hic quae agantur] Disiungendum a ſuperioribus, vt ſit alia epiſtola; quod ex ipſo cognoſcitur argumento: dixit enim in ſuperiore, propè delatum eſſe regem ad Pompeium: in hac, Alexandrinam cauſſam ab eo depoſitam, ſignificat. praeterea, cur de Catone eadem iterentur? cur ita concludat epiſtolam: *tu fac animo forti, magnoque ſis:* cum eum iam ad animi magnitudinem cohortatus in eo loco ſit: *tuae ſapientiae, magnitudinisque animi eſt?* Et omnino cum tota res alia videtur: tum agnoſcitur epiſtolae principium in his verbis: *Hic quae agantur, quaeque acta ſint, ea te, etc.*

Quae autem poſita ſunt in coniectura] Quae coniectura licet aſſequi: quae poſſunt e ſignis diuinari. *Coniectura*, et *diuinatio*, non idem ſunt. nam *coniectura* ducitur e ſignis, *diuinatio* ſaepe ſigna non ſequitur. ita fit, vt omnis coniectura diuinatio ſit, non contra.

Quaeque mihi videntur fore] Tranſit a generali ſententia ad particularem. nam generale illud eſt, *quae poſita ſunt in coniectura:* particulare hoc, *quae mihi videntur fore.*

Apud populum] Populus de reis iudicabat, accuſante tribuno plebis, aut aedili. Aedilis autem hoc anno P. Clodius Milonem de vi ad populum accuſauit. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. et in orat. pro Sext. c. 44.

Conuicio] Cum enim Clodius de loco ſuperiore (vt ait Plutarchus) interro-

interrogaret ſuos in concione ſtantes, quis eſſet, qui plebem fame necaret? reſpondebant operae, Pompeius; quis Alexandriam ire cuperet? Pompeius. Ad conuicium impetus acceſſit: nam in orat. pro Milone c. 15. *Quid?* inquit, *priuato Milone, et reo ad populum, accuſante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus eſt: quae tum non modo occaſio, ſed etiam cauſſa illius opprimendi fuit?* Lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Hora fere nona, quaſi ſigno dato, Clodiani noſtros conſputare coeperunt. Exarſit dolor. vrgere illi, vt loco nos mouerent.*

Iactatus eſt] Exagitatus, vehementer perculſus.

Catone] C. Catone tribuno plebis, de quo ſupra.

Vehementer eſſe perturbatus] Non tam, quod aſpere et acerbe accuſatus eſſet a Catone, quam quod ſenatorum omnium magno ſilentio. hac de re ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Eo die Cato eſt vehementer in Pompeium inuectus, et eum oratione perpetua, tamquam reum, accuſauit. De me multa, me inuito, cum mea ſumma laude, dixit. Cum illius in me perfidiam increparet, auditus eſt magno ſilentio maleuolorum.* Prudentiam Ciceronis licet in hoc animaduertere, quod, ad Lentulum cum ſcribit, ſe laudatum a Catone, non dicit: ne animum eius offenderet. non enim aequo animo Lentulus ferre poſſet, ab eo laudatum eſſe Ciceronem in ſenatu, qui rogationem de imperio ſibi abrogando promulgauerat. in ea vero ad fratrem epiſtola, libere, vt res erat, ita ſcribit: quamquam addit, *me inuito:* ne videretur eius hominis oratione delectari, qui ſuam laudem Pompeii cum infamia coniungeret. Alienatum a Pompeio ſenatum Plutarchus oſtendit, quia Ciceronem ſuperiore anno, a Clodio tribuno plebis oppugnatum, deſeruerat: propterea, cum C. Cato perfidiam eius in Ciceronem increparet, magno omnium ſilentio auditus eſt.

Nihil enim tibi detraxit ſenatus] Dederat tibi, vt regem reduceres: id poſtea non detraxit, ſed exercitum: quem non tam tibi, quam omnino omnibus ademptum exiſtimare debes. Duo ſenatus conſulta facta eſſe iam dixi, vnum ipſo Lentulo conſule referente, vt rex a Lentulo reduceretur; alterum, referente Marcellino conſule, ne cum exercitu reduceretur.

Per eandem religionem] Per quam tibi detraxit exercitum. itaque nihil tibi proprie eſt ademptum, ſed quod habere prorſus nemo poteſt.

Id, quod cogitabat] Faciliorem enim ſibi reditum duce Pompeio, quam quouis alio, pro ſumma eius apud omnes gentes auctoritate, rerumque geſtarum gloria, ſperare poterat.

Proficiſcatur ad te] Per ſuos creditores, et per eos, quorum ſibi voluntatem largitione adiunxit, agat, operamque det, vt abs te reducatur.

Noſti hominis tarditatem, et taciturnitatem] Simulationem Pompeii, et conſuetudinem in occultanda voluntate, modeſte deſcribit. non enim videri vult eius ingenium et mores carpere, quem optime de ſe meritum negare non poterat. praeterea fungitur officio boni viri, cum inter amiciſſimos ſuos, Lentulum,

lum, et Pompeium, quantum in ipſo eſt, amicitiam conſeruat. itaque, cum ad Q. Fr. ſcriberet, libere ſuum ſenſum aperuit lib. 2. epiſt. 6. *Pompeius*, inquit, *noſter in amicitia P. Lentuli vituperatur.* Naturam eius oſtendit lib. 3. ad eundem epiſt. 8. *Velit, nolit, ſcire difficile eſt.* Et lib. 4. ad Attic. epiſt. 9. *Nos hic cum Pompeio fuimus. multa mecum de republica ſane ſibi diſplicens, vt loquebatur. ſic eſt enim in hoc homine dicendum.* Coelius autem lib. 8. epiſt. 1. *Solet aliud ſentire, et loqui.* Eiusdem tarditatem idem oſtendit epiſt. 4. *Cum ex Gallia, coactus eſſet dicere Pompeius, ſe legionem abducturum, ſed non ſtatim ſub mentionem, et conuicium obtrectatorum.*

A Catone] De cuius rogatione promulgata ſupra dixit.

Facile] Vel auſpiciis, vel interceſſione tribunicia. epiſt. 2. et 4.

Neminem] Idem ſcribit in epiſt. 7.

Obſcurius] Iniquitas eorum apparet, ſed paullo obſcurius.

Iniqui] Leuius eſt, quam inimici.

Fracto impetu] Rogatione eius impedita.

Leuisſimi] Qui facile ad omnem improbitatem feratur. ideo dixit lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Cato, adoleſcens nullius conſilii.* Et Feneſtella: *Cato, adoleſcens turbulentus, et audax.*

Priſtinam] Quae fuit ante promulgatam Catonis rogationem: propterea ſubiunxit, *conſequare*, vt amiſſam ex aliqua parte, et in diſcrimen adductam.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Moralis tota, excepta prima ſententia, quae negotialis eſt. Conſolationem Cicero adhibet dolori ſuo, eam ſcilicet, quam ſperat in Lentuli quoque dolore poſſe aliquid proficere. Et, quia valet ad conſolandum amoris ſignificatio; et amoris indicium dolor eſt: orditur a dolore ſuo. quia vero conſolationis duae quaſi viae ſunt, ratio, et exemplum, non modo vt fieri debere, quod ſuademus, verum etiam vt factum eſſe oſtendatur: vtraque via progreditur. argumentatur enim a ſpe, quam in conſiliis amicorum, et in ipſa die ponit: exemplum vero ſumit a ſimilitudine ſuorum temporum. Tertius hortationis locus eſt: quod ipſum ad minuendum dolorem pertinet. eſt enim cum laude coniuncta cohortatio. delectamur autem laudibus, et quodam modo languentes excitamur. Concluſio eſt, quae ſpe quadam animum recreat, omnium ſtudiorum officiorumque promiſſio.

EXPLANATIO.

Pollione] Duarum gentium, quod meminerim, cognomen fuit, Aſiniae, et Vediae.

Sed praefuit] Auget ſententiam, vt in orat. in Piſon. c. 5. *Omnibus conſiliis, quae ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolum, verum etiam crudelisſime*

me praefuiſti. Particula autem, *ſed,* interdum negat, ac tollit quod dictum eſt, vt *non diues, ſed inops:* interdum auget, vt hic. nam qui praeeſt, etiam intereſt. Vſus Latinae linguae poſtulabat, *ſed etiam:* verum vnica particula, *ſed,* pro *ſed etiam* nonnumquam Cicero contentus eſt.

Me in ſummo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime ſcilicet conſolatur ſpes] Contrarium illud lib. 6. epiſt. 8. *In magna conſolatione ingens ineſt ſollicitudo.* De hac figura diximus epiſt. 9. *In moleſtia gaudeo.*

Scilicet] Alibi per ironiam negat, vt in orat. pro C. Rabirio, perduellionis reo c. 5. *Scilicet tibi grauiorem dolorem patrui tui mors attulit, quam C. Graccho, fratris.* Et Terentius in Andr. Act. 1. ſc. 2. v. 14.

Id populus curat ſcilicet!

Et Virgilius lib. 4. Aen. v. 379.

Scilicet is ſuperis labor eſt.

Hic affirmat, non negat, vt lib. 9. epiſt. 21. *Priuatas cauſſas, et eas tenues, agimus ſubtilius: capitis aut famae ſcilicet ornatius.* Lib. 15. epiſt. 15. *Ex interitu reipublicae nullam ſpem ſcilicet mihi proponebam: ex reliquiis magnam.* lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 4. *Si releuare potes communem caſum miſericordia hominum; ſcilicet incredibile quiddam aſſequeris.* Lib. 13. ad Attic. epiſt. 10. *Hoc nullam ad partem valet ſcilicet.*

Infringatur] Vbi difficultas eſt, ibi vſurpatur hoc verbum; quo maior infringentis virtus appareat. epiſt. 4. *Sententiam Bibuli fregeramus.* Epiſt. 5. *Speresque fore, vt, fracto impetu leuisſimi hominis, tuam priſtinam dignitatem, et gloriam conſequare.* Lib. 4. epiſt. 4. *Fregit hoc meum conſilium et Caeſaris magnitudo animi, et ſenatus officium.* Epiſt. 6. *Cum frangerem iam ipſe me, cogeremque illa ferre toleranter; habebam quo confugerem.*

Debilitat] Quia tempus omnia minuit.

Proditorum] De quibus dixit epiſt. 1. *Si eſſet in iis fides, in quibus ſumma eſſe debebat, non laboraremus.*

Secundo loco] Pro, deinde. ſic locutus Phil. 8. c. 10. *Huius induſtriam maxime quidem vellem, vt imitarentur ii, quos oportebat: ſecundo autem loco, ne alterius labori inuiderent. Secundo,* ſimpliciter in orat. pro Plancio c. 20. *Equidem primum vt honore dignus eſſem, maxime ſemper laboraui: ſecundo vt exiſtimarer.*

Imaginem] Quam expreſſit epiſt. 5. his verbis: *Te videre, et ſentire, eandem fidem eſſe hominum in tua dignitate, quam ego in mea ſalute ſum expertus; ex tuis litteris intellexi.* Et epiſt. 7. *Simillimamque in re diſſimili, tui temporis nunc, et noſtri quondam, fuiſſe rationem.* Ibidem infra: *In te, homine omnium nobiliſſimo, ſimilia inuidorum vitia perſpexi.*

Violatur tua dignitas] In explanando Cicerone nihil duco fieri a me poſſe elegantius, aut etiam vtilius, quam ſi conferam ſimilia ſimilibus: vel vt illuſtrentur obſcurae ſententiae: vel vt copia paretur. Hic quid Cicero ſibi velit, obſcurum non eſt: hoc ipſum tamen quod intelligimus, ex comparatione quodam modo fiet apertius. oſtendit, et ſalutem pluris eſſe, quam dignitatem; et, affligi, grauius, quam violari. dixit idem aliis

verbis, nec minus ornate, epiſt. ſequenti: *Multum intereſt, vtrum laus imminuatur, an ſalus deſeratur.* Nec diſſimile admodum illud epiſt. 5. *Te videre, et ſentire, eandem fidem eſſe hominum in tua dignitate, quam ego in mea ſalute ſum expertus*; *ex tuis litteris intellexi.*

Similitudo] Ob amicorum infidelitatem.

Si ea non timuerim, quae ne tu quidem vmquam timenda duxiſti] Promulgata Catonis rogatione de abrogando tibi Ciliciae imperio, non timui: quia nec tu, me patria pulſo, timueras; cum ſperares futurum, id quod euenit, vt ea mihi calamitas etiam honori eſſet: quae me ſpes aeque nunc in rebus tuis conſolatur.

Praeſta te eum] Fac vt te tui ſimilem agnoſcamus: fortem animum habeas, quem ſemper habuiſti. Significat id, quod in epiſt. ſequenti: *magnitudinem animi tui ne vmquam inflectas cuiusquam iniuria.*

A teneris, vt Graeci dicunt, vnguiculis] A pueritia: dixit enim in epiſtola ſequenti: *vt omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuiſti, omni cura, atque induſtria conſequare.* ſaepe hoc Cicero legerat in Graecis libris: nos egemus exemplis. Plutarchus tamen ἐν τῷ περὶ παίδων ἀγωγῆς, c. 5. ἐξ ἁπαλῶν, inquit, (ſic enim eſt in antiquo libro nobiliſſimi, et eruditiſſimi iuuenis Io. Vincentii Pinelli) ὀνύχων ἀγαπῶσι τὰ τέκνα.

Illuſtrabit] Elucet enim virtus in aduerſis.

Studia officiaque] Recte coniunguntur. poteſt enim et ſine officio ſtudium, et ſine ſtudio officium eſſe: cum animi ſtudium ſit, officium opera probetur; et ſtudium ſine officio parum proſit, officium ſine ſtudio langueat. ſic epiſt. ſequenti: *De conſularibus nemini poſſum aut ſtudii erga te, aut officii eſſe teſtis.* Lib. 5. epiſt. 5. *Homo omnium meorum in te ſtudiorum, et officiorum maxime conſcius.* Lib. 15. ad Attic. epiſt. 14. *Ex omnibus, mi Dolabella, ſtudiis in me, et officiis, quae ſumma ſunt, hoc ſcito mihi et ampliſſimum videri, et gratiſſimum eſſe.*

Non fallam opinionem tuam] Simile illud, quod, augendae copiae gratia, ſubiungam, lib. 3. epiſt. 10. *Omnia volo a me et poſtules, et expectes: vincam meis officiis cogitationes tuas.* Et apud Nonium, in fragmento Ciceronis epiſtolae ad Caeſarem iuniorem: *Poſthac, quod voles a me fieri, ſcribito. vincam opinionem tuam.* Quae ſcilicet eo pertinent, vt oſtendatur, morale quiddam eſſe, et decere in primis, epiſtolas claudere ſignificatione beneuolentiae.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Reſpondet ad ea, quae Lentulus quaeſierat. Et quamquam moralia quaedam admiſcentur: tamen, quia reductio regis praecipua ſcribendi cauſſa fuit, (id enim ſpectandum eſt) inter negotiales epiſtolas referatur. Diuiditur in partes octo. Prima eſt, de ſuo in primis erga

erga Lentulum amore: altera, de amicorum fide: tertia, de Alexandrina cauſſa: quarta, de ſuis in republica capeſſenda conſiliis, et hominum conſularium inuidia: quinta, cohortatio ad gloriam, atque conſtantiam: ſexta, de reipublicae ſtatu: ſeptima, de Tulliae filiae ſuae Craſſipedisque nuptiis: octaua, et vltima, de Lentuli filio. Pompeio, et Craſſo iterum coſſ.

EXPLANATIO.

Quem tu me eſſe voluiſti] Si volo dignus eo loco eſſe, in quem me, inimicorum iniuria pulſum, tua virtus reſtituit.

Temporum] Biennium iam aberat Lentulus.

Quoties] Antiqui et lapides, et libri, in his etiam Mediceus, *quotiens*. quod ſi probamus: eadem ratione dicendum erit, *deciens*, *viciens*, *centiens*, *milliens*, et ſimilia, me quidem non libenter aſſentiente.

Qua quiſque in te fide ſit, et voluntate] *Fide*, ad amicos pertinet: *voluntate*, ad omnes. vel, de iisdem quaerebat Lentulus, et qua fide, et qua voluntate eſſent. nam infra: *et fide, et animo ſingulari.* Niſi me fallit aurium iudicium, ſuauior hic eſt numerus, quam, quod aliis placuit, *qua fide quisque in te ſit, et voluntate.* opinioni noſtrae cum alii non pauci, tum ille etiam inſigni vetuſtate Mediceus liber ſuffragatur.

Maxime debuerunt] Perfidiam ſaepe accuſat. Epiſt. 1. *Si eſſet in iis fides, in quibus maxima eſſe debebat; non laboraremus.* Epiſt. 2. *Dignitatem noſtram, vt poteſt in tanta hominum perfidia, et iniquitate, retinebimus.* Epiſt 5. *Te videre, et ſentire, eandem fidem eſſe hominum in tua dignitate, quam ego in mea ſalute ſum expertus; ex tuis litteris intellexi.*

Plurimum iuuare potuerunt] Conſulares videtur deſcribere: de quibus infra; *De conſularibus, nemini poſſum aut ſtudii erga te, aut officii, aut amici animi eſſe teſtis.* Et epiſt. 5. *Amicum ex conſularibus neminem tibi eſſe video, praeter Hortenſium, et Lucullum: ceteri ſunt partim obſcurius iniqui, partim non diſſimulanter irati.*

Inuidiſſe dignitati tuae] Infra: *quem illi eſſe in principibus facile ſunt paſſi, euolare altius certe noluerunt.*

In re diſſimili] Infra: *multum intereſt, vtrum laus imminuatur, an ſalus deſeratur.* Et epiſt. 6. *Minore in re violatur tua dignitas, quam mea ſalus afflicta ſit.*

Noſtri quondam] Cum eiectus patria ſum, tum eorum odio, quos reipublicae cauſſa laeſeram, tum eorum inuidia, quorum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderam. quod idem tibi, quamquam diſſimili in re, contigit.

Ex magiſtratibus L. Racilium] Loquitur de magiſtratibus anni ſuperioris: dixit enim, *quo quidem tempore:* et infra, *temporibus illis*, id eſt, Marcellino et Philippo coſſ. Racilius autem eodem anno, quo Lupus, tribunus plebis fuit, vt conſtat ex lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 1. Lupum vero tribunum plebis fuiſſe Marcellino et Philippo coſſ. plane cognoſcitur ex epiſt. 1. et 2. non

 poteſt

poteſt igitur hoc anno Racilius tribunatum plebis gerere: cum epiſtola ſcripta ſit Pompeio et Craſſo II. coſſ. poſt decretum Caeſari ſtipendium, et auctum legatorum numerum: quae facta eſſe Pompeii et Craſſi ſecundo conſulatu, Appianus et Dio docent. Tribunum plebis Plutarchus in Probl. negat magiſtratum fuiſſe: idque multis argumentis probare conatur. nec diſſentire videtur Liuius: apud quem lib. 2. c. 56. Appius conſul clamitat, priuatum tribunum plebis eſſe, ſine imperio, ſine magiſtratu. Sed vtrumque refellit Cicero et hic, et lib. 1. de Orat. c. 7. cum ait: *Exierant cum ipſo Craſſo adoleſcentes duo, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.* In Bruto c. 43. *Ita tacitus* (Craſſi) *tribunatus, vt, niſi in eo magiſtratu cenauiſſet apud praeconem Granium, idque nobis bis narrauiſſet Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſſe.* In orat. pro Quintio c. 20. *Per eum magiſtratum, qui auxilii cauſſa conſtitutus eſt.* Salluſtius in Iugurtha c. 37. *P. Lucullus, et L. Annius, tribuni plebis, reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur.* Apud Nonium Feneſtella: *Vt magiſtratum inierunt tribuni plebis, C. Cato Ptolemaeo regi, et Lentulo conſuli aſſiduis concionibus inuidiam concitare coepit.* Aſconius quoque: *Inuocare tribus Gabinius coepit, vt Trebellio magiſtratum abrogaret.* Mirari etiam aliquis fortaſſe poſſit, cur tribunis plebis purpuram adimat Plutarchus; cum in orat. pro Cluentio c. 40. legantur haec de tribuno plebis Quinctio: *Facite, vt non ſolum mores eius, et arrogantiam, ſed etiam vultum, atque amictum, atque illam vſque ad talos demiſſam purpuram recordemini.* Sed cogitare licet, vel de ſua tantum aetate locutum eſſe Plutarchum, in qua tribuni plebis, imminuta iam poteſtate, purpura non vterentur; vel Ciceronem in Quinctio notaſſe, quod ille ſibi, neglecta conſuetudine, per ſingularem arrogantiam aſſumpſerat. Nam, quod ait Plutarchus, lictoribus non vſum eſſe tribunum plebis, ideoque conſtare, magiſtratum non fuiſſe: refellitur exemplo cenſorum, qui lictores non habebant, et tamen non modo magiſtratus cenſura fuit, verum etiam, quod negare arbitror neminem, inter maiores magiſtratus.

Et fide, et animo ſingulari] Multi enim fauent, vt fidem praeſtent: animus tamen ſingularis non eſt. Reſpondet ad illud, *qua quiſque in te fide ſit, et voluntate.*

Officii maiorem auctoritatem habere videatur, quam ſententiae] Fauere me tibi, fortaſſe homines arbitrantur, non quod ita ſentiam, ſed quod beneficio tuo vinctus, ingratus eſſe non poſſim. id aperte ſignificat in prima: *Nos in cauſſa auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus.*

Videatur] Videri poſſit.

Aut ſtudii erga te, aut officii, aut amici animi] Oſtendi iam, inter officium, et ſtudium quid interſit. minus autem eſt, *amici animi*, quam *ſtudii:* cum in aliquem amico eſſe animo poſſimus, nec tamen ei ſtudere, aut eius cauſſa laborare. itaque hoc ſignificat: in conſularibus non modo ſtudium erga te, aut officium, ſed ne amicum quidem animum perſpexi. Et vt hic, amicus

cuſ animus, minus, quam amor, ſignificat: ſic, non amicus animus, minus quam odium valet: vt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Craſſus aderat tum, Miloni animo non amico*, pro, leuiter infenſus.

Pompeium] Conſulatum hoc anno cum Craſſo gerentem: quod infra patet.

Non ſolum a me prouocatus] Tribus modis legitur in antiquis libris: *non ſolum a me prouocatus:* recte: *non ſolum me prouocante:* et hoc recte: *non ſolum me prouocatus:* vt in Mediceo, et aliis: mendoſe.

Sua ſponte] Libenter Pompeium purgat: veretur enim, ne qua Lentulo de eius cupiditate ſuſpicio haeſerit. Epiſt. 1. *In ſenatu palam ſic egit cauſſam tuam, vt neque, etc.* Epiſt. 2. *Ipſum cum audio, prorſus eum libero omni ſuſpicione cupiditatis.*

Temporibus illis] Cum ageretur in ſenatu de Ptolemaeo reducendo, Marcellino et Philippo coſſ. ſcripta enim eſt haec epiſtola Pompeio et Craſſo coſſ.

Non ſaepe in ſenatu fuiſſe] Quod eſſet cum imperio, curationi frumentariae praepoſitus. ingredi enim vrbem, quod iam dixiſſe me arbitror, non licebat iis, qui cum imperio eſſent.

Non ſaepe] Interdum enim, qui erant cum imperio, petebant a ſenatu, vt ingredi vrbem liceret. itaque Pompeius, quod epiſt. 1. declarat, egit Lentuli cauſſam in ſenatu: et, vt laudaret P. Sextium reum, introiiſſe eum in vrbem, legitur in epiſt. 9. quod aliis quoque probatur exemplis.

Quod facile intellexerim] Nota erat Lentulo Pompeii taciturnitas, et ſimulatio: vnde illud epiſt. 5. *Noſti hominis tarditatem, et taciturnitatem.* propterea Cicero, ne dubiam ſequi coniecturam videatur, hoc addit: *quod facile intellexerim.* Quaſi dicat: nec enim ſuae voluntatis, vt ſolet, obſcura ſigna dedit. infra: *perſpectus eſt a me, toto animo de te, ac de tuis ornamentis, et commodis cogitare.*

Sapientia] Quia retinendam viri excellentis amicitiam ſapientiſſime iudicaueris.

Viſa eſt] Proprie, *admirabilis viſa eſt:* fortaſſe non item, *iucunda viſa eſt.* nec tamen, *iucunda,* alio referri poteſt. ſed interdum in ſcribendo ea, quae longius diſtant, ad proxima verba accommodamus.

Liberalitate] Significatur, quod in epiſt. 1. ſcriptum eſt: *cum ſumma teſtificatione tuorum in ſe officiorum.* et in eadem infra: *quod eum ornaſti.* Liberalis autem in Pompeium Lentulus fuerat, cum de frumentaria curatione ad eum deferenda et egerat conſul, et obtinuerat.

Opinionem ſuae cupiditatis] Ortam ex eo, quod eius familiares omnes de re Alexandrina ei mandanda vehementer contenderant. epiſt. 1. et 2.

Te ab ſe abalienatum] Moneo lectorem, in nullo vetere libro ſic legi, ſed aut abeſſe, *te,* aut eſſe, *tuae,* non *te,* vt in Mediceo: quod mendi ſuſpicionem auget. praeterea, pro, *ab ſe,* antiqui omnes libri, ii quidem, quibus ego nunc vtor, habent, *abs te.* quod eruditorum iudicio perpendendum relinquam: tantum feci, vt veterem ſcripturam fideliter oſtenderem: quod officii mei ratio poſtulare videbatur.

Epiſtola] Cum dicatur, *epiſtolium,* et *ſtola,* Graece autem ἐπι-

ϛολὴ,

ϛολὴ, cur non dicam, *epiſtola*, potius quam, *epiſtula?* veteres quidem libri varie: et Mediceus non minus ſaepe, *epiſtola*, quam, *epiſtula.*

Retinuiſti] Iam tibi tua liberalitate deuinctum, illa epiſtola retinuiſti. Pergit in translatione: quia dixerat, *tibi deuinctum.*

Suſpicioſiſſimo] Quo ſuſpicio maxima fuit, Caninium tribunum plebis inductum a Pompeio, rogationem ferre voluiſſe, vt Ptolemaeus ab eo, cum duobus tantum lictoribus, reduceretur: quod a Plutarcho litteris proditum legimus. Et hanc rogationem Cicero ſignificat lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6. *Quod de Pompeio Caninius agit, ſane quam refrixit. neque enim res probatur, et Pompeius noſter in amicitia P. Lentuli vituperatur.* Puer affui, cum hunc locum Egnatius publice interpretaretur. probabat, *Catoniano* potius, quam *Caniniano*, adductus in hanc opinionem ex his verbis epiſt. 5. *Exorta eſt nefaria Catonis promulgatio.* ſed inde nulla potuit in Pompeium, quaſi cum Catone ſentientis, exſiſtere ſuſpicio: cum Cato ipſi Pompeio, aeque ac Lentulo, fuerit infenſus. itaque in eadem epiſt. *Pompeius a Catone aſpere et acerbe eſt accuſatus.* et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3.

Perſpectus eſt a me] Confirmat illud, *quod facile intellexerim;* vt omnem prorſus de Pompeio ſuſpicionem tollat.

Sententia, atque auctoritate] Et id ſentit, quod ſcribam; et, vt efficias, auctor eſt.

Ademta ſit] Quae tibi data eſt eo ſenatus conſulto, quod, te conſule referente, factum eſt.

Auctoritas] Quae ſit ſenatus auctoritas, oſtendimus epiſt. 2.

Interceſſum] A tribunis plebis, ex quo fieri non potuit ſenatus conſultum, ſed remanſit ſenatus auctoritas.

Ne quis omnino regem reduceret] Quod Seruilius Iſauricus anno ſuperiore cenſuerat. epiſt. 1.

Tantam vim habet] Verbum, *tantam*, minuit hic potius, quam auget: vt lib. 8. epiſt. 10. *Sin non erit iſtic bellum, aut tantum erit, vt vos, aut ſucceſſores, paucis additis copiis, ſuſtinere poſſint.* Et lib. 15. epiſt. 14. *Si qua ſunt onera tuorum, ſi tanta ſunt, vt ea ſuſtinere poſſis.* Tuſc. 2. c. 27. *Vrgentibus aſperis et odioſis doloribus, ſi tanti non ſint, vt ferendi ſint, quo ſit confugiendum, vides.* Pro lege Manilia c. 6. *Ceterarum prouinciarum vectigalia tanta ſunt, vt iis ad ipſas prouincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus.* Apud Caeſarem lib. 6. de bell. Gall. c. 35. *Praeſidii tantum eſt, vt ne murus quidem cingi poſſit.* lib. 3. de bell. ciu. c. 2. *Tantum nauium reperit, vt anguſte quindecim millia legionariorum militum, quingentos equites transportare poſſent.*

Iratorum hominum] Ob regiam largitionem. epiſt. 1.

Studium] Recte, de iratis hominibus *ſtudium;* de conſtanti ſenatu *conſilium*, dixit. impellimur enim ſtudio, conſilio regimur.

Qui Ciliciam] Cilicia Lentuli prouincia vocabatur, cum tamen ſimul Aſiae partem adminiſtraret. argumento eſt illud in epiſt. 9. *De Quinti fratris negotio ſcribis, te priore aeſtate, quod, morbo impeditus, in Ciliciam non tranſieris, conficere*

conficere non potuiſſe. Partem autem illam Aſiae Lycaoniam, Pamphyliam, Phrygiam fuiſſe crediderim, ſed Phrygiae partem, non vniverſam. ad Appium lib. 3. epiſt. 10. *Haec in eo grauitas, haec animi altitudo fuit, non modo vt Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis feciſti, ſed ne ſummorum quidem hominum maleuolis de me ſermonibus crederet.* Cicero autem, qui, poſt Lentuli ſucceſſorem Appium, Ciliciae praefuit, maiorem vtroque prouinciam habuit, nam tres praeterea dioeceſes Aſiaticas ſibi attributas eſſe, ait lib. 13. epiſt. 67.

Cyprumque] Poſt legem Clodiam, Piſone et Gabinio coſſ. latam, Cyprus inſula a Lentulo ſimul cum Cilicia eſt adminiſtrata. et quia Cyprus et Cilicia Aegypto propinquae ſunt, ideo longe melius, quam Cicero, et Pompeius, qui Romae erant, perſpicere Lentulus poterat, quid efficere, et quid confici poſſet.

Si res facultatem habitura videatur] Si res poſſe perfici, et exitum habere videatur.

Tenere] Obtinere, potiri, vt epiſt. 1. *Teneri enim res aliter non poteſt.* infra idem aliis verbis: *Si exploratum tibi ſit, poſſe te illius regni potiri.*

Ptolemaide] Opido Alexandriae propinquo. Mediceus liber, et alii fere omnes, *Ptolomaide*, et infra *Ptolomaeus:* quod non probaui. nam et Graeci ε in ſecunda ſyllaba, non ο ponunt: et ita *Ptolemaeus* a πολεμῶ deducitur, vt *Timaeus* a τιμῶ: quod oſtendit lib. 2. Priſcianus.

Aliquo] Recte: quamquam nonnulli veteres libri habent, *alio:* quod inde natum eſt, quia ſcriptum videbant, *alico:* ſic enim et Mediceus liber habet.

Atque exercitu] Non vt Ptolemaeum cum exercitu reducas, ſed vt, eo Ptolemaide aut aliquo propinquo loco collocato, ipſe cum exercitu Alexandriam profectus, regem cum Alexandrinis in gratiam reſtituas. ita nihil commiſeris neque contra ſenatus conſultum, neque contra religionem: non enim regem cum multitudine reduces.

Pace] Te auctore facta inter Ptolemaeum, et Alexandrinos.

Praeſidiisque] Vt Alexandrini, praeſidii metu a te relicti, pacem ſeruent.

Firmaris] Ne noua conſilia ſuſcipiant. leues enim, et infidi Alexandrinorum animi, vtpote qui bis iam Ptolemaeum eiecerant.

Redeat in regnum] Non a te reducatur, ne contra ſenatus voluntatem committas, ſed, Alexandria prius a te pace, praeſidiisque firmata, ipſe redeat.

Initio cenſuit] Facto ſenatus conſulto, te ipſo conſule referente. epiſt. 1.

Homines religioſi] Poteſt de quindecimuiris, id eſt, de ſacerdotibus Sibyllinos libros cuſtodientibus, hoc dicere; qui a C. Catone tribuno plebis ad populum producti, oraculum expoſuerant: poteſt etiam de ipſo Catone, qui eos produxit. cum ironia certe, *homines religioſi*, dictum eſt: quaſi de religione minimum laborarent, ſed honeſto nomine maleuolentiam, inuidiamque ſuam obtenderent. vnde illud epiſt. 4. *A tuis inuidis, atque*

atque obtrectatoribus nomen inductum fictae religionis. Et epiſt. I. *Senatus religionis calumniam, non religione, ſed maleuolentia, et illius regiae largitionis inuidia comprobat.*

Sibyllae placere] Quod cum ſenatus aut credidiſſet, aut ſe credere ſimulaſſet, decreuit, ne quis regem cum multitudine reduceret.

Ex euentu] Eadem ſententia in orat. pro Poſtumo c. I. *Hoc*, inquit, *plerumque facimus, vt conſilia euentis ponderemus, et, cui bene quid proceſſerit, multum illum prouidiſſe, cui ſecus, nihil ſenſiſſe dicamus.* Veteres libri mei, *ex euentu:* Mediceus, *ex euento.* vtroque modo recte. infra: *vt te ex noſtris euentis communibus admonendum putarem.* In Partit. c. 9. *Si cuiusque facti, et euenti cauſſa ponetur.*

De tuo conſilio] Regis reducendi.

Exiſtimaturos] Nota verbi ſignificatio: ſed interdum accipitur pro iudicare, vt hic: nam infra ſubiungitur: *redeo ad illud, quod initio ſcripſi, totius facti tui iudicium non tam ex conſilio tuo, quam ex euentu homines eſſe facturos.* In Bruto c. 21. *Quorum exſtant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt.*

Si cecidiſſet, vt volumus] Infra idem aliis verbis: *ſi rem iſtam ex ſententia geſſeris.* translatum videtur a talis, modo vt volumus, modo contra quam volumus cadentibus: vt volumus, cum iactus vnius tali ſenionem efficit; vel, cum quattuor talorum iactus, diuerſa cuiusque facie, Venerem facit: contra quam volumus, cum vnus talus in iactu canem facit, aut cum quattuor numquam Venerem ferunt, ſimili facie duorum, aut trium, aut omnium talorum: nam, vt dixi, omnibus diſſimilem faciem oſtendentibus, feliciſſimus eſt iactus, quae vocatur Venus.

Sin aliquid] Libri veteres, etiam Mediceus, *ſi*, pro *ſin:* vnus, *ſi quid:* quod placet.

Eſſet offenſum] Si difficultatem res habuiſſet, et Alexandrinis regem recuſantibus, ventum eſſet ad arma.

Cupide, et temere] Antitheta ſunt, ad illa, *ſapienter, et fortiter. Cupide*, quaſi reductionem regis, ambitione adductus, nimium appetiſſet; *temere*, quaſi rei difficultatem parum conſideraſſet.

Quid aſſequi poſſis] Poſſis ne rem conficere ex animi ſententia.

Prope in conſpectu] Non enim Cilicia longe admodum diſtat ab Aegypto.

Si exploratum tibi ſit, poſſe te illius regni potiri] Quod paullo ante dixit, *ſi res facultatem habitura videatur, vt Alexandriam, atque Aegyptum tenere posſis. Potiri* autem non eſt hic, *armis expugnare:* ſequitur enim infra: *ego te, vt ad certam laudem adhortor, ſic a dimicatione deterreo:* ſed eſt, *obtinere*, vt Alexandrini ſe tibi committant, voluntatique tuae, in recipiendo rege, obtemperent.

Si ERN. *Sin dubium*] Et hic veteres libri, ſimul cum Mediceo, *ſi dubium.*

Offenſionem] Si Alexandrini dimicare malint, quam tibi ſe committere, regem reducere cupienti. proxime: *ſin aliquid eſſet offenſum.*

Aucto-

Auctoritatem] Senatus. decreuerat enim, ne quis omnino regem reduceret.

Religionem] Quia vetabat Sibylla, regem cum multitudine reſtitui.

Certam] Si exploratum habes, poſſe te illius regni potiri.

Laudem] Omnes enim te ex euentu laudabunt.

Periculoſa tibi videbitur] Viſa eſt. non enim conſilium illud Ciceronis, et Pompeii ſecutus eſt Lentulus.

Qui per prouinciam, atque imperii tui prouincias ei credidiſſent] Per prouinciam Ciliciam, cuius proconſul vocabatur, et reliquas eius imperii partes. nam praeter Ciliciam, aliquot eius imperio dioeceſes Aſiaticae parebant, vt Lycaonia, Pamphylia, Phrygiae maioris pars vltra Maeandrum. Cicero tres amplius habuit, cum eandem provinciam regeret: vt ipſe ſcripſit ad Seruilium lib. 13. epiſt. 67. *Credidiſſent*, pro, *pecunias ei mutuas dediſſent*. magnam enim pecuniae vim Ptolemaeus, a quibus potuerat, mutuatus erat; vt multorum deinde animos largitione ad ſuam cauſſam adiungeret.

Fidem ſuam praeſtitiſſet] Non opinor hoc dici: pecuniam perſolviſſet: non enim ſoluendo rex erat, prius quam in regnum reduceretur: ſed, cauiſſet de fide ſua: effeciſſet aliquo modo, vt eius fides in dubium illis venire non poſſet. epiſt. 9. *Vt fidem fratris mei praeſtarem.* lib. 5. epiſt. 11. *Quamcunque ei fidem dederis, praeſtabo.* lib. 2. de Diuin. c. 37. *Virtutis auſpiciis video eſſe vſum Deiotarum: quae vetat ſpectare fortunam, dum praeſtetur fides.*

Adiuuares] Non, vt ipſe cum claſſe, atque exercitu Alexandriam proficiſcaris, vt eam pace, praeſidiisque firmes: quae ratio rei gerendae periculoſa videri poteſt: ſed vt ipſum Ptolemaeum, in regnum redeuntem, et auxiliis tuis, copiis adiuues. Eſt autem *auxiliari*, afflicto atque egenti ſubuenire; et in aduerſa tantum fortuna locum habet: *adiuuare* autem de ſecundis etiam rebus vſurpatur: nec aliud eſt, quam, ſimul agere, vt aliquid ad exitum perducatur. quod συνεργεῖν Graecis eſt.

Naturam et regionem] *Naturam*, quod multis rebus prouincia tua reditum regis vel confirmare poſſit, vel impedire: *regionem*, ſitum, quia non longe diſtat ab Aegypto. paullo ante: *cuius prope in conſpectu Aegyptus eſt.* ſic autem coniungit hic *regionem*, et *naturam*, vt in Rullum, et in Verrem, *ſitum*, et *naturam*.

Quid res, quid cauſſa] *Res* cauſſam continet: totum enim Alexandrinum negotium ſignificat: *cauſa* vero partem negotii, quae ad Lentulum, regemque pertinet: id eſt, vt Lentulus ipſe regem reducat. hoc ſatis probatum eſt epiſt. 1.

Tempus] Quo ſaepe conſilia recte mutantur: non enim licet nobis futura proſpicere.

Facillime] Cui prope in conſpectu Aegyptus eſt.

Optime] Non enim errare te tua prudentia patietur.

De noſtro ſtatu] Quod priſtina fruar et dignitate, et gratia.

Milonis] Qui tribunus plebis cum Lentulo conſule Ciceronem reſtituerat, Clodii acerrimus inimicus.

Leuitate]

Leuitate] Cum aliquid quotidie contra leges, et bonos viros conetur.

Imbecillitate] Quia, quod conatur, efficere non poſſit. aduerſabantur autem nefariis eius conatibus Cicero in primis, et Milo, ille conſilio, hic etiam manu.

Artificem] Opus enim tuum eſt, quod ego meum ſtatum recuperauerim, quod Milone familiariter vtar, quod ita Clodii vires afflictae ſint, vt in ſumma nocendi voluntate, nocere tamen nihil poſſit.

Quamquam] Excuſatio, quod ſe in tuenda republica ad Pompeii maxime voluntatem conformet, temporibus admonitus, et quorundam inuidia, qui tamen eum in reditu iuuerant, compulſus. erant enim factiones in republica duae: in vna Caeſar, Pompeius, Craſſus, de ſua potentia laborantes; a quibus diſſentire, periculoſum Cicero videbat; in altera optimates: qui licet de republica optime ſentirent, Ciceroni tamen, nouo homini tantam gloriam, ac dignitatem adepto, inuidebant, atque etiam obtrectabant. quos in epiſt. 9. ſignificat his verbis: *Certorum hominum ſermones referebantur ad me: qui, cum illa ſentirent in republica, quae ego agebam, ſemperque ſenſiſſent; me tamen non ſatisfacere Pompeio, Caeſaremque inimiciſſimum mihi futurum gaudere ſe aiebant.* Notat autem maxime Bibulum, Catonem, Domitium Ahenobarbum, Marcellinum, Caeſari Pompeioque infenſos.

Peruerſitas] Minus eſt, quam improbitas. eſt enim quaſi declinatio quaedam a recta conſilii via.

In communi cauſſa] In eo, quod ad omnes pertinet, in republica tuenda.

Inuidendo] De quo ſic lib. 4. ad Attic. epiſt. 1. *Qui nos abſentes defenderunt, incipiunt praeſentibus occulte iraſci: aperte inuidere.* Et ibidem epiſt. 5. *Ego mehercule mihi neceſſitatem volui imponere huius nouae coniunctionis; ne qua mihi liceat labi ad illos, qui etiam tum, cum miſereri mei debent, non deſinunt inuidere.*

Obtrectationibus] Quaerit excuſationem ſui facti. nam quia Caeſarem coeperat ornare; quod optimates non probabant, quibus nimia paucorum potentia merito ſuſpecta erat: non ſe ſua ſponte a priſtina ſententia diſceſſiſſe, ſed quorundam maleuolentiſſimis obtrectationibus depulſum eſſe demonſtrat. Ornamenta autem, quae Cicero in Caeſarem contulerat, vt ex orat. de prouinc. c. 11. cognoſcitur, haec ſunt, ſupplicatio quindecim dierum, ſtipendium exercitus, decem legati. quae Cicero ſua ſententia decreuit.

Sententia] Cum in defendenda republica dignitati potius meae, quam ſaluti, conſulebam; ex quo potentium animos offendi.

Prope] Non omnino: quia dignitatis adhuc rationem habeo.

Depulſos] Quaſi per vim, ab inuidis, atque obtrectatoribus.

Aliquando] Sero quidem, (potentium enim conſpiratione in exſulium pulſus, nimis magna mercede didici, ſalutis quoque rationem eſſe habendam) aliquando tamen.

Conſularibus] Quos ſaepe carpit lib. 4. epiſt. ad Attic.

Splendor]

Splendor] Vitae ſpecies, ac dignitas. epiſt. 9. *Hic meae vitae curſus offendit eos fortaſſe, qui ſplendorem, et ſpeciem huius vitae intuentur, ſollicitudinem autem, et laborem perſpicere non poſſunt.*

Temporibus iis] Quae, in patriam reſtitutus, ſecunda ſum adeptus. infra res aduerſas, vocat *tempora.*

Naſcenti prope] A prima paene adoleſcentia.

Praefuiſti] Hoc verbum abeſt ab omnibus antiquis libris, in Mediceo additum eſt recenti manu, deleto alio verbo: quod ſuſpicor fuiſſe, *virtutique.* nam in omnibus meis ita ſcriptum video: *laudi, dignitati, virtutique.* Mendoſus igitur locus: cum omnino verbum aliquod ſententia deſideret.

Nouitati] Arpini enim natus, Romae ſummos honores, victis in petitione nobiliſſimis viris, eloquentia, probitate, induſtria conſecutus eſt. Nouitati nobilitas opponitur: ideo ſubiungit: *in te enim, homine omnium nobiliſſimo.* Et lib. 5. epiſt. 18. *Adeptus es, quod non multi homines noui; amiſiſti, quae plurimi homines nobiliſſimi.* Et lib. 4. in Ver. c. 37. *Nae iſta praeclara nobilitas deſinat queri, populum Romanum hominibus nouis atque induſtriis libenter honores mandare, ſemperque mandaſſe.*

Homine omnium nobiliſſimo] Non quia Lentulus Cornelia gente patricia (fuit enim et Cornelia plebeia) natus eſſet, verum quod eius maiores honoribus, et meritis in rempublicam praeſtitiſſent. non enim, *nobilis*, et *plebeius*, ſed *nobilis*, et *homo nouus*, opponuntur. neque Lentuli, Scipiones, Caeſares, ideo nobiles, quia patricii, ſed quia claris maioribus orti. eademque de cauſſa quamquam plebeii generis, nobiles tamen Antonii, Metelli, Marcelli. itaque *adoleſcentem nobiliſſimum* vocat Cicero M. Antonium in orat. pro Milone c. 15. L. Marcium Philippum, *ſumma nobilitate hominem*, in Bruto c. 45. quos plebeiis gentibus natos eſſe, nemo, Romanarum gentium vel mediocriter peritus, ignorat. quocirca nec omnes patricii nobiles, (multorum enim obſcuri maiores) nec omnes plebeii ignobiles: cum plebeii multi parentibus, auis, maioribus clariſſimis orti ſint: non quidem ſemper, verum, a quo tempore plebeiis etiam gentibus honores communicari coepti ſunt. Eademque ratione nec ſenatores omnes nobiles, nec qui ſenatores non eſſent, omnes ignobiles. ſiquidem *nobilitas* ita definitur, claritas nominis a parentibus, auis, maioribus accepta: quae nec patriciis omnibus, nec ſenatoribus contigit, multis autem contigit non patriciis, et multis nondum ſenatorium ordinem adeptis. propterea Plinius lib. 33. c. 1. *anulos depoſitos a nobilitate, non a ſenatu vniuerſo*, in annales relatum ait. Quibus verbis, quis non intelligit, diuerſa eſſe, nobilitatem, et ſenatum vniuerſum? quia ſcilicet non ſenatus vniuerſus e ſenatoribus nobilibus conſtaret. Quod autem ſaepe nobilitatis nomen pro ſenatu, in vrbanarum turbarum mentione Liuius vſurpauerit, in eo maiorem ſenatus partem, parentibus, aut maioribus inſignem, pro toto ſenatu accepit. *Nobilitas* tamen interdum accipitur non pro nobilibus viris, id eſt, claro genere ortis, verum pro ea fama,

quae ſequitur virtutem: vt in orat. pro Archia c. 11. *Ipſi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo praedicationem, nobilitatemque deſpiciunt, praedicari de ſe, ac nominari volunt.* Ad hanc ſignificationem ſpectat illa definitio Ciceronis in epiſtola ad Hirtium: *Nobilitas nihil aliud eſt, quam cognita virtus.* Ex qua definitione, Cicero etiam ipſe, nulla maiorum claritate, nobilis tamen eſt: habet enim virtutem, qua famam conſequitur. Atque hanc ſolidam et veram eſſe nobilitatem, illam vero, quae a maioribus accipitur, et generis potius, quam hominis eſt, inanem et falſam, indicat lib. 3. epiſt. 7. his verbis: *Tu ſi aliter exiſtimas, nihil errabis, ſi paullo diligentius (vt, quid ſit* εὐγένεια, *quid ſit nobilitas, intelligas) Athenodorus, Sandonis filius, quid de his rebus dicat, attenderis.* Ex illa autem priore definitione, cum nouus homo ſit, nobilis eſſe non poteſt: poſteris tamen ſuis fons, et origo nobilitatis eſt, adeptus illos magiſtratus, vnde nobilitas naſcitur.

Perſpexi] Simile illud epiſt. 9. *Vidi ego quoſdam in te tales, quales tu eoſdem in me videre potuiſti.*

Noluerunt] In eo maxime, quod obſtiterunt, ne regem reduceres: id quod, te conſule referente, ſenatus decreuerat.

Vtrum laus imminuatur] Tantum enim de tua dignitate agitur, mea vero ſalus afflicta eſt. Epiſt. 6. *Minore in re violatur tua dignitas, quam mea ſalus afflicta ſit.* Epiſt. 9. *In moleſtia gaudeo, eam fidem te cognoſſe hominum, non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram.*

An ſalus deſeratur] In verbo, *deſeratur*, ineſt ſignificatio perfidiae: de qua ſic epiſt. 9. *Vt iam ſit in iis culpa, qui me non defenderunt; non minor eſt in iis, qui reliquerunt.*

Meae] Meae fortunae, quod eiectus ſim.

Curaſti] Cum ita me honorifice reſtituendum curaſti, vt maior eſſet in reditu gloria, quam calamitas in diſceſſu.

De fortuna] Recte, *de fortuna*: tantum enim illa, quae fortunae bona dicuntur, non ſimul virtutem, optimamque mentem eripere potuerant inimici. ex quo illa praeclara in Clodium Parad. 4. *Niſi forte, cum parietes diſturbabas, aut cum tectis ſceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum eſt, neque cuiuſquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti poteſt. Si mihi eripuiſſes diuinam animi mei conſtantiam, meas curas, vigilias, conſilia, quibus reſpublica te inuitiſſimo ſtat; ſi huius aeterni beneficii immortalem memoriam deleuiſſes; multo etiam magis, ſi illam mentem, vnde haec conſilia manarunt, mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam. Sed, ſi haec nec feciſti, nec facere potuiſti: reditum mihi glorioſum iniuria tua dedit, non exitum calamitoſum.*

Te vero moneo] Quia recte ſentientes, aduerſa fortuna perturbati, conſilium quandoque mutant; ideo, cum iniuriam, Lentulo illatam, expoſuit, cohortationem ſubiungit, veritus,

veritus, ne deſciſcat Lentulus a priſtina cauſſa, ſtudiumque defendendae reipublicae deponat. hinc illud epiſt. 5. *Tuae ſapientiae, magnitudinisque animi eſt, omnem amplitudinem, et dignitatem tuam in virtute, atque in rebus geſtis tuis, atque in tua grauitate poſitam exiſtimare.* Hic teſtatum eſſe volo, in vno tantum antiquo libro legi *moneo*, in ceteris omnibus, etiam in Mediceo, *emoneo.* quod verbum quamquam vſu parum cognitum eſt, omittendum tamen, conſenſu tanto veterum exemplarium, non putaui.

Omni cura, atque induſtria] Studio, atque opera.

Semper ſum admiratus, ſemperque amaui] Quod et ſumma eſſet, et vtilis reipublicae.

Inflectas] Inflexiſſe tamen Cicero ipſe paullulum videtur. dixit enim: *nos ſcito de vetere illa noſtra, diuturnaque ſententia prope iam eſſe depulſos.* Quamquam ſe non abieciſſe curam reipublicae ſignificat ſequentibus verbis: *non nos quidem, vt noſtrae dignitatis ſimus obliti.* Et in extrema fere epiſtola Lentulum hortatur, vt ipſe quoque ita rationem habeat dignitatis, ne ſalutis obliuiſcatur. Quare, *ne vmquam inflectas*, interpretemur, ne vmquam ita mutes, vt, reipublicae cauſſa penitus neglecta, cum improbis te, ſingularem potentiam cogitantibus, coniungas.

Magna] In hoc ornamento, quod fit eodem verbo ter vſurpato amplificationis gratia, diſcedere epiſtola videtur ab humilitate quotidiani ſermonis, et ad ſimilitudinem orationis accedere.

Hominum opinio] Cui non reſpondere turpe eſt.

Liberalitatis] Quod officia libenter in omnes conferas: vt ſupra: *tua praeſtanti in eum liberalitate tibi deuinctum.* Vel ad aedilitatem reſpexit, in qua Lentulus ſummam liberalitatem oſtenderat: quam Cicero effert laudibus lib. 2. de Offic. c. 16.

Conſulatus tui] Quo me ab exſulio, ſpreta Clodia rogatione, reuocaſti.

Quanto expreſſiora, quantoque illuſtriora] Expreſſa patent oculis, quia eminent: illuſtria multo etiam magis, quia ſplendorem habent.

Ex imperio] Hoc addit, quia multis imperium, quod vel augendae, vel tuendae reipublicae cauſſa dabatur, et ipſis, et reipublicae dedecori, damnoque fuit.

Quamquam] Et hic tacite monet, vt de Ptolemaeo cum exercitu reducendo diligenter conſideret.

Quod quia ſemper ſperaſti] Speraſti fore, vt adipiſcereris gradum ciuitatis altiſſimum: quem quando adeptus es, non dubito, quin intelligas, eum te faciliime tueri, et conſeruare poſſe. certe enim facilius nunc eſt, id retinere, quod adeptus es, quam fuit olim adipiſci, quod ſperabas.

Facillime] Cum adeptus iam ſis, quod facillimum non fuit.

Obtinere] Tueri, et conſeruare: dixit enim, *adeptus. Optinere*, quidam ſcribunt: quorum opinioni ſuffragatur hic Mediceus liber, conuerſa B in P, vt etiam lib. 2. epiſt. 5. *opſecrare, opteſtarique.*

Summum, atque altiſſimum] Exornatio quaedam eſt, πλεονασμὸς a Graecis appellata, cum iterantur

 verba,

verba, idem ſignificantia. quo genere abundat Cicero, idque notat Quinctilianus. lib. 9. c. 3.

Quae quidem mea cohortatio] Reſpicere oportet ad ſuperiora; vt intelligamus, duas res ea cohortatione contineri, primum, vt elaboret Lentulus in gloria conſequenda; deinde, ne cuiusquam iniuria debilitatus, a praeſtantibus curis ad humiles cogitationes animum deiiciat.

Ex noſtris euentis communibus] Idem enim contigit vtrique noſtrum, vt eandem hominum perfidiam et iniquitatem experiremur. itaque putaui te admonendum, ne cuiquam poſthac facile crederes, neue in aliis, ſed in te ipſo, et in cura, induſtriaque tua ſpem omnem collocares augendae dignitatis tuae. omnem, inquam, gloriam ab omni cura, omnique induſtria tua velim exſpectes, minime pendens ab eorum officiis, in quos tua non vulgaria merita exſtiterunt. id quod ego meis temporibus didici: quorum imaginem video in rebus tuis.

Quibus crederes] Morale praeceptum, vt ex malo eliciatur bonum: cognita enim perfidia, non eſſe credendum, monet.

Qui plus opibus, armis, potentia valent] Caeſar, qui Galliam cum exercitu adminiſtrabat; Pompeius, et Craſſus, cum Caeſare ſentientes, qui conſulatum gerebant.

Profeciſſe tantum mihi videntur] Saepe mihi non placet Mediceus liber, vt hic: habet enim, *perfeciſſe tamen:* et ſupra, *ſententiasque*, pro, *ſentiasque*.

Stultitia] Stulti enim, qui a ſenatu et ordinem equeſtrem, et Pompeium abalienauerint. epiſt. 8.

Inconſtantia] Quod in gratiam redierint cum P. Clodio, quem oderant antea. ex quo Cicero ipſe alienatus ab optimatum cauſſa, et ſtipendium Caeſari, et decem legatos, et quaecumque potuit, Caeſari ornamenta decreuit: vt in orat. de prouinciis c. 11. Deſignat autem Catonem, Bibulum, Domitium Ahenobarbum, et vniuerſam eorum factionem, ita infenſam Caeſari, vt propterea cum Clodio, qui Caeſaris potentiam oppugnare coeperat, in gratiam redierint. ita, dum Clodium ad ſuas partes adiungunt propter Caeſarem, Ciceronem a publica cauſſa propter Clodium remouerunt.

Aduerſariorum] Optimatum.

Auctoritate] In ſenatu: cum antea gratia valuerint apud populum.

Perpaucis] Catone, Bibulo, Domitio, qui ſemper contra paucorum opes pro republica pugnarunt. Plutarchus, Dio, et alii.

Ne per populum quidem] Quem ſibi Caeſar adiunxerat, diuiſo pauperibus campo Stellate, et Campano.

Sine ſeditione] Non enim populus vniuerſus id Caeſari tribuiſſet, quod ſenatus, qui ab eo fuerat alienior, largitus eſt.

Se poſſe aſſequi arbitrabantur] Verbum, *poſſe*, nec in meis antiquis libris eſt, nec in Mediceo: itaque ſuſpicor additum ex ingenio: cum ſine eo tamen ſententia conſiſtat.

Conſecuti ſunt] Et quidem ipſo decernente Cicerone. quod hic diſſimulat, veritus fortaſſe, ne Lentulum offendat, aut ne famam ſubeat inconſtantiae; cum optimatum cauſſam aduerſus paucorum opes antea

antea defendiſſet. orat. de provinciis c. 8.

Stipendium] Et ſtipendium, et legatorum numerum, et ſupplicationes ſenatus decernebat ſine populi ſuffragio. quae Cicero ſignificat in epiſt. 9. cum ait, ſingularibus, et nouis honoribus, ac iudiciis ſenatus ornatum eſſe Caeſarem. idque exponit aperte in orat. de prouinciis c. 11. his verbis: *Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio exercitus: non decreui ſolum, ſed etiam, vt vos decerneretis, laboraui: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo affui.* Stipendium autem a ſenatu impetrare, in tantis anguſtiis aerarii, non facillimum fuit: quod ex eadem oratione conieci. dixit enim c. 5. *Videtis, non temeritate redemtionis, aut negotii gerendi inſcitia, ſed auaritia, ſuperbia, crudelitate Gabinii, paene afflictos iam atque euerſos publicanos: quibus quidem vos, in his anguſtiis aerarii, tamen ſubueniatis neceſſe eſt.* Hac de re ſic in ea pro Balbo c. 27. *C. Caeſarem ſenatus et genere ſupplicationum ampliſſimo ornauit, et numero dierum nouo. Idem, in anguſtiis aerarii, victorem exercitum ſtipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia ſuccedendum non cenſuit. Harum ego ſententiarum et princeps et auctor fui.*

Decem legati] Quorum opera in bello vteretur, quique ſingulis legionibus, ſinguli praeeſſent. id quod Caeſaris Commentarii teſtantur. in orat. autem de prouinciis c. 11. hoc modo: *Actum eſt de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quaerebant, alii tempus differebant, alii ſine vllis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re ſic ſum locutus, vt omnes intelligerent, me id, quod reipublicae cauſſa ſentirem, facere vberius propter ipſius Caeſaris dignitatem.* Decem autem fuiſſe Caeſaris legiones in Gallia poſt prorogatam ei alterum in quinquennium prouinciam, declarat ipſe lib. 7. de bell. Gall. c. 90. Nouem enim aſſignat nouem legatis: ipſe vnam ſecum, Bibracte hiematurus, retinet. Hirtius etiam lib. 8. c. 54. et 55. decem legiones nono Gallici imperii anno Caeſari fuiſſe demonſtrat, quarum duas Pompeio traditas eſſe, quattuor in Belgio, totidem in Aeduorum regione collocatas. Idem plane confirmat Suetonius in Iulio c. 29. his verbis: *Cum aduerſariis pepigit, vt, dimiſſis octo legionibus, Tranſalpinaque Gallia, duae ſibi legiones, et Ciſalpina prouincia, vel etiam vna legio, cum Illyrico concederetur, quoad conſul fieret.* Et Plutarchus in Pompeio decem Caeſaris legiones nominat. Verum, his omnibus legionibus, ſi Suetonium c. 24. audimus, non videtur a ſenatu ſtipendium eſſe decretum. *Ad legiones*, inquit, *quas a republica acceperat, alias, priuato ſumtu, addidit.* Plutarchus non diſtinguit; tantum, prorogatam prouinciam, ſuppeditatasque in ſtipendia militum pecunias, demonſtrat. Sed, vt redeam ad legatos; numerus a ſenatu decernebatur; deligendi, et nominandi poteſtas aut penes eum erat, qui prouinciae praeerat; aut in eo certe ſenatus gratificari conſueuit iis, quibus legati, reipublicae gerendae cauſſa, legabantur. Decretos a ſenatu, orat. pro Sextio c. 14.

c. 14. docet his verbis: *Quid? ſua ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent? pro te ipſo, ipſo, nemone mutauit? ne iſti quidem, quos legatos non modo nullo ſenatus conſulto, ſed etiam repugnante ſenatu, tute tibi legaſti?* Et in Vatinium c. 15. *Quis legatos vmquam audiuit ſine ſenatus conſulto? ante te nemo: poſt continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicae Clodius.* Delectos autem, et nominatos ab iis, quibus imperium prouinciae mandabatur, indicant exempla, quae ſubiungam de multis pauca, ne ſatietatem habeat prolixa narratio. lib. 2. ad Attic. epiſt. 18. *A Caeſare valde liberaliter inuitor in legationem illam, ſibi vt ſim legatus.* In orat. de prouinciis c. 17. *Poſtea me, vt ſibi eſſem legatus, non ſolum ſuaſit, verum etiam rogauit.* lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. *Meſſius defendebatur a nobis, e legatione reuocatus. nam eum Caeſari legarat Appius.* Ad Thermum autem ſcribens, lib. 13 epiſt. 55. legationem ait a ſe delatam Anneio, cum multis eam petentibus denegaſſet. Pertinet eodem illud de Pompeio ſcriptum curationi frumentariae praepoſito lib. 4. ad Attic. epiſt. 1. *Ille legatos quindecim cum poſtularet, me principem nominauit.* Officium autem legati, ſi quis quaerat, quale fuerit, diſcet ex oratione in Vatinium, in qua c. 15. legatos Cicero vocat, *nuncios pacis ac belli, curatores, interpretes, bellici conſilii auctores, miniſtros muneris prouincialis.* Quod ſi, quae fuerit apud Romanos legatorum dignitas, libet indagare: multa bella ſuſcepta, multas vrbes eorum cauſſa deletas eſſe reperiemus. de quo ſic in orat. pro lege Manilia c. 5. *Legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Graeciae lumen, extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani conſularem, vinculis, ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necauit?* Quibus verbis etiam illud conſtat, quod ex Liuio quoque, et aliis intelligitur, multis poſt conſulatum legationis honorem eſſe delatum. In Verrem autem actione ſecunda lib. 1. c. 31. *video*, inquit, *et ex iis, quae legi et audiui, intelligo: in qua ciuitate non modo legatus populi Romani circumſeſſus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, ſed aliqua ex parte violatus ſit: niſi publice ſatisfactum ſit, ei ciuitati bellum indici, atque inferri ſolere.* Quo loco Pedianus ait, ob legatos bellum indictum, illatumque eſſe Corinthiis, et Tarentinis.

Lege Sempronia] Nec ſatis patet, quae fuerit Semproniae legis ſententia; et, ſi ignoretur, locus hic erit ad intelligendum perdifficilis. quare primum de lege, deinde, quae locus requirit, diligenter exponam. C. Gracchus, Tiberii frater, in ea lege, quam de prouinciis tulit, tria comprehendit, vnum, vt ſenatus conſulares prouincias decerneret, id eſt eas, in quas conſules, magiſtratu functi, ſorte proficiſcerentur; alterum, vt quotannis; tertium, vt, cum decerneretur, intercedere nemini liceret. Prima duo capita ex oratione pro domo cognoſcuntur, in qua c. 9. ſunt haec: *Tu prouincias conſulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modo non*

abſtulit

abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, vt neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, lege ſanxit: eas, lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reipublicae peſtibus? In ea pro Balbo c. 27. *Senatus, in anguſtiis aerarii victorem exercitum ſtipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit, lege Sempronia ſuccedendum non cenſuit.* Tertium caput in oratione de prouinciis animaduerti, in eo loco c. 7. *Faciam, inquit, illas praetorias, vt Piſoni, et Gabinio ſuccedatur ſtatim. Si hic ſinat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non poteſt.* Nam id, *nunc non poteſt*, ad legem Semproniam pertinet: qua non licebat intercedi, cum de ſucceſſione prouinciarum decerneretur: quod illa, quae paullo poſt conſequuntur, verba c. 8. demonſtrant: *mihi credite: numquam ſuccedetur illis, niſi cum ea lege referetur, qua intercedi de prouinciis non licebit.* Venio nunc ad Ciceronis verba. Proximo anno agitatum erat in ſenatu, vt conſulares prouinciae duae lege Sempronia a ſenatu decernerentur, non eius anni conſulibus, qui videntur prouincias recuſaſſe, ſed iis, qui deſignati nondum erant, qui poſtea fuere Pompeius, et Craſſus, ex interregno creati. Quattuor erant prouinciae, quas obtinebant ii, qui conſulatum geſſerant, Galliae duae, vno imperio coniunctae, quibus praeerat Caeſar; Syria, quam Gabinius; Macedonia, quam Piſo adminiſtrabat. De his quattuor, cum duas tantum lege Sempronia decerni oporteret, variae ſententiae dicebantur. erant, qui vtramque Caeſari Galliam eriperent, et a ſequentis anni conſulibus, vbi conſulatum peregiſſent, adminiſtrari vellent. alius neque vtramque Galliam, neque Syriam cum Macedonia, ſed vel Syriam, vel Macedoniam cum altera Gallia decernebat. Rurſus erant duae ſententiae, vtraque Piſoni Macedoniam relinquens, vtraque Gabinio Syriam auferens, ſed altera vlteriorem Galliam, altera citeriorem cum Syria coniungens. Contra omnes Cicero ſenſit. dixit enim ſententiam, vt Caeſar vtramque Galliam vsque ad exitum quinquennii, lege Vatinia datum, obtineret: Gabinius, et Piſo decederent. Harum ſententiarum nulla valuit: nec eo anno conſulares prouinciae lege Sempronia decretae. id ex eo liquet, quod in vtraque Gallia Caeſar permanſit, in Macedoniam autem praetorius iuit, non conſularis, Q. Ancharius, qui ſtatim Piſoni ſucceſſit: Gabinius in Syria manſit, opinor quod ei, qui praetorias Macedoniam, et Syriam faciebat, de Macedonia permiſſum, de Syria vel negatum a ſenatu, vel interceſſum a tribuno plebis. Atque haec duabus ex orationibus, de prouinciis conſularibus, et in Piſonem, fere omnia colliguntur: quae putauimus explicanda, vt intelligatur, cum prouinciae conſulares anno ſuperiore, id eſt, Marcellino et Philippo coſſ. ab ſenatu decretae non eſſent, hoc ſaltem anno, Pompeio et Craſſo conſulatum gerentibus, decerni debuiſſe: quod tamen ne fieret, facile perfectum eſt, conſulum videlicet opera, qui Caeſaris cauſſam tuebantur, cum Pompeius ei gener eſſet, Craſſi vero filii cum Caeſare, Marcus eius quaeſtor, Publius legatus in Gallia militarent.

tarent. quod ſi de conſularibus prouinciis lege Sempronia decernendis actum eſſet; timendum erat conſulibus, ne in eam ſententiam plures irent, quae Caeſari Gallias adimeret. itaque cupierunt, idque facile conſecuti ſunt, ne conſulares prouincias obtinentibus ſuccederetur. Oritur quaeſtio, ſi conſulares prouinciae lege Sempronia decretae non ſunt, quo modo Pompeius Hiſpanias, Craſſus Syriam, vtramque conſularem accepit? Non ſenatus conſulto, ſed lege tribunicia, quam tulit C. Trebonius, vt iis prouinciis quinquennium vterque praeeſſet. nam, ſi a ſenatu lege Sempronia prouincias accepiſſent; annua tantum prouinciarum fuiſſet adminiſtratio. quam ob cauſſam, et ſimul quia verebantur, ne Galliae ſibi a Caeſaris aduerſariis decernerentur, petere prouincias, omiſſa lege Sempronia a populo maluerunt, Caeſaris exemplum ſecuti, qui et ipſe Galliam citeriorem inuito ſenatu, lege Vatinia in quinquennium accepit. Reſtat illud, quod hiſtoriae ordo poſtulat, vt oſtendamus, haec tria, de ſtipendio Caeſari decreto, de decem legatis, de prorogata prouincia, quamquam a Cicerone continenti narratione demonſtrentur, temporibus tamen diſtingui. non enim facta eodem anno ſunt omnia: ſed ſtipendium cum decem legatis decretum Marcellino et Philippo coſſ. quod indicat oratio de prouinciis habita, vt ait Aſconius, iis conſulibus. in ea enim oratione de decem legatis mentio fit, de prorogata prouincia verbum nullum. prorogatam autem ſequenti anno, Pompeio et Craſſo coſſ. Suetonius in Iulio c. 24. Velleius lib. 2. c. 46. Plutarchus in Gracchis, Appianus lib. 3. Dio lib. 39. Cicero ipſe lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. declarat.

Quod ad te ERN. *Quod ego ad te huius ſcribo*] Sic libri mei, ſic Mediceus: et recte. mutare tamen nonnullis placuit, et pro, *ego*, reponere, *eo*.

Non delectat] Pluribus enim verbis, quae nos delectant, perſequimur.

Litteris omnibus] Iuri ciuili, philoſophiae, hiſtoriae, poeticae etiam facultati: quae ad oratoriam laudem cum pertineant, culta ſunt a Cicerone diligenter: quod ipſe ſuis in libris, et Plutarchus in eius vita teſtatum reliquit.

Tu, rebus tuis integris, diſcas] Me docuit calamitas: tu in re tua, non ita magna mercede, potes diſcere.

Neque ſalutis noſtrae] Vt rempublicam quidem, ſed ſimul cum ea nosmetipſos diligamus.

De filia, et de Craſſipede] Ciceronis filia Tullia ter nupſit, contra quam Pedianus et Plutarchus videntur exiſtimaſſe, L. Calpurnio Piſoni Frugi, Furio Craſſipedi, cuius numquam praenomen inueni, P. Cornelio Dolabellae. Piſo periit exſulante Cicerone; Craſſipedis interitus mentio nulla; vt dimiſſam ab eo putem: Dolabella diuortium fecit: nec multo poſt ex partu deceſſit. quae colliguntur omnia ex his, et ad Atticum, et ad Q. Fratrem epiſtolis.

Speroque et opto, nobis hanc coniunctionem voluptati fore] *Fore*, ad verbum, *ſpero*, non ad, *opto*, reſpicit. nam, *opto eſſe*, dicitur, non, *opto fore*. quo factum eſt, vt nonnulli, de mendo ſuſpicati, legendum

dum putauerint, *optoque et ſpero*, ignari ſcilicet Ciceronianae conſuetudinis: cuius exempla poſſum afferre multa, ſed vno contentus ero: quo ſatis probabitur, non eius, quod prope adeſt, ſed quod longius diſtat, nominis habitam eſſe rationem. prima verba lib. 1. de Leg. haec ſunt: *Lucus quidem ille, et haec Arpinatium quercus agnoſcitur, ſaepe a me lectus in Mario.*

Lentulum noſtrum] Naturalem huius P. Lentuli filium, adoptiuum autem Manlii Torquati, vt Dio lib. 39. narrat. Hunc ab Octauiano, victis reipublicae partibus, occiſum ait Plutarchus, falſo gloriatum, inani ſtudio laudis, ſe quoque Caeſaris necis cum Bruto et Caſſio participem fuiſſe; quod ipſemet fatetur lib. 12. epiſt. 14. his verbis: *Ego me de republica puto eſſe meritum, vt non prouinciae iſtius beneficium exſpectare debeam, ſed tantum, quantum Caſſius et Bruti, non ſolum illius facti periculique ſocietate, ſed etiam huius temporis ſtudio et virtute.*

Eximia ſpe, ſummae virtutis adoleſcentem] Eadem ſententia de Curione dixit in Phil. 2. c. 18. *Adoleſcentem, ſumma ſpe et animi et ingenii praeditum.* In pueris autem, et adoleſcentibus laudari ſolet ſpes, facta non poſſunt. Huc pertinet Seruii locus, vbi explanatur illud Virgilii ex lib. 6. Aen. v. 877. *In tantum ſpe tollet auos* Rhetorice ait, *ſpem laudat in puero, quia facta non inuenit. eſt autem Ciceronis in Dialogo: Fanni, cauſſa difficilis laudare puerum: non enim res laudanda, ſed ſpes eſt.*

Studuiſti] Scientiam litterarum Lentulo tribuere videtur Cicero in libro de clar. orat. c. 77. cum ait: *Quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex diſciplina: inſtrumenta naturae deerant.*

Imitatione tui fac erudias] Vt in tuam vitam, tamquam in ſpeculum, intuens, tibi ſtudeat eſſe quam ſimillimus. virtutis enim diſciplinam meliorem reperiet nullam, quam contemplationem, atque imitationem tui. Quibus verbis vſus eſt Cicero de filio ſuo in epiſt. 7. ad M. Brutum.

Nulla enim erit hac praeſtantior diſciplina] Legerat accuratiſſime Cicero Xenophontis libros de Cyro maiore conſcriptos. quod ipſe lib. 9. epiſt. 25. ad Papirium oſtendit his verbis: παιδείαν Κύρου, *quam contriueram legendo, totam in hoc imperio explicaui.* Ex ea lectione haec erant praeclara multa in illius memoria, vt hoc fortaſſe de maiorum imitatione. nam apud Xenophontem lib. 8. c. 17. ſic Cyrus moriens filios alloquitur: Ἐι μὲν οὖν ἐγὼ ὑμᾶς ἱκανῶς διδάσκω, οἵους χρὴ πρὸς ἀλλήλους εἶναι· εἰ δὲ μή, καὶ παρὰ τῶν προγεγενημένων μανθάνετε, αὕτη γὰρ ἀρίστη διδασκαλία.

Quia tuus] Amamus enim amicorum filios, qualescumque ſunt, parentum cauſſa. quam ſententiam confirmant Trebonii verba lib. 12. epiſt. 16. *Tibi*, inquit, *quod vere facere poſſum, libenter gratulor, nec minus etiam nobis: quod eum, quem neceſſe erat diligere, qualiscumque eſſet, talem habemus, vt libenter quoque diligamus.*

Quia te dignus] Virtuti deditus, ac probitati: vt, etiam ſi tuus non ſit filius, amandus tamen ſuopte merito videatur.

Quia nos diligit] *Nihil enim mihi minus hominis videtur, quam non reſpondere in amore iis, a quibus prouocere:* vt eſt in epiſt. I. ad M. Brutum.

EPISTOLAE VIII.
ARGVMENTVM.

Deſperata iam reductione regis, queritur de ſtatu rerum communium; vt ex eo Lentulus de ſua ratione meditetur. itaque negotialem epiſtolam eſſe dicemus: quandoquidem ad Alexandrinum negotium tota fere narratio ſpectat. quiddam tamen quaſi conſolationis affert, cum ait: ſunt quidem certe in amicorum noſtrorum poteſtate: *et cum ſubiungit infra:* Pompeium tibi valde amicum eſſe cognoui. *Poſtremo claudit epiſtolam ſpe ſupplicationum, et officii ſui mentione: vt Lentuli dolorem, amiſſa regis reſtituendi ſpe, aliqua ſaltem ex parte leniat.*

EXPLANATIO.

De omnibus rebus] Non de regia tantum cauſſa, ſed omnino de omnibus rebus, quae ad te pertinent.

Pompeius] Conſul.

Suſceperit] Agendum tua cauſſa.

Ex Emplatorio] Non agnoſco Romanam gentem: et malim, *ex M. Plaetorio.* Plaetorii enim inter gentes Romanas noti; et M. Plaetorius praetor in orat. pro Cluent. c. 53. nominatur.

Praefuit] Praecipuam curam, dum agerentur, adhibuit.

Non facile eſt ſcribere] Cum tota ratio ſenatus, iudiciorum, rei totius publicae commutata ſit.

Quidem certe] Ita veteres loquebantur de re ſatis optata, cum eam, quae erat optatior, aſſequi non licebat. res, inquit, communes optime ſe non habent, ſunt tamen in amicorum noſtrorum poteſtate. non habemus, quod volumus, vt ſit optimus rerum communium ſtatus: id quidem certe habemus, quod ſecundo loco optandum erat, vt in amicorum noſtrorum poteſtate ſint. Epiſt. 9. *Tu me conſiliatorio, fortaſſe non imperitiſſimo, fideli quidem, et beneuolo certe, vſus eſſes* Quo loco ſeparatim poſuit, elegantiae cauſſa, *quidem*, et *certe:* quemadmodum epiſt. 5. *Catoni quidem, quoquo modo ſe res habeat, profecto reſiſtimus.*

Amicorum] Pompeii et Caeſaris: addo etiam Craſſum; cum quo, rogatus a Pompeio, et Caeſare, a Publio praeterea, ipſius Craſſi filio, redierat in gratiam. epiſt. ſequenti, et lib. 5. epiſt. 8. et apud Plutarchum in Craſſo.

Nullam mutationem] Vere: numquam enim poſtea respublica valuit.

Habitura res eſſe videatur] Hic eſt ille numerus, quem in Cicerone obtrectatores eius notabant; non quod optimus non eſſet; ſed quod ei nimium familiaris, quaſi de induſtria quaeſitus. Tacitus in dialogo de orat. c. 23. *Nolo irridere rotam fortunae, et ius Verrinum, et illud, tertio quoque ſenſu in omnibus*

bus pro ſententia poſitum, Eſſe videatur. Quinctilianus quoque lib. 10. c. 2. *Noueram*, inquit, *quosdam*, *qui ſe pulchre expreſſiſſe genus illud caeleſtis huius in dicendo viri ſibi viderentur*, *ſi in clauſula poſuiſſent*, Eſſe videatur. Sane et in ea, quae proxima ſequitur, idem iteratum eſt. Verum, vt mihi videtur, inique faciunt, qui vitioſum exiſtimant, quod et a ſententia poſtulatur, et aures ob numeri ſuauitatem oblectat, nec tamen, vt ait Tacitus, tertio quoque ſenſu in omnibus pro ſententia ponitur.

Vt debeo] Ob eius in me merita.

Vt tute mihi praecepiſti] Cum eius in me beneficium, cuius ipſe teſtis fueras, praedicares. In epiſt. ſequenti: *Pompeio plurimum, te quidem ipſo praedicatore ac teſte, debebam.*

Vt me pietas, vtilitasque cogit] *Pietas*, erga optime de me meritum: *vtilitas*, cum habendam mihi rationem aliquando etiam ſalutis intelligam. Epiſt. ſequenti: *Nec mihi aliter potuiſſe videor hominum perditorum de me conſilia frangere, niſi cum praeſidiis iis, quae ſemper habui, nunc etiam potentium beneuolentiam coniunxiſſem.* Pietatis autem nomen erga eos etiam, qui ſumma in nos beneficia contulerunt, vſurpari ſolere, diximus in epiſt. 1. Antiqui libri, vel, *dietas*, vel *dictas*, habent: ex quo nonnulli legunt, *dignitas*. quod, vt opinor, diuerſam a Ciceronis mente ſententiam habet. cogebatur enim vtilitate, non dignitate; quae reuocare potius ab eorum amicitia videbatur, qui de ſua potentia, non de republica laborabant. et ſibi non nihil, ſalutis cauſſa, diſcedendum a dignitate, dixit in proxima epiſtola. idemque ſignificat, cum ſubiungit, non libenter ſe rectum, et confirmatum a republica ſenſum deponere. et infra: *dignitatem illam conſularem fortis et conſtantis ſenatoris, nihil eſt, quod cogitemus.* At enim, cum proxime dixerit, *vt debeo*, videtur abundare, *pietas*. Non abundat, ſed auget id, quod dixit: quod et oratorium eſt, et Ciceroni, oratorum omnium principi, frequentiſſimum. ſaepe enim ita debemus, vt officio moueamur potius, quam impellamur. Itaque Cicero, non ſe debere tantum, ſed cogi etiam pietate, demonſtrat; cum Pompeium in recuperanda ſalute ita paene ſui ſtudioſum ſenſerit, vt erga liberos parentes: in quos nomen pietatis conuenire, iam diximus.

Ad eius rationes] Ad ea, quae illi vtilia ſunt, quaeque ille vult. Pompeium ſignificari, ſatis conſtat.

Putaſti] Cum de me ageres.

Quam ſit difficile] Indicat, ſe coactum ſua conſilia ad potentium voluntatem accommodare coepiſſe.

Praeſertim rectum] Non enim facile boni ciues a ſententia demouentur.

Confirmatum] Veterem, ac diuturnam ſententiam appellauit in epiſtola ſuperiore.

Ipſe me conformo] Quaſi rem nouam: non tam vt ſaluti ſerviam, quod antea non feci: quam vt optime de me merito gratiam referam. Proxime dixit: *me ad eius rationes adiungo.*

A quo honeſte diſſentire non poſſum] Cum is auctor fuerit ſalutis meae.

Simulatione] Quia Pompeius in ciuitate plurimum valeat.

Animi inductio] Excluditur ſimulatio, non tamen amor oſtenditur.

tur. propterea ſubiungit: *et mehercule amor.*

Videantur] Magni amoris argumentum, vt voluntatem ſequatur opinio.

Aduerſarii] Qui optimates haberi volebant.

Concedant omnes] Cum intelligant, honeſte me a Pompeio, cui tantum debeam, diſſentire non poſſe.

Vel taceam] Tranſit ad minora. nam, ſi conceditur, vt ea defendat, quae Pompeius velit, multo magis, vt taceat; maxime vero, vt ad ſtudia ſe referat litterarum: quo videri poſſet, ea, quae fierent, non probare, et multo magis conſulere videretur dignitati ſuae, quam ſi vel defenderet in ſenatu, quae Pompeius vellet, vel etiam taceret.

Per eiusdem amicitiam] Cui roganti, vt in ſenatu adſim, eiusque voluntatem defendam, pro amicitia deeſſe non poſſum.

Perfuncti eſſemus] *Perfunctus eſſe* dicitur, qui ad exitum alicuius rei, ſiue optabilis ea ſit, ſiue contra, iam peruenit. prioris generis exemplum hoc eſt: *perfungi honoribus ampliſſimis.* et lib. 3. de Orat. c. 2. *Qui ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia vitae conſilia morte peruertit.* Et Sulpicius lib. 4. epiſt. 5. *Omnibus bonis prope perfunctam eſſe.* Poſterioris generis plura et apud hunc noſtrum, et apud alios exempla ſuppeditant. *Defungi,* valet idem, ſed hoc differt, quod in malam partem ſemper, vt mea memoria eſt, accipitur: quo modo Coelius lib. 8. epiſt. 1. vſus eſt: *Et hoc mendacio, ſi qua pericula tibi impenderent, vt defungeremur, optaui.*

Dignitas] Quod erat praemium maximorum laborum.

Capeſſenda] Adminiſtranda. id enim eſt *capeſſere.* epiſt. ſequenti: *Neque integra re mihi ad conſulendum, capeſſeremne rempublicam, implicatus tenebar.* Lib. 3. de republ. apud Auguſtinum lib. 2. de ciu. Dei c. 21. *Omnino nulla respublica eſt, quoniam non eſt res populi, cum tyrannus eam, factione capeſſat.* Lib. 4. apud eundem lib. 2. c. 10. *Aeſchines Athenienſis, vir eloquentiſſimus, cum adoleſcens tragoedias actitauiſſet, rempublicam capeſſiuit.*

Nulla cum grauitate] Aſſentiri enim iis, contra quos antea reipublicae cauſſa ſenſeris, leuitatis eſt.

Paucis] Si pauci, quo modo ab iis fruſtra diſſentitur? quia pauci quidem principes, Caeſar, Pompeius, Craſſus, ſed factio eorum maxima.

Fruſtra] Cum etiam in ſenatu, qui alienior ab iis antea fuit, auctoritate plurimum valeat.

De tua ratione] De eo, quod ad te pertinet, de regia cauſſa.

Senatus] Per quem conſecuti ſunt, quae ne per populum quidem ſine ſeditione ſe aſſequi poſſe arbitrabantur. Populum non nominat, quia commutatus is non erat: ſemper enim Caeſaris cauſſam iuuit.

Otium] Satis ſuperque habebimus, ſi per eos, qui rerum potiuntur, nobis licebit eſſe otioſis.

Praeſtaturi] Permittent, nihil vt agamus, et otioſa, et tranquilla vita perfruamur.

Quidam homines] In primis M. Cato, eiusque ſororum viri, M. Bibulus, et L. Domitius Ahenobarbus,

bus, Caeſaris, et Pompeii veteres inimici.

Dignitatem conſularem] Conſularium enim ſententiae magnum in ſenatu pondus habere debent; in quo dignitas eſt; nunc non habent: amiſſa igitur dignitas eſt.

Fortis, et conſtantis] Qui nullis periculis a tuenda republica deterretur. cuius nunc fortitudinis atque conſtantiae neque praemium eſt vllum, paucis omnia tenentibus: neque fructus, quia fruſtra diſſentitur.

Ordinem coniunctiſſimum] Equeſtrem ordinem: quem ipſe Cicero conſul cum ſenatu coniunxerat. alienatus autem eſt a ſenatu Catonis opera, qui, petentibus Aſianis publicanis, vt induceretur locatio vectigalium, quae, cupiditate prolapſi, nimium magno conduxerant, reſponſum dari paſſus non eſt: quam Caeſar, anno ſequenti conſul, occaſionem arripuit conciliandi ſibi, et a ſenatu disiungendi ordinis equeſtris. de quo Suetonius in Iulio c. 20. *Publicanos, remiſſionem petentes, tertia mercedum parte releuauit: ac, ne in locatione nouorum vectigalium immoderatius licerentur, propalam monuit.* Idem confirmat Dio lib. 38. et Appianus lib. 2. de bell. ciu. Cicero autem lib. I. ad Attic. epiſt. 17. plane rem exponit. *Aſiani, inquit, qui de cenſoribus conduxerant, queſti ſunt in ſenatu, ſe, cupiditate prolapſos, nimium magno conduxiſſe: vt induceretur locatio, poſtulauerunt. Ego princeps in adiutoribus atque adeo ſecundus.* Ibidem paullo poſt: *Ego conſeruans rationem, inſtitutionemque noſtram, tueor, vt poſſum, illam a me conglutinatam concordiam.* Epiſt. 18. *Alienati equites Romani. ſic ille annus duo firmamenta reipublicae, per me vnum conſtituta, euertit: nam et ſenatus auctoritatem abiecit, et ordinum concordiam disiunxit.* In eadem: *Cato miſeros publicanos tertium iam menſem vexat, neque iis a ſenatu reſponſum dari patitur.* Lib. 2. ad eundem epiſt. I. *Cum equitatus ille, quem ego in cliuo Capitolino collocaram, ſenatum deſeruerit.* Ibidem paullo poſt: *Quid impudentius publicanis renunciantibus? fuit tamen, retinendi ordinis cauſſa, facienda iactura. Reſtitit, et peruicit Cato.* In Catilinam autem orat. 4. c. 7. ad conſeruandam ſenatus equitumque concordiam hortatur his verbis: *Quam coniunctionem ſi, in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus: confirmo vobis, nullum poſthac malum ciuile ac domeſticum ad vllam reipublicae partem eſſe venturum.*

Hominem clariſſimum] Pompeium, quem abalienauerant a ſenatu, qui ea, quae ille, deuicto Mithridate, regibus, dynaſtis, et ciuitatibus in Aſia conceſſerat, confirmari a ſenatu non permiſerant: quorum princeps fuit L. Lucullus, qui ſororem M. Catonis Seruiliam in matrimonio habebat, adiuuantibus Catone, et Metello Celere conſule. ex quo Pompeius, vxore ducta Caeſaris filia, facile impetrauit, vt is conſul acta ſua confirmaret. Appianus lib. 2. de bell. ciu. Dio lib. 37. Suetonius in Iulio c. 19.

Eo conſule] Non, cum erit conſul, ſed, quoad erit. hoc enim anno, quod iam diximus, conſulatum gerebat cum M. Craſſo.

Affixum] Numquam ab eo diſcedam, haerebo illi, vt haerent ea,

quae

quae affixa ſunt. lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Dedit etiam alteram illam mihi, qua iubes eum mihi eſſe affixum, tamquam magiſtro.*

Etiam propter id ipſum] Non ſolum quia te diligit, ſed etiam propter id ipſum, quod me tibi, de me optime merito, eam, quam debeo, praeſtare memoriam, ac beneuolentiam intelliget: tum quia ſolet amabilis, et iucunda apud omnes eſſe grati animi ſignificatio: tum eo praecipue nomine, quod Pompeius, qua in ipſum quoque voluntate ſim, cui debeo plurimum, inde coniecturam capiet.

Minimam] Vnde tibi, quo animo ſim in maximis, licet coniicere.

Conſequi poſſum] Sic epiſt. 4. *Si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videar tuorum meritorum aſſecutus.*

Rumor erat] Verus. nam epiſt. ſequenti: *te eſſe imperatorem, prouinciamque bene geſtis rebus cum exercitu victore obtinere, vt debeo, laetor.* Quamquam exploratā Lentuli victoria nondum erat. ſi enim certus bene geſtae rei nuncius allatus eſſet, epiſtolam inſcripſiſſet, *Lentulo Imperatori*, vt in epiſtola ſequenti.

Pompeio] Vt, allatis tuis litteris, rem bene geſtam ſignificantibus, referat ad ſenatum de ſupplicationibus tibi decernendis.

Plus contenderimus, quam poſſumus] Velle ſe plurimum Lentuli cauſſa, oſtendit, nec tamen praeſtare poſſe, quantum debeat. Simile illud lib. 4. epiſt. 9. *Vt me non ſolum omnia debere tua cauſſa, ſed ea quoque, etiam quae non poſſim, putem.* Item Phil. 6. c. 7. *Conſilio, quantum potero, labore, plus paene, quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis.*

Quam debemus] Nam, vt omnia tua cauſſa praeſtem, vincentur tamen meritis tuis officia mea. Quod autem hic, *minus quam debemus*, lib. 6. epiſt. 4. dixit, *merita non aſſequar.*

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Sine dubio moralis eſt epiſtola, ob eam maxime cauſſam ſcripta, vt id, quod factum eſt, recte factum oſtendatur. quaerenti enim Lentulo, cur cum inimicis, Caeſare, Appio, Vatinio, in gratiam Cicero redierit, atque ita, vt Vatinium, quem accuſauerat antea, defenderit, ac laudarit, cauſſas exponit conſilii ſui. Tota vero eius excuſatio quinque potiſſimum rationibus nititur: primum, quod, cum et Pompeio plurimum debeat, et magnificam Caeſaris erga ſe, fratremque ſuum liberalitatem ſit expertus, ad eorum ſe rationes non inuitus adiungat, a quibus honeſte diſſentire non poſſit: deinde, quod in eum ſenſum non tam alliciatur beneficiis, quam compellatur iniuriis; cum ei ciues improbi nocere ſtudeant, boni etiam inuideant: tertio loco, quod, habendam eſſe non modo dignitatis, verum etiam ſalutis rationem, exſilii ſui calamitate doctus, intelligat: tum, quod, cum Pompeio, ac Caeſare, optime vtroque de republica merito, coniungi, et eorum cauſſa paulliſper ſententiam mutare, turpe

non

non ſit: idque confirmat ſapientiſſimorum hominum auctoritate, qui perpetuam in republica gubernanda ſententiam numquam laudauerint: poſtremo, quod, in eo ſe nihil contra Lentuli voluntatem commiſiſſe, crediderit; cuius animum nouerit tum ſibi amiciſſimum, tum nulla in ceteros maleuolentia ſuffuſum. Extrema pars epiſtolae negotia continet, de ſuis ſcriptis, de Lentuli rebus domeſticis, de Q. Fratris negotio, de Appii cupiditate Ciliciae adminiſtrandae, de publicanis.

EXPLANATIO.

Lentulo Imperatori] Re bene geſta, qui ab exercitu imperator erat appellatus, litteras ſuas imperatoris nomine inſcribebat: quod Cicero fecit lib. 2. epiſt. 10. Similiter, qui ad eum ſcribebant, imperatorem appellabant: propterea ſuperiores litterae inſcribuntur *Lentulo proconſuli*, victoria nondum certa; hae vero, *imperatori*, cum plane cognita res eſſet.

Grauiſſimum] Quod tamen ſua grauitate tuorum in me meritorum pondera non aequat.

Sanctiſſimum] Proprie enim de diis vſurpatur, inde transfertur in patriam, in parentes, in optime meritos. epiſt. 1.

Abundantia quadam amoris, vt etiam grata ſint ea] Vera laus liberalitatis in eo ſita eſt, cum ita beneficium damus, vt ab eo, qui accipit, non modo fructum, aut mercedem vllam non exigamus, ſed ne exſpectemus quidem. hac laude Cicero ornat Lentulum: ſed adiungit alteram, humanitatis videlicet, cum ſtudia ſua non modo ab eo non exſpectari ſignificat, ſed grata etiam eſſe, neque grata ob eam cauſſam, quod vtilitatem, vel honorem pariant, ſed propter quandam amoris abundantiam, ſignificat.

Sine nefario ſcelere] Peccat, qui gratiae referendae occaſionem praetermittit: ſed nec, quicumque peccat, ſceleratus eſt; nec omnia ſcelera nefaria ſunt. Oſtendit igitur Cicero magnitudinem eius beneficii, quod a Lentulo acceperit, cum ait: ea ſtudia ita a ſe deberi, vt praetermitti ſine nefario ſcelere non poſſint.

Notior atque illuſtrior] Geminatio verborum idem ſignificantium, (πλεοναϲμὸν rhetores appellant,) modo virtus eſt, vbi ſententiam auget, vel ornat; modo vitium, vbi neutrum: quo de vtroque genere lib. 8. c. 3. et lib. 9. c. 3. diſputat Quinctilianus. hic non eſt otioſum, *illuſtrior*: addit enim ad ſententiam: quia nota multa ſunt, nec tamen illuſtria. ornat autem, quia translata verba quiddam habent magnificentius, quam propria, et orationem, vt ait Cicero in oratore, quaſi ſtellae quaedam illuſtrant.

Hoc tempore omni] Triennium. nam ante biennium Lentulus, conſulatu functus, iuerat in Ciliciam, manſitque ad Caluinum, et Meſſallam conſulem: quo anno ſucceſſit ei App. Claudius.

Oſtendis] Verbis ſignificas. ſic epiſt. 1. *Ceteris in rebus ſe acerrimum tui defenſorem fore oſtendit.*

Potes] Oſtendis, inquit, futurum, vt opiniones noſtrae conſentiant in capeſſenda republica, idque

que potes, quia me tuarum actionum, ſententiarum, voluntatum ſocium, comitemque habebis. Hoc in extrema fere epiſtola.

Vehementer exſpecto] Propter mutuam beneuolentiam, et opinionum ſimilitudinem.

In ſententiis ſenatoriis] Omiſſa populi mentione, ſenatum nominat: cuius cauſſam optimates tuebantur; cum leues, et improbi ciues populi gratiam ſectarentur.

Actione atque adminiſtratione reipublicae] Latius patebat, *actione:* contraxit igitur, et a toto actionum genere tranſit ad eam partem, in qua Lentulo notior, et illuſtrior eius animus eſſe potuiſſet. id autem erat, reipublicae adminiſtratio: cum qua ſequens verbum *floruiſſemus*, apte congruit.

Floruiſſemus] Coniunctis enim duorum conſularium ſententiis, vtrique dignitas comparatur.

Oſtendam equidem] Vt intelligas, me non aliter, ac debeam, ſentire. verumtamen, ſi tu affuiſſes, nihil ſine conſilio tuo feciſſem, te auctore prorſus in omnibus rebus vſus eſſem.

Auctore] Secutus eſſem voluntatem tuam in reconcilianda cum Caeſare, Appio, Vatinio gratia.

Amiciſſimo et ſapientiſſimo] Cur ei non obtemperem, atque obſequar, qui et omnia mea cauſſa vult, et ita excellit ſapientia, vt errare non poſſit? hoc enim ſimul vtrumque requiritur in eo, qui conſilium dat.

Fideli quidem et beneuolo] Fides, et amor a conſiliario poſtulantur. non enim praeſtare fidem, quod probitatis eſt, videtur ſatis: ſed agere etiam oportet ea diligenter, quae ad rem pertinere ducimus; quod amoris eſt. ita, cum beneuolentiam, et ſapientiam Lentulo tribuerit, ei ſe comparat in beneuolentia: quod amabile potius, quam odioſum eſt: ſapientiam vero nec eandem ſibi arrogat, nec tamen omnino detrahit, cum ait, *fortaſſe non imperitiſſimo.*

Tua quidem cauſſa] Nam mea te adeſſe maluiſſem. Expreſſit egregie lib. 2. epiſt. 1. eandem ſententiam his verbis: *Ego te abfuiſſe tam diu a nobis, et dolui, quod carui fructu iucundiſſimae conſuetudinis, et laetor, quod abſens omnia cum maxima dignitate es conſecutus.*

Imperatorem] Appellatum ab exercitu. lib. 2. epiſt. 10.

Bene geſtis rebus] Materiam triumphandi rectores prouinciarum ex finitimarum gentium bellis quaerebant. Triumphauit Lentulus ex Cilicia, non ſtatim ad vrbem reuerſus, ſed poſt aliquot menſes: id quod ex eo loco lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. licet intelligere: *Acceperam ſatis celeriter Iconii per publicanorum tabellarios a Lentuli triumpho datas.*

Vberiores et praeſentiores ERN. *praeſtantiores*] Apte poſt copiam ſubiungitur magnitudo: idque Cicero ſaepe facit. cum igitur ad ſententiam et Ciceronis conſuetudinem accedat veterum aliquot librorum auctoritas; verbum, *praeſtantiores*, in *praeſentiores*, quod alii maluerunt, commutare viſum non eſt.

Vlciſcendis] Dicimus, *vltus eſt inimicum*, vt hic, et *vltus eſt ſeſe*, vt paullo poſt, ſenſu eodem. ſignificat autem eos, qui ſe in reductione

ctione Ptolemaei regis aduerſarios Lentulo praebuerant.

Inimicos eſſe] Populares ciues hic ſignificat; optimates autem, cum ſubiungit, *inuidere:* quod vtrumque genus ſaepe notat in his epiſtolis.

Propugnatorem] In conſulatu.

Actionis] Cum me conſul virtute, et conſtantia in patriam ab exſulio reduxiſti.

Perennis inimicus] Cum ſequatur, *in te potiſſimum,* C. Catonem hunc eſſe, poſſit aliquis iure ſuſpicari, qui biennio ante tribunus plebis rogationem tulerat, vt imperium Ciliciae Lentulo abrogaretur. epiſt. 5.

Fractam] A conſequentibus nominentur multa: vt hic, *fractam vim,* Cicero appellat, quia Lentulo non nocuit. exitus enim, quam infirma vis eius eſſet, oſtendit.

Debilitatam] Translatis illuſtratur oratio. haec autem duo, *frangi,* et *debilitari,* ſaepe Cicero coniungit, vt lib. 5. epiſt. 13. *Circumſpice omnia membra reipublicae* [illegible] *notiſſima ſunt tibi. nullum* [illegible] *profecto, quod non* [illegible] *debilitatumue ſit.* et lib. 1 ad Q. Fr. epiſt. 1. *Animos noſtros frangi, et debilitari moleſtia non o*[illegible] pro Flacco c. 26. *Quae v*[illegible]*ne tanta eſt, vt iam f*[illegible] *propre ac debilitatum Graec*[illegible], *huius vrbis laude ni*[illegible]

[illegible] *vicem*] Quod ad nos [illegible] quod ipſi facere debui[illegible] *doleo tuam vicem,* veteres [illegible] pro, quod ad te pertinet: et [illegible] in Captiu. Act. 3. Sc. 3. v. 10.

Neque de hac re negotium eſt, quin male
occidam, oppetamque peſtem, heri vicem meamque.

Vltus eſt ipſe ſeſe] Se ipſe puniuit, poenas ipſe ſibi eas intulit, quas inferre nos debuimus.

Ne libertatis quidem] Vt ei ne liberum quidem ſit in publico verſari; vel quod ſcelus aliquod inſigne committere voluerit: vel quod reuocatus in iudicium ſit; cum defendente Scauro, hoc ipſo anno, vt Pedianus docet, Quinctili menſe abſolutus eſſet. certe cum propter alia flagitia, tum eo nomine inuiſum eſſe optimatibus oportuit, quod tribunus plebis interceſſerat, ne conſules Marcellinus, et Philippus comitia conſularia habere poſſent. ex quo ſenatus, ad moerorem indicandum, veſtem mutauit. epitome Liuiana lib. 105. quo magis haec ſuſpicor ad eum attinere: nam de P. Clodio quidem, Ciceronis, et Lentuli inimico, vix crediderim. non enim hoc in eum conuenit, *nullam ſibi libertatis partem reliquit.* id enim quale eſſet, vel ipſius ſcripta Ciceronis, ad obiiciendum parati, vel monumenta annalium oſtenderent. Porro tantum abeſt, vt omnes libertatis partes Clodius amiſerit, vt etiam priſtinam dignitatem retinuerit, quippe qui de petenda ſuo anno praetura, id eſt, biennio poſt aedilitatem ab eo geſtam, cogitauerat. quod Cicero in orat. pro Milone c. 12. teſtatum reliquit.

In meis rebus expertum] Quod dixit epiſt. 5. *Te videre, et ſentire eandem fidem eſſe, hominum in tua dignitate, quam ego in mea ſalute ſum expertus; ex tuis litteris intellexi.*

In moleſtia gaudeo] Figura quaedam ex miſtione contrariorum orationi venuſtatem concilians: quae niſi pluribus oſtendatur exemplis,

fortaſſe non facile dabitur imitandi facultas. Nobis autem, hunc interpretandi laborem ſuſcipientibus, id maxime propoſitum fuit, vt adoleſcentes, pro viribus ingenii noſtri, commodiore quadam quaſi via ad aliquam eloquentiae laudem perduceremus. Duplex igitur haec figura eſt. aut enim cum ſignificatione doloris, et moleſtiae, coniungitur gaudium, et conſolatio: aut contra, gaudii conſolationisque ſignificationem dolor, et moleſtia ſequitur. Primum genus hoc exemplo declaratur, *in moleſtia gaudeo.* Et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 15. *Se effecturum, vt ego in medio dolore, ac deſiderio tui, te, cum a me abeſſes, potiſſimum ſecum eſſe laetarer.* Nec diſſimile illud epiſt. 6. *Me in ſummo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime ſcilicet conſolatur ſpes, quod valde ſuſpicor, fore, vt infringatur hominum improbitas.* Aut illud lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. *In iſta incommoditate alienati illius animi, et offenſi, illud ineſt tamen commodi.* Aut lib. 11. epiſt. 26. *In maximo meo dolore hoc ſolatio vtor.* Alterum genus agnoſcitur lib. 15. epiſt. 21. *Sed tamen in ea voluptate, hunc accepi dolorem.* lib. 16. epiſt. 8. *In magna conſolatione ingens ineſt ſollicitudo.* lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 10. *Nunc mihi iucunditatis plena epiſtola hoc adſperſit moleſtiae.* Pertinere videtur ad hoc genus et illud lib. 2. epiſt. 16. *Hoc adſperſi, vt ſcires, me tamen in ſtomacho ſolere ridere.*

Non ita magna mercede] Quod explanauit epiſt. 6. *Minore in re violatur tua dignitas, quam mea ſalus afflicta ſit.* et epiſt. 7. *Multum intereſt, vtrum laus imminuatur, an ſalus deſeratur.*

Maximo dolore] Afflicta ſalute, cum eiectus patria ſum.

De qua ratione] Vt intelligas, quam incerta ſit hominum fides. quae me cauſſa de vetere illa mea, diuturnaque ſententia prope iam depulit, et cum inimicis in gratiam reduxit. Hoc Cicero ſignificat, vt conſilii ſui mutationem, cuius cauſſam Lentulus quaeſierat, excuſet.

Cum Caeſare, et cum Appio] Quos antea inimicos diuerſis nominibus habuerat, Appium, P. Clodii, fratris ſui, gratia; Caeſarem, quod in quodam iudicio, de ſtatu temporum paullo liberius locutus, eius animum offenderat. de quo Suetonius in Iulio c. 20. haec: *Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum ſtatum, P. Clodium, inimicum eius, fruſtra iam pridem a patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die, horaque nona transduxit.* Idem ipſe confirmat in orat. pro domo c. 16. *Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quaedam de republica, quae mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere. Haec homines improbi ad quoſdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus.* Et in orat. de prouinciis c. 17. *Traduxit ad plebem inimicum meum: ſiue iratus mihi, quod me ſecum ne beneficiis quidem videbat poſſe coniungi: ſiue exoratus.* Idem Plutarchus, Dio, alii.

Eſſe in gratia] Audierat Lentulus, Ciceronem de commodis, et ornamentis Caeſaris maxime omnium in ſenatu laboraſſe. decreuerat enim ei ſua ſententia ſupplicationes

tiones quindecim dierum, quod ante contigerat nemini; ſtipendium, et decem legatos: praeterea, cum de ſucceſſione Galliarum ageretur, luculentam habuerat de conſeruanda Caeſari vtraque Gallia orationem, quae nunc exſtat, inſcripta, *de prouinciis conſularibus.*

Teque id non reprehendere] Offenſus Lentulus iisdem, quibus Cicero, vitiis optimatum, inuidia ſcilicet, atque obtrectatione, nouam Ciceronis cum inimicis coniunctionem, maximeque cum Caeſare, populi gratia florentiſſimo, non improbabat. Scripſerat enim ad eum Cicero cum alia de amicorum perfidia, tum illud epiſt. 7. *In te, homine omnium nobiliſſimo, ſimilia inuidorum vitia perſpexi.*

Vatinium] Quem maxime oderat, et reipublicae cauſſa, et ſua: quod primum tribunus plebis contra ſenatus voluntatem multa commiſerat; deinde teſtimonium dixerat in P. Sextium, cuius in primis opera Cicero in patriam redierat. Exſtat in Vatinium oratio.

Defenderim] Defendit rogatu Caeſaris: vt infra. ipſe etiam Vatinius lib. 5. epiſt. 9. defenſum ſe a Cicerone, eiusque patrocinio periculum euaſiſſe ſignificat. Valerius Max. lib. 4. c. 2. *Cicero P. Vatinium, dignitati ſuae ſemper infeſtum, duobus publicis iudiciis tutatus eſt.*

Laudarim] Defendebant reos patroni, laudabant viri nobiles, vt eorum auctoritas ac teſtimonium quaſi commendaret eos iudicibus. paullo poſt: *Sedente Cn. Pompeio, cum vt laudaret P. Sextium, introiſſet in vrbem.* Et M. Scaurum, quem Cicero defendit, laudatum a nouem conſularibus, in Aſconio legimus.

Ego me] Haec tota narratio ad euitandam leuitatis, et inconſtantiae culpam pertinet. oſtendit enim Cicero, ſe in patriam rediiſſe ita animatum, vt et cum quibus, et contra quos antea, cum iisdem, et contra eosdem in capeſſenda republica ſentiret: ſed eum ſibi animum, eamque ſententiam inuidia, et obtrectatione quorundam ſibi eſſe ereptam. probat hoc exemplis, quod in Sextii iudicio, ſedente Cn. Pompeio, non reputans quid ille, aut quid Caeſar vellet, contra vtrumque ſuam priſtinam dicendi libertatem retinuerit, maxime vero, quod de agro Campano diuidendo ſententiam dixerit eam, quae Caeſarem, et Pompeium, eius generum, optime de ſe meritos offendit.

Initio rerum, atque actionum tuarum] Non quo primum tempore Lentulus de eo reſtituendo coepit agere, ſed cum primum reſtitutus eſt; vt e ſequentibus apparet. dicit enim, *initio actionum tuarum*, pro, initio reditus mei; qui actio tua fuit.

Reipublicae] Vt in ea tuenda priſtinam conſuetudinem ſeruarem.

Quendam] Hoc verbo amoris magnitudo tanta declaratur, quantam verbis exprimere non licet. ſic enim loquimur, vbi conceptam animo ſententiam enunciare, atque oſtendere pro voluntate non poſſumus. lib. 2. epiſt. 4. *Incredibilis quaedam exſpectatio.* in hac, infra: *Commemoranda quaedam, et diuina Caeſaris in me, fratremque meum liberalitas.*

In te ipſum] Non ſolum in rempublicam.

Summa ac ſingularia] Poſſunt enim eſſe ſumma, nec tamen ſingularia. Sunt enim *ſumma*, quibus

bus nulla maiora; *ſingularia*, quae omnium maxima.

Studia] *Amorem*, et *ſtudia* nominat, quia nec amorem ſemper ſtudia comitantur, praeſertim ſumma, et ſingularia, nec ſemper ſtudiis amor, praeſertim incredibilis, adiunctus eſt.

Deberem] Et hic augetur ſententia. dixi, *amorem* interdum ſine ſtudiis eſſe, *ſtudia* ſine amore: iure igitur vtrumque Cicero coniunxit. nunc addo, eum, qui et amet incredibiliter, et ei, quem amat, ſumme faueat, interdum hoc facere ſua ſponte, non beneficio adductum: quo minor eum, ſi ab illa voluntate diſcedat, ſequitur infamia. maior igitur ab eo exſpectanda conſtantia, qui amat eum, cui plurimum debet; cum intelligat, ſibi non inconſtantiae modo famam, ſed ingrati quoque animi crimen pertimeſcendum.

Multum adiuuiſſet] Cum enim omnes magiſtratus vna cum Lentulo de ſalute Ciceronis promulgarint, in eoque omnes ordines, hominesque contenderint, ideo reſtitutus ab ipſa republica Cicero videtur.

Communi officio ciuium] Erga patriam, cui naſcimur, vt dixit Plato.

Debitum praeſtitiſſem] Proprie coniungitur verbum, *praeſto*, cum iis rebus, quibus agendis aut fidei ſatisfacimus, vt cum aliquid promittitur; aut officio, vt cum patriae, amicis, bonis viris opitulamur.

Hac me mente fuiſſe] Idem erat, ſi copiam quaerimus, *hoc animo, hoc ſenſu, hac ſententia;* idem etiam, vt varietur loquendi genus, *hanc mihi mentem fuiſſe*. vnde illud Salluſtianum bell. Cat. c. 52. *Longe mihi alia mens eſt.*

Te conſule] Per quattuor menſes, eoque amplius: rediit enim in patriam Cicero Sextili menſe: quod oſtendit lib. 4. ad Attic. epiſt. 1.

Audiuit] Cum ſententiam dicerem. non enim reputans, quid Pompeius vellet, aut ſocer eius Caeſar, in omnibus meis ſententiis de republica priſtinis permanebam.

Collocutionibus] *Collocutio* inter duos eſt; *ſermo*, et inter duos eſſe, et patere latius poteſt, et *collocutio* ſermonem ab arbitris remotum, priuatim, et paullo ſecretiore loco habitum, videtur indicare; *ſermo* autem, licet inter duos habeatur, celebri tamen eſſe loco poteſt. itaque maior quaedam in collocutione, quam in ſermone, res videtur agi: ſecreto enim colloquentes, intimum animi ſenſum liberius, quam in publico, patefaciunt.

Illis] Ante triennium. conſules enim fuerant poſt reditum Ciceronis Marcellinus, et Philippus; Pompeius, et Craſſus; Appius, et Domitius, quorum paene peractum eſſe conſulatum, ſignificat in extrema epiſtola mentio Appii, Lentulo ſuccedere cupientis.

Reliqua noſtra dignitate] Pertinebat enim ad eius dignitatem, ſi et domum ſuam recuperaret; et poſt reditum ſuum domo pulſus a Clodio, vltorem eius iniuriae ſenatum haberet: et in damnis rei domeſticae ſarciendis paullo liberaliorem optimatum voluntatem experiretur.

Nonnullorum] Eorum, qui de reditu eius laborauerant: quos ita oſten-

offendit Ciceronis cum Pompeio, et Caeſare multis rebus declarata reconciliatio, vt alii priſtinum ſtudium magna ex parte depoſuerint, alii odium etiam aduerſus Ciceronem ſuſceperint. cum enim grauiſſimum, et acerrimum eius inimicum, P. Clodium amplexarentur, in manibus haberent, fouerent, ipſo praeſente oſcularentur; argumento id quidem erat, Ciceronem eis eſſe odio; licet palam non profiterentur. Nec dubium eſt, Catonem, et Bibulum in primis ſignificari, qui non modo Caeſarem, ſed Pompeium etiam, Caeſaris cauſſa, vehementer oderant.

De monumentis meis] De domo. quae cum Ciceroni ſit reſtituta, quod multis locis conſtat; poſſit aliquis quaerere, cur Lentulum dicat adiutum in ea non eſſe. tollitur dubitatio, ſi reſtitutam quidem Ciceroni domum intelligamus, partem tamen quandam, in qua ſuum nomen Clodius inſcripſerat, non eſſe reſtitutam: quam opinionem adiuuant illa, quae ſequuntur aliquanto poſt: *Iidemque poſtea, non meum monumentum, (non enim illae manubiae meae, ſed operis locatio mea fuerat,) monumentum vero ſenatus, hoſtili nomine, et cruentis inuſtum litteris eſſe paſſi ſunt.*

Cum fratre eram domo expulſus] Expulſi erant fabri de area, in qua domum Ciceronis aedificabant. qua tota de re ſic lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. *Armatis hominibus ante diem* III. *Non. Nouemb. expulſi ſunt fabri de area noſtra, diſturbata porticus Catuli, quae ex ſenatus conſulto, conſulum locatione reficiebatur, et ad tectum paene peruenerat. Quinti fratris domus primo fracta coniectu lapidum ex area noſtra, deinde inflammata iuſſu Clodii, inſpectante vrbe, coniectis ignibus, magna querela, et gemitu, non dicam bonorum, qui, neſcio, an nulli ſint, ſed plane hominum omnium.*

Ex auctoritate ſenatus] E ſenatus conſulto. factum enim erat ſenatus conſultum, placere domum Ciceroni reſtitui, porticum Catuli locari. de quo lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. *Auctoritatem* autem *ſenatus* pro ſenatus conſulto interdum vſurpari, diximus in epiſt. 2.

Sarciendis] Quod enim Clodius euerterat, id cum ſenatus publico ſumptu aedificandum cenſuiſſet, aeſtimarunt conſules de conſilii ſententia, quanti fuiſſet aedium ſuperficies: neque hoc ſolum, ſed quanti etiam fuiſſent villae, Tuſculana, et Formiana, euerſae ab eodem Clodio. quam Cicero aeſtimationem in domo non improbat, in villis accuſat lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. *Poſtridie*, inquit, *ſenatus conſultum factum eſt id, quod ad te miſi. deinde conſules porticum Catuli reſtituendam locarunt: illam porticum redemtores ſtatim ſunt demoliti, libentiſſimis omnibus. nobis ſuperficiem aedium conſules de conſilii ſententia aeſtimarunt H-S. vicies; cetera valde illiberaliter: Tuſculanam villam quingentis millibus; Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus. quae aeſtimatio non modo vehementer ab optimo quoque, ſed etiam a plebe reprehenditur.*

Quae cum viderem; neque enim erant obſcura] Similiter locutus in orat. pro Sextio c. 19. *Haec ego cum viderem (neque enim erant occulta.)* Et in Agraria 2. c. 4. *Quae cum ego non ſolum ſuſpicarer, ſed plane cernerem: (neque enim obſcure*

 gere-

gerebantur.) Imitatus eſt fortaſſe Demoſthenem, qui ſic in oratione περὶ τῦ ςεφάνυ· ταῦτα ὁρῶν, (ὐ γὰρ ἦν ἀφανῆ.)

Quam erant illa grata] Inuitum ſe de priſtina ſententia depulſum eſſe, et, omiſſa optimatum cauſſa, ſuam voluntatem, ad popularium ciuium, optime de ſe meritorum, dignitatem aggregaſſe, probat hoc argumento, quod licet in quibusdam non eam, quam exſpectarat, voluntatem agnouerit, illico tamen de vetere ſuorum inſtitutorum curſu ad noua conſilia non deflexerit. eſt enim boni viri, de republica vehementius, quam de ſuis rebus, ac de ſe ipſo, laborare.

Quae fecerant] Pro ſalute mea. decet enim, maiorem haberi rationem beneficii, quam iniuriae.

Teſte] Qui ſtudium illius in mea ſalute videras.

Sed amore etiam] Non amamus pariter, quibus debemus, et quos, etiam ſi nullum ab iis beneficium acceperimus, amandos tamen eſſe iudicamus. Amabam, inquit, Pompeium, ante quam ei obligatus eſſem, iudicio meo, quod habui ſemper de illius virtute, permotus.

Quid ille vellet] Volebat idem, quod Caeſar, vel affinitatis cauſſa, quod eius filiam in matrimonio habebat; vel quorundam optimatum impulſus iniuriis. de quo ſic epiſt. 8. *Dignitas illa conſularis amiſſa eſt, culpa eorum, qui a ſenatu et ordinem coniunctiſſimum, et hominem clariſſimum abalienaverunt.*

Priſtinis] Quod ante exſulii mei calamitatem ſenſeram, reuerſus in patriam idem ſenſi.

Ego] Tria ponit exempla, quibus probet libertatem ſuam in dicenda ſententia.

Sedente Cn. Pompeio] In iudicio, cum defenderet Sextium Cicero, de vi accuſatum ab Albinouano. exſtat oratio.

Sextium] *Sextii* plebeii, *Seſtii* patricii. Lapides Capitolini, et nummi veteres.

Introiſſet in vrbem] Quod vt ei ſaluis legibus liceret, a ſenatu impetrauerat. alioqui, cum eſſet cum imperio frumentariae curationis cauſſa, vrbem introire non poterat.

Teſtis Vatinius] Teſtis in Sextium; de quo in oratione, quam in eum Cicero habuit.

Amicum eſſe coepiſſe] Marcellino enim, et Philippo coſſ. quo anno Sextius de vi cauſſam dixit, decreuit Cicero ſua ſententia Caeſari ſupplicationes quindecim dierum, ſtipendium, decem legatos: vt in orat. de prouinciis c. 11.

Bibuli] Quem Vatinius tribunus plebis, et Caeſar conſul exire domo prohibuerant, ne Caeſaris acta impediret. Cicero, Suetonius, Plutarchus, Appianus, Dio.

Omnium triumphis, victoriisque anteferre] Triumphis Pompeii, victoriis Caeſaris.

Eodem teſte] Pompeio.

Eosdem eſſe] His verbis nec ipſi Pompeio pepercit. is enim pro Caeſare conſule contra Bibulum, eius collegam, omni non ſolum ſtudio, ſed etiam contentione dimicavit. Plutarchus, et alii.

Interrogatio] Oratio in Vatinium interrogatio eſt. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 4. *Vatinium, a quo palam* (Sextius) *oppugnabatur, arbitratu noſtro concidimus.* Videtur

tur Vatinius reſpondiſſe Ciceroni. nam eius oratio, in qua *ſcurram conſularem* Ciceronem vocauit, nominatur a Macrobio lib. 2. Saturn. c. 1.

Illius tribunatus] Quem geſſit Caeſare conſule.

De vi] Qua Bibulum obnunciantem foro expulit, atque etiam in vincula ducere conatus eſt. Cicero, Suetonius, Plutarchus, alii.

De auſpiciis] Quibus neglectis, leges pro Caeſare Vatinius tulit. plena omnis hiſtoria.

De donatione regnorum] Puto id ſignificari, quod in orat in Vatinium c. 12. ita ſcriptum eſt: *Volo vti mihi reſpondeas, feceriſne foedera tribunus plebis cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis?*

Hac in cauſſa] P. Sextii.

In ſenatu] Cum ſententiam diceret

Marcellino et Philippo conſulibus] Suſpicor hoc abundare. cur enim annus nominibus conſulum notetur: cum et haec proxima ſuperiora eodem anno dicta ſint?

Nonis April.] De quo ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 5. *Nonis Apr. ſenatus conſulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam ad H-S CCCC. Sed eodem die vehementer actum de agro Campano, clamore ſenatus prope concionali.*

De agro Campano referretur] Hoc Caeſari ac Pompeio vehementer diſplicuiſſe, ex iis, quae Cicero ſubiungit, licet intelligere. ſi cauſſa quaeritur, haec eſt. legem tulerat Caeſar in conſulatu de agro Campano diuidendo, diuiſitque extra ſortem viginti millibus ciuium, quibus terni, pluresue liberi eſſent, quod ex Tranquillo cognoſcitur. Quid igitur de agro Campano, ſiquidem diuiſus iam erat, referri ad ſenatum opus erat? dicam quod ſentio. Duae partes erant agri Campani, vna publica, de qua Suetonius in Iulio c. 20. *Agrum*, inquit, *Campanum, ad ſubſidia reipublicae vectigalem relictum, Caeſar diuiſit extra ſortem viginti millibus ciuium, quibus terni, pluresue liberi eſſent.* Altera, quae poſſidebatur a priuatis, quam emi pecunia publica, et plebi item diuidi Caeſar voluerat. atque hanc agri Campani partem cum in orat. 2. in Rullum c. 25. Cicero ſignificat, vbi de priuatis agris, in publicum Campanum incurrentibus, loquitur: tum vero planiſſime in orat. pro domo c. 9. his verbis: *Quis illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatiſſimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros conſtitutam, ereptam vi ex Caeſaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit?* Inuehitur in Clodium, qui pecuniam illam, qua emi a priuatis agri Campani partem lex Iulia iubebat, ex aerario ſumptam Gabinio dederat. Nec vero Gabinio tantum, ſed eius etiam collegae Piſoni partem eius pecuniae Clodius largitus erat. qua de re ſic in orat. in Piſonem c. 12. *Cauerat ſibi ille ſororius adulter, vt, ſi tibi prouinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicae viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adiutoremque praeberes.* Vocat *ereptam ex reipublicae viſceribus pecuniam*, quam in orat. pro domo c. 9. *ereptam vi ex Caeſaris rebus actis.* Eodem ſpectat illud lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 5. *Acriorem cauſſam inopia*

 pecuniae

pecuniae faciebat. Et lib.2. ad Attic. epiſt. 17. *Quid ager Campanus, quid effuſio pecuniae ſignificant?* Erogandam enim fuiſſe pecuniam in agri Campani emptionem, vtrobique oſtendit. Haec igitur pars agri Campani, cuius diuiſio publicam pecuniam requirebat, Caeſare conſule, qui legem tulit, diuiſa non eſt: nec diuiſam puto ante ciuile bellum. Scribit enim haec Coelius Ciceroni, belli ciuilis initio, lib. 8. epiſt. 10. *Illud addo ad actiones C. Curionis, de agro Campano: de quo negant Caeſarem laborare, ſed Pompeium valde nolle, ne vacuus aduenienti Caeſari pateat.* Suſpicor autem diuiſionem illam ante Caeſaris necem non eſſe factam. ſunt enim haec in epiſtola D. Bruti, ſcripta Caeſare mortuo, lib. 11. epiſt. 20. *Quatuor legionibus iis, quibus agros dandos cenſuiſtis, video facultatem fore ex agris Sullanis et agro Campano.* Sed quaeritur, cur eo vſque producta diuiſio ſit. Quia, cum Caeſar leges, Bibulo de caelo ſeruante, contra auſpicia tuliſſet, eius acta non libenter ſenatus comprobabat. nihil enim, cum de caelo ſeruaretur, agi cum populo poterat. abundamus exemplis, vel ex ipſo Cicerone, vel ex veterum annalibus. Dixerat igitur hanc ſententiam Cicero, vt idibus Maii de agro Campano, frequenti ſenatu, referretur. qua ſententia Pompeio, et iis, qui Caeſari ſtudebant, iniectus timor eſt, ne de infirmandis omnibus eius actis in ſenatu ageretur: quandoquidem ſaluis auſpiciis nihil egerat, Bibulo de caelo ſeruante. Nec vero primus Cicero poſt Caeſarem conſulem agendam agri Campani cauſſam cenſuit: nam P. Lentulo, et Q. Metello coſſ. in extremo anno, Lupus tribunus plebis de agro Campano retulerat: vt patet ex lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 1. Eius autem agri diuiſionem duabus de cauſſis improbabant boni viri; primum quia legem illam Caeſar contra auſpicia tuliſſet; deinde, quia pecunia publica, cuius inopia magna erat, emi agrum Campanum ex illa lege oportebat.

Frequenti ſenatu] Vt ſenatus conſultum fieri poſſet contra Caeſaris legem de agro Campano diuidendo. certus enim erat ſenatorum numerus; qui ſi non adeſſet, ſenatus conſultum fieri leges vetabant. Vnde illud M. Fuluii contra M. Aemilium, lib. 39. c. 4. apud Liuium: *Qui per infrequentiam furtim ſenatus conſultum factum ad aerarium detulerit.* Feſtus: *Numera ſenatum, ait quiuis ſenator conſuli, cum impedimento vult eſſe, quo minus faciat ſenatus conſultum, poſtulatque, vt aut res, quae adferuntur, diuidantur, aut ſinguli conſulantur; aut, ſi tot non ſint ſenatores, quo numero liceat praeſcribi ſenatus conſultum.* Legimus etiam apud Pedianum, C. Cornelium tribunum plebis legem tuliſſe, ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducenti affuiſſent. Quod ſi quis neceſſarium ſenatus conſulto conficiendo ſenatorum numerum ſcire velit, Dionem conſulat, cuius haec ſunt verba lib. 54. *Auguſtus, cum videret, frequentes non ſemper conuenire ſenatores, decreuit, vt a paucioribus, quam quadringentis, ſenatus conſulta fieri poſſent: cum antea niſi quadringenti affuiſſent, rata non eſſent.*

Idibus

Idibus Maiis] Quo tamen die relatum non eſſe, ſcribit ipſe lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Quod,* inquit, *Idibus, et poſtridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri, non eſt actum.* Ideo autem eo die, vt ſenatus decreuerat, de agro Campano non eſt actum, quia ſententiam Cicero mutauit: quod indicant ea, quae ſequuntur.

Num potui] Quis non videt, maiorem in ſententia vim eſſe, ſi a particula, *num,* incipiat, periodum claudente interrogandi nota, quam ſi a, *non,* ſine eadem nota? et haec vis hic maxime requiritur, vbi ſe Lentulo, tamquam bonum ciuem, nec exſulii mutatum calamitate, iactans, actiones pro republica ſuas extollit. Eadem vis agnoſcitur lib. 1. de Orat. c. 9. *Num quod eloquentiae veſtigium apparet?* pro, *nullum prorſus eloquentiae veſtigium apparet.* quod idem erat in ſententia, ſed, vt patet, languidius. Haec, in re ſatis nota, tamen dixi: quia nonnullos dubitare audio, vtrum rectius, *num,* an *non.*

Magis in arcem illius cauſſae inuadere] Magis aduerſari Caeſaris, ac Pompeii voluntati. translatione vſus eſt, ad indicandam animi ſui fortitudinem accommodata. nemo enim, niſi fortis, et conſtans, in arcem inuadit.

Temporum meorum] Quae monere videbantur, ne quid contra potentium voluntatem agerem. quod cum antea feciſſem, cum P. Clodio ad perniciem meam conſpirarunt.

Actionum] Veterum actionum pro republica, cum quibus conſentire videbatur ſententia Ciceronis de agro Campano dicta, nulla eorum ratione habita, quorum ope reſtitutus erat ab exſulio.

Quorum numquam putaram] Pompeium ſignificari, ſatis conſtat ex iis, quae ſequuntur.

Cum mihi nihil oſtendiſſet ſe eſſe offenſum] Nec enim, quid ſentiret, Pompeius oſtendere ſolitus eſt. epiſt. 5. *Noſti hominis tarditatem, et taciturnitatem.* lib. 8. epiſt. 1. *Solet aliud ſentire, et loqui.*

In Sardiniam, et in Africam] Vt frumentum ad vrbem conuehendum curaret: quam poteſtatem ex ſenatus conſulto et lege ei mandatam eſſe, iam diximus. lib. 4. ad Attic. epiſt. 1.

Lucam] Extremum opidum Galliae Cisalpinae, quae Caeſaris imperio cum Transalpina, et Illyrico regebatur. ad mare inferum Luca fuit, ad ſuperum Rauenna. ad vtrumque igitur, ſaluis legibus, Caeſarem veniſſe conſtat. quod ſi citra Lucam, et Rauennam aliquod opidum eius prouinciae fuiſſet: quis dubitat, quin eo venturus fuerit, vt cum Craſſo et Pompeio maximis de rebus loqueretur? Haec qui ambigit, idem, vt meridie lucere neget, adducetur.

Venit] Antequam in Sardiniam proficiſceretur. ſic enim itineris ratio poſtulat; patet etiam in ſequentibus.

Ab eoque] Cuius defenſionem pro Gabinio Cicero ferre non potuerat. Infra: *cum me diſputantem, non laceſſentem laeſiſſet, exarſi.*

In Sardinia] Quaero, quid hoc tempore negotii gereret in Sardinia Q. Cicero. an propraetor eam regebat? non videtur, neque conſenta-

ſentaneum eſt; cum Aſiae iam triennium praefuiſſet. puto igitur eum iuiſſe in Sardiniam, vt frumentum curaret, miſſum a Pompeio legationis nomine. nam et Pompeius, annonae praefectus, quindecim legatos, frumentariae curationis cauſſa, poſtulauerat a ſenatu; quod lib. 4. ad Attic. epiſt. 1. legimus; et eos confeſtim circa prouincias, conquirendi frumenti gratia, dimiſit: quod Appianus lib. 2. de bell. ciu. ſcriptum reliquit. veri autem ſimile videtur, cum Pompeius in his legatis principem nominauerit M. Ciceronem, id ab eo muneris recuſatum eſſe, et in Quintum fratrem eſſe translatum: qui nauigauit in Sardiniam Decembri menſe: quod ſignificat epiſt. 1. lib. 2. ad eum, in extremo. congruunt igitur tempora, dimiſſis hieme legatis a Pompeio ad regiones frumentarias, et Quinto Cicerone Decembri menſe in Sardiniam profecto. Praeterea videtur omnino cum aliqua poteſtate Quintus in Sardinia fuiſſe: quod vt ſentiam, facit illud lib. 2. ad eundem epiſt. 6. *quosdam veniſſe Olbia dicebant, qui te vnice laudarent, plurimique in prouincia fieri dicerent.* Et in eadem epiſtola verba ſunt, quae Lucceium Quinto ſucceſſiſſe demonſtrant; quod ea poteſtas, non, vt aliae a ſenatu, vel a populo datae, certum tempus ac definitum haberet, ſed Pompeii tum daretur, tum auferretur arbitrio. *Lucceium*, inquit, *videre volebam, quod in Sardiniam iter habebat. Hominem conueni, et ab eo petiui, vt quam primum te nobis redderet.* ſtatim, dixit: *tu, mi frater, ſimul ac ille venerit, primam nauigationem, dummodo idonea tempeſtas ſit, ne omiſeris.*

Te, inquit, ipſum cupio] Lector admonendus, quod pertinet ad vſum Latinae linguae, nec Ciceronem, nec Terentium, nec omnino quemquam reipublicae temporibus, *inquit*, vſurpare, niſi praepoſito aliquo verbo. quod non attigiſſem, niſi peccare in hoc ſaepe non obſcuri nominis homines animaduerterem.

Dependendum tibi eſt] Promiſſa perſoluenda. ductum ab aeris grauis dependendi, id eſt perſoluendi, more priſco, antequam pecunia ſignaretur. Plinius lib. 33. c. 3.

Spopondiſti] Receperat enim Pompeio Quintus Cicero, ſi Marcus frater in patriam ab exſulio reuocaretur, operam eum daturum, vt Caeſaris acta a ſenatu confirmarentur, nec omnino quidquam, quod aut ipſi Pompeio, aut Caeſari diſpliceret, eſſe facturum. docent hoc ea, quae ſequuntur.

Quid multa] Cum rem conferre volumus in pauca, vtimur hoc loquendi genere, *quid multa? quid plura? quid quaeris? quid multis opus eſt? quid pluribus opus eſt? quid verbis opus eſt?* et, ſine interrogandi nota, *ne multa, ne multis, ne plura, ne pluribus, ne te multis morer, ne te multis teneam, ne ſim longior;* et, quod eſt lib. 4. epiſt. 4. *noli quaerere:* quaeque praeterea in ſuas Elegantias collegit Aldus filius.

Queſtus eſt grauiter] Quod in Caeſaris iniuria ſe quoque laedi putaret, vel propter affinitatem, vel communis potentiae cauſſa.

Sua merita] In Marcum quidem Ciceronem praecipue, quem in

in patriam cum Lentulo conſule reduxerat, ſed fortaſſe etiam in ipſum Quintum; quem fuiſſe tum ipſius Pompeii legatum in Sardinia ſuſpicamur.

De actis Caeſaris] Vt ea, quae conſul Caeſar, aduerſante, ac de caelo ſeruante collega Bibulo, egerat, Ciceronis reſtituti ſententia confirmarentur. quod cum Pompeio Quintus promiſiſſet, non praeſtare fidem eius Marcus frater in ea ſententia de agro Campano viſus eſt. Eadem cauſſa Caeſarem adduxit, vt eiici a Clodio Ciceronem pateretur. de quo ſic in orat. pro Sextio c. 18. *illi aliquo tum timore perterriti, quod acta illa, atque omnes res anni ſuperioris labefactari a praetoribus, infirmari a ſenatu, atque principibus ciuitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quam mea, loquebantur.* Et in eadem de prouinc. c. 18. *Ecce illa tempeſtas, caligo bonorum, et ſubita atque improuiſa formido, tenebrae reipublicae, ruina atque incendium ciuitatis, terror iniectus Caeſari de eius actis, metus caedis bonis omnibus.*

Voluntate Caeſaris egiſſe] Hac de re ſic in orat. de prouinc. c. 18. *Cneus Pompeius idem mihi teſtis de voluntate Caeſaris, et ſponſor eſt illi de mea.*

Non poſſem] Quod ſenſum confirmatum deponere difficillimum eſſet.

Vibullium] Q. Vibullium, praefectum fabrum Pompeii ciuili bello, eiusdemque copiarum ductorem. lib. 8. ad Attic. epiſt. 2. et epiſt. Pompeii ad Ciceronem eodem libro 11. et epiſt. Caeſaris lib. 9. ad Attic. 6. idemque lib. 1. de bell. ciu. c. 15.

Integrum] Ne quid agerem. Vbi enim coepta res agi, non amplius integra videtur, ſed tamquam imminuta, detracta ſcilicet ea parte, quae confecta iam eſt. Coelius lib. 8. epiſt. 6. *De Dolabella integrum tibi reſerues ſuadeo.*

Reſeruarem] Reſeruauit: vt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 8. demonſtrat: et hic in ſequentibus non obſcure cognoſcitur.

Collegi ipſe me] Vt accuratius de officio meo mecum ipſe conſiderarem, quaſi animum collegi. Hoc loquendi genus ipſe interpretatur in Tuſc. 4. c. 36. *Quid eſt,* inquit, *ſe ipſum colligere, niſi diſſipatas animi partes rurſum in ſuum locum cogere?* Sic lib. 3. epiſt. 10. *Etſi grauiter primo nuncio commotus ſum, quod nihil tam praeter opinionem meam accidere potuit: tamen, vt me collegi, cetera mihi facillima videbantur.* Lib. 5. epiſt. 18. *Rogo, atque oro, te colligas, virumque praebeas, et, qua conditione omnes homines, et, quibus temporibus nati ſimus, cogites.* Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 35. *Etſi minus vrgeor, meque ipſe propemodum collegi: tamen indigeo tui conſilii.* Ad eundem lib. 15. epiſt. 21. *Tum me collegi, verens, ne quid mihi ille iratus tibi noceret.* Ad M. Brutum epiſt. 9. *Iudicium tuum magni aeſtimans, idque veritus, me ipſe collegi.*

Cum ipſa quaſi republica collocutus ſum] Quaſi ſum collocutus cum ipſa republica. non enim revera colloquimur cum republica, ſed ipſa cogitatio colloquii ſimilitudinem habet.

Perſum-

Perfuncto] Sic epiſt. 8. *Laboribus maximis perfuncti eſſemus.* Nec abhorret ab vſu Latini ſermonis, ſi, *perfuncto*, referas ad, *multa*: cum Terentius quoque in Phorm. Act. 2. Sc. 1. v. 51. dixerit:

—— *Functus adoleſcentuli eſt Officium liberalis.*

Quem bonum ciuem ſemper habuiſſet, bonum virum eſſe pateretur] In optima republica nihil inter bonum ciuem, et bonum virum intereſſe, docet Ariſtoteles pluribus verbis lib. 3. Polit. nam in republica optime inſtituta nihil eſt vtile, quod non honeſtum. itaque bonus ciuis ab officio boni viri diſcedere non cogitur. Hic autem Cicero bonum ciuem a bono viro diſtinguit, quia patriae ſimul et amicitiae ſatisfacere non poſſit. verum, duobus propoſitis honeſtis, minori maius praeferendum eſſe quis dubitet? maior igitur patriae, quam amicitiae, habenda ratio eſt, quod ipſe lib. 3. de Offic. c. 10. declarat. *Quae videntur*, inquit, *vtilia, honores, diuitiae, voluptates, cetera generis eiusdem, haec amicitiae numquam anteponenda ſunt. At neque contra rempublicam, neque contra iusiurandum, ac fidem, amici cauſſa, vir bonus faciet.* Quamquam, cum dicat, *bonum virum eſſe pateretur*, quaſi gratiae loco poſtulat ab ipſa republica, quod ab eius rationibus alienum eſſe, id eſt, quod officio boni ciuis aduerſari, non ignorat. Eandem ſententiam in orat. pro Plancio c. 38. poſuit his verbis: *Res vero ipſa publica, ſi loqui poſſet, ageret mecum, vt, quoniam ſibi ſeruiſſem ſemper, numquam mihi: fructus autem ex ſeſe non, vt oportuiſſet, laetos, et vberes, ſed magna acerbitate permixtos, tuliſſem: vt iam mihi ſeruirem, conſulerem meis.*

In illis autem meis actionibus] Hactenus oſtendit, ſe et Pompeii cauſſa, cui deberet plurimum, et fratris ſui fide, quam Pompeio de ſe dederat, adductum eſſe, ne quid amplius contra Caeſaris voluntatem moliretur: nunc alteram cauſſam affert, cur a ſua ſententia discefſerit, maleuolentiam, et obtrectationem quorundam optimatum.

Videbantur] Quia, quod ad Caeſarem attineret, ſimul ad Pompeium, Caeſaris generum, attinere videretur.

Certorum hominum] Catonem in primis, Bibulum, L. Domitium, Caeſaris inimicos, deſcribit: de quibus infra: *Quidam homines, et iidem illi, quos ſaepe nutu, ſignificationeque appello, cum ſe maximum fructum cepiſſe dicerent ex libertate mea, meque tum denique ſibi eſſe viſum reipublicae, qualis fuiſſem, reſtitutum, cumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tuliſſet: gaudere ſe dicebant, mihi et illum inimicum, et eos, qui in eadem cauſſa eſſent, numquam amicos futuros.* Eosdem in orat. de prouinciis c. 19. deſignat: *A viris fortiſſimis, et de me optime meritis quibusdam peto, vt, ſi ego illos meorum laborum, et incommodorum participes eſſe nolui, ne illi me ſuarum inimicitiarum ſocium velint eſſe.*

Non ſatisfacere Pompeio] Quia meas actiones, ac ſententias ad illius voluntatem, de ſoceri potentia laborantis, parum accommodarem. Dicit idem lib. 4. ad Attic. epiſt. 5. *Quibus ſententiis dixi, quod et ipſi*

ipſi probarent. laetati ſunt tamen, me contra Pompeii voluntatem dixiſſe.

Erat hoc mihi dolendum] Movebar fratris mei fide, Pompeii voluntate, certorum hominum malevolentia: ſed ea me res ad conſilii mutationem grauiſſime impulit, quod iidem illi, quibus actiones meae pro republica probabantur, inimicum non modo meum, ſed legum, iudiciorum, otii, patriae, bonorum omnium, me praeſente, oſcularentur, mihi vt ſtomachum facerent, de patria, deque ipſis optime merito.

Inimicum meum] P. Clodium: quem oderant antea, poſt, cum ille Caeſaris acta coepit oppugnare, diligere coeperunt. de quibus in orat. de prouinciis c. 20. *Leuiſſime*, inquit, *feram, ſi forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt, aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipſi, et cum meo, et cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.*

Meum autem] Idem erat, *vel potius:* ſed vſus eſt eo correctionis genere, quod indignationem prae ſe fert.

Sic amplexabantur, ſic in manibus habebant, ſic fouebant, ſic, me praeſente, oſculabantur] Augent ſingula, et familiaritatem, ac beneuolentiam quoque declarant.

Stomachum facerent] Iram commouerent: locus pro locato. ſtomachus enim irae ſedes eſt.

Funditus perdidi] Plane mihi impero, ne qua omnino re iraſcar. Dolebam, inquit, non iraſcebar. Hanc ſibi laudem adſciſcit Cicero in epiſtola ad Caerelliam: ex qua recitat haec verba Quinctilianus lib. 6. c. 4. *Haec aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho.*

Hic ego] Quarta ratio ad tuendam conſilii mutationem: quod ſe non cum improbis, ac perditis ciuibus, ſed cum optime de republica meritis coniunxerit. *Hic*, rationem temporis, non locum, vt alibi, notat: perinde ac ſi dixerit: *quae cum ita ſe haberent.* vſurpatur de re praeſenti lib. 5. epiſt. 15. *Hic tu ea me abeſſe vrbe miraris, in qua domus nihil delectare poſſit, ſummum ſit odium temporum, hominum, fori, curiae?* De praeterita autem re, lib. 3. epiſt. 8. *Hic ego multa ſimul cogitaui.*

Humano conſilio] Quantum homini licuit. non enim, vt omnia circumſpiciantur, hominis natura patitur.

Circumſpectis rebus meis omnibus] Probat id, quod dixit: *non illi quidem, vt mihi ſtomachum facerent.* nam ſi ſtomachum feciſſent; ſtatim iracundia praeceps, nihil de boni ciuis officio cogitans, ad noua capeſſendae reipublicae conſilia delatus eſſet, verum tanti non fuit iniuria, vt ſuſceptam ab adoleſcentia ſententiam temere proiiceret. circumſpexit prius omnia: rationes pro vtraque parte ſubduxit: quarum ſumma facta, cognouit, plures eſſe cauſſas, quae ad Caeſaris, Pompeiique coniunctionem, quam quae ad defendendas optimatum partes hortarentur. in Caeſare enim, et Pompeio praeſidii plurimum ſibi contra ſuos inimicos paratum videbat: in optimatibus vero nihil fidei, nihil expertus erat conſtantiae.

Et

Et perditis] Sunt enim quidam ita improbi, vt perditi tamen non ſint: *perditi* vero, quorum ita mens a recta ratione diſceſſit, vt ad ſanitatem redire iam non poſſe videantur.

Rempublicam teneri] Varie diverſis locis explicat hanc ſententiam. Epiſt. 8. *Res communes ſunt in amicorum noſtrorum poteſtate.* In eadem: *Qui potiuntur rerum.* Lib. 4. epiſt. 7. *Qui tenet rempublicam.* Epiſt. 8. eiusdem lib. *Qui omnia tenet.* Epiſt. 9. ibidem: *Omnia delata ad vnum ſunt.* Epiſt. 13. ibidem: *Qui plurimum poteſt.*

Meis temporibus] Cinna, Mario, Sulla dominantibus.

Nonnullis aliis] Cum decemviri rempublicam tenerent.

Non modo praemiis] Quidam hoc loquendi genus imperfectum iudicarunt; quod, *non modo non praemiis*, et apertius, et vſitatius eſſe videretur. nos, et auctoritatem veterum librorum, et Ciceronis conſuetudinem ſecuti, omnino legimus, *non modo praemiis.* valet enim idem, quod, *non modo non praemiis:* vt ſit, *non modo*, pro *nedum.* Exempla fidem facient. Lib. 9. epiſt. 17. *Hoc tamen ſcito, non modo me, qui conſiliis non interſum, ſed ne ipſum quidem principem ſcire, quid futurum ſit.* Quo item loco, *non*, inculcatum erat, contra veteres libros. Sic et lib. 2. ad Attic. epiſt. 16. *Qui mihi non modo praemiorum, ſed ne ſermonum quidem vmquam fructum vllum, aut gratiam retulerunt.* In quo animaduertendum, *praemiorum, ſermonum*, pro *praemiis, ſermonibus*, vſurpatum eſſe. Lib. 10. epiſt. 8. *Regnum non modo Romano homini, ſed ne Perſae quidem cuiquam tolerabile.* Et lib. 11. epiſt. 24. *Mihi non modo iraſci, grauiſſima iniuria accepta, ſed ne dolere quidem impune licet.* Lib. 1. de Orat. c. 46. *Neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit.* Et in orat. 2. in Rullum c. 29. *Si non modo dena iugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum, intelligetis: tamenne vexari rempublicam, contemni maieſtatem populi Romani, deludi voſmet ipſos diutius a tribuno plebis patiemini?* Tuſc. 1. c. 36. *Mortuorum non modo vitae commodis, ſed ne vita quidem ipſa quiſquam caret.* Tuſc. 5. c. 33. *Tertias, quod eſſent plane inanes, neque neceſſitatem modo, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus eiiciendas putauit*, id eſt, et non modo non neceſſitatem. Suſpicarer et Coelium lib. 8. epiſt. 11. ſcripſiſſe, *non modo fecit:* quod eſt in peruulgatis libris, *non modo non fecit.* nam a plerisque abeſt antiquis libris alterum, *non.* Varro lib. 8. de ling. Lat. *Dicam de vniuerſa analogia, cur non modo videatur eſſe reprehendenda, ſed etiam cur in vſu quodam modo ſequenda.* Atque in his, quae recitaui, locis, *non modo*, vſurpatum videtur pro *nedum.* Eadem loquendi conſuetudo agnoſcitur in Graecis. nam Iſocrates in oratione, quae Πλαταϊκὸς inſcribitur: Οὐχ' ὅπως τῆς κοινῆς ἐλευθερίας μετέχομεν, ἀλλ' οὐδὲ δουλείας μετρίας ἠξιώθημεν τυχεῖν.' Et in eadem infra.

Fortiſſimi viri] Manifeſtis enim periculis non moueri, temeritatis eſt,

eſt, non fortitudinis: quod a ſapientiſſimis proditum.

Ad eorum cauſſam me adiungerem] Cum iis in republica non conſentirem, non ſequerer eorum ſententiam, meam voluntatem ad eorum dignitatem non aggregarem.

Cn. Pompeius] Arguit a Pompeii virtute, ſummisque in rempublicam meritis: a Caeſaris vetere amicitia, et erga ſe, fratremque ſuum liberalitate: ab ipſa republica, Caeſaris rebus geſtis vehementer aucta: a Pompeii fratrisque ſui fide: a Platonis auctoritate: a ſua calamitate: ab optimatum quorundam invidia, et inconſtantia: a ratione temporum. quae ſubiungit deinceps omnia diligenter, famam veritus improbitatis, non modo leuitatis, et inconſtantiae, praeſertim apud Lentulum, bene erga rempublicam animatum.

Princeps eſſet] Pro Plancio c. 39. *Ego Cn. Pompeium non tuear, quem omnes in republica principem eſſe concedant?* Princeps autem eo facilius in republica Pompeius, quia Caeſar et Craſſus aberant, hic in Parthis, ille in Gallia bellum gerens.

Rebus geſtis] Maioribus, quam ſuperiorum omnium: ter enim triumphauerat, ex tribus orbis terrae partibus, Africa primum, deinde Europa, poſtremo Aſia, Mithridate victo.

In praetura, et in conſulatu] Praetor Maniliam rogationem ſuaſit, vt Pompeio Mithridatici belli cura mandaretur. exſtat oratio. conſul cum aliis eum ornauit officiis, tum etiam, quod retulit de ſupplicationibus decernendis, republica Mithridatico bello feliciſſime geſta. *Quo conſule referente*, ait in orat. de prouinciis c. 11. *primum decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cuius ſententia primum duplicata eſt ſupplicatio conſularis: mihi enim eſtis aſſenſi, cum, eiusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terreſtribusque bellis, ſupplicationem dierum duodecim decreuiſtis.* Et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 4. *Ille, cum a me ſingularibus meis ſtudiis ornatus eſſet*

Auctoritate] Non poteſtate. priuatus enim, cum actum eſt de reditu Ciceronis, Pompeius erat. ſic in orat. pro Milone c. 15. *Cn. Pompeius auctor, et dux mei reditus.* Et in orat. pro domo c. 12. *Hic tibi,* (Lentule) *grauiſſimus auctor ad inſtituendum, fideliſſimus ſocius ad comparandum, fortiſſimus adiutor ad rem perficiendam fuit.* Auctoritatem etiam Lentulo tribuit in orat. pro Sextio c. 32. cum deſignatus conſul ſententiam in ſenatu dixit de Cicerone reuocando.

Sententia] Quam dixit in ſenatu de reditu meo. In orat. pro Milone c. 15. *Cuius ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea grauiſſimam, et ornatiſſimam ſecutus eſt.* Pro domo c. 12. *Hic in ſenatu princeps ſententiae fuit.*

Me adiuuiſſet] In recuperanda ſalute.

Haberet inimicum] Pulſo Cicerone, omnem ſuam vim contra Pompeii, Caeſarisque potentiam Clodius conuertit. Quod autem iterauit *inimicum*, non auribus modo, verum etiam ſententiae conſuluit,

ſuluit, cuius augeri vim, iterato verbo, apte tamen collocato, plane conſtat. nam ſi loco moueas, *inimicum*, frigebit.

Quibusdam in ſententiis paullum] Non in omnibus, ſed in quibusdam, nec omnino, ſed paullum.

Immutaſſem] Minus eſt, quam, *permutaſſem*, aut *commutaſſem*.

Summi viri] Quaerit excuſationem artificio quoque verborum. minuit enim iam ſuum factum, cum dixit, *quibusdam in ſententiis, paullum, immutaſſem*. hic autem facti cauſſam ſtudioſe auget, cum inquit, *ſummi viri, de me optime meriti, dignitatem:* quae mouent ſingula.

In coniuncta et cauſſa et dignitate] Res enim vtriusque communis agebatur; cum et ſuperiora communi conſilio geſſiſſent; et vtrique non publica libertas, ſed immoderata ipſorum potentia propoſita eſſet. quod ſi communis eorum cauſſa; ſequitur, vt communis item eorum dignitas ſit. itaque aggregare ſuam voluntatem ad Pompeii dignitatem Cicero non poterat, niſi iunctum cum eo Caeſarem complecteretur.

Vetus amicitia] De qua ſic in orat. de prouinciis c. 17. *Illud tempus familiaritatis et conſuetudinis, quae mihi cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, conſobrino noſtro, ac omnium noſtrum adoleſcentia fuit, praetermitto.*

Humanitas eius ac liberalitas] *Humanitas* poteſt eſſe in vultu et verbis, nullis praeterea officiis: *liberalitas* ſine officio numquam eſt. vtraque laude Caeſar excelluit. infra: *ſic enim te exiſtimare velim; cum a vobis, meae ſalutis auctoribus, diſceſſerim, neminem eſſe, cuius officiis me tam eſſe deuinctum non ſolum confitear, ſed etiam gaudeam.*

Litteris, et officiis] Litteris ad M. Ciceronem miſſis, officiis in Quintum collatis: qui tunc erat Caeſaris legatus in Gallia. infra, et lib. 4. ad Attic. epiſt. vlt. *Quintum meum tuumque, dii boni! quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia? non ſecus, ac ſi ego eſſem imperator.*

Maximis rebus a Caeſare geſtis] Caeſaris hic, non Pompeii, mentionem facit; quod ad eum praecipue Campana cauſſa pertinebat: is enim conſul de agro Campano diuidendo legem tulerat.

Grauiſſime autem me in hanc mentem impulit] Animaduertenda copia, qua vſus eſt in augenda ſententia: tres enim quaſi gradus eſſe video, primum, *multum valuit vetus amicitia:* alterum, *vehementer res ipſa publica me mouit:* tertium, *grauiſſime autem me in hanc mentem impulit et Pompeii fides, et fratris mei.* nam, *impulit*, plus eſt, quam, *mouit*, quod iam dixerat.

Caeſari dederat] Cum ei pollicitus eſt, me, ſi reſtitueret, eius actis aduerſarium non futurum.

Apud Platonem] Platonis verba ſunt haec lib. 4. de Legibus: Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλην θᾶττον, καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν, καὶ τοὺς νόμους, ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ. Quorum verborum ſententiam Cicero ſatis plane, ſed more ſuo liberius expreſſit.

Quales in republica principes] Quales ii, qui rempublicam gubernant. In orat. pro Sextio c. 49. *Nihil eſt, quod populus a delectis, principibusque diſſentiat.* De ſummis

mis autem ciuitatis viris, non de iis, qui ſingulari dominantur imperio, intelligendum eſſe, oſtendit ipſe, quaſi hunc locum interpretans, lib. 3. de Leg. c. 14. *Licet, inquit, videre, ſi velis replicare memoriam temporum, qualescumque ſummi ciuitatis viri fuerint, talem ciuitatem fuiſſe: quaecumque mutatio morum in principibus exſtiterit, eandem in populo ſecutam.* Similiter et Xenophon lib. 8. de Cyri diſciplina c. 8. Ὁποῖοί τινες ἂν οἱ προστάται ὦσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπ᾽ αὐτοὺς ἐπιτοπολὺ γίγνονται. Et Iſocrates ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν· Τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι. Idem in ea, quae inſcribitur Νικοκλῆς· Φιλεῖ τὸ πλῆθος ἐν τούτοις τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸν βίον διάγειν, ἐν οἷς ἂν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἑαυτῶν ὁρῶσι διατρίβοντας. Et in Areopagitico: Τοιούτους ἤλπιζον ἔσεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους, οἷοίπερ ἂν ὦσιν οἱ τῶν πραγμάτων ἐπιστατοῦντες. Et in Eccleſiaſtico c. 10. v. 2. *Qualis eſt rector ciuitatis, tales et inhabitantes in ea.* Idem agnoſcitur in omni diſciplina, et arte, praeſertim in re militari. bonum enim, malumue ducem in vtramque partem milites imitantur. de quo Salluſtius in Iugurtha c. 32. *Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relicti a Beſtia exercitui praeerant, ſecuti morem imperatoris, plurima et flagitioſiſſima facinora fecere.*

Tales reliquos ſolere eſſe ciues] Ex quo intelligebam, mutato optimatum ſenſu, mihi quoque et ſententiam, et voluntatem eſſe mutandam. Infra: *non offendes eundem bonorum ſenſum, Lentule, quem reliquiſti.* Et paullo poſt: *tota iam ſapientium ciuium, qualem me et eſſe, et numerari volo, et ſententia, et voluntas mutata eſſe debet.*

Ea fundamenta iacta] Labat aedificium, fundamentis male iactis; firmum eſt, bene conſtitutis. prima igitur conſulis Ciceronis actio quaſi fundamentum fuit publicae libertatis, atque conſtantiae. conſulis enim virtute ſenatus excitatus, extremo anno, cum de poena coniuratorum ageretur, eandem virtutem imitatus eſt.

Ex Kalendis Ianuariis] A primo magiſtratus die per totum deinde annum. In Piſonem c. 2. *Ego Kalendis Ian. ſenatum, et et bonos omnes, legis agrariae, maximarumque largitionum metu liberaui.*

Confirmandi ſenatus] Vt ad eam, quae principem ordinem decet, animi conſtantiam, atque ad ſtudium defendendae reipublicae meo excitarentur exemplo.

Nonis Decembris] Quo die de coniuratis extremo ſupplicio afficiendis ſenatus conſultum factum eſt. hinc illa vox pro Flacco c. 40. *O nonae illae Decembres, quae, me conſule, fuiſtis! quem ego diem vere natalem huius vrbis, aut certe ſalutarem appellare poſſum.* et M. Brutus in epiſtola 17. ad Atticum: *An, quia non omnibus horis iactamus idus Martias, ſimiliter atque ille nonas Decembres ſuas in ore habet, eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quam Beſtia et Clodius reprehendere illius conſulatum ſoliti ſunt?* Et in orat. poſt reditum in ſenatu c. 5.

Vel animi, vel auctoritatis] *Animi*, in dicendis ſententiis; *au-*

 ctoritatis

ctoritatis, quia, quod ſenatus in coniuratos decreuit, perfectum eſt. non enim fortaſſe valuiſſet eius ordinis auctoritas, niſi cum iam antea confirmatum eſſe conſtaret.

Idemque memineram] Sui conſulatus beneficio vnum fuiſſe bonorum ſenſum vſque ad Caeſarem et Bibulum conſules, demonſtrat. quo magis confirmat illud Platonis, *quales in republica principes, tales reliquos ſolere eſſe cives.*

Vſque ad Caeſarem et Bibulum conſules] Per triennium.

Pondus] Caeſare enim conſule, contemni coepta eſt, ac leuis eſſe ſenatus auctoritas: et, quam a ſenatu non impetrabat, a populo, Vatinia lege, citeriorem Galliam conſul acepit.

Poſtea] Poſtero anno, Piſone et Gabinio coſſ.

Hiſpaniam citeriorem] Vt duae Galliae, ſic duae Hiſpaniae fuere, vlterior, et citerior. citeriorem ex praetura, quam Afranio et Metello coſſ. geſſerat, Lentulus obtinuit, Caeſare et Bibulo coſſ. id Caeſar ipſe lib. I. de bell. ciu. c. 22. teſtatur.

Cum imperio] Lege curiata dato, ſine qua rem militarem attingere non licuit. orat. 2. in Rullum c. 12.

Mercatores] Qui meam ſalutem, acceptis pretii loco prouinciis, tribuno plebis Clodio vendiderint. Pro Sextio c. 10. *Foedus fecerunt cum tribuno plebis palam, vt ab eo prouincias acciperent, quas ipſi vellent: exercitum, et pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi prius tribuno plebis afflictam et conſtrictam rempublicam tradidiſſent. id autem foedus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant.* Idem pro domo, de prouinciis, in Piſonem.

Seruos] Quas Piſo et Gabinius imperio conſulari ſeditiones exſtinguere debuerunt, eas, tamquam ſervi, imperante iis tribuno plebis, adiuuerunt. Clodium enim ſeditionis ducem, ſeruos, ac miniſtros conſules fuiſſe oſtendit.

Caſus] Non mea culpa, ſed caſus. Et ait, *quidam caſus*, ne originem inimicitiarum cum Clodio pluribus verbis exponat.

Caput meum] Me. ponit enim partem pro toto, et eam partem, in qua vitae domicilium eſt.

Quaſi certaminis cauſſa] Sperauit Clodius, ſi Ciceronem vexaret, eam fore cauſſam bonos cum improbis committendi.

Mediam contentionem] Erat enim inter ciues ex partium diſſenſione contentio, ſed ſine armis. ex ea contentione certamen potuit exſiſtere: idque ſperauerant improbi, coniecto in medium, quaſi ad animos concitandos, capite Ciceronis.

Mirificus conſenſus ERN. *Mirifica*] Apta notetur ad amplificandum copia, *mirifica*, *incredibilis*, *ſingularis.*

Conſenſio] Quidam libri, in iis Mediceus, *conſenſus*. quod erratum librarii fuit.

Senatus] Promulgata enim Clodii lege aduerſus eos, qui ciues Romanos indicta cauſſa condemnaſſent (quibus verbis, Ciceronis nomine ſuppreſſo, pernicies tamen ei parabatur) ſenatus, quod in ſummo dolore fieri ſolitum eſt, veſtitum mutauit: conſulesque Piſo et Gabinius, vere ſeditionum ſerui, ac miniſtri, ſenatum ad veſtitum redire iuſſerunt.

Italiae]

Italiae] Quam ad defendendum paratam Cicero pro ſe pugnare noluit. atque hac tota de re libet verba ſubſcribere, in primis ad hunc locum accommodata, quae ſunt in orat. pro Sextio. c. 14. *Erat in luctu ſenatus: ſqualebat ciuitas, publico conſilio mutata veſte: nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla praefectura, nulla Romae ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſſime decreuiſſet de mea ſalute: cum ſubito edicunt duo conſules, vt ad ſuum veſtitum ſenatores redirent.* Et paullo poſt c. 16. *In cauſſa tam bona, tanto ſtudio ſenatus, conſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, ceſſi tribuni plebis, deſpicatiſſimi hominis, furori.*

Non dicam, quid acciderit] Quibus cauſſis afflictus ſim, non exponam: ne multos laedam.

Breui] Et *breui*, et *breuiter* eodem ſenſu Cicero dixit: quod veteres quoque Grammatici notarunt. Sulpicius etiam lib. 4. epiſt. 5. *Decreui breui ad te perſcribere.*

Non mihi exercitum] Cum et equeſtris ordo, et omnes boni ſummum in illius defendenda ſalute ſtudium profiterentur. de quo ſic in orat. pro Sextio c. 19. *Quid agerem, iudices? ſcio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum prope veſtro defuiſſe.*

Duces] Tres maxime deſignat, Pompeium, Caeſarem, Craſſum: qui cur eum deſeruerint, cauſſa explicatur in eadem oratione c. 18. *Illi*, inquit, *aliquo tum timore perterriti, quod acta illa, atque omnes res anni ſuperioris labefactari a praetoribus infirmari a ſenatu, atque principibus ciuitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quam mea, loquebantur.*

Qui reliquerunt] Reliquit eum, praeter ceteros, Pompeius, pollicitus non ſemel, ei ſe numquam defuturum. de quo ſic lib. 2. ad Attic. epiſt. 20. *Clodius adhuc mihi denunciat periculum: Pompeius affirmat, non eſſe periculum; adiurat; addit etiam, ſe prius occiſum iri ab eo, quam me violatum iri.*

Simulagunt] Significat eos, qui Ciceroni auctores fuerunt, vt Clodio cederet; ne inter ciues pernicioſa contentio excitaretur. De Hortenſio ſic lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Me ſumma ſimulatione amoris, ſummaque aſſiduitate quotidiana, ſceleratiſſime, inſidioſiſſimeque tractauit.*

Illud quidem certe noſtrum conſilium iure laudandum eſt] Veritus, ne conſilium ſuum de complectendis Pompeio, et Caeſare, parum fortaſſe probaretur, duobus affirmantibus verbis alia de re vſus eſt. nam, *quidem certe*, poſt incertam, aut non ſatis probatam rem ponuntur, vt lib. 4. epiſt. 14. *Opera, conſilio, ſtudio quidem certe.* Et lib. 16. epiſt. 22. *Spero ex tuis litteris, tibi melius eſſe: cupio quidem certe.*

Qui meos ciues] *Qui*, refertur ad, *noſtrum conſilium:* habetur enim ratio ſententiae potius, quam Grammaticae.

A me conſeruatos] Coniuratione exſtincta.

Spoliatos ducibus] Dixit iam, ſibi duces defuiſſe.

Seruis armatis obiici noluerim] Saepe hoc Cicero gloriatur. in oratione quidem pro Sextio c. 20. ſic: *Te, te, inquam, patria, teſtor, et vos penates, patriique dii, me veſtrarum ſedum, templorumque cauſſo, me propter ſalutem meorum ciuium, quae mihi ſemper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque fugiſſe.* Seruos autem ſignificat, quos ſibi conciliauerat Clodius, collegiorum nomine: de quibus in orat. in Piſonem c. 4. *Collegia, non ea ſolum, quae ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quaedam noua, ex omni fece vrbis, ac ſeruitio concitata.* Et in eadem paullo poſt c. 5. *Pro Aurelio tribunali delectus ſeruorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi vmquam nec facere, nec pati turpe duxit.* Et pro domo c. 21. *Cum in tribunali Aurelio conſcribebas palam non modo liberos, ſed etiam ſeruos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas?* Et pro Sextio c. 15. *Iisdem conſulibus inſpectantibus, ſeruorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conſcriberentur, decuriarentur: ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur.* Et poſt reditum ad Quir. c. 5. *Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conſcribi centuriarique vidiſſem: — armis decertare pro mea ſalute nolui.*

Pro me ſtante] Incolumi, ante quam eiicerer. ſic lib. 7. epiſt. 2. *Magnum quiddam ſpectauit; nec ſua ſponte, ſed eorum auxilio, qui me ſtante ſtare non poterant.* Et lib. 6. epiſt. 6. *Cum me ex republica expuliſſent ii, qui illam cadere poſſe, ſtante me, non putarunt.*

Afflictum] Antitheta, *ſtante, afflictum.*

Excitare] Proprie excitamus dormientes. vnde lib. 16. epiſt. 14. *Excita ex ſomno tuas litteras.* Transfertur ad alia, vt hic, et lib. 6. epiſt. 1. *Cunctantem et diffidentem excitare.*

Cum de me ageres] Vt in patriam redirem.

Qua in cauſſa] *Cauſſam* vocat totum id, quod ad ipſum pertinet. Epiſt. 1.

Praedicabo libenter] Beneficium enim libenter praedico, iniuriam obliuiſcor.

Quibusdam] Ii ſunt, de quibus iam dixit, *certorum hominum ſermones referebantur ad me.*

In tenendo] Vel quia timuerint, vel quia ſe timere ſimularint.

Suam auctoritatem] Quam amiſerunt ſtultitia, et inconſtantia ſua, cum in gratiam redierint cum P. Clodio, inimico meo, nec eam, quam ego exſpectaueram, in meis rebus voluntatem praeſtiterint. Hoc et paullo poſt oſtenditur, et epiſt. 7. ſignificatur iis verbis: *Profeciſſe tantum mihi videntur ſtultitia, et inconſtantia aduerſariorum, vt etiam auctoritate iam plus valerent.* Significat enim, ſe commotum eorum iniuriis, cum Caeſare in gratiam rediiſſe, eique ſua ſententia ſupplicationes, ſtipendium, legatos decreuiſſe.

Ad cauſſam adiunctio] Cum pro mea ſalute propugnationem ſuſcepit contra Clodium, et reliquos, qui non tam me, quam ſenatus auctoritatem, oppugnauerant.

Singularibus] In oratione de prouinciis c. 16. non *ſingulares*, ſed *prope ſingulares* ait Caeſari honores

nores eſſe decretos: nec tamen loquitur inconſtanter. hic enim habet rationem praeteriti temporis, quod eos honores antea nemo conſecutus eſſet; ibi autem futuri, quod ſimiles prope nemo conſequi poſſe videretur.

Nouis honoribus, ac iudiciis ſenatus] Supplicatione quindecim dierum, ſtipendio exercitus, decem legatis. epiſt.7. In orat. pro Plancio c. 39. *Ego C Caeſaris laudibus deſim, quos primum populi Romani, nunc etiam ſenatus, cui me ſemper addixi, plurimis, atque ampliſſimis iudiciis videam eſſe celebratos?*

Primum illa furia ERN. *furta*] Significatur illud tempus, cum Clodius, amore captus Pompeiae, Caeſaris vxoris, ad eam introiuit, vbi ſacrificium Bonae deae pro populo fiebat. Lib. I. ad Attic. epiſt. 12. *P. Clodium credo te audiſſe, cum veſte muliebri deprehenſum domi C. Caeſaris, cum pro populo fieret.* Sed hoc non refertur ad proximum verbum, *conſecuta.* non enim illa furta, Ciceronis reditum conſecuta: ſed ea commiſerat Clodius, Meſſalla et Piſone coſſ. id eſt, triennio ante Ciceronis exſulium. Eſt igitur, *primum illa furta*, perinde ac ſi dixerit, primum illa furta nota ſunt, quibus iam antea polluerat Clodius aedem Bonae deae. Sed hoc etiam vehementer dolendum, quod proxime contigit, qui et tres ſorores ſuas ſtuprauerat, et in opertum Bonae deae, quo viris non licebat, noctu flagitii cauſſa introierat, poſt reditum meum de vi accuſatum a Milone tribuno plebis, impunitatem tamen eſſe conſecutum. Vbaldinus Bandinellus, et alii cum poſtea ſecuti, legendum putarunt, *furia*, pro *furta*, locum alioqui mutilum arbitrati: quem tamen interpungendi ratio ſic adiuuat, vt nihil deſiderari ſatis conſtet. nec tamen cuiusquam induſtriam reprehendo: ſed a veteribus libris (omnes autem mei, et Mediceus etiam habet, *furta:* quod, vt oſtendi, ſententia non reſpuit) ſine magna cauſſa diſcedendum non exiſtimo. Ridicule autem nonnulli de interpungendi notis antiquos libros conſulunt, diuerſos omnino, ad hanc quidem partem quod attinet, a recentioribus impreſſis. nam, *illa furta muliebrium religionum*, ſententia ita fert, ſi, *furta religionum*, pro nocturno flagitio in ſacris vſurpentur.

Bonam deam] Cui ſacrificabant mulieres in domo pontificis maximi. hac de re ſatis copioſe in orat. pro domo c. 40. de haruſpicum reſponſis c. 5. pro Milone c. 31. in Paradox. c. 4. Feſtus etiam ſic: *Damium ſacrificium fiebat in operto, in honorem Bonae deae, dictum a contrarietate, quod minime ſit* δημόσιον, *id eſt, publicum. dea quoque ipſa* δαμία, *et ſacerdos eius* δαμίας *appellabatur.* Arnobius autem, Lactantii Firmiani magiſter, lib. 5. aduerſus gentes, *Faetam,* inquit, *Fatuam, Bona quae dicitur dea, tranſeamus: quam myrteis caeſam virgis, quod, marito inſciente, ſeriam meri ebiberit, plenam, Sex. Clodius indicat ſexto de diis Graecorum, ſignumque monſtrari, quod, cum ei diuinam rem mulieres faciunt, vini amphora conſtituatur obtecta, ne myrteas fas ſit inferre verbenas ſicut ſuis ſcribit in Cauſſalibus Plutarchus.* Sunt autem, quae *Cauſſalia* vocat Arnobius, Plutarchi Problemata: in quibus

bus hoc de Bona dea legitur. Aliter Macrobius lib. I. Saturn. c. 12.

Tris ſorores] Quas a Clodio ſtupratas, conſtans fama fuit. Tres autem, an duae potius Clodii ſorores fuerint, quaero, diſſimilitudine locorum in dubitationem adductus. hic quidem tres nominat Cicero, et Plutarchus in Ciceronis vita, his verbis: Λεύκολλος δὲ καὶ θεραπαινίδας παρεῖχεν, ὡς συγγένοιτο τῇ νεωτάτῃ τῶν ἀδελφῶν ὁ Κλώδιος, ὅτε Λευκόλλῳ συνῴκει· πολλὴ δὲ ἦν δόξα, καὶ ταῖς ἄλλαις δυσὶν ἀδελφαῖς πλησιάζειν τὸν Κλώδιον, ὧν Τερεντίαν μὲν Μάρκιος Ῥήξ, Κλωδίαν δὲ Μέτελλος ὁ Κέλερ εἶχεν, ἣν Κουαδραντίαν ἐκάλουν, etc. Aduerſatur Varronis teſtimonium. lib. enim 3. de re ruſt. c. 16. ſic loquentem Appium induxit, P. Clodii fratrem: *Cum pauper cum duobus fratribus et duabus ſororibus eſſem relictus: quarum alteram ſine dote dedi Lucullo.* In hac varietate non facile eſt verum diiudicare: Varroni tamen libentius aſſentimur: nec mentiri Ciceronem, aut Plutarchum opinamur: qui fortaſſe tres Clodii ſorores ita nominarunt, vt duas germanas, iisdem parentibus natas, ſignificarent, tertiam patruelem, aut conſobrinam, e Terentia gente: quod Plutarchus indicat, qui nuptam Q. Marcio Terentiam vocat. quem locum olim deprauatum ſuſpicabar, et legendum, *Tertiam:* poſtea mutaui ſententiam, cum animaduertiſſem, νεωτάτῃ, dictum eſſe a Plutarcho de ea, quae L. Luculli vxor fuit. Sic lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. *contentio fratrum trium turpis:* quo loco duo germani fratres, Appius, et Publius, ſignificantur, tertius patruelis Q. Metellus Celer, cuius patris ſoror fuerat mater P. Clodii. De duabus autem ſororibus a Clodio ſtupratis, ea ſcilicet, quae Metello, et ea, quae Lucullo nupſit, mentionem ſaepe facit idem, qui tres hic nominat, Cicero in orationibus pro domo, pro Sextio, in Piſonem, pro Coelio, pro Milone.

Impunitatem eſt illorum ſententiis aſſecutus] Ne quis putet hoc dici, Clodium abſolutum eſſe iudicum ſententiis, in eo iudicio, quod de violatis Bonae deae ſacris factum eſt: quod ante Ciceronis exſulium factum erat: ſed, quorundam optimatum, quorum hic Cicero inconſtantiam, et perfidiam accuſat, ſententiis, in ſenatu dictis, factum eſſe, vt iudicium illud, quod Milo tribunus plebis Clodio de vi accuſato intendebat, omitteretur; ex quo non abſolutus Clodius, (non enim *abſolutus* dicitur, de quo latae ſententiae non ſunt) ſed impunitatem conſecutus, quia punitus non eſt, vere, ac proprie dicitur. Tota vero res ita ſe habet. Reſtituto Cicerone, cum eius domus ex ſenatus conſulto reficeretur, expulſi a Clodio fabri de area ſunt: disturbata porticus Catuli, quae ipſa quoque ex ſenatus conſulto reficiebatur, et ad tectum paene peruenerat: Q. Ciceronis domus primo fracta coniectu lapidum, deinde inflammata. Neque hac vna vi contentus quieuit Clodius, ſed, ſexto poſt die, cum lapidibus, fuſtibus, gladiis M. Ciceronem inſecutus eſt: ſequenti autem die Milonis domum expugnare, et incendere ita conatus eſt, vt palam cum ſcutis homines eductis gladiis, alios cum accenſis facibus adduxerit, propterea Milo tribunus plebis eum de vi accuſauit. Sed iudicium, opera

Clodii,

Clodii, eiusque amicorum, vſque eo perductum eſt, donec habitis aediliciis comitiis, Clodius aedilis creatus in iudicium vocari non potuit. non enim vocare in iudicium eos licuit, qui magiſtratum gerebant. hoc igitur queritur Cicero, et iure queritur, quod, cum ageretur in ſenatu, vtrum ante comitia iudicium fieret, quod Milo, Cicero, nec pauci praeterea, bene de republica ſentientes, exoptabant, an, quod Clodius, eiusque factio poſtulabat, vt comitia ante iudicium haberentur: quo poſſet, magiſtratum adeptus, poenam effugere; ſenatus conſultum factum ſit, vt poſt comitia iudicium fieret: in quibus poſitam eſſe Clodii, nocentiſſimi hominis, ſalutem, licebat intelligere. Hac de re ſic in orat. pro Sextio c. 44. *Volitat aedilis, accuſat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exſultantem repreſſit. hic, qui ſe eſt tutatus ſic, vt in priuata re deos penates ſuos, in republica iura tribunatus auſpiciaque defenderet, accuſare eum moderate, a quo ipſe nefarie accuſatur, per ſenatus auctoritatem non eſt ſitus.* Non licuiſſe Miloni per ſenatus auctoritatem Clodium accuſare, demonſtrat. In orat. autem de prouinciis c. 20. *Qui meum*, inquit, *inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt.* Praeterea lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 1. Impunitatem igitur Clodius aſſecutus eſt, quia iudicium fieri de eo, aedile creato, non licuit. Optimatum vero ſententiis, quia comitia fieri ante iudicium voluerunt. Nec tamen omnes notat optimates, ſed tantum eos, qui iudicium de Clodio a Milone accuſato fieri noluerunt. nam bonos aliquot in ſenatu pro Milone, id eſt pro republica ſenſiſſe, ſatis oſtendit iis verbis, quae iam recitauimus ex oratione de prouinciis. cum enim dixit: *qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt*, optimatum duo genera ſignificat, eos, qui Clodium texerunt, et eos, qui repugnarunt.

Tribunus plebis] Milo.

Poenas perſequi] Supplicium ſumere.

A ſeditioſo ciue] A Clodio, qui fabros de area Ciceronis expulerat, domum Q. fratris fregerat, atque inflammauerat, Milonis oppugnauerat, eiusdem generis alia commiſerat.

Per bonos viros] Per iudices integerrimos.

Suſtulerunt] Milo praeclariſſimum exemplum vindicandae ſeditionis, Clodii damnatione, voluit in rempublicam inducere: at hi contra, Clodio impunitatem aſſecuto, exemplum illud egregium, quod ab omnibus comprobari debuit, de republica ſuſtulerunt. id maxime per conſulem Metellum Nepotem, per Appium, P. Clodii fratrem, praetorem, per Serranum tribunum plebis factum eſſe, oſtenditur in orat. pro Sextio c. 41. his verbis: *Deſcendit ad accuſandum. quis vmquam tam proprie reipublicae cauſſa; nullis inimicitiis, nullis praemiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id vmquam eſſe facturum? Fracti erant animi hominis. hoc enim accuſante, priſtini illius ſui iudicii turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, praetor, tribunus plebis, noua noui generis edicta proponunt: ne reus adſit, ne citetur,*

ne quaeratur: ne mentionem omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere liceat.

Iidemque poſtea — paſſi ſunt] Hac tota re diligenter indagata, et, vt opinor, comperta, ſententiam Ciceronis, quam breuiſſime, aut certe quam planiſſime potero, conabor oſtendere. Tria monumenta, tresque eorum inſcriptiones, in ſingulis ſingulae, fuerunt. Primum, atrium Libertatis, in imo Palatii cliuo, ſenatus decreto aedificatum, locante Cicerone conſule, poſt oppreſſam Catilinae coniurationem; vt conſeruatae libertati honor haberetur, exſtaretque publicum monumentum ciuitatis ab impiorum manibus ereptae. in hoc atrio cruentas illas litteras, deleta priore inſcriptione ſenatus, Clodius tribunus plebis incidit, quinquennio poſt Ciceronem conſulem: quas litteras manſiſſe, ſenatus maxima ignominia, cum ſummo Ciceronis dedecore coniuncta, queritur in hac epiſtola Cicero: quam ſcripſit, L. Domitio, Ap. Claudio coſſ. quadriennio poſt Clodii tribunatum. Eandem rem attigerat biennio ante, Marcellino, et Philippo coſſ. in orat. de haruſp. reſp. in qua c. 27. ſunt haec: *Imperatorum monumenta euertit: inimicorum domos diſturbauit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit.* Cum dixit, *nomen ſuum inſcripſit*, non dubito, quin ſignificauerit eas litteras, quas hic, facta eiusdem monumenti mentione, *cruentas* appellauit. Quod autem dixi, hoc atrium in cliuo Palatii infimo potius, quam in ſummo, fuiſſe; eo ſum adductus, quia lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. ita ſcriptum eſt: *vt forum laxaremus, et vſque ad atrium libertatis explicaremus.* Nam ad radicem Palatii, vbi atrium Libertatis fuiſſe dixi, non ad ſummum collem, illam fori partem ex voluntate Caeſaris explicare Cicero cogitauerat. Hoc atrium non puto ſacrum, et dedicatum fuiſſe: quia leguntur haec in orat. pro Milone c. 22. *Quaeſtiones vrgent Milonem, quae ſunt habitae nunc in atrio Libertatis.* Non enim arbitror quaeſtiones de ſeruis haberi potuiſſe in ſacris locis: niſi ſi in ea oratione non illud ſignificatur atrium Libertatis, quod ſenatus decreto, Cicerone conſule, factum diximus, ſed illud, quod multis ante annis Romae fuit, de quo Liuius lib. 43. c. 16. *Cenſores extemplo in atrium Libertatis adſcenderunt: et, ibi ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, et dimiſſis ſeruis publicis, negarunt, ſe prius quidquam publici negotii geſturos, quam iudicium populi de ſe factum eſſet.* Alterum monumentum eſt porticus a Q. Catulo, C. Marii conſulis collega, de manubiis Cimbricis exſtructa: quam porticum eodem anno Clodius, quo Ciceronem expulit, euertit; ſublatoque Catuli nomine, ſuum incidit. euertit autem, non vt aream faceret, ſed vt ex ea, et euerſae Ciceronis domus parte nouam porticum exſtrueret, ſicuti exſtruxit. qua de re ſic in orat. pro domo c. 38. *Hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis, et inconſtantiae poterit populi Romani dignitas ſuſtinere, viuo ſenatu, vobis principibus publici conſilii, vt domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fuluii Flacci, ad memoriam poenae publice conſtitutae coniuncta eſſe videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra ſalutem reipu-*

reipublicae fecerat, et ſenatus ſententia eſt interfectus, et eius domus euerſa, et publicata eſt: in qua porticum poſt aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Iſta autem fax, ac furia patriae, cum vrbem, Piſone et Gabinio ducibus, cepiſſet, occupaſſet, teneret, vno eodemque tempore et clariſſimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: vt, qua poena ſenatus affecerat euerſorem ciuitatis, eadem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eum, quem patres conſcripti cuſtodem patriae iudicaſſent. Quae ſequuntur c. 39. ad nouam porticum pertinent, id eſt, ad eam, quam tum ex euerſae Ciceronis domus parte, tum ex Catuli porticu Clodius fecerat. *Hanc*, inquit, *in Palatio, atque in pulcherrimo vrbis loco porticum eſſe patiemini, furoris tribunicii, ſceleris conſularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reipublicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium ſempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, et ſemper habuiſtis, non modo ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris disturbare cuperetis.* De tota porticu locutus ea ſubiungit, quae non ad totam attinent, ſed ad partem dumtaxat dedicatam, id eſt ad eam, quam e Ciceronis domo Clodius Libertati dedicauerat: nam, quae pars in vetere Catuli porticu a Clodio facta eſt, eam cur dedicatam putem, cauſſae nihil video. *Niſi quem*, inquit, *illius caſtiſſimi ſacerdotis ſuperſtitioſa dedicatio deterret. O rem, quam homines ſoluti ridere non deſinant: triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint! Publiuſne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit?* Addam et illud ex eadem oratione c. 43. de Catuli monumento teſtimonium, in quo eſt luculenta apoſtrophe ad Q. Catulum: *Tu, Q. Catule, M. Fuluii domum, cum is fratris tui ſocer fuiſſet, monumentum tuarum manubiarum eſſe voluiſti, vt eius, qui pernicioſa reipublicae conſilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc ſi quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatus, iudicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modo inſpectantibus, verum adiuuantibus, diſturbaret, euerteret, idque cum eius ciuis, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate conſul defendiſſet, domo coniungeret: nonne reſponderes, id, niſi euerſa ciuitate, accidere non poſſe?* De litteris autem huic monumento inſcriptis, infra c. 53. ſic: *Tu, procella patriae, turbo ac tempeſtas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicae tenebris offuſis, demerſo populo Romano, euerſo atque eiecto ſenatu, dirueris, aedificaris, religione omni violata, reipublicae tamen nomine contaminaris: in ciuis huiuſce aedibus, et in vrbe, quam ſuis laboribus ac periculis conſeruaſſet, monumentum deletae reipublicae collocaris, ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, ſublatoque Q. Catuli nomine, incideris: id ſperaſti rempublicam diutius, quam, quoad mecum ſimul expulſa careret his moenibus, eſſe laturam?* Locum autem huius inſcriptionis veriſimile eſt

fuiſſe,

fuiſſe, non vbi antea fuerat inſcriptio Catuli, quae fuit in media vetere porticu, ſed in media parte totius nouae porticus. nam, ſi Catuli porticum Clodius euertit, eandemque ita aedificauit, vt, adiuncta Ciceronis aedium parte, longiorem faceret; quod multa confirmant: quis dubitat, mutatum quoque inſcriptionis locum? quod ſi locus mutatur; certe nusquam aptior, quam in media noua porticu. Hic quaeri poteſt, manſeritne, reſtituto Cicerone, haec inſcriptio, ſicuti manſiſſe illam in monumento ſenatus, Cicero ad Lentulum ſcribens queſtus eſt. Non manſiſſe, idem Cicero lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. ſignificat his verbis: *Conſules porticum Catuli reſtituendam locarunt: illam porticum redemptores ſtatim ſunt demoliti.* Si porticum demoliti ſunt redemptores: non manſiſſe Clodii inſcriptionem, ſatis conſtat. Tertium monumentum eſt, quod in parte Ciceronis aedium forum ſpectante, id eſt, in ea, quae coniuncta eſt cum Catuli porticu, Libertati Clodius dedicauit, illato Tanagraeae cuiusdam meretricis ſimulacro, quod pro Libertate coleretur. hoc monumentum ſignificatur in eo loco orat. pro domo c. 37 *In conſpectu totius vrbis domus eſt mea, Pontifices: in qua ſi manet illud, non monumentum vrbis, ſed ſepulchrum, inimico nomine inſcriptum; demigrandum potius aliquo eſt, quam habitandum in ea vrbe, in qua tropaea et de me et de republica videam conſtituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam poſſim, vt, cuius vrbis ſeruatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties iudicarit, in ea poſſim intueri domum meam euerſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, et ab eodem exſtructam et poſitam in oculis ciuitatis, ne vmquam conquieſcere poſſit fletus bonorum? Exſtructam*, inquit, quod in eius parte euerſa Clodius porticum fecerat, et in ſumma porticu, ne impediretur ambulatio, monumentum Libertatis. Infra quoque c. 41. *Iſta tua pulchra Libertas deos penates, et familiares meos lares expulit, vt a te ipſa, tamquam in captiuis ſedibus, collocaretur?* Et paullo poſt c. 42. et 43. *Libertatis ſimulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, et miſerrimae populi Romani ſeruitutis. Eumne potiſſimum Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſeruorum poteſtatem ciuitas tota veniſſet? At vnde inuenta eſt iſta Libertas? quaeſiui enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuiſſe dicitur. eius non longe a Tanagris ſimulacrum e marmore in ſepulcro poſitum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioſo Libertatis ſacerdote, ad ornatum aedilitatis ſuae deportauit. — ſignum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum, quam publicae libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, a fure ſublatam, a ſacrilego collocatam? haec me domo mea pellet? haec vltrix afflictae ciuitatis, reipublicae ſpoliis ornabitur? haec erit in eo monumento, quod poſitum eſt, vt eſſet indicium oppreſſi ſenatus ad memoriam ſempiternam turpitudinis?* De eodem monumento paullo poſt

c. 44.

c. 44. *At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iſte numquam aut religionem vllam cogitauit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos coniungere. — domus mea illa prope tota vacua eſt: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum acceſſit. cauſſa fuit ambulatio, et monumentum, et iſta Tanagraea, oppreſſa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo proſpectu, porticum cum conclauibus pauimentatam trecentum pedum concupierat, ampliſſimum periſtylum; cetera eiusmodi, facile vt omnium domos et laxitate et dignitate ſuperaret. Ambulationem* vocat porticum adiectam, exſtructam in parte Ciceronis aedium, qua proſpectus erat in forum: *monumentum* autem, illam partem, in qua dixi poſitum a Clodio ſimulacrum Libertatis, id eſt Tanagraeae meretricis. Atque, in hoc etiam tertio monumento inſcriptum fuiſſe nomen Clodii, etſi verba Ciceronis iam recitata oſtendunt, iterabo tamen eadem. *In conſpectu,* inquit, *totius vrbis domus eſt mea, Pontifices: in qua ſi manet illud, non monumentum vrbis, ſed ſepulcrum, inimico nomine inſcriptum; demigrandum potius aliquo eſt.* Iniicitur in huius fere narrationis exitu tamquam ſcrupulus abeunti. poſitum enim dicet aliquis ſimulacrum Libertatis non in domo Ciceronis, ſed in Catuli porticu, quia ſcripta ſunt haec in orat. de haruſpicum reſponſis c. 15. *Simulacrum ereptum ex meretricis ſepulcro in imperatoris monumento collocaras.* Quid igitur? an a ſe ipſo diſſentire Ciceronem putemus? non diſſentit, ſed quia tota illa porticus, tum e Catuli vetere porticu, tum e Ciceronis aedibus facta, *porticus Catuli* vſitato nomine vocabatur; ideo ſimulacrum illud in Catuli monumento poſitum dicit, habita nominis ratione; cum tamen idem in ſua domo poſitum vere dixerit. Hoc tertium monumentum ſacrum dedicatumque fuit. ideo *delubrum* Cicero vocat in ea pro domo c. 51. ναὸν Plutarchus, νεὼν Dio: et lib. 4. ad Attic. epiſt. 1. *De domo noſtra nihil adhuc pontifices reſponderunt. qui ſi ſuſtulerint religionem, aream praeclaram habebimus.* Dixi de tribus monumentis, tribusque inſcriptionibus: vnum ſenatus manſiſſe monumentum, vnamque ſimul inſcriptionem, et in hac ad Lentulum epiſtola, et in oratione de haruſpicum reſponſis, Cicero non mediocri cum dolore ſignificat. Illud addam quaſi extra rem, nec tamen prorſus a re ſeiunctum: non eſſe a Clodio totam Ciceronis domum dedicatam, ſed eam tantum partem, quae ad Catuli porticum acceſſit, et in qua, vt ipſe Cicero dixit, ambulatio, monumentum, et Tanagraeae ſimulacrum fuit. nam reliquam domum Clodius, vt in ſua domo porticum trecentum pedum cum conclauibus efficeret, occuparat, ſimulata emptione Scatonis cuiusdam Marſi: qua de re ſic in eadem pro domo c. 44. *Homo religioſus, cum aedes meas idem emeret et venderet: tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emtioni illi adſcribere. poſuit ſcilicet Scatonem illum, hominem ſua virtute egentem, vt is, qui in Marſis, vbi natus eſt, tectum, quo imbris vitandi cauſa ſuccederet, nullam*

nullam haberet, aedes in Palatio nobiliſſimas emiſſe ſe diceret. Inferiorem aedium partem aſſignauit non ſuae genti Fonteiae, ſed Clodiae, *quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, niſi aut egeſtate, aut ſcelere perditus.* In eadem ſupra c. 41. *Hominem inuenire iſta labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipſe cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque cauſſam vnam vna iuſta illa rogatione ſua vir bonus dominum ſe in meis bonis eſſe voluiſſet: tamen illo ipſo in furore ſuo non eſt auſus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, poſſidere.* Et lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. de parte areae dedicata, non de tota domo, aperte mentio fit. nam, quia ſacra loca habitare profanis non licet, ideo Clodius eam partem non dedicauit, quam partim cum ſua domo coniungere, partim Clodiae genti aſſignare cogitabat. Habitaſſe autem in Palatio Clodium proxime Ciceronem, ſic vt paries parietem attingeret, non modo ex iis, quae iam poſui, coniicere facile licet, verum etiam ex iis verbis, quae ſunt in orat. de haruſpicum reſponſis c. 15. *Quid habet mea domus religioſi, niſi quod impuri et ſacrilegi parietem tangit?* Et in ea pro domo c. 44. *Monumentum iſte numquam aut religionem vllam cogitauit: habitare laxe et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos coniungere.*

Hoſtili nomine] Quia ſuum nomen Clodius inſcripſerat; ſic in orat. pro domo ſua c. 37. *in conſpectu totius vrbis domus eſt mea, Pontifices: in qua ſi manet illud, non monumentum vrbis, ſed ſepulcrum, inimico nomine inſcriptum; demigrandum potius aliquo eſt etc.*

Cruentis] Quaſi ex meo cruore confectis. meam enim eiectionem, id eſt, meum interitum, teſtantur.

Inuſtum] *Inſcriptum*, dixit in oratione pro domo: ſed hic *inuſtum*, cum ſtomacho pronunciauit, quaſi per vim eae litterae impreſſae, inuſtaeque fuerint.

Paſſi ſunt] Haec verba ſatis declarant, non eſſe Ciceroni reſtitutam eam aedium partem, quam Clodius Libertati conſecrauerat.

Vt aliptae] Etſi *aliptae* ἀπὸ τῦ ἀλείφειν, quod eſt *vngere*, dicti ſunt: hic tamen ſi pro vnctoribus accipias, non admodum congruere cum ſententia videbitur. vires enim, et colorem, oleum non auget: ſed adhibetur corporibus ad laſſitudinem vitandam. quare libentius acceperim pro iis, qui exercitationibus athleticis praeerant, quos γυμναςὰς Graeci vocant. cum enim athletis normam, et rationem exercendi corporis praeſcriberent, virium et coloris rationem habere videbantur. hoc ſenſu et Celſus vſurpauit, cum dixit initio librorum ſuorum: *Qui ſuae ſpontis eſt, nullis ſe obligare legibus debet, neque medico, neque alipta egere.* et Ariſtoteles Moral. lib. 2. Cur autem gymnaſtae, *aliptae* interdum ſint appellati, occurrit ea ratio, quod ad eorum curam vnctio quoque athletarum pertinebat. ita non a toto munere, vt gymnaſtae, ſed a parte muneris, *aliptae* dicti ſunt: vt gymnaſium quoque *palaeſtra* vocabatur, cum palaeſtra

laeſtra gymnaſii pars ſit. *Aliptas* vero pro vnctoribus, proprio ſenſu, ſaepe vſurpauit Coelius Aurelianus.

Virium et coloris rationem habere voluiſſent] Id eſt, vt me non ſolum ab exſulio reuocaſſent, ſed priſtinam ſimul cum ſalute dignitatem reſtituere voluiſſent. Lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. *Qui mihi pinnas inciderant, nolunt easdem renaſci.*

Nunc] Pro, *ſed*, vt lib. 1. de Diuin. c. 29. *Quae quidem multo plura euenirent, ſi ad quietem integri iremus. nunc onuſti cibo et vino, perturbata et confuſa cernimus.* Et in prooemio Tuſc. 3. *Nunc paruulos nobis natura dedit igniculos.* et alibi ſaepe. Graeci quoque νῦν pro ἀλλὰ crebro vſurpant.

Apelles] Cous, pingendi mirus artifex, cui palmam in hoc genere detulit antiquitas. Dilexit eum praecipue, pingique ab vno voluit, vt a Pyrgotele ſcalpi, a Lyſippo fingi, a ceteris edicto vetuit Alexander ille Macedo. Plinius lib. 7. c. 37. et lib. 37. c. 1. Horatius lib. 2. epiſt. 1. et hic noſter lib. 5. epiſt. 12. et lib. 2. ad Attic. epiſt. 21. in Bruto c. 18. lib. 3. de Orat. c 7. et alii.

Veneris] Quae vna maxime inter Apellis opera excelluit. celebratur a Cicerone lib. 2. ad Attic. epiſt. 21. lib. 3. de Offic. c. 2. lib. 1. de Diuin. c. 13. in Orat. c. 2. lib. 1. de Nat. Deor. c. 27. lib. 4. in Ver. c. 60.

Politiſſima arte] Cui nihil deeſſet, exquiſita in primis, et egregia. ſic *politum iudicium, polita doctrina, politus homo.*

Inchoatam] Inchoatum eſt, quod principia tantum habet. ſic lib. 3. de Offic. c. 2. *Vt nemo pictor eſſet inuentus, qui Coae Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquiſſet, abſolueret.*

Reliquit] Inexſpectata morte oppreſſus.

In capite meo] Quia ſalutis tantum, non etiam dignitatis meae, rationem habere voluerunt.

Elaborarunt] Cum me in patriam reduxerunt.

Non modo inuidorum] De quibus hactenus locutus eſt.

Sed etiam inimicorum] Qui multo etiam magis, quam inuidi, ſperauerant me poſt reditum, memoria calamitatis admonitum, fracto, ac demiſſo animo futurum.

De vno acerrimo] *Vno*, magis exprimit Metelli fortitudinem, quam ſi dixiſſet, *de acerrimo:* quaſi praeter ceteros ea laude excelleret.

Conſtantia] Cum in L. Saturnini legem de agro Gallico diuidendo, per vim latam, iurare noluit, et in exſulium abire, quam de ſua ſententia decedere, maluit. Plutarchus in Mario. Appianus lib. 1. de bell. ciu. in orat. pro Sextio c. 16. et 47.

Q. Metello, Lucii filio] Diſtinguendus erat a duobus Metellis, quorum vtrique praenomen Quinto fuit, Balearico, et Nepote. itaque vel Numidici cognomen, vt in orat. pro Sext. c. 62. vel patris praenomen, vt hic, addi oportuit. Eandem ob cauſſam lib. 3. de Orat. c. 18. dixit: *Hinc haec recentior Academia emanauit, in qua exſtitit diuina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores co-*

gnoui

gnoui Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, et ſocerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adoleſcens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum virum. Hoc Caeciliae familiae cognomen vnde manauerit, Feſti fragmenta demonſtrant. *Metelli*, inquit, *dicuntur in re militari quaſi mercenarii. Attius Annalium 27. Calones, famulique Metellique, Caculaeque; a quo genere hominum Caeciliae familiae cognomen putatur ductum.*

Fracto animo et demiſſo] Fracta enim demittuntur potius, quam extolluntur.

Eſt vero probandum] Ironia: quae negandi vim habet, cum affirmare verba tamen ipſa videantur. Sic Virgilius lib. 4. Aen. v. 93.

Egregiam vero laudem, et ſpolia ampla refertis

Tuque puerque tuus. —

Summa voluntate] Tantum abeſt, vt inuitus, vt etiam libentiſſime, precibus propinquorum, amicorumque neglectis, patria ceſſerit.

Egregia animi alacritate abfuerit] Cum reliqui fere omnes, erepto adſpectu patriae, in moerore iaceant. Recitat Gellius lib. 17. c. 2. ipſius Metelli, ex epiſtola ad Domitios, haec verba: *Illi omni iure, atque honeſtate interdicti: ego neque aqua, neque igni careo; et ſumma gloria fruiſcor.* De hac Metelli alacritate, et perpetua vultus, animique conſtantia, Valerius lib. 4. c. 1. et is, qui librum ſcripſit de viris illuſtribus.

M. illum Scaurum] Patrem eius, pro quo extat mutilata Ciceronis oratio, patricium, Aemiliae gentis, ſaepe principem ſenatus. in cenſura Aemiliam viam ſtrauit, pontem Aemilium exſtruxit. Nominat eundem cum laude in orat. pro Sextio c. 47. in ea pro Rabirio c. 7. et Salluſtius, in Iug. c. 25. Pedianus, Plinius lib. 36. c. 15. ſcriptor libri de viris illuſtribus c. 72. Dicit autem *M. illum Scaurum*, vt hic diſtinguatur ab eo M. Scauro, qui conſularis et ipſe fuit, ſed Aureliae gentis, id eſt plebeii generis, minime cum hoc virtute, et honore conferendus. itaque, cum loquitur Cicero de nobiliore Scauro, addit fere, diſtinguendi gratia, pronomen, *ille*, vt in ea pro domo c. 19. *Quod M. Druſus in legibus ſuis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, et L. Craſſus conſularis non obtinuerint.*

Conſtantia et grauitate] Qui a C. Graccho vsque ad Q. Varium ſeditioſis omnibus reſtiterit, quem nulla vis, nullae minae, nulla inuidia labefecerit. ſic enim de eo ſcripſit Cicero in orat. pro Sextio c. 47. in ea vero, quam pro eius filio habuit, cuius exſtant reliquiae quaedam, *cuſtodem* appellat *reipublicae.* Ter accuſatum, a Domitio tribuno plebis, a Q. Seruilio Caepione, a Q. Vario tribuno plebis, nec vmquam damnatum indicat eadem oratio. Actione autem prima in Verrem ornat eum eadem conſtantiae, grauitatisque laude. Sic enim Scauri generum, M. Acilium Glabrionem, praetorem, alloquitur c. 17. *Circumſtant te ſummae auctoritates, quae te obliuiſci laudis domeſticae non ſinant: quae te dies, noctesque commoneant, fortiſſimum tibi patrem, ſapientiſſimum auum, grauiſſimum ſocerum fuiſſe. Quare, ſi Glabrionis patris vim,*

et

et acrimoniam ceperis ad reſiſtendum hominibus audaciſſimis: ſi aui Scaeuolae prudentiam ad proſpiciendas inſidias, quae tuae, atque horum famae comparantur: ſi ſoceri Scauri conſtantiam, vt ne quis te de vera, et certa poſſit ſententia demouere: intelliget populus Romanus, etc. Conſtantiam eius Pedianus etiam ad orat. pro Scauro commendat his verbis: *Q. Seruilius Caepio Scaurum ob legationis Aſiaticae inuidiam, et aduerſus leges pecuniarum captarum reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Seruilius Glaucia. Scaurus tanta fuit conſtantia, et animi magnitudine, vt Caepionem contra reum detulerit, et, breuiore die inquiſitionis accepta, effecerit, vt ille prior cauſſam diceret, M. quoque Druſum tribunum plebis cohortatus ſit, vt iudicia commutaret.*

Grauitate] In eadem oratione pro Scauro grauitatem ei tribuit. *Curia*, inquit, *illa de grauiſſimo principatu patris, fortiſſimoque teſtatur.*

Suſpicabantur] Quia veriſimile videretur; malis enim ſaepe frangitur conſtantia.

Cumque Metellum] Sic malo, quam, *cum Q. Metellum.* eſt enim haec altera ratio, cur maiore etiam, quam antea, eſſe animo deberet. Habent autem libri quoque veteres, in iis Mediceus, *cumque.*

Promulgantibus omnibus] Legem de reditu Ciceronis omnes magiſtratus promulgarunt, praeter Appium praetorem, P. Clodii, qui Ciceronem ſua lege eiecerat, fratrem, et duos tribunos plebis, Serranum, et Numerium Quinctium, quos in oratione in Piſonem c. 15. *de lapide emptos* vocat. pro Milone autem c. 15. *Septem*, inquit, *praetores, octo tribuni plebis, illius aduerſarii, defenſores mei.*

Referente conſule] P. Lentulo, idem in orat. poſt reditum ad Quir. c. 4. *Ego iis, a quibus eiectus ſum, prouincias obtinentibus, inimico autem optimo viro et mitiſſimo altero conſule referente reductus ſum.* Hoc tamen intelligendum, quia Lentuli maxime opera in patriam reſtitutus eſt Cicero, ideo relationem in ſenatu ei tantum tribui, cum tamen alter conſul, non a principio, ſed P. Seruilii Iſaurici oratione permotus, in relatione conſenſerit. itaque, cum ait Cicero, Lentulum retuliſſe, actionis initium, et praecipuam ſui reditus cauſſam ſpectat; cum vero addit, ſimul Q. Metellum retuliſſe, exitum rei conſiderat. primo enim aduerſatus non eſt Metellus Lentulo referenti, poſt etiam, Seruilii cohortatione, et precibus, adiuuit. vnde illud in orat. poſt redit. in ſenatu c. 10 *Itaque dimittitur non modo ſalutis defenſor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adſcriptor dignitatis meae.* Et in ea poſt redit. ad Quir. c. 6. *P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentiſſimus ſenatus, vno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis ampliſſimis ornauit.* Et pro domo c. 27. *Q. Metellus, collega tuus, de me ad ſenatum tecum vna retulit.* Et pro Sext. c. 62. *Vt etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuiſſet inimicus, de mea ſalute retulerit.*

Comitiis centuriatis] Quibus legem tulit Lentulus conſul. qua de

de re ſic in orat. pro domo c. 28. *Conſtat, nullis vmquam comitiis, campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruiſſe.* In Piſon. c. 15. *Legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegae Q. Metelli ſententia: — Quae lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini ciui vllam, quo minus adeſſet, ſatis iuſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis umquam multitudinem hominum tantam, neque ſplendidiorem fuiſſe.* Et pro Sextio c. 51. *Cum de me eodem ex ſenatus conſulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis eſt, qui non profiteatur ſe affuiſſe, et ſuffragium de ſalute mea tuliſſe?* Comitiorum tria genera fuerunt: de quibus alio loco pluribus verbis. hoc tantum dicam, centuriatis creari ſolitos eſſe maiores dumtaxat magiſtratus, conſules, decemviros, tribunos militum conſulari poteſtate, cenſores, praetores: iisdem a maioribus tantum magiſtratibus leges eſſe latas, vt cum de bello indicendo ferebatur; haberi autem a tribuno plebis non potuiſſe, qui non fuit inter maiores magiſtratus. quod ſi perduellionis aliquem tribunus plebis accuſaret, (quo de crimine centuriatis comitiis populus iudicare ſolitus eſt) petebat a conſule diem, quo populum in campum Martium per centurias non ipſe, ſed conſul ad iudicium conuocaret. Liuius lib. 2. c. 56. Gellius lib. 13. c. 12. et lib. 15. c. 27.

Ordinibus] Augere ſententiam Cicero videtur, cum, facta hominum mentione, ordines ſubiungit: quod illi familiare eſt. Lib. 3. epiſt. 10. *Quae de hominum, atque ordinum omnium erga te ſtudiis ſcribis ad me.* Et pro Cornelio, orat. 1. *Num alicui gratificabatur aut homini, aut ordini?* et Coelius lib. 8. epiſt. 17. *Praeter feneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam eſt, niſi Pompeianus. Omni genere hominum, et ordine,* dixit lib. 2. de Offic. c. 24. Tres autem erant ordines in ciuitate, ſenatus, equites, plebs.

Quod quemquam maleuolentiſſimum] Vel minima res maleuolentiſſimos offendit: ego tamen nihil committo, quod iure quemquam, vel maleuolentiſſimum, poſſit offendere.

Alienioribus] Cum quibus nulla intercedit amicitia. Lib. 2. ad Attic. epiſt. 20. *Si modo erunt eiusmodi litterae, quas in alienum incidere nolim.* Et lib. 10. ad eundem epiſt. 11. *Obſignata iam epiſtola ſuperiore, non placuit ei dare, cui conſtitueram, quod erat alienus.* Lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Si Clodius vi agere conabitur; ſpero fore, ſtudiis non ſolum amicorum, ſed etiam alienorum, vt vi reſiſtamus.* Pro Murena c. 27. *Ea conditione* (Cato) *nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, et ingenium praeſidio multis, etiam alieniſſimis, vix cuiquam inimico, exitio eſſe deberent.*

Eos] Quos ſaepe nutu, et ſignificatione appellat. inuidebant enim Ciceroni, nouo homini, optimates multi.

Splendorem, et ſpeciem] Dignitatem et gratiam.

Intuentur] Plus eſt, *perſpicere*, quam *intueri.* propterea de manifeſtis, ſplendore, et ſpecie, dixit, *intuen-*

intuentur: de occultioribus autem, ſollicitudine, et labore, *perſpicere non poſſunt.* Similibus verbis, in ſimili ſententia, vſus eſt Iſocrates, cum ſcriberet ad Iaſonis liberos: Τὰς μὲν ἐξουσίας, inquit, καὶ τὰ κέρδη, καὶ τὰς ἡδονὰς ὁρῶσι, καὶ τούτων ἀπολαύσεσθαι προσδοκῶσι· τὰς δὲ ταραχὰς, καὶ τοὺς φόβους, καὶ τὰς συμφορὰς, τὰς τοῖς ἄρχουσι συμπιπτούσας, καὶ τοῖς φίλοις αὐτῶν, οὐ θεωροῦσιν. Crebro incurrebat Cicero in huiusmodi figuras; primum quidem, quia valebat ingenio; deinde, quia libros maxime peruolutabat Iſocratis; quem laudat egregie lib. 2. de Orat. c. 3. in Bruto c. 12. in Oratore c. 13.

Sollicitudinem, et laborem] Quibus cum ſplendorem, eamque ſpeciem tueor.

Quibus ornem Caeſarem] Cui decreuerat ſupplicationem quindecim dierum, ſtipendium, decem legatos. quod ſupra oſtendi.

Quaſi deſciſſem ERN. *Quaſi deſciuerim*] Hic, *quaſi*, non minuit, ſed indicat: vt ſi dixiſſet: illud queruntur in meis ſententiis, quod a priſtina cauſſa deſciuerim. Eadem vis huiuſce verbi cognoſcitur apud Suetonium in Tiberio c. 11. cum ait: *Ab Oſtia oram Campaniae legens, imbecillitate Auguſti nunciata, paullum ſubſtitit. Sed, increbreſcente rumore, quaſi ad occaſionem maioris ſpei commoraretur, tantum non aduerſis tempeſtatibus Rhodum enauigauit.*

A priſtina cauſſa] Ab optimatum cauſſa, qui ſe tueri rempublicam profitebantur; cum Caeſar, Pompeius, et Craſſus pro ipſorum potentia contendere viderentur. *Priſtina* vero, quam ante exſulium, nulla neque Caeſaris, neque Pompeii ratione habita, defenderat.

Cum illa ſequor, quae paullo ante propoſui, tum hoc non in poſtremis] Cum illa me ad ornandum Caeſarem cohortantur, quae paullo ante collegeram, fides Pompeii, quam Caeſari de me dederat, Quinti fratris, quam Pompeio: ipſius Pompeii voluntas, de me optime meriti; quorundam optimatum cum inimico non ſolum meo, ſed etiam patriae, ac bonorum omnium reconciliatio; Caeſaris et vetus amicitia, et incredibilis quaedam in me, fratremque meum liberalitas; res ipſa publica, Pompeii, Caeſarisque rebus geſtis non mediocriter aucta; quae cum iis, quibus tantum deberet, nolle contentionem fieri videretur. cum igitur haec me mouent: tum accedit illa ratio, a Platone comprobata, quod, quales in republica principes, tales video reliquos ſolere eſſe ciues.

Coeperam exponere] Cum enim ſententiam Platonis poſuiſſet de corruptis principum exemplo ciuibus, eam vt probaret, ita longe digreſſus eſt, inducta commemoratione ſui conſulatus, vt a propoſito non nihil aberraſſe videatur. itaque narrationem interruptam, ab alio tamquam orſus principio, retexit.

Non offendes eundem bonorum ſenſum] Ex quo ſequitur, vt ſententia quoque noſtra commutanda videatur, ſiquidem Platonem audimus, mutatae ciuitatis cauſſam in principes conferentem.

Reliquiſti] Tertio ante anno in prouinciam iuerat Lentulus: interea conuerſus eſt orbis reipublicae,

 ſed

ſed maxime ſuperiore anno, Pompeio, et Craſſo coſſ.

Confirmatus] Confirmandi enim ſenatus conſul ipſe ex Kal. Ian. fundamenta iecerat.

Interruptus, afflictus] Annum ſignificat, quo multa per vim, contraque auſpicia geſta ſunt a Caeſare conſule, eiusque voluntatis miniſtro Vatinio tribuno plebis.

Recreatus abs te totus eſt] Amiſſam enim Piſone, et Gabinio coſſ. auctoritatem ſenatus reuocaſti tum aliis in rebus, tum vero in ſalute mea, quam Clodius, ingenti ſenatus dolore, afflixerat.

A quibus tuendus fuerat] De iis loquitur, quos ſupra appellauit his verbis: *aut occulta nonnullorum odia, aut obſcura in me ſtudia cernebam.* Et: *certorum hominum, quos iam debes ſuſpicari, ſermones referebantur ad me.* Et: *vſus es quibusdam nobiliſſimis hominibus, fortioribus in me reſtituendo, quam fuerant iidem in tenendo.* Infra vero: *quidam homines, et iidem illi, quos ſaepe nutu ſignificationeque appello.* *Tuendus* autem paſſiue, vt *fruendus*, *vtendus:* ſed ipſo quoque verbo paſſiue vſus eſt Varro lib. 3. de re ruſt. c. 1. *In pace a ruſticis Romani alebantur, et in bello ab his tuebantur.*

Fronte atque vultu] Quae ſaepe mentiuntur.

Suſtinetur] Fallendi ſtudio ſuſcepta.

Noſtro illo ſtatu] Cum ſententiae noſtrae magnum in ſenatu pondus haberent.

Optimates] Patroni, ac defenſores publicae cauſſae: quos ita definit in orat. pro Sext. c. 45. *Duo genera ſemper in hac ciuitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates et haberi, et eſſe voluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini iucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, vt ſua conſilia optimo cuique probarent, optimates habebantur.*

Senſu ERN. *Sententia*] In ſenatu: ex qua non eundem eſſe eorum ſenſum, qui fuerat antea, cognouimus.

Tabella] In iudiciis: cum abſoluerunt, quos damnari oportuit. Nec dubito, quin hic Cicero Sex. Clodii, nocentiſſimi hominis, abſolutionem ſignificet; quem ſenatorum vrna copioſe abſoluit; ad quos dirigitur haec tota narratio. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6.

Sapientium ciuium] Qui rempublicam optimo et animo, et conſilio tractarent, *ſapientes* olim vocabantur: et hoc ſapientiae genere Theages ille Platonicus optat excellere. hac igitur de ſapientia loquitur Cicero, non de illa, quae, vt a Stoicis definitur, *diuinarum humanarumque rerum perfecta ſcientia eſt.*

Idem ille Plato] A me antea nominatus.

Quem ego vehementer auctorem ſequor] Cuius apud me grauis admodum auctoritas eſt; cui praecipienti aliquid maxime pareo; cuius etiam ſententias in mea ſcripta libenter transfero. Plinius in praefat. *Cicero*, inquit, *in libris de republica Platonis ſe comitem profitetur: in Conſolatione filiae, Crantorem, inquit, ſequor.*

Tan-

Tantum contendere in republica] Platonis verba ſunt in Critone: Πανταχοῦ ποιητέον ἃ ἂν κελεύοι ἡ πόλις τε, καὶ ἡ πατρὶς; ἢ πείθειν αὐτὴν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε; βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε πατέρα; πολὺ δὲ τούτων ἔτι τὴν πατρίδα; Idem dixit in epiſtola longa ad Dionis propinquos: Πατέρα δὲ ἢ μητέρα οὐχ ὅσιον ἡγοῦμαι προσβιάζεσθαι, μὴ νόσῳ παραφροσύνης ἐχομένους· βίαν δὲ πατρίδι πολιτείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ὅταν ἄνω φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν ᾖ γίνεσθαι τὴν ἀρίστην.

Quantum probare] Rationibus. nam vis neque patriae, neque parentibus afferenda. quod Plato dixerat, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε, conuertit, *quantum probare tuis ciuibus poſſis.*

Vim neque parenti, neque patriae] Eundem Platonis locum Salluſtius in prooemio Iugurthini c. 3. videtur imitatus. *Vi quidem*, inquit, *regere patriam, aut parentes, quamquam et poſſis, et delicta corrigas, tamen importunum eſt.*

Ait] Non hoc ait in eodem dialogo, ſed in epiſtola ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis eſſe putat. Subſcribemus Graeca verba; in quibus de ſeniore iam populo, veteribusque inſtitutis aſſuefacto, non de deſipiente mentio fit. ſed videlicet Ciceronis hoc eſt in Graecis conuertendis, vt verba non numeret, ſed tamquam appendat. quod ipſemet in prooemio libri de optimo genere oratorum c. 5. profitetur. Ἐὰν δέ τις ἀκούσας ταῦτα εἴπῃ, Πλάτων, ὡς ἔοικε, προσποιεῖται μὲν τὰ δημοκρατίᾳ ξυμφέροντα εἰδέναι· ἐξὸν δὲ ἐν τῷ δήμῳ λέγειν καὶ συμβουλεύειν αὐτῷ τὰ βέλτιστα, οὐ πώποτε ἀναστὰς ἐφθέγξατο πρὸς ταῦτ' εἰπεῖν, ὅτι Πλάτων ὀψὲ ἐν τῇ πατρίδι γέγονε, καὶ τὸν δῆμον κατέλαβεν ἤδη πρεσβύτερον, καὶ εἰθισμένον ὑπὸ τῶν ἔμπροσθεν, πολλὰ καὶ ἀνόμοια τῇ ἐκείνου ξυμβουλῇ πράττειν. ἐπὶ πάντων ἂν ἥδιστα, καθάπερ πατρὶ συνεβούλευεν αὐτῷ, εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ᾤετο, πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν.

Quod] Deeſſe videtur, quo referatur. nam ea, quae ſequuntur, verba, *offendiſſet, vidiſſet, diffideret, arbitraretur*, propinquam particulam, *cum*, ſingula reſpiciunt: quod acute intuentibus viſum iri arbitror.

Prope iam deſipientem ſenectute] Similitudine vſus eſt Cicero hominum non morbo, aut caſu aliquo, ſed ſenectute deſipientium. nam, vt aetatis vitium corrigi iam non poteſt: ſic populum diuturna peccandi conſuetudine ita corruptum, vt prope ad inſaniam peruenerit, nulla ratio ad ſanitatem traduxerit.

Nec perſuadendo] Quia prope deſiperet ſenectute.

Nec cogendo] Quia vim neque parenti, neque patriae afferri oporteret.

Diffideret] Quis autem, quod praeſtari a ſe poſſe diffidat, id conetur? Salluſtius in eodem loco, ex Platonis verbis, εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ᾤετο, πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν, hanc ſententiam ita refert: *Fruſtra niti, neque aliud fatigando, niſi odium, quaerere, extremae dementiae eſt.*

Cogi fas eſſe non arbitraretur] Hoc pendet non a proximo, *cum*, ſed ab eo, *quod*, vbi cauſſam explicare Cicero incipit, cur Plato rempublicam non attigerit: hoc modo: *atque hanc quidem ille cauſſam ſibi ait non attingendae reipublicae*

fuiſſe, quod populum Athenienſem, cum perſuaderi poſſe diffideret, cogi fas eſſe non arbitraretur.

Mea ratio fuit alia] Verbum, *ratio*, multis rebus eleganter communicat Latina lingua, nec ſemper eodem ſenſu. lib. 3. epiſt. 5. *Animaduerti, et didici ex tuis litteris, te omnibus in rebus habuiſſe rationem, vt mihi conſuleres, reſtitueresque, et praeparares quodam modo omnia, quo mea ratio facilior, et ſolutior eſſe poſſet.* Et ibidem, infra: *Tua ratio poſtea eſt commutata.* Et epiſt. 8. eiusdem libri: *Mea ratio in tota amicitia noſtra conſtans, et grauis reperietur.* Quibus in locis, atque aliis, quae breuitatis cauſſa praetermitto, licet intelligere, quae res huic ſubiecta verbo ſit: nec difficilis imitatio eſt: ſed verbo verbum explanare ſi quis velit, fruſtra fortaſſe conabitur. Eſt enim *ratio* nonnumquam id, quod ad nos pertinet, et quaſi ſtatus quidam rerum noſtrarum: interdum autem actio potius videtur eſſe: vt cum dixit, *quo mea ratio facilior, et ſolutior eſſe poſſet.* Et illud, *tua ratio poſtea eſt commutata.* Et, *mea ratio in tota amicitia noſtra conſtans, et grauis reperietur.*

Neque integra re] Integra Platoni res fuit ad conſulendum; quia numquam attigit rempublicam, quod mihi non contigit; qui cum rempublicam antea tractaſſem, propterea implicatus tenebar; quod rationes quaedam, vt a publicis rebus abſtinerem, et ad noſtra me ſtudia litterarum referrem, quaedam contra, vt in vetere vitae curſu, publicisque actionibus pergerem, hortari viderentur.

Laetatus tamen ſum] In hac moleſtia, quam ex mutatione ſententiae meae capiebam, laetabar tamen, quod in defendenda Caeſaris, Pompeiique cauſſa, non modo rationibus meis, otioque ac ſaluti conſulerem, ſed etiam ea defenderem, quae probari poſſent a bonis viris. Oſtendit ita ſe cum Caeſare, ac Pompeio ſentire velle, ne quid tamen, quod obſit reipublicae, committat. id infra confirmat, cum ait: *Facile patior, ea me de republica ſentire ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam reipublicae rationibus putem conducere.*

Caeſaris liberalitas] De qua ante: *Hic multum valuit cum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Q. fratri cum Caeſare fuiſſe, tum humanitas eius ac liberalitas, breui tempore et litteris et officiis perſpecta nobis et cognita.* Commemorat eam libenter Cicero, quia beneuolentiam liberalitas maximopere conciliat. infra quoque: *Eius omni et gratia, quae ſumma eſt, et opibus, quas intelligis eſſe maximas, ſic fruor, vt meis.*

Tantisque victoriis] Quantas ipſe exponit quinque primis libris de bell. Gall. ſuperatis Heluetiis et Germanis, vt in lib. 1. Neruiis, vt in lib. 2. de quibus, deque omni Gallia pacata cum Caeſar ad ſenatum litteras miſiſſet, decreta ei quindecim dierum ſupplicatio eſt; quod ante id tempus acciderat nemini: Venetis, maritimam Galliae partem contra Britanniam incolentibus, lib. 3. rurſus Germanis deuictis, Sicambris perterritis, cum Rhenum primus Romanorum cum exercitu tranſiſſet, Britanniae poſt ſecunda proelia obſidibus imperatis;

tis: quibus rebus Romae cognitis, decreta ei viginti dierum ſupplicatio: vt ex ipſius lib. 4. c. 38. conſtat: in Britanniam copiis iterum traductis, re bene geſta, tributo impoſito, obſidibus acceptis, mox in Gallia Eburonibus, Aduaticis, Nerviiſque pugna victis, vt lib. 5. quae geſta ſunt Domitio et Appio coſſ. quo anno ſcripta eſt epiſtola, et, vt videtur, in extremo. itaque vel, quae commemoraui, omnia, vel pleraque certe ſignificat Cicero, cum ait, *tantisque victoriis*.

Ornandus] Reipublicae cauſſa.

Meae ſalutis auctoribus] Quorum virtute atque opera ſum in patriam reſtitutus. in libro de clar. orat. c. 77. *Duo praeterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum iniuriarum vltor, auctor ſalutis.*

Diſceſſerim] Vobis exceptis, nemo eſt, cui perinde ac Caeſari debeam; ſecundum vos, nullius in me maiora, quam Caeſaris, merita eſſe confiteor. Similiter locutus eſt lib. 6. epiſt. 12. *Omnes Caeſaris familiares ſatis opportune habeo implicatos conſuetudine et beneuolentia, ſic, vt, cum ab illo diſceſſerint, me habeant proximum.*

Deuinctum] Proxime: *commemoranda quaedam, et diuina Caeſaris in me fratremque meum liberalitas.* Et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Ille mihi, ſecundum te, et liberos noſtros, ita eſt, vt ſit paene par.*

Gaudeam] Debitori ſolere odio eſſe creditorem, cognoſcitur ex Ariſtotele Ethic. lib. 9. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων, οἱ μὲν ὀφείλοντες βούλονται μὴ εἶναι οἷς ὀφείλουσιν, οἱ δὲ δανείσαντες καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας· οὕτω καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας βούλεσθαι εἶναι τοὺς παθόντας, ὡς κομιουμένους τὰς χάριτας. Non igitur qui beneficium accepit, ſed qui dedit, gaudere ſolitus eſt. parit enim virtutis exercitatio laetitiam: et amamus eum, in quo liberalitatem, id eſt, virtutem, exercemus. is autem, cui tributum beneficium eſt, non aeque amat eum, qui tribuit, nec ſe deuinctum eius officiis cum gaudio confitetur. nemo eſt enim, quem ſuae tenuitatis commemoratio delectet. Cicero tamen erga bene de ſe meritos ita delectatur officio ſuo, non modo vt fateatur id, quod debet, ſed etiam vt debere ſe gaudeat. quod ipſi Lentulo, cuius opera ſalutem recuperauerat, fore gratiſſimum intelligit. nam ſi talem Caeſari animum praeſtat: quid faciet ei, cui ſe plus, quam Caeſari, debere, iam dixit?

Facilia ſunt] Nam, quae me cauſſae ad ornandum Caeſarem adduxerunt, iisdem, vt cum Vatinio, et Craſſo in gratiam redirem, adductus ſum.

De Appio] Cum quo per Pompeium, cuius filio nupſerat Appii filia, in gratiam rediit: vt eſt in epiſt. ad M. Brutum, apud Quinctilianum lib. 9. c. 3.

De Vatinio] Quem, ſcire vis, cur defenderim, et laudarim. Geſſerat cum eo graues inimicitias Cicero, tum reipublicae cauſſa, quia leges contra ſenatus voluntatem, contraque morem maiorum tulerat in tribunatu; tum etiam, quia teſtimonium dixerat in Sextium, quem Cicero de vi accuſatum defendit.

Per Pompeium] Quo conſule comitia habente, ſuperiore proximo anno praetor Vatinius creatus

 eſt,

eſt, M. Catone reiecto: qui cum ante Vatinium populi ſuffragiis praetor fieret, conſul Pompeius, auſpicia mentitus, comitia diſſoluit. quod ei, augur cum eſſet, iure ſacerdotii licebat. Plutarchus in Pompeio, Dio lib. 39.

Praetor eſt factus] Corruptis ſuffragiis, anno proximo, conſulibus ex interregno creatis Pompeio et Craſſo. Plutarchus.

Catonis] Viri optimi, qui cum Vatinio, nequiſſimo homine, praeturam anno proximo ſuperiore petens, repulſam tulerat: hoc autem anno praetor erat. lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 2. Aſconius in commentario orationis pro Scauro.

Defenderem] Accuſatus eſt Vatinius, vt ait Pedianus in commentarii prooemio orationis pro Scauro, Appio et Domitio coſſ. id eſt, quo anno ſcripſit Cicero hanc epiſtolam: accuſatus autem a C. Licinio Caluo de ambitu, quia praetoria comitia corrupiſſet. nam et centuriis nummos ab eo contra leges datos, ait Plutarchus in Pompeio: et Quinctilianus locum recitat lib. 6. c. 1. ex oratione Calui contra Vatinium de ambitu reum. *Egregie in Vatinium Caluus, factum, inquit, ambitum ſcitis omnes, et hucc vos ſcire omnes ſciunt.* Idemque lib. 9. c. 2. ponit illud ex oratione Calui in Vatinium: *Perfrica frontem, et dic te digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.* Aquila quoque Romanus haec recitat ex Calui oratione in Vatinium: *Non ergo pecuniarum magis repetundarum, quam maieſtatis; neque maieſtatis magis, quam Plautiae legis; neque Plautiae legis magis, quam ambitus; neque ambitus magis, quam omnium legum omnia iudicia perierunt.* Legimus etiam in Seneca, declamationum lib. 6. *Caluus, qui diu cum Cicerone iniquiſſimam litem de eloquentiae principatu habuit, vſque eo concitatus auctor fuit, ut in media oratione eius exclamaret Vatinius reus: rogo vos, iudices, num, ſi iſte diſertus eſt, ego damnandus ſum?* Accedit Cornelii Taciti teſtimonium in dialogo de oratoribus c. 21. *Verſantur*, inquit, *in hominum ſtudioſorum manibus accuſationes*, (Calui) *quae in Vatinium inſcribuntur, ac praecipue ſecunda ex his oratio.* Et infra ibidem c. 34. *Nono decimo aetatis anno L. Craſſus C. Carbonem, vno et viceſimo Caeſar Dolabellam, altero et viceſimo Aſinius Pollio C. Catonem, non multo aetate antecedens Caluus Vatinium, iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieque cum admiratione legimus.* Ipſe Vatinius ita ſcripſit ad Ciceronem lib. 5. epiſt. 9. *Si tuam conſuetudinem in patrociniis tuendis ſeruas, P. Vatinius cliens aduenit, qui pro ſe cauſſam dicier vult. Non, puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepiſti.* Et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 16. *Poſt meridiem*, inquit, *Vatinium aderam defenſurus.*

Mira contentio] Nec mirum: tribunatum enim ſuum ex Caeſaris libidine Vatinius geſſerat: in quo, praeter alia, legem tulerat, inuito ſenatu, de Gallia citeriore ab eo ſimul cum Illyrio per quinquennium obtinenda. Suetonius in Caeſare c. 22. Plutarchus, omnes hiſtorici.

Laudarim] Dixi iam, laudari ſolitos eſſe reos ab ampliſſimis viris; quod

quod eorum laudatio quaſi quaedam apud iudices commendatio videretur.

Ne tibi ego idem reponam] Ne ego quoque abs te quaeram, cum veneris, cur nonnullos in iudicio laudaris, de quibus tamen haud optime ſentias: poſſum idem quaerere a te abſente; cum ex Hiſpania citeriore quibusdam laudationem miſeris. Cauſſam igitur defendendi Vatinii, Caeſaris contentionem poſuit. Et, quia ſubiicere Lentulus poterat: an etiam, vt eundem laudares, Caeſar contendit? excuſat laudationem ſuam ipſius Lentuli exemplo, cum alia ratione vix poſſet: ſiquidem neceſſaria, contendente Caeſare, defenſio videri poterat; laudatio autem, voluntaria. Scimus autem, hoc eſſe poſitum in oratoris artificio, vt, cum rationes et argumenta non ſuppetant, ad exempla confugiat.

Vltimis terris] Hiſpaniae duae fuerunt, citerior, et vlterior: quam vtramque anno ſuperiore et ſenatus, et lege a tribuno plebis Trebonio perlata, populus Pompeio dederat. hic de citeriore accipiendum; cui praefuiſſe cum imperio Lentulum, ſupra demonſtratum eſt iis verbis, *cum tu Hiſpaniam citeriorem cum imperio obtineres.* Et quamquam vlterior Hiſpania potius, quam citerior, vltima terrarum eſſet ad Oceanum vſque pertinens: ad commune tamen Hiſpaniae nomen Cicero ſpectauit, cum eſſet ea tota prouincia ad occidentem, (vti ad orientem Syria, terminus imperii Romani. De Cilicia tamen, quae citra Syriam eſt, dixit [illegible] epiſt. 9. *a te ipſo* [illegible] *gentes:* non quod [illegible], ſed quod inter vltimas imperii Romani. Salluſtius autem in Coniuratione Catilinae c. 16. *Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat*, id eſt, extremis imperii, in finibus imperii, ad imperii fines. Et Nepos in Attici vita c. 20. *Antonius ex vltimis terris, quid ageret, curae ſibi habebat certiorem facere Atticum.*

Miſeris] Per litteras etiam ab iis, qui aberant, rei laudabantur. Aſconius in commentario pro Scauro: et Planco Burſae laudationem a Pompeio, cum eſſet proconſul ad vrbem, ad iudices miſſam, legimus in Dione lib. 40.

Pertimueris] Apparet, laudatos a Lentulo, qui ab optimatibus diſſiderent.

Sed tamen] Omiſſa laudatione, redit ad cauſſas defenſionis. quod enim P. Clodium quidam optimates, Ciceronis inimicum, ipſo praeſente amplexarentur, in manibus haberent, fouerent, oſcularentur, vt ei ſtomachum facerent: propterea, vt eorum conſuetudinem imitaretur, et quaſi par pari referret, ipſe quoque, hominem optimatibus inuiſum, Vatinium defendit.

Par pari ERN. *Par pro pari referto*] Sic ſtat verſus: *par pari*, trochaeum admiſcebat, qui locum non habet in ſenariis. Graeci dicunt, ἀντιποιεῖν.

Quidam nobiles homines] De quibus ante: *Certorum hominum, quos iam debes ſuſpicari, ſermones referebantur ad me: qui cum illa ſentirent in republica, quae ego agebam, ſemperque ſenſiſſent: me tamen non ſatisfacere Pompeio, Caeſaremque inimiciſſimum mihi futurum, gaudere ſe aiebant.* Et aliquanto poſt: *Quidam homines in*

in capite meo ſolum elaborarunt, reliquum corpus imperfectum ac rude reliquerunt.

Seuere ſeducerent] Quaſi de grauibus, ſeriisque rebus cum eo deliberaturi. adhibetur enim ad ſeria ſeueritas. vnde praeceptum illud lib. I. de Offic. c. 37. *Videat in primis, quibus de rebus loquatur: ſi ſeriis, ſeueritatem adhibeat; ſi iocoſis, leporem.*

Suum Publium] Clodium, cum quo in gratiam redierant. quae maxime res ab optimatum cauſſa Ciceronem abalienauit, et cum Caeſare. totaque Caeſaris factione coniunxit, vt etiam duos maxime omnium infenſos, atque inimicos optimatibus, Gabinium, rogatu Pompeii, Vatinium, Caeſare contendente, defenderit, et laudarit. hoc ipſemet explanat in orat. de prouinciis c. 20. *Leuiſſime feram, ſi forte ab iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt, aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipſi, et cum meo et cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.*

Leuiter repungere] Excuſatio triplex, quod leuiter eos offendat, quod laceſſitus, quod in re ſimili, id eſt in altero Publio.

Saepe facio] Quod in iudicio dixi, ſaepe facio, vt eorum animos leuiter repungam.

Diis hominibusque approbantibus] Sine vlla cuiusquam reprehenſione. ſic lib 2. ad Q. Fr epiſt.4. *Vatinium, a quo palam oppugnabatur*, (Sextius) *arbitratu noſtro concidimus, diis hominibusque plaudentibus.* Contra lib. 3. ad eundem epiſt. 2. *Probe premitur*: (Gabinius) *niſi noſter Pompeius, diis hominibusque inuitis, negotium euerterit.*

Habes de Vatinio] Cur Vatinium defenderim, cognouiſti. *Habes*, inquit: quia, quae audimus, accipimus animo. infra: *Accepiſti, quibus rebus adductus, quamque rem cauſſamque defenderim.*

De Craſſo] De quo quaeſiiſſe Lentulus non videtur. nam in prima epiſtolae parte Caeſar, Appius, Vatinius, ex Lentuli litteris nominantur, Craſſi nulla mentio. ſed Ciceroni propoſitum in primis hoc eſt, vt excuſet ea, quae ſibi aliquam inurere notam inconſtantiae poſſint. quare, cur et cum Craſſo poſt reconciliationem contenderit, et, poſt contentionem, rurſus in gratiam redierit, cauſſas diligenter exponit.

Magna iam gratia] Vetus inter eos fuerat ſimultas, vel exorta Cicerone conſule, cum Craſſus Catilinae conſiliorum particeps eſſe putaretur, vt hiſtoriae declarant; vel, vt ego arbitror, multo ante, cum Cicero ab adoleſcentia ſua, vt in hac epiſtola iam dixit, Pompeii fautor extitiſſet, Craſſumque ſaepe, vt lib. I. ad Attic. epiſt. 14. ſcripſit, in Pompeiana laude perſtrinxiſſet: in ſuaſione quidem legis Maniliae, laudem ſeruilis belli, Craſſi virtute confecti, magna ex parte ad Pompeium transfert. Primus dies eos in gratiam reduxit, cum Craſſus in ſenatu, praeſente Pompeio, a Mithridatico bello proxime reuerſo, de rebus a Cicerone conſule in vrbe geſtis ornatiſſime locutus eſt. cuius orationis illuſtrem ſententiam cum Cicero ad Atticum ſcripſiſſet, ſubiunxit: *hic dies me valde Craſſo adiunxit.* Rurſus odium inter eos emerſit,

emerſit, quo anno lege Clodia Cicero pulſus eſt, Craſſo Clodium adiuuante, vt in Plutarcho legimus. Iterum autem reconciliati, reſtituto in patriam Cicerone, intercedente Publio Craſſi filio, Ciceronis amantiſſimo, vt idem Plutarchus. Tertiae tum diſſenſionis, tum etiam reconciliationis cauſſa hic exponitur.

Communis concordiae cauſſa] Quod priuatas inimicitias reipublicae donandas putaret; ne quando priuatis odiis publica impediretur vtilitas.

Contriueram] Depreſſeram, conſumpſeram. contrita enim vim non habent. ſic in Tuſcul. 5. c. 30. *Reliquis quidem licet facere id, quod fere faciunt, vt grauitatem dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum ad caelum extulerint, quod facere eloquentes homines copioſe ſolent: reliqua ex collatione facile eſt conterere atque conſumere.*

Defenſionem Gabinii] In ſenatu, cum in abſentem Gabinium acerbiſſime inuectus eſt Cicero. oratio de prouinciis, et in Piſonem.

Diſputantem] Cum eo in ſenatu. nam, in iudicio, dixiſſet potius, *agentem*.

Laeſiſſet] Contumelia verborum. ſatis enim conſtat, non eorum modo animos laedi, contra quos aliquid fit, ſed eorum etiam, contra quos dicitur. in quibusdam tamen antiquis libris, *laceſſiſſet*.

Exarſi] Vt ignis ex arida materia, ſic nos iniuſte laeſi exardemus iracundia. bilis enim, quae commota iracundiam gignit, aſſimilatur igni, atque etiam, vt philoſophis placet, accipitur ab igne, vt animus ſpirabilis ab aere, humor ab aqua, viſcerum ſoliditas a terra. quod lib. 2. de Nat. Deor. c. 6. Cicero tradidit. Vſurpatur autem tribus modis hoc verbum: *exarſi iracundia*, vel *dolore: exarſit iracundia*, vel *dolor: exarſi*, ſimpliciter. Primi generis exemplum hic habemus, et lib. 2. in Ver. c. 20. *Exarſit iracundia, ac ſtomacho.* in epiſt. ad Brutum a Germ. rep. et ed. 2. *In Planci cauſſa exarſit incredibili dolore.* Alterum genus cognoſcitur ex lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Clodiani noſtros conſputare coeperunt. Exarſit dolor.* Simpliciter autem lib. 2. ad Attic. epiſt. 21. *Sibilis vulgi, ſermonibus honeſtorum, fremitu Italiae, vereor ne exarſerint.* Et in prooemio lib. 3. de Orat. *Cum homini et vehementi, et diſerto, et in primis forti ad reſiſtendum, Philippo, quaſi quasdam verborum faces admouiſſet, non tulit ille, et grauiter exarſit.*

Effudiſſe] Cum in gratiam rediuimus, nihil putaui reliquum eſſe odii.

Reſiduum tamen inſciente me fuiſſet] Tota haec de veteris odii eruptione ſententia duas partes habet, vnam ex vno membro, cum incluſum illud odium omne repente apparuit; alteram ex duobus, *quod ego effudiſſe me omne arbitrabar, reſiduum tamen inſciente me fuiſſet.* vtraque igitur pars a ſe ipſa regatur, neceſſe eſt. quod cum ita ſit; quaero, unde pendeat hoc, *reſiduum tamen inſciente me fuiſſet*; non enim ad verbum, *quod*, accuſandi caſu enunciatum, referri videtur poſſe. quare aut ſubaudiendum alterum, *quod*: vt ita dicat: *quod* ego effudiſſe me omne arbitrabar, *quod* tamen inſciente me

reſiduum fuiſſet: aut ſoloeciſmi ſpecies quaedam videbitur: cuius generis alia quoque in Cicerone, Pediano etiam teſte, animaduertentur.

Fuiſſet] Placet: etſi varie ſcriptum eſſe videam in aliquot antiquis libris, *fugiſſet*, *effugiſſet*, *fudiſſet*.

Iidem illi] Veteres in plurali quoque dicebant, *idem:* ſed melior conſuetudo, vt *iidem* diceretur, obtinuit, quod analogiae lib. 2. Caeſarem probaſſe Cariſius oſtendit.

Saepe nutu ſignificationeque appello] De his enim ſaepe iam locutus, neminem vmquam nominauit.

Maximum fructum] Pro laetitia potius, quam vtilitate, *fructum* hic accipio, vt etiam lib. 10. epiſt. 5. *Ex tuis litteris cepi fructum duplicem, mihique in comparatione difficilem ad iudicandum: amoremne erga me tuum, an animum in rempublicam pluris aeſtimandum putarem.* Et in extrema epiſtola: *Illud ad tuam ſummam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem, qua te ſcio libentiſſime frui ſolere, pertinere;* pro laetari.

Ex libertate mea] Propter haec omnia: quod, ſedente Cn. Pompeio, dixerim me Bibuli fortunam, quam Vatinius afflictam putarat, omnium triumphis, victoriisque anteferre: quod, eodem teſte, alio loco, eosdem eſſe, qui Bibulum exire domo prohibuiſſent, et qui me coegiſſent: quod in Vatinium ſumma libertate, animoque maximo, de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum, omnia dixerim: quod ſenatui quoque auctor fuerim, vt de agro Campano idibus Maii referretur: poſtremo, quod cum Craſſo magna libertate contenderim.

Foris] Vulgo, apud omnes homines: vt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Senatus frequens diuinus fuit in ſupplicatione Gabinio deneganda. Foris valde plauditur.* Et lib. 3. ad eundem, epiſt. 1. *Nihil hominum ſermone foris clarius.*

Fructum tuliſſet] Bonam de me hominum opinionem auxiſſet.

Qui in eadem cauſſa eſſent] Communis erat cauſſa Craſſi, Caeſaris, Pompeii, qui ad ipſorum potentiam omnia referebant.

Iniqui] Cur enim, cum ex libertate mea maximum fructum cepiſſent, inimiciſſimos mihi fore principes viros, laetabantur?

Honeſtiſſimos] In primis honoratos. lib. 2. epiſt. 15. *Emori Caeſarem honeſtum eſſe cupio.*

Perferrentur] Dixit ſupra: *Sermones referebantur ad me.*

Ita contendiſſet, vt nihil vmquam magis] Supra, eadem ſententia aliter expreſſa: *Caeſaris, vt illum defenderem, mira contentio eſt conſecuta.* Eodem modo accipitur, *pugnare*, lib. 7. epiſt. 32.

Maxima moleſtia] Quid mirum? cum, praeter initam inter eos in cauſſa populari ſocietatem, Craſſi filii quaeſtor Marcus, Publius legatus, Caeſare imperatore in Gallia mererent.

Temporum meorum] Earum calamitatum, quas olim pertuli, quia nimium in republica libere ſenſiſſem. quod ne iterum accideret, prouidendum fuit. Hoc nomine caſus aduerſos interdum appellat, vt in extrema epiſtola: *Scripſi verſibus tres libros de temporibus meis.* Et

Et in ſuaſione Maniliae legis c. I. *Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putaui.*

Natura] Quae me ab omni contentione revocabat.

Paene a meis laribus] Non revera a meis laribus, cum domi meae non cenauerit, ſed paene a meis laribus; cum et apud me cenauerit, et in hortis generi mei. *Lares* pro aedibus ponuntur, quia praeeſſe putabantur aedibus: et iidem ſunt omnium aedium lares; penates autem ſingularum aedium proprii. ideo ſeparatim eos Plautus nominavit in Merc. Act 5. Sc. I. v. 7.

Ego mihi alios deos penates perſequar, alium Larem [illegible].

Condixiſſet] In diem certum denunciaſſet. ſic enim Feſtus interpretatur.

Apud me] *Apud me, apud Pompeium, apud ſe,* valet in aedibus meis, in aedibus Pompeii, in aedibus ſuis. hic igitur non omnino proprie dictum eſt, *apud me,* quia cenauerat Craſſus non in Ciceronis aedibus, ſed in hortis Craſſipedis. verum hortos Craſſipedis quaſi ſuas aedes putat: ideo dixit etiam, *paene a meis laribus.*

Commendatione] Laude.

In ſenatu] Hac de re ſic ad Craſſum, lib. 5. epiſt. 8. *Et cum conſulibus, et cum multis conſularibus tanta contentione decertaui, quanta numquam antea vlla in cauſſa: — veterique noſtrae neceſſitudini iamdiu debitum, ſed multa varietate temporum interruptum officium cumulate reddidi.*

Mea fides] Poſt reconciliationem.

Rem cauſſamque] *Res,* vt ſupra demonſtraui, totum negotium ſignificat; *cauſſa* negotii pars eſt, quae ad aliquem proprie pertinet. *res* igitur eſt hic, id quod Pompeio, et Caeſari placebat; quos offendere, temporibus admonitus, Cicero nolebat: *cauſſa* vero, Vatinius, et Craſſus, quorum alterum in iudicio, alterum in ſenatu, rogatu Caeſaris, et Pompeii, defenderat.

In republica capeſſenda] Dixi iam, *rempublicam capeſſere,* idem eſſe, quod, adminiſtrare.

Pro mea parte] Quod ad me attinet. dixit enim epiſtolae initio: *Oſtendam, qui ſit meus ſenſus et ſtatus.*

Mihi integra omnia, ac libera fuiſſent] Si mihi pro meo ſenſu, ac iudicio rempublicam capeſſere licuiſſet: id quod non licuit: cum me fratris mei fides, Pompeii, Caeſarisque beneficia, optimatum iniuriae commouerint. Paullo poſt: *Si eſſent omnia mihi ſolutiſſima, tamen in republica non alius eſſem, atque nunc ſum. Cum vero in hanc ſenſum et alliciar beneficiis hominum, et compellar iniuriis: facile patior, ea me de republica ſentire ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam reipublicae rationibus putem conducere.* Ideo autem plane integrum Ciceroni non erat, vt id ageret, quod maxime probaret; (probauerat autem ſemper, ac defenderat optimatum cauſſam, quam Caeſar, et cum eo coniuncti Pompeius, et Craſſus, populari via potentiam quaerentes, oppugnabant) quia cum Pompeium non ſolum beneficio, ſed amore etiam, ac perpetuo quodam iudicio diligeret; Caeſaris autem in ſe, fratremque ſuum mirificam liberalitatem eſſet expertus; praeterea reconciliatos cum inimico ſuo, familiarique coniunctos

iunctos amicitia, principes optimatum videret, diſcedere a priſtina ſententia cogebatur.

Contra tantas opes] Quod erat periculoſum.

Neque delendum] Quod ipſa respublica nolle videretur. dixit enim ſupra: *Vehementer res ipſa publica me mouit, quae mihi videbatur contentionem, praeſertim maximis rebus a Caeſare geſtis, cum illis viris nolle fieri: et, ne fieret, vehementer recuſare.*

Conuerſis rebus] Reſpexit ad illud Platonis, *quales in republica principes eſſent, tales reliquos ſolére eſſe ciues.*

Temporibus aſſentiendum] Lib. 4. epiſt. 9. *Tempori cedere, id eſt, neceſſitati parere, ſemper ſapientis eſt habitum.* Dixit idem aliis verbis in orat. pro Plancio c. 38. *Stare*, inquit, *omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicae, qui quoniam verſatur, eam deligere partem, ad quam nos illius vtilitas, ſalusque conuerterit.*

Praeſtantibus viris] Iis, qui optime adminiſtrandae reipublicae ſententia praeſtiterunt.

Vt in nauigando] Nihil iucundius, atque etiam nihil vtilius, quam in legendo ſimilia conferre. quo in genere qui verſantur, his fere neque deeſt vmquam, quod ſcribant, et ea, quae ſcribunt, augere, et exornare facile poſſunt. Vſus eſt Cicero in orat. pro Plancio c. 39. eadem ſententia, ſumpto a nauigantibus exemplo. *An*, inquit, *cum videam nauem ſecundis ventis curſum tenentem ſuum, ſi non eum petat portum, quem ego aliquando probaui, ſed alium non minus tutum, atque tranquillum: cum tempeſtate pugnem periculoſe potius, quam illi, ſalute praeſertim propoſita, obtemperem, et paream? Neque enim inconſtantis puto, ſententiam, tamquam aliquod nauigium atque curſum, ex reipublicae tempeſtate moderari.* Cuius loci extremam partem iisdem verbis iteratam video in orat. pro Balbo c. 27. *Aſſentior*, inquit, *non omnibus: neque eſſe inconſtantis puto, ſententiam aliquam, tamquam aliquod nauigium, atque curſum, ex reipublicae tempeſtate moderari.* Et lib. 16. ad Attic. epiſt. 7. *Nemo doctus vmquam mutationem conſilii, inconſtantiam dixit eſſe.*

Portum tenere] Pro, obtinere. epiſt. 1. *Teneri enim res aliter non poteſt.*

Mutata velificatione] Obliquo curſu, non directo, qui erat inſtitutus.

Tandem ERN. *Tamen peruenire*] Non tam cito, ſed aliquando tamen peruenire.

Cum dignitate otium] Epiſt. 7. *Neque ſalutis noſtrae rationem habendam nobis eſſe ſine dignitate, neque dignitatis ſine ſalute.* Et in principio lib. 1. de Orat. *Perbeati fuiſſe illi videri ſolent, qui in optima republica, cum et honoribus, et rerum geſtarum gloria florerent, eum vitae curſum tenere potuerunt, vt vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent.*

Non idem ſemper dicere] More nauigantum, qui non eundem ſemper curſum tenent, ſed eundem tamen portum, licet mutata velificatione, ſemper ſpectant.

Non idem ſemper dicere, ſed idem ſemper ſpectare debemus] Salutem

lutem reipublicae, quae ſententiam a nobis eandem perpetuo non poſtulat. Pro Plancio c. 39. *Ego vero haec didici, haec vidi, haec ſcripta legi: haec de ſapientiſſimis, et clariſſimis viris et in hac republica, et in aliis, ciuitatibus monumenta nobis litterae prodiderunt: non ſemper easdem ſententias ab iisdem, ſed, quascumque reipublicae ſtatus, inclinatio temporum, ratio concordiae poſtularet, eſſe defendendas.*

Solutiſſima] Soluta, et libera Ciceronis voluntas non erat, cum et alliceretur Pompeii, Caeſarisque beneficiis, et compelleretur optimatum quorundam iniuriis.

Facile patior] Ita loquebantur, cum aliquid ſe nec admodum libenter, nec moleſte tamen facere ſignificabant. lib. 5. epiſt. 7. *Nulla re tam laetari ſoleo, quam meorum officiorum conſcientia: quibus ſi quando non mutue reſpondetur, apud me plus officii reſidere facillime patior.*

Cum mihi] Coniuncta cum praeſidiis iis, quae ſemper habuerat, potentium beneuolentia, paullo poſt.

Reipublicae rationibus] Publicae cauſſae, omnium libertati. ſupra: *Laetatus ſum, quod mihi liceret in eadem cauſſa et mihi vtilia, et cuiuis bono recta defendere.* Sic locutus in prooemio lib. 1. de Inuent. *Is mihi vir et ſuis, et publicis rationibus vtiliſſimus, atque amiciſſimus ciuis fore videtur.*

Apertius haec ago] Ita me ſentire profiteor.

Legatus eſt Caeſaris] In Gallia. miſſus a Caeſare cum legione in Neruios, Eburonum, Aduaticorum, Neruiorum obſidionem fortiter ſuſtinuit. Caeſar lib. 5. de bell. Gall. c. 39. ſeqq.

Ita illuſtri gratia] Quaecumque a me in illum profecta ſunt, ita perſpicue, ſibi accidiſſe gratiſſima, demonſtrauit, vt ego eum, vel minimis meis officiis, mihi obſtrictum putarem.

Gratia] Apud populum. valere enim in ſenatu auctoritate, apud populum gratia, proprie dicitur. Et Caeſar, qui ſemper ad principatum ſpectauerit, mire popularis ab adoleſcentia fuit, multaque per populum, quae a ſenatu impetrare nequiuiſſet, conſecutus eſt.

Opibus] Opum nomine, quantum valemus, continetur. lib. 6. epiſt. 6.

Conſilia frangere] Non diſſimile, *cogitationes debilitare*, epiſt. 6.

Potentium beneuolentiam] Eadem ſententiā lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Praeſidium firmiſſimum petebamus et optimi, et potentiſſimi viri beneuolentia ad omnem ſtatum noſtrae dignitatis.* Hoc nimirum illud eſt, quod ſaepe dixit, ſpectandum eſſe cum dignitate otium, habendam non dignitatis modo rationem, ſed etiam ſalutis.

Eſſem vſus eisdem] Indicat, eo ſe facilius in eam mentem eſſe deductum, quod probari a Lentulo conſilium ſuum exiſtimarit. quaſi, Lentulo aliter ſentiente, aliter ipſe quoque ſenſurus fuerit. huc illud ſpectat epiſt. 8. *Ego quidem, vt debeo, et vt tute mihi praecepiſti, et vt me pietas vtilitasque cogit, me ad eius rationes adiungo, quem tu in meis rationibus tibi eſſe adiungendum putaſti.*

Tempe-

Temperantiam et moderationem] Notum eſt ex Ariſtotele, et aliis, *temperantiae* nomine, perfectam virtutem, qua indomitae, atque exſultantes animo libidines cohibentur, indicari. verbum igitur, *moderationem*, ſententia non requirit. Sed a more philoſophorum longe diſtat oratoria loquendi conſuetudo. Saepe copiam quaerit Cicero, non vt augeat, immutetue ſententiam, ſed vt explanet magis. neque vero neſciebat, moderationem a temperantia non differre, cum ipſe et lib. 2. de Fin. c. 19. et Tuſc. 3. c. 8. *temperantiam* definierit, atque explicauerit moderationis nomine: et lib. 1. de Offic. c. 27. 28. vbi quattuor virtutes nominat, *moderationem* pro temperantia vſurpauerit: ſed, vt dixi, aperiendae, atque explanandae rei gratia, non neceſſariam vbertatem interdum amat. eodem modo lib. 12. epiſt. 27. *Eſt ita temperatis moderatisque moribus, vt ſumma ſeueritas ſumma cum humanitate iungatur.*

Amiciſſimum] Itaque non dubito; quin ea voluiſſes, quae meis conducere rationibus exiſtimaſſes.

Suffuſum] Translato verbo latere interdum in animo maleuolentiam ſignificat, vt aqua latet ſubter cutem fuſa. Sic lib. 2. de nat. deor. c. 21. *aetherem aequabili calore ſuffuſum* dixit.

Magnum et excelſum] Quae virtus plane viro digna. Graeci μεγαλοψυχίαν, Cicero lib. 1. de Offic. c. 43. *magnanimitatem* vocat. Magni autem excelſique animi eſt, neminem odiſſe, res eas parui pendere, quibus alii ad maleuolentiam, ac nocendi cupiditatem facile commouentur. Eidem tribuit animi magnitudinem epiſt. 5. et 7. et in lib. de clar. orat. c. 77.

Apertum et ſimplicem] Quod bonitatis eſt. ideo, quid ſentires, qui tuus in me, ceterosque animus eſſet, nullo negotio perſpexi.

Tales] Inuidos. nam epiſt. 7. *in te*, inquit, *homine omnium nobiliſſimo, ſimilia inuidorum vitia perſpexi.* Notatur etiam perfidia optimatum quorundam, Ciceroni in ſalute, Lentulo in dignitate cognita. epiſt. 5. 6. 7.

Mouerunt] Vt quibusdam in ſententiis paullum me immutarem, meamque voluntatem ad ſummorum hominum, de meque optime meritorum, dignitatem aggregarem.

Salus mea] Vt in patriam redirem.

Etiam dignitas] Modeſte petit, vt eundem ſe praebeat Lentulus in eius tuenda, atque augenda dignitate, quem in recuperanda ſalute praeſtiterat.

Socium comitemque] Non dixit, *adiutorem*, vt arrogantiam vitaret; et ſimul, quod in ſocietatis nomine quaedam ineſſe videtur beneuolentiae ſignificatio. *Socius* autem, proprie, agentem adiuuat: *comes* euntem ſequitur.

Orationes] Triennio ſcriptae, Marcellino et Philippo coſſ. vt pro L. Calpurnio Beſtia, pro P. Sextio, in Vatinium, de prouinciis conſularibus, de haruſpicum reſponſis: Pompeio et Craſſo, in Piſonem: Domitio et Appio, pro Scauro, pro Vatinio, pro M. Coelio, atque etiam pro A. Gabinio, quem rogatu Pompeii hoc anno defendit, vt ex Dione lib. 39. et ex epiſtolis ad Atticum, et ad Q. Fratrem intelligitur.

nominant et orationem de rege Alexandrino rhetores Latini, Aquila, et Fortunatianus: quam opinor habitam eſſe Marcellino et Philippo coſſ. quo anno ſcimus actum eſſe in ſenatu magnis contentionibus de reſtituendo Ptolemaeo, Aegypti rege.

Menocrito] Lentuli liberto. vſitatius nomen eſt, *Menocratis*, quam, *Menocriti:* ſed libri veteres in *Menocrito* conſentiunt.

Ne ERN. *Vt pertimeſcas*] Iocatur; quaſi multarum orationum lectio moleſtiam Lentulo allatura ſit.

Referoque ad manſuetiores Muſas] Hoc plane anno poema ad Caeſarem videtur ſcripſiſſe, de quo lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. et 9. fatebor tamen ingenue, quod mihi non mediocrem dubitandi cauſſam attulit. certe enim, cum dicat Cicero, *referoque me ad manſuetiores Muſas*, videtur de poemate aliquo, a ſe ſcripto, velle ſubiungere: nec tamen id facit: nam infert ſtatim, *ſcripſi igitur Ariſtoteleo more tres libros in diſputatione ac dialogo de Oratore*. Muſis autem cum oratoria ratione quae communio eſt? quare vereor interdum, ne hoc totum, quod, incluſum parentheſi, a ceteris diſtinguitur, transferendum ſit aliquo modo ad illud infra poſitum, *ſcripſi etiam verſibus tres libros de temporibus meis.* Niſi ſi *manſuetiores Muſas* vocauit ea ſtudia, quae domi culta, ad lenitatem, atque humanitatem animos traducunt; cum orationes in foro habitae contentionem habeant. confirmare videtur hanc opinionem locus lib. 16. epiſt. 10. *Tu Muſis noſtris, para, vt operas reddas.* Et alibi *Muſas* pro litteris poſuit, vt lib. 2. ad Attic. epiſt. 5. *Cum omnibus Muſis rationem habere cogito.*

A prima adoleſcentia] Adoleſcentulus Arati poema conuertit. quod hodie, temporis iniuria, mutilum habemus. Puer etiam tetrametro verſu librum compoſuit, quem, vt ait Plutarchus, inſcripſit *Pontius Glaucus.*

Delectant ERN. *Delectarunt*] Non ad proximum, quo ſe ad muſas referre ſolitus eſt, ſed ad longinquum adoleſcentiae tempus verbum, *delectarunt*, accommodauit, vt ſit, ita me delectant, vt olim adoleſcentulum delectarunt. Simile illud in Bruto c. 75. de commentariis Caeſaris: *Nudi ſunt, recti, et venuſti omni ornatu orationis, tamquam veſte, detracto.* Quod eſt: omni detracto, tamquam veſte, orationis ornatu.

Scripſi igitur Ariſtoteleo more, quemadmodum quidem volui, tres libros in diſputatione ac dialogo de Oratore] Quid ſit, *Ariſtoteleo more*, mecum ipſe quaero, vtrum, quia dialogos et Ariſtoteles compoſuerit, qua de re Plutarchi teſtimonium exſtat in conſolatione ad Apollonium, et Baſilii in epiſtola ad Diodorum, Themiſtii praeterea, et Philoponi: an vero, quia more quodam, non vulgari, ſed exquiſito, qualis Ariſtotelis mos fuit, artis oratoriae praecepta tradiderit. in quam equidem ſententiam facile, et libenter inclino, commotus maxime ſequentibus verbis, *quemadmodum quidem volui:* quibus minuere Cicero voluit arrogantiam, quaſi nimium ſe extuliſſet, profeſſus Ariſtotelico more ſe ſcripſiſſe de Oratore: maioremque etiam

iam prae ſe tulit modeſtiae ſpeciem, cum ſubiunxit: *quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. arbitror,* inquit: quod fidentis non videtur: abeſt enim affirmatio. *Lentulo tuo:* adoleſcenti, non viro. nam facultatis in eo plus requiritur, qui viris placere velit. *non inutiles:* et hic opinionem vitat arrogantiae. nam ſi, *vtiles,* dixiſſet; promiſſio maior erat. Haec omnia modeſtiam declarant. et illud, *quemadmodum quidem volui;* valet hoc: an ſim aſſecutus, ignoro: volui quidem certe. Praeterea, doctrinam hic potius, et acumen Ariſtotelis, quam ſcribendi genus, indicari, ob eam cauſſam arbitror, quod in ſcribendi genere Platonem, et Xenophontem, quorum dialogis Ariſtotelis dialogos nemo conferre auſus eſt, aut ſolos, aut cum ipſo ſaltem Ariſtotele nominaſſet. Sin ad doctrinam ſimul, et ſcribendi genus reſpexiſſe Ciceronem aliquis dicat: non prius hoc mihi perſuaſerit, quam, ſcriptum eſſe ab Ariſtotele de oratore dialogum, oſtenderit. vnum autem eius dialogum de animo, Eudemum inſcriptum, praeterea nullum, quod equidem legerim, veteres nominant. Baſilius quidem dialogorum Ariſtotelis nomina non ponit: ſed eum ait, et Theophraſtum, cum dialogos componere eſſent aggreſſi, deterritos venuſtate Platonis ad aliam ſe ſcribendi rationem contuliſſe.

Abhorrent enim a communibus praeceptis] Quaenam erant communia praecepta? ea ſcilicet, quae lib. 1. de Orat. c. 31. exponuntur ex perſona Craſſi. *Non negabo,* inquit, *me iſta omnium communia, et contrita praecepta didiciſſe: primum, oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde, eſſe omnem orationem aut de infinitae rei quaeſtione, ſine deſignatione perſonarum et temporum; aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata.* Haec igitur Cicero in iis libris non eſſe ad bene dicendum valde neceſſaria confirmat: et praeſtantiora quaedam docet, partibus ita diſtributis inter Antonium, et Craſſum; vt ille lib. 2. de materia oratoris; hic lib. 3. de ornandi ratione diſſereret. His autem libris nihil poſſe fieri elegantius, aut etiam vtilius, conuenit inter homines eruditos, atque ipſe Cicero, de iis quid ſentiret, oſtendit lib. 13. ad Attic. epiſt. 19. *Sunt,* inquit, *etiam de oratore noſtri tres, mihi vehementer probati.*

Omnem antiquorum] Ariſtotelis, et Iſocratis: quod ſequentibus verbis declaratur. quamquam antiquorum etiam omnium oratoria ratio in vno Ariſtotele continebatur. ſcripſit enim librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, vt lib. 2. de Inuent. c. 2. et lib. 2. de Orat. c. 38. legimus. Oppoſuit autem, *antiquorum rationem oratoriam, communibus praeceptis:* quod erant Romae, qui vulgo Rhetoricam artem docerent, et dicendi praecepta traderent. id Sullanis temporibus primus profeſſus eſt L. Plotius Gallus, vt ad Titinium ſcripſit Cicero: cuius haec Suetonius verba recitat in libro de clar. Rhet. c. 2. *Memoria teneo, pueris nobis, primum Latine docere coepiſſe L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concurſus, quod ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctiſſi-*

morum

morum hominum auctoritate, qui exiſtimabant, Graecis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.

Ariſtoteleam] Non opinor hos tantum, quos nunc habemus, ſed alios quoque ſignificari Ariſtotelis libros de ratione dicendi. ex his quidem, qui exſtant, dubitari non poteſt, quin multa Cicero transtulerit in ſuos oratorios libros, praeſertim in tertium: quod accurate legentibus patebit. De aliis vero eiusdem Ariſtotelis rhetoricis libris haec ſcripſit Cicero lib. 2. de Orat. c. 38. *Inter hunc Ariſtotelem, cuius et illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, et illos, in quibus ipſe ſua quaedam de eadem arte dixit, et hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe etc.* Quis porro neget, ex eo maxime libro, quo ſuperiorum omnium artes complectebatur Ariſtoteles, multa Ciceronem in ſuos oratorios retuliſſe, cum ex eodem libro multa ſumpſerit adoleſcens, vt eos, de Inuentione quos inſcripſit, minime cum oratoriis comparandos, veterum doctrina locupletaret? quod ipſe lib. 2. eius artis c. 2. docet his verbis: *Nobis omnium, quicumque fuerunt, ab vltimo principio huius praeceptionis vſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcumque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis, vſque a principe illo atque inuentore Tiſia repetitos, vnum in locum conduxit Ariſtoteles, et nominatim cuiusque praecepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: at tantum inuentoribus ipſis ſuauitate et breuitate dicendi praeſtitit, vt nemo illorum praecepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem, reuertantur.* Haec Cicero. deinde, facta mentione eorum, qui Ariſtotelem, aut Iſocratem ſecuti, praecepta dicendi reliquerunt, c. 3. *nos*, inquit, *nobis omnes, quod facultas tulit, propoſuimus, et ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.* Sumpſit igitur Cicero ab Ariſtotele multa, neque ex iis modo libris, quibus nunc vtimur, ſed ex iis etiam, qui malo quodam periere litterarum fato. Praeterea gloriatur, ita ſe ſcripſiſſe oratorios, vt a communibus praeceptis abhorrerent, omnemque antiquorum Ariſtotelicam, et Iſocraticam rationem oratoriam complecterentur. Laertius quattuor corpora rhetoricorum librorum Ariſtotelis nominat, Gryllum, vnicum librum, in quo, vt Quinctilianus lib. 2. c. 17. ait, *quaerendi gratia, quaedam ſubtilitatis ſuae argumenta excogitauit;* alterum, duos rhetoricae artis libros; tertium, vnicum librum, quem inſcripſit Ars; quartum, libros duos, eadem inſcriptione. quo numero tres, qui hodie ſunt in manibus, excluſos videmus. At Cicero, et Quinctilianus, vt ſupra demonſtrauimus, illos agnoſcunt.

Iſocrateam] De Iſocratis arte diſcrepant veterum ſententiae. Plutarchus certe ambigere ſe oſtendit, cum illa mandauit litteris in eius vita: Εἰσὶ δ' οἱ καὶ τέχνας αὐτὸν λέγουσι συγγεγραφέναι· οἱ δὲ, οὐ μεθόδῳ, ἀλλ' ἀσκήσει χρήσασθαι. Hermogenis interpres Iſocrati eam tribuit, Ἰσοκράτης, inquiens, φησὶν ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς ἐν τῇ διηγήσει λεκτέον

τότε πρᾶγμα, καὶ τὰ πρὸ τοῦ πράγματος, καὶ τὰ μετὰ τὸ πρᾶγμα, καὶ τὰς διανοίας, αἷς ἕκαστος τῶν ἀγωνιζομένων χρώμενος, τὸ δέ τι πέπραχε. Cum eo ſenſit Quinctilianus lib. 3. c. 1. nam, cum de Ariſtotele, et Iſocrate loqueretur, *Ars*, inquit, *eſt vtriusque, ſed pluribus eam libris Ariſtoteles complexus eſt.* Idem tamen prorſus ambigit lib. 2. c. 15. cum ait: *Haec opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen reuera Ars, quae circumfertur, eius eſt) duxit.* Cicero noſter eam plane repudiat lib. 2. de Inuent. c. 2. *Fuit*, inquit, *tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus et nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte praecepta reperimus.* Hanc ergo dubitationem e ſcriptoris nomine ortam exiſtimo, quia fuit alter Iſocrates, Iſocratis magni diſcipulus; a quo ſcriptam artem rhetoricam ſuſpicari licet: cum praeſertim diſcipulorum Iſocratis multa ſe reperire dicendi praecepta Cicero dicat. Ac me quidem in hanc ſuſpicionem illa etiam ratio ducit, quod Iſocratis eiusdem iunioris eſſe orationem illam ad Demonicum, quae Iſocrati magno tribuitur, Harpocration teſtis eſt. Atque haec omnia illuc refero, ne quis putet Ciceronem, quia dixerit Iſocraticam rationem ſe eſſe complexum tribus oratoriis libris, Iſocratis ipſius artem legiſſe, quam negauit vſiam reperiri lib. 2. de Inuent. c. 2. itaque, *Iſocrateam*, interpretor, ab Iſocratis diſcipulis traditam, ex inſtitutis tamen, et opinionibus magiſtri. quae enim ille voce docuit domi ſuae, poſtea ſcriptis eadem diſcipuli eius perſecuti ſunt. his autem cum iis, qui ab Ariſtotelis diſciplina profecti ſunt, controuerſiae nonnihil fuit: quod Quinctilianus lib. 3. c. 1. ſignificat. ait enim: *His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiae auditorum Iſocrates. quamquam de praeceptore eius inter auctores non conuenit. nos autem Ariſtoteli credimus. Hinc velut diuerſae ſecari coeperunt viae. Nam et Iſocratis praeſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eoque iam seniore, (octauum enim et nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles praecipere artem oratoriam coepit.*

Rationem oratoriam] Quae de arte dicendi Ariſtoteles, et Iſocrates praeceperunt. in hoc enim libri Ciceronis oratorii a communibus praeceptis abhorrent. Eodem ſpectat illud, quod ſcripſit lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. *Meus liber totum Iſocrati* μυρεθήκιον, *atque omnes eius diſcipulorum arculas, ac nonnihil etiam Ariſtotelia pigmenta conſumſit.*

Tres libros de temporibus meis] De exſulio, atque etiam reditu: in his enim Lentulum, optime de ſe meritum, nominauit. ſcripſit etiam verſibus tres libros de conſulatu ſuo, ſed antequam iret in exſulium: quod lib. 2. ad Attic. epiſt. 3. et lib. 1. de Diuin. c. 11. oſtendit. hic autem Cicero commemorat, quae poſt diſceſſum Lentuli, id eſt, poſt exſulium ſuum, ſcripſerat. lib. 2. epiſt. 6. *Nouitate meorum temporum.*

Et erunt] Sperat futurum, vt a poſteris etiam legantur. Sed eos

aut

aut hominum incuria, aut vetuſtas ipſa perdidit.

Sed quia verebar] Ἔλλειψις, figura aliquid detrahens. nam hic ſententia deſiderat, *non miſi:* vt ſit; ideo non miſi eos libros ad te, quia verebar eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare.

Totam ad te defero] Ad arbitrium tuum confero: vt ſe ipſe interpretatur ſequentibus verbis.

Conſequi] Praeſtare. omnes meorum ſtudiorum fructus ad te defero: vt iis arbitratu vtaris tuo.

Vt me nolim admoneri: rogari vero ſine magno dolore vix poſſum] Rogari enim ſe, qui amant, non patiuntur. ideo dixit lib. 3. epiſt. 10. *Iniuriam mihi fieri putabam, cum rogabar.* Lib. 9. epiſt. 13. *Peto a te, vel, ſi pateris, oro, vt homines miſeros conſerues incolumes.* Lib. 13. epiſt. 18. *Ego admirabar magis, te, quaſi rogatus, aut certe admonitus, liberaliter Attico reſpondiſſes, vltro ad eum ſcripſiſſe.* Lib. 15. epiſt. 4. *Admonendum potius te a me, quam rogandum, puto.* Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 35. *Te vehementer etiam atque etiam rogo, magis quam a me vis, aut pateris te rogari, vt hanc cogitationem toto pectore amplectare.*

In Ciliciam] Partem Lentuli prouinciae. vide epiſt. 7. *Qui Ciliciam Cyprumque teneas.*

Adiuncto iſto fundo] De Cilicienſi fundo Q. Ciceronis nullam alibi mentionem inuenio. Emptus quidem non videtur, quantum ex verbo, *adiuncto*, licet intelligere: teſtamento fortaſſe legatus.

Exercitationibus] Oratoriis. declamando enim vel in ſcholis rhetorum, publice profitentium, vel domeſtica diſciplina adoleſcentes exercebantur. Graecis autem exercitationibus ali melius ingenia poſſe, ſcripſit Cicero in epiſtola ad Titinium. cuius exemplo ſupra vſi ſumus.

Neque cariorem, neque iucundiorem] Coniungit eadem lib. 2. epiſt. 2. *Cui et carus aeque ſis, et iucundus, ac fuiſti patri.*

Poſteritas omnis intelligat] Tempori ſeruiens pollicetur, quod non praeſtitit. nullum enim librum Lentulo inſcripſit, qui quidem exſtet, aut ab iis nominetur, qui ſaepe ſcripta Ciceronis appellant.

Appius in ſermonibus — quoad in vrbem introiſſet] Curiata lex a populo per curias congregato nomen accepit. curias autem, in quas Romulus populum diſtribuit, vt in ſua quisque curia ſacra publica faceret, ferias obſeruaret, triginta fuiſſe, omnesque in Palatio, ſatis, vt opinor, notum eſt. ex his curiis cum populus, vt aliquid iuberet, aut iudicaret, in vnum locum coibat, *curiata comitia* vocabantur. coiuiſſe autem populum in Comitium, qui locus in foro fuit, docet Varro lib. 4. de L. L. Lex igitur curiata comitiis curiatis ferebatur; quibus autem de rebus, et a quo magiſtratu ferretur, non eſt alienum oſtendere. De adoptione ferebatur, et de imperio militari. Si de adoptione ferri poterat vel a tribuno plebis, vel a conſule. de tribuno plebis, locus indicat lib. 1. ad Attic. epiſt. 19. *Haec ſunt in republica: niſi etiam illud ad rempublicam putas pertinere, Herennium quendam, tribunum plebis, tribulem tuum, ſane hominem nequam atque*

egentem, ſaepe iam de P. Clodio ad plebem traducendo agere coepiſſe. huic frequenter interceditur. De conſule quis dubitet? cum Suetonius inter acta Caeſaris conſulis c. 20. hoc memoret: *P. Clodium, fruſtra iam pridem a patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die, horaque nona transduxit.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 12. *Quid Caeſar? negat ſe quicquam de illius adoptione tuliſſe.* Adoptionem autem illam curiata lege factam eſſe, declarat oratio pro domo: in qua c. 15. ſunt haec: *Negant fas eſſe agi cum populo, cum de caelo ſervatum ſit. Quo die de te lex curiata lata eſſe dicatur, audes negare de caelo eſſe ſeruatum?* Et paullo poſt c. 16. *Si, quod in ceteris legibus trinum nundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt, trium eſſe horarum: nihil reprehendo.* Et infra c. 29. *Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, auctorne eſſes, vt in te P. Fonteius vitae necisque poteſtatem haberet, vt in filio. Quaero, ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id XXX curiae iuſſiſſent, num id iuſſum eſſet ratum? certe non.* Confirmat Gellius lib. 5. c. 19. *Arrogantur,* inquit, *ii, qui, cum ſui iuris ſint, in alienam ſe poteſtatem tradunt: eiusque rei ipſi auctores fiunt. Sed arrogationes non temere, nec inexplorate committuntur: nam comitia arbitris etiam pontificibus praebentur, quae curiata appellantur.* De imperio militari, quod extra vrbem gereretur, latam opinor eſſe curiatam legem vel ab eo ipſo, qui accepturus eſſet imperium, ſi modo magiſtratus eſſet, vel a conſule. latam ab ipſo magiſtratu, qui vſurus eſſet imperio, auctor eſt Liuius lib. 9. c. 38. *Atque ei* (L. Papirio (dictatori) *legem curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit.* A magiſtratu, qui non eſſet vſurus imperio, exemplo Ciceronis et Bibuli, (vt omittam alia quam plurima) demonſtratur. nam et Cicero in Ciliciam, et eodem tempore Bibulus in Syriam, vterque aliquot annis poſt conſulatum profecti ſunt. latam autem de vtriusque imperio curiatam legem, ex eo liquet, quod vterque bellum geſſit, vtrique ſupplicationes ob rem bene geſtam decretae: Cicero etiam de triumpho cogitauit. itaque dubitandum non eſt, quin conſules eius anni, Sulpicius, et Marcellus, alter, amboue, curiatam legem de eorum imperio tulerint. alioqui prouinciam quidem eo genere imperii, quod lex Cornelia dabat, adminiſtrare potuiſſent; quo ſe Appius, curiata lex ferri ſi non poſſet, contentum fore dictitabat: militarem autem rem, quae triumphi ſpem, et occaſionem afferebat, nullo pacto iis attingere licuiſſet. curiatis enim comitiis rem militarem contineri lib. 5. c. 52. prodidit Liuius: conſuli, ſi legem curiatam non haberet, attingere rem militarem non licuiſſe, Cicero in orat. 2. in Rullum c. 12. et ibidem: *conſulibus, legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis ſaepe eſt interceſſum.* Curiata igitur lege, in foro lata a conſule, non a tribuno plebis (nam tribunis plebis nihil cum curiis) triginta lictoribus veteres triginta curias repraeſentantibus, populus prouinciarum rectoribus imperium dabat, Cornelia ſenatus: ſed Cornelia iuris dicendi poteſtatem, nihil pro viatico; curiata vero exercitus habendi, belli-

bellique gerendi ius, cum ſtipendio militum, et proconſulis viatico, dabat. Et Cornelia, a L. Sulla dictatore lata, hoc ſanxerat, vt, qui prouincias ex ſenatus conſulto accepiſſent, imperium haberent, quoad in vrbem introiſſent: (ſtuduit enim Sulla optimatum potentiae; plebem, quae aduerſus eum pro Mario ſteterat, afflixit) curiata vero, quoties quisque in prouinciam iturus eſſet, de eius imperio ferebatur. Obſtabat interdum, quod Appius timuiſſe videtur, interceſſio tribunicia. itaque in agraria 2. c. 12. *Conſulibus, legem curiatam ferentibus, ſaepe eſt interceſſum.*

Si licitum eſſet] Sibi. non enim, quod ipſe conſul poſſet, id vt anni ſequentis conſul ferret, exſpectare debuit.

Sortiturum eſſe] Conſules vel ſortiebantur prouincias, vel comparabant inter ſe.

Cum collega] L. Domitio Ahenobarbo.

Si curiata lex non eſſet] Ferri non poſſet, intercedente aliquo tribuno plebis.

Se paraturum ERN. *Se paraturum cum collega*] *Parare*, hic eſt paciſei, conſtituere. mos enim fuit, vt ſenatus conſultum de prouinciis conſularibus ita fieret, vt eas conſules aut ſortirentur, aut compararent inter ſe: quod Liuii lib. 8. c. 20. teſtimonio probatur. *Extemplo igitur*, inquit, *conſules noui L. Aemilius Mamercinus et C. Plautius eo ipſo die Kal. Quinctilibus, quo magiſtratus inierunt, comparare inter ſe prouincias iuſſi.* et quod apud Liuium, *comparare inter ſe*, idem apud Ciceronem, *parare cum collega.* quamquam et, *parare inter ſe*, a veteribus dictum eſſe, Feſti verba, licet praeciſa et mutila, videntur oſtendere. nam quod in Salluſtii Iugurtha c. 47. legendum eruditi homines opinantur: *Q. Metellus et M. Silanus, conſules deſignati, prouincias inter ſe parauerant:* non, vt antea, *partiuerant:* equidem iis libenter aſſentirer, niſi me quae ſequuntur verba prorſus ab hac ſententia remouerent. nam, ſi Salluſtius dixiſſet, *prouincias inter ſe parauerant:* ſortitionem excluſiſſet: *parare* enim, ſiue *comparare*, ſortitioni opponitur. at ſubiungit: *Metelloque Numidia euenerat.* quo ſortitionem eſſe factam, ſatis oſtenditur. lego igitur, *partiuerant*, cum duobus antiquiſſimis libris, vno Fuluii Vrſini, eruditiſſimi, et humaniſſimi viri, ante ſexcentos annos deſcripto, altero Vaticanae Bibliothecae, eiusdem fere vetuſtatis. *Partiuerant* autem, ſortitionem non excludit. vtroque enim modo fit prouinciarum partitio, ſiue ſortiantur conſules, ſiue comparent inter ſe: cum ex duabus alter alteram accipiat.

Prouinciam haberet] Non Ciliciam nominatim: quod ſi eſſet, quorſum de ſortitione, aut comparatione loqueretur? ſed prouinciam ideo habebat, quia ſenatus decreuerat, vt ex duabus conſularibus prouinciis vnam Appius, alteram Domitius, vel ſortientes, vel inter ſe comparantes, obtinerent.

Imperium] Sine armis: quibus vti non poterat, niſi qui curiata lege imperium accepiſſet. de triumpho igitur, cum haec Appius diceret, minime laborare videbatur. quod confirmant illa verba lib. 4.

 ad

ad Attic. epiſt. 16. *Appius ſine lege, ſuo ſumptu, in Ciliciam cogitat.* Et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Appius ſine lege curiata confirmat ſe Lentulo noſtro ſucceſſurum.* Imperium tamen curiata quoque lege Appius accepit: quo vſus, re militari proſpere geſta, ſupplicationes adeptus eſt, vt lib. 3. epiſt. vlt. videtur etiam triumphaturus fuiſſe, niſi a Dolabella reus factus eſſet, vt lib. 3. epiſt. 10. et lib. 8. epiſt. 6. Ad imperium quod attinet, vide lib. 1. epiſt. 1. *Cenſet enim etiam ex iis, qui cum imperio ſint.*

Quoad in vrbem introiſſet] Ergo Cornelia lege datum imperium adminiſtratione prouinciae non finitur, ſed tamdiu manet, donec in vrbem proconſul introeat: quod de curiata quoque lege conſtat. vrbem vero ingredientibus imperium deponere neceſſe erat, niſi ſi triumphaturi eſſent. tunc enim lex ferebatur ab aliquo tribuno plebis, vt cum imperio triumphantes introirent.

Poſſe te non decedere] Nam quia ſine curiata lege in prouinciam ire nemo ſolitus eſſet; cum omnes militari delectarentur imperio: propterea, quod fieri non ſoleret, id etiam non licere, quidam arbitrabantur.

Relinqui poſſe] Vt reliquit Cicero Coelium quaeſtorem, Bibulus Veientonem. lib. 2. epiſt. 15. lib. 7. ad Attic. epiſt. 3.

Ne id quidem valde dubium eſt] Ne de iure quidem dubitari valde poteſt, quin Appio, vel ſi tibi ſine curiata lege ſuccedat, prouinciam debeas concedere. Argumento ſunt haec verba: falli eos, qui legem curiatam rectoribus prouinciarum omnino neceſſariam putarent: cum ſine ea ius dicere, et prouinciae praeeſſe poſſent, imperio lege Cornelia dato, quoad in vrbem introiſſent. Cum haec ſcripſiſſem; diſputationes ad me ſuas aduerſus Nicolaum Gruchium miſit Carolus Sigonius: in quibus de curiata lege, duplicique prouinciarum imperio, probari idem vtrique noſtrum, animaduerti. ſane ſum laetatus, vt animo, et voluntate, itidem nos opinione, et iudicio congruere.

Liberalitatem] Conſuetudinem in tribuendis officiis: cui paullo poſt *cupiditas* opponitur, ex quo magis probatur mihi, vt eſt in antiquo libro Maffeorum, quam vt in aliis, *libertatem.* eodem ſenſu *liberalitas* vſurpatur lib. 5. epiſt. 9. et lib. 10. epiſt. 3.

Frui ſolere] Solere ex ea voluptatem capere.

Tuae cupiditatis] Multi enim diuturni imperii cupiditate flagrabant.

Illius cupiditatem] Ex eo manifeſtam, quod tibi etiam ſine lege curiata cogitat ſuccedere.

Refutare] Reiicere, prouincia denegata.

De publicanis] Contra quos decretum ex voluntate prouincialium Lentulus fecerat. ſaepe enim inter publicanos, qui prouincialium vectigalia conducebant, et ſocios, ex vectigalium ſolutione exoriebantur controuerſiae: quas Cicero ſedatas a ſe eſſe gloriatur lib. 2. epiſt. 13.

Felicitate quidem, vellem, conſequi potuiſſes] Vellem, ita felix eſſe potuiſſes, nihil vt omnino contra eius ordinis, quem ſemper ornaſti, aut rem, aut voluntatem ageres. Quidam veteres libri, *felicitatem:* alii,

alii, *facilitate autem quod vellem conſequi potuiſſes.* Sed facilitas eſt voluntatis: quam ſi Cicero requirit in Lentulo, hominem carpit amiciſſimum, optimeque de ſe meritum.

Inimici] Qui etiam quaeſtorem eius, P. Rutilium Rufum, quod cum praetore ſuo contra eos conſenſiſſet, damnauerunt. Pedianus, epitome Liuiana lib. 70. Huius odii publicanorum in Q. Scaeuolam mentio fit in orat. pro Plancio c. 13. his verbis: *Equitum ego Romanorum etiam in homines nobiliſſimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, iuſtitia, integritate praeſtantem, aſpere, et ferociter, et libere dicta commemorem?*

Ipſi illi Q. Scaeuolae] Auguri, P. F. Laelii Sapientis genero, Craſſi oratoris ſocero. Fuit alter Q. Scaevola, Q. F. pontifex max. multis annis iunior.

Tibi ſum auctor] Te hortor.

Videtur eſſe prudentiae tuae] Pertinere videtur ad prudentiam tuam, quae poteſt difficillima quaeque ſuperàre, vt eum ordinem tibi aut reconcilies, aut mitiges.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Vnam hanc ſubeſſe cauſſam video, cur hanc epiſtolam ſcripſerit, vt certiorem faceret Valerium de gratiis Lentulo, Ciliciae proconſuli, a ſe per litteras eius nomine diligenter actis. nam cetera iocationes merae ſunt, familiarem conſuetudinem, et mutuam beneuolentiam indicantes. Actio igitur gratiarum, et ioca ipſa, quibus tota condita eſt epiſtola, ad morale genus pertinent, nam et iocoſa dicta ſubiecit moribus Ariſtoteles Rhetoric. lib. 1. et Cicero in tradenda officiorum doctrina facetias quoque perſecutus eſt.

EXPLANATIO.

Valerio] Hic eſt, de quo lib. 3. epiſt. 1. et lib. 7. epiſt. 12. *Valerii* nomen boni ominis apud Romanos habebatur: itaque Feſtus ſic: *Ominis boni gratia, in delectu, cenſuue primi nominantur, Valerius, Saluius, Statorius.*

Cur enim tibi hoc non gratificer] Cum inſcripſiſſet, *Valerio Iurisconſulto,* ſubiunxit iocans: nam, Iurisconſultum cur te non appellem, neſcio, etiam ſi iurisconſultus valde non ſis. Et ſàne Valerius hic non videtur ius ciuile, quantum opus eſſet, cognouiſſe: cum de eo ſic ad Appium lib. 3. epiſt. 1. ſcripſerit: *Valerium, iureconſultum, valde tibi commendo: ſed ita etiam, ſi non eſt iureconſultus.* Verum ita familiariter eum Cicero diligebat, vt ei, quod omnino falſum non erat, id per iocum obiiceret. Inſcripſi, inquit, hanc epiſtolam, *Iurisconſulto,* gratiae potius cauſſa, quam veritatis, praeſertim cum hodie non qui ſapientes, ſed, qui audaces ſint, Iurisconſulti nominentur. Hic, vt

omnis, quantum quidem praeſtare nobis liceat, erroris tollatur occaſio, quaſi quoddam πάρεργον addatur, quod tamen alienum non putamus, quae noſtra ſit de epiſtolae integritate ſententia. ſunt enim, qui huius epiſtolae deſiderari principium exiſtiment: quod eis, credo, inſolens, atque ineptum videatur, prima epiſtolae verba ab inſcriptione pendere. cuius tamen generis exemplum hoc animaduertimus, lib. 3. ad Attic. epiſt. 20. M. CICERO S. D. Q. CAECILIO Q. F. POMPONIANO ATTICO: *Quod quidem ita eſſe, et auunculum tuum functum eſſe officio, vehementiſſime probo.* Conſtat enim, itidem hic epiſtolae principium inſcriptionem ſpectare.

Audacia pro ſapientia] *Audacia*, licet fortitudinem imitetur, in malam tamen partem accipitur. *Animus* enim, vt lib. 1. de Offic. c. 19. ſcripſit Cicero, *paratus ad periculum, ſi ſua cupiditate, non vtilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis.* Sapientia vero diuiditur in duo genera, vnum naturae, idque ſimplex, alterum artis, quod in alia rurſus ei ſubiecta genera diuiditur. Naturalem ſapientiam voco, quam expertes doctrinae multi, nullis litterarum praeceptis imbuti, naturae tamen munere conſequuntur: quales ſunt, qui ſuas actiones directa quadam iudicii regula metiuntur, nihil temere, nihil indecore committunt, a prauis recta, a turpibus honeſta diſtinguunt. hanc ſapientiam tribuit Cicero lib. 7. epiſt. 1. M. Mario, ſi ludos Romae, cum per valetudinem poſſet, ſpectare noluit; Lentulo epiſt. 5. ſi omnem amplitudinem, ac dignitatem ſuam in virtute, atque in rebus geſtis ſuis, atque in ſua grauitate poſitam exiſtimabit: aliis alibi, quod labi, et errare per imprudentiam non conſueuerint. Vlyſſem quoque, quod, variis iactus caſibus, multis, quae aliis exitio fuerant, periculis terra, marique defunctus, ad patrios lares reuerſus incolumis, ab iniuria procorum vxorem, domumque ſuam, ſeque ipſum ſingulari conſilio vindicauerit, hoc excelluiſſe ſapientiae genere Homerus prodidit. Alterum ſapientiae genus, quod ab arte proficiſcitur, vel omnium artium, vel multarum, vel vnius tantum abſoluta cognitio eſt. ſi omnium, ita definitur, humanarum, diuinarumque rerum cauſſarumque, quibus hae res continentur, ſcientia, quam vni Deo perfectam contigiſſe, nequaquam in homine poſſe reperiri, vere credimus. Deus autem non eam ab arte extrinſecus accepit, (nec enim vlla re vmquam indiguit) ſed a ſe ipſo, aeque aeternam, aeque infinitam, vt aeternus ipſe, et infinitus eſt. Quod ſi non omnium, ſed multarum rerum, quae vel ad vſum, vel ad ornamentum humanae vitae pertineant, notitia eſt; qualis in Thalete, Anaxagora, Pythagora, Democrito, Socrate, Ariſtotele, Platone, et aliis vel Graecis vel Aegyptiis fuiſſe traditur, philoſophia dicitur: quia perfectam illam ſapientiam, quantum homini licet, imitatur. eadem tamen et ſapientiae nomen interdum ſibi vindicat: quia, quo nihil putatur inter homines praeſtantius, id eo vocabulo, quo nullum inter humanas res nobilius reperitur, decorari aequum eſt. Inde

de Thales, inde Bias, inde Socrates, aliique, quos celebrauit antiquitas. Ad hunc numerum aggregare poſſumus, ex Romanis Catonem illum Cenſorium, qui cum et litteris eſſet inſtructus, quamquam non omnino cum ſuperioribus illis conferendus; cumque multarum rerum vſum haberet; ſapientis nomen inuenit. Nec video, cur ab hac laude M. Varronem, Ciceronemque noſtrum, qui rerum laudabilium varia cognitione praeſtiterunt, patiamur excludi. Multis etiam vnius modo artis eximia quaedam, et ſingularis intelligentia, opinionem, ac famam ſapientiae peperit. quod Athenaeus de muſicis lib. 14. tradidit, Plato de poetis, cum Anacreontem ſapientem appellat in Phaedro, et genitam a poetis ſapientiam, ait in Lyſide: de iurisconſultis Cicero in libro de Amicitia c. 2. L. Acilii exemplo, qui, quod eſſet prudens in iure ciuili, ſapiens nominatus eſt: de ciuitatum rectoribus in ſuperiore epiſtola ad Lentulum: *Tota*, inquit, *ſapientium ciuium, qualem me et eſſe et numerari volo, et ſententia, et voluntas, mutata eſſe debet.* Tranſeo ad humiliores artes. Marmorariis, et ſtatuariis non ſapientiae laudem tribuit Ariſtoteles lib. 5. Ethicorum? non agricolis Plato in dialogo de de ſcientia? non fabris Homerus, in eo, σοφὸς ἤραρε τέκτων; Neque ſolum ex vna arte, praeclare cognita, multi, ſed ex vna etiam, quae mentis optimae ſpeciem prae ſe ferret, actione C. Laelius, ille Africani minoris amicitia clarus, ſapiens et habitus eſt, et perpetuo vocatus, quod legis Liciniae de agri modo, ne ſeditionem inter ciues excitaret, patrocinium depoſuerit. Cum igitur ſapientiae nomen tam late pateat; merito, a quorum ſtudiis maxima ad omnes manat vtilitas, iuris prudentibus communicatum videtur. eſt enim iuris ciuilis prudentia genus quoddam ſapientiae, et quo ciuitates, quae ſua iura, et quaſi iuſtitiae normam ab antiquis legibus petunt, quae plurimae ſunt, conſilio ſapientis adminiſtrari dicuntur. quam doctrinam Scala meus, humanitate, et virtute excellens, lumen, et ornamentum Patauini fori, quinque libris, qui ab omnibus iurisconſultis eximia cum eius laude leguntur, vniuerſam comprehendit. Sed, quia ſaepe accidit, vt, qui ea, quam profitentur, iuris ciuilis cognitione indigeant, iidem audacia, vt id, quod ignorant, ſcire videantur, in primis abundent: propterea, inductam eſſe conſuetudinem, vt in agendis cauſſis audacia pro ſapientia liceat vti, per iocum quidem, ſed vere tamen Cicero dixit.

Lentulo] Ciliciam adminiſtranti. Erat igitur hic Valerius in Cilicia, et fuit etiam Appio proconſule, cui commendatur lib. 3. epiſt. 1.

Vbi aliquo numero ſis] Vbi alii quoque iuris prudentiam tenent. iſtic enim ſolus videris iurisconſultus. Sed hic etiam Cicero iocatur: ſignificat enim Valerium de induſtria ſe in Ciliciam contuliſſe, vt ſolus ibi ſapere videretur, cum iurisconſultus ibi ſolus eſſet.

Partim te ſuperbum eſſe dicunt, quod nihil reſpondeas: partim contumelioſum, quod male reſpondeas] Iocus eſt in his verbis et abſtruſus, et elegans. vult enim innuere, ideo nihil eum quandoque reſpondere,

non quod ſuperbus ſit, ſed quod eum nemo conſulat, cum homines bonum iuriſconſultum non putent: ideo autem male reſpondere, non quod contumelioſus, ſed quod imperitus, et indoctus. Proprium vero iuriſconſultorum fuit, hodieque eſt, de iure conſulentibus reſpondere. Similis iocus eſt in Trebatium lib. 7. epiſt. 16. *Qui iſtinc veniunt, ſuperbiam tuam accuſant, quod negent te percunctantibus reſpondere.*

Vt poſſimus ſaluum veniſſe gaudere] Quod in Apulia tua nemo poterit: cum nec propinquum ibi, nec amicum habeas. Pergit in feſtiuitate, et Valerii notat ignobilitatem; cui qui gratularetur in patriam redeunti, nemo eſſet. Quod ſi Romam, inquit, venies: erit, qui, te ſaluum veniſſe, gaudeat: habes enim hic, qui te norint, et diligant: in Apuliam vero tuam ſi acceſſeris; quis erit, qui gaudeat? Hanc ſententiam, illata figura παρὰ προσδοκίαν, confirmat ſequentibus verbis: *tamquam Vlyſſes, cognoſces tuorum neminem.* Quod etſi diſcrepat ab Vlyſſis fabula; qui ſuos quidem ipſe domeſticos omnes, Ithacam reuerſus, cognouit, ſed ab iis cognitus non eſt: tamen Cicero, nactus iocandi locum, lepide ſermonem conuertit ab Vlyſſe ad ipſius Valerii humilitatem, ac ſolitudinem. Quod ideo oſtendendum putaui, ne quis Ciceronem in Vlyſſis fabula memoriae vitio labi putet: cum in eo ipſo iocus appareat, quod, cum, inducta Vlyſſis mentione, dicturus videretur, cognoſceris a tuorum nemine, traduxit ſententiam, vt dixi, ad id, quo Valerii notabatur ignobilitas. Veram ſententiam, vt Homerum omittam, Varro in Seſquiulyſſe, apud Nonium, retulit his verbis:

Aduerſi venti conciderunt: quod ſi pergunt diutius
Mare voluere; vereor, ne me quoque, cum domum iam ab Ilio
Ceſſim reuertero, praeter canem cognoſcat nemo.

Poſſit etiam hoc aliquis referre ad illud tempus, cum Vlyſſes dormiens, a Phaeacibus in litore Ithacenſi expoſitus, mox experrectus, patriam non agnouit. vnde Homerus ἐν τῶν v. 187.

— ὅδ' ἔγρετο δῖος Ὀδυσσεὺς,
Εὕδων ἐν γαίῃ πατρῴῃ, οὐδέ μιν ἔγνω,
Ἤδη δὴν ἀπεὼν περὶ γὰρ θεὸς ἠέρα χεῦεν
Παλλὰς Ἀθηναίη. —

Et infra v. 233. ſic ipſe Mineruam interrogat:

Τίς γῆ; τίς δῆμος; τίνες ἀνέρες ἐγγεγάασιν;

Sed omnino prior interpretatio magis placet: vt in lepore pergat; et, quemadmodum primis epiſtolae verbis audaciam, mediis inſcientiam, ſic poſtremis ioco liberiore, id eſt, a ſuperiori non diſſimili, ignobilitatem irrideat familiariſſimi ſui: de quo lib. 3. epiſt. 1. *Eſt ex meis domeſticis atque intimis familiaribus.* Tribuit autem hoc iuris familiaritas, vt iocari liberum putemus. alioqui iure Cicero inurbanus, et amarior, quam deceat, videri poſſit. Nec vero cum ipſo tantum, ſed cum aliis etiam iocari de illo ſolitus eſt: vt in eadem epiſtola: *L. Valerium, iureconſultum, valde tibi commendo: ſed ita etiam, ſi non eſt iureconſultus. Melius enim ei cauere volo, quam ipſe aliis ſolet.*

PAVLLI

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM II.

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Diſtribuitur hoc argumentum in quattuor partes, morales omnes. in ſingulis enim tum officii, tum amoris quaedam elucet ſignificatio: negotii prorſus abeſt mentio. quae ſit autem cuiusque partis ſententia, videamus. In prima, accuſante Ciceronem Curione, quia raro admodum litteras mitteret, ita ſe purgat, vt culpam a ſe remotam, in eum transferat: officiumque ſuum, ſi non contemni a Curione ſenſerit, in eo genere pollicetur. In ſecunda, abeſſe tam diu Curionem dolet, quod eius conſuetudine careat; laetatur, quod abſens maximam laudem conſequatur. In tertia, cum in excitando et acuendo plurimum valeat, ſi laudes eum, quem cohortere; aditum ſibi aperit ad cohortandum, laudatione praepoſita. Et quoniam naturae bona ſummas res gerentibus adiumento maxime ſunt, laudandi materiam capit ab animi ingeniique praeſtantia: quae cum omnibus cognita ſit, exſpectationem concitatam non tueri turpiſſimum eſt: excuſantur enim, quibus deſunt inſtrumenta naturae: at, quibus abunde adſunt, vitio datur, niſi voluntatem cum natura coniungant, et aliquid magna laude dignum aut gerant, aut conentur ſaltem. Nec mirum, laudari eum a natura, cum et in libro de clar. orat. c. 81. ita ſcriptum Cicero reliquerit: hic (*C. Curio*) a magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. *In quarta, cum et ipſe Curioni, et ei Curio plurimum debeat, modeſte petit, vt imitetur ſuam conſuetudinem in praeſtanda meritorum memoria, ſeque iam iam ſeneſcentem complectatur, ac foueat officiis ſuis. Scripta videtur Caluino et Meſſalla coſſ.*

EXPLA-

EXPLANATIO.

Curioni] Cognomen fuit Scriboniae gentis, plebeiae, ortum a quodam Scribonio, Curione maximo, vt ex Liuio lib. 41. c. 21. cognoſcitur. Hic autem Curio, et pater, et auus, locum inter oratores, nulla, aut exigua litterarum ope, domeſtica tantum bene et accurate loquendi conſuetudine, ſunt adepti. Cicero in Bruto c. 32. 49. 59. et Plinius lib. 7. c. 41. Erat in Aſia quaeſtor, vt opinor: quod cum ex epiſt. 5. non obſcure cognoſcitur, tum ex eo, quia tribunatum plebis poſtea geſſit. Romam reuerſus populo munus exhibuit admirandum, vt mortui patris memoriam honoraret. Plinius lib. 36. c. 15. Tribunus plebis L. Paullo, C. Marcello coſſ. ab optimatibus ad Caeſaris partes tranſiit, amplius M D. talentis a Caeſare corruptus. Orto ciuili bello Siciliae praepoſitus, pulſo M. Catone, mox in Africam profectus, contra Iubam Mauritaniae regem, et Pompeianarum partium ducem, P. Atium Varum, pugnans, interemptus eſt. Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 42. et alii. Eius filium, ſecutum Antonii partes contra Octauianum, poſt Octauiani victoriam ad Actium promontorium eſſe interfectum, Dio tradidit lib. 42. Huius autem, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolae, ingenium ac mores optime Velleius expreſſit lib. 2. c. 48. cuius verba libuit ſubſcribere: *Bello ciuili, et tot, quae deinde per continuos xx. annos conſecuta ſunt, malis, non alius maiorem flagrantioremque, quam C. Curio, tribunus plebis, ſubiecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, ſuae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingenioſiſſime nequam, et facundus malo publico. Huius animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes vllae, neque cupiditates ſufficere poſſent. Hic primo pro Pompeii partibus, id eſt, vt tunc habebatur, pro republica, mox ſimulatione contra Pompeium et Caeſarem, ſed animo pro Caeſare ſtetit. id gratis, an accepto centies H-S. fecerit, vt accepimus, in medio relinquemus. ad vltimum ſaluberrimas adoleſcentis conditiones pacis, quas et Caeſar iuſtiſſimo animo poſtulabat, et Pompeius aequo recipiebat, diſcuſſit ac rupit, vnice cauente Cicerone concordiae publicae.*

Quamquam] Hic, et alibi iungitur indicandi modo, interdum ſubiunctiuo, vt vocant Grammatici. pro Plancio c. 2. *Quamquam non me id magnopere conturbet.* Infra ibidem c 3. *Quamquam, qua nolui, ianua ſim ingreſſus in cauſſam.* Haec nonnullis fortaſſe leuiora videbuntur: mihi nulla pars omnino Latinae linguae videtur contemnenda.

Nomine negligentiae] Negligentiae cauſſa, vt lib. 12. epiſt. 12. *Haec a te peto, non ſolum reipublicae, quae tibi ſemper fuit cariſſima, ſed etiam amicitiae noſtrae nomine.* et lib. 14. epiſt. 3. *Ego eo nomine ſum Dyrrachii hoc tempore, vt quam celerrime, quid agatur, audiam.* Et de Amicitia c. 21. *Ab amicitia Q. Pompeii meo nomine ſe remouerat Scipio.*

Suſpectum eſſe] Non enim aperte negligentiam nominauerat Curio: ſed,

ſed, cum quereretur de infrequentia litterarum, cauſſam videlicet indicabat eſſe negligentiam.

Doleo] Qui negligentiae nomine ſuſpectus eſt, eius nimirum amor in dubium vocatur. iure igitur Cicero dolet.

Accuſari abs te officium meum] Nemo accuſat officium: nemo enim negat, officium laude dignum eſſe. ſed accuſatur is, qui officio deſit: quod hic Cicero ſignificat. Aut, *officium accuſari* dixit, hoc ſenſu: accuſas hoc ipſum, quod raro admodum, vt tibi quidem videor, ad te ſcribam, quod officii quidem nomine non caret, ſed ita exiguum, ac leue eſt, vt accuſandum, tamquam amicitia noſtra minime dignum, exiſtimes.

Iucundum, requiri] In quo veretur, ne Curionis animum offenderit, in eo ipſo beneuolentiam eius aucupatur. qui enim amari cupit, facile, vt ametur, conſequitur. cupit autem Cicero, quia ſubiungit: ideo iucundum eſt, requiri abs te officium meum, quia prae te fers perſpectum mihi quidem, ſed tamen dulcem, et optatum amorem tuum. Antitheta poſuit, *iucundum* et *moleſtum*. vt lib. I. de Orat. c. 62. *Neque enim tam mihi moleſtus fuit, quod ius noſtrum ciuile perueilit, quam iucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.*

Culpa vacarem] Cum neminem praetermiſerim, cui litteras ad te non dederim.

Perſpectum] Tempore exſulii mei. nam haec ad eundem ſcripſit epiſt. 6. *Tua in me vel nota omnibus, vel ipſa nouitate meorum temporum clariſſima et maxima beneficia exſtiterunt.*

Dulcem et optatum] Tua, inquit, querela hoc attulit iucunditatis, quod recognoui amorem in me tuum: quo nihil dulcius, nihil optatius. Non diſſimilem ſententiam vſurpauit lib. 10. epiſt. 19. quam vt augeatur Latine ſcribentibus copia, ſubſcribemus. *Sic vidi*, inquit, *quaſi ea, quae oculis cernuntur, me a te amari. Dices, quid antea? Semper equidem; ſed numquam illuſtrius.*

Tam in ſcribendo impiger] Non dixit *diligens*, ſed *impiger*; magis vt excuſet ſe, quam vt laudet. *Impigritas* etiam lib. 3. de republ. dixit. Plerique veteres libri habent, *tam ſcribendo*. Vtro modo legatur, parui refert. Particulam tamen, *in*, delendam non putaui, cum eam viderem in antiquo libro, quem mihi nobiliſſimus iuuenis, eruditione, ingenio, humanitate excellens, Io. Vincentius Pinellus dono dedit: cum quo et Alberti Ferri, egregii adoleſcentis, et alter meus liber conſentit.

Summum ERN. *Ad ſummum*] Omnino. vtroque modo dicitur, *ſummum*, et *ad ſummum*. hic antiqui libri, quibus nunc vtor, omnes habent *ad ſummum*.

Condemnabo] Et iuſte quidem: tu autem iniuſte me accuſas.

Te mihi aequum praebere] Non accuſare me, cum omnino culpa vacem. Lib. 5. epiſt. 2. *A te peto, vt tu quoque aequum te iudicem dolori meo praebeas.*

De litteris hactenus] Dixi iam, nihil eſſe in Latina lingua contemnendum; ſi modo ea proprie, recteque vti cogitamus. quare ſubiungam, quae nonnullis fortaſſe leuia videantur: ſed, quo turpius in minimis

nimis labimur, eo diligentior eſſe debet animaduerſio. *Hactenus*, et *adhuc*, aeque continuationem ſignificant; ſed hoc differunt, quod, *hactenus* de re ſemper vſurpatur; *adhuc* de tempore. non enim recte dixeris, *hactenus ita ſenſi*; ſed, *adhuc ita ſenſi.* contraque proprie non dicitur, *de litteris adhuc*; ſed, *de litteris hactenus.* Etiam illud obſeruauimus, non eandem vtroque continuationem ſignificari. nam *hactenus*, abſolutae rei continuationem ſemper indicat; *adhuc*, interdum etiam non abſolutae: vt lib. 2. ad Attic. epiſt. 20. *Clodius adhuc mihi denunciat periculum.* Exemplorum refertus eſt Cicero.

Non enim vereor, ne non ſcribendo te expleam] Non dubito, inquit, quin ſcribendo te expleam. nam et, *non vereor*, exploratam, minimeque dubiam opinionem ſignificat: et ſequentes duae negationes, *ne non*, vim habent affirmandi. Sic epiſt. 5. *Non, quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non reſpondeat.* Et epiſt. 6. *Neque ſum veritus, ne ſuſtinere tua in me vel innumerabilia non poſſem.* Et lib. 4. in Ver. c. 38. *Non vereor, ne hoc officium meum P. Seruilio iudici non probem.* Hoc autem verbo multis modis veteres vtebantur. dicebant enim, *vereor vt, vereor ne, vereor vt ne, non vereor vt, non vereor ne, non vereor ne non.* quae ſigillatim examinemus. *Vereor vt*, et *vereor ne*, contrarium ſignificant. prius illud timorem in ea re indicat, quae ſi accidat, doleamus. exempla ſubſcribemus vtriusque modi. Lib. 12. epiſt. 19. *Non dubitabam, quin eas libenter lecturus eſſes. verebar, vt redderentur.* Fore ſuſpicabatur, vt non redderentur, ſed reddi cupiebat. item lib. 14. epiſt. 14. *Sin homo amens diripiendam vrbem daturus eſt, vereor, vt Dolabella ipſe ſatis vobis prodeſſe poſſit.* Cupiebat ſuas mulieres tuto Romae eſſe per Dolabellam: ſed incertus timebat, vtrum eas, necne, Dolabella ſeruare poſſet. et Tuſc. 2. c. 20. *Veremur, vt hoc natura patiatur?* Huc pertinet locus ille pro Marcello c. 4. *Vereor, vt hoc, quod dicturus ſum, perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio:* quod enim ita, vt ipſe ſentit, intelligi vellet, id ne non perinde intelligatur, timet. Hoc in vulgatis libris aliter legitur, mendoſe, vt opinor, et vt iam, explicata ſententia, videor probaſſe. tollit autem dubitationem omnem Pediani teſtimonium, ita plane legentis, vt nos recitauimus, in explanatione orationis, quae inſcribitur Diuinatio: cui ſubſcribit antiquus liber optimi Cardinalis, Caroli Borromei. Terentius quoque in Andr. Act. 1. ſc. 5. v. 41.

> — *Haud vereor, ſi in te ſolo ſit ſitum:*
>
> *Sed vim vt queat ferre.* —

Quo loco Donatus *hic*, inquit, *vereor*, *ſubauditur: vt, pro ne non, poſuit: vt ſit: ſed vereor, ne non queas vim patris ferre.* Contra, *vereor ne deſideres officium meum*, lib. 6. epiſt. 6. verebatur enim id, quod eſſe nollet. Et lib. 9. epiſt. 16. *Amaui amorem tuum, qui te ad ſcribendum incitauit, verentem ne Silius ſuo nuncio aliquid mihi ſollicitudinis attuliſſet.* et lib. 15. epiſt. 17. *Caeſarem putabant*

putabant moleſte laturum, verentem, ne haſta refrixiſſet. et pro Milone c. 1. *Vereor, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere.* Quibus in locis timetur id, quod ſi accidat, moleſtia conſequatur. *Vereor vt ne,* valet *vereor ne:* nam *vt ne,* pro *ne,* ſaepe vſurpatur. Pergamus ad ea, quae reſtant. *Non vereor, vt:* affirmat. nam ſi, *vereor vt,* dubitationem habet: ſequitur, vt, *non vereor vt,* dubitatione careat. exemplum addo, quo res fiat illuſtrior. *Non vereor, vt, quod cogitas, poſſis perficere:* nihil differt ab hoc: *non dubito, quin poſſis perficere, quod cogitas.* quale illud Ciceronis Phil. 5. c. 18. *Ne verendum quidem eſt, vt tenere ſe poſſit;* id eſt: ne dubitandum quidem eſt, quin ſe tenere poſſit: credendum eſt, eum tenere ſe poſſe. *Non vereor ne,* dubitationem tollit: vt ſi dicam: *non vereor, ne filius meus male viuat:* hoc dicam: non puto fore, vt male viuat filius meus. Et Cicero, cum ſcripſit ad eundem Curionem, epiſt. 7. *non vereor, ne quid timide, ne quid ſtulte facias:* hoc dixit: nihil timide, nihil ſtulte facies. Et ad Lucceium lib. 5. epiſt. 12. *Non vereor, ne aſſentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar:* id eſt, certe non videor tibi aſſentari. *Non vereor, ne non,* affirmat omnino, vt probatur hoc ipſo loco, *non vereor, ne non ſcribendo te expleam,* pro, non dubito, quin ſcribendo te expleam. Verbum *explere,* plus eſt, quam, *ſatisfacere;* cum ſaepe ſatisfiat multis, licet non expleantur.

In eo genere] Notanda Ciceronis conſuetudo in ſignificando re, proxime nominata. nam, cum dixerit, *ſcribendo,* intulit, *in eo genere.* ſic epiſt. 4. cum dixiſſet, nihil poſſe grauiter ſcribi, niſi de republica, ſubiunxit, *atque in hoc genere haec mea cauſſa eſt, vt neque ea, quae non ſentio, velim ſcribere.* Epiſt. 6. *Habemus,* inquit, *iuuentutis et gratioſorum in ſuffragiis ſtudia, propter ipſius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam.* Epiſt. 17. *Quod ſcribis ad me de drachmis* CCCIↃↃↃ, *nihil eſt, quod in iſto genere cuiquam poſſim commodare.* et lib. 3. ad Attic. epiſt. 7. *Ego et ſaepius ad te, et plura ſcriberem, niſi mihi dolor meus cum omnes partes mentis, tum maxime huius generis facultatem ademiſſet.*

Studium meum] Plus eſt, quam diligentiam. nam *ſtudium* cum animo iungitur; *diligentia* interdum opera tantum eſt.

Abfuiſſe] Erat Curio in Aſia. epiſt. 6.

Tamdiu] Multis menſibus: nam poſt annum e prouincia decedebant.

Iucundiſſimae] Proprie dicimus enim, *adoleſcens ſenibus iucundus:* non contra.

Conſuetudinis ERN. *Conſuetudinis tuae*] *Tuae,* abeſt a ſex antiquis libris: in vno tamen eſt; in alio, pro *tuae, noſtrae.* quod quisque approbat, id ſequatur.

Es conſecutus] Nihil in prouincia conſequi Curio potuit a ſenatu, aut a populo Romano. nam ſi quaeſtor in Aſia fuit; quod equidem arbitror, quia ſequenti anno tribunatum plebis petiit: non intelligo, quid ei ſenatus, populusue Romanus abſenti tribuere potuerit: niſi ſi, vel vt aliquid extra ordinem

nem poſſet agere, quod profuturum prouinciae videretur; vel, vt acta confirmarentur, Curio petierat. Aut, *es conſecutus*, in ipſa prouincia: cum te iſtic omnes diligant, atque laudent: quod confirmatur iis verbis epiſt. 5. *Gratulor, quod excelſo, et illuſtri loco ſita eſt laus tua, in plurimorum et ſociorum et ciuium conſpectu: quae ad nos nec obſcuro, nec vario ſermone, ſed et clariſſima, et vna omnium voce perfertur.*

Meis optatis fortuna reſpondit ERN. *reſpondet*] Ea, quae optabam, ad exitum fortuna perducit. Nec tamen ideo *fortunam* Cicero nominat, vt eripiat eam laudem Curioni, quae a virtute proficiſcitur: (nam, quae fortuna largitur, optabilia potius, quam laudabilia ſunt) ſed quia in rebus humanis plurimum fortuna valet. recte igitur dixit, *in omnibus tuis rebus meis optatis fortuna reſpondet:* quia nemini omnia poſſunt, aduerſante fortuna, e ſententia ſuccedere.

Breue eſt] Ob ea, quae proxime dixit. breuitate autem promiſſa, amorisque ſui mentione ſubiecta, id aſſequitur, vt ea, quae praecepit, Curio libenter legat.

Cogit] Amouet a ſe culpam temeritatis, quod ei praecipere audeat, cuius adiuncta virtuti fortuna ſit. Neceſſe, inquit, non erat: ſed amor coegit, nec mediocris amor, qui cogere non poteſt, ſed incredibilis.

Tanta eſt exſpectatio] Fere in omnibus epiſtolis exſpectationem proponit; quia vehemens, ac turbulentum extimeſcit Curionis ingenium. vnde illud epiſt. 13. *Quid ais? Caeſarem nunc defendit Curio? quis hoc putaret praeter me? nam, ita viuam, putaui.* Hortatur igitur, ac laudat eum, a quo timet, id quod euenit, ne reipublicae cauſſam deſerat.

Vel animi, vel ingenii tui] Quem cohortamur, eum laudare debemus. in excitando enim, et in acuendo plurimum valet, ſi laudes eum, quem cohortere: quod ad Trebonium Cicero ſcripſit lib. 15. epiſt. vlt. Optime autem in laudatione coniunguntur *animus*, et *ingenium:* ne ſine ingenio temere multa committantur, ſine animo timide. Vtrumque etiam, cum de eodem Curione loqueretur, Cicero coniunxit in Phil. 2. c. 18. *Patri*, inquit, *perſuaſi, vt aes alienum filii diſſolueret; redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe et animi et ingenii praeditum.* Eiusdem ingenium laudat his verbis in libro de clar. orat. c. 81. *A magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum.* Velleius etiam lib. 2. c. 48. *audacem, et ingenioſiſſime nequam, maloque publico facundum* vocat.

Obſecrare obteſtarique] *Obſecrare*, maiorem habet vim, quam, *rogare*, aut *orare*. itaque ſecundo loco ponitur; vt in oratione poſt red. ad Quir. c. 7. *Pro mea vos ſalute non rogauit ſolum, verum etiam obſecrauit.* Et lib. 2. in Ver. c. 17. *Cum multis lacrumis orare, atque obſecrare.* Eſt autem, *obſecrare*, quaſi, ob ſacra rogare: *obteſtari*, vt ait Donatus ad Terent. Hec. Act. 3. Sc. 3. v. 27. precari, cum mentione earum rerum, per quas petimus. vt lib. 5. in Ver. c. 72. *Deos, deaſque omnes imploro,*

atque

atque obteſtor. Et hic, *te obteſtari*, eſt, *per te ipſum precari.* Cum, *obſecro*, iunctum, modo ſequitur, vt hic; modo antecedit, vt lib. II. ad Attic. epiſt. I. *Idque vt facias, te obteſtor atque obſecro.*

Non dubitem] Quia futurum ſpero.

Conformatus ERN. *Confirmatus*] Translatio a ponderibus: quae non facile ſuſtinent imbecilli. *Confirmatus* autem, animo firmo, et ad ſuſtinendam exſpectationem bene parato. epiſtola ſequenti.

Concitaſti] Commouiſti. ſed vis maior eſt in verbo, *concitaſti.* Latine autem vtrumque dicitur.

Tueri] Conſeruare. proprie enim, *tueri*, eſt, defendere: et, qui defendit, conſeruat.

Tuorum erga me] Parem gratiam repoſcit in memoria meritorum. Quoniam, inquit, merita tua numquam obliuiſcar; itidem debes, quae tibi olim puero praeceperim, quibus te rationibus ad laudem incitauerim, in omni vel fortunae, vel dignitatis acceſſione recordari.

Delebit] *Obliuio memoriam delet*, et *obliuione memoriam delemus*, Latine dicimus. ad animum transtulit Terentius in Eun. Act. 2. Sc. 3. v. 5.

— *Deleo omnes dehinc ex animo mulieres.*

Puer olim] Quis credat, qua nos aetate *pueros* appellamus, ea in aetate Curioni praecepta Ciceronem dediſſe? ego *puerum* hic vocari arbitror, poſt ſumptam virilem togam, quae, praetexta depoſita, ſumebatur abſoluto aetatis anno XVI. quo anno, a magiſtris diſcedentes, in forum vna cum parentibus prodibant: a parentibus autem ad claros viros, vel vt ius ciuile, aut eloquentiae vias cognoſcerent, vel etiam, vt eorum ſermonibus, et conſuetudine prudentiores fierent, deducebantur. Teſtimonio ſunt ipſius verba Ciceronis in libro de Amicitia c. I. *Ego*, inquit, *a patre ita eram deductus ad Scaeuolam, ſumta virili toga, vt, quoad poſſem, et liceret, a ſenis latere numquam diſcederem. Itaque multa ab eo prudenter diſputata, multa etiam breviter, et commode dicta, memoriae mandabam: fierique ſtudebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scaeuolam contuli: quem vnum noſtrae ciuitatis et ingenio, et iuſtitia praeſtantiſſimum audeo dicere.* Ac, ne nouum, et inuſitatum videatur, vt annum ingreſſi XVII. *pueri* nominentur, recitabo locum eiusdem ex lib. 12. epiſt. 25. ad Cornificium: *Puer egregius praeſidium ſibi primum et nobis; deinde ſummae reipublicae comparauit.* De Octauiano loquitur: qui, cum exercitum pro republica priuato conſilio comparavit, annum vndeuiceſimum agebat: vt in Taciti hiſtoria lib. 13. c. 6. notauimus. Non diſtinxit ſcilicet nomen *pueri*, et *adoleſcentis.* nam in alia ad eundem epiſtola (23.) *adoleſcentem* vocat: *Perſcriberem Caeſaris Octauiani conatum: de quo multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, vt in pecuniam adoleſcentis impetum faceret.* Et Phil. 4. c. 1. *Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratiſſimis animis proſequimini nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potius.*

Aetas noſtra iam ingraueſcens] Scripſit hanc epiſtolam annos natus LIV. id ex eo conſtat, quod in epiſt. 6. Milonem in petitione conſulatus commendat Curioni Romam

reuertenti. Milo autem conſulatum petiit, quod Appianus, Dio, alii docent, Caluino et Meſſalla coſſ. annis LIV. poſt eos conſules, quibus Cicero natus eſt, Serranum et Caepionem: quorum conſulatum, et eum, quem Caluinus et Meſſalla geſſerunt, hoc annorum numero comprehendimus. Anno autem petitionis potius, quam prenſationis, epiſtolam eſſe ſcriptam, declarant ea verba initio epiſtolae: *Cum has quam primum ad te perferri litteras magnopere vellemus.* Ingraueſcit aetas, cum deficientibus iam corporis viribus, tardius mouentur membra. hac vſus eſt translatione in libro etiam de Senectute c. 2. *Quibus facillime rationibus ingraueſcentem aetatem ferre poſſimus.* Et de Amicitia c. 10. *Mutari mores hominum ſaepe dicebat, alias aduerſis rebus, alias aetate ingraueſcente. Graues aetate,* dixit Liuius lib. 2. c. 19. et lib. 10. c. 34. *Grauior natu,* Terentius in Heaut. Act. 4. Sc. 1. v. 32. *Grauior aeuo,* Virgilius lib. 2. Aen. v. 436. *Grauis annis,* Horatius lib. 1. Serm. Sat. 1. v. 4.

Adoleſcentia] Non modo ſumpta virili toga, quam ſumi ſolitam eſſe ineunte anno aetatis XVII. proxime oſtendimus, ſed etiam poſt annum XXX. *adoleſcentes* vocabantur; et, qui *adoleſcentes*, iidem *iuuenes*. nam, quem hic *adoleſcentem* Cicero ſignificat, eundem nominat *iuuenem* lib. 2. ad Attic. epiſt. 12. cum ea tamen epiſtola ſeptem annis ante hanc ſcripta ſit. nam in ea Clodii, tribunatum petentis, qui petiit Caeſare et Bibulo coſſ. mentio fit: hae vero ad Curionem omnes, praeter vltimam, gratulationis officio fungentem, Caluino et Meſſalla coſſ. ſcriptae ſunt. quo certe anno videtur Curio maior annis XXX. fuiſſe, cum biennio poſt tribunus plebis fuerit, Sulpicio et Marcello coſſ. vt patet ex epiſt. 7. De eodem Curione, quadriennio poſt, dixit Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 38. *Multum ad hanc rem probandam adiuuat adoleſcentia, magnitudo animi.* In oratione etiam pro Murena c. 26. vocatur *adoleſcens* Ser. Sulpicius, cum minor annis XXX. certe non eſſet. habita enim a Cicerone conſule oratio illa: Sulpicius autem poſt annos XI. conſulatum geſſit. Et lib. 2. de Orat. c. ?. cum dixiſſet de L. Craſſo, non multa eum, quae quidem exſtarent, et ea ipſa adoleſcentem, ſcripta reliquiſſe: poſtea in lib. de claris orat. c. 43. eius orationem, quam habuit pro Seruilia lege annos natus XXXIV. exſtare ſignificat. Quid, quod Salluſtius in Coniuratione Catilinae c. 49. *adoleſcentulum* appellat C. Caeſarem, quo anno pontificatum maximum eſt adeptus. qui cum pontifex creatus ſit poſt aedilitatem, aedilitas autem a quaeſtura biennio diſtet, et quaeſturam Caeſar geſſerit anno aetatis XXXIII. quod Suetonius c. 13. declarat; pontificatum conſequi non potuit ante annum XXXVI. Quodque magis mirum, Phil. 2. c. 11. *adoleſcentes* Cicero vocat Brutum et Caſſium, quo anno praeturam gerebant, id eſt, anno aetatis quadrageſimo. eundemque Brutum eodem anno *adoleſcentem* appellat Cornelius Nepos in Attici vita c. 8. et 16. Liuius etiam lib. 9. c. 17. de Alexandro Magno, qui anno aetatis trigeſimo tertio diem obiit, haec inquit: *Adoleſcens, in incremento*

rerum

rerum, nondum alteram fortunam expertus, deceſſit.

Conquieſcat] Vt me, curarum publicarum oneribus, quae iam ingraueſcens aetas ferre vix poſſet, amore, ac ſtudio leues.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

De Curionis patris interitu ſignificat, ac ſe illi parentis loco futurum pollicetur. Verum, cui credibile videatur, ad Curionem in Aſiam de patris eius obitu tantulam epiſtolam eſſe conſcriptam? mihi quidem non fit veriſimile. itaque libenter et hanc, et eam, quae ſequitur, epiſtolam coniunxerim, argumento etiam poſtulante: nam, ea munera declarari a Rupa liberto, id eſt, oſtendi, et promitti populo, Curio filius exoptabat, quae ipſe poſtea, in vrbem reuerſus, patri mortuo daret. in quo tamen veterum librorum conſenſu deterreor, qui a ſententia mea plane omnes diſcrepant. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Graui teſte] Curionem enim adoleſcentem in gratiam irati patris Cicero ſua auctoritate reduxerat; qua de re ſcriptum eſt in Phil. 2. c. 18.

Clariſſimo viro] Conſulari et triumphali. poſt conſulatum in Macedoniam profectus, Dardanis, et Moeſiis deuictis, primus Romanorum ducum ad Danubium vsque peruenit. Hoc Rufus c. 7. Epitome vero Liuiana 95. *C. Curio proconſul Dardanos in Thracia domuit.* Ammianus Marcellinus lib. 29. c. 5. et Frontinus lib. 4. Strateg. c. 1. ſeueriſſimum fuiſſe ducem oſtendunt. Ammianus his verbis: *Sagittariorum primoribus manus incidit; reſiduos ſupplicio capitali multauit: ad aemulationem Curionis, acerrimi illius ducis, qui Dardanorum ferociam, in modum Lernaeae ſerpentis aliquoties renaſcentem, hoc genere poenarum exſtinxit.* Frontinus autem haec de Curione: *Bello Dardanico, circa Dyrrachium, cum ex quinque legionibus vna, ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamque ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperam, et inſidioſam negaſſet; quattuor legiones eduxit armatas, et conſiſtere ordinibus, delectis armis, velut in acie, iuſſit. Poſt haec, ſeditioſam legionem inermem procedere, diſcinctam in conſpectu armati exercitus, ſtramenta coegit ſecare. Poſtero autem die, ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nulliſque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret, nomenque aboleret, milites autem in ſupplementum ceterarum legionum diſtribueret.* Cicero nominat eum inter Pontifices in orat. de haruſpicum reſponſis c. 6. in libro de clar. orat. c. 32. 49. 61. 81. non contemnendum ait oratorem fuiſſe, conſuetudine tantum domeſtica bene, et emendate loquendi, nulla ſcientia litterarum, infirma etiam memoria. Lib. 3. de Offic. c. 22. reprehendit eum, quod in genere deliberatiuo

ſolam ſpectaret vtilitatem, vt in cauſſa Tranſpadanorum, quam eſſe aequam fatebatur, ſemper autem addebat, *vincat vtilitas.* lib. 1. de Inuent. c. 43. recitat haec verba ex eius oratione pro Fuluio: *Nemo poteſt vno adſpectu, neque praeteriens, in amorem incidere.* Valerius Max. lib. 9. c. 1. frugalitatem in eo laudat, nequitiam in filio reprehendit.

Te videret] Reuerſum ex Aſia.

A vita diſcederet] Sic locutus eſt Tuſc. 1. c. 34. in libro autem de Sen. c. 23. *ex vita diſcedere:* pro Rabir. perduell. reo c. 11. *de vita decedere:* Phil. 9. c. 2. *e vita excedere:* in Bruto c. 20. *vita excedere,* et, *vita cedere,* in prooemio eiusdem libri.

Fortunent] Lib. 15. epiſt. 7. *Eum honorem tibi deos fortunare volo:* id eſt, ne quid aduerſi contingat.

Carus et iucundus ERN. *periucundus*] *Carus filio pater,* recte dicimus; *iucundus,* non item. *iucundus, et carus patri filius,* vſitatum. delectat enim, et hilaritate quadam, ac iucunditate afficit maiorem aetatem minor: contra, minor ex maiore ſic afficitur, vt reuerentiam quandam aduerſus eum adhibeat, cum amore coniunctam, non vt iucunditate perfruatur. Epiſtola ſequenti: *Cognoſces, mihi te neque cariorem, neque iucundiorem eſſe quemquam.* Et lib. 3. epiſt. 10. *Cum, quam ſis Cn. Pompeio carus, quamque iucundus, intelligam: quo tandem animo in te eſſe debeo?* Nonnullis, *iucundus,* non *periucundus,* placet, fortaſſe quod ad conſuetudinem Latini ſermonis aptius videatur, *aeque carus, et iucundus,* quam *aeque carus et periucundus.* vt enim, *ita periucundus,* eodem modo, *aeque periucundus,* reſpuere videtur Latina lingua. me tamen haec ratio non ita movet, vt contra veterum omnium librorum, quos quidem videre mihi licuerit, conſenſum, mutationem eſſe faciendam exiſtimem.

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Excuſat libertum Rupam, quia munera populo non promiſerit; quod ei Curio mandauerat. totum conſilium de dandis muneribus improbat, et quia nihil expediant male affectae reipublicae, et quia diuitias potius, quam virtutem, oſtendant. Summam, ait, exſpectationem de eius virtute, ingenioque concitatam: quam ſi ſuſtinuerit, id fore praeſtantius omnibus muneribus. Concludit ſignificatione beneuolentiae ſuae. Tota moralis eſt epiſtola: diſſuadet enim a muneribus dandis. Eodem anno.

EXPLANATIO.

R*upae*] Liberti retinebant ea nomina, quae ſerui habuerant, aſſumpto praeterea patroni praenomine, et nomine: vnde M. Tullius Tiro, M. Tullius Laurea, Ciceronis liberti; T. Caecilius Eutychides, Attici libertus, lib. 4. ad Attic. epiſt. 15.

Decla-

Declarandorum] Oſtendendorum, promittendorum: vt lib. 9. epiſt. 8. *Munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus.*

Munerum] Munera populo dabant, gratiam eius aucupantes, cum vel gladiatorum certamina praeberent, vel nummos diuiderent, vel epulum darent, aut aliquid eiusmodi. Curio in funebri patris munere, praeter cetera, ludos dedit, et in iis pantheras: vt ſcripſit Coelius lib. 8. epiſt. 6. et 7. dedit etiam admirandam illam, quae amphitheatri formam faceret, ligneam machinam, de qua Plinius lib. 36. c. 15. ſed plerumque gladiatores dabantur, munusque gladiatorium dicebatur. Epiſt. 6. *magnificentiam munerum,* dixit de ludis ſcenicis, et munere gladiatorio Milonis. in orat. pro Sextio c. 58. *munus Scipionis* de gladiatoribus dixit: et addidit, eo ſpectaculi genere multitudinem maxime delectari. Ἀγῶνα μονομαχίας, quod eſt ſingulare certamen, Graeci vocant. interpres Dionis imperite vertit *ludos gladiatorios:* cum omnino a ludis gladiatores differre conſtet.

Non eſſet integrum] Vt, ſi conſilium noſtrum probares, mutare ſententiam poſſes. Verebatur Cicero, ne muneribus dandis, aeris alieni plurimum Curio contraheret, eoque coactus, omiſſa reipublicae cauſſa, cum improbis ciuibus, maximeque cum Caeſare, ſocietatem, bonis exitioſam, coiret. quod ita contigit, vt ſupra oſtendimus.

Iſtam rationem] Qua tu adductus, danda haec populo munera exiſtimas.

Meam] Qua mihi non probantur huiusmodi munera. Et ſane lib. 2. de Offic. c. 16. pecuniarum effuſiones ad multitudinem deleniendam, nec iis, quorum cauſſa fiunt, nec iis, a quibus fiunt, honorificas, multis verbis oſtendit. *Duo ſunt,* inquit, *genera largorum: quorum alteri, prodigi; alteri, liberales. Prodigi, qui epulis, et viſcerationibus, et gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam omnino ſint relicturi. Liberales autem, qui ſuis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum ſuſcipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur vel in re quaerenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mentem venerit Theophraſto, in eo libro, quem de diuitiis ſcripſit: in quo multa praeclare; illud abſurde. Eſt enim multus in laudanda magnificentia, et apparatione popularium munerum: taliumque ſumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca poſui, multo et maior videtur, et certior.* et quae ſequuntur.

Diſplicere] Putat Cicero futurum, vt aliquando Curionem poeniteat eorum ſumptuum, quos in his muneribus fecerit. nec aliter cecidit. nam, cum, praeſtituta die, creditoribus ſuis Curio ſatisfacere non poſſet, interkalationem, id eſt prorogationem temporis, a Pontificibus petiit: quam cum non obtinuiſſet, addixit ſe, ſuamque ſententiam Caeſari, deſerto reipublicae patrocinio. lib. 8. epiſt. 9.

In eum ſtatum temporum] Cum reſpublica defenſoribus egeret, paucis iam omnia tenentibus. ſcripta enim eſt epiſtola Caluino et Meſſalla coſſ. cum adhuc Caeſaris potentiam Pompeius adiuuaret, nec optimatum vires ad reſiſtendum ſufficerent.

Natura, ſtudio, fortuna] Pro rebus extraneis *fortunam*, id eſt, pro genere ſpeciem vſurpauit: (ſi modo inter Curionis bona nobilitatem generis comprehendit: quod omnino veriſimile videtur) quemadmodum et Cornelius Nepos in Attici vita c. 3. fortunae munus ait fuiſſe, quod in ea potiſſimum vrbe natus eſſet, in qua domicilium orbis terrarum eſſet imperii. vere fortunae bona ſunt, quae tum ab ea dari, tum etiam eripi facile poſſunt, vt diuitiae, quae ſaepe bello, incendio, alioue caſu amittuntur: nobilitas autem generis, et patriae ſplendor, cum ſemel data ſunt, perpetuo retinentur: itaque malim ea in extraneis rebus numerare, quam, vt Cicero, et Nepos, fortunae tribuere.

Facultatem] Cum dantur ampliſſima.

Copiarum] Nemo enim copias admiratur, quas facillime ſordidi homines, atque improbi conſequuntur, quibusque Africanos, et Laelios multi venalicii, mercatoresque ſuperarunt: quod egregie Cicero ſcripſit in Oratore c. 70. Fortaſſe hanc ſententiam Cicero ſumpſit ab Iſocrate, cuius in primis lectione delectatus eſt. ait enim in oratione, qua Euagoram laudauit, mortuorum memoriam non ſumptibus, verum oratione laudantium, immortalem fieri. *Αἱ μὲν δαπάναι τῶν μὲν τοιούτων οὐδὲν ἐξεργάζονται, τοῦ δὲ πλούτου σημεῖόν εἰσιν.*

Satietate] Cum ſaepe huiusmodi munera populo darentur.

Summa virtute, ſummoque ingenio] Virtutem tribuit adoleſcenti Curioni, cuius animum, et ingenium laudauit in proxima epiſtola. Vel ea dicit a Curione exſpectari, quae ab iis, qui virtute, ingenioque excellunt, exſpectanda ſunt.

Paratus] Voluntate, ac ſtudio. in proxima epiſtola, *ſic ad nos confirmatus reuertare.*

Quod ita eſſe confido] Cum aliquem admonemus, hoc ſubiungere artificii eſt: ne dubitare videamur, et in admonitione noſtra totum conſtituere.

Muneribus] Tacite ſignificat, non debere Curionem in iis muneribus, quae populo dare cogitabat, ſpem ſuae dignitatis collocare, ſed in rempublicam ſua ſtudia conferre, quo ſibi ciuitatis vniuerſae beneuolentiam comparabit.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Epiſtolarum genera tria ponit; vnum, negotiale; alterum, iocoſum; tertium, ſeuerum: quorum nullo ſibi nunc vti licere demonſtrat, vt oſtendat ſe, cum nullum ſcribendi ſuppetat argumentum, facere coactum, quod fecit etiam in ſuperioribus litteris, vt eum hortetur ad amplectendam rempublicam, in magnis difficultatibus conſtitutam: cuius

ius officii cauſſam confert in beneuolentiam ſuam. Nihil habet epiſtola, quod morale non ſit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Iuuenta res] Vt cum abſentibus tamquam praeſentibus colloqueremur. Pertinet huc verſus ille trochaicus catalecticus, a Turpilio comico de litterarum viciſſitudine prolatus. quem recitat beatus Hieronymus in epiſt. 42.

Sola res eſt, quae homines abſentes praeſentes facit.

Certiores faceremus] Monendus hic eſt lector, Latinum non eſſe, id eſt, ſcriptoribus optimis vſitatum, *certiorem reddere:* quod quibusdam placuit.

Tuarum enim rerum domeſticarum] Satis erat, *tuarum rerum:* nec ſatis conſtat, vtrum a Cicerone, an ab aliis poſtea ſcriptum ſit, *domeſticarum.* Sed hoc leue eſt.

Magnopere delectant] Quae tamen mihi temporum ratio eripit.

Temporibus his] Ad exitium reipublicae ſpectantibus. nec ſefellit coniectura Ciceronem.

A Cicerone ad Curionem] Inter quos mutuus amor, et ſumma familiaritas eſt, nulla maioris momenti negotia. Emphaſis eſt in nominibus, vt lib. 15. epiſt. 4. *Cui negari a Catone fas eſſe non puto.*

In hoc genere] In hoc de republica argumento. eleganter Cicero vſurpat, *in hoc genere,* pro, *in hoc,* vt epiſt. 1. *Si in eo genere ſtudium meum non aſpernabere.* Et epiſt. 6. *Propter ipſius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam.*

Haec mea cauſſa eſt] Hic ſtatus meus eſt.

Quae non ſentio] Ita lego, cum antiquis libris omnibus, etiam illo Mediceo, omnium vetuſtiſſimo, non, vt eſt in recentioribus, *quae nunc ſentio.* Nolo, inquit, de republica ſcribere ea, quae non probo.

Velim ſcribere] Non audet, quae de republica ſentit, litteris mandare, ne Caeſarem, et Pompeium, principes ciues, ſibi amicos, offendat, ſi in alienas manus litterae inciderint. epiſt. ſequenti: *Haec negotia quo modo ſe habeant, ne epiſtola quidem narrare audeo.*

Ea clauſula] Quod epiſtolam claudit, ac terminat, *clauſula* vocatur. Et omnino rerum omnium finis, *clauſula* eſt. itaque lib. 6. ad Attic. epiſt. 3. *Clauſula eſt difficilis in tradenda prouincia.*

Ad ſtudium ſummae laudis] Ad tuendam rempublicam, ex quo manat ſumma laus.

Grauis aduerſaria] Sic enim nobis, vt cum acerrimo inimico, cum exſpectatione pugnandum eſt: iis autem, qui nulla in exſpectatione ſunt, licet eſſe otioſis.

Incredibilis quaedam exſpectatio] Mediocris enim exſpectatio mediocrem induſtriam, virtutemque poſtulat, ſed incredibilem ſine ſumma virtute nemo vincet. ſic epiſt. 1. *Tanta eſt exſpectatio vel animi, vel ingenii tui.* In tertia vero: *Summa ſcito in exſpectatione te eſſe.* Epiſt. 5. *Mirabilis eſt exſpectatio reditus tui.* Quibus locis omnibus ad excitandum, commo-

vendumque Curionem, quaſi quaedam faces adhibentur.

Vinces] Apte, et proprie, quia dixerat, *grauis aduerſaria.*

Quarum laudum gloriam adamaris] Implicata quibusdam videtur haec ſententia: quae patebit, hoc ordine demonſtrata. Si ſtatueris, in iis artibus eſſe elaborandum, quibus eae laudes comparantur, quarum gloriam adamaueris; facillime vinces grauem aduerſariam exſpectationem.

Quibus artibus] Quae ſunt hae artes? quae, niſi morales virtutes, iuſtitia, fortitudo, temperantia? quibus et nobis ipſis, et patriae conſulimus.

In hanc ſententiam ſcriberem plura] Sic locutus lib. 1. de Orat. c. 25. *Neque haec in eam ſententiam diſputo, vt homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream.*

Tua ſponte ſatis incitatum] Vel ita ſentit Cicero, vel apte ſimulat, ne ſit grauis admonitio adoleſcenti, cuius animi magnitudinem, quae interdum cohortationes reſpuit, optime nouerat. ideo quaſi ſe excuſans epiſt. 1. quod eum admonendum putauerit, breuiter ſe velle praecipere, et id ipſum, incredibili amore coactum, prudenter poſuit. Et epiſt. 3. cum dixit: *Quod ita eſſe confido.* Eodemque ſpectat illud epiſt. 5. *Non, quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non reſpondeat.* *Incitatum* autem dixit, in optimarum actionum curſu, vt ad propoſitam egregiis ciuibus laudem perueniat. Contra, *languet iuuentus*, dixit in oratione in Piſonem c. 33. quae nihil de laude laboraret, ad nullam recte agendi excitaretur induſtriam.

Inflammandi] Translatum eſt verbum, ſed ita vſu tritum, vt tranſierit in naturam proprii: itaque ſolum vſurpatur, vt lib. 1. epiſt. 7. *vt omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuiſti, omni cura atque induſtria conſequare.*

Teſtificandi] Teſtimonio declarandi, vt exempla demonſtrant. eandem ſententiam aliter expreſſit lib. 10. epiſt. 3. *Haec, amore magis impulſus, ſcribenda ad te putaui, quam quo arbitrarer te monitis et praeceptis egere.*

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Rempublicam domeſticis malis laborare ſignificat: Curioni gratulatur, quod abſit; vel quia ciuiles miſerias non videat; vel quod ibi ſit, vbi magnam ex recte factis laudem conſequatur. Poſtremo hortatur eum ad ſuſcipiendam rempublicam, eius maxime patrocinio indigentem. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Haec negotia quomodo ſe habeant] Quo in ſtatu reſpublica ſit, qui ſit rerum vrbanarum, et reipublicae ſtatus.

Ne epiſtola quidem] Tantum abeſt, vt per nuncios audeam ſignificare, qui ſaepe produnt eorum fidei commiſſa.

Tibi]

Tibi] Hoc alii cum ſequentibus coniungunt: ego ſuperioribus applicare malui. Vnus Sigonii liber habet: *narrare tibi audeo*, quod mihi non diſplicet.

Vt ſcripſi ad te antea] Quae litterae non exſtant.

In eadem es naui] Omnibus, eodem nauigio vectis, idem periculum impendet. ergo, *in eadem naui*, in eodem periculo. Idque frequens Latini ſermonis vſus obtinuit. Liuius lib. 44. c. 22. *Primum a prudentibus, et proprie rei militaris peritis, et vſu doctis, monendi imperatores ſunt: deinde ab his, qui hoſtem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut nauigio participes ſunt periculi.* Tale illud ad Cornificium lib. 12. epiſt. 25. *Vna nauis eſt iam bonorum omnium: quam quidem nos damus operam, vt rectam teneamus. vtinam proſpero curſu! Sed, quicumque venti erunt, ars noſtra certe non aberit.*

Vel quod excelſo et illuſtri loco] Ipſe ſuorum verborum interpres eſt, cum ſubiungit: *In plurimorum et ſociorum et ciuium conſpectu.*

Et ſociorum et ciuium] Imperium Romanum in ciues, et ſocios diuiditur. ſociorum plura genera, Latini, Italici, prouinciales. quorum Latini iure, et conditione Italis reliquis praeſtabant, Itali vero prouincialibus. Porro ſocii non omnes foederati. aut enim ſponſione, aut pactione, aut foedere ſocii fiebant. Foederati autem vel ſuis, vel Romanis legibus viuebant. foedere enim triplici exterae gentes amicitiam cum populo Romano iungebant, aequiſſimo, aequo, iniquo: aequiſſimo, qui numquam hoſtes populi Romani amicitiam eius, neque datis, neque acceptis legibus, petierant: aequo, qui, bello geſto, nondum victi, legibus non acceptis, pacem fecerant: iniquo, quibus bello victis leges, impoſito tributo, dabantur. quae cum ex Liuio, tum ex aliis cognoſcuntur. Ciues quoque diſtinguuntur, vel familiis, cum alii patricii, alii plebeii ſint; vel ordine, cum alii ſenatores, alii equites, alii de plebe; vel iure, cum alii ingenui, alii libertini.

Nec obſcuro, nec vario] Intulit antitheta, *et clariſſima, et vna.*

Reſpondeat] Satisfaciat; ea ſit, quam homines futuram putant. epiſt. 1. *Meis optatis fortuna reſpondet.*

Debilitata iam prope et exſtincta] Ad Lucceium lib. 5. epiſt. 13. eandem ſententiam ſic enunciauit: *Circumſpice omnia membra reipublicae, quae notiſſima ſunt tibi. nullum reperies profecto, quod non fractum debilitatumue ſit.*

Siue deſperas] Vt omnino boni ciuis officio ſatisfacias, republica etiam deſperata.

Meditare, cogita] Nemo eſt verborum copia, et ornamentis Latinae linguae, Cicerone florentior. *Meditamur* quieti, *cogitamus* maiore quodam mentis motu.

Ciue ac viro] Indiget enim respublica non optimis tantum ciuibus, ſed fortibus etiam viris. ideo vtrumque Cicero ſaepe coniunxit, vt lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. *O virum! o ciuem! Memmium.* Et in orat. pro Plancio c. 40. *Quid dicam? C. Virgilio, tali ciui ac viro, beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem,*

tatem, humanitatem, fidem defuiſſe?

Miſeris temporibus, ac perditis moribus] Tempora, et mores ſimul nominat, vt publicam calamitatem ſimul cum cauſſa ſignificet. cur enim miſera tempora? quia mores perditi. Sic lib. 3. epiſt. 12. *Non horum temporum, non horum hominum, atque morum negotium!* Et lib. 2. de Diuin. c. 2. *Quod munus reipublicae afferre maius, meliusue poſſumus, quam ſi docemus atque erudimus iuuentutem? his praeſertim moribus atque temporibus: quibus ita prolapſa eſt,* etc. Et in Catilinam 1. c. 1. *O tempora! o mores!*

Dignitatem ac libertatem] Quas amiſimus. lib. 1. epiſt. 8. *Quae propoſita fuerant nobis, cum et honoribus ampliſſimis et laboribus maximis perfuncti eſſemus, dignitas in ſententiis dicendis, libertas in republica capeſſenda; ea ſublata tota.*

Vindicaturus] Reſtituturus. Inepte quidam litigant, *vindico*, an *vendico*, dicamus: ego ſemper, *vindico*, ex antiquis monumentis, et analogia dicendum puto: *vindex* enim, non *vendex*; *vindiciae*, non, *vendiciae* reperitur.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Artificioſa commendatio, a ſummo erga Milonem ſtudio deprompta. Partes multae ſunt, omnes ad impetrandum accommodatae. Rei magnitudinem oſtendit: in Curionem officia modeſte commemorat: Curionis in ſe amplificat, et in referenda gratia parem voluntatem pollicetur. Atque haec quaſi prooemii loco ſunt. Narratio autem, quaecumque ad impetrandum valent, omnia comprehendit: ſumma petentis cupiditas oſtenditur in eo: ego omnia mea ſtudia: *cupiditas autem honeſtae rei, quia ſubiungitur:* non officii ſolum fructum, ſed etiam pietatis laudem. *Et, quoniam aliena minus, quam noſtra, nobis curae ſunt, occurrit huic ſuſpicioni, cum inquit:* neque vero cuiquam ſalutem, ac fortunas ſuas. *Petimus interdum, quae fieri vix poſſunt: at Cicero, cum dixerit iam, peto id, quod maxime cupio, quod cupere debeo, quod mihi tanti eſt, vt in eo omnia mea poſita eſſe decreuerim, ſubiungit, poſſe te intelligo id, quod tantopere cupio. Auget etiam commendationem, cum de conſenſu, ſtudioque bonorum adiungimus. ideo dixit illa:* habemus haec omnia: bonorum ſtudium, *et quae ſequuntur. Poſtremo loco neque nos immemores, neque eum, cui petimus, aut ingratum fore promittimus, adiuncta eius laude, vt non ſolum velle amicorum cauſſa, ſed etiam poſſe videatur: quod vtrumque attigit Cicero. nam de ſe ipſo cum dixiſſet:* ſi me memorem, ſi gratum, *deinde poſuit:* de ipſo T. Annio. *Quod ſi res non amico tantum, ſed nobis etiam dignitatem, aut commodum afferat; plus omnino habet ponderis commendatio. dixit igitur:* mihi vero tantum decoris, tantum dignitatis adiunxeris. *Conclusio optima, id nobis fore gratiſſimum, et id eum, a quo petimus, praeſtare poſſe. Quae*

qui

qui omnia diligenter attendet, profecto artem ſibi aliquam ad commendandum componet: quando haec, ſi non omnia, pleraque certe, mutatione leuiſſima, ad varios vſus transferri facile poſſunt. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Nondum erat auditum] Primis epiſtolae verbis et rei magnitudo, et ſtudium petentis declaratur.

Aduentare] *Aduentat* is, qui quotidianis itineribus accedit, et appropinquat.

Villium] Romanae gentis plebeiae nomen. lib. 8. epiſt. 8.

Ex Aſia] In qua fuerat cum poteſtate: quod epiſtola proxima demonſtrauit.

Magis a te ipſo praedicari] Modeſtia beneuolentiam aucupatur; cum et ſua in Curionem officia minuit, et Curionis auget.

Contenderem] *Contendere*, eſt, ſtudioſe petere: quaſi neruos animi, ingeniique contendamus.

Pudenti] Modeſto, quem ab omni turpitudine remouet pudor.

Nota omnibus] Quia multa, et maxima.

Ipſa nouitate meorum temporum] In exſulii calamitate. magni enim refert, quo quidque tempore agatur: cum poſſit eandem actionem ratio temporis vel obſcurare, vel illuſtrare.

Eſtque animi ingenui] Liberalitas quaedam, et quaſi nobilitas animi oſtenditur in eo, cum obligari nos, atque obſtringi maioribus meritis non recuſamus. recuſat autem, qui referri a ſe gratiam poſſe non confidit.

Maximeque neceſſarium] Multa enim maxima ſunt, nec tamen neceſſaria, aut, ſi neceſſaria, non tamen maxime neceſſaria. Huic loco reſpondet illud, *in quo omnia mea poſita eſſe decreui.* Et illud, *huic meae laudi, vel (vt verius dicam) prope ſaluti tuum ſtudium dices.*

Neque enim ſum veritus] Ne videatur negationibus implicata ſententia, ſcribendum eſt, *non ſum veritus, ne non poſſem,* idem eſſe, quod, *non ſum veritus, vt poſſem:* quod valet, ſperaui futurum, vt poſſem; ſperaui me poſſe. nam, *ne non,* cum gemina negatio ſit, affirmat, et accipitur pro, *vt.* quod ſi dixiſſet Cicero, *veritus ſum, vt poſſem,* hoc ſignificaret; *timui ne non poſſem; non plane credidi futurum, vt poſſem.* cum vero dixerit, *non ſum veritus, ne non poſſem;* quo modo item locutus eſt epiſt. 1. et, *ne non,* pro *vt* accipiatur: nimirum hoc ſignificat; *non timui, ne non poſſem: credidi futurum, vt poſſem.* nam, cum timemus, ne, contra quam volumus, accidat; tunc locum habet, *vereor vt:* itaque lib. 14. epiſt. 14. *vereor,* inquit, *vt Dolabella ipſe ſatis vobis prodeſſe poſſit:* cum hoc dicat, cuperem, vt Dolabella prodeſſe vobis poſſet: id tamen nequaquam ſpero. Cum vero, quod nolumus accidere, id ne accidat, timemus; tunc dicimus, *vereor ne,* vt, *vereor ne pecces:* quod eſt, peccare te nollem; fore tamen ſuſpicor, vt pecces. vide epiſt. 1.

Capere] Non ita anguſto animo ſum, vt vel ampliſſimam gratiam capere non poſſim. capitur autem animo gratia, cum nullam eius partem effluere ac perire patimur,

ſed

ſed totam complectimur, vt aliquando, quantum accepimus, tantundem referamus.

Remunerando, cumulandoque] Hoc intulit, quia non, quicumque animus gratiam capit, idem remunerat. meus autem, inquit, animus is eſt, qui non modo capere quamvis gratiam, ſed remunerare etiam, atque adeo maiore gratia cumulare poſſit.

Illuſtrare] Obſcura ſaepe beneficia ſunt, quia nulla conſequitur remuneratio. patent, et illuſtrantur ea, quae grato animo compenſantur, praeſertim ſi, quod acceptum eſt, pleniore etiam menſura reddatur. quod, *cumulare gratiam*, Cicero dixit.

In Milonis conſulatu] Quem petiit omiſſa praetura. aedilis enim fuit L. Domitio Ap. Claudio coſſ. quod ex lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 9. intelligitur. conſulatum autem petiit anno ſequenti, id eſt, Caluino et Meſſalla coſſ. quod Pedianus in argumento orationis pro eo demonſtrat. nemo autem, patefacta iam ſatis rerum Romanarum notitia, neſcit aedilitati praeturam ſuccedere, et quidem biennio interpoſito: quod ad Furnium Cicero ſcripſit lib 10. epiſt. 25. Hoc anno Clodium Milo, cum Lanuuium iret, in itinere obuium, commiſſa ab vtriusque ſeruis rixa, interfecit: quo facto non modo conſulatum, quem cum Hypſaeo, et Scipione, Pompeii ſocero, petebat, ſed patriam quoque, iudicio damnatus, amiſit.

Fixi] Non poſui, ſed fixi: quod ſtudii haud paullo plus indicat. eodem modo Philip. 7. c. 2. *Niſi talis conſul eſſet, vt omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicae ſalute defigeret.* Et Philip. 14. c. 5. *Qui omnes ſuas curas in reipublicae ſalute defigunt.*

Et locaui] Plus eſt, quam, *poſui.* non enim diceret *fixi, et poſui,* ſed *poſui, et fixi.* vt in orat. pro Flacco c. 1. *Spem reliquorum in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc vno iudicio poſitam eſſe et defixam putetis.* Recte igitur, *fixi, et locaui:* vt priore verbo vim quandam ſuae voluntatis, poſteriore conſilium oſtenderet.

Non officii ſolum fructum] Non id ſolum quaerere me decet, vt officio ſatisfaciam, et, quod debeo, praeſtem: non hoc, inquit, vno delector, in quo officii fructus eſt: ſed pietatis laudem expeto: quia tanta eſt Milonis erga me meritorum magnitudo, vt non tamquam in amicum, ſed tamquam in parentem pius eſſe debeam. Pietatem quoque nominat in extrema epiſtola: ſic in epiſtola ad Caeſarem lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, vt tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique eſſe, in maximi beneficii memoria, poſſim.* Et lib. 1. epiſt. 1. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te.* Quo loco, *pietas* vbi proprium domicilium habeat, et ad quos pertineat, ſatis ſuperque demonſtratum eſt.

Salutem ac fortunas ſuas] *Fortunae* pro re familiari vſurpantur: vt lib. 4. epiſt. 7. *Impetum praedonum in tuas fortunas fieri nolo.* coniunguntur cum ſalute: quia nec omnino ſalus in fortunis poſita eſt; et cum ſalute fortunae deſiderantur, quod vtrumque tamen nemini tantae umquam curae fuiſſe Cicero exiſtimat, quantae ſibi ſit Milonis honor.

honor. In quo eſt animaduertendum, magnum eſſe pondus in hac ſententia, non ſolum, quia, quod ad ipſum non pertinet, (agitur enim de Milonis conſulatu) pluris facit, quam quisquam fecerit ſalutem, ac fortunas ſuas; ſed etiam, quod honor ſaluti, ac fortunis anteponatur; cum tamen plerique, etſi de honore multum, plus tamen aliquanto de ſalute, fortunisque ſuis laborare ſoleant. comparat igitur primum, atque etiam praefert aliena propriis, deinde honorem ſaluti, atque fortunis.

Omnia mea] Honores, fortunas, ſalutem.

Te vnum] Ideo tam diligenter a te peto.

Tribunatu] Quem geſſit Lentulo Spinthere, et Metello Nepote coſſ.

Propter noſtram cauſſam] Quia cauſſam meam ſuſcepit, meque ab exſulio reuocandum praeter ceteros curauit.

Vt ſpero te intelligere] Bonis enim gratiſſimum fuiſſe reditum meum non ignoras.

Munerum] Quae populo dederat in aedilitate curuli, de quibus ſic lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Ludos apparat magnificentiſſimos: ſic, inquam, vt nemo ſumptuoſiores: ſtulte bis, terque, non poſtulatus: vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia magiſter, vel quia potuerat magiſtrum ſe, non aedilem, putare.* Et in orat. pro ipſo c. 35. *Plebem et infimam multitudinem, quae, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; vt non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret.* Et Pedianus in argumento eius orationis, hoc modo: *Cum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum ſtudiis, quod obſiſtebat Clodio, tum etiam populi, propter effuſas largitiones, impenſas quoque ludorum ſcenicorum, ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudiſſe Cicero ſignificat.*

In ſuffragiis ſtudia] Auſus ſum delere, *ſtudia*, vt gloſſema, cum proxime dixerit, *ſtudium;* a quo reguntur haec inferiora, *vulgi, ac multitudinis, iuuentutis, et gratioſorum in ſuffragiis.*

In eo genere] In ſuffragiis. ſaepe ita loquitur Cicero, cum nominatam proxime rem intelligit. vt epiſt. 1. et 4.

Gratiam] Qui enim gratia valet, reliquos etiam, qui gratioſi ſunt, ſui ſtudioſos habet: cum intelligant officiis officia compenſari poſſe.

Diligentiam] Excellit diligentia, cum prenſandum eſt, et concilianda populi voluntas.

Si minus petentem] Satis erat Cicero gratioſus in ſuffragiis; ſed, modeſtiae cauſſa, diſſimulat.

Probatam] Quod erga virum optimum.

Iuſtam] Quia Miloni conſulatus quaſi recte factorum praemium debetur.

Debitam] Eius in me meritis.

Dux] Quem ſequantur ii, quos proxime nominaui.

Auctor] Quo auctore Miloni conſulatum deferant.

Opus eſt] Coniungitur et cum nominandi, et cum auferendi etiam caſu, nec deſunt exempla.

Eorum

Eorum ventorum] Ventis comparat bonos, plebem, gratioſos in ſuffragiis, quos iam nominauit. nam, etſi Miloni fauent, duce tamen, et rectore ita indigent, cum ſecundi ſint, reguntur tamen arte quadam, ab eo, qui nauem gubernat.

Qui ſi ex omnibus vnus optandus eſſet] A quo petimus, is quantum poſſit in eo, quod petimus, oſtendere debemus. id iam Cicero praeſtitit iis verbis: *huic te vnum tanto adiumento eſſe.* Nec eo contentus iterat. quod valet etiam ad conciliandam beneuolentiam: eſt enim cum laude Curionis. Idem fecit Aſinius in prooemio orationis, quam nominat Quinctilianus lib. 9. c. vlt. *Si, Caeſar, ex omnibus mortalibus, qui ſunt ac fuerint, poſſet huic cauſſae diſceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit.*

Quamobrem, ſi me memorem] Hactenus expoſuit, quid cupiat, et quam valde cupiat, et quid ſperandum ſit, et quid Curio poſſit: nunc ad petitionem ingreditur: et primum de ſe ipſo, quo magis Curio moueatur, tum de ipſo Milone omnia pollicetur: cum euenire poſſet, vt Curioni pariter vtriuſque gratia, et auctoritas vtilis eſſe poſſet.

Si gratum] Memores animo, grati re ipſa ſumus: nec ſatis eſt, acceptum beneficium memoria conſeruare, niſi et ſtudium remunerandi, et ipſa accedat remuneratio.

Si bonum virum] Libenter in memores, et gratos homines beneficia conferuntur; libentius, ſi iidem boni viri ſint.

Vel ex hoc ipſo] Magnum enim bonitatis argumentum, cupiditas gratiae referendae. lib. 8. ad Attic. epiſt. 4. *Nihil cognoui ingratius: in quo vitio nihil mali non ineſt.*

Si dignum denique] Ne colligam ſingula, quibus hoc a te beneficium impetrare debeo; ita mihi hoc tribue, ſi dignum, cui tribuas, exiſtimas.

Meae laudi] Laudabor enim, vt pius, erga eum, cuius praecipue ſtudio ſalutem recuperaui. Paullo ante, *ſtatuique in eo me non officii ſolum fructum, ſed etiam pietatis laudem debere quaerere.*

Prope ſaluti] Quia, licet vere non agatur mea ſalus in Milonis honore, ego tamen ita laboro, vt in eo propemodum ſalutem meam poſitam eſſe decreuerim.

Dices] Vt ea, quae diis immortalibus conſecrantur; quae deinde non licet amouere. conſtantiam igitur, et perpetuitatem ſimul cum ſtudio erga Milonem a Curione petit. epiſtola ad Caeſarem, apud Nonium: *Balbum quanti faciam, quamque ei me totum dicauerim, ex ipſo ſcies.*

T. Annio] Ex Papia gente Milo fuit, vt ait Pedianus: ſed ab T. Annio, auo ſuo materno, adoptatus, praenomen, et nomen inde ſumpſit.

Maioris animi] Animi magnitudine Milonem excelluiſſe, dixit etiam in orat. pro Sextio, et in aliis. Pedianus autem, *ſaepe*, inquit, *Milo, et Clodius inter ſe cum ſuis factionibus depugnauerant: et erat vterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat.*

Grauitatis] Quoniam vbi quid defendendum ſuſcepit, non facile ſententiam mutat.

Con-

Conſtantiae] *Conſtantia* non eſt idem, quod *grauitas:* illa enim ad animi ſententiam, haec ad actionem refertur: vt ſit *grauis*, qui ſemper idem ſentit, ac vult; *conſtans*, qui ſemper idem facit.

Beneuolentiae] Ne plura numeret, vno beneuolentiae nomine omnia complectitur: quaſi dicat: ita te Milo diliget, vt ab eo exſpectare omnia poſſis.

Complecti hominem] Tua in eum ſtudia conferre. ſic epiſt. 8. *Da te homini. complectetur, mihi crede.*

Mihi vero] Dixit antea, neminem vmquam de ſua ſalute, ſuisque fortunis tam valde laboraſſe, quam ipſum de Milonis honore: nunc etiam ſuam agi rem ſignificat: at, quam rem? eam, quae praeſtantibus viris non minimae curae ſolet eſſe, decus, et dignitatem. quae poteſt enim eſſe maior laus, quam praeſtare bene meritis pietatem, ac beneuolentiam?

In laude mea] Quam ex pietatis opinione conſequar.

In ſalute] Cum tibi quoque, reſtitutus ab exſulio, acceptam referam ſalutem meam.

Ego, ni te videre ſcirem] Eſt hic tamquam epilogus epiſtolae, quo ſuperiora paene omnia breui oratione colliguntur.

Quantum officii ſuſtinerem] Quantum Miloni deberem. Suſtinet enim officii plurimum, in quem beneficia magna collata ſunt.

Contentione] Extra vitae periculum, cum ciuiliter contenditur.

Dimicatione] Vitae periculo, cum armis res agitur.

Omnem rem, atque cauſſam] Latius patet *res*, quam *cauſſa:* quod oſtendimus lib. 1. epiſt. 1. *Omnem rem*, dixit, id eſt, vniuerſam Milonis petitionem: *cauſſam*, hoc ipſum, in quo Milo contendit omnes neruos, vt conſulatum adipiſcatur. epiſt. 7. *De ſacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quamque difficili in re atque cauſſa.*

Meque totum] Me ipſum in Milonis cauſſa tibi commendo: nam in eius conſulatu mea omnia poſita eſſe decreui.

Atque trado] Auget commendationem. nam, *tradere*, eſt alicuius poteſtati committere, vt agat in re tradita quidquid velit. lib. 7. epiſt. 5. *Totum denique hominem tibi trado.* Et lib. 16. epiſt. 5. *Ei te totum trade.* Et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Domum ad eum ſtatim venimus: eique nos totos tradidimus.*

Praecipue] Praecipue Ciceronem adiuuerunt P. Lentulus conſul, Pompeius Magnus priuatus, Milo, et P. Sextius tribuni plebis, quos omnes nominat in duabus poſt reditum orationibus, et alibi.

Pietas] Non ſolum officium, ſed pietas etiam. quo nomine, quantum Miloni debeat, oſtendit, vt lib. 1. epiſt. 1. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te.*

Aſſequi] Aſſequar ſtudio tuo, vt pius in Milonem ſim.

EPISTO-

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Cum eſſet Cicero proconſul in Cilicia, ex M. Coelii, aliorumque litteris, tribunum plebis deſignatum eſſe Curionem, cognouit, eique hac epiſtola, tribunatum plebis iam ingreſſo, gratulatus eſt. poſt gratulationem ſequitur cohortatio, tum reipublicae, tum etiam amicitiae debita: timebat enim Cicero, quod euenit, ne Curio, mutata ſententia, ab optimatibus deficeret. proponit igitur ei temporum vim, rerum varietatem, incertos exitus, flexibiles hominum voluntates: ſuadet, ne cuius conſilium ſequatur, ſe ipſum audiat, ſibi obtemperet. Poſtremo rogat, ne quid ſibi temporis prorogari in prouinciae adminiſtratione patiatur. Ser. Sulpicio M. Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

Vt ſempiternae laudi] Quibus gratulamur, iisdem proximo loco bene precari ſolemus: vt lib. 15. epiſt. 7. *eumque honorem tibi deos fortunare volo.* item epiſt. 11. eiusd. lib. *tibi velim hi ſint exitus, quos mereris, et quos fore confido.*

Ne te auferant aliorum conſilia] Quod accidit.

Labere] Errabis. lib. 1. de Fin. c. 6. *Epicurus, in quibus ſequitur Democritum, non fere labitur.* Interdum coniungitur. nam, *labi per errorem*, dixit lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 9. *labi imprudentia*, in orat. pro Rabirio Poſt. c. 1.

Animum] Nihil igitur timide facies.

Conſilium] Non laberis imprudentia. Sequentibus verbis explicantur ſuperiora: *non vereor, ne quid timide, ne quid ſtulte facias.*

Non vereor, ne quid timide, ne quid ſtulte facias] Dicit: nihil te timide, nihil ſtulte facturum confido. Sic locutus lib. 5. epiſt. 12. et lib. 11. epiſt. 1. et Matius lib. 11. epiſt. 28.

In id reipublicae tempus] Tale tempus, quale cernis.

Iudicio tuo] Poterat enim Curio tribunatum differre ad alia tempora, cum vrbanae res meliore loco, ac tranquilliore ſtatu viderentur.

Profecto] Iudicaſti enim tibi hoc tempore gerendum eſſe tribunatum, vt opem ferres afflictae reipublicae, ex quo ſequitur, vt optime intelligas, ac videas, quanta vis in republica temporum ſit, quanta varietas rerum etc.

Quanta vis in republica temporum] Commemorat vitia ciuitatis, ſed ex perſona Curionis; ne videatur ignarum, et rudem admonere: quo ſi omnes offenduntur, multo magis, qui magiſtratum gerit. ideo dixit, *profecto vides.* Sunt autem propoſitiones duae. vna, cum iudicio, non caſu, in ipſum rerum diſcrimen contuleris tribunatum tuum; profecto vides, quibus vitiis respublica laboret: altera, cum videas, quam corrupta respublica ſit, profecto cogitas, quid agendum tibi ſit. haec tota com-

commemoratio videtur eſſe cum aliqua laude Curionis. laudatur enim et voluntas erga rempublicam et prudentia; voluntas in eo, quod ſua ſponte, ſuoque iudicio, non caſu aut temeritate contulerit tribunatum ſuum in aduerſa reipublicae tempora; prudentia, quia videat, quanta vis in republica temporum ſit, quam incerti rerum exitus, et quae ſequuntur. captat igitur beneuolentiam Curionis hac laude: et ſibi ſatisfacit, quod in laude latet admonitio. Vis autem temporum ſaepe tantum valet, vt hominum voluntates, et conſilia ſuperet, leges, et inſtituta peruertat, et omnino prudentem ciuem adducat, vt, tamquam peritus gubernator, obſequatur tempeſtati, ita mutato curſu, vt eodem tamen ſemper ſpectet. nec enim in adminiſtratione reipublicae perpetua quaedam actio, ad ſummam legitimi iuris normam directa, ſapientibus probatur: ſed aſſentiendum ſaepe temporibus; quidque publica poſtulet vtilitas, animaduertendum. quod Curioni Cicero proponit.

Quanta varietas rerum] Quo magis excitanda tibi eſt prudentia tua. nam eaedem, aut ſimiles res minore negotio, quam varie geruntur.

Incerti exitus] Nihil igitur novi cogitandum, exitu rerum incerto. Timet Curionis multiplex ingenium; ne quid in republica noui moliretur, ſpe alicuius boni propoſita: quod et facere ſolebant tribuni plebis, et fecit ipſe Curio: cuius turbulentus in primis, ac ſeditioſus tribunatus fuit.

Flexibiles hominum voluntates] Quae ſi flectuntur, tua flecti non debet, ſed eadem eſſe erga rempublicam in iſto magiſtratu, qualis adhuc fuit.

Quid inſidiarum] *Multae inſidiae ſunt bonis*, dictum a vetere poeta, cuius teſtimonium recitatur in orationibus pro Sextio c. 48. pro Plancio c. 24. has tu vitabis, ſi conſilium capies a te ipſo. Paullo ante: *numquam labere, ſi te audies.* Infra: *tecum loquere: te adhibe in conſilium: te audi: tibi obtempera.*

Quid vanitatis] Quid inconſtantiae. nam lib. 2. de Nat. Deor. c. 21. *vanitati* opponitur *conſtantia*, hoc exemplo: *Nulla in caelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas ineſt: contraque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia.* Ductum ex communi rerum natura. vt enim, vbi ſoliditas, ibi grauitas; et vbi grauitas, ibi conſtantia: ſic, vbi vanitas, ibidem et leuitas, et inconſtantia. Quid igitur vanitatis in vita, cum optime noueris; cognitum tibi vitium facile vitabis; nec te deprauati aliorum mores a tua conſuetudine deducent.

Nihil noui] Rerum nouitates in republica periculoſae. itaque Platoni placuit, mutatis etiam muſicorum cantibus, mutari ſimul ciuitatum ſtatus. Nouitates autem, quibus respublica ab optimo ſtatu ad peſſimum traducta libertatem amiſit, omnes fere tribunorum plebis legibus, aut interceſſionibus, exortae.

Te audi: tibi obtempera] Sequuntur haec ad ea, quae proxime antecedunt. Loquere, inquit, tecum, et te audi: te adhibe in conſilium, et tibi obtempera. quadripartita ſententia eſt: ſed duae poſterio-

ſteriores partes prioribus annectuntur. Hortamur autem, quos valere conſilio arbitramur, vt ſe ipſos audiant, ſecum loquantur: quos vero contra opinionem falli, et aliorum egere conſilio credimus, iis, vt amicos audiant, cum iis loquantur, ſuadere conſueuimus. propterea orat. 10. in Antonium c. 3. hortatur Cicero Calenum, Antonio potius, quam M. Bruto faventem, his verbis: *Collige te: audi viros bonos: loquere cum ſapientiſſimo homine, genero tuo, ſaepius, quam ipſe tecum.*

Tibi vero ipſi] Ne videatur aſſentando falſa dicere, quod neminem, praeter ſe ipſum, a Curione velit in conſilium adhiberi; ſubiungit haec: ideo te hortor, nemini vt aures praebeas, te vnum audias; non quod omnino omnium conſilia negligam, teque cunctis vnum, praeſertim adoleſcentem, anteponam; ſed quia, vt alteri melius, quam tu, poſſit aliquis conſilium dare; qui tamen non facile inueniri poteſt; tibi certe ipſi nemo melius dabit. Ita et aſſentandi ſuſpicionem Cicero vitat; et, quod ei propoſitum eſt, vt Curio ſeipſum dumtaxat in conſilium adhibeat, id hac ratione probat, quia conſiliarius in republica gerenda ipſe ſibi optimus, ac ſapientiſſimus futurus ſit: quandoquidem neque quiſquam ab vllo magis, quam a ſe ipſo, diligitur; nec alteri magis, quam ipſe ſibi, notus eſt.

Dii immortales] Inuocatione deorum, verbis fides additur. quaſi hoc dicatur: teſtes mihi ſint dii immortales, quam adeſſe cupiam ſpectator laudum tuarum. lib. 2. de Fin. c. 28. *Quos ille, dii immortales! cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat?* Et Terentius in Eun. Act. 2. ſc. 2. v. 1.

Di immortales! homini homo quid praeſtat!

Spectator laudum] Optimus poſt hortationem laudandi locus: ne monuiſſe videatur, quia Curionis prudentiae, aut conſtantiae diffidat.

Vel particeps, vel ſocius, vel miniſter] *Particeps*, quod vtereris conſiliis meis: *ſocius*, quod, ſi conſiliis meis non egeres, me tamen in tuis ſocium haberes: *miniſter*, quod opera ſtudioque meo exſequerer conſilia tua.

Hoc] Quod poſterius poſui, vt adſim vel particeps, vel ſocius, vel miniſter conſiliorum tuorum.

Minime tibi deeſt] Cum in te ipſo, quae ad tuas laudes pertinet, omnia ſint: vel, quod amici, quorum opera, aut etiam, ſi velis, conſilio vti poſſis, tibi non deſint.

Sed tamen] Grata correctio, ex amoris commemoratione ſumpta.

Magnitudo, et vis] Auget poſteriore verbo: vel quia vis ex magnitudine proficiſcitur; vel quia non in omni magnitudine vis ineſt. vis autem amoris efficit interdum, vt maiora praeſtemus, quam exſpectantur.

Vt poſſem] Quod fortaſſe non poſſem, ſi te tam valde non amarem. me ipſum, inquit, vincerem, amore adiuuante.

Rem geſſimus] In Amano monte, vt epiſt. 10. Capto etiam Pindeniſſo, vt lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Totius aeſtatis] Pindeniſſum tamen non aeſtate, ſed Saturnalibus, id eſt, XIV. Kal. Ian. in ſuam poteſtatem redegit: quod Attico ſcripſit lib.

lib. 5. epiſt. 20. verum res aeſtate geſtas appellat, quod *aeſtiua* vocarentur, quaecumque aeſtate coepta eſſent, licet ante hiemem non perfecta. ſic lib. 3. epiſt. 9. aeſtiua confecta, non niſi Pindeniſſo capto, ſignificat: cum tamen deditio Pindeniſſi Decembri menſe facta ſit.

Ad ſenatum] Eae litterae non exſtant. nam quae leguntur lib. 15. res geſtas non exponunt. ad ſenatum autem ſcripſiſſe videtur Ianuarii menſis initio, ad nouos conſules: quod ex lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. licet intelligere. quod cum ita ſit; potuit hanc epiſtolam ſcribere menſe Decembri. nam, cum Pindeniſſum XIV. Kal. Ian. captum oſtenderim; et hic rem feliciter eſſe geſtam, ſcribatur; neceſſe eſt, Curionem iam tribunatum plebis iniiſſe: nam tribunis plebis primus magiſtratus dies fuit, non Kalendae Ian. vt aliis magiſtratibus, ſed quarto idus Dec. vt Liuius, Dionyſiusque docuerunt.

De ſacerdotio tuo] De pontificatu, quem petiit, et obtinuit, patre mortuo, vt in eius locum ſurrogaretur. de patre mentio fit in orat. de haruſpic. reſponſ. c. 6. de filio apud Dionem lib. 40.

Quantam curam adhibuerim] Litteris ad amicos Romam ſcriptis. ex quo ſuſpicor, Curionem petiiſſe pontificatum multis menſibus poſt reditum in vrbem. rediit enim Caluino et Meſſalla coſſ. vt epiſt. 6. demonſtratum eſt. ſequenti anno conſulatum tertium Pompeius geſſit: poſt eum Ser. Sulpicius et M. Marcellus: quo anno in prouinciam Cicero profectus eſt: et ex prouincia Romam ſcripſit de ſacerdotio Curionis. ſuſpicor autem, nondum Curionem fuiſſe pontificem, cum has litteras Cicero miſit. quod haec omnino verba ſignificant.

Re atque cauſſa] Dixi iam, quid inter rem et cauſſam interſit. *res* eſt totum negotium; *cauſſa* negotii pars, de qua maxime laboratur. *Res* hic eſt, ſurrogatio pontificis; *cauſſa*, vt Curio ipſe ſurrogetur.

Thraſoni] Seruile nomen, quod in liberto remanſit.

Liberto tuo] Ergo vocabatur *C. Scribonius Thraſo.* nam liberti patronorum praenomine, et nomine vtebantur.

Ne patiare] Poterat enim tribunus plebis intercedere, ſi quis annuam prouinciarum adminiſtrationem prorogare vellet.

Moleſtiam] Quam ſignificat in omnibus fere epiſtolis. lib. 11. 12. et lib. 3. epiſt. 8.

Non putarem] Et ſane comitiis tribuniciis non videtur Curio petiiſſe: ſed, deſignatis omnibus tribunis plebis, cum Seruius, tribunus deſignatus, condemnatus eſſet, eius locum Curio, ſubita voluntate commotus, petiit, et obtinuit. de quo Coelius lib. 8. epiſt. 4. hoc modo: *Illud te non arbitror miratum, Seruium, deſignatum tribunum plebis, condemnatum: cuius locum C. Curio petiit.* huius autem voluntatis initium, et cauſſa eſt, quod eum non mediocriter Caeſar, qui ſolet infimorum hominum amicitias ſibi, qualibet impenſa, adiungere, contempſit.

A Curione tribuno] Pondus eſt in nomine Curionis: quaſi poteſtatem tribuniciam augeret animi, ingeniique praeſtantia. tale illud epiſt. 18. *Et quaeſtor eſt, et quaeſtor tuus.*

tuus. Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 2. *Cum Hortenſius veniret, et infirmus, et tam longe, et Hortenſius.* Et lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Rempublicam funditus amiſimus: adeo, vt Cato, adoleſcens nullius conſilii, ſed tamen ciuis Romanus, et Cato, vix viuus effugeret.*

Senatus conſultum et leges] Quibus erat annua prouincia. Et ad M. Marcellum conſulem, his verbis, lib. 15. epiſt. 9. *Ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et ſenatus conſulto et lege finiſti.* Legem curiatam ſignificat, quam ferebat conſul, vt is, qui profectu-rus erat in prouinciam, annuum imperium haberet a populo. alioqui rem militarem attingere non licebat: quod ſatis demonſtrat orat. 2. in Rullum c. 10. ſeqq. Sed hic *leges*, non *legem*, Cicero appellat: quod non vna lege curiata conſularium prouinciarum adminiſtratio eſſet annua, ſed, vt opinor, etiam Cornelia, et Sempronia: quae nominatur lib. 1. epiſt. 7. et 9. et lib. 3. epiſt. 6. et 10. et in orat. pro domo c. 9.

Defendas] Intercedas, ſi quis prouinciarum tempus prorogare voluerit. Lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. *Ne quid mihi prorogetur, quod ne interceſſor quidem ſuſtinere poſſit, horreo.* Et lib. 6. ad Attic. epiſt. 2. *Magna in ſpe ſum, mihi nihil temporis prorogatum iri. Habebam acta vrbana vſque ad nonas Martias; e quibus intelligebam, Curionis noſtri conſtantia omnia potius actum iri, quam de prouinciis.*

Conditio] Ne plus anno prouinciae praeeſſem.

Etiam atque etiam] Vſurpatur et ſolum, vt ſaepe apud Ciceronem, et adiunctum, vt hic. vbique auget.

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Acceptis Coelii litteris, quae lib. 8. primae leguntur, et cum litteris commentario rerum vrbanarum, in quem omnia, ſine delectu, operarius neſcio qui, a Coelio conductus, retulerat, ineptam Cicero ſedulitatem reprehendit in colligendis leuiſſimis rebus. Tum de ſermonibus cum Pompeio habitis, quod Coelius quaeſierat, cum Pompeii laude reſpondet; atque, vt ei ſe det, hortatur. Addit de ſuo in prouinciam itinere. Clauſula commendatio eſt rerum ſuarum; in quibus hoc praecipue laborat, ne ſibi annuum prouinciae tempus prorogetur, ſed ea conditio maneat, qua profectus eſt.

EXPLANATIO.

Compoſitiones] Quis cum aliquo pugnaſſet. inde *par gladiatorum* dicebatur, cum duo comparabantur, et componebantur ad certamen. recitat Lucilii verſus Cicero in libro de optimo genere oratorum c. 6. quos ſubſcribam. *A me,* inquit, (*vt cum maximis minima conferam*) *gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. Aeſchines,*

tam-

tamquam Aeſerninus, vt ait Lucilius,

non ſpurcus homo, ſed doctus, et acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Poſt homines natos.

Et Virgilius ecl. 1. v. 24.

— Sic paruis componere magna ſolebam.

Et Quinctilianus lib. 2. c. 17. *Saepe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi inter ſe componuntur.*

Vadimonia dilata] *Differre vadimonium,* eſt prorogare diem, de quo inter litigantes conuenerat, vt in iudicio adeſſent. nam *vadari,* eſt diem iudicio ex compacto conſtituere.

Chreſti compilationem] Res a Chreſto compilatas, furto ſublatas. Chreſtus, cognomen eſt; cuius gentis, ignoratur: niſi ſi Maniliae: nam Manilii Chreſti librum de hymnis deorum nominat Fulgentius in libro de priſco ſermone.

Πολιτικώτερον] Peritiorem adminiſtrandae reipublicae.

Rumor] Incerta fama, ſine capite, ſine auctore, rumore nuncio: vbi quid eiusmodi eſt, vt non exſtet auctor, qui audierit. Sic enim ipſe definiuit in orat. pro Plancio c. 23. et lib. 12. epiſt. 10.

Longe in poſterum proſpiciente] Quod ſine ſummo ingenio, ac diuturno rerum vſu conſequitur nemo.

Ex tuis litteris, cum formam reipublicae viderim] Translatio ab architectis, qui futurum aedificium ex forma oſtendunt. Formam, et ſtatum, inquit, reipublicae ſcribi a te velim: deinde, quid ex ea forma, eoque ſtatu futurum proſpicias, indicari. Duo enim Cicero poſtulat, formam primum reipublicae; deinde Coelii coniecturam, ex ipſa forma captam, de futuro reipublicae ſtatu. non enim ipſe vult ex forma reipublicae a Coelio miſſa coniecturam de futuro aedificio facere: cum dixerit, *abs te, vt ab homine longe in poſterum proſpiciente, futura exſpecto.* alioqui, miſſa tantum forma, nihil de futuris rebus Coelius ſignificaret: contra quam Cicero poſtulat. *Forma* pluribus modis accipitur. Aut enim eſt aedificii, vt hic, et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *De forma Minuciana:* aut cuiuſque hominis et cuiusque rei; quae ſine interitu ſubiectae rei amoueri non poteſt: aut eſt ipſa formoſitas et pulchritudo, vnde *formoſa mulier,* et per ſimilitudinem *formoſus annus* apud Virgilium ecl. 3. v. 57. aut aquae ductus, vt in antiquis inſcriptionibus: *purgato fonte reſtituta forma:* et *aquas Curtiam et Caeruleam noua forma reducendas.* Et Sidonius Appollinaris lib. 1. epiſt. 5. Codex Theodoſianus tit. de aquae ductu: Caſſiodorus Variarum lib. 3. 72. lib. 4. 85. lib. 8. 128.

In primisque ego] Qui cum Pompeio de republica locutus, futura magis quam tu, aut certe non minus quam tu, prouidere potui. Quiuis noſtrum, inquit, in primisque ego, qui cum Pompeio complures dies nullis in aliis, niſi de republica, ſermonibus verſatus ſum, aeque ac tu, futura prouidere potui.

Complures dies] Triduum. nam lib 5. ad Attic. epiſt. 7. *cum triduum,* inquit, *cum Pompeio, et apud Pompeium fuiſſem, proficiſcebar Brundiſium a. d.* XIV. *Kal. Iunias.*

Verſatus ſum] Tarenti; vt lib. 5. ad eundem epiſt. 6. Quod ſi quaerat aliquis: quid agebat eo

tempore Pompeius Tarenti? crediderim, eo ſe contuliſſe valetudinis cauſſa poſt grauem illum morbum, quo eum prope vrbem Neapolim laboraſſe, Plutarchus, et Cicero Tuſc. 1. c. 35. demonſtrat. aegrotauit enim poſt tertium conſulatum; eoque tempore Cicero in prouinciam iuit.

Quae nec poſſunt ſcribi, nec ſcribenda ſunt] Scripſerat enim Coelius lib. 8. epiſt. 1. *Si Pompeium offendiſti: qui tibi viſus ſit, et quam orationem habuerit tecum, quamque oſtenderit voluntatem, fac mihi perſcribas. Quae*, dixit, cum ea ſignificaret, quae in illis de republica ſermonibus egerat cum Pompeio.

Animo, et conſilio paratum] Cum neque timeat quidquam, nec ad cavendum egeat conſilio. Eodem modo illum laudat lib. 5. ad Attic. epiſt. 7. *Ciuem illum egregium relinquebam, et ad haec, quae timentur, propulſanda paratiſſimum.*

Da te homini] Accommoda te ad illius voluntatem. ſic enim Donatus illud Terentii in Adelph. Act. 5. Sc. 3. v. 52. explanat, *Da te hodie mihi.* Nepos in Attici vita c. 9. *Qui aduerſariis eius ſe dabant.*

Iam] Non vt antea. nam proximo ſuperiore anno Pompeius tertium conſul operam dederat, vt decem tribuni plebis legem ferrent, qua liceret abſenti Caeſari, et provinciam exercitumque retinenti, conſulatum petere. lib. 6. epiſt. 6. et lib. 7. ad Attic. epiſt. 1. lib. 8. epiſt. 3.

Nobis] Mihi et tibi. nam ante profectionem Ciceronis in prouinciam recte Coelius de republica ſenſit: poſtea, vel Curionis amore, vel Ap. Claudii odio, ab optimatibus ad Caeſarem deſciuit: quod ipſe lib. 8. epiſt. 17. confeſſus eſt, idque confirmant in libro de clar. orat. c. 79. haec verba Ciceronis: *Hic cum ſumma voluntate bonorum aedilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit a ſeſe, ceciditque, poſteaquam eos imitari coepit, quos ipſe peruerterat.*

Ipſos] Neque plures, neque pauciores, plane decem. Lib. 3. ad Attic. epiſt. 21. *Triginta dies erant ipſi, cum has dabam litteras, per quos nullas a vobis acceperam.* Et in Bruto c. 15. *Hunc Cethegum conſecutus eſt aetate Cato — mortuus eſt annis* LXXXIII. *ipſis ante me conſulem.*

Gallus Caninius] Quem reum defenderat, Pompeii rogatu, iterum conſulis. lib. 7. epiſt. 1. vide quae Valerius lib. 4. c. 2. de hoc, vt arbitror, Caninio ſcripſit. Alii, contra veteres omnes libros, etiam illum Mediceum, quem plurimi faciunt, legunt, *C. Caninius*, et lib. 7. epiſt. 1. offenſi fortaſſe Caninii cognomine ante nomen gentis poſito: cum tamen huius generis exempla non deſint. dixit enim Cicero lib. 8. ad Attic. epiſt 12. et lib. 13. epiſt. 49. et lib. 8. epiſt. 15. *Gallo Fabio, Balbi Cornelii:* et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 4. *Macer Licinius.* Et in Laelio c. 11. *Papum Aemilium.* Et Liuius lib. 45. c. 4. *Paullus Aemilius conſul.* cum tamen *Gallus, Papus, Paullus*, cognomina fuerint, non praenomina. vt omittam, quod lib. 6. epiſt. 8. veteres libri habent, *T. Furfano Poſtumio*, non *T. Furfanio Poſtumo.* nec deſunt huius generis alia.

Prorogetur] Quod metuebat, emergente iam inter Caeſarem, et Pom-

Pompeium diſcordia. orta enim de ſucceſſione Galliarum controuerſia, reliquarum prouinciarum impedita ſucceſſio eſt. lib. 8. epiſt. 5.

In eo mihi ſunt omnia] Sic loquebantur iis de rebus, quas maxime ſua intereſſe arbitrabantur.

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Gratulatur de parta aedilitate, Hirro deiecto: in quem facete iocatur. ſuam in Coelium beneuolentiam, eius in ſe merita demonſtrat. Moralis epiſtola. Eodem anno.

EXPLANATIO.

AEDILI CVRVLI DESIGNATO] Deſignatum ſumma bonorum voluntate, ait Cicero in Bruto c. 79. cum ad eam diem optime animatus erga rempublicam fuiſſet.

Primum] Primum gratulatur, deinde gratias agit. ſed hic, *primum*, poſuit; nec intulit, *deinde:* ſententiam tamen abſoluit in eo; *et cum gratulor, tum vero quibus verbis tibi gratias agam, non reperio.* Eodem modo lib. 7. epiſt. 23. cum dixiſſet, *primum, ipſas ego Muſas numquam tanti putaſſem: deinde*, praetermiſit; nec tamen imperfectam ſententiam reliquit. de quo ſuo loco. Et lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. et lib. 12. ad eundem epiſt. 18. et in Lucullo c. 17. *Primum intereſt.* Et apud Terentium in Andr. Act. 1. Sc. 3. v. 6.

— *Primum iam de amore hoc comperit.*

Quam conſuetudinem, Graece dictam ἀνανταπόδοτον, qui ignorant, *plurimum*, pro *primum*, hic reponunt: contra veteres libros, eos quidem, quorum ego ope in hoc explanandi et corrigendi munere nunc vtor. nec ab his diſcrepat Mediceus: cuius auctoritatem in re bona ab iis eſſe neglectam, qui eiusdem libri mendas etiam interdum, cuiusdam conſtantiae cauſſa, ſibi deſcribendas putauerunt, valde miror.

Cum praeſenti, tum etiam ſperata tua dignitate] Tum aedilitate, tum etiam reliquis honoribus, qui aedilitatem conſequuntur. praetura enim biennio poſt aedilitatem dabatur, conſulatus biennio poſt praeturam. Vbi ſunt, qui pro honore dignitatem negant vſurpari? non et hic Cicero de aedilitate gratulatur, et aedilitas honor eſt? neutrum negabitur. At alibi, recta exiſtimatio, honoribus parta praeclare geſtis, dignitas eſt. quis negat? quaſi hoc ipſo non excellat Latina lingua, quod et variis eandem rem verbis, et eodem ſaepe verbo varia ſignificet. quod ſi dignitas, vt falſo quidam ſentiunt, ea ſemper eſſet, quae vel magiſtratus, vel res cum laude adminiſtratas conſequitur: cur hic Cicero de dignitate potius, quam de honore ipſo, vnde manat dignitas, gratularetur? cui probabitur, Ciceronem, cognita Coelii aedilitate, non honorem ipſum, ſed eam, quam honor parit, dignitatem gratulari? cum praeſertim nondum Coelius

 magi-

magiſtratum iniuiſſet, ſed adhuc deſignatus eſſet; vt gratulatio, quod ad honorem attinet, ſatis opportuna, dignitati autem, cum nihil dum in magiſtratu Coelius geſſiſſet, immatura videretur. Tritum, inquiunt, vſu non eſt, vt in honoris locum dignitas ſuccedat. Concedo: nec tamen, quo eam in loco Cicero conſtituit, ego eam inde audebo extrudere: nec mihi, ſi quid rarum eſt, propterea rectum non eſſe, quisquam perſuaſerit. alioqui nimis imminuetur vſus Latinae linguae, in qua multa non modo rara, ſed etiam ſingularia cognouimus. quin etiam librum Cariſius appellat de ſingularibus apud Ciceronem, quamquam ſi hoc ideo non placet, quod ſingulare videatur: ſcrupulum eximamus, allato eiusdem ſatis propinquo exemplo, niſi fallor, in eadem ſententia. nam cum C. Coelius, ei ſe obtigiſſe quaeſtorem, ſignificaſſet; reſcripſit epiſt. 19. his verbis: *Tuae litterae, de tua praeſertim dignitate, et de noſtra coniunctione, maximi ſunt apud me ponderis.* Dignitatem Coelii vocat honorem illum, quem ſortis beneficio conſecutus erat; cum ita contigiſſet, vt in Cilicia, conſulari prouincia, quaeſturae tempus traduceret. Et Philippicarum lib. 13. c. 16. *Neminem Pompeianum, qui viuat, tenere lege Hirtia dignitates?* Quare numquam me, auctore Cicerone, *dignitatem* vſurpaſſe pro honore poenitebit; niſi ſi Latinae linguae proprietatem in ipſo etiam Cicerone requirimus, quem vere vnum, aut vnum certe praeter ceteros, abſolutum artificem in eloquentia, omnisque verborum copiae, omnis parentem elegantiae poſſumus appellare.

Ignoratione ERN. *Ignorantia*] Cur hoc verbum reiiciam, cum et ſit in veteribus nouem libris, et in Cicerone alibi reperiatur? dixit enim pro Flacco c. 20. *Vbi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam litterarum.* Lucretius etiam lib. 6. v. 53.

Ignorantia cauſſarum conferre deorum
Cogit ad imperium res.

Ignoratione, legitur in quibusdam impreſſis: recte, quod ad ſententiam: ſed aliter antiqui libri.

Longinquitatem] *Longinquitas* et de locis dicitur, vt hic, et de tempore, vt lib. 2. de Fin. c. 27. *Qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui ſibi is conueniet, ſi negabit, voluptatem creſcere longinquitate?* Et Tuſc. 5. c. 40. *Sin forte longinquitate producti, vehementius tamen torquent, quam vt cauſſa ſit, cur ferantur: quid eſt tandem, dii boni, quod laboremus?* Additur interdum, *temporis*, vt in epiſtola Sulpicii lib. 4. 5. *Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.* Et Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 29. *Tamen eius rei moram, temporisque longinquitatem timebat.*

Cum gratulor, tum vero] Solebant veteres interdum ob recte facta, poſt gratulationem gratias agere: vt lib. 9. epiſt. 14. *Dolabellae tuo et gratulor, et gratias ago.* Interdum contra, gratiis actis, gratulationem ſubiungere. lib. 16. epiſt. 16. *Tuis et illius litteris perlectis, exſilui gaudio, et tibi et ago gratias et gratulor.*

Factus ſis] Aedilis. nam lib. 8. epiſt. 3. Coelius ita ſcripſerat: *De Hirro, vt, quem optas, quamprimum*

mum nuncium accipias, tua medius fidius magis, quam mea cauſſa cupio. Nam mea, ſi ſio, forſitan cum locupletiore referam. ſed hoc vsque eo ſuaue eſt, quod ſi acciderit, tota vita riſus nobis deeſſe non poſſit.

Audiui] Te aedilem deſignatum, Hirrum deiectum.

Ille ipſe] Hirrus.

Factus ſum] Suſcepi perſonam Hirri: quia, quae tu mihi de illo ſcripſiſti, omnia cogitaui.

Egi] Repraeſentaui, cogitatione ipſa mihi ante oculos poſui.

Iactitat] Iactare ſolitus eſt: quod fecit aedilitatem petens: cum diceret, ſe gratioſorum in ſuffragiis adoleſcentum opera aedilem futurum. epiſt. 6. iuuentutem oſtendit in ſuffragiis plurimum poſſe. proprie enim adoleſcentum gratia eſt, virorum auctoritas.

Difficile eſt loqui] Quae de illo cogitaui, exponere non facile poſſum.

Te autem contemplans abſentem] Hoc totum vſque ad illud, *quod, quia*, videtur a vetere poeta ſumptum. ideo, *contemplans*, non eſt, quo referatur: deeſt enim verbum poetae: cum Cicero locum non expleuerit, vt interdum ſolet.

Praeter opinionem] Vt is, cui ſtuderent adoleſcentes illi, repulſam tamen tuliſſet.

Referebam me ad illud] Eiusdem poetae.

Obiicitur] Mihi ſe offert, atque in mentem venit.

Repente vero] Et hoc eiusdem poetae eſt, quem opinor eſſe Caecilium Trabeam comicum, de quo lib. 2. de Fin. c. 4.

Inceſſi] Commotus ſum, exſilui. laetitia enim non ſolum geſtimus, ſed etiam incedimus.

Omnibus laetitiis] Eundem locum Cicero ſignificat lib. 2. de Fin. c. 4. cum ait: *Ille Caecilianus, qui omnibus laetitiis laetum eſſe ſe narrat.*

Deſiperem] Adimit enim voluptas mentem non minus, quam moleſtia: quod his verbis egregie, vt omnia, Plato demonſtrat lib. 3. de rep. Ἡ ἡδονὴ ἐχ ἧττον, ἡ λύπη, ἔκφρονα ποιεῖ.

Ego voluptatem animi nimiam] Egregie reſtituit hunc locum Victorius ex Tuſc. 4. c. 15. et lib. 2. de Fin. c. 4. nam in veteribus libris mendoſe legitur, *homini*, vel, *hominum*, vel *omnium*. verba ſunt comici poetae Trabeae, Tuſc. 4. *Vt ille, qui voluptatem animi nimiam, ſummum eſſe errorem arbitratur.*

Quid quaeris?] Vbi ſatis verborum effluxit, nec tamen omnino videmur, quod volumus explicaſſe, ad hanc interrogationem confugimus, *quid quaeris?* et ad exitum ſtatim ſententia perducitur.

Ille] Stultus, vt ille.

Inimicorum] Clodianorum. id oſtendit ipſe Coelius lib. 8. epiſt. 12. *A te peto, vt meas iniurias proinde doleas, vt me exiſtimas et dolere et vlciſci tuas ſolere.* Maxime autem ex voluntate Ciceronis, Pompeio tertium conſule, poſt interfectum Clodium, geſſit Coelius tribunatum plebis. teſtem habeo Ciceronem ipſum, cuius haec ſunt verba in Bruto c. 79. *M. Coelius, quam diu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam a*

 ſenatu,

ſenatu, et a bonorum cauſſa, ſteterit conſtantius. Et Aſconius in argumento orationis pro Milone.

Inuidorum] Hirrus praecipue deſcribitur, qui competitor Ciceronis fuerat in auguratu. lib. 8. epiſt. 3. et 4. Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 19.

Partim ſcelerum ſuorum, partim etiam ineptiarum] Sceleratus in vexando Cicerone, et in omni vita Clodius: ineptus Hirrus, qui cum Cicerone conſulari, nondum aedilicius, de auguratu certare auſus ſit.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Queri videtur de tabellariis, litteras non perferentibus: re vera Coelium negligentiae leuiter accuſat: deinde res a ſe in Amano monte geſtas, et Pindeniſſi oppugnationem exponit: rogat, ne quid ſibi temporis ad prouinciale munus prorogetur. de republica tum praeſentia, tum futura etiam exſpectare ſe dicit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Tu vide, quam ad me] Non pauci veteres, *quam timide ad me:* inepte prorſus. quem enim hic timiditas locum habet? mendi originem puto fuiſſe, *tu vide:* quod proxime anteceſſit: vt primo factum ſit, *timide*, deinde, perturbato ordine, et prima corruptione alteram generante, *tu vide, quam timide ad me.* Ego licet, *quam ad me*, non improbem; cum praeſertim ita ſit in Mediceo libro, et in altero, quem vir excellentis doctrinae, poeta ſummus, Petrus Angelius Bargaeus, mihi commodauit; magis tamen aliquanto probarem, *quare ad me:* vt ſit: tibi videndum eſt, quid cauſſae ſit, cur ad me litterae non perferantur. Cum haec ſcripſiſſem, Albertus Ferrus, fororis Philippi Tertii, oratoris eximii, viri integerrimi, filius, familiaris meus, optimaeque indolis adoleſcens, veterem librum, ex auunculi bibliotheca ſumptum, ad me attulit, in quo minime dubiis litteris ita ſcriptum vidi: *tu vide, quamobrem ad me.* quod noſtram opinionem confirmat.

Tanta res] Non ſolum quia tu aedilis factus ſis, ſed etiam, quia repulſam Hirrus tulerit.

Tantae gratulationis] Cum res eſſet tanta gratulatione digna, ideoque litteris omnino ſignificanda, vt poſſem tibi gratulari. Alii legunt, *gratulationes;* qua ſententia, non video. ego praeter ſententiam, teſtes auctoresque habeo opinionis meae tres antiquos libros, vnum Sigonii, duos meos.

De te quia, quod ſperabam; de Hillo, balbus enim ſum, quod non putaram] In lib. 8. epiſt. 4. Coelius, de Hirro competitore ſuo loquens, ita ſcripſerat: *Spero, te celeriter, et de nobis quod ſperaſti, et de illo, quod vix ſperare auſus es, auditurum.* Quibus verbis Cicero reſpondens, eadem paene repetit. et quia ſcripſerat Coelius, *de illo;*

illo; facete et ſalſe adſpirationem Cicero addidit, vt Hirri nomen, more balborum, qui, *r*, litteram exprimere non poſſunt, enunciaret. itaque ſubiunxit, *balbus enim ſum.* in ſequentibus autem, cum, *r*, litteram expedite proferat, *balbi*, inquit, *non ſumus.* Hic tamen faciam, quod ſuſceptum a me munus poſtulat, vt hunc locum ex ingenio mutatum ſignificem. nam veteres libri omnes in mendo conſentiunt, cum *nihilo*, pro, *Hillo*, habeant. Sed non dubito, quin haec recte intelligentibus coniectura, e Coelii loco ducta, cui manifeſte Cicero reſpondet, etiam atque etiam probetur. Res, inquit, magnae gratulationis erat, quia de te, id, quod ſperabam, acciderat: de Hirro autem, quod non putaueram, id eſt, vt tam turpiter aedilitatis repulſam ferret. Atque hoc eiusdem Coelii locus alius lib. 8. epiſt. 9. ſignificat: inquit enim, *ſic tu, inquis, Hirrum tractaſti? Immo, ſi ſcias, quam facile, quam ne contentionis quidem minimae fuerit, pudeat te, auſum illum vmquam eſſe incedere tamquam tuum competitorem.*

Comitia iſta] Aedilicia.

Laetitia extulerunt] Cum ea mihi non tuis, ſed aliorum litteris cognita eſſent.

Iucundius] Dixi iam, *iucundus* et *carus* coniungi. epiſt. 2. et 3. Cicero, *iucundus*, deducit a iuvando. quod ſi ita eſt; *iocundus* a quibusdam perperam ſcribitur.

Ais] Lib. 8. epiſt. 5. in qua ſcripſit haec: *Si, quantum gloriae, triumphoque opus eſſet, aſſequeremur; nihil tam eſſet optandum.*

Ad laureolam] Vt triumphum aſſequi, poſſemus. Lauro enim triumphantes coronabantur. quaſi per iocum, *laureolam*, potius, quam *lauream*, dixit: vt optata res oſtenderetur. Sic lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Bibulus in eodem Amano laureolam coepit in muſtacco quaerere.*

Parthos times] Copiis ſuperiores. lib. 8. epiſt. 5. Parthorum gens nota ſatis eſt: origo, et nominis cauſſa fortaſſe obſcura: itaque Iuſtini verba ex lib. 41. c. 1. recitabo: *Parthi, penes quos, velut diuiſione orbis cum Romanis facta, nunc orientis imperium eſt, Scytharum exſules fuerunt. Hoc etiam ipſorum vocabulo manifeſtatur: nam Scythico ſermone Parthi exſules dicuntur, etc.* Idem c. 6. *Mithridates imperium Parthorum a monte Caucaſo, multis populis in ditionem redactis, vsque ad flumen Euphratem protulit. Atque ita aduerſa valetudine correptus, non minor Arſace proauo, glorioſa ſenectute decedit.*

Auxiliis] Sociorum populorum, id eſt, Galatarum, Piſidarum, Lyciorum, quos nominat lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. nam Deiotarum cum omnibus ſuis copiis ad eum venientem, certiorem Cicero fecit, non videri eſſe cauſſam, cur abeſſet a regno. quod ad Catonem lib. 15. epiſt. 4. ſcripſit.

Hiccine eſt ille] Simile illud lib. 9. epiſt. 26. *In eo igitur, inquis, conuiuio Cicero ille? quem adſpectabant, cuius ob os Graii ora obvertebant ſua.* Et Pacuuius Duloreſte, apud Nonium: *Hiccine is eſt, quem famae gratia ante omnes nobilitat viros?*

Qui vrbem] Seruauit ab inſidiis Catilinae, ipſo egredi ex vrbe iuſſo.

iuſſo. quod factum gloriatur in orat. 2. contra eum, et in ea in Piſonem c. 2. *Ego L. Catilinam, caedem ſenatus, interitum vrbis, non obſcure, ſed palam molientem, egredi ex vrbe iuſſi.*

Quem ſenatus] Decreto laudavit honorificentiſſimo, ſupplicatione decreta ob res ab eo geſtas: quem honorem antea togatus nemo conſecutus erat. lib. 15. epiſt. 4. orat. in Piſonem c. 3. alibi.

Noſti cetera] Quae in nos, ob res in conſulatu praeclare geſtas, conferri ſolent.

Communis eſt] Cum eius pars ad Syriam, Bibuli prouinciam, altera ad Ciliciam, cui Cicero praeerat, pertineret. Strabo, et alii.

Diuiſus aquarum diuortiis] Vt ad Syriam ab vna parte, ad Ciliciam ab altera pertineret, defluentibus aquis diſtributus. cum enim aquae diuiduntur, diuortium earum fit. Sic lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Ad Amanum contendi, qui Syriam a Cilicia ima aquarum diuortio diuidit.* Et lib. 3. de Orat. c. 19. *Vt ex Apennino, fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo, ſunt doctrinarum facta diuortia.* Curtius autem lib. 5. c. 1. *Ipſi amnes* (Tigris et Euphrates) *ex Armeniae montibus profluunt, ac magno deinde aquarum diuortio iter, quod coepere, percurrunt.* Et Liuius lib. 38. c. 45. *Prope ipſis iugis ad diuortia aquarum caſtra poſuiſſe*, id eſt, ad eum locum, vnde aquae pluviae, duas in partes diuiſae, incipiunt defluere. Flaccus etiam Siculus in libro de limitibus, *diuergia aquarum* dixit, eadem ſignificatione: quod in diuerſas partes vergant, et vertantur aquae: vnde *divergium*, et *diuortium.*

Caſſius noſter] C. Caſſius, qui poſtea Caeſarem occidit. is M. Craſſi quaeſtor in Syria fuerat: quo interfecto reliquias copiarum Antiochiam reduxit.

Hoſtem reiecerat] Lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Rumore aduentus noſtri, et Caſſio, qui Antiochia tenebatur, animus acceſſit, et Parthis timor iniectus eſt. itaque eos, cedentes ab opido, Caſſius inſecutus rem bene geſſit. qua in fuga, magna auctoritate Oſaces, dux Parthorum, vulnus accepit, eoque interiit paucis poſt diebus.* De hac victoria loquitur etiam lib. 15. epiſt. 4. pleniſſime autem Dio lib. 40. et Iuſtinus lib. 42. c. 4.

Prouinciam acceperat] A victore Caſſio, qui, poſt obitum Craſſi, cum nondum in Syriam proconſul Bibulus veniſſet, prouinciam a Parthorum impetu defenderat. Phil. 2. c. 11.

Vexaui Amanienſes] Vide lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Caſtella munita] *Caſtellum* a caſtro, vt *raſtellum* a raſtro, deducitur.

Victoria iuſta] Certum hoſtium numerum eſſe oportuit, quo caeſo imperatoris nomen conſequerentur: ſed, ea conſuetudine paullatim deprauata, multi, paucis hoſtium caeſis, imperatores tamen appellabantur. quod etiam Philip. 14. c. 5. docet his verbis: *Si quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret ſenatus.* Et Dio lib. 37. *C. Antonius, caeſo Catilina, eius victoriae cauſſa imperator eſt appella-*

pellatus: quamquam caeſorum in acie numerus legitimo numero minor eſſet. *Iuſta* igitur dixit, quia multi non iuſta victoria, quidam etiam nulla ſupplicationis honorem adepti erant: quod ex eadem Philippica cognoſcitur. Victoriam tamen eius non ſatis iuſtam Coelius ſignificat lib. 8. epiſt. 11. cum ait: *Hirrus, cum de hoſtibus ageretur, et poſſet rem impedire, ſi, vt numeraretur, poſtularet, tacuit.*

Iſſum] Quae Alexandri arae vocabantur. lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. et Strabo lib. 14. Curtius autem ſic lib. 3. c. 12. *Tribus aris in ripa Pyrami amnis Ioui, Herculi, Mineruae ſacratis, Syriam petit.* Mela quoque lib. 1. c. 12. 13. *Tum mons Amanus, et ab eo ſtatim Myriandros et Cilices. At in receſſu intimo locus eſt, magni aliquando diſcriminis, fuſorum ab Alexandro Perſarum, fugientisque Darii ſpectator ac teſtis: nunc ne minima quidem, tunc ingenti vrbe celebris Iſſos fuit.* Ammianus lib. 26. c. 8. *ſinum Iſſicum* vocat. *Superatus,* ait, *in ſinu Iſſico, qui eſt in Cilicia, vbi Darium Alexander fudit.*

Clitarchus] Hiſtoricus, Alexandri comes in Perſica expeditione, vt ait Plinius lib. 6. c. 31. Dionis filius, teſte Plinio lib. 10. c. 49. nominatur a Curtio lib. 9. c. 5. a Cicerone lib. 1. de Leg. c. 2. haud magna cum laude, ab Athenaeo lib. 4. Eius probatum eſſe ingenium, fidem vituperatam, oſtendit Quinctilianus lib. 10 c. 1.

Narrauit] Argute: pro, legiſti apud Clitarchum. ſic in Bruto c. 43. *Niſi in eo magiſtratu cenauiſſet apud praeconem Granium, idque nobis bis narrauiſſet Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſſe.*

Infeſtiſſimam] Latrociniis. vide lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Vineis] Inſtrumentum bellicum fuit, quo tecti milites audacius ad moenia ſubibant.

Pindeniſſum] Incognitum Romae nomen opidi: quod ex lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. perſpicitur.

Opibus] Alii legunt, *operibus:* ſed *opera* Cicero ſupra nominauit. *Opum* autem nomine, ſumma vis et ſumma contentio ſignificatur. vnde Virgilius lib. 12. Aen. v. 552.

— *Summa nituntur opum vi.*

Alibi diuitiarum copia, alibi totum id quo valemus, *opum* nomine demonſtratur.

Negotio] Labore.

Nomen opidi] Ignobile et obſcurum. lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Qui (malum) iſti Pindeniſſae? qui ſunt? inquies: nomen audiui numquam. quid ego faciam? non potui Ciliciam, Aetoliam, Macedoniam reddere.*

Cepero] Cepit die 57. poſtquam oppugnare coeperat. lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Tum vero] Nam, Amano direpto ac vaſtato, litteras tamen ad ſenatum non miſit. de quo ſic lib. 3. epiſt. 9. *Id a me recte factum puto, quod non ſtatim, vt imperator appellatus ſim, ſed aliis rebus additis, aeſtiuisque confectis, litteras miſerim.*

In praeſenti] Hoc tempore. Liuius lib. 34. c. 35. *Daret talenta centum argenti in praeſenti. In praeſentia,* etiam dicebant.

Quod

Quod optaſſes] Vt negotii tantum haberem, quod eſſet ad triumphum ſatis. lib. 8. epiſt. 5.

Vt ſcribis] Lib. 8. epiſt. 5. *Multum ac diu ludetur, atque ita diu, vt plus biennium in his tricis moretur.*

Spiſſius] Serius: vt in Bruto c. 36. *Spiſſe, atque vix ad Antonium, Craſſumque peruenimus.* Et lib. 2. de Orat. c. 53. *Principia tarda ſunt, et exitus tamen ſpiſſi, et producti eſſe debent.* Et, quoniam ſpiſſis liquida opponuntur; factum eſt, vt *liquido* pro *facile* veteres vſurpauerint. lib. 10. epiſt. 10. *Tuis litteris lectis, liquidius de toto ſenſu tuo iudicaui.* Et lib. 11. epiſt. 27. *Alia ſunt, quae liquido negare ſoleam; vt de iſto ipſo ſuffragio.*

Praeſentia] Nec praeſentia tamen, nec praeterita, ſed futura ſe dixit a Coelio exſpectare. epiſt. 8.

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Ita ſollicitus eſt, quidnam de ſucceſſione prouinciarum Romae decernatur, vt omnino ſibi deeſſe verba confirmet. miro enim vrbis deſiderio tenetur. Pantheras ludorum cauſſa promittit. De ſtatu reipublicae diligentiſſimas a Coelio litteras poſtulat. L. Paullo C. Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

AEDILI CVRVLI] Superiores epiſtolas inſcripſit, AEDILI CVR. DES. nunc aedilitatem Coelius inierat. nam epiſtola Megalenſibus eſt ſcripta: quo die ludos ante templum Magnae matris Deum aediles curules dabant.

Putaresne vmquam accidere poſſe, vt mihi verba deeſſent] Similiter lib. 13. epiſt. 63. *Non putaui fieri poſſe, vt mihi verba deeſſent: ſed tamen in C. Laenio commendando deſunt.*

Veſtra oratoria] Iocatur: quia Coelius quoque locum inter oratores obtinebat. epiſt. 14. *Noui ego vos magnos patronos.*

Noſtratia] Quibus vulgo vtimur.

De prouinciis] Timebat, ne quid de prorogando prouinciarum tempore ſenatus decerneret.

Famam] Ob iuſtitiam, et abſtinentiam.

Fortuna] Quae poteſt aliquo caſu de fama detrahere. fortunam nominat, quia de ſua culpa non timet.

Metuenda] Lib. 5. ad Attic. epiſt. 17. *Hanc gloriam iuſtitiae, et abſtinentiae fore illuſtriorem ſpero, ſi cito deceſſerimus.*

Belli] Parthici. dixit enim in proxima epiſtola: *Sed, vt redeam ad Parthos, haec aeſtas habuit hunc exitum ſatis felicem. Ea, quae ſequitur, magno eſt in timore.* lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. et lib. 6. ad eundem epiſt. 1.

Ad conſtitutam diem] Pridie Kal. Sext. quo die in prouinciam venit. lib. 3. epiſt. 6. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 15. nam duos menſes, Iunium et Quinctilem, ſperabat fore, vt

vt Bibulus ſuſtineret: quod ad Atticum ſcripſit lib. 6. epiſt. 1.

De pantheris] Quas Coelius petierat, vt ludis ſuis, id eſt Romanis, daret. lib. 8. epiſt. 2. 4. 6. 7. 9. quaedam animalia, tam mares, quam feminae, muliebri tantum genere ſignificantur, vt *panthera, merula:* non enim dicimus, *pantherus, merulus:* quaedam virili, vt *coruus, turdus:* non enim dicitur, *corua, turda.* Varro lib. 8. de ling. Lat.

Inſidiarum] Per iocum ſublata a ſe latrocinia ſignificat.

In Curiam] Hoc totum inter Ciceronis ridicula Plutarchus memorat.

Patiſco] Venatore. lib. 8. epiſt. 6. fortaſſe is eſt, de quo lib. 12. epiſt. 15. et Hirtius de bell. Alex. c. 34.

Quidquid erit, tibi erit] Hoc genus ornamenti, *ſimiliter deſinens* Latini, ὁμοιοτέλευτον Graeci vocant. quo de genere ſcripſit egregie Demetrius. neque ego colligendis Graecorum exemplis operam conſumam: Latinis, et vno maxime Cicerone contenti ſimus. epiſt. 18. *Sin quid offenderit: ſibi totum, nihil tibi offenderit.* Philip. 1. c. 15. *Huc ſi quid acceſſerit, non tam mihi, quam vobis, reique publicae acceſſerit.*

Mehercule] In oratore c. 47. *Pomeridianas*, inquit, *quadrigas, quam Poſtmeridianas, libentius dixerim; et Mehercule, quam Mehercules.* bis tamen in Verrem, *Mehercules*, dixit, et in orat. 1. in Catilinam c. 7. et pro Plancio c. 26. pro Amerino autem c. 18. et in Bruto c. 16. *Hercules.*

Aedilitas tua] Cuius cauſſa pantheras petiiſti.

Ipſe dies me admonebat] Adſpectu, vel cogitatione rei praeſentis, in memoriam ſaepe, aut voluntatem, opinionemue deducimur abſentis. lib. 7. epiſt. 19. *Vt primum Velia nauigare coepi, inſtitui Topica Ariſtotelea conſcribere, ab ipſa vrbe commonitus, amantiſſima tui.* lib. 1. ad Attic. epiſt. 10. *Signa noſtra, et Hermeraclas, vt ſcribis, cum commodiſſime poteris, velim imponas, et ſi quod aliud οἰκεῖον eius loci, quem non ignoras, reperies, et maxime quae tibi palaeſtrae gymnaſiique videbuntur eſſe. etenim ibi ſedens haec ſcribebam; vt me locus ipſe admoneret.* lib. 1. de Orat. c. 7. *Cur non imitamur Socratem illum, qui eſt in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit.* Ibidem lib. 3. c. 55. *His de rebus ſol me ille admonuit, vt breuior eſſem, qui ipſe iam praecipitans, me quoque haec praecipitem paene euoluere coegit.* In epiſt. ad C. Caeſarem, apud Nonium: *Quae monumenti ratio ſit, nomine ipſo admoneor. ad memoriam magis ſpectare debet poſteritatis, quam ad praeſentis temporis gloriam.* Varro lib. 1. de re ruſt. c. 1. *Annus octogeſimus admonet me, vt ſarcinas colligam ante, quam proficiſcar e vita.*

Ipſis Megalenſibus] Et Megalenſes et Romani ludi ad aediles curules pertinebant: vt in Dione legimus lib. 39. dies igitur Megalenſium, qui dabantur Aprili menſe, Ciceronem admonebat ludorum Romanorum, quos Coelius Septembri menſe daturus erat. Atque hinc licet coniicere, cum vtrique ludi ab aedilibus curarentur, maiore tamen ſumptu atque apparatu Romanos dari ſolitos; de quorum ſpecta-

ſpectaculo Coelium, pantheras petentem, non de Megalenſibus, video laboraſſe. Ludos Megaleſia per ſex dies, a pridie Non. April. ad v. Id. fuiſſe, faſti dierum antiqui demonſtrant. nam, etſi deam perlatam eſſe pridie Id. Apr. in aedem Victoriae Palatinae, eumque diem feſtum fuiſſe, cum lectiſternio, et ludis, qui Megaleſia vocati ſunt, Liuius lib. 29. c. 14. dicat: poſtea tamen eos ludos in pridie Non. reiectos eſſe, crediderim, accedente praeſertim Spartiani teſtimonio in Caracalla c. 6. qui cum VIII. Id. Apr. ipſis Megalenſibus interemptum Caracallam narret, ſatis indicat, Megalenſium primum diem pridie Id. Apr. non fuiſſe. niſi ſi quis mendoſum eſſe Liuii locum, et pro *pridie Id.* legendum, *pridie Non.* arbitretur: ne, diffidentibus antiquis, opinione dubia fluctuemus. Dicta Megaleſia a Graecis, vt auctor eſt Varro lib. 5. de L. L. quod ex libris Sibyllinis accerſita ab Attalo rege Pergami prope murum Megaleſion, vbi templum eius deae: vnde aduecta Romam. Quo tempore, et quam ob cauſſam ſint accerſita, vel quia patet ex Liuio, vel quod breuitatem ſequimur, omittemus. Vnum addendum videtur: labi turpiter eos, qui ludos Megalenſes et Romanos eosdem eſſe crediderunt: cum Romani a rege Priſco, Megalenſes in republica poſt multos annos inſtituti ſint: et Romani menſe Septembri, Megalenſes Aprili darentur: Romani in honorem Iouis, Iunonis, Mineruae; Megalenſes Matris magnae Deum: Romani primum Circenſes, deinde etiam Scenici fuerint, Megalenſes tantum Scenici.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Sollicitudinem ſuam demonſtrat ob res vrbanas. Litteras a Coelio petit de omni ſtatu reipublicae. addit de Diogenis et Philonis itinere. hortatur, ne prouinciales honores vrbanis magiſtratibus praeferat. ſuam indicat ad vrbem redeundi cupiditatem. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Conciones] Tribunorum plebis maximeque Curionis, qui valebat in primis eloquentia, et Caeſaris cauſſam acerrime tuebatur. eius enim conciones contra conſulum actiones de prouinciis, id eſt de ſucceſſione Galliarum, quis dubitet ſignificari lib. 6. ad Attic. epiſt. 2 in eo loco? *Magna in ſpe ſum, mihi nihil temporis prorogatum iri. Habebam acta vrbana vſque ad Nonas Martias; ex quibus intellegebam, Curionis noſtri conſtantia omnia potius actum iri, quam de prouinciis.* Varro, *contio*, non, *concio*, ſcribendum ſignificat, quaſi *coactio.* Feſtus *concio, quaſi conuocatio, a ciendo.* veterum librorum ſcriptura Varronis opinionem probat. Mediceus quoque ſemper, *contio.*

Quinquatrus] Dictum fortaſſe nominandi potius, quam, vt alii putarunt, generandi caſu. mallem tamen, *Quinquatribus:* vt intelligatur dies, quo geſtae ſunt res, non quo

quo allatae: cum inferat, *citeriora nondum audiebamus.* nam in vetere libro Hieronymi Ferrarii legitur, *Quinquat.* vt etiam pro *gladiatoribus, gladiat.* antiquis in libris quandoque ſcriptum vidimus. *Quinquatrus* autem quinque dies feſti fuerunt, Mineruae dicati. Ouidius lib. 3. Faſt. v. 809.

Vna dies media eſt, et fiunt ſacra Mineruae,
Nominaque a iunctis quinque diebus habent.

Varro lib 5. de L. L. *Quinquatrum diem* ait appellatum, quod erat poſt diem quintum Id. Mart. id eſt, XIV. Kal. Apr. et quamquam ex Ouidio conſtet, *quinquatrus* fuiſſe quinque dies: tamen, cum Cicero *quinquatrus* nominat, non ſemper eos omnes dies, ſed interdum primum dumtaxat eorum ſignificat, vt lib. 12 epiſt. 25 *Quinquatribus frequenti ſenatu cauſſam tuam egi, non inuita Minerua. Etenim eo ipſo die ſenatus decreuit, vt Minerua noſtra, cuſtos vrbis, quam turbo deiecerat, reſtitueretur.* Et lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Venit ad me Matius quinquatribus.* et alibi.

Ridere tecum] Ob dementias quorundam, quas ex amicorum litteris cognouerat.

Annuum munus] Annuam prouinciae adminiſtrationem: cuius cum primus dies fuerit pridie Kal. Sext. poſtremus III. Kal. eſſe debuit. epiſt 5. et lib. 9. ad Attic. epiſt. 15. 19. et lib. 6 epiſt. 2.

Diogenes tuus, cum Philone] Diogenes Graecus, amicus Coelii, non libertus: Philo autem libertus. lib. 8. epiſt. 7.

Peſſinunte] Peſſinus opidum Phrygiae, clarum templo Matris magnae Deum, cuius ad vrbem Romam translata ſtatua eſt. ad Ciceronis prouinciam pertinuit; qui duas in maiore Phrygia διοικήσεις habuit, vnam vltra Maeandrum flumen, alteram citra, Ciceroni extra ordinem attributam. qua de re alio loco plenius olim diximus.

Iter habebant ad Deiotarum ERN. *Latoregem*] Non ſatis mihi poſſe videor pro eius merito laudare Iacobum Taurellum Fanenſem, virum optimum, exquiſitae doctrinae, praeſtantis ingenii: qui, deleta macula, quae iam inueterauerat in peruulgatis omnibus libris, huic loco ſuam, vt ego quidem arbitror, integritatem reſtituit. cum enim in nullo vetere libro reperiatur, *ad Deiotarum regem,* vt eſt in impreſſis ad hanc diem omnibus; in plerisque autem, *ad latoregem;* quae in Mediceo quoque ſcriptura eſt: acute Taurellus vidit, mutatione minima legi poſſe, *ad Adiatorigem:* quem Comanorum regem hoc tempore fuiſſe, Strabo docet lib. 12.

Ab adoleſcentia iudicaui] Iudicauit eo tempore, cum e quaeſtura Sicilienſi Romam reuertit. nam in Campania viro nobili obuiam factus, cum eum rogaſſet, quid de ipſo ciuitas, ob res in Sicilia geſtas, exiſtimaret; reſpondit ille, vbinam fuiſti? ex quo intellexit, quod hic Coelio ſcribit, obſcuram eſſe peregrinationem omnem, nec ab vrbe diſcedendum. Hoc Plutarchus. *Adoleſcentiam* igitur vocat quaeſturae tempus. qua de re in epiſt. 1. h. l.

Obſcura et ſordida] Quia dixerat, *in iſta luce viue.* tribus enim verbis metaphoram perficit, *luce,*

obſcura, *illuſtris*. quod genus attente conſiderandum iis, qui eloquentiae ſe ſtudio dediderunt. Addidit autem, *ſordidam*, vt hoc dicat: vel obſcurum eſt, nec cernitur, quod in prouincia geritur; vel, ſi cernitur, prae vrbanis actionibus ſordidum videtur.

Integritatis] Abſtinentiae: quia ne teruncio quidem prouinciae ſumptui fuit: quod ipſe, non ſine quadam inani gloria, vere tamen ad Atticum ſcripſit lib. 5. epiſt. 16. 17. 20. 21. et hic lib. 15. epiſt. 1. 3. 4. 5.

Contemnenda] Si hoc prouinciale munus recuſaſſem. qui enim prouinciam contemnit, quam multi ſpe rapinarum appetebant; is laudem conſequitur integritatis. Hoc modo locutus eſt Philip. 14. c. 8. *Supplicatione decernenda, hoſtes eos, de quibus decernitis, iudicetis neceſſe eſt*, pro, ſi decreueritis.

Spem triumphi? inquis] Niſi in prouinciam iuiſſes; quae tibi, inquies, triumphi ſpes eſſet? reſpondet: ego mihi praeclarum in conſpectu, et conſuetudine meorum, quibus moleſtiſſime tamdiu careo, triumphum ducerem.

In deſiderio] Lib. 5. ad Attic. epiſt. 17. *Dici non poteſt, quam inuitus a vobis abſim, etc.*

Te dignas] Scriptas diligentiſſime de omni ſtatu reipublicae, ne, cum venero, rudis plane ſim.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

De litterarum infrequentia quaſi molli brachio Coelium reprehendit: eundem excuſat, culpa in tabellarios translata: laudat etiam ob earum, quas proxime accepit, prudentiam, et humanitatem. Amicitiam cum Ap. Claudio, et amicitiae cauſſas commemorat. Quod Caeſarem Curio, qui cum optimatibus antea ſentire videbatur, coepit defendere, exitum agnoſcit coniecturae ſuae. Decedere e prouincia, expleto anno, ſibi ait eſſe conſtitutum; miroque ſe teneri deſiderio vrbis, ſuorum, Coelii potiſſimum; quem aedilem videre cupiebat. Negotialis fere tota eſt epiſtola: morale principium, et quod concludit. nam quae narrat de Appii erga ſe, ſuaque in illum beneuolentia, propter occaſionem inducta ſunt Appii a Dolabella accuſati: de quo vide lib. 8. epiſt. 6. cui Cicero reſpondet. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Fortaſſe enim non perferuntur] Obtinuiſſe conſuetudinem, vt *fortaſſe*, potius quam *fortaſſis*, diceretur; quia ſcilicet *fortaſſis* abſurdum auribus videbatur; auctor eſt Cariſius. cuius teſtimonio permotus, legendum arbitror, *fortaſſe*, non *fortaſſis*, lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 3. cum praeſertim in meo quoque vetere libro ſcriptum videam, *fortaſſe*.

Vel quas proxime acceperam] *Vel*, hic non diſtinguit, vt alibi: ſed praecipuum quiddam notat; vt lib. 7. epiſt. 24. *Amoris tui, quoquo me verti, veſtigia: vel proxime*

xime

xime de Tigellio. Et Terentius in Hec. Act. 1. Sc. 1. v. 3.

Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi.

Et officii et conſilii] *Officii*, quia retulerat ad Ciceronem de Tullia Dolabellae collocanda: *conſilii*, quia ſcripſerat Coelius his verbis: *Vnum illud monere te poſſum: ſi res tibi non diſplicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate oſtendas, et exſpectes, quemadmodum exeat ex hac cauſſa: ne qua inuidioſum tibi ſit, ſi emanarit.* lib. 8. epiſt. 6.

Prudentibus] Eadem ſententia lib. 6. epiſt. 11. *Quae facimus*, inquit, *ea prudentiſſimo cuique maxime probata eſſe volumus.*

Valde diligo: meque ab eo diligi ſenſi] Eadem ſententia in epiſtolae fragmento ad Panſam, apud Nonium: *De Antiocho feciſti humaniter: quem quidem ego ſemper dilexi, meque ab eo diligi ſenſi.*

Simultatem] Suſceptam ex eo, quod frater eius P. Clodius capitali odio a Cicerone diſſideret.

Depoſuimus] Auctore Pompeio, cuius filio Appii filia nupſerat. id ex Quinctiliani lectione cognouimus, qui lib. 9. c. 3. recitat haec verba Ciceronis ex libro epiſtolarum incerto ad M. Brutum: *Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio, et redierim per Cneum Pompeium.*

Conſul] Conſulatum geſſit cum L. Domitio Ahenobarbo.

Studiorum] Optime ſe animatum oſtendit erga ſtudia mea.

Quoniam] Coniungit hic potius, quam cauſſam exponit: quo item officio, *nam*, interdum fungitur.

Κωμικὸς μάρτυς occidit ERN. *accidit Phania*] Libertus Appii Phania, praeter ceteros, mea in Appium officia cognouit, vt comicus teſtis ea, quibus in comoedia lites diſcordiaeque tolluntur. *Accidit* autem, quia caſu quodam in comoediis fieri videtur, vt aliquis, praeter exſpectationem, adueniens, inuolutam rerum notitiam explicet, patefactaque veritate ſedet omnes turbas. De hoc liberto lib. 6. epiſt. 1.

Iam] Praeterea, vt alibi ſaepiſſime.

Pompeii] Qui Appii filiae ſocer fuit. lib. 3. epiſt. 4. et 10.

Honoribus] Conſulatum geſſerat, Ciliciae praefuerat, augur erat.

Liberis] Tres filias habuit, vt lib. 3. epiſt. 4. 8. 10. licet coniicere. mares, vt puto, non genuit, ſed adoptauit C. Clodii fratris ſui filios duos: qui ambo Appii Claudii, maior, et minor, appellabantur. minor nominatur lib. 8. epiſt. 8. quo loco vide quae diximus.

Propinquis] Cognatos ſignificari, manifeſtum eſt; cum ſequatur, *affinibus*; vt in orat. pro Plancio c. 11. *Cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus.* Et Caeſar lib. 2. de bell. Gall. c. 4. *Propinquitatibus affinitatibusque coniuncti.* Quibus ex locis, differre *affinitatem* a *propinquitate*, conſtat. Rurſus *affinitatem* video propinquitatis nomine interdum appellari, vt in orat. pro Quintio c. 6. Si pietate propinquitas colitur; qui affinem prodit, impius ſit, neceſſe eſt. Et alibi.

Affinibus] Qui nuptiarum iure coniunguntur. Significat tres Appii generos, Cornelium Lentulum,

M. Iunium Brutum, Cn. Pompeii filium, de quibus lib. 3. epiſt. 4. 8. 10.

Collegam] In auguratu. lib. 3. epiſt. 4. 10.

Collegii laude] Cum ſcripſit Appius de iure augurali: quos libros ad Ciceronem miſit. itaque hic ſubiungit, *ſtudioſum mei.* vide lib. 3. epiſt. 9. et 11.

Quod mihi ſignificabant] Contemnendum non putaui meorum omnium librorum conſenſum; et quod antea pro *mihi*, *nonnihil* legebatur, commenticium duxi; cum praeſertim Mediceus quoque liber, non ille quidem hoc in loco plane ſit emendatus, ſed ita prope tamen ad veritatem accedat, vt emendari vel minimo negotio poſſit. habet enim, *quod nihil ſignificabant:* in quo mei omnes planiſſime: *quod mihi ſignificabant.* Miror autem eos, qui Florentiae hos epiſtolarum libros nuper ediderunt, non modo Medicei libri, cui ſe tantum tribuere profitentur, auctoritatem neglexiſſe, (nam in illo, vt dixi, eſt, *quod nihil ſignificabant*) verum etiam, contra veteres omnes libros, imprimi voluiſſe, *non nihil*, nulla in Scholiis mentione facta. certe enim aliqua ratione probari oportuit, quod ab antiquis libris, vel ſaltem (omitto alios, quos ipſi contemnunt) quod a Mediceo diſcreparet; cum praeſertim, ſi verbum, *ſubdubitare*, perpenderent, intelligere potuerint, *non nihil*, otioſum eſſe minimeque neceſſarium: nam adiuncta verbo particula, *ſub*, non nihil oſtendit.

Subdubitare] Vide lib. 8. epiſt. 9.

Inſtitutorum] In adminiſtranda prouincia, cui anno proximo praefuerat Appius.

Diſſimilitudinem] Hac de re ſic ad Appium ipſum ſcribit lib. 3. epiſt 8. *Si quem mea inſtituta in prouincia non delectant, et quadam diſſimilitudine inſtitutorum meorum ac tuorum laedi ſe putat. cum vterque noſtrum recte fecerit, ſed non idem vterque ſecutus ſit: hunc ego amicum habere non curo. Liberalitas tua, vt hominis nobiliſſimi, latius in prouincia patuit. Noſtra ſi anguſtior, (etſi de tua prolixa, beneficaque natura limauit aliquid poſterior annus, propter quandam triſtitiam temporum,) non debent mirari homines, cum et natura ſemper ad largiendum ex alieno fuerim reſtrictior, et temporibus, quibus alii mouentur, iisdem ego mouear: me eſſe acerbum ſibi, vt ſim dulcis mihi.* Ad Atticum autem lib. 6. epiſt. 1. *Nihil a me fit cum vlla Appii contumelia. tantummodo diſſimilitudo meae rationis offendit hominem. quid enim poteſt eſſe tam diſſimile, quam, illo imperante, exhauſtam eſſe ſumptibus et iacturis prouinciam: nobis eam obtinentibus, nummum nullum eſſe erogatum nec priuatim, nec publice? Quid dicam de illius praefectis? comitibus? legatis? etiam de rapinis? de libidinibus? de contumeliis? etc.*

Poſt hoc negotium] An hoc dicit? excepta prouinciae adminiſtratione, in qua non ſequor illius inſtituta, excepta etiam, de qua ad me ſcripſiſti, accuſatione Dolabellae, in qua nullam animi mei alterutram in partem ſignificationem fieri volo, ceteris in rebus pro Appii periculo deprecabor. Haec mihi non placet interpretatio. nam cum dicat, *deprecatorem me pro illius periculo*

periculo praebeo, non de futuro, ſed de praeſenti loquitur Appii periculo. quod cum ita ſit; alia requiritur explanatio, haec ſcilicet: antea nihil vnquam feci, nihil dixi contra Appii exiſtimationem: poſtquam autem eo temeritatis progreſſus eſt Dolabella noſter, vt ei negotium faceſſat, deprecatorem me pro illius periculo praebeo. non enim tam impium, aut ſceleratum Ciceronem fuiſſe credibile eſt, vt deeſſe Appio in tanto periculo voluerit, cum ad ipſum Appium lib. 3. epiſt. 10. ita ſcripſerit: *Conteſtans omnes deos, promitto, atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro ſalute) in hac prouincia, cui tu praefuiſti, rogando, deprecatoris, laborando, propinqui, auctoritate, cari hominis, vt ſpero, apud ciuitates, grauitate, imperatoris ſuſceptu um officia atque partes. Omnia volo a me et poſtules, et exſpectes: vincam meis officiis cogitationes tuas.*

Noſtri] Nondum generi, ſed amici: cuius ſalutem duobus capitis periculis Cicero defenderat: quod ſcripſit ad Appium lib. 3. epiſt. 10. et lib. 6. epiſt. 11.

Veternus ciuitatis] Scripſerat Coelius lib. 8. epiſt. 6. hoc modo: *Niſi ego cum aquariis et tabernariis pugnarem, veternus ciuitatem occupaſſet.*

Gaudebam] Quieto reipublicae ſtatu; de quo timueram, creato tribuno plebis Curione, cuius ingenium noueram.

Congelaſſe] Coelii verba ſunt lib. 8. epiſt. 6. *Curioni noſtro tribunatus conglaciat.*

Noſtrum amicum] Curionem; qui ne nimium caleret, extimueram.

Extrema pagella] Vnica igitur pagina totam Coelii epiſtolam, quae lib. 8. ſexta legitur, comprehendebat. ex quo patet, longiores, aut breuiores paginas fuiſſe. nam illa Coelii epiſtola ſatis longa eſt: breuis autem, quam ſcripſit Cicero lib. 11. 25. hoc initio, *Exſpectanti mihi.* quae tamen vna pagina non continebatur: cum in extrema ſcripſerit Cicero: *altera iam pagella procedit.*

Pupugit me] Commouit me. ſic lib. 2. ad Attic. epiſt. 16. *Ita me pupugit, vt ſomnum mihi ademerit.*

Chirographo] Cum in reliqua epiſtola amanuenſis opera vſus eſſet.

Praeter me] Qui de Curione, et ob leuitatem, et ob aes alienum hoc facile putaui.

Riſum noſtrum] Ridebat Cicero cum familiaribus hominum ſtultitias. epiſt. 12.

Iurisdictionem] Forum egerat Laodiceae ex idibus Febr. ad Kal. Mai. omnium dioeceſium, praeter Ciliciae; poſtquam in Ciliciam profectus eſt, infra, et lib. 6. ad Attic. epiſt. 2. et 4.

Locupletaram] Qua ratione ciuitates locupletauerit, oſtendit his verbis lib. 6. ad Attic. epiſt. 2. *Mira erant in ciuitatibus ipſorum furta Graecorum, quae magiſtratus ſui fecerant. quaeſiui ipſe de iis, qui annis decem proximis magiſtratum geſſerant. aperte fatebantur. itaque, ſine vlla ignominia, ſuis humeris pecunias populis retulerunt.*

Superioris luſtri] Prouinciales homines vectigalia publicanis debebant

bebant ſuperioris etiam luſtri: quae vt libenter ſoluerent, Ciceronis opera et auctoritate factum eſt. qua de re ſic in eadem ad Attic. epiſtola: *Populi, nullo gemitu, publicanis, quibus hoc ipſo luſtro nihil ſoluerant, etiam ſuperioris luſtri reddiderunt. itaque publicanis in oculis ſumus.* vectigalia vero quinto quoque anno, quod *luſtrum* vocabatur, perſolui ſolita, demonſtrant Varro et Feſtus. Mirum, quam hic libri antiqui omnes, nullo prorſus excepto, in mendo conſentiant: habent enim pro, confeceram, *conferam:* pro, locupletaram, *locupletarin* pro: ſuperioris, *ſuperioribus:* pro, conſeruaram, *conſeruata in.*

Sine vlla querela] *Nullo gemitu*, ſcripſit ad Attic.

Priuatis, ſummis, infimis] Ne quis putet hominum tria genera ſignificari; nam priuati ſunt infimi, et ſummi. medios omiſit Cicero, quia ſummis et infimis includuntur. non omiſit autem in Philip. I. c. 15. in qua dixit: *Cum a ſummis, mediis, infimis, cum denique ab vniuerſis hoc idem fit.* Et in 13. c. 20. *Omnes te dii, homines, ſummi, medii, infimi, oderunt.*

In Ciliciam] Vt ibi reliquam iurisdictionem abſolueret.

Militaremque rem collocaſſem] Erat enim praeſidium relinquendum, ſi quid Parthi conarentur. Mediceus liber, et mei quattuor, *militaremque collocarem:* corrupte. duo mei, *militaremque rem collocaſſem:* ſincere. vnus, *militaremque cum collocaſſem:* minus mendoſe, nec tamen recte.

Ex ſenatus conſulto] Decreuerat enim ſenatus, vt, anno confecto, decederet. lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. *Eſſe officium meum putaui, exercitum habere quam proxime hoſtem, quoad mihi praeeſſe prouinciae per ſenatus conſultum liceret.* Nec dubito, quin ſenatus id decreuerit, M. Marcello conſule referente; ad quem haec ſcripſit lib. 15. epiſt. 9. *Ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et ſenatus conſulto et lege finiſti.*

Te aedilem videre] Vt praeſens honore tuo fruar.

Miro deſiderio me vrbs afficit] *Mirum me deſiderium tenet vrbis*, epiſt. 11. *Si non eſſem tamdiu in deſiderio rerum mihi cariſſimarum*, epiſt. 12.

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Commendat Fabium a quinque rebus, probitate, doctrina, ingenio, modeſtia, amicitia ſua. De rebus Romanis litteras exſpectat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Viro optimo, et homine doctiſſimo] Coniungit bonitatem, et doctrinam: quia nec imperita bonitas, nec improba doctrina laudatur.

Vos magnos patronos] Iocatur cum laude Coelii, vt epiſt. 11. cum dixit: *Iſta veſtra oratoria.*

Veſtra opera] Solent enim magni patroni graues tantum cauſſas recipere.

Res

Res Romanas] Ἔμφασις eſt in verbo, *Romanas.* ſic lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. *Ad quid laboramus res Romanas?* Et lib. 6. epiſt. 8. *Velim diſpicias res Romanas.* Et alio loco: *Iam exclames neceſſe eſt, res Romanas diutius ſtare non poſſe.*

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Si quis Coelii tres epiſtolas legerit, quibus Cicero reſpondet, lib. 8. 11. 13. 17 is magnopere noſtram interpretationem non deſiderabit. Epiſtolae capita ſunt haec, de ſupplicationibus ſuis, de filiae et Dolabellae nuptiis, de ſua ſollicitudine ob ciuiles diſcordias, de rationibus, quibus adductus C. Coelium, quaeſtorem ſuum, prouinciae praepoſuerit; de Ser. Ocella in adulteriis deprehenſo, de rebus ab aedili Coelio geſtis, de ſuo ad vrbem reditu. Tota negotialis epiſtola: reſpondet enim ad ea, quae Coelii litterae ſignificauerant. nam rationes de quaeſtore prouinciae praepoſito, quis non videt ad negotiale genus pertinere?

EXPLANATIO.

Prudentius] Quia ſcripſerat Coelius lib. 8. epiſt. 11. *ad pactionem deſcendimus.* quod optimum in re difficili Curionis et Coelii conſilium fuit.

De ſupplicatione] Mihi confecta, quinque dierum, vt opinor. nam ordinaria, quae conſularibus decernebatur, longior non fuit. quod ex Liuii loco docemur. is enim lib. 45. c. 2. de ſupplicatione Paullo Aemilio ob Macedonicam victoriam decreta, ſic inquit: *Supplicatio pro concione populi indicta eſt ex ante diem* v. *Id. Oct. cum eo die in quinque dies.* Extra ordinem Pompeio duplicata eſt, confecto Mithridatico bello, vt eſſet decem dierum, quae quinque fuerat. quamquam in orat de prouinciis c. 11. modo decem, modo duodecim legitur. ego tamen decem probo: vt conſularis duplicetur ſupplicatio: quam quinque dierum fuiſſe, exemplo Paulli, proxime recitato, cognoſcitur. nam C. Mario ſupplicationem decretam plurium dierum, quam Paullo, id eſt, ſex fortaſſe, aut ſeptem, pauciorum quam Cn. Pompeio, cui duplicata eſt ſupplicatio conſularis, quod ante contigerat nemini, declarat eadem oratio, et apte quadrat, vt, quemadmodum Pompeio quinque dies amplius, quam ceteris, item Caeſari quinque amplius, quam Pompeio, extra ordinem tribuantur, vt eſſent quindecim omnino: quod, praeter eandem orationem, oſtendit ipſe Caeſar lib. 2. de bell. Gall. c. 35. poſteaque aliis rebus geſtis, eandem quinque dierum acceſſionem eſſe factam, decretamque ſibi viginti dierum ſupplicationem, idem ſcripſit lib. 4. c. 38. ibidem. *Supplicatio* autem dicebatur, cum populus vniuerſus ad omnia deorum templa, caeſis victimis, de victoria parta gratulabatur. quibus diebus nihil agere cum populo licebat:

cebat: vt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 5. Cicero docet his verbis: *Conſul eſt egregius Lentulus: dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinae inſtaurantur: nec tamen deerant ſupplicationes. ſic legibus pernicioſiſſimis obſiſtitur.* De gratulatione autem in ſupplicationibus ad omnium deorum aras facta, cum alibi, tum lib. 11. epiſt. 18. et lib. 15. epiſt 5. et Philip. vlt. c. 3. ſic: *Gratae vero noſtrae diis immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, cum interfecta ſit ciuium multitudo.* Et in eadem, c. 14. *Praetor vrbanus ſupplicationes per dies quinquaginta ad omnia puluinaria conſtituat.* Atque hic honor adeptis victoriam ciuibus, ſimul cum imperatoris nomine, a ſenatu decernebatur; vt ex eadem Philip. c. 4. et Coelii lib. 8. epiſt. 11. et aliis praeterea locis plane cognoſcitur. A principio, vno tantum die ſupplicatum exiſtimo; poſtea numerum ambitione auctum. ante Camilli victoriam de Veiis nemini quattuor dierum ſupplicatio decreta: vt ait Liuius lib. 5. c. 23. aliquot poſt annis Papirio et Caruilio coſſ. quia Samnites viciſſent, item quattridui ſupplicatione publicum gaudium celebratum eſſe, idem lib. 10. c. 45. narrat. Senatus augendi, aut minuendi dierum numeri poteſtatem habuit: video enim, multis poſt annis Neroni et Salinatori, in maiore, quam Camilli, aut Papirii, Caruiliique victoria, nempe ob Hasdrubalem, Hannibalis fratrem, cum exercitu caeſum, trium dumtaxat dierum ſupplicationem decretam. quod ab eodem lib. 27. c. 51. proditum obſeruaui.

Is] Hirrus.

Iratus] Quia ſuperatus a Cicerone in petitione auguratus.

Ei] M. Catoni.

Diuinis laudibus] Non decreverat Cato ſupplicationem, locutus tamen erat honorifice de rebus ab eo geſtis. vide epiſtolam ipſius Catonis, et eam, qua Cicero reſpondet, lib. 15.

Quae ſequuntur] Triumphum ſignificat: qui plerisque poſt ſupplicationem dabatur.

Dolabellam] De cuius affinitate gratulatus erat Coelius lib. 8. epiſt. 12.

Ea] Vitia quaedam Dolabellae, quibus illum ſibi antea parum vtilem fuiſſe, et emendatum iri pudore Tulliae, ſcripſerat Coelius.

Cui tuae epiſtolae reſpondeant] Cum qua congruant epiſtolae tuae. congruunt enim cum ea, qua reum a Dolabella factum eſſe Appium ſignificaueras. hoc igitur videris dicere, moderatiorem in poſterum fore. *Reſpondere* valet hic, conſentire, conuenire. ſimilitudinem enim ſignificat. Epiſt. 5. *Non, quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non reſpondeat.* De Vniverſitate: *Dextra dextris reſpondent.* Lib. 3. de Fin. c. 22. *Quid poſterius priori non conuenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori?* In oratore c. 43. *Forenſibus noſtris rebus etiam domeſticae litterae reſpondebunt.* Virgilius lib. 1. Aen. v. 585.

— *Dictis reſpondent cetera matris.*

Quae ſignificatio cum et his, et aliis exemplis notiſſima ſit, fugit eos tamen, qui legendum putant, *reſpondeam:* errore puerili: quo enim referetur, *ea?* quod ad, *reſpondeant,*

aut, ſpectare, niſi qui prorſus in litteris caeci ſint, omnes vident. eſt autem ordo: ſcio, cui tuae epiſtolae reſpondeant ea, quae ſcribis Tulliae meae prudentia temperari poſſe. vt dandi caſu, *tuae epiſtolae*, dictum ſit, non nominandi, vt acceperunt ii, qui elegantiſſimum loquendi genus non agnouerunt: vnde temeritas, mutandique libido nata eſt.

Ex tuis litteris] In quibus Dolabellae ſermonem perſcripſerat, de Tulliae nuptiis et Ciceronis affinitate gloriantis. de quo ſic lib. 3. epiſt. 10. *Cuius ſermo ſtultus et puerilis, erit iam antea ad me a M. Coelio, familiari noſtro, perſcriptus.* Hae Coelii litterae non exſtant.

Miſi ad Appium] Significat lib. 3. epiſt. 10.

Sic viuitur] Sic vitae conſuetudo poſtulat.

Quod actum eſt, dii approbent] Lib. 3. epiſt. 12. *Ego vero velim mihi, Tulliaeque meae, ſicut tu amiciſſime et ſuauiſſime optas, proſpere euenire ea, quae, me inſciente, facta ſunt a meis.*

Tua humanitas] Quae tua eſt humanitas, bonum et iucundum generum mihi praeſtabis.

Reſpublica] Perturbata contentionibus ciuium: cum ex Gallia revocari Caeſarem optimates cuperent, contra quam lege Trebonia conceſſum fuerat; tribuni vero plebis, maximeque Curio nihil contra Caeſaris exiſtimationem decerni pateretur. lib. 8. epiſt. 11. et 12.

Faueo Curioni] Quem a puero dilexerat. epiſt. 1.

Caeſarem] Cuius in Gallia legatus fuerat Q. Cicero: et ſummam erga ſe, fratremque ſuum liberalitatem extollit Cicero lib. 1. epiſt. 9.

Honeſtum eſſe] Ne honor eius imminuatur. imminuitur autem, ſi, ante datum lege tempus, ex provincia reuocatur.

Emori poſſum] Cuius in primis opera ſum ab exſulio reſtitutus. ſic lib. 8. ad Attic. epiſt. 2. *Pro Pompeio lubenter emori poſſum. facio pluris omnium hominum neminem.*

Non valde te iactas] Nondum Coelius ad Caeſaris cauſſam propendebat.

Bonus ciuis] Faues enim optimatibus, et ſenatui; quia Caeſarianos homines diligis, maximeque C. Curionem, et M. Antonium. Scripſerat enim Coelius lib. 8. epiſt. 14. *Mearum rerum quid conſilii capiam, non reperio. Nam mihi cum hominibus his et gratia et neceſſitudo eſt; tum cauſſam illam, non homines odi.*

Coelium] C. Coelium, ad quem ſcribit epiſtolam vltimam huius libri.

Praepoſui] Vt, praeter quaeſtoriam poteſtatem, auctoritate atque imperio proconſulis vteretur. quo modo enim ſine imperio, ſi res ferret, bellum gerere potuiſſet? ideo P. Sextius proconſul vocatur lib. 5. epiſt. 6. qui tamen quaeſtor in prouinciam profectus erat. Nec aduerſatur illud lib. 7. ad Attic. epiſt. 7. *Senatum bonum putas, per quem ſine imperio prouinciae ſunt?* Nam ſignificat eos, quos ſenatus, populusque cum imperio mittere conſueſſet praeerant enim

quaeſtores, aut legati, a decedentibus proconſulibus relicti.

Puerum] Sic lib. 6. ad Attic. epiſt. 6. *Nos prouinciae praefecimus Coelium: puerum, inquies, et fortaſſe fatuum, et non grauem, et non continentem. aſſentior: fieri non potuit aliter. Nam, praeter fratrem, nemo erat, quem ſine contumelia quaeſtori, nobili praeſertim, anteferrem.*

Nobilem] Non ſua, ſed maiorum virtute. adhuc enim erat adoleſcens. *nobiles* autem non patricii tantum, ſed plebeii etiam homines appellabantur. honoribus enim, qui aliqua virtute excelleret, Romae nemo excludebatur.

Omnium fere exemplo] Plerique enim, de prouincia decedentes, praeponere quaeſtorem ſolebant. epiſt. 18. Legebatur olim in vulgatis omnibus libris, *exemplum*. nos ex antiquis, et more Latini ſermonis, et ex ipſa quoque ſententia, primi repoſuimus, *exemplo*.

Pomtinus ERN. *Pontinius*] Qui legatus fuerat Ciceronis, et Coelium honore ſuperabat, non quod legatus, ſed quod praeturam geſſerat, atque etiam de Allobrogibus triumphauerat. praeturam Cicero, Salluſtius, Epitome Liuiana, triumphum Dio nominat.

A Q. fratre] Legato, qui et ipſe praetorius erat, Aſiamque per triennium rexerat. Quattuor legatos habuit Cicero in prouincia, fratrem, Cn. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium: quos nominat lib. 15. epiſt. 4.

Vt ſenatus voluiſſet] Facto ſenatus conſulto, de quo epiſt. 7. et 13. huius libri, et 6. lib. 15. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 6. *Videbam ſermones: hui! fratrem reliquit? num eſt hoc, non plus annum obtinere prouinciam? quid, quod ſenatus eos voluit praeeſſe prouinciis, qui non praefuiſſent? at hic triennium.*

Quoniam alterum me reliquiſſem] Nonius: *Fratrum proprietatem Nigidius acutiſſime dixit: Frater eſt, inquit, dictus, quaſi fere alter.*

Senatum eos voluiſſe prouinciis praeeſſe] Senatus hoc decreuerat eo ſenatus conſulto, quod Coelius ad Ciceronem miſit cum epiſt. 8. lib. 8.

Duorum] Pompeii, et Caeſaris: de quibus lib. 6. ad Attic. epiſt. 6. *Pompeius, eo robore vir, iis radicibus, Q. Caſſium ſine ſorte delegit, Caeſar Antonium: ego ſorte datum offenderem? aut etiam inquirerem in eum, quem reliquiſſem? Hoc melius: et huius rei plura exempla.*

Omnes Caſſios Antoniosque complexi ſunt] Eius enim honoris cauſſa, quem Pompeius in Q. Caſſium, Caeſar in M. Antonium contulit, ab vniuerſa gente Caſſia gratiam inierunt.

Nobilem ERN. *Hominem adoleſcentem*] Pro, *adoleſcentem*, vt lib. 1. de Orat. c. 25. *Neque haec in eam ſententiam diſputo, vt homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream.*

Alienare nolui] Eſſet enim ignominia, ſi quem ei anteferrem. epiſt. 18.

De Ocella] De Ser. Ocella, triduo bis in adulteriis deprehenſo. *Ocellas*, ab oculorum paruitate nomina-

minatos, Plinius ſignificabat lib. 11. c. 37.

Parum plane] Quia Coelius, vbi deprehenſus eſſet Ocella, ſignificare noluerat. vide lib. 8. epiſt. 10.

In actis] Quibus vrbanae res ſingulorum dierum ſcribebantur. Tacitus lib. 3. Annal. c. 3. *Matrem Antoniam, non apud auctores rerum, non diurna actorum ſcriptura reperio, vllo inſigni officio functam.*

Trans montem Taurum] Vbi erat Cicero, cum de Matrinio cognouit.

De Matrinio] Matrinium, ſcribam aedilicium, nominat in orat. pro Cluentio c. 45. Videtur Coelius aedilis curulis aliquid aduerſus eum, vel etiam pro eo, reipublicae aut amicitiae cauſſa feciſſe.

Sit auditum] Non igitur Coelius id ſcripſerat.

Eteſiae] Venti a Septemtrione ad Occidentem, inde in Orientem flantes, vt lib. 2. Met. docet Ariſtoteles: itaque curſum Ciceronis impediebant, in Italiam ex Graecia nauigantis. Flare incipiunt VI. id. Iul. diebus octo ante caniculae ortum, vt ait Columella, nec deſinunt niſi poſt dies XL. auctore Plinio. Gignuntur, vt eodem libro docet Ariſtoteles, humorem diſſoluente Sole in Septemtrionis regione collectum. lib. 12. epiſt. 25. et lib. 15. epiſt. 11. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 7. et 8.

Celeriter] Iam enim de prouincia deceſſerat: quod paullo ante dixit.

EPISTOLAE XVI.

ARGVMENTVM.

Tribus annis epiſtolae Ciceronis ad Coelium datae ſunt: prima, ſecunda, tertia, M. Marcello, Ser. Sulpicio coſſ. quarta, quinta, ſexta, ſeptima, octaua, L. Paullo, C. Marcello coſſ. nona L. Lentulo, C. Marcello coſſ. Haec vltima reſpondet iis litteris, quibus eum Coelius obſecrauerat, ne ſe cum Pompeio coniungeret, ſed in opidum aliquod bello vacuum recederet, donec armis ciuilis contentio diiudicaretur. earum litterarum initium eſt: exanimatus ſum tuis litteris, *lib. 8. epiſt. 16. Magnum, inquit Cicero, dolorem ex litteris tuis accepiſſem, niſi diuturna mihi rerum deſperatio paene omnem iam doloris ſenſum ademiſſet. Nec vero conſilium meum hoc fuit, vt pro Pompeio contra Caeſarem pugnarem, ſed vt in aliquas fortaſſe ſolitudines diſcederem. nihil enim ciuilibus armis odioſius. Caeſaris ira non me mouet, cum eadem omnibus calamitas impendere videatur. Filius meus, cuius cauſſa vis me mihi carum eſſe, ac de mea calamitate laborare, ſi erit aliqua reſpublica, ſuſtentabitur memoria nominis mei; ſi nulla, cum reliquis ciuibus concidet. De genero meo Dolabella, noli dubitare, quin eam, quam debeo, curam ſuſtineam. Hiſpanienſis belli exitum non exſpecto: quorſum enim? aut mihi, incolumi ciuitate, locus erit: aut, perdita, quod reliquum eſt vitae, in ſolitudine traducere deliberatum eſt. Verum haec fortaſſe meliorem exitum habebunt. Tu tamen, vbicumque*

que ero, me liberosque meos, vt noſtra poſtulat amicitia, diliges, ac tuebere. Negotialis eſt epiſtola, quia de itione ad Pompeium diſſerit, quod Coelius diſſuaſerat. C. Marcello L. Lentulo coſſ.

EXPLANATIO.

Magno dolore] Quia tota Coelii epiſt. 16. ſcripta eſt miſerabiliter, praeſertim in eo loco: *Si tibi tu, ſi filius vnicus, ſi domus, ſi ſpes tuae reliquae tibi carae ſunt: ſi aliquid apud te nos, ſi vir optimus gener tuus valet etc.* Et lib. 10. ad Attic. epiſt. 9. *M. Coelii epiſtolam, ſcriptam miſerabiliter, cum hoc idem obſecraret, vt exſpectarem, ne fortunas meas, ne vnicam filiam, ne meos omnes tam temere proderem, non ſine magno fletu legerunt pueri noſtri.*

Ratio ipſa] Quae nihil dolendum oſtendit, quod abſit a culpa.

Deſperatione rerum] Cum iam pridem de republica deſperauerim.

Obduruiſſet] Sic, vt nouum dolorem non ſentiat. lib. 4. epiſt. 5. *Qui non in illis rebus exercitatus animus callere iam debet?* lib. 9. epiſt. 2. *Conſuetudo diuturna callum iam obduxit ſtomacho.* lib. 2. ad Attic. epiſt. 18. *De Statio manumiſſo, et nonnullis aliis rebus, angor quidem, ſed iam prorſus occallui.* lib. 13. ad eundem epiſt. 2. *Sed iam ad iſta obduruimus, et humanitatem omnem exuimus.*

Ex meis ſuperioribus litteris] Hae litterae non exſtant.

Querelam temporum] Accuſabam tempora: nihil tamen me triſte cogitare, quod tu ſcribis, oſtendebam.

Sollicitum haberet ERN. *haberent*] Sollicitarent; vt lib. 7. epiſt. 3. *Sollicitum te habebat cogitatio tum officii, tum etiam periculi mei.* Eodem modo lib. 9. ad Attic. epiſt. 19. et lib. 16. epiſt. 1. *mare infeſtum habere*, pro infeſtare. quo modo etiam locutus eſt lib. 3. de repub. apud Nonium. et Varro in libris Rerum humanarum, *multa*, inquit, *loca, infeſta habuerunt ſingulari latrocinio.* Sollicitabant autem Ciceronem tempora, quia belli ciuilis, id eſt, publicae calamitatis, initia videbat.

Ab excitata fortuna ad inclinatam] Excitata Caeſaris, inclinatam Pompeii: cum Caeſar Italiam, eiecto Pompeio, teneret. translata ſunt, *excitata, inclinatam, iacentem.*

Collectam gratiam effunderem] Alia translatio, nec obſcura ſententia.

Florentiſſimi hominis] Caeſaris, cuius ita proſpera fortuna erat, vt nihil ei deeſſe videretur.

A meque ipſe deficerem] Qui ſemper id egi, ne ciuili bello intereſſem.

Initio] Belli ciuilis.

Meum triſte conſilium] Quod oſtenderat in litteris ad Coelium.

Vt diſcederem fortaſſe] Non vt irem ad Pompeium; quod tu ſuſpicatus es; ſed vt diſcederem fortaſſe in aliquas ſolitudines; non modo vt abeſſem a bello, ſed etiam, ne quoſdam homines viderem, quorum indignitatem faſtidiunt oculi mei. Notat quorundam Caeſarianorum inſolentiam, qui, Caeſare vrbis potito, nimis arroganter ſe iactarent, bonoſque viros, id eſt opti-

optimates, quorum in numero Cicero erat, contemnerent.

Quondam] Significat illud tempus, quo Coelius contra ciues improbos pro republica ſenſerat. nam, vt Cicero ſcripſit in Bruto c. 79. talis tribunus plebis fuerat, *vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam a ſenatu, et a bonorum cauſſa ſteterit conſtantius.*

Oculorum] Nec ſtomachus, inquit, meus, nec oculi quosdam homines ferre poſſunt. itaque ſolitudinem fortaſſe cogitaui.

Indignitate] Quod ab iis, contra quam deceat, multa fiant. ſcripſerat Coelius epiſt. 16. *Si nonnullorum hominum inſolentiam et iactationem ferre non potes: eligas, cenſeo, aliquod opidum, vacuum a bello.* lib. 9. epiſt. 2. *Putaret, me idcirco diſcedere, quod quosdam homines oculi mei ferre non poſſent.*

Pompa lictorum] Lictores habebant, quicumque erant cum imperio. Cicero autem e prouincia reuerſus, nondum in vrbem introierat, ſpe triumphi: quod vrbem ingredientibus deponendum erat imperium, niſi ſi triumphantes introirent: quo die tantum lex imperium in vrbe dabat. habebat igitur ſecum lictores, eosque cum faſcibus laureatis, et imperator vocabatur. quo fiebat, vt in ſolitudinem, et in latebras abdere ſe non poſſet. *Pompam* vocat, quia lictores cum laureatis faſcibus proconſuli praeibant.

Onere] Quidam libri, *honore.* placet, *onere:* vt ad illud reſpondeat, *moleſta haec pompa;* et cum ſtomacho dictum ſit: quod, qui ſpecie ſit honor, ei vere tali tempore ſit onus.

In oculos] Qui praeferri vident laureatos faſces, aliquid in nos contumelioſe dicunt: quaſi ſtulte cogitemus de triumpho, pulſo iam Italia Pompeio, quem ſecuti ſumus.

De profectione] Ad Pompeium, in Graeciam. iam enim mare tranſierat.

Vobis] Te, et meis.

Mea praediola] Propinqua mari: de quibus vide lib. 14. epiſt. 14. et 18.

Neceſſe eſt] Non quia nauigationem cogitem, ſed ne amicis moleſtus hoſpitio ſim. ſic lib. 7. epiſt. 23. *Libentius emerim diuerſorium Terracinae, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim.*

In maritimis] In villis et opidis, ad mare ſitis.

In maritimis facillime ſum] Pro, *libenter ſum:* vt lib. 12. ad Attic. epiſt. 34. *Ego hic vel ſine Sica (Tironi enim melius eſt) facillime poſſem eſſe, vt in malis.* Et lib. 2. de Offic. c. 19. *Diſerti igitur hominis, et facile laborantis, quodque in patriis eſt moribus, multorum cauſſas, et non grauate, et gratuito defendentis, beneficia, et patrocinia late patent.*

Nauigare] Ad Pompeium.

Qui conuenit] Mihi, qui ſemper pacis auctor fui. lib. 7. epiſt. 23. *Martis ſignum quo mihi, pacis auctori?*

Contra eum] Caeſarem.

Satisfeciſſe] Quod adhuc me cum Pompeio non coniunxerim, nec intereſſe bello voluerim.

Nullo modo] Licet ad Pompeium nauigem, non tamen ei plane ſatisfaciam: quia ſerius ad eum, quam

quam voluerat, iuerim. Reſpondet ad eam Coelii ſententiam epiſt. 16. *Denique illud cogita: quod offenſae fuerit in iſta cunctatione, te prius ſubiſſe. nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus laedere noluiſti, et ad eos fugatos accedere, quos reſiſtentes ſequi nolueris, ſummae ſtultitiae eſt.*

Mihi obuiam veniſti] Ad vrbem ex prouincia reuertenti.

Non te celaui ſermonem T. Ampii: vidiſti, quam abhorrerem ERN. *Sed nonne tum prouidiſti*] Emendaui (ſic enim arbitror) locum ex coniectura, adiuuante veterum librorum varietate: quorum habet vnus meus, et alter, qui Leonici fuit, *ſed ſermonem tuum prouidiſti:* alius, *ſed nomen tuum prouidiſti:* Sigonii vnus, *ſermonem tuum prouidiſti:* alter eiusdem, *ſi nomen tuum prouidiſti:* cum quo video conſentire veterem item librum, quem praeſtans ingenio et doctrina vir, mihique cariſſimus Pax Scala, ſumptum ab optimo, et in primis erudito Ottonello Diſcalcio, proximis diebus ad me attulit. Fului Vrſini, doctiſſimi viri, vnus, *ſermonem tam pium audiſti.* Mediceus et ipſe, vt arbitror, mendoſe, *ſermonem Tampii vidiſti.* cum quo videtur conſenſiſſe liber Petri Pagani, in quo nunc, deraſa charta, legitur, *ſermonem tam pium vidiſti.*

Ab vrbe relinquenda] Quod Pompeii conſilium Cicero numquam probauit. teſtes ad Atticum epiſtolae.

Omnia potius] Rebus omnibus a Pompeio, et ab iis, qui, Pompeio duce freti, bellum ciuile cupierunt, peſſime geſtis.

Nihil tam fugiſſe] Quod oſtendit, ſero admodum ad Pompeium profectus, de quo ſic ad Marcellum lib. 4. epiſt. 7. *Neque tu multum interfuiſti rebus gerendis, et ego id ſemper egi, ne intereſſem.* Et ad Caecinam lib. 6. epiſt. 6. *Susceptum bellum eſt, quieſcente me; depulſum ex Italia, manente me, quoad potui.*

Q. Hortenſium] Ciceronis aemulum in eloquentia.

Bello ciuili] Sullanis temporibus geſto.

Non arbitror] Ob ea, quae fortiter in conſulatu geſſimus. lib. 5. epiſt. 2. ſuam in conſulatu fortitudinem nominat.

Nec me iſta terrent] Scripſerat Coelius epiſt. 16. *Si exiſtimas eandem rationem fore Caeſari in dimittendis aduerſariis, et conditionibus ferendis, erras. Nihil niſi atrox et ſaeuum cogitat, atque etiam loquitur.*

Mones, vt caueam] Coelii verba ſunt epiſt. 16. *Cogita, ne te tuosque omnes funditus euertas: ne te ſciens prudensque eo demittas, vnde exitum vides nullum eſſe.*

Redemiſſem] A republica in me ipſum transtuliſſem. redimit enim, qui aliquid in ſe recipit: et publicani, vectigalia ſuo periculo conducentes, *redimere* dicebantur.

In memoria ERN. *Memoriam nominis mei*] Egregia ſententia, egregieque dicta: memoria nominis mei, ſi erit vlla reſpublica, ſatis amplum filio meo patrimonium futura eſt. In orat. pro domo c. 58. *Liberis noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis ac noſtrae memoriae, relinquemus.* Et lib. 1. de Offic. c. 33. *Optima hereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio praeſtantior,*

tior, gloria virtutis, rerumque geſtarum. Sic et Iſocrates ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν· Περὶ πλείονος ποιοῦ, δόξαν καλὴν ἢ πλοῦτον μέγαν τοῖς παισὶ καταλιπεῖν· ὁ μὲν γὰρ θνητὸς, ἡ δὲ ἀθάνατος.

Generum meum] P. Cornelium Dolabellam.

Adoleſcentem optimum] Coelius *virum optimum* appellat lib. 8. epiſt. 13.

Hac tamen ERN. *Haec tantum*] Nonnulli veteres libri, *tamen:* quod ideo magis placet, quia verbum, *oblectabar*, quod in communibus miſeriis locum habere non videtur, excuſat.

Specula] Vnde nata? e communibus miſeriis, id eſt, e ciuili bello: quod aeris alieni moleſtia Dolabellam meum liberabit. quae mihi in tantis malis, vnica obiectatio eſt. *Speculam* vero potius, quam ſpem, vocat, non quia reuera exigua ſpes eſſet: (plane enim videbat, cum iam Caeſar vrbe Roma, vniuerſaque Italia potitus eſſet, fore neminem, qui Dolabellam, Caeſaris amiciſſimum, de creditis pecuniis auderet appellare: itaque, quod ad Dolabellam attinet, ſpes illa ſumma erat) ſed quia, ſi cum publica calamitate conferretur, minimum quiddam eſſe videretur. Sic Philip. 10. c. 5. *Erat ei ſpecula in C. Antonio.* Et Plautus in Perſa Act. 2. Sc. 5. v. 9.

> *Ecquid, quod mandaui tibi? eſtne quid in te ſpeculae?*

Aduertit Priſcianus lib. 3 *In* es *producta deſinentia, feminina tertiae declinationis vel quintae, abiecta* s, *aſſumere* cula, *et facere deminutiua, et ſeruare* e *productam, vt* dies, diecula, res, recula: *et reliqua ſimilia, exceptis duobus,* merces, *vnde* mercedula, *non* mercula; *et* apes, *vnde* apicula, *non* apecula.

Ab iis moleſtiis] Ab aere alieno: cuius cauſſa, vt creari tribunus plebis poſſet, plebeius poſtea factus eſt, legemque de tabulis nouis promulgauit, de quo queritur Cicero lib. 11. ad Attic. epiſt. 23. his verbis: *O dii, generumne noſtrum potiſſimum, vt hoc, vel tabulas nouas?* Dio etiam hoc aperte narrat lib. 42.

Libertate ERN. *Liberalitate ſua*] Immoderatos generi ſumptus honeſto nomine *liberalitatem* appellat. Miror hic nonnullis placere, *libertate*, referentibus ad Appii accuſationem. quaſi vero Dolabella de Appio, eiusque amicis, propinquis, affinibus valde laboraret: aut illa propter Appium Cicero ſubiungere debuerit: *Velim quaeras, quos ille dies, etc.* quis neſcit, viros nobiles ab adoleſcentibus gloriae cupidis accuſari ſolitos eſſe, nec ideo tamen eorum inimicitias timori fuiſſe?

Quam acerbos ſibi] Cum ſatisfacere creditoribus non poſſet.

Hiſpanienſem caſum] Hiſpanienſis belli exitum. Coelii verba epiſt. 16. *Quod ſi totum tibi perſuadere non poſſum: ſaltem, dum, quid de Hiſpaniis agamus, ſcitur, exſpecta; quas tibi nuncio aduentu Caeſaris fore noſtras.*

Ita eſſe, vt tu ſcribis] Venturas eſſe in Caeſaris poteſtatem.

Aſtute] Aſtute agerem, ſi exitum Hiſpanienſis belli exſpectarem, vt ex eo vel manendi, vel diſcedendi conſilium caperem; manendi, ſi Caeſar vinceret; diſcedendi, ſi duriore fortuna idem vteretur.

In

In eaſdem ſolitudines] Simulare Ciceronem ne putemus, quod, cum hic ſe ſolitudines cogitare oſtendat, ad Pompeium tamen paullo poſt nauigauerit. diu enim quid ageret, incertus conſilii fuit; cum ad Pompeii ſocietatem officium ac pudor impelleret; ad manſionem autem non modo preces amicorum, ſed propinquorum etiam lacrumae hortarentur. Lib. 10. ad Attic. epiſt. 9. *Melitam, opinor, capeſſamus, dum, quid in Hiſpania: quod quidem propemodum videor ex Caeſaris litteris ipſius voluntate facere poſſe; qui negat, neque honeſtius, neque tutius mihi quidquam eſſe, quam ab omni contentione abeſſe. Dices, vbi ergo ille tuus animus, quem proximis litteris? adeſt, et idem eſt. ſed vtinam meo ſolum capite decernerem! lacrimae meorum me interdum molliunt, precantium, vt de Hiſpaniis exſpectemus.*

Vaticinor] Non, diuino, ſed, alucinor, et inſanio: vt in orat. pro Sextio c. 10. *Eos, qui dicerent, dignitati eſſe ſeruiendum, reipublicae conſulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, eſſe ducendam, ſubeunda pro patria pericula; vulnera excipienda, mortem oppetendam: vaticinari atque inſanire dicebat.*

Deſperationes] Contendentibus de ſingulari potentia Sulla et Mario: quo tempore ſenes boni viri numquam fore ſperabant, vt ſalutem ac dignitatem afflicta reſpublica recuperaret.

Aetatis vitio] Friget enim, ac deficit in ſenectute ſanguis, et cum ſanguine animus. itaque non facile ad melioris fortunae ſpem erigitur. quod tamen euenit contra, Sulla mortuo.

Sed tamen] Poteſt omnino fieri, vt aetatis vtar vitio, vt illi; qui deſperem, cum deſperandum fortaſſe non ſit: verumtamen peſſimo in ſtatu rempublicam eſſe, ex eo cognoſcitur, quod magiſtratus Oppio paratur, Caeſaris amico, qui, republica ſalua, contemptus iaceret.

Togam praetextam] Quinque hominum genera praetextis togis vtebantur, pueri, ad ineuntem aetatis annum 17. magiſtratus omnes, vel vrbani, vel qui erant in coloniis et municipiis; magiſtri ludorum compitaliciorum; ſenatores, cum deorum feſtos celebrabant dies; ſacerdotes, quorum e numero augures erant. Triumphantes quoque praetexta vſos eſſe, videtur indicare Valerius Max. lib. 7. c. 1. cum ait: *Conſulatus decus, imperatoriam poteſtatem ſpecioſiſſimi triumphi praetextam largita eſt.* Sed hoc praetextae genus ab illo ſuperiore, quod in quinque hominum genera diſtribuimus, aliquo diſtinctum fuiſſe ornamenti genere, omnino crediderim. Cicero, Liuius, Pedianus, Macrobius, alii.

Curtius] Fortaſſe eſt Poſtumus Curtius: de quo lib. 9. ad Attic. epiſt. 2. *Currens ad illum Poſtumus Curtius venit, nihil niſi claſſes loquens, et exercitus: eripiebat Hiſpanias, etc.* Quibus ex verbis, amicum Caeſaris fuiſſe, conſtat.

Dibaphum] Purpuram bis tinctam, praeſtantiorem ea, quae ſemel tingebatur: vt oſtendit lib. 9. c. 39. Plinius. Auguratum arbitror ſignificari. nam lib. 2. ad Attic. epiſt. 9. *Vatinii*, ait, *ſtrumam ſacerdotii*

διβάφῳ

διβάφῳ *veſtiant.* loquitur enim de auguratu Q. Metelli Celeris, paullo ante mortui, cuius in locum Vatinius ſurrogari cupiebat: quod ex oratione in ipſum facile cognoſcitur.

Infector moratur] Vide, inquit, qui ſtatus reipublicae ſit: audet Curtius dibaphum cogitare: ſed, quod cogitat, non facile conſequetur: vel quia Caeſar differt: vel quod is eſt, qui nullo modo auguratum populi comitiis obtinere poſſit. vt, *infector*, vel de Caeſare dicatur, vel de ipſo populo, cuius ſuffragiis hoc tempore auguratus dabatur lege, quam tulerat T. Atius Labienus, tribunus plebis. qua de re pluribus verbis in libro noſtro de Legibus.

Tamen in ſtomacho] Quamquam ſim iratus. eſt enim in ſtomacho ſedes iracundiae. hinc *ſtomachum facere*, pro, iracundiam commovere, lib. I. epiſt. 9. et *ſtomachoſae litterae* iracundae, lib. 3. epiſt. II. Stomachabatur autem, quod toga praetexta Oppio texeretur, quod Curtius dibaphum cogitaret: quae, ſi quieta reſpublica eſſet, ſperare non auderent. *Ridere in ſtomacho*, leporem quendam habet e contrariorum ſocietate: vt lib. I. epiſt. 9. *ſed in moleſtia gaudeo.* Quo loco plura.

Ridere] Iocari. nam in eo iocus eſt, *eum infector moratur.* luſiſſe enim videtur, *dibaphum infector.*

Videas] Curam ſuſcipias, vt eius incommodis, ſi fieri poteſt, medeare.

Quibuscumque erimus in terris] Haec verba cogitare omnino de diſceſſu Ciceronem ſignificant: etſi poſſunt etiam ad ſolitudinem referri.

Tua fides] Quae cum amicitiae noſtrae, tum conſuetudini quoque tuae debetur.

EPISTOLAE XVII.

ARGVMENTVM.

Salluſtius Bibulo proconſuli quaeſtor erat in Syria. eius binis litteris Cicero reſpondet, prioribus multa, eodem ordine, quo ſcripſerat Salluſtius, poſterioribus cauſſas exponit, cur eum Bibulo commendare non debeat: ſe tamen eius voluntati morem geſſiſſe ſignificat. L. Paullo et C. Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

Caninio Salluſtio] Moneo lectorem, in omnibus antiquis libris, quos quidem aut habeam nunc, aut umquam habuerim, *Caninio*, legi: quod ſi mendo vacat, legendum fortaſſe, *Caninio Salluſtiano*, id eſt, e Salluſtiis in Caninios adoptato. certe *Caninio Salluſtio*, iunctis duarum familiarum nominibus, emendatum eſſe non poteſt. Mediceus liber, *Caninio Salluſti.* in eiusdem tamen libri indice, *Salluſtium*, omiſſo *Caninii* nomine. Sunt, qui ex ingenio legant, *C. Salluſtio.*

Proquaeſtori ERN. *Procos.*] Secutus ſum meos veteres libros: quibus

quibus in omnibus eſt, *Procos.* non *Proquaeſ.* etſi nouum omnino videtur, cum proconſul adhuc in prouincia ſit, alterum eodem nomine appellari. nondum enim Bibulus de prouincia deceſſerat. fieri tamen poteſt, vt Caninius hic a Bibulo, breui diſceſſuro, prouinciae praeponeretur, poteſtate in eum translata. et fortaſſe cognomen ei fuit Veientoni. nam Bibulus decedens prouinciae Veientonem praefecit. lib. 7. epiſt. 3. eodem modo *proconſul* appellatur P. Sextius lib. 5. epiſt 6. qui tamen quaeſtor cum Antonio proconſule in Macedoniam profectus erat. quo item in loco mendum cum irrepſiſſet in recentiores libros; et *Proquaeſtori*, legeretur; nos e ſeptem antiquis, *Proconſuli*, repoſuimus.

Litteras] Binas: nam infra nominat eius alteram epiſtolam.

Stator tuus] Indicat hic locus, quaeſtores, item vt proconſules, ſtatoribus vſos eſſe. lictoribus autem et viatoribus carebant, vt ex Varrone docet Gellius lib. 13. c. 12. itaque nec vocationem, nec prehenſionem habebant.

Tarſi] Vrbs Ciliciae fuit, quo ſe Cicero contulerat Non. Iun. lib. 6. ad Attic. epiſt. 4.

Nec quemquam fore arbitror] Non fefellit eum coniectura. nemo enim ſucceſſit, impedimento prouinciis omnibus obiecto, quia ſenatus conſulto de prouinciis interceſſum a tribunis plebis, ne ſucceſſor Caeſari mitteretur. vide lib. 8. epiſt. 5.

Ad diem] Venerat in prouinciam pridie Kal. Sext. vt ſcripſit lib. 3. epiſt. 6. eodem die igitur decedendum erat, anno confecto III. Kal. Sext. De quo ſic lib. 6. ad Attic. epiſt. 2. *Annuae mihi operae a. d.* III. *Kal. Sext. emerentur.* Et ibidem, 3. *Mihi a. d.* III. *Kal. Sext. de prouincia decedendum eſt.*

Ciceronum cauſſa puerorum] Lib. 6. ad Attic. epiſt. 7. *Rhodum volo puerorum cauſſa: inde quamprimum Athenas.*

Reipublicae] Cuius turbulentum eſſe ſtatum ſi cognouero, ſubſiſtam in itinere.

Succeſſor tuus] Marius, quem nominat infra.

In Aſia] In ea parte Aſiae, quae ad Ciceronis prouinciam pertinebat: tres enim ei Aſiae dioeceſes attributae erant. lib. 13. epiſt. 67.

De rationibus referendis] Lex Iulia, quam C. Iulius Caeſar conſul tulerat, prouinciarum rationes referri iubebat. eam legem, quia contra auſpicia lata eſſet, Bibulus, Caeſaris inimicus, ſeruare nolebat: quem Salluſtius decreuerat imitari. lib. 5. epiſt. 20. et orat. in Piſonem c. 25.

A Bibulo] Syriae proconſule. Praefuerunt Syriae, vt a primo incipiam, conſularis Pompeius Magnus, mox ab eo decedente praepoſitus, quaeſtor M. Aemilius Scaurus; praetorii, L. Marcius Philippus, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus; conſulares A. Gabinius, M. Licinius Craſſus, M. Calpurnius Bibulus, quaeſtor Caeſaris, Sex. Iulius Caeſar, Decidius Saxa. Haec ex Appiano, Dione, aliis.

Certa quadam ratione] Propter inimicitias et contentiones in conſulatu: cum Bibulus, Caeſare legem ferente, impediendi cauſſa de

de caelo ſeruaret; Caeſar autem, contemptis auſpiciis, nihilo ſecius legem perferret. Suetonius, Plutarchus, alii.

Apamea] Probo coniecturam eorum, qui *Epiphanea* legunt: quae erat vrbs periculo Parthici belli multo propinquior, quam Apamea. De Apamea Strabo lib. 16. et ait eſſe conditam a Seleuco Nicatore, Apameamque ab eius vxoris nomine nuncupatam. eandemPhrygiarum vrbium maximam, et commune Graecorum Italorumque hoſpitium fuiſſe, conditamque non a Seleuco, ſed ab eius filio Antiocho, a ſe ipſo diſſentiens ait lib. 12.

Deduci] A me.

Non oportuiſſe] Ob irruptiones Parthorum.

Ceteros] Malim, *certos*, vt eſt in duobus antiquis libris: ne ſit communis omnium, ſed quorundam tantum opinio de praeſidio non deducendo. alioqui paucis verſibus pugnantia loqueretur: cum ſubiungat: *Omnia praeſidia, commotus hominum non dubio ſermone, dimiſi.*

Minus commodos] Cum aliqua contumelia, parum gratos. *Litterae commodae*, dixit lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1.

Tranſierint] Euphratem, domum redeuntes. confirmatur infra, iis verbis, *commotus hominum non dubio ſermone, dimiſi.* Euphrates autem imperii Romani ad Orientem terminus fuit.

Omnia praeſidia] Non Apameae tantum, ſed locis pluribus collocata.

Magna et firma] *Magna* militum numero; *firma*, vſu belli, et fortitudine.

Mei quaeſtoris] Non C. Coelii, ſed Meſcinii. quod ex lib. 5. epiſt. 20. et lib. 13. epiſt. 26. cognoſcitur.

Apameae] De Apamea iam ſtatuerat, nondum fortaſſe de Laodicea. quod ideo dico, quia lex Iulia rationes deponi non apud vnam, ſed apud duas ciuitates iubebat, et earum exemplum ad vrbem deferri. itaque depoſuit eas Cicero Laodiceae, et Apameae. lib. 5. epiſt. 20.

De praeda mea] De tota praeda, me imperatore facta.

Quaeſtores vrbanos] Ad quos, Romam reuerſus, praedam in bello factam deferre cogitabat. hoc modo coniungendum: praeter quaeſtores vrbanos, ne teruncium quidem tacturus eſt quisquam.

Populum Romanum] Cuius pecunia curabatur a quaeſtoribus vrbanis.

Teruncium] Argenteum nummum, a tribus vnciis appellatum: reſpondebat aereo quadranti: vt eſſet quarta pars libellae: quae erat argenteus nummus, ita nominatus, quia valore aſſi aereo librali reſponderet. imminuto poſtea aſſis pondere, libellae tamen vetus nomen manſit, habita ratione libralis aſſis, qui principio Romae percuſſus eſt.

Laodiceae] Hanc vrbem numero inter Aſiaticas tres διοικήσεις, Ciceronis imperio attributas; cum in eorum imperio ſoleret eſſe, qui Aſiae praeerant. vide lib. 13. epiſt. 67.

Praedes] Vt, quantum hic pecuniae depono, tantum mihi Romae ex permutatione numeretur.

Et mihi et populo] Eius enim pecuniae pars ad ipſum, reliqua ad populum Romanum pertinebat.

Drachmis] Drachmarum octo genera fuere, Attica, Euboica, Babylonica, Corinthiaca, Aegyptia, Aeginetica, Hebraica, Syriaca. Sed Atticam duplicem inuenio, priorem vsque ad Solonem obſeruatam, poſteriorem a Solone inductam, minore quidem pondere, ſed eodem, vt arbitror, numero in mina. Solonis enim drachmae leuiores antiquis erant quarta parte ipſarum antiquarum: vt nonaginta ſex Solonis drachmae non plus ponderis haberent, quam ſeptuaginta duae ſuperiores. quod ex Plutarcho videmur poſſe coniicere. ait enim, centum drachmarum a Solone minam eſſe factam, cum antea ſeptuaginta trium fuiſſet. quibus verbis non id, opinor, ſignificat, pauciores in mina drachmas ante Solonem fuiſſe: (nam mihi non fit veriſimile, variatum eſſe in Attica mina drachmarum numerum: licet Fannius et Priſcianus, inter ſe quoque diſſidentes, ille ſeptuaginta quinque, hic octuaginta drachmarum minam conſtituant) ſed illud, centum drachmas, a Solone percuſſas, non plus habuiſſe ponderis, quam ſeptuaginta quinque ſuperiorum temporum. quod idem erat, ſi dixiſſet, e drachmarum ſeptuaginta quinque veterum pondere nouas centum a Solone factas. In quo illud operae pretium eſt animaduerti; cum dicimus in mina drachmas centum fuiſſe, drachmas quidem centum numero ſignificari, ſed pondere tantum nonaginta ſex; cum in eo pondere centum ferirentur, quattuor centeſimas lucrante officina. ita ſeptuaginta duae pondere, numero erunt ſeptuaginta quinque; et quadraginta octo, quinquaginta: et viginti quattuor, viginti quinque: cum drachmam vnam in viginti quinque officina lucretur: quae ſunt duae in quinquaginta, et tres in ſeptuaginta quinque, et quattuor in centum: quas modo centeſimas quattuor appellaui. De hoc poſteriore drachmarum genere, a Solone inducto, loquitur Liuius lib. 34. c. 52. cum ait, in tetradrachmo denarios fere tres ineſſe, ex quo fit, vt, cum in mina ſint tetradrachma viginti quinque numero, pondere autem viginti quattuor, id eſt, drachmae centum numero, pondere autem nonaginta ſex, in eadem mina ſint denarii ter viginti quinque numero, pondere autem viginti quattuor, id eſt, ſeptuaginta quinque numero, pondere ſeptuaginta duo. Nec vero, quia Liuius addidit, *fere*, propterea quisquam dubitet. nam, cum monetae pondus paullum nonnumquam et apud Graecos, et apud Romanos imminui non ignoraret, ideo, veritus, ne quando tetradrachmum, et denarii tres officinarum fraude minae aequarentur, de incerta re ſibi plane affirmandum iure non putauit. Cum igitur et denarius et antiqua drachma aeque ſuperent Soloninam drachmam quarta vtriusque parte, tertia vero Soloninae; patet, eiusdem eſſe ponderis denarium et antiquam drachmam; et ex eo ſequi, vt ſeptem antiquae drachmae in vncia Romana feriantur, aeque ac denarii: in vncia vero Attica denarii octo, aeque ac drachmae. Sed, quoniam Solon, cum drachmae pondus minuit, id maxime ſecutus eſt, vt debitores onere leuarentur aeris alieni; propterea drachmae pondus in moneta dumtaxat imminutum, in medicinis autem videtur idem remanſiſſe,

manſiſſe, vt a denarii pondere nihil differret. ideo ſcripſit Plinius lib. 21 c. vlt. *Drachma Attica denarii argentei habet pondus.* fere enim Attica obſeruatione medici vtuntur. Quod ſi ita eſt: mirari non ſatis poſſum, cur et Varro apud Plinium, et Feſtus, et Pollux de priore drachma, quaſi adhuc in moneta etiam, non in medicina tantum, obſeruaretur, ita loquantur, tamquam Solonina obſoleuiſſet. aeſtimant enim talentum ſex millibus denarium. qua aeſtimatione denarium drachmae reſpondere perſpicuum eſt. quod refellit Liuii locus ſupra recitatus. Huius explicandae quaeſtionis non equidem rationem vllam inuenio: neque me vel Budaei doctrina, vel Agricolae diligentia, vel omnino cuiusquam libri iuuant. non enim affirmare auſim, quod interdum cogitaui, L. Sullam, captis Athenis, leges, et inſtituta, ſimulque drachmam a Solone inductam, immutaſſe: cum id neque Plutarchi, nec omnino cuiusquam antiqui ſcriptoris teſtimonio comprobetur. quare ſcrupulum ſaltem, qui me angit, occultandum non putaui; vt haberent alii, quo ingenium intenderent; cum ipſe, quantum res poſtulat, praeſtare non poſſem. De mina vero, ſiue illa antiqua, ſiue poſteriore, a Solone inducta, hoc amplius dixerim, neutram librae Romanae aequalem pondere fuiſſe. antiqua enim grauior, poſterior leuior, quam libra, fuit. probemus vtrumque. In Solonis mina denarios tantum fuiſſe ſeptuaginta duos, cum de tetradrachmo ageremus, oſtendimus. at in libra Romana denarios octuaginta quattuor Plinius et Celſus ponunt. ſunt igitur in libra Romana duodecim denarii plures, quam in mina Solonina. quod idem eſt, ac ſi dicas: libra ſuperat pondere minam Soloninam ſeptima ſui parte, ſexta Soloninae. In drachma vero antiqua ſi tantundem eſt ponderis, quantum in denario; quod iam probatum eſt: ſequitur, vt, quemadmodum drachmae ſunt in mina nonaginta ſex, item denarii totidem in libra ſint. quod falſum eſt. fuere enim tantum octuaginta quattuor. ita fit, vt libra pondere ſuperetur a mina antiqua ſeptima ſui parte, octaua vero minae. Veriſimile autem eſt, libram Romanam, quemadmodum ab Attica vtraque mina differt, ſic Euboicae reſpondere: quia maior Africanus, cum Antiocho regi tributi leges imponeret, talenta Euboica praeſcripſit; quaſi nihil, aut certe parum Euboica mina differret a libra Romana. Concludimus igitur ſic. Octo drachmae antiquae Atticae aequales pondere ſunt octo denariis; octo Soloninae, ſex denariis: octo Euboicae, ſeptem denariis. Nunc, vt nihil omittatur, quod ad drachmarum cognitionem pertineat, omnes omnium gentium aeſtimabimus, appoſita moneta Romana, primum vetere, deinde recentiore.

Drachma Attica, ante Solonem, eiusdem fuit cum denario ponderis, et valuit aſſes ſedecim, id eſt, denarium vnum. loquor enim de denario poſteriore, ad ſedecim aſſes aucto, bello Punico ſecundo. aſſes vero ſedecim, baiocci Romani ſunt duodecim, et ſex ſeptimae alterius baiocci.

Drachma Solonis aſſes duodecim: baiocci nouem, et fragmenta, eadem proportione.

Euboica, Romanae vnciae octava pars, aſſes quattuordecim: baiocci vndecim, et fragmenta.

Babylonica, aſſes ſedecim cum triente: baiocci tredecim, et fragmenta.

Corinthiaca, aſſes ſedecim cum beſſe: baiocci tredecim, et fragmenta.

Aegyptia, aſſes decem et octo, cum beſſe: baiocci quindecim.

Aeginetica, et Hebraica ciuilis, aſſes viginti: baiocci ſedecim, et fragmenta.

Hebraica ſacra, aſſes quadraginta: baiocci triginta duo, et fragmenta.

Syriaca, aſſes quadraginta octo; baiocci triginta octo, et fragmenta.

CCCIↃↃↃ] Centum millibus: quae ſunt quadraginta millia ſeſtertiorum: ſi modo drachmae Atticae ſunt, non Syriacae: quod interdum dubitaui: cum hic Salluſtius e Syria ſcripſerit, in qua Bibuli quaeſtor fuit. haec porro ſumma duodecim ſcutatorum millia noſtratis pecuniae conficiet. Harum notarum, numerum indicantium, quae fuerit olim origo, etſi ante multos annos expoſui in Commentario epiſtolarum ad Atticum lib. 1. epiſt. 6. tamen hic me locus admonet, ne ſilentio praetermittam. Numerorum notas primum quinto loco veteres variarunt, deinde decimo, mox quinquageſimo, tum centeſimo, eodem in reliquis ordine conſeruato, mutato numeri ſigno, quoties numerus a quinario ad duplum, et a duplo rurſus ad quinarium perueniſſet.

Prima nota fuit, I, vnus, vsque ad quattuor iterata.

Secunda nota, V, quinque, in quinario primum numero variata.

Tertia, X, decem, in duplo quinario, vt iam dixi, mutationem recipiens.

Quarta, L, quinquaginta, aucto poſt tertiam notam, id eſt, poſt, X, in quincuplum numero.

Quinta, C, centum, duplicato quinquagenario.

Sexta, IↃ, quingenta, et hic quincupli ratione ſeruata.

Septima, CIↃ, mille, habita dupli ratione.

Octaua mutatio fuit, cum ad quinque millia perueniſſent. nam, ne toties CIↃ iterarent, his notis vſi ſunt, IↃↃ.

Nona mutatio, a quincuplo in duplum, recepit has notas CCIↃↃ, decem millia.

Decima, a duplo in quincuplum, IↃↃↃ, quinquaginta millia.

Vndecima, et vltima, a quincuplo in duplum, CCCIↃↃↃ, centum millia.

Nec vltra notarum mutatio progreſſa eſt. non enim veteres, vt ait Plinius, vltra centum millia numerabant. quod ſi ducenta, vel trecenta, aut quadringenta millia ſignificari oporteret; has notas, CCCIↃↃↃ, bis, ter, quater, et, ſi opus eſſet, ſaepius iterabant. cuius exempla moris et in libris, et in antiquis lapidibus exſtant. Sunt igitur notae omnino vndecim variae, deinceps a nobis demonſtratae, tamen iterandae.

I, vnus:

V, quinque:

X, de-

X, decem:
L, quinquaginta:
C, centum:
IↃ, quingenta:
CIↃ, mille:
IↃↃ, quinque millia:
CCIↃↃ, decem millia:
IↃↃↃ, quinquaginta millia:
CCCIↃↃↃ, centum millia.

Quam cognitionem legentibus non iniucundam fore, ſum arbitratus.

Hoc etiam adiungam, a prima nota, I, ceteras omnes fluxiſſe. nam, V, duae primae notae ſunt, infima parte coniunctae. item, X, eſt quinarii numeri nota duplicata, cum duae, V, in acuto angulo coniungantur. at, L, quid eſt, niſi prima illa nota, I, recta, et altera proſtrata, ſimul iunctae? quod ſi addideris in ſumma parte aliam primam notam, item proſtratam: fiet ⊏, centum. non enim priſcis temporibus, pro centum, ſcribebant, C, quod ad aetatem noſtram permanſit, ſed, ⊏: quae erant tres primae notae conſociatae, vna recta, duae proſtratae, cum recta coniunctae, vna in ſuperiore parte, altera in inferiore. Quingenta vero fecerunt, addita ad tres notas, quas proxime nominaui, quarta recta, cum duabus proſtratis coniuncta, hoc modo, □. qua figura duplicata, fecerunt mille hoc modo, □□: vnde poſtea, librariorum arbitrio, variae notae, quae mille ſignificarent, factae ſunt, quarum nonnullas oſtendemus. nam ex □□, fieri coeptum eſt ⊂|⊃, et (ʌ), et CIↃ, et CD, vnde M deriuatum, quo pro mille hodie quoque vtimur: cum olim nota fuerit, non littera.

Praeda] Vniuerſa praeda, ex Amano monte direpto ac vaſtato. nam, Pindeniſſo capto, omnem praedam, equis exceptis, Cicero militibus conceſſerat. quod ipſe ſcribit lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Omnis enim pecunia — a quaeſtore curetur] *Praeda* vocatur id, quod ex hoſtibus partum, nondum neque diuiſum eſt, neque vrbanis quaeſtoribus traditum, vt ii mox in aerarium inferrent. poſt diuiſionem *praeda* non dicitur. ideo *praedam* Cicero vocat eam pecuniae partem, quae, venditis mancipiis, bello captis, exacta, ad populum Romanum pertinebat: partem autem ſibi attributam, non iam *praedam*, ſed *pecuniam* appellat. Mancipia vero tantum nominaui, quia reliqua omnis praeda, equis exceptis, militibus conceſſa. qua de re ſic lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Militibus, equis exceptis, reliquam praedam conceſſimus. mancipia venibant Saturnalibus tertiis. Cum haec ſcribebam, in tribunali res erat ad H-S CXX.* Quod ad praefectos, praedae cuſtodes, attinet: ne lector communi vocabulo decipiatur, dicendum eſt, quot genera praefectorum in Ciceronis prouincia fuerint, et quinam hic ſignificentur. Genera igitur fuere quattuor, vnum eorum, qui equeſtribus turmis praeerant: alterum, qui euocatis: tertium, qui, quibus in ciuitatibus proconſul aſſidue commorari non poſſet, in iis ipſi ius dicerent, et in extremo anno ad generales conuentus, a proconſule indictos, proficiſcerentur, vt, ſi quid in ciuitatibus perperam iudicaſſent, querelas omnium proconſul audire, et reſcindere praefectorum ſententias poſſet. Quartum genus fuit

praefecti fabrum, vel praefectus potius: nam vnum dumtaxat habuiſſe Cicero videtur. De ſingulis, quantum res patietur, breuiter agemus, vt antiquitatis notitia, minimo ſtudioſorum labore, minima moleſtia, propagetur. Cum ſingulis legionibus, vetere Romuli inſtituto, terceni erant equites: qui dicebantur *ala:* quod iis pedites dextra ſiniſtraque, tamquam alis, tegerentur Gellius lib. 16. c. 4. et Seruius in lib. 4. Aen. v. 121. *Dum trepidant alae.* item Liuius lib. 40. c. 40. Diuidebantur in decem turmas: turmae ſingulae in tres decurias: ſingulis decuriis praeerant, qui *decuriones* vocabantur: ſed horum vnus, reliquis duobus honoratior, non ſuae tantum decuriae, ſed turmae etiam praeerat: itaque *praefectus*, non *decurio*, dicebatur: reliqui autem duo, *decuriones.* Erant igitur in decem turmis decem praefecti, praeterea viginti decuriones. omnibus autem decem turmis, id eſt, alae, vnus praeerat, nec tamen is erat ſummus equitum dux in exercitu. nam principem locum obtinebat is, qui non vni alae, id eſt, decem turmis, ſed vtrique alae, vel etiam pluribus, cum eſſent plures in exercitu legiones, praeeſſet. quod probabitur exemplis. De praefecto turmae ſic in orat. pro Marcello c. 2. *Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit.* Praefectum vero alae nouimus lib. 2. de Offic. c. 13. *Cum te Pompeius alae alteri praefeciſſet.* Porro, cum Plutarchus dicat, in exercitu Pompeii praefectum equitum Pharſalico proelio Labienum fuiſſe; quis eum putet, qui legatus Caeſaris Gallico bello per tot annos fuerat, resque geſſerat non mediocri laude dignas, in caſtris Pompeii, ad quem, relicto Caeſare, tranſiit, vnius tantum legionis equitibus praefuiſſe? equidem nihil dubito, quin praefectura ſignificetur omnium plane equitum, qui cum Pompeio militarent. idemque ſentio de Caeſarianorum equitum praefecto C. Voluſeno: de quo ſcripſit haec Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 60. *Conati ſunt praefectum equitum, C. Voluſenum, interficere, vt cum munere aliquo profugiſſe ad Pompeium viderentur.* Nominat idem Caeſar eodem libro c. 37. Q. Varum praefectum equitum C. Domitii Caluini, id eſt, duarum legionum, de quibus paullo ante mentionem fecit. De his igitur et alae vtriusque, (nam duas legiones Cicero habuit in prouincia) et turmarum quoque praefectis loquitur Cicero in hac epiſtola. nam praefectis fabrum, aut iuris dicundi, ac ne euocatorum quidem, praedae conſeruandae curam commiſſam eſſe, non eſt vt credatur. de iisdem equitum praefectis lib. 3. epiſt. 8. et lib. 5. epiſt. 20. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 17. mentionem Cicero facit: quo in vtroque loco cum tribunis militum eos nominat: itemque lib. 3. in Verrem c. 58. *Quaeſtores*, inquit, *legatos, praefectos ſuos, tribunos multi miſſos fecerunt, et de prouincia decedere iuſſerunt, quod eorum culpa ſe minus commode audire arbitrarentur.* Et in orat. pro Cluentio c. 36. *Non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quae in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clariſſimo viro, legati, et praefecti, et tribuni militares fuerunt.* Eosdem coniunxit Caeſar

lib. I.

lib. 1. de bell. ciu. c. 21. *Tribunos militum et praefectos circummittit.* De praefecto autem euocatorum lib. 3. epiſt. 6. De iis, qui ius dicerent, lib. 5. ad Attic. epiſt. 4. 7. 11. 21. et lib. 6. ad eundem epiſt. 1. 2. 3. quibus Cicero amicorum rogatu, aut iudicio ſuo praefecturas detulit iuris dicundi in ciuitatibus, iis reiectis, qui negotiarentur, ne iuſtitiam lucri cupiditas perturbaret. Praefectus fabrum Ciceronis vnus tantum appellatur Q. Lepta lib. 3. epiſt. 7. nec plures vno fuiſſe crediderim: quamquam, vt dixi, duas legiones Cicero habuerit: quod ipſe ad Atticum ſcripſit lib. 5. epiſt. 15. et Plutarchus in eius vita confirmat. nam, ſi, quot legiones in exercitu, totidem praefecti fabrum fuiſſent: haud valde eſſet honeſtatus a Caeſare familiariſſimus eius, Cornelius Balbus, cui praetor et conſul praefecturam fabrum detulit: vt eſt in oratione pro ipſo habita c. 28. nam, quod ait Caeſar in epiſtola ad Oppium et Balbum, lib. 9. ad Attic. epiſt. 28. *Duo praefecti fabrum Pompeii in meam poteſtatem venerunt:* Q. Vibullium Rufum, Corfinii captum, et Cn. Magium, in itinere deprehenſum, ſignificat: quorum vtrumque in binis legionibus praefectum fabrum arbitror fuiſſe: vt duorum conſulum exercitus, qui a Pompeio regebantur, duos omnino praefectos fabrum habuerint. duas enim legiones, dixi iam, conſularem exercitum fuiſſe. ſic igitur in conſulari Ciceronis exercitu, id eſt, in duabus legionibus, praefectus fabrum vnus fuit Q. Lepta. quod eo magis arbitror, quia vnus etiam praefectus fabrum Ap. Claudii nominatur, lib. 3. epiſt. 8. Hos praefectos omnes, exceptis ius dicentibus, opinor in proconſulis cohorte praetoria fuiſſe, eosque in prouinciam ab vrbe deductos. quos autem in tertio genere poſuimus, id eſt ii, qui ius dicebant, non fuiſſe de cohorte praetoria, ſed longe a proconſule diuerſis ciuitatibus iurisdictionem habuiſſe. in hoc numero locum Scaptio petiit a Cicerone M. Brutus, vt lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. et lib. 6. ad eundem epiſt. 1.

Mihi attributa eſt] Quae *manubiae* vocabantur: ex quibus publica monumenta plurimi fecerunt, Q. Catulus e Cimbricis manubiis porticum in palatio, quam P. Clodius, Ciceronis aedibus adiunctam, euertit, L. Metellus Dalmaticus aedem Caſtoris: alii alia.

A quaeſtore] Vtrum L. Meſcinio Rufo, ad quem ſunt epiſtolae tres vltimae lib. 5. quique nominatur lib. 13. epiſt. 26. et lib. 16. epiſt. 6. an C. Coelio Caldo, ad quem ſcribit epiſtolam vltimam huius libri, et quem epiſt. 15. nominat. Meſcinium omnino ſignificari puto, qui rationes prouinciae cum M. Mindio fratre, et cum ſcriba Ciceronis adminiſtrauit. nam C. Coelius ſero admodum in prouinciam venit, vt ex epiſt. vlt. cognoſcitur.

De legionibus] Feſtus ait, C. Marium legionem primum conſcripſiſſe ſex millium, et ducentorum hominum, cum antea quattuor millium fuiſſet, vnde etiam *quadrata* appellabatur. ſed Feſtum refellere videtur Liuius lib. 29. c. 24. cum ait, legiones ita ſuppletas eſſe, vt ſingulae ſena millia, et ducentos pedites, trecenos haberent equites. et alibi ſaepe. Quod ſi ita eſt; non primus C. Marius legionem con-

ſcripſit ſex millium, et ducentorum hominum. Verum Feſti opinionem Polybius probat lib. 6. et fortaſſe Liuius non de ordinaria legione, ſed de aucto extra ordinem, cogente bello, militum legionariorum numero locutus eſt. nam, et ſociorum numerum in caſtris Romanis, quos altero tanto plures, quam Romanos in caſtris ex formula foederis eſſe debuiſſe, Liuius lib. 3. et 8. Velleius lib. 2. oſtendunt. non eundem ſemper fuiſſe, ſed pro conſulum arbitrio, ex eodem Liuio conſtat lib. 21. 41. 43. primus igitur ordinarium in legione ſex millium et ducentorum militum numerum C. Marius fecit, cum antea ordinarius eſſet numerus quattuor millia, vt ait Feſtus, vel, vt Polybius, quattuor millia ducenti: (nam veteres non omnino ſubtiliter numerum ſemper definire ſoliti ſunt) interdum autem, ne numerum legionum, quae binae ſingulis conſulibus dabantur, augerent, milites addebant legionibus, ſed extra ordinem.

In Syriam] Quae Syriae contra Parthos praeſidio eſſet.

Otium eſſe in Syria] Sublato metu Parthico. *Otium* pro pace vſurpauit et lib. I. de Offic. c. 22. *Nobis rempublicam gubernantibus, non togae arma ceſſere? neque enim in republica periculum fuit grauius vnquam, nec maius otium.*

Marium ſucceſſorem] Salluſtii: nam Bibulo, quemadmodum Ciceroni, ſucceſſor nemo fuit, ob diſcordias inter Caeſarem et Pompeium exortas. quod Cicero futurum diuinans, dixit ſupra: *De ſucceſſore meo nihil audiui, nec quemquam fore arbitror.* Et Coelius lib. 8. epiſt. 5. *Succeſſionem futuram, propter Galliarum controuerſiam, non video.* Et paullo poſt: *De Galliis conſtituetur: erit, qui intercedat: deinde alius exſiſtet, qui, niſi libere liceat de omnibus prouinciis decernere ſenatui, reliquas impediat.* Cum igitur omnium prouinciarum ſucceſſio impedita ſit: malim credere, Salluſtii potius, quam Bibuli, ſucceſſorem hic ſignificari. Victo Pompeio, Syriae praefuit, iuſſu Caeſaris, vt ait Dio lib. 47. Sex. Iulius, Caeſaris quaeſtor, ac propinquus: mox Decidius Saxa, ab Antonio praepoſitus, vt idem Dio ſcripſit lib. 48. ante Bibulum autem Syriae praefuerat Craſſus, qui periit in Parthis; ante Craſſum Gabinius; ante Gabinium Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, ex praetura; ante Marcellinum L. Marcius Philippus, item praetorius; ante Philippum M. Aemilius Scaurus, quaeſtor Pompeii Magni, ab eo decedente praepoſitus; ante Scaurum Pompeius ipſe, qui Mithridatem deuicit.

Sine cauſſa] Immo grauem ob cauſſam: cum Cicero Marcellino et Philippo coſſ. auctor ſenatui fuiſſet, vt Caeſari ob res in Gallia proſpere geſtas quindecim dierum ſupplicatio decerneretur, item vt ſtipendium ac decem legati decernerentur. quae bilem omnibus Caeſaris inimicis maximam commouerunt, praecipue Bibulo, qui conſul cum Caeſare collega acerrime de republica contenderat. Laeſerat igitur Bibulum Cicero in ornando Caeſare, de ipſius tamen exiſtimatione nihil detraxerat, propterea ait, *ſine cauſſa.*

Antiochiae] Ex qua Parthos C. Caſſius, quaeſtor M. Craſſi, iam reie-

eiecerat, epiſt. 10. et lib. 15. epiſt. 4.

Metus] Cum aduentare Parthi dicerentur.

Officio quaeſtorio] Quaeſtoris enim et praetoris coniunctio liberorum neceſſitudini proxima fuit. Lib. 13. epiſt. 10. Et in Diuinat. c. 19.

Praetore] *Praetor* vocatur Bibulus, qui *proconſul* videtur appellandus fuiſſe: iuit enim poſt conſulatum in Syriam. ſic lib. 5. ad Attic. epiſt. 21. *Quod praetori dare conſueſſent.* Quo loco *praetori*, dictum eſt, pro omnibus, qui praeeſſe Ciliciae, ſiue poſt praeturam, ſiue poſt conſulatum, conſueuiſſent. item lib. 1. de Orat. c. 17. *Cum ego*, inquit Scaeuola, *praetor Rhodum veniſſem.* qui proconſul in Aſiam ibat: vt ex Epitome Liuiana lib. 70. cognoſcitur. Manſit autem hoc nomen in omnibus, qui prouincias regerent, habita ratione illorum temporum, cum ſoli praetores in prouinciam ibant: quorum loco iuere poſtea propter bella conſules et proconſules. Contra, qui ex praetura in prouinciam iuerant, et *proconſules* interdum vocati, vt oſtendimus lib. 1. epiſt. 1. et *praetores*, vt lib. 13. epiſt. 55. et Oppius Allienum, Siciliam poſt praeturam adminiſtrantem, *praetorem* vocat in lib. de bell. Afric. c. 2. Aſconius quoque magiſtratum omnem, cui pareret exercitus, *praetorem* a veteribus ait appellatum: vnde *cohors praetoria*, *tabernaculum praetorium*, et in caſtris *porta praetoria*. lib. 1. epiſt. 1.

Reticere] Cum tamen de Parthico bello ſcriberet. Lib. 6. ad Attic. epiſt. 5.

Thermum] Q. Minucium Thermum, Aſiae propraetorem, ad quem ſcribit epiſtolam ſequentem, et lib. 13. epiſt. 53. 54. 55. 56. 57.

Litteram] Ne litteram quidem ſcripſit, non modo epiſtolam. ſic in orat. pro Archia c. 8. *Quoties ego hunc vidi, cum litteram ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore?* Et lib. 1. de Orat. c. 19. *De conformandis hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur.* Et in Piſon. c. 19. *Nullam ſit ad ſenatum litteram mittere auſus.* Hac de re ſic lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. *Bibulus moleſtus mihi non erat; de omnibus rebus ſcribebat ad me potius.*

Periculum pertinere] Quia Cilicia Syriam attingit. epiſt. 10.

De auguratu] Vt eius filius in locum alterius filii auguris, quem Alexandrini equites occiderant, ſurrogaretur.

Miſericordia] Bibulo duobus filiis orbato. de quibus Valerius Max. lib. 4. c. 1. his verbis: *M. Bibulus, cum in Syria moraretur prouincia, duos egregiae indolis filios ſuos a Gabinianis militibus Aegypti occiſos cognouit. quorum interfectores ad eum vinctos regina Cleopatra miſit, vt grauiſſimae cladis vltionem arbitrio ſuo exigeret. at ille, oblato beneficio, quo nullum maius tribui lugenti potuerat, dolorem moderationi cedere coegit; carnificesque ſanguinis ſui intactos e veſtigio ad Cleopatram reduci iuſſit, dicendo, poteſtatem huius vindictae non ſuam, ſed ſenatus eſſe debere.* Et Caeſar lib. 3. de

de bell. ciu. c. 110. *Erant praeterea equitum millia duo. Inueterauerant hi omnes compluribus Alexandriae bellis; Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant; Bibuli filios duos interfecerant.* Id etiam ſignificatur lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. *Cum arderet Syria bello; et Bibulus in tanto moerore ſuo maximam curam belli ſuſtineret.*

Bibulo] Adoleſcenti, qui de tribus Bibuli filiis ſuperfuerat vnus.

Dedi operam] Ipſius cauſſa non debui, tamen operam dedi, miſericordia coactus, et quod eius filium ſemper dilexi.

Populi pecunia] Quam ex ipſius prouincia Syria, et ex mea Cilicia collectam, Romam ad quaeſtores vrbanos deferendam ſimul curauimus.

Permutaretur] *Permutari pecunia* dicitur, cum alicubi numeratur, quae alibi ſoluatur, eius periculo, qui permutandam ſuſcepit.

Alariis] Erant in exercitu duo genera equitum, legionarii, et auxiliares. *alarii* dicebantur auxiliares, quod iis, tamquam alis, pedites tegerentur. Cincius apud Gellium lib. 16. c. 4. *Alae dictae exercitus, equitum ordines; quod circum legiones dextra ſiniſtraque, tamquam alae in auium corporibus, locabantur.* Et Seruius in illud Virgilii lib. 4. Aen. v. 121. *Dum trepidant alae:* ſubiunxit haec: *Alae, equites, ob hoc alae dicti, quia pedites tegunt alarum vice.* In alis autem auxiliares potius equites, quam legionarios, locari ſolitos, tum in hoc loco, (ſequitur enim *auxiliariis:* qui iam dicti ſunt *alarii*) tum in aliis obſeruauimus. Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 51. *Omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus conſtituit: quo minus multitudine militum legionariorum, pro hoſtium numero, valebat, vt ad ſpeciem alariis vteretur.* Liuius quoque lib. 31. c. 21. *Dextera ala (in alas diviſum ſocialem exercitum habebat) in prima acie locata eſt: in ſubſidiis duae Romanae legiones.* Et lib. 35. c. 5. *Siniſtra ſociorum equitum ala, et extraordinarii prima in acie pugnabant.* Subiungit: *Equites extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos mil. educere iuſſit: inde cum ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent.* Et infra: *C. Liuium Salinatorem, qui praeerat alariis equitibus, quam concitatiſſimos equos immittere iubet, et legionarios equites in ſubſidiis eſſe.* Et lib. 40. c 40. *Alarii equites, poſtquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipſi virtute eorum accenſi, in perturbatos iam hoſtes equos immittunt.* Hos ipſos alarios Cicero ſignificat, cum ſubiungit: *equitibus auxiliariis.* et Salluſtius in Iugurtha c. 50. conſtitutos in vtroque latere tamquam alas equites auxiliarios demonſtrat. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 73. *Crebras ſtationes diſponunt equitum, et cohortium alariarum; legionariasque interiiciunt cohortes.* Liuius lib. 10. c. 40. *Sp. Nautius dux alaribus cohortibus erat.*

Tranſpadanis] Trans Padum lectis, vt contra Parthos mitterentur.

Auxiliariis] Qui a populis amicitia coniunctis auxilio venerant, vt Romanas prouincias a Parthis defenderent.

Ieiuni]

Ieiuni] Humilis animi et infirmi, vt qui debilitantur inedia. contra, *erectum excelſumque animum* dicimus.

Ariobarzanem] Cappadociae regem. lib. 15. epiſt. 2 et orat. pro lege Manilia c. 2. Hunc poſtea C. Caſſius, interfecto iam Caeſare, auxilia ſibi et M. Bruto negantem, cecidit. Dio lib. 47.

Per me] Me conſule referente.

Ariobarzanis] Quem a Mithridate Cappadocia pulſum Sulla reſtituit. Appianus in Mithridatico, Plutarchus in Sulla. Hunc per inſidias interfectum Cicero ſignificat lib. 15. epiſt. 2.

EPISTOLAE XVIII.

ARGVMENTVM.

Laetitiam ſuam exponit, quod ei grata eſſe intelligat officia ſua: laudat eius in adminiſtranda prouincia clementiam et integritatem: ſuadet, vt decedens praeficiat prouinciae quaeſtorem potius, quam legatos. L. Paullo C. Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

Q. Thermo] Q. Minucio Thermo, qui poſt praeturam Aſiam adminiſtrabat. Vide lib. 13 epiſt. 53. 54. 55. 56. 57. et lib 5. ad Attic. epiſt. 13. 20.

Propraetori] Potuit et *praetor* appellari. nam lib. 5. ad Attic. epiſt. 13. *Graeci*, inquit, *quaſi Epheſio praetori, ſe alacres obtulerunt.* Et omnino qui prouinciis praeeſſent, ſiue conſulatu, ſiue praetura functi, *praetores* interdum vocabantur: vt epiſtola proxima, proconſul Bibulus cum eſſet, *praetor* dictus eſt.

Homini gratiſſimo] Ne videatur noua re gaudere, laudat eum ab ante acta vita: quaſi dicat: etſi nihil a tua conſuetudine alienum exſpectaui, tamen, grata tibi eſſe ſtudia mea, vehementer gaudeo.

Integritate et clementia] Cum ex iis, qui prouincias regerent, pauciſſimi auaritiae et crudelitatis crimine vacarent.

Nihil addi poſſe] Correctio proximae ſententiae; quia dixit: *mihi ſcito in dies maiori curae eſſe dignitatem tuam.* non indiget, inquit, aliena opera dignitas tua: tamen ea mihi curae eſt. Hac prudentiae laude Cicero excellit, vt in ſcribendo, quaſi ſcopulum, vitet arrogantiam. quod indicare operae pretium exiſtimo; ne, dum verborum elegantiam ſequimur, peccemus in ſententiis. laude enim in Thermum collata, excuſauit non modo ſuperiora, verum etiam ea, quae infra ſequuntur.

De rationibus tuis] De eo, quod ad te pertinet. lib. 1. epiſt. 9. *Quae rationibus reipublicae putem conducere.* Et lib. 5. epiſt. 2. *Meae rationes ita tulerunt.* Et lib. 3. epiſt. 2. *Proſpicias conſulas rationibus meis.*

Graues ſuſcepturum] Animaduertenda translatio: vnde ductum, *inimicitias deponere.*

Adoleſcens] Quaeſtor.

Ignomi-

Ignominia] Si prouinciae non praeponatur, cum decedes. nam quaeſtor legatos honoris gradu ſuperabat. quod confirmatur epiſt. 15. in eo loco: *Neque erat ſuperiore honore vſus, quem praeficerem.*

Superiorem] Honore enim legati a quaeſtore ſuperantur. itaque Philip. 10. c. 11. poſt quaeſtores nominantur in ſententia Ciceronis: *Senatui placere*, inquit, *Q. Hortenſium, proconſulem, cum quaeſtoribus, proue quaeſtoribus, et legatis ſuis prouinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex ſenatus conſulto ſucceſſum ſit.* Quod ſi legati praetores antea fuerint, plus videtur eis proconſul tribuere debere, quam quaeſtoribus. vide epiſt. 15.

Et quaeſtor tuus] Amplificat ſententiam iteratio verbi, vt epiſt. 7. *A tribuno plebis, et a Curione tribuno.*

Promtos] In agendo.

Non indiſertos] In dicendo.

Terrores] Poterat enim audax tribunus plebis lege lata quem vellet eiicere: quod ipſe Cicero ſenſerat, pulſus a Clodio tribuno plebis.

Praebuerit] In adminiſtranda prouincia, cum tu deceſſeris. lib. 5. epiſt. 18. *Te colligas, virumque praebeas.* et lib. 8. ad Attic. epiſt. 4. *Superbum ſe praebuit in fortuna, quam putauit noſtram fore.* et lib. 15. ad eundem epiſt. 16. *Me libenter praebeo credulum.*

Ex aliqua parte] Quandoquidem tu eum prouinciae praefeceris.

Offenderit] Peccauerit. vt lib. 9. epiſt. 2. *Quis eſt tam lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat?* et ad Lentulum lib. 1. epiſt. 7. *Si cecidiſſet, vt volumus et optamus, omnes te et ſapienter, et fortiter; ſin aliquid eſſet offenſum, eosdem illos, et cupide, et temere feciſſe, dicturos.* Vide quae diximus lib. 5. epiſt. 14.

Sibi totum] Tu enim alienam culpam praeſtare non debes.

Nihil tibi offenderit] Leporis ac venuſtatis aliquid eſt iterato verbo *offenderit.* quale illud epiſt. 11. *Quidquid erit, tibi erit.* Et lib. 6. epiſt. 6. *Quidquid valebo vel auctoritate, vel gratia, valebo tibi.*

Quae mihi veniebant in mentem] Hic quidem cum nominandi caſu: vt etiam in Terentii Phorm. Act. 4. Sc. 3. v. 47.

> *— Mihi veniebat in mentem*
> *eius incommodum.*

Cum generandi autem caſu, lib. 7. epiſt. 3. *Solet in mentem venire illius temporis.* Et lib. 5. de Fin. c. 1. *Venit mihi Platonis in mentem.* Alibi, nullo caſu adiuncto, cum appendice alterius verbi, tribus modis. Pro Roſcio Amerino c. 27. *Simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam huiusce depinxeris.* In Diuin. c. 8. *In mentem tibi non venit, quid negotii ſit, cauſſam publicam ſuſtinere?* Plautus in Mil. Act. 4. Sc. 8 v. 48.

> *Cum venit in mentem, mores vt*
> *mihi mutandi ſient.*

Animaduertimus, et dandi caſum quandoque omiſſum, vt apud Terentium in Eun. Act. 3. Sc. 2. v. 45.

> *Et illud de Rhodio dictum cum*
> *in mentem venit.*

Et Virgilius lib. 4. Aen. v. 39.

> *Cum venit in mentem, quorum*
> *conſederis aruis?*

Et Plautus loco proxime recitato.

In Ciliciam] Erat igitur in Aſia; cuius tres dioeceſes prouinciae ſuae attributas eſſe, ſcribit lib. 13. epiſt.

epiſt. 67. erat autem Laodiceae, vbi manſit ad Idus Maii: quod ſignificat lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. et lib. 6. ad eundem epiſt. 2. ergo ſcripta eſt epiſtola non quibus conſulibus Cicero iuit in prouinciam, Sulpicio et Marcello, ſed quibus deceſſit Paullo et Marcello.

Dii approbent] Fortunent. quod enim dii approbant, proſpere ſuccedit.

Poſteritatis otio] Poſteri temporis otio. *Poſteritas* enim non ſolum poſteros, verum etiam poſterum tempus oſtendit: vt orat. I. in Catilinam c. 9. *Tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas inuidiae nobis, ſi minus in praeſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat.* Et infra ibidem: *An inuidiam poſteritatis times?* Caeſar etiam lib. I. de bell. ciu. c. 13. *Habeat rationem poſteritatis, et periculi ſui.*

Conſules] *Proſpicias conſulas,* dixit lib. 3. epiſt. 2.

EPISTOLAE XIX.

ARGVMENTVM.

Oſtendit, aptiorem ſibi quaeſtorem obtingere non potuiſſe: et hortatur, vt maturet in prouinciam venire, antequam ipſe decedat: pollicetur autem quaecumque ad eum ornandum conferre poterit. Paullo et Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

Caldo] Cognomen Coeliorum in antiquo nummo humaniſſimi et eruditiſſimi hominis Fuluii Vrſini. Duos quaeſtores habuit Cicero in Cilicienſi prouincia, L. Meſcinium Rufum, de quo lib. 5. epiſt. 19. 20. 21. lib. 13. epiſt. 26. lib. 16. epiſt. 4. et Cn. Voluſium, de quo lib. 5. ad Attic. epiſt. 11. in extremo autem anno, diſcedente Voluſio, (ſic enim eſt credendum) ſucceſſit Coelius Caldus, quem prouinciae decedens Cicero praepoſuit. epiſt. 15. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 6.

Te mihi quaeſtorem obtigiſſe] In plerasque prouincias cum proconſulibus aut propraetoribus ſinguli iuris dicundi gratia quaeſtores ibant, in nonnullas bini, vt in Siciliam Lilybaetanus, et Syracuſanus: quod ſcriptum eſt apud Aſconium. duos et Cicero habuit in Cilicienſi prouincia, Cn. Voluſium, de quo lib. 5. ad Attic. epiſt. 11. et L. Meſcinium, de quo lib. 13. epiſt. 26. lib. 16. epiſt. 4. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 4. 7. nec tamen aliis, qui eandem prouinciam rexerant, duos quaeſtores fuiſſe arbitror: ſed Ciceroni, vt tres διοικήσεις Aſiaticae extra ordinem, ſic honoris cauſſa duo quaeſtores dati. quorum alter in quattuor veteribus dioeceſibus, Cilicia, Pamphylia, Lycaonia, Phrygiae maioris parte vltra Maeandrum, quae ab ordinario Ciliciae proconſule, vel propraetore ſimul omnes regebantur, alter in tribus nouis, ademptis Aſiae prouinciae,

vinciae, Laodicea, Cibyra, Apamea ius diceret. Voluſium ſuſpicor ante finem annui imperii, auocatum fortaſſe negotiis, diſceſſiſſe, et in eius locum ſorte Coelium veniſſe, extremo, vt opinor, menſe adminiſtrationis annuae. nam lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. *Annuum tempus,* inquit, *prope iam emeritum habebamus: dies enim* XXXIII. *erant reliqui.* Et infra: *Mihi deceſſionis dies* λεληθότως *obreptat: qui cum aduenerit,* ἄλλο πρόβλημα, *quem praeficiam; niſi Caldus quaeſtor venerit; de quo adhuc nihil certi habebamus.* Eum Cicero decedens prouinciae praepoſuit: epiſt. 15. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 6.

Eam ſortem] Proconſules, et propraetores aut ſortiebantur prouincias, aut comparabant inter ſe: quod lib. 1. epiſt. 9. oſtendimus: quaeſtores autem non comparatione, quod equidem ſciam, ſed ſortitione ibant in prouincias. lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Quaeſtorem habes non tuo iudicio delectum, ſed eum, quem ſors dedit.* Et pro Murena c. 8. *Quaeſtura vtriusque propemodum pari momento ſortis fuit.* Interdum tamen petentibus proconſulibus dabatur, vt, quem vellent, quaeſtorem ſine ſorte delectum in prouincias ducerent. quod Caeſar Pompeiusque impetrarunt. lib. 6. ad Attic. epiſt. 6. *Pompeius Q. Caſſium ſine ſorte delegit, Caeſar Antonium: ego ſorte datum offenderem?* Nec tamen id ſine ſenatus conſulto aut ſine lege factum. de ſenatus conſulto Liuius lib. 30. c. 33. *Laelium, cuius ante legati, eo anno quaeſtoris extra ſortem ex ſenatus conſulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu oppoſuit.* De lege Cicero orat. 2. in Antonium c. 20. *Quaeſtor es factus. deinde continuo ſine ſenatus conſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Caeſarem cucurriſti.*

Ad eam neceſſitudinem, quam nobis ſors tribuiſſet] Maximam ſcilicet, ac liberorum neceſſitudini proximam. quod enim ſorte eueniebat, id euenire deorum voluntate veteres arbitrabantur. propterea *ſors diuina* vocatur. Philip. 3. c. 10. *Qui ſunt,* inquit, *quos ſors diuina delectet?* Et poſt: *Duarum credo prouinciarum ſortes minus diuinas fuiſſe.* Et in Diuinatione c. 20. *Accuſaui eum, cui quaeſtor fueram, quicum me ſors, conſuetudoque maiorum, quicum me deorum hominumque iudicium coniunxerat.* Quod ad neceſſitudinem attinet, *mos maiorum,* inquit lib. 13. epiſt. 10. *hanc quaeſturae coniunctionem liberorum neceſſitudini proximam voluit eſſe.* et epiſt. 26. eiusdem libri: *L. Meſcinius ea mecum neceſſitudine coniunctus eſt, mihi quaeſtor fuit. Sed hanc cauſſam, quam ego, vt a maioribus accepi, ſemper grauem duxi, fecit virtute et humanitate ſua iuſtiorem.* Et in Diuinatione c. 19. et orat. pro Plancio c. 11. *Neceſſitudo* autem et *neceſſitas* idem ſunt, et duobus modis accipiuntur, vel pro coniunctione ſanguinis, aut amoris et officii. vt pro Sulla c. 1. *Si noſtram in accuſatione ſua neceſſitatem familiaritatemque violaſſet.* Et in oratione C. Caeſaris, qua legem Plautiam ſuaſit: *Equidem mihi videor pro noſtra neceſſitate non labore, non opera, non induſtria defuiſſe.* Vel pro eo, quod neceſſe eſt: vt ſaepe apud Ciceronem, Salluſtium, et alios. vide Gellium lib. 13. c. 3.

Poſtea-

Poſteaquam ERN. *Poſtea, cum*] Sic olim emendaui contra veteres libros, ſecutus videlicet conſuetudinem Latinae linguae: quod alii, vt video, poſtea probarunt. moneo tamen lectorem, in omnibus antiquis libris, et quos ante multos annos vidi, et quibus nunc vtor, plane ſcriptum eſſe *poſtea quam*, mendi origine, vt opinor, inde ducta, quod veteres, *quom*, pro *cum*, ſcribere ſoliti ſunt. libro etiam 11. ad Attic. epiſt. 12. idem mendum ſuſtuli. item lib. 2. de Leg. c. 25. quis non videt ita legendum, *poſtea, cum ſumptuoſa fieri funera, et lamentabilia coepiſſent:* non *poſtea, quam.*

Nihil neque a te ipſo] Idem ſcripſit lib. 6. ad Attic. epiſt. 4.

In Cilicia] Quo ſe iturum nonis Maii, dixit epiſt. 13.

In caſtris] Vt rem militarem ante deceſſionem ſuam collocaret. epiſt. 13.

Officium] Erga me: quia ſcripſiſti humaniſſime.

Ingenium] Quia ſcripſiſti elegantiſſime.

Opportuno] Vt ante, quam decedam, in prouinciam venire poſſis.

C. Virgilius] Qui Siciliam propraetor adminiſtrauerat, vt in orat. pro Plancio c. 40. Mirum eſt, quam hic omnes in mendo conſentiant veteres libri, cum habeant, *conſul Virgilius:* qui numquam conſul fuit. ex littera *C.* quam librarii pro *conſul,* interpretati ſunt, vitium fluxit.

De tua praeſertim dignitate] *Dignitatem* hic pro honore potius, quam pro exiſtimatione, quae res geſtas conſequitur, Cicero vſurpat, vt epiſt. 9.

Coniunctione] Quaeſtor enim ei, cui quaeſtor obtigit, arctiſſimo neceſſitudinis vinculo coniungitur. lib. 13. epiſt. 10.

Quaecumque] Alibi ponitur pro, *omnia quae*, ſubſequentibus duobus verbis, vt, *quaecumque facis, mihi grata ſunt:* hic pro *omnia,* ſimpliciter, vnico ſubiuncto verbo: quidquid garriat inepta Grammaticorum turba. vbi enim eorum auctoritate, qui Latini ſermonis vſu et ſcientia floruerunt, probari aliquid poſſe video; quiſquilias contemno. Sic lib. 3. ad Attic. epiſt. 21. *Te oro, vt, ſi quid erit, quod perſpicias, quamcumque in partem, quam planiſſime ad me ſcribas.* Et lib. 12. ad eundem epiſt. 21. Et orat. 2. in Catilinam c. 5. *Quae ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo.* Et lib. 1. de Orat. c. 2. *Permultos excellentes in quocumque genere videbis.* Et Virgilius lib. 3. Aen.

Ad te ERN. *In te proficiſcentur*] Ad Appium lib. 3. epiſt. 1. *Intelligo, omnia, quae a me profecta ſunt in te, tibi accidiſſe gratiſſima.*

Maxime tua] Quia cogitabat eum decedens prouinciae praeponere. epiſt. 15. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 4. cum de quaeſtore Meſcinio bene non exiſtimaret, vt ibidem oſtendit, et epiſt. 3. eiusdem libri.

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM III.

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Totus hic ad Appium, P. Clodii fratrem, ſcriptus liber eſt. primae ſex epiſtolae Ser. Sulpicio, M. Marcello coſſ. ſeptima L. Paullo, C. Marcello: octaua ante ſeptimam collocari debuit, cum ſcripta ſit Octobri menſe, ante deuictos Amanienſes: quod in extremo ſignificatur: ex quo patet, ſcriptam eſſe Sulpicio et Marcello coſſ. quinque reliquae ſcriptae ſunt conſulatum gerentibus Paullo et Marcello. Primam epiſtolam Phaniae, Appii liberto, dedit: eoque breuitatem excuſat, quod a liberto prudentiſſimo ac diligentiſſimo poſſet Appius omnem reipublicae ſtatum optime cognoſcere. Suam in Appium beneuolentiam declarat: eumque tacite hortatur, vt Clodiam gentem, ſibi adhuc, propter contentiones P. Clodii, non amicam, ſecum in gratiam reducat. Laudat alterum eius libertum Cilicem, vt Phaniam tamen pluris facere videatur. Valerium Iuriſconſultum, non ſine ioco, commendat.

EXPLANATIO.

A*ppio*] Eius Appii Clodii filio, qui cum P. Seruilio Iſaurico conſul fuerat, anno vrbis DCLXXIV. Obiit poſt pugnam Pharſalicam, vt auctor eſt Valerius Max. lib. I. c. 6. Repudiatum ab hac gente Lucii praenomen, ob turpem duorum gentilium vitam, Suetonius in Tib. c. I. oſtendit.

Pulchro] Gentis Claudiae fuere Pulchri, Nerones, Marcelli; patricii Pulchri et Nerones, plebeii Marcelli. quod Aſconius aliique tradiderunt. Nobilitatam hanc gentem duobus de triginta conſulatibus, dictaturis quinque, cenſuris ſeptem, triumphis ſex, duabus ouationibus, in Tiberii vita c. I. Suetonius dixit.

Imp.

Imp.] Ex qua pugna ſit hoc nomen adeptus, non apparet: rem tamen ab eo bene geſtam, non modo haec inſcriptio, quae *imperatorem* nominat, ſed vltima etiam epiſtola declarat: nam in ea ſuum ſtudium Cicero in ſupplicatione ob res proſpere geſtas Appio decernenda commemorat. Sperauit etiam triumphum: quem ei P. Dolabellae ademit accuſatio, vt epiſtolae duae demonſtrant, vna Ciceronis, decima huius libri, altera Coelii, nona libri octaui.

Quod iuuet ERN. *Quod vidi*] Et aperta ſententia eſt, et ita legitur in ſeptem antiquis libris. aliis placuit, *quod iuuet:* quod quale ſit, eruditi iudicabunt.

Reliquas res] Quas ab illo de ſtatu reipublicae audies.

Prouidentius] Prouidentia periculum vitat. *Prouidentius* igitur dixit, pro, maioris cautionis. poſſunt enim in alienas manus litterae peruenire.

Videntur aliquae meae partes] Vt aliquid ego quoque tibi ſignificem.

Ingenii] Quod amorem conciliat. vt enim corpori valetudo integra, color optimus, apta membrorum compoſitio, ſic animo ſpecies quaedam et pulchritudo ingenium eſt. omnis autem pulchritudo amorem conciliat.

Officii, humanitatis] Latius patet *humanitas*, quam *officium*.

Gratiſſima] Ex quo intellexi, te bona fide mecum in gratiam rediiſſe.

Caruimus] Ob inimicitias P. Clodii, Appii fratris, qui anno proximo perierat, a Milone, Ciceronis amiciſſimo, interfectus.

Quoniam tu ita vis] Tibi placet officiis coli amicitiam noſtram: quod ſi tibi non placeret, facerem inuita Minerua. qui ſi efficies, vt idem tuis quoque propinquis placeat; (tacite Appium hortatur, vt reliquos Clodios, ob veteres cum P. Clodio inimicitias infenſos, ſibi reconciliet) eandemque Mineruam, quam abs te non inuitam habeo, ab ipſis accipiam: ego plane hoc non Mineruae magis, quam tibi, referam acceptum, et iure eam non tam Pallada, vt vocatur, quam Appiada, de tuo nomine, nuncupabo. Iocum autem Cicero quaeſiuit in nominibus ſimiliter deſinentibus. In Mediceo libro Graecis litteris maiuſculis, ΠΑΛΛΑΔΑ, ſcriptum eſt.

Non inuita Minerua] Feliciter, ſucceſſu proſpero. abiit in adagium, *inuita*, vel *non inuita Minerua aliquid facere.* lib. 12. epiſt. 25. *Cauſſam tuam egi non inuita Minerua.* lib. 1. de Offic. c. 31. *Nihil decet inuita, vt aiunt, Minerua.* Et Horatius de Arte poetica v. 385.

Tu nihil inuita dices facieſue
Minerua.

Cilix] Quod ſeruis nomen fuerat, idem liberti retinebant, licet praenomen etiam et gentilicium nomen eius, a quo liberabantur, aſſumerent. *Cilix* autem hic vocabatur, quia ſaepe a patria ſerui appellabantur, vt *Aegypta* lib. 16. epiſt. 13.

Phaniam] Ad te proficiſcentem, cuius frui conſuetudine, licet Cilicem habeam, valde cuperem. lib. 2. epiſt. 15.

Iureconſultum] Eundem antea Lentulo, Ciliciae proconſuli, commenda-

mendarat lib. I. epiſt. vlt. eſt autem is, de quo lib. 7. epiſt. II.

Si non eſt] Non eſt iocus a veritate ſeiunctus. lib. I. epiſt. vlt.

Aliis] Quorum cauſſas recipit, nec optime defendit.

Agit gratias] Quod humaniter eum tractes.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Ciliciam prouinciam ſortitus, rogat Appium, vt eam ſibi quam maxime aptam, explicatamque tradat; quo ſit ei, cum ſucceſſerit, facilior et commodior adminiſtratio.

EXPLANATIO.

Contra voluntatem meam] Depoſuit enim prouinciam conſul: qua de re lib. 5. epiſt. 2. in ea vero ad Catonem lib. 15. epiſt. 4. *Si quisquam*, inquit, *fuit vmquam remotus et natura, et magis etiam, vt mihi quidem ſentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude, et ſermonibus vulgi, ego profecto is ſum. Teſtis eſt conſulatus meus: in quo, ſicut in reliqua vita, fateor ea me ſtudioſe ſecutum, ex quibus vera gloria naſci poſſet: ipſam quidem gloriam per ſe numquam putaui expetendam. Itaque et prouinciam ornatam, et ſpem non dubiam triumphi neglexi.*

Cum imperio] Duabus legibus dato, Cornelia a ſenatu, Curiata a populo.

Moleſtiis] Confirmat illud, *contra voluntatem meam.*

Quam ego ſum] Artificium petentis. voluntatis enim optimae ſignificatio parem elicit voluntatem.

Pro noſtra ſumma coniunctione] Iure, *ſumma*, dixit: quia coniungebantur et collegio, cum eſſet vterque augur, et beneuolentia, poſt gratiam reconciliatam. itaque dixit epiſt. ſequenti, *ſucceſſori coniunctiſſimo et amiciſſimo.* Et epiſt. 4. *Collegii coniunctio non mediocre vinculum mihi quidem attuliſſe videtur ad voluntates noſtras copulandas.*

Poteris autem plurimis] Habet ornamentum iteratio verbi; vt lib. 6. epiſt. 5. *Quotiescumque filium tuum video, (video autem fere quotidie) polliceor ei ſtudium meum.* vide illud lib. I. epiſt. I. *Si qui ſunt, qui velint, qui pauci ſunt.*

Ex ſenatus conſulto] Decreuerat enim ſenatus, vt duas prouincias conſulares, Syriam et Ciliciam, Bibulus et Cicero ſortirentur. Ciceroni Cilicia obtigerat. huius ſenatus conſulti mentio fit lib. 2. epiſt. 7. et 13. et lib. 15. epiſt. 7. hic autem lex non nominatur, quia lata nondum erat: ſed lata paullo poſt. nominatur autem lib. 15. epiſt. 7.

Quoad eius facere poteris] Quantum in te erit. nota locutio.

Quaſi decurſus] Lenitur interdum translatio praepoſito verbo, *quaſi*, aut eiusmodi alio: quod Ciceronis, Demetrii, et alii aliorum libri oſtendunt.

In

In eo genere] Vide illud, *in eo genere*, lib. 2. epiſt. 1.

Tui conſilii eſt] Tu conſiderabis. Appii prudentiam, et ſimul modeſtiam ſuam, qui nihil petat nominatim, oſtendit.

Pluribus verbis] Clauſula in primis efficax ad impetrandum. nam et ea nominat, quae mouere Appium debeant; et id ipſum tamen diſſimulat, ne diffidere videatur aut Appii voluntati, aut prudentiae.

Res] Cum is, qui prouinciam ſucceſſori tradit, operam omnino dare debeat, vel honoris ſui, vel reipublicae cauſſa, vt eam quam maxime aptam, explicatamque tradat.

Pro ſe] Cur ego pro ipſa re plura dicam; cum ſatis ipſa pro ſe loquatur? patet enim, quid te in tradenda mihi, tui amantiſſimo, prouincia facere oporteat.

Voluptatem eſſe capturum] Cum officii me tui memorem, gratumque cognoſces.

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Significat ſe Brundiſium veniſſe; cum Fabio, Appii legato, locutum eſſe: antequam ab vrbe diſcederet, nihil a ſenatu decretum, Sulpicio conſule repugnante, vt ſuis Bibulique legionibus in Italia ſupplementum ſcriberetur. Petit idem, quod in proxima epiſtola, vt Appius in tradenda prouincia commodet ſibi quam maxime poteſt, praecipue, ne numerum militum imminuat.

EXPLANATIO.

Brundiſium] Vbi duodecim amplius dies, et valetudinis incommodo, et Pontinii, legati ſui, exſpectatione commoratus eſt. lib. 5. ad Attic. epiſt. 8.

Praeſidio] Ob metum Parthici belli.

Supplementum] Vt ad binas legiones, quas et Cicero, et Bibulus habuit, copiae adderentur.

Bibuli] Cui Syria obtigerat, poſt Craſſum a Parthis interfectum.

Legionibus] Plutarchus cum Cicerone in Ciliciam iuiſſe narrat duodecim millia peditum, duo millia, et ſexcentos equites. quamquam in equitum numero ſuſpicor eſſe mendum. non enim cum duabus legionibus tantus videtur equitatus eſſe potuiſſe. niſi ſi ſexcenti Romani, reliqui omnes auxiliarii, extra ordinem, metu ſcilicet Parthici equitatus: qui poſt Craſſi necem imminere Romanis prouinciis videbatur.

Sulpicius conſul] Ser. Sulpicius Rufus, ex tribu Lemonia, iuris ciuilis cognitione excellens; cuius praeclaram habemus epiſtolam, qua Ciceronem conſolatus eſt lib. 4. 5.

Paſſurum ſe negaret] Ne exhauriretur militibus Italia, ſi forte delectum nouarum copiarum tempora reipublicae poſtularent.

Multa queſti ſumus] Ego et Bibulus. notandum loquendi genus. ſic alibi, *multa peccas*, et *multa*

deos venerati, dixit Caecina lib. 6. epiſt. 7.

Tabellariis] *Tabellarii* dicti a tabellis codicillorum, quod eas vltro citroque ferrent ante chartae et membranarum vſum: vt *librarii* a libris arborum, in quibus epiſtolae ſcribebantur. Beatus Hieronymus epiſtola 42. ad Niceam.

Coniunctiſſimo] Non refertur ad beneuolentiam. quorſum enim proxime ſubiunxiſſet, *et amiciſſimo?* ſed ad adiunctionem auguratus, quae alterum alteri non leuiter commendabat. Sed, quia fieri poterat, vt, qui ſimul augures eſſent, inter eos tamen amor non eſſet: ideo intulit, *et amiciſſimo:* vt ſe non ſolum collegii iure, verum etiam beneuolentia coniunctum Appio ſignificaret. nominat eandem collegii coniunctionem epiſtola ſequenti.

Pro noſtra conſociatiſſima ERN. *conſtantiſſima voluntate*] Sic quinque libri veteres: duo, et Mediceus, *pro noſtra conſociatiſſima*, vt voluntas vtriusque, poſt reditum in gratiam, *conſociatiſſima*, dicatur. Sin, *conſtantiſſima*, retinemus; vtriusque parem in conſtantia voluntatem, quae poſt reditum in gratiam officiis mutuis declarata fuerat, ſignificari credamus. quam ſententiam confirmat illud lib. 2. epiſt. 13. *Ego Appium valde diligo: meque ab eo diligi ſtatim coeptum eſſe, vt ſimultatem depoſuimus, ſenſi. Nam et honorificus in me conſul fuit, et ſuauis amicus, et ſtudioſus ſtudiorum etiam meorum. Mea vero officia ei non defuiſſe, tu es teſtis.* *Conſtantiam* ſuam infra quoque, epiſt. 9. Cicero nominat. Quod quisque magis probat, id ſequatur.

Integrum] Abeſſe tamen tres cohortes comperit. mendax igitur Fabius, verae autem Appii ad ſenatum litterae de militibus dimiſſis. epiſt. 6.

Senatus conſulta] De non imminuendis copiis

C. Pomtinum ERN. *Pontinium, legatum*] Praetorium, ac triumphalem. hunc Πομπτίνον, et Πομπτίνον Graeci libri nominant: ex Latinis alii *Pomptinum*, alii *Pomitinum*; nonnulli, quos ſecutus ſum, *Pontinium*, vt inter Romanas gentes, quae in *ius* deſinebant, agnoſcatur. Ciceronis, Ciliciae proconſulis, quaeſtores fuere L. Meſcinius, Cn. Voluſius, C. Coelius: legati, Q. Cicero eius frater, C. Pontinius, M. Anneius, L. Tullius; tribunus militum, Q. Fufidius; praefectus euocatorum, Antonius; praefectus fabrum, Q. Lepta; ſcriba, M. Tullius; accenſus, Pauſanias; interpres, M. Marcilius. de quaeſtore Meſcinio, lib. 5. epiſt. 19. et 20. lib. 13. epiſt. 26. lib. 16. epiſt. 4. De Voluſio, lib. 5. ad Attic. epiſt. 11. De Coelio, qui paucis diebus ante, quam Cicero decederet, in prouinciam venit, lib. 2. epiſt. 19. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. De legatis, lib. 15. epiſt. 4. De tribuno militum, lib. 13. epiſt. 12. De praefecto euocatorum, h. lib. epiſt. 6. De praefecto fabrum, h. lib. epiſt. 7. De ſcriba, lib. 5. epiſt. 20. De accenſo, h. lib. epiſt. 7. De interprete, lib. 13. epiſt. 54.

EPISTO-

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Exſpectari a ſe ſcribit L. Clodium cum Appii mandatis. ſuum ſtudium atque officium in omnibus rebus pollicetur. cauſſas, quibus ad eum diligendum adducatur, commemorat. Negotiale principium, reliqua fere moralia.

EXPLANATIO.

Clodio] Praefecto fabrum. epiſt. 8.

Meum ſtudium erga te et officium] Studio voluntas, officio res ipſa declaratur.

Q. Fabius] Fabiam gentem a Fabio, Herculis filio, dictam, ait Plutarchus. id probare videtur Feſtus, apud quem ſcripta ſunt haec: *Fouii, qui nunc Fabii dicuntur, dicti, quod princeps gentis eius ex ea natus ſit, cum qua Hercules in ſouea concubuit.* Deinde ſubiungit: *Alii putant, eum primum oſtendiſſe, quemadmodum vrſi et lupi foueis caperentur.*

Virgilianus] A Virgiliis in Fabios adoptionis iure tranſierat.

Flaccus] Valeriorum cognomen.

M. Octauius Cn. F.] Qui hoc anno aedilitatem curulem cum M. Coelio petiit. lib. 8. epiſt. 2.

Libro augurali] De augurum diſciplina ſcripto: de quo fit mentio epiſt. 9. et 11. et apud Feſtum.

Amantiſſime] Amore enim adductus videbatur, vt eum librum ad Ciceronem ſcripſerit.

Miſiſti] Vnum Appius miſerat, reliquos miſſurum ſe pollicitus erat. ideo epiſt. 9. *Velim, reliquum quod eſt promiſſi ac muneris tui, mihi perſoluas.* Et epiſt. 11. cum ſcripſiſſet Appius, confeciſſe iam ſe reliquos libros, ac miſſurum; reſpondit Cicero: *Augurales libros ad commune vtriusque noſtrum otium ſerua.*

Summa neceſſitudinis officia] Quae ſumma eſſe poſſunt noſtrae coniunctionis officia. Placeret, *ſummae neceſſitudinis.*

Conſtabunt] Non obſcura erunt, ſed patebunt. epiſt. ſequenti. et lib. 10. epiſt. 34.

Ex quo tempore] Depoſitas ab Appio et Cicerone inimicitias iam ante P. Clodii necem, atque adeo ante Appii conſulatum, indicat epiſt. 10. et lib. 2. epiſt. 13. et oratio pro Milone c. 27.

Duarum aetatum] Seneſcente iam Pompeio, Bruto iuuene. vtrumque cum laude nominat epiſt. 11.

Filiae tuae ſocerum] Duo Pompeii filii fuere, Cneus, et Sextus. Appii generum puto Cneum fuiſſe. nam Sexti coniugem Libonis filiam apud Dionem inuenio.

Generum tuum] Poſtea Porciam, Catonis Vticenſis, auunculi ſui, filiam, duxit vxorem, Appii filia dimiſſa: quod ex epiſtolis ad Atticum intelligitur.

Collegii] Cum augur vterque eſſet. lib. 2. epiſt. 13.

Honorifice a te approbata] Scripto

pto ad me augurali libro. epiſt. 9. et 11.

Non mediocre vinculum] Apud maiores enim non modo amicitiam violari fas non erat, ſed ne cooptari quidem ſacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio eſſet inimicus. epiſt. 10.

Ne mentiar] Licet nihil te, mea cauſſa, contra commodum tuum velim facere.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Agit Appio gratias, quod operam dederit, vt ſibi quam maxime expeditam prouinciam traderet: deinde rationem exponit itineris ſui; quo certius de congreſſu ſtatuere Appius poſſit.

EXPLANATIO.

Tralles] Vrbem Lydiae.

Neminem potuiſti] Captat beneuolentiam ab Appii prudentia.

Ex alio repetita] Hae Ciceronis litterae non exſtant.

Confirmata] Mutuis officiis.

Fide] Fidem nominat, quia redierant in gratiam. epiſt. 8. *Si quis eſt, qui neminem bona fide in gratiam putet redire poſſe: non noſtram is perfidiam coarguit, ſed indicat ſuam.*

Vt mihi conſuleres] Vt mihi expeditam prouinciam traderes.

Mea ratio] Meum prouinciale munus, totum negotium, quod ad prouinciam pertinet.

Solutior] Sine impedimento. ſic lib. 1. epiſt. 9. *Si mihi eſſent omnia ſolutiſſima:* pro, ſi meam voluntatem nulla res impediret. Quod autem hic dixit, *mea ratio facilior et ſolutior*, epiſt. 2. *facilior erit quaſi decurſus mei temporis.*

Sequitur illud] Nam apud bonos viros gratia gratiam parit.

Quibus adhuc] Poſt reconciliationem reſident nonnumquam veteris odii reliquiae, praeſertim ſi grauiores iniuriae anteceſſerint, quales a P. Clodio, Appii fratre, Cicero tulerat. ideo ſuſpicari poterant homines, non eſſe Appio Ciceronem amiciſſimum. epiſt. 8.

Neque enim obſcuris perſonis] Cum Cicero et Appius conſulares auguralesque eſſent. clarus igitur vterque. translatio a fabulis, in quibus veterum heroum, aut regum, id eſt non obſcuras, ſed illuſtres perſonas hiſtriones ſuſtinebant.

In cauſſis] In negotiis. dixi, *cauſſam* id ſaepe appellari a Cicerone, quod proprie ad aliquem pertinet. vide illud lib. 1. epiſt. 1. *in cauſſa haec ſunt.*

Tunc mihi ille dixit, quod claſſe tu velles decedere] Sic locutus lib. 7. epiſt. 28. *Memini, quod mihi deſipere videbare.* Aut diſtingue ſic: *Tunc mihi ille dixit: quod claſſe tu velles decedere, perfore accommodatum tibi, etc.* vt ſit, *quod*, pro quia.

Ad illam ERN. *Ad Sidam*] Praeponit *ad*, cum ſit loci nomen pro-

proprium, vt lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. *ad Capuam*, *ad Luceriam*. Sed hunc locum ex epiſtola ſequenti, in qua *Sida* nominatur, aliquis fortaſſe mutauit. nam libri veteres, etiam Mediceus, habent, *ad illam*, quod ferri poteſt.

Laodiceae] Vide, quae diximus lib. 2. epiſt. 17.

Ad meum aduentum] Vsque ad meum aduentum.

Tua ratio] *Ratio* non eſt voluntas, non negotium, non conſuetudo, non conſilium: quid igitur? vnico verbo non ſatis videtur explicari poſſe: hic quidem, *tua ratio poſtea eſt commutata*, valet, mutaſti, quod te facturum oſtenderas. non eadem fuit ſententia tua. Tale illud epiſt. 8. *Mea ratio in tota amicitia noſtra conſtans et grauis reperietur.* Vide, quae diximus in eo loco, *mea ratio fuit alia*, lib. 1. epiſt. 9.

Prope ERN. *Pridie Kal. Sext. puto*] Non errauit. nam eo die Laodiceam peruenit. epiſt. ſeq. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 16.

Mihi debetur] Vel in prouinciae commoda, vel in annuum ipſius victum, vel in ſtipendia militum eroganda.

Ad exercitum] Quem Appius reliquerat, cuius mentio fit epiſt. 2. Sic lib. 5. ad Attic. epiſt. 15. *Iter Laodicea faciebam ad* III. *Non. Sext. cum has litteras dabam, in caſtra in Lycaoniam.* Quamquam, ſi Plutarcho credimus, duas legiones Cicero ipſe in Ciliciam transiecit.

Ad Iconium] In Lycaonia, vbi erat exercitus. epiſt. ſequenti, et lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 15.

Fallit] De itineris ratione.

Ab re ipſa] Ab ipſo negotio: quo fortaſſe diutius impediar, quam vt poſſim circiter idus Sext. ad Iconium eſſe.

Oneris tibi imponere nec audeo quidquam] Non potuit neque verecundius petere, neque vehementius.

Quod tuo commodo fieri poſſit] De hoc loquendi more ſatis diximus lib. 1. epiſt. 1.

Magni intereſt] Vt colloquerentur de vtriusque inſtitutis in regenda prouincia, in quibus, quod et hae ad ipſum Appium, et ad Atticum epiſtolae declarant, non idem vterque ſenſit.

Si quis caſus] Retinet modeſtiam ſuam: quod enim de Appii voluntate ſuſpicatur, id in caſum confert.

Conſtabunt] Sic locutus epiſtola proxima.

Scaeuola] Muciae gentis cognomen. hic vel Appii legatus, vel quaeſtor in prouincia fuerat.

Vellem potuiſſet ERN. *potuiſſe obſequi*] Sic antiqui omnes libri, non *potuiſſet:* quod eſt in impreſſis. nihil igitur mutandum, cum alibi quoque ſic locutus Cicero ſit. vt lib. 7. ad Attic. epiſt. 1. *Vellem a principio te audiſſe amiciſſime monentem.* et lib. 8. ad eundem epiſt. 11. *Vellem tecum fuiſſe.*

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Oſtendit congreſſum a ſe expetitum, ab Appio vitatum: ſe tamen ei fore amiciſſimum. quaedam addit de ſuo itinere, vt Appius conſtituat, quo loco eum conuenire poſſit.

EXPLANATIO.

Non magis mihi faueo] Non minus a te, quam a me ipſo, praeſtari amicitiae noſtrae ea, quae debentur, officia cupio.

Meo facto] Quod a me factum eſt, vt te conuenirem, antequam decederes.

Quaeſiui ex Phania] Epiſt. 5.

Noſſe locum] Honeſtiorem ſcilicet, quam reliqui liberti.

In prima prouincia] Dixi iam, primam vrbem prouinciae Laodiceam fuiſſe. epiſt. proxima.

Vbi me quamprimum videre poſſes] Vt Laodiceae, id eſt, in prima prouincia; quod L. Clodius dixerat. mos enim fuit, vt ii, qui decedebant, ſucceſſorem exſpectarent in prima prouincia. Lib. 12. ad Attic. epiſt. 26.

Eo diſceſſiſti] In vltimam prouinciam: de quo ſic lib. 5. ad Attic. epiſt. 16. *Appius, vt audiuit nos venire, in vltimam prouinciam ſe coniecit, Tarſum vsque: ibi forum agit.* et ibidem epiſtola ſequenti.

Ad decedendum] Lex Cornelia, L. Sullae dictatoris, concedebat rectoribus prouinciarum, vt per triginta dies poſt ſucceſſoris aduentum in prouincia morari poſſent.

Alieni] Non amici, nulla neceſſitudine coniuncti.

Tarſum] In Ciliciam, in vltimam prouinciam: quod dixit lib. 5. ad Attic. epiſt. 16.

Et eſt in multis] Abeſt hoc a meo vetere libro: et ſane gloſſema eſſe potuit antecedentium verborum.

Forum agere] Ius dicere. epiſt. 8. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 16. et Feſtus.

Succedi] Pro, ſucceſſum iri. vnus antiquus liber, *ſuccedere.*

Abſenti mihi] Cum tu, abſente me, Tarſi forum ageres. Non dicit, *abſenti a prouincia*, cum in eam iam veniſſet. quod ſupra infraque oſtendit: ſed abſenti ab eo loco, vbi forum Appius agebat.

Detractus] Tua iuriſdictione Tarſenſi.

Paucitate] Exſiles legiones vocat lib. 5. ad Attic. epiſt. 15.

Abeſſe tres cohortes] Facta ſeditione. quinque nominat lib. 15. epiſt. 4. *Cum*, inquit, *ante aduentum meum ſeditione quadam exercitus eſſet diſſipatus, quinque cohortes ſine legato, ſine tribuno militum, denique etiam ſine centurione vllo apud Philomelum conſediſſent, reliquus exercitus eſſet in Lycaonia: M. Anneio legato imperaui, vt eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret.* Cohortem ex pluribus manipulis conſtare, ait Varro lib. 4. de L. L. in ea fuiſſe homines quingentos, Valerio Maximo, Plutarcho, Caeſare, Appiano teſtibus probatur.

nam Valerius duas Camertum legiones a C. Mario ciuitate donatas, Plutarchus mille Camertes ait. Iam Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 88. cum dixiſſet: *cohortes* CX. *expleverat:* ſubiunxit: *haec erant millia* XLV. Idem pugna Pharſalica quartam aciem ex ſex cohortibus conſtituit: quod Plutarchus in Caeſare confirmat: at eos fuiſſe tria millia, et idem Plutarchus in Pompeio, et Appianus quoque plane narrat. Poſtea, re militari commutata, ſexcentos in cohorte video fuiſſe: nam Cincius apud Gellium lib. 16. c. 4. legionem ex centuriis ſexaginta, cohortibus decem conſtituit.

Ne litteras quidem vllas] Cum te quotidie exſpectarem; tantum tamen abeſt, vt ipſe veneris, vt ne litteras quidem vllas a te acceperim. Hic non video, cur mutari quidquam neceſſe ſit.

Euocatorum] Milites erant emeriti, ſubito ex agris in militiam euocati: quos Cicero ex ſenatus conſulto in prouincia contraxerat: vt lib. 15. epiſt. 4. Craſtinum euocatum in prima acie contra Pompeianos procurrentem nominat Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 91. Euocatos etiam Antonius habuit in Mutinenſi certamine, lib. 10. epiſt. 30. et Octauianus, Dio lib. 45.

Cohortes] Quas ſecum Appius habebat. nam exercitus vniuerſus erat in Lycaonia, vnde abeſſe dixit tres cohortes epiſt. 15.

Aliquid negotii gerere] Contra ſempiternos hoſtes Amanienſes. lib. 2. epiſt. 10. et lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Litterae tuae] In quibus, cupere ſe cum Cicerone congredi, ſcripſerat Appius.

Secus] Male, ſecus ac vellem. ſic *aliter*, vſurpabant, vt lib. 2. de republ. apud Nonium, *cum ad villam veniſſet, et omnia aliter offendiſſet.*

Loci] Occaſionis.

Correxeris] Aliquo in me officio.

Salua lege] Quae vltra dies triginta, poſt ſucceſſoris aduentum, non permittebat in prouincia permanere.

Pridie Kal. Sext.] Sic lib. 15. epiſt. 2. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 16.

In Ciliciam] A Laodicea in Ciliciam. lib. 15. epiſt. 4.

Per Cappadociam] Nam et alia erat, eaque breuior, in Ciliciam via: quam cur omiſerit, exponit lib. 15. epiſt. 4.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Querelam Appii refellit: contraque ipſe queritur, et extollit virtutem contra inanem arrogantiam nobilitatis: ſe tamen ei fore amiciſſimum confirmat.

EXPLANATIO.

Cicero imp.] Sic eſt inſcribendum, non, *procos.* Scripſit enim, vt ipſe ait, hanc epiſtolam Laodiceae: quo ſe contulit aeſtiuis confectis, id eſt, Amanienſibus victis, qua victoria imperator appellatus

latus eſt, et Pindeniſſo capto. fuit autem Laodiceae a III. id. Febr. vsque ad non. Maii: quod lib. 6. ad Attic. epiſt. 2. oſtendit.

Legati Appiani] Quos monumentum exſtruere ad Appii laudem cupientes Cicero impedierat. epiſt. 9. Appianos populos in conuentu Synadenſi Plinius lib. 9. c. 29. nominat. Alii ſunt autem legati, de quibus epiſt. 8. illos enim queritur Appius prohibitos eſſe ire Romam ad ſe laudandum, horum autem aedificationem impeditam.

Volumen] Litteras *volumen* appellat, non quod inuolutae clauderentur, (plicabantur enim epiſtolae, inuoluebantur autem libri) ſed quod earum longitudo ſpeciem voluminis efficeret. itaque ſubiecit, (vt vnas litteras hic *volumen* appellari conſtet) *eadem epiſtola petebas.* ſic lib. 12. epiſt. 30. *non te epiſtolis, ſed voluminibus laceſſerem*, pro, ita longis, vt voluminum inſtar eſſent. Alibi vero *epiſtolarum volumina* nominat, quia deſcriptae multae, circa lignum eſſent inuolutae. lib. 9. ad Attic. epiſt. 10. *Euolui volumen epiſtolarum tuarum.* Ad Tironem lib. 16. epiſt. 17. *Tuas epiſtolas vis referri in volumina.* Et Tuſculanas quaeſtiones *volumina* appellat: Plinius quoque ſuos naturalis hiſtoriae libros, *volumina:* Ouidius quindecim libros Metamorphoſeos, *ter quinque volumina. Vmbilicos* ligna illa, quae voluminibus abſolutis adderentur, ideo dicta, quod vmbilici noſtri formam imitarentur, Porphyrio ſcriptum reliquit, inde natum, *ad vmbilicum adducere*, pro abſoluere: quod Horatius Epod. 14. v. 8. de ſuis iambis dixit: *peruenire ad vmbilicum*, Martialis lib. 4. epigr. 91. v. 2. Huiusmodi autem vmbilicos non modo ligneos, verum etiam oſſeos, corneosue ornamenti gratia interdum fuiſſe, idem Porphyrio auctor eſt: pingi etiam ſolitos, Martialis. Extremae partes, quod, extra volumen eminentes, cornuum ſimilitudinem prae ſe ferrent, *cornua* vocabantur: quibus ornamentum aliquod addi ſolitum, oſtendit Ouidius, cum librum ſuum eleg. I. Triſtium v. 8. ſic alloquitur:

Candida nec nigra cornua fronte geras.

Nec geras candida cornua, quae fortunae ſunt indicia laetioris, cum ſit atrata frons, qualem in calamitate noſtra decet eſſe. Eſt enim *frons libri*, exterior voluminis pars: *frontes* vero cum appellantur, exterior, et interior: itaque dixit idem v. II.

Nec fragili geminae poliantur pumice frontes.

Et Catullus carm. I.

Cui dono lepidum nouum libellum,
Arida modo pumice expolitum?

Martialis quoque *pumicatam* libri *frontem* dixit lib. I. epigr. 67. v. 10.

Aedificationem] Templum, opinor, Appio erigere volebant, vt optime de republica merito.

Peracute] Excogitaſti enim, quod a me cogitatum non eſt.

Tributa] Quibus Appio monumentum exſtruerent.

Recepiſſem] In Aſiam. nam, cum in prouinciam veniſſet, a Laodicea in Ciliciam profectus eſt. ibi pugnauit cum Amanienſibus, Pindeniſ-

deniſſumque cepit. mox, aeſtiuis iam confectis, Laodiceam in Aſiam rediit: vnde rurſus ad abſoluendam iurisdictionem Tarſum in Ciliciam iuit.

Aequitatem] Ironia.

Tributa] Quae ciuitates imponebant, vt collecta pecunia aedificaret.

Non poteram] Rem cauſſamque cognoſcere.

Ad me] In Ciliciam: vt ibi de toto negotio cognoſcerem.

Liberto] Accenſi munus libertis deferri ſolitum, indicat lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. in qua Antiochus Gabinius quidam, A. Gabinii libertus et accenſus nominatur. et lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 1.

Accenſo meo] Apparitorum multa genera, inter quos accenſi quoque erant, dicti, quod ſaepius ad neceſſarias res accirentur, vt ait Varro.

Audiui, cum diceret] Sic lib. 2. de Orat. c. 6. *Saepe ex ſocio meo audiui, cum is diceret, ſocerum ſuum Laelium ſemper fere cum Scipione ſolitum ruſticari.*

Vigilia] Nox in tres vigilias, et in quaternas horas vigiliae diuidebantur.

Fabrum] Qui exercitum ſequebantur, vt adminiſtrarent, quae ad bellum neceſſaria viderentur. *Fabrum* autem, non *fabrorum*, probaſſe Cicero videtur. de quo ſic in Oratore c. 46. *Iam, vt cenſoriae tabulae loquuntur, fabrum, et procum, audeo dicere, non fabrorum, et procorum.*

Ap. Claudio] Patriciae gentis, conſulari, augurali, opibus, ingenio, propinquis, affinibus florentiſſimo: vt omittam antiquorum nobilitatem, de qua diximus epiſt. 1.

Imperatori] Appellato, et a militibus et ab ſenatu: qui etiam ei ob victoriam ſupplicationes decreuerat. epiſt. vlt.

Ambitioſius] Studioſius: cum nullum officii genus ſoleam praetermittere.

Quid ni] Ciceronis, non Appii verba: ideo parentheſi includenda. Cur non crederem, inquit, id a te dictum? cum te tuae gentis antiqua nobilitas ſuperbum faciat.

Appius Lentulo] Appius ſuccedens Lentulo decedenti.

Prudentia] Naturalem ſignificat. nam ſeparatim deinde rerum vſum nominat.

Vrbanitatem] *Vrbanitas* et *dicacitas* non idem ſunt. itaque Demoſthenem, ait Quinctilianus lib. 6. c. 3. vrbanum fuiſſe, non dicacem. *vrbanitatem* autem eſſe illam, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque ſenſu, neque verbis, neque ore, geſtuue poſſit deprehendi: vt non tam ſit in ſingulis dictis, quam in toto colore dicendi: qualis apud Graecos ἀττικισμὸς ille, redolens Athenarum proprium ſaporem. Cicero autem in orat. pro Coelio c. 3. *Maledictio nihil habet propoſiti, praeter contumeliam: quae ſi petulantius iactatur, conuicium; ſi facetius, vrbanitas nominatur.*

Virtus] Habet enim ſimilitudinem quandam vrbanitatis.

Appietatem] Productione nominis fit ſonitus auribus ingratus: et ſimul ipſa res, nomini ſubiecta, deformatur. Appius autem nouum Ciceronis nomen, prae ſuo Lentulique contempſerat. quam ſuperbiam irridet Cicero, Claudiae familiae inſitam,

inſitam, vt ex omni patet hiſtoria, et his maxime Taciti verbis lib. I. Annal. c. 4. *Tiberium Neronem, maturum annis, ſpectatum bello, ſed vetere atque inſita Claudiae familiae ſuperbia.*

Ornamenta virtutis] Ipſam virtutem, a qua nullum abeſt ornamentum: vel, *ornamenta*, illa, quae a virtute proficiſcuntur: cum *Appietas* et *Lentulitas* nomina quidem ſpecioſa ſint, virtutis tamen ornamenta non habent.

Hominum opinionibus] Nam re vera non ſunt ampliſſima, ſi virtute careant. vulgus autem ipſam tantum honorum ſpeciem admiratur.

Vobis reliquiſſent] Qui ea nomina ſua virtute nobilitarunt: quorum vos nomina retinetis, virtutem non imitamini. Oſtendit Appium non a ſe ipſo, ſed a maioribus nobilem eſſe.

Maxima imperia] Praeturam, et conſulatum: quae vocantur *imperia.* vnde illud lib. 9. ad Attic. epiſt. 9. *Nos in libris habemus, non modo conſules a praetore, ſed ne praetores quidem creari ius eſſe, idque factum eſſe numquam: conſules, eo non eſſe ius, quod maius imperium a minore rogari non ſit ius.* Praeſtant autem poteſtate ceteris omnibus magiſtratibus: ideo *maxima imperia* vocantur. nam cenſura, licet inter maiores magiſtratus, imperio tamen carebat.

Ad honorem] Summus enim honor conſulatus: de quo ſic Liuius lib. 2. c. 1. *Libertatis originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quam quod deminutum quidquam ſit ex regia poteſtate, numeres. Omnia iura, omnia inſignia primi conſules tenuere. id modo cautum eſt, ne, ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur.*

Ad gloriam] Patefacta enim et oppreſſa Catilinae coniuratione, tantum adeptus eſt gloriae, nihil vt expetere amplius poſſet.

Superiorem numquam] Quod [illegible]io re ipſa detraxit, verbis reſtituit. nam, cum dixit, *viros eſſe, qui ea vobis reliquiſſent, magnos arbitrabar;* nimirum iis viris non eſſe Appium ſimilem oſtendit: rurſus, cum ſe non eſſe Appio ſuperiorem fatetur, nec ſibi tamen quidquam ad honorem aut gloriam deeſſe, ornat Appium ampliſſima laude, qui ſit ei par, qui ſibi nihil nec ad honorem neque ad gloriam acquirendum putet.

Vel Cn. Pompeium] Appii ſententiam Pompeii ſententia ac iudicio debilitat: vt in forenſibus cauſſis, vbi teſtibus res agitur, opponuntur ignobilioribus clari viri, egentibus locupletes.

Omnibus, qui vmquam fuerunt] Solus enim ad eam diem ter Pompeius triumphauerat, ex tribus orbis terrarum partibus victoria comparata.

P. Lentulum] Hunc nominat, cuius beneficio in patriam redierat, ne videatur eum proprie nominaſſe, cum dixit, *Lentulitatem.* poteſt enim nomen illud in omnes Lentulos, qui nobilitatem a maioribus accepiſſent, non in hunc, qui ſua virtute clarus erat, cuique Cicero plurimum debebat, cum quadam contumelia conferri.

Quem mihi ipſi antepono] Praeclarum artificium. nam, ſi et me vobis parem ſperaui eſſe factum; et Lentulum mihi ipſi antepono: ſequi-

ſequitur, vt eundem vobis quoque anteponam. quid igitur laborem, ſi tu me, quaſi nouum hominem, contemnis, te autem, tamquam nobilem, magni facis; cum dixeris, *Cicero Appio noluit.* nam eos viros, quos et mihi et tibi antepono, aliter exiſtimare video.

Si aliter exiſtimas] Si diſſentis a Pompeio et Lentulo; et ideo me contemnis, quia nouus homo ſum.

Nihil errabis] Non eſt hoc ſine quodam Appii contemptu: ita enim effertur, quaſi rudiorem peritior doceat, et quaſi, nobilitas quid ſit, Appius ignorare videatur.

Vt, quid ſit εὐγένεια, quid ſit nobilitas, intelligas] Vt intelligas, vtrum idem ſint, an inter ſe differant εὐγένεια, et nobilitas. Quaſi dicat: falleris, cum vel te putas, quia ſis εὐγενὴς, hoc eſt claro genere natus, ideo nobilem eſſe, vel me, quia non ſum εὐγενὴς, propterea nobilem eſſe non poſſe. poteſt enim εὐγένεια eſſe, vbi non ſit nobilitas; et nobilitas, vbi non ſit εὐγένεια. nobilitas enim a maioribus non accipitur, ſed virtute, magnisque in rempublicam meritis comparatur. Haec fuit Athenodori ſententia; quam homo nouus Cicero libenter probat. Ariſtoteles autem in Politicis libris nobilitatem in maiorum claritate, et in opibus ponit.

Sandonis filius] Patris nomen adiunxit, vt eum diſtingueret ab altero Athenodoro, eius aequali. nam, vt ait Strabo lib. 4. Athenodori duo fuere: quorum alter, qui Cordilio vocatus eſt, cum M. Catone vixit, et apud eum obiit; alter vero, Sandonis filius, quem et Cananitam a quodam vico appellant, Caeſaris Auguſti praeceptor fuit. De hoc ipſo Athenodoro Suidas mentionem facit: et idem Sandonem philoſophum nominat, huius, opinor, Athenodori patrem.

Quid de his rebus] Quid de praeſtantia, quid de nobilitate ſcripſerit.

Amiciſſimum] Epiſtolae clauſula non caret arte. lenit enim amoris commemoratio animum Appii, iratum fortaſſe ob ſuperiora. ita Cicero non ſolum cauſſa, ſed etiam humanitate vincit.

Laborarim] Cum aliis in rebus, de quibus epiſt. 9. tum in ſupplicatione tibi decernenda, de qua epiſt. vlt.

Iſta cura] Hoc te mouere non debuit. alios habeo cupidos honoris mei, maxime vero Cn. Pompeium: quem ſignificat, cum ait, Μητίετα Ζεύς. recitat autem Agamemnonis verba apud Homerum, contra Achillem lib. 1. Iliad. v. 174. *Apud me alii quoque, qui me honorabunt, maxime vero conſiliarius Iupiter:* vt, quemadmodum Agamemnon ſuum Iouem appellauit Neſtorem, ſic de Pompeio Cicero intelligat, a quo ſe amari vehementer putabat. aut nihil proprie de Pompeio, ſed vniuerſe de amicis omnibus dixit, licet extrema Homeri verba ad vnum ſpectent. Fortaſſe etiam non ſcripſit Cicero illud, Μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς, ſed aliquis addidit, vt verſum abſolueret, ignarus Ciceroniani moris. Quid enim notos poetarum verſus a primo ad vltimum nominaret? exemplo illud eſt (vt omittam alia) lib. 6. epiſt. 18. Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα.

Natura]

Natura] Naturae vitia nonnihil excuſantur. ſimul igitur et accuſat, et excuſat Appium.

Non perficies] Si tua mihi officia defuerint, non mea quidem culpa, ſed quod φιλαίτιος natura ſis, et calumniis in amicos delecteris: ego tamen retinebo conſtantiam meam; officia, quae ſoleo, in te conferam: quae ſi tibi minus grata fuerint, non laborabo.

Conſcientia officii mei] Veritas enim, et innocentia, ſuis freta viribus, animos addit: delicta vero ſequitur metus et humilitas.

Beneuolentiae] Simulare enim, aut diſſimulare, aut omnino quidquam celare, beneuolentia non patitur. quod etiam indicat illud lib. 1. ad Attic. epiſt. 18. *Nihil mihi nunc ſcito tam deeſſe, quam hominem eum, quicum omnia, quae me cura aliqua afficiunt, vna communicem: qui me amet, qui ſapiat, quicum ego colloquar, nihil fingam, nihil diſſimulem, nihil obtegam.*

Certo iudicio ſuſceptam] Eo ſuſceptam animo, vt perpetuo conſeruarem. Hoc dicit, ne videatur ficte in gratiam rediiſſe: quod ſuſpicari Appius videbatur, cum in malam partem acciperet ea, quae minime contra eius exiſtimationem a ſe fieri Cicero voluerat.

Quoad tu voles] Ita ſuam humanitatem declarat, ne pluris tamen, quam eius dignitas ferat, Appii amicitiam aeſtimare videatur. tale illud lib. 5. epiſt. 2. *Maneo in voluntate, et, quoad voles tu, permanebo.*

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Refellit ea, quae Appius obiecerat; probatque ſi quid fecerit, quod Appius inique factum, ſuique deformandi conſilio, interpretaretur; ipſumque Appium aut imprudentem ſignificat, qui ſermonibus non proborum hominum crediderit; aut nimis aſtutum, qui ea, quae ipſi in mentem veniant, aliis attribuat. Agit gratias, quod ſcripſerit diligenter de rebus vrbanis, ſeque omnia Ciceronis mandata curaturum promiſerit: in quibus id praecipue rogat, ne ſibi prouincia prorogetur. addit de ſuis rebus, de itinere Amanum verſus: item de Parthis, falſum fuiſſe. de rebus Appii, de ſuis, de tota republica creberrimas litteras poſcit.

EXPLANATIO.

Cum ad vrbem eſſes] Antea, *iſſes:* nos, *eſſes. Eſſe* autem *ad vrbem* dicebantur, qui cum poteſtate prouinciali aut nuper e prouincia reuertiſſent, aut nondum in prouinciam profecti eſſent. ſic enim ſcripſit Aſconius: eoque modo Cicero, Salluſtius, et alii eiusdem aetatis locuti. ſolebant autem, qui ob res in prouincia geſtas triumphum peterent, extra vrbem exſpectare, donec, lege lata, triumphantes vrbem introire poſſent. Et de triumpho Appium cogitaſſe, ex epiſt.

10. co-

10. cognoſcitur; ne triumpharet, accuſatione Dolabellae factum eſt, lib. 8. epiſt. 6.

Refrigerato] Imminuto. ſic Act. 1. in Ver. c. 10. *refrigerata accuſatio.* manifeſta translatio: cum actionem vis frigoris impediat. ſic ad Dolabellam, lib. 9. epiſt. 10. *Vnum vereor, ne baſia Caeſaris refrixerit.* Contra *calere* dicitur id, quod ſine intermiſſione fit. lib. 8. epiſt. 1. *rumores caluerunt.* lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. *iudicia calent.*

Hominum prouincialium] Quibus de meo in te animo falſa narrantibus credidiſti. Phryges et Lycaones nominat epiſt. 10.

Breui reſponderem] Breuis reſponſio non fuit: ſed breuis fortaſſe prae Appii querela: dixit enim, *cum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione ſcripſiſſes.*

Definitum aut certum] Nam neque rem nominauerat Appius, ex qua non eſſe ſibi amicum Ciceronem coniiceret: neque certa ſigna poſuerat, cum ex vultu et taciturnitate de Ciceronis animo coniecturam faceret.

Pro tribunali] In tribunali: vt *pro roſtris, pro aede;* ſic enim Feſtus interpretatur.

Poſſum intelligere] Quia conſcius mihi ſum animi erga te mei. ex quo ſequitur, vt, quid a te dicatur, non intelligam.

Ex ſuperiore, et ex aequo loco] Et pro tribunali, et priuatis in locis.

Ad legatos] Queſtus erat Appius, quod legatos ciuitatum Romam ire, vt Appium in ſenatu laudarent, prohibuiſſet.

Elegantius] Commodius: quia ita ſumptus ciuitatum minui, ne tuam tamen dignitatem imminuerem.

Iuſtius] Quid enim iuſtius, quam leuare ſumptibus egentiſſimas ciuitates, praeſertim cum ipſae poſtulent?

Totum genus legationum] Hanc vnam ob cauſſam legatos Romam ire, vt te laudarent, neſciebam.

Tuo nomine] Tui laudandi cauſſa.

Principes] Primarii ciues.

Cum ſoluendo non eſſent] Cum ea tributa ſoluere non poſſent. lib. 13. ad Attic. epiſt. 10. *Magius ſoluendo non erat.* lib. 2. de Offic. c. 22. *In pecuniis creditis occultat ſuum gaudium, ne videatur non fuiſſe ſoluendo.*

Sapientem] Sapientis autem eſt, inania contemnere.

Vt nunc loquimur] Non quod, *vrbanus,* nouum eſſet verbum, cum eo Plautus quoque non ſemel vſus eſſet; ſed quod noua ſignificatio. quod enim peregrini homines ab vrbanis morum elegantia et lepore vincebantur; inde coeptum Ciceronis aetate, *vrbanus homo* dici, pro eo, cuius in factis aut dictis nihil odioſum, nihil inconditum, nihil turpe notaretur. epiſtola etiam proxima vrbanitatem in Appio laudauit.

In ea enim ciuitate] Ex his verbis, proxime legendum, *Synnadenſium,* non *Myndenſium,* coniicio: cum dixerit iam, *idque me arbitror Synnadis pro tribunali multis verbis diſputauiſſe.*

Conſilium totum] Vt Romam venirent tui laudandi cauſſa.

Suo ſumtu] Non ciuitatum. dixit enim: *vt ſumtus egentiſſimarum ciuitatum minueret.*

Legitimo] Quantum lex Cornelia concedebat. epiſt. 10.

Quid enim reprehendi poteſt] Ex his, quae Synnadis pro tribunali diſputaui.

Quaſi conſulto] Quia de induſtria viſus eſt ediecre, ne quis iniuſſu ſuo Romam proficiſceretur; vt impedimentum profecturis Romam legationibus obiiceret.

Si cuius aures] Quaerit enim cauſſas diſcordiarum.

Edictum] Ex quo in prouincia ius dicerem.

Translatitium eſt] Vſitatum, quod ad omnes conſuetudine transfertur. ſic Coelius epiſt. 5. *Noſti haec translatitia*. lib. 3. ad Attic. epiſt. 23. *Alterum caput eſt translatitium de impunitate*. lib. I. in Ver. c. 44. *In re tam vſitata, ſatis eſt oſtendere, omnes antea ius ita dixiſſe, et hoc vetus edictum translatitiumque eſſe.* Suetonius in Nerone c. 33. *Raptum, inter maximos imbres, translatitio funere extulit.* Et Plinius lib. 10. c. 50. *Hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum inuenio, iam lege C. Fannii conſulis, ne quid volucrum poneretur, praeter vnam gallinam, quae non eſſet altilis: quod deinde caput translatum, per omnes leges ambulauit.* Haec igitur eſt ſententia Ciceronis. Quod edixi, ne legati Romam iniuſſu meo proficiſcerentur; ex quo ſuſpicatus es, me exquiſiuiſſe aliquid, in quo te offenderem: noui nihil feci, aut a me exquiſitum, vt minuerem dignitatem tuam: translatitium id fuit, vſitatum antea. cum enim nec priuatae rei cauſſa, nec vt homini priuato, nec vt in priuato loco, ſed vt in ſenatu gratias tibi agerent, mitti legatos intelligerem; cur in eo me de tua priuata contumelia cogitaſſe putas? quod ſi tua priuata res, non publica, ageretur; querendi fortaſſe de me ſi non veram, ſpecioſam tamen cauſſam haberes. nunc, ſi priuatae rei cauſſa legari crediidiſſem, plane deſipiens fuiſſem.

Publico orbis terrae conſilio] Orat. 4. in Antonium c. 6. *Senatum, id eſt, orbis terrae conſilium, delere geſtit.* Et in eundem 7. c 7. *Turpe eſt, ſummo conſilio orbis terrae, praeſertim in re tam perſpicua, conſilium intelligi defuiſſe.*

Excluſi eos] Priuaui eos proficiſcendi poteſtate, qui me in caſtra ad Iconium, et qui trans Taurum perſequi non poſſent. nam ſi nec iniuſſu Ciceronis Romam ire, nec vnum perſequi trans Taurum poterant, vt eundi facultatem impetrarent, videbantur excludi, id eſt, prorſus omni eundi Romam poteſtate priuari. Hoc ſuſpicatus erat Appius. Cicero refellit.

In caſtra] Ad Iconium. epiſt. 5. 6. et lib. 15. epiſt. 4.

Trans Taurum] Iconium enim cis Taurum fuit.

Commoratus] Biduum Laodiceae, quatriduum Apameae, triduum Synnadis, totidem Philomeli. ſic enim ſcripſit ad Catonem lib. 15. epiſt. 4. aliter tamen lib. 5. ad Attic. epiſt. 16. et 20. Commoratus autem, quia ius in iis opidis dixit. qua iuriſdictione nihil aequabilius, nihil lenius, nihil grauius eſſe potuiſſe, ſcripſit lib. 5. ad Attic. epiſt. 20.

Venditionem tributorum] Cum enim exigi celeriter tributa non poſſunt, venduntur alicui, qui, quanti emit, tantum ſtatim de ſuo nume

numerat: deinde exigit acerbiſſime, accepta cogendi poteſtate.

Capitum atque oſtiorum] Cum per ſingula capita atque oſtia exiguntur tributa per eos, quibus vendita ſunt. Feſtus: *Tributorum collationum cum ſit alia in capite, alia ex cenſu, dicitur etiam quoddam temerarium, vt poſt vrbem a Gallis captam collatum eſt. quia proximis quindecim annis cenſus alius non erat.*

Per magiſtratus ſuos] Hoc adiunxit, ne perditas ab Appio ciuitates videatur dicere. perditas tamen per Appium maxime, ſignificat in epiſtolis ad Attic. atque haec ipſa tributa ita memorat lib. 5. epiſt. 16. *Audiuimus nihil aliud, niſi imperata* ἐπικεφάλια *ſoluere non poſſe:* ὠνὰς *omnium venditas: ciuitatum gemitus, ploratus: monſtra quaedam non hominis, ſed ferae neſcio cuius immanis.* In epiſtola vero 2. lib. 6. expilatas a ſuis etiam magiſtratibus ciuitates, easque pecunias ſuo iuſſu redditas eſſe narrat.

Non neceſſario] Nec enim vlla neceſſitate cogebantur eas legationes Romam mittere.

Iſtiusmodi ſermones] Quod ais viſum eſſe quibusdam, edictum meum quaſi conſulto ad iſtas legationes impediendas eſſe accommodatum; et illud, me exquiſiuiſſe aliquid, in quo te offenderem.

Non debuiſti credere] Aut enim, ſi credidit, imprudens; aut, ſi finxit ipſe, non amicus.

Minime liberale] Indignum homine liberaliter educato.

Generum tuum Lentulum] Tres igitur Appius generos habuit. nam de duobus Cn. Pompeii filio, et M. Bruto, mentionem fecit epiſt. 4. Retulit autem ad eum Romae. Sed mihi ſuſpectus locus eſt. cur enim ad hunc potius retulit, qui nusquam praeterea nominatur, quam ad reliquos generos? auget ſuſpicionem diſſenſio veterum librorum: nam Lentuli mentionem plerique non habent.

Libertum tuum] Phaniam. epiſt. 5.

Praefectum] L. Clodium. epiſt. 5. 6.

Auctoribus] Monent enim, ne inter amicos tale quidquam dicatur, quale tu ad me ſcripſiſti, hoc inquam: *Diſputabant; ego contra diſſerebam.*

Diſputabant] Contra te Cicero.

Contra diſſerebam] Cum ego te contra illos defenderem.

Dicebant] Ideo legationes a te impeditas, quia meae laudi inimicus eſſes.

Voluiſſes] Id enim ei dixerat L. Clodius. epiſt. 5. et 6.

Taurum ipſe tranſiſti] Quod hominis alieni et fugientis congreſſum fuiſſe, ſcripſit epiſt. 6. ad Atticum autem lib. 5. epiſt. 16. *Appius, vt audiuit nos venire, in vltimam prouinciam ſe coniecit Tarſum vsque: ibi forum agit.* Et in ſequenti ad eundem: *Appius noſter, cum me aduentare videret, profectus eſt Tarſum vsque Laodicea. ibi forum agit, cum ego ſim in prouincia; quam eius iniuriam non inſector.*

Conuentus] Iuris dicendi cauſſa.

Non dicam plura] Quae mihi de te dicta ſunt.

Obiurgem] Quod maleuolorum ſermonibus aures dediſti.

Culpa eſt] Qui genus ſermonis inducis in amicitiam noſtram minime liberale.

 Quod

Quod audis] Cum iſtiusmodi ſermonibus non debueris credere.

Mea ratio] Eodem modo epiſt. 5. *Tua ratio poſtea eſt commutata.* Et lib. I. epiſt. 9 *Mea ratio fuit alia. Mea*, inquit, *ratio conſtans et grauis reperietur:* pro, nihil inconſtanter aut leuiter commiſi: perpetuam quandam in tota amicitia noſtra conſtantiam et grauitatem ſeruaui: cum tua ratio neque conſtans fuerit, id quod ex vitato congreſſu poſſum ſuſpicari; neque grauis, cum credideris Phrygum et Lycaonum maleuolis de me ſermonibus. epiſt. IO. in extremo.

Aſtutiorem] Quaſi conſulto ad legationes impediendas meum edictum accommodauerim. quae aſtutia videtur.

Callidius] Cum ironia. potius enim ſtultitia, quam calliditas eſt.

Non arbitrarer] Non enim fore putabam, vt in prouinciam irem. epiſt. 2.

Iure optimo] Nam, ſi ego te in prouincia laederem, tu me abſentem iure optimo deſereres.

Quod te putem nolle dici] Recte: nec aliter eſt in antiquis libris. nam illa inferiora ſubiungit Cicero ad Appium conſolandum: *Hos ego ſermones, etc.* Quis autem non laboraſſe Appium credat, ſi ſuae cohorti malediceretur? debet enim, qui prouinciae praeeſt, non ipſe tantum vacare culpa, ſed ſuos quoque praeſtare. quod Cicero fratrem ſuum, Aſiae proconſulem, diligenter monet in illa praeclara de officio proconſulis epiſtola.

Male dicitur] *Male dicere alicui*, eſt de fama ſermonibus detrahere.

In plures] Non enim tibi, ſed tuis male dicitur.

Clodius] L. Clodius, praefectus fabrum. epiſt. 5.

Aliorum improbitate] Vſitata ratio criminis deriuandi. nam et lib. 2. in Ver. c. 20. *Aiunt eum*, inquit, *queri ſolere nonnumquam, ſe miſerum, quod non ſuis, ſed ſuorum peccatis et criminibus prematur.*

Multi ſunt] Vt reprimere non potuerim, etiam ſi vellem.

Non offendunt] Nec enim tu aliorum facta praeſtare debes.

Laceſſiui numquam] Non excitaui, non commoui.

Repreſſi] Sic Coelius lib. 8. epiſt. I. *Eos ſermones repreſſit.* Et epiſt. 6. eiusdem libri: *Retudit ſermones.*

Neminem bona fide in gratiam redire] Sermonum haec erat cauſſa improbis hominibus.

Diſſimilitudine] Vide lib. 2. epiſt. 13. et lib. 6. ad Attic. epiſt. I.

Laedi ſe putat] Notat homines prouinciales, qui non eosdem e Ciceronis inſtitutis fructus caperent, quos ex Appii adminiſtratione capere conſueuerant. Huc ſpectat id, quod ſequitur: *Liberalitas tua latius in prouincia patuit.* Et illud paullo poſt: *Non debent mirari homines, me eſſe acerbum ſibi, vt ſim dulcis mihi.* Alii legendum arbitrantur, *laedi te putat:* diſcedentes primum ab antiquis libris, deinde etiam (vt mihi videor oſtendiſſe) a mente Ciceronis.

Liberalitas tua] Cum videatur eum laudare, carpit, quaſi ex alieno liberalem.

Vt hominis nobiliſſimi] Excuſat qua ratione poteſt Appii inſtituta. nobilitas enim ad liberalitatem hortatur. Sed de nobilitate quid ipſe ſentiat, ſuperiore docuit epiſtola.

Limauit

Limauit aliquid] Detriuit aliquid, detraxit, imminuit, vt lima ſolet. Hic moneo lectorem, cui fucum fieri non patior, in omnibus, quos ego adhuc viderim, antiquis libris, pro *limauit*, eſſe, *limabit*, vno dumtaxat excepto, in quo eſt, *limitauit*. quo equidem tot librorum conſenſu valde moueor: nec puto. ſi quid obſcurum nobis eſt, aut etiam corruptum videtur, propterea ſtatim repudiandum. *Limitare* autem *de alicuius prolixa natura*, fortaſſe eſt, quod aliquis prolixe et liberaliter facere conſueuerit, id quaſi intra limites reducere, quos largiendo tranſire non liceat.

Propter quandam triſtitiam temporum] Callide; ne videatur ſua ſponte ab Appio diſſentire. Temporum, inquit, ratio liberalitatem reſpuit, in qua fortaſſe te, ſi ſoluta mea voluntas eſſet, imitarer.

Ad largiendum ex alieno] Acerbe in Appium, quaſi eius liberalitas ex alieno fuerit, ideoque late patuerit in prouincia.

Quibus alii mouentur] Sapientis enim eſt, parere temporibus. lib. 4. epiſt 9.

Acerbum ſibi] Quia largitiones Appii non imitor.

Vt ſim dulcis mihi] Vt meae laudi conſulam. aperta translatio, contrariis expreſſa, vt in Laelio c. 24. *Scitum eſt illud Catonis, multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur.*

Aut oneris] Fortaſſe ne quid ei mandaretur, ſi Parthi in Syriam irrumperent: quod poſt M. Craſſi necem timebatur.

Aut temporis] Suſpicabatur fore, quod accidit, vt ſucceſſor ei non mitteretur, propter Gallias impedita prouinciarum omnium ſucceſſione. qua de re lib. 8. epiſt. 10. et lib. 2. epiſt. 10.

Hortenſium] Q. Hortenſium oratorem.

Noſtrum collegam] Collegam Appii et Ciceronis in auguratu: quod legitur in prooemio libri de clar. orat. et Philip. 2. c. 2.

Familiarem] Appio quidem ita ſtuduit, vt eum, a Dolabella accuſatum, defenderet. in Bruto c. 64. et 94.

Sententia bima] Vt prouinciae per biennium ab iisdem obtinerentur.

Amanum] Quo in monte quae geſſerit, ſcripſit ad Coelium lib. 2. epiſt. 10. ſed copioſius ad Catonem lib. 15. epiſt. 4.

Mopſuheſtiae] Opidum Ciliciae, cuius in gymnaſio Syriae rex Seleucus, Grypi filius, ob tyrannidem iniquiſſimam a populo crematus eſt. Appianus in Syriaco.

Parthico ornatu] Quo plus terroris inferrent. finitimi Syriis Arabes ſunt: ideo facilis irruptio eſt. lib. 8. epiſt. 10.

Pompeium noſtrum] Quo abſente infirma reſpublica videtur. lib. 5. ad Attic. epiſt. 11. *Pompeius mihi quoque videbatur, quod ſcribis Varronem dicere, in Hiſpaniam certe iturus. id ego minime probabam; qui quidem Theophani facile perſuaſi, nihil eſſe melius, quam nusquam illum diſcedere.* Reuerſus tamen e prouincia, vt contentiones inter Caeſarem et Pompeium ſedarentur, cenſuit, vt in Hiſpaniam iret: de quo ſic lib. 6.

 epiſt. 6.

epiſt. 6. *Eundum in Hiſpaniam cenſui: quod ſi feciſſet, ciuile bellum nullum omnino fuiſſet.*

Hiſpaniam] Quam per legatos abſens adminiſtrabat, acceptam lege Trebonia in quinquennium.

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Appii litteris, humaniſſime ſcriptis, humaniſſime et ipſe reſpondet: gratulatur de triumphi ſpe: hortatur ad abſolutionem librorum auguralium: petit, vt ſupplicationem ſibi decernendam curet.

EXPLANATIO.

Vix tandem] Quantopere eas Appii litteras exſpectaret, hoc principio ſignificat. ſero enim nimis videtur fieri, quod vehementer cupimus.

Dignas Ap. Clodio] Quaſi aliae Appii litterae non tam ipſius voluntate, qui natura ad humanitatem inclinaret, ſed ob ſermones improborum ſcriptae ſint.

Vrbanitatem] Humanitatem illam, quae in vrbanis hominibus agnoſcitur epiſt. 7. *Homo, mea ſententia, ſumma prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum vſu, addo vrbanitatem, quae eſt virtus, vt Stoici rectiſſime putant.* Et epiſt. 8. *Te hominem non ſolum ſapientem, verum etiam (vt nunc loquimur) vrbanum.*

Ex Aſia] Ex ea parte Aſiae, quae ad prouinciam Ciliciam non pertinuit

Proficiſci] Romam, vt te laudarent.

Appianorum] De quibus epiſt. 7.

Reſcripſi tibi ſubiratus] Iracundiae confeſſio ſatisfactio quaedam eſt, praeſertim cum adiunxerit, *conſcientia meae conſtantis erga te voluntatis.*

Liberto meo] Libertum ſuum vocat, quod eius vxoris libertus eſſet. id quod oſtendit lib. 2. ad Attic. epiſt. 4. aut duo Philotimi fuerunt, vnus Ciceronis, alter Terentiae libertus.

Cognoui] Culpam in alios confert, quo leuius peccaſſe Appius videatur. nam omnino peccatum aliquod in eo fuit, quod audierit, et crediderit. epiſt. proxima: *ſin alii tecum haec loquuntur; tua tamen, quod audis, culpa nonnulla eſt.*

Acceſſeris] Non enim introierat, quia triumphum ſperabat.

Fide] Poſt gratiam reconciliatam.

Officiis tuendis erga te obſeruantia] *Tueri*, non eſt *defendere*, ſed *colere:* vt lib. 13. epiſt. 68. *Tuebor omni obſeruantia patrem tuum.*

Conſtantia] Confirmat illud, quod dixit: *mea ratio in tota amicitia noſtra conſtans et grauis reperietur.* Omnino ſignificat, ſe, poſt reconciliatam gratiam, amici officio numquam defuiſſe: itaque fidem et conſtantiam ſuam hic nominauit.

Parem gratiam] Operam Appio ſuam Cicero nauarat in ſupplicatione impetranda. epiſt. 13.

Cum

Cum de tuis rebus geſtis agebatur, inſeruiebam honori tuo.

Studio et beneuolentia] Addidit beneuolentiae nomen; quia multi ſtudent, nec tamen diligunt.

Vel amore potius] Maior eſt in amore vis, quam in beneuolentia: ſicuti plus eſt amare, quam diligere. lib. 9. epiſt. 14. *Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, poſſe aliquid accedere? tantum acceſſit, vt mihi nunc denique amare videar, antea dilexiſſe.* Et lib. 13. epiſt. 47. *Vt ſcias, eum non a me diligi ſolum, verum etiam amari, ob eam rem tibi haec ſcribo.* Epiſt. 1. ad M. Brutum: *L. Clodius, tribunus plebis deſignatus, valde me diligit, vel, vt* ἐμφατικώτερον *dicam, valde me amat.* Et ad eundem lib. 8. apud Nonium: *Sic igitur facies, et me aut amabis, aut, quo contentus ſum, diliges.*

Spe] Ex tuis rebus geſtis, et quia iam adeptus erat ſupplicationem: quae triumphi praerogatiua quaedam ſolebat eſſe, vt ait Cato lib. 15. epiſt. 5.

Facilius conſequerer] Exemplo tuo, cum ego quoque Ciliciae praeſim; nec mihi, ſucceſſori tuo, negari poſſe videatur, quod tibi conceſſum ſit.

Ἐπικούρειον] Eſſet hoc eius hominis, qui Epicuri ſententiam ſequeretur, id eſt, qui ad ſe ipſum omnia referret, et in ſua vtilitate cuncta poneret. lib. 7. epiſt. 12.

Dignitas atque amplitudo] *Amplitudinem* et *dignitatem* coniunxit etiam lib. 1. epiſt. 5.

Longi ſubſellii] Senatum ſignificat, a quo tarde omnia explicarentur.

Iudicatio] In iudicandis rebus, de quibus conſulitur. petebatur enim a ſenatu triumphus: deinde facto ſenatus conſulto lex ad populum ferebatur, vt ei, qui triumphaturus eſſet, eo tantum die, quo triumpharet, imperium in vrbe eſſet. alioqui vrbem introire cum imperio nemini licebat. itaque de Pontinii triumpho legem a Ser. Galba praetore latam eſſe, legimus in Dione lib. 39.

Item vnum alterumue diem] Conſuetudinem ſenatus in protrahendo rerum exitu ſignificat.

Reliquum promiſſi] Scripſerat ad Ciceronem Appius librum vnum de iure augurali, reliquos promiſerat. epiſt. 4. et 11. et Feſtus in verbo *Solliſtimum.*

Tale quiddam] Ob hanc fortaſſe cauſſam, vt Appium remuneraretur, ſcripſit Cicero librum de auguriis, quem Cariſius nominat.

Conſiderandum eſt] Si gratus eſſe volo.

Quonam genere] Quo muneris genere: id eſt, quid ad te ſcribam, vt te remunerer.

Videar] Si, accepto a te munere, nihil remittam.

Vt ſupplicatio] Pro rebus in Amano monte geſtis: ex qua victoria imperator appellatus eſt. quamquam Pindeniſſum etiam poſtea cepit. lib. 2. epiſt. 10. et lib. 15. epiſt. 4.

Difficultas nauigandi] Miſit enim litteras ad ſenatum menſe Ianuario. quod lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. ſatis oſtendit.

In ipſum diſceſſum ſenatus] Diſcedebat ſenatus Aprili menſe, cuius fere dies omnes vel ludis dabantur, vel feſti erant, vel comitiales, quibus haberi ſenatum non licebat.

cebat. id quod ex antiquis dierum faſtis, quos a nobis explanatos edidimus, licet intelligere. erant autem inter ludos, qui dabantur Aprili menſe, Megalenſes, quos aediles curabant. Romani vero ab iisdem aedilibus Septembri menſe dabantur; quorum item cauſſa ſenatum diſceſſiſſe, ex iis verbis coniicio, quae ſunt lib. I. de Orat. c. 7. *Dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe, veniſſe eodem Q. Mucius dicebatur, et M. Antonius.*

Incidiſſe litteras meas] Ex quibus referri ad ſenatum de ſupplicatione mea ideo fortaſſe non potuit, quia frequens ſenatus non affuerit: infrequenti enim ſenatu fieri ſenatus conſultum non potuerat: quod oſtendimus lib. I. epiſt. 9. in eo loco: *Mihi eſt ſenatus aſſenſus, vt de agro Campano, frequenti ſenatu, idibus Maiis referretur.*

Appellatus imperator] Deuictis Amanienſibus. lib. 2. epiſt. 10. et lib. 15. epiſt. 4.

Aliis rebus additis] Capto Pindeniſſo die quinquageſimo ſeptimo, poſtquam oppugnari coeptum erat, lib. 15. epiſt. 4.

Aeſtiuisque confectis] Cum in hiberna milites dimittuntur; nec iam bellum geri per anni tempus licet.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Appium Dolabella, reuerſum e Cilicia, de maieſtate et de ambitu accuſauerat, eodemque tempore Tulliam, Ciceronis filiam, vxorem duxerat, M. Coelio, Ciceronis et Dolabellae amiciſſimo, eas nuptias conciliante; de quibus lib. 8. epiſt. 6. 13. Id factum a ſuis, inſciente ſe, conatur Cicero probare, et in hanc ſententiam multa colligit. Praeterea, ſuſpicante Appio, impeditas a Cicerone legationes, quae Romam ad ſuam laudem ire decreuiſſent, multis verbis hanc ei ſuſpicionem ſtudet adimere. Mittit etiam commentarium de rebus a ſe perfectis atque inſtitutis in prouincia, quae ad Appii abſolutionem pertinerent. Auguratur in extremo, cenſuram ei delatum iri: quod euenit.

EXPLANATIO.

De temeritate eorum] Dolabellam ſignificat, qui Appium accuſauerat.

Tibi negotium faceſſerent] Te accuſarent. *Negotium* et pro re ſimpliciter capitur, vt alibi, et pro re moleſta ac difficili, vt cum additur verbum *faceſſere*. quid autem accuſatione moleſtius ac durius? Lib. 4. in Ver. c. 64. *Cum audiſſent, ei negotium faceſſitum.* Pro Cluentio c. 57. *Si cui forte negotium faceſſetur. Faceſſere periculum*, in eadem ſententia dixit in Diuinat. c. 14. *Exhibere negotium*, lib. 3. de Offic. c. 31.

Vt me collegi] Cum ad rationem me quieto animo reuocare coepi. Sic lib. 1. epiſt. 9. *Collegi ipſe*

ipſe me, et cum ipſa quaſi republica collocutus ſum.

Cetera] Quod ad periculum accuſationis attinet.

In tuis] Praeſertim in Pompeio, eius filiae ſocero, et in Bruto genero: quos pro Appii abſolutione laboraſſe, patet ex epiſtola ſequenti.

Etiam honori] In aduerſis enim virtus elucet, et, vt aurum igne, ſic innocentia ſententiis iudicum probatur.

Ereptum] Recitemus Coelii verba ex lib. 8. epiſt. 6. quae locum interpretantur: *Non dubito, quin perlatum ad te ſit, Appium a Dolabella reum factum: ſane quam non ea, quam exiſtimaueram, inuidia. Neque enim ſtulte Appius: qui, ſimul atque Dolabella acceſſit ad tribunal, introierat in vrbem, triumphique poſtulationem abiecerat. Quo facto retudit ſermones, paratiorque viſus eſt, quam ſperauerat accuſator.*

Ego ſemper iudicaui] Nam, ſi triumphum exoptaſſet, conſul non depoſuiſſet. qua de re lib. 5. epiſt 2. copioſe autem lib. 15. epiſt. 4. quin ipſa verba recitabo: cur enim meo labori parcam, vt alios labore leuem? *Si quisquam fuit umquam remotus et natura, et magis etiam, vt mihi quidem ſentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude, et ſermonibus vulgi, ego profecto is ſum. Teſtis eſt conſulatus meus: in quo ſicut in reliqua vita, fateor, ea me ſtudioſe ſecutum, ex quibus vera gloria naſci poſſet: ipſum quidem gloriam per ſe numquam putaui expetendam. Itaque et prouinciam ornatam, et ſpem non dubiam triumphi neglexi.*

Victor] Abſolutus.

Triumphum] Tantum enim honorem, tantam laetitiam, abſolutus, ex inimicorum dolore capies, quantum, ſi triumphans vrbem introires.

Neruis] Propter virtutem tuam. translatio eſt a corpore ad animum.

Opibus] Dixi iam, quantumcumque eſt, quo valemus, *opum* nomine totum ſignificari.

Conteſtans omnes deos] Teſtes vocans omnes deos.

Promitto] Ad Coelium etiam lib. 2. epiſt. 13. ita ſcripſit: *Poſt hoc negotium, et temeritatem noſtri Dolabellae, deprecatorem me pro illius periculo praebeo.*

Malo enim dicere] Ominis cauſſa, *dignitatem* potius, quam *ſalutem*, nominat; ne periclitari Appius de ſalute videatur.

Grauitate imperatoris] Ponderis enim plus habebunt officia mea, ob acceptam mihi ex imperatoris nomine dignitatem.

Suſcepturum officia] Ne quis ex prouincia Romam iret, vt adverſus Appium teſtimonium diceret. hinc illud epiſtola ſequenti: *De mercenariis teſtibus, a ſuis ciuitatibus notandis, niſi iam factum aliquid eſt per Flaccum, fiet a me, cum per Aſiam decedam.*

Omnia volo a me et poſtules et exſpectes: vincam meis officiis cogitationes tuas] Non diſſimilis illa ſententia lib. 1. epiſt. 6. *A me omnia ſumma in te ſtudia officiaque exſpecta, non fallam opinionem tuam.* Et hic infra: *Quid mihi mandaſti, in quo non exſpectationem tuam diligentia mea vicerim?*

Iniuriam mihi fieri putabam, cum rogabar] Tale illud lib. 1.

P 5 epiſt. 9.

epiſt. 9. *Ea tantae mihi curae ſunt, vt me nolim admoneri: rogari vero ſine magno dolore vix poſſum.* Ideo dixit lib. 9. epiſt. 13. *Peto a te, vel, ſi pateris, oro.* Rogauerat autem Appium Cicero, vt praeſtaret ſibi quidquid poſſet pro ſalute ſua. et Coelius lib. 8. epiſt. 6. *Appius in te maximam ſpem habet.*

Pompeium] Socerum filiae tuae.

Vnum ex omnibus] Pluris facio, quam omnes.

Brutum] M. Brutum, Appii generum. epiſt. 4.

Facinus] Quod non liceat.

Dedecus] Quod non deceat. grauius autem *facinus*, quam *dedecus.*

Pomtinus ERN. *Pontinius*] C. Pontinius, Ciceronis legatus, praetorius, qui de Allobrogibus triumphauerat, Appio ipſo conſule adiuuante. lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. *Erit cum Pontinio Appius conſul.*

Tractatus eſt] Quia conſul Appius, vt proxime dixi, adiutor ei fuit in obtinendo triumpho.

Fide] Cum debitam amicitiae fidem praeſtitiſti.

A me inuitiſſimo] Sic malo, quam, *inuitiſſime:* nam, Pontinium non libenter diſceſſiſſe, verba illa ſatis oſtendunt, *maximis rebus ſuis coactus.* nunc ſignificationem ſuae voluntatis et amoris in Pontinium Cicero dat, cum inquit, *a me inuitiſſimo.*

Laodiceam] Vt in prouincia operam daret, ne teſtes in Appium Romam irent, ex quo patet, accuſatum Appium de rebus in prouincia geſtis, quibus maieſtatem populi Romani laeſiſſe videretur.

Amplitudo ERN. *Amplitudini iſta ſollicitudo futura*] Idem aliis verbis paullo ante, *iſtum laborem tibi etiam honori putarem fore.*

Si vero efficis, vt cenſores creentur] Quod ſi accidat; fore non dubitat, vt cenſor ipſe Appius creetur. itaque ſubiungit: *et, ſi ita geſſeris cenſuram.* creatus autem eſt cum L. Piſone, in quem exſtat Ciceronis oratio. lib. 8. epiſt. 14. lib. 1. de Diuin. c. 16. Dio lib. 40. orat. contra Salluſtium c. 6.

Et potes] Cum tibi neque animus, neque conſilium deſit.

Prorogetur] Ne quid ad hoc annuum prouinciae munus temporis addatur.

Hic tibi ſatisfecerimus] Paullo ante dixit, *promitto atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro ſalute) in hac prouincia, cui tu praefuiſti, rogando deprecatoris, laborando propinqui ſuſcepturum officia atque partes.*

Nauare] Praeſtare, tribuere.

Hominum atque ordinum] Epiſtola quoque 9. lib. 1. coniunxit homines et ordines: *Cum me vniverſa reſpublica comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus incumbentibus, omnibus denique ſuis viribus recuperaſſet.* Ordines autem in ciuitate tres fuere, ſenatus, equites, plebs.

Minime miranda, et maxime iucunda] *Nec miror, et gaudeo,* dixit lib. 10. epiſt. 1.

Ampla] Vt mihi plurimis in rebus vſui eſſe poſſit.

Iucunda] Ob multas ſuauitates. addit enim, *iucunda;* ne videatur eum diligere dumtaxat humanitatis cauſſa.

Vna

Vna] Vna inprimis. habet enim non tam definiendi, quam augendi vim.

Adoleſcente] Dolabella.

Duobus capitis iudiciis] Lib. 6. epiſt. 11. ſcribit ſe Dolabellae periculis non defuiſſe. *Capitis* autem *iudicium* fuit, quo libertas aut ciuitas amittebatur.

Obliuiſceretur] Amicitiae, quae mihi tecum intercedit, rationem non haberet.

Vel ornamentis, vel praeſidiis] Iis rebus, quae vel ornamento, vel praeſidio eſſe poſſunt: quas memorat lib. 2. epiſt. 13. *Quid*, inquit, *eſt cauſſae, cur mihi non in optatis ſit, complecti hominem, florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis?*

Vt leuiſſime dicam] Non dicam, omnia, ſed, multa deeſſent.

Sermo ſtultus] Dictitabat fortaſſe, probari a Cicerone accuſationem illam, hoc argumento, quod ſibi tunc filiam ſuam collocaſſet.

Coelio] Hae Coelii litterae, quas hic Cicero ſignificat, non exſtant. nam in iis, quas habemus, nulla ſermonis huius Dolabellae mentio fit. de iungendo autem inter eum et Tulliam, Ciceronis filiam, matrimonio, loquitur Coelius in duabus epiſtolis, lib. 8. 6. et 13.

Coniunctionem] Amicitiam, quae antea fuerat. lib. 6. epiſt. 11.

Nouam] Nuptiis filiae conciliatam.

Neque id eſt obſcurum] Multos enim et illuſtres, et ex ſuperiore, et ex aequo loco, ſermones habitos eſſe cum ſumma Appii laude, dixit epiſt. 8.

Alienum tempus eſt] Ne ſatis grauem ex accuſatione curam ſuſtinenti hoc etiam addam moleſtiae.

Neceſſarium] Quia ſignificatur in tuis litteris ſuſpicio quaedam et dubitatio.

Legationi] Hac de re vide epiſt. 8.

Si clam, magis aperte inimicus] Si quis eſt, qui ſe veteribus ita libris addixerit, vt locum coniecturae nullum relinquat; legat hic, *ſic iam magis aperte inimicus eſſem.* nam ita diſerte ac plane in antiquioribus libris, etiam in illo Mediceo, ſcriptum eſt. ſin perquirenda veritas eſt, et licet a mendoſis incorrupta diſtinguere: dubitandum, opinor, non erit, quin hic pro, *ſic iam*, reponatur, *ſi clam*; pro *eſſem, eſſe.* quod olim a ſingulari viro, Petro Daneſio Pariſienſi, Epiſcopo Vaurenſi, quem ab adoleſcentia mea dilexi vehementer et colui, acute animaduerſum ita probaui, vt imprimi voluerim. neque haec poſtea coniectura hominibus eruditis, cum et ipſi has epiſtolas emendarent, diſplicuit.

Qua ſunt ii] Epiſt. 8. *Si quis eſt, qui neminem bona fide in gratiam putet redire poſſe: non noſtram is perfidiam coarguit, ſed indicat ſuam.*

In obſcuro odio] Si clam te odiſſem. quod proxime dicit.

In quo tibi nihil nocerem] Iterat illud, *in quo potui, ſi te palam odiſſem, minus, quod tibi obeſſet, facere?*

Ad me adire quosdam memini, nimirum ex Epicteto, qui dicerent] Quis non videt, abundare illud, *nimirum ex Epicteto?* quod vitium nec olim in noſtris libris haerere paſſus ſum; et nunc eo magis in ſententia confirmor, quod a veteribus octo libris noſtram opinionem

nionem video comprobari. Praeterea, non ex Epicteto, ſed ex multis ciuitatibus ad Ciceronem adiere, vt immoderatis ſumptibus leuarentur. quod epiſt. 8. demonſtratur his verbis: *Apameae cum eſſem, multarum ciuitatum principes ad me detulerunt, ſumptus decerni legatis nimis magnos.*

Non tam imperaui, quam cenſui] Non tam hoc imperii, quam iudicii fuit. non hoc pro imperio feci, ſed quod ita faciendum cenſui.

Ad legem Corneliam] Sumptum videtur lex Cornelia definiiſſe, cum ad eorum laudem, qui prouinciis praefuiſſent, legationes Romam mitterentur. huc illud ſpectat, quod ſcriptum eſt epiſt. 8. *Laudaturum me, ſi qui ſuo ſumptu functus eſſet officio: conceſſurum, ſi legitimo: non permiſſurum, ſi infinito.*

Rationes ciuitatum] Tabulae publicae, in quas accepti expenſique ratio refertur.

Induxit] Vſurpari ſolitum eſt hoc verbum in expenſis perſcribendis. eodem modo locutus orat. 2. in Rullum c. 36. *Vt agros*, inquit, *a vobismet ipſis emtos, quanti velletis, populo Romano induceretis.* Et lib. 1. in Ver. c. 41. *Tutores, pecuniam praetori ſi pupillae nomine dediſſent, grandem praeſertim, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum ſine periculo ſuo dare poſſent, non videbant.*

Non modo ſublatos] Vetitos, edicto meo.

Quererer] Quod leuiſſimis hominibus aures praebueris. epiſt. 8. *Tua, quod audis, culpa nonnulla eſt.*

Hoc tuo tempore] Cum ſis reus, nec addere laboranti moleſtiam debeam. lib. 1. epiſt. 9. *Scripſi tres libros de temporibus meis.* lib. 2. epiſt. 6. *Nouitate meorum temporum.* lib. 11. ad Attic. epiſt. 12. *Eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo.* Non videtur hoc loco, quod ad refellendas Grammaticorum inanes nugas pertinet, omittendum. Clamant, ac paene iureiurando confirmant, in iis rebus, quae ad ſecundam perſonam referuntur, ſemper *iſte*, non *hic*, vſurpari ſolitum in Latina lingua. qui ſi diligenter, quam late pateat vſus Latini ſermonis, attendiſſent: non dubito, quin aliter ſentirent. de Appii accuſatione dixit hic Cicero, *hoc tuo tempore*, non *iſto*. et ad Furnium, lib. 10. epiſt. 25. *haec ambitioſa feſtinatio*, cum tamen de Furnii feſtinatione loqueretur. Coelius etiam lib. 8. epiſt. 10. *haec exiguitas copiarum*, de prouinciali Ciceronis exercitu. Huius generis exempla, quae vitandae ſatietatis cauſſa praetermitto, Cicero multa ſuppeditat: qui mihi vel vnus pluris eſt, quam omnes Grammatici.

Nihil de te] Non contra te, ſed pro me diſputabo.

Nihil in me] Multis argumentis oſtendit, cur Appius maleuolorum ſermonibus non debuerit credere. argumenta autem ducit primum a perſona ſua, cum ait, *nihil in me:* deinde a perſona Appii, cum ſubiungit, *florentiſſimi hominis:* tum a tempore, in eo, *eius exiſtimationem oppugnare in prouincia, cuius laudem domi defenderis:* ab ipſa re, cum inquit, *in ea re animum oſtendere inimicum, in qua nihil obſis:* ab ingrati animi culpa, cum inquit, *quid erat autem:* a conſtantia

ſtantia ſua, *quid in conſulatu tuo fruſtra mecum egiſti:* ab vtili, *quid mihi tandem erat vtilius?* a ſtudiis, a conſuetudine, a litteris, *quid? illa vincula:* ab hominum opinione, *quid illa tandem popularia?* poſtremo a Cn. Pompeii perſona, *quis vmquam tanti, etc.*

Perfidioſum et inſidioſum] A quibus vitiis longe vir bonus abeſt, et is, qui ſe ſtudiis optimis liberalique doctrinae dediderit.

Humile] Refertur ad illud, *ſi ſatis magni animi.*

Ieiunum] Ad illud, *non minimi conſilii.* cuius enim conſilii eſt, ieiunum quiddam ad laedendum deligere, et oſtendere voluntatem nocendi, in quo nocere nihil poſſit?

Agnoſcere] *Agnoſcere*, et hic, et alibi nonnumquam, verum fateri eſt. lib. 4. epiſt. 4. *Illam partem excuſationis nec agnoſco, nec probo.*

Sin aſtutum et occultum iuuat fingere] Epiſt. 8. *Quod ſi qui me aſtutiorem fingit.*

Quid eſt, quod minus cadere in eiuſmodi naturam poſſit] Epiſt. 8. *Quid poteſt eſſe callidius, etc.*

Florentiſſimi hominis] Lib. 2. epiſt. 13. *Quid eſt cauſſae, cur mihi non in optatis ſit, complecti hominem, florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis.*

Eius [illegible] *oppugnare in prou*[illegible]] idem epiſt. 8.

Cai[illegible]] Praeſertim in ſupplicatione de qua in epiſt. vlt.

In q[illegible] *obfuis*] Dixit idem paullo ante. Et ſimiliter lib. 2. in Ver. c. 68. *Vt coniecturam faceretis, qu*[illegible] *in his rebus in me L. Metellum fuiſſe putaretis, in quibus rebus obeſſe mihi poſſet, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit.*

Ne tunc quidem] Ne tempore quidem exſulii mei, cum actum eſt de me reſtituendo.

Prope neceſſe eſſet] Quia frater tuus, P. Clodius, me oppugnaret.

Eas agere partes] Oppugnare ſalutem meam.

Cognoſſem] Reuerſus in patriam ab exſulio.

Experiſſet] Nam, qui in gratiam inuiti redeunt, rurſus amicitiam facile diſcindunt. Vtitur Cicero hoc verbo ad tollendam occulti odii ſuſpicionem.

Te Puteolis proſequerer] In prouinciam proficiſcentem: quod in more fuit. lib. 15. epiſt. 6. *Cum te proſequerer paludatum.*

In quo non exſpectationem tuam diligentia mea vicerim] Supra, *vincam meis officiis cogitationes tuas.*

Affines] Maxime Pompeius et M. Brutus. epiſt. 4.

Aſtutia] Quod vtilitatem meam ſpectauerim.

Sapientia] Eſt enim ſapientis, eius amicitiam expetere, in quo illa ſint, quae proxime nominauit.

Atque haec domeſtica] Haec, quae commemoraui, priuata ſunt, et inter nos: exponam nunc, quae publice nota ſunt, ac populo patent. *Atque*, non copulat, vt alibi: ſed concludit. lib. 6. epiſt. 1. *Atque haec eo pertinet oratio, vt, perditis rebus omnibus; tamen ipſa virtus ſe ſuſtentare poſſe videatur.* Interdum et concludit, et viam ſimul aperit ad aliam ſententiam, aut ad aliam argumenti partem: vt Phil. 1.

Phil. 1. c. 2. *Atque haec omnia communiter cum collega. alia porro propria Dolabellae.* Simile illud lib. 12. epiſt. 2. *Sed haec tolerabilia: illud non ferendum.* Et Phil. 2. c. 11. *Sed haec vetera: illud vero recens, Caeſarem meo conſilio interfectum.*

Quid illa tandem popularia] Notanda tranſeundi ratio, colligata ſententia vnico verborum ambitu, et inducto nouorum argumentorum initio: vt Tuſc. 1. c. 14. *Vetera iam iſta, et religione omnium conſecrata. Quid in hac republica tot, tantosque viros, ob rempublicam interfectos, cogitaſſe arbitramur?* Et lib. 3. in Ver. c. 27. *Priuatim hoc modo: quid? publice ciuitates quemadmodum tractatae ſunt?*

Reditus illuſtris in gratiam] Cum enim clari in ciuitate viri in gratiam redeunt, non poteſt eſſe obſcura illa reconciliatio, praeſertim ex grauiſſimis inimicitiis. accedit illud, quod, cum in gratiam per Pompeium rediiſſent, auctoritate et opibus eximium, illuſtris eo quoque nomine reditus in gratiam fuit. rediiſſe autem in gratiam auctore Pompeio, ex epiſtola Ciceronis ad M. Brutum, cuius teſtimonio vtitur Quinctilianus lib. 9. c. 3. intellexi.

Ne per imprudentiam quidem errari poteſt ſine ſuſpicione perfidiae] Confirmat hoc, quod ſcripſit Coelius lib. 8. epiſt. 9. de Appio a Dolabella accuſato: *Cum quo ſimultas ſi tibi non fuiſſet, liberius tibi de tota re eſſet. Nunc, ſi ad illam ſummam veritatem legitimum ius exegeris: cauendum tibi erit, ne parum ſimpliciter et candide poſuiſſe inimicitias videaris.* Et in orat. pro Gabinio: *Ego cum omnes amicitias tuendas ſemper putaui ſumma religione et fide, tum eas maxime, quae eſſent ex inimicitiis reuocatae in gratiam: propterea, quod integris amicitiis officium praetermiſſum, imprudentiae, vel, vt grauius interpretemur, negligentiae excuſatione defenditur: poſt reditum in gratiam, ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed violatum putatur, nec imprudentiae, ſed perfidiae aſſignari ſolet.*

Ampliſſimi ſacerdotii] Auguratus. fuit enim vterque augur. epiſt. 4. et lib. 2. epiſt. 13. *Ampliſſimum* autem vocat *ſacerdotium*, non quia ceteris praeſtaret; nam ea quidem dignitas pontificatus maximi fuit; ſed quod eſſet inter ampliſſima. Pontificatum autem maximum vere *ſacerdotium ampliſſimum* vocat Phil. 13. c. 4. Augures autem inter ſacerdotes fuiſſe, indicat Plinius lib. 8. c. 28. his verbis: *Artem auguria fecere apud Romanos: et ſacerdotum collegium vel maxime ſollemne eſt.*

Reſtitutum] Cum me ab exſilio reuocauit.

Cum ipſe abeſſet] Diu abfuit Pompeius, bellorum cauſſa. geſſit enim Hiſpanienſe, Piraticum, Mithridaticum; cum Cicero aut magiſtratus gereret, aut certe ſenator eſſet.

Contentionem meam] Summum ſtudium. lib. 1. epiſt. 9. *Caeſaris, vt illum defenderem, mira contentio eſt conſecuta.* lib. 2. epiſt. 6. *Quantopere mihi eſſet omni, non modo contentione, ſed etiam dimicatione elaborandum.*

Pro

Pro Milone] Reo ob necem P. Clodii.

Aduerſante actionibus ſuis] Cicero enim pro Milonis, amiciſſimi ſui, ſalute contendebat: Pompeius conſul id, quod e republica eſſet, diligenter curabat: itaque, cum iudicium de Milone fieret, forum armatis militibus ſepſit: quod queritur Cicero in orat. pro Milone c. 1.

Inuidia] Quia ſuſpicio fuit, conſilio Ciceronis Clodium a Milone interfectum: idque Plancus et Q. Pompeius tribuni plebis ſeditioſis concionibus perſuadere populo conati ſunt.

Armis denique texit ſuis] Exercitum eo tempore Pompeius in vrbe habuit, ne quid reſpublica, ei commiſſa, detrimenti caperet. quam rem, vt nouam et iniuſtam, accuſat Caeſar his verbis lib. 3. de bell. ciu. c. 1. *Nonnullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in vrbe praeſidia legionum Pompeius habuerat, in integrum reſtituit.* Quod autem ait, *texit*, explanatur hic locus epiſtola Balbi lib. 9. ad Attic. epiſt. 6. in qua ſunt haec: *Mihi placet, ſi tibi videbitur, te ad eum ſcribere, et ab eo praeſidium petere, vt petiſti a Pompeio, me quidem approbante, temporibus Milonianis.* Praeſidium autem illud Cicero petiit metu plebis ob Clodii necem concitatae.

Phrygiae aut Lycaoniae] Phrygiam et Lycaoniam ad prouinciam Ciliciam pertinuiſſe, vel hic locus oſtendit.

Filius] Cneus. nam Sextum Libonis filiae virum fuiſſe puto: vt diximus epiſt. 4.

Eas ad me is litteras miſerit] Filium a Pompeio, non modo litteras, ad Ciceronem Appii cauſſa miſſum iri, creditum eſt. lib. 8. epiſt. 6.

Ita de me meriti] Cum mihi patriam, liberos, ſalutem, dignitatem, memet et ipſum mihi per illum reſtitutum putem.

Quae a me perfecta, quaeque inſtituta ſunt, cognoſce] Alii, *profecta*. mihi placet, *perfecta:* nec tamen placet ſine auctoritate veterum librorum. et recte coniunguntur, *quae perfecta iam, quaeque inſtituta ſunt. Cognoſce,* dixit, quia cum litteris commentarium mittebat de rebus a ſe pro Appio actis et agendis. partem quidem ipſius epiſtolae deſiderari nullam puto. quamquam alii contra ſentiant.

Magis pro dignitate, quam pro periculo] Sic in principio huius epiſtolae: *Me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro ſalute.)*

Audiemus] Audiit. cenſor enim creatus eſt Appius, vt paullo ante oſtendimus, cum L. Piſone.

Magiſtratus] Non proprie: ſi iuriſdictio aut imperium magiſtratum facit. nam neque ius dicebant cenſores, nec imperium habebant.

Maximi animi] Cum cenſor ſummos viros, etiam conſulares, e ſenatu interdum eiiceret.

Summi conſilii] Valeat conſilio cenſor, opus eſt, cum de vniuerſa ciuitate iudicet, omniumque plane ciuium notandorum poteſtatem habeat.

Cogitanda eſſe cenſeo] Opinor hic adiuncta fuiſſe, quae a ſe perfecta et inſtituta dixit.

EPISTO-

EPISTOLAE XI.
ARGVMENTVM.

Gratulatur Appio, quod abſolutus eſſet de maieſtate: eundemque fore exitum iudicii de ambitu confirmat. Cn. Pompeium et M. Brutum effert laudibus, quod egregiam Appio fidem ac beneuolentiam praeſtitiſſent. ſuam operam pollicetur ad eos notandos, qui teſtimonium in Appium pretio dixerant. Subiungit de ſtatu reipublicae, de auguralibus Appii libris, de ſuis litteris cum aliqua beneuolentiae ſignificatione. Poſtremo adhortatur, vt in cenſura gentilem ſuum imitetur App Claudium Caecum. Miſta eſt epiſtola; moralis, vbi gratulatur et hortatur; negotialis, vbi de teſtibus, de auguralibus libris, de Tullio, de litteris agit.

EXPLANATIO.

Pyramum] Ciliciae Fluuium.

Maieſtatis] Quo eum crimine Dolabella reum fecerat.

Permultum ante] Reſpuunt hoc aures meae, cum Latini ſermonis conſuetudo, *permulto ante*, requirere videatur. quamquam, Valla quid ſcripſerit, non me fugit. ſed in antiquis fero omnia, (quamquam, mendoſa non eſſe, quis praeſtat?) non omnia tamen imitor.

Inſignibus ad laudem viris] *Inſignia ad maximam laudem*, dixit etiam in Oratore c. 14.

Complexus] Prae gaudio ex tua abſolutione ſuſcepto.

De ambitu vero quid intereſt, inquies, an de maieſtate] Hactenus Appio, iudicio maieſtatis abſoluto, gratulatus eſt Cicero: deinceps bene ominatur de ambitus iudicio, quod ſupererat. aeque enim in vtroque crimine expertem culpae eſſe Appium oſtendit: ipſumque inducit hoc modo interrogantem. Putas idem eſſe, de ambitu et de maieſtate abſolui, an aliquid intereſſe? id eſt, qui exitus fuit iudicii de maieſtate, eundemne fore putas eius iudicii, quod de ambitu fiet? Reſpondet Cicero. Ad id, quod agitur, ad cauſſam tuam nihil intereſt. nam, etſi diuerſa ſint crimina, nec neceſſe ſit, qui de maieſtate abſoluatur, eundem abſolui de ambitu: tamen, cum tu maieſtatem auxeris, ambitum non attigeris, quis eundem iudicii exitum non exſpectet? Abſoluta hac parte, quae tum ad gratulationem facti iudicii, tum ad amouendam futuri moleſtiam pertinet, conuertit Cicero orationem contra Dolabellam; vt Appium duplici afficiat gaudio, primum ex iis, quae de ipſo iam dixit, deinde ex iis, quae in eius accuſatorem dicturus eſt. Veruntamen, inquit, ex duobus criminibus, quae tibi obiicit accuſator, alterum in ipſum potius conferendum videtur; cum ſit maieſtas, vt Sulla ſua lege ſanxit, ne in quemvis impune declamare liceat; ille vero te prorſus innocentem, vt oſtendit iudicii exitus, accuſauit: itaque lege Cornelia puniendus: ab altero autem cum te longiſſime abeſſe omnes iudicent; (honorum enim tuorum curſus cui ſuſpectus vmquam

vmquam fuit?) ſequitur, vt improbe te Dolabella, maleuolentia impulſus, accuſet.

Declamare] Palam maledicere, ac de fama detrahere. quod ſi maieſtatis crimen eſt: multo magis, cum homo innocens accuſatur.

Ambitus] Ambitum eſſe, cum honores pecunia quaeruntur, ignorat nemo.

Ita apertam vim habet] Hoc loco *vim* accipio pro natura: vt ſit quaſi ambitus definitio. ſic locutus lib. 1. de Offic. c. 28. *Duplex eſt vis animorum atque natura.* et in Orat. c. 31. *Eloquentiae vim et naturam explicemus.*

Improbe] Improbus eſt, vel qui ambitum accuſat, vel qui defendit. cum enim largitio facta, aut non facta ignorari non poſſit; nemo vir bonus eius delicti nomine quemquam accuſabit, quo eum vacare ſatis liqueat. rurſus nocens reus improbe defendet, quod multorum teſtimonio probetur. improbus igitur Dolabella, qui te de ambitu accuſet, cuius honorum curſus nemini ſuſpectus vmquam fuit. Hoc totum pro Appio contra Dolabellam, generum ſuum, tempori ſeruiens Cicero collegit: quod factum excuſat ad Coelium lib. 2. epiſt. 15. his verbis: *Quid, ſi meam legas, quam ego tum ex tuis litteris miſi ad Appium? Sed quid agas? ſic viuitur.*

Riſus] Patefacta, atque exagitata accuſatoris tui leuitate ac ſtultitia.

Bonorum et fortium] Nam neque timida probitas, neque improba fortitudo vtilis reipublicae.

Vel aetatis] Non modo honoris, verum etiam aetatis.

Orba] Vt orbati parentibus pupilli ſuos tutores caros habent, incolumesque eſſe cupiunt.

Pompeii et Bruti] Vnam ex duabus Appii filiis vxorem duxerat Cn. Pompeii filius, alteram M. Brutus. epiſt. 4. Brutus vero et laudauit reum Appium, et defendit. illud ex Diomede, hoc ex libro de clar. orat. c. 94. conſtat.

Fidem] Affinitati debitam.

Virtute et officio] Virtute, quod potuerint; officio, quod voluerint ac laborauerint.

Omnium ſaeculorum et gentium principis] Eundem ornauit, laude ſingulari, epiſt. 7. *Quem omnibus, qui vmquam fuerunt, antepono.*

Iuuentutis] Vere. nam probitate, doctrina, animi magnitudine, ſtudio in rempublicam neminem cum M. Bruto conferendum fuiſſe, quis negabit?

Mercenariis] Qui mercede conducti ex Aſia Romam iuerant, vt in Appium teſtimonium dicerent.

Per Flaccum] Cum loquatur de iis, qui ex prouincia, cui praefuerat Appius, contra eum Romam profecti erant: non poſſum ſuſpicari, Flaccum propraetorem eſſe. nam eandem prouinciam Cicero poſt Appium rexit. aliquis fortaſſis de Ciceronis cohorte fuit, in Aſiam ab eo miſſus, vt mercenarios teſtes a ſuis ciuitatibus notandos curaret.

Per Aſiam] Nunc enim erat in Cilicia.

Quaſi formam] Translata verba, ne aſperitatem habeant alieno loco, molliuntur praepoſitis aduerbiis, *quaſi, tamquam, veluti*, et ſimilibus. *Forma* eſt, ad cuius exemplar aliquid fit, vt aedificium. ſed *forma* transfertur ad multas res,

et vſurpatur ita ſaepe, vt iam in proprii fere verbi naturam tranſierit: itaque nihil interdum, molliendi cauſſa, Cicero praeponit, vt lib. 2. epiſt. 8. *Abs te futura exſpecto, vt ex tuis litteris cum formam reipublicae viderim, quale aedificium futurum ſit, ſcire poſſim.*

Communium] Quae ad omnes aeque pertinent.

Quam timebam] Hoc anno, id eſt L. Paullo M. Marcello coſſ. diſſidere coepit à Caeſare Pompeius, ſero timens, quem ipſe cum antea ſemper, tum biennio ante conſul tertium auxerat. lib. 6. epiſt. 6.

Maiora praeſidia] Poteſt hoc quoque ad illud referri, *quam timebam.*

Se ad Pompeii ductum applicaverunt] Vt Pompeius, tamquam dux, omnia regeret.

Rempublicam] Quae putabatur eſſe in partibus Pompeii.

Nam] Alibi, *nam*, cauſſam rei antecedentis demonſtrat, hic ad aliam ſententiam transiicit. vt lib. 1. epiſt. 9. *Nam de Appio quod ſcribit.* et lib. 2. epiſt. 16. *Nam, quod rogas, vt reſpiciam generum meum.* Et lib. 7. epiſt. 32. *Nam, de iudiciis quod quereris, multo laboro minus.*

Augurales libros] Quos Appius de iure augurali ad Ciceronem ſcripſerat. epiſt. 4. et 9. ad Attic. autem lib. 10. epiſt. 8. *Auguria*, inquit, *me incitant quadam ſpe non dubia, non haec collegii noſtri ab Appio, ſed illa Platonis de tyrannis.* Feſtus in verbo *Solliſtimum.*

Tua promiſſa] Reliquos augurales libros, primo antea miſſo, quos Cicero epiſt. 9. petierat his verbis: *Velim, reliquum quod eſt promiſſi ac muneris tui, mihi perſoluas.*

Ad vrbem] Eorum more, qui ex prouincia cum imperio reuerſi ad vrbem exſpectant, vt eis triumphus decernatur. epiſt. 8. *Videbam, te hanc epiſtolam, cum ad vrbem eſſes, eſſe lecturum.*

Otioſiſſimum] Non, vt poſtea cognouit, accuſationis cura impeditum. ex quo diutius ad vrbem otioſe permanere Appio non licuit; ſed, abiecta triumphi poſtulatione, vrbem ingreſſus eſt. lib. 8. epiſt. 6.

Orationes tuas] Vel quas habuit pro ſe ipſo in maieſtatis iudicio, quo erat abſolutus: vel quibus antea varias cauſſas defenderat. nam eum in Bruto c. 77. nominat Ciceronem inter oratores, ac laudat his verbis: *Ap. Claudius, collega et familiaris meus, et ſatis ſtudioſus, et valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, et cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisque noſtrae bene peritus.*

Tullius] Non videtur hic eſſe L. Tullius legatus, de quo lib. 15. epiſt. 4. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 4. 11. 21. ſed potius ex familiaribus Appii, quod Ciceronis verba demonſtrant. fuere igitur quinque Tullii, praeter Ciceronem noſtrum. hic, familiaris Appii, et L. Tullius legatus, et M. Tullius ſcriba, de quo lib. 5. epiſt. 20. et L. Tullius Montanus, de quo lib. 12. ad Attic. epiſt. 52.

Bis ad te ſcripſi] Duas epiſtolas ſignificat, 8. et 10. in quibus leuiter Appium accuſat, quod improborum ſermonibus crediderit. nam de vitato congreſſu queritur epiſt. 6. de Appianorum vero aedifi-

aedificatione impedita purgat ſe epiſt. 7.

Quod genus querelae] Non enim te, quod improbus ipſe eſſes, ſed quod improbis credidiſſes, accuſaui.

Diſertae] Ornate loquentes.

Ariſtarchus] Grammaticus Alexandrinus Ariſtophanis diſcipulus, vt in Cariſio et Suida legimus. is Homeri verſus iudicauit, vt veros ab adulterinis ſecerneret. lib. 9. epiſt. 10.

Proauo] Ap Claudio Caeco, qui cenſor aquam Claudiam in vrbem perduxit, anno vrbis CDXLI. ſed is antiquior, quam proauus. parum enim ſubtiliter Cicero temporum rationem examinat. Quid, quod idem in huius Ap. Caeci mentione non ſolum ab hiſtoria diſcrepat, cum appellet hic proauum, qui longiore diſtat interuallo, ſed ipſe etiam ſibi non conſtat: nam quem in hac epiſtola proauum, in orat. de haruſpicum reſponſis c. 18. abauum Clodii vocat. *Ne id q idem ſentis*, inquit, *conniuentes illos oculos abaui tui magis optandos fuiſſe, quam hos flagrantes ſororis?* Fuit autem Ap. Caecus P. Clodii non proauus, aut abauus, ſed tritauus: quod ex faſtis maxime Capitolinis licet colligere. ſimilis ἀνιστορησία Ciceronis in orat. pro domo c. 47. cognoſcitur. *C. Atinius*, inquit, *bona Q. Metelli, aui tui, Q. Metelle, conſecrauit.* Metellum Macedonicum (hunc enim ſignificari, ex Plinio lib. 7. c. 44. et epitome Liuiana lib. 59. cognouimus) auum appellat Q. Metelli Nepotis, qui tum conſul erat: cum proauus eius, non auus, fuerit. nam Macedonici filius Balearicus genuit Nepotem, patrem huius Nepotis, quem Cicero appellat: quod Pedianus in commentario Cornelianae, et faſti etiam Capitolini declarant.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Appio de abſolutione ambitus: excuſat filiae nuptias, quam accuſator Appii Dolabella vxorem duxerat: ſeque ait ea cauſſa diligentiorem ad beneuolentiam declarandam eſſe factum.

EXPLANATIO.

Virtutis, induſtriae] Multis rebus ornat virtus et induſtria: ſed multis virtute praeditis nonnumquam defuit induſtria; qua excellunt ii, qui et prompte res aggrediuntur, et diligenter perficiunt.

Ne in tabellae quidem latebra] In tabellis, quibus iudices abſoluebant, aut condemnabant reos, latere poterat maleuolentia. quis enim ſciret, a quo damnatus eſſet? quae tamen in tabellis occulte impugnare Appium maleuolentia potuit, nulla fuit: quoniam ſententiis omnibus abſolutus eſt.

Non horum temporum, non horum hominum atque morum] Tempora ſunt inimica virtuti, hominum voluntas ad flagitium propenſa, mores conſuetudine corrupti. quis igitur exitum iudicii tui tam glorioſum exſtitiſſe non miretur?

De me autem] Quod autem ad filiam meam, accuſatori tuo collocatam, pertinet: ſuſcipe meam perſonam, vt putes te eſſe, qui ego ſum: tum intelliges, mihi ignoſcendum eſſe, nunc haeſitanti. quia nec tu facile inueneris, quod dicas. haeſito autem, quia neque poſſum dicere probari a me nouam affinitatem, quae cum accuſatore tuo contracta ſit; nec improbare debeo, ne malis ominibus proſequar eam rem, quam tu quoque mihi proſpere cupis euenire.

Eum te eſſe finge, qui ſum ego] Lib. 7. epiſt. 23. *Fac, quaeſo, qui ego ſum, eſſe te.*

Si facile inueneris] Tibi accidet, quod nunc mihi, vt non inuenias, quod dicas. ita intelliges, ignoſcendum nunc eſſe haeſitationi meae. quod ſi inueneris, quod dicas, ne ignoſce.

Haeſitationi meae] Quia non poſſum explicare, vtrum mallem, factas, an infectas cum Dolabella nuptias. ſi factas, laedi videtur amicitia noſtra, cum accuſatoris tui affinitatem probem: ſi vero infectas, non ominabor optime de filiae coniugio. quod cum ita ſit; aequum eſt, a te ignoſci haeſitationi meae. ſin aliter ſentis: finge te eſſe, qui ego ſum; tu quoque haeſitabis.

Sed ita cecidiſſe] Sed quod ita ceciderit, vt agerentur eo tempore, cum tu reus eſſes; omnino felicitatem aliquam et ſpero, et opto; verumtamen cum hac ſpe coniunctus dolor eſt, quod acta ſint eo tempore, quo ego minime voluiſſem: quem mihi dolorem minuit ſapientia et humanitas tua: ſapientia, quod cum perſpicies, hanc rem, me inſciente, a meis eſſe factam, prorſus omni me culpa liberandum intelliges: humanitas, quod nihil te durius de me ſuſpicari tua natura patietur.

Opportunitas temporis] Non enim opportuno tempore facta res eſt. itaque, vt rem ipſam probem, tempus tamen probare non poſſum.

Ea de re] De nuptiis.

Neque non me tamen mordet aliquid] Quiddam tamen eſt, quod moleſte feram, hoc videlicet, quod, quo tempore Dolabella tuam ſalutem oppugnabat, eo ſit a meis ei filia mea in matrimonio collocata.

In quo vnum vereor ERN. *non vereor*] In quo vnum certo ſcio, non te parum perſpicere, etc.

Ab aliis] A M. Coelio. lib. 8. epiſt. 6. tres antiqui libri, *ab illis*: quinque, *ab aliis*.

Tam longe] In prouincia.

Ad me ne referrent] Falſum: nam retulit ad eum Coelius. lib. 8. epiſt. 6.

Rem probaſſem] Probari a ſe rem oſtendit, ne male ominetur. proxime: *neque enim tu iſtius dicere quidquam debeo ea de re, quam tu ipſe ominibus optimis proſequeris.*

De tempore] Vtrum affinitas cum Dolabella, quo tempore Appium accuſabat, iungenda, an poſt exitum iudicii reiicienda; ne quid Appio eius coniugii fama, propter auctoritatem, et gratiam Ciceronis, apud iudices noceret.

Laborantem] Cum non facile reperiat, quod dicat in ea re, quam neque improbare vult, ne filiae nuptias omine parum laeto proſequatur, neque improbare audet, ne Appium offendat. ideo, ſe haeſitare iam

iam dixit, et inſtitutae orationis exitum non reperire.

Iam tunc] Cum ex amicorum litteris de Dolabellae et filiae matrimonio cognoui.

Omnia negotia] Quae pro Appii abſolutione in maieſtatis iudicio facere poterat. nam, quod ad ambitum pertinet, nullum Ciceronis prouinciale negotium ei prodeſſe poterat: cum ambitus largitio ſit in vrbe facta obtinendi honoris gratia.

Studio] Ad animum pertinet, ac voluntatem: ad operam autem id, quod ſubiunxit, *acrius, apertius.* quod paullo poſt declarat his verbis, *beneuolentior tibi, quam fui, nihilo ſum factus: diligentior ad declarandam beneuolentiam, multo.*

Annuo] Annuum erat prouinciarum imperium. de qua re in epiſt. 7. lib. 1.

Decedenti] Primus deceſſionis dies fuit, III. Kal. Sext. vt apparet ex epiſt. 6. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 15. et lib. 6. epiſt. 3.

Ante diem III. *nonas*] Perinde eſt, ac ſi dixiſſet, III. *non.* id ex lib. 16. epiſt. 1. ad Tironem intelligi facile poteſt. *Ante diem* III. *non.* veteres dicebant, id eſt, die tertio ante nonas. nam, cum dicitur, III. *non.* conciſa locutio eſt: quae integra eſſet, ſi diceres, III. *die ante nonas.* qua non vtebantur antiqui, ſed eius loco, *ante diem* III. *nonas.*

Sidam] Maritimam partem prouinciae vocat epiſt. 5.

Seruilius] Amicus Appii; qui fortaſſe iuerat in prouinciam, tum vt Appium Ciceroni praeſens commendaret; tum etiam vt hominum prouincialium odia in Appium leniret; ne Romam, dicturi aduerſus eum teſtimonia, proficiſcerentur. quibus enim rapinis prouinciam Appius exhauſtam reliquerit, qui gemitus conſecuti, ſcribit ad Atticum Cicero lib. 5. epiſt. 15. et 16. et lib. 6. epiſt. 1.

Beneuolentior tibi, quam fui, nihilo ſum factus: diligentior ad declarandam beneuolentiam, multo] Similis locus lib. 13. epiſt. 60. *Cuius calamitas etiam officioſiorem me facit in illum. nam beneuolentior, quam ſemper fui, eſſe non poſſum.*

Vetus] Quae ante annos aliquot eſſe coeperat, quo tempore inter Ciceronem, et P. Clodium, Appii fratrem, exortae inimicitiae ſunt, M. Piſone, M. Meſſalla coſſ. lib. 1. ad Attic. epiſt. 16.

Simultas] Simultas occultum et mediocre poſt beneuolentiam odium eſt.

Stimulabat] Non ſimultas, quae tunc nulla erat, ſed eius memoria.

Ficte reconciliatae gratiae] Ideo ſcripſerat Coelius ad eum lib. 8. epiſt. 6. *Cauendum tibi erit, ne parum ſimpliciter et candide poſuiſſe inimicitias videaris.*

Affinitas] Dolabellae, Appii accuſatoris.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Agit Appio gratias, quod ſupplicationem ſibi decernendam ſtudioſe curauerit. gratulationem autem diuidit in quattuor partes; in officia ſua, quibus meritum ſe eſſe oſtendit, vt Appius in re ſimili parem operam beneuolentiamque nauaret; in Appii benignitatem, qui acceptam gratiam quaſi cum foenore reddiderit; in eiusdem laudem, quod ea ſtudia, quae a talibus viris proficiſcantur, virtuti tantum tribui ſolita ſint, ideoque rebus omnibus anteponenda videantur; in remunerandi voluntatem, ſiue poſſit in publicis rebus, ſiue in priuatis gratum animum oſtendere. Abſoluto gratulationis officio, pauca ſubiungit de dolore ſuo ex inimicitiis Appii et Dolabellae: ſe tamen eos reconciliandi curam ſuſcepiſſe, nihilque de ſuo priſtino in Appium ſtudio, ob nouam Dolabellae affinitatem, detractum eſſe confirmat. Poſtremo loco, epiſtolae breuitatem cum Appii laude excuſat.

EXPLANATIO.

Quaſi diuinarem] In ipſo litterarum exordio a ſuis in Appium officiis beneuolentiam captat: quod mire valet ad id, quod petimus, impetrandum. Incipit autem, *quaſi diuinarem;* quia, cum Appio ſupplicationem curauit, reuera de prouincia non cogitabat: itaque dixit epiſt. 2. *Cum et contra voluntatem meam, et praeter opinionem accidiſſet, vt mihi cum imperio in prouinciam proficiſci neceſſe eſſet.* Ita et auget officium ſuum erga Appium, et ſe ipſum ambitione liberat.

Tali in officio] In ſupplicatione.

De tuis rebus geſtis] Pro quibus ſupplicationem petebas.

Inſeruiebam] Hoc verbo ſumma diligentia declaratur, quam domino ſerui debent, et, niſi ſint improbi, praeſtant.

Plus, quam acceperas, reddidiſti] Probitatis eſt, acceptum beneficium non diſſimulare: liberalitatis, etiam augere verbis: idque genus omnino quoddam eſt gratiae referendae, quo hic vtitur Cicero. Eſt autem praeclara inter eos conſuetudo, qui mutuis officiis amicitias ita colunt, non vt paria paribus, ſed vt maiora, quam acceperunt, reddere conentur. ita, quos fructus amor parit, iisdem alitur atque augetur, nec vmquam aut ſine amore fructus, aut ſine fructibus amor eſt. In Bruto c. *f.* *Illud Heſiodium laudatur a doctis, quod eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis.* Et lib. I. de Offic. c. 15. *Si ea, quae vtenda acceperis, maiore menſura, ſi modo poſſis, iubet reddere Heſiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? an non imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt?* lib. 15. ad Attic. epiſt. 12.

Quis enim ad me non perſcripſit] Tribus modis hanc explicare ſententiam potuit, vel affirmantibus verbis, hoc modo, *omnes ad me perſcripſerunt:* vel geminata negatione, ſic, *nemo ad me non perſcri-*

perſcripſit: vel interrogando; quod fecit: quia modus hic efficacior eſt, quam reliqui duo, et ad ſignificandum valet plurimum.

Auctoritate orationis] Quae ceteros commouere potuit. cuius enim vita probatur, cuius in priuatis publicisque cognita virtus eſt, eius exemplo facile ducuntur omnes.

Sententia] Qua Ciceroni ſupplicationem decreuit.

Domum veniendo] Ad magiſtratus, vt eos de ſupplicatione Ciceronis rogaret. lib. I. epiſt. 8. *Noſtrum ſtudium exſtabit in conueniendis magiſtratibus et ſenatoribus.*

Nullum munus officii cuiquam reliquum feciſſe] Nihil cuiquam faciendum reliquiſſe, plane omnia feciſſe mea cauſſa.

Haec mihi ampliora multo ſunt] Appii amorem ſupplicationi, atque adeo rebus omnibus, quae proficiſci ab amore poſſint, anteponit. non enim amor ob vtilitatem, ſed vtilitas ob amorem aeſtimanda.

Quam illa ipſa] Similem ſententiam vſurpauit in re diſſimili, lib. I. de Leg. c. 10. *Sunt haec maiora, quam ipſa illa, quorum haec cauſſa praeparantur.*

Laborantur] Cum labore fiunt. Vſus eſt eodem verbo neſcio quo libro, ex quo Lactantius lib. 7. c. 11. haec recitat: *Nihil eſt, quod ſit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur.* *Elaborari,* dixit lib. 9. epiſt. 16.

Inſignia virtutis] Honores.

Sola virtus] Teſtimonium virtutis mihi das, cum haec mea cauſſa facis. quam ego laudem pluris, quam illa ipſa, in quibus operam ac ſtudium ponis, debeo aeſtimare.

Mihi propono fructum amicitiae noſtrae, ipſam amicitiam] Alii fructum ſibi proponunt amicitiae, honores, commoda, aliquid omnino: ego, praeter ipſam amicitiam, nihil ſpecto: in ea mihi ſtatuo omnes fructus. quanti enim apud me eſſe debet, quod tu me diligas, cum talium virorum tanta ſtudia aſſequi ſola virtus poſſit? Simile illud in Laelio c. 9. *Amicitiam, non ſpe mercedis adducti, ſed quod omnis eius fructus in ipſo amore ineſt, expetendam putamus.*

Qua nihil eſt vberius] Cur ego alios mihi fructus amicitiae noſtrae proponam, cum neque fructum vllum cum ipſa amicitia conferendum, neque tamen ea quidquam vberius, aut fructuoſius exiſtimem?

Studiis] Litterarum. magna eſſe poteſt in omnibus rebus, maxima vero in communibus ſtudiis vbertas amicitiae noſtrae. Tacite oſtendit Cicero, quanti fecerit eum librum, quem de iure augurali Appius ad eum ſcripſerat: idque ſibi curae eſſe, vt ſimili eum munere remuneretur. epiſt. 4. et 9.

Deuinctus eſt] Eadem metaphora vſus eſt epiſt. 10. *Quid? illa vincula, quibus quidem libentiſſime adſtringor, quanta ſunt? ſtudiorum ſimilitudo, etc.*

Iis artibus] Gratiam init ab Appio promiſſa ſtudiorum coniunctione: quod et eius doctrinam magni facere, et ad eius honorem ac laudem velle ſua ſtudia conferre videatur.

Omnes tuos] Callide hoc iniecit. non enim id ſolum indicat, quam inique ferat Appium a Dola-

bella reum factum; ſed etiam, cum ipſe, grauiter laeſus, tamen in gratiam cum omnibus Appii propinquis, id eſt cum omnibus Clodiis, redierit, idque ipſius Appii cauſſa fecerit, viciſſim eum debere tanti Ciceronis amicitiam facere, vt eius generum Dolabellam odiſſe deſinat.

Non deſpero] Petere aperte non audet, vt Dolabellae reconcilietur: ſed modeſte petit, et Appii humanitati confidere videtur, cum ait, *non deſpero.*

Nihil ad te] Habet rationem Appii dignitatis, quia pluris facere adoleſcens Dolabella Appii amicitiam, viri in primis honorati, quam contra Appius Dolabellae, debebat: accedebat aequitas: vtrum enim decet, eum, qui iniuriam intulit, an eum, qui accepit, de reconciliatione laborare?

Noſtrum eſt onus] Ego efficiam, vt reconciliationis initia a genero meo proficiſcantur.

Intelliges] Re ipſa perſpicies.

Hac re nouata] Quod mihi Dolabellam affinitate deuinxerim.

Additum potius aliquid] In proxima epiſtola nihil ad ſtudium ac beneuolentiam, ſed ad voluntatem quidem beneuolentiae declarandae multum eſſe additum dixit.

Aduerſus magiſtrum morum] Coram magiſtro morum. quaſi epiſtola cenſorem alloquatur. modeſte enim agere in conſpectu cenſorum oportebat. itaque notatum legimus, qui paullo liberius iis praeſentibus hiaſſet. *Magiſtri morum* cenſores vocabantur, quia regendis moribus quinto quoque anno crearentur. de quibus Cicero lib. 3. de Leg. c. 3. *Mores populi regunto.* Poteſtatem cenſoriam Trebellius Pollio in Valeriani vita c. 2. oſtendit his verbis: *Totius orbis humani ſuſcipe cenſuram, quam tibi detulit Romana reſpublica, quam ſolus mereris, iudicaturus de moribus noſtris. Tu aeſtimabis, qui manere in curia debeant: tu equeſtrem ordinem in antiquum ſtatum rediges: tu cenſibus modum pones: tu vectigalia firmabis: diuides ſtatum: res publicas recenſebis: tibi legum ſcribendarum auctoritas dabitur: tibi de ordinibus militum iudicandum eſt: tu arma reſpicies: tu de noſtro palatio, tu de iudicibus, tu de praefectis eminentiſſimis iudicabis: excepto denique praefecto vrbis Romae, exceptis conſulibus ordinariis, et ſacrorum rege, ac maxima virgine Veſtalium, ſi tamen incorrupta permanebit, de omnibus ſententias feres.*

PAVLLI

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM IV.

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Satis patebit huius epiſtolae argumentum, ſi lector ſciat ſcriptam eſſe, cum Caeſar, pulſo ex Italia Pompeio, bellum contra legatos eius in Hiſpaniam pararet, L. Lentulo, C. Marcello coſſ. ante menſem Maium, quod ſequenti cognoſcitur epiſtola. Reſpondet Sulpicio congreſſum petenti: in quo ſuam voluntatem cum eius voluntate conſentire demonſtrat, ſed eam eſſe rationem temporum, vt remedium exſtinctae reipublicae nullum afferre poſſint. Negotiale argumentum. moralia quaedam interiecta, vt de Sulpicii laude, de vtriusque in patriam ſtudio, de dolore ex amiſſa reipublicae ſalute.

EXPLANATIO.

Caius Trebatius] Iurisconſultus, ad quem miſit Topicorum libros. fuit in Gallia cum Caeſare ante bellum ciuile, commendatus a Cicerone diligenter. lib. 7. epiſt. 5.

Familiaris meus] Et quidem cum eo ſaepe familiariter iocatur in epiſtolis lib. 7.

Ad vrbem acceſſiſſem] Reuerſus e Cilicia. nam, triumphi ſpe, vrbem ingreſſus non eſt. dicebant veteres, *ad vrbem accedere*, et *ad vrbem eſſe*, de iis, qui extra pomerium, triumphandi ſpe, morabantur.

Propius] Vrbem.

De officio vtriusque noſtrum] Quid nos, exorto ciuili bello, deceat agere. Licebat autem per Caeſarem, neutram partem ſequi, et vel in vrbe, vel, vbi quisque vellet, longe ab armis tutam ac quietam vitam ducere. id Pompeius non concedebat, qui diſcedens ab vrbe dixerat, hoſtium ſe loco habi-

turum, qui ſuis in praeſidiis non fuiſſet. tueri autem rempublicam Pompeius videbatur, quia conſules omnesque fere magiſtratus ſecum haberet: ſed Caeſaris caſtra firmiora: itaque bonos ac ſapientes ciues, quo in numero et fuit, et habitus eſt Sulpicius, iure ſollicitabat officii deliberatio.

Saluis rebus] Salua, incolumi, ſtante republica. eodem modo locutus eſt, cum de re priuata loqueretur, lib. 7. epiſt. 30.

Sic enim eſt dicendum] Nunc enim perditae res ſunt, afflicta republica.

Occidenti] Eadem translatione, *reuiuiſcentis reipublicae*, dixit epiſt. 4.

Abſens] Cum eſſet in prouincia.

Defenſorem pacis] Nam, cum M. Marcellus conſul et prouincias Gallias ante legitimum tempus, et priuilegium Caeſari, quod ei populus conceſſerat, vt abſens conſulatum petere poſſet, eripere conaretur; Sulpicius collega reſtitit; quod iniquum putaret ea reſcindi, quae populus iuſſerat; eamque fore ciuilis belli cauſſam intelligeret. Suetonius in Iulio c. 28. 29.

In conſulatu tuo] Conſule Sulpicio in prouinciam Cicero profectus eſt. lib. 3. epiſt. 3.

Poſt conſulatum] Cum C. Marcellus, M. Marcelli frater patruelis, conſul eadem in Caeſarem tentauit: vt ſcripſit Suetonius c. 29. is enim conſulatum ex Marci fratris auctoritate geſſit: vt legitur in epiſt. 9. cui ſucceſſit L. Lentulus, et ipſe Caeſaris cauſſae acerrimus aduerſarius.

Veneram] Ex prouincia. venit autem pridie non. Ian. L. Lentulo, C. Marcello coſſ. abfuit igitur toto anno, quo C. Marcellus, Marci frater, cum L. Paullo conſul fuit.

Solus eram] Cum dixerit, ſuam et Sulpicii ſententiam de republica eandem fuiſſe; ſolus non fuit. quare, *ſolus* accipio, id eſt, cum pauciſſimis.

Rudis] Quattuor cauſſas colligit, cur pacem ſuadens nihil profecerit: primum, quod ſero venerit, ita iam aucta diſcordia, vt ſedari vix poſſet: deinde, quod optimae ſententiae ſocios non habuerit: tum, quia parum auctoritate valuerit, quod in publica cauſſa, cum ſero veniſſet, rudis eſſe videretur: poſtremo, quod in homines pugnandi cupidos inciderit. ſignificat autem maxime L. Lentulum conſulem, Domitium Ahenobarbum, Scipionem Pompeii ſocerum: quos etiam tacite carpit epiſt. 14. et lib. 6. epiſt. 21. lib. 9 epiſt. 6. lib. 16. epiſt. 12. et lib. 8. ad Attic. epiſt. 11.

Nihil] Cum iam occiderit respublica, quod proxime dixit.

Quam honeſtiſſime] Vt in his miſeriis quam licet honeſte vitam traducamus.

Nec enim] Cauſſam affert, cur nemo ſit, quicum ſibi potius, quam cum Sulpicio, communicandum putet. Noſti, inquit, egregie, quid clariſſimi viri fecerint, quid doctiſſimi faciendum praeceperint. itaque, quid nobis quoque faciendum ſit, optime iudicabis.

Clariſſimorum] Clariſſimos et doctiſſimos, quia tum a rebus, tum a libris petitur prudentia.

Quos ſemper coluiſti] Quorum libros diligentiſſime legiſti. ſic enim interpretor. aut, ſi quis hoc ad homines ipſos potius, quibus ob doctrinae

ctrinae praeſtantiam Sulpicius honorem ſemper habuerit, referre malit; valde non contenderim: modo illud, *praecepta*, ſic accipiatur, non quae e ſermonibus viuentium, ſed quae ex doctiſſimorum libris accepta ſint.

Te fruſtra in ſenatum] Aperire incipit ſententiam ſuam, quam paullo poſt clarius etiam oſtendit, cum ait, vrbem eſſe ſine legibus, iudiciis, iure, fide; vt in ea bonis, ac ſapientibus ciuibus, quales Cicero et Sulpicius habiti ſunt, vix iam honeſtum eſſe domicilium videretur.

Conuentum ſenatorum] Nam ſenatus appellari non debet, in quo nec ſenatores multi, nec eorum libera, metuque ſoluta voluntas eſt. non enim decerni quidquam poteſt, quod ei diſpliceat, cuius arma dominantur. erat vrbs hoc tempore, ac tota iam Italia in Caeſaris poteſtate, Pompeio in Graeciam, cum vtroque conſule, ac maiore parte magiſtratuum profecto.

Eius] Caeſaris.

Vt te imitarer] Vt irem in ſenatum. id enim Caeſar cupiebat: ne, abſente Pompeio, ſimul abeſſe respublica videretur. locutus autem erat Sulpicius in ſenatu de pace, et de Hiſpaniis: quod proxime ſubiungitur: contra quam Caeſar volebat. itaque hoc, *vt te imitarer*, interpretor, vt iret quidem Cicero in ſenatum, non tamen vt eadem, quae Sulpicius, de pace, et de Hiſpaniis diceret. Quae cum Cicero ſe dicturum oſtendiſſet, *ego vero*, inquit Caeſar, *iſta dici nolo.* lib 9. ad Attic. epiſt. 18. Iuiſſe autem Sulpicium hoc tempore in ſenatum, oſtendit lib. 10. ad Attic. epiſt. 3. in qua ſunt haec: *Facile patior, quod ſcribit, ſecum Tullum et Seruium queſtos eſſe, quia non idem ſibi, quod mihi, remiſiſſet. homines ridiculos! qui cum filios miſiſſent ad Cn. Pompeium circumſidendum, ipſi in ſenatum venire dubitarent.*

Me cum rogaret] Formiis. quod ex lib. 9. ad Attic. epiſt. 18. et 19. intelligitur.

De pace] Vt ageretur de concordia Caeſaris, et Pompeii.

De Hiſpaniis] Senatui non placere, Caeſarem in Hiſpanias contra Pompeii legatos proficiſci.

Dicta ſunt] In ſenatu, antequam Caeſar iret in Hiſpanias.

Oſtendi me eſſe dicturum] Lib. 10. ad Attic. epiſt. 1. *Quid eſſem de pace dicturus, dixi; ipſe valde repudiauit.*

Res vides quo modo ſe habeant ERN. *Rem vides, quo modo ſe habeat*] Perditum reipublicae ſtatum demonſtrat, vt confirmet quod dixit, nihil iam eſſe, licet colloquantur, in quo reipublicae opitulari poſſint. Notandus Latini ſermonis vſus: *rem vides, quo modo ſe habeat:* pro, vides, quo modo ſe res habeat: vt apud Coelium lib. 8. epiſt. 10. *Noſti Marcellum, quam tardus et parum efficax ſit.* et lib. 14. ad Attic. epiſt. 21. *Noſti virum, quam tectus.* Sic Terentius in Adelph. Act. 5. ſc. 4. v. 20.

Illum vt viuat, optant. —

et Plautus in Aul. Act. 2. ſc. 2. v. 40.

— *Quoniam tu me, et ego te,*
qualis ſis, ſcio.

et Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 39. *Rem frumentariam, vt ſatis*

ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant.

Orbem terrarum] *Orbem terrae* lib. 5. epiſt. 7. *Orbem* ſimpliciter, lib. 3. de republ. apud Lactantium Epit. c. 1. quod poetis vſitatius.

Imperiis diſtributis] Cum Italiam et Gallias Caeſar; Hiſpanias, Graeciam, et reliquas populi Romani prouincias Pompeius teneat.

Ardere bello] Apta translatio: quia nec incendio quidquam citius conſumit, nec igni quidquam bello ſimilius: aeque enim proſternit, ac delet, quaecumque inuaſerit. lib. 6. ad Attic. epiſt. 5. *Cum arderet Syria bello.* In Oratore c. 10. *Ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio.*

Sine legibus] Quarum vocem quis in armorum ſtrepitu exaudiat?

Iudiciis] Bello intermiſſis, fuga magiſtratuum. nec vero iudiciis locus eſſe poteſt, cum ſublatae leges ſint.

Iure] Non modo iudicia, ſed omnino ius vniuerſum iacet. legum enim et iudiciorum exitium ſequitur iuris euerſio.

Fide] Pertinet, opinor, hoc ad creditas pecunias: quarum in ſolutione, niſi iudicia fiant, debitores fidem non praeſtant. Pro lege Manilia c. 7. *Scimus*, inquit, *Romae, ſolutione impedita, fidem concidiſſe.* et Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 1. *Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditae pecuniae ſolverentur.*

Relictam direptioni et incendiis] Pompeii, et conſulum fuga. nam cum Caeſar primum Piſaurum, Fanum, Anconam, deinde Iguuium, Auximum occupaſſet, tantus repente, his verbis auditis, in vrbe terror inuaſit, *vt, cum Lentulus conſul ad aperiendum aerarium veniſſet, ad pecuniam Pompeio ex ſenatus conſulto proferendam, protinus, aperto ſanctiore aerario, profugeret. Caeſar enim aduentare, iam iamque et adeſſe eius equites falſo nunciabantur. Hunc Marcellus collega, et plerique magiſtratus conſecuti ſunt. Cn. Pompeius pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad legiones habebat, etc.* Hoc ipſe Caeſar ſcripſit lib. 1. de bell. ciu. c. 14. Dio lib. 41. et Cicero ipſe ad Tironem, lib. 16. epiſt. 12. *Patriam ipſam vel diripiendam vel inflammandam reliquimus.* et lib. 8. ad Attic. epiſt. 2. *Non expulſi, ſed euocati e patria; quam non ſeruandam ad reditum noſtrum, ſed diripiendam et inflammandam reliquimus.*

Audeam] Eo redacta res eſt, vt nec optare quidquam audeam: cum tamen optare multa, vel ſine ſpe, ſoleamus. vnde illud lib. 1. de Orat. c. 21. *Hoc loco Sulpicius, inſperanti mihi, inquit, et Cottae, ſed valde optanti vtrique noſtrum, cecidit, vt in iſtum ſermonem delaberemini.*

Sin] Saepius, antecedente *ſi* vſurpatur: interdum tamen ſimpliciter, vt lib. 3. de Orat. c. 33. *Plerique ad honores adipiſcendos, et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit vnus e multis; effert ſe.*

Homini prudentiſſimo] Eidem in epiſtola ſequenti ſummam tribuit ſapientiam, in tertia prope ſingularem.

Colloqui] De officio vtriusque noſtrum. quod Trebatius ſcripſerat.

Longius]

Longius] Formiis enim, aut prope, fuit initio belli ciuilis. lib. 16. epiſt. 11. *Italiae regiones deſcriptae ſunt, quam quisque partem tueretur. Nos Capuam ſumſimus.* Et epiſt. 12. *Ego adhuc orae maritimae praeſum a Formiis.* Et lib. 7. ad Attic. epiſt. 11.

Inuitus] Quia relicta ſit direptioni et incendiis, et quia non leges in ea, non iudicia, non ius, non fides vlla ſit. lib. 7. epiſt. 30. *Quin hinc ipſe euolare cupio, et aliquo peruenire, vbi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam.*

Si quid] Si quam ob rem.

Exire ex vrbe] Vt colloquamur.

Quantum mihi fortaſſe arrogo] Fortaſſe enim mihi aſſentor, cum mihi tantundem, quantum tibi, tribuo. *Arrogare* dicimur nobis ea, quae noſtra non ſunt.

Statuerimus] Vt nobismet ipſis conſulamus: quoniam nihil iam videmur opitulari poſſe reipublicae.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Relicta vrbe a Pompeio, occupata iam a Caeſare Italia, quaeſierat a Cicerone per litteras Sulpicius, quid agendum cenſeret in tanta rerum omnium perturbatione. Modeſte Cicero reſpondet cum Sulpicii laude; explicatque ſententiam ſuam, hoc modo: ſi recta quaerantur, ſatis patere, quid agendum ſit; ſi vtilia, non item. nam, cum rectum videretur, pro communi libertate contra Caeſarem arma capere; tamen id quam expediret, obſcurum erat: cum Caeſaris cauſſa firmior, Pompeii eſſet honeſtior. Concludit, eſſe longius ab vrbe diſcedendum, in qua manere vel turpe ſit, ſi probentur ea, quae fiunt; vel, ſi non probentur, periculoſum: ac ſibi captum iam conſilium eſſe de itione ad Pompeium oſtendit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Philotimum] Libertum Terentiae Ciceronis. lib. 8. epiſt. 3. lib. 14. epiſt. 18. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 3.

Poſtumia] Vxor Sulpicii, de qua Suetonius in Iulio c. 50. ſic: *Pronum, et ſumptuoſum in libidines fuiſſe, conſtans opinio eſt, plurimasque et illuſtres feminas corrupiſſe: in quibus Poſtumiam, Seruii Sulpicii, Lolliam, A. Gabinii, Tertullam M. Craſſi, etiam Cn. Pompeii Muciam.* Hoc nomen cum originem inde duxerit, quod, qui poſt humatum parentem naſcerentur, *Poſtumii* dicebantur, tamen in antiquis nummis, et lapidibus Capitolinis ſine aſpirandi nota ſcriptum eſt.

Seruius] Sulpicii filius, patris praenomine; quo appellabantur filii primo loco nati. Hic Sulpicii filius ad obſidendum Brundiſii Cn. Pompeium iuerat. lib. 9. ad Attic. epiſt. vlt. et lib. 10. ad eundem epiſt. 3. et 12.

In Cumanum] Quo poſſet cum Cicerone colloqui. lib. 10. ad Attic. epiſt. 9. *Seruium*, inquit, *exſpecto ad Nonas: et adigit ita Poſtumia, et Seruius filius.*

Meum

Meum conſilium] Quid tibi agendum ſit.

Auctoritate] Ob honores magna cum laude adminiſtratos. geſſerat autem Sulpicius biennio ante cum M. Marcello conſulatum.

Quid rectiſſimum ſit] Eadem ſententia lib. 5. epiſt. 19. iisdem fere verbis: *Quid rectum ſit, apparet: quid expediat, obſcurum eſt.*

Non poteſt eſſe dubium] Lib. 5. epiſt. 19. dixit, *dubitare non poſſumus.* oſtendit eundum ad Pompeium, etiamſi non expedire videatur.

Meam cauſſam] Vt idem ab vtroque capi conſilium oporteat. nam *coniuncta mea cauſſa cum tua eſt,* valet, eodem in ſtatu ſumus, eadem ratio eſt, pertinet idem ad vtrumque noſtrum. Contrarium eſt illud lib. 1. epiſt. 9. *Mea ratio fuit alia.*

Nihil eſſet vtilius] Vt quidem ipſe Cicero putabat, cui, quod honeſtum, id vnum vtile videbatur. Caeſar autem nihil melius, quam regnare exiſtimabat: itaque verſus illos Euripidis de Phoeniſſis in ore habere ſolitus eſt, v. 527.

> Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι
>
> Κάλλιστον ἀδικεῖν· τ' ἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

Quos Cicero ita vertit lib. 3. de Offic. c. 21.

> *Nam ſi violandum eſt ius, regnandi gratia*
>
> *Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.*

Defendenda pace] Genus loquendi, pro, ſi pacem defenderemus: vt in prooemio lib. 1. de Offic. *Orationem Latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem:* pro, ſi noſtra leges.

Nos fefellerit] Non Caeſar, ſed id quod arbitramur. dicimus enim ſimpliciter interdum, *non me fallit.* Fefellit autem in eo Ciceronem opinio, quod Caeſar, cum ei nihil eſſet vtilius concordia, rem tamen ad arma deducere maluerat.

Geruntur] A Caeſare in Hiſpania contra Pompeii legatos. pulſo enim Italia Pompeio, ad vrbem Caeſar excurrit, inde in Hiſpaniam. Quo autem tempore cum Sulpicio collocutus eſt Cicero, bellum in Hiſpania gerebatur. id cognoſcitur ex lib. 10. ad Attic. epiſt. 12. 13.

Geſta ſunt] Cum Pompeius eiectus Italia ſit, Caeſar vrbe et Italia ſit potitus.

Qui curſus rerum] Vt enim adhuc, ita deinceps armis agentur omnia.

Qui exitus] Perſpicis exitum fore vel Caeſaris, vel Pompeii tyrannidem. lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. *Vterque regnare vult.* et alibi ſaepe.

Ergo] Cum videas, quem in locum res deducta ſit; ſequitur, vt, in vrbe ſi manſerimus, vel probare ea, quae fient, quod turpe eſt, vel ſaltem intereſſe cogamur, etiam ſi non probemus: quod periculoſum erit.

Quorum altera] Sic in decem antiquis libris: in duobus, *quarum.* antiquitatem magis redolet, *quorum:* et vereor, ne quis ob verbum, *altera*, ſcribendum putauerit, *quarum.*

Reſtat] Cum videas, probare turpe eſſe; intereſſe, etiamſi non probes, periculoſum; reſtat, vt diſcedendum putemus.

Quod conſilium] De diſceſſu dubitandum non eſt: reſtat deli-

beratio,

beratio, quid conſilii diſcedentes capiamus, maxime quidem, quo nos conferre debeamus.

Numquam] Quia ſalutis publicae ſpes nulla ſupereſt.

Non ſit coniunctum] Satis plane ſignificat, ſi velit Sulpicius ad Pompeium tranſire, colloquendum eſſe: alioqui non oportere: ſibi enim captum iam eſſe conſilium. id cognoſcitur ex lib. 10. ad Attic. epiſt. 12. *Seruium*, inquit, *exſpecto, nec ab eo quidquam* ὑγιές. Cum in eadem paullo ante ſcripſerat, ſe de Hiſpania cogitare.

Exſpectabo] Et hoc verbo captum ſibi de diſceſſu conſilium oſtendit.

Quod tuo commodo fiat] De hoc loquendi genere dictum eſt lib. 1. epiſt. 1.

Seruio et Poſtumiae] Lib. 10. ad Attic. epiſt. 9. *Seruium exſpecto ad Nonas: et adigit ita Poſtumia, et Seruius filius.*

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Sulpicium, Achaiae, poſt victum in Pharſalia Pompeium, a Caeſare praepoſitum, conſolatur in dolore, quem ex reipublicae calamitate capiebat. Quid autem ad conſolandum valet? primum illud, cum oſtendimus, communem fortunam eſſe, nec decere eum, qui praecipuis non affligatur incommodis, praecipuo dolore angi. Alterum eſt, cum in alienis malis noſtra bona recordamur; id eſt, cum ea, quae vitandi communis exitii gratia recte ac ſapienter acta, dicta, cogitata ſint a nobis, animo ac mente contemplamur. nam ad leuandas miſerias magnam habet vim bene actae vitae conſcientia. Tertio loco; ſi minuit ſollicitudinem ipſa per ſe conſcientia; quanto magis, cum ad eam accedit hominum opinio, qui nihil a nobis non ſancte, nihil imprudenter, aut indecore actum exiſtiment? atque haec ratio, a generali quodam iudicio ducta, tum eſt firmior, ſi ad clarorum virorum exempla confugimus: ideo Caeſarem quoque ipſum idem, quod ceteros omnes, de Sulpicio iudicare dixit. Quid, cum illud adiungimus, in eo ipſo quod, quaſi malum ſit, grauiter dolemus, aliquid ineſſe, cur dolendum omnino non ſit? facit hoc Cicero, cum ait: quod autem a tuis abes. *Lenitur etiam ſtudio litterarum, praeſertim philoſophiae, doloris acerbitas. quod in Sulpicii cura Cicero non neglexit. quamquam hanc partem conſiderate attingit: nec monendum aperte talem virum putat, quod eſſet arrogantiae: ſed cum ait:* mihi ita perſuaſi, te quoque in iiſdem verſari rebus: *plane indicat, quid eum facere, tam aduerſis temporibus, oporteat. Nec vero leuis eſt ex eorum, quos diligimus, probitate ac virtute conſolatio. ergo hic laudatur Seruius adoleſcens, vt afflictum patris animum grata filii mentio recrearet. Haec, et ſimilia in ceteris epiſtolis obſeruanda: quae ſi colligantur, adhibito ordine, ſine quo praeceptorum copia propemodum inanis eſt; artem inuentionis, alioqui difficillimam, in promptu habebimus. Scripta eſt poſt bellum Africanum.*

apparet

apparet enim Caeſarem in vrbe commorari, Pompeianarum partium metu liberatum. quod certe non ante bellum in Africa geſtum conſecutus eſt. perpetuo enim victoriae curſu Pompeium, Aegyptios, Pharnacem ſuperauit: inde Romam profectus, paullo poſt in Africam contra Scipionem et M. Catonem contendit: quibus deuictis, ad vrbem rediit, cum tertium conſul eſſet; ibique tam diu permanſit, donec in Hiſpaniam, vbi magnas copias a Pompeii liberis contractas eſſe audiebat, eundum neceſſario iudicauit. Videtur autem Sulpicius in Achaia permanſiſſe vsque ad exitum Hiſpanienſis belli. quod ex eo ſuſpicor, quia, quo tempore ad Ciceronem litteras conſolatorias miſit, quae infra leguntur, eodem Caeſar ex Hiſpania lenire Ciceronis dolorem, ex interitu filiae ſuſceptum, per litteras conatus eſt. lib. 13. ad Attic. epiſt. 20.

EXPLANATIO.

Sollicitum] Ob rempublicam ſeruitute oppreſſam. iam enim Caeſar, iterum deuictis Pompeii partibus, vnus omnia tenebat.

Praecipuo] Cum enim commune ſit exitium, cur tu praecipue doleas? Iterum Planc[illegible]um admonuit epiſt. vlt. *Non debes aut propriam fortunam, et praecipuam poſtulare, aut communem recuſare.*

Quodam] Ita loquimur, cum ſingulare quiddam notamus, vt lib. 2. epiſt. 4. *Eſt enim tibi grauis adverſaria conſtituta et parata, incredibilis quaedam exſpectatio.* Et in orat. de prouinciis c. 18. *Quod magni cuiusdam hominis, et perſapientis videtur.* Et lib. 2. de Orat. c. 74. *Craſſi reſponſum excellentis cuiusdam eſt ingenii ac ſingularis.*

Minime miror] Cum plane perierit reſpublica.

Meum] Dolorem.

Quodam modo] Si dixiſſet, *meum agnoſco*, ſuum quoque praecipuum eſſe in communibus miſeriis dolorem ſignificaſſet. ita nullum ſibi locum ad leuandam Sulpicii ſollicitudinem relinqueret. dixit igitur, *quodam modo*, vt indicet, ſibi quoque acerbiſſimam fuiſſe perniciem reipublicae, nec tamen in communibus miſeriis praecipuo quodam dolore angi.

Agnoſco] Me quoque dolere confiteor. epiſt. ſeq. *Illam partem excuſationis nec agnoſco, nec probo.*

Prope ſingulari] Cur addit, *prope?* ne viro graui, verborum quaſi lenocinia reſpuenti, nimium aſſentari videatur. Sic lib. 4. Acad. c. 43. *Omitto per ipſum Ariſtotelem, meo iudicio in philoſophia prope ſingularem.* Valet autem, *ſingularis*, interdum minus, quam incredibilis, interdum plus: minus, vt lib. 13. epiſt. 54. *In longa apparitione ſingularem et prope incredibilem patris Marcilii fidem, abſtinentiam, modeſtiamque cognovi.* Plus, vt lib. 1. de Orat. c. 38. *Antonii incredibilis quaedam, et prope ſingularis et diuina vis ingenii videtur.*

Tuis bonis] Tua virtute et memoria recte factorum.

Alienis malis] Quibus afflicta reſpublica concidit. Notat perditos hominum mores, in primisque perniciosam publicae libertati ambitionem Caeſaris et Pompeii.

Lab[illegible]]

Laborare] Malis laborare, apte coniunguntur.

Me quidem] Conſolamur et ratione, et exemplo. ratione vſus eſt in proxima ſuperiore ſententia: exemplum hic adfert de ſe ipſo.

Nemini concedo, qui maiorem] Nemo eſt, cui moleſtiae plus attulerit interitus reipublicae. ſimile illud lib. 10. epiſt. 3. *Nunc me amantiſſimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetuſtate neceſſitudinis potior poſſit eſſe, ſi audies, omnem tibi reliquae vitae dignitatem ex optimo reipublicae ſtatu acquires.* et eodem libro, epiſt. 19. *Nec his concedo, vt te ſaluum malint, quam ego.*

Pernicie et peſte] Augent ſuperlata nomina: quod etiam rhetores docent. maior autem eſt in peſte, quam in pernicie, ſignificatio.

Conſiliorum] Quia de republica ſemper optime ſenſi. quod tibi quoque, optimo ac ſapientiſſimo viro, ſolatio eſſe debet.

Multo enim ante] Quattuordecim annis ante, cum eſſet conſul. Id clariſſime oſtendit lib. 10. ad Attic. epiſt. 4. *Praeclara*, inquit, *conſcientia ſuſtentor, cum cogito me de republica aut meruiſſe optime, cum potuerim: aut certe numquam, niſi diuine, cogitaſſe: eaque ipſa tempeſtate euerſam eſſe rempublicam, quam ego XIV. annis ante proſpexerim.*

Tempeſtatem] Procellam, quae rempublicam afflixit.

Abfui] Cum eſſet in Cilicia proconſul: quo iuit Sulpicio conſule, vt patet ex lib. 3. epiſt. 3. et lib. 5. ad Attic.

Magnam partem] Menſes circiter octo. nam videtur ineunte Maio, aut extremo Aprili menſe Roma diſceſſiſſe. lib. 5. ad Attic. epiſt. 2.

Monuiſti ſenatum] Conſolationem affert anteactae vitae commemoratio. ideo narrationem hanc induxit, vt quemadmodum ſe levari dixit grauitate doloris ob conſcientiam conſiliorum ſuorum, iidem Sulpicius e ſuis in rempublicam officiis conſolationem capiat.

Omnibus bellis ciuilibus] Tribus, quae commemorat his verbis Phil. 8. c. 2. *Ceteris bellis, maximeque ciuilibus, contentionem, reipublicae cauſſa faciebat. Sulla cum Sulpicio de iure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octauio de nouorum ciuium ſuffragiis: rurſus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, et vt clariſſimorum hominum crudeliſſimam puniretur necem.*

Superiores] Sic locutus lib. 5. in Ver. c. 44. *Id agit, vt ſemper ſuperius ſuum facinus nouo ſcelere vincat.* Et lib. 4. Acad. c. 6. *Arceſilas Zenoni, vt putatur obtrectans, nihil noui reperienti, ſed emendanti ſuperiores.*

Conſilium tuum] Ne Caeſari ante conceſſum lege Trebonia tempus ſuccederetur, et vt abſenti conſulatum petere liceret. in quo diſſentiebat a M. Marcello collega. epitome Liuiana 108. *Contentiones inter conſules de ſucceſſore C. Caeſari mittendo, agente in ſenatu M. Marcello conſule, vt Caeſar ad petitionem conſulatus veniret, cum is lege lata in id tempus conſulatus prouincias obtinere deberet.* Suetonius in Caeſare c. 28. Plutarchus, Dio, alii.

Occidiſſe] Conſulares, Pompeium Magnum, L. Lentulum, Bibulum, Domitium Ahenobarbum, Scipionem Pompeii ſocerum; praetorium, M. Catonem; alios praeterea, qui bellum paci, odio Caeſaris, praetulerant.

In tantis tenebris] Non dicit, conſcientiam optimorum conſiliorum nihil prodeſſe, ſed pro malis reipublicae parum. nam, eſſe aliquem conſcientiae fructum, paullo ante oſtendit in ſe ipſo.

Quaſi parietinis] Libri veteres quinque, *perpetuis:* duo, *perditivis:* vnus diſerte, *parricidiis:* Mediceus, *partetinis:* ex quo *parietinis* legendum, alii ante nos recte cenſuerunt. Sunt autem *parietinae*, parietum ruinae. Cicero ad rempublicam tranſtulit, et, *quaſi*, praepoſuit, veritus, ne paullo durior translatio videretur. quod praecipit Craſſus lib. 3. de Orat. c. 41. *Si vereare, ne paullo durior translatio eſſe videatur, mollienda eſt, praepoſito ſaepe verbo.*

Vix conſolabilis] Recte addidit, *vix:* vt conſolabilem tamen eſſe oſtendat: quod ei propoſitum eſt: cum hanc vnam ob cauſſam ad Sulpicium ſcribat, vt eum a moerore abducat.

Ipſe] Cuius in poteſtate ſunt omnia.

Lumen] Tribus verbis metaphoram abſoluit, *lumen*, *exſtinctis*, *elucere.* et hac fortaſſe translatione vſus eſt, cum illud proxime dictum, *in tantis tenebris*, recordaretur.

Exſtinctis ceteris] Luminibus reipublicae. Phil. 5. c. 14. *Pompeio patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, exſtincto.*

Sanctitatem] Sanctitatem definiit lib. 1. de Nat. deor. c. 41. *ſcientiam colendorum deorum.* hic accipitur pro ſumma probitate, vt in Phil. 3. c. 6. *Quod in iuuentute habemus illuſtrius exemplum veteris ſanctitatis?*

Prudentiam] Non enim ſatis eſt optima velle, quod ſanctitas eſt; ſed optima etiam videre, in praeſtanti ciue requiritur.

Haec] Primum optimorum conſiliorum recordatio, deinde iudicium Caeſaris omniumque ciuium.

Magna eſſe debent] Dixit iam, debere eum ſuis bonis delectari potius, quam alienis malis laborare.

A tuis] Vxore, et filio.

A multis ac magnis moleſtiis] Saepe Cicero conſolatur abſentes miſeria ciuitatis, quam afflictam et deformatam ciuis bonus libenter nemo videt. vnde illud ad Sextium lib. 5. epiſt. 17. *Illud vtinam ne vere ſcriberem, ea te republica carere, in qua neminem prudentem hominem res vlla delectet.* Et ad Torquatum lib. 6. epiſt. 1. *Oculi augent dolorem.*

Vererer] Vererer, inquit, quia graues atque acerbae audienti etiam eſſent, non modo videnti.

Meliore] Non igitur dolendum eſt, quod a tuis abſis.

Certior fieres] Quia ſcire haec ipſe per te non poſſes. ſignificat autem duas maxime res, de quibus certiorem Sulpicium fecit, iudicium Caeſaris omniumque ciuium, et miſerrimum ſtatum ciuitatis.

Reliqua] Non dubito, quin ſtudia philoſophiae ſignificet: cum inferat, *quae ego experiens quotidie, ſic probo, vt ea mihi ſalutem afferre*

ferre videantur. Euerſa enim republica philoſophiae ſtudia longo interuallo intermiſſa reuocauit: quod ipſe confirmat in prooemio Tuſc. 1. et lib. 3. de Offic. et alibi.

Salutem] Eandem ſententiam retulit lib. 6. epiſt. 12. *Eſt,* inquit, *vnum perfugium, doctrina ac litterae, quibus ſemper vſi ſumus: quae ſecundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam ſalutem.* lib. 9. epiſt. 2. *Modo nobis,* inquit, *ſtet illud, vna viuere in ſtudiis noſtris; a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam ſalutem.* lib. 13. epiſt. 28. *Studia illa noſtra, quibus antea delectabamur, nunc etiam viuimus.*

Omnium doctrinarum] Ergo et philoſophiae: quod paullo poſt confirmat, cum ait: *ad eas te referas artes, quibus a primis temporibus aetatis ſtudium tuum dediſti.*

Ad bene viuendum] Bene viuendi praecepta philoſophorum libris continentur.

Optimis rebus] Florente republica.

In quo acquieſcamus] In Lib. 9. epiſt. 3. *Nulla nunc in re alia acquieſcimus.*

Vel ſcientia, vel natura] Non modo enim a litteris, ſed a natura etiam ipſa prudentiam accipimus: quid te, inquit, et ſcientia et natura prudentem, hortor, vt ad eas te referas artes, quibus, etc.

Illi arti] Eloquentiae.

Neque in curia, neque in foro] Neque in ſenatu, neque in iudiciis. epiſt. 6. *Nihil in foro agere libebat: adſpicere curiam non poteram.* Idem queritur in prooemio lib. 3. de Offic. *Exſtincto ſenatu, deletisque iudiciis, quid eſt, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere poſſimus?*

Tuae ſcientiae] Iuris ciuilis. *Scientias* quoque, numero multitudinis, Cicero dixit in libro de Senect. c. 21. *Tot artes, tantae ſcientiae, tot inuenta.* quod ſingulare tamen exemplum adhuc inueni.

Excellenti ac ſingulari] Vicit enim hac laude Sulpicius ſuperiores omnes. quod ei tribuit Cicero in libro de clar. orat. c. 41. 42. cum eum dicat ad ius ciuile non modo Dialecticam, verum etiam litterarum ſcientiam, loquendique elegantiam adiunxiſſe.

Non multo plus] Plus omnino, ſed non multo: quia, ſublata cauſſarum actione, pauci de iure conſuluntur. quorſum enim? cum iudices, non quid leges iubeant, ſed quid is nolit, cuius libido pro legibus eſt, in ſententiis ferendis ſpectare cogantur.

Non equidem te moneo] Tali vel ſcientia, vel natura praeditum. facerem enim inſolenter.

Mihi ita perſuaſi] Prorſus ita credo, te quoque in iisdem philoſophiae ſtudiis verſari.

Rebus] Pro, *artibus.* dixit enim, *vt ad eas te referas artes.*

Si minus prodeſſent] Cum tamen vehementer proſint, quippe quae ſalutem afferre videantur. paullo ante.

Animum a ſollicitudine abducerent] Quaſi enim aberramus a moleſtiis, dum litteras tractamus. lib. 12. ad Attic. epiſt. 38. *Ego hic, ſcribendo dies totos, nihil equidem leuor, ſed tamen aberro.* Et ibidem proxime: *Siue hanc aberrationem a dolore*

a dolore delegerim. et epiſt. 45. ibidem: *Ego hic duo magna* συντάγματα *abſolui. nullo enim alio modo a miſeria quaſi aberrare poſſum.*

Tibi vni concedam, praeterea nemini] Sic in extrema oratione pro Marcello: *Vt vix C. Marcello, optimo et amantiſſimo fratri, praeter eum quidem, cederem nemini.*

Gratia refertur] Quod amantem redamat atque obſeruat.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Excuſanti Sulpicio, quod ſaepius vno exemplo litteras miſiſſet, culpamque conferenti tum in eorum, qui eas acciperent, negligentiam aut improbitatem, tum in orationis inopiam, qua ipſe laboraret, reſpondet Cicero, primam ſibi excuſationis partem probari, alteram omnino falſam videri: ſe enim ipſum non admodum eſſe verborum inopem, qui tamen ſibi et ſubtilitate et elegantia ſcribendi Sulpicium anteponat. Cauſſas probat, quibus Achaiae adminiſtrationem Sulpicius recuſandam non putauerat. Narrat ſenatus officium, ſuppliciter de reditu M. Marcelli Caeſarem rogantis: quo impetrato, gratias a ſe Caeſari actas eſſe demonſtrat. De ſuo philoſophiae ſtudio eiusque fructu, de Seruii filii probitate ac doctrina quaedam addit. Concludit, eum eſſe ſtatum reipublicae, vt ea, quae Romae fiant, audire ſit optabilius, quam videre. Negotialis eſt epiſtola, tum alias ob cauſſas, tum quia reditum Marcello Caeſaris liberalitate conceſſum ſignificat. Caeſare III. M. Aemilio Lepido coſſ. deuictis in Africa Pompeii partibus.

EXPLANATIO.

Vno exemplo] Vt, ſi qua periret, aliqua tamen perferretur epiſtola.

Nec noſco ERN. *agnoſco*] Veram eſſe non confiteor. agnoſcimus enim, quae antea nouimus: ignota vero agnoſcere non poſſumus. non agnoſcit igitur Cicero cauſſam excuſationis, quam Sulpicius in orationis paupertatem referebat: quia verborum inopem eum non cognouerat. lib. 5. epiſt. 20. *Id ego agnoui meo iuſſu eſſe factum.* et lib. 11. epiſt. 3. *Neque agnoſcimus quidquam eorum.* et in Laelio c. 2. *Tu, Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnoſco, nec poſtulo, facis amice.*

Εἰρωνεύεσθαι] Diſſimulare. quod Socrati vſitatum in diſputando fuit, cum iis, quos refellere volebat, plus tribuere videretur.

Εἰρωνευόμενος] Simulans. Eſt enim ironia modo diſſimulatio, vt proxime; modo ſimulatio, vt hic. diſſimulamus enim vera; cum occultamus ea, quae ſunt; ſimulamus falſa; cum ea fingimus eſſe, quae non ſunt. Late igitur patet ironia: et eſt omnino, vt ait Aquila, cum aliud verbis ſignificamus, aliud re ſentimus. Addit Beda: grauitate pronunciationis adiuuandam. alioqui confiteri videbitur, quod negare contendit.

Subtilitati et elegantiae] *Subtilitas*

litas in ſententiis, *elegantia* in verbis. *ſubtilitas* autem a Dialectica maxime ſumitur, quam Sulpicius egregie cognouit: eoque maxime adiumento et Scaeuolae et ceteris omnibus iurisconſultis antecelluit. hoc enim ei teſtimonium tribuitur in lib. de clar. orat. c. 41. quo in libro ſubtilitas etiam eius et elegantia nominatur c. 42. his verbis: *Adiunxit et litterarum ſcientiam, et loquendi elegantiam, quae ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt. Cumque diſcendi cauſſa duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo; Galli, hominis acuti et exercitati, promtam et paratam in agendo et in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiaque ſuperauit.* Quinctilianus etiam, Sulpicium ex tribus orationibus inſignem famam conſecutum eſſe, lib. 10. c. 1. ſcriptum reliquit. Alibi *ſubtilitas* non idem valet, ſed venuſtas potius quaedam eſt orationis, et naturalis quaſi color, nullo adhibito artis pigmento: qualis apud nos eſt Caeſaris ſermo, apud Graecos Lyſiae. itaque lib. 3. de Orat. c. 7. ſubtilitatem quidem illi Cicero tribuit, acumen autem Hyperidi. Et in Bruto c. 9. illud: *Lyſias egregie ſubtilis ſcriptor, atque elegans:* ſic accipio, non vt acutum ſcriptorem Lyſiam dici putem, ſed vt purum, vt venuſtum, vt politum, vt plane Atticum. Attica enim ſubtilitas ipſa per ſe laudatur, iis carens ornamentis, quae ab arte ſumuntur. qua laude Catonem Cenſorium afficit Cicero in eodem libro infra c. 17. *In noſtris,* inquit, *inſcitia eſt, quod ii ipſi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt quidem: Hyperidae volunt eſſe et Lyſiae, Laudo. ſed cur nolunt Catonis?* Atticum igitur dicendi genus illud, in quo Lyſias excelluit, (nam plura genera, vt ait Cicero, fuerunt) non ornatum, copioſum, illuſtre, vt Demoſthenis et Aeſchinis; non acutum, vt Hyperidis; ſed exſile, ieiunum, ſiccum, politum tamen et venuſtum fuit: idque tum indicant eae, quae exſtant, illius orationes: tum ipſe Cicero, ſi Lyſiae orationes non haberemus, clariſſime tamen oſtenderet. nam in eodem libro aliquanto poſt c. 82. *Atticum,* ait, *ſe Caluus noſter dici oratorem volebat. inde erat iſta exſilitas, quam ille de induſtria conſequebatur.* Et paullo poſt: *Sin ieiunitatem, et ſiccitatem, et inopiam, dummodo ſit polita, dum vrbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte dumtaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret et gradus, et diſſimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum.* Et infra c. 84. *Sin acutum, prudens, et idem ſincerum, et ſolidum, et exſiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, et hoc proprium eſſe Atticorum volunt; recte laudant. Eſt enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae ſubtilitati locus.* Nam, quod non ita multo poſt c. 85. dicitur, Lyſia pictius eſſe nihil poſſe: id affertur ex Attici perſona, nimium in Graecos ambitioſi, et a Cicerone diſſentientis, qui Catonem Lyſiae comparauerat. Cicero autem ipſe de Lyſia quid ſentiat, declarat in Oratore c. 9. his verbis: *Dicat igitur Attice venuſtiſ-*

 ſimus

ſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus, Lyſias. quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quod tenuis ſit, atque inornatus, ſed quod nihil habeat inſolens aut ineptum. Et paucis interiectis, *qui Lyſiam*, inquit, *ſequuntur, cauſſidicum quendam ſequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem; ſubtilem et elegantem tamen.* Eandem ſubtilitatem, quae ab acumine diſtat, notauit in Lyſia Quinctilianus lib. 10. c. 1. *Lyſias*, inquit, *ſubtilis. atque elegans, et quo nihil, ſi oratori ſatis ſit docere, quaeras perfectius. nihil enim eſt inane, nihil arceſſitum; puro tamen fonti, quam magno flumini, propior.* Et lib. 12. c. 10. *Quid Periclea? ſimilemne credimus Lyſiacae gracilitati?* Item lib. 9. c. 4. *Neque illud in Lyſia dicendi textum, tenue atque rarum laetioribus numeris corrumpendum erat.* Hinc *agere cauſſas ſubtiliter*, pro, ſimplici quodam et puro, et ad docendum, non ad promouendum, aut delectandum, apto dicendi genere in cauſſis vti, dixit Cicero lib. 9. epiſt. 21. *Priuatas*, inquit, *cauſſas, et eas tenues, agimus ſubtilius.* Et in Oratore c. 5. *Tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, ſubtili quadam et preſſa oratione limati.* Et infra c. 23. *Orationis ſubtilitas, imitabilis illa quidem videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus.* Et pro Balbo c. 22. *A quo haec, quae ego nunc percurro, ſubtiliſſime ſunt omnia perpolita.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 21. *De republica quid ego tibi ſubtiliter? tota periit.* Et in epiſt. 15. ad M. Brutum: *Meſſalam habes. Quibus igitur litteris tam accurate ſcriptis aſſequi poſſum, ſubtilius vt explicem, quae gerantur, quaeque ſint in republica, quam tibi is exponet, qui et optime omnia nouit, et elegantiſſime expedire et deferre ad te poteſt?* Elegantiam autem differre ab ornatu, oſtendit Cicero in epiſtola ad Cornelium Nepotem: *Quis*, ait, *ſententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?*

Achaicum negotium] Achaiae adminiſtrandae curam, a Caeſare mandatam. quamquam opinor ei maiorem Graeciae partem eſſe commiſſam, licet Achaiae nomine prouincia vocaretur. nam lib. 6. epiſt. 1. et 4. et lib. 13. epiſt. 18. 21. 22. video Sulpicium Athenis praeeſſe: quae non Achaiae vrbs, ſed inter Achaiam et Macedoniam fuit. Lib. vero 6. epiſt. 6. *Brutum*, ait, *Galliae praefecit: Sulpicium Graeciae.* vide infra epiſt. 12.

Omnes cauſſae] Quarum vna fuit, vt minus miſer eſſet, cum ea non videret, quae in oppreſſa patria contra leges moremque maiorum fierent. nam oculi dolorem augent, nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt.

Auctoritate et prudentia] Decet enim, qui auctoritate et prudentia valeat, eum nihil committere, quod in aliquam reprehenſionem poſſit incurrere.

Aliter cecidiſſe rem] Putaſti te, cum ab vrbe abeſſes, a moleſtiis etiam abfuturum. id, vt ſcribis, te fefellit. lib. 1. epiſt. 7. *Si cecidiſſet, vt volumus et optamus.*

Perculſa et proſtrata iacent] Dixi iam, ſuperlatis augeri vim ſententiae.

tentiae. ſequitur autem, vt perculſa proſternantur, proſtrata iaceant.

Foediſſimo] Ex iis, quae ſequuntur. bello enim omnia deformantur. alibi quoque epithetum idem cum bello iunxit.

Is cuique locus] Vide eandem ſententiam lib. 6. epiſt. 1.

Tui conſilii] Quod Achaicum negotium non recuſaueris.

Ne id quidem] Non modo libere ſentire ac dicere, ſed ne ſcribere quidem tuto poſſumus. ſumus enim hic in eorum poteſtate, qui diligenter, quaecumque agimus, obſeruant: quique vel minima re ſi offendantur, parata nobis grauiſſima iniuria eſt.

Moderatius] Sane in victoria ſe moderatiſſimum Caeſar praebuit: de quo Suetonius c. 75. haec: *Moderationem clementiamque tum in adminiſtratione, tum in victoria belli ciuilis, admirabilem exhibuit. — nec vlli periiſſe, niſi in praelio, reperientur, exceptis dumtaxat Afranio, et Fauſto, et L. Caeſare, iuuene. — Denique tempore extremo etiam, quibus nondum ignouerat, cunctis in Italiam redire, permiſit, magiſtratusque et imperia capere.* Confirmat ipſe Cicero ſaepe in his epiſtolis, in hac quidem in extremo: *De reliquis, nihil melius ipſo eſt.* in ſexta *liberalem* Caeſarem appellat. in ſeptima, non paſſurum ait, vt iniuria fieret. in decima tertia: *Obtinemus ipſius Caeſaris ſummam erga nos humanitatem. ſed ea plus non poteſt, quam vis et mutatio omnium rerum atque temporum.*

Inſolens] Victores enim inſolentes facit: epiſt. 9. *Miſerius nihil, quam ipſa victoria: quae etiamſi ad meliores venit, tamen eos ipſos ferociores impotentioresque reddit.*

Vno te vicimus] Cum in reliquis tua melior, quam noſtra conditio ſit.

Marcelli] M. Claudii Marcelli, qui, Pompeio in Pharſalia deuicto, cuius partes ſecutus erat, exſulabat.

Collegae] In conſulatu.

Salute] Reſtitutione a Caeſare impetrata.

Armis diſceptari] Iudiciale verbum ad arma transtulit, cum diſceptari legibus, non armis, de iure ſoleat. epiſt. 14. *Videbam, quanto periculo de iure publico diſceptaretur armis.* Lib. 6. epiſt. 1. *Dolebam, pilis et gladiis, non conſiliis, neque auctoritatibus noſtris de iure publico diſceptari.* Quid autem proprie ſit *diſceptare*, locus indicat in Partit. c. 3. *Aut auſcultator eſt modo qui audit, aut diſceptator, id eſt, rei ſententiaeque moderator.* Et in orat. pro Deiotaro c. 2. *Hanc, C. Caeſar, cauſſam ſi in foro dicerem, eodem audiente et diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret.* Id ad praetorem proprie attinebat. nam lib. 3. de Leg. c. 3. ita ſcriptum animaduerti: *Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, praetor eſto.* Et pro Caecina c. 2. *Perſaepe diſceptatore domeſtico diiudicatur.* ſic lib. 13. epiſt. 26. ad Sulpicium: *Sic praeſcripſimus iis, quibus ea negotia mandauimus, vt omnibus in rebus, quae in aliquam controuerſiam vocarentur, te arbitro, et, quod commodo tuo fieri poſſet, te diſceptatore vterentur.* itidem dixit: *videbam, quanto periculo de iure publico diſceptaretur.*

Acerbitate Marcelli] Significatur id, quod Suetonius in Iulio c. 28. expoſuit his verbis: *M. Claudius Marcellus, conſul, edicto praefatus, de ſumma ſe republica acturum, retulit ad ſenatum, vt ei ſuccederetur ante tempus: — et ne abſentis ratio comitiis haberetur. — Nec contentus Marcellus, prouincias Caeſari, et priuilegium eripere, retulit etiam, vt colonis, quos, rogatione Vatinia, Nouumcomum deduxiſſet, ciuitas adimeretur: quod per ambitionem, et vltra praeſcriptum, data eſſet.* Commemorauit igitur Caeſar offenſiones Marcelli, quo ſcilicet maius faceret beneficium ſuum: deinde ſe reditum eius in patriam ſenatus precibus largiri dixit. in oratione pro ipſo c. 1. *Intellectum eſt enim, cum M. Marcellum ſenatui populoque Romano conceſſiſti, commemoratis praeſert m offenſionibus, te auctoritatem huius ordinis, dignitatemque reipublicae tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre.*

Aequitate tua] Cum Marcello collegae tuo reſtitiſti. de quo idem Suetonius c. 29. *Summa ope reſtitit partim per interceſſores tribunos, partim per Seruium Sulpicium, alterum conſulem.* Id ſignificatur etiam in epiſt. 3. in eo loco: *abſens cognoſcebam, quae eſſet tua in hoc peſtifero bello cauendo et praedicendo ſententia.*

Senatui roganti] Non modo preces, verum etiam lacrimas ſenatus, vt Marcelli reditum impetraret, nominat in extrema oratione, qua Caeſari, ob Marcellum reſtitutum, et ſuo et ſenatus nomine gratias egit.

Ne hominis quidem cauſſa negaturum] Alii legunt, *ne ominis quidem:* quibus aſſentiri nullo modo poſſum. dixit enim Caeſar, ſe non eſſe roganti ſenatui, ne ipſius quidem Marcelli cauſſa, a quo grauiter eſſet offenſus, negaturum. quamquam, aiebat, in me fuerit acerbior; tamen, ne hac quidem cauſſa, ſenatui deprecanti eius reditum negabo. non tanti apud me erit Marcelli ipſius iniuria, quanti ſenatus vniuerſi conſenſus et deprecatio. Ad hunc locum pertinet illud ex lib. 6. epiſt. 6. *Marcellum, cui maxime ſuccenſebat, cum ſumma illius dignitate reſtituit.*

L. Piſone] Patriciae gentis Calpurniae: nam Calpurnii Bibuli plebeii: is Caeſaris ſocer erat. exſtat in eum Ciceronis oratio.

C. Marcellus] Marci frater germanus, qui cum L. Lentulo conſul fuit, biennio poſt Marcum conſulem: nam patruelis fuit alter Caius, qui conſulatum geſſit cum L. Paullo, anno poſt Marcum conſulem proxime ſequenti: vt epiſt. 9. huius libri, et lib. 15. epiſt. 9. et apud Suetonium in Iulio c. 29. de germano fratre infra: epiſt. 7. 9. 11. et in orat. pro Marcello in extremo.

Abieciſſet] Nulla ſuae dignitatis habita ratione: quo magis Caeſarem moueret. dolor enim ſummus in verbo, *abieciſſet*, oſtenditur.

Supplex] Senatus amorem ac deſiderium abſentis Marcelli Seneca in conſolatione ad Albinam c. 9. declarat his verbis: *Illi reditum impetrauit ſenatus publicis precibus, tam ſollicitus ac moeſtus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, et non pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exſules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent.*

Accede-

Accederet] Accedere ad ſe ſupplicem ſenatum, Caeſar paſſus eſt: eundem accidere ſupplicem ad pedes ſuos, paſſus certe numquam eſſet. alia enim C. Marcelli, fratris reditum deprecantis, alia ſenatus ratio fuit: quem ſupplicare quidem pro M. Marcello decuit, abiicere ſe ad Caeſaris pedes, oblitum ſuae dignitatis, haudquaquam decuit. nec Caeſar ipſe, qui omnia quidem ſuae poteſtatis eſſe, ſpeciem tamen adhuc aliquam reipublicae manere vellet, indignitatem illam tuliſſet. Quare nihil mutandum.

Noli quaerere] Cum res eiusmodi eſt, vt eam ne longa quidem oratione pro voluntate noſtra ſatis exprimere videamur poſſe; confugimus ad hoc loquendi genus, et ad illud, *quid quaeris?* et ſimilia quaedam.

Rogati] Sententiam. Hic mirari licet, cur in re minime dubia ſententiae rogarentur. conſenſit enim ſenatus vniuerſus in Marcelli ſalute deprecanda. quod illud proxime dictum oſtendit: *Fecerat hoc ſenatus, vt cunctus conſurgeret, et ad Caeſarem ſupplex accederet.* Quod cum ita ſit: cur ſententiae, quaſi parum certa ſenatorum voluntas eſſet, rogabantur? ſcripſit enim Varro, teſte Gellio lib. 14. c. 7. lib. 4. Epiſtolicarum Quaeſtionum, *ſenatus conſultum duobus modis fieri ſolitum, aut per diſceſſionem, ſi conſentiretur; aut, ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas.* Ego Caeſarem opinor, licet ſenatus voluntatem perſpexiſſet, voluiſſe tamen ſententias rogari, quo certius, quid quisque ſentiret, intelligere poſſet: fortaſſe etiam, vt in dicenda ſententia ſinguli ſibi gratias agerent de Marcello reipublicae reſtituto.

Volcatium] L. Volcatium Tullum, qui cum M. Aemilio Lepido conſul fuerat, triennio ante Ciceronem.

Si eo loco eſſet] An hoc dicit? ſi ea, qua Marcellus dignitate eſſet, negauit ſe in patriam rediturum: cum lib. 14. epiſt. 18. ſimiliter dixerit: *Vos videte, quid aliae faciant iſto loco feminae.* Hoc mihi non probatur. non enim, quod ad dignitatem attinet, ſibi Marcellum Volcatius antepoſuiſſet, quippe qui conſul ante eum fuerat annis XIV. An, *ſi eo loco eſſet*, ſi eſſet in ſenatu? vt ſe Caeſari, dum in ſenatu eſſet, gratias acturum negauerit. Ineptum hoc videtur. vbi enim magis, quam in ſenatu, ea de re, quae in ſenatu agebatur, agi Caeſari gratias decuit? Puto igitur hoc dici: negauit ſe in patriam fuiſſe rediturum, ſi Marcellus fuiſſet; id eſt, ſi eadem, quae Marcellus conſul, contra Caeſarem feciſſet; et ſi cum Pompeio poſtea aduerſus eundem Caeſarem pugnaſſet, nec ſe, poſt victum Pompeium, victori credidiſſet: quae cum Marcellus feciſſet, inconſtantiae videbatur eſſe, nec ſatis honorificum, beneficio eiusdem Caeſaris, quem vehementer oppugnauerat, in patriam redire. Atque ad hanc ſententiam pertinet illud Plauti in Bacch. Act. 4. Sc. 9. v. 116.

Verum, vt ego opinor, ſi ego in
iſtoc ſiem loco,
Dem potius aurum, quam illum
corrumpi ſinam.

Et Catonis illud apud Rufinianum:

 Si

Si vos in eo loco eſſetis, quid aliud faceretis?

Magnitudo animi] Quia ſalutem inimico ſuo largitus eſſet.

Egi Caeſari gratias] Luculenta exſtat oratio: cuius in extremo ſunt haec: *Sic tibi gratias ago, vt omnibus me rebus a te non conſeruato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua in me vnum innumerabilia merita, quod fieri iam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.*

Metuo] Metuo, ne, cum in ſenatu loqui coeperim, idem poſthac ſaepe cogar facere, vt Caeſaris voluntati ſeruiam. Idem in oratione c. 1. *Et mihi, et meae priſtinae vitae conſuetudinem, C. Caeſar, interclusam aperuiſti.*

Honeſto otio] Litterato. dixit enim epiſt. 3. ſe, poſteaquam nihil eſſe loci eloquentiae, neque in foro, neque in curia viderit, omnem ſuam curam atque operam ad philoſophiam contuliſſe. et hic paullo poſt ſubiungit, *vt meis ſtudiis ſeruiam.*

Intra modum] *Modice*, eſt cum modo: *intra modum*, minus. vt enim *ſupra* et *infra*, ſic *vltra* et *citra*, atque interdum etiam *vltra* et *intra* opponuntur: quod Gellius lib. 12. c. 13. oſtendit, modeſte refutata Apollinaris ſententia, qui *intra* negabat pro *citra* poſſe accipi. Lib. 9. epiſt. vlt. *Epulamur vna non modo non contra legem, ſed etiam intra legem.*

Studiis] Quod eſſe vnicum ſolatium in malis proxime dixit.

Ingraueſcit] Augetur. a ponderibus translatio.

Aetatis maturitate] Sexagenarius iam erat Cicero, cum hanc epiſtolam ſcripſit. eſt enim hic annus vrbis DCCVI quo Caeſar III. cum M. Lepido conſul fuit: Cicero autem natus eſt anno DCXLVI. L. Caſſio Longino, C. Mario coſſ.

His temporum vitiis, vt nulla res alia] Epiſt. 3. *His vero temporibus habemus aliud nihil, in quo acquieſcamus.* et lib. 9. epiſt. 3. *Nulla nunc in re alia acquieſcimus.* Et ſane plura breui tempore, euerſa, quam multis annis, ſtante republica, ſcripſit: quod ipſe fatetur in prooemio lib. 3. de Offic.

Aliquid iam noctes te adiuuabunt] Eadem ſententia, non iisdem verbis lib. 7. epiſt. 25. *Equidem aliquantum iam etiam noctis aſſumo.*

Virtute] *Virtus* hic neque probitatem, neque doctrinam ſignificat, cum probitatis antecedat mentio, doctrinae ſubſequatur. eſt igitur praeſtantia quaedam in omnibus rebus; quae licet cum probitate non idem ſit, ab ea tamen, et ab animi magnitudine prudentiaque oritur. qui enim virtutis nomen in eum cadere poſſit, qui vel probitate careat, vel humili atque imbecillo animo ſit, vel denique parentem altricemque virtutum omnium prudentiam deſideret? Eodem modo *virtutem* vſurpauit lib. 6. epiſt. 5. et lib. 13. epiſt. 27.

Doctrinaque] Dabat in primis operam philoſophiae. epiſt. 3.

Communicat] Seruio patre per litteras mandante, cui moleſtum iam eſſet Achaicum negotium. ideo ſupra dixit, *tui te conſilii poenitet.*

Ipſo] Quo nihil eſſe moderatius, iam dixit. lib. 9. epiſt. 17.

Noſtrum

Noſtrum conſilium] Qui ſuademus tibi, ne decedas.

Conſulimus tibi] Non quid voluntas noſtra ferat, ſed quid e re tua ſit, in conſilio dando ſpectamus.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Eſt haec Sulpicii epiſtola ſi non perfectae, certe admodum diligentis et elaboratae conſolationis exemplum. Nam, cum officium conſolandi minime deceat eos, qui prorſus dolore vacant; ſiquidem, qui vere amat, doloris expers in amici caſu eſſe non poteſt: vt hanc ſuſpicionem tolleret, a moleſtia ſua Sulpicius exordiendum putauit. Rurſus, quia conſolatio nihil omnino aliud eſt, quam aegroti animi remedium, a ratione prudentiaque ſumptum; quo ſi caret is, quem conſolamur, ratione ſimul ac prudentia careat neceſſe eſt: propterea culpam Sulpicius temeritatis a ſe voluit auertere, retulitque ſuae conſolationis cauſſam non ad vllam Ciceronis inſcitiam, aut imprudentiam, ſed ad dolorem, quo impeditus minus ea perſpiceret, quae patere ſibi poſſent, paullo moderatius dolenti. Haec quaſi prooemii loco praeponuntur. Sequitur narratio, in qua maxime colliguntur exempla calamitatum, ne quis dolori nouo relinqui videatur locus. Prima conſolandi ratio ducitur a conditione temporum; quae ſunt eiusmodi, vt optanda minime vita videatur: altera ab exitio florentiſſimarum vrbium, quae perpetuo manſurae videbantur: tertia ab interitu virorum clariſſimorum; qui cum et multi et vno tempore perierint, vna muliercula amiſſa dolendum multo leuius eſt. Accedit imperii deminutio, prouinciarum deuaſtatio: quae ipſa quoque non mediocrem in priuatae rei iactura conſolationem afferunt. Quid moriendi neceſſitas? nonne ad leuandam ſollicitudinem plurimum valet? Quid vita, iucunde feliciterque traducta? Quid mortis opportunitas, appropinquantibus malis? Haec omnia commemorat Sulpicius in Tulliae morte: mox ad ipſum Ciceronem orationem conuertit. Non debet, inquit, is, a quo multi conſilium petere ſoliti ſunt, committere, vt eguiſſe conſilio, et ea, quae aliis praeceperit, ignoraſſe videatur. nec vero clarum ſapientia ciuem exſpectare decet beneficium temporis, quo dolor exſtinguitur, ſed a ratione ac ſapientia contra quaelibet fortunae tela praeſidium petere. Adduntur preces. Si hoc a te ratio ipſa non impetrat, certe non negabis patriae roganti, non amicis et familiaribus, non filiae mortuae, quae cariſſimum ſibi patrem moerore angi non vult. Incommodum proponitur. Vide, ne tuo luctu offendantur ii, qui rerum potiuntur, interpretantes doloris tibi cauſſam eſſe dominationem ſuam. Poſtremo, ne tuam gloriam contemnas, quae ex multis collecta virtutibus, addita fortitudinis et conſtantiae fama cumulabitur. Scripta eſt Caeſare conſule IV. ſine collega, deuictis iam in Hiſpania Pompeii liberis: quod ex duabus ad Atticum epiſtolis lib. 13. 19. et 20. licet coniicere: quod illa fere

poſtrema

poſtrema huius epiſtolae verba declarant: noli committere, vt quisquam te putet non tam filiam, quam reipublicae tempora et aliorum victoriam lugere. *Id confirmatur lib. 13. ad Attic. epiſt. 20. cuius initium eſt:* A Caeſare litteras accepi conſolatorias, datas prid. Kal. Mai. Hiſpali. *Nam Hiſpalim Caeſar iuit poſt interfectum Cn. Pompeium, Magni filium, vt in libro de bello Hiſpanienſi c. 40. ſcriptum eſt.*

EXPLANATIO.

Tulliae] Quam exſtinctam morbo, quem ex partu contraxerat, (vt ait Plutarchus) pater ita grauiter doluit, vt nec ab amicorum conſiliis, nec a philoſophiae praeceptis quidquam ſolatii capere poſſet.

Propterea quia] Ciceroni, Terentio, Plauto vſitatius eſt, *propterea quod.* ſic, *ideo quod, ideo quia,* veteres dicebant.

Pari moleſtia] Simili potius, quam pari. nam, ſi par eſſet, afflictus afflictum conſolari non poſſet. et infra, maiorem eſſe Ciceronis dolorem, quam ſuum, in eo ſignificat: *non quo ea te fugere exiſtimem; ſed quod forſitan dolore impeditus minus ea perſpicias.*

Conari] Conamur ea, quae minime licet perficere. vnde illud Ciceronis in Oratore c. 30. *Vides, illum* (Demoſthenem) *multa perficere, nos multa conari.*

In praeſentia] *In praeſenti,* lib. 2. epiſt. 10. alibi tamen, *in praeſentia.*

Breui] Modo rei, modo temporis breuitatem demonſtrat: hic rei, et lib. 1. epiſt. 9. *Tantum dicam breui.* et lib. 2. epiſt. 3. *Breui tamen ſic habeto.* Temporis autem breuitas indicatur lib. 6. epiſt. 6. *Vt ſpero, breui gratulabimur.* Et lib. 5. in Ver. c. 54. *Breui poſtea eſt mortuus.* Et in epiſtola Pompeii lib. 8. ad Attic. 12. *Cum ille magnas copias habeat, et maiores breui habiturus ſit.* Plautus in Rud. Prol. v. 55.

— *Poſſe breui fieri eum diuitem.*

Non quo ea te fugere exiſtimem; ſed quod forſitan dolore impeditus minus ea perſpicias] Hoc addit, ne ſibi prudentiae laudem, Ciceroni ademptam, tribuere videatur. ſic Cicero lib. 6. epiſt. 5. *Quia fieri poteſt, vt tu ea perturbatiore animo cogites, puto eſſe meum, quid ſentiam, exponere.*

Erepta] Cum enim ea, quae antea bonis ac fortibus viris reſpublica deferebat, ad vnius poteſtatem translata cuncta ſint, erepta nobis videntur eſſe: quandoquidem non iam amplius a noſtra virtute et induſtria exſpectantur.

Honeſtatem] *Honeſtas* definiri poteſt, honeſti et recti ſpecies quaedam, collecta ex iis rebus, quae laudem habent ſingulae.

Dignitatem] Exiſtimationem, ortam ex honoribus praeclare adminiſtratis.

Qui non] *Qui,* pro *quo modo,* vt alibi quoque, hic vſurpari conſtat.

In illis rebus] In amiſſione patriae, honeſtatis, dignitatis, honorum omnium.

Callere] Quaſi callo ex conſuetudine facto ſic obduruiſſe, vt nouum

vum dolorem iam non ſentiat. Proprie Plautus in Pſeud. Act. 1. Sc. 2. v. 4.

—— *Plagis coſtae callent.*

Ad animum hic Cicero transtulit, ad ſtomachum autem lib. 9. epiſt. 2. *Conſuetudo diuturna callum iam obduxit ſtomacho meo.* Dicimus et *occalleo* ſimpliciter, vt lib. 2. ad Attic. epiſt. 18. *Angor quidem, ſed iam prorſus occallui.*

Minoris] Quam illa, quae ſunt erepta.

An illius vicem (credo) doles] An doles id, quod illi contigit? verbum enim, *vicem*, hoc videtur ſignificare, vbi cum verbo, *doles*, coniungitur. lib. 4. ad Attic. epiſt. 6. *Ipſius vicem minime dolemus.* Alibi aliter accipitur, vt lib. 1. epiſt. 9. *Noſtram vicem vltus eſt ipſe ſeſe*, pro, vltus eſt ipſe iniurias nobis illatas: quod ipſi facere debuimus.

Credo] Ironia: quaſi credendum minime ſit, ob ea quae ſequuntur. nec abeſt indignationis quaedam vis, cum haec duo coniunguntur, *an credo*. quod enim per interrogationem pronunciatur, in eo ſimplex ironia non eſt: ſic Lucretius lib. 5. v. 175.

An, credo, in tenebris vita, ac moerore iacebat?

Legi etiam poſſet ſimplici ironia: *at illius vicem, credo, doles.*

Et tu veneris, et nos ſaepe incidimus] Apparet modeſtia Sulpicii, qui Ciceroni plus, quam ipſe ſibi, tribuat. nam in *veneris* ratio; in *incidimus* caſus eſt. neceſſe, inquit, eſt, pro tua prudentia, in eam cogitationem ſaepe veneris, in quam nos quoque ſaepe incidimus. hoc non pendet ab [illegible] *ſit*, ſed per ſe conſiſtit, interpoſitum, vt ſe quoque incidere in eam cogitationem Sulpicius oſtenderet. Quod quia parum eſt animaduerſum, propterea legendum alii putarunt, *vt*, pro, *et*, contra veteres omnes libros, quos quidem ego inſpexerim: multis autem, amicorum ſtudio et benignitate, nunc vtor.

Non peſſime cum iis eſſe actum] Peſſime iis non eueniſſe. In Laelio c. 3. *Cum illo quis neget actum eſſe praeclare?*

Sine dolore] Exſtinctos naturali morte ſignificat. cum dolore enim moriuntur, quibus vita per vim eripitur.

Mortem cum vita commutare] Notandum loquendi genus, Ciceroni, quod ſciam, non vſitatum.

Cum aliquo adoleſcente primario coniuncta] Diuortium cum Tullia fecerat Dolabella, antequam pareret. quod cum ex hoc loco, tum ex lib. 6. epiſt. 18. in qua ſunt haec: *Me Romae tenuit omnino Tulliae meae partus. Sed cum ea, quemadmodum ſpero, ſatis firma ſit: teneor tamen, dum a Dolabellae procuratoribus exigam primam penſionem.* Scripſit tamen ad Dolabellam lib. 9. epiſt. 11. de filiae morte cum amoris in eum ſignificatione non vulgari, ob eam cauſſam opinor, quod temporis cauſſa, Caeſare dominante, apud quem gratioſus erat Dolabella, ſimulandum fuit. Notanda Pediani indiligentia, qui Tulliolam ſcripſit apud virum ſuum P. Lentulum ex partu deceſſiſſe: cum neque Lentulus inter Ciceronis generos quiſquam fuerit; et illa, vt Sulpicii verba oſtendunt, et vt ipſo teſte Cicerone probauimus, poſt diuortium perierit.

Pareret]

Pareret] Pepererat: ſed infans obiit: de quo ſic Cicero lib. 10. ad Attic. epiſt. 18. *Tullia mea peperit XIV. Kal. Iun. puerum* ἑπταμηνιαῖον. *quod* ἠυτόκησεν, *gaudebam. quod quidem eſt natum, perimbecillum eſt.* Alii legunt, *pararet.* decem octo libri habent, *pareret*: vnus omnino, *pararet.* mihi, *pareret*, eſſe rectius, et librorum conſentientium auctoritas, et ſententia ipſa perſuaſit. Optandum, inquit, videtur, vt filios pareret, quos aliquando cum florentes cerneret, laetaretur.

Per ſe] Suo ſtudio, ſuaque induſtria.

Ordinatim] Honorum hic erat ordo; quaeſtura, tribunatus plebis, aedilitas, praetura, conſulatus, cenſura: inter quaeſturam et tribunatum, itemque inter tribunatum et aedilitatem annuum erat interuallum. aedilitatem, interpoſito biennio, praetura: praeturam, eodem interiecto ſpatio, conſulatus ſequebatur. cenſurae poſt conſulatum definitus annus non erat.

Libertate ERN. *Liberalitate*] Diſſentientibus antiquis libris, quorum alii *liberalitatem*, alii *libertatem*, habent, ſententiam conſului; quae mihi, *liberalitate*, probare magis viſa eſt. quo nomine non largitio tantum, ſed officium quodlibet, omniſque benignitas indicatur, vt lib. 1. epiſt. 9. in extremo: *Illud ad tuam ſummam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem, qua te ſcio libentiſſime frui ſolere, pertinere, te ſine vlla mora prouinciam ſucceſſori concedere.* Quamquam ex, *libertate*, aliquid etiam elicio ſententiae: vt oſtendat Sulpicius, neminem amicis iam nauare operam aut ſtudium poſſe, cum libertas omnibus adempta ſit.

Vterentur] Omnino hic diu me torſit anceps dubitatio: cum in octo ſcriptis libris, *vti*, viderem, non *vterentur*. nam etſi non eſt, vnde verbum *vti* commode pendeat; cum ab illo, *poſſent*, interpoſita bonorum mentione disiungatur: tamen, quia plurimi apud me ſolet eſſe veterum exemplarium teſtimonium, haerebam, haeſique tamdiu, donec in libro perantiquo Caroli Sigonii plane et diſerte ſcriptum vidi, *vterentur*. quod in hoc toto verborum ordine atque ambitu, locum habet aptiſſimum.

Horum] Quae ſunt haec? nimirum, quae proxime nominauit, res a parente tradita, honores, amici.

Ademtum] Vi et iniuria bellorum ciuilium. ſupra: *Cogita, ea nobis erepta eſſe, quae hominibus non minus, quam liberi cara eſſe debent; patriam, honeſtatem, dignitatem, honores omnes.* Quid igitur, inquit, horum, quae ademta prius quam data ſunt, ad viuendum illam incitare potuit?

At vero malum eſt liberos amittere] Artis eſt, ex aduerſarii perſona nobis obiicere, quod eius tueri cauſſam videatur, nec tamen ad tuendum ſatis valeat. adhibetur hoc genus, vbicumque diſputatur, in orationibus quidem frequentiſſime, in epiſtolis nonnumquam, vt Ciceronis ad Brutum. quem locum lib. 3. c. 8. recitat Quinctilianus: *Propoſitis plurimis, quae honeſte ſuaderi Caeſari poſſent, ſimne bonus vir, ſi haec ſuadeam? Minime. Suaſoris enim finis eſt vtilitas eius, cui quiſque ſuadet. At recta ſunt: quis negat? ſed non eſt*

eſt ſemper rectis in ſuadendo locus. et ad Gallum lib. 7. epiſt. 23. *At pulchellae ſunt.* *Noui optime, et ſaepe vidi. nominatim tibi ſigna mihi nota mandaſſem, ſi probaſſem.* In oratione autem pro Coelio c. 4. *At enim poſtea ſcimus et vidimus, eſſe hunc in illius amicis. Quis negat?* Ἀντεισαγωγὴ Graece vocatur haec figura: cum difficile aliquid et contrarium fateri cogimur, ſed contra iniicimus non minus firmum; qualia ſunt haec de Ptolemaeo rege apud Ciceronem in fragm. *Difficilis ratio belli gerendi; at plena fidei, plena pietatis.* Aquila de figuris.

Haec] Quae cum patimur, iucunda eſſe vita non poteſt.

Ex Aſia] Non quae tertia orbis terrarum pars eſt, ſed ea, in qua Attalus regnauerat, quam ab eo legatam poſſedit poſtea populus Romanus.

Aegina] Inter Cyclades inſula nobiliſſima, ab Aegina Aeaci matre nominata, cum *Oenopia* vocaretur antea, teſte Ouidio lib. 7. Met. v. 472. et Stephano. de hac Strabo lib. 8. Plinius lib. 4. c. 12. Mela lib. 2. c. 7. alii.

Megaram] Sitam vrbem inter Peloponneſum, Atticam, et Boeotiam.

Piraeeus] Athenarum portus, quadringentarum nauium capax: opidum quoque eiusdem nominis, quod L. Sulla, praefecto Mithridatis regis Archelao defendente, oppugnauit. vide Gellium lib. 15. c. 1.

Corinthus] Achaiae vrbs opulentiſſima, quam L. Mummius euertit A. V. DCVI. Plutarchus, Velleius lib. 1. c. 13. alii. Belli cauſſa fuit, quod legatos Romanos ſordibus Corinthii maculauerant. Strabo lib. 8. Cicero in orat. pro lege Manil. c. 5.

Opida] Vrbes nobiliſſimas vocat *opida.* Corinthum quidem *totius Graeciae lumen* appellat in orat. pro lege Manilia c. 5. et lib. 1. de Diuin. c. 25. modo *vrbem*, modo *opidum* Pheras nominat. *Quid?* inquit, *ſingulari vir ingenio Ariſtoteles, et paene diuino, ipſene errat, an alios vult errare? cum ſcribit, Eudemum Cyprium, familiarem ſuum, iter in Macedoniam facientem Pheras veniſſe; quae erat vrbs in Theſſalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur opido ita grauiter aegrum Eudemum fuiſſe, vt omnes medici diffiderent.*

Diruta] Corinthi quidem vix relictum veſtigium, ait Cicero in Agraria 2. c. 32. poſtea reſtitutam a Caeſare, Strabo narrat lib. vit.

Nos homunculi] Argumentum a maiori. nam ſi opida intereunt; quis perire homines miretur? Priſcianus lib. 3. *Saepe inueniuntur deminutiuorum deminutiua in diuerſas deſinentia formas, vt homo, homuncio, homunculus, homulus, homullulus.*

Si quis noſtrum interiit] Aliis placet, *noſtrorum:* vt de propinquis dicatur. Sed mutare non eſt neceſſe. eodem enim ſententia redit, ſi *noſtrum* legimus cum omnibus antiquis libris. nam etſi de vniuerſo hominum genere dictum ſit, *ſi quis noſtrum interiit;* pro, cum accidit, vt homo aliquis intereat: ad eos tamen homines referri, qui nobis cari ſunt, quis non intelli-

intelligit? cari enim ſunt non omnes omnibus, ſed omnes ſuis: et quia nemo fere eſt, qui carus alicui non ſit; ideo generatim recte Cicero dixit, quod deinde in partes diuiditur, *indignamur, ſi quis noſtrum interiit.*

Cadauera] Interitus opidorum eſt euerſio. apte igitur, *cadauera.*

Cohibere] Vel *cohibere*, in timore mortis, nec vitam hanc magis, quam deceat, diligere; cum opida quoque eundem cum hominibus interitum exſpectent: vel *cohibere*, pro colligere, quod eſt accurata cogitatione rationem perpendere: vt lib. I. epiſt. 9. *Collegi ipſe me, et cum ipſa quaſi republica collocutus ſum.*

Hominem te eſſe natum] Id eſt, eum, cui moriendi neceſſitas impendeat. vnde illud Anaxagorae, nunciata filii morte, *ſciebam me genuiſſe mortalem*, Tuſc. 3. c. 24. quo ſpectaſſe arbitror poetam illum, cum Telamonem, audita Aiacis filii nece, dicentem induxit:

Ego cum genui, tum moriturum
ſciui, et ei rei ſuſtuli.

In eadem Tuſc. c. 13. Et hic infra: *quoniam homo nata fuerat.*

Modo vno tempore tot viri clariſſimi] Emphaſin habent ſingula. Omitto, inquit, vetera. modo interitum vidiſti et virorum, et clariſſimorum, et multorum, et vno tempore. cur angeris ob amiſſam vnius mulierculae animulam, cui tamen communi naturae lege moriendum aliquando fuit?

Tanta deminutio] Non quod ab imperio populi Romani gentes defecerint, ſed quod ciuili bello, et vectigalium fructus, et maieſtas, ac vires etiam populi Romani, caeſis tot hominum millibus, imminutae ſint.

Omnes prouinciae] Italia, cum Caeſar Pompeium eiecit: Hiſpania, cum Pompeii legatos et exercitum in ſuam poteſtatem redegit: Graecia, cum ipſum Pompeium deuicit: Aegyptus, vnde victoriam, non ſine vitae periculo, reportauit: Aſia, propter Pharnacem, Mithridatis regis filium, quem Caeſar, Alexandria reuertens, nullo negotio ſuperauit: Africa, in qua Scipionem et Iubam regem vicit: Hiſpaniam rurſus, in qua hoc tempore Caeſar conſul IV. aduerſus Pompeii liberos bellum gerebat. motum in Gallia fuiſſe nullum puto.

Conquaſſatae] Impetu belli labefactatae, incommodis et calamitatibus affectae. pro Sextio c. 26. *Etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus.*

Mulierculae animula] Deminutis nominibus iactura leuior oſtenditur.

Homo nata] Nata, vt moreretur. morti enim homines debentur. paullo ante: *Hominem te eſſe natum. Hominem* incerti ſexus Donatus dicit eſſe, cum illud Terentii in Eun. Act. 2. ſc. 3. v. 64. interpretatur:

—— *Illumne, obſecro,*
Inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here, ſenem mulierem?

Et Plautus in Ciſt. Act. 4. Sc. 2. v. 21. *Hominis miſerae miſereri.* Alii tamen aliter ſentiunt.

Etiam tu ab hiſce rebus animum ac cogitationem ERN. *ad cogitationem tuam auoca*] Neſcio quo modo men-

mendum huc irrepſerit, quod vulgatos omnes libros occupauit, iis tantum exceptis, quos olim edidit pater meus, quem pro eximia conſeruandae antiquitatis cura laudare ſatis nemo poſſit. ac mutationem quidem eſſe factam, eo magis miror, quod omnes libri veteres, quotquot vmquam viderim, habent, *ad cogitationem*, non, *ac cogitationem*, vt impreſſi. reſtituamus igitur veritatem, vel negligentia vel opinione corruptam. Fac, inquit Sulpicius, quod ego feci; qui cum opida, quondam Florentiſſima, proſtrata ac diruta vidiſſem, inde animum ad cogitandum auocaui, reprehendique communem errorem, quod indignamur, ſi quis noſtrum interiit, aut occiſus eſt, quorum vitae exiguos natura terminos circumſcripſit; cum vno loco tot opidorum cadauera proiecta iaceant. haec me cogitatio valde confirmavit. Etiam tu, cum tot viri clariſſimi vno tempore perierint, imminutum valde ſit imperium, prouinciae omnes conquaſſatae, ab hiſce rebus, vt ego ab opidorum excidio, ad cogitationem animum auoca; nec vnius mulierculae tantopere commouea[ri] interitu; ſed ea potius reminiſcere, quae digna tua perſona ſunt. *Ad cogitationem tuam* dixit, pro, ad eam cogitationem, quae ad te ipſum pertinet; cum illa, de tot virorum clariſſimorum interitu, de imperii deminutione, de prouinciarum clade, non de ipſo proprie, ſed aliena cogitatio fuerit. ab hiſce igitur rebus ad cogitandum de te ipſo animum conuerte.

Ab hiſce rebus] Quae te excrucient; cum in caede tot virorum clariſſimorum, in imperio deminuto, prouinciis conquaſſatis, plus omnino damni, quam in vnius mulierculae animulo, factum ſit.

Tua perſona] Grauem enim perſonam ſuſtines, cum ampliſſimos magiſtratus eximia cum laude geſſeris. Videtur in verbo *perſona* honorificum quiddam ineſſe: vt lib. I. de Fin. c. I. *Aliquos futuros ſuſpicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc ſcribendi, etſi ſit elegans, perſonae tamen, et dignitatis eſſe negent.*

Quamdiu ei opus fuerit] Non enim, cum reſpublica occideret, opus fuit.

Praetorem, conſulem] Magiſtratuum alii maiores, alii minores vocabantur: maiores, praetor, conſul, cenſor: minores, reliqui. hic maiores duo nominantur, praetura et conſulatus. nam cenſuram Cicero non geſſit. Gellius lib. 13. c. 14.

Augurem] Augur creatus eſt (vt ait Plutarchus) in locum P. Craſſi a Parthis cum patre M. Craſſo interfecti, cum ab exſulio reſtitutus eſſet, antequam iret in prouinciam. nam antea ſacerdotium illud non appetiuerat: vt ipſe ad Catonem ſcripſit lib. 15 epiſt. 4.

Adoleſcentibus primariis] Tribus. nupſit enim primum C. Calpurnio Piſoni Frugi, vt eſt lib. I. ad Attic. epiſt. 3. deinde Furio Craſſipedi, de quo ad Lentulum, lib. I. epiſt. 7. et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 4. quo mortuo, vel relicto, (nam neque de obitu eius, neque de diuortio conſtat) P. Cornelio Dolabellae collocata eſt, vt lib. 8. epiſt. 13. et lib. 2. epiſt. 16. et alibi. a Dolabella, vt iam diximus, dimiſſa periit ex partu. in quo notauimus olim Plutarchi et Aſconii

 indili-

indiligentiam, qui duos tantum Ciceronis generos nominarunt, Piſonem et Lentulum, in Lentuli etiam nomine peccantes. nam inter Ciceronis generos Lentulus nemo fuit.

Primariis] Omnibus quidem patricii generis. patriciae enim gentes, et admodum antiquae, Calpurnia, Furia, Cornelia.

Cum respublica occideret, vita exceſſiſſe] Eandem ſententiam lib. 3. de Orat. c. 2. cum de L. Craſſi morte loqueretur, conſolationis loco poſuit. *Non vidit*, inquit, *flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes ciuitatis reos, non luctum filiae, non exſulium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum eius caedem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria praeſtitiſſet.* c. 3. *Vt ille, qui haec non vidit, et vixiſſe cum republica pariter, et cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur.* Et in libro de clar. orat. c. 1. opportuno tempore Hortenſium obiiſſe oſtendit, appropinquante reipublicae interitu. *Tum occidit*, inquit, *cum lugere facilius rempublicam poſſet, ſi viueret, quam iuuare: vixitque tam diu, quam licuit in ciuitate bene beateque viuere.*

Hoc nomine] Hanc ob cauſſam, quod vita nunc exceſſerit.

Ciceronem eſſe] Multis iam clarum virtutibus. vis maior eſt in ipſo nomine, quam ſi dixiſſet, *cogita qui ſis.* tale illud lib. 3. epiſt. 7. *Appius Lentulo, Lentulus Appio proceſſit obuiam.* Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 2. *Cum Hortenſius veniret, et infirmus, et tam longe, et Hortenſius.* Et lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Cato, adoleſcens nullius conſilii, ſed tamen ciuis Romanus, et Cato.* Et illud Caeſaris ad gubernatorem tempeſtati diffidentem: *Caeſarem vehis.* Lugere autem in funere, et in reliquis calamitatibus, quo quisque nobilior et praeſtantior eſt vir, eo minus licet. itaque praeclare Ennius:

> *Plebes in hoc regi anteſtat loco: licet*
> *Lacrumare plebi, regi honeſte non licet.*

Neque imitare ERN. *imitari*] Ita pendet hoc a verbo *noli*, vt ex eo tamen eliciatur affirmatio: hoc modo: *neque velis imitari malos medicos.* nam quaedam ex negatione et affirmatione compoſita, vt, *nemo* ex *non* et *homo*, *nolo* ex *non* et *volo*, in prima ſententiae parte vim habent negandi, vt hic, *noli te obliuiſci Ciceronem eſſe:* in ſecunda affirmant, vt, *neque imitari:* quod ita regitur, vt diximus, a verbo *noli*, vt ſubaudiatur non ea pars, quae in eo verbo negat, ſed ea tantum, quae affirmat. Sic et Cicero locutus lib. 12. epiſt. 30. *Noli impudens eſſe, nec mihi moleſtiam exhibere.* nam particula *nec*, reſpicit ad *noli*, ſic tamen, vt, *velis*, eliciatur, quod in *noli* incluſum eſt. Horatius quoque affirmationem ex *nemo*, eduxit in iis verſibus lib. 1. Serm. Sat. 1.

> *Qui fit, Maecenas, vt nemo, quam ſibi ſortem*
> *Seu ratio dederit, ſeu fors obiecerit, illa*
> *Contentus viuat? laudet diuerſa ſequentes?*

hoc

hoc enim, *laudet diuerſa ſequentes*, cum referri neceſſe ſit ad *nemo*; tamen affirmatiue ſumi, plane conſtat.

Quae aliis tute praecipere ſoles, ea tute tibi ſubiice] Sic Cicero epiſt. 9. ad M. Brutum: *Eſt alienum tanto viro, vt es tu, quod alteri praeceperit, id ipſum facere non poſſe.*

Longinquitas temporis] Eadem ſententia aliis verbis lib. 5. epiſt. 16. et lib. 6. epiſt. 4. et lib. 7. epiſt. 28. Tale illud Philippidae:

Ὁ κοινὸς ἰατρός σε θεραπεύσει χρόνος.

et Menandri:

Πάντων ἰατρὸς τῶν ἀναγκαίων κακῶν χρόνος ἐστίν.

et Diphili:

Λύπης δὲ πάσης γίνετ' ἰατρὸς χρόνος.

et Philetae:

Ἀλλ' ὅτ' ἐπὶ χρόνος ἔλθῃ, ὃς ἐκ Διὸς ἄλγεα πέσσειν
Ἔλλαχε, καὶ πενθέων φάρμακα μοῦνος ἔχει.

Sapientia occurrere] *Impetret ratio, quod dies impetratura eſt*, dixit lib. 12. ad Attic. epiſt. 10.

Quodſi qui etiam inferis ſenſus eſt] Dubitat in eo, quod philoſophorum alii negauerant, alii crediderant potius, quam probauerant. Cicero in Catone maiore, Platonem ſecutus, reſidere in morte ſenſum putat. lib. 5. epiſt. 16. ita diſputat, quaſi ancipiti ſententia diſtrahatur. Iſocrates dubitauerat. nam in Euagora, εἴ τις, inquit, ἐστὶν αἴσθησις τοῖς τετελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. Et in Plataeenſium ſupplicatione: Εἴ τις ἄρα τοῖς ἐκεῖ φρόνησίς ἐστι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. Et in oratione Aeginetica: Θρασύλοχος, ὁ πατὴρ ταύτης, ἡγοῖτ' ἂν δεινὰ πάσχειν, εἴ τις ἐστὶν αἴσθησις τοῖς τεθνεῶσι περὶ τῶν ἐνθάδε γινομένων, ὁρῶν τὴν μὲν θυγατέρα ἀποστερουμένην τῶν χρημάτων.

Qui illius in te amor fuit] Notum loquendi genus: quod valet, *pro amore in te ſuo*. lib. 13. epiſt. 78. *Quae tua natura eſt.* et lib. 6. ad Attic. epiſt. 9. *Quae tua prudentia et temperantia eſt.* Et lib. 7. ad eundem epiſt. 7. *Quae tua eſt humanitas.* et in epiſt. 4. M. Bruti ad Ciceronem: *Quae tua eſt humanitas.*

Pietas in omnes ſuos] Dixi iam, *pietatis* nomen plus omnino, quam *amoris*, ſignificare. vt lib. 1. epiſt. 9. perſpicue cernitur. vſurpatur in deos, parentes, propinquos, optime de nobis meritos.

Reipublicae tempora] Miſerrima, ob amiſſam libertatem.

Aliorum victoriam] Hoc dicit, quia paullo ante Caeſar Pompeii liberos in Hiſpania deuicerat.

Si hoc vnum propoſuero] Sic loquimur, cum ita nos aliquid dicturos eſſe oſtendimus, vt aliquid tamen praeponere velimus. lib. 13. epiſt. 10. *Videor mihi, cum ſeparatim de probitate eius et moribus dicturus fuiſſem, ſi prius cauſſam, cur eum tantopere diligerem, tibi expoſuiſſem, in ipſa cauſſa exponenda ſatis etiam de probitate dixiſſe.* Et lib. 2. de Offic. c. 6. *Quoniam nonnumquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt: quemadmodum ſit vtendum eo, dicemus, ſi prius iis de rebus, quae virtuti propiores ſunt, dixerimus.* Et in Phil. 14. c. 2. *Ad litteras veniam, quae ſunt a conſulibus*

S 2

ſulibus et a propraetore miſſae, ſi pauca ante, quae ad ipſas litteras pertineant, dixero. Et in eo commentariolo, qui de optimo genere oratorum inſcribitur, c.7. *Aggrediamur iam, quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus, quae cauſſa in iudicium deducta ſit.* Lib.3. in Ver. c. 5. *Haec et dicentur alio loco, et dicta ſunt: nunc proficiſcemur ad reliqua, ſi pauca ante fuerimus a vobis, iudices, deprecati.* Et ibidem infra c. 16. *Omnes eas iniquitates, de quibus antea dixi, ſui quaeſtus cauſſa conſtituiſſe conuincam, ſi prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus vſurum ſe putat, ex defenſione eius deiecero.*

Apiſci ERN. *Adipiſci*] *Apiſci* placet aliis. non contemno antiquitatem, colo etiam et obſeruo: ſed *adipiſci* cur non retineam, cum omnes in eo mei veteres libri, nullo diſcrepante, conſentiant.

Onus] Vt ferre non queas. reſpexit ad id, quod proxime dixerat, *aeque ferre.*

Haec vna] In aduerſis conſtantia et fortitudo.

Tranquilliorem ERN. *Tranquilliore animo eſſe*] Sic libri ſeptem antiqui: alii, *tranquilliorem.* vtrumque recte.

Prouincia] Achaia: quae et *Graecia* dicta eſt. lib. 6. epiſt. 6. et Ptolemaeus. de tota Sulpicii Achaica iurisdictione, vide quae diximus epiſt. 12.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Reſpondet Sulpicio conſolanti, dolorem ſuum lectis illius litteris aliqua ex parte lenitum: ſed nemini vmquam in eiusmodi caſu aut plures, quam ſibi, dolendi cauſſas, aut grauiores fuiſſe: leuationem tamen ſibi fore maximam, ſi eius conſuetudine ſermonibusque frui liceat.

EXPLANATIO.

Ego vero, Serui, vellem] Cum in reſcribendo amici conſilium aut voluntatem comprobamus, vtimur ſimili principio. ad Curium, lib.7. epiſt. 30. *Ego vero iam te nec hortor, nec rogo, vt domum redeas: quin hinc ipſe euolare cupio.* Ad Varronem lib 9. epiſt. 5. *Mihi vero ad nouas bene maturum videtur fore.* Ad Tironem, lib. 16. epiſt. 10. et 23. Lib. 13. ad Attic. epiſt. 41. 43. et lib. 16. ad eundem epiſt. 3.

Ea ſcripſiſti] Quod prudentiae et doctrinae fuit.

Dolorem adhibuiſti] Quod humanitatis et amoris.

Illi tempori] Illi calamitati: vt lib. 1. epiſt. 9. *Habui non temporum ſolum rationem meorum, ſed etiam naturae.* Et ibidem paullo poſt: *Scripſi verſibus tres libros de temporibus meis.*

Tibi gratum] Eadem fere ſententia clauſit epiſtolam tertiam.

Iucundiora] Iucunditati locus non eſt in rebus miſeris. nec fere iucundum quidquam, quod non idem gratum: grata vero multa, non eadem iucunda. lib. 13. epiſt. 18.

Tale tuum iudicium de homine eo, quem vnice diligo, non poteſt mihi non ſumme eſſe iucundum. Quod cum ita ſit, eſſe gratum neceſſe eſt. lib. 5. epiſt. 15. *Omnis amor tuus ex omnibus partibus ſe oſtendit in his litteris, quas a te proxime accepi; non ille quidem mihi ignotus, ſed tamen gratus et optatus: dicerem, iucundus, niſi id verbum in omne tempus perdidiſſem.* Similiter lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. *Fuit mihi ſaepe et laudis noſtrae gratulatio tua iucunda, et timoris conſolatio grata.* et lib. 3. ad eundem epiſt. 20. *Auunculum tuum functum eſſe officio, vehementiſſime probo: gaudere me tum dicam, ſi mihi hoc verbo licebit vti.* Ibidem epiſt. 24. *Iſta veritas, etiamſi iucunda non eſt, mihi tamen grata eſt.*

Non oratio tua ſolum, et ſocietas paene agritudinis, ſed etiam auctoritas] Tria conſolantur: rationes ad minuendum luctum aptae; dolor eius ipſius, qui conſolatur; auctoritas demum ſapientis et clari viri, quae rationibus vim et pondus addat. rationes et auctoritatem attigit in epiſt. 9. ad Brutum, hoc modo: *Me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua, a nimio moerore deterruit.* Et ibidem proxime: *Iudicium tuum magni aeſtimans, idque veritus, me ipſe collegi: et ea, quae didiceram, legeram, acceperam, grauiora duxi, tua auctoritate addita.*

Aegritudinis] Tuſc. 3. c. 10. *Vt aegrotatio in corpore, ſic aegritudo in animo, nomen habet non ſeiunctum a dolore.* et ibidem: *Praeclare noſtri, vt alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum aegrorum, aegritudinem nominauerunt.*

Q. Maximus] Quos hic nominat, eosdem et alios praeterea, vt exemplo multorum ſedaret luctum ſuum, in eo libro collegit, quem de conſolatione ad ſe ipſum inſcripſit. legimus enim haec in Epitaphio Nepotiani, apud Diuum Hieronymum: *L. Paullus ſeptem diebus inter duorum exſequias filiorum triumphans vrbem ingreſſus eſt. Praetermitto Maximos, Catones, Gallos, Piſones, Brutos, Scaeuolas, Metellos, Marcios, Craſſos, Marcellos, atque Aufidios; quorum non minor in luctu, quam in bellis, virtus fuit; et quorum orbitates in Conſolationis libro Tullius explicauit.* In Tuſc. 3. c. 28. Gallum non nominat. *Qualis*, inquit, *fuit Q. Maximus, efferens filium conſularem: qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amiſſis filiis: qualis M. Cato, praetore deſignato, mortuo filio: quales reliqui, quos in conſolatione collegimus.* Q. Maximus eſt ille Fabius, qui rem Romanam ſecundo Punico bello, ſuperiorum ducum temeritate euerſam, cunctando reſtituit: de quo Ennius,

Vnus, qui nobis cunctando reſtituit rem.

quem verſum Virgilius vſurpauit lib. 6. Aen. v. 847. Etſi Maximi cognomen ab auo, Q. Fabio Rulliano, accepit, vt ex Liuio et Valerio conſtat: tamen cum *Q. Maximus* legitur, non ille Rullianus, ſed hic Verrucoſſus ſignificatur, vt in libro de Sen. c. 4. *Multa in eo viro praeclara cognoui: ſed nihil eſt admi-*

admirabilius, quam quomodo ille mortem M filii tulit, clari viri, et conſularis.

Magnis rebus geſtis] Quarum illa fuit maxima, quod Hannibalem iuueniliter exſultantem patientia ſua molliuit. Arpos quoque recepit: quod opidum Hannibalis praeſidio tenebatur.

L. Paullus] Aemilius, qui Macedoniam, victo rege Perſa, ad imperium adiunxit, intulitque ex praeda in aerarium bis millies centies H-S vt ait Velleius lib. I. c. 9. id eſt, ſexagies tricies centena millia ſcutatorum.

Duo ſeptem diebus] Patet hiſtoria apud Plutarchum, Liuium lib. 45. c. 40. Velleium lib. I. c. 10. et alios.

Veſter Gallus] Qui Sulpiciae gentis. fortaſſe, cum hic Cicero conſularium virorum exemplis vti videatur, hic eſt C. Sulpicius Gallus, qui conſul deuicit Ligures A. V. DLXXXVII. de quo ſic in Laelio c. 2. *Memineram Paullum, videram Gallum: ſed hi in pueris; Cato in perfecto et ſpectato viro.* Et paullo poſt c. 6. *Viros bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos.* Et infra ibidem c. 27. *Hac nos adoleſcentes beneuolentia ſenes illos, L Paullum, M. Catonem, C. Gallum, P. Naſicam, Ti. Gracchum, Scipionis noſtri ſocerum, dileximus.*

M. Cato] Ille Cenſorius, et bellicis rebus et doctrina clarus.

Filium] De quo ſic in libro de Senect. c. 23. Cato ipſe loquitur: *O praeclarum diem, cum ad illud diuinum animorum concilium, coetumque proficiſcar, cumque ex hac turba et colluuione diſcedam! proficiſcar enim non ad eos ſolum viros, de quibus ante dixi; ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate praeſtantior: cuius a me corpus crematum eſt; quod contra decuit ab illo meum. animus vero non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profecto loca diſceſſit, quo mihi ipſi cernebat eſſe veniendum. quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum: non quod aequo animo ferrem: ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum et diſceſſum fore.* Plutarchus ait a patre virum optimum in eius libris appellari ſolitum: nec ab eo, ſed a Salonino Catone, quem e Salonii ſcribae filia, poſt obitum prioris vxoris, cenſorius Cato ſuſceperat, originem duxiſſe Catonem illum, qui ſe Vticae interfecit. quod Gellius confirmat lib. 3. c. 19.

Adſpicere curiam non poteram] Curia, templum, aedes ſacra, diverſa eſſe poſſunt. nam curiae, vt ait Varro, duorum generum; eae, in quibus ſacerdotes res diuinas curabant, a Romulo inſtitutae; et eae, vbi ſenatus humanas, vt curia Hoſtilia: quae neque templum fuit, niſi poſtquam per auguria conſtituta eſt; neque aedes ſacra, quia nulli deo dicata. ſed cum ſenatus conſulta non niſi locis per auguria conſtitutis, quae *templa* vocabant, haberi poſſent: propterea et curia Hoſtilia, et Pompeia, et Iulia quoque, cum profanae fuiſſent, per auguria conſtitutae ſunt, quod a Varrone proditum indicat Gellius lib. 14. c. 7. Eadem ratione *templum* ab aede ſacra diſtat. nam *templum* per ſe auguratum eſt, non ſanctum: *aedes* vero *ſacra* per ſe

ſancta,

ſancta, non augurata, vt aedes Veſtae: ſed, ſi augurio conſtituitur, vt multae, quod ait Varro; tunc et ſancta et augurata eſt, ideoque et curia, et templum. Roſtra in foro ſaepe *templa* nominantur, quod augurato conſtituta: quae tamen neque aedem ſacram, neque curiam fuiſſe, ſatis conſtat.

Induſtriae meae fructus] Induſtriae fructus erat, prodeſſe amicis in foro, reipublicae in curia.

Fortunae] Quis eſt hic fortunae locus? fortaſſe, quia fortuna induſtriam adiuuat.

Frangerem ipſe me] Illata animo vi, vt illa grauiſſima toleranter tamen ferret.

Conſanuiſſe ERN. *Conſenuiſſe*] Nihil muto, ne diſſentiam ſine cauſſa ab omnibus antiquis libris, quos quidem adhuc viderim. nec videtur obſcura ſententia. Illa, inquit, quae me grauiter affecerant, conſenuiſſe iam videbantur: nam vetuſtas dolorem ſedat: nunc eadem hoc tam graui vulnere recrudeſcunt. Metaphora eſt ab iis morbis, qui licet vetuſtate non omnino tollantur, quotidie tamen ex conſuetudine leuiores fieri videntur. non enim ſublata ea mala Cicero ſignificat, ſed animum ſuum diuturnitate tamquam occalluiſſe, vt aliquanto minus ea ſentiret: nunc autem veterem ſibi acerbitatem nouo eſſe vulnere renouatam. Accedit eiusdem Ciceronis teſtimonium. nam lib. 7. epiſt. 26. *ſeneſcentis*, ait, *morbi remiſſio.* Sic *ſeneſcens laus*, alibi dixit.

In eius bonis] Quae nunc nulla ſunt.

Et domo abſum, et foro] Erat igitur in agris.

Leuatio] *Ratio*, mei veteres libri omnes: quod ſententia non caret. Aliorum tamen coniectura non diſplicet.

Tibi amiciſſimi] Quia conſul Sulpicius M. Marcello collegae, Caeſari Gallias ante diem eripere conanti, reſtiterat, pacisque ſemper auctor fuerat. epiſt. 1. et 3. et Suetonius in Caeſare c. 29. amiciſſimus etiam Sulpicio Caeſar, quia ſuis in praeſidiis eius filius ciuili bello fuerat. lib. 9. ad Attic. epiſt. 18. et 19. et lib. 10. ad eundem epiſt. 3.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Victis in Theſſalia Pompeii partibus, diuerſum a reliquis Pompeianis M. Marcellus conſilium cepit. nam neque ad Caeſarem victorem ſupplex voluit accedere; quod fortis animi fuit: neque ſe ad eos adiunxit, qui bellum in Africa renouandum putarunt; arbitratus, cum integri pares non fuiſſent, fractos ſuperiores eſſe non poſſe. quod ab eo factum ſapienter, belli exitus declarauit. locum igitur bello vacuum Marcellus delegit, vbi, tamquam in exſilio, procul a patria ſeruiente, in qua nihil iam leges, nihil mos maiorum valeret, procul ab armis, in quibus victoriae ſpes nulla, exitium eſſet exploratum, ſibi ipſe viueret. quod conſilium in hac epiſtola nec probat Cicero, cum ipſe, profligatis Pompeii partibus, in Italiam ſtatim redierit; neque reprehendit, ne virum grauem, hominem ſibi amiciſſimum, imprudentiae damnare

mnare videatur. Vtitur igitur via quadam, et ita Marcelli factum laudat, vt modum in eo requirat. ad perſuadendum colligit haec: poſſe Marcellum, ſi Romam redeat, nullo negotio fortunas ſuas obtinere: ſe quoque, cum in eadem eſſet cauſſa, ad Caeſaris clementiam confugiſſe, veniamque impetraſſe: inimico Caeſare, Marcellum nuſquam fore tutum; amico, debere illum Rhodo, et Mitylenis Romam anteponere; idem omnes, qui eum diligant, ſentire: habendam etiam rei familiaris rationem, quae vt, ipſo praeſente, facile conſeruari, ſic, abſente, diripi, ac diſſipari poſſit. Commemorat Marcelli fratris lacrumas, et dolorem ſuum: gratia ſe non abundare, ſed ad omnia, quae poſſit, paratum eſſe demonſtrat. Tota moralis eſt epiſtola. C. Caeſare III. M. Lepido coſſ. poſt bellum Africanum.

EXPLANATIO.

Etſi eo te adhuc conſilio vſum intelligo] Monendi partes qui ſuſcipit, vitare debet vitium arrogantiae. ideo capit initium Cicero a laude Marcelli. Porro, quia facilius impetrat amicus, quam alienus; mentionem induxit veteris amicitiae.

Non quin ab eo ipſe diſſentiam] Non enim eo, quo Marcellus, conſilio vſus erat; quippe qui, poſt Pharſalicam pugnam, deſperatis rebus Brundiſium ſe contulit. infra, *de quo,* inquit, *quid ſentiam, nihil attinet dicere: cum appareat, ipſe quid fecerim.*

Non anteponam] Captat beneuolentiam a modeſtia ſua, et a Marcelli laude.

Non aliena a dignitate] Hoc addit, quia Romae viuere, cum vnius voluntas pro legibus eſſet, contra dignitatem Marcellus exiſtimabat. potius tamen pro tuenda ſalute, fortuniſque conſeruandis, quam pro dignitate, rationes adducuntur. niſi ſi ad dignitatem illud pertinet: ſi per Caeſarem liceat in alienis etiam locis quiete ac libere viuere, cogitandum tamen eſſe, Romae ne potius et domi, an Mitylenis et Rhodi viuendum eſſe videatur.

Ego eum te eſſe] Aggreditur probare, ſatis iam officio Marcellum feciſſe: vt oſtendat, debere eum aliquando cum ſuis in patria viuere.

Multo ante] Itaque Caeſaris potentiam, adempta ei prouincia, minuere conatus eſt: in quo Sulpicium collegam habuit aduerſarium. Suetonius in Caeſare c. 29. et lib. 8. ad Attic. epiſt. 3.

Ita gerendi] Quod vrbem Pompeius primum, deinde Italiam, ſtulto conſilio deſeruit. hoc in epiſtolis ad Attic. ſaepe accuſat Cicero, atque etiam ad Tironem lib. 16. epiſt. 12. *Vrbem,* inquit, *reliquimus: quam ſapienter, aut quam fortiter, nihil attinet diſputare.*

Copias] Militum numerum: quem cum, ante Caeſaris aduentum, maximum promiſiſſet, Caeſaris aduentu nunciato, paratum exercitum non habuit: ex quo Fauonii vox illa, *nunc, Pompei, terram pede percute:* quia promiſerat, vbi terram pede percuſſiſſet, ilico

ilico futurum, vt adeſſent ingentes peditum equitumque copiae. quod poſtea non praeſtitit. lib. 7. epiſt. 3. *Neque magnas copias, neque bellicoſas.*

Genus exercitus] Ex tironibus magna ex parte collectum. lib. 7. epiſt. 3. *Signa*, inquit, *tirone et collectitio exercitu, cum legionibus robuſtiſſimis contulit.*

Qua in ſententia me quoque fuiſſe] Confirmat idem in orat. pro Marcello c. 6. *Noſtri*, inquit, *ſenſus, vt in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant.*

Ne intereſſem] Cum bellum ſuſciperetur. ideo dixit lib. 6. epiſt. 6. *Suſceptum bellum eſt, quieſcente me: depulſum ex Italia, manente me, quoad potui.* Et lib. 16. epiſt. 11. *Ego adhuc orae maritimae praeſum a Formiis. Nullum maius negotium ſuſcipere volui.* et lib. 7. ad Attic. epiſt. 11.

Conſilio, auctoritate] Eandem ſententiam aliis verbis enunciauit lib. 6. epiſt. 1.

Cum ſpe vincendi] Idem aliis verbis lib. 7. epiſt. 3. *Nec putaui*, inquit, *cum integri pares non fuiſſemus, fractos ſuperiores fore.*

Sapientem et bonum] *Bonum*, quia bellum ciuile pro ſalute, ad dignitatem patriae ſuſcipiat; *ſapientem*, quia inuitus: cum exitus victoriae maxime ſit incertus.

Extrema libenter non perſequi] Vt ii, qui ſe in Africam contulerunt. Scipionem, Catonem, Labienum, aliosque ſignificat. quos neque Marcellus, neque Cicero ſecuti ſunt. lib. 9. epiſt. 6.

In Africam] Ad Iubam regem, qui, Curione Caeſarianarum partium duce interfecto, equitatum firmiſſimum, et elephantos plurimos habebat. ideo ſtultitiam eorum, qui ad beſtiarum auxilium confugerant, carpit Cicero lib. 9. epiſt. 6.

Medium] Vt neque bellum renouares, neque Romam redires, ſed in opidum liberum, et ab armis remotum, te reciperes.

Vt mihi quidem videtur] Hoc interpoſuit modeſtiae cauſſa, ne Marcelli conſilium plane reprehendere videatur.

Fortunas] Veritus, ne, praeter alias cauſſas, hoc etiam nomine Marcellus exſulare ſtatuiſſet, quod fortunarum ſuarum incolumitatem deſperaret, optime Caeſarem in eum eſſe animatum ſignificat, nec dubitandum, quin ſuas fortunas obtinere poſſit.

Penes quem eſt poteſtas] Qui rempublicam tenet. dixit paullo poſt: *qui locus hoc dominatu vacat?* et, *qui omnia tenet*, in epiſtola ſequenti: *omnia delata ad vnum ſunt*, epiſt. 9. *qui plurimum poteſt*, epiſt. 13. *qui potiuntur rerum*, lib. 1. epiſt. 8.

Beneficium non putares] Latenter ſignificat, ſi Marcellus, vt multi, veniam a Caeſare velit petere, eius fortunas omnes fore ſaluas. quod vt faciat, aperte non hortatur; ne magni animi virum offendat: hortationis autem loco, prudenter ſubiungit illud: *de quo quid ſentiam, nihil attinet dicere: cum appareat, ipſe quid fecerim.* Poſt Pharſalicam enim pugnam, Caeſar et Ciceroni et aliis ignouerat.

Cogitandum tibi tamen eſſet] Primum argumentum ſumpſit a fortunarum ſpe, alterum ab exemplo ſui facti, tertium a Caeſaris

poteſtate, quartum hic ſubiungit ab honeſtate. nam vt Mitylenis aut Rhodi viuere aeque ac Romae tutum ſit, certe honeſtius in patria tua. Verbum autem, *cogitandum*, ad honeſtum ſpectaſſe Ciceronem potius, quam ad iucundum, ſignificat: quamquam in epiſtola ſequenti, cum ſimili vteretur argumento, dixit: *ſin qualemcumque locum, quae eſt domeſtica ſede iucundior?* quamquam ibi ſtatim de dignitate ſubiunxit.

Cuiusmodi res eſſet] Quaecumque respublica eſſet. quod epiſt. 9. expreſſit.

Mitylenis] Quo ſe contulerat a Pharſalica pugna. in Bruto c. 71. *Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque, vt dixi, vidi plane virum.* Et Valerius Max. lib. 9. c. 11. et Seneca in libro de Conſolatione ad Albinam c. 9. et hic lib 7. epiſt. 3.

Veremur] Minus eſt, quam *timemus.* valet enim: quem ne offendamus, veremur.

Vt terrarum orbem complexa ſit] In epiſtola ſequenti, *qui locus hoc dominatu vacat?*

Alienae] Minor enim in externis locis ad facinus verecundia. epiſt. 9.

Etiamſi oppetenda mors eſſet] Non modo Romae eſſe malim, cum in vrbe minus, quam in externis locis, periculi eſſe videam, ſed etiam ſi oppetenda mors eſſet.

Futura perpetua] In re tua familiari non perpetuam iniuriam, ſed repentinum aliquem, te abſente, praedonum impetum extimeſco.

Qui eſſent] Caeſarianos quosdam inſigni audacia, et fortaſſe egentes, deſignat.

C. Marcelli] Qui conſul fuerat poſt M. Marcellum anno proximo.

Fratris optimi] *Patruelis*, vt ait Suetonius in Caeſare c. 29.

Te deprecantur] Tuam ſalutem a Caeſare precibus petunt. *Deprecamur*, vel cum expetimus aliquid, vel cum recuſamus. prior ſignificatio patet hic, et in orat. pro Marcello c. 5. *Cum*, inquit, *M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicae conſeruauit.* Et ad Cornificium lib. 12. epiſt. 24. *Nondum legati redierant, quos ſenatus non ad pacem deprecandam, ſed ad denunciandum bellum miſerat, niſi legatorum nuncio paruiſſet.* Alterius exemplum ſignificationis; vnum illud pro Balbo c. 7. cum ſuppetant multa, recitabimus: *Quiddam de communi conditione omnium noſtrum, deprecandae maleuolentiae cauſſa, breuiter commemorandum videtur.*

Precibus tardiores] Hic locus oſtendit, C. Marcellum, etſi Caeſaris dignitatem, vt in Suetonio c. 29. legimus, conſul oppugnauerat, ciuili tamen bello non interfuiſſe. alioqui deprecatore ipſe quoque eguiſſet: quod de ſe ipſo Cicero ſubiungit.

Deprecatione ERN. *Deprecatore*] In primis pro eo deprecatus videtur gener eius Dolabella. lib. 11. ad Attic. epiſt. 7. in oratione tamen pro Marcello c. 5. vt ſeruiret praeſentis Caeſaris auribus, eiusque gratiam humanitatis laude colligeret, ait ſe, *nullo deprecante*, reipublicae redditum.

A tuis reliquis] A reliquis Marcellis, qui videntur de Marcelli reditu non valde laboraſſe. nam et in ſequenti epiſtola, *redeo*, inquit, ad

ad vnum illud, me tuum eſſe, fore cum tuis, ſi modo erunt tui. idque Marcellus ipſe in ſuis litteris ſignificauit, in eo loco: *In ſumma paucitate amicorum, propinquorum ac neceſſariorum, qui vere meae ſaluti fauerent, te cupidiſſimum mei, ſingularemque mihi beneuolentiam praeſtitiſſe cognoui.* Quare interdum mihi venit in mentem ſuſpicari, ne de his etiam loquatur, cum ſcripſit, *hi qui eſſent, auderem ſcribere, niſi te intelligere confiderem.*

Non adhibemur] Ad conſilium de tuo reditu capiendum. lib. 10. epiſt. 25. *Haec eadem locutus ſum domi meae, adhibito Q. fratre meo, et Caecina, et Caluiſio.* Et lib. 11. epiſt. 7. *Cum adhibuiſſet domi meae Lupus me et Libonem, et Seruium.*

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Partes huius epiſtolae ſunt tres. In prima laudat Cicero Marcelli prudentiam et fortitudinem, vt eius vel monendi vel confirmandi officium ideo videatur omittere, quia neceſſarium non putet: in ſecunda ſe paratum ad omnia pollicetur: in tertia ſtudet ei perſuadere, vt omnino, quicumque ſtatus reipublicae ſit, in patria viuat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Hominem, vnumque ERN. *virumque*] Saepe vtrumque coniungitur ad augendam laudem. nam *homo* commune nomen eſt: *vir*, proprium eorum, qui aliqua laude praeſtant.

Virtuti] Cuius eximia vis non in ſecundis, ſed in aduerſis rebus agnoſcitur.

Praebeam praeſtemque] Multi enim ſe praebent, nec praeſtant. et in verbo *praebeo*, ſpecies quaedam propenſi ad iuuandum animi; in *praeſto*, res ipſa et actio declaratur.

Adſim praeſto] In vulgatis libris, *ſim praeſto.* ego, cum in antiquis omnibus, *adſim*, viderem; etſi ad ſententiam, vtro modo legatur, parui refert; tamen, antiquitatis conſeruandae cauſſa, *adſim* malui.

Quae poſſum (abeſt in ERN.)] Vereor ne commenticium hoc ſit: nullo quidem in antiquo libro reperitur, et abeſſe poteſt.

Ea quoque] Mei veteres omnes libri, vno tantum excepto, addunt *etiam.* nec diſplicet. augeri enim quodam modo ſententia videtur, ſi *etiam*, auerſa ſemicircula nota a *quoque* disiungat, vt ſequentibus ſeruiat.

Putem ERN. *Putent*] Et hic aliquot non recenter ſcripti libri habent, *putem.*

Vel cenſuiſſe] Correctione vtitur, quia dixerat iam, *neque monere te audeo, praeſtanti prudentia virum.*

Reque principem] Qui principem dignitate et auctoritate locum tenebis, neceſſitate, qua excuſantur actiones noſtrae, cedes tempori, cum ad vnum Caeſarem referri omnia videbis, et feres. in epiſt. ſeq.

Ad

Ad exſulandum] Si Romae, vt in republica, id eſt, vt in antiquo legum ac morum optimorum domicilio, eſſe non potes; ſis tamen, vt in exſulio.

Hoc dominatu vacat] Cum eius poteſtas, quem veremur, terrarum orbem complexa ſit. in epiſt. ſuperiore.

Sed mihi crede] Quamquam, inquit, praeter iucunditatem, volo te etiam de tua priſtina dignitate ſperare plurimum.

Fauet ingeniis] Eandem rationem, cum Caecinam ſpe melioris fortunae conſolaretur, vſurpauit lib. 6. epiſt. 6. *Mirifice*, inquit, *ingeniis excellentibus, quale eſt tuum, delectatur.*

Nobilitatem] A maioribus acceptam.

Dignitates ERN. *Dignitatem*] Ipſius Marcelli.

Res] Natura bellorum ciuilium, quae non concedit, vt victor eos, qui contra arma tulerint, vehementer ornet.

Ipſius cauſſa] Rationes eius, id quod ad ipſum proprie pertinet.

Si modo erunt tui] Quis non intelligit, carum ſuis Marcellum non fuiſſe? licet in obſcuro cauſſa ſit. ideo in epiſtola ſuperiore: *a tuis reliquis non adhibemur.*

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Et hic refellere omnia conatur, quae reditum in patriam diſſuadere Marcello videbantur. Non libenter vides ea, quae fiunt: at eadem audis quotidie, quae maiora etiam videri ſolent. Acerbum putas, ſi cogaris vel dicere, quod non ſentias, vel facere, quod non probes. eſto: neceſſitas excuſat. verum nec loqui contra ſententiam ſuam quisquam cogitur: et tacere plane licet. At vnus omnia tenet. idem accidiſſet victore Pompeio; qui etiam crudelior fuiſſet; vt ex praeteritis intelligitur. Laudem ex conſilio tuo conſecutus es. fateor. ſed huius quidem laudis partem ſibi aliquam fortuna vindicat; cuius beneficio factum eſt, vt honeſto otio tenueris et ſtatum et famam dignitatis tuae. quod cum ita ſit, qui tibi ſecundam perpetuo fortunam praeſtare potes? habet igitur iſta ratio modum quendam. Si iucunditatem quaeris; qui locus domeſtica ſede iucundior aut dulcior? Adſpectum patriae fugis, quia deformior eſt. miſerere potius, nec auge miſeriam eius abſentia tua. Magni animi laus te delectat: ideo ſupplex ad Caeſarem ire noluiſti. poteſt adſcribi ſuperbiae, ſi aſpernaris eiusdem liberalitatem. Nec tam ſapientia videtur, carere patria ſeruiente, quam inhumanitas quaedam, non eius deſiderio teneri. Publica, inquis, re non fruar, cum ad vnum delata omnia ſint. an ideo priuatam quoque contemnas? Quae ſi te non mouent, aut ſi tibi vita iſta videtur eſſe commodior, ſuſcipe curam ſalutis tuae, nec eadem, quae commoda, ſimul tuta eſſe exiſtima. Moralis tota, iisdem coſſ.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Quo te animo cenſerem eſſe oportere] Cum hortaretur Marcellum, vt omnino ſuam voluntatem cum amicorum ſententia coniungeret, ac viuere in patria mallet, quod Caeſar conceſſurus videbatur, quam in externis atque alienis locis. non enim de Caeſaris clementia, quae et in epiſt. 7. declaratur, ſed de Marcelli pertinacia dubitabat.

Quaecumque eſt] Epiſt. 7. *Cuiusmodi res eſſet.*

Cum idem illud auribus percipias] Non eſt tuum, minus laborare, cum audias, quam cum videas.

Quod etiam maius videri ſolet] Contra in epiſt. 13. *Nec audio ſolum, quod ipſum eſſet miſerum, ſed etiam video, quo nihil eſt acerbius, eorum fortunas diſſipari, quibus nos olim adiutoribus illud incendium exſtinximus.* Et ad Torquatum lib. 6. epiſt. 1. *Oculi augent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt.* Eſt enim hoc in oratoris artificio, vt easdem res temporis cauſſa modo oppugnet, modo defendat. Propterea in illis ad Nigidium ac Torquatum epiſtolis pro auribus contra oculos; in hac ad Marcellum, quem redire in vrbem cupiebat, pro oculis contra aures argumentatur.

Tibi ipſi] Tibi praecipue ob nobilitatem et dignitatem tuam. epiſt. 8.

Tempori cedere] Lib. 12. ad Attic. epiſt. 51. *Epiſtolam ad Caeſarem mitti, video tibi placere. quid quaeris? mihi quoque hoc idem maxime placuit, et eo magis, quod nihil eſt in ea, niſi optimi ciuis; ſed ita optimi, vt tempora, quibus parere omnes πολιτικοὶ praecipiunt.*

Vt nunc quidem eſt] Praeſentem rei ſtatum hoc loquendi genere veteres oſtendebant: quaſi dicerent, quid futurum ſit, affirmare non licet: ſed, vt nunc quidem eſt, res ita ſe habet. lib. 12. ad Attic. epiſt. 29. *Quae ſi manebunt, quaerenda erit excuſatio ad Brutum; et, vt nunc eſt, manſurae videntur.* lib. 4. Acad. c. 4. *Vt quidem nunc ſe cauſſa habet.* Valet idem, *quo modo nunc eſt:* quod ad Atticum ſcripſit lib. 13. epiſt. 2.

Ne ſuorum quidem] Per quos vicit. quo aequius ferre debemus, ſi minus noſtro vtatur. Hanc ſententiam plane comprobant ea, quae ſequuntur.

Ceterorum hominum] Scipionem in primis, Pompeii ſocerum, Domitium Ahenobarbum, L. Lentulum notat. lib. 6. epiſt. 21. Domitium et Lentulum nominat. eosdem ſignificat epiſt. 6. eiusdem libri.

Minime prudentium] Cum tu bellum aliter gerendum cenſeres: vt in epiſt 7.

Magis communem] Magis vſurum fuiſſe conſiliis noſtris.

Incertis rebus] Cum incerta victoria eſſet: cum bellum gereretur.

Sapientiſſimum conſilium] Cum horum malorum initia et videres, et cauere velles.

Fratre tuo] Qui conſul fuit cum Lentulo, anno primo ciuilis belli, biennio poſt Marcum conſulem. placet enim hoc dici de germano potius, quam de patruele fratre:

fratre: quia veriſimilius eſt, germanum, quam patruelem, conſulatum geſſiſſe ex Marci auctoritate: et Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 1. 2. 4. 5. Lentulum conſulem vt inimicum ſuum nominans, de Marcello collega nihil vmquam tale dicit: contra, iniquum fuiſſe Caeſari fratrem Marci patruelem C. Marcellum, et ab eo traditas Pompeio duas legiones, Caeſari ereptas, docet Hirtius lib. 8. de bell. Gall. c. 55. et Dio lib. 40.

Ex auctoritate tua] Opinor C. Marcellum, de quo hic ſermo eſt, non admodum in conſulatu acerbum Caeſari fuiſſe. nam hic certe, ſtudioſos retinendae pacis duos fratres Marcellos fuiſſe, oſtenditur: quorum conſilia Pompeius neglexit.

Vobis auctoribus] Tutam pacem exitioſo bello praeferentibus.

Deſideraturum] Neglexiſſet potius, vt antea: id enim veriſimilius.

Saepe] Quater, contendentibus Sulla et Sulpicio, Cinna et Octauio, Sulla rurſus et Mario, Caeſare et Pompeio. Phil. 8. c. 2.

Ipſa victoria] Epiſt. 4. *Victoria ciuilibus bellis ſemper eſt inſolens.* Et in orat. pro Marcello c. 6. *Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriae ferocitatem extimeſcentem?*

Eorum arbitrio, per quos vicit] Eadem ſententia lib. 12. epiſt. 18. *Iis mos gerendus, quibus adiutoribus ſit parta victoria.*

Etiam inuito] Caeſarem culpa liberat, ſi quid agat, quod bonis ciuibus non probetur. vide lib. 9. epiſt. 17.

Illa] Pompeianorum: quorum crudelitatem ſemper extimuit. infra epiſt. 14. *Si viciſſent ii, ad quos ego pacis ſpe, non belli cupiditate adductus acceſſeram; tamen intelligebam, et iratorum hominum, et cupidorum, et inſolentium, quam crudelis eſſet futura victoria.* confirmat idem lib. 5. epiſt. 21. et lib. 8. epiſt. 17. et lib. 9. epiſt. 6. et lib. 11. ad Attic. epiſt. 6.

Opes] Dixi iam, *opum* nomine, quidquid valemus, totum ſignificari.

De republica] Quam crudelis Pompeianorum victoria quietam ac tranquillam eſſe non pateretur.

Qui finis iſtius conſilii eſt] Epiſt. 7. *Habet iſta ratio quendam modum.*

Vt in tali re] Quae laudari fortuna poteſt, libertate amiſſa? ſed, vt in tali re, fortuna etiam laudatur; quae ſimpliciter, hoc ſtatu rerum, laudari non poteſt. Corrigit ſententiam hic loquendi modus: vt lib. 15. epiſt. 3. *Mihi, vt in huiusmodi re, tantoque bello, maximae curae eſt, vt, quae copiis et opibus tenere vix poſſumus, ea manſuetudine et continentia noſtra, ſociorum fidelitate teneamus.* Simile illud in Bruto c. 7. *Cliſthenem multum, vt temporibus illis, valuiſſe dicendo.* Et in Catone c. 4. *Multae etiam, vt in homine Romano, litterae.*

Laudatur] Optatur, non laudatur fortuna: ſed hic Cicero vulgarem loquendi morem ſecutus eſt.

Neceſſario] Non ſponte: nam boni ciues bellum ciuile ſuſcipiunt inuiti. Sic epiſt. 7. *Oſtendiſti, ſapientem et bonum ciuem initia belli ciuilis inuitum ſuſcipere, extrema libenter non perſequi.* Cur autem neceſſa-

neceſſario? quia, quibus in caſtris Pompeius, conſules, omnesque fere magiſtratus eſſent, in iisdem eſſe reſpublica videretur.

Extrema perſequi nolueris] Quia ſe Mitylenas contulit, multis in Africam ad Iubam regem, belli renouandi ſpe, proficiſcentibus.

Honeſto otio] Tacite ſignificat, non poſſe Marcellum eandem ſibi fortunam diu praeſtare; ſed, ſi ideo abiit, quia honeſto illo otio delectetur, valde timendum, ne caſus aliquis eius conſilia perturbet.

Statum] Quod in eodem ſtatu permanſeris, nullam tibi fortuna varietatem ac mutationem attulerit.

Famam dignitatis] Cum quiete et libere, honeſto otio, viueres; quo tuae dignitatis fama conſeruabatur. nam et qui profecti in Africam ſunt, ſtatum ſuum non tenuere, vel in acie interfecti, vel incommoda miſeriasque perpeſſi: et eorum, qui ſe victori crediderunt, dignitas eſt imminuta.

Nunc vero] Cum iam ſatis a te factum ſit et boni ciuis officio et dignitati tuae.

Dulcior patria] Epiſt. 8. *Sin qualemcumque locum, quae eſt domeſtica ſede iucundior?*

Deformior] Amiſſis ornamentis ſuis.

Multis claris viris] Conſularibus ſeptem, Pompeio, Bibulo, P. et L. Lentulis, Ap. Pulchro, Domitio Ahenobarbo, Scipione.

Non iſſe ſupplicem victori] Vereor, ne quis hunc locum ex ingenio mutauerit. nam et vſitatius erat, *iſſe ſupplicem ad victorem*, quemadmodum epiſt. 4. *ad Caeſarem ſupplex accederet;* et in meis omnibus antiquis libris non *iſſe*, ſed *eſſe*, legitur. in vno tantum, *fuiſſe*, ſcriptum video ac mihi quidem vel *eſſe*, vel *fuiſſe*, magis placet, quam *iſſe*.

Aſpernari eiusdem liberalitatem] Ex hoc loco fieri coniectura poteſt de reditu Marcelli iam impetrato. ego tamen, non confectam rem, ſed optimam Caeſaris voluntatem, et propenſam ad lenitatem naturam ſignificari puto. magis enim, ne Marcellus beneficium Caeſaris recuſaret, atque omnino redire nollet, quam ne Caeſar ſe difficilem ad ignoſcendum praeberet, verebatur. quod etiam locus ille confirmat in epiſt. 7. *Intellexi, nihil aliud eſſe, quod dubitationem afferret ei, penes quem eſt poteſtas, niſi quod vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares.*

Carere patria] Non omni patria, ſed hac, ob amiſſam libertatem miſerrima.

Conſulere temporibus] Ea facere, quae temporum ratio, quae incolumitas, et vita, et fortunae tuae poſtulant.

Incolumitati] Latius patet, quam *vitae* nomen. nam incolumitate ſtatus rerum vniuerſus indicatur. Subiunxit autem, *et vitae, et fortunis*, vt, quae vnico nomine comprehenderat, duobus exprimeret: quo magis, re ante oculos propoſita, Marcellus moueretur.

EPISTO-

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Deſiderari aliquot ad Marcellum epiſtolas, vel vnam certe, quae reditum impetratum ſignificet, facile poſſum ſuſpicari. gratulatum enim Marcello Ciceronem, quod ei Caeſar ignouiſſet, atque oſtendiſſe, quemadmodum acta res eſſet, indicat ipſius Marcelli, quae proxime ſequitur, epiſtola. Hic hortatur, vt reditum maturet; cum id ad rem eius familiarem valde pertineat. Caeſare IV. conſule ſine collega.

EXPLANATIO.

Nihil noui] Praeter id, quod ſcripſerat in ſuperioribus litteris, quae non exſtant; in quibus Marcello reditum gratulatus erat: vt ipſius Marcelli ſequentes litterae demonſtrant.

Theophilus] Marcelli libertus, qui et ante ad eum litteras attulerat. epiſt. 9. ex quo patet, has litteras aliquot poſt illas menſibus datas eſſe.

Tarda deceſſio] Vt qui non admodum libenter in hanc rempublicam venias.

Niſi oculorum] Tale illud in epiſtola ſuperiore: *non eſt porro tuum, vno ſenſu ſolum oculorum moueri.*

Rei familiaris] Quae, Marcello abſente, non diligenter ab eius procuratoribus adminiſtrabatur: vel quod timendum eſſet, ne in eam praedonum impetus fieret: quod ſcripſit epiſt. 7.

In omnes partes] Ad omnia. vt lib. II. ad Attic. epiſt. 6. *Brundiſii iacere, in omnes partes eſt moleſtum.* Et in epiſtola Vatinii, lib. 5. 10. *Me tibi in omnes partes defendendum putes.* Contrarium illud lib. 13. ad Attic. epiſt 10. *Hoc nullam ad partem valet ſcilicet.*

Reliqua] Rationes, quae te ad celerem reditum hortentur.

Quod ad tempus] Non quouſque, ſed quo plane tempore. ſic lib. 9. epiſt. 5. *ad nonas*, pro *nonis.*

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

De ſuo reditu a Caeſare impetrato Marcellus e Ciceronis litteris cognouerat. nunc ſe commotum Ciceronis auctoritate, ad reditum magnopere cohortantis, exſulandi conſilium abieciſſe demonſtrat: quando tamen ſe daturus in viam ſit, non ſignificat. Videtur haec epiſtola ante ſuperiorem fuiſſe collocanda. in hac enim ſcribit Marcellus, commotum ſe Ciceronis litteris in patriam eſſe rediturum: in illa Cicero, certiorem ſe de hoc Marcelli conſilio iam eſſe factum, oſtendit.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Plurimum valuiſſe apud me] Quantum ex hac epiſtola licet coniicere, laudatam in libro de clar. orat. c. 71. Marcelli eloquentiam paullo plus, quam veritas concederet, exiſtimo. nam cum ei verborum elegantiam, et copiam, et ſplendorem vocis, dignitatem motus Cicero tribuiſſet; adiunxit, nullam oratoris in eo virtutem deſiderari: atque etiam ſibi ſimilem eſſe, oſtendit Bruti teſtimonio, quem loquentem inducit. *Plurimum*, lego cum omnibus antiquis libris. alii *plurimam:* et cum inſcriptione coniungunt: vt ſit, *ſalutem plurimam.* ad ſententiam vtro modo legatur, nihil intereſt. ego veteres libros libenter ſequor.

Vt vterer veſtro conſilio] Vt in patriam, ſuadentibus vobis, redeundum putarem.

Res quemadmodum ſit acta] Cum a Caeſare de reditu meo eſt impetratum. Hoc ex epiſt. 4. cognoſcitur.

Ab optimo ſit animo] *Facere gratulationem*, et Cicero dixit lib. 4. ad Attic. epiſt. 2.

Propinquorum] Quos Marcelli non valde cupidos fuiſſe, indicat illud epiſt. 8. *Si modo erunt tui.*

Neceſſariorum] Diſtinguit ab amicis et propinquis neceſſarios, qui ſunt arctiore quadam beneuolentia deuincti.

Reliqua] Praeter vnum te, ſine quo neque in aduerſa neque in ſecunda fortuna mihi viuendum ſtatuo.

Virorum et amicorum] Virorum virtute, amicorum beneuolentia carere non poſſum.

In hoc] Quod in ſumma amicorum, propinquorum, neceſſariorum paucitate, vnum te mei cupidiſſimum cognoui.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Marcellum a Magio interfectum, ſuaque erga mortuum officia ſignificat.

EXPLANATIO.

Quoniam caſus et natura in nobis ERN. *in bonis dominatur*] Cum non ignoretis, etiam bonis, non modo improbis, caſu et natura vitam adimi. Hoc Sulpicius, Marcelli nece commotus, non ſine quadam indignatione dixit. nam, re vera non in bonis tantum, ſed in omnibus hominibus caſus et natura dominatur. Locus poſtulat, vt *caſus* et *natura* diſtinguantur: quod ita commode fiet, ſi mortis genera, quando hic de Marcelli agitur morte, perſequamur. Mortis cauſas in duo genera diuido. aut enim intus oriuntur, aut extra: intus, vel natura, vel fato: extra, vel vi, vel caſu. Natura moriuntur, quibus in ſenectute animam e corpore quaſi ſua manu natura molliter educit: quod accidit, cum vitalis calor paullatim extinguitur. Fato, qui morbo aliquo, ante illam diem, quo per

ipſam naturam peruenire licuiſſet, vitam amittunt. non enim Peripateticis libenter aſſentior, qui naturam et fatum idem eſſe crediderunt: quos Alexander ſecutus in libro de Fato, nihil inter naturam et fatum, praeter nomen, intereſſe, accurata diſputatione probare conatur. idem ſenſit Macrobius lib. 1. in Somn. Scip. c. 13. idem Gellius lib. 13. c. 1. qui cum recitaſſet illud Demoſthenis ex oratione περὶ τοῦ στεφάνου· Ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι νομίζων μόνον γεγεννῆσθαι, τὸν τῆς εἱμαρμένης, καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει· ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν, ἀποθνήσκειν ἐθελήσει· ſubiunxit: *Quod Cicero fatum atque naturam videtur dixiſſe, id multo ante Demoſthenes* τὴν πεπρωμένην, καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον *appellavit.* αὐτόματος *enim* θάνατος, *quaſi naturalis et fatalis, nulla extrinſecus vi coactus, venit.* Haec Gellius: quam recte, nondum ſtatuo. mihi enim neque Demoſthenis verba, neque Ciceronis cogere videntur, fatum et naturam idem eſſe. quin, ſi modus loquendi, τὸν τῆς εἱμαρμένης, καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον, attendatur; articuli repetitio, diuerſas potius eſſe res, quam vnam et eandem, ſignificat: idque ipſe Cicero, niſi fallor, oſtendit, cum ait orat. 1. in Antonium c. 4. *Multa impendere videbantur praeter naturam, praeterque fatum.* Quod ſi quis in dubium reuocat: grauem teſtem citabo, principem Latinorum poetarum, Virgilium: qui cum de Didone, ipſa ſibi mortem conſciſcente, verſum illum protulit: (lib. 4. Aen. 696.)

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat:

fatum a natura manifeſte disiungit. Cuius teſtimonio ſubſcribere videtur Tacitus: apud quem lib. 2. Annal. c. 71. Germanicus, eripi ſibi vitam veneno exiſtimans, haec loquitur: *Si fato concederem, iuſtus mihi dolor etiam aduerſus deos eſſet; quod me parentibus, liberis, patriae, intra iuuentam, praematuro exitu, raperent: nunc, ſcelere Piſonis et Plancinae interceptus, vltimas preces pectoribus veſtris relinquo; referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus inſidiis circumuentus, miſerrimam vitam peſſima morte finierim. Fatum* appellat eam mortem, quae praematuro quidem exitu, nulla tamen humana vi, contingit. praematurus autem exitus a natura certe non eſt, ſed ante illum terminum, quem ipſa natura praeſcripſit, robuſtis longiorem, breuem imbecillis. nam, ſi quando robuſtus ante imbecillum decedit; non ad naturam refero, ſed ad fatum, id eſt, ad eas cauſſas, vnde oriuntur ii morbi, qui naturam vincunt, mortemque ante finem a natura praeſtitutum arceſſunt. quod euenire ſibi Germanicus negat. Nec vero Chryſippi ſententiam probo, qui pertinere ad omnia fatum dicebat. quod ſi ita eſſet: fato omnes, quacumque aetate, quocumque mortis genere, perirent. ſed hunc firmiſſimis argumentis refellit Alexander: quem ſequor in hac quidem parte: in altera vero, quod fatum et naturam idem eſſe putat, cur ei non aſſentiar, illa ſuperiora demonſtrant. Reſtat mortis alterum genus, quod in duo ſubiecta genera diuiſimus, vim et caſum. Vis voluntatem habet, caſus non habet. voluntas ſiue noſtra ſit,

ſit, ſiue aliena, vim conſtituit: noſtra, cum aliquis ferro, veneno, aliave re ipſe ſibi mortem conſciſcit: aliena, cum ab inimico, vel etiam a feris opprimitur: quarum etſi voluntas ferarum propria non ſit; appetitus tamen ille ſpeciem voluntatis habet. Caſus voluntatem excludit. ſi quis enim, vel inopinata ruina, vel naufragio, vel ictu teli temere miſſi, a vita diſcedit, eſt illa quidem inimica naturae vis; ſed quia voluntas abeſt, ad caſum refero, non ad vim: ſi modo conceditur, vt haec ſubtilius examinentur. ſin paullo communius, et, vt ita dicam, rudiore Minerua disputamus; vtrumque, ſiue adſit, ſiue abſit voluntas, ad caſum referri poteſt: quem fortunam quoque nominemus: non quod ignoremus ea, quae ſcripſit Ariſtoteles Phyſic. lib. 2. cum caſum et fortunam diſtingueret: ſed vbi mortis genera diſcernuntur, concedatur alterum ab altero non differre. itaque cum necem Didonis ad fortunam retuliſſet Virgilius illo verſu: (653.)

Vixi, et, quem dederat curſum fortuna, peregi:

ſubiunxit Seruius: *Humana vita tribus continetur, natura, fato, fortuna, id eſt, caſu, qui ad omnia pertinet, quae extrinſecus ſunt.* Quibus verbis primum illud oſtendit, fortunam et caſum idem eſſe: deinde, quidquid extrinſecus accidat, vel cum voluntate, vel ſine voluntate, ad caſum pertinere: quod Alexandro quoque placuit: qui fortunam et caſum ita ſimul nominat, vt alterum ab altero non diſtinguat. Ex quibus efficitur, vt mortis tria tantum ſint genera, natura, fato, caſu ſiue fortuna: ſin caſum a voluntate disiungimus, quattuor, natura, fato, caſu, vi. Reliquum eſt, vt oſtendamus, quam ſententiam probauerit Sulpicius, cum in bonis caſum et naturam dominari dixit. Primum illud pono: diſſentire illum a Chryſippo, qui ad fatum omnia retulit: diſſentire etiam a Cicerone et Virgilio, qui tria mortis genera fecerunt. deinde illud ſubiungo: cum Peripateticis, naturam et fatum idem eſſe, placuerit; ſatisque conſtet, non omnes homines natura et fato, id eſt, vt idem vtrumque eſſe Peripateticis hic largiamur, naturali morte non omnes interire; neceſſe videri, iisdem placuiſſe, alteram eſſe, praeter naturam et fatum, interitus humani cauſſam. ea vero nihil aliud, quam caſus, id eſt, externa vis, ſiue humana, cum voluntate, ſiue non humana, ſine voluntate, videtur eſſe poſſe. Et Demoſthenes, Cicero, Virgilius, Tacitus, aliquam cauſſam mortis, praeter naturam, praeterque fatum, agnouere. Secutus igitur Peripateticos Sulpicius, (dederat enim operam philoſophiae, vt epiſt. 3. et in Bruto c. 41.) duo tantum genera mortis fecit, caſum, et naturam: ſiue dicas, fortunam et fatum: quoniam quidem nec differre fortunam a caſu, auctoribus Virgilio, Seruio, Alexandro etiam, Peripateticorum interpretum principe, ſatis oſtendimus: et inter naturam et fatum nihil intereſſe, praeter nomen, idem Alexander ex Ariſtotelis mente prodidit. itaque duobus nominibus cauſſas mortis omnes, cum periiſſe Marcellum caſu, non natura, ſignificare vellet, Sulpicius comprehendit.

Vos certiores facere] Pendet ab eo, *viſum eſt faciendum:* quam apte, alii iudicent. vſitatius enim erat, *vos certiores vt facerem:* aut, *viſum eſt vos certiores facere.* quod alii quoque viderunt.

Collegam] In conſulatu.

Vt ab Athenis in Boeotiam irem, reliquamque iurisdictionem abſoluerem] Prouincia Sulpicii, vocatur *Achaia* non modo epiſt. 4. huius libri, verum etiam lib. 13. epiſt. 26. 27. 28 ſed mirari aliquis poſſit, cur lib. 6. epiſt. 6. Sulpicius praeeſſe Graeciae dicatur. Primum, quaeſtionis perſoluendae gratia, illud pono: licet prouincia Sulpicii, in qua praeter Achaiam Peloponneſus tota cum adiacentibus inſulis, praeterea Epirus Boeotiaque fuit, *Achaia* vocaretur, vere tamen ac proprie regionem illam *Achaiam* dici ſolitam, quae tota extra Peloponneſum fuit, *bimaris* dicta, quod duo maria, Aegaeum et Ionium, nauigatione diuerſa, fere coniungeret: de qua L. Mummius, euerſa Corintho, triumphauit. Haec modo Achaia, modo Graecia et Hellas vocabatur. Plinius lib. 4. c. 4. *anguſta,* inquit, *ceruice Peloponneſum contingit Hellas. Corinthiacus hinc, illinc Saronius appellatur ſinus.* Et paullo poſt: *Sinum Corinthiacum* LXXXV. *millia paſſuum in longitudinem vsque ad Iſthmum transmittunt.* c. 5. *Achaiae nomen prouinciae ab Iſthmo incipit.* Idem c. 7. *Ab Iſthmi anguſtiis Hellas incipit, noſtris Graecia appellata. in ea prima Attica, antiquitus Acte vocata, attingit Iſthmum parte ſui, etc.* Quibus ex locis, etiam ex Ptolemaei teſtimonio, conſtat, regionem illam, quae tenui ceruice Peloponneſum contingit, Helladem vocari, et eandem Graeciam; in ea vero eſſe, et ab Iſthmo incipere, tum Achaiam, quae et Graecia et Hellas dicta ſit, quia commune regionis nomen aſſumpſerit, tum etiam Atticam, quae ipſa quoque eodem, quo Achaia, iure commune vel Graeciae vel Helladis nomen vſurpare potuit: cum praeſertim Theſſalia quoque et Graecia et Hellas dicta ſit, generali vocabulo, vt Plinius c. 7. prodidit. Duplex igitur *Achaia,* vetus illa bimaris, et haec recentior Sulpicii prouincia, veterem complexa: quam Cicero cum Graeciam appellauit, reſpexit ad Graeciam vniuerſam, a Sulpicio adminiſtratam: quae, poſt captam Corinthum, in prouinciae formam, ſimul cum ipſa Achaia, redacta eſt: vt in Achaia Pauſanias docet. *Achaiam* vero idem Cicero Sulpicii prouinciam vocat; quia reliquae eius prouinciae partes, a nobiliori nomen acceperunt; et quia, occaſione deuictae Achaiae, totus ille terrarum tractus, vt diximus, in prouinciae formam eſt redactus. Sic et Cilicia, a Cicerone adminiſtrata, prouinciae nomen dedit: licet Aſiaticas aliquot dioeceſes complecteretur. Quattuor hic dubitationes, non inutiles fortaſſe, ſubiungam. Prima eſt, vtrum Athenae ad Sulpicii iurisdictionem pertinuerint, an ſuis legibus, vt aliae quaedam vrbes, vſae ſint. Partem prouinciae dixerit fuiſſe, qui morantem in ea vrbe Sulpicium animaduerterit: quod epiſtolae duae, prima et quarta lib. 6. declarant. Mihi tamen vrbs omnino libera videtur; non modo quia Plinius, Strabo, Dio, et alii ſatis id conſtanter aſſeuerant; verum etiam, quia tutum in ea Romanis ex-

ſulibus

ſulibus domicilium fuit. de Torquato plane conſtat ex lib. 6. epiſt. 1. 3. 4. de Memmio ex lib. 13. epiſt. 1. iam Dolabella, cum Ciceronem, exorto ciuili bello, hortatur lib. 9. epiſt. 9. vt Athenas ſe conferat, argumento, niſi fallor, eſſe poteſt, prouinciae partem Athenas non eſſe. Nec tamen prouinciae finibus excedebat Sulpicius, cum Athenas iret: ſed ad liberam vrbem, poſitam in prouincia, nec tamen prouinciae partem, vel animi cauſſa proficiſcebatur, tum vt vrbis adſpectu, tum etiam vt philoſophorum ſermonibus et conſuetudine frueretur; vel quia conuentum Athenis agere, commodum eſſet. Secundo loco, venit in mentem ambigere de Theſpiis. nam Plinius c. 7. vbi Athenas, ibidem ait, opidum liberum Theſpias fuiſſe. At Cicero lib. 13. epiſt. 22. commendat Sulpicio Manlium, qui negotiabatur Theſpiis. quo videtur oſtendere, intra prouinciae terminos fuiſſe. Sit ita, verumtamen hoc non obſtat, quin ſui iuris opidum, quodque Graeci vocant αὐτόνομον, fuerit: vt in eo Sulpicium, tamquam illius prouinciae proconſulem, auctoritate quidem valuiſſe concedamus, iuris autem dicendi et imperandi poteſtatem habuiſſe nullam putemus. Occurrit tertia, non exigui ſane momenti, dubitatio. Sulpicii prouincia Graecia fuit: is tamen in Aſiam ſe profectum eſſe epiſt. 5. ſignificat. quod mirum videri poteſt: niſi ſi vel Sulpicium Caeſar, cum omnia ſuo moderaretur arbitratu, ſoluit legibus, vt iret, quocumque publici commodi ratio poſtularet: vel eius imperio partem Aſiae extra ordinem attribuit, item vt Ciliciensi prouinciae tres διοικήσεις Aſiaticas a ſenatu attributas videmus. quamquam id quidem vix crediderim, imminutam eſſe hoc tempore Aſiaticam iurisdictionem, quae ad P. Seruilium, Caeſaris collegam, pertinebat: vt ex lib. 13. epiſt. 67. conſtat. Poſtrema quaeſtio de Achaia. quae ſi, Caeſare viuo, prouincia fuit: cur eam, interiectis fere centum annis, a Veſpaſiano in prouinciae formam vna cum Cilicia eſſe redactam, Suetonius in Veſpaſiano c. 8. ait? Achaiam in prouinciam retulit Mummius: vt ex Pauſania et Strabone cognoſcitur. libertatem ei Nero imperator dedit: vt ſcripſit Plinius lib. 4. c. 6. eandem in prouinciae formam Veſpaſianus redegit.

Supra Maleas] Veteres libri omnes, *Maias*, non *Maleas*. quod omnino mendoſum eſt, nec tamen contemnendum. quid enim obeſt, notam eſſe omnibus ac teſtatam antiquitatem? cum ſaepe ex ipſo mendo, mutatione aliqua litterarum, elici veritatem conſtet. *Maleam* autem Virgilius, Liuius, omnes denique nominant: *Maleas* vero vnus, quod ſciam, Plinius iunior in epiſt. ad Traianum lib. 10. 26. Graecis verbis, ὑπὲρ Μαλέας. quod ſi legatur hic *ſupra Maleas*, interpretaremur, ſuperato Malearum promontorio, Laconicae prouinciae, nauigantibus valde periculoſo.

In Italiam verſus] Antique: vt Coelius quoque lib. 8. epiſt. 15. *Ad Alpes verſus.* et Hirtius de bell. Afric. c. 8. *Ad Cercinam inſulam verſus.* Et Liuius lib. 1. c. 18. *Ad meridiem verſus.*

Poſtridie eius diei] VIII. Kal. Iun. Sic *poſtridie eius abſolutionis* dixit Coelius lib. 8. epiſt. 2. *poſtridie eius diei*, Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 23.

Hora decima noctis] Ne quis miretur, cum hic dies VIII. Kal. Iun. ſignificetur, decimam noctis horam ſignificari. nam, etſi menſis Maii extremi noctes non modo ad decem, ſed nec ad nouem horas in Italia producuntur, tamen apud veteres in more fuit, vt aeſtiuae noctes pariter et hibernae, itemque dies ſemper in duodenas horas diſtribuerentur, hoc modo, vt aeſtiuarum noctium contractiores horae eſſent, dierum vero longiores; hibernarum noctium longiores, dierum breuiores. ita fit, vt extremo menſe Maio, cum longiſſimi dies, breuiſſimae autem eſſent noctes, in duodenas tamen horas tam nox quam dies diuideretur, ſed nox in breuiores, dies autem in longiores. qua ratione hora noctis decima, erit, vt hodie noctem diuidimus, hora noctis ſeptima cum octauae fortaſſe dimidio. Vide, quae diximus lib. 7. epiſt. 30.

Cilone] Cognomen eſt non modo Magiorum, ſed etiam Flaminiorum, vt veteres nummi declarant. *Cilones* dicti, vt ait Feſtus, ab eminentiore fronte; vel, vt Cariſius, a capite oblongo et compreſſo.

Pugione] Breuior eſt quam gladius, auctore Nonio. Suetonius in Caligula c. 49. *In ſecretis eius reperti ſunt duo libelli, diuerſo titulo: alteri* GLADIVS, *alteri* PVGIO *index erat.*

Secundum aurem] Poſt aurem. exemplis abundamus.

Se ipſum interfeciſſe] Quod eum commiſſi facinoris poeniteret. cauſſam necis Cicero ignorat lib. 13. ad Attic. epiſt. 10. Valerius hanc ponit lib. 9. c. 11. quod, cum eſſet Marcello Magius vetere coniunctus amicitia, eique in Pompeiana militia comes fuiſſet, indignaretur aliquos ſibi amicorum ab eo praeferri.

Medicos cogerem] In aliquot antiquis libris non eſt, *cogerem*: ego, cum in quinque eſſe videam, approbante ſententia, retinendum putaui.

Puer] Seruus. ſic enim loquebantur, vt exempla declarant.

Acidini] Manliorum cognomen fuit *Acidinus*. conſtat ex lib. 2. de Orat. c. 64. ex Velleio lib. 2. c. 8. ex lapidibus Capitolinis, in quibus conſul eſt *L. Manlius Acidinus* anno DLXXIV.

Cum codicillis] *Codicilli*, tabellae ceratae erant, in quibus ſtilo pungebatur, a *codice*, id eſt, arboris libro, nominati. *pugillaria* quoque dicebantur, a pungendo, quod ſtilus in iis pungendo ſcriberet. codicillorum vſum ante Troiana bella fuiſſe, Homerus oſtendit Ἰλ. ζ. v. 169.

Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά.

quo verſu de codicillis locutum eſſe, oſtendit Plinius his verbis lib. 13. c. 13. *Cur et Homerus Bellerophonti codicillos datos, non epiſtolas, prodidit?* et lib. 33. c. 1. Modo autem ipſi codicilli mittebantur, vt haec oſtendit epiſtola, et ad Leptam lib. 6. epiſt. 18. *Statim quaeſiui e Balbo per codicillos.* Et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 11. *Epiſtolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui.* Modo non mittebantur, ſed

ex

ex iis litterae deſcriptae: vnde in lib. 9. epiſt. vlt. *Cum ad te harum exemplum in codicillis exaraui.* Codicillorum vſum, poſt inventam etiam chartam, feſtinatio retinuit, cum in omnibus locis, vt in conuiuio, in itinere, in naui, in ſenatu, charta, atramentum, calamus non ſemper in promptu eſſent, moram autem res non ferret.

Deterrimo ERN. *Taeter imo*] *Taeter* et *clarus* opponuntur.

Pepercerant] Caeſar enim ei reditum in patriam conceſſerat.

Dominus eorum] Seruis enim capitale erat, qui dominum non defendiſſent, vt ex Vlpiani verbis, Silanianum ſenatus conſultum interpretantibus; L. 1. D. de SC. Silan. cognoſcitur. Confirmat hoc hiſtoria. nam Tacitus lib. 14. Annal. c. 42. *Praefectum vrbis*, inquit, *Pedanium Secundum ſeruus ipſius interfecit, ſeu negata libertate, cui pretium pepigerat, ſiue amore exoleti infenſus, et dominum aemulum non tolerans* ceterum, cum vetere ex more familiam omnem, quae ſub eodem tecto manſitauerat, ad ſupplicium agi oporteret, concurſu plebis, quae tot innoxios protegebat, vsque ad ſeditionem ventum eſt. Idem Tacitus paullo poſt c. 43. eam poenam in ſeruos vetere ſenatus conſulto decretam, oſtendit his verbis: *Conſulari viro domi ſuae interfecto per inſidias ſeruiles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamuis nondum concuſſo ſenatus conſulto, quod ſupplicium toti familiae minitabatur.*

Lecticariis] Lecticarii fuere ſervi, vel qui lecticam geſtabant; vnde *octophorus Anicianus* lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 10. vel qui fabricarentur, vt pro Amerino c. 46. *Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios.* Imperatorum tamen aetate, lecticarii non ſerui, ſed liberti fuere: quod hic lapis Romae trans Tiberim, ad D. Caeciliae, declarat. DIS. M. TI. CLAVDIO. AVG. LIB. TIGRANO. EX. CORPORE. LECTICARIORVM. CAESARIS. VIX. ANNIS. LXXXV. M. LICINIVS. ATIMETVS. ET. SEXTIA FELIX. BENEMERENTI. POSVERVNT. Hunc vt fabrum potius, quam qui lecticas ferret, fuiſſe putem, facit illud, EX CORPORE; quod videtur ad artifices pertinere. Vnde alibi:

CORPVS. LENVNCVLARIORVM. AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
CORPVS. CVSTODIARIOR.
CORPVS. DENDROPHORORVM.
CORPVS. TIGNVARIORVM.

Intra vrbem] Quod Solonis lege vetitum Romani poſtea transtulerunt in duodecim tabulas. Cicero lib. 2. de Leg. c. 23. *Hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, neue vrito.* Pauſanias quoque ſepulcra multa extra vrbem poſita, vrbanum nullum commemorat.

In quo vellemus gymnaſio] Cum tria eſſent, vt ait Suidas, Λύκειον, Κυνόσαργες, Ἀκαδημία.

Gymnaſio Academiae] In quo docuerat Plato, nomen accepit, Laertio teſte, ab Academo heroe, vel, ſi Heſychio credimus, a lauacro prope poſito. *Gymnaſia* vero dicta, quod in iis luctarentur nudi; quam exercitationem *palaeſtram* vocarunt. multis enim annis inuenta eſſe gymnaſia, ante quam philo-

philoſophi in iis garrire coeperunt, auctor eſt Cicero lib. 2. de Orat. c. 5. poſtea placuerunt ea loca philoſophis, in quibus de quo vellent ſcientiae genere diſputarent. Sed Academiam Plato, Lyceum nobilitauit Ariſtoteles. Vitruuius lib. 5. c. 11. exhedras etiam conſtitutas ait cum ſedibus, vbi philoſophi et rhetores diſputare poſſent.

Collegio] Collegii cauſſa: quia conſules vna fuerant.

Propinquitate] *Propinquitas* modo generale nomen eſt, id eſt, cognationis et affinitatis commune: modo cognationem proprie ſignificat. Commune nomen eſt, vt lib. de Amicitia c. 5. *Ciues potiores quam peregrini; et propinqui, quam alieni.* Lib. 3. de Fin. c. 17. *Velle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris.* Pro Quintio c. 6. Si pietate propinquitas colitur: qui affinem prodit, impius ſit, neceſſe eſt. Cognationem deſignat, vt lib. 2. epiſt. 13. *Liberis, propinquis, affinibus.* Et in orat. pro Plancio c. 11. *Cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus.* Et Caeſar lib. 2. de bell. Gall. c. 4. *Propinquitatibus affinitatibusque coniuncti.*

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Primum cauſſas exponit, cur antea non ſcripſerit: ſecundo loco finem ei pollicetur exſulii ſui, ducta coniectura e Caeſaris animo, ex eorum ſermone et ſenſu, qui apud ipſum plurimum valent, ex vulgi voluntate, ex ipſa republica, vehementer ad eius ſalutem propenſa: tum ad eam officii partem, quam vetus amicitia mutuaeque beneuolentiae iura poſtulant, conuerſus, voluntatem ſuam duplici promiſſo oſtendit, in reditu primum ei conficiendo, deinde in re ſua familiari communicanda. Poſtremo, vt ſecundam fortunam ſperet, aduerſam aequo animo ferat, et hortatur et obſecrat. Tota moralis epiſtola, ſcripta C. Caeſare III. et M. Aemilio Lepido coſſ. anno DCCVII. De Nigidio ipſo, quae legendo animaduertimus, haec ſunt. Scripſit libros de Animalibus, vt oſtendit Macrobius lib. 2. Saturn. c. 12. et Plinius bis lib. 29. c. 4. et 6. eius vtitur teſtimonio: librum de Extis, vt in Gellio lib. 16. c. 6. legimus: commentarios Grammaticos, vt idem Gellius lib. 19. c. 14. et Nonius prodidere. interpretatus eſt comoedias Terentii, teſte Donato. videtur etiam ſcripſiſſe de Deis, quantum ex Arnobio licet coniicere: qui eius teſtimonio in mentione Matris deum, Neptuni, Apollinis, et Iouis vtitur lib. 3. Haec de ſcriptis: de doctrina ſubiungam. Gellius Varronem et Nigidium doctrinarum culmina *lib 19. c. 14. appellat; et idem lib. 13. c. 24.* in diſciplinis doctrinarum omnium praecellentem *nominat; et lib. 4. c. 9.* hominem iuxta M. Varronem doctiſſimum: *Macrobius autem* maximum rerum naturalium indagatorem *lib. 2. c. 12. idem lib. 6. c. 8.* hominem omnium bonarum artium diſciplinis egregium. *Seruius quoque Honoratus haec de eo tradidit:* Nigidius Figulus

lus ſolus poſt Varronem: licet Varro praecellat in theologia, hic in communibus litteris: nam vterque vtrumque ſcripſerunt. *Nonius quoque*, Nigidius, *inquit*, ſtudiis bonarum artium praeclariſſimus. *Nemo tamen illum melioribus extulit laudibus, quam Cicero ipſe, idem eius amiciſſimus. nam in prooemio libri de Vniuerſitate*, fuit, *inquit*, vir ille cum ceteris artibus, quae quidem dignae libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator, et diligens earum rerum, quae a natura inuolutae videntur. Denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina exſtincta eſt quodammodo, cum aliquot ſaecula in Italia, Siciliaque viguiſſet; hunc exſtitiſſe, qui illam renouaret. *Suetonius in Aug. c. 94. ait illum, cognita hora, qua natus erat Auguſtus*, affirmaſſe, dominum terrarum orbi natum.

EXPLANATIO.

Non modo certa res nulla ERN. *vlla*] Aliis *nulla*, mihi *vlla* placet. ſequor enim et meos veteres nouem libros, et ſententiam ipſam, atque etiam conſuetudinem Latinae linguae. *Non modo certa res vlla*, dixit pro, *nedum certa res vlla:* vt ad Lentulum lib. 1. epiſt. 9. *Non modo praemiis, ſed ne periculis quidem compulſus vllis, ad eorum cauſſam me adiungerem.* Quo loco plura huius generis exempla collegimus. Tantum, inquit, abeſt, vt mihi certa res vlla, vt ne genus litterarum vſitatum venerit in mentem.

Vnam partem] Genus litterarum familiare et iocoſum, lib. 2. epiſt. 4.

Aut promiſſio auxilii alicuius, aut conſolatio doloris tui] Eandem ſententiam repetiuit lib. 6. epiſt. 10. et 13.

Pari fortuna] Vterque enim, Pompeii partes ſecutus, Caeſarem offenderat. Atque hoc ipſo quaedam videtur eſſe conſolatio: leuat enim dolorem fortunae ſocietas.

Caſus meos ſuſtentabam] Exciderat ſtatu illo, in quo eum induſtria ſua perpetuaque in rempublicam merita collocarant: nunc ſuſtentari ſe dicit aliorum opibus, id eſt, eorum auctoritate et gratia, quos, veteri ſibi neceſſitudine coniunctos, plurimum ob victoriae ſocietatem poſſe apud Caeſarem intelligebat. hi porro erant potiſſimum, Panſa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Poſtumius. lib. 6. epiſt. 12. Eadem translatio eſt, *ſuſtentare caſus*, et *ſuſtentare cadentem.*

Queri, quod ita viuerem] Eadem ſententia lib. 6. epiſt. 3. *Ita viuere, vt non ſit viuendum, miſerrimum eſt.* Et lib. 7. epiſt. 3. *Vbi non ſis qui fueris, non eſſe cur velis viuere.*

Priuatim] Publica enim Cicero concidit calamitate.

Eis conficior curis] Quas ſignificauit in eo, *queri, quod ita viuerem*, ob exitium reipublicae.

Vt ipſum] Non modo in aliis rebus, ſed in hoc ipſo, quod maneam in vita: in quo peccare tamen mihi videor. cur enim, cum occideret respublica, ipſe viuam? Quaerit diuus Auguſtinus in libro,

ſane non contemnendo, quem tamen pauci legunt, de Grammatica, cur, cum *iſtud* et *illud* in genere neutro dicimus, non item dicamus *ipſud*, ſed *ipſum*. Quaeſtionem ſoluit hoc modo: *antiqui enim magis* ipſus *dicebant in nominatiuo ſingulari, generis maſculini, quam* ipſe. *hanc antiquitatis rationem attendentes artis ſcriptores pronomen hoc ad formam nominis transtulerunt: vt, quo modo in nomine,* iuſtus, iuſta, iuſtum, *dicimus, et* perfectus, perfecta, perfectum: *ſic et hoc pronunciaretur pronomen,* ipſus, ipſa, ipſum, *non* ipſud, *quo modo* iſtud *et* illud.

Peccare me exiſtimem] Lib. 16. epiſt. 1. *Peccaſſe mihi videor, qui a te diſceſſerim.*

Mors] Perierant Pompeius, P. Lentulus, M. Cato, alii praeterea multi, Ciceronis familiariſſimi.

Fuga] Fugerant, poſt Africanum bellum, in Hiſpaniam ad Pompeii liberos multi. Poteſt et de M. Marcello accipi, qui ſe, victo in Pharſalia Pompeio, Mitylenas contulerat: atque etiam de ipſo Nigidio, deque aliis, qui deſperata victoria exſulare maluerant, quam belli ciuilis extrema perſequi: ad quos extant in his libris conſolatoriae Ciceronis epiſtolae.

Amicis] Licet non familiariſſimis.

Quondam] Ipſo conſule, cum patefacta et oppreſſa Catilinae coniuratio eſt.

Te ſocio] Tribus cauſſis Nigidium diligit, ob ſtudium in rempublicam, ob doctrinam, ob eius in ſe merita, quae memorat in epiſtolae clauſula: idque Plutarchus in Ciceronis vita comprobat his verbis: Ὁμοίως Πόπλιος Νιγίδιος, ᾧ τὰ πλεῖςα καὶ μέγιςα παρὰ τὰς πολιτικὰς ἐχρῆτο πράξεις. Idemque in opuſculo, Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον, ſic ait: Κικέρων δὲ αὐτὸς ὡμολογεῖ, τὰ κάλλιςα, καὶ μέγιςα τῶν συμβȣλευμάτων, οἷς ὀρθῶς ἐνυπατεύων τὴν πατρίδα διέσωσε, μετὰ Ποπλίȣ Νιγιδίȣ τȣ̃ φιλοσόφȣ συνθεῖναι.

Respublica] Quae ciues omnes, ſui ſtudioſos, beneuolentia coniungit, licet non omnes familiaritate.

Naufragiis] Fortunarum. ſubiunxit enim, *eorum fortunas diſſipari.* ſic ad Lentulum lib. 1. epiſt. 9. *rei familiaris naufragia.* pro Rabirio perd. reo c. 9. *naufragium fortunarum.*

Quo nihil eſt acerbius] Sic ad Torquatum lib. 6. epiſt. 1. *Oculi augent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt.* Et ad eundem epiſt. 4. *In malis omnibus acerbius eſt videre, quam audire.*

Eorum fortunas diſſipari] *Naufragia,* dixit proxime.

Illud incendium] Catilinae coniurationem: qua, tamquam aliquo incendio, niſi nos opem tuliſſemus, reſpublica deflagraſſet.

Vis] Cum, in ſumma Caeſaris humanitate, frui tamen vetere gratia, auctoritate, gloria non liceat. Notanda Ciceronis prudentia, qui, cum euerſam rempublicam queratur, Caeſarem culpa liberat. quo etiam vtitur artificio epiſt. 4. *Nec id,* inquit, *victoris vitio, quo nihil moderatius, ſed ipſius victoriae, quae ciuilibus bellis ſemper eſt inſolens.* Et epiſt. 9. *Multa victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam*

iam inuito, facienda ſunt. Et lib. 6. epiſt. 10. *iniuriam temporum*, non Caeſaris appellat.

In rebus omnibus] Quas agere, cum florerem gratia, auctoritate, gloria, conſueueram.

Vt quidem videor] Ideo ceteris videor diſplicere, quia careo rebus iis omnibus, quibus, etc.

Sontibus] Nam et nocentibus opem interdum tulit eius eloquentia.

Quid ſit forti et ſapienti homine dignum] In laude latet admonitio.

In iis autem] In communibus: quod quidem conſolationis genus quoddam eſt: nam propriae magis angunt. propria vero Nigidii miſeria erat, carere patria ſuorumque conſpectu: de quo dixit Cicero, *in quibus es hoc tempore.*

Fortaſſe ſemper fore] Vere vaticinatur. numquam enim poſtea libertatem respublica recuperauit.

Qui plurimum poteſt] Caeſar, quem ſignificauit iisdem verbis lib. 6. epiſt. 10. aliter autem epiſt. 7. huius libri, *penes quem eſt poteſtas:* et aliter quoque epiſt. 8. 9.

Non ſcribo hoc temere] Sic lib. 2. epiſt. 7.

Quibus eſt iratior] Propter bellum in Africa renouatum. lib. 6. epiſt. 13. *Africanae cauſſae iratior, diutius velle videtur eos habere ſollicitos.*

Reſpondere triſtius] Veniam precantibus negare.

Poſſit neceſſe eſt] Non enim iacere perpetuo poteſt: et omnino vires aliquas recuperabit. lib. 6. epiſt. 10.

Qui me admodum diligunt] Idem ſcripſit ad Caecinam lib. 6. epiſt. 6. ad Balbum epiſt. 12. eiusdem libri, ad Ligarium epiſt. 14. ibid. ad Gallum lib. 7. epiſt. 24. ad Paetum lib. 9. epiſt. 20.

Meus pudor] Et hic ſuperbiae culpam remouet a Caeſare.

Inſinuabo] Pro *inſinuabor:* arte quadam aditum mihi aperiam ad intimam eius familiaritatem. Lib. 3. in Ver. c. 68. *Videtis, vt moneat Apronium? quibus rebus ac muneribus inſinuet in familiaritatem Metelli?* quem locum eſſe depravatum nonnulli, fortaſſe hoc loquendi genere offenſi, exiſtimarunt. Lib. 1. de Orat. c. 20. *Quod ita nati eſſemus, vt et blandiri, et ſuppliciter inſinuare iis, a quibus eſſet petendum, et aduerſarios minaciter terrere poſſemus.* Et Liuius lib. 40. c. 7. *Fraudis humanae inſinuauerat ſuſpicio animis.* Quae ſi quis omnia mendoſa putat, Virgilium ita canentem audiat lib. 2. Aen. v. 228.

Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor. —

Quo loco, *inſinuat*, pro *inſinuatur*, ait Seruius.

Peruenire poſſe] *Me* ſubauditur.

Tuis] Fortunis.

Vt te orem ERN. *horter et obſecrem*] Nihil muto. ſic enim in octo vetuſtiſſimis exemplaribus inveni. aliorum tamen lectionem non improbo: etſi eam in libris ſcriptis ipſe quidem nondum inueni.

Accepiſti] Cum eorum ſcripta legeres.

Triſtiſſimo meo tempore] Cum eiectus a Clodio exſularem.

EPISTO-

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Victo in Pharſalia Pompeio, Cicero, deſperata reipublicae cauſſa, in Italiam reuertit; veniaque a Caeſare impetrata, non illa quidem priſtinam dignitatem ac libertatem loquendi recuperauit, ſed humaniſſime tamen ac liberaliſſime cum ab ipſo Caeſare, tum vero ab eius maxime amicis ac familiaribus tractatus eſt. eo tempore, dimiſſa Terentia, Publiliam virginem vxorem duxit. vtrunque igitur binis litteris gratulatus erat Plancius, de dignitate recuperata, deque nouis nuptiis. iis litteris Cicero reſpondens, nullam ſibi priſtinae dignitatis relictam eſſe partem oſtendit, eoque redactam eſſe rempublicam, vt vel ſeruitus impendeat, ſi Caeſar in Africa Pompeianos vincat, vel caedes, ſi vincatur. De nuptiis autem, quod abſente ſe rem domeſticam Terentia male curaſſet, ſibique a ſuis inſidiae tenderentur, ideo ſe cogitaſſe ait, vt nouae neceſſitudinis fidelitatem quaſi praeſidium haberet contra veterum perfidiam. Tertio loco, vt exſulantem conſoletur, nihil ei praeter communem fortunam timendum confirmat: ſe quidem opera, conſilio, ſtudio, eius rei, famae, ſaluti praeſto futurum. Poſtulat in extremo, vt de ſuo ſtatu ſuisque conſiliis diligentiſſime ſignificet. Moralis epiſtola, ſcripta Caeſare III. M. Lepido coſſ. cum in Africa bellum gereretur.

EXPLANATIO.

O*btinere*] Cum in vrbem poſt Pharſalicam pugnam reuertiſſet.

Euenire] De Publiliae matrimonio, quam ſexagenarius virginem duxit, dimiſſa Terentia, quia rem domeſticam, ipſo abſente, negligenter adminiſtrauerat; praeter alias cauſſas, quae commemorantur a Plutarcho. Quinctilianus lib. 6. c. 3. cum Cicero obiurgaretur, quod virginem iam ſenex duxiſſet, reſpondiſſe ait, *cras mulier erit.* Hoc et Q. Fufius Calenus ei, vt Dio lib. 46. narrat, in oratione ſua obiecit. Sed et hanc, quia Tulliae morte laetari videretur, ab eo dimiſſam, iidem Plutarchus et Dio prodiderunt. Publiliae nomen fuiſſe, ex epiſtolis ad Attic. accepimus.

Regere] Ne tantis oppreſſi malis concidamus. apta translatio, ob ea quae ſequuntur.

Adſunt] Quae nunc ſuſtinemus.

Impendent] Quae vitari non videntur poſſe. ſic ad Varronem lib. 9. epiſt. 1. *Et ea, quae premant, et ea, quae impendeant.*

Bello] Africano: quod Scipio Pompeii ſocer, et M. Cato, freti Iubae regis auxiliis, renouauerant.

Caedem] Caedem a Pompeianis timet, a Caeſare ſeruitutem. epiſt. 9. *An tu non videbas mecum ſimul, quam illa crudelis eſſet futura victoria?* lib. 8. epiſt. 17. *Quodſi timor veſtrae crudelitatis non eſſet, eiecti iampridem hinc eſſemus.* lib. 9. epiſt. 6. *Si eſſent noſtri potiti, valde intemperantes fuiſſent.*

Lib. 11.

Lib. 11. ad Attic. epiſt. 6. et Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 3.

Secundas etiam res noſtras] Lib. 5. epiſt. 21. *Eſt res iam in eum locum adducta, vt quamquam multum interſit inter eorum cauſſas, qui dimicant, tamen inter victorias non multum interfuturum putem.* lib. 9. epiſt. 6. *Extremum malorum omnium eſſe ciuilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus.*

De iure publico] Vter regnaret, Caeſar an Pompeius.

Diſceptaretur armis] Sic locutus epiſt. 4.

Pacis ſpe] Vt agerem de reconciliatione Caeſaris et Pompeii.

Cupidorum] Epiſt. 1. *Incideram in hominum pugnandi cupidorum inſanias.* lib. 9. epiſt. 6. *Vidi noſtros amicos cupere bellum* lib. 16. epiſt. 11. *Incidi in ipſam flammam ciuilis diſcordiae, vel potius belli: cui cum cuperem mederi, et, vt arbitror, poſſem; cupiditates certorum hominum impedimento mihi fuerunt omnino* et lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. ad Pompeium: *Ego me in hac omni cauſſa facile intelligebam pugnandi cupidis hominibus non ſatisfacere.* Et in eadem in extremo: *ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis diſceptari maluerunt.*

Inſolentium] Notam inſolentiae Pompeianis inurit et in orat. pro Marcello c. 6. *Quoties*, inquit, *ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriae ferocitatem extimeſcentem?*

Crudelis] Dictum eſt proxime de crudelitate Pompeianorum.

Ampliſſimorum] Hoc refertur ad honores et dignitatem: nam et conſules, et conſulares, et magiſtratus fere omnes Pompeii in caſtris fuere.

Malebant] Significat maxime L. Domitium, Scipionem, Metellum, L. Lentulum conſulem, et alios pugnandi cupidos. lib. 9. epiſt. 6. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 4.

De eo, quod egerim] De Publiliae nuptiis.

Tam miſero tempore] Cum, victis in Pharſalia Pompeii partibus, in vrbem rediit.

Res domeſticas] Dimiſſam ab eo Terentiam ait Plutarchus, quia rem familiarem, ipſo abſente, male tractaſſet, aeriſque plurimum alieni contraxiſſet: quod vt diſſolueret, virginem Publiliam, admodum diuitem, in tutelam ſibi traditam, ſuadentibus amicis, vxorem ſibi duxit.

Mea ſalus et meae fortunae] In fortunis vxorem accuſat; in ſalute Quintum fratrem, fratrisque filium: qui vehementer illum, poſt Pharſalicam pugnam, apud Caeſarem oppugnarunt, cum ſe dicerent auctore Marco aduerſus illum arma cepiſſe. lib. 11. ad Attic. epiſt. 5. 8. 9. 10. 13. 14. 15. 16. 21.

Scelus] Et hoc in fratrem potius fratrisque filium, quam in vxorem, confertur. Scelus Quinti fratris nominat etiam lib. 11. ad Attic. epiſt. 21.

Nouarum] Ob nouas nuptias.

Veterum] Notat vxorem, fratrem, fratris filium.

Praecipue timendum] In epiſt. ſequenti, *ne quo periculo te proprio exiſtimares eſſe.*

Alteros]

Alteros] Caeſarianos, quos oppugnaſti.

Studio quidem certe] Si opera et conſilio minus valebo, ſtudio quidem certe non deero.

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Hortatur, vt communem fortunam fortiter ferat: petit, vt veterem beneuolentiam conſeruet: et, quod petit, idem de ſe ipſo pollicetur. Moralis. eodem anno.

EXPLANATIO.

Communes miſerias] Ex interitu reipublicae.

Tamen etſi] Pro *tametſi.* illud enim productum, hoc vero contractum. ſic locutus lib. 5. ad Attic. epiſt. 17. *Nos, tamen etſi hoc te ex aliis audire malo, ſic in prouincia nos gerimus, quod ad abſtinentiam attinet, vt nullus teruncius inſumatur in quemquam.* Q. Cicero de petitione conſulatus c. 14. *Quae tamen etſi ita ſcripta ſunt.* lib. 3. de Orat. c. 42. ex vetere poeta:

At Romanus homo, tamen etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat.

Catullus carm. 67. v. 135.

Quae tamen etſi vno non eſt contenta Catullo,
Rara verecundae furta feremus herae.

Terentius quoque in Andr. Act. 5. Sc. 2. v. 23. *Tamen etſi hoc verum eſt.* et apud Vlpianum L. 5. D. quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur: *Interdum tamen etſi ſcientia noceat, tamen reſtitutio facienda erit.* Cariſius quoque, diligens Latini ſermonis obſeruator, *tamen etſi*, inquit, *nulla poſſit eſſe regula certior.*

Ne quo periculo te proprio exiſtimares eſſe] In proxima dixit, *ne quid tibi praecipue timendum putes.*

Omnes] Qui Pompeium ſecuti ſumus.

In communi] Communia vero mala feruntur leuius, quam propria.

Eo animo ſimus inter nos] Sic amemus inter nos, vt antea.

Praeſtare] Re ipſa efficere.

PAVLLI MANVTII
COMMENTARIVS
IN
M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
QVAE FAMILIARES VOCANTVR
LIBRVM V.

EPISTOLAE I.
ARGVMENTVM.

Queritur Metellus Celer, qui praetor anno ſuperiore fuerat Cicerone conſule, et in Galliam ex praetura proconſul. ierat, Metellum Nepotem, fratrem ſuum, a Cicerone in ſenatu oppugnatum. Moralis eſt epiſtola, D. Iunio Silano M. Licinio Murena coſſ.

EXPLANATIO.

Q. *Metellus*] Qui biennio poſt cum L. Afranio conſulatum egregie geſſit, vt ex epiſtolis ad Attic. liquet. in oratione etiam pro Coelio c. 14 *Simulac pedem limine extulerat, omnes prope ciues virtute, gloria, dignitate ſuperabat.* Exſtinctum veneno uxoris Clodiae ſcelere, quae P. Clodii ſoror erat, infra c. 24 eadem oratio ſignificat. de hoc in Bruto c. 70. ſic: *Duo Metelli, Celer et Nepos, nihil in cauſſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti.*

Celer] Cognomen hoc gens Metellorum accepit, vt Plutarchus in Coriolano docet, ab eo, qui gladiatorium munus patri mortuo celerrime dedit.

Procos.] Proconſul Metellus poſt praeturam citeriori Galliae praefuit, Silano et Murena coſſ. cum praetor ob Catilinae motus, a Cicerone conſule in Picenum, agrumque Gallicum, qui a Piceno ad Rubiconem pertinebat, miſſus eſſet. erat autem hic ager Gallicus non Galliae citerioris, quam poſtea Metellus rexit, ſed Italiae pars, disiunctus a Gallia Rubicone flumine; Gallicus autem appellatus, quia Senones eum poſſederant. Nec vero mirum videatur, proconſulis nomine prouinciam rexiſſe, qui conſulatum non geſſerat. id enim vſitatum fuiſſe, ſupra docuimus. Plinius quoque

quoque lib. 2. c. 67. *proconſulem* appellat. *Nepos*, inquit, *tradit, Q. Metello Celeri, L. Afranii in conſulatu collegae, ſed tum Galliae proconſuli, Indos a rege Sueuorum dono datos.*

Reconciliata] Oſtendit, ſimultatem inter ſe et Ciceronem aliquando fuiſſe: Cicero negat, vel vere, vel diſſimulanter.

Metellum] Nepotem.

Fratrem] Germanum: vt pater vtrique fuerit Q. Metellus Nepos, Balearici filius, Macedonici nepos. nam hunc Nepotem, Ciceronis inimicum, filium eius Nepotis fuiſſe, qui cum T. Didio conſul fuit anno ƆCLV. Pedianus oſtendit in commentario Cornelianae. Hic oritur quaeſtio: ſi fratres germani, cur vtrique praenomen idem? Reſpondetur; quia Celer, cui etſi fortaſſe Lucio praenomen eſſet, tamen adoptatus a Q. Metello Celere, eo qui nominatur in lib. de clar. orat. c. 89. omiſſo vetere praenomine, Quintus appellatus eſt, et cum praenomine Celeris etiam cognomen accepit, ex adoptionum conſuetudine: opinor autem, poſt hanc adoptionem natum eſſe fratrem eius, qui nominatur in hac epiſtola, quem pater ſuo praenomine appellari voluit. id ex eo poſſum ſuſpicari, quia Celer conſulatum prior geſſit: ex quo patet, natu maiorem fuiſſe. Rurſus obiiciat aliquis, credibile non eſſe, vt pater vnicum filium adoptandum conceſſerit. ſed licet opinari, cum hic Metellus a Q. Metello Celere eſt adoptatus, alterum ei fuiſſe maiorem natu fratrem, qui appellaretur Quintus: quod veriſimile eſt: quia filius primo loco natus praenomen patris aſſumebat. quo, poſt adoptionem minoris fratris, mortuo, tertius poſtea natus patris praenomine Quintus dictus ſit. Fratres autem germani potius, quam patrueles videntur fuiſſe: quia, ſi patrueles, vnde vtrique praenomen Quinto? an a patribus? at ita credi neceſſe eſſet, duos Metelli Balearici filios, quem huius Nepotis auum fuiſſe oſtendimus, eodem praenomine vſos eſſe: quod veriſimile parum videtur. germani igitur potius. idque etiam Cicero ſignificat epiſt. 2. in eo loco: *meus me ſenſus, quanta vis fraterni ſit amoris, admonet.* Quae verba maiorem, quam inter patrueles, amorem videntur oſtendere.

Ob dictum] Vide, quae Cicero reſpondeat.

Familiae noſtrae dignitas] Cum intra duodecim ferme annos, vt ait Velleius lib. 2. c. 11. conſules Metelli fuiſſent, aut cenſores, aut triumpharint amplius duodecim. vnde illud Naeuii apud Pedianum: *Fato Metelli Romae fiunt conſules.* Originem ducebant Celer et Nepos ab eo L. Metello, qui primo Punico bello triumphauit, hoc modo: Celeris et Nepotis pater is fuit Q. Metellus Nepos, qui cum T. Didio conſul fuit, A. 655. auus Q. Metellus Balearicus, conſul A. 630. proauus Q. Metellus Macedonicus, conſul A. 610. abauus Q. Metellus, conſul A. 547. atauus L. Metellus, qui de Poenis triumphauit, conſul A. 502. Haec ex hiſtoriae obſeruatione. in qua Plinii ἀνιστορησίαν deprehendimus, qui Macedonici patrem putat L. Metellum, Punico triumpho clarum: cum auum fuiſſe, non patrem, ſatis conſtet. Metellus autem Caluus, Macedonici frater,

ter, qui cum Fabio Seruiliano conſul fuit A. 611. genuit Metellum Caluum, qui conſulatum geſſit cum L.Cotta, A.634. hic Q. MetellumNumidicum: Numidicus Q. Metellum Pium: Pius adoptauit P. Scipionem, qui Pompeii Magni ſocer fuit.

Prouinciae] Citeriori Galliae.

Bellum gero] Cum Salaſſis, et inalpinis gentibus, quae nondum populo Romano parebant. et cum iisdem pugnaſſe D. Brutum, cognoſcitur ex lib. 11. epiſt. 4.

Poenitebit] Nimis arroganter. itaque reſpondit Cicero: *tibi, paene minitanti nobis per litteras, hoc reſcribo atque reſpondeo.*

Te tam] Suſpicor eſſe coniecturam: nam in omnibus antiquis libris video plane ſcriptum eſſe, *etiam.*

Non ſperabam] In rebus, quas minime volumus, vſurpatur nonnumquam hoc verbum, vt Virgiliu lib.4. Aen. v.420.

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Reſpondet ad Metelli querelam de Nepote fratre eius oppugnato, ac primum ſua in eum officia commemorat, vt ſe amicitiae ſatisfeciſſe oſtendat: deinde his officiis non mutuo Metellum reſpondiſſe ſignificat: nec vero a ſe fratrem eius Nepotem oppugnatum, ſed oppugnanti ſe reſtitiſſe. Poſtremo excuſat, atque etiam laudat eius dolorem, ſuamque in tuenda amicitia conſtantiam pollicetur.

EXPLANATIO.

Conſeruatam] In conſulatu, anno ſuperiore, oppreſſa coniuratione Catilinae.

Propinquos tuos] In primis Metellum Nepotem, Celeris fratrem, Ciceronis inimicum, vt infra patet.

Domeſticis] Quas maxime Lentulus et Cethegus, egreſſo iam Catilina, in vrbe comparabant.

Armatis hoſtibus] Catilina et Manlio. Salluſtius, Ciceronis orationes, alii.

Occulta] Ne qua per Italiam, cum aliquo reipublicae damno, erumperet coniuratio.

Tanti et tam praeclari muneris] Modus amplificandi. coniungitur enim cum magnitudine laus: cum interdum poſſit eſſe alterum ſine altero. ſic pro lege Manilia c. 15. *De quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia feciſtis?* Pro Milone c. 31. *In hoc tanto naturae tam praeclaro motu.* In Antonium orat. 5. c. 13. *Habeat huius tanti facti, tamque praeclari decreto veſtro teſtimonium ſempiternum.* In eundem 6. c. 1. *Hoc veſtro iudicio tanto, tamque praeclaro, excitatus.* In eundem 7. c. 8. *Hunc tantum tuum apparatum, tamque praeclarum.* Et lib. 3. de Leg. c. 19. *Quis non ſtudioſe reipublicae ſubuenerit, hac tam praeclara legis voce laudatus?* Eiusdem generis illud lib.4. in Ver. c. 21. *Incredibile eſt, quam multa, et quam praeclara fuerint.* Et pro Milone c. 14. *Quem ſi interficere voluiſ-*

voluiſſet, quantae, quoties occaſiones, quam praeclarae fuerunt? Iam non vereor, cum haec tam multa ex ipſo Cicerone loca recitauerim, ne mihi poſthac petulans et inſulſa Grammaticorum turba litem intendat, quod aliquando ſcripſerim, *tanti ac tam praeclari muneris initium vnde ſumi aptius potuit.* abundare enim *tam* arbitrabantur, quoniam *prae,* in compoſitione augeret: ignari, quam libera interdum, ſoluta artis Grammaticae vinculis, excurreret Latina lingua: quod et nos per otium nonnumquam conferentes intelleximus; et intelliget, quicumque conferendi curam ſuſceperit. Nec vero deerant alia eiusdem Ciceronis exempla, vt in Verrem bis praeterea in eodem libro, in Rullum, in Catilinam, pro Flacco, orat. 5. in Antonium, et in lib. de clar. orat.

A tuis propinquis] Iterum *propinquos* nominat: quod eſt, iterum Metello inconſtantiam obiicere, quem a grati animi ſignificatione propinquorum iniquitas abduxerit.

Honorificentiſſimis] Quid enim honorificentius, quam Italiam tibi ab armatis hoſtibus et ab occulta coniuratione defendendam tradere?

Aperte confitebar] Cum ambitionis confeſſio riſum moueret.

Par voluntas] Aculeus in Metellum: quaſi rebus ampliſſimis atque honorificentiſſimis a Cicerone ornatus, parem voluntatem non reddiderit.

Prouinciam] Cum ex conſulatu in Galliam ire poſſet, maluit in vrbe remanere. quod ipſum lib. 15. epiſt. 4. ſcripſit ad Catonem his verbis: *Prouinciam ornatam, et ſpem non dubiam triumphi neglexi.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. ait ſe, cum prouinciam in concione depoſuit, orationem habuiſſe. In oratione autem in Piſonem c. 2. *Ego prouinciam Galliam, ſenatus auctoritate, exercitu, et pecunia inſtructam et ornatam, quam cum Antonio commutaui, quod ita exiſtimabam tempora reipublicae ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano.* Et Phil. 11. c. 10. *Imitare me, quem tu ſemper laudaſti: qui inſtructam ornatamque a ſenatu prouinciam depoſui, vt incendium patriae, omiſſa omni cogitatione, reſtinguerem.* Atque hanc ipſam Galliam a Metello adminiſtratam, Plinii iam teſtimonio probauimus, et Salluſtius etiam bell. Cat. c. 42. ac Dio lib. 37. oſtendit.

Sortitione] Vel ſortiebantur prouincias inter ſe, vel comparabant, id eſt, pactione, quam quisque vellet, capiebant. lib. 1. epiſt. 9.

Veſtra] Inter te et collegas tuos facta.

Collegam meum] C. Antonium, collegam Ciceronis in conſulatu. Opinor, cum Galliam Antonio Cicero tradidiſſet, id quod ex oratione in Piſonem demonſtrauimus, et Salluſtius bell. Cat. c. 26. narrat, eum dediſſe operam, vt omnino Metellus Galliam ſortiretur, arte fortaſſe aliqua ad curandum ſortis euentum adhibita: cum ipſi gratior eſſet Macedoniae adminiſtratio, quam hoc anno ſuſcepit: vt ex lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. intelligitur.

Facta ſortitione] In qua tibi obuenerat Gallia.

Collegas tuos] Praetores. nam in magiſtratu prouincias ſortiebantur.

Ea

Ea praeſcriptione eſt] Quid hac praeſcriptione ſignificetur, communis intelligentia fortaſſe non aſſequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in ſenatus conſulto praeſcriptio, neceſſitatis vna, honoris altera: neceſſitatis, quod infirmum erat ſenatus conſultum, cum in decernendo certus ac lege definitus ſenatorum numerus non affuiſſet: itaque ſingulis ſenatus conſultis, vt valerent, praeſcribebatur, quot ſenatores affuiſſent. de quo Feſti verba recitabo: *Numera ſenatum, ait quiuis ſenator conſuli, cum impedimento vult eſſe, quo minus faciat ſenatus conſultum, poſtuletque, vt aut res, quae afferuntur, diuidantur, aut ſinguli conſulantur; aut, ſi tot non ſint ſenatores, quo numero liceat praeſcribi ſenatus conſultum.* Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus plebis, quem Cicero defendit, non ille quidem de omnibus ſenatus conſultis, ſed de iis, quibus aliquem ſolui legibus placeret, vt ita rata eſſent, ſi ducenti ſenatores affuiſſent. Quod Feſti locus, etſi non plane, tamen quodam modo confirmat. Altera, quae auctoritatem ſenatus conſulto adderet, praeſcriptio erat, cum nobiliſſimi ſenatores ſcribendo aderant. qui certus numerus non erat, ſed pro eius dignitate et gratia, cuius de honore in ſenatus conſulto ageretur. quo de genere praeſcriptionis hic puto ſignificari: et illud infra, *obſcurum eſſe non poſſit*, ſic interpretor, ob eorum claritatem, qui ſcribendo affuerunt. Et in eo ſenatus conſulto, quod Coelius Ciceroni miſit, lib. 8. epiſt. 8. legendum opinor, *ſenatus conſultum, quod tibi miſi, factum eſt, auctoritatesque praeſcriptae*: non *perſcriptae*. nam ſenatorum nomina qui affuiſſent ſcribendo, *ſenatus conſulti auctoritates* dicebantur, et ante ſenatus conſultum ſcribebantur. de quo etiam more loquitur lib. 15. epiſt. 6. cum inquit: *Haec ſenatus conſulta, non ignoro, ab amiciſſimis eius, cuius de honore agitur, ſcribi ſolere.* non quod ii ſcriberent, ſe quod ſcribendo adeſſent, et fortaſſ etiam dictarent. Sic in Agraria 2. c. 9. *Collegas ſuos, adſcriptores legis agrariae non repudiabit, a quibus ei locus primus inuidiae in praeſcriptione conceſſus eſt.* Et lib. 3. de Orat. c. 2. legitur in antiquo Borromei libro, *in auctoritatibus praeſcriptis exſtat*, vbi eſt in peruulgatis, *perſcriptis.*

Profectus es] Poſt ſortitionem profectus eſt Metellus praetor non in Galliam, quam poſt praeturam adminiſtrandam ſortitus erat, ſed in Picenum, in quo permanſiſſe vsque ad illud tempus, cum Catilina victus eſt, e Salluſtio bell. Cat. c. 30. cognoſcitur. Catilina ſuperato, Galliam prouinciam accepit.

Proxime] Poſt necem Catili ae videtur Metellus, antequam in Galliam iret, Romam reuertiſſe.

Parare] Nam extremo anno conſulatus Ciceronis, id eſt, IV. idus Decembris, vt mos erat, magiſtratum initurus erat Metellus Nepos, tribunus plebis deſignatus.

Claudia] Impudica muliere, P. Clodii ſorore, de qua in orat. pro Coelio c. 25. et lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. Plutarchus in Cicerone *Quadrantiam* vocatam ſcribit, a quadrantibus in eius loculos ab amatore coniectis.

V 2 *Vxore*

Vxore tua] Quomodo vxor fuerit Celeris, cum eius fratrem P. Clodium, fratrem patruelem Celeris nominet Cicero in oratione pro Coelio? an eadem et ſoror et coniux? ſic opinor: vt Clodius et Clodia filii fuerint Caeciliae, ſororis eius Metelli, qui Celerem et Nepotem genuit.

Veſtra ſorore Mucia] Vxore Cn. Pompeii, vt ex Pediano, Plutarcho, Dione, lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. planum fit. ſoror autem fuit auorum Metellorum, Celeris et Nepotis, vel quod eius mater, patris ſoror eſſet; vel quod Celeris et Metelli mater, Muciae gentis, id eſt, ſoror eſſet patris huius Muciae. Sic enim feminae ſorores dicuntur, licet germanae non ſint, vt mares ſaepe fratres appellantur, cum ſint patrueles, aut conſobrini. Potuit etiam ſoror eſſe vterina Celeris et Nepotis, hoc modo, vt eorum mater, viro mortuo, Q. Metello Nepote, nupſerit Q. Scaeuolae, ex quo poſtea Muciam hanc peperit. eam et Dio lib. 37. ſororem vocat Metelli Celeris. cum hac poſtea, ſtupratam a C. Caeſare ſuſpicatus, poſt duos ſuſceptos filios, diuortium Pompeius fecit. lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. Pedianus, Suetonius in Iulio c. 50. Plutarchus, Dio.

Deterrerent] Remouerent, non minis aut iniecto metu, ſed rationibus et precibus. interdum enim *deterrere* et *cohortari*, vt contraria opponuntur. lib. 1. de Orat. c. 61. *Illud fuit horribile, quod mehercule vereor, ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum.* Exempla non deſunt.

Quod te audiſſe certo ſcio ERN. *credo*] Patet ſententia: nec diſcrepant mei veteres libri, quibus in omnibus plane legitur, *credo.* At in vno Mediceo libro eſt *certo*, non *credo.* ex quo aliis orta de mendo coniectura. mihi veriſimile non fit, reliquos omnes libros ab vno illo eſſe deſcriptos: cum et ab illo et ſaepe inter ſe diſſentiant. nec vero librum vllum tam antiquum eſſe arbitror, qui omni prorſus vacet mendo: quippe cum ne illa quidem interdum, quae a nobis cogitata ipſi noſtra manu ſcribimus, emendata ſatis eſſe videamus.

In aliquo magiſtratu] Ne minimo quidem. ſic in meis antiquis libris. nec ſane video, cur quidquam mutetur. aut ſi mutandum, placeret, *minimo magiſtratu:* vt legebat Vbaldinus Bandinellus: cum ſit in Mediceo libro, *in animo magiſtratu.* ſic opponerentur *conſul* et *minimo magiſtratu.*

Pridie Kal. Ian.] Vltimo conſulatus die.

Concionis habendae] De rebus in conſulatu actis: vt more comparatum erat.

Priuauit] Pro poteſtate tribunicia.

Vt iurarem] Conſules, commemoratis rebus in conſulatu geſtis, iurare ſoliti ſunt, omnia ſe conſilia atque facta ad reipublicae dignitatem commodumque retuliſſe, quod Ciceroni Metellus permiſit: reliqua commemorare vetuit.

Veriſſimum pulcherrimumque iusiurandum] Hoc, rempublicam a ſe vno conſeruatam. de quo ſic in orat. pro domo c. 35. *Ego reipublicae ſemper intereſſe putaui, me illius pulcherrimi facti, quod*

ex

ex auctoritate ſenatus, consenſu bonorum omnium, pro ſalute patriae, geſſiſſem, ſplendorem verbis dignitatemque retinere: praeſertim cum mihi vni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc vrbem et hanc rempublicam eſſe ſaluam, iurato dicere fas fuiſſet. Et in Piſonem c. 3. *Ego cum in concione, abiens magiſtratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quae conſtitueram: cumque is mihi tantummodo, vt iurarem, permitteret: ſine vlla dubitatione iuraui, rempublicam atque hanc vrbem mea vnius opera eſſe ſaluam.* Idem confirmat Dio lib. 37. Plutarchus autem, prohibitum Ciceronem a duobus tribunis, Metello, et Beſtia, prodidit falſo: nam Beſtia non eodem anno cum Metello tribunatum geſſit: Beſtia Cicerone conſule, quod Salluſtius bell. Cat. c. 43. oſtendit, Metellus anno ſequenti, quod vel hic locus declarat. nam tribuni plebis magiſtratum inibant IV. idus Decembris. itaque non eum concione priuare potuit Beſtia extremo conſulatus die, id eſt, Kalendis Ianuarii, cum III. idus Dec. tribunatu abiiſſet: ſed id a Metello factum, qui tribunatum, antequam Cicero conſulatum abſoluiſſet, inierat.

Populus] Confirmatum a populo Ciceronis iusiurandum, et oratio in Piſonem loco proxime recitato, et Plutarchus in Ciceronis vita demonſtrat.

Indicta cauſſa] Significabat, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium, conſcios et participes coniurationis Catilinae, indicta cauſſa, contra leges moremque maiorum, eſſe condemnatos. animaduertiſſe autem in eos Ciceronem dicit, quod eo iubente in carcere ſtrangulati ſunt: vt Salluſtius, Plutarchus, Dio ſcriptum reliquere. Appianus hoc addit, Ciceronem eos necari in conſpectu ſuo iuſſiſſe, quod falſum eſt

Hominem grauem] Cum ironia, vt Tuſc. 2. c. 17. *Hominem exercitatum! vbi tantum luctus continuatur?* Phil. 13. c. 11. *Turpem vero actionem, qua defenditur ampliſſimi auctoritas ordinis contra crudeliſſimi gladiatoris amentiam!* Lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 4. *Lepidum amicum Salluſtium, qui mihi aut inimicitias putet periculoſas ſubeundas fuiſſe, aut infamiam ſempiternam.*

Agere] In ſenatu.

Non iudicio, neque diſceptatione] Eadem coniunxit lib. 4. de repub. *Iudiciis, ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus.*

Impreſſione] *Impreſſionem facere*, quo loquendi genere Varro, Hirtius, Liuius vſi ſunt, eſt cum impetu irruere.

Reſtitiſſem] Acerrime diſputando. ſcripſit etiam contra Metelli concionem: vt eſt lib. 1. ad Attic. epiſt. 13. et in Gellio lib. 18. c. 7.

Caſu] Sic lib. 1. ad Attic. epiſt. 20. *Reliqua ſic a me aguntur et agentur, vt non committamus, vt ea, quae geſſimus, fortuito geſſiſſe videamur.* Et Phil. 6. c. 4. *Quis eſt, qui hunc non caſu exiſtimet recte feciſſe?* Laus enim a conſilio pendet, non a caſu. itaque Cicero, cum ea commemorat, quae pro ſalute reipublicae in opprimenda Catilinae coniuratione geſſerat, caſum

a ſe reiicit, conſilium aſſumit. *Ego committam*, inquit in orat. pro Sulla c. 30. *vt ea, quae pro ſalute omnium geſſi, caſu magis et felicitate a me, quam virtute et conſilio geſta eſſe videantur?* Et orat. 3. in Catilin. c. 12. *Ita me in republica tractabo, vt meminerim ſemper quae geſſerim, curemque, vt ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur.* Ad Curium quoque lib. 7. epiſt. 28. conſilio caſum quaſi opponit, et ex caſu felicitatem deducit. *Sapienter haec*, ait, *reliquiſti, ſi conſilio: feliciter, ſi caſu.* Propterea dixit etiam in orat. pro Sulla: *caſu magis et felicitate:* quia poſſit ex caſu felicitas naſci, nullo noſtro merito.

Celatum] Vel peccauit Nepos, ſi te celauit: vel tu, ſi celatus non es, inique facis, qui me accuſes, quem oppugnatum non ignoras.

Diſſolutio] *Diſſolutus* eſt, qui fert ea, quae non debet; aut indulget plus, quam oporteat. in epiſt. 7. ad M. Brutum a Germ. rep. et ed. *Neque diſſolutum a te quidquam homines exſpectant, neque crudele.* Et lib. 1. de Offic. c. 28. *Negligere, quid de ſe quisque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti.*

Sedens] Aſſenſio enim paucis verbis abſoluitur. ſtantes autem ſententiam pluribus verbis dicebant.

Leniſſime] Cum alii grauiſſime ſentirent: quibus non aſſenſi.

Sentire] Cum ageretur in ſenatu de Nepote tribuno plebis puniendo, quia leges iniquiſſimas adverſus collegarum interceſſionem ferret: cui Caeſar praetor cum opem ferret, vtrumque decreto patrum adminiſtratione reipublicae ſummotum, Suetonius in Iulio c. 16. narrat. propterea ſcripſerat Metellus Celer, *Metellum fratrem, ob dictum, capite ac fortunis per te oppugnatum iri.*

Curare non debui] Quis enim curat, vt ſubleuetur inimicus?

Subleuaretur] Opinor alterum ſignificari decretum, quo Metello et Caeſari ſenatus ignouit, inducto priore decreto. Suetonius.

Deſertus ab officiis tuis] Supra dixit: *Tu ipſe velim iudices, ſatisne videatur his omnibus rebus tuus aduentus, cum proxime Romam veniſti, mutue reſpondiſſe.*

Aequum te iudicem dolori meo praebeas] Quod impulſus dolore ita cum fratre tuo de republica diſputaui, vt ſentiret ſibi cum viro forti et conſtanti eſſe pugnandum. ſic locutus lib. 2. epiſt. 1.

Exercitus] Tres eum legiones habuiſſe, cum in Piceno praeſideret, ait Salluſtius bell. Cat. c. 57. nec fuiſſe pauciores, cum Galliam proconſul regeret, conſentaneum eſt.

Vtendum] Placet. pro mea tamen conſuetudine lectorem admoneo, in antiquis duodecim libris eſſe, *tuendum*, non, *vtendum.*

Quoad voles tu] Humanitatem oſtendit, habita ratione grauitatis. nam inuitum amare dementiae eſt.

EPISTO-

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Libri veteres hanc epiſtolam Nepotis nomine inſcribunt: quod ſi credimus; ex Hiſpania miſſam, cui poſt conſulatum Nepos praefuit, ſimul credere neceſſe eſt. Scribit haec: a ſe fratrem ſuum, aſſidue Ciceroni obtrectantem, deſpici; Ciceronem autem, qui ſuam in eum beneuolentiam officiis declararet, fratris loco diligi: de prouinciae rationibus ad Lollium ſe litteras dediſſe. Amoris conſeruationem petit in extremo. Moralis epiſtola: quibus conſulibus, incertum: cum Nepos Hiſpaniae triennium praefuerit; vt ex Pediano in commentario orationis pro Scauro colligitur.

EXPLANATIO.

Hominis importuniſſimi] P. Clodii, qui Nepotis frater appellatur et lib. 4. ad Attic epiſt. 3. fratres autem fuere, vel conſobrini, vel quod Clodii mater, patris Nepotis ſoror fuerit.

Contumeliae] In Ciceronem.

Concionibus] Ita longis, itaque acerbis litteris, vt concionari videatur.

Onerat] Mihi moleſtus eſt.

Leniuntur] Earum acerbitate non moueor, quae minuitur ac tollitur officiis tuis.

Ab eiusmodi homine ERN. *Eiusmodi homines*] Sic mei veteres libri. vnus, *hominis.* vt ſit, eiusmodi hominis quia leues contumeliae ſunt, a me deſpiciuntur. ita opponentur, *onerat*, et, *leues.* ſin *homines* legatur, poteſt eſſe eadem ſententia, hoc modo: quia ſunt leues eiusmodi homines, a me deſpiciuntur eorum contumeliae. poteſt etiam ſic: deſpiciuntur a me, tamquam leues, eiusmodi homines. Mediceus liber, *ab eiusmodi homine:* ſententia eadem, quae elicitur ex *eiusmodi hominis.*

Commutata perſona] Translatio ab hiſtrionibus, qui, commutata perſona, diuerſas agunt partes.

Inuitum] Nemo ſeruatur inuitus. ſed qui palam peccat, nec poenae metu flagitiis abſtinet, is cum impunitatem adipiſcitur, ſeruari videtur inuitus. Clodii autem cunctis paene ſceleribus inquinatam vitam quis ignorat.

Prouinciae] Dixi iam praefuiſſe Nepotem Hiſpaniae, dixi autem auctoribus Appiano lib. 2. de bell. ciu. Plutarcho in Caeſare, Dione lib. 39.

Si poteris] Nolim te fratris iniuriae ita commoueant, vt propterea de tua in me voluntate quidquam detrahatur.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Exſul opem implorat conſulis Nepotis: ſeque non immemorem beneficii futurum confirmat. P. Lentulo Spinthere Q. Metello Nepote coſſ.

EXPLANATIO.

Collega] P. Lentulo conſule, Ciceronis reditum enixe curante: vt ex epiſtolis et orationibus conſtat.

Mitiſſimam] Quae mihi, antea diffidenti, ſpem attulit auxilii tui. fortaſſe oratio illa ſignificatur, quam habuit primo conſulatus die, referente de reditu Ciceronis collega eius P. Lentulo. vide pro Sextio c. 33.

Sum conatus ERN. *Sum coactus*] Malo, *ſum conatus*, vt eſt in quattuor antiquis libris: nam *coactus*, cum proxime dictum ſit *inductus*, ſententia non deſiderat. *Conatus* autem ſignificat, non inuitum Ciceronem ſcripſiſſe, inductum eius oratione mitiſſima.

Tuorum] Clodiorum, cum eſſet frater P. Clodii.

Tuas inimicitias] Fortaſſe quas cum C. Curione, qui de Dardanis triumphauit, acerbiſſimas geſſerat. vide Pedianum in commentario Cornelianae.

Magiſtratum] Conſulem P. Lentulum, qui cum primo conſulatus die de reuocando Cicerone retuliſſet, confecta res non eſt, noctem ſibi ad deliberandum poſtulante Sext. Atilio Serrano tribuno plebis, quem *Gauanium* appellat in oratione pro Sextio c. 34.

Reſeruandorum ERN. *Conſeruandorum*] Sic in vno tantum vetere libro: cui potius aſſentior, quam reliquis omnibus, in quibus eſt, *re ſeruandorum*. aut, *reſeruandorum*, dixit, habita ratione temporis omiſſi: quaſi iterum ſeruandorum, quos antea non ſeruaueris, cum poſſes.

Non erit] Exitium a P. Clodio impendere vniuerſae reipublicae, dicit: ſiquidem plus poſſit vnus, quam conſul, ſenatus, populus.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Omnia beneuoli animi ſigna in C. Antonium a ſe eſſe profecta, nullam ab illo relatam gratiam, oſtendit: quod ſi gratum cognouerit ſe non eſſe ei defuturum. Commendat in extremo Atticum. Eſt autem hic Antonius, qui collega Ciceronis fuerat in conſulatu, filius M. Antonii, ſummi oratoris, patruus M. Antonii, qui poſtea rempublicam oppreſſit. Macedoniam hoc tempore proconſul adminiſtrabat, Silano et Murena coſſ.

EXPLANATIO.

Imperatori] Fortaſſe rem militarem feliciter geſſerat, cum haec epiſtola ſcripta eſt: poſtea vero male pugnauit. nam triennio poſt, Caeſare et Bibulo coſſ. idem damnatus eſt, quod in Thracia et Myſia parum proſpere rem geſſiſſet. epitome Liuiana 103. Dio, Obſequens.

Niſi commendatitias] Non igitur hae ſunt commendatitiae, licet Atticus commendetur, argumentum enim hoc videtur, vt ei Cicero,

Attico rogante, ſuum ſtudium in accuſationis, quae parabatur, periculo deferret: quam partem non ante aggreſſus eſt, quam ei, commemoratis officiis ſuis, ingrati animi vitium exprobrauit.

Ipſi Pomponio] Qui Ciceronis animum, nonnihil ab Antonio abalienatum, reconciliari cupiebat.

Officia deſiderem] Infra ſubiunxit, *nullam mihi abs te relatam eſſe gratiam, tu es optimus teſtis.* Et in epiſtola ſequenti: *eius in me officia omnes deſiderant.*

A me in te profecta] Defenderat iam eum Cicero in ſenatu, cum de reuocando ex Macedonia ageretur: quod ex epiſtola ſequenti cognoſcitur.

Falſo in me ſolere conferri] Cum dicas, comperiſſe te, me tibi amicum non fuiſſe: quod falſo a te dicitur.

Delata] De querelis tuis. Libentius enim ad querelas Antonii refero, quam ad id, quod legitur lib. I. ad Attic. epiſt. 12. de parte pecuniarum, quae contra leges ab Antonio in prouincia cogerentur, Ciceroni danda.

Conſtantia] Etſi non deberem, cum te non eſſe in me gratum audirem; feci tamen, ne inconſtans in amicitia viderer. epiſt. 8. *Quae a me ſuſcepta defenſio eſt, te abſente, dignitatis tuae: in ea iam ego, non ſolum amicitiae noſtrae, ſed etiam conſtantiae meae cauſſa, permanebo.*

Reliqua] Fore putabat, vt de repetundis accuſaretur. quod ex lib. I. ad Attic. epiſt. 12. ſatis conſtat. ſit enim in ea mentio et de coactis ab Antonio pecuniis, et de praetore ad populum acturo. quamquam non niſi triennio poſt, Caeſare et Bibulo coſſ. accuſatus eſt, vt Suetonius et oratio pro domo c. 16. demonſtrat. quo tempore, Cicerone defendente, damnatum eſſe, ex oratione pro Coelio c. 31. et ex Dione cognoſcitur. damnatum autem de maieſtate, accuſante Coelio, et Dio et proxime nominata oratio videtur ſignificare: de repetundis etiam oſtendit locus ille lib. I. ad Attic. epiſt. 12. *Antonium in cogendis pecuniis dictitare, partem mihi quaeri.* Quod altero confirmatur argumento, quia damnatum accuſante Q. Maximo plane demonſtrat oratio in Vatinium c. 11. vt de maieſtate a Coelio, de repetundis a Maximo accuſatus, ex vtroque crimine damnatus ſit. nam et duos quaeſitores, Q. Claudium et Cn. Lentulum, apud quos reus factus eſt, in eadem oratione video nominari.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Exponit ſuam diligentiam, in eo adhibitam, ne Sextio, qui cum C. Antonio proconſule quaeſtor in Macedoniam ierat, ſuccederetur. addit de domo a ſe empta, non ſine ioco: de Sextii, quae aedificabantur, aedibus: de C. Antonio a ſe in ſenatu defenſo. M. Meſſalla M. Piſo e coſſ.

EXPLANATIO.

P. Sextio] Quaeſtor Antonio fuit et conſuli Romae, et proconſuli in Macedonia. quod ex oratione pro ipſo c. 3. patet.

Proquaeſtori ERN. *Procos.*] Sic omnes antiqui libri, eadem ratione, qua *proconſul* Salluſtius in lib. 2. epiſt. 17. inſcriptione nominatur.

Frugi] Ad quod genus hominum prudentia ſpectare videtur. itaque ſubiunxit, *non ſatis credidi homini prudenti.*

Q. Fufium, tribunum plebis] Hic locus epiſtolam Meſſalla et Piſone coſſ. ſcriptam eſſe ſignificat. nam hoc anno tribunatum a Fufio geſtum ait Dio lib. 38. idque confirmat Aſconius, qui, quo tempore Clodius de inceſtu accuſatus eſt, huius Fufii opera factum tradit, ne a ſenatu aſperius decerneretur. de inceſtu autem Clodii actum Piſone et Meſſalla coſſ. ex epiſt. ad Attic. lib. 1. in quibus etiam Fufius tribunus plebis nominatur, facile intelligitur. Idem, interfecto Clodio, acerrimus Milonis fuit adverſarius: et a Cicerone notatur in orat. pro Milone c. 6. cum ait: *Diuiſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. nihil enim neceſſe eſt, omnium me flagitia proferre.* Biennio poſt, aedilitate omiſſa, praeturam geſſit Caeſare et Bibulo coſſ. legemque de ſuffragiis tulit. teſtis Dio. conſul fuit cum P. Vatinio, anno DCCV. vt faſti docent Capitolini. Socer fuit Panſae conſulis, qui Mutinenſi proelio, partium reipublicae contra M. Antonium defenſor, interfectus eſt. Defendit Antonium in ſenatu, a Cicerone oppugnatum: vt ex Philippicis et epiſtolis ad Brutum conſtat. Caleno cognomen fuit.

Scripſeras] Cupere te, vt tibi ſuccederetur.

De Craſſo] A Craſſo. Notum loquendi genus. Hoc et in ea declamatione, quae Salluſtii nomine inſcribitur, in Ciceronem confertur c. 2. his verbis: *Domum ipſam tuam vi, et rapinis, funeſtam tibi, ac tuis, comparaſti: videlicet, vt nos commonefacias, quam conuerſa res ſit publica, cum in ea domo habitares, homo flagitioſiſſime, quae P. Craſſi, viri clariſſimi, fuit.*

XXXV] Tricies quinquies: vt ſubaudiatur, *centenis millibus nummum:* id eſt, centum quinque ſcutatorum millibus. accepit autem mutua a P. Sulla, qui tum reus erat, H-S. vicies, id eſt, ſexaginta ſcutatorum millia, vt ait Gellius lib. 12. c. 12. Haec domus primum fuerat M. Liuii Druſi, eius qui tribunus plebis initio belli Italici a neſcio quo eſt interfectus. deinde poſſedit eam Craſſus hic, a Cicerone nominatus; poſt Craſſum, Cicero; poſt Ciceronem, Cenſorinus; poſt Cenſorinum, Statilius Siſenna. quod Velleius lib. 2. c. 14. memoriae tradidit.

Vt cupiam coniurare] Iocatur: quia Catilina eiusque ſocii, cum aes alienum feneratoribus ſoluere non poſſent, in patriam coniurarunt. Salluſtius bell. Cat. c. 21. 22.

Excludunt] Coniurationis participes.

Ex obſidione] Maxime enim contra feneratores et locupletes facta coniuratio eſt. quo ſpectat illud

lib. 1.

lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Publicani, quod ita negotiantur, vt locupletes ſint, noſtri conſulatus beneficio incolumes ſe fortunas habere arbitrantur.* Et lib. 2. de Offic. c. 24. *Nunquam vehementius actum eſt, quam me conſule, ne ſolueretur. armis et caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum et ordine.*

Exemerit] Oppreſſa enim coniuratione, feneratores impendenti periculo liberati.

Omnino ſemiſſibus magna copia eſt] Et Mediceus liber et reliqui habent, *omni*, non *omnino*, vno excepto, qui Thomae Leonici fuit, doctiſſimi hominis, in quo eſt, *omnino*. *Omni*, pro *cuilibet*, curiuſcule poſitum videtur. nam illud lib. 7. ad Attic. epiſt. 3. *Hic omnia facere omnis, ne armis decernatur:* poteſt eſſe quarto caſu, numero multitudinis. quare *omnino*, malui, conſenſu tamen antiquorum exemplarium indicato. Deeſſe, inquit, nummi non poſſunt, ſi quis vſuras ſemiſſes velit pendere, id eſt, ſenos annuos pro centenis. haec autem ciuilis et moderata fuit vſura: grauiſſima vero omnium, quae legibus concedebatur, ea fuit, cum duodeni annui pro centenis: quae *centeſima* vocabatur. in quo diſſentire cogor a doctis hominibus, qui affirmant, vnciarium fenus leuiſſimum fuiſſe: quod, vt arbitror, grauiſſimum fuit, idemque cum centeſima. vſurarum enim quaedam nomina menſtruam ſolutionem, quaedam annuam ſignificant, menſtruam, vt centeſima, vnciaria, ſemunciaria: annuam, vt ſemis, triens, bes. nam, ſi centeſima vel vnciaria, vel ſemiunciaria, ſemel in anno ſoluerentur: quis tantulo quaeſtu pecuniam ſuam collocaſſet? rurſus, ſi bes, vel ſemis, vel etiam triens, vſura menſtrua eſſet: quis, tanta rei familiaris iactura, fenebrem pecuniam accipere voluiſſet? Opinor igitur vnciarium fenus et centeſimam idem eſſe: vt ratio habeatur menſtruae ſolutionis, non annuae: ſemunciarium autem idem cum ſemiſſibus: vt in ſemiſſibus annua ſolutio ſpectetur, in ſemunciario fenore, menſtrua. propterea Tacitus lib. 6. Annal. c. 16. ait, XII. tabulis ſancitum eſſe, ne quis vnciario fenore amplius exerceret; cum antea ex libidine locupletum agitaretur: deinde rogatione tribunicia vſuram ad ſemuncias redactam. Nam, ſi duodecim tabulae annuum fenus vnciarium ſignificaſſent; et ſi tribuni plebis poſtea de ſemunciario item annuo rogationem tuliſſent: graues admodum poſtea ſemiſſes vſurae viſae eſſent, quas tamen ciuiles ac modicas fuiſſe, tum Plinius lib. 14. c. 4. tum alii ſatis oſtendunt, grauiſſima vero centeſima, quae tamen legibus concedebatur: ſupra vero non licebat: ideoque cum trientem, ſemis, beſſem, nominari videmus, non de menſtrua, ſicut in vnciario fenore, ſed de annua dictum vſura exiſtimare debemus: alioqui non fuiſſet grauiſſima omnium centeſima.

Ego autem meis rebus geſtis] Mea, inquit, praecipua cauſſa eſt: cum ob res a me geſtas, id eſt, ob feneratores, quibus exitium Catilina moliebatur, *bonum nomen*, id eſt, bonae fidei debitor exiſtimer. Debitorum nomina in expenſi codicem referebantur. inde factum, vt *nomen* acciperetur et pro debita pecunia, vnde *nomina exigere*, lib. 1.

lib. 1. in Ver. c. 10. et pro debitore, vt hic, et quod ab Alphio feneratore dici ſolitum refert Columella lib. 1. c. 7. *vel optima nomina non appellando fieri mala.*

Antonium] C. Antonium, collegam Ciceronis in conſulatu, qui hoc tempore Macedoniam regebat.

Omnes] Omnes, qui teſtes ſunt meorum in te meritorum. Dixit enim in epiſtola ſuperiore: *Meus in te animus quam ſingulari officio fuerit, et ſenatus, et populus Romanus teſtis eſt.*

Deſiderant] Sic in proxima ſuperiore: *Si abs te ſumma officia deſiderem, mirum nemini videri debeat.* Et ibidem, poſt: *Pro iis rebus nullam mihi abs te relatam eſſe gratiam, tu es optimus teſtis.* Notatur ingrati animi vitium hoc verbo: quia deſiderantur ea, quae non habeamus.

In ſenatu] Cum ageretur de Antonio ex prouincia ob rapinas reuocando: vt ex lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. intelligo: in qua ſcriptum eſt hoc: *mihi Pompeiani prodromi nunciant, aperte Pompeium acturum, Antonio ſuccedi oportere.* Et ibidem paullo poſt, pecuniae nominantur a C. Antonio iniuſte coactae. ea porro epiſtola iisdem, quibus haec, id eſt, Piſone et Meſſalla coſſ. ſcripta eſt. Reuocatus tamen Antonius hoc anno non eſt, ſed in prouincia manſit vſque ad conſulatum Caeſaris et Bibuli; quibus conſulibus damnatus eſt, atque etiam videtur aliquot eius anni menſes in Macedonia fuiſſe, ſi epitomae Liuianae 103. verba conſiderentur.

Grauiſſime] Vt, *grauiter accuſare,* ita *grauiter defendere*, dicitur: quae ſummi ſtudii ſignificatio eſt.

Defendi] Quamquam, nec licere ſibi eum defendere, nec libere, iam ad Atticum ſcripſerat, lib. 1. epiſt. 12.

Commoui] Ita commouit, vt manſerit poſtea C. Antonius in prouincia vſque ad Caeſarem et Bibulum coſſ.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Pompeio de Mithridate victo: deinde carpit eum, vt gratiae referendae parum ſtudioſum, quia ſibi de Catilinae coniuratione exſtincta frigide gratulatus erat: ſe tamen ei tum in republica, tum in amicitia coniunctum fore ſignificat. ſcripta Silano et Murena coſſ. ante ceteras omnes, quae hoc volumine continentur.

EXPLANATIO.

CN F.] Cn. Pompeii Strabonis, qui de Aſculanis et Picentibus conſul triumphauit, anno DCLXIV.

Magno] Hoc ei cognomen dedit Sullae ſalutatio; cum adhuc eques Romanus, adoleſcens annos natus XXIV. Siciliam, eiecto Perperna, caeſo Carbone conſule, Marianarum partium ducibus, recuperaſſet, Africam vero XL. diebus, interfecto Cn. Domitio, Hiarba, Numidiae rege, capto ſubegiſſet.

epitome

epitome Liuiana 89. Velleius lib. 2. c. 30. Plinius lib. 7. c. 26. Plutarchus in Pompeio, alii.

Miſiſti] Ex caſtris, confecto bello Mithridatico: ex quo triumphauit anno ſequenti, pridie Kal. Oct. die natalis ſui, vt ſcripſit Plinius lib. 37. c. 2.

Spem otii] Ab externis bellis. vnus enim, reliquis deuictis aut pacatis, formidandus hoſtis Mithridates videbatur: cum quo per annos triginta continenter bellum geſſit populus Romanus.

Pollicebar] Id maxime pollicitus eſt in oratione pro lege Manilia.

Veteres hoſtes] M. Craſſum et L. Lucullum puto ſignificari; quibus potentia et gloria Pompeii moleſta ſemper fuit.

Nouos amicos] Pompeio quidem ita reconciliatos, vt apertas non gererent inimicitias, eius tamen ſecunda fortuna valde moerentes.

Perculſos] Perculſi deturbantur, et deturbati iacent. ideo dixit, *vehementer litteris perculſos atque ex magna ſpe deturbatos, iacere.* ſic lib. 4. epiſt. 4. *perculſa et proſtrata foedisſimo bello iacent omnia.*

Ex magna ſpe deturbatos] Non dubito, quin hoc loquendi genus, vt alia multa, a Graecis fontibus deduxerit. dixit enim Plato in Euthyphrone: Ἀπ' ἐλπίδος με καταβαλὼν μεγάλης ἀπέρχῃ.

Meorum officiorum] Quorum te non ſatis eſſe memorem, litterae tuae ſignificant. Officia vero Ciceronis in Pompeium erant multa: cum eius dignitatis ab adoleſcentia fautor, in praetura autem et in conſulatu adiutor etiam exſtitiſſet. quod ſcripſit ad Lentulum lib. I. epiſt. 9. praetor enim ſuaſit Maniliam rogationem, vt ei bellum Mithridaticum demandaretur: conſul ad ſenatum retulit, quia maritimis terreſtribusque bellis virtute ſua Pompeius finem attuliſſet, vt ei duplicaretur ſupplicatio conſularis, id eſt, dierum decem decerneretur: quod antea nemini conceſſum erat. in orat. de prouinc. c. II.

Non mutue ERN. *mutuo reſpondetur*] Et hic mordet Pompeium, qui ſuis officiis non mutuo reſpondere videatur.

Facillime patior] Hoc loquendi genere neque laetitia, neque moleſtia ſignificatur: perinde ac ſi dicas, non laboro. probatur exemplis. lib. I. epiſt. 9. *Facile patior, ea me de republica ſentire ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam reipublicae rationibus putem conducere:* pro, non inuitus ea ſentio ac dico. et lib. 6. epiſt. II. *Veſtorius, noſter familiaris, ad me ſcripſit, te mihi maximas gratias agere. Haec praedicatio tua mihi valde grata eſt, eaque te vti facile patior.* Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 44. *Et Hirtium aliquid ad te* συμπαθῶς *de me ſcripſiſſe facile patior.*

Mea ſumma erga te ſtudia] Quae non tanti Pompeius aeſtimare videbatur, vt eum diligeret: idque ſignificauerat gratulatione praetermiſſa.

Res eas geſſi] Quarum cauſſa ſenatus ei togato ſupplicationem decreuit; Q. Catulus parentem patriae nominauit; L. Gellius ciuicam coronam deberi a republica dixit. lib. 15. epiſt. 4. et in Piſonem c. 3. Gellius lib. 5. c. 6.

Ne

Ne cuius animum offenderes] Vt C. Caeſaris, aut M. Craſſi, quos occulte fauere coniuratis multi ſuſpicati ſunt. Craſſum etiam, vt conſcium et participem coniurationis, in ſenatu a L. Tarquinio nominatum, ſcripſit Salluſtius, bell. Cat. c. 48. confirmauerunt Plutarchus et Dio. Caeſar quidem, ne coniurati vita priuarentur, accurata oratione diſſeruit. idem Salluſtius c. 51. Plutarchus, Appianus, alii.

Tanto conſilio, tantaque animi magnitudine] Quod vtrumque requiritur in cuſtode ciuitatis: et in vtroque Ciceronem excelluiſſe, cum illa indicia communis exitii indagauit, patefecit, exſtinxit, hiſtoriae demonſtrant.

Africanus] Minor, qui Carthaginem et Numantiam euertit. hunc enim Cicero ſignificat, cum ſimpliciter eum nominat.

Laelium] Vt duo Africani, ſic Laelii duo memorantur: quorum vtrorumque pariter amicitia celebratur. nec in re manifeſta exemplis opus eſt.

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

M. Licinius Craſſus, eius P. Craſſi filius, qui ſe ipſum, ne in manus incideret inimicorum, occidit, vt eſt in orationibus pro Scauro, et pro Sextio c. 21. Romanorum opulentiſſimus, poſtremis diebus ſecundi conſulatus ſui, contra diras et obnunciationes Ateii tribuni plebis, de quibus Appianus, Plutarchus, Dio, in Syriam prouinciam profectus eſt; cum apud Ciceronem in eius generi Craſſipedis hortis cenaſſet; vt legimus lib. 1. epiſt. 9. Ad eum Cicero in prouinciam ſcribit, quam ſtudioſe dignitatem eius in ſenatu defenderit: excuſat ſuperiorum temporum ſimultatem; conſtantiam et fidem, poſt gratiae reconciliationem, pollicetur, affirmans eius honeſtati et gloriae nullo vmquam ſe loco defuturum: quiddam etiam de ſuo in filium eius P. Craſſum amore, eiusque in ſe obſeruantia, interponit. Negotialis et moralis epiſtola: nam et actum in ſenatu rem narrat; et de reliquo tempore omnia ſtudia ſine vlla exceptione promittit. Scripta L. Domitio Ahenobarbo Ap. Claudio Pulchro coſſ. qui Pompeio et Craſſo proxime ſucceſſerunt.

EXPLANATIO.

Cum conſulibus] Cum Domitio et Appio, fortaſſe contendentibus, vt reuocaretur Craſſus; quandoquidem, dirarum obnunciatione neglecta, in prouinciam iuiſſet: quod perniciosum reipublicae fore videbatur, ſicuti fuit, ipſo cum exercitu a Parthis interfecto.

Interruptum] Ob eam ſimultatem, quam inter eos Catilinae temporibus exortam, quia Craſſus coniurationis conſcius et particeps putaretur, Plutarchus in Craſſi vita prodidit.

Peſtes hominum] Vt et Craſſum et ſe ipſum culpa liberaret, artificiis hominum hic, proxime autem varietate temporum factum eſſe dicit, ne, quemadmodum inſtituerant, perpetuo amarent inter ſe.

Peſtes

Peſtes hominum, pro, peſtiferi homines, vitandi tamquam peſtis.

Laude] Laus enim ſita eſt in mutua beneuolentia: cum vtriusque dignitas vtriusque augeri poſſit officiis. confirmatur infra, cum dixit: *Is enim tu vir es, et eum me eſſe cupio, vt, quoniam in eadem reipublicae tempora incidimus, coniunctionem amicitiamque noſtram vtrique noſtrum laudi ſperem fore.*

Immutarunt] Minus eſt, quam *alienarunt*: vt, quo nunc erga Craſſum animo ſit, vel hoc probet argumento, quod, eo a ſe alienato, ipſe tamen adduci non potuerit, vt amare prorſus deſineret.

Optatum mihi magis, quam ſperatum] Hoc refertur ad id, quod ſequitur. *florentiſſimis tuis rebus:* quia rebus afflictis, non florentiſſimis, amor vere perſpicitur. Mihi autem, inquit, contigit, quod optabam potius, quam ſperabam, vt optimo rerum tuarum ſtatu, mea tamen et memoria veteris noſtrae neceſſitudinis, et poſt reconciliatam gratiam fides perſpici poſſet. Confirmat hanc ſententiam lib. 9. epiſt. 16. ad Paetum: *Non facile diiudicatur amor verus et fictus, niſi aliquod incidat eiusmodi tempus, vt, quaſi aurum igni, ſic beneuolentia fidelis periculo aliquo perſpici poſſit; cetera ſunt ſigna communia.* Eodem loquendi genere vſus eſt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 12. *Quantum coniectura conſequebar, id erat huiusmodi, vt magis optandum, quam ſperandum putarem.* Et lib. 1. de Orat. c. 21: *Hoc loco Sulpicius, imperanti mihi, inquit, et Cottae, ſed valde optanti vtrique noſtrum, cecidit, vt in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini.* et Balbus lib. 8. ad Attic. epiſt. 15. *Velim, idem Pompeius faciat: qui vt adduci tali tempore ad vllam conditionem poſſit, magis opto, quam ſpero.*

Fides] Quae maxime requiritur in iis, qui poſt ſimultatem amicitia iuncti ſunt. ad Appium lib. 3. epiſt. 8. *Si quis eſt, qui neminem bona fide in gratiam putet redire poſſe: non noſtram is perfidiam coarguit, ſed indicat ſuam.* Et ad eundem, epiſt. 10. *Quodſi eſſem ea perfidia, qua ſunt ii, qui in nos haec conferunt.*

Vxor tua] Tertullae nomen fuiſſe, et a Caeſare ſtupratam, Suetonius in Caeſare c. 50. auctor eſt.

Tui Craſſi] Filii, Marcus et Publius; quos hoc tempore conſtat fuiſſe Romae: quamquam Publius paullo poſt patrem ſubſecutus eſt, cum quo periit in Parthis. Marcum autem et ante hoc tempus, et poſt in Gallia, Caeſaris quaeſtorem fuiſſe, patet ex lib. 1. 2. 3. 5. 6. quos ipſe Caeſar de rebus a ſe in Gallia geſtis compoſuit.

Nituntur] Plus eſt, quam *vtuntur*. eſt enim *niti*, fulciri, ſuſtentari, quaſi roboris in eo, qui nititur, pro rerum grauitate parum ſit.

Non me repentina aliqua voluntate] Ne videatur ſimulata et ad artem compoſita beneuolentiae ſignificatio, quia tam prolixe, cum paullo ante ſimultas inter eos fuiſſet, officia ſua polliceatur ac deferat; non eſt haec, inquit, augendae tuae dignitatis repentina voluntas, ſed quaedam priſtini ſtudii renouatio, a prima adoleſcentia ſuſcepti.

Vt primum forum attigerim] Toga virili ſumpta, abſoluto anno aetatis

aetatis XVI. Vel ad eos, qui ius civile profitebantur, vel in forum, vt oratores audirent, adoleſcentes ire ſoliti ſunt. Cicero ſtatim ad Scaevolam iurisconſultum acceſſit, deductus a patre, vt ipſe ſcribit in Laelio c. 1. primam vero priuatam cauſſam pro P. Quintio egit annos natus XXVI. publicam XXVII. pro Sex. Roſcio Amerino: quod vtrumque Gellius lib. 15. c. 28. animadvertit.

Obſeruantiam] Vel aetatis, vel honorum gratia. Sex enim annis natu maior, quam Cicero, erat Craſſus, totidemque prior conſulatum geſſit. iure igitur plus Craſſo tribuit, quam ſibi: vt infra quoque: *Is enim tu vir es, et eum me eſſe cupio.*

Non tam re] Iniuriarum memoria coire animos et coniungi amore mutuo vix patitur: ideo praeteritae offenſae ſuſpicione vtrumque liberat.

Violata] Sic lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. *Illa, quae violata, expiabuntur.* *Violari* enim dicitur, quaſi ſacroſancta amicitia ſit.

Inania] Indigna quae cogitemus: leuia, minimi ponderis.

Eum me eſſe cupio] Laudis cupiditatem profiteri, arrogantiae non eſt: et modeſtia beneuolentiam conciliat.

Statues ipſe] Nihil petit; quid tamen expetat, eo, quod ſequitur, oſtendit. eſt enim haec epiſtola vt omnium officioſiſſima, ſic eadem omnium prudentiſſime ac modeſtiſſime conſcripta.

Quod ad honeſtatem et gloriam tuam ſpectet] Quod tibi vel honori vel gloriae poſſit eſſe. Non omnino idem, ſed ſimile lib. 10. epiſt. 1. *Tuae dignitati ita fauemus, vt omne noſtrum conſilium, ſtudium, officium, operam, laborem, diligentiam ad amplitudinem tuam conferamus.*

Publio] Quo intercedente, Cicero et Craſſus reconciliati ſunt. amabat is Ciceronem vnice propter eloquentiam. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Totum ei* (Craſſo) *negotium permiſi, meque in eius poteſtate dixi fore. Interfuit huic ſermoni P. Craſſus adoleſcens, noſtri, vt ſcis, ſtudioſiſſimus.* Et in Bruto c. 81. *Quae quidem etiam cum P. Craſſo, M. F. cum initio aetatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſaepe egiſſe me arbitror, cum eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. Erat enim cum inſtitutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque et ingenium ſatis acre, et orationis non inelegans copia: praetereaque ſine arrogantia grauis eſſe videbatur, et ſine ſegnitia verecundus.* Interfectus eſt a Parthis, vt Plutarchus, Appianus, Dio multis verbis exponunt.

Conſtantiae] Ne famam inconſtantiae ſubeam. epiſt. 5.

Mea ſponte] Similiter lib. 6. epiſt. 8.

Quoad eius fieri poſſit] Quam maxime poſſit, quantum liceat.

Deſiderium] Quo tenentur amici tui, hoſpites, clientes, qui, te praeſente, opera, conſilio, auctoritate, et gratia tua nitebantur.

Meo labore] Quem eorum cauſſa, non modo tua, ſuſcipiam.

Minuatur] Tolli enim prorſus non poteſt, propterea dixit, *quoad eius fieri poſſit.*

EPISTO-

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

P. Vatinius, qui tribunatum plebis geſſerat Caeſare conſule, omniaque ex eius libidine adminiſtrauerat, poſt conſulatum in Illyricum a Caeſare dictatore miſſus, vt Appianus et Dio ſignificant, commendat ſuam dignitatem Ciceroni contra maleuolorum atque inuidorum obtrectationes. rebus enim proſpere geſtis, ſupplicationes, miſſis ad ſenatum litteris, petebat. Caeſare IV. conſule ſine collega.

EXPLANATIO.

Vatinius] *Struma* dictus, quia tumidam ſtruma ceruicem haberet. ex quo eum, vt in Plutarcho legimus, *inflatum oratorem* Cicero per iocum appellauit. Eodemque ſpectat illud in oratione contra eum habita in ſenatu c. 2. *Repente enim te, tamquam ſerpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti.* Et in ea pro Sextio c. 65. *Hi medentur reipublicae, qui exſecant peſtem aliquam, tamquam ſtrumam ciuitatis.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 9. *Vatinii ſtrumam ſacerdotii* διβάφῳ *veſtiant.* *Vatinios* autem, *Vatios, Varos* a cruribus dictos ait Plinius lib. 11 c. 45.

Imp.] Ab exercitu, nondum a ſenatu appellatus: cum nondum decretae eſſent ſupplicationes.

Cliens] Defenderat eum, rogatu Caeſaris Cicero, a Caluo de ambitu accuſatum: quo iudicio abſolutus eſt. defendit et alio crimine, iudicio publico, vt Valerius Max. lib. 4. c. 2. ſcriptum reliquit.

In honore] In ſupplicationibus a ſenatu impetrandis.

Adoptem] Eligam patronum: vel, *adoptem*, exoptem: vt Ciceronis filius lib. 16. epiſt. 21. *aduentus adoptatiſſimus,* dixit, pro *exoptatiſſimus.*

Fato] *Fatum* ait Alexander cauſſam eſſe, et cauſſam agentem: cauſſarum enim quattuor genera eſſe; quae agit, vt ſtatuarius; quae materia eſt, vt aes, aut lapis, ex quo fit ſtatua; quae forma, quam ſtatuarius ex ea materia facere cogitauit; quae finis, vt cum artifex non id ſolum ſpectat, vt ſtatuam faciat, ſed vt, ſtatua facta, vel pecuniam, vel honorem conſequatur. Porro, non eiusdem generis agentes cauſſae ſunt. quaedam enim aguntur alicuius rei gratia, quaedam vero nihil eo, qui agit, cogitante. quae aguntur aliqua cauſſa, vel a natura vel a ratione aguntur. quae ratione aguntur, et agi poſſunt, et non agi: agendi enim facultas in nobis eſt. itaque eiusmodi rerum cauſſa fatum non eſt, verum electio noſtra. eſt igitur fatum in iis, quae natura fiunt: nec inter fatum et naturam, praeter nomen, quidquam intereſt. aeque enim et natura, et fato, equus ex equo, homo ex homine generatur. nam, vt naturalis rerum omnium generationis cauſſae primae diuina ſunt, certo ordine et perpetuo motu circumducta: ita fati non aliae cauſſae ſunt, quam quae a diuinis pendent. Nec tamen fatum eſt cauſſa, propter quam ſemper aut

hoc aut illud neceſſario fiat, ſed plerumque: vt in iis quoque, quae natura fiunt, locum habent ea, quae interdum praeter naturam fiunt. Atque hanc eſſe Peripateticorum de fato opinionem, ex Alexandro cognoſcitur. Alii vero fato omnia fieri voluere: quos refellit idem Alexander: cum ab iis fortunam, et caſum, et omnes humanae vitae actiones, et conſultationem auferri dicat. Vide lib. 4. epiſt. 12.

Liberalitatem] *Liberalis* eſt, non modo qui pecuniam largitur, ſed etiam, qui quocumque officii genere ſubuenit, aut commodat. lib. 1. epiſt. 9. in extremo. lib. 10. epiſt. 3.

Ad ſenatum] Vt ſupplicationes ei decernerentur.

De rebus noſtris geſtis] In Dalmatia: vt in epiſtola, quae ſequitur.

Tuus ſeruus] Dionyſius. in epiſtola ſequenti, et lib. 13. epiſt. 77. ad Sulpicium.

Cum Vardaeis] Dalmatiae populis; a quibus olim vaſtatam Italiam, auctor eſt Plinius lib. 3. c. 22. Antea *Vardacis:* nos olim, *Vardaeis*, reſtituimus.

In Dalmatiam] In quam eum aufugiſſe iam audierat: dixit enim, *dicitur mihi tuus ſeruus anagnoſtes fugitiuis cum Vardaeis eſſe.* Dalmatiae nomen ab vrbe Dalmnio deductum, ſignificat Strabo lib. 7.

A. d. V. idus Quintiles] Scripta igitur eſt epiſtola ante reditum Caeſaris ex Hiſpania, in qua Pompeii liberos iam deuicerat. nam Velleius lib. 2. c. 56. eum Romam Octobri menſe reuertiſſe, auctor eſt.

Narona] Et fluuius et caſtellum fuit. Plinius, Ptolemaeus.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Scribit de Dionyſio ſeruo, de Catilio pirata, de rebus a ſe in Dalmatia geſtis, pro quibus ſupplicationes ſibi decerni poſtulat. Eodem anno, cum in vrbem rediiſſet Caeſar.

EXPLANATIO.

Omnia mihi dura] Cum neque ſeruum inuenire, neque de Catilio, quod petis, facile poſſim concedere.

Imperas] Iam igitur ei per litteras Cicero de Dionyſio ſeruo mandauerat. nam in ſuperiore epiſtola nihil ſibi mandatum Vatinius dixit.

De Catilio] Pirata.

Apage te] Hac voce reiicimus a nobis eos, qui moleſti ſunt. vtuntur ea frequenter comici.

Matres familias] Feminas honoratas. Hoc nomen pluribus modis accipitur: primum quae peperit ex marito patre familias: deinde, quae tantummodo maritum patrem familias habet, licet non pepererit: tertio, quae conuenerit in manum, id eſt, per coemptionem nupſerit; quae ſola in heredis locum veniebat: quarto, quae maritum amiſerit, viduaque honeſte viuat. Primum probatur ex Feſto, cum ait: *Nec vidua hoc nomine, nec, quae ſine filiis eſt, appellari poteſt.* Quod negat Vlpianus. Secundum ex Cicerone in Topicis

c. 3.

c. 3. *Genus*, inquit, *eſt*, *uxor: eius duae formae; una matrum familias earum, quae in manum conuenerunt; altera, earum, quae tantummodo uxores habentur.* Quod Gellius auctoritate veterum videtur confutare, ſolam affirmans appellatam eſſe matrem familias, quae in mariti manu mancipioque eſſet. Tertium haec ipſa ex Topicis proxime recitata verba demonſtrant. Accedit Quinctilianus lib. 5. c. 10. *Si quis*, inquit, *cum legatum ſit ei, quae viro mater familias eſſet, neget deberi ei, quae in manum non conuenerit.* Et Gellius lib. 18. c. 6. matrem familias ab idoneis vocum antiquarum explanatoribus eam ſolam appellatam dicit, *quae in mariti manu mancipioque, aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque eſſet: quoniam non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti, et in ſui heredis locum veniſſet.* Eodem ſpectat illud Seruii in lib. 7. Aen. *Per coemptionem facto matrimonio, ſibi inuicem ſuccedebant: teſtari tamen arbitratu ſuo poterant. nam a tutoris poteſtate liberabatur, quae mater familias fiebat.* Quartum et vltimum de vidua matre familias, oſtendit Vlpianus L. 47. D. de verb. ſign. *Matrem familias accipere debemus eam, quae non inhoneſte vixit. matrem enim familias a ceteris feminis mores diſcernunt, atque ſeparant. proinde nihil intererit, nupta ſit, an vidua, ingenua, an libertina.* et Cicero in orat. pro Coelio c. 13. *matrem familias* Clodiam viduam vocat. De his opinor locutum Vatinium, neque cogitaſſe, an maritum haberent, vel peperiſſent, aut per coemptionem nupſiſſent, aut viduae ingenuaeue eſſent: ſed tantummodo rationem habuiſſe honeſtatis earum et auctoritatis. Sic orat. 2. in Antonium c. 41. *Ingenui pueri cum meritoriis, ſcorta inter matres familias verſabantur.* et 3. in eundem c. 12. *Matres familias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur.* In Verrem quoque lib. 4. c. 52. *Mitto adhibitam vim ingenuis, matres familias violatas.* Nam, quod ait Gellius appellatam eſſe *matrem familias* eam ſolam, quae in mariti manu mancipioque, aut in eius, in cuius maritus manu mancipioque eſſet: verius fortaſſe, quam *eam ſolam*, dixiſſet, *eam proprie:* vt ei cum Cicerone conueniret, qui duo genera matrum familiarum conſtituit in Topicis. Niſi ſi iuris hereditarii Gellium, vel eos potius, quos Gellius ſecutus eſt, rationem habuiſſe dicamus: quod ea ſola, quae in manum conueniſſet, marito mortuo heres eſſet: quae vero aliter nupſiſſent, iure hereditatis excluderentur. *Matres familias*, et *matres familiae*, dicebant veteres. *familias* autem, generandi caſu: quia nomina, vt Plinius dubii ſermonis lib. 6. admonuit, in *a* finita ſingulari nominatiuo, *as* ſyllaba declinabant, vt *Maia Maias*. Ideo Salluſtius, amator priſcae linguae, dixit hiſt. lib 4. *Caſtella cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur.* Quod ne celebraretur, Siſenna effecit. ait enim, eum, qui diceret *pater familiae*, etiam pluraliter dicere debere, *patres familiarum*, et *matres familiarum.* quod quoniam erat durum, et longe iniucundius, *patrum familias*, ſonabat, etiam *patri familias* vt diceretur, conſuetudo probauit, et

 tamen

tamen ratio Siſennae non eſt valida. nec enim neceſſe eſt, pluralem numerum rei vnitati adhibere. et Varro de ſcenicis originibus lib. I. et 3. dixit: *matres familiae:* et Gracchus, *patres familiae*, non *familiarum.*

Simius] Deductum a ſimia, per contemptum. lib. 7. epiſt. 2. *Hic ſimiolus, animi cauſſa, me, in quem inueheretur, delegerat.* Horatius lib. I. Serm. Sat. 10. v. 18. *Neque ſimius iſte.* *Simia* quoque de homine dicebant. lib. 8. epiſt. 13. *Illius ſimiae vultum ſubire.* Afranius in Temerario: *Quis hic eſt ſimia, qui me hodie ludificatus eſt.*

Non ſemiſſis] *Semis*, aſſis dimidium fuit: *as* autem, nummus aereus, quadrantes quattuor continens. *homo* igitur *non ſemiſſis*, minimi pretii, nihili aeſtimandus. ſimiliter Perſius Sat. 5. v. 76.

— *Hic Dama eſt non treſſis agaſo:*

pro, tribus aſſibus non aeſtimatus.

Actione] Actione legis: vt actio furti, et ſimilia. Libri veteres, *actiones*; vnus Sigonii, *actores.* mihi vel *actione* (vt imprimi volui, vna littera *s* abiecta) vel *actores*, placet. nam, *actiones*, vacare mendo non arbitror.

Si Appii os haberem] Si eſſem ea, qua Appius, impudentia. Lib. 9. epiſt. 8. *Noſti os adoleſcentioris Academiae.* Lib. 2. in Ver. c. 20. *Noſtis os hominis, noſtis audaciam.* Lib. I. de Orat. c. 38. *Quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſſas ſine vlla ſcientia iuris audet accedere?* Interdum additur, *durum*, vt apud Terentium in Eun. Act. 4. Sc. 7. v. 36. vbi Donatus: *Os durum, os impudens: vt contra, mollis frontis dicuntur, qui ſunt reverentes.* Et quia ferro nihil eſt durius, propterea *ferreum Piſonis os*, vt inſignem quandam notaret impudentiam, Cicero vocauit in oratione contra ipſum habita c. 26. Appius hic, cui ſe ſucceſſiſſe Vatinius dicit, non eſt is, ad quem ſunt epiſtolae lib. 3. qui bello ciuili, Pompeium ſecutus, iam perierat: vt auctor eſt Valerius lib. I. c. 6.

Tuo diſcipulo] Declamabant nobiles adoleſcentes praeſente Cicerone, vt eius praeceptis erudirentur. Lib. 7. epiſt. vlt. *Et Caſſius tuus et Dolabella noſter, vel potius vterque noſter, ſtudiis iisdem tenentur, et meis aequiſſimis vtuntur auribus.* Et lib. 9. epiſt. 18. ſuos diſcipulos vocat Caeſaris familiares: et in ſexta eiusdem libri.

Caeſar] Conſul, idemque dictator.

Iuſtiſſimi] Ob numerum caeſorum hoſtium. Sic lib. 2. epiſt. 10. *Victoria iuſta imperator appellatus apud Iſſum.* et Phil 14. c. 5. *Is demum eſt, mea quidem ſententia, iuſtus triumphus ac verus, cum bene de republica meritis teſtimonium a conſenſu ciuitatis datur.* et Suetonius in Calig. c. 48 *Querens inter cetera, fraudatum ſe iuſto triumpho.*

Triumphi] Qui ſupplicationem fere ſequebatur. lib. 2 epiſt. 15.

Ipſa ERN. *Ipſi*] Dalmatae.

Poſt ſupplicationes] Scripta, necdum miſſa, ſuperiore epiſtola, certior factus de ſupplicationibus ſibi decretis, in Dalmatiam, vt bellum conficeret, ſtatim profectus eſt, oppida ſex cepit. quo facto, eandem miſit epiſtolam, quam per dies plures in manibus habuerat, vt aliquid de rebus

rebus a ſe poſt ſupplicationes geſtis appingeret.

Vnum hoc] Quod a me proxime relictum eſt.

Meam cauſſam] Non iam vt ſupplicationes, quae decretae fuerant, ſed vt triumphum, quaſi confecto bello, conſequeretur. triumphaſſe autem illum triennio poſt faſti Capitolini oſtendunt.

In omnis partes] Sic ad Marcellum, *valere in omnes partes*, lib. 4. epiſt. 10

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Reſpondens Vatinii litteris, quae non exſtant, ornat eum grati animi laude: ſua ſtudia pollicetur: vxori praeſto futurum in omni re, ſignificat. In extrema epiſtola rogat de Dionyſio ſeruo: Dalmatis imprecatur. Eodem anno, aut qui proxime ſecutus eſt.

EXPLANATIO.

Grata tibi mea eſſe officia, non miror] Lib. 10. epiſt. 20. *Studia mea erga te, quibus certe nulla eſſe maiora potuerunt, tibi tam grata eſſe, quam ego putaui fore, minime miror, vehementerque laetor.*

Sura] Cognomen videtur aut liberti, aut etiam ciuis ingenui. nam et Lentulus ille *Sura* vocatus eſt, qui praetor in coniuratione Catilinae in carcere necatus eſt. et *Lentuli Cruris* mentio fit lib. 8. epiſt. 4.

Et non laborioſa mihi, et honeſta videbuntur] Proxime dixit in eadem ſententia, *quae mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur.* Similiter lib. 5. epiſt. 9. *Hoc eo pertinet, vt nihil exiſtiment eſſe tam difficile, quod non pro te mihi ſuſceptum, iucundum ſit futurum.*

Fidem dederis] Redire nolebat, poenae metu, Dionyſius ad Ciceronem, a quo, ſurreptis multis libris, aufugerat. lib. 13. epiſt. 77.

Improbus] Vt redire nolit. Ergo non erat Dionyſius in poteſtate Vatinii. quod etiam confirmatur ſuperioribus verbis: *quamcumque ei fidem dederis, praeſtabo.* Allici enim eum conditionibus, vt ad ſe rediret, omnino Cicero volebat. conditionibus autem cum ſeruo cur ageretur, ſi eſſet in poteſtate Vatinii?

In triumpho] Cum de triumpho, tamquam certa de re, loquatur; apparet, ſcriptam epiſtolam eſſe poſt ſupplicationes decretas. Triumphauit autem Vatinius poſt interitum Caeſaris, oppreſſa rurſus ab Octauiano republica. quod lapides Capitolini docent.

Dii male faciant] Sic lib. 11. epiſt. 21. *Dii iſti Segulio male faciant.*

Moleſti] Quia nimium acriter reſiſtunt.

Vt ſcribis] Dixi iam, has Vatinii litteras, in quibus etiam vxorem ſuam Ciceroni commendauerat, periiſſe: vt alias quoque aliorum multas, quibus Cicero reſpondet, periiſſe conſtat.

 Bellicoſi]

Bellicoſi] Vardaeos quidem Italiae populatores, vt iam dixi, Plinius appellat. *Bellaces* et *bellicoſi* non iidem ſunt: cum poſſint bellaces eſſe populi, id eſt, bellorum gerendorum ſtudio delectari, nec tamen bellicoſi, id eſt, in bellis excellere. quorum vero fortitudo eminet, ii *bellicoſi* vocantur.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Petit a Lucceio, hiſtoriarum ſcriptore, vt res a ſe in conſulatu geſtas litteris mandet, vt ſeparato volumine, vt ſtatim, vt maiore cum laude, quam hiſtoriae leges, aut veritas ipſa patiatur. Argumentum proponit, a principio coniurationis Catilinae ad reditum ſuum ab exſulio: in qua temporum varietate ſummam ineſſe delectationem, tum rationibus ad probandum aptis, tum etiam Epaminondae ac Themiſtoclis docet exemplo. Et, vt impetret facilius, aucupatur eius gratiam laudationis artificio. Denique, ſi non impetret, ipſum de ſe, licet inuitum, ſcripturum eſſe ſignificat. Eſt autem, ſi nimiam laudis cupiditatem excipias, quo vitio nonnihil Cicero noſter laborauit, egregie ſcripta epiſtola, vt ſaepiſſime lecta ſatietatem tamen numquam afferat. ideoque cum ad Atticum ſcriberet lib. 4. epiſt. 6. epiſtolam, *inquit*, Lucceio nunc quam miſi, qua, meas res vt ſcribat, rogo, fac vt ab eo ſumas: valde bella eſt. *Lucceii reſponſio deſideratur: reſpondiſſe tamen, ac pollicitum, velle ſe roganti morem gerere, ex eadem ad Atticum epiſtola conſtat. ex qua etiam intelligitur, hanc eſſe ſcriptam Marcellino et Philippo coſſ.*

EXPLANATIO.

L. Lucceio] Fortaſſe is eſt, de quo ſic in orat. pro Coelio c. 22. *Habeo, iudices, quem vos ſocium veſtrae religionis, iurisque iurandi facile eſſe patiamini, L. Lucceium, ſanctiſſimum hominem, et grauiſſimum teſtem.* Et ſubiungit: *An ille vir, illa humanitate praeditus, illis ſtudiis, artibus atque doctrina, illius ipſius periculum, quem propter haec ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet?*

Coram me tecum] Petitionis impudentiam excuſat, initio a modeſtia ſumpto.

Conantem] Ad res difficiles, quaeque ad exitum non perducantur, hoc verbum adiungitur.

Paene ſubruſticus] Eſt enim, quatenus pudor deceat. nullus improbitatem aut ſtultitiam, nimius agreſte quiddam indicat.

Tuis] Animaduertenda numeri ſuauitas ex iambo poſt ſpondeum ſententiam claudente, vt paullo poſt, *commendari tuis.*

Vicit opinionem meam] Hoc induxit callide, ad beneuolentiam colligendam.

Aucto-

Auctoritate] Quod eſſet Lucceius in reipublicae maximis grauiſſimisque cauſſis cognitus, atque in primis probatus. infra.

Viui] In extrema epiſtola: *Vt noſmet ipſi viui gloriola noſtra perfruamur.*

Italici] Marſici, vel ſocialis. Tribus enim modis appellatur illud bellum, quod cum ſociis Italicis, indignantibus ciuitate ſe, lege Licinia et Mucia, eſſe extruſos, varia diu fortuna et periculoſo euentu geſtum eſt. quamquam Cicero lib.2. de Offic. c. 8. metu iudiciorum excitatum oſtendit. ſed fortaſſe vtrumque fuit. primi quidem Marſi, vnde Marſici belli nomen fluxit, Iulio et Rutilio coſſ. arma ſumpſerunt. ſolus, confecto bello, triumphauit de Aſculanis et Picentibus conſul Cn. Pompeius Strabo, Magni pater.

Ciuilis] Quo reſpublica, victis Marii partibus, ad vnius arbitrium L. Sullae translata eſt.

Calliſthenes] Olynthi natus, Ariſtotelis diſcipulus, comes Alexandri Magni bello Perſico, cuius etiam res geſtas litteris mandauit. interfectus ab eo, vel quia, more Perſico, diuino cultu venerandum non cenſuerit, vel quod in eum cum aliis coniuraſſe putaretur.

Timaeus] Duo Timaei memorantur, hic quidem Siculus hiſtoricus, quem valde Cicero laudat lib.2. de Orat. c. 14. Plutarchus in Nicia reprehendit: alter philoſophus Pythagoreus, Locris natus, cuius nomine Plato librum de natura inſcripſit.

Pyrrhi] Epirotarum regis, qui cum Romanis in Italia bellum geſſit. Plutarchus, Trogus lib. 17. Eius bella Timaeus propria complexus eſt hiſtoria. Τιμαίου, inquit Dionyſius lib. I. Antiquit. τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματείαν.

Polybius] Praeceptor et comes Africani minoris, cuius hiſtoriae pars aliqua ad noſtram aetatem peruenit.

Numantinum] Numantiam Scipio Aemilianus, annis 14. poſt Carthaginem, excidit. Velleius lib. 2. c. 4. Appianus, alii.

Coniurationem] Factam ipſo conſule a duobus maxime patriciis, L. Sergio Catilina, praetorio, P. Cornelio Lentulo, conſulari, et praetore iterum.

Cauſſam illam totam] Quidquid ad eam coniurationem pertinet, et cum ea coniunctum eſt.

Vno in argumento] Scire non inutile eſt, quid in problemate ſcripſerit Ariſtoteles, cuius initium eſt, διὰ τί ποτε τῶν ἱστοριῶν ἥδιον ἀκούομεν τῶν περὶ ἓν συνεστηκυιῶν, ἢ τῶν περὶ πολλὰ πραγματευομένων.

Vna in perſona] In ipſo tantum Cicerone, coniurationis vindice.

Vberiora atque ornatiora] Quod ad ſcriptoris quoque laudem pertinet. commendat enim hiſtoriam vehementer copia rerum, et verborum ornatus.

Semel] In eo, quod tibi occupatiſſimo tantum oneris imponam.

Bene] Valde: vt, *bene mane*, *bene doctus.*

Nauiter] Strenue. in eo ſcilicet, quia poſtulet, vt ornetur.

Leges hiſtoriae] Tres hiſtoriae leges Cicero ipſe commemorat lib.2. de Orat. c. 15. primam, ne quid falſi

falſi dicere audeamus; alteram, ne quid veri non audeamus; tertiam, ne qua ſuſpicio gratiae ſit, ne qua ſimultatis. ex his legibus tertiā hic ſignificatur, vt ſequentia declarant.

Quodam in prooemio] Varie prooemiis veteres hiſtorici vſi ſunt, teſte Luciano in libro de hiſtoria conſcribenda: apud Latinos quidem Liuius et paucis et breuibus, Salluſtius pluribus et longioribus: apud Graecos autem, vt auctor eſt Diodorus Siculus lib. 16. Ephorus ſingulis libris ſingula prooemia praepoſuit.

Affici] Commoueri: afficit autem gratia, cum nos ad eam, quam ratio non probat, voluntatem perducit. quamquam interdum bona de re vſurpatur hoc verbum, et abſolute, nullo caſu, vt lib. 16. epiſt. 4. *Varie ſum affectus tuis litteris: valde priore pagina perturbatus, paullum altera recreatus.* Legunt alii, *flecti*; alii, *allici.* Suum cuique arbitrium relinquo. ego non video, cur quattuordecim veterum librorum, in quibus eſt, *allici*, conſenſum aſpernari debeam: cum praeſertim nec in ſententia, nec in loquendi genere vitii quidquam eſſe videatur.

Herculem Xenophontium] De quo ſcribit Xenophon lib. 2. Memorab. c. I. et Cicero lib. I. de Offic. c. 32. his verbis: *Herculem Prodicium dicunt* (*vt eſt apud Xenophontem*) *cum primum pubeſceret* (*quod tempus a natura ad deligendum, quam quiſque viam viuendi ſit ingreſſurus, datum eſt*) *exiſſe in ſolitudinem, atque ibi ſedentem, diu ſecum multumque dubitaſſe, cum duas cerneret vias, vnam Voluptatis, alteram Virtutis, vtram ingredi melius eſſet.* Idem de Prodico Suidas.

A principio coniurationis vſque ad reditum noſtrum] A conſulatu Ciceronis, quo patefacta coniuratio eſt, ad conſulatum Lentuli et Nepotis, quo rediit ab exſulio: quod integri quinquennii ſpatium fuit.

Scientia] Quam tenes, et quam tua cum laude oſtendes vel in explicandis cauſſis rerum nouarum, vel in remediis incommodorum.

Cauſſis rerum nouarum] Sumptibus nimiis, imperii immoderati ac licentiae cupiditate: quae Salluſtius perſequitur.

Remediis] Quae ciuilibus malis adhiberi poſſunt, quaeque Cicero ipſe conſul adhibuit.

Perfidiam] Saepe fidem hominum accuſat in epiſtolis ad Attic. ad Q. Fr. ad Lentulum: nominatim vero ſe deſtitutum et inductum queritur a Pompeio, qui ſe numquam ei defuturum iurauerat, et ab Hortenſio, Catone, Arrio.

Caſus noſtri] Calamitates, quas ob patriam e coniuratorum inſidiis ereptam pertulit.

Varietatem] Quia varia fortuna ſum vſus: cum a ſumma dignitate ad vltimas miſerias inimicorum me detruſerit iniuria: rurſusque in patriam eximio cum honore, expetitus ab omnibus, redierim.

Habet enim praeteriti doloris ſecura recordatio delectationem] Quod in prouerbium abiit. vnde lib. 2. de Fin. c. 32. contra Epicureos, *quid*, inquit, *ſi etiam iucunda memoria eſt praeteritorum malorum? vt prouerbia nonnulla veriora ſint, quam veſtra dogmata. vulgo enim dicitur, iucundi acti labores.* vnde Virgilius lib. I. Aen. v. 203.

Forſan

— *Forſan et haec olim memi-niſſe iuuabit.*

Nec male Euripides:

Suauis laborum eſt praeterito-rum memoria.

Graecus autem verſus hic eſt:

Ἀλλ' ἡδὺ, τὸν σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

Caſus alienos ſine vllo dolore in-tuentibus] Lucretius lib. 2. v. 1.

Suaue, mari magno turbantibus aequora ventis,

E terra magnum alterius ſpecta-re laborem.

Mantineam] Vrbem Arcadiae, nobilitatam clade Lacedaemonio-rum, et victoria Epaminondae, Thebanorum ducis. Aemilius Pro-bus in Epaminonda c. 9. Iuſtinus lib. 6. c. 7. Strabo lib. 8.

Epaminondas] Quem ſummum ducem exterarum gentium videtur Cicero iudicare lib. 1. de Orat. c. 48. cum ait: *Vterer exemplis Africanorum et Maximorum; Epa-minondam atque Hannibalem, at-que eius generis homines nomina-rem.* et lib. 3. c. 34. *Pythagoreus ille Lyſias Thebanum Epaminon-dam, haud ſcio an ſummum virum vnum omnis Graeciae?*

Non cum quadam miſeratione delectat] Cum ex illius interitu mi-ſeratio, ex animi autem magnitu-dine conſtantia oriatur. Tuſc. 1. c. 40. *Quam me delectat Thera-menes! quam elato animo eſt! etſi enim flemus, cum legimus, tamen non miſerabiliter vir clarus emo-ritur.*

Clypeum eſſe ſaluum] Aliter Pro-bus in eius vita c. 9. cuius verba recitabo. *Epaminondas*, inquit, *cum animaduerteret mortiferum ſe vulnus accepiſſe, ſimulque ſi fer-rum, quod ex haſtili in corpore re-manſerat, extraxiſſet, animam ſta-tim amiſſurum, vſque eo retinuit, quoad renunciatum eſt, viciſſe Boeo-tios. Id poſtquam audiuit, ſatis, inquit, vixi: inuictus enim morior.* Cicero lib. 2. de Fin. c. 30. et de clypeo, et de victoria percuncta-tum Epaminondam oſtendit. *Non ego*, inquit, *iam Epaminondae, non Leonidae mortem huius morti an-tepono: quorum alter cum viciſſet Lacedaemonios apud Mantineam, ſimulque ipſe graui vulnere exani-mari ſe videret; vt primum diſpe-xit, quaeſiuit, ſaluusne eſſet cly-peus? cum ſaluum eſſe flentes ſui reſpondiſſent: rogauit, eſſentne fuſi hoſtes? cumque id quoque, vt cu-piebat, audiuiſſet, euelli iuſſit eam, qua erat transfixus, haſtam. ita multo ſanguine profuſo, in laetitia, et in victoria eſt mortuus. Cly-peum* ἀπὸ τοῦ κλέπτειν, quia corpus celet, appellatum Seruius ait: Pli-nius lib. 35. c. 3. ἀπὸ τοῦ γλύφειν, id eſt a ſculpendo: et irridet Gram-maticos, qui deducerent a cluendo. Trebellius Pollio in Claudii vita c. 3. videtur exiſtimaſſe, ex Gram-maticorum ſententia dicendum, *cly-peum*, non *clypeus*: vt ait: *Illi clypeus aureus, vel, vt Gramma-tici loquuntur, clypeum aureum ſe-natus totius iudicio in Romana cu-ria collocatum eſt.* Verum omnes poetae ſemper *clypeus*, numquam *clypeum*, dixere. quod ſi de ſoluta oratione Grammatici illi loqueban-tur, ne id quidem concedi poteſt, vt recitata proxime Ciceronis ver-ba declarant.

Themiſtoclis] Huius vitam Ae-milius Probus et Plutarchus expo-nunt.

Fuga] Fugit ad Artaxerxem, Perſarum regem, veritus iram Athenienſium, quibus in ſuſpicionem venerat initae cum Perſarum rege contra Graeciam ſocietatis.

Reditu] Reditum Themiſtoclis poſt fugam non inuenio. forte ſecutus eſt Cicero annales, quos neque Plutarchus neque Probus viderint, aut quibus habendam fidem non putarint: quando et de interitu eius aliter alios exiſtimaſſe, in Bruto c.11. legimus. Memini, cum homo ingenioſus, induſtriaque excellens, familiaris meus, Hieronymus Ferrarius, cui mortuo bene ſit, legendum opinabatur, *interitu*, pro *reditu*. quae coniectura, etſi diſſentit ab antiquis libris, tamen, quia cum ſententia congruit, praetermittenda non fuit.

Ordo ipſe annalium] Quo quaſi filo perpetua texitur hiſtoria.

Mediocriter] Non multum. viri autem excellentis ancipites variique caſus non mediocriter, id eſt multum, retinent. ſe ipſum alienis deſignat exemplis.

Retinet] Delectat. *retineri* enim videtur, qui libenter legit. Eodem modo verbum *capior* ad delectationem transfertur.

Quaſi enumeratione faſtorum] Vt faſti delectant, enumerandis rebus, quae ſingulis diebus agantur. vnde Ouidius *Faſtos* inſcripſit libros ſuos.

Exitu notabili] Vt notabilis fuit eius in patriam reditus poſt exſulii calamitatem.

Quo mihi acciderit optatius] Modus loquendi, pro, *quam ob cauſſam mihi acciderit optatius.* tale illud lib. 1. de Orat. c.27. *Stultitia excuſationem non habet: quia nemo videtur, aut quia creadus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus.*

Quaſi fabulam] *Fabulam* vocat, non quia fictae ſint res, ſed quia, tamquam fabula, varios actus habeat.

Et conſiliorum et temporum] Quaedam enim actiones conſiliis hominum proprie tribuuntur, quaedam temporibus potius quam conſiliis.

Non vereor, ne aſſentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar] Hoc dicit: certe me non putas aucupari gratiam tuam aſſentatiuncula quadam: cum ipſe te optime noueris.

Neque autem ego ſum ita demens] Eſſem autem demens, ſi laudari vellem ab eo, qui non ipſe propriam in me laudando ingenii gloriam conſequeretur. laudari enim ab eo velle, qui careat ingenio, dementis eſt. itaque me tibi aſſentari, non eſt cur exiſtimes: neque id ſane tibi in mentem venire arbitror.

Ille] De celeberrimis viris, et apud omnes fama cognitis, hoc pronomen vſurpamus, vt de Ageſilao infra. Alexandro autem quis maiorem nominis celebritatem conſecutus? qui paucis annis et Darium, vltimum Perſarum regem, et oceano tenus omnia ſuperauit, prolatis ab angulo Thraciae ad extremum orientem imperii terminis.

Apelle] Pingendi laude omnium clariſſimo.

Lyſippo] Vnde Horatius lib. 2. epiſt. 1. v. 239.

Edicto vetuit, ne quis ſe, praeter Apellem,

Pinge-

Pingeret, aut alius Lyſippo duceret aera,
Fortis Alexandri vultum ſimulantia. —

Addit Plinius lib. 37. c. 1. eundem Alexandrum vetuiſſe edicto, in gemma ſe ab alio ſcalpi, quam a Pyrgotele, eius artis clariſſimo. Tres vero hos artifices, et edictum Alexandri ſimul nominat lib. 7. c. 37. Apuleius autem lib. 1. Florid. Polycletum, non Lyſippum, ait fuiſſe, qui Alexandrum aere duxit.

Corporis ſimulacra] *Simulacrum* et *imago* ſunt idem, ab *effigie* quiddam differunt. idem eſſe, indicat id quod ſequitur infra: *qui neque pictam, neque fictam imaginem ſuam paſſus eſt eſſe.* nam ſimulacra iam vocauerat Cicero, pictam ab Apelle, fictam a Lyſippo imaginem Alexandri. ſunt igitur *ſimulacra* et *imagines*, quae pinguntur, et quae finguntur: *effigies* autem, contra Vallae ſententiam, eſt, quae fingitur, non quae pingitur: quod ipſum nomen arguit. et Cicero Tuſc. 3. c. 2. cum dixit, *eminentem effigiem virtutis*, ad ficta opera ſpectauit: cum vero ſubiunxit, *adumbratam imaginem gloriae*, ad picturam: non quod *imago* tantum picturae ſit, ſed quod, cum vocabulum generale ſit omnium ſimilitudinum, picturam quoque complectitur. *effigies* autem vel ſolida eſt, vt ſignum et ſtatua; vel expreſſa, vt caelatum opus, et quae in cera, anulo impreſſo, effingitur imago. latiorem igitur ſignificationem habet *ſimulacrum* aut *imago*, quam *effigies:* nec neceſſe eſt, vt *ſimulacrum* qui dicit aut *imago*, addat *effigies*; cum et *ſimulacrum* et *imago* ſimilitudines omnes comprehendant: itaque ſtatuam Ennii, quam Liuius lib. 38. c. 56. nominat, Valerius Max. lib. 8. c. 15. vocat *effigiem:* qui vero *effigies* dicit, interdum addit *ſimulacrum* aut *imago*, quaſi explanandi gratia, non quod re vera idem ſint: vt Cicero lib. 2. in Ver. c. 65. *Eius effigiem ſimulacrumque ſeruare.* et lib. 1. de Nat. deor. c. 37. *Verum ſit ſane, vt vultis, deus, effigies hominis, et imago.* A parte enim tranſimus ad totum, non a toto ad partem.

Ignotis nota faciebant] *Ignotis*, poſuit, non pro iis, qui ignorarentur, ſed qui ignorarent illa ſimulacra; vt id quod patitur, accipiatur pro eo, quod agit: antique. nam et Plautus in Pſeud Act. 4. ſc. 2. v. 39.

—— *Noui, notis praedicas,*

pro, iis qui nouerunt. Et noſter in orat. pro Coelio c. 2. *De dignitate, Coelius notis ac maioribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus, facile ipſe reſpondet.* Et lib. 4. in Ver. Liuius lib. 3. c. 44. *Notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat.* Et Curtius: lib. 5. c. 12. *Ignoti iumenta agebant.*

Nihilo ſint tamen obſcuriores clari viri] Hoc tum ad aliorum, virtute praeſtantium, tum ſuam etiam ad laudem ſcripſit. claritatem, inquit, et ſplendorem a mutis imaginibus virtus non accipit, ſed ingenii monumentis celebrata immortalem famam conſequitur. hoc Ageſilao contigit, quem Xenophon laudibus extulit. hoc et de me ipſo futurum confido, ſi in tua ſcripta peruenero. *Obſcuriores, clari viri:* nota contraria. ſic lib. 2. epiſt. 5. *obſcuro ſermoni, clariſſimam vocem* oppoſuit.

Spartia-

Spartiates] Spartanus: a Graeco Σπαρτιάτης. nomina ita deſinentia patriam ſignificant. et *Spartiata*, idem erat: nam vtroque modo dicitur: vt *Tegeates, Tegeata; Eleates, Eleata; Crotoniates, Crotoniata.*

Ageſilaus ille] Eorum, qui Spartae regnarunt, tum aliis virtutibus, tum bellicae rei ſcientia praeſtantiſſimus.

Perhibendus] *Perhiberi* dicitur id, de quo omnes conſentiunt. *Non minus perhibendus eſt Ageſilaus*, valet, non minore hominum conſenſu celebrandus. Tuſc. 1. c. 12. *Hinc Liber deus, Semele natus, eademque famae celebritate Tyndaridae fratres: qui non modo adiutores in proeliis victoriae populi Romani, ſed etiam nuncii fuiſſe perhibentur.*

Neque pictam neque fictam] Vt Alexandri pinxerat imaginem Apelles, finxerat Lyſippus. Ageſilaus ita ſenſit, non quod eſſet claudus, et breui corpore, vt apud Aemilium Probum in Ageſilao c. 8. Athenaeum lib. 14. Dionem Chryſoſtomum in oratione Corinthiaca ſcriptum eſt; ſed quod memoriae perpetuitatem a virtute potius, quam ab imagine corporis, exſpectandam duceret. qua de re Xenophontis Ageſ. c. 11. praeclara verba recitabo: Τοῦ μὲν σώματος εἰκόνα στήσασθαι ἀπέσχετο, πολλῶν αὐτῷ τοῦτο δωρεῖσθαι θελόντων, τῆς δὲ ψυχῆς οὐδέποτε ἐπαύετο μνημεῖα διαπονούμενος. ἡγούμενος τὸ μὲν, ἀνδριαντοποιῶν, τὸ δὲ, αὐτοῦ ἔργον εἶναι, καὶ τὸ μὲν, πλουσίων, τὸ δὲ, τῶν ἀγαθῶν.

Vnus enim Xenophontis libellus] Qui exſtat, de Ageſilai laudibus ita ſcriptus, vt imaginem animi atque ingenii, omni praeſtantiorem imagine corporis mirabiliter exprimat. Quem vero *libellum* appellat Cicero, tempori ſeruiens, eundem Themiſtius in oratione, qua Caeſari gratias agit, *longum librum* vocat, et ab eo ſcriptum ait, vt Ageſilao gratiam referret, quod eius opera a Spartanis agro donatus eſſet. Videndus Xenophon lib. 5. ἀναβάσεως. Pauſanias in Eliacis lib. 1.

Omnes omnium] Cum lepore. vt lib. 7. epiſt. 32. *Omnia omnium dicta in me conferri.* Et pro Milone c. 12. *Omnia omnibus minabatur.* Catullus de Lesbia carm. 85. v. 6.

Omnibus vna omnes ſurripuit Veneres.

Imagines omnium ſtatuasque ſuperauit] Cum de ſtatuis etiam *imago* dicatur; ſine cauſſa, *ſtatuas* videtur addidiſſe. verum addidit, quia proxime non de omni, ſed de picta tantum et ficta imagine locutus erat: nec eo genere ſtatuae omnes comprehenduntur: ſunt enim non modo fictae, id eſt aeneae, vt Alexandri ſtatua a Lyſippo facta, et Sp. Caſſii, quam Plinius lib. 34. c. 6. nominat: verum etiam marmoreae, quae ſcalpuntur. vt igitur Xenophontis librum omnibus omnium ſimulacris Cicero praeferret; marmorea etiam opera, quae antea non nominauerat, pictis et fictis adiunxit.

Timoleonti] Corinthio, cuius res geſtas Timaeus expoſuit. vitam eius ab Aemilio Probo et Plutarcho ſcriptam habemus. Timaei ſcripta perierunt.

Herodoto] Qui nouem libros Muſarum nominibus inſcripſit; et in eorum ſeptimo et octauo, quorum

rum alteri Polymniae, alteri Vraniae nomen eſt, Themiſtoclis virtutem et prudentiam ſingularem oſtendit. *Patrem hiſtoriae* lib. I. de Leg. c. I. Cicero vocat, quia princeps hiſtoriam ornauerat, vt idem Cicero lib. 2. de Orat. c. 13.

Sigaeum] Troiae promontorium.

Dixit] His verbis: O *fortunate adoleſcens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inueneris.* In orat. pro Archia c. 10. et Plutarchus in vita.

Naeuianus] Apud Naeuium poetam.

A laudato viro] Abs te, pater, laudato viro. alloquebatur enim patrem Hector apud Naeuium, vt ex lib. 15. epiſt. 6. cognoſcitur.

Quod nonnulli ſaepe reprehenderunt] Itaque prouerbio reprehenditur: *Te ipſum laudas, tamquam Aſtydamas.*

Multorum exemplo] L. Sulla Commentariorum libros 22. vt auctor eſt Plutarchus, compoſuit de rebus ſuis M. Scaurus, ille princeps ſenatus, tres libros de vita ipſius acta perſcripſit, quos memorat Cicero in Bruto c. 29. et Tacitus in Agricolae, ſoceri ſui, vita. c. I. eiusdem Scauri aequalis et inimicus, P. Rutilius vitam ſuam litteris mandauit, forſitan aemulatione permotus. Hos maxime, et alios quoque Cicero ſignificat.

Verecundius ipſi de ſeſe ſcribant] *Impeditum, ſe ipſum laudare,* dixit Caecina in epiſtola ad Ciceronem lib. 6. 7.

Praecones ludorum gymnicorum] Praecones in ludis gymnicis erant poetae Melici, qualis fuit Pindarus, et alii, qui lyra et cantu certatim Olympionicarum laudes et praeclara facta celebrabant. ex magno autem poetarum numero, qui ceteris ingenio praeſtitiſſe putabatur, is et Olympionici coronam imponebat; cum tamen eius patriam, non eum, coronari pronunciaret; et ipſe, tamquam poetico certamine victor, ab alio poeta, eum laudante, coronabatur. Plinius lib. 16. c. 4. *Ludi* autem *gymnici* erant, in quibus nudi exercebantur, apud vrbes Graeciae, Elidem, et Piſas. eadem *Olympica certamina* vocabantur. nam, quae Piſae, *Olympia* poſtea appellata. Nudi autem certabant, vt apud Pollucem ſcriptum eſt, lucta, curſu, pugillatione, diſco, ſaltu. Vide Plutarchum περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως. Horum ludorum inuentorem Arcadem Lycaonem Plinius nominat lib. 7. c. 56.

Ceteris victoribus] Olympionicis, qui non a quouis poeta, ſed a victore coronabantur. *Ceteris*, igitur dixit, quia ipſi quoque praecones, quos fuiſſe poetas diximus, victores erant, itaque poſt ludorum miſſionem corona donabantur.

Coronas] Oleaſtri. Plinius lib. 15. c. 4. et lib. 16. c. 44. et Plutarchus in Catone.

Se victores eſſe] Praeconum quoque certamen fuiſſe, tum ex hoc admonemur loco, tum ex Pauſania, cuius haec ſunt verba Eliac. α. Σαλπιγκταῖς δὲ ἐφεστηκόσιν αὐτῷ, καὶ τοῖς κήρυξιν ἀγωνίζεσθαι καθέστηκε.

Alacres animo ſumus] Plus omnino ſignificauit, quam ſi *cupimus* aut aliquid ſimile dixiſſet; nam in alacritate index laetitiae motus ineſt.

Suſcipis

Suſcipis cauſſam] Saepe iam dixi, *cauſſam* pro eo, quod agitur, vſurpari.

Commentarios] Perpetuam ac diligentem, nullis ingenii luminibus diſtinctam, rerum narrationem. *Commentarii* enim dicuntur, qui materiam hiſtoriae praebent. In Bruto c.75. de Caeſaris commentariis: *Nudi ſunt, recti, et venuſti, omni ornatu orationis, tamquam veſte, detracto. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volent illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit.*

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Ciceronem in obitu filiae Lucceius litteris conſolatus erat. eae litterae quantum profecerint, et ſimul quam omnis recuperandae reipublicae ſpes amiſſa ſit, haec epiſtola demonſtrat. Caeſare IV. conſule, ſine collega.

EXPLANATIO.

Beneuolentiam] Quae ipſa per ſe valet ad conſolandum; coniuncta vero pari prudentia, multo plus.

Pari prudentia] Rationibus ad leuandum curas accommodatis.

Non aliunde pendere] Quod perfectae virtutis eſt: ſine qua fortunam quotidie cogimur timere. *aliunde* igitur *pendet*, qui extrinſecus, id eſt ab ipſa fortuna, exſpectat omnia. Haec tota ſententia ex Platonis Epitaphio ſumpta eſt: Ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, ἢ ἐγγὺς τούτου, καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις αἰωρεῖται, ἐξ ὧν ἢ εὖ ἢ κακῶς πραξάντων πλανᾶσθαι ἠνάγκασται καὶ τὰ ἐκείνου, τούτῳ ἄριστα παρεσκεύασται ζῆν.

Aut bene, aut male] Fortunae enim arbitrio vel beatam vitam vel miſeram exſpectat, qui virtute caret.

Suſpenſas] Minime firmas. incerta enim ſunt, quae in fortuna ponuntur. Praeclare in hanc ſententiam pronunciauit illa Cicero in Parad. 2. *Nemo poteſt non beatiſſimus eſſe qui eſt totus aptus ex ſeſe, quique in ſe vno ſua ponit omnia. cui ſpes omnis, et ratio, et cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil poteſt eſſe certi; nihil, quod exploratum habeat, permanſurum ſibi vnum diem.*

Tempeſtatum] Aduerſa tempora *tempeſtates* vocat, translatione vſus, vt lib. 4. epiſt. 3. *Multo ante, tamquam ex aliqua ſpecula, proſpexi tempeſtatem futuram.* Cum, inquit, ego quoque fortunae vim contemnerem, praeſidii ſatis eſſe ad omnes caſus in vna virtute exiſtimaram; ab hac tamen ſententia, temporibus vexatus, prope deſciveram: ſed me labantem confirmarunt litterae tuae.

Concurſu] Concurrentibus in me calamitatibus, ſuoque impetu inſitam illam opinionem non omnino quidem, ſed aliquantum labefactantibus atque conuellentibus.

Conuulſa]

Conuulſa] Metaphorae concluſio: quam in verbo *excidiſſet*, inſtitutam, verbis deinde ſimilibus exceptam, et ad exitum ſententiae conſeruatam videmus. *Conuellere* autem plus aliquanto ſignificat, quam *labefactare*. nam *labefactare* mouere eſt, non amouere et auferre: *conuellere* vero, ita mouere, vt ſeparatio ſequatur. itaque ſeorſum, quaſi diuerſa, ponuntur in orat. pro Cluentio c. 2. *Si quam opinionem iam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio conuellet, ſi oratio labefactabit.* et lib. 2. de Orat. c. 51. *Ne conuellere adoriamur ea, quae non poſſint commoueri.*

Proximis litteris] Binis igitur litteris Ciceronem Lucceius conſolatus erat. nam de poſterioribus in eo ſignificat, *cui te opitulari et video.* de prioribus, cum ait: *et id feciſſe etiam proximis litteris, multumque profeciſſe ſentio.*

Sed etiam declarandum] Poteſt enim obſcura eſſe ſignificatio, cum non omnia ſigna perſpicue demonſtrent; declaratio non poteſt. Pro Milone c. 2. *Si vnquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, vbi ſua ſtudia erga fortes et bonos ciues, quae vultu et verbis ſaepe ſignificaſſent, re et ſententiis declararent.*

Itaque] Quiddam accederet ad ſententiam, ſi legeretur, *atque*. nec tamen, *itaque*, reiicio, praeſertim ab antiquis libris comprobatum.

Haec aliquando futura meliora] Hic locus oſtendit, Lucceii conſolationem adhibitam eſſe non ad eam tantum ſollicitudinem, quam ex obitu filiae Cicero capiebat, ſed ad moerorem etiam ex reipublicae pernicie ſuſceptum. idemque confirmatur infra, in eo loco: *Et domeſtica feremus, vt cenſes: et publica paullo etiam fortius fortaſſe, quam tu ipſe, qui praecipis.*

Caſus gladiatorii] Gladiatorum ſimilitudine Lucceius probare ſtuduerat, non eſſe penitus de republica deſperandum: cum ſaepe, qui iam victus ab aduerſario gladiator videtur, is ita conualeat, vt victorem proſternat.

Vetabant] Non quod re vera proficerent, ſed eo ſpectabant, vt ad aliquam ſpem traducerer. ex quo videbam, te aliqua ſpe teneri: cum ego prorſus deſperem.

Cum aliquid ſperes] Cum ego nihil ſperem: et, qui nulla ſpe tenetur, eum eſſe fortem quis non miretur?

Ita affectum] Eo calamitatis et miſeriae redactum.

Fractum debilitatumue] Vt enim integris firmitas, ita fractis debilitas ineſt. ſic lib. I. epiſt. 9. *In te potiſſimum fractam illam et debilitatam vim ſuam contulit.* Pro Flacco c. 26. *Auctoritate tanta eſt,* (Athenienſium vrbs) *vt iam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen huius vrbis laude nitatur.* Lib. I. de Orat. c. 26. *Adoleſcentulus ſic initio accuſationis exanimatus ſum, vt hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit, ſimulac me fractum ac debilitatum metu viderit.*

Monimentis ERN. *Monitis*] Tantam apud ſe eſſe Lucceii auctoritatem oſtendit, vt, quamquam de republica prorſus actum putet, dolorem tamen, eo monente et praecipiente, abiicere decreuerit.

Domeſtica] Interitum filiae.

Spes

Spes aliqua] Ob rationes a te collectas, maximeque ob gladiatorios caſus.

Vt tu tamen idem] Adductis iam rationibus ad aliquam ſublevandae reipublicae ſpem accommodatis, ad illam poſtremo conſolationem Lucceius confugerat, vt diceret, vel in ſumma deſperatione fortitudinem tamen eſſe Ciceroni praecipue retinendam. cur enim qui maximas res, aduerſis patriae temporibus, fortiſſime geſſerit, idem non perpetuo ſe ſui ſimilem, id eſt, fortem conſtantemque praebeat?

Conſcientiae] Quod eſt maximum ſolatium in malis. lib. 4. epiſt. 3. *Me quidem multa iam conſolantur, maximeque conſcientia conſiliorum meorum.* et lib. 6. epiſt. 1.

Te auctore] Conſilio tuo.

Geſſimus] Catilinae tempora ſignificat. tunc enim maxime virtus Ciceronis enituit: et eas ſaepe res glorioſe commemorat.

Ab animo cuiusquam, aut conſilio hominis] In opprimenda coniuratione non animi tantum, ſed conſilii quoque praeſtantia opus fuit. ideo coniungit vtrumque in epiſt. 7. cum ait: *Quae, cum veneris, tanto conſilio, tantaque animi magnitudine a me geſta eſſe cognoſces.*

Aliquid] Quid amplius potuit? Nimirum haud paullo plus, quam ſatis eſt, auidior gloriae fuit Cicero noſter: quod ipſe ad Dolabellam ſcribens, lib. 9. epiſt. 14. ingenue confeſſus eſt. nos autem amemus ingenium, et imitemur, quantum licet, eloquentiam, cuius in illo praeſtantiſſimum habemus exemplum: ſi qua tantis virtutibus adſperſa labes fuit, vt eſt ſaepe naeuus aliquis in pulcherrimo corpore, diſſimulemus potius, quam reprehendamus.

Ad ea] Ad illa praeclara philoſophiae ſtudia, quae maxime poſt euerſam rempublicam coluit: quod eius indicant ſcripta, de Officiis, de Finibus, Tuſculanae diſputationes, et alia.

Secundae res ornantur] Quia philoſophiae praeceptis ita nos gerimus in ſecunda fortuna, vt ab omnibus temperantiae laudem conſequamur.

Aduerſae adiuuantur] Tum quia philoſophiae tractatio ita delectat, vt a ceteris moleſtiis animum abducat: tum etiam, quia, quod abſit a culpa, non eſſe malum perſuadet, ideoque nec magnopere dolendum. Laudat eadem ſtudia lib. 4 epiſt. 3. et lib. 6. epiſt. 12. et lib. 9. epiſt. 2. 3. et alibi ſaepe.

Iisdem ſtudiis] Sic malo, vt eſt in duobus antiquis libris, quam, vt in duodecim, *iisdemque ſtudiis.* copulam non video neceſſariam eſſe, et additam ſuſpicor e coniectura, quod illud, *animorum coniunctione*, ad verbum *fruemur*, referendum videretur: cum a ſe ipſo potius regatur; vt ſit: ideo ſimul eſſe videbimur, quia fruemur iisdem ſtudiis, animis coniunctis.

EPISTO-

EPISTOLAE XIV.
ARGVMENTVM.

Duas ad Ciceronem Lucceius conſolatorias miſit epiſtolas; et vtrique Cicero reſpondit. Lucceii prior deſideratur; Ciceronis vtraque exſtat. In hac quaerit primum cauſſam Lucceius, cur ab vrbe Cicero abſit; laudat, ſi ſolitudinem ſequitur, vt otio ad ſcribendum abundet; non probat, ſi moeroris cauſſa, ob filiae mortem ſuſcepti: deinde rationes, cur dolori finem facere debeat, ſubiungit. ad rationes poſtremo preces addit, ſibi vt hoc tribuat roganti, ne diutius angatur. Claudit epiſtolam amoris et modeſtiae ſignificatio. Eodem anno ſcripta.

EXPLANATIO.

Quam diſceſſeras] Cur hoc mendoſum ſuſpicati quidam ſint, quibus placuiſſe video, *quam diſceſſerat*, non equidem intelligo; praeſertim cum antiqui omnes libri, quibus quidem ego nunc vtor, cum vulgata lectione conſentiant.

Hinc] Ab vrbe.

Solitudine] In quam ſe poſt obitum filiae Cicero contulerat. Lib. 12. ad Attic. epiſt. 13. *Me haec ſolitudo minus ſtimulat, quam iſta celebritas. te vnum deſidero; ſed litteris non difficilius vtor, quam ſi domi eſſem: ardor tamen ille vrget et manet, non mehercule indulgente me, ſed tamen non repugnante.* Et ibidem, epiſt. 14. 15. 16. 18. 21. 22.

Cum ſcribas] Scripſit in ſolitudine librum de Conſolatione ad ſe ipſum. ſcripſit etiam libros quinque de Finibus: quod vtrumque ex epiſtolis ad Atticum intelligitur.

Quorum conſueſti] Quorum aliquid agere conſueſti. Graeca figura.

Lacrimis et triſtitiae] Fletus et moeror dolentis animi ſigna ſunt. quae tamen ſaepe ratio minuit, interdum etiam plane tollit. propterea Ciceronem hortatur Lucceius, vt a lacrumis triſtitiaque abſtineat.

Non poſſum te non, ſi concedis] In vulgatis libris, *nec poſſum.* malui, *non poſſum*, vt habent omnes antiqui libri. alterum *non*, quod refertur ad verbum *accuſare*, paullo videtur durius. verum in antiquorum ſcriptis, vnde haurimus vbertatem Latinae linguae, excuſanda omnia, non omnia tamen imitanda. quamquam hic veterum librorum diſſenſio nonnullam mendi ſuſpicationem affert. alii enim habent, *non poſſum te, nam ſi concedis:* alii, *non poſſum te, ſi non concedis:* alii, *non poſſum te, nam ſi non concedis.*

Aperta non videbis] Quid enim apertius, quam, nihil profici querelis?

Duplicavi] Augetur enim dolor retractando.

Vel noſtram communem] Vel ita viue, vt viuimus omnes: vel, ſi noſtram conſuetudinem imitari non vis, viue ſaltem, vt ſolebas ipſe; ſequere eam conſuetudinem, quae tua ſolius ac propria fuit, vt ab iſto angore te liberes.

Tuam ſolius] Sic pro Q. Roſcio c. 1. *Paullo ante M. Perpernae, P. Saturii tabulas poſcebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, ſolius flagitamus.* Liuius lib. 2. c. 8. *Gratae in vulgus leges fuere, quas cum ſolus pertuliſſet, vt ſua vnius in his gratia eſſet; tum deinde comitia collegae ſubrogando habuit.*

Propriam] Si non impetro, vt ad communem, ſaltem, vt ad tuam conſuetudinem redeas, et peto, et impetrare debeo.

Studio] Minuendi doloris tui cupiditate.

Contrariae] Nam neque plura ſcribo, ne te obtundam: et plura tamen libenter ſcriberem, ne permaneres in incepto, id eſt, ne ſuſceptum dolorem diutius ferres. Fortaſſe autem dixit, *cupio non obtundere te*, quod alteris iam litteris antea conſolatus erat.

In altera] In hoc ſtudio meo leuandi doloris tui.

In altera] Quod hortor et rogo, vt iſtis te moleſtiis laxes.

Non offendas] *Offendere* quinque modis accipitur. Aut enim eſt *laedere:* quae notiſſima ſignificatio eſt: propterea ſuperſedebo exemplis. Aut *reperire*: vt lib. 1. epiſt. 9. *Non offendes eundem bonorum ſenſum, Lentule, quem reliquiſti.* Et lib. 4. epiſt. 14. *Ego tam miſero tempore nihil noui conſilii cepiſſem, niſi in reditu meo nihilo meliores res domeſticas, quam rempublicam offendiſſem.* Aut *incidere:* vt lib. 2. de Inuent. c. 2. *Quod ſi in ceteris quoque ſtudiis a multis eligere homines commodiſſimum quodque, quam ſeſe vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent.* Aut *peccare*, vel aliquid committere, vnde exiſtimationis, honoris, beneuolentiae iactura fiat: vt lib. 1. epiſt. 7. *Si cecidiſſet vt volumus et optamus, omnes te et ſapienter et fortiter; ſin aliquid eſſet offenſum, eoſdem illos, et cupide et temere feciſſe, dicturos.* Et lib. 2. epiſt. 18. *Si dignum ſe maioribus ſuis praebuerit, (vt ſpero, et opto,) tua laus ex aliqua parte fuerit. ſin quid offenderit, ſibi totum, nihil tibi offenderit.* Et lib. 10. ad Attic. epiſt. 4. *Eumque perturbatum, quod intelligeret, ſe apud ipſam plebem offendiſſe de aerario.* Et pro Cluentio c. 23. *Qui bis apud eos iudices offendiſſet.* Aut paſſiue ſumitur: quae minus nota ſignificatio eſt. non enim eſt hic, *offendas*, pro *pecces*, vt credidit homo doctus, exemplis adductus alio ſpectantibus, ſed pro *offendaris.* quod ipſe probat Cicero. nam lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Si quis eſt*, inquit, *in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris; huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tuae commiſeris.* Lib. 1. in Ver. c. 25. *Hoſpes Ianitor, qui nihil ſuſpicaretur, veritus, ne quid in ipſo ſe offenderit, hominem ſumma vi retinere coepit.* Et Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 32. *At, credo, ſi Caeſarem probatis, in me offenditis.* Quae ſi attendantur, profecto patiendi vim potius habere videbuntur, quam agendi.

EPISTOLAE XV.

A R G V M E N T V M.

Quaerenti Lucceio, cur ab vrbe abſit, eiusque ſollicitudines minuere conanti, ad vtrumque reſpondet: lugere ſe non tam filiae obitum, quam reipublicae tempora; in vrbe non eſſe, quod in ea nihil iucundum, odioſa omnia.

E X P L A N A T I O.

Dicerem, iucundus] Dixi iam, nihil eſſe iucundum, quin idem gratum; non contra: nam ſaepe multa grata, non eadem iucunda. lib. 4. epiſt. 6. *Cuius officia, iucundiora ſcilicet ſaepe mihi fuerunt; numquam tamen gratiora.*

In omne tempus] Ad temporis et nomen ipſum, et ſignificationem vtimur particula *in.* Lib. 11. epiſt. 14. *In multa ſecula videbamus rempublicam liberatam.* Et in orat 3. in Rullum c. 2. *Qui otii et concordiae patronum me in hunc annum reipublicae profeſſus ſim.*

Ob eam vnam cauſſam] Ob interitum filiae: quo equidem angor, ſed non haec vna me torquet cura, verum illa ſimul, quod nec ab amicis, qui ſuperſunt pauciſſimi, nec ab ipſa republica, quae ipſa quoque interiit, nec mehercule a litteris, quae negare perfugium videntur, ſolatium petere poſſum. Eripuit igitur mihi iucunditatem in omne tempus non tam filiae mors, quam amiſſio reipublicae et amicorum: quae remedia tanti vulneris eſſe debebant.

Quam tu ſuſpicaris] Scripſerat enim Lucceius: *Sin autem, ſicut hic dum eras, et lacrimis ac triſtitiae te tradidiſti.*

Leuiſſimis et amantiſſimis verbis] Ita enim ſcripſerat Lucceius, vt et modeſtiam ſuam, et eximiam in Ciceronem beneuolentiam oſtenderet.

Re grauiter accuſas] In eo loco: *Tu ſolus aperta non videbis?*

Illius tanti vulneris] Cruciatus ex obitu filiae ſummus translatione demonſtratur. eſt enim acerbus vulnerum dolor, eoque magis, quo grauiora ſunt. ideo ſatis non putauit, *vulneris*, ſed addidit, *tanti.* ſic ad Sulpicium, lib. 4. epiſt. 6. *Hoc tam graui vulnere.*

Habuimus enim fere communes] Propterea ſcis, quam non multi ſuperſint.

Occiderunt] Ciuili bello Caeſaris et Pompeii, vt duo Lentuli, L. Domitius, M. Bibulus, Ap. Claudius, L. Scipio, conſulares omnes.

Obduruerunt] Vt M Marcellus, qui Mitylenis in exſilio maluit, quam in patria ſeruitute oppreſſa vitam ducere. poſtea tamen, Ciceronis litteris, reditum ſuadentibus, permotus, cum ad vrbem ſe conferret, in itinere a familiari ſuo Magio Cilone occiſus eſt. lib. 4. epiſt. 12.

Vetuſtas] Vetus notitia. lib. 10. epiſt. 10. lib. 11. epiſt. 16. lib. 13. epiſt. 32

In Tuſculano] Quae villa fuerat antea . Sullae dictatoris. Plinius lib. 22 c. 6.

Vicinitas non requiritur] Poſſunt ciues, licet prope non habitent, crebro tamen, nec vllo incommodo, ſimul eſſe, quia forum commune ſit, quo omnes quotidie fere coeunt.

Florere] Gratia, auctoritate, gloria. lib 4. epiſt. 13. *In qua vrbe modo gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus.*

Oporteret] Quia ſenibus rerum pro republica geſtarum, optimorumque conſiliorum praemia ſunt gratia, auctoritas, gloria.

Viuere etiam puderet] Amiſſa libertate, ſine qua bonis ciuibus dulce nihil eſt. lib. 4. epiſt. 13. *Saepius mihi veniebat in mentem, queri, quod ita viuerem, quam gaudere, quod viuerem.* Et lib. 7. epiſt. 3. *Vbi non ſis, qui fueris, non eſſe cur velis viuere.*

Domeſticis] Non domeſticis ornamentis, ſed ſolatiis: ornamentis autem forenſibus. nam, cum eum reipublicae calamitatibus moerentem conſolari filia ſoleret; domeſticum quoque, illius morte, ſolatium amiſerat. lib. 4. epiſt. 6. *Mihi, amiſſis ornamentis iis, quae ipſe commemoras, quaeque eram maximis laboribus adeptus: vnum manebat illud ſolatium, quod ereptum eſt.* Et in eadem, paullo poſt: *Non enim, vt tum me a republica moeſtum domus excipiebat, quae leuaret: ſic nunc, domo moerens, ad rempublicam confugere poſſum, vt in eius bonis acquieſcam.*

Forenſibus ornamentis] Honeſtate, dignitate, honoribus. haec enim nominat Sulpicius lib. 4. epiſt. 5. et Cicero reſpondens *ornamenta ſua* vocat. Poteſt etiam referri ad gratiam, auctoritatem, gloriam: quibus cum antea Cicero floruiſſet, caruit omnino poſt interitum reipublicae, idque ſcribit lib. 9. epiſt. 13.

Quid enim aliud facere poſſum] Sublata reipublicae adminiſtrandae facultate.

Ipſae illae] Quibus vtor aſſidue.

A portu] In eas enim ego me, tot malis vexatus, tamquam ex tempeſtate in portum recepi: ſed eiicior et excludor: hoc eſt, ne in iis quidem acquieſco: quandoquidem exprobrare mihi videntur, quod in ea vita maneam, in qua miſeria ſemper eadem futura ſit. oderunt enim turpia: nec ſeruitute quidquam turpius.

In qua nihil inſit, niſi propagatio miſerrimi temporis] Quod Plautus dixit in Trin. Act. 2. Sc. 2. v. 59.

—— *Illi producit vitam ad miſeriam.*

Hic] Quae cum ita ſint, tu tamen ea me abeſſe vrbe miraris. ſubiungitur admiratio narrationi: vt lib. 7. epiſt. 13. *Hic tu me etiam inſimulas.* Lib. 5. in Ver. c. 52. *Hic tu etiam dicere audebis, Eſt in iudicibus ille familiaris meus, eſt paternus amicus ille?* Pro Archia c. 4. *Hic tu tabulas deſideras Heracleenſium publicas.* Sic lib. 1. epiſt. 9. *Hic ego, quantum humano conſilio efficere potui, circumſpectis rebus omnibus, rationibusque ſubductis, ſummam feci cogitationum mearum omnium.*

Fori, curiae] Iudiciorum, et ſenatus. nam in foro iudicia, in curia ſenatus habebatur. lib. 4. epiſt. 6. *Nihil in foro agere libebat: adſpicere curiam non poteram.*

Medici-

Medicinam] Perfugium, ſolatium, portus, medicina, remedium vulneris, eodem ſpectant: quibus nominibus Cicero vtitur in hac epiſtola.

Doloris obliuionem] Aberrationem quandam a dolore. ſic enim appellauit lib. 12. ad Attic. epiſt. 38. *Si, qui me*, inquit, *fractum eſſe animo, et debilitatum putant, ſciant, quid litterarum et cuius generis conficiam; credo, ſi modo homines ſint, exiſtiment me, ſiue ita leuatus ſim, vt animum vacuum ad res difficiles ſcribendas afferam, reprehendendum non eſſe; ſiue hanc aberrationem a dolore delegerim, quae maxime liberaliſſima, doctoque homine digniſſima, laudari me etiam oportere.*

Quodſi id egiſſemus] Si id vtrique noſtrum curae fuiſſet, vt vna eſſemus.

Propter quotidianos metus] Qui enim quotidie timet, non modo non agit, ſed ne cogitat quidem ea, quae agenda eſſent.

Omne tempus] Poſt ſuum a Theſſalica pugna reditum in Italiam.

Offenderet] Offenderet quidem, ſed non tam grauiter. nam, ſi eſſemus vna; teque non ita, vt horis omnibus timeo, male affectum viderem; et minus angerer.

Moeror meus] Tu quoque leuiorem, quam nunc, ex moerore meo moleſtiam praeſens ſuſciperes. amor enim maiora fingit omnia.

Conſequamur] Non dicit, *curemus*, ſed, *conſequamur*. ſitum enim id erat in vtriusque poteſtate. paullo ante, *nec mehercule*, inquit, *intelligo, quid impediat.*

Aptius] Ne tua me valetudo, te moeror meus offendat.

EPISTOLAE XVI.
ARGVMENTVM.

Moerentem Titium interitu filii conſolatur. Orditur autem primum a dolore ſuo; quia communicatio doloris quaſi quaedam conſolatio eſt: deinde ſuam commemorat beneuolentiam, qua commotus ad conſolandum aggreditur: poſtremo, languentem amicum ſpe confirmat, cum opem afflicto aliquam pollicetur. Tres igitur partes tamquam prooemii loco ſunt. Conſolatio autem multiplex eſt et copioſa, ab ingenii doctrinaeque fontibus deriuata. Angeris interitu filii. Quid? tibine ſoli ante diem eripiuntur filii? naſcimur omnes ea lege, plurimis vt afficiamur incommodis; itaque non debes aut propriam et praecipuam conditionem poſtulare, aut communem recuſare. quis porro quod nullo vitare conſilio poteſt, id cum euenerit, angatur? haec ſi ratio parum ad minuendam ſollicitudinem proficit; adde exempla, quaeque aliis eadem, aut ſimilia contigerint, animaduerte; ne nimium iſto caſu, quaſi proprium tibi fortuna vulnus inflixerit, ingemiſcas. Haec, atque huius generis alia, vt ad leniendum dolorem vehementer apta, litterarum monumentis mandanda ſapientiſſimi homines cenſuerunt: eaque nos in ore ſemper atque in animo habere debemus: ſed nulla magis conſolatio proficiet, quam ſi miſerias

 horum

horum temporum, et ſtatum noſtrae ciuitatis tibi ante oculos propones. quis enim, cum probitati, aut bonis artibus, atque adeo libertati et ſaluti nihil iam relictum ſit loci, filios habere cupiat, ac non potius beatum ſe, quia nullos omnino ſuſceperit, exiſtimet? ſin aliquis eos amiſit, non ille quidem propterea beatus eſt, (nec enim gaudere debemus liberorum interitu, neque id natura patitur,) ſed certe minus miſer, quam ſi eosdem, ſtante, aut ſaltem non penitus euerſa republica, perdidiſſet. Age, concedis haec eſſe vera. nec infeliciter cum iis eſſe actum, qui tam miſeris temporibus a vita diſceſſerunt: ſed incommodo tuo moeres liberorum ſuauitate priuatus. Fateor id quidem acerbum eſſe: verumtamen cum te antea ſemper et priuatis in rebus et publicis praeſtitiſti, tuendum tibi vt ſit grauitas, et conſtantiae ſeruiendum. Venit etiam in mentem, ideo te fortaſſe cruciari, quod eos, qui mortui ſunt, verſari in miſeriis putes. Mihi vero quod ſaepiſſime legi, et audiui, vel miſeria nulla videtur eſſe in morte, ſi caret ſenſu; vel ſi reſidet in ea ſenſus, immortalitas potius appellanda, quam mors. Verum finge, miſeros eſſe, qui occiderunt. nihil in morte grauius eſſe poteſt, quam quae reipublicae impendent. Poſtremo, cum omnes luctus vetuſtate tollantur, impetret ſtatim ratio, quod impetratura aliquando dies eſt. Quo anno ſcripta, non liquet: mihi tamen poſt Pharſalicum ſcripta proelium videtur ex iis verbis: bona, aut denique aliqua republica, *quod ante victum Pompeium, vt opinor, non diceret. Eodem illud ſpectat:* hoc grauiſſimo, et peſtilentiſſimo anno. *Et illud:* quid eſt enim iam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis ſtudiis, bonis artibus, ſed omnino libertati ac ſaluti loci?

EXPLANATIO.

Etſi vnus] Non diſſimile principium epiſt. 18.

Tantum cepi doloris] Hoc ipſo iam incipit conſolari. nam doloris communicatio ſolatii nonnihil afferre ſolet. lib. 4. epiſt. 6. *Quantum*, inquit, *praeſens me adiuuare potueris, et conſolando, et prope aeque dolendo, facile ex eo intelligo.* Sic Sulpicius lib. 4. epiſt. 5.

Longius] Dolemus vterque, ſed impari dolore; cum tu filium lugeas, ego tuo dolore doleam.

Tamen] Non ſtatim igitur eum conſolatus eſt, audito interitu eius filii.

Peruulgata] Quae patet omnibus: ſed nos propriam quandam e ſtatu noſtrae ciuitatis conſolationem capere debemus; qui eiusmodi eſt, vt beatiſſimi videantur, qui liberos non ſuſceperunt, minus autem miſeri, qui his temporibus amiſerunt, quam ſi eosdem bona, aut denique aliqua republica perdidiſſent. Conſolatio haec a communi omnium hominum conditione ſumitur, vt epiſt. 18. et lib. 6. epiſt. 6. altera, quae ſequitur proxima, a temporum ſtatu: quod idem notauimus infra, in epiſt. 18.

Ea lege natus] Interpretatio antecedentium verborum.

Vt omnibus telis fortunae propoſita ſit vita noſtra] Quod etiam ſenarius ille Naeuii poetae docet:

Pati

Pati neceſſe eſt multa mortalem mala.

Accidiſſe] Cum aduerſi aliquid nobis accidit, euenta aliorum memoria repetamus.

Neque hae ERN. *Haec*] Conſolationem vnam propoſuit; deinde ſubiunxit, *haec*, quaſi non vnam ſolam propoſuiſſet. verum, quae conſolationis vnius partes ſunt, *conſolationes* appellat. partes autem hae ſunt, vna, *homines nos vt eſſe meminerimus*; altera, *neque eſſe recuſandum*; tertia, *ne tam grauiter*; poſtrema, *euentisque aliorum.*

Vſurpatae] In ſermonibus vſurpatae; atque etiam ſcriptis conſignatae. nam *vſurpari* dicitur, quod vſitatum antea, ſermonibus refertur, vt Phil. 2. c. 14. *Quod ſi te in iudicium quis adducat, vſurpetque illud Caſſianum, Cui bono fuerit.* et alibi.

Memoriaeque litteris proditae] Scriptis ab hominum obliuione vindicatae. Poſuit idem aliis modis, vt, *memoriae proditae, litteris proditae.* verum, *memoriae litteris proditae*, ita dixit, quaſi, memoriae proditae litterarum adiumento.

Status ipſe noſtrae ciuitatis] Quem intuens diligere vitam nemo debet.

Aut denique aliqua] Oſtendit, nullam eſſe rempublicam. quo adducor, vt poſt interitum Pompeii ſcriptam epiſtolam exiſtimem.

Tuum deſiderium] Quia deſideras, quos amiſiſti.

Tuarum rerum cogitatione] Non puto, *tuarum rerum*, de fortunis dici, ſed de liberis immatura morte ereptis: vt ſit, *tuarum rerum*, pro, *tuorum incommodorum:* quod indicant et quae antecedunt, et quae ſequuntur.

Vniuerſum] Dixit iam, *ſtatui adhibere aliquam modicam conſolationem, quae leuare dolorem tuum poſſet, ſi minus ſanare potuiſſet.* Tua, inquit, cauſſa ſi doles, qui cares iis, quos dilexiſti: prorſus tibi iſtum dolorem euelli poſſe non arbitror: haeret enim quodammodo in ipſa natura, quae amorem quendam in ea, quae procreata ſunt, cunctis ingenerauit animantibus.

Quae magis amoris eſt] Qui enim ſua potius, quam aliorum cauſſa angitur, vere non amat. contra, id magis amoris eſt, aliorum miſerias ipſorum cauſſa lugere, non noſtra.

Nihil mali eſſe in morte — quae non ſentiatur] Haec ſe Cicero legiſſe dicit. legerat autem cum aliorum alia, tum illud Xenophontis lib. 8. c. 7. Cyri paediae de ipſo Cyro moriente: cuius haec ſunt verba ad filios: Ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἤδη ἔσομαι, ὡς μηδὲν ἂν ἔτι κακὸν παθεῖν, μήτε ἢν μετὰ τοῦ θείου γένωμαι, μήτε ἢν μηδὲν ἔτι ὦ. Eandem ſententiam, vt auctore Lactantio lib. 3. c. 19. cognouimus, libro de Legibus incerto expreſſit Cicero his verbis: *Gratulemur nobis, quoniam mors aut meliorem, quam qui eſt in vita, aut certe non deteriorem eſt allatura ſtatum. nam ſine corpore, animo vigente, diuina eſt vita; ſenſu carenti nihil profecto eſt mali.* Et in Hortenſio, apud Auguſtinum lib. 14. Trin. c. vlt. *Magna ſpes eſt, aut ſi hoc, quod ſentimus et ſapimus, mortale et caducum eſt, iucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occa-*

 ſum,

ſum, neque moleſtam exſtinctionem, et quaſi quietem vitae fore: aut ſi, vt antiquis philoſophis, hisque maximis longeque clariſſimis placuit, aeternos animos, ac diuinos habemus: ſic exiſtimandum eſt, quo magis hi fuerint ſemper in curſu, id eſt in ratione et inueſtigandi cupiditate, et quo minus ſe admiſcuerint, atque implicuerint hominum vitiis, atque erroribus, hoc illis faciliorem adſcenſum, et reditum in caelum fore.

Si reſideat ſenſus] Quod ſenſere Pherecydes, Pythagoras, Socrates, Plato, alii poſtea. Tuſc. 1. idque ipſe Cicero comprobat in libro de Senectute, ex Catonis Cenſorii perſona. in oratione autem pro Archia c. 12. dubitare videtur his verbis: *Haec ſiue a meo ſenſu poſt mortem abfutura eſt, ſiue, vt ſapientiſſimi homines putauerunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam ſpeque delector.*

Sin ſit amiſſus] Qua in ſententia maxime fuit Epicurus; cum ita diſputaret: *Mors nihil ad nos. nam quod diſſolutum eſt, ſenſu caret: quod ſenſu caret, nihil ad nos.* Sextus Empiricus lib. 3. Pyrrh. hypot. c. 24.

Reliquerit] A vita diſcedens.

Deceptus] Tamquam aliquo bono priuatus.

Peſtilentiſſimo] Quo, tamquam peſte aliqua, occiderunt.

Ne quid iis, quos amaſti, mali putes contigiſſe] Quod putare debes tribus de cauſſis, vel ſi reſideat in morte ſenſus, vel ſi cum corporibus animi ſimul intereant, vel quod ea reipublica impendeant, quae qui reliquerit, nullo modo deceptus eſſe videatur.

Cura doloris tui] Cura illa, quia doles tua cauſſa.

Non cum illis] Non enim ideo dolebis, quia mali aliquid iis euenerit; ſed ob incommodum tuum.

A puero] Sapientia non cadit in puerum: ſed elucere tamen in illa aetate ſigna quaedam futurae ſapientiae poſſunt. eſt igitur laudatio paullo liberalior, vt ad minuendum moerorem valeat. qualis enim de nobis opinio eſt, tales vt re ipſa nos praeſtemus, operam dare ſolemus. itaque poſt laudem ſequitur admonitio; tuendam eſſe grauitatem, et conſtantiae ſeruiendum.

Incommodorum tuorum] Quod amiſeris eos, quos amabas.

Dilexeris] Etſi *diligere*, minus eſt, quam *amare:* quod patet ex illo loco lib. 9 epiſt. 14. *Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, poſſe aliquid accedere? tantum acceſſit, vt mihi nunc denique amare videar, antea dilexiſſe:* et ex altero epiſt. 1. ad M. Brutum: *L. Clodius valde me diligit, vel, vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat;* tamen hic pro *amare* accipitur. paullo enim ante dictum eſt, *ne quid iis, quos amaſti, mali putes contigiſſe.*

Seiunctus] Cur nihil in morte mali ſit, antea demonſtrauit, vel manente ſenſu, vel amiſſo.

Tuenda] Qui tuetur, defendit: et quoniam, qui defendit, conſeruare cupit; ideo factum, vt *tueri* pro *conſeruare* capiatur, vt hic.

Conſtantiae] Conſtantia grauitatem ſequitur, vt inconſtantia leuitatem. recte igitur grauitas primum,

mum, deinde conſtantia nominata eſt, vt etiam lib. 2. epiſt. 6.

Seruiendum] Quid eſt, *ſeruire conſtantiae?* exſequi ea, quae conſtantia poſtulat, nihil contra committere.

Quod allatura eſt ipſa diuturnitas] Eandem ſententiam Sulpicius in ipſo Cicerone conſolando vſurpauit, lib. 4. epiſt. 5. *Nullus*, inquit, *dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te exſpectare tempus, tibi turpe eſt, ac non ei rei ſapientia tua te occurrere.* Et Cicero lib. 7. epiſt. 28. et lib. 12. ad Attic. epiſt. 11. Quod autem hic *diuturnitas*, paullo poſt, et lib. 7. epiſt. 28. dixit, *dies:* Sulpicius autem, *longinquitas temporis*.

Praecipere ERN. *Praeripere*] Paullo poſt, *anteferre* et *repraeſentare*. lib. 10. ad Attic. epiſt. 1. *Non praeripiam, ſed exſpectabo conſilium.*

Conſilio prudentiaque] Paullo poſt, *ratione*.

Mulier] Vim diuturnitatis exemplo mulierum oſtendit, quas ratio non conſolatur. quod ſi muliebrem luctum dies minuit; multo magis minuet in viris, qui conſilio prudentiaque praeſtant. quod igitur futurum eſt, cur non ratio repraeſentet?

Repraeſentare] Repraeſentat is, qui, quod aliquanto poſt facturus eſt, ſtatim facit.

Beneuolentiſſimi atque amiciſſimi] Etſi *beneuolentia* pro amore ſumitur; quia nemo fere cuiquam, niſi quem amet, bene velle beneque cupere videtur: proprie tamen *beneuolus* ab amico, et *beneuolentia* ab amicitia differt. quod hic locus oſtendit, et ille lib. 1. de Fin. c. 10. *Quos tu paullo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice et beneuole collegiſti.* Et in oratione pro Oppio, cuius teſtimonio vtitur lib. 9. c. 2. Quinctilianus: *O amorem mirum! o beneuolentiam ſingularem!* Ad Appium lib. 3. epiſt. 9. maior amoris vis, quam beneuolentiae, demonſtratur. *Nihil eſt*, inquit, *quod ſtudio, et beneuolentia, vel amore potius, effici non poſſit.*

EPISTOLAE XVII.
ARGVMENTVM.

Excuſat tarditatem litterarum ſuarum: hortatur Sextium, vt exſulii caſum ſapienter fortiterque ferat. idque vt ei perſuadeat, et vt afflictum conſoletur, argumenta ſumit a communi omnium hominum conditione, ab ipſius Sextii virtute, ab exemplis, a ſtatu reipublicae, a Sextii filio, a iudicio amicorum, ab ipſius conſcientia. poſtremo, quod ipſum ad moerorem minuendum pertinet, ſua ſtudia et officia vel ad conſolandum, vel ad leuandam eius fortunam pollicetur omnia. Moralis eſt, ſcripta, vt opinor, Caeſare et Lepido coſſ. A. V. C. DCCVI.

EXPLANATIO.

P. SEXTIO P. F.] Vix opinor, ac plane non opinor, hunc eſſe P. Sextium, pro quo exſtat Ciceronis oratio, qui C. Antonii primum

mum conſulis, deinde Macedoniae proconſulis quaeſtor fuit. cur ita exiſtimem, occurrunt haec: primum, fuiſſe illum, quem Cicero defendit, Lucii filium, non Publii, vt indicat inſcriptio lib. 5. epiſt. 6. neque in eo libri veteres a recentioribus vulgatis diſſentiunt. nec dubito, quin Tiro, qui patroni ſui Ciceronis epiſtolas in volumina retulit, vtrique Sextio in litterarum inſcriptione praenomen patris, vt internoſcerentur, addiderit, quoniam vtrique praenomen et nomen idem eſſet. Altera cauſſa eſt: quod ille P. Sextius L. F. Romae fuit vſque ad initium belli ciuilis, et inter eos, qui cum imperio eſſent, nominatur: vt patet lib. 7. ad Attic. epiſt. 17. et lib. 8. ad eundem epiſt. 15. et hic Publii filius ante ciuile bellum videtur abfuiſſe. cum enim ait Cicero, nullas ideo ſe litteras ad eum miſiſſe, quia priora tempora in ruinis reipublicae, iacuerint, quis non eo coniiciat, Sextium ante ruinas reipublicae, id eſt, ante ciuile bellum, abfuiſſe? Tertio loco illud pono. Hic Sextius P. F. quo tempore hanc Cicero epiſtolam ſcripſit, exſulabat, iudicio damnatus: quod ex iis verbis intelligo: *Poſteriora autem me a ſcribendo tuis iniuſtiſſimis atque acerbiſſimis incommodis retardarunt.* et infra ſemel et iterum illius iudicii fit mentio. haec autem epiſtola, cum illa verba intueor, *proxime, recenti aduentu meo;* ſcripta mihi videtur paullo poſt Alexandrinum bellum, quo tempore Cicero, qui Brundiſii diu iacuerat, conceſſu Caeſaris in vrbem rediit. At ille Sextius L. F. quem Cicero ante ciuile bellum luculenta, quae exſtat, oratione defendit, non modo non ſtatim poſt Alexandrinum bellum, ſed etiam poſt deuictos in Hiſpania Pompeii liberos lege Pompeia cauſſam dixit. teſtem habeo lib. 12. ad Attic. epiſt. 49. Appianus quidem Sextium quendam lege Pompeia de ambitu ante belli ciuilis tempora damnatum, auctor eſt lib. 2. de bell. ciu. Sed is omnino eſſe non potuit, neque hic P. Sextius P. F. quem diximus poſt Alexandrinum bellum eſſe damnatum; neque ille L. F. qui paucis ante Caeſaris necem menſibus lege Pompeia eſt accuſatus. Aut igitur eſt alius P. Sextius, praeter hos duos: aut Appianus errore temporum, quo peccat ſaepe, lapſus eſt, quippe qui in eo ipſo loco damnatos eodem, quo Sextium, tempore abſentes Milonem et Gabinium dixerit. in quo dupliciter peccat, primum, quia neque Milo neque Gabinius abſentes, verum praeſentes damnati ſunt; deinde, quod Gabinius non Pompeio tertium conſule, vt ille ait, ſed anno ſuperiore, Caluino et Meſſalla coſſ. damnatus eſt. quod cognoſcitur ex Dionis hiſtoria lib. 39. de Milone autem praeſente, ex oratione pro illo habita et Pediano interprete. Concludamus igitur, aut duos eſſe P. Sextios, aut in huius epiſtolae titulo mendum eſſe, et P. SISTIO, fortaſſe legendum, vt eſt in antiquo Maffei libro: aut P. SITTIO, cum in alio item antiquo libro, *P. Sitti,* legatur, vbi eſt in impreſſis, *P. Sextii,* quod alii quoque viderunt: ſed, quia hunc eſſe P. Sextium, pro quo exſtat oratio, ſibi iam perſuaſerant, ideo mendoſum eſſe veterem librum exiſtimarunt.

In ruinis reipublicae noſtriſque] Cum et reſpublica ciuili bello, et ſimul

ſimul bonorum ciuium auctoritas concidiſſet. priora enim vocat tempora, quae ſtatim ciuile bellum conſecuta ſunt.

Iacuerunt] Id eſt, ego iacui per illa tempora, moerore ſcilicet afflictus.

Poſteriora] Acceſſit poſt ea, ne ſcriberem, altera cauſſa, quod abhorrebat animus a ſcribendo, cum incommoda tua cogitarem iniuſtiſſima atque acerbiſſima.

Iniuſtiſſimis] Quia damnatus erat iniuſte: ideo ſubiungit illa: cum eo tempore inuidia annonae, inimici non ſolum tui, verum etiam amicorum tuorum, iniquitas totius iudicii, multaque alia reipublicae vitia plus, quam cauſſa ipſa veritasque, valuiſſent.

Acerbiſſimis] Quid enim acerbius, quam carere patria, liberis, propinquis, amicis, praeſertim eum, qui non ſuo delicto, ſed iudicum exſulet iniuria.

Incommodis] Exſulio, in quo multa perferuntur incommoda.

Tuam virtutem] Etſi *virtus* a *viro* dici putatur; tamen etiam adoleſcentes a virtute laudantur: itaque infra Sextii filii virtus quater nominatur.

Ego te] Saepe narrationem orditur ab hoc pronomine, vt lib. I. epiſt. 9. *Ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum.* Et iterum, paullo poſt: *Ego, ſi ab improbis et perditis ciuibus rempublicam teneri viderem.* Et tertio, aliquanto poſt: *Ego, cum mihi cum illo magna iam gratia eſſet.* Sic lib. 5. epiſt. 6. *Ego, tua gratulatione commotus.* Et lib. 10. epiſt. 3 *Ego, Plance, neceſſitudinem conſtitutam habui cum domo veſtra ante aliquanto, quam tu natus eſſes.* et lib. I. ad Attic. epiſt. 16. *Ego enim, quam diu ſenatus auctoritas mihi defendenda fuit.* Quae ſunt omnia narrationum initia.

Primis temporibus illis] Patet verborum ſententia, ſed ignota hiſtoria. Hoc alii opinati ſunt ad Sextium, pro quo exſtat oratio, pertinere, et ſignificari tempus illud, quo C. Antonius, Macedonia male adminiſtrata, in iudicium vocatus eſt: quod eius quaeſtor Sextius, quaſi criminum conſcius et particeps, accuſatus ſit. ego iam ſatis videor probaſſe, alium hunc eſſe P. Sextium. praeterea, quod omnino leue non eſt; quamquam non hac vna ratione nititur opinio noſtra; nulla plane cuiusquam criminis aut inuidiae in Sextium concitatae mentio fit lib. 5. epiſt. 6. cum Antonii tamen accuſatio nominetur.

Inuidiam] *Inuidiam* pro infamia ſaepe vſurpat Cicero: de quo diximus in lib. I. epiſt. I.

Cum in tui familiariſſimi iudicio ac periculo tuum [crimen] ERN. *nomen coniungeretur*] Video exiſtimari poſſe, cauſſam de vi nunc ſignificari, in qua Cicero Sextium reum ornatiſſima, quae exſtat, oratione defendit nam et Milo, Sextii familiaris, eodem tempore de vi reus fuit, quo ſpectare aliquis putauerit illa verba, quae ſunt in orat. pro Sextio c. 42. *Quomodo hoc in genere praeſidii comparati accuſas Sextium, cum idem laudes Milonem?* Et in Vatinium c. 17. *Quaero, cum in republica adminiſtranda T. Annio cum P. Sextio conſiliorum omnium ſocietas fuerit, (id quod non ſolum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum eſt:*

eſt

eſt enim reus vterque ob eandem cauſſam, et eodem crimine) -- *quaero, qui poſſis eos, quos crimine coniungis, teſtimonio disiungere?* Hinc oriri coniectura poteſt, hunc eſſe P. Sextium, pro quo legitur oratio. maneo tamen in ſententia de Sextiis duobus: et hunc ſtatuo non eſſe illum, cui Cicero de ſe in tribunatu plebis optime merito, de vi poſtea in iudicium adducto, gratiam cumulate retulit patrocinio ſuo. Nam illud minus me mouet: *cum in tui familiariſſimi iudicio ac periculo tuum nomen coniungeretur.* non enim ideo Sextium Cicero defendit, quod eius nomen in eius familiariſſimi iudicio ac periculo coniungeretur; ſed quod ſuo proprio crimine, proprio etiam accuſatore Albinouano, (nam Milonem P. Clodius aedilis accuſauit) in iudicium vocaretur. itaque, cum iudicium Milonis, accuſante ad populum Clodio, partium impetu et contentione diſturbatum eſſe Cicero lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. ſcripſiſſet: ſubiunxit haec, quaſi de alia re: *A. d. IV. Id. Sextius ab indice Cn. Nerio Pupinia, de ambitu eſt poſtulatus: et eodem die a quodam M. Tullio de vi.* et, quamquam vterque de vi, non tamen ad eosdem iudices, nec ab iisdem accuſati ſunt, ſed Milo ad populum, vt in epiſt. 3. ad Q. Fr. Sextius autem ad praetorem, et iudices ab ipſo praetore delectos; et ille, vt dixi, accuſante Clodio, hic M. Tullio Albinouano. Alii, *tuum crimen*, non *tuum nomen*. vtrumque recte.

Proxime, recenti aduentu meo] Poſt Pharſalicam pugnam Cicero, ſpe veniae ductus, in Italiam rediit; ad vrbem tamen, non niſi confecto Alexandrino bello, venia iam impetrata, ſe contulit. oſtendunt hoc epiſtolae lib. 11. ad Attic.

Rem aliter inſtitutam] Rationem Sextii defendendi, abſentis, vt opinor: nam, ſi Cicero eum Romae vidiſſet, non attuliſſet perpetuam tam longi temporis excuſationem: quod fecit initio epiſtolae: ex quo liquet, Sextium non modo poſt damnationem, ſed etiam aliquanto ante ab vrbe abfuiſſe.

Inuidia annonae, inimici non ſolum tui] Cum ei propter annonam, quod frumentum fortaſſe in aedilitate vili pretio vendidiſſet, non modo eius inimicus, verum amici etiam inuiderent. Non eſt inuſitatum Ciceroni duobus vti generandi caſibus, vt in lib. de Senect. c. 14. *Quid de P. Licinii Craſſi et pontificii, et ciuilis iuris ſtudio loquar?* Et lib. 2. de Nat. deor. c. 58. *In iis artibus, quarum iudicium eſt oculorum.* Et Phil. 14. c. 2. *Cuius imbecillitatem valetudinis, animi virtus, et ſpes victoriae confirmauit.*

Valuiſſent] Quia damnatus eſt.

Publio tuo] Filio.

Hortarer rogaremque] Hortationi ſaepe adduntur preces. vide epiſtolam ſequentem, et primam lib. 1.

Hominem te et virum] Ab homine ſapientiam, a viro fortitudinem poſtulat. eſt enim ἔμφασις in *virum:* vt in epiſtola ſequenti: *te colligas, virumque praebeas.* et Phil. 2. c. 37. *Ille vir fuit: nos quidem contemnendi.* Et lib. 10. ad Attic. epiſt. 7. *Si vir eſſe volet, praeclara συνοδία.* et in Bruto c. 71. *Vidi Mitylenis nuper virum, atque vidi plane virum.*

Com-

Communem] Non quod omnes damnentur iniuſtis iudiciis, ſed quod quilibet damnari poſſit, praeſertim vbi concurrant haec, inuidia multorum, iniquitas iudicii, reipublicae vitia. ideo ſequitur: *quem neque vitare quisquam noſtrum poteſt.*

Incertumque] Vt communis eſt caſus, quia cuiuis poteſt incidere: ſic incertus, quia, ne ſibi incidat, praeſtare et efficere nemo poteſt. quae enim ſequuntur verba, *vitare*, et *praeſtare*, illud ad communem caſum, hoc refertur ad incertum.

Dolori] Ex iniuſta calamitate ſuſcepto.

Fortunae] Addidit, *fortunae*, vt eum culpa liberaret.

Ceteris] Athenis maxime: qua in ciuitate, qui praeter ceteros virtute et rerum geſtarum gloria florerent, in exſulium nullo crimine mittebantur. Sic Miltiades, Themiſtocles, Ariſtides, Cimon pulſi ſunt. exaequari enim omnes, nec eminere quemquam, vtile viſum eſt in libera ciuitate.

Fortiſſimis atque optimis], Non dubito, quin de fortiſſimo viro Themiſtocle, atque aliis nonnullis rei bellicae fama clariſſimis, de optimo autem Ariſtide cogitarit, quem ob inſignem iuſtitiam oſtraciſmo eiectum eſſe, Plutarchus et Aemilius Probus narrant.

Ea te republica carere] Eadem ratio in duabus epiſtolis, quarta et ſexta lib. 6.

Dediſſe ERN. *Cepiſſe*] Etſi, *teſtimonium accipere*, dixit Cicero lib. 2. in Ver. c. 5. tamen hic malim, *dediſſe:* quod verbum eo magis placet, quia congruit optime cum eo, quod dictum eſt, *debitum eius virtuti.* et *dare teſtimonium*, frequens loquendi modus apud Ciceronem, vt lib. 13. epiſt. 16. *Teſtimonium mei de eo iudicii ei libenter dedi.* Et lib. 3. de Leg. c. I. *Tam praeclarum mihi dediſti iudicii tui teſtimonium.* Et alibi.

Virtuti] Ad probitatem atque animi praeſtantiam, non ad doctrinam refero: et paullo poſt; *pietatem, virtutem, induſtriam.*

Refricem] Huiusce nominis vim in prima ad Lentulum epiſtola iam oſtendi.

Induſtriam] Non enim ſe, vt multi adoleſcentes, languori et ignauiae dedidit.

Tuam eſſe, tecum eſſe duces] Nam, ſi doles, quod tali filio careas: minus dolebis, ſi illius virtutem, vbicumque erit, tuam eſſe, tecum eſſe duces.

Animi tui conſcientiae ERN *conſcientia*] Hoc et ſatis per ſe patet, et explanatur ſequentibus verbis. interdum tamen venit in mentem de mendo ſuſpicari, cum in omnibus antiquis libris, quibus quidem nunc vtor, ſcriptum videam, *amici tuae conſcientiae.*

Iniuria] Non iure damnatum Sextium, dixit iam in eo loco, *inuidia annonae:* et in eo, *multis fortiſſimis atque optimis viris, iniuſtis iudiciis, tales caſus incidiſſe.*

Ego] Promittendi officii locus, quo maxime ſolamur afflictos, extremae fere datur epiſtolae. exſtat exemplum in his tribus conſolatoriis, ſuperiore, et hac, et ſequenti.

EPISTO-

EPISTOLAE XVIII.

ARGVMENTVM.

Conſolatoria eſt. valet autem ad conſolandum ſocietas aegritudinis. index enim beneuolentiae dolor eſt. itaque Cicero orditur à ſignificatione doloris ſui, quem ex Fabii ceperat incommodo. ſic ad Titium epiſt. 16. ſic Sulpicius lib. 4. epiſt. 5. et Cicero in ea, qua reſpondet, leuatum ſe aliqua fatetur luctus parte, non ſolum oratione Sulpicii et auctoritate, verum etiam ſocietate paene aegritudinis. Hoc igitur initio ad conſolandum Fabium aggreſſus, ſubiungit haec, quae ad minuendam moleſtiam valeant; primum, eam eſſe omnium hominum conditionem, vt aduerſa ſaepe accidant. qua de re ſic ad Titium: eſt autem conſolatio peruulgata quidem illa maxime, quam ſemper in ore atque in animo habere debemus, homines nos vt eſſe meminerimus, ea lege natos, vt omnibus telis fortunae propoſita ſit vita noſtra: neque eſſe recuſandum, quominus ea, qua nati ſumus, conditione viuamus. *Alterum: perdita eſſe tempora, mutato reipublicae ſtatu, quod ideo dicit, vt eam conditionem, quae bonis quoque temporibus tamen omnium communis eſt, et eodem loco, in eadem ad Titium epiſtola. Nam, cum de communi conditione poſuiſſet ea, quae proxime recitaui; adiunxit hoc de ratione temporum:* neque hae, neque ceterae conſolationes, quae ſunt a ſapientiſſimis viris vſurpatae, memoriaeque litteris proditae, tantum videntur proficere debere, quantum ſtatus ipſe noſtrae ciuitatis, et haec prolatio temporum perditorum. *Tertio loco, bona virtute parta cum fortunae damnis comparauit. quae cogitatio maxime luctum leuat. cui enim plus, quam abſtulit fortuna, virtus dedit, is niſi de ſuo ſtatu laetatur potius, quam angitur, imperitus rerum ſuarum ratiocinator eſt, et ea ipſa, quam poſſidet, virtute videtur indignus. Quarta ratio eſt, deſperatio rerum communium. dixerat iam de praeſenti temporum ſtatu: nunc de imminenti ſubiungit; ne acerbum Fabio videatur, ea republica carere, in qua legum, iudiciorum, bonarum omnium rerum timeatur interitus; praeſertim cum ab ea diſceſſerit quam leuiſſima poena, relictis ei fortunis, liberis, amicis. Conſolatio concluditur opinione hominum de illius innocentia, et iniquitate iudicii. Extrema officii promiſſio: quod ipſum conſolandi quoddam genus videtur: itaque ſimiliter clauduntur duae ſuperiores, quae conſolantur, epiſtolae. Conſolationis cauſſam non opinor fuiſſe, quod repulſam in petitione magiſtratus Fabius tuliſſet, verum quod iudicio damnatus eſſet. non enim ob eius repulſam ſe eſſe conſolandum Cicero diceret; nec eam, vt puto, incommodum vocaret; nec argumentaretur a communi conditione; nec ad repulſam illud ſpectat,* fortuna abſtulit; *nec illud,* quam leuiſſima poena: *repulſa enim neque poena eſt, neque nominatur. mentio vero iudicii et ſententiae vnius potentiae condonatae, non video qui referri ad repulſam poſſit. Annum epiſtolae plane non definio: ſed omnino videtur ſcripta ante ciuile bellum, atque etiam ante quam Cicero iret in prouinciam, cum opes Pompeii maximae eſſent, Caeſare in Gallia res gerente. quod illa verba demon-*

demonſtrant: ea videtur conditio impendere legum, iudiciorum, temporum, *et illa:* potentiae alicuius condonatum exiſtimetur.

EXPLANATIO.

Non hortor ſolum] De hoc verbo diximus in lib. 1. epiſt. 1. et in proxima ſuperiore.

Rogo atque oro] Humilitas in *orando* maior eſt, quam in *rogando.* vnde *adorare. orare* etiam eſt cauſſam agere, vnde *orator.* ac tunc, ratione finis, idem eſt, quod *rogare* et *petere*, quamquam actio diuerſa. qui enim rogat, et qui orat, et qui petit, impetrare aliquid cupiunt, et omnes petunt. ſed petitio *rogantis* cum ſolis precibus eſt; *orantis*, cum rationibus et precibus; vnde *orator*, qui rationibus interdum, ita cauſſa poſtulante, preces adiungit. petenti neque preces neque rationes neceſſariae ſunt: quae ſi adduntur, tum vel *rogare* proprie dicitur, vel *orare*; ſi non adduntur, *petere* ſimpliciter.

Te colligas] Ne iterentur eadem, videat lector ea, quae de hoc loquendi modo diximus in lib. 1. epiſt. 9. ad eum locum, *collegi ipſe me, et cum ipſa quaſi republica ſum collocutus.*

Virumque praebeas] Vt dolori fortiter ac fortunae reſiſtas, quemadmodum virum decet. eadem ſententia in epiſtola ſuperiore. notum loquendi genus. vide illud lib. 2. epiſt. 18. *Qui ſi dignum ſe maioribus ſuis praebuerit.*

Dedit] Dedit hominum ſtudia, honores, exiſtimationem.

Abſtulit] Non dicitur id auferri, quod petentes non impetramus, ſed quod poſſidentes amittimus. itaque non ad repulſam, ſed ad condemnationem hoc refero. aufert autem condemnatio patriam et conuictum amicorum.

Homines noui] *Homo nouus* et *nobilis* opponuntur. qua de re dictum eſt pluribus verbis in lib. 1. epiſt. 7.

Plurimi] Quibus damnatio patriam abſtulit.

Tu vero] Haec tota ſententia mire valet ad conſolandum, a tribus deducta fontibus, a praeſentibus bonis, a ſpe futurorum, ab eius innocentia.

Fortunas] Quae ſi abeſſent, incommodum augeretur exſulii.

Et liberos] Quos damnatus non amiſit.

Neceſſitudine et beneuolentia coniunctiſſimos] Amplificatio. nam et amoris cauſſa, et amor, et ſummus amor tribus verbis oſtenditur.

Sis habiturus] Apte conſolatur, qui et amico minuit opinionem praeſentis mali; et id ipſum tamen non diuturnum fore pollicetur. quod vtrumque Cicero praeſtat. cum enim de leuiſſimo Fabii incommodo iam dixiſſet; de ſpe reditus, tamquam minime dubia, ſubiunxit: fortaſſe quod eum iudices non exſulii perpetui, ſed aliquot annorum poena damnaſſent. alioqui cur illi promitteret Cicero facultatem viuendi cum ſuis?

Iudicium] Hoc ſi attendimus, de Fabii damnatione dubitare non poſſumus.

Ex tam multis] Hoc adiunxit, ne Pompeio, quo tertium conſule, et fortaſſe ex legibus ab eo latis, illa iudicia facta erant, iniuſtitiae macu-

maculam inurat. cum enim cogeretur iudicium improbare, quo Fabius damnatus erat; callide et amico velificatus eſt, et Pompeii tamen dignitatis rationem habuit.

Vna ſententia] Quae Fabium ſententiae damnarunt, vna tantum plures fuere, quam quae abſoluerunt.

Eaque dubia] Quia condonatum vnius potentiae iudicium exiſtimatur: de iudicum enim integritate non conſtat. non tuo, inquit, delicto, ſed vnius potentia ad grauium ſententiarum numerum acceſſerit. Et hic Pompeio parcit tribus modis. non enim dicit, *eaque corrupta*, ſed, *eaque dubia*: nec, *potentiae Pompeii*, ſed, *potentiae alicuius*: nec, *condonatum ſit*, ſed *condonatum exiſtimetur.*

Moleſtiam] *Incommodum* appellauit ſupra. notandum hoc genus ad copiam.

Quam leniſſime ERN. *leuiſſime ferre*] Quam tamen ipſe non leviſſime ferebat: dixit enim in prima epiſtolae parte, *nullam rem grauius iamdiu tuli, quam incommodum tuum.* ſed illud, vt dixi, quaſi conſolandi gratia poſuit.

Et qui eſſe debet] Hoc addit, quia, licet exſpectari ſoleat exitus promiſſae rei, tamen exſpectatur magis, cum promittitur id, quod debetur.

EPISTOLAE XIX.

ARGVMENTVM.

Cum Pompeius, Italia pulſus a Caeſare, in Graeciam magno cum bonorum ciuium comitatu, in quibus vterque conſul fuit, renouandi belli cauſſa nauigaſſet: Rufus ad eum officii cauſſa, quod ea reipublicae caſtra eſſe videbantur, tranſire cogitabat. eius conſilium probat Cicero; idemque ſibi iamdiu ait eſſe conſtitutum. Pompeii cauſſam meliorem iudicat: de belli exitu non minus aduerſa timere, quam ſperare videtur ſecunda. ad extremum tacite petit, non modo vt reipublicae, verum etiam amicitiae ſuae cauſſa in ſententia maneat. Scripta eſt poſt ſequentem, profecto iam in Graeciam Pompeio, C. Marcello L. Lentulo coſſ.

EXPLANATIO.

Rufo] Cognomen hoc eſſe L. Meſcinii, Ciceronis antea quaeſtoris in Cilicia, iampridem exiſtimavi, adductus in hanc opinionem epiſtola ſequenti: in qua tum de rationibus agitur ab eo referendis, quod quaeſtorii muneris erat, tum etiam Rufi frater M. Mindius nominatur: et idem L. Meſcinii frater appellatur lib. 13. epiſt. 26. Nunc laetor opinionem confirmari meam vetere argenteo nummo, ita inſcripto, L. MESCINIVS RVFVS. is nummus eſt apud virum doctiſſimum, Epiſcopum Ilerdenſem, Antonium Auguſtinum. Alterum poſtea nummum praeſtans vir Latina et Graeca lingua, omnique liberali doctrina perpolitus, Fuluius Vrſinus, mihi oſtendit. De Meſcinio autem quaeſtore non ſolum lib. 13. epiſt. 26. cuius proxime teſtimonio ſum

ſum vſus, verum etiam lib. 16. epiſt. 4. et iis ad Atticum fit mentio. alter Ciceronis quaeſtor, qui ſerius in prouinciam iuit, C. Coelius fuit, is ad quem ſcribit vltimam epiſtolam libri ſecundi.

Quod mihi oſtenderas] Pro, *ſignificaueras*, vt infra: *ſi feceris id, quod oſtendis.* et lib. 1 epiſt. 1. *Ceteris in rebus ſe acerrimum tui defenſorem fore oſtendit.* et lib. 9. epiſt. 8. *Etſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus.*

Liberius iudicium] Nam in prouincia officio quaeſtorio adductus videri poterat eum ſtudioſe colere: cum praeſtare quaeſtor praetori ſuo debeat, quidquid officii poteſt; nec in eo liberum iudicium ſit. confecta vero prouincia, liberum iudicium datur, et verus animi ſenſus apparet, neceſſitudine quaeſtoria ſolutus.

Meo conſilio] Quod eo non acceſſerim, quo me venturum putaveras. Fortaſſe propius ad ea loca ſe Cicero contulerat, vnde tutior commodiorque in Graeciam transitus daretur. dicit enim in extrema epiſtola: *Si ſimul placebit, ſtatim ad me venies.*

Cepi fructum et iudicii et officii tui] Id eſt, fructum attuliſti et iudicii et officii tui: declaraſti non dubiis argumentis et iudicium et officium tuum.

Iudicii] *Iudicium* prius, deinde *officium* nominauit. eundem igitur in afferenda vtriusque cauſſa ordinem ſeruat. contra vero lib. 15. epiſt. vlt. *Habes*, inquit, *de Caluo iudicium et conſilium meum: conſilium, quod hortandi cauſſa laudaui; iudicium, quod de ingenio eius valde exiſtimaui bene.*

Fortes ac boni viri] *Fortes*, qui pericula mortemque ipſam pro patria contemnant; *boni*, qui recte ſentiant, honeſtumque rebus omnibus anteponant. ſignificauerat Meſcinius, velle ſe ad Pompeium tranſire, et, quoniam in bellum euntibus aduerſa multa proponuntur; quae tamen fortem bonumque virum a ſententia non deterrent: ideo, quaſi vt currentem incitaret, imitationem in eo laudat fortium ac bonorum virorum.

Officii] Erga me, pro noſtra neceſſitudine.

Conſilium captum] Eandem cum Pompeio, reipublicae cauſſam tuente, ſubire fortunam conſtitui.

Iamdiu] Atticum tamen, anceps animi, ſaepe litteris conſuluit, quid ſibi agendum cenſeret. certior enim in Caeſaris caſtris victoria videbatur. ad extremum, pudore victus, ad bellum ciuile, tamquam ad peſtem ante oculos poſitam, profectus eſt. qua de re ſic lib. 6. epiſt. 6. *Valuit apud me plus pudor meus, quam timor. Veritus ſum deeſſe Pompeii ſaluti, cum ille aliquando non defuiſſet meae. Itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, vt in fabulis Amphiaraus, ſic ego, prudens et ſciens, ad peſtem ante oculos poſitam ſum profectus.*

Si feceris id, quod oſtendis] Si mecum eris, vt ſcripſiſti, quodcumque conſilii cepero.

Magnam habebo gratiam] Tamquam id mea cauſſa feceris.

Timori] Quod ea timueris, quae bellorum natura fert.

Mihi] Optanti, vt mecum ſis.

Quid rectum ſit, — quae ſunt rectiſſima] Iisdem fere verbis lib. 4. epiſt. 2. eandem extulit ſententiam:

 Si,

Si, quid rectiſſimum ſit, quaerimus; perſpicuum eſt: ſi, quid maxime expediat; obſcurum: ſin ii ſumus, qui profecto eſſe debemus, vt nihil arbitremur expedire, niſi quod rectum honeſtumque ſit; non poteſt eſſe dubium, quid faciendum nobis ſit.

Studio digni et litteris noſtris] Litteris enim optime viuendi praecepta traduntur: quae qui non obſeruat, ſtudio et litteris, quibus operam dat, indignum ſe praebet.

Si ſimul placebit] Mecum ire ad Pompeium.

Sin idem placebit, atque eodem] Sin et tibi placebit idem, quod mihi, et vt eodem proficiſcamur; nec tamen rationes tuae ferent, vt ſtatim nauigare mecum in Graeciam poſſis.

Omnia] Quae ſtatuero et de diſceſſu, et de tempore.

Amiciſſimum iudicabo] Non potuit modeſtius petere, et plane ſeruat id, quod dixerat: *non enim dimittam pudorem in rogando meum.*

EPISTOLAE XX.

ARGVMENTVM.

Purgat ſe Rufo, querenti per litteras, quod rationes prouinciae ad aerarium, eo non exſpectato, Cicero deferre properaſſet; cum ipſe vel addita, vel immutata quaedam in iis cuperet. Haec argumenti ſumma eſt: partes autem ſingulae, ob ignorationem hiſtoriae, fortaſſe non ſatis apertae. nos in tollenda obſcuritate pro viribus enitemur. Annus epiſtolae videtur eſſe, Marcello et Lentulo coſſ. exorto iam ciuili bello: quod is maxime locus indicat: pro ea ſpe facultatum, quam tum habebamus. *tempus autem anni poſt hiemem, id eſt, aliquanto poſt relatas rationes, vt infra demonſtrabitur. nam rationes, quas Rufus, cum ipſo ad vrbem non collatas, referri ad aerarium noluerat, vnde argumentum epiſtolae manauit, quis dubitet, continuo poſt reditum Ciceronis relatas eſſe? quod ipſe iuſtis de cauſſis a ſe factum dicit.*

EXPLANATIO.

Si ad me miſiſſes] Si mihi ſignificaſſes, eo te veniſſe, quo antea conſtitueras. *Mittere ad aliquem*, interdum eſt, non ſolum miſſo nuncio, ſed miſſis etiam litteris aliquid ſignificare: vt ad Tironem lib. 16. epiſt. 9. *Curio miſi, vt medico honos haberetur, et tibi daret, quod opus eſſet.* qua de re ſcripſerat iam ad eundem epiſt. 4. his verbis: *Scripſi ad Curium, quod dixiſſes, daret. Medico ipſi puto aliquid dandum eſſe, quo ſit ſtudioſior.* Significatio autem per nuncium, non per litteras facta, illa eſt lib. 11. epiſt. 8. *Eo tempore Polla tua miſit, vt ad te, ſi quid vellem, darem litterarum, cum, quod ſcriberem, non habebam.*

M. Tullius, ſcriba meus] Ciceronis libertus, fortaſſe Laurea cognomento, cuius egregios verſus, in Ciceronis Academiam ſcriptos, recitat Plinius lib. 31. c. 2. quod ſi

ſi quis dixerit hunc eſſe M. Tullium Tironem, qui et ipſe, libertate donatus, patroni praenomen et nomen aſſumpſit: negabo: quia Tiro liberatus eſt poſteaquam e prouincia ad vrbem Cicero rediit: at ille ſcriba, qui rationes in prouincia tractauit, libertus omnino fuit. Scribas enim ſeruos non fuiſſe, ex eo conſtat, (vt alia, quae multa occurrunt, argumenta praeteream) quod Romanis omnes nominibus appellatos videmus.

In rationibus dumtaxat referendis] Quas M. Tullius ſcriba ad aerarium retulerat, ex more. nam in orat. in Piſon. c. 25. *rationes*, inquit, *ita ſunt perſcriptae ſcite et litterate, vt ſcriba, ad aerarium qui eas retulit*, *etc.* Interea Cicero proconſul, quia cum imperio erat, ſpe triumphandi extra vrbem manebat, nec introiit, niſi poſt Pharſalicam pugnam, abiecta demum triumphi ſpe.

Ius vetus, et mos antiquus] Cum, lege Iulia nondum lata, rationes in prouincia non relinquebantur. tunc enim eas ad vrbem rectores prouinciarum cum ſuis quaeſtoribus conferebant.

Pro coniunctione noſtrae neceſſitudinis] De qua vide lib. 2. epiſt. vlt. et lib. 13. epiſt. 26. et in Diuinat. c. 19. et pro Plancio c. 11.

Lege Iulia] A C. Iulio Caeſare in primo conſulatu lata. vide lib. 2. epiſt. 17.

Relinquere rationes in prouincia] Apud duas ciuitates, vt infra.

A meo ſeruo ſcriba] Dixi iam, ſcribarum ordinem e ciuibus Romanis fuiſſe: quare *ſeruus* hic appellatur, non quia ſeruiret, (iam enim liberi hominis praenomine et nomine, *M. Tullius* dictus eſt) verum memoria praeteriti temporis, quo apud Ciceronem in ſeruitute fuerat. et fortaſſe ita locutus Cicero, vt ipſa referret Rufi verba, exprobrantis, quod rationes ita Cicero ad aerarium retuliſſet, vt a ſeruo ſuo ſcriba eas accepiſſet.

Maiorem tibi habere non potui] Quia totum ſcribam meum tibi tradidi.

Quam paene ipſe mihi] Quia permiſi, vt rationes tecum, abſente me, conficerentur; nec ad eas poſtea quidquam, praeter lectionem, adhibui.

Et honeſtum et vtile] Notanda copia: ſupra enim dixit: *nihil eum feciſſe ſcientem, quod eſſet contra aut rem, aut exiſtimationem tuam.*

Cui potius id negotii darem, quam darem (*quam darem* deleuit ERN.)] Sic omnes, quos ego viderim, ſcripti libri, tribus exceptis, duobus M. Antonii Maffei, tertio, quem vir doctiſſimus, idemque omnium humaniſſimus, Io. Vincentius Pinellus, emptum ex Leonici Thomaei bibliotheca, mihi dono dedit. in iis non eſt, *quam darem*, ſed, *quam tibi.* quod mihi tamen (vt, quod ſentio, dicam) ſubabſurdum, atque etiam falſum videtur. non enim id ei Cicero negotii dedit, ſed ſcribae ſuo: cui deinde Rufus fratrem ſuum adiunxit. quare crediderim illud, *quam darem*, ſiue, *quam tibi*, abundare, additum ab imperito, qui putaret id per ſe conſiſtere non poſſe, *cui potius id negotii darem.* quod ita conſiſtit, ſi ſubaudiatur, *quam Tullio*, *ſcribae meo.* adiuuat opinionem noſtram Maffei liber, in quo tantum illud eſt, *cui potius id ne-*

 gotii

gotii darem: in margine autem, *quam tibi.*

Quae nobis maximae ERN. *maxime videbantur*] Ob vtriusque dignitatem. Strabo lib. 16. ait eas ob concordiam ſorores vocatas, et vtramque conditam a Seleuco Nicatore, Apameamque de vxoris eius nomine, Laodiceam ex matre nuncupatam. idem lib. 12. vocat eas Phrygiarum vrbium maximas.

Conſolidatas ERN. *Conſolutas*] Sic antiquus liber Fuluii, et duo Maffei, et Mediceus: alius, *conſulatas:* tres, *conſolatas:* vnus Maffei, *conſolidatas.* quod mihi non placet. primum offendor inſolentia verbi: deinde, quaenam iſta conſolidatio eſſe potuit? *conſignatas,* malim, aut, *conlatas.* nam eas cum quaeſtore conferri in prouincia oportere, et conlatas iam eſſe, dixit. fero tamen, *conſolutas*, non ſolum quia ſic eſt in tribus antiquis libris: verum etiam, quia pro, *abſolutas,* accipi poteſt: vt a, *confectas*, ita differat, quemadmodum differt, *abſoluere*, a *perficere.* vnde lib. 2. de Nat. deor. c. 13. *in omni natura neceſſe eſt abſolui aliquid aut perfici.*

De Voluſio quod ſcribis] Voluſius, multae nomine, magnam pecuniae vim publice debebat. eam pecuniam Valerius periculo ſuo exigendam a Voluſio ſuſceperat, praedesque dederat: quos puto Ciceronis legatum et praefectum fuiſſe: id enim ſequentibus verbis indicatur. videtur autem Cicero, cum rationes conficeret, Voluſium liberare voluiſſe, et a praedibus multam amouere, vt eorum fortunis conſuleret. quod eius conſilium et factum infra demonſtratur. contra Rufus Valerium quidem, et praedes liberare, ſed nomen illud a Valerio ad Voluſium transferre cupiiſſet. quod Cicero, ex amicorum, praecipueque Camilli hominis peritiſſimi ſententia, fieri non potuiſſe demonſtrat: aut enim Valerii mancipis praedes teneri, qui ſe pecuniam illam, a Voluſio debitam, curaturos iam promiſerant: aut, ſi praedes liberandi eſſent, Voluſium quoque ſimul oportere liberari, quod vtrumque vt fieret, rationem a ſe initam eſſe, infra Cicero dicit.

Non eſt id rationum] In rationibus id fieri non poterat: huic rei, quam te voluiſſe video, locus in rationibus non fuit.

C. Camillus] Is, opinor, quem, vt ſibi amiciſſimum, nominat lib. 9. epiſt. 20. et lib. 14. epiſt. 14. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 8. et lib. 11. ad eundem epiſt. 16. et 23.

Praedes] Varro lib. 5. de L. L. diſſimiles ait eſſe *praedem, vadem, ſponſorem:* et *praedem* eſſe, qui, a magiſtratu interrogatus, in publicum vt praeſtet; a quo, et cum reſpondet, dicitur *praes.* ſic et Feſtus, *praes*, inquit, *eſt is, qui populo ſe obligat, interrogatusque a magiſtratu, ſi praes ſit, reſpondet, praes.*

H. S XXX.] Scutati nongenti.

XIX.] Scutati quingenti ſeptuaginta.

Curata] Pro Voluſio debitore.

Mancipis] *Manceps* dicitur, qui aliquid conducit, aut ſuo periculo faciendum exigendumue redimit; quod in Voluſiana pecunia Valerius, datis praedibus, fecerat.

Ex qua reliquum quod erat] Praeter id, quod curatum eſſe dixit Valerii mancipis nomine; quod in rationes relatum non eſſe, inita de

Volu-

Voluſio praedibusque liberandis ratione, infra ſignificat; reliquum neſcio quid vel Voluſius ipſe, vel pro Voluſio Valerius ſoluerat: quod in rationibus perſcriptum, Cicero ad aerarium retulit.

In rationibus retuli] *Referre in rationes* et *in rationibus*, diuerſa ſententia dicitur: *in rationes*, cum nomen aliquod in conficiendis rationibus inter cetera nomina perſcribitur: *in rationibus*, cum aliquid vna cum reliquis rationibus ad aerarium refertur.

Quod minime tamen laboro] Hoc dixit, ne prudentiae laudem appetere videatur: quod vanitatis eſt. congruit cum hoc loco praeclarum illud in epiſtola ad Catonem lib. 15. 4. *Si quisquam fuit vmquam remotus et natura, et magis etiam, ut mihi quidem ſentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude, et ſermonibus vulgi, ego profecto is ſum. Teſtis eſt conſulatus meus: in quo, ſicut in reliqua vita, fateor, ea me ſtudioſe ſecutum, ex quibus vera gloria naſci poſſet: ipſam quidem gloriam per ſe numquam putaui expetendam.* In epiſtola tamen ad Dolabellam, lib. 9 14. *Sum*, inquit, *auidior etiam, quam ſatis eſt, gloriae.* Et pro Archia c. 11. *Iam me vobis, iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortaſſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor.*

Legatum meum, praefectumque Q. Leptam ERN.] Alii legunt, *praefectumque Q. Leptam.* nos olim ſuſtulimus, *Q. Leptam*, auctoritate quidem veteris libri, ſed multo etiam magis ratione adducti. cur enim Cicero praefecti ſui nomen ponat, legati praetermittat? quaſi vero ad alienum et ignotum hominem ſcriberet, non ad quaeſtorem ſuum, qui et legatos, et praefectum fabrum, et vniuerſam proconſulis Ciceronis cohortem optime nouerat. praeterea res hic agitur Rufo notiſſima, de qua etiam ipſe ad Ciceronem ſcripſerat: vt ei praedum Valerianorum nomina ſignificari, nequaquam neceſſe fuerit. Vnde igitur praefecti nomen huc irrepſit? Notum eſt hominibus emendandi peritis, quanta ſit facta labes in optimis libris eorum inſcitia. qui, cum libros deſcriberent, verba interpretantia, a ſtudioſis adiecta, non agnoſcentes, omnia permiſcebant. eodem errore, vt opinor, inter verba Ciceronis receptum eſt, *Q. Leptam:* cum neſcio quis, eum in Cilicia praefectum fabrum cum Cicerone fuiſſe, ex lib. 3 epiſt. 7. didiciſſet. adſcribere legati nomen non potuit: quia coniicere facillimum non erat, quis ex quattuor cum praefecto praes Valerii fuiſſet. quattuor autem fuiſſe Ciceronis legatos, Q. fratrem, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium, ex lib. 15. epiſt. 4. et aliis cognoſcitur. Accedit auctoritas veterum duorum librorum, vnius Vincentii Riccii, quo ſum vſus adoleſcens, vt eo tempore in Scholiis meis teſtatus ſum; alterius, quo nunc vtor, M. Antonii Maffei, a quo abeſt praefecti nomen. tertius eſt apud me liber, cuius in margine ſcriptum video, *Q. Leptam:* cum a continuatione verborum Ciceronis abſit.

Maxima calamitate leuatos] Ex his verbis coniicio, inter praedes Valerianos legatum et praefectum fuiſſe. nam et infra dicit: *vt multa tam grauis Valerianis prae-*

praedibus depelleretur, a me inita ratio eſt.

Non deberent eſſe obligati] Cauſſam non addit: ſed hoc puto ad aequitatem potius, quam ad ius referri. praedes enim qui ſunt, omnino tenentur, niſi ſatisfacit is, pro quo praedes facti ſunt. verum aequitatis videtur eſſe, conſulere fortunis eorum, qui humanitate adducti pro aliquo ſe obligarunt, eoque magis, ſi ciues et amici ſint. id vt fieret, ita rationem Cicero iniuit, ne quid tamen populus amitteret. quod infra quaſi gloriatur.

Tanto officio meo] Cum populi Romani res ageretur, quam curare debet proconſul.

Tanto etiam periculo] Si quid enim ſcriba erraret in rationibus, aut improbe committeret, non in eum, ſed in proconſulem, cui mandata populi res eſt, culpa conferretur.

Cum id mibi ne recitauiſſet quidem] Cum id, non modo me non iubente, ſed etiam inſciente, in rationes retuliſſet. *Recitaſſet*, dixit, quia ſcriba prius ea ſcribebat, quam in tabulas referret; nec referebat, niſi cum proconſule communicaſſet.

Prudentiae, cum rem a me non inſipienter excogitatam ne cogitatam ERN. *quidem putas*] Sic plane in omnibus meis veteribus libris, duobus exceptis, in quibus eſt, *non inſipienter quidem excogitatam:* et vno, a quo abeſt *non.* verum ne ſic quidem locus mendo vacat. non magna mutatio fiet, ſi legatur: *ne inſipienter quidem excogitatam.* nam, quod nonnulli legunt, *non inſipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putas:* id ego, quod ad ſententiam attinet, non improbo: ſed, quia plus additur, quam emendandi moderata ratio poſtulet, malui notam apponere indicem errati, quam ex fallaci et lubrica coniectura, immodico praeſertim additamento, librum immutare.

Multa tam grauis] Reorum damnatorum alibi eſt *multa*, hic et praedum et mancipis Valerii, vt quidam arbitrantur, vt mihi videtur, praedum tantum. quod enim a mancipe ſoluitur, qui de publico aliquid redemit, id ego *multam* dici poſſe vix crediderim. quippe cum ſit ea non inopinata ſolutio: praeſtat enim, quod et promiſit, cum redimeret, et omnino ſe praeſtiturum putauit. at praes promittit ille quidem pro alio: fore tamen, vt ipſe dependat, neque putat, et, ſi acciderit, moleſte fert. quare nomen *multae* in praedes recte conuenit, qui ſoluunt inuiti, magiſtratu cogente, ſicuti qui a iudicibus damnantur: in ipſum Valerium non cadit, qui cum ſoluit, praeter opinionem nihil facit. Hoc ideo dixi, ne quis miretur diſſentire me ab iis, qui proxime pro, *T. Mario*, legunt, *T. Valerio:* vt de multa Valerio quoque mancipi depellenda dicatur. ego enim vnum ex praedibus arbitror fuiſſe T. Marium; et Ciceronem hoc dicere, initam a ſe rationem, non modo vt legatus eius et praefectus, quibus praecipue cauere deberet, verum etiam vt ipſe T. Marius, qui de ſua cohorte non eſſet, maxima calamitate leuaretur.

Non ſolum probant, ſed etiam laudant] Multa probamus ſine laude, vt ea, quae recte communiter fiunt: laudamus autem nihil, quod idem

idem non probemus, et in quo praecipua quaedam virtutis et ingenii ſignificatio non eluceat.

Cum populis ſuum ſeruaret] Ita fortunis conſulere tot vel amicorum vel ciuium, vt populo tamen nihil adimeret. Apparet ingenium Ciceronis, qui rationem iniuerit, qua cum ſatisfaceret humanitati, depellenda amicis et ciuibus tam graui multa, honori tamen ſuo, re populo conſeruata, non deeſſet. *populi* autem *eſſe* dicebatur, et erat, quod in aerarium, ex quacumque re collectum, inferebatur. vnde, *cauere populo*, valet, cauere ne quid aerarium detrimenti patiatur. Liuius lib. 7. c. 21. *Tarda nomina, et impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aerarium, menſis cum aere in foro poſitis, diſſoluit, vt populo prius caueretur.*

Tot vel amicorum, vel ciuium] Communi quodam iure cum ciuibus, proprio cum amicis coniungimur. itaque priore loco amici, deinde ciues nominantur. amici autem ac neceſſarii Ciceronis, legatus et praefectus, qui tamen iidem ciues erant: ciues vero tantum, non etiam amici, T. Marius, Valerius, Voluſius.

Nam de Luceio ERN. *eo logeo*] Particula, *nam*, ſaepe lectorem commode traducit ad diuerſam ſententiam. vt hic, et infra, *nam de H-S nongentis millibus.* et lib. 1. epiſt. 9. *Nam de Appio quod ſcribis, ſicuti de Caeſare, te non reprehendere: gaudeo conſilium tibi probari meum.* et lib. 7. epiſt. 1. *Nam quid ego te athletas putem deſiderare?* et lib. 3. ad Attic. epiſt. 10. *Nam quod me tam ſaepe, et tam vehementer obiurgas.* et eodem libro epiſt. 15. *Nam quod purgas eos, etc. Logeum* fuiſſe fanum arbitror, in quo pecuniae deponerentur: vbi pecunia quoque illa, in prouincia Ciceronis exacta, a Rufo quaeſtore iuſſu Ciceronis depoſita eſt auctore Pompeio. Infra res eadem attingitur.

Auctore] Hortante, et ſuadente. quod videtur ideo Pompeius feciſſe, vt ea pecunia ipſe poſtea vti poſſet, quemadmodum vſus eſt. *Actore*, liber Mediceus, mendoſe: *auctore*, mei omnes.

Agnoui] Non negaui: confeſſus ſum, id quod res erat, meo iuſſu eſſe depoſitam. *Agnoſcere* dicimur, quod verum fatemur eſſe, lib. 4. epiſt. 4. *Illam partem excuſationis, qua te ſcribis orationis paupertate, iisdem verbis epiſtolas ſaepius mittere, nec agnoſco nec probo.*

Vt ea ERN. *Tua*] Quae ad Rufum ex adminiſtratione prouinciae, ſaluis legibus, peruenerat. nam illa, qua Pompeius eſt vſus, populi fuit.

Quam tu] Nullus omnino liber antiquus, quem ego viderim, habet, *quam tu:* ſed alii, *quam tum:* alii, *quam tamen:* alii, *tamen quam:* et poſt, *depoſuerat*, omnes habent, non, vt in impreſſis, *depoſueras.* quocirca valde ſuſpicor de mendo. non enim placet, *tua, quam tu depoſueras.* quid? non illam quoque depoſuerat, quam abſtulit Pompeius?

Sextius] Nominatur inter Pompeianos, qui cum imperio fuere initio ciuilis belli, lib. 8. ad Attic. epiſt. 15. nec dubito, quin eam pecuniam Pompeio mandante acceperit, vt ea deinde in bello ex ipſius voluntate, id eſt, contra Caeſarem vteretur.

Sed haec ERN. *hoc ad te nihil intelligo pertinere*] De populi pecunia loquitur, a Pompeio ſumpta, non de illa, quae Rufi fuerat: de qua non diceret, *hoc ad te nihil intelligo pertinere.* Non eſt, inquit, quod labores de hac pecunia, quam, a te iuſſu meo depoſitam, Pompeius accepit. quid enim tua refert? cum exſtet ſenatus conſultum, quo conſtat, cui data ſit, exſtent tuae meaeque litterae, quibus conſtat, cui data ſit. Timebat ſcilicet Rufus, ne quando eius pecuniae rationem reddere cogeretur; quia Cicero in rationibus non adſcripſiſſet, eam ſuo iuſſu a Rufo eſſe depoſitam. qua de re queſtus erat per litteras Rufus.

Monumentis teſtata, cui data] Hoc explanatur proxime ſequentibus verbis. *monumenta* enim ſunt ſenatus conſultum et litterae Ciceronis et Rufi. data vero pecunia P. Sextio ſignificatur: ſi modo ita legendum eſt, de quo ſubiungam, quid ſentiam.

P. Sextio] Non hic agitur de pecunia Rufi, qua vſus erat Sextius, ſed de publica, iuſſu Ciceronis depoſita: quod in rationibus omiſſum, queſtus erat Rufus. itaque legi malim, ſi modo per veteres libros liceat, *Pompeio:* quem vſum ea pecunia eſſe, paullo ante dictum eſt. opinor enim pro, *Pompeio*, aliquem ſcripſiſſe, *P.* breuitatis cauſſa, imperite ſcilicet: cum haec littera praenomen indicet, non gentem. inde alius, quia praenomen illud per ſe conſiſtere non poſſe intelligeret, et Sextium paullo ante nominari animaduerteret, addidit, *Sextio.* Corrumpi autem inuicem haec nomina, *Pompeius*, et *Publius*, librariorum culpa, contractam ſcribendi rationem ſequentium, ex epiſtola quoque nona lib. I. cognouimus. nam in eo loco, *cum, vt laudaret P. Sextium, introiſſet in vrbem:* veteres libri aliquot habent, *vt laudaret Pompeium Sextium:* nonnulli, *vt laudaret Pomp. Sextius.* ex quo patet, rudes antiquitatis librarios accepiſſe hoc praenomen, *P.* pro nomine Pompeii.

Non adſcripſi] In rationibus: in quibus hoc tantum ſcriptum erat, pecuniam a Rufo depoſitam. Rufus autem illud adſcribi, quod verum erat, voluiſſet, depoſitam a ſe Ciceronis iuſſu, ita fore ratus, vt, quocumque caſu illa pecunia periiſſet, aut in quemcumque vſum eſſet erogata, ipſe omni periculo et cura liberaretur.

Tua nihil referebat] Quia certiſſimis et grauiſſimis monumentis teſtata iam iſta pecunia erat, cui data eſſet, quo ſenatus conſulto, quibus tuis, quibus meis litteris.

Referendum] Hinc apparet, prouinciae rationes et a proconſule et a quaeſtore ſeparatim referri ſolitas eſſe. quod opinor lege Iulia, quae iam nominata eſt, ſancitum eſſe.

Idem ipſe ſentio] Vt addas in illius pecuniae mentione, quod ego non addidi, depoſitam a te eſſe meo iuſſu.

Diſcrepabunt] Hic aliquis obiiciat: immo diſcrepabunt; cum idem non erit in vtriusque rationibus. Futilis obiectio. non enim in eo diſcrepant rationes, cum aliquid in alteris omittitur; ſed cum aduerſantur ea, vel diſſentiunt, quae in vtriſque ſcripta ſunt. et, vt ſilentio nec affirmatur quidquam,

nec

nec negatur: ita, quod ſcriptum non eſt, ab eo quod ſcriptum, discrepare non videtur.

Quod ego quidem non addidi] Mediceus liber, *quod ego qui non addidi*; mendoſe: quid mirum? liber mendo nullus vacat: ſed ex multis deprauatis vnus vt corrigatur, opera dari ſolet. emendatiores hic libri quattuor, Sigicelli vnus, alter Fuluii Vrſini, duo Maffei: habent enim, *quod ego quidem non addidi.*

Nec cauſſa eſt, cur negem] Iuſſu meo illam pecuniam a te depoſitam. cauſſam, cur neget, non eſſe dicit, vt oſtendat abeſſe periculum, de quo Rufus metuere videbatur, ne quando eius pecuniae, qua Pompeius vſus erat, ratio exigeretur, cum inſtare videretur mutatio temporum, commoto ciuili bello.

Et tu nolles] Negari a me. obſequerer voluntati tuae, vel, ſi quid eſſet cauſſae, cur negarem, id eſt, etiam ſi moleſtiam aliquam ex ea pecunia timerem.

H-S nongentis millibus] Scutatorum noſtrarium XXVII. millibus.

Siue frater tuus] M. Mindius, qui rationes cum ſcriba confecerat.

De logeo] De fano. ſupra.

Parum gratioſum eſt] Sic libri veteres quinque; alii, *gauiſum eſt.* vtrumque mendoſum. nam, *gratioſum*, de inanimatis rebus non dicitur: ſed *gratioſi* homines appellantur. Nec, *gauiſum eſt*, politus litteris quisquam probauerit. Mediceus liber, *grauiſum.* Corrado placuit *gratum viſum:* nobis olim, *prouiſum:* quod nec a *grauiſum* longe diſtat, nec ſententia caret. nam in eo dicit parum eſſe prouiſum, quia, cum pecunia illa deponeretur, additum non erat, deponi iuſſu Ciceronis proconſulis. de quo ſupra.

Referendis] Quo modo, *referendis*, cum et ſupra relatas iam eſſe dixerit, et infra idem ſignificet? Accipio, *referendis*, pro, in relatione rationum, dum rationes referuntur: vt praeſenti tempore vtatur Cicero ob eam cauſſam, quia corrigere aliquid etiamnum in relatis iam rationibus licebat. propterea ſubiunxit, *quid per leges liceat.* quae verba demonſtrant, non eſſe ademptam corrigendi facultatem, ſed corrigi non omnia licere: itaque Rufo videndum, quid a Cicerone petat: nihil enim contra leges impetraturum.

Cum ſenatus conſulto non ſum vſus] Videtur Cicero temporis aliquanto plus decreto ſenatus habuiſſe ad rationes referendas, quam legibus: quo tamen tempore vti noluit, ſed rationes confeſtim retulit, iuſtis de cauſſis, vt ſupra dixit, metu ſcilicet exorientis belli ciuilis.

Quid per leges liceat, conſiderandum eſt] Modeſte ſignificat, velle quidem ſe aliquid corrigere in rationibus ex Rufi voluntate, ſed ita, ne quid amicitiae cauſſa contra leges committat.

Te certe in pecunia exacta ita referre ERN. *efferre, ex meis rationibus relatis non oportuit*] Libri aliquot ſcripti, etiam Mediceus, *pecuniae exactae:* nonnulli, *iſta efferre.* Placet idem, quod olim, *pecunia exacta*, non eadem tamen ſententia, quae olim placuit. non enim illud, *te efferre*, ſignificare nunc arbitror iracundiam Rufi, qua ſit elatus, quod Cicero pecuniae ab illo exactae mentionem nullam in rationi-

rationibus referendis feciſſet; verum ad erogatam a Rufo pecuniam refero, cum ſciret, eam ſcriptam eſſe in rationibus iam relatis. Vt in exacta, inquit, pecunia ita efferres, ita erogares, ex meis rationibus relatis non oportuit: id eſt, per meas rationes tibi non licebat. Hanc noſtram opinionem adiuuare videntur et ſuperiora verba: *de eo mihi, quid per leges liceat, conſiderandum eſt;* et quae ſequuntur proxima: *niſi quid me fallit: ſunt enim alii peritiores.* Exactae pecuniae plus conſumpſerat Rufus, quam ſcriptae rationes, praeſertim iam a Cicerone relatae, paterentur: id cum in rationibus Ciceronis, vt cum ſuis conſentirent, corrigi vellet; de eo quid ſibi per leges liceat, conſiderandum Cicero reſpondet: mox indicat non licere, ſubiungens *non oportuit.* atque in hac opinione poſſum, inquit, falli: ſunt enim alii peritiores. Vt Rufum quodam modo conſoletur.

Aut etiam velle] Etiam ſi tua non interſit.

Si vllo modo facere poſſim] Id eſt, ſi per leges liceat.

De beneficiis] Proconſules, propraetores, atque etiam, vt hic locus indicat, quaeſtores, cum ad vrbem a prouinciis reuertiſſent, eorum nomina poſt relatas rationes ad aerarium deferebant, quorum ſtrenua fidelique opera vſi eſſent. hi autem erant ex iis, quos ſecum in prouinciam duxerant. qui *deferri in beneficiis* dicebantur; quod eorum virtus ac fides reipublicae profuiſſet. in quo erat eorum, qui deferebant, ambitio quaedam, oſtendendis non modo ſuis, verum aliorum quoque beneficiis in rempublicam. Detulerat igitur Cicero, non exſpectato quaeſtore, ſuos contubernales, praefectos, tribunos militares: quoſdam autem non detulerat, vt centuriones et tribunorum militarium contubernales: de quibus ait rem eſſe in integro, ſi Rufus eos deferre velit. Morem hunc oſtendit oratio pro Archia c. 5. *In beneficiis ad aerarium delatus eſt a L. Lucullo praetore, et conſule.*

Tribunos militares] Duodecim. ſeni enim creabantur in ſingulis legionibus, vt Polybius docet. legiones autem duas, qui conſularis erat exercitus, in prouincia Cicero habuit: quod ipſe ad Atticum ſcribit lib. 5. epiſt. 15. et Plutarchus idem narrat in eius vita. Tribunos militares primo tres fuiſſe, qui ſingulis tribubus, a Romulo inſtitutis, praeeſſent, deinde ſex, interiecto tempore ſexdecim, poſtremo 24. vt ſeni eſſent in ſingulis legionibus, Liuius, Polybius, alii declarant. Creati primum ab iis, qui exercitibus praeeſſent, mox populi ſuffragio: vt interdum tamen, in apparatu maximi belli, conſulum praetorumque arbitrio deligerentur. poſtremo, teſte Pediano, partem eorum imperatores fecere, qui *Rufuli* vocabantur, partem populus, qui *Comitiati.* Idem ex Feſto, licet mutilato, colligi tamen videtur poſſe: qui etiam Rufulorum nominis, omiſſam a Pediano et aliis, cauſſam ponit, quod Rutilius Rufus de eorum iure legem tuliſſet.

Praefectos] Equitum. vide lib. 2. epiſt. 17. ne repetantur eadem.

Contubernales] Nobiles adoleſcentes cum conſulibus, et proconſulibus, et praetoribus etiam, vt

rerum

rerum vſu mature inſtruerentur, in prouincias exibant. Pro Coelio c. 30. *In Africam profectus eſt Q. Pompeio proconſuli contubernalis.* Pro Plancio c. 11. *Adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo dilectus eſt, vt et contubernii neceſſitudo, et adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor poſtulabat.* In Bruto c. 27. *Familiaris noſter, L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat.* Suetonius de Caeſare c. 2. *Stipendia prima in Aſia fecit, M. Thermi praetoris contubernio.* In vrbe etiam contubernales erant conſulum: Cicero in conſulatu, quem peregit in vrbe, contubernales habuit. vnde illud in ea pro Sulla c. 12. *Lucius ille Torquatus, cum eſſet meus contubernalis in conſulatu.*

Ratio me fefellit] *Ratio* hic pro opinione, quam ratiocinatio pepererit, accipitur.

Triginta diebus deferri neceſſe eſſe, quibus rationes retuliſſem] Non vulgaris loquendi modus. eſt enim, *triginta diebus, quibus rationes retuliſſem:* pro, triginta diebus, poſtquam rationes retuliſſem. tempus deferendi trigeſimo die a relatis rationibus definiebatur. Conſtat ex hoc loco, relatas prius ad aerarium rationes, quam deferrentur ii, qui bene de republica meriti eſſent.

Neceſſe eſſe] Lege Iulia iubente: quae ſignificatur etiam paullo poſt.

Res eſt in integro] Licet tibi eos deferre.

Genus enim horum beneficiorum] Deferendis centurionibus et tribunorum militarium contubernalibus certam diem lex non definiebat: tribunis autem militaribus, praefectis, et contubernalibus, de quibus facta paullo ante mentio eſt, ſpatium triginta dierum.

H-S centum millibus] Scutatorum tribus millibus.

Memini] Ergo ab eo tempore dies interceſſerant multi. quo licet intelligere, non ſtatim Ciceronem, poſtquam ad vrbem rediit, hanc epiſtolam ſcripſiſſe.

Myrina] Libri duo, Sigicelli, et Fuluii, habent, *Smyrna.* reliqui, *Myrina.* vtraque nota vrbs, Smyrna in Ionia, Myrina in Aeolia. quis poteſt diuinare, ex vtra ſcripſerit Rufus eas litteras? Smyrna quidem nauiganti in Italiam Meſcinio propinquior et commodior.

Non mei errati, ſed tui] Erratum in rationibus, antea ſcripſerat Rufus: quod niſi corrigeretur, H-S centum millia ſibi eſſe de ſuo perſoluenda. reſcripſit Cicero, corrigi non poſſe, quia rationum exemplum in prouincia depoſuerat, a quibus diſcrepare non oportet eas, quas ad aerarium relaturus eſſet: ſed tamen ei pro ſuis facultatibus benigne commodaturum. aliquanto autem poſt ſcripſit Rufus eas litteras, quibus Cicero nunc reſpondet.

Fratris tui, et Tullii] Qui rationes, abſente Cicerone, confecerant. ſupra.

Deceſſeramus ERN. *Deceſſimus*] Sic omnes, quos viderim, veteres libri. a quibus olim diſcedendum putabam, et legendum, vnius litterae mutatione, *deceſſemus.* nunc me ipſe reuoco, et ita ſtatuo, ſyncopen eſſe non poſſe in iis verbis, quorum in praeteritis vltima ſyllaba eſt, *ſi:* vt *cedo, ceſſi, ceſſiſſem,* non *ceſſem.* eodemque modo in compoſitis,

ſitis, *decedo, recedo, incedo, diſcedo, concedo.*

Credo] Ita loquitur vt de re non recenti, quae potuit, ſpatio interiecto, effluere ex memoria.

Pro animi mei voluntate] Vt eram animatus, pro animi mei ſenſu. Eodem modo *animus velle* dicitur: vt Varro lib. 5. de L. L. *Animus ita eſt, vt puncto temporis peruolet, quo vult.* Et in orat. poſt red. ad Quir. c. 2. *In ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas.* Et Lucretius lib. 2. v. 270.

Ex animique voluntate id procedere primum.

Idem lib. 4. v. 884.

Ergo animus cum ſeſe ita commouet, vt velit ire.

Iudicium animi, lib. 2. de Orat. c. 42. et lib. 3. c. 16. et 18.

Facultatum] Hoc nomen late patet: itaque dixit Cicero lib. 1. de Inuent. c. 27. *Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.* Et pro Rabirio perd. reo c. 5. *Quae, ſi in illo minima fuiſſent, tamen prae tuis facultatibus maxima putarentur.* et in Partitionibus c. 35. vires, animus, copiae, opes, tempus, locus, *facultatum* nomine comprehenduntur. *Facultatum*, ait, *infirmatione vtetur, ſi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum.* Sumuntur et pro occaſionibus commodorum, vt lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. *Exponis, quas facultates aut prouincialium, aut vrbanorum commodorum, et aliis temporibus, et me ipſo conſule, praetermiſeris.* Transferuntur ad ſignificationem rei familiaris, vt lib. 11. ad Attic. epiſt. 13. *Velim conſideres, vt ſit, vnde nobis ſuppeditentur ſumptus neceſſarii. ſi quas habuimus facultates, eas Pompeio detulimus.* Et lib. 2. in Ver. c. 34. *Sthenius ab adoleſcentia paullo ſtudioſius haec comparabat, ſupellectilem ex aere elegantiorem, et Deliacam, et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis.*

Quam tum habebamus] Diſtat igitur hoc tempus ab eo non parum, quo rediit ex prouincia: cum et hic, *tum*, et proxime dixerit, *memini*, et, *credo.* nec vero dubie ſignificat, ad arma rem eſſe deductam, amiſſa ſpe facultatum, quam ante habuerat.

Obligatum] Deberi ſibi a Cicerone mutuam pecuniam ex litteris ab eo antea humaniſſime ſcriptis, Rufus oſtenderat.

Moleſtae] Quia pecuniam a debitoribus poſcunt, quae propter belli difficultatem expedita non eſt. propterea dixit Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 1. *Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditae pecuniae ſoluerentur; conſtituit, vt arbitri darentur. Per eos fierent aeſtimationes poſſeſſionum, et rerum, quanti quaeque earum ante bellum fuiſſent, atque eae creditoribus transderentur.*

Perueniſſet] Ex adminiſtratione Cilicienſi de qua pecunia ſic lib. 2. epiſt. 17. *Omnis pecunia ita tractatur, vt praeda, a praefectis; quae autem mihi attributa eſt, a quaeſtore curatur.*

Epheſi] Vrbs Ioniae nobilis fuit, extra Ciceronis prouinciam, cui prae-

praefuit, Cicerone proconſule, Q. Thermus, vt patet lib. 5. ad Attic. epiſt. 13. et 14.

Apud publicanos] Ciceronis amantiſſimos, eique cariſſimos: erant enim equeſtris ordinis: quem ordinem conſul cum ſenatu in gratiam reduxerat. vide illud lib. 1. epiſt. 8. *ordinem coniunctiſſimum* et lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. et 18.

H-S XXII millia ERN. *H-S XXII.*] Parua ſumma, ſcutati DCLX. itaque legendum opinor, *bis et vicies*, vt eſt lib. 11. ad Attic. epiſt. . *In ciſtophoro in Aſia habeo ad H-S bis et vicies.* loquitur de hac Epheſi depoſita pecunia. nam Epheſus in Ionia: quae regio eſt Aſiae. ſunt autem bis et vicies, ſcutatorum LXVI. millia.

Omnem] Partem potius, quam omnem: nam Cicero partem exegit, et apud Egnatium trapezitam depoſuit, vbi tutius fore videbatur. hoc duae ad Atticum ſcriptae epiſtolae, ſecunda et tertia lib. 11. declarant. in prima ſcripſerat haec Cicero: *In ciſtophoro in Aſia habeo ad H-S bis et vicies.* In ſecunda, *ex ea*, inquit, *pecunia, quae fuit in Aſia, partem dimidiam fere exegi. tutius videbatur fore ibi, vbi eſt, quam apud publicanos.* In tertia ſic: *Pecunia apud Egnatium eſt. ſit a me, vt eſt.* Deinde ſubiunxit eodem in loco: *Et ſi egeo rebus omnibus; quod is quoque in anguſtiis eſt, quicum ſumus; cui magnam dedimus pecuniam mutuam, opinantes nobis conſtitutis rebus, eam rem etiam honori fore.* et ad eundem epiſt. 13. eiusdem libri: *Si quas habuimus facultates, eas Pompeio tum, cum id videbamur ſapienter facere, detulimus.* Quare fictam excuſationem attulit Cicero tempori ſeruiens, tum vt de H-S centum millibus Rufum conſolaretur exemplo iacturae ſuae; tum etiam, vt ei, mutuam pecuniam, tamquam ex promiſſo debitam, poſcenti, iuſtius negare videretur.

De H-S centum ERN. *De H-S centum millibus*] Quae Rufus aerario debebat, ex relatis a Cicerone rationibus: ſed erratum ſcripſerat, idque corrigendum. reſcripſit Cicero corrigi non poſſe; verum ſe de ſuo, quantum poſſet, ei commodaturum.

Cibariis] Publice datis.

De mea liberalitate] Cum aliqua exprobratione dictum.

Mihi expenſa tuliſſes] Mihi commodaſſes.

Aeſtimationem accipere] Poſſeſſionem aeſtimatam accipere pro pecunia mihi commodata. Hic locus videtur indicare, ſcriptam hanc epiſtolam Caeſare iterum et Seruilio iterum coſſ. poſt latam a Caeſare legem de aeſtimandis poſſeſſionibus, quanti quaeque ante ciuile bellum fuiſſent; vt debitoribus conſuleretur; quorum erat iniqua conditio, iacentibus praediorum pretiis: quod fere ſolet in bellis euenire. dicebantur autem poſſeſſiones illae, *aeſtimationes*, vt lib. 9. epiſt. 16. et 18. Rufus, cum Caeſar conſulatum ſecundum, in quo legem illam tulit, inierit poſt illud tempus, quo Cicero ad Pompeium in Graeciam transiit; (nam, Caeſare in Hiſpaniis contra Pompeii legatos bellum gerente, Cicero transiit; vt ex lib. 10. ad Attic. epiſt. vlt. intelligitur) Cicero autem hanc ad Rufum epiſtolam in Italia

Italia ſcripſerit; quod indicant prima epiſtolae verba, et multo etiam magis illa, quae in extremo fere ſunt; *Cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te:* ratio perſuadet, hanc epiſtolam et ante ſecundum eſſe ſcriptam Caeſaris conſulatum, et ante profectionem Ciceronis in Graeciam. *Aeſtimationem* igitur accipio pro poſſeſſione aeſtimata, non ex lege Caeſaris, quae lata nondum erat, ſed vt aeſtimabantur res, quas inopes a pecunia debitores creditoribus dabant. Sic et Liuius loco iam citato, lib. 7. c. 21. *Tarda nomina, et impeditiora inertia debitorum quam facultatibus; aut aerarium, menſis cum aere in foro poſitis, diſſoluit, vt populo prius caueretur; aut aeſtimatio aequis rerum pretiis liberauit.*

Scindi] Varie dixit, hic quidem *ſcindi*; alibi *conſcindi*, vt lib. 7. epiſt. 18. et, *concerpito*, lib. 10. ad Attic. epiſt. 12.

EPISTOLAE XXI.

ARGVMENTVM.

Meſcinio, ſui videndi cupido, mutua ſe teneri cupiditate ſignificat. ſubiungit haec: frequentari domum ſuam a Caeſaris familiaribus; eorum tamen ſermonibus ita ſe non delectari, vt ſolitudinem, ſi ea vti poſſit, praeponat: itaque litteras colere, et ab iis, et ab optimorum conſiliorum conſcientia conſolationem eam petere, quam Meſcinio quoque petendam cenſeat: Africani belli exitum appropinquari: vtra pars vincat, crudelem fore victoriam: euerſam funditus eſſe publicam fortunam: nihil tamen iis, qui culpa careant, horribile eſſe, aut pertimeſcendum. De congreſſu, neque ſpem affert, neque adimit. valetudini vt ſeruiat, animoque tranquillo ſit, hortatur. Index beneuolentiae, ac negotialis omnino epiſtola, licet maior eius pars officii potius, quam negotii, ſit. dixi enim a principio, ſpectandam eſſe cauſſam, cur ſcribatur epiſtola, et ab ea ſiue negotialem epiſtolam, ſiue moralem vocandam. nam quae adduntur praeterea, declarandi amoris gratia, licet ad officium pertineant, quia tamen argumenti propria non ſunt, nomen epiſtolae non tribuunt. Scripta eſt Caeſare tertium et M. Lepido coſſ. cum Caeſar in Africa, aduerſus Pompeii ſocerum Scipionem, et Iubam regem bellum gereret.

EXPLANATIO.

Ita mihi omnia ERN. *Ita mihi communia omnia, quae opto, contingant*] Verbum *communia*, video eſſe in omnibus veteribus libris, praeter vnum, qui fuit olim Hieronymi Ferrarii, nunc eſt Caroli Borromaei Cardinalis. in eo eſt, *commoda*, non, *communia:* quod olim probaui; cum et Plautus in Trin. Act. 5. Sc. 1. v. 2. ſimiliter dixiſſet:

Ita commoda, quae cupio, eueniunt. ——

Nonnulli, *communia*, putarunt abundare. quorum non diſplicet opinio. ne tamen tot librorum conſen-

conſenſus repudietur; videndum etiam atque etiam, an probabilis aliqua ſententia elici poſſit, nullo nec deleto verbo, nec mutato. Ita mihi, inquit, ea, quae opto, contingant omnia communia, vt vehementer velim. id eſt: ita te rerum omnium, quas opto, participem habeam, vt eſſe tecum vehementer velim. nam ad verbum, *communia*, ſubaudio, *tecum:* vt ſic: ita mihi tecum communia, quae opto, contingant omnia. Occurrit alia ſententia, quam non occultare conſilium eſt. Ita mihi res omnes publicae, quales opto, contingant. nam, *communia*, et *communes res*, pro publicis rebus accipi; nemo (vt opinor) dubitat. idque vel hoc vno conſtat exemplo, quod obſeruauimus lib. 1. epiſt. 8. *Ex eodem de toto ſtatu rerum communium cognoſces: quae quales ſint, non facile eſt ſcribere. Communem* quoque *rem*, dixit lib. 7. epiſt. 28. *Communium fortunarum*, lib. 5. epiſt. 12. Hoc totum ad eruditorum hominum iudicium refero. nam ipſe nihil affirmo: tantum enitor, vt veterum librorum auctoritatem conſeruem.

Vt enim ERN. *Etenim, cum eſſet maior*] Aliis placet, *vt enim*, pro *etenim:* quia ſic habent plerique veteres libri. ſoloeciſmi ſpecies apparet. quid refert? inquiunt. quam multa praeterea huiuſce generis in Cicerone deprehenduntur. His itaque reſponderi videtur poſſe: ſoloeciſmum, ſi modo libri veteres in eo conſentiant, ferendum: ſin aliter, tollendum. itaque, cum habeam duos veteres libros, vnum M. Antonii Maffei, quo etiam olim, commodante eius fratre Bernardino Cardinali, vſus ſum; alterum Fulvii Vrſini, in quibus diſerte legitur, *etenim:* libenter aufero ſoloeciſmum, et integritatem Cicerone dignam reſtituo.

Et virorum, et ciuium bonorum] Differre putantur *bonus vir*, et *bonus ciuis.* quam diſtinctionem oſtendimus lib. 1. epiſt. 9. in eo loco: *Eumque, quem bonum virum ſemper habuiſſet, bonum ciuem eſſe pateretur.*

Iucundorum] Bonitas, iucunditas, amor, cauſſae ſunt, cur amemus, vnaque eſſe cupiamus. propterea dixit, *bonorum, iucundorum, amantium mei.* quae tria coniungit etiam lib. 9. epiſt. 24. *Moneo te, quod pertinere ad beate viuendum arbitror, vt cum viris bonis, iucundis, amantibus tui viuas.*

Hominum] *Vir* et *homo* differre, pauci neſciunt. hic tamen, *hominum*, potuit omitti, vt omiſſum eſt loco proxime recitato ex epiſtola ad Paetum, ſed additum eſt ob interpoſitam ciuium mentionem. nam, ſi eſſet omiſſum, ad ciues illa referrentur, *iucundorum, et amantium mei.* cum ſit aptius, *iucundorum hominum, et amantium mei.*

Erat nemo, quicum eſſem libentius, quam tecum; et pauci, quibuscum eſſem aeque libenter] Satis modeſta ratio captandae beneuolentiae. non enim omnibus Meſcinium, ſed Meſcinio neminem antefert, comparat paucos. ita vitatur illa, quae veritati fidem detrahit, ὑπερβολή.

Alii interierint] Inſignes quidem, et conſulares, M. Calpurnius Bibulus, L. Domitius Ahenobarbus, L. Cornelius Lentulus, P. Lentulus

tulus; praeterea, C. Curio tribunicius.

Alii abſint] Aberant conſulares duo, P. Scipio, Pompeii ſocer, qui bellum in Africa contra Caeſarem gerebat; et M. Marcellus, qui poſt Pharſalicum proelium, cum ſpe vincendi ſimul abiecta certandi etiam cupiditate voluntarium Rhodi aut Mitylenis exſulium ſibi delegerat. aberat et M. Cato praetorius, qui cum Scipione cauſſam Pompeianam acerrime tuebatur. nec Romae tunc erant M. Brutus, nec Ser. Sulpicius, ille Galliae, hic Graeciae praepoſitus: vt lib. 6. epiſt. 6.

Mutati voluntate] Non eodem, quo antea, in Ciceronem animo, temporibus mutati et victoria Caeſaris.

Neceſſario] Eſt enim Caeſaris familiaribus inſeruiendum, temporis cauſſa.

Frequentant domum meam] Sic lib. 1. de Offic. c. 39. *Aliter ampla domus dedecori domino ſaepe fit, ſi eſt in ea ſolitudo; et maxime, ſi aliquando, alio domino, ſolita eſt frequentari.* Et, *frequentare ludos*, lib. 1. de Invent. c. 27. Alio modo, *celebratur domus*, lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6.

Aut ERN. *Ad ſummum*] *Summum* lib. 2. epiſt. 1. *A te vero bis, terue ſummum, et eas perbreves accepi.* et *ad ſummum* dicitur, Ciceronis exemplo.

Perfugio] Hoc verbum interdum ſolum Cicero affert, vt hic: interdum coniungit, vt lib. 5. epiſt. 15. *Litteris vtor aſſidue. quid enim aliud facere poſſum? ſed neſcio quomodo ipſae illae excludere me a portu et perfugio videntur.* Et pro Archia c. 7. *Haec ſtudia adverſis perfugium ac ſolatium praebent.* Perfugium autem litterae ſunt duobus modis: vel quod, eas dum tractamus, moleſtias obliuiſcimur; vel quod animus, praeceptis vtiliſſimis conformatus, humana omnia, praeter honeſtum, contemnit, nihil praeter culpam extimeſcit. de fructu autem, quem afferunt litterae, vide lib. 4. epiſt. 3. et lib. 5. epiſt. 13. et lib. 9. epiſt. 2. et 3.

Conſcientia conſiliorum meorum] Saepe hanc ſententiam vſurpat, lib. 4. epiſt. 3. lib. 6. epiſt. 1. 4. 6. 10. 13. et 21. et lib. 7. epiſt. 3. quae recitare longum eſt: indicare loca, et quaſi digitum ad fontem intendere, vnde hauriant, qui copiae ſtudent, ſatis duco.

Niſi inuidiſſet is] Pompeium, opinor, deſignat, a quo ſe proditum, contra datam fidem, ſaepe queritur.

Me enim amabas] Mea cauſſa illum non amabas, cuius inuidiam perfidiamque noſſes.

Beatus eſſet] Hoc dicit: Si mecum ad tuendam libertatem conſenſiſſet, neque perniciofam reipublicae cum Caeſare ſocietatem coiiſſet; non modo viueret, ſed beatus eſſet, et cum eo omnes boni. De Caeſare autem, et victore iam, et a quo veniam paullo ante impetrauerat, haec, vt opinor, ſcribere non auderet. nec inuidit ei Caeſar, qui ſemper popularis fuit, et ab vrbe multos annos abfuit, dum in Gallia bellum gereret, ſed Pompeius, qui parem

parem ſibi Ciceronem in ſenatu non ferret.

Nullius vim] Lib 7. epiſt. 3. *Notum*, inquit, *tibi omne conſilium meum eſſe volui, vt primum ſcires, me numquam voluiſſe plus quemquam poſſe, quam vniuerſam rempublicam. Poſtea autem, quam alicuius culpa tantum valeret vnus, vt obſiſti non poſſet, me voluiſſe pacem.*

Arma] Caeſaris.

Quae ſemper timueram] Lib. 10. ad Attic. epiſt. 4. *Praeclara*, inquit, *conſcientia ſuſtentor, cum cogito me de republica aut meruiſſe optime, cum potuerim: aut certe numquam, niſi diuine, cogitaſſe: eaque ipſa tempeſtate euerſam eſſe rempublicam, quam ego XIV. annis ante proſpexerim.*

Quem ego idem effeceram] In conſulatu. lib. 1. epiſt. 9. *Non offendes eundem bonorum ſenſum, Lentule, quem reliquiſti: qui confirmatus conſulatu noſtro, nonnumquam poſtea interruptus, afflictus ante te conſulem, recreatus abs te totus eſt, nunc ab iis, a quibus tuendus fuerat, derelictus.* Eodem illud ſpectat ex lib. 1. ad Attic. epiſt. 17. *Tueor, vt poſſum, illam a me conglutinatam concordiam.*

Quauis tuta conditione] Quauis, modo tuta. lib. 6. epiſt. 6. *Cauſſa orta belli eſt. Quid ego praetermiſi aut monitorum, aut querelarum? cum vel iniquiſſimam pacem iuſtiſſimo bello anteferrem.* Et lib. 7. ad Attic. epiſt. 5. *Ego is ſum, qui, illi concedi, putem vtilius eſſe quod poſtulat, quam ſigna conferri. Sero, enim, reſiſtimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos.* Et ad Pompeium lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. *Mea quae ſemper fuerit ſententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde de vrbe, meminiſſe te arbitror. — Prae me tuli, me nihil malle, quam pacem; non quin eadem timerem, quae illi: ſed ea bello ciuili leuiora ducebam.*

Rerum Africanarum] Africani belli, quod inter Caeſarem, et Scipionem ac regem Iubam geſtum eſt.

Quid interſit, non ſane intelligo] Cauſſam infra exponit: quia non multum inter victores interfuturum putat. de Pompeianorum crudelitate, ſi viciſſent, vide lib. 4. epiſt. 9. et 14. et lib. 9. epiſt. 6.

Inter victorias non multum interfuturum] Idem lib. 6. epiſt. 3. et 4. item lib. 4. epiſt. 9. et 14. lib. 9. epiſt. 6.

Iniuriam] Vrbe carebat Meſcinius, hac illi, vt opinor, a Caeſare poena impoſita, quia Pompeium initio belli ſecutus eſſet. nam, quin hoc tempore fuerit in Italia, dubitandum non eſt; cum ſubiungat Cicero: *ad te veniam breui. Iniuriam* igitur, quod vrbe immerito careret. Sic ad Caecinam, eadem cauſſa exſulantem, lib. 6. epiſt. 5. *Ea natura rerum eſt, et is temporum curſus, vt non poſſit iſta aut tibi, aut ceteris, fortuna eſſe diuturna; neque haerere in tam bona cauſſa, et in tam bonis ciuibus tam acerba iniuria.* Et lib. 6. epiſt. 10. *Iniuriam temporum.*

Cum ſummam humanitatem, tum etiam tuas litteras] Naturam et doctrinam laudat; quarum

altera efficiat, vt pacatiore animo Meſcinius iniuriam ferat; altera, vt humana omnia, cum abſit culpa, ne putet in malis eſſe numeranda.

Sicut omnes fere] Quod reprehendere coeperat, excuſat multorum exemplo. nam, *fere*, dixit, ne omninò ſuperiorem eius mollitiem excuſaret.

Vita ingenua] Quam nunc tempora eripiunt. quod enim ſentimus, eloqui libere et ingenue non licet.

Beata et libera] Nunc miſerrima et ſeruiente.

Nullum ſenſum] De quo tamen dubitare viſus eſt in epiſt. 16. ſed orationem tempori accommodat.

Si me diligis] Dubitatio videtur, quae nulla tamen eſt. valet enim, pro amore in me tuo, pro eo quantum me diligis, et in extrema epiſtola, *me velim,* inquit, *vt facis, diligas,* qui locus ex hoc dubitationem tollit.

Seruias] Et *ſeruire*, et *inſeruire*, et *indulgere*, et *obſequi valetudini*, dicitur. lib. 16. epiſt. 9. 17. 18.

PAVLLI

PAVLLI MANVTII
COMMENTARIVS
IN
M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
QVAE FAMILIARES VOCANTVR
LIBRVM VI.

EPISTOLAE I.
ARGVMENTVM.

Athenis exſulantem Torquatum, qui contra Caeſarem a Pompeio ſteterat, reuocare ſtudet a ſollicitudine ac moerore animi ad tranquillitatem: in quam ſententiam colligit haec, quae ad conſolandum valeant: primum, ita perturbata eſſe omnia, vt ſua fortuna contentus nemo viuat: deinde conditionem eorum, qui Romae ſint, et ea cernant, quae quotidie fiunt, deteriorem eſſe, quam eorum, qui abſint: quare non eſſe ei moleſte ferendum, quod vrbe careat: quodſi ſuos ſuaque deſideret, ne hoc quidem nomine dolendum; quando illa nullo ſint in proprio periculo, nec, vt meliore ſtatu fruantur, ipſum praeſentem praeſtare poſſe: quod vero ad eius fortunam pertineat, nec deſperandum eſſe, nec timendum aut a Caeſare, aut a Pompeianis, ſi acciderit, vt vincant: ſin ob commune reipublicae periculum angatur, ſolatio eſſe debere conſcientiam optimorum conſiliorum: vt virtus, licet rebus omnibus deſtituta, ſe tamen ipſa ſuſtentet: nec vero eum, qui alios olim excitauerit, abiectiore eſſe animo debere: propterea, cur non aliquam ab ipſa Athenarum vrbe, rationis ac moderationis parente atque altrice, doloris medicinam petat? cur non Ser. Sulpicii, amiciſſimi hominis ac ſapientiſſimi, conſuetudine recreetur? extremum illud, quaſi extra conſolationem, ſubiungitur; quod mihi tamen ad leniendum dolorem vim habere aliquam videtur; de ſua in eum eiusque liberos voluntate, et de ſpe proficiendi aliquid in eius cauſſa; quod aſſiduitas vni rei dedita, vel ſi abſit auctoritas, nonnihil tamen praeſtare poſſe videatur. Suſpicor interdum, ſcriptam eſſe hanc epiſtolam non Africani belli tempore, ſed Hiſpanienſis, quia quarta huius libri ſine dubio ſcripta videtur Caeſare in Hiſpaniis rem gerente: ſignificat enim, Sulpicium

cium Athenis diſceſſiſſe. qui cum in Graecia fuerit, quo tempore M. Marcellus interfectus eſt, vt ex lib. 4. epiſt. 12. intelligitur; Marcellus autem, Caeſare in Hiſpaniis contra Pompeii liberos pugnante, obierit; quod indicant epiſtolae quaedam lib. 13. ad Attic. non videtur Sulpicius ante bellum Hiſpanienſe Athenis diſcedere potuiſſe. praeterea, Tullia, Ciceronis filia, bello Hiſpanienſi periit: Caeſarque ex Hiſpaniis, et Sulpicius e Graecia conſolatorias ad Ciceronem litteras miſerunt: cum Sulpicius breui diſceſſurus eſſet: quod indicat lib. 4 epiſt. 6. in qua eſt: ſperabam, tuum aduentum (ſic enim audiebam) appropinquare. *quo patet, diſceſſum Sulpicii in Hiſpanienſe bellum cadere. Nec putetur illa quarta, Hiſpanienſi bello; haec vero prima, Africano ſcripta. nam in quarta, in qua de Sulpicii diſceſſu mentio fit, appellatur haec prima, in eo loco:* vt ad te ſcripſi antea, tempus eſt huiusmodi, vt ſuam quisque conditionem miſerrimam putet: et, vbi quisque ſit, ibi eſſe minime velit. *Quod, opinor, Cicero non diceret de litteris ante tot menſes conſcriptis, quot inter Africanum et Hiſpanienſe bellum interſunt.*

EXPLANATIO.

A *Torquato*] Manliae gentis, patriciae, antiquiſſimae. patriciam autem et Cicero hanc gentem fuiſſe oſtendit in orat. pro Sulla c. 8. verum et plebeios fuiſſe Manlios, idem teſtatur in Phil. 1. c. 13. *Propter vnius*, inquit, *M. Manlii ſcelus, decreto gentis Manliae, neminem patricium M. Manlium vocari licet.* Niſi haec dixit habita ratione ſui temporis; cum et patricii et plebeii eſſent Manlii; non quod eo tempore, quo Manlius Capitolinus damnatus eſt, Manlii duorum generum eſſent. Liuius quidem lib. 6. c. 20. hoc Manliae gentis decretum memorat, omiſſa patriciae mentione. *Torquati* cognomen a Torque natum, quem Gallo ſingulari pugna victo detraxit T. Manlius. qua de re Liuius lib. 7. c. 10. Gellius lib. 9. c. 13. Cicero lib. 1. de Fin. c. 7. et Tuſc. 4. c. 22. et lib. 3. de Offic. c. 31. Hunc Manlium vocat optimum virum lib. 1. ad Attic. epiſt. 1. Transiit ante Ciceronem in Graeciam ad Pompeium, vt lib. 9. ad eundem epiſt. 8. Africam videtur adminiſtraſſe poſt praeturam: nam conſul numquam fuit. leguntur enim haec in oratione pro Plancio c. 11. *Adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab illo grauiſſimo, et ſanctiſſimo, atque omni laude et honore digniſſimo viro dilectus eſt, vt et contubernii neceſſitudo, et adoleſcentis modeſtiſſimi pudor poſtulabat.*

Etſi ea perturbatio eſt — eſſe malit] Infra eadem ſententia, epiſt. 4. *Tempus eſt huiusmodi, vt ſuam quisque conditionem miſerrimam putet: et, vbi quisque ſit, ibi eſſe minime velit.* Hic aduertendum, quater in primis huius epiſtolae comprehenſionibus repetitum, *etſi, tamen:* in quo ſi quis hodie noſtrum offenderet, excuſari vix poſſet.

Quisquis] *Quisquis*, pro *quisque* interdum veteres vſurparunt, vt

vt hic ipſe Tuſc. 5. c. 34. *Vt quidquid obiectum eſt, quod modo a natura non ſit alienum, eo contentae non quaerunt amplius.* Lib. 4. in Ver. c. 13. *Ita odorabantur omnia et perueſtigabant, vt, vbi quidquid eſſet, aliqua ratione inuenirent.* Plautus in Trin. Act. 4. Sc. 2. v. 39.

Sin vnum quidquid ſingillatim
et placide percunctabere.

Lucretius autem ſaepiſſime.

Oculi augent dolorem] Oratorie modo ſenſum oculorum auget, aurium imminuit, modo contra. nam lib. 4. epiſt. 9. aurium ſenſu plus doloris, quam oculis percipi dixit: quia Marcello reditum ſuadebat: hic, vt abſentem Torquatum conſoletur, oculis augeri dolorem ait. et epiſt. 4. *In malis,* inquit, *omnibus acerbius eſt videre, quam audire.* et lib. 4. epiſt. 13. *Nec audio ſolum, quod ipſum eſſet miſerum, ſed etiam video, quo nihil eſt acerbius, eorum fortunas diſſipari.*

Intueri coguntur] Quo dolor ſit acerbior. audire autem, qui non vult, non cogitur: itaque poteſt auertere cogitationem a miſeriis.

Nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt] A conſuetudine enim oculorum animum abducere, difficillimum eſt.

Multarum rerum deſiderio] Quas cum republica perdiderimus.

Cum magna moleſtia tuos tuaque deſideras] Liberos in primis: de quibus epiſt. 4. *Reliquum eſt, vt te angat, quod abſis a tuis tam diu. Res moleſta, praeſertim ab iis pueris, quibus nihil poteſt eſſe feſtiuius.*

Aut praecipuam aliquam fortunam poſtulare, aut communem recuſare] Sic lib. 4. epiſt. 15. *Non debes aut propriam fortunam et praecipuam poſtulare, aut communem recuſare.*

Agitare animo] Tribus modis hoc verbum ad eandem ſententiam accommodatur, *agitare animo, agitare in mente, agitare* ſimpliciter. primus hoc in loco modus oſtenditur, et pro Fonteio c. 6. *Vos et ſaepius eandem rem animis agitare, et diutius vno de teſte cogitare poteſtis.* Alter lib. 1. de Nat. deor. c. 41. *Habet nihil aliud, quod agitet in mente.* Tertius lib. 3. in Ver. c. 96. *Quodſi ille hoc vnum agitare coeperit, eſſe aliquod genus cogendae pecuniae.*

Vt non adhibeas in conſilium cogitationum tuarum deſperationem aut timorem] Vt in tuis cogitationibus locum deſperationi aut timori nullum tribuas: id eſt, vt neque de reditu deſperes, neque ſaluti tuae timeas.

Qui in te adhuc iniuſtior, quam tua dignitas poſtulabat, fuit] Caeſarem ſignificari manifeſtum eſt: de quo paullo mitius epiſt. 4. *Eius enim, qui tardior in te leuando fuit, quam fore putaramus, non eſt mihi dubia de tua ſalute ſententia.*

Non magna] Affirmant duae negantes particulae, ſed ita, vt aliquid imminuant. plus enim erat *magna ſigna,* quam, *nec non magna.*

Nec tamen is ipſe] Cur ſalutis amittendae timore angamur, cum is ipſe, a quo ſeruari volumus, eodem timore vacare non poſſit? Augurium Ciceronis breui Caeſaris interitus comprobauit.

Omnium bellorum exitus incerti] Vtrius partis victoria ſit futura,

incertum eſt. epiſt. 4. *Omnis belli Mars communis, et ſemper incerti exitus proeliorum.* et Phil. 10 c. 10. *Vt concedam incertos exitus eſſe belli, Martemque communem.*

Ab altera] Si Caeſar vicerit in Hiſpania.

Seiunctum ab omnium interitu] Aut ſimul omnes victoris clementia ſeruabimur; aut eiusdem ira peribimus. epiſt. 4. *Illud cuiuis facile eſt docere, cur praecipue tu dolere nihil debeas.*

Ab altera] Si vicerint Pompeiani.

Numquam timuiſſe] Licet a bello diſceſſeris. *Numquam*, dicit, vt ſignificet nec antea, bello ſcilicet Africano, timuiſſe Torquatum a Pompeianorum victoria.

Quaſi conſolationis loco] Non plane conſolationis loco: quia, cum patria, quae nobis rerum omnium cariſſima debet eſſe, periclitetur; minus angi priuatis incommodis debemus. itaque communis periculi recordatio, quaſi quaedam conſolatio videtur eſſe. Huius generis illud eſt in epiſtola ſequenti: *Miſera eſt illa quidem conſolatio, tali praeſertim ciui et viro, ſed tamen neceſſaria, nihil eſſe praecipue dolendum in eo, quod accidat vniuerſis.*

Multa dicant] Quae ad conſolandum valent. ſignificat ea, quae inſignes philoſophi de ſedando luctu conſcripſerunt: quorum ſententias poſtea Cicero, amiſſa filia, in ſua ſcripta transtulit, aegritudinis leniendae cauſſa. eorum nomina recitat diuus Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. *Legimus*, inquit, *Crantorem, cuius volumen ad confouendum dolorem ſuum ſecutus eſt Cicero: Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Poſidonii ad ſedandos luctus opuſcula percurrimus; qui diuerſis aetatibus diuerſorum luctum vel libris vel epiſtolis minuere ſunt conati: vt etiam, ſi illorum areret ingenium, de illorum poſſet fontibus irrigari.*

Vereor, ne conſolatio nulla poſſit vera reperiri] Mei veteres libri, *vlla*, omnes habent: ſed, *nulla*, requirit ſententia. nam *vereor* cum ſimplici negatione coniunctum, vſurpatur in rebus, quas accidere nolimus, vt *vereor, ne filius peccet*: cum gemina vero negatione, in rebus, quas accidere vellemus: vt, *vereor, ne filius non recte viuat*: volumus enim filium recte viuere: interdum, quod idem valet, pro gemina negatione vtimur, *vt*, hoc modo: *vereor, vt filius recte viuat.* quare videtur aut legendum hic, *vereor, vt conſolatio vlla poſſit vera reperiri*: aut, *vereor, ne conſolatio nulla poſſit vera reperiri.* nam et paullo poſt, cum dicit, *vereor, ne nefas ſit dicere*: hoc ſignificat, nefas ſit dicere. ſic igitur, ſi dicas, *vereor, ne conſolatio vlla poſſit vera reperiri*: hoc ſignifices, conſolatio aliqua poſſit vera reperiri. quod a Ciceronis mente diſcrepat. nullam enim ait ſibi videri eſſe conſolationem tanti mali, praeter illam, etc. Vide, quae de hoc verbo, *vereor*, diximus in lib. 2. epiſt. 1.

Quantum in cuiusque animo roboris eſt atque neruorum] Non enim omnes, qui praeteritam vitam aeque laudabiliter traduxerint, aeque conſcientia ſuſtentantur: ſed vt quisque firmo aut infirmo

firmo animo eſt, ita maiorem aut minorem a conſcientia conſolationem capit. quo ſpectat illud in epiſt. 4. *Quae tamen, ſi poſſis eam ſuſcipere, maxima eſt.*

Satis eſt] Ergo felicitas non ab iis rebus, quae ab aliis aut a fortuna dantur, ſed a nobis eſt: quae Stoicorum fuit opinio: vt lib. I. Acad. c. 10. ſed Ariſtoteles Ethic. lib 1. et Polit. lib. 7. adiunxit externa bona.

Bene beateque viuendum] *Bene viuit,* qui cum virtute viuit: *beate,* cui nihil omnino deeſt. addidit enim *beate,* quia *recte viuere,* non idem eſt cum beate viuere: quod Ethic. lib. 1. ad Eudemum ſcripſit Ariſtoteles. nobilitas enim, proles, opes, diuitiae, amici, vires etiam corporis et pulchritudo ad beatitudinem conferunt: ſine quibus tamen licet bene viuere: quod virtutis eſt.

Vereor, ne eum — nefas ſit dicere] Interrogandi nota ſententiam alii concludendam putant. quibus aſſentirer, ſi legeretur, *verear.* quomodo autem nunc eſt, elicitur hoc: fortaſſe nefas eſt eum appellare miſerum, qui ſe optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare poſſit. nam vt, *non vereor ne,* negationem ſignificat: vt illud lib. 2. epiſt. 7. *Non vereor, ne quid timide, ne quid ſtulte facias:* idem eſt, ac ſi dicas, nihil te timide, nihil ſtulte facturum confido: et lib. 5. epiſt. 12. *Non vereor, ne aſſentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar.* vt igitur qui dicit, *non vereor ne,* negat, non affirmat: ſic qui ait, *vereor ne,* affirmat potius, quam negat. timet enim aliquid futurum, quod nollet. quocirca, *vereor, ne nefas ſit dicere:* valet, opinor eſſe nefas: vel, fortaſſe nefas eſt dicere. Minime igitur neceſſaria eſt nota illa interrogantibus vſitata. Neque vero, *non vereor,* legendum eſt: ne ſine cauſſa diſcedamus ab antiquis libris.

Optimorum conſiliorum] Cum dixerit, *bene ſentire, recteque facere,* videtur hic addere debuiſſe, *atque factorum.* ſed nobilius poſuit, nec alterum, licet omitteret, excluſit.

Miſerum] Non enim eo te miſerum putes, quia respublica miſerrima eſt; cum te poſſis optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare.

Victoriae praemiis ductos] Vt Pompeianos quosdam: de quibus epiſt. 6. *Victa eſt auctoritas mea, non tam a Pompeio (nam is mouebatur) quam ab iis, qui duce Pompeio freti, peropportunam et rebus domeſticis et cupiditatibus ſuis illius belli victoriam fore putabant.* hanc rem et Caeſar attigit lib. I. de bell. ciu. c. 3. 4.

Officium] Lib. 9. epiſt. 5. *Secuti ſumus non ſpem, ſed officium.*

Nec ERN. *Qui neque cum id faciebamus, tam eramus amentes*] Haec particula, *neque,* hic habet vim quandam, non ſaepe vſitatam: ſubauditur enim, *non modo:* vt ſit: *non modo nunc, ſed neque tunc.* Simpliciter lib. 9. epiſt. 15. *Neque ego aliter accepi.* et lib. 1. ad Attic. epiſt. 5. *Neque id neglexi.*

Si id euenit] Vt vinceremur.

Ingredientibus nobis in cauſſam] Publicam cauſſam ſuſcipientibus contra Caeſarem, ſenatui dicto non audientem. Eandem ſententiam

poſuit epiſt. 12. in eo loco: *Cum recordarer, te in hoc ipſum bellum eſſe ingreſſum, non ſolum, vti victor, beatus; ſed etiam, vt, ſi ita accidiſſet, victus, ſapiens eſſes.* Nec diſſimiliter in epiſt. 6. *Sin, propter incertos exitus euentusque bellorum, poſſe accidere, vt vinceremur, putaſſes; non debere te ad ſecundam fortunam bene paratum fuiſſe, aduerſam ferre nullo modo poſſe.*

Cadere animis] *Cadimus animo*, et *cadit animus*, vtrumque enim dicitur: in Laelio c.7. *Nec debilitari animos, aut cadere patitur.* Et Tuſc. 3. c. 18. *Simul animus cum re concidit.* Et Phil. 3. c. 9. *Allato nuncio de legione quarta, mente concidit.*

Praeſtandum] *Praeſtare culpam* dicitur, qui culpam vitat. hoc praeſtare debemus: reliqua ne curemus: non enim praeſtanda nobis ſunt; quia malum in vna culpa ſitum eſt.

Perditis rebus omnibus] Hoc refertur ad illud: *reliquum eſt, vt te excruciet commune periculum reipublicae.* Haec, inquit, ideo dixi, vt intelligas, vel ſi omnia interierint, virtutem tamen ſuſtentare ſe ipſam poſſe. Quanta igitur cuiusque virtus, tantam ille ab ipſa virtute conſolationem capit. quod ſupra dixit, quantum in cuiusque animo roboris eſt atque neruorum, tanta conſolatio eſt. atque haec virtus, hoc robur, hi nerui ſunt eorum, qui ſe optimorum conſiliorum conſcientia ſuſtentare poſſunt. Quod autem hic, *perditis rebus*, infra dixit, *perdita republica:* et in epiſtola ſequenti, *rempublicam funditus interire:* et ibidem paullo poſt: *ſin omnino interierint omnia.* et epiſt. 21. *euerſis omnibus rebus:* et epiſt. vlt. libri ſuperioris, *funditus euerſam fortunam.* Contrarium eſt, *ſaluis rebus*, lib. 4. epiſt. 1.

Quicumque ſtatus eſt futurus] Infra: *Nec dubitare debes, quin aut aliqua republica, ſis futurus, qui eſſe debes; aut perdita, non afflictiore conditione, quam ceteri.* Idem in epiſtola ſequenti.

Atque haec mihi ſcribenti veniebant in mentem] Eleganter interdum a particula, *atque*, ſententiam ordimur, vt proxime, *atque haec eo pertinet oratio.* et epiſt. 6. *atque vtebar familiariſſime Caeſare.* et ad Terentiam lib. 14. epiſt. 4. *Atque ego, qui te confirmo, ipſe me non poſſum.*

Deſperationem] Cum de republica deſperabam, ſi res ad arma deduceretur.

Conſilium improbabam] Pugnari nolebam: cupiebam quamuis iniqua conditione pacem. epiſt 4. et 6. et libro ſuperiore epiſt. vlt.

Multo ante confirmata per nosmetipſos] Cum Pompeius iterum conſul operam dedit, vt Caeſari Galliarum adminiſtratio in alterum quinquennium prorogaretur. de quo in epiſt. 6. ipſum Pompeium conſulem pugnaſſe dicit. et lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. de Pompeio: *Iſtum in rempublicam ille aluit, auxit, armauit: ille legibus per vim et contra auſpicia ferendis auctor: ille Galliae vlterioris adiunctor: ille gener: — ille prouinciae propagator: ille abſentis in omnibus adiutor.* Eadem dixit in Phil. 2. c. 10.

Pilis

Pilis et gladiis, non conſiliis, neque auctoritatibus] Sic lib. 4. epiſt. 7. *Non enim iis rebus praeſtabamus, quibus valere poteramus, conſilio, auctoritate, cauſſa, quae erant in nobis ſuperiora, ſed lacertis et viribus, quibus pares non eramus.*

De iure publico diſceptari] De ipſa republica contendi ſic lib. 4. epiſt. 4. *Poſtquam armis diſceptari coeptum eſt de iure publico.* et epiſt. 14 eiusdem libri: *Quanto periculo de iure publico diſceptaretur armis.*

Neque ego diuinabam] Futura non videbam: ſed, ne acciderent, timebam.

Euentu atque exitu] Exitus euentu, non euentus exitu, poſterior eſt. nam vltra euentum exitus eſt: vltra exitum nihil omnino.

Id futurum, quod euenit] Fore, vt Caeſar vinceret.

Exploratius promittere] Non plane promittere, ſed exploratius, quam de victoria Pompeii. hoc quidem exploratius, quam illud, promittere, diuinare tamen plane non poteram.

Iis rebus] Conſiliis, auctoritatibus, cauſſa. paullo ante. et lib. 4. epiſt. 7.

Militum robore] Lib. 7. epiſt. 3. de Pompeio: *Signa, tirone et collectitio exercitu, cum legionibus robuſtiſſimis contulit.*

Sed tu illum animum] Tale illud Sulpicii lib. 4. epiſt. 5. *Neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur ſe tenere medicinae ſcientiam, ipſi ſe curare non poſſunt.*

Philargyrus] Liberti cognomen, quod in ſeruitute nomen vnicum fuerat. valet autem, *amator argenti.*

Suſpenſi] Exſpectatione euentus. pugnabatur enim in Hiſpania: itaque dixit ſupra: *Cum omnium bellorum exitus incerti ſint, etc.* et epiſt. 4. *Videmur intelligere non diuturnum bellum.*

In vrbe ea] Athenis. Pro Flacco c. 26. *Adſunt Athenienſes, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras diſtributae putantur.* et lib. 1. de Orat. c. 4. *Athenae omnium doctrinarum inuentrices.* epiſt. 4.

Nata et alta] In Bruto c. 10. *Videsne, in ea ipſa vrbe, in qua et nata, et alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem?* Veteres ab *alo* et *altum*, et *alitum* deducebant. Priſcianus, et Diomedes.

Ratio ac moderatio vitae] Ob doctrinam, religionem, iura, leges. ideo putabantur Athenae in tutela Mineruae.

Ser. Sulpicium] Graeciae praepoſitum a Caeſare. epiſt. 6. *Brutum Galliae praefecit: Sulpicium Graeciae.* vide, quae diximus lib. 4. epiſt. 12.

Beneuolentia et ſapientia] Quae ſapienter in re noſtra dicuntur ab amicis, creduntur facilius, et magis mouent, quam ſi dicantur ab alienis. ideo coniunxit cum ſapientia beneuolentiam. epiſt. 4. in extremo.

Auctoritatem et conſilium] Omnino cauendum ciuile bellum, cuius initia cernebantur, Sulpicius conſul cenſuit. lib. 4. epiſt. 3. *Abſens*, inquit, *cognoſcebam, quae eſſet tua in hoc peſtifero*

 bello

bello cauendo et praedicendo ſententia, et quae ſequuntur.

Togati potius potentiam, quam armati victoriam ſubiſſemus] Simile illud in epiſt. 6 *Nolo hunc de me optime meritum, exiſtimare, ea me ſuaſiſſe Pompeio, quibus ille ſi paruiſſet, eſſet hic quidem clarus in toga et princeps: ſed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet.* Subiſſemus, inquit, potentiam, vt vt rem grauem, ſed victoria tamen leuiorem. ideo in epiſt. 4. *Cupiebam, quamuis iniqua conditione, pacem.* et in vltima ſuperioris libri: *Quauis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare.*

Quam neceſſe fuit] Amorem ſuum declarat, ac ſtudium confirmandi Torquati, cum plura etiam fortaſſe ſcripſerit, quam neceſſe fuit. ſimul illum tacite laudat, quaſi virtus eius minus multa deſideraret. hoc ipſum dicit in epiſtola tertia, addita, quam hic omittit, ratione, cur fuerit longior. *Superioribus*, ait, *litteris, beneuolentia magis adductus, quam quo res ita poſtularet, fui longior. Neque enim confirmatione noſtra egebat virtus tua.* Et epiſt. 4.

Illa, quae maiora ſunt, breuius exponam] Rerum diuerſarum connexio, in qua laborare multos video, vulgare non requirit ingenium. hic Cicero a conſolatione doloris ad promiſſionem auxilii percommode tranſit. nam, cum dixiſſet, *haec longiora*, ſubiunxit, *illa maiora.* ſic epiſt. 3. *Sed haec conſolatio leuis eſt: illa grauior.* Et ad Appium lib. 3. epiſt. 10. *Atque haec domeſtica. Quid illa tandem popularia?* Et ad Caſſium, lib. 12. epiſt. 2. *Sed haec tolerabilia: illud non ferendum, quod eſt, qui veſtro anno filium ſuum conſulem futurum putet.* Et Phil. 2. c. 11. cum obiicienti Antonio, ciuile bellum eius culpa natum eſſe, copioſe reſpondiſſet, tranſitum ita quaeſiuit ad aliam rem, vix vt interrupta narratio videatur, hoc modo: *Sed haec vetera: illud vero recens, Caeſarem meo conſilio interfectum.* Huius generis innumerabilia fere occurrunt: ſed faſtidium vitemus, et haec ſibi quisque, quod nos olim facere conſueuimus, notet in legendo.

Neminem] Quia perierat Cn. Pompeius, et P. Lentulus, quorum opera reſtitutus ab exſulio fuerat.

Quibus tantum debebam, quantum tu intelligis] Plus ſcilicet, quam tibi. ſed, cum eos belli caſus eripuerit, nemo, cui plus quam tibi debeam, ſupereſt. epiſt. 4. *Beneuolentiam tuam erga me imitabor, merita non aſſequar.*

Belli caſus eripuit] *Mors eripuit*, de iisdem dixit, lib. 4. epiſt. 13.

Qui ſim] Epiſt. 10. *Eodem tempore, eademque de cauſſa, noſtrum vterque cecidit.* et epiſt. 13. *Eadem cauſſa opes meas fregit, quae tuam ſalutem in diſcrimen adduxit.* et in vltima huius libri: *Quid poſſim, neſcio, vel potius me parum poſſe ſentio.*

Studium, certe velim exiſtimes ERN. *Studium certe*] Si conſilio et opera prodeſſe tibi non multum potero, ſtudio certe numquam deero.

EPISTO-

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Excuſat ſe, quia rarius antea ſcripſerit: ſpem aliquam affert de reconciliato Caeſaris animo: nihil ei praecipue timendum ſignificat. Scripta videtur eodem anno.

EXPLANATIO.

Leuari] Perſiſtit in translatione, quia dixerat, *grauitate.*

Varietate] *Varietatem* non vocat mutationem cauſſae; quia ſcilicet modo timuiſſent homines, modo ſperaſſent; ſed quod varietas fuerit inter cauſſam Torquati, et voluntatem opinionemque hominum; propterea quod, cum ei reditum in Italiam Caeſar conceſſiſſet, vt infra oſtendemus; fore ſperauerunt homines, vt paullo poſt redeundi quoque in vrbem facultas ei permitteretur. in quo ſe difficilem Caeſar praebuit.

Adhuc] Sperare ſe aliquid oſtendit. nam, *adhuc*, varietatis illius, quam proxime nominauit, quaſi terminus videtur.

Aut volebant, aut opinabantur] *Contra voluntatem, et praeter opinionem*, dixit lib. 3. epiſt. 3.

Pro malis temporum] Si rem ipſam ſpectes, moleſte ferendum videtur: ſi tempora conſideres, quae peſſima ſunt; mihi crede, non eſt cur moleſte feras. Lib. 13. epiſt. 28. *Pro horum temporum perturbatione.* lib. 12. ad Attic. epiſt. 14. *Pro malis, recte habebat.* Alibi, *vt in malis, vt in perditis rebus.*

Armis vrgeri rempublicam ſempiternis] Vt in armis de iure publico ſemper diſceptetur, ſicut adhuc quidem diſceptatur.

Poſitis] Infra addidit, *abiectis, aut detractis.* hic *poſitis*, communiter pro omnibus vſurpatum eſt.

Funditus interire] Amiſſa libertate: quod accidit: numquam enim poſtea ſuum ius reſpublica recuperauit.

Si arma valebunt] Non loquitur de victoria armis parta, ſed de contentionis diuturnitate: id eſt, ſi armis res agetur. hoc enim ad illud reſpondet, *neceſſe eſt armis vrgeri rempublicam ſempiternis.* De victoria vero ſtatim ſubiungit.

Reciperis] Recipiebatur, quia, licet in vrbem redire non poſſet, in Italia tamen ei licebat eſſe. Hoc etiam e poſtremis epiſtolae verbis colligitur: *Vt, aut quo ſcribam, aut quo veniam, ſcire poſſim.* nam, ſi extra Italiam Torquatus eſſet; non diceret Cicero, *quo veniam.* Praeterea, Torquatum in Tuſculano fuiſſe, eiusque cauſſam Dolabellae a Cicerone commendatam, vt ſcilicet eius reditum in vrbem a Caeſare ex Hiſpania redeunte impetraret, licet intelligere ex lib. 13. ad Attic. epiſt. 9. Ἐὐκαίρως, inquit, *ad me venit, cum haberem Dolabellam, Torquatus; humaniſſimeque Dolabella, quibus verbis ſecum egiſſem, expoſuit. commodum enim egeram diligentiſſime: quae diligentia grata eſt viſa Torquato.* Et ad eundem epiſt. 20. *Torquato noſtra*

ſtra officia grata eſſe, facile patior: eaque augere non deſinam. Et epiſt. 21. *Quid poſſum de Torquato, niſi aliquid a Dolabella?* Et epiſt. 45. *Cum Dolabella viuendum eſſe iſtis diebus vides. quod niſi me Torquati cauſſa teneret, ſatis erat dierum, vt Puteolos excurrere poſſem.* Atque illae ad Atticum epiſtolae, Caeſare ex Hiſpania, deuictis iam Pompeii liberis, redeunte, ſcriptae ſunt: hae vero ad Torquatum, adhuc pugnante: id quod perſpicuum ſatis eſt: haec tamen vna, confecto iam bello, et conceſſa Torquato manendi in Italia, non in vrbem veniendi, poteſtate, ſcripta videtur eſſe, ideoque reiicienda in extremum locum.

Conditione] Quod inter vtramque partem de ponendis armis conveniat.

Victoria detractis] Alterutra parte vincente, ita vt bellum nullum ſuperſit.

Reſpirauerit] Quia non amplius armis vrgebitur reſpublica. quod ſi, victoria detractis armis, ciuitas reſpirauerit; bonitas in eo et clementia indicari videtur. in quo Caeſari, qui ſecunda iam fortuna vſus erat, Cicero aſſentatur. quamquam Pompeii partes afflictae nondum penitus erant.

M. Antonius] Orator ille ſummus, qui loquitur in oratoriis libris.

Iam tum timebat] Ante Marii et Sullae bellum, quo in bello ipſe eſt interfectus.

Suſpicabatur] Ex diſcordiae principiis. hoc ſignificatur lib. I. de Orat. c. 7. nam de ſermone inter Scaeuolam, Antonium, Craſſum habito, ſic ait: *Quo quidem in ſermone multa diuinitus a tribus illis conſularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, vt nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidiſſent.*

Tali praeſertim ciui et viro] Qui ne hoc genere conſolationis indigere deberet, probitate et virtute meritus eſt. *Ciuem* et *virum* ſaepe coniungit Cicero. vt lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. *O virum! o ciuem!* et alibi.

Neceſſaria] Quid enim praeterea conſolari poſſit?

In his paucis verbis] Non his proximis, quibus de omnium rerum interitu locutus eſt, ſed illis ſuperioribus, ab eo loco, *neceſſe eſt aut armis vrgeri rempublicam ſempiternis:* quibus aliquid eum, quod ſperet, habere oſtendit. nam, tribus propoſitis, ſi arma valeant, ſi omittantur, ſi funditus intereant omnia; ex primo, liberat eum timore; ex altero, ſpem affert recuperandi fortunas et dignitatem; tertium ſi eueniat, praecipuum dolorem adimit in eo, quod accidat vniuerſis. Ergo, cum ſubiungat hic: *profecto etiam ſine meis litteris intelliges, te aliquid habere, quod ſperes:* ad ſuperiora illa reſpexit.

Hoc] Dum de iure publico dimicatur.

Aliquo] Poſitis armis, aut abiectis, aut detractis: de quo ſupra.

Quo veniam] Erat igitur, vt dixi, Torquatus in Italia, nec tamen prope vrbem: nam aut ille ad Ciceronem, aut ad illum Cicero, cum praeſertim hoc tempore extra vrbem eſſet, omnino acceſſiſſet. non fuiſſe autem in vrbe Ciceronem, cum

cum hanc epiſtolam ſcripſit, nec Torquatum prope vrbem, oſtendunt ſuperiora illa verba: *quod abſim ab vrbe, vt, qui ad te proficiſcantur, ſcire non poſſim.* Poſtea vero Torquatus propius vrbem acceſſit: vt recitata iam ex epiſtolis ad Attic. loca demonſtrant.

EPISTOLAE III.
ARGVMENTVM.

Quattuor vtitur rationibus ad conſolandum. primum, quia maxime ad timorem mors proponitur, miſerrimum eſſe oſtendit, ita viuere, vt non ſit viuendum: quod malum impendere, vtracumque pars vicerit. deinde, conſolatur a communi conditione: tum, a vita innocenter traducta: poſtremo, ab ipſa etiam morte, quae malorum ſenſum adimit. Scripta eſt paucis diebus poſt primam, quam ſignificari primis verbis videmus. itaque reſtituenda videtur in ſuum locum, vnde retruſa eſt in tertium.

EXPLANATIO.

Quam quo res ita poſtularet] Idem dixit epiſt. 1.

Neque erat ea mea cauſſa] Meae res eo loco erant: is erat mearum rerum ſtatus.

Earum rerum] Quae geruntur in Hiſpania.

Idem exitus] Victoriam inſolentem et crudelem fore. infra.

Video animo] *Cernere animo,* dixit lib. 5. epiſt. 12.

Oculis cernimus] Lib. 10. epiſt. 19.

Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo ſcio] Lib. 2. epiſt. 16. *Non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipſe videam, te id vt non putem videre.*

Quem exitum acies habitura ſit, diuinare nemo poteſt] Epiſt. 1. *Cum omnium bellorum exitus incerti ſint.* epiſt. 4. *Cum omnis belli Mars communis, et cum ſemper incerti exitus proeliorum ſint: tum hoc tempore ita magnae vtrimque copiae, ita paratae ad depugnandum eſſe dicuntur, vt, vtercumque vicerit, non ſit mirum futurum.*

Belli exitum] Belli finem. quod in epiſtola ſequenti dixit, *nunc tantum videmur intelligere non diuturnum bellum.*

Si id minus] De belli exitu, quem propinquum eſſe arbitror, falli fortaſſe poſſum: de ipſa certe victoria, qualis futura ſit, minime fallor.

Qualis futura] Quid ſignificet, indicant inferiora verba: *ita viuere, vt non ſit viuendum, miſerrimum eſt.* quibus verbis amiſſio priſtinae dignitatis, legum interitus, et victoris inſolentia atque crudelitas praedicitur.

Si id vel ante acciderit] Si acciderit mors.

Ita enim viuere, vt non ſit viuendum, miſerrimum eſt] Lib. 7. epiſt. 3. *Vbi non ſis qui fueris, non eſſe cur velis viuere.*

Mori autem nemo ſapiens miſerum dixit ERN. *duxit, ne beato quidem*] Miſeriam in morte nemo ſapiens conſtituit, ſed in turpi vita: quod ſi ne beato quidem mori miſerum

ſerum eſt, quanto minus nobis in iis miſeriis, quae poſt bellum impendent. lib. 5. epiſt. 16. *Vt ea non dicam, quae ſaepiſſime et legi et audiui, nihil mali eſſe in morte.*

In ea es vrbe] Athenis. epiſt. 1. et 4.

Parietes ipſi] Cum ſapientes multi Athenis de contemnenda morte diſputauerint.

Leuis eſt conſolatio ex miſeriis aliorum] In epiſtola ſuperiore: *Miſera eſt illa quidem conſolatio, tali praeſertim ciui et viro, ſed tamen neceſſaria, nihil eſſe praecipue cuiquam dolendum in eo, quod accidat vniuerſis.*

Aut eorum, qui diſceſſerint] Deſideratur omnino aliquid. deſignari enim duo genera hominum, ex eo, quod ſequitur, manifeſtum eſt. in antiquis libris non eſt alterum illud membrum, *aut eorum, qui remanſerint.* quod ex ingenio additum videtur. duo veteres libri habent, *quam quamuis eorum, qui diſceſſerint.* quod ſincerum exiſtimarem, niſi ſequeretur: *alteri dimicant; alteri victorem timent.* qui enim ab armis diſceſſerant, victorem Caeſarem timebant, contra quem pro Pompeio iam pugnauerant. itaque in epiſtola ſequenti, *nemo eſt,* inquit, *quin cogitet, quam ſit metuendus iratus victor armatus.*

Cum omni vacem culpa] Saepe in conſolationibus hanc ſententiam vſurpat. vide epiſtolam ſequentem et primam: ne multa eiusdem generis afferentes lectorem obtundamus.

Senſu omnino carebo] Amitti ſenſum in morte, et hic affirmat, et in epiſtola ſequenti: quod dubitare viſus eſt lib. 5. epiſt. 16. Ariſtoteles quoque non ſatis in eo ſuam ſententiam aperuit.

Rurſus] Quia rurſus de morte philoſophari coepit, quaſi veniam petit, cum ad eum ſcribat, qui Athenis, vt paullo ante dixit, ea vel plura vel ornatiora a doctiſſimis ac ſapientiſſimis viris audire poſſit. qui haec igitur ad te, noctuam ſcilicet Athenas mittit. Adagium inde ortum, quod Athenis nummi percuterentur cum imagine noctuae. noctuae igitur Athenis multae, quia nummi multi. lib. 9. epiſt. 3 et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 16. et interpres Ariſtophanis.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Tres partes habet haec epiſtola. prima eſt de propinquo belli exitu: altera ad conſolandum pertinet: tertia ſtudium ac diligentiam pollicetur in iis rebus, quae ad Torquatum pertineant. Scripta eſt paullo poſt ſuperiorem proximam: nam in illa dixit, videre ſe exitum belli: in hac idem ſignificat, cum ait: nunc tantum videmur intelligere non diuturnum bellum: *et in illa, nihil acceſſiſſe noui; in hac, noui nihil eſſe, quod ſcriberet.*

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Non diuturnum bellum] Quod in Hiſpania cum Pompeii liberis Caeſar gerebat: de quo dixit in epiſtola proxima: *belli exitum video.*

Non quo ego certo ſcirem, ſed quod haud difficilis erat coniectura ERN. *Non quo, ſed quod difficilis erat coniectura*] Mendoſus, et fortaſſe mutilus locus. nec opem ferunt antiqui libri. vnus Fuluii habet ſic: *putabam, quo ego certo ſciam, ſed quod difficilis erat coniectura.* alter: *putabam non quo modo, ſed quod difficilis erat coniectura.* reliqui omnes, vt impreſſum eſt. Ego hic ingenio nihil aſſequor, quod probem.

Omnis belli Mars communis] Incerta ſemper victoria eſt. vnde illud in orat. pro Milone c. 21. *Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum. Martemque communem: qui ſaepe ſpoliantem iam et exſultantem euertit, et perculit ab abiecto.* et pro Sextio c. 5. *Nimium communem Martem, bellique caſum metuens.* et Phil. 10. c. 10. *Vt concedam incertos exitus eſſe belli, Martemque communem.* De hoc genere ornamenti ſic lib. 3. de Orat. c. 42. *Grauis eſt modus in ornatu orationis, et ſaepe ſumendus: ex quo genere haec ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellari pro vino, etc.*

Magnae vtrimque copiae] Pompeianae maiores. nam in eo libro, quem de bello Hiſpanienſi vel Hirtius, vel Oppius conſcripſit, c. 30. haec ſunt: *Erat acies* XIII. *aquilis conſtituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus ſex, praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Noſtra praeſidia* LXXX. *cohortibus, et octo millibus equitum.*

Vt, vtercumque vicerit, non ſit mirum futurum] Hic locus corrupti ſuperioris loci ſententiam demonſtrat.

Inter victorias] Hoc et in proxima epiſtola, et in ſuperioris libri vltima: ſed hic ratio ſubſcribitur.

Alteros] Pompeianos.

Propemodum] Non plane, ſed propemodum: quia, cum belli ciuilis initio Pompeiani crudeliter otioſis minati eſſent, inde licuit coniicere, quales in victoria futuri eſſent. vide lib. 9. epiſt. 6.

Iratus victor armatus] *Iratus* iis, qui Pompeium ſecuti eſſent. *Victor:* quia victoria, etiam ſi ad meliores venit, tamen eos ipſos ferociores impotentioresque reddit: vt, etiam ſi natura tales non ſint, neceſſitate eſſe cogantur: multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam inuito facienda ſunt. *Armatus:* nam, depoſitis armis, ira deferueſcit, et ad lenitatem animus paullatim delabitur: arma vero qui adhuc retinet, victoria recenti, facile iis ad caedem vtitur. Ab irato, a victore, ab armato quid non timendum?

Praeter illam: quae tamen, ſi poſſis eam ſuſcipere, maxima eſt] Haec eſt illa conſolatio, de qua dixit epiſt. 1. *Praeter illam, quae tanta eſt, quantum in cuiusque animo roboris eſt atque neruorum,* vt ea vti poſſis. non enim omnes ii, qui recte vixerint, aeque conſcientia ſuſtentantur: ſed, qui fortiores animo ſunt, eo maiorem a con-

conſcientia conſolationem capiunt. prodeſt igitur magis aut minus conſcientia, pro cuiusque animo.

Euentus noſtri conſilii] Quia victi ſumus.

Conſilium] Quia pro republica arma ſumpſimus. epiſt. 1. *Quoddam nobis officium iuſtum, et pium, et debitum reipublicae noſtraeque dignitati videbamur ſequi.* et lib. 9. epiſt. 5. *Conſilii noſtri, ne ſi eos quidem, qui id ſecuti non ſunt, non poeniteret, nobis poenitendum putarem.*

Ad ferendum] Moderate: quod proxime dixit. eſt enim hic, *ferre*, pro tolerare.

Eius] Caeſaris.

Qui tardior in te leuando fuit] Epiſt. 1. *Qui in te adhuc iniuſtior, quam tua dignitas poſtulabat, fuit.*

Non eſt mihi dubia de tua ſalute ſententia] Epiſt. 1. *Signa dedit animi erga te mitigati.*

De aliis] De Pompeianis, ſi vicerint. eandem ſententiam poſuit in epiſt. 1. *Ab altera victoria tibi periculum nullum eſſe perſpicio: ab altera te ipſum numquam timuiſſe certo ſcio.* et epiſt. 2. *Si arma valebunt: nec eos, a quibus reciperis, vereri debes; nec eos, quos adiuuiſti.*

Quid ſentiam] Cum tu quoque ſentias idem, quod ego, ab iis tibi timendum non eſſe.

Pueris] Manlia natis. nam, vt eſt in orat. pro Plancio c. 11 A. hic Torquatus vxorem habuit T. Torquati, fratris ſui patruelis, filiam. feminas autem gentis nomine appellari ſolitas, quis iam neſcit?

Feſtiuius] Feſtiuitas laudari ſolet in pueris. lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. *Puer feſtiuus, anagnoſtes noſter, Soſitheus deceſſerat.* et pro Flacco c. 36. *Materculae ſuae feſtiuus filius.* *Feſtiuus* autem eſt, qui ſermone et adſpectu hilaritatem excitat. et lib. 2. ad Attic. epiſt. 6. *feſtiuam librorum copiam* dixit Cicero, quam cum videret, laetabatur, et *feſtiuam picturam* in Parad. 5. c. 2. *Nonne igitur ſunt iſta feſtiua?*

Vt ad te ſcripſi antea] Initium ſignificat epiſtolae primae.

Acerbius eſt videre, quam audire] Epiſt. 1. *Oculi augent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt.* et lib. 4. epiſt. 13.

Ad omnes caſus ſubitorum periculorum magis obiecti ſumus] Vide ingenium. diuerſo modo in re diuerſa argumentatur. nam hic ad leniendum Torquati deſiderium, vrbanam vitam ſubitis periculis obiectam eſſe ait: at, lib. 4. epiſt. 9. cum ad Marcellum ſcriberet, quem Romam redire cupiebat, tutiorem eſſe probat in vrbe vitam, quam in externis alieniſque locis. *Magna*, inquit, *gladiatorum eſt licentia: ſed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia.*

Obiecti] Propoſiti, vt lib. 5. epiſt. 16.

Litterae] Vide lib. 4. epiſt. 3. et lib. 5. epiſt. 15. et epiſt. 6. huius libri, et lib. 9. epiſt. 2. et 3. et vlt.

Longinquitas temporis] Lib. 4. epiſt. 5. *Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.* Et lib. 5. epiſt. 16. *Quod allatura eſt ipſa diuturnitas, quae maximos*

maximos luctus vetuſtate tollit, id nos praecipere conſilio prudentiaque debemus. — *Quod eſt dies allatura, id conſilio anteferre debemus, neque exſpectare temporis medicinam, quam repraeſentare ratione poſſimus.* Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 10. *Conſolationum multae viae, ſed illa rectiſſima. impetret ratio, quod dies impetratura eſt.* Et lib. 7. epiſt. 28. *Me non ratio ſolum conſolatur, quae plurimum debet valere, ſed etiam dies, quae ſtultis quoque mederi ſolet.*

Quanto fuerim dolore, meminiſti] Offendi ſcio Latinae linguae rudes hoc loquendi genere: quaſi mendoſum ſit, *quanto fuerim dolore:* ſincerum autem, *quanto fuerim in dolore:* quia ſcilicet non dicatur, *ego ſum laetitia*, ſed, *ego ſum in laetitia.* Apte vero et appoſite. quis enim hoc negat, *ego ſum laetitia, dolore, ſpe*, Latine non dici? at illud quis negare poteſt, *ego ſum magna laetitia, magno dolore, magna ſpe*, recte et eleganter dici? Diſcant igitur vti ſimilibus exemplis, vbi refellere aliquid, aut probare conantur, nec tam facile conſenſum auctoritatemque veterum omnium librorum contemnant.

Ceteros] Qui pacem improbabant: non, *ceteros*, omnes: nam Ser. Sulpicius, M. Marcellus, et alii pacem ſuaſerunt. lib. 4. epiſt. 1. 2. 3. 7. 9.

Quamuis iniqua conditione] Epiſt. vlt. ſuperioris libri: *Quauis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare.* Et infra epiſt. 6. et ad Pompeium lib. 8. ad Attic. epiſt. 11. *Mea quae ſemper fuerit ſententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, meminiſſe te arbitror.* Et lib. 7. ad eundem epiſt. 5.

Caſu factum] Vt viderim plus, quam ceteri: id eſt, vt Caeſar vicerit: quod ego metuens, cupiebam quamuis iniqua conditione pacem.

Si iam vocer ad exitum vitae] Si quis mihi vitam eripiat. Non loquitur de naturali morte: ſequitur enim: *vetat in eo vim timere.*

Non ab ea republica aueller, qua carendum eſſe doleam] Eadem conſolatio lib. 5. epiſt. 17. *Illud vtinam ne vere ſcriberem, ea te republica carere, in qua neminem prudentem hominem res vlla delectet.* Et infra epiſt 6. *Exponerem etiam, quemadmodum hic, et quanta in turba, quantaque in confuſione rerum omnium viueremus. neceſſe eſt enim minore deſiderio perdita republica carere, quam bona.*

Sine vllo ſenſu] Earum rerum, quae accidunt in vita. infra, et epiſt. 3. *Si non ero, ſenſu omnino carebo.*

Adiuuat aetas; et acta iam vita] Epiſt. 20. *Ita viximus, et id aetatis iam ſumus.*

In eo] In morte, a qua non longe abſumus.

Vim] Quae a victoribus poſſit afferri.

Is vir] Cn. Pompeius, tribus triumphis clarus. Argumentum a caſibus clariſſimorum virorum: quo etiam vſus eſt epiſt. 6. *Commemorarem*, inquit, *non ſolum veterum, ſed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum grauiſſimos caſus. Etiam externos multos claros viros nominarem. Leuat enim dolorem communis*

quaſi legis et humanae conditionis recordatio.

Ii viri] M. Bibulus, P. et L. Lentulus, L. Domitius, Ap. Claudius, alii.

In ipſo illo, quod timetur] In morte. ſic lib. 10. ad Attic. epiſt. 14 *O vitam miſeram! maiusque malum, tamdiu timere, quam eſt illud ipſum, quod timetur!*

Dolor nullus] Amiſſo ſenſu. paullo ante, et epiſt. 3.

Beneuolentia] Vide initium ſuperioris epiſtolae.

Seruium] Sulpicium, qui Achaiae praeerat.

Athenis] Vrbe eius imperii et iurisdictionis, epiſt. 1.

Prudentiſſimi] Epiſt. 1. *Qui te profecto et beneuolentia et ſapientia conſolatur.*

Tua virtute] Quando Seruius diſceſſit, cuius te beneuolentia et ſapientia valde leuabat. Ne tamen omnem in vno Sulpicio Torquati conſolationem ſitam fuiſſe oſtenderet, ideo dixit, *vt ſoles.* ita eum debita virtutis laude non priuauit: quam tamen ei, vt in epiſt. 6. legitur, Philargyri ſermo ademerat. Et quod hic, *tua virtute,* in epiſt. 6. *firmitudine animi,* dixit.

Studioſe diligenterque] Studium eſt animi: diligentia re ipſa praeſtatur.

Beneuolentiam tuam erga me imitabor, merita non aſſequar] Lib. 1. epiſt. 8. dixit, *minus faciemus, quam debemus.* et epiſt. 4. eiusdem libri: *Si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videor tuorum meritorum aſſecutus.* Merita Torquati ſignificantur et in epiſt. 1. in extremo: *Ego,* inquit, *habeo, cui plus quam tibi debeam, neminem.* *Aſſequi* plus eſt, quam *imitari.* imitatur enim is, qui poſt ſequitur: aſſequitur autem, qui ad eum, quem ſequebatur, iam peruenit. vtriusque verbi vim plane Cicero expreſſit lib. 1. de Leg. c. 2. *In hiſtoria,* inquit, *puerile quiddam conſectatur: vt vnum Clitarchum, neque praeterea quemquam, de Graecis legiſſe videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet.*

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

A. Caecinam, qui non modo contra Caeſarem pro Pompeio pugnauerat, verum etiam illi, edito libro, maledixerat, patria carentem conſolatur, beneque ſperare iubet de fortunis ſuis, ac de ſe ipſo. In extrema epiſtola pollicetur officia ſua, tamquam Caecinae meritis, et vetuſtae debita neceſſitudini. Scripta videtur paullo ante, quam Caeſar in Hiſpaniam contra Pompeii liberos iret. nam de viuo Marcello et reſtituto, in ſequentibus litteris mentio ſit: Marcellus autem reſtitutus eſt poſt bellum Africanum; interfectus, cum in Hiſpania pugnaretur: quod ſuo loco iam probauimus.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Caecinae] Cognomen eſt Liciniae gentis, vt oſtendit Plinius lib. 20. c. 18. Caecina vero ex Etruria Romam venit, vt epiſtola ſequenti, et oratione pro illo habita, quae exſtat, intelligitur. et videtur hoc accepiſſe cognomen a Caecina, Volaterrani agri fluuio, quem nominat Plinius lib. 3. c. 5. nam et Caecinam Volaterranum, idem Plinius appellat lib. 10. c. 24. et Tiberius praenomen a Tiberi fluuio deductum crediderim, et Aufidius atque Aternius, quae Romanarum gentium nomina fuere, et a fluuiis Aufido et Aterno, non Aufido, qui eſt in Apulia, apud quem natus eſt Horatius poeta, ſed eo, qui fluit ad Pontinas paludes. Aternus autem, qui hodie *Peſcara* dicitur, Veſtinos diuidit a Marrucinis, ortus in agro Amiternino. Huius Caecinae vxor *Caeſennia* nominatur in oratione, quae illum moriens ex deunce et ſemuncia heredem reliquit. *Caecina*, et vnica *n* ſcribo, et ſecunda ſyllaba producta, et Porcina, Catelina, Aruina, Spurina, Hemina: quibus Romanae cognominibus vſae ſunt. id trium quoque veterum lapidum teſtimonio comprobatur.

Filium tuum] Non e Caeſennia natum, ſed ex priore vxore: quod ex oratione licet coniicere.

Video autem fere quotidie] De hoc genere ornamenti, quod fit verbo repetito, diximus lib. 1. epiſt. 1. in eo: *Regis cauſſa, ſi qui ſunt, qui velint, qui pauci ſunt.* huius generis et illud eſt lib. 9. epiſt. 17. *Fiet quodcumque volent qui valebunt: valebunt autem ſemper arma.*

Quantum valeam] Parum ſe valere oſtendit epiſt. 1. *Qui ſim hoc tempore intelligo.* et lib. 4. epiſt. 13. vt alia loca omittantur, quae multa ſunt.

Liber] Quo Caeſarem laudabat, vt epiſt. 7. nam ille, quo maledixit, antea ſcriptus erat.

Cuſtoditur] Scripſerat enim Caecina epiſt. 7. *Filius, vt audio, pertimuit, neque iniuria, ſi liber exiſſet; quando non tam intereſt, quo animo ſcribatur, quam quo accipiatur; ne ea res inepte mihi noceret.* Et in eiusdem epiſtolae clauſula: *Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat.* Nec dubito, quin haec epiſtola poſt illam ſcripta ſit.

Non mihi ſumo, vt plus ipſe proſpiciam, quam te videre atque intelligere mihi perſuaſerim] Solet, cum de futuris rebus loquitur, arrogantiae ſuſpicionem vitare, communicata prudentiae laude cum eo, ad quem ſcribit, vt lib. 2. epiſt. 16. *Non eam cognoui aciem ingenii tui, quod ipſe videam, te id vt non putem videre*, et epiſt. 3. huius libri: *Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo ſcio.*

Quia fieri poteſt, vt tu ea perturbatiore animo cogites] Simili excuſatione Sulpicius lib 4. epiſt. 5. auertit a ſe culpam arrogantiae cum Ciceronem conſolari vellet. *Quae*, inquit, *in praeſentia in mentem mihi venerunt, decreui breui ad te perſcribere: non quo ea te fugere exiſtimem; ſed quod forſitan, dolore impeditus, minus ea perſpicias.*

Ea natura rerum] Quia nihil idem eſſe diu poteſt.

Temporum] Ciuilium. *Rerum hoc natura et ciuilium temporum non patietur*, ait in epiſtola ſequente.

Tam bona cauſſa] Suſcepta pro communi libertate.

Iniuria] Sic ad Meſcinium epiſt. vlt. ſuperioris libri: *intellexi, quam fortiter iniuriam ferres.* epiſt. 10. bis.

Quam extra ordinem de te ipſo habemus] Praecipuam, non eandem quam habemus de aliis, qui patria carent. Hic quaero, quibus cauſſis adductus Cicero ſpem haberet extraordinariam de Caecina. non enim ob ingenium et virtutem, quae paullo poſt nominantur, ſpem de ipſo praecipuam ceperat: ſed illa dixit ad eam ſpem accedere, quam extra ordinem iam habebat. itaque aliae cauſſae, praeter ingenium et virtutem, quaerendae ſunt, quae ſpem extraordinariam efficerent. quae quoniam occurrunt nullae, dicendum eſt, cum Cicero ſcripſit: *quam extra ordinem de te ipſo habemus*, ſignificaſſe eam ipſam ſpem, quam haberet ob illius ingenium et virtutem, non vllam, quae ſine ingenii et virtutis acceſſione extraordinaria eſſet, vt hoc dixerit: accedunt ad ſpem, vt extraordinaria ſit, ingenium et virtus: accedunt autem praeter illa, quae tibi ſunt cum aliis communia.

Dignitatem et virtutem tuam] Nota dignitas eſt, *virtus* autem dupliciter accipitur, pro quadam naturae praeſtantia, etiam ſine doctrina, et pro ipſa doctrina. pro naturae praeſtantia, hic, et in orat. pro Archia c. 7. *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, et ſine doctrina, naturae ipſius habitu prope diuino, per ſe ipſos et moderatos et graues exſtitiſſe fateor: etiam illud adiungo, ſaepius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam.* Doctrina vero virtutis nomine paullo poſt demonſtratur, in eo, *propter eximium ingenium, ſummamque virtutem.* vide lib 4. epiſt. 4. et lib. 13. epiſt. 27.

Accedunt tua praecipua] Haec ego libenter, atque etiam quae ſequuntur, *propter eximium ingenium ſummamque virtutem*, parentheſi ſuperiore includerem, vt poſt communia multorum ornamenta, ſtatim praecipua Caecinae ſubiicerentur. Sed hoc videtur fieri non poſſe propter illud, *ad eam ſpem:* quod ad aliquod verbum referri neceſſe eſt. Omnino carere locum mendo vix crediderim: aut, ſi mendo vacat, erit ex eo genere, quod Pedianus habere ſoloecifmi ſpeciem, in Cicerone interdum notauit.

Mehercules ERN. *Mehercule*] Cum ex veteribus libris alii, *mehercule*, alii *mehercules*, habeant; malui *mehercule*, ipſius Ciceronis auctoritate commotus, apud quem in Orat. c. 47. ita ſcriptum eſt: *pomeridianas quadrigas, quam poſtmeridianas, libentius dixerim; et mehercule, quam mehercules.*

Cuius in poteſtate ſumus] Lib. 4. epiſt. 7. *Cogitare deberes, te fore in eius ipſius, quem fugeres, poteſtate.* Varie ſummam Caeſaris poteſtatem oſtendit, duobus quidem modis in ea, quam proxime appellauimus, epiſtola: *penes quem eſt poteſtas:* et, *qui tenet rempublicam:* in epiſtola vero octaua eiusdem libri, *qui omnia tenet:* in nona, *omnia*

omnia delata ad vnum ſunt: in decima tertia, *qui plurimum poteſt.*

Eo ipſo bono tuo] Caecinae ingenio. in epiſtola ſequenti: *mirifice ingeniis excellentibus, quale eſt tuum, delectatur.*

Violatum] Quia Caecina in Caeſarem ſcripſerat, epiſt. 7. et Suetonius in Iulio c. 75. vbi de Caeſaris moderatione ac clementia loquitur, *A. Caecinae,* inquit, *criminoſiſſimo libro laceratam exiſtimationem ſuam, ciuili animo tulit.*

Quod ipſum lenitur] Haec ipſa ira, quam commouit in Caeſarem liber tuus, quotidie ſedatur.

Natus] Patre nobiliſſimo; vt in epiſtola ſequenti.

Cognitus] *Fateor, duriorem eſſe conditionem ſpectatae virtutis, quam incognitae,* inquit M. Brutus in epiſtola ad Ciceronem epiſt. 16. ad Brut. ſimile illud lib. I. epiſt. 6. *Praeſta te eum, qui mihi a teneris, vt Graeci dicunt, vnguiculis es cognitus.* Nec alienum eſt ab hac ſententia, quod legitur lib. 9. epiſt. 14. *Ne licet quidem tibi iam, tantis rebus geſtis, non tui ſimilem eſſe.*

Vetuſtas noſtri amoris] Quippe cum etiam eius patre familiariſſime ſit vſus. vide lib. 13. epiſt. 66.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Excuſat litterarum tarditatem: tum inducit diuinationem quandam, e Caeſare ipſo, et rerum temporumque natura ſumptam: poſtremo conſolatur eum, propoſita fortitudinis laude, conſcientia recte factorum, delectatione litterarum, calamitate ducum vel recentium vel veterum, perturbatione reipublicae. Eodem anno, atque etiam ante proximam ſuperiorem.

EXPLANATIO.

Meritorum multorum, et ſtudiorum, et partium ERN. *et ſtudiorum parium*] Lib. 13. epiſt. 66. Caecinam appellat hominem omnibus ſecum ſtudiis officiisque coniunctiſſimum. Hic vel ſtudia litterarum ſignificantur, vt lib. 5. epiſt. 15. *vetuſtas, amor, conſuetudo, ſtudia paria:* vel etiam ſtudia in rempublicam, quia fuerat vterque in praeſidiis Pompeii, pro cauſſa optimatum, id eſt reipublicae. Antea legebatur, *et ſtudiorum, et partium.* placuit eorum ſententia, qui *ſtudiorum parium,* ope aliqua veteris libri repoſuerunt.

Sed tamen vereor] Etiamſi deeſſe tibi non debere intelligas officium meum; tamen vereor, ne litterarum a me officium requiras.

Expuliſſent] Clodiana tempora ſignificat, nec magis ipſum Clodium, quam Caeſarem, Pompeium, Craſſum tacite carpit: qui omnes, pulſo Cicerone, facilius aditum ſibi ad peſſima quaeque parari poſſe crediderunt. vide orat. pro Sextio c. 17. 18.

Qui illam cadere poſſe, ſtante me, non putarunt] Maior in priuato ciue virtutis fieri ſignificatio non poteſt, quam ſi fortunam il-

 lius

lius cum reipublicae fortuna coniunctam eſſe dicamus. quod de Camillo Romana, de Epaminonda Graeca prodit hiſtoria: illo in exſulium pulſo, vrbem a Gallis captam; reſtituto, liberatam: hoc viuo Thebanos imperaſſe, qui antea ſeruierant; mortuo, iisdem servire coactos, quibus antea imperaverant. Eandem laudem tribuit Iſocrates Alcibiadi ἐν τῷ περὶ τοῦ ζεύγους: Οὐχ' ἡγοῦντο οὐδὲν οἷόν τ' εἶναι κρατεῖν τῶν καθεστώτων, πρὶν ἐκ ποδῶν ἐκεῖνος αὐτοῖς γένοιτο. Id eſt: *Non putarunt, vlla ex parte mutari ſtatum reipublicae poſſe, niſi de medio tolleretur.* Quam ſententiam aut imitari voluit Cicero gloriae ſuae fauens, aut, Iſocratis fortaſſe legendi conſuetudine, vel etiam ingenii felicitate quadam, in eam incurrit, cum et haec ſcripſit, et illa lib. 7. epiſt. 2, *Cum omnis respublica in meo capite diſcrimen eſſet habitura, magnum quiddam ſpectauit; nec ſua ſponte, ſed eorum auxilio, qui, me ſtante, ſtare non poterant.*

In qua tu eras] Negotiationis fortaſſe cauſſa. nam epiſt. 8. *a me,* inquit, *conſilium petis, quid ſim tibi auctor: in Siciliane ſubſidas, an ad reliquias Aſiaticae negotiationis proficiſcare.* Nec dubito, quin eandem negotiationem ſignificet, cum ad Seruilium, qui Aſiae praeerat, lib. 13. epiſt. 66. Caecinam his verbis commendat: *Te roga atque oro, vt eum in reliquis veteris negotiationis colligendis iuues.*

Glorioſa] Quid glorioſius, quam ab vniuerſa republica reuocari, promulgantibus omnibus, referente conſule, comitiis centuriatis, ordinibus hominibusque incumbentibus? quod ipſe gloriatur lib. 1. epiſt. 9. maximeque in orationibus poſt reditum.

Celeri] Rediit poſt menſes XVII. nam videtur diſceſſiſſe extremo menſe Martio, vt ex epiſtolis ad Attic. lib. 3. cognoſcitur: in vrbem autem anno ſequenti eſt ingreſſus pridie non. Sept quod indicat epiſt. 1. lib 4. ad eundem. nam quod Plutarchus et Appianus eum rediiſſe decimo ſexto exſulii menſe dixerunt; fortaſſe non ad tempus, quo vrbem intrauit, ſed ad illud, quo in Italiam venit, ſpectarunt.

Etruſcae] Diuinandi ratio ab Etruſcis in vrbem inducta. lib. 1. de Diuin. c. 41. et lib. 2. de Nat. deor. c. 4. et Valerius Max. lib. 1. c. 1.

A patre] Epiſt. 9. et lib. 13. epiſt. 66.

Monumentis atque praeceptis] Non ſignificat libros: nam de his proxime ſubiunxit, *plurimo doctrinae ſtudio:* quid igitur? monita ipſa, et documenta. lib. 4. epiſt. 1.

Noſtrorum temporum varietate] Exſulio miſerrimo, et reditu glorioſiſſimo. Nam *varietas temporum* et aduerſam et ſecundam fortunam ſignificat. lib. 13. epiſt. 29. *Notae tibi ſunt varietates meorum temporum. In omni genere et honorum et laborum meorum, et animus, et opera, et auctoritas, et gratia, etiam res familiaris C. Capitonis praeſto fuit.*

In his tam obſcuris rebus] Cum ex nimia Caeſaris potentia, cuius auctor adiutorque maxime Pompeius fuit, ciuile bellum, et ea, quae acciderunt, futura praedixi.

Monuiſſe Pompeium] Phil. 2. c. 10. *Mea illa vox eſt nota multis:*

tis: Vtinam, Cn. Pompei, cum C. Caeſare ſocietatem aut numquam coiſſes, aut numquam diremiſſes! fuit alterum grauitatis, alterum prudentiae tuae.

Pompeium faciebam plurimi] Lib. 2. epiſt. 15. *Emori Caeſarem honeſtum eſſe cupio: pro Pompeio emori poſſum.* et lib. 8. ad Attic. epiſt. 2 *Ego pro Pompeio lubenter emori poſſum. facio pluris omnium hominum neminem.*

Fidele Pompeio] Vt fides amicitiae debita poſtulabat. lib. 2. epiſt. 16.

Salutare vtrique] De Pompeio vere dictum, qui ciuili bello vitam amiſerat. Sed ait, *ſalutare vtrique*, quod ad vtriusque ſalutem ſpectaret. vtrique enim amicus erat: quod proxime dixit.

Prouiderim] Non eſt hic, *prouiderim*, pro proſpexerim, vt epiſt. 4. *Interdum coniectura poſſis propius accedere, cum eſt res eiusmodi, cuius exitus prouideri poſſit:* ſed pro, operam dederim, ne acciderent: quod ſequentibus verbis oſtenditur. ſic epiſt. 10. *Quae ſunt in fortuna temporibus regentur, et conſiliis noſtris prouidebuntur.*

Hunc] Caeſarem.

Ea me ſuaſiſſe Pompeio] Quae ſuaſerit, ipſe exponit Phil. 2. c. 10. his verbis: *Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caeſarem Pompeio ſuaſerim. ea velim reprehendas, ſi potes: vnum, ne quinquennii imperium Caeſari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, vt abſentis eius ratio haberetur.* quorum ſi vtrumuis perſuaſiſſem, in has miſerias numquam incidiſſemus.

Tantas opes] Tantam potentiam. *Opes* enim non plane diuitiae ſunt, ſed totum illud, quo valemus. lib. 4. epiſt. 13. *Aliorum opibus caſus meos ſuſtentabam.*

Eundum] A Pompeio: cui lege Trebonia in quinquennium vtraque Hiſpania, Craſſo vero Syria data erat. Lib. 16. epiſt. 12. *Feruntur omnino conditiones ab illo, vt Pompeius eat in Hiſpaniam.* Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 9. 10. Plutarchus, Appianus, Dio, alii.

Ciuile bellum nullum omnino fuiſſet] Nam Caeſar conditionem hanc ferebat; velle ſe, ſi Pompeius in Hiſpaniam iret, in vrbem venire, et praeſentem petere conſulatum, non abſentem, vt ei lex concedebat, ipſo Pompeio tertium conſule adnitente lata. lib. 16. epiſt. 12. et Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 9. et alii.

Rationem haberi abſentis] Permitti, vt abſens Caeſar conſulatum petere poſſet.

Non tam pugnaui, vt liceret] Non ego, vt hoc liceret, pugnaui, (nam ipſe Pompeius tertium conſul, vt liceret, pugnauerat atque effecerat) ſed vt, quoniam iam licebat, eius ratio haberetur. cur enim, quod populus iuſſerat, non probarem? Hac de re Suetonius in Caeſare c. 29. hoc modo: *Senatum litteris deprecatus eſt, ne ſibi beneficium populi adimeretur: aut, vt ceteri quoque imperatores ab exercitibus diſcederent.* In epiſtola ad Caeſarem, lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Iudicaui, eo bello te violari, contra cuius honorem, populi Romani beneficio conceſſum, inimici atque inuidi niterentur.*

Ipſo conſule] Ipſo Pompeio, tertium conſule. lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. *Idem etiam tertio conſulatu, poſtquam eſſe defenſor reipublicae coepit, contendit, vt decem tribuni plebis ferrent, vt abſentis ratio haberetur: quod idem ipſe ſanxit lege quadam ſua.* Et Suetonius in Caeſare c. 26 *Cum ſenatus vnum conſulem, nominatimque Cn. Pompeium, fieri cenſuiſſet, egit cum tribunis plebis, collegam ſe Pompeio deſtinantibus, id potius ad populum ferrent, vt abſenti ſibi, quandocumque imperii tempus expleri coepiſſet, petitio ſecundi conſulatus daretur: ne, ea cauſſa, maturius, et imperfecto adhuc bello, decederet.*

Pugnante] *Contendit*, dixit lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. lib 7. vero ad eundem epiſt. 3. *cur*, inquit, *tantopere pugnatum eſt, vt de eius abſentis ratione habenda decem tribuni plebis ferrent?* Eſt autem plus, *pugnante*, quam *adnitente*. lib. 7. epiſt. 32. *Pugna ſi me amas, — vt ſacramento contendas, mea non eſſe.*

Populus iuſſerat] Iubet populus, decernit ſenatus, et *iubere* populus dicitur, cum legem, a magiſtratu latam, ſuffragiis comprobat. iuſſerat autem populus, ferentibus decem tribunis plebis.

Cauſſa orta belli eſt] Cum Pompeius et eius amici rationem abſentis Caeſaris in petitione conſulatus haberi nollent; Caeſar, quod ei populus dederat, id ſeruari vellet.

Cum vel iniquiſſimam pacem iuſtiſſimo bello anteferrem] Idem epiſt. 4. huius libri, et vltima ſuperioris libri, et lib 7. ad Attic. epiſt. 14. *Pacem hortari non deſino: quae vel iniuſta vtilior eſt, quam iuſtiſſimum bellum.*

Nam is mouebatur] Reſpondit Pompeius ad conditiones Caeſaris honorifice et large: ſed eius amici armis diſceptari maluerunt. lib. 8. ad Attic. epiſt. 11.

Rebus domeſticis] Ob aes alienum: cuius diſſoluendi ſpe, ciuile bellum exoptabant. Videtur ſignificare L. Lentulum conſulem, P. Scipionem Pompeii ſocerum, Fauſtum Sullae filium, Libonem, quem Sext. Pompeii ſocerum Dio vocat. de Lentulo ſic Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 4. *Lentulus aeris alieni magnitudine mouetur.* De Scipione, Fauſto, Libone lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Quid tu illic Scipionem, quid Fauſtum, quid Libonem praetermiſſurum ſceleris putas? quorum creditores conuenire dicuntur.* Eosdem notat lib. 7. epiſt. 3. *Maximum aes alienum ampliſſimorum virorum.*

Cupiditatibus] Honorum opumque comparandarum: cum ſe praefuturos exercitibus ac prouinciis exiſtimarent.

Quieſcente me] Rebus gerendis intereſſe Cicero noluit. lib. 4. epiſt. 7. *Neque tu multum interfuiſti rebus gerendis, et ego id ſemper egi, ne intereſſem.* lib. 16. epiſt. 12. *Nullum maius negotium ſuſcipere volui, quo plus apud illum meae litterae cohortationesque ad pacem valerent.* Et lib. 7. ad Attic. epiſt. 11. *Ego negotio praeſum non turbulento. vult enim me Pompeius eſſe, quem tota haec Campana et maritima ora habeat ἐπίσκοπον.* In epiſtola ad Caeſarem lib. 9. ad Attic. epiſt. 11. *Nec, ſumtis*

ſumtis armis, belli vllam partem attigi.

Potui] Quoad ſermones bonorum, me reprehendentium, ſuſtinere potui. lib. 9. ad Attic. epiſt. I. *Audio bonis viris, qui et nunc, et ſaepe antea magno praeſidio reipublicae fuerunt, hanc cunctationem noſtram non probari, multaque in me et ſeuere, in conuiuiis tempeſtiuis quidem, diſputari.* Et ad eundem epiſt. 2. eiusdem libri: *Eundum eſt, nec tam vt belli, quam vt fugae ſocii ſimus. nec enim ferre potero ſermones iſtorum, quicumque ſunt. non ſunt enim certe, vt appellantur, boni.*

Pudor meus] Lib. 7. epiſt. 3. *Pudori malui famaeque cedere, quam ſalutis meae rationem ducere.*

Quam timor] Exitii mei: cum imparatum Pompeium, Caeſarem paratiſſimum ab iis rebus, quibus victoria quaeritur, viderem. epiſt. I. *Si mihi alterutrum de euentu atque exitu rerum promittendum eſſet, id futurum, quod euenit, exploratius poſſem promittere.*

Aliquando] Cum ab exſulio me reſtituit.

Officio] Patriae debito. epiſt. I. *Quoddam nobis officium iuſtum, et pium, et debitum reipublicae noſtraeque dignitati videbamur ſequi.* Et lib. 7. epiſt. 3. *Si manerem in Italia, vereburе, ne officio deeſſem: ſi proficiſcerer ad bellum, periculum te meum commouebat. — pudori tamen malui famaeque cedere, quam ſalutis meae rationem ducere.*

Fama bonorum] Ne vituperarer a bonis. quid boni de me ſentirent ac loquerentur, laboraui: eoque in Graeciam ad Pompeium tranſiui. Paullo poſt, *fama populi Romani* eadem ſententia dixit.

Vt in fabulis Amphiaraus] Poetae fingunt, vatem Amphiaraum, cum videret ſe interiturum, ſi ad bellum Thebanum iret, latitaſſe, vxore tantum conſcia: eam, accepto monili aureo, virum indicaſſe: itaque coactum ire cum ceteris, hiatu terrae abſorptum. Diodorus Siculus lib. 4. c. 67. Pauſanias, Statius, alii, Cicero lib. I. de Inuent. c. 50. et lib. 4. in Ver. c. 18. Seruius in illud Virgilii lib. 6. Aen. v. 445.

—— Moeſtamque Eriphylen
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit.

Ad peſtem ante oculos poſitam] Quia fore videbam, vt Pompeius vinceretur. in orat. pro Marcello c. 5. *Tantum apud me grati animi fidelis memoria valuit, vt nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens et ſciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.*

Ex alitis inuolatu ERN. *volatu, nec e cantu ſiniſtro oſcinis*] Sic omnes mei veteres libri, et Cicero, cum hac ipſa de re loqueretur, lib. I. de Divin. c. I. *Cilicum*, ait, *et Piſidarum gens, et his finitima Pamphylia, quibus nationibus praefuimus ipſi, volatibus auium, cantibusque, vt certiſſimis ſignis, declarari res futuras putant.* Et ibidem lib. 2. c. 38. *Quae eſt natura, quae volucres huc et illuc paſſim vagantes efficiat, vt ſignificent aliquid, et tum vetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut volatu?* Feſtus quoque, vbi de volucribus auſpicium facientibus loquitur, ſemel in verbo,

 alites,

alites, iterum in *oſcines*, *volatum* appellat. Nec Cicero vnquam, aut alius quisquam ex iis, quorum ſcripta exſtant, aliter, quam *volatus*, vocauit. Nec vero *inuolare*, idem eſt quod *volare*, ſed *intro volare*. at hoc particulare verbum in alites auſpicium volatu facientes non conuenit; quae non *inuolant* modo, vt auſpicium faciant; ſed *auolant* etiam, aut *praeteruolant*. nec mihi quidem occurrunt inuolantium exempla: nec dubito, ſi modo ſunt, quin rara admodum ſint. Cum igitur ad antiquorum librorum auctoritates accedat conſuetudo Latini ſermonis, *volatu*, placet; *inuolatu*, probare vix poſſum. Venio ad ſententiam. Alitum volatu, et oſcinum cantu, aut tripudiis auſpicium fieri veteres opinabantur, auesque ab alitibus diſtinguebant: vt aues eſſent, quae ore canentes auſpicium facerent; alites, quae volatu. Feſtus: *Oſcines aues Appius Claudius eſſe ait, quae ore canentes faciant auſpicium, vt coruus, cornix, noctua: alites, quae alis ac volatu, vt buteo, ſanqualis, aquila, immiſſulus, vulturius. Picus autem Martius, Feroniusque, et Parra, et in oſcinibus, et in alitibus habentur.* *Cantu ſiniſtro*, pro laeto, et proſpero, dixit. Feſtus: *Siniſtrae aues, ſiniſtrumque eſt ſiniſtimum auſpicium, id eſt, quod ſinat fieri.* Varro lib. 5. epiſtolicarum quaeſtionum ait: *A deorum ſede cum in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes. factum arbitror, vt ſiniſtra meliora auſpicia, quam dextra, eſſe exiſtimentur.* Idem fere ſentiunt Sinnius Capito, et Cincius. Eſt apud Varronem lib. 6. de L. L. *Quae ſiniſtra ſunt, bona auſpicia exiſtimantur, a quo dicuntur comitia aliudue quid indici aue ſiniſtra. Inde natum, vt, quaecumque boni ominis eſſent, etiamſi a dextra cernerentur, ſiniſtra tamen vocarentur.* Cicero lib. 2. de Diuin. c. 39. *Haud ignoro, quae bona ſint, ſiniſtra nos dicere: etiam ſi dextra ſint.* Exempla habemus lib. 3. de Leg. c. 3. *Aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto.* Et in Plauti Pſeud. Act. 2. Sc. 4. v. 71.

Omnes ordines ſub ſignis ducam legiones meas
Aui ſiniſtra, auſpicio liquido, atque ex ſententia.

Et hic, *cantu ſiniſtro oſcinis.* non enim de cantu a laeua tantum parte exaudito accipiendum eſt, verum de omni proſpero cantu ſiue a laeua, ſiue a dextra fieret: cum omnia proſpera, vt dixi iam, vocarentur *ſiniſtra.* Oſcines erant picus, cornix, coruus; at picus, et cornix a laeua, coruus porro a dextra conſuadent. Et Cicero lib. 2. de Diuin. c. 38. *Cur aliis a laeua, aliis a dextra datum eſt auibus, vt ratum auſpicium facere poſſint?* Quare cum hic de proſpera Caecinae fortuna Cicero auguretur; nec ſiniſter cantus auſpicium proſperum ſemper oſtendat: ſic intelligendum, quaſi dixerit: nec e cantu proſpero earum auium, quae oſcines ab auguribus vocantur, euentumque dextro aliae cantu, aliae laeuo felicem promittunt.

Vt in noſtra diſciplina eſt] Vt augures noſtri appellant. Hoc enim pertinet ad vocabulum, *oſcines:* nam et lib. 2. de Nat. deor. c. 64. *Aues quasdam*, inquit, *et alites*,

alites, et oſcines, vt noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſſa eſſe natas putamus. Erat enim augur Cicero. lib. 3. epiſt. 4. lib. 15. epiſt. 4. et alibi.

Tripudiis ſoliſtimis] Lib. 2. de Diuin. c. 34. *Hae ſunt aues internunciae Iouis: quae paſcantur, nec ne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt, aliquid ex ore cadere, et terram pauire, terripauium primo, poſt terripudium dictum eſt: hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſoliſtimum nunciant.* Feſtus autem: *Puls potiſſimum datur pullis in auſpiciis: quia ex ea neceſſe eſt aliquid decidere, quod tripudium faciat, id eſt terripauium. pauire enim ferire eſt. bonum enim augurium eſſe putabant, ſi pulli per quos auſpicabantur, comediſſent, praeſertim ſi eis edentibus aliquid ab ore decidiſſet. ſin autem omnino non ediſſent, arbitrabantur periculum imminere.* Et alio loco: *Soliſtimum Ap. Pulcher in auguralis diſciplinae lib. 1. ait eſſe tripudium, quod aui excidit ex eo, quod illa fert.* Liuius lib. 10. c. 40. *Cum pulli non paſcerentur, pullarius auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum conſuli nunciavit.*

Soniuiis ERN. *Somniis*] Sic omnes libri ſcripti, et quos olim vidimus, et quibus nunc vtimur. in vno tantum ita ſcriptum eſt, vt et *ſomniis*, et *ſoniuiis* legi poſſe videatur. quibus enim lineis litterae conſtant, totidem in vtroque verbo ſunt. porro, cum duobus modis animi, ſine ratione et ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto et libero incitentur, vno furente, altero ſomniante: vt inquit Cicero lib. 1. de Diuin. c. 18. non video, cur ſomniorum mentionem tollamus, cum praeſertim de diuinatione agatur.

Vel obſcuritatis, vel erroris] Non enim aperta plane ſunt, et in iis interpretandis erratur ſaepe.

Mitis clemensque natura] Suetonius de Caeſare c. 74. *In vlciſcendo natura leniſſimus.* c. 75. *Moderationem vero clementiamque, tum in adminiſtratione, tum in victoria belli ciuilis, admirabilem exhibuit.* Et Plinius lib. 7. c. 25. *Caeſari proprium et peculiare clementiae inſigne, qua vsque ad poenitentiam omnes ſuperauit.* Similiter Plutarchus, et omnes hiſtorici, Cicero etiam ipſe in orationibus pro Marcello, Ligario, Deiotaro.

Querelarum tuarum] Querebatur de ſua calamitate, Caeſarem laudabat potius, quam accuſabat. nam hic non prior Caecinae liber, quem *criminoſiſſimum* vocat Suetonius in Caeſare c. 75. verum alter ſignificatur, de quo in epiſtola ſuperiore, et in ea, quae poſt hanc legitur; in qua partem harum querelarum licet animaduertere.

Ingeniis excellentibus delectatur] Epiſt. 5. *Accedunt tua praecipua, propter eximium ingenium ſummamque virtutem: cui, mehercule, hic, cuius in poteſtate ſumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in iſta fortuna fuiſſes, niſi eo ipſo bono tuo, quo delectatur, ſe violatum putaſſet.* et lib. 4. epiſt. 8. *Etiam is, qui omnia tenet, fauet ingeniis.*

Iuſtis

Iuſtis et officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis, voluntatibus] Epiſt. 12. *Valent apud Caeſarem non tam ambitioſae rogationes, quam neceſſariae.*

Etruria] Quae pro Caecina ſupplicabat. infra: *te, hominem in parte Italiae minime contemnenda facile omnium nobiliſſimum.*

Suſtinere cauſſas poſſe multorum] Negari multis poſſe.

Iuſtius] Quia non ſolum arma in eum tuliſti, ſed libro etiam acerbiſſimo maledixiſti.

Eodem fonte ſe hauſturum intelligit laudes ſuas, e quo ſit leuiter adſperſus] Fore putat, vt eum laudes, cum accuſaueris antea.

Leuiter adſperſus] Immo vehementer vituperatus: nam illum librum *criminoſiſſimum* appellat Suetonius. Cicero autem, ne ſpem Caecinae minuat veniae impetrandae, non valde laeſum ab eo Caeſarem oſtendit, et laudationem accuſatione maiorem exſpectari. propterea de laudibus dixit, *hauſturum*, quo verbo copia demonſtratur; de probris, *leuiter adſperſus.*

In parte Italiae minime contemnenda] In Etruria: de qua Virgilius lib. 10. Aen. v. 202.

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni.

Facile omnium nobiliſſimum] In extrema oratione pro Caecina. *Habetis*, inquit, *hominem ſingulari pudore, virtute cognita, et ſpectata fide, ampliſſimis viris Etruriae totius, in vtraque fortuna cognitum multis ſignis et virtutis et humanitatis.*

Fama populi Romani] Opinione et ſermone omnium. ſic ſupra, *vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus.*

Animatus melius, quam paratus] Hoc ſaepe obiicit Pompeio. lib. 4. epiſt. 7. et lib. 7. epiſt. 3. et lib. 7. ad Attic. epiſt. 15. *Sumus flagitioſe imparati cum a militibus, tum a pecunia.*

In eius perſonam] In ipſum Pompeium.

Caſſium] C. Caſſium, qui poſtea in eum cum M. Bruto coniurauit.

Legauit] Legatum ſuum eſſe voluit, venia data ſuperioris temporis. lib. 15. epiſt. 15. *Tu eam partem petiſti, vt conſiliis intereſſes.*

Galliae praefecit] Quod eo maius beneficium fuit, quia Brutus praeturam nondum geſſerat, geſſit autem biennio poſt, Caeſare V. et Antonio coſſ. Gallia, quam rexit, Cisalpina. nam in Oratore c. 10. *vna Gallia*, inquit Cicero, *communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiae luce cognoſceris.* lib. 13. epiſt. 10. 11. 12. 13. 14.

Graeciae] Vide, quae diximus lib. 4. epiſt. 12.

Cui maxime ſuccenſebat] Lib. 4. epiſt. 4. et Suetonius in Caeſare c. 28.

Rerum hoc natura] Quae poſtulat, vt in cauſſa pari eadem ſit omnium conditio.

Nec manens, nec mutata ratio feret] Siue ſtatus hic erit, ſiue mutabitur; in patriam redibis. Moneo lectorem ex mea conſuetudine, in omnibus, quos nunc habeo, veteribus libris eſſe, *muta ratio*, vno excepto, in quo eſt, *mutata ratio:* quod magis probo.

In cauſſa pari] Hoc dicit, quia, cum et ipſe, et Caſſius, et Brutus, et

et Marcellus in praeſidiis Pompeii fuiſſent, et iis tamen Caeſar ignouiſſet, aeque videtur, vt Caecina quoque, qui fuerat in eadem cauſſa, iisdemque caſtris, veniam a Caeſare impetret.

Eadem ſit] Eadem tua, quae noſtra.

Nefariorum ſcelerum condemnati] Maxime ſignificat eos, quos lege Pompeia de ambitu damnatos Caeſar reſtituit. lib. 10. ad Attic. epiſt. 4. Suetonius in Iulio c. 41. Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 1. Ad hanc rem illud ſpectat lib. 15. epiſt. 19. *Caeſar habet damnatos, quos pro illo nobis reſtituat.*

Illa conſolatione] Qua tamen vtitur per inſinuationem.

Poſſe accidere vt vinceremur] Simile illud eſt epiſt. 1. *Nec cum id faciebamus, tam eramus amentes, vt explorata nobis eſſet victoria.* et quae ſequuntur.

Quantae delectationi in rebus aduerſis litterae] Epiſt. 12. peti a litteris in ſecunda fortuna delectationem dixit, in aduerſa ſalutem. idem lib. 4. epiſt. 3. et lib. 9. epiſt. 2.

Non ſolum veterum] Vt Coriolani, Camilli, et aliorum, qui, cum duces bello clari fuiſſent, poſtea exſulauerunt.

Horum etiam recentium vel ducum, vel comitum] Duces vel comites in bello ciuili ſignificat: quorum alii perierant, alii exſulabant. idem ſcripſit ad Torquatum epiſt. 4. *Poſtremo, is vir, vel etiam ii viri, hoc bello occiderunt, vt impudentia videatur, eandem fortunam, ſi res cogat, recuſare.*

Externos claros viros] Hannibalem, Lycurgum, Solonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, alios, qui procul a patria, de qua meriti erant optime, viuere coacti ſunt.

Quaſi legi] Vere enim lex non eſt, ſed ideo lex videtur, quia pertinet ad multos.

Humanae conditionis] Cum omnes homines ea conditione naſcantur, vt omnibus fortunae telis propoſita vita ſit. ad Titium lib. 5. epiſt. 16. et ad Fabium, epiſt. 18. eiusdem libri: *Qua conditione omnes homines, et quibus temporibus nati ſumus, cogites.*

Quemadmodum hic] Conſolatio ducta a miſeria ciuitatis: vt ad Sextium lib. 5. epiſt. 17. *Illud vtinam ne vere ſcriberem, ea te republica carere, in qua neminem prudentem hominem res vlla delectet.* et epiſt. 1. huius libri, ad minuendum Torquati deſiderium, hoc, inquit, tempore Romae eſſe, miſerrimum eſt. Et epiſt. 4. *Nos quod Romae ſumus, miſerrimum eſſe duco.*

Hoc genere nihil opus eſt] Eſt in orationis artificio, quae ſe dicit velle praetermittere, ea diſſimulantem breuiter exponere: quo genere ſaepiſſime vſus eſt Cicero, hic quidem egregie, ab eo loco: *quo, ſi quid addubitarem, non potius vterer, quam illa conſolatione, qua facile fortem virum ſuſtentarem: te, etc.* ita, dum reiicere videtur quaſi non neceſſaria, collegit callide quattuor argumenta, quae dolorem leuent, vnum ab incerto bellorum euentu et ancipiti fortuna ductum; alterum, a conſcientia facti; tertium, a conditione communi; quartum, a miſeria ciuitatis.

Perſpicio] Opinione certior eſt ſenſus: et ſpem ſaepe fallit euentus:

tus: quod in ſenſibus accidere vix poteſt. ideo, cum dixiſſet, *vt ſpero*, ſubiunxit, *vel potius, vt perſpicio:* tamquam de re praeſenti et oculis propoſita: nam de fortuna dixiſſet, *vt proſpicio*, quemadmodum lib. 4. epiſt. 3. *Multo ante, tamquam ex aliqua ſpecula, proſpexi tempeſtatem futuram.* et alibi.

Imagini animi et corporis tui] Cum omnes filii parentibus cari, tum ii maxime, qui corpore eos et animo referunt. itaque lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Quid quod eodem tempore deſidero filiam? qua pietate, qua modeſtia, quo ingenio? effigiem oris, ſermonis, animi mei.* Hoc quoque pertinet ad conſolandum Caecinam, qui filium haberet ſui ſimillimum.

Conſtantiſſimo] Qui patris adverſam fortunam conſtanti animo ferat.

Et detuli] Quo ſtatim, ſi vellet, vteretur. ſic epiſt. 10. *Vniuerſum ſtudium meum et beneuolentiam ad te defero.*

Familiares quidem eius, ſicuti neminem] Familiares Caeſaris, Panſa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Poſtumius. epiſt. 12.

Valebo tibi] Repetitio eiusdem verbi quiddam venuſtatis habet. lib. 2. epiſt 11. *Quidquid erit, tibi erit.* et epiſt. 18. eiusdem libri: *Sin quid offenderit: ſibi totum, nihil tibi offenderit.*

Firmitudine animi] *Virtute* dixit ad Torquatum, epiſt. 4. in extremo.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Excuſat Caecina filium, quia Ciceroni librum ſero reddiderit. Queritur, ſibi Caeſarem iraſci, quod in eum ſcripſerit, cum ignouerit omnibus, qui Deos venerati ſint contra eius ſalutem. Rurſus, omiſſam repetit libri ſui mentionem: et, quam parce quamque timide tum de ipſo Cicerone, tum etiam de Caeſare ſcripſerit, diligenter oſtendit. Non iturum in Aſiam, ſuadente Cicerone, vt in Sicilia commoretur, confirmat. Petit, vt ſibi venia poteſtasque redeundi a Caeſare impetretur. Librum cuſtodiri cupit, aut ita emendari, ne, ſi exeat, eius rationibus obeſſe poſſit.

EXPLANATIO.

Liber] Is, de quo epiſt. 5. itaque patet, illam poſt hanc fuiſſe collocandam. hanc autem poſt eam, quae ſequitur: in qua Cicero ſcripſit, *in Sicilia cenſeo commorandum:* cui reſpondit in hac Caecina, *de Aſiatico itinere, vt imperaſti, feci.* Hic liber cum laude Caeſaris Ciceroniſque ſcriptus erat, vt infra perſpicuum eſt: illum alterum, quo Caeſari maledixerat, ante pugnam Pharſalicam Caecina compoſuit: quo ſe duriorem in venia danda Caeſar praebuit.

Quo animo ſcribatur] Vel haec verba, ſcriptum eſſe librum cum laude Caeſaris, demonſtrant.

Inepte] Imprudentia noſtra: cum hoc damnum vitare licuerit libro comprimendo.

Stili]

Stili] Quia ſcripſerim contra Caeſarem.

Cum mendum] Mediceus liber, *commendum:* mei, *cum emendandum:* vnus, *commentum.*

Scripturae] Et hic et paullo poſt pro *ſcripto* poſuit. et lib. 15. epiſt. vlt.

Litura] Veteres libri, *littera.*

Stultitia fama multetur] Qui ſtulte aliquid commiſit, fama illi poena eſt, et ſtultus eſſe dicitur. Quidam libri, *ſtultitiae.*

Corrigitur] Non punitur, quod pertinet ad crimina, ſed corrigitur, quaſi leui culpa. Neque congruunt, *exſulio corrigitur:* ſed erat proprium, *exſulio punitur.* verum dedita opera cum leni verbo acerbum nomen coniunxit, vt inde perſpicuum faceret, quam inique ſecum ageretur, et quam eſſet in ea re fato ſingulari, cuius error corrigeretur exſulio.

Summa criminis] Et hoc aliqua cum ironia atque indignatione dixit: quaſi leuiſſimum ſit crimen, ſi quis aduerſario maledicat armatus. id quod proxime non crimen, ſed errorem vocauit.

Vota victoriae ſuae] Pro victoria imperatores vota feciſſe, Liuius, et alii ſaepe dixerunt: ſed priuatim vouere alii quoque ſolebant.

Immolaret] Feſtus: *immolare eſt mola, id eſt, farre molito, et ſale, hoſtiam fuſam ſpargere.*

Omnibus rebus] Hic etiam, non modo in bellis.

Felix] Quia vota non cogitat, quae in ipſum ab aduerſariis facta ſunt.

Multa deos venerati] *Multa,* aduerbii loco poſuit, vt Virgilius lib. 4. Georg. v. 300.

— *Et ſpiritus oris*
Multa reluctanti obſtruitur. —

Sic locutus idem Cicero lib. 3. de Nat. deor. c. 3. et pro Murena c. 29. Topicorum autem initio, *cum tu,* inquit, *mihi meisque multa ſaepe ſcripſiſſes.* Gellius lib. 13. c. 22.

Scripſi de te] Timui, quia ſcripſi de te, quamquam parce, ne Caeſar offenderetur.

Non reuocans me ipſe] Non reuocaui me ſponte, ſed refugi metu.

Genus hoc ſcripturae] Cum alterum laudamus. nam, cum alteri maledicimus, aut cum nos ipſos laudamus, minus liberum eſt.

Atque elatum] Vnus Maffei liber, *elatum:* quod olim probauimus. reliqui mei omnes, *latum.* Sed coniecturam noſtram aliis quoque placuiſſe, nunc video.

Alterum laudare] Quod ego feci: nec tamen id mihi liberum fuit.

De quo quidquid detrahas] Si perfecte alterum non laudes.

Infirmitati] Ingenii.

Ac neſcio, an tibi gratius opportuniusque acciderit] Forte gratius tibi erit, ac melius cadere videbitur, quod parce te laudauerim, metu ſcilicet refugiens. nam, quod egregie praeſtari non poteſt, id vel non attingere oportet, vel ſaltem quam parciſſime facere.

Suſtinui] Licet hoc ſcripturae genus incitatum eſſe debeat, ego me tamen ſuſtinui.

Minui] Vt parcius te laudarem.

Suſtuli] E libro.

Ne poſui quidem] Quae, niſi metus impediſſet, iure ac merito tuo poſuiſſem.

Quemadmodum igitur ſcalarum gradus] Comparationes poetis potius,

tius, quam ſoluta oratione ſcribentibus, conueniunt. Demetrius, cum de longioris vitio ſimilitudinis praeciperet, haec ſubiunxit: Ταῦτα γὰρ οὐκ εἰκασίαις ἔτι ἔοικεν, ἀλλὰ παραβολαῖς ποιητικαῖς. τὰς δὲ παραβολὰς ταύτας οὔτε ῥᾳδίως ἐν τοῖς πεζοῖς λόγοις τιθέναι δεῖ, οὔτε ἄνευ πλείστης φυλακῆς. id eſt: *Haec enim non iam ſimilitudinum ſpeciem habent, ſed poeticarum comparationum. huiuſmodi autem comparationibus neque facile in ſoluta oratione, neque ſine cautione plurima vti oportet.* Idem alio loco minui docet comparationibus grauitatem illam, quam Graece vocant δεινότητα. Αἱ παραβολαὶ, inquit, τῇ δεινότητι οὐκ ἐπιτήδειαι διὰ τὸ μῆκος· οἷον τὸ, Ὥσπερ δὲ κύων γενναῖος, ἄπειρος, ἀπρονοήτως ἐπὶ κάπρον φέρεται. κάλλος γὰρ καὶ ἀκρίβειά τις ἐν τούτοις ἐμφαίνεται· ἡ δὲ δεινότης σφοδρόν τι βούλεται καὶ σύντομον, καὶ ἐγγύθεν πλήττουσιν ἔοικε. Videndum igitur, an ſatis apte comparationem hanc Caecina in epiſtolam induxerit. quamquam et Ciceronem hoc nonnumquam feciſſe conſtat.

Non poenae metu] Non enim timenda eſt laudanti poena, ſed offenſio tamen quaedam eius, qui laudari fortaſſe non vult.

Animum] Quo modo animum affici atque angi meum putas, vbi haec ſecum ipſe cogitat?

Loquitur] Animus cogitat, lingua loquitur, ſed quia cogitata animi loquitur, ideo, quod eſt linguae, ad animum transfertur.

Hoc probabit] Et hoc et quae ſequuntur, vſque ad illud, *quid faciet?* ea ſunt, quae ſecum loquitur animus.

Num offendo] Ipſum Caeſarem.

Cum porro offendam] Aliquem, non ipſum Caeſarem. abſurdum enim eſſet id, quod ſequitur: *quid, ſi non vult?* nam cur dubitet in re notiſſima? quaſi vero offendi quisquam velit. Sed opponit Caecina, *laudare aliquem, offendere:* quo in vtroque veretur, ne Caeſarem laedat.

Armati ſtilum] Stilum eius, qui ſcripſit armatus.

Victi et nondum reſtituti quid faciet] Quo modo perſequetur ſtilum victi et nondum reſtituti?

In Oratore] Sic inſcripſit librum, in quo formam perfecti oratoris expreſſit. epiſt. 18 *Oratorem meum tantopere a te probari, vehementer gaudeo. Mihi quidem ſic perſuadeo, me, quidquid habuerim iudicii de dicendo, in illum librum contuliſſe. etc.*

Caues tibi per Brutum] Cum haec ſcribis c. 10. *Teſtificor, me a te rogatum, et recuſantem, haec ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, vt, ſi ſuſtinere tantam quaeſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti.*

Veterem tuum] Exſtat Ciceronis oratio pro Caecina.

Sentire oportet] Multo, inquit, magis mihi eſſe timendum intelligo, quam tu in Oratore tuo timuiſti.

Calumnia timoris] Calumniator ea fingit, quae vera non ſunt. itidem timor ſaepe falſa proponit: vt recte, propter ſimilitudinem, *calumnia timoris* dici poſſit.

Caecae ſuſpicionis tormento] Cum non videam, quo conſilio gratiam a Caeſare inire poſſim, et incerta ſuſpicione torquear, metuens, ne offendam potius eum, quam mihi reconciliem.

Ad

Ad alieni ſenſus coniecturam] Male agitur cum eo, cui ſcribenti cogitandum eſt, non quod ipſe probet, ſed quid alii probaturi ſint. in quo ſequitur non iudicium ſuum, ſed coniecturam de alio ſenſu.

Euadere] Ita ſcribere, vt animus acquieſcat. *Euadere* dixit, tamquam ex difficultate.

De Aſiatico itinere] Petierat a Cicerone conſilium Caecina, quid ſibi eſſet auctor, in Siciliane ſubſideret, an vt ad reliquias Aſiaticae negotiationis proficiſceretur. reſpondit Cicero: *in Sicilia cenſeo commorandum.* quod ſe facturum Caecina confirmauit. vide epiſtolam ſequentem: quae tamen ante hanc ſcripta eſt. Poſtea tamen in Aſiam Caecina profectus eſt, fortaſſe reditu in patriam deſperato. nam lib. 13 epiſt. 66. Cicero eum Seruilio commendans, *te rogo*, inquit, *atque oro, vt eum in reliquis veteris negotiationis colligendis iuues.*

De nobis] De reditu noſtro in patriam.

Vel ſtudio] Quo ſaepe impeditur ingenium. eſt enim *ſtudium*, vehemens quaedam animi affectio et propenſio ad aliquam rem.

Capiatur] Translatum verbum, pro, *ad voluntatem noſtram traducatur.* ſunt enim in poteſtate noſtra, quae cepimus.

Eius omnes] Familiares. qui nominantur epiſt. 12. et ſignificantur epiſt. 6.

Niſi forte aut in miſeria nimis ſtulte] Ideo ſtulte, quia dixit, *ſed totum tuum eſſe.* modeſte enim, qui in calamitate eſt, petere debet.

In amicitia nimis impudenter] Videndum enim, quid amico oneris imponamus.

Tuae vitae conſuetudo] Excuſat petitionem ſuam tribus modis. primum, quod Cicero, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Caeſar, optime omnium intelligat: deinde, quod apud ipſum Caeſarem eiusque familiares omnes gratia valeat: poſtremo, quod laborare pro amicis conſueuerit. Haec diſperſa parum attenduntur: collecta, et ſub oculos ſubiecta legentium, copiam in ſimili argumento non exiguam pariunt.

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Datum ſibi a Balbo et Oppio ſcribit, vt Caecinae liceret eſſe in Sicilia: ibique vt commoretur, ſuadet.

EXPLANATIO.

Largus] Romanae gentis cognomen.

Tibi praefinitas eſſe] Ne vltra tibi eſſe liceret in Sicilia.

Balbus] L. Cornelius Balbus, Gaditanus, pro quo exſtat Ciceronis oratio. hic abſentis Caeſaris negotia procurabat. lib. 13. ad Attic. epiſt. vlt. *rationes opinor cum Balbo.* quo loco fuerit apud Caeſarem cum C. Oppio, Caeſaris ipſius ad vtrumque declarat epiſtola, quae

quae legitur lib. 9. ad Attic. epiſt. 6. et 13. De Balbis vide infra, epiſt. 12.

Oppius] C. Oppius Caeſaris legatus Africano bello, vt in libro legitur, qui de eo bello ſcriptus eſt. exſtat eius, et L. Balbi epiſtola ad Ciceronem lib. 9. ad Attic. epiſt. 6. et Ciceronis ad eum lib. 11. epiſt. 29.

Huic meae rogationi potius non continuo reſponderunt] Nihil deeſt, vt quidam putarunt. nam, *potius*, refertur ad illa ſuperiora. Cum ſueſſent, aut polliceri, aut etiam negare: quorum neutrum fecerunt, ſed potius huic meae rogationi non continuo reſponderunt.

Re aut impetrata, quod ſpero, aut aliqua ratione confecta ERN. *Re aut impetrata, aut, quod ſpero, aliqua ratione confecta*] Vtroque modo elicitur ſententia: ſed in alteram partem vt propendeam, facit auctoritas veterum librorum. vult enim Caecinam ſperare, ſi res non impetrabitur, ſaltem vt aliquo modo ad exitum perducatur. quid autem, dicit aliquis, ſi res non impetratur, ſperare poterat? vt in Italia fortaſſe poſſet eſſe, modo ne ad vrbem accederet. nam de Sicilia iam impetratum erat. At illud optabilius, vt reditus in vrbem impetraretur. Quis negat? ſed ego opinionem ad verba, quam verba ad opinionem, accommodare malo. Proferat aliquis veterem librum, in quo videam, *re aut impetrata, quod ſpero:* tum facile, et libenter aſſentiar.

T. Furfano Poſtumo ERN. *Poſtumio*] Vſitatius erat, *T. Poſtumio Furfano*, vt cognomini nomen praeponeretur: tamen et cognomen interdum nomini anteponitur, vt lib. 2. epiſt. 8. et lib. 7. epiſt. 1. *Gallus Caninius:* et *C. Criſpus Salluſtius* in libro vel Hirtii, vel Oppii, de bello Africano, non ſemel nominatur: item *Gallus Fabius*, lib. 8. ad Attic epiſt. 12. et lib. 13. ad eundem epiſt. 49. Sunt, qui legant, *T. Furfanio Poſtumo.* ego malo, *Furfano Poſtumio*, teſtimonio fretus veterum librorum: et, quod ignoti *Furfanii*, *Poſtumi* notiſſimi. adde quod *Furfanus* appellatur lib. 7. ad Attic. epiſt. 15.

Quae mihi venient in mentem] Vide eandem ſententiam lib. 5. epiſt. 8. in extremo.

EPISTOLAE IX.

[Manutius huic epiſtolae numerum non adſcripſit.]

ARGVMENTVM.

Breuis eſt epiſtola, ſed perfectae commendationis exemplum.

EXPLANATIO.

Patre eius] De quo epiſt. 6. et lib. 13. epiſt. 66.

Viuebat mecum coniunctiſſime, non ſolum officiis amicitiae, ſed etiam ſtudiis communibus] Non dubito, quin eadem ſtudia et officia ſignificet lib. 13. epiſt. 66. cum ait: *hominis, omnibus mecum ſtudiis officiisque coniunctiſſimi.*

Neceſſe

Neceſſe ſit] Sic in vno vetere libro: reliqui omnes, *neceſſe eſt.* vtro modo legas, parui refert.

Reliquum eſt, vt, cum cognorim] Qui petit, ſpem impetrandi ſi oſtendit, eo ipſo impetrat facilius. probitatis enim et humanitatis commemoratio beneuolentiam gignit.

EPISTOLAE X.

[In editione Manutii haec epiſtola eſt nona.]

ARGVMENTVM.

Huius epiſtolae neque conſolatio argumentum eſt, neque auxilii alicuius promiſſio: niſi ſi amoris quaedam ſignificatio, et conſolationis loco eſt, et promittere etiam aliquid videtur. certe, cum Trebianus poſt pugnam Pharſalicam ab armis non diſceſſerit, quod epiſtola declarat; iuſtam iraſcendi cauſſam Caeſar habuit. vnde illud epiſt. 13. Africanae cauſſae iratior, diutius velle videtur eos habere ſollicitos, a quibus ſe putat diuturnioribus eſſe moleſtiis conflictatum. *Quare nil mirum eſt, ſi Cicero ei ſpem perexiguam affert incolumitatis. parce enim et exiliter pollicetur in eo loco:* ſi qui mihi erit aditus *Scripta eſt poſt bellum Africanum: quod ex iis verbis coniicio,* conſilium tuum, vel caſus potius, diutius in armis ciuilibus commorandi. *Quod ad huius Trebiani familiam aut vitam pertinet, eruere ex hiſtoria nihil potui. Caeſare III. Lepido coſſ.*

EXPLANATIO.

Vel caſus potius] Minuitur culpa, cum a voluntate in caſum transfertur. hoc artificio vtitur Cicero quaſi conſolandi gratia. nam ſi conſilio Trebianus Caeſarem laeſiſſet; recuperandi fortunas et dignitatem ſpes eſſet infirmior: ſin autem caſu; excuſationem aliquam inueniret iniuria.

Magno dolori fuit] Refertur ad illud, *ſemperque fecerim. Magno dolori* autem, quia de victoria veſtra deſperabam, nec putaui, cum integri pares non fuiſſemus, fractos ſuperiores fore.

Recuperas ERN. *Recuperes*] Antea, *receperis:* nos *recuperes*, aliquot iam annis emendauimus, et impreſſimus. liber vetuſtus habet, *reciperes.* Et in aliis etiam exemplaribus, *I* litteram pro *V* ſaepiſſime reperias.

Curae eſt] Et hoc ad illud alterum ſpectat, *quanti te faciam.* ſingulis enim ſingulare reddere, confirmandae ſententiae cauſſa, Cicero ſolitus eſt.

Caſus mei] Cum patria pulſus lege Clodia ſum. hoc ad illud pertinet, *quanti me a te fieri intellexerim.* ita, cum tria propoſuerit, tria ſubiunxit.

Poſtumuleno] Cognomen Romanae gentis: et *M. Poſtumulenus Secundus* nominatur in antiquiſſimo lapide quadrato, quem vidi in aedibus Rainucii Farneſii Cardinalis. huius generis nomina ſunt, *Voluſenus, Saluidenus, Vibienus, Labienus,*

nus, Naſidienus, Caeſidenus, Vatienus.

Theudae] Nomen ſerui, cognomen liberti.

Quantum in ea republica, de qua ita meritus ſum] Vide idem iisdem fere verbis epiſt. 13.

Qui fuiſti] Fuiſti autem et omni honoris gradu ampliſſimo digniſſimus, et ordinis tui facile princeps.

Ordinis tui] Equeſtris. nam, ſi ſenatorii fuiſſet; *ordinis noſtri*, dixiſſet: cum ipſe Cicero ſenator eſſet, ideo et, *digniſſimus*, dixit, tamquam de equite, iis honoribus digno, quos qui adepti ſunt, non iam equeſtris, ſed ſenatorii ordinis dicuntur eſſe.

Eademque de cauſſa] Quod pro Pompeio contra Caeſarem arma ſumpſimus. *De*, valet *propter*: vt apud Terentium in Eun. Act. 3. Sc. 2. v. 3.

—— Ecquid nos amas
De fidicina iſtac?

Tamquam ex reliquiis] Non enim priſtinam recuperaui dignitatem: ſed quaſi reliquias quasdam ſeruo. *Imago veteris meae dignitatis*, dixit epiſt. 13.

Familiariſſimi eius] Quos nominat epiſt. 12.

Caſu deuincti] Quia, cum olim in eos officia conferebam, fore aliquando tempus diuinare non poteram, vt eorum ope indigerem. *Caſu* igitur, ob haec tempora, quae praeter opinionem meam conſecuta ſunt.

De tuis fortunis] Quarum partem amiſerat. epiſt. 11.

In qua ſunt omnia] Hanc maxime curemus: de fortunis minus laborandum. in hac enim omnia ſunt. videtur ſignificare, fortunas omnino recuperari non poſſe. quod comprobatur epiſt. 11.

Ad te detuli] Epiſt. 6. *Et pollicitus ſum et detuli.*

Vt nihil exiſtiment eſſe tam difficile] Vide ſimilem ſententiam lib. 5. epiſt. 11.

[A verbis: *Antea miſiſſem ad te litteras*, in editione Manutii epiſtola decima incipit.]

A R G V M E N T V M.

Primo loco excuſationem affert, quod antea non ſcripſerit: tum hortatur eum, vt conſcientia ſe ſuſtentet factorum et conſiliorum ſuorum: ſperare etiam iubet, exſulem non diu futurum: eam porro ſpem ſumit a Caeſaris clementia, a ſtatu reipublicae iam reuiuiſcentis, a ſuo ſtudio, ab amicorum Trebiani copia. Quibus cauſſis, vt forti magnoque animo ſit, hortatur. Scripta videtur ante ſuperiorem proximam: nam prima illa verba, antea miſiſſem ad te litteras, ſi genus ſcribendi inuenirem, *nullas antea Ciceronem litteras ad eum miſiſſe, perſpicue demonſtrant. Eodem anno.*

E X P L A N A T I O.

Tali enim tempore aut conſolari, amicorum eſt, aut polliceri] Similis ſententia in epiſt. 13. in principio, et lib. 4. epiſt. 13.

Iniu-

Iniuriam temporum] Temporibus aſſignat, quod hominum eſt: vt in epiſtola proxima, quod conſilii fuit, in caſum confert. haec deriuatio culpae cautionem habet, ne laedatur is, qui quo animo ſit, magni refert in vtramque partem. lib. 5. epiſt. 21. *iniuriam* appellat: item epiſt. 5. huius libri nulla temporum aut hominis cuiusquam mentione facta.

Magnum fructum ſtudiorum optimorum capis] Docent enim hoc maxime litterarum ſtudia, nihil eſſe curandum, praeter culpam.

Idque vt facias] Non refero hoc ad proxima, ſed a ſuperiora illa verba, *magnum fructum etc.*

Simul et illud] Iam incipit aliquid polliceri: vt ad conſcientiam vitae ante actae, ſpes etiam accedat futurae incolumitatis.

Rerum et exemplorum] Vſum rerum et doctrinam ſignificat: quod vtrumque vitae genus Trebianus coluiſſet, τὸ πρακτικὸν, ex Dicaearchi praecepto, καὶ τὸ θεωρητικὸν, a Theophraſto laudatum.

Plus etiam, quam vellem] Ob incommoda, quae ſuſtinui.

Qui plurimum poteſt] Caeſar. lib. 4. epiſt. 13. ſic locutus eſt. eandem ſententiam lib. 4. epiſt. 7. tribus modis expreſſit: *ei, penes quem eſt poteſtas: ita late patet eius poteſtas, quem veremur, vt orbem terrarum complexa ſit: is qui tenet rempublicam.* Dixit etiam, *qui omnia tenet: cuius dominatu locus vacat nullus: ad quem vnum omnia delata ſunt:* epiſt. 8. 9. eiusdem libri.

Delabi ad aequitatem] Aequitas a ſummo iure diſcedit. ſummum ius perſequebatur Caeſar, cum eos a quibus laeſus erat, vlciſcebatur. quod ſi non tantum iniuriam, qua ipſe eſſet affectus, verum alia quoque ſimul cogitaret, verbi cauſſa, qui Pompeium ſecuti eſſent, alios id amicitiae dediſſe, alios reipublicae, quod eam crederent in Pompeii et conſulum caſtris eſſe; praeterea, ſatis eos iam dediſſe poenarum; pertuliſſe incommoda, quae bellorum natura fert; caruiſſe patria, liberis, fortunis; nec poſſe talibus viris rempublicam carere diutius; haec ſi cogitaret, delaberetur ad aequitatem, nec ſummo, vt antea, iure agendum putaret.

Ad rerum naturam] Vt homo hominem tueatur ac diligat. odiſſe enim et laedere, violentum quiddam eſt, non ex rerum natura. epiſt. 6. *Rerum hoc natura et ciuilium temporum non patietur.*

Ipſa cauſſa] Dixi iam lib. 1. epiſt. 1. *cauſſam* interdum id vocari, quod ad aliquem pertinet: vt, *Pompeii cauſſa iuſtior, quam Caeſaris.*

Cum republica] De hac ſpe, quae ab ipſa reuiuiſcente republica capi poſſet, vide infra epiſt. 12. *Scis,* inquit, *me antea ſic ſolitum eſſe ſcribere ad te, magis vt conſolarer fortem virum atque ſapientem, quam vt exploratae ſpem ſalutis oſtenderem, niſi quam ab ipſa republica, cum hic ardor exſtinctus eſſet, ſperari oportere cenſerem.* Et lib. 4. epiſt. 13 *Etiam illa, quae minimum nunc quidem poteſt, ſed poſſit neceſſe eſt, respublica, quascumque vires habebit, ab iis ipſis, quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit.*

Quae quoniam] Ea quae lenius ac liberalius fiunt.

In temporum inclinationibus] Opportunitates temporum, vel paruae, ad impetrandum ſaepe adiuuant. qua de re vide lib. 2. epiſt. 16.

Leuandi] Qui iuuat, idem dolore leuat. vel, *leuandi*, calamitate exſulii.

Procliuius] Facilius: quia per cliuos facile deſcenditur. ſic lib. 2. de Offic. c. 20. *Dictu quidem eſt procliue.* et in Laelio c. 18. *Amicitia remiſſior eſſe debet, et liberior, et dulcior, et ad omnem comitatem, facilitatemque procliuior.* In Tuſculana tamen quarta c. 12. *Haec in bonis rebus, quod alii ad alia bona ſunt aptiores, facilitas nominetur, in malis, procliuitas, vt ſignificet lapſionem.*

Quod eſt in vno te] Hoc ipſi praeſtare non poſſumus; in te vno ſitum eſt.

Quae ſunt in fortuna] Praeſentem eius calamitatem ad fortunam refert; et eam non fore perpetuam oſtendit, cum ait, *temporibus regentur:* id eſt, ratio temporum moderabitur: nos autem, quantum conſilio licebit, occurremus.

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Reditum in patriam Dolabellae maxime beneficio impetratum nunciat. gratulationem ab ipſo expoſcit: gratiarum actionem repudiat. iacturam fortunarum vt aequiore animo ferat, hortatur: quando nec rei familiaris damnum cum acquiſitae dignitatis lucro conferri debeat; nec priuata res, cum publica ſit amiſſa, magnopere curanda videatur. Praedicationem ſuorum in illum officiorum ſibi non ingratam eſſe confitetur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Dolabellam] P. Cornelium Dolabellam, antea Ciceronis generum: de quo ſupra diximus. diuortium iam cum Tullia fecerat, quo tempore ſcripta eſt haec epiſtola. id licet coniicere ex lib. 11. ad Attic. epiſt. 23. quae ſcripta eſt ante bellum Africanum: hae vero ad Trebianum omnes poſt id bellum. nec vero ſimul cum affinitate dirempta amicitia eſt. (niſi ſi temporum cauſſa ſimulatum eſt) exſtant Ciceronis epiſtolae lib. 9. ad Dolabellam inſigni cum amoris argumento: et haec ipſa, prodeſſe Ciceroni gratiam Dolabellae apud Caeſarem in amicorum negotiis, demonſtrat.

Non defueram eius periculis] Bis eum Cicero, ante filiam ſuam ei collocatam, in capitis periculo defenderat. lib. 3. epiſt. 10.

Quam gratias agere] Reſpuit enim verus amor gratiarum actionem.

Vere facere poteris] Quia maxime gaudeo impetrata ſalute tua; ideo, ſi mihi gratulaberis, iure et vere facies. nam, *vere gratulari*, eſt, cum cauſſa gratulari, vt in epiſtola ſequenti.

Virtus]

Virtus] Antea cognita. hic *virtus* non fortitudinem, non doctrinam, ſed praeſtantiam quandam in magnis rebus demonſtrat. nominatur autem ſimul cum dignitate, vt in epiſt. 5. quo loco *virtutis* nomen eadem ſignificatione vſurpatur.

Dignitas] Trebianus, vt ex epiſt. 9. intelligitur, equeſtris ordinis fuit: dignitas tamen ei, tamquam honor cum ordine coniunctus, tribuitur, et in eadem epiſtola, et in hac.

Eſt tuae ſapientiae magnitudinisque animi] *Sapientiae*, vt anteponendam rei familiari dignitatem iudicet; *magnitudinis animi*, vt illam iacturam negligat, fortiterque ferat. Vtramque coniunxit et lib. 1. epiſt. 5. cum ait: *tuae ſapientiae magnitudinisque animi eſt, omnem amplitudinem et dignitatem tuam in virtute, atque in rebus geſtis tuis, atque in tua grauitate poſitam exiſtimare.*

Veſtorius] Puteolanus, de quo ſaepe fit mentio in epiſt. ad Attic.

Ad me ſcripſit, te mihi maximas gratias agere] Erat igitur Trebianus, vbi Veſtorius, et fortaſſe Puteolis, quia Puteolanus Veſtorius.

Facile patior] De hoc genere loquendi ſatis dictum eſt lib. 1. epiſt. 9. et lib. 5. epiſt. 7.

Ea prudentiſſimo cuique] Similem ſententiam vide lib. 2. epiſt. 13. Confirmantur noſtra conſilia, cum ſentimus prudentibus fideliterque ſuadentibus idem videri.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Balbo de reditu impetrato: nec amplius conſolationem eſſe neceſſariam confirmat, re iam confecta. qua in parte dum verſatur, quaedam colligit ad laudem. rempublicam tamen plane perditam ſignificat, nec ſe medicinam vllam, praeter litteras, inuenire. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Ampio Balbo] Videtur is eſſe, ad quem ſcribit lib. 10. epiſt. 29. quod ſi ita eſt; collocari illam epiſtolam ante hanc oportuit; vt ex vtriusque cognoſcitur argumento. idem commendatur lib. 13. epiſt. 70. Quattuor Balbos inuenio, vnum hunc Ampiae gentis; alterum Atiae, qui Iuliam, C. Caeſaris ſororem, in matrimonio habuit, ex qua genuit Atiam, Auguſti matrem; duos reliquos Gadibus natos, et ciuitate Romana donatos, Corneliae gentis: quorum alter Balbus maior, alter minor, eius fratre genitus, vocatus eſt. maior eſt, qui nominatur inter Caeſaris amiciſſimos in hac ipſa epiſtola, et in epiſt. 18. 19. et in 5. 7. 18. lib. 7. et in 17. lib. 9. pro quo exſtat egregia Ciceronis oratio, primus in Oceano genitorum conſulatum eſt adeptus, vt ait Plinius lib. 7. c. 43. Minor Balbus ex Africa triumphauit, vt idem Plinius lib. 5. c. 5. Strabo lib. 3. Solinus. nominatur a Cicerone lib. 8. ad

Attic. epiſt. 11. a Pollione lib. 10. epiſt 32.

Frangi] Cognita veritate.

Ad aequitatem animi] In qua ſunt, qui dolore vacant.

Tui caritate] Mea in te caritas cogebat, vt apertius tuam cauſſam agerem, quam permittere videbatur fortuna noſtra. Infra: *nihil eſt a me inſeruitum temporis cauſſa.*

Vidi, cognoui, interfui] Tribus verbis, nulla copula interpoſita, vis ſumma perficitur. tale illud pro Milone c. 4. *Eſt haec, iudices, non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus.* Et Phil. 14. c. 10. *Hoſtes nefarios proſtrauit, fudit, occidit.* Interdum et quattuor verbis, vt orat. 2. in Catilinam c. 1. *Abiit, exceſſit, euaſit, erupit.*

Satis opportune] Cum eorum gratia et auctoritas magno nobis emolumento et fuerit nunc, et eſſe poſſit.

Cum ab illo diſceſſerint] Lib. 1. epiſt. 9. *Sic enim te exiſtimare velim; cum a vobis, meae ſalutis auctoribus, diſceſſerim, neminem eſſe, cuius officiis me tam eſſe deuinctum non ſolum confitear, ſed etiam gaudeam.*

Panſa] C. Panſa, Vibiae gentis, vt mei teſtantur duo veteres argentei nummi, conſul fuit cum A. Hirtio, anno poſt Caeſaris necem 1. tribunatum geſſerat Sulpicio et Marcello coſſ. vt indicat Coelius lib. 8. epiſt. 8. Mutinenſi pugna duobus vulneribus acceptis, Bononiae periit, vt ait Appianus. vide lib. 10. epiſt. 30. et 33. et Phil. 14. c. 9. et Dionem lib. 46. Huius in ſe beneuolentiam ſummam non hic modo, verum et in Phil. 7. c. 2. Cicero declarat his verbis: *Quamquam nos ab ineunte illius aetate vſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudoque deuinxit: eiusdemque cura incredibilis in aſperrimis belli ciuilis periculis perſpecta, docuit non modo ſalutis, ſed etiam dignitatis meae fuiſſe fautorem.*

Hirtius] Panſae collega in conſulatu, qui eodem in proelio occiſus eſt. Homo nouus, vt Cicero etiam noſter fuit: atque hoc illi exprobrauit M. Antonius epiſtola illa, quae eſt in Phil. 13. c. 11. *Acerbiſſimum,* inquit, *eſt, te, A. Hirti, ornatum eſſe beneficiis Caeſaris, et talem ab eo relictum, qualem ipſe miraris.* et Cicero, ad excuſandam eius nouitatem, ita ſcripſit in quadam ad illum epiſtola in fragm. *Cum nobilitas ſit nihil aliud, quam cognita virtus, quis in eo quem veteraſcentem videt ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?* Dio vnum fuiſſe ait e filiis proſcriptorum a Sulla, et a Caeſare ad honores elatum. Huic Cicero, poſt diuortium Terentiae, ſororem ſibi in matrimonium offerenti, reſpondit, ſe philoſophiae ſimul et vxori operam dare non poſſe. auctor D. Hieronymus lib. 1. ad Iouinianum.

Balbus, Oppius] Vide, quae diximus epiſt. 8.

Matius] Virum doctiſſimum appellat lib. 7. epiſt. 15. eius habemus diſertiſſimam epiſtolam lib. 11. 28.

Poſtumius] Caeſaris et hic familiaris, fortaſſe is, qui Siciliae praefuerat. epiſt. 8. vel qui lib. 14. ad Attic. epiſt. 10. nominatur.

Plane

Plane ita faciunt] Ad illud refertur, *me proximum habeant.* vt ſit: hoc ita multis officiis praeſtant, vt amorem ſingularem mihi declarent.

Pro me] Pro ſalute mea: veteres libri omnes, quos inſpicere ſoleo dubiis in locis, habent, *per me.* nec diſplicet. Egerat Cicero per familiares Caeſaris, amicos ſuos, non per ſe ipſum, cuius auctoritas et gratia non erat eiusmodi, vt aliorum incolumitatem deprecari poſſet. ita porro in Ampii ſalute impetranda ei ſatisfecerant amici eius omni ſedulitate atque officio, vt vix ipſe Cicero, ſi auctoritate et gratia pari fuiſſet, agere potuiſſet. *Agere* autem *per aliquem*, eſt, alicuius opera vti. et in epiſt. 10. dixit: *agam per me ipſe et moliar.* Quocirca videndum, an rectius ſit, *per me*, quam *pro me.* nam, nec libenter diſcedo ab antiquis libris; nec hic quidem, vt diſcedam, ſententia poſtulat.

Molitum] *Moliri* eſt, ſine propoſito aliquid agere. epiſt. 10.

Nihil eſt a me inſeruitum temporis cauſſa] Hoc eſt, quod paullo ante dixit, *egi tuam cauſſam apertius, quam mea tempora ferebant.*

Non minus auctoritate, quam gratia] Gratia adoleſcentes valere poſſunt, auctoritate non poſſunt. nam *auctoritas* quaedam exiſtimatio eſt parta rebus egregiis, in quibus grauitas et conſilium enituerit.

Cimber autem Tillius] Sic placet, vt alii emendarunt; licet veteres aliquot libri *Tullius* habeant.

Mihi plane ſatisfecit] Hic locus oſtendit, Cimbrum inter Caeſaris familiares fuiſſe. quod ſi quis ambigit, Senecam legat lib. 3. de Ira c. 30. qui ait eum Caeſaris partium ciuili bello defenſorem acerrimum fuiſſe. Poſtea coniurauit in Caeſarem, primasque partes in eo necando ſuſcepit. Suetonius in Caeſare c. 82. Plutarchus.

Non tam ambitioſae, quam neceſſariae] Sic epiſt. 6. *Cedit multorum iuſtis et officio incenſis, non inanibus aut ambitioſis, voluntatibus.* Et in orat. pro Ligario c. 11. *Video, apud te cauſſas rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moueri maxime, quorum iuſtiſſimum dolorem videas in petendo.*

Quas quia Cimber habebat] Videtur fuiſſe Cimber Ampii propinquus.

Diploma] Litterae Caeſaris obſignatae, reditum Ampio et incolumitatem dantes.

Tubam belli ciuilis] Quo ciues ad bellum ita vocarentur, vt ad proelium vocari milites ſolent. Tale illud Phil. 7. c. 1. *Bellicum me cecinisse dicunt.*

Quaſi non gaudeant] Ob direpta, vel paruo empta proſcriptorum bona.

Recepit] *Recipere* plus eſt, quam promittere. lib. 13. epiſt. 28. et lib. 5. epiſt. 8. Qui enim in ſe recipit, praeſtaturum ſe promittit. lib. 13. epiſt. 41. dixit: *confirmo et ſpondeo.*

Eppuleiae] Vxoris. nam Ampia, filia: quia feminae gentis nomine appellabantur. Fuluii liber vnus, *Appuleiae:* reliqui omnes, *Eppuleiae:* quorum conſenſu moueor: licet *Eppuleiae* gentis mentionem alibi non viderim: *Eppiam* quidem exemplis non paucis cognitam habemus.

Niſi quam ERN. *Niſi eam, quam*] Quam ſpem ab ipſa republica ſperari oportere cenſerem. Omnino durius videtur, *ſperare ſpem.* itaque Lambinus legit, *niſi eius:* vt ſit, eius ſalutis.

Ab ipſa republica] Quae, belli ardore exſtincto, iacentem bonorum cauſſam ſubleuabit. Sic epiſt. 10. *ipſa cauſſa,* inquit, *ea eſt, vt iam ſimul cum republica, quae in perpetuum iacere non poteſt, neceſſario reuiuiſcat atque recreetur.* Et lib. 4. epiſt. 13. *Etiam illa, quae minimum nunc quidem poteſt, ſed poſſit neceſſe eſt, respublica.*

Cum recordarer] Tacita cohortatio ad conſtantiam. commemorantur enim ea, quae ſapientiam et animi magnitudinem pariunt.

In republica eſſe verſatum] Hoc dicit, quia diuturna reipublicae adminiſtratione prudentia comparatur: qua qui praediti ſunt, aduerſis caſibus minime franguntur.

In ipſa diſcrimina] In belli ciuilis initia. itaque iam ab eo tempore, quae acciderunt, ſuſpicari ac diuinare potuiſti. cur igitur mirarer conſtantiam tuam in iis rebus, quarum euentum aliquanto ante proſpexeras?

Sed etiam, vt, ſi ita accidiſſet, victus, ſapiens eſſes ERN. *ſi ita accidiſſet, victus vt ſapiens eſſes*] Libri aliquot veteres: *ſed etiam vt, ſi ita accidiſſet, victus et ſapiens eſſes.* alii: *ſed etiam vt, ſi ita accidiſſet, victus vt ſapiens eſſes.* quos ita ſum ſecutus, vt primum *vt,* induxerim, tamquam non neceſſarium. ſententia ſimilis epiſt. 1. *Si id euenit, quod ingredientibus nobis in cauſſam propoſitum fuit accidere poſſe: non debemus ita cadere animis, quaſi aliquid euenerit, quod fieri poſſe numquam putarimus.* Et epiſt. 6. *Sin, propter incertos exitus euentusque bellorum, poſſe accidere, vt vinceremur, putaſſes; non debere te ad ſecundam fortunam bene paratum fuiſſe, aduerſam ferre nullo modo poſſe.*

Memoriae prodendis] Ampius hic hiſtoriam ſcribebat.

Simillimum praebeas] Eadem ſententia lib. 1. ad Q. Fr. epiſt. 1. *Tubero, quem ego arbitror, praeſertim cum ſcribat hiſtoriam, multos ex ſuis annalibus poſſe deligere, quos velit et poſſit imitari.*

Ad haec] Quae communia ſunt: quando illa propria iam effugiſti.

Quae ſecundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam ſalutem] Idem lib. 4. epiſt. 3. et lib. 9. epiſt. 2. 3.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Bene ſperare Ligarium iubet: hortaturque, vt interea fortem animum habeat. Scripta eſt poſt Africanum bellum, eodem fere tempore, quo M. Marcellus reſtitutus eſt. quod intelligitur ex oratione pro ipſo habita, quae exſtat. Eodem anno.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Tali tuo tempore] Exſulabat Ligarius, quod in Africa in Pompeianis partibus fuiſſet. vide orationem.

Aut conſolandi, aut iuuandi tui cauſſa] Lib. 4. epiſt. 13. *In quo debebat eſſe aut promiſſio auxilii alicuius, aut conſolatio doloris tui.* et epiſt. 10. huius libri: *Tali tempore aut conſolari, amicorum eſt, aut polliceri.*

Et ſententiam et voluntatem] Sentiebat, in eum non fore Caeſarem duriorem: quid autem eius cauſſa vellet, re potius, quam verbis, ſe eſſe declaraturum, infra dicit.

Res] Epiſt. 10. *Ipſa cauſſa ea eſt, vt iam ſimul cum republica, quae in perpetuum iacere non poteſt, neceſſario reuiuiſcat atque recreetur.*

Dies] Quae omnia minuit ac mollit lib. 4. epiſt. 5. lib. 5. epiſt. 16. lib. 7. epiſt. 28.

Opinio hominum] Quia videt bene homines de te ſentire; nec putare, diutius eum huic iraſci cauſſae oportere.

Mitiorem] *Durum* et *mite* opponuntur. *Mitiorem* igitur ſubiunxit, quia *duriorem* dixerat.

Ex Africa nuncius] De Pompeianis in Africa deuictis.

Ipſum] Sua ſponte, nemine ſupplicante aut intercedente.

Diuturnioribus moleſtiis] Arma enim, ſemel in Theſſalia ſuperati, abiicere noluerunt.

Quantum in ea republica, de qua ita ſum meritus] Idem epiſt. 10.

Eadem cauſſa opes meas fregit, quae tuam ſalutem in diſcrimen adduxit] *Eadem de cauſſa noſtrum vterque cecidit.* epiſt. 10.

Imago veteris meae dignitatis] Epiſt. 10. *reliquiae priſtinae dignitatis* dixit. et lib. 4. epiſt. 14. *Ne veſtigium quidem vllum eſt reliquum nobis dignitatis.*

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Exordii loco ſignificatio officii et amoris eſt: narratio, quid actum cum Caeſare ſit de Ligarii incolumitate, demonſtrat: concludit epiſtolam cohortatio ad laetitiam, et conſtantis in eo iuuando animi promiſſio. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Si quis ERN. *quisquam eſt timidus — is ego ſum*] Ingenua culpae confeſſio fidem facilius inuenit in aliis rebus. Et eſt concinna figura: *ſi quisquam eſt, is ego ſum.* vt etiam lib. 15. epiſt. 4. *Si quisquam fuit vmquam remotus et natura, et magis etiam, vt mihi quidem ſentire videor, ratione atque doctrina, ab inani laude et ſermonibus vulgi, ego profecto is ſum.* Et lib. 5. de Fin. c. 26. *Si eſt quisquam, qui acute in cauſſis videre ſoleat, quae res agatur, is es profecto tu.*

A. d.

A. d. V. ERN. *Ad II. Kal. interkalares priores*] Locus perdifficilis, et qui ſine prolixa narratione explicari non poſſe videatur. quare, indagandae et oſtendendae gratia veritatis, cogitaui olim quaedam, quae filio meo communicata, et cum eo accurate a me perpenſa, peti poſſunt ab eius libro de Quaeſitis per epiſtolam.

Indignitatem et moleſtiam] Indignitas eſt et moleſtia, cum ad principem virum admitti, negotii cauſſa, cupientes, ambulare diutius ante oſtium, fictas cauſſas afferente cubiculario, cogimur. ſedes enim ſaepe non vacant, quamquam nec ſeſſio diuturna dignitatem habet, quod Caeſarem ſenſiſſe Cicero, indicat lib. 14. ad Attic. epiſt. 1. *Proxime*, inquit, *cum Sextii rogatu apud eum fuiſſem, exſpectaremque ſedens, quoad vocarer, dixiſſe eum, ego dubitem, quin ſummo in odio ſim, cum M. Cicero ſedeat, nec ſuo commodo me conuenire poſſit?*

Tuum tempus] Ita locutus eſt, vt cauſſae ac temporis rationem haberet.

Sed etiam ex oculis et vultu] Poteſt enim eſſe ficta oratio: ſed oculi ſunt indices animi: itaque non tam facile mentiuntur. lib. 3. de Orat. c. 59. et in Oratore c. 18. lib. 1. etiam de Leg. c. 9 *oculi*, inquit, *nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur.* Et in epiſt. ad M. Antonium lib. 14. ad Attic. epiſt 13. *Non ſolum ex oratione, ſed etiam ex vultu, et oculis, et fronte, vt aiunt, meum erga te amorem perſpicere potuiſſes.*

Hanc in opinionem diſceſſi] Diſcedens in hanc opinionem veni.

Tranquilliora] Contrarium contrario reddidit. dixerat enim, *turbidiſſima.*

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Epiſtolae breuitas argumentum non deſiderat. quis enim ea contineri non videt gratulationem, beneuolentiam, officium?

EXPLANATIO.

Tibi gratulor: mihi gaudeo] Omnino vtriusque verbi vim vel hic vnus oſtendit locus: monendus tamen lector eſt, interdum et ad nos ipſos gratulationem conuerti: vt lib. 3. epiſt. 11. *Complexus igitur ſum cogitatione te abſentem: epiſtolam vero oſculatus, etiam ipſe mihi gratulatus ſum.* Et in epiſt. 4. ad M. Brutum: *de Caſſio laetor, et reipublicae gratulor: mihi etiam, qui, repugnante et iraſcente Panſa, ſententiam dixerim, vt Dolabellam bello Caſſius perſequeretur.* Marcellus quoque in epiſtola ad Ciceronem, lib. 4. 11. *in hoc*, inquit, *ego mihi gratulor.*

EPISTO-

EPISTOLAE XVI.

ARGVMENTVM.

Mutui amoris commemoratione quaſi viam ſibi ad petendum munit: petit autem, vt abſentem ſe tueatur; ſiquidem gratum fore non dubitet. Scripta quo anno interfectus eſt Caeſar: ſi modo hic Bithynicus ille eſt, quem Siciliae praetorem poſt Caeſaris necem praefuiſſe narrat Appianus. Antonio et Dolabella coſſ.

EXPLANATIO.

Bithynicus] Pompeiae gentis: cui genti cognomen hoc dedit Bithynia deuicta. Feſtus: *Rutrum tenentis iuuenis eſt effigies in Capitolio, ephebi more Graecorum arenam ruentis exercitationis gratia. quod ſignum Pompeius Bithynicus ex Bithynia ſupellectilis regiae Romam deportauit.* Nominatur etiam in libro de clar. orat. c. 68. *Q. Pompeius Bithynicus:* ſed eum puto huius Bithynici patrem fuiſſe: nam illum inter mortuos oratores Cicero numerat in eo libro, qui ſcriptus videtur ante exitum Africani belli. haec autem, et quae ſequitur epiſtola, ſcriptae ſunt, niſi me coniectura fallit, poſt Caeſaris necem. Huius autem pater, qui nominatur in epiſtola ſequenti, videtur is eſſe, qui Bithynici cognomen adeptus eſt. quod vt ita eſſe conſtet, ipſa recitabo verba Ciceronis, ex eo, quem proxime appellauimus, libro. *Q. Pompeius*, inquit, *A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio, quam nos, fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque induſtria; quod ſcire poſſum. fuit enim mecum et cum M. Piſone, cum amicitia, tum ſtudiis, exercitationibusque coniunctus. huius actio non ſatis commendabat orationem. in hac enim ſatis erat copiae, in illa autem leporis parum.* Eius filium, poſt Caeſaris necem, Siciliae praepoſitum, Sex. Pompeius Magni filius occidit. Dio lib. 48.

Tueare] Poſt Caeſaris necem ſumma fuit Ciceronis auctoritas in ciuitate.

Intermoriturum] Pro, *moriturum*, dixit. alibi tamen, *intermori*, eſt morientium ſimilitudine deficere.

EPISTOLAE XVII.

ARGVMENTVM.

Scribenti Bithynico, cupere ſe rempublicam conſtitutam, vt cum Cicerone ducere vitam poſſit, reſpondet, ſe quoque eadem teneri cupiditate. deinde confirmat, ſi beneficia ſpectentur, coniunctiores ei, quam ſe, alios eſſe; ſi neceſſitudo, neminem.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Patris tui] Quem nominauit honorifice in Bruto, vt proxime oſtendi.

Valuerunt ERN. *Valuerunt, aut valeant*] Valuerat Caeſar, valebat Antonius, qui, quo anno Caeſar periit, conſul erat.

Coniunctiores tecum eſſe] In Caeſaris partibus fuiſſe Bithynicum, et ab eo etiam ornatum, haec verba demonſtrant: quibus Appiani teſtimonium accedit de Sicilia ei a Caeſare mandata.

EPISTOLAE XVIII.

ARGVMENTVM.

Audierat Lepta, ſcriptam eſſe legem a Caeſare, quam ferre propediem cogitaret, cum aliis de rebus, tum de creandis municipiorum decurionibus. et, quoniam familiares quosdam ſuos, qui praeconium fecerant, fieri decuriones volebat; ideo quaeſiuit a Cicerone per litteras, vt, ea de re quid in lege nondum promulgata ſcriptum eſſet, ex Balbo, Caeſaris familiariſſimo, cognoſceret. Reſpondet Cicero, quod ex Balbi codicillis cognouerat, licere iis, qui praeconium feciſſent, in decurionibus eſſe; qui facerent, vetari. Reſcribit etiam de bello Hiſpanienſi, de Leptae negotio, de Oratore ſuo, de manſione vrbana. Praeceptum in extremo dat Leptae filio, vt Heſiodum ediſcat, ac ſaepe recitet eius verſus de virtute per ſudorem comparanda. Scripta eſt eo anno, cum Caeſar, quartum conſul ſine collega, contra Pompeii liberos in Hiſpania pugnaret.

EXPLANATIO.

Leptae] Q. Leptae, quo fabrum praefecto vſus eſt Cicero proconſul in Cilicia. lib. 3. epiſt. 7.

Simul accepi] Varius eſt huius aduerbii vſus. dicitur enim, *ſimul atque, ſimul ac, ſimul vt, ſimul.* hic quidem, vt ſcripſi olim adoleſcens, omnes libri veteres, quos tunc videre potui, habebant, *ſimul accepi,* non *ſimul atque accepi,* vt eſt in vulgatis libris. itidem nunc, inſpectis omnibus libris, quos ab amicis contrahere potui, video conſentire omnes cum iis, quibus olim vſus ſum. itaque diſcedendum a veteribus libris non cenſui, cum praeſertim ita locutos eſſe non modo Terentium, Lucretium, Virgilium, Horatium, viderem; (nam ſermo poeticus ab oratorio non nihil differt) verum etiam Ciceronem ipſum, vt lib. 4. Acad. c. 27. *Simul inflauit tibicen, a perito carmen agnoſcitur.* et lib. 3. de Fin. c. 6. *Simul autem cepit intelligentiam.* Omitto alia eiusdem generis exempla. quamquam, quibus hoc loquendi genus ignotum fuit, ii pro libidine ſaepe mutarunt *ſimul* in *ſimul atque,* vel *ſimul ac:* in quo ſcripti libri, ſublato mendo, veritatem reſtituunt.

Per codicillos] Vide, quae de codicillis diximus lib. 4. epiſt. 12.

In lege] Quam Caeſar, vbi Romam ex Hiſpania reuertiſſet, ferre cogita-

cogitabat: ſcripſerat autem vel ipſe ante quam iret in Hiſpaniam, vel, poſt profectionem, Balbus et reliqui familiares, ex eius ſententia: vt ipſo in vrbem reuerſo promulgaretur, et ferretur. nam, ſi lata fuiſſet, vel etiam promulgata, non e Balbo, quid in ea eſſet, Cicero quaeſiſſet.

Decurionibus] Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, *decuriones* vocabantur. et vt Romam ad ſenatum conſules, ita in municipiis ad decuriones *quattuoruiri*, in coloniis *duumuiri* referebant. Ac nomine quidem ipſo *decuriones*, decem tantum videntur: ſed plures fuiſſe conſtat ex eo, quod in ſecunda agraria c. 35. centum nominantur.

Qui hodie haruſpicinam facerent] Pungebat bonos viros delata a Caeſare haruſpici Ruſpinae ſenatoria dignitas. Haruſpicinam et extiſpicinam profeſſione artes eſſe, re vera non eſſe, tradit Sextus Empiricus aduerſus Mathematicos c. 14.

Pompeium] Cnaeum, Magni filium: qui, ad Mundam victus, paullo poſt interfectus eſt.

Paciaeci] L. Iunii Paciaeci, Hiſpani hominis, Romana ciuitate donati: quod praenomen et nomen indicant. cognomen vero Hiſpanum fuiſſe, ſatis conſtat: cum hodie quoque multi in ea prouincia Paciaeci nominentur. de hoc in libro de bello Hiſpanienſi c. 3.

Ipſas ERN. *Illi XI. eſſe legiones*] De copiis Pompeii ſic in libro de bello Hiſpanienſi c. 30. *Erat acies XIII. aquilis conſtituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus ſex. Praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum.*

Oratorem meum] Librum de perfecto Oratore, quem Caecina nominauit epiſt. 7. et ipſe lib. 15. epiſt. 20.

De dicendo] De ratione dicendi. Sic locutus lib. 1. de Orat. c. 24. *Quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere?*

Tantundem] Imperite nonnulli ſcribunt, *tantumdem*. nam Priſcianus lib. 1. admonet, *m* tranſire in *n*, ſequentibus *d*, *t*, *c*, *q*, vt *tam tandem*, *tantum tantundem*, *idem identidem*, *num nuncubi*.

Tulliae meae] Cum qua diuortium fecerat Dolabella. paullo enim poſt mentio fit de prima penſione ab eo exigenda: eademque de re lib. 16. epiſt. 24.

Partus] Ex partu Tulliam deceſſiſſe, Plutarchus auctor eſt. bis igitur peperit, ſemel ante pugnam Pharſalicam, cum in Graeciam ad Pompeium Cicero iturus eſſet; vt lib. 10. ad Attic. epiſt. vlt. iterum, cum in Hiſpania Caeſar contra Pompeii liberos pugnaret: quod hic locus oſtendit.

Primam penſionem] Triennio, tribus penſionibus, poſt diuortium dos reddebatur: quod tempus *annuam*, *bimam*, *trimam diem* vocabant. dotis exactionem, *annua*, *bima*, *trima*, *die* celebrari vetuit Iuſtinianus, vt eſt L. vn. §. 7. C. de rei vxoriae actione. Sic et Vlpianus fragm. tit. 6. §. 8. et Pomponius locuti ſunt. *tertiae penſionis* mentio lib. 11. ad Attic. epiſt. 23.

Aedificia] Villae.

Domus] In Palatio. lib. 5. epiſt. 6.

Ediſcat] Aeſchines: Δεῖ παῖδας τῶν ποιητῶν γνώμας μανθάνειν, ἵν' ἄνδρες

ἄνδρες χρῶνται. Iſocrates quoque ſententias Heſiodi laudat.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα] Sic Mediceus liber: reliquos verſus non habet. recte. ſatis enim eſt, primis verbis locum indicare. quem ſaepe morem Cicero ſeruauit. Heſiodi verſus hi ſunt Oper. et Dier. v. 289.

> Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
> Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν,
> Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
> Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει, χαλεπήπερ ἐοῦσα.

Simonides etiam, apud Clementem Alexandrinum lib. 4. Stromatum, habitare virtutem in rupibus difficillimis, dixit.

EPISTOLAE XIX.

ARGVMENTVM.

Lepta ſignificauerat, diuerſatum ſe eſſe apud Maculam, beneque ab eo acceptum. deinde petierat a Cicerone, vt a Balbo curam ſibi eorum ludorum impetraret, quos Caeſar, deuictis iam in Hiſpania Pompeii liberis, per ſingulas regiones dare cogitabat; eaque iam de re ad Balbum et Oppium ſcripſerat. De Macula, reſpondet Cicero, gaudere ſe, quod officio functus eſſet, amicitiae humanitatique debito: eiusque Falernum laudat. Ludorum curationem non probat. Scripta eſt reuertente ad vrbem Caeſare poſt Hiſpanienſe bellum.

EXPLANATIO.

Maculam] Fortaſſe Pompeium Maculam, amatorem Fauſtae, L. Sullae filiae: de quo Macrobius lib. 2. Saturn c. 2.

Eius Falernum] Villa in agro Falerno: de quo Plinius lib. 14. c. 6. *Falernus ager a ponte Campano laeua petentibus vrbanam coloniam Sullanam, nuper Capuae contributam, incipit.* ſic Tuſculanum, Albanum, Pompeianum, Cumanum, villae, nomine ſumpto a propinquis opidis, vel ab agro, vbi opida olim fuerant.

Diuerſorio] Etſi *diuertere* verbum commune eſt, pertinetque ad omnia loca, ſiue aliena, ſiue noſtra, ad quae de via deflexīmus, paullo poſt diſceſſuri: *diuerſorium* tamen appellari non ſolet, quocumque diuertimus. aliquid enim habent proprium, quo differant, *diuerſorium*, *hoſpitium*, *taberna*, quam opinor cum *caupona* idem eſſe. *Diuerſorium* poteſt et alienum eſſe, quo diuertimus amicitiae cauſſa, nec pretio ſoluendo, nec diu manſuri; et noſtrum, noſtri commodi cauſſa emptum, aut aedificatum; ne vel ad hoſpitem, cui moleſti eſſe nolimus, vel ad cauponem diuertere cogamur. itaque lib. 7. epiſt. 23. *iſta ſumma*, ait, *nae ego multo libentius emerim diuerſorium Tarracinae, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim.* *Hoſpitium* duabus rebus cum diuerſorio congruit, vna, quod modo noſtrum eſt, quo hoſpites excipimus; modo alienum, quo ipſi excipimur; altera, quod gratuitum: duabus item diſcrepat; et quod ſanctiora quaedam iura obtinet,

obtinet, vnde *hoſpitales dii, hoſpitalis Iuppiter*; et quod diuturnioris interdum commorationis eſt. *Hoſpites* autem Cicero in orat. pro Cluentio c 59 vſurpauit pro iis, qui diuerſantur in caupona. *Hominem*, inquit, *multorum hoſpitum, A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, ſubornatis: qui ſibi a Cluentio, ſeruisque eius, in taberna ſua manus allatas eſſe dicat.* Quo loco accepit *hoſpites* pro peregrinis, vt alibi quoque, non pro iis, quorum ſancta iura ſunt. *Taberna* et *caupona*, vt verba Ciceronis, proxime recitata, demonſtrant, idem ſunt inter ſe, non idem tamen cum *hoſpitio*, et *diuerſorio*. ſiquidem illa et amicos tantum, et gratis accipiunt: hae vero amicum a peregrino non diſtinguunt, ſed alienis etiam ignotisque hominibus quaeſtus gratia patent. Hoc tamen animaduertendum, *tabernae* ſignificationem latius patere, quam *cauponae*. nam tabernarum plura genera, in quibus merces venduntur, vt *taberna libraria*, orat. 2. in Antonium c. 9. *tabernae ſutrinae*, apud Tacitum lib. 15. Annal. c. 34. *argentarias* etiam *tabernas* Liuius appellauit lib. 26. c. 11. non in quibus veniret argentum, ſed pretio permutaretur, vel de manu, quod aiunt, in manum, vel vt alibi tantundem redderetur: quod hodie quoque fit. nec dubito, quin eisdem in tabernis fenori pecunia daretur. *Tabernae veteres* et *nouae*, circa forum, ex Plauto, Varrone, Cicerone, Liuio, Plinio, cognoſcuntur. ideo Plautus in Men. Act. 2. Sc. 3. v. 81. et in Truc. Act. 3. Sc. 2. v. 29. *diuerſoriae* cognomen addidit, vt a reliquis tabernis diſtingueret. Sunt etiam *tabernae*, humiles aedes, ex tabulis fere confectae, in quibus pauperes habitant, vnde Horatius lib. 1. Carm. od. 4. v. 13.

Pallida mors aequo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumque turres. ——

Caupona vendit ea tantum, quae comeduntur, aut potantur.

Petrinum tuum] Villae nomen, a vico Petrino, qui fuit in Sinueſſano: Horatius lib. 1. epiſt. 5. v. 5.

—— *Sinueſſanumque Petrinum.*

Commorationis eſt, non diuerſorii] Ergo diuerſorii commoratio non eſt. quod ſupra oſtendimus.

De curatione aliqua] Hac de re, vt opinor, ſic lib. 13. ad Attic. epiſt. 46. *Balbum conueni. Lepta enim, de ſua vini curatione laborans, me ad eum perduxerat.*

Munerum regionum] Et antiquus liber, et Suetonii teſtimonium, in Caeſare c. 39. ipſa etiam ſententia me hortatur, vt, *regionum*, legam. ludi enim ſignificantur, quos Caeſar, ſuperatis iam in Hiſpania Pompeii liberis, per ſingulas regiones dare cogitabat: id quod e Suetonii cognoſcitur hiſtoria. Ac, ne quis, mentione a me regionum facta, contradicendi occaſionem arripiat, quod ante Auguſtum diuiſa vrbs non fuerit in regiones: ait enim de Auguſto Suetonius c. 30. haec: *Spatium vrbis in regiones, vicosque diuiſit:* moneo lectorem, vrbis *regiones* hic vocari quasdam vrbis partes a locis, licet earum certi fines nondum eſſent, qui poſtea ſtatuti ſunt ab Auguſto, Italiam vrbemque in regiones diuidente. propterea et Suetonius dixit, ludos regionatim vrbe tota a Caeſare,

confectis bellis ciuilibus, datos eſſe. Aliis placet legere, *munerum regiorum:* vt munera Caeſaris regis dicantur. quod nec improbo, nec tamen ſatis probo: licet *regem* appellari Caeſarem videam lib. 13. ad Attic. epiſt. 37. non enim arbitror Ciceronem in vllis, praeterquam ad Atticum, litteris auſum eſſe *regem* Caeſarem appellare. ſed Attico nihil occultat, ſenſus omnes aperit, fretus eius amore, fide, ſummaque ſapientia.

Balbum] Quae Balbus et Oppius, abſente Caeſare, agebant, ea ſolere illi rata eſſe, dictum eſt epiſt. 8.

Aſſequi vis] Sperabat ita ſe beneuolentiam Caeſaris ea curatione conſecuturum, vt intimorum in numerum perueniret.

Praeter operam] Qua excepta, tu quoque nihil afferes.

Si modo id ipſum ſciet] Te ludos curaſſe: quod ignorare poteſt, in tanta maiorum rerum occupatione.

Non accepiſſe] Hoc ipſum Cicero monet lib. 2. de Offic. c. 20. *Qui ſe*, inquit, *locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cum ipſi, quamuis magnum aliquod, acceperint.* Eiusdem generis illud in epiſt. ad M. Antonium, lib. 14. ad Attic. epiſt. 13. *Litterae tuae ſic me affecerunt, vt non dare tibi beneficium viderer, ſed accipere a te.*

Aliquid videbimus, in quo ſit ſpecies ERN. *ſpes*] In hac enim curatione ſpes ponenda non eſt. nam, quod eo labore aſſequi vis, nullo modo aſſequere. aliquid igitur videbimus, vnde ſperare liceat, in eorum numerum, qui Caeſaris intimi familiares ſunt, poſſe te peruenire. Hanc ego loci huius eſſe omnino ſententiam arbitror: ad eamque pertinent verba, quae ſequuntur. Non modo, inquit, non appetendum, ſed fugiendum arbitror, quidquid eiusmodi ſit, vt, quod tu aſſequi vis, id ex eo aſſequi non queas. Sunt, quibus placeat, *ſpecies*, non *ſpes:* quod ita ſcriptum videant in Mediceo libro. qui ſi vbique eſſet emendatus, non tam ſaepe ab eo diſcederent. Hic quidem vt omittam eos libros, quibus olim vſus ſum, tredecim exemplaria, quorum nonnulla haud parum antiqua ſunt, habent, *ſpes.* quare, cum nec obſcura ſit ſententia; nec libri veteres diſſentiant; mutandum nihil ſtatuo.

Aſturae] Lib. 13. ad Attic. epiſt. 38. ſignificat, velle ſe Aſturae Caeſarem ex Hiſpania redeuntem exſpectare.

EPISTOLAE XX.

ARGVMENTVM.

Accurate multa colligit, vt Toranio exſulanti perſuadeat, ne ſe commoueat. Conſolationem vnam illam affert, qua etiam vſus eſt in epiſt. 4. ad Torquatum, nihil iis horribile aut extimeſcendum videri, qui tum recte vixerint, tum aetate etiam eo iam peruenerint, vt vitae non multum ſupereſſe videatur. Scripta belli Hiſpanienſis tempore.

EXPLA-

EXPLANATIO.

Cn. Plancii] Pro quo exſtat oratio.

Quod vitane' i'] Toranius antea ſcripſerat, velle ſe neſcio quo accedere, vt aduenientibus ex Hiſpania ſe offerret, quos ad impetrandam a Caeſare ſalutem ſuam, conciliare ſibi cupiebat.

Ne illud quidem non quantiuis, ſubito ERN. *Ne illud quidem non, quamuis ſubito*] Sic veteres libri omnes, recte: nam duae negantes particulae, *ne non*, affirmant: quod ignorat nemo: quaſi dixerit, et praeter illud, quamuis ſubito, cum certi aliquid audieris, te iſtinc poſſe proficiſci. Mendo locus vacat, contra quam nonnullis viſum eſt: modus tamen loquendi, *ne illud quidem non*, parum vſu tritus. ſed nec omnia Ciceronis ad hanc aetatem ſcripta peruenerunt; nec ea, quae ſingularia ſunt, qualia et in Cicerone ipſo, et in aliorum libris multa animaduertimus, damnare ſtatim et eiicere, noſtri iudicii eſt.

Proficiſci] Ad vrbem, cum de tua ſalute certi aliquid audieris.

Nihil eſt praeterea] Improbat eam rationem, qua Toranius adductus de loci mutatione cogitabat. cur, inquit, aduenientibus te offeras?

Cilone ERN. *Chilone*] Sic malo, vt eſt in Maffei libro, quam *Cilone*. *Chilo*, cognomentum eorum fuiſſe, qui labris eſſent maioribus, Feſtus docet. nam a Graeco χεῖλος deducitur.

Quodſi recipiet ille ſe] Si Caeſar ex Hiſpania redibit. Haec verba nondum Hiſpanienſe bellum eſſe confectum demonſtrant: quod e ſequenti etiam epiſtola intelligitur.

Vel impediet, vel morabitur] Ne veniat, vel ne cito veniat.

Vbi omnia ſcire poſſis] Ex litteris amicorum. non longe igitur Toranius aberat.

In hac cauſſa] In eo, quod ad Pompeianos omnes, belli ciuilis cauſſa exſulantes, pertinet. non enim interpretor, *in hac cauſſa*, quae ad te vnum pertinet.

Praeter communem caſum ciuitatis] *Praeter vniuerſae reipublicae interitum*, dixit in epiſtola ſequenti. et ad Torquatum, epiſt. I. idem ſcripſit. *Reliquum eſt*, inquit, *vt te id ipſum, quod ego quaſi conſolationis loco pono, maxime excruciet, commune periculum reipublicae.*

Ita viximus, et id aetatis iam ſumus] Egregie ſententiam hanc explicauit epiſt. 4. *Adiuuat*, inquit, *etiam aetas; et acta iam vita, quae cum curſu ſuo bene confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quo nos iam natura ipſa paene perduxerit.*

Pietate] Vide lib I. epiſt. I.

EPISTOLAE XXI.

ARGVMENTVM.

Conſolationis loco praeterita colligit: et, quid ipſe, amiſſa reipublicae ſalute, ſentiat, quaſi exemplum ad imitandum proponit. plurimum quidem ad leuandum dolorem valere mentis optimae conſcientiam,

tiam, oſtendit: Toranio autem, praeter communem caſum ciuitatis, nihil timendum: ſe quidem pro virili curaturum omnia, quae ad ſalutem eius ac liberos pertinere videbuntur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Commemorabam] Aliis, an ſibi? ſibi potius, et cogitatione, non voce, quaſi dixerit: memoria repetebam, in memoriam redigebam.

Solosque nos vidiſſe] Gratiae cauſſa cum vno Toranio communicat hanc laudem. ſed, quantum eſſet in ciuili bello mali, non ſoli viderant Cicero et Toranius, ſed et Sulpicius, et Marcellus, et Varro. lib. 4. epiſt. 2. et 7. lib. 9. epiſt. 6.

Spe pacis excluſa] Quorundam Pompeianorum culpa, qui, Pompeio duce freti, peropportunam et rebus domeſticis et cupiditatibus ſuis illius belli victoriam fore putabant. lib. 4. epiſt. 1. lib. 6. epiſt. 6. et lib. 7. epiſt. 3. et lib. 9. epiſt. 6.

Seruitutem] Ob contumaciam et arrogantiam Pompeianorum. iisdem tamen crudelitatem tribuit lib. 4. epiſt. 9. 14. et lib. 9. epiſt. 6. et Coelius lib. 8. epiſt. vlt. et lib. 11. ad Attic. epiſt. 6.

Fortes illi viri et ſapientes] Cum ironia dictum. *Fortes*, qui me timidum vocarent: *ſapientes*, qui de belli euentu nihil timendum iudicarent.

Domitii et Lentuli] L. Domitius Ahenobarbus, et L. Lentulus conſul.

Timidum] Cum pacem quauis tuta conditione cupiebam. lib. 5. epiſt. vlt. epiſt. 4. et 6. huius libri.

Cum omnium rerum mors ſit extremum] Horatius lib. 1. epiſt. 16. v. 79.

— *Mors vltima linea rerum eſt.*

Hoc ſignificat, mala omnia morte terminari. epiſt. 4. *Cum impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus ſit.*

Salutem] Ipſius reipublicae, cuius antea dignitas, bello autem ciuili ſalus etiam concidit. ſignificat illud tempus, cum accipiendas, quas tulit Caeſar, conditiones cenſuit, ne reipublicae ſalus, quando iam dignitas amiſſa erat, in diſcrimen adduceretur.

Voluiſſe] Quod conſequi non potuit, ob nonnullorum pugnandi cupiditatem. epiſt. 6. *Victa eſt auctoritas mea, non tam a Pompeio, etc.*

Sententia et voluntate] Vtramque coniungit et epiſt. 13.

Praeter vniuerſae reipublicae interitum] *Praeter communem caſum ciuitatis*, dixit in epiſtola proxima.

Praeſto ſemper futurum] Tale illud epiſt. 5. *A me vero tibi omnia liberisque tuis paratiſſima eſſe, confidas velim.*

EPISTOLAE XXII.
ARGVMENTVM.

Victo in Theſſalia Pompeio, boni ciues multi ab armis diſceſſerunt: quorum alii, ſpe veniae a Caeſare impetrandae, in Italiam reuerſi ſunt, vt Cicero, et hic Domitius: alii eodem conſilio in Aſiam ierunt, aut in Achaia

Achaia remanſerunt, ituri obuiam Caeſari ex Alexandrino bello redeunti: alii vero, vel quia victori ſupplicare nollent, vel quod ei ſe committere non auderent, in opida libera, bello vacua, ſeceſſerunt, vt M. Marcellus, qui Rhodi vel Mitylenis aliquandiu maluit viuere, quam Romae. Sed in Italiam primi Cicero et D. Laelius venere: vnde illud lib. 11. ad Attic. epiſt. 7. edixit ita, vt me exciperet, et Laelium nominatim. *Domitii ſerior aduentus fuit: quod et ex hac epiſtola, et ex ea ad Atticum ſcripta, quam appellaui proxime, cognoſcitur. Excuſat igitur Cicero officium ſuum, quia litteras ad eum antea non miſerit: oratque et obteſtatur, vt, cum reipublicae iam ſatisfecerit, incolumitati ſuae conſulat, amicorumque, quos belli caſus eripuit, deſiderium aequo animo, aut forti ſaltem ferat. In extremo pollicetur, ſe omnia facturum ſtudioſiſſime, quae ſaluti illius et dignitati conducere arbitrabitur. Caeſare III. et Lepido coſſ.*

EXPLANATIO.

Deterruit] Remouit. ſic lib. 5. epiſt. 2. *Vt eum ab illa iniuria deterrerent.*

Ipſe egens rebus omnibus] Eadem ſententia lib. 4. epiſt. 13. et alibi.

Plus conatum eſſe] Plus conatus eſſet muneris ſuſcipere reipublicae cauſſa, quam praeſtare poſſet, ſi poſt pugnam Pharſalicam bellum cum aliis renouare voluiſſet. quod non fecit, deſperata victoria.

Quam quantum praeſtare poſſes] Poſt Pharſalicum proelium ideo nihil muneris ſuſcipere voluiſti, quod optime intelligeres, id praeſtari a te non poſſe, amiſſa prorſus vincendi ſpe.

Quae daretur] Licet non optima.

Sed cum conſilii tui] Argumentum huiusmodi eſt: ſi manſiſſes in bello, vt manſere multi; tamen hortarer te, vt aequo animo fortunam tuam ferres, eaque viuendi conditione, quae daretur, vtereris: cum vero ſtatim, victo in Theſſalia Pompeio, belli finem tibi ſtatueris eum, quem ipſa fortuna terminum noſtrarum contentionum eſſe voluiſſet; multo magis hortari te debeo, ne moerori te totum dedas, ſed incolumitati tuae conſulas.

Voluiſſet] Quaſi ſuam tota de re voluntatem Pharſalico bello fortuna declaraſſet.

Parenti] Matri, non patri. infra.

Qui ex te pendent] Quorum incolumitas in tua ſita eſt.

Iis hoc tempore vtare] Id enim tradidere ſapientiſſimi viri, culpa qui careat, ei magnopere dolendum non eſſe.

Eorum deſiderium] Quo Domitium angi, videtur Cicero audiiſſe.

Si non aequo] Non dolere enim non poſſumus: ſed dolorem premere et vincere fortitudine poſſumus.

Ego, quid poſſim, neſcio] Epiſt. 1. *Qui ſim hoc tempore, intelligo.*

Quae tibi vtilia eſſe arbitrabor] Explicat diuerſis verbis eandem ſententiam, quam paullo ante, cum dixit, *quaecumque ſaluti dignitatique tuae conducere arbitrabor.*

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM VII.

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Cn. Pompeius Magnus, iterum conſul, in theatri a ſe exſtructi conſecratione, vt Pedianus, Plinius lib.7. c.48. Plutarchus, Dio ſcriptum reliquerunt, ludos dedit. Sed idem Plinius lib.8. c.7. datos ait in dedicatione templi Veneris Victricis: at Gellius lib 10. c.1. in aede Victoriae dedicanda. quae controuerſia ita ſedatur, ſi templum Veneris Victricis cum theatro dedicatum putemus. nam, etſi de templo Veneris Plutarchus, vbi de theatro et ludis loquitur, mentionem nullam facit; idem tamen infra Pompeium ait, in campis Philippicis, nocte, quae proelium proxima anteceſſit, ſomniaſſe, ire ſe ad theatrum, et Veneris Victricis templum ſpoliis exornare. Quod autem Gellius Victoriam, non Venerem, appellat: non differre, opinor, exiſtimauit Victoriam a Venere Victrici; quoniam vtrique cognomen idem eſſet, Caeligenae. Itaque Varro lib.4. de L. L. hinc, *inquit*, comicus: Victrix Venus, videsne haec? non quod vincere velit Venus, ſed quod vincire, et vinciri ipſa. Victoria ab eo, quod ſuperati vinciuntur. vtrique teſtis poeſis, quod et Victoria et Venus dicitur Caeligena. *Ludorum igitur duo genera Pompeius dedit, vnum in theatro ipſo, alterum in Circo. Graeci ἀγῶνας, id eſt, certamina, vocauerunt. Certamen autem in theatro vel ſcenicum erat, vel gymnicum. ſcenicum Pompeii fuit actione duarum tragoediarum; Clytemneſtrae Attii poetae, et Equi Troiani Liuii Andronici, additis Graecis Oſcisque ludis: gymnicum, athletae. In Circo, qui et Hippodromus et Stadium dictus eſt, equorum curſus, venationes binae per dies quinque, in quibus leones quingenti caeſi ſunt, pugna elephantorum XX. vt ait Plinius, vel XVIII. vt Dio. Nec vero diſſentire quisquam putet aut a Cicerone Plutarchum et Dionem,*

quod

quod neque de duabus tragoediis, neque de ludis Graecis et Oſcis, a Cicerone nominatis, mentionem vllam faciunt; aut Ciceronem ipſum a Plutarcho et Dione, quod muſicum certamen, ab ipſis nominatum, non appellat. nam et tragoediae, et Graeci Oſcique ludi in ſcena dabantur: ſcenicos autem ludos Graeci ſcriptores in muſicum certamen incluſerunt. qua de re Pollux lib. 3. τῶν ἀγώνων οἱ μὲν γυμναστικοὶ, οἱ δὲ καλούμενοι σκηνικοὶ, ὀνομασθείεν ἂν Διονυσιακοί τε καὶ μουσικοί. *Latine ſic:* certaminum alia quidem gymnaſtica, alia vero ſcenica vocata, Dionyſiaca, et muſica nominari poſſint. *Obſcurene docet, ſcenica et muſica idem eſſe? ſequitur:* οἱ δ' Ἀττικοὶ οὐ ῥαδίως λέγουσιν, ἀγῶνας μουσικοὺς, ἀλλὰ μουσικῆς· *id eſt,* Attici autem non facile dicunt, certamina muſica, ſed muſices. *Non igitur Attice locutus eſt Plutarchus, cum dixit,* ἀγῶνας μουσικούς. *nec mirum: natus enim Chaeroneae, Boeotiae vico. at Dio Attice,* θέαν καὶ μουσικῆς, καὶ ἀγῶνος γυμνικοῦ. *Idem Pollux paullo poſt:* χωρία δὲ, τῶν μὲν στάδιον, τῶν δὲ θέατρον, *id eſt,* loca vero, *inquit,* aliorum quidem ſtadium, aliorum autem theatrum. *Ludos enim dari ſolitos vel in ſtadio, id eſt, Circo, vel in theatro, ſignificat etiam Varro in prooemio lib. 2. de re ruſt.* Manus, *ait*, mouere maluerunt in theatro ac circo patres familiae, quam in ſegetibus ac vinetis. *Partes epiſtolae quattuor praecipuae ſunt. Prima, gratulatio, quod ludos Marius, omnis leporis expertes, non ſpectauerit; ſecunda, ludorum deſcriptio; tertia, Caninii defenſio, eiusque tamquam appendix, cupiditas diſcedendi a iudiciis. Poſtremus excuſationis locus eſt, quia prolixior ludorum narratio fuerit. Annum epiſtolae conſtat eſſe, quo Pompeius et Craſſus alterum conſulatum geſſerunt.*

EXPLANATIO.

M. *Mario*] Arpinati: quod illa indicant verba: *cum Oſcos ludos vel in ſenatu noſtro ſpectare poſſis. Marium Gratidium* nonnulli vocant, vt ſit Gratidius ille, qui legatus fuit Q. Ciceronis. quod falſum puto. non enim et Mariae gentis et Gratidiae idem poteſt eſſe. aut igitur non is eſt: aut, ſi eſt, *Marius Gratidianus* appellari debet: et lib. I. ad Q. Fr. epiſt. I. *Gratidiano* legendum, non *Gratidio*.

Dolor aliquis corporis] Tum ex podagra, qua laborabat: vt epiſt. 4. tum ex alio morbo: erat enim Marius et valetudine et natura imbecillior: vt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 10. nam, ſi de podagra ſola loqueretur, *dolor aliquis pedum,* non *corporis* dixiſſet.

Infirmitas valetudinis] Sine dolore, infra: *tu mihi modo iſtam imbecillitatem valetudinis tuae ſuſtenta et tuere.*

Fortunae magis tribuo, quam ſapientiae tuae] Cum fortuna ratio non miſcetur: et, quod a fortuna eſt, id praeter rationem eſſe, dixit Ariſtoteles. nam ratio eſt earum rerum, quae vel ſemper, vel plerumque ſunt: fortuna vero earum, quae nec ſemper, nec plerumque. diſtinguit etiam fortunam et caſum idem Ariſtoteles. ſed, haec quia non ſunt huius loci, omittuntur. Gratulor quidem tibi, ait Cicero,

cero, ſed ita, vt te non laudem. vnde enim abeſt conſilium, ibi laus locum non habet

Animo valuiſſe] Quaſi animo aegrotent, qui ludos mirentur.

Modo, vt] Sic lib. 16. epiſt. 12. *Videtur, ſi inſaniet, poſſe opprimi, modo vt vrbe ſalua.* et Terentius in Andr. Act. 2. Sc. 4. v. 6.

Modo vt poſſim, Daue. —

Et in Phorm. Act. 1. Sc. 2. v. 8.

—— *Scies:*
Modo vt tacere poſſis. ——

Conſtiterit fructus otii tui] In iſto otio non fueris otioſus. quod ſolitum dicere maiorem Africanum, ſcripſit Cato: *numquam ſe minus otioſum eſſe, quam cum otioſus; nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet.* Cicero lib. 3. de Offic. c. 1.

Paene ſolus] Cum te reliquerint ii, qui ad ludorum ſpectacula in vrbem ſe contulerant.

Ex illo cubiculo tuo] Subaudi, proſpectans ad ea loca, quae tibi perforaſti, et patefeciſti.

Stabianum] Plinius lib. 3. c. 5. *In Campano,* inquit, *agro Stabiae oppidum fuere vsque ad Cn. Pompeium et L. Catonem coſſ. pridie Kal. Maii: quo die L. Sulla legatus bello ſociali id deleuit: quod nunc in villas abiit.*

Perforaſti] Proſpectum in Stabianum agrum aperuiſti.

Seianum] Alii libri, *Senium*, vel *Senum:* quidam, *Scenam:* vnus, *Semini;* plerique, *Seianum:* quod placet. ſunt enim loca hodie in agro Etruſco, *Stabianum* et *Seianum,* hodie quoque nominata. quamquam Seiani pauca apparent veſtigia, nomen remanſit.

Communes] Qui ſpectari ſolent ab omnibus. quid igitur mirum, ſi nihil nouum ſpectantibus ſomnus irreperet?

Semiſomni] Vel quia nihil nouum, vt dixi, ſpectarent: vel etiam, quia matutino tempore. nam verbum *interea,* ad matutina referri tempora ſatis conſtat. vt eos dicat matutina tempora ſpectandis communibus mimis conſumpſiſſe, quae Marius multo et ſapientius et iucundius legendo traducebat.

Tibi ipſe ERN. *ipſi*] Quinque libri veteres, *tibi ipſe.* quod nonnullis placuit, vt Ciceroni magis vſitatum. Ego vtrumque probo.

Scilicet] Cum ſtomacho dixit.

Sp. Maecius ERN. *P. Maecius*] Qui poemata a mimis in ſcena recitanda prius iudicabat. eſt enim hic, vt opinor, P. Maecius Tarpa, de quo Horatius in epiſtola ad Piſones v. 386.

—— *Si quid tamen olim*
Scripſeris, in Maeci deſcendat iudicis aures,
Et patris, et noſtras, nonumque prematur in annum.

Maeci, pro *Maecii.* Quo loco inquit Porphyrio: *Maecius perdiligens carminum fuit aeſtimator.* et lib. 1. Serm. Sat. 10. v. 38.

Quae nec in aede ſonent certantia iudice Tarpa.

Ludi apparatiſſimi] De his ludis in orat. in Piſon. c. 27. his verbis: *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi, quales non modo numquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum vllo pacto ſuſpicari.* Quo loco Pedianus, *Cn. Pompeii ludos,* inquit, *ſignificat, quibus theatrum a ſe factum dedicauit, quibus ludis elephanto-*

phantorum pugnam primus omnium dedit in circo.

Honoris cauſſa in ſcenam redierant] Vt ludos Pompeii honorarent, mimi veteres in ſcenam redierant, qui antea, ne quid aetatis vitio peccarent, in ſcena agere deſierant. in his Galeria Copiola Emboliaria ſignificatur, de qua Plinius lib. 7. c. 48. *reducta eſt*, inquit, *in ſcenam, C. Poppaeo Q. Sulpicio coſſ. ludis pro ſalute diui Auguſti votiuis, annum* CIV. *agens: quae producta fuerat tirocinio a M. Pomponio aedili plebis, C. Mario, Cn. Carbone coſſ. ante annos* XCI *et a Magno Pompeio, magni theatri dedicatione, anus pro miraculo reducta.*

Deliciae tuae] Qui tibi in deliciis et amoribus eſt. Titus, Veſpaſiani filius, *amor ac deliciae generis humani*, dictus eſt. *Deliciae* quoque vocabantur, vt ait Plutarchus in Antonio, feſtiui ſerui, quibus maxime domini delectarentur.

Aeſopus] Tragoedus; quem ex arte mimica H-S ducenties filio reliquiſſe, Macrobius lib. 2. Saturn. c. 10. prodidit. huius luxum ita notat Plinius lib. 10. c. 51. *Inſignis eſt in hac memoria Clodii Aeſopi, tragici hiſtrionis, patina* DC *H-S taxata: in qua poſuit aues cantu aliquo, aut humano ſermone vocales, nummis* VI. *ſingulas coemptas.* Alibi cum laude a Cicerone nominatur.

Vt ei deſinere per omnes homines liceret] Nemini enim placuit.

Si ſciens fallo] Verba iuriſiurandi per Iouem lapidem. *Lapidem* enim *ſilicem*, vt ait Feſtus, *tenebant iuraturi per Iouem. haec verba dicentes: ſi ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalua vrbe arceque, bonis eiiciat, vti ego hunc lapidem.* Huc ſpectat illud lib. 4. Acad. c. 47. *Quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primum iurare ex ſui animi licentia quemque voluerunt: deinde ita teneri, ſi ſciens falleret, quod inſcientia multa verſaretur in vita.* Et hic epiſt. 12. *Quomodo tibi placebit,* IOVEM LAPIDEM *iurare, cum ſcias, Iouem iratum eſſe nemini poſſe?* Et Liuius lib. 21. c. 45. *Eaque vt rata ſcirent fore, agnum laeua manu, dextera ſilicem retinens, ſi falleret, Iouem ceteroſque precatus deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactaſſet. ſecundum precationem, caput pecudis ſaxo eliſit.* Et lib. 22. c. 53. *Stricto ſuper capita conſultantium gladio, Ex mei animi ſententia, inquit, vt ego rempublicam populi Romani non deſeram, neque alium ciuem Romanum deſerere patiar. Si ſciens fallo, tum me, Iupiter Optime Maxime, domum, familiam, remque meam peſſimo leto afficias!* Et Gellius lib. 1. c. 21. *Iouem lapidem, quod ſanctiſſimum iuſiurandum eſt habitum, paratus ego iurarem, Virgilium hoc numquam ſcripſiſſe.* Quibus locis mendum cognoſcitur in hiſtoria Polybii lib. 3. non enim διὰ λίθου, legendum eſt, vt Perotus interpres credidit, qui vertit, *per lapidem*, ſed Δία λίθον, id eſt, *Iouem lapidem*. Graeca verba ſubſcribam; vt hoc etiam teſtimonio perantiquus in foederibus percutiendis iurandi mos comprobetur. Ῥωμαίους Δία λίθον, κατά τι παλαιὸν ἔθος, ἐπὶ δὲ τούτῳ τὸν Ἄρην, καὶ τὸν Ἐνυάλιον. ἔστι δὲ τὸ, Δία λίθον, τοιοῦτον. λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιού-

μενος τὰ ὅρκια περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε· Εὐορκοῦντι μέν τ' ἀγαθά· εἰ δ' ἄλλως διανοηθείην τι, ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος νῦν. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός.

Reliquos ludos] Quos cum ſaepe videris; quales hi fuerint, potes coniicere. quamquam hi quidem hilaritatis minus etiam, quam mediocres ludi, habuerunt.

Sexcenti] Numerus finitus pro infinito: vt Aſinius lib. 10. epiſt 31. *Sexcentis locis excutiuntur: deinde etiam retinentur a Lepido tabellarii.* et Cicero ſaepe.

Muli] Troica praeda onuſti. nam in Clytemneſtra, Attii poetae tragoedia, vt ex Nonio cognoſcitur, reditus oſtendebatur Agamemnonis in patriam ab exciſa Troia.

In Equo Troiano] Tragoedia Liuii Andronici nominatur et epiſt. 16. *In Equo Troiano ſcis eſſe in extremo, Sero ſapiunt.*

Craterarum tria millia] Ex eadem praeda. *Cratera craterae*, hic, et lib. 4. in Ver. c. 59. *Crateras ex aere pulcherrimas ex omnibus aedibus ſacris Syracuſis abſtulit.* at *crater crateris* apud poetas, vas fuit et potorium, et quo diis libabatur.

Armatura varia] Pro genere armorum poſuit, vt lib. 6. ad Attic. epiſt. 1. *Habet cohortes quadringenarias, noſtra armatura triginta.* Et Hirtius de bell. Alex. c. 34. *Adiungit Cn. Domitius legioni* XXXVI. *duas ab Deiotaro, quas ille diſciplina atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equitesque centum.*

Operam dediſti Protogeni] Legentem Protogenem audiſti. Sic in Bruto c. 89. *Ego, iuris ciuilis ſtudio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F.* Et ibidem infra: *Moloni Rhodio Romae dedimus operam.*

Haud paullo plus] In exprimendis rebus perſpicue maioribus, hoc Cicero delectatur genere loquendi, vt lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Alexander, imperator haud paullo melior, quam aut tu, aut ego.* Et in Oratore c. 44. *Haud paullo maior ſcriptor, Plato.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 12. *Ciuis haud paullo melior, quam iſti noſtri ἀδικαίαρχοι.*

Non enim] Non connexio eiusdem rei, quaſi cauſſa exponatur ſuperioris ſententiae, ſed tranſitus eſt ad aliam, vt poſt: *Nam quid ego te athletas putem deſiderare?*

Graecos] De ludis Graecis lib. 16. ad Attic. epiſt. 5. *Rumoris neſcio quid afflauerat, commiſſione Graecorum, frequentiam non fuiſſe: quod quidem me minime fefellit. ſcis enim, quid ego de Graecis ludis exiſtimem.* Sed ludos illos Bruti praetoris abſentis nomine, hos a conſule Pompeio video datos eſſe. quo licet intelligere, ordinarios non fuiſſe, verum arbitratu magiſtratuum, vt Oſcos etiam, communis laetitiae cauſſa dari ſolitos.

Oſcos ludos] Tria ludorum genera Pompeius dedit, Latinos, Graecos, Oſcos, diuerſos ſcilicet lingua, ſermone, et amictu. itaque Ennium gloriari ſolitum ait Gellius lib. 17. c. 17. tria corda ſe habere, quia tres linguas calleret, Latinam, Graecam, Oſcam. *Oſci* a

regione Campaniae, quae eſt Oſcos, vocati ſunt, vt inquit Feſtus. Oſcum ludicrum leuiſſimae apud vulgum delectationis appellat Tacitus lib. 4. Annal. c. 14.

Cum Oſcos ludos vel in ſenatu noſtro ſpectare poſſis] Duae ſunt cauſſae, quibus neque Graecos neque Oſcos ludos Marius deſiderare debuerit: prior in ipſis ludis, quod indigni ſint, qui a viro graui doctrinaque expolito ſpectentur. altera non in ipſis ludis eſt, ſed petitur extrinſecus: quia Oſca verba Marius vel in ſenatu Arpinati audire poſſet; (non enim Oſcos ludos fieri in Arpinati ſenatu Cicero dicit, ſed iocatur in Arpinatum ſenatorum linguam, Oſca miſtam propter vicinitatem) a Graecis autem alieno animo eſſet, vsque eo, vt Graecam viam, cum ad villam ſuam iret, libenter vitaret.

Athletas] Quos in theatro certaſſe, Dionis teſtimonio iam probauimus. Athleticum autem certamen Olympiae Hercules inuenit. Graece πένταθλον, Latine *quinquertium* dicebatur, quia certationes corporum eſſent, vt in Polluce legitur, quinque rebus, curſu, lucta, pugilatu, ſaltu, diſco. ideo πένταθλος dictus eſt Democritus Abderita, quod exercuiſſet phyſica.

Ipſe] Dator ludorum.

Confitetur] Quia pauci eo certamine delectati.

Operam et oleum] Laborem et ſumptum. oleo enim vngebantur athletarum corpora. id primo dictum in vna re, de athletis ſcilicet, qui labore et ſumptu exercitati, mox interdum parum probarentur; deinde ad omnia ſimilia translatum eſt, in quibus et operae et ſumptus iacturam factam eſſe conſtaret. Plautus in Poen. Act. 1. Sc. 2. v. 119.

—— *Tum pol ego et oleum et operam perdidi.*

Venationes] In quibus leones quingentos interfectos eſſe, auctor Plutarchus, et Dio lib. 39.

Binae per dies quinque] Binae, quia mane datae, poſt meridiem inſtauratae ſunt.

Homini polito ERN. *politico*] Si veteribus libris habenda fides eſt: in omnibus, et quos olim vidi, et quibus nunc vtor, ita legitur. ſi de ſententia laboramus: cauſſae nihil video, cur non placeat, *homini politico*. valet enim, viro graui, et in republica verſato. Mediceus liber, *homini polito:* quod eſt, eleganti.

A valentiſſima beſtia] A leone.

Venabulo] Telum venantium, lato ferro. Virgilius lib. 4. Aen. v. 131.

Retia rara, plagae, lato venabula ferro.

Transuerberatur] Transiicitur.

Elephantorum] Quos XX. vt Plinius ait, vel, vt Dio, XVIII. Pompeius in Circo dedit.

Admiratio] Tantarum belluarum adſpectu.

Quin etiam] Contrarium ſubiungitur: nam delectatio cum laetitia eſt, miſericordia cum dolore.

Miſericordia quaedam] *Quaedam*, dixit, quia proprie miſeremur noſtri ſimilium, non brutorum. Cauſſam huius miſericordiae Plinius exponit his verbis lib. 8. c. 7. *Amiſſa fugae ſpe, miſericordiam vulgi inenarrabili habitu quaerentes ſupplicauere, quadam ſeſe lamentatione complorantes, tanto populi*

puli dolore, vt oblitus imperatoris ac munificentiae honori ſuo exquiſitae, flens vniuerſus conſurgeret, dirasque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur. Eadem fere Dio. Plutarchus hanc rem breuiter attigit.

Ludis ſcenicis] Ludos ſcenicos vocat, Clytemneſtram, et Equum Troianum, itemque Graecos et Oſcos ludos. Hic quaero: ſi ludi ſunt inter dies feſtos, quod Macrobius lib. I. Saturn. c. 16. ſcriptum reliquit; et feſti dies, iidem ſunt nefaſti: quod idem tradidit; qui potuit Caninii cauſſam Cicero ludis ſcenicis, id eſt, nefaſtis diebus, agere? nam iudicia faſtis tantum diebus fiebant: nefaſti autem faſtis oppoſiti. Non deeſt, quod reſpondeam. Ludi non omnes, ſed anniuerſarii tantum inter dies feſtos fuere, ludi autem Pompeii non anniuerſarii, ſed extra ordinem dati, cum theatrum templumque Veneris Victricis dedicaret. itaque per eos dies iudicia fieri licuit. Exoritur altera quaeſtio: ſi ludos Cicero ſpectauit, quo modo Caninium defendit? Potuit ante meridiem defendere, poſt meridiem ſpectare.

Ne forte videar tibi non modo beatus, ſed liber omnino fuiſſe] Ne tu me putes ludorum diebus, non dicam beatum, ſed omnino liberum fuiſſe.

Dirupi] Prae labore, et contentione.

Galli Caninii] Quem Athenis poſtea vidit in Ciliciam proficiſcens. lib. 2. epiſt. 8.

Tam facilem] Facilem populum non habeo, quia non licet mihi a cauſſis diſcedere: cogor enim defendere, quos nolim.

Ambitio] Cauſſis enim agendis multorum ſibi amicitias comparavit; quorum ope ſummos honores conſecutus eſt: vt in Commentario Q. Ciceronis de petitione conſulatus c. 6.

Vita nulla eſt] Prorſus iniucunda vita eſt: vt mihi viuere non videar.

Neque enim fructum vllum laboris ex his exſpecto ERN. *exſpecto*] Sic olim reſtitui, cum in omnibus antiquis libris viderem, ſicuti nunc etiam video, *ex his peto.*

Homines non optime de me meritos] Gabinium ſignificat, quem rogatu Pompeii defendit, cum ab eo conſule oppugnatus et eiectus eſſet. In oratione pro Poſtumo c. 8. defenſum a ſe Gabinium, ait, non tam vt Pompeio gratificaretur, quam vt bona fide rediiſſe videretur in gratiam. Ad Vatinium quoque ſpectauit, quem, Caeſare contendente, reum defendit. lib. I. epiſt. 9. *De Vatinio*, inquit, *primum reditus interceſſerat in gratiam per Pompeium. — poſt autem Caeſaris, vt illum defenderem, mira contentio eſt conſecuta.* Et ipſe Vatinius, cum Ciceroni odio fuiſſet, mox eo ſe patrono abſolutum, fatetur lib. 5. epiſt. 9. Et Valerius lib. 4. c. 2. *Cicero Gabinium, repetundarum reum, ſummo ſtudio defendit, qui eum in conſulatu ſuo vrbe expulerat. idemque P. Vatinium, dignitati ſuae ſemper infeſtum, duobus publicis iudiciis tutatus eſt.* Et Quinctilianus lib. II. c. I. *Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimiciſſimis antea ſibi hominibus, et in quos oratio-*

orationes etiam ſcripſerat. Diuus etiam Hieronymus contra Rufinum recitat locum ex oratione Ciceronis pro Gabinio.

Et laudo vehementer, et probo] Vide illud lib. 5. epiſt. 20. *Quam omnes non ſolum probant, ſed etiam laudant.*

Lepore tuo] *Lepor* in verbis proprie dicitur, ad alia tamen transfertur, quae delectationem afferant: vt, *homo omni lepore ac venuſtate affluens.* et, propter cultum amictumque laſciuiorem, *pueri lepidi ac delicati* vocantur orat. 2. in Catil. c. 10. Et *fit lepide illa ἐκχύσεις radiorum.* lib. 2. ad Attic. epiſt. 3. quod refertur ad iucunditatem eorum, qui ex anguſtis feneſtris proſpicerent.

Moleſtiſſimas] Huius moleſtiae praecipuam cauſſam dixit, quod eos etiam, quos nollet, defendere cogeretur.

Quibus ſi me relaxaro] Lib. 16. ad Attic. epiſt. 16. *Si te occupatione iſta relaxaris.*

Exſoluam] Non omnino occupationibus expediri, ſed impediri minus vult. plus enim, *exſoluere*, quam *relaxare*; contraria vero, *relaxare*, et *adſtringere*, vt lib. 10. ad Attic. epiſt. 6. *Pater nimis indulgens, quidquid ego adſtrinxi, relaxat.*

Quid ſit humaniter viuere] Non refero *humaniter*, ad eam virtutem, qua qui praeditus eſt, facilem ſe omnibus praebet, comiter excipit benignum, complectitur, vultu, verbis, re neminem laedit: ſed accipio *humaniter*, pro iucunde ſimul et honeſte, cum iis voluptatibus et ſtudiis, quibus animus quidem remittitur, numquam tamen a virtute disiungitur. *humaniter* et *humane* dixit Cicero: ſed vſitatius eſſe *humane*, et cum quadam licentia dictum *humaniter*, ſicut a Terentio in Andr. Act. 1. Sc. 1. v. 47. *duriter* pro *dure*, oſtendit Auguſtinus in libro de Grammatica.

Iſtam imbecillitatem valetudinis] *Valetudinem iſtam infirmam*, dixit lib. 14. epiſt. 2.

Suſtenta] Apte et proprie: niſi enim ſuſtentetur quod imbecillum eſt, facile concidit.

Villas obire] Pro *adire:* quamquam voluntatis et ſtudii plus eſt in *obire*, quam *adire:* vt cum alibi dixit, *obire cenas, obire colonias.* Interdum valet exſequi.

Haec ad te pluribus verbis ſcripſi, quam ſoleo, non otii abundantia, ſed amoris erga te] Dixi iam, ſimilitudine locorum indaganda, copiam ali, et ingenium excitari. quare, ſi quid in hoc genere pro noſtro inſtituto, ſtudii operaeque ponimus; non οἴχεται, vt opinor, noſtra induſtria, ſed cum aliquo fortaſſe ſtudioſorum fructu collocatur. In epiſtolarum clauſula ſolet excuſationem Cicero aliquam afferre, vel quia longior fuerit, vel quia liberior in ſcribendo. prioris generis exemplum eſt hoc, et illud lib. 6. epiſt. 4. *Sed haec ſatis multa, vel plura potius, quam neceſſe fuit. facit autem non loquacitas mea, ſed beneuolentia longiores epiſtolas.* Et lib. 3. epiſt. 10. *Sed haec hactenus. pluribus enim etiam fortaſſe verbis, quam neceſſe fuit, ſcripta ſunt.* Cato etiam lib. 15. epiſt. 5. excuſationem quaeſiuit, quaſi longior fuiſſet. *Haec ego,* inquit, *idcirco ad te contra conſuetudinem meam pluribus ſcripſi, vt, quod maxime*

maxime volo, exiſtimes, me laborare, vt tibi perſuadeam, me et voluiſſe de tua maieſtate, quod ampliſſimum ſim arbitratus; et quod tu maluiſti, factum eſſe gaudere. In poſteriore genere ſunt illa, lib. 2. epiſt. 4. *Hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui cauſſa, ſed teſtificandi amoris mei.* Et lib. 10. epiſt. 3. *Haec amore magis impulſus ſcribenda ad te putaui, quam quo arbitrarer te monitis et praeceptis egere. Sciebam enim, ex iisdem te haec haurire fontibus, ex quibus ipſe hauſeram. Quare modum faciam. Nunc tantum ſignificandum putaui; vt potius amorem tibi oſtenderem meum, quam oſtentarem prudentiam.*

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Emere M. Marius neſcio quae bona cupiebat, quae Cicero et alii, hereditate relicta, poſſidebant. eam curam Ciceroni per litteras dederat; et ſimul, condemnato Planco Burſa, eius inimico, gratulatus erat. De Marii negotio primum iocatur Cicero, deinde ſe diligenter curaturum confirmat. De Burſa, rem non mediocri gratulatione dignam eſſe ſignificat: praeterea calere iudicia, nouas leges ferri: vtrisque ſe vehementer diſtineri. Scripta Ser. Sulpicio, M. Marcello coſſ. nam T. Munatium Plancum Burſam, de cuius damnatione in hac epiſtola fit mentio, damnatum ait Dio, cum primum exiit magiſtratu, id eſt, tribunatu plebis, quem geſſit Pompeio Magno tertium conſule: quem ſecuti conſules ſunt Sulpicius et Marcellus. neque vero hoc ſolum conſtat, ſcriptam eſſe hanc epiſtolam Sulpicio et Marcello coſſ. ſed illud etiam, primis fere diebus eius anni, ante quam ſenatus Ciceroni Ciliciam prouinciam decreuiſſet. nam extremo Aprili menſe, aut ineunte Maio, ab vrbe diſceſſit, vt in prouinciam iret: quod indicant epiſtolae ad Attic. lib. 5. at, cum has ad Marium dedit litteras, nondum ei decreta prouincia fuerat: nec tamen, ea decreta, ſtatim diſceſſit. quo argumento, et magis etiam damnatione Burſae, quam Dio, vt dixi, confert in primos anni dies, videor poſſe confirmare, ſcriptam epiſtolam paucis diebus poſt initum a Sulpicio et Marcello conſulatum.

EXPLANATIO.

Homo acutus] Cum ironia. minime enim acutus, qui mandat ei, vt aliquid emat, cui expediat illud venire quamplurimo.

Sed eo vidiſti multum] Ergo non multum viderat in emptione mandanda: quod correxit pretio definito. *Videre* autem oculorum eſt proprium: ſed ea vis, quae in oculis eſt ad cognoſcendum, apta ſimilitudine ad mentem, animum, ingenium cum laude transfertur. vnde *acies mentis, animi, ingenii* dicitur: et *videre* aut *cernere animo, ingenio, coniectura, etc.* lib. 2. epiſt. 16. *Non eam cognoui aciem ingenii tui, quod ipſe videam, te id vt non putem videre.* Et lib 6. epiſt. 4.

epiſt. 4. *In quo prima illa conſolatio eſt, vidiſſe me plus, quam ceteros, cum cupiebam, quamuis iniqua conditione, pacem.* Et epiſt. 28. huius libri: *Vidiſſe mihi multum videris.* Et lib. 9. epiſt. 2. *Tu enim ipſe, qui et me, et alios prudentia vincis, omnia, credo, vidiſti, nihil te omnino fefellit.* Et in Oratore c. 64. *Paeona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum.*

Quo ne pluris emerem] Mandaverat enim Ciceroni Marius, vt vel ſuam venderet, vel aliorum coheredum partem emeret.

Qui meus amor in te eſt] Pro meo in te amore. lib. 5. epiſt. 20. *Quodſi mihi expenſa iſta H S centum tuliſſes, tamen, quae tua eſt ſuauitas, quique in me amor, nolles a me hoc tempore aeſtimationem accipere.* Et epiſt 13. huius libri: *Moriar, ni, quae tua gloria eſt, puto te malle a Caeſare conſuli, quam inaurari.* Et lib. 8. epiſt. 3. *Qui, quae mea negligentia eſt, multos ſaepe dies ad te, cum hic eras, non accedebam, nunc quotidie non eſſe te, ad quem curſitem, diſcrucior.* Et lib. 13. epiſt. 78. *Cognitum, per te ipſum, quae tua natura eſt, dignum tua amicitia atque hoſpitio iudicabis.*

Confeciſſem] Transegiſſem, negotium abſoluiſſem.

Licitatorem ERN. *Inlicitatorem potius ponam, quam illud minoris vaeneat*] Sic veteres aliquot libri. alii, *illicitatorem.* nonnulli, *in licitationem:* vel, *in licitatione.* placet, *in licitationem:* vt ſit: conferam illud potius in contentionem licitantium, quam minoris veneat: non patiar illud minoris venire, quam quanti vt emerem, permiſiſti. ita neque contra mandatum tuum agam; non enim pluris emam, quam tu vis: et conſulam vtilitati meae; quia, minoris ne veneat, in licitationem ponam. Tota iocatio eſt, praeter illud primum, *mandatum tuum curabo diligenter.* quod infra quoque, remoto ioco, iterat. *Ponere* autem cum accuſandi caſu alibi quoque dixit Cicero, vt Phil. 3. c. 11. *Longo interuallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus.* Et lib. 5. de Fin. c. 2. *Quacumque ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium ponimus.* Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 3. *Apud Lentulum ponam te in gratiam.*

De Burſa] Hic eſt T. Munatius Plancus Burſa, frater L. Planci oratoris, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolae lib. 10. tribunus plebis anno proximo acerbiſſimis concionibus in inuidiam rapere Milonem Ciceronemque conatus erat: eoque incitante plebs curiam incenderat. quo crimine anno ſequenti, ſtatim poſt depoſitum magiſtratum, lege Pompeia de vi damnatus eſt. lib. 8. epiſt. 1. et Plutarchus in Pompeio et Catone, Dio lib. 40. et Pedianus. Reſtitutus a Caeſare poſt victum Pompeium. qua de re ſic Phil. 13. c. 12. *Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis: qui ſi ſenatum dilexiſſet, numquam curiam incendiſſet. quo ſcelere damnatus, in eam vrbem rediit armis, e qua exceſſerat legibus.*

Gaudere] Tum, quia de vi damnatus eſſet; tum etiam, quia Cicerone ipſo accuſante. Dio lib. 40.

Hominis ſordes] Ad vitia refertur: quibus inquinati homines contemnuntur vt ſordes. In Piſonem c. 26.

c. 26. *O lutum, o ſordes!* Lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. *Iudicum ſordes.*

Morte inimici] Clodio a Milone interfecto.

Quam calamitate] Non tanti mihi eſt inimicorum exitium, vt eos perditos velim cum amicorum calamitate. quod accidit in Clodio. eum enim occidit Milo, et eo crimine calamitatem ſubiit exſulii.

Bonorum] Iudicum, qui Burſam damnauerant.

Contentionem] Summum ſtudium pro ſalute Burſae. nam *contentio* plus eſt, quam *ſtudium.* lib. 1. epiſt. 1. *Sic egit cauſſam tuam, vt neque eloquentia maiore quiſquam, neque grauitate, nec ſtudio, nec contentione agere potuerit.* Et epiſt. 9. eiusdem libri: *Caeſaris, vt illum defenderem, mira contentio eſt conſecuta.*

Clariſſimi] Pompeium ſignificat. quem et lib. 1. epiſt. 8. *clariſſimum* vocat. *A ſenatu,* inquit, *ordinem coniunctiſſimum, et hominem clariſſimum abalienauerunt.*

Potentiſſimi] *Contra tantas opes eius,* dixit infra.

Oderam multo peius hunc] Lib. 14. ad Attic. epiſt. 1. *Non dubito, quin me male oderit.* Et M. Brutus in epiſt. 16. ad Ciceronem: *Pati contumelias, peius odero malis omnibus aliis.* Phil. 11. c. 5. *Neminem veterani peius oderunt.* Terentius in Adelph. Act. 4. Sc. 1. v. 7.

> *Et illud rus nulla alia cauſſa*
> *tam male odi, niſi quia*
> *prope 'ſt.*

Horatius: *Odi cane peius et angue.*

Hunc defenderam] Reum. ingratus igitur. in quo vitio nihil mali non ineſt; vt lib. 8. ad Attic. epiſt. 4.

Diſcrimen eſſet habitura] Periclitatura eſſet: cum in mea ſalute reipublicae ſalus ageretur.

Eorum auxilio] Improborum omnium. non enim praecipue Caeſarem, Pompeium, Craſſum notari crediderim: de quibus in orat. pro Sextio c. 17. 18. nam hoc tempore Caeſari et Pompeio non vulgari Cicero coniunctus erat amicitia.

Qui, me ſtante, ſtare non poterant] Perditis enim illorum conſiliis aduerſabar acerrime. lib. 6. epiſt. 6 *Cum me ex republica expuliſſent ii, qui illam cadere poſſe, ſtante me, non putarunt.*

Simiolus] Plane contemnendus, non homo, ſed ſimiolus. homini enim ſimia quibusdam rebus ſimilis. lib. 5 epiſt. 10. *Simius, non ſemiſſis homo, contra me arma tulit.* Et Horatius lib. 1. Serm. Sat. 10. v. 17.

> —— *Quos neque pulcher*
> *Hermogenes vmquam legit, neque ſimius iſte*
> *Nil praeter Caluum et doctus cantare Catullum.*

In quem inueheretur] Quem iniuriis afficeret. in hoc verbo illud notandum, duo participia, *inuehens* ab agente verbo, *inuectus* a patiente deductum, tempore magis, quam ſignificatione, differre. Phil. 2. c. 29. *De quo Caeſar in ſenatu, aperte in te inuehens, queſtus eſt.* Lib. 1. de Nat. deor. c. 28. *Maritimus Triton pingitur natantibus inuehens belluis, adiunctis humano corpori.* Eiusdem generis illud eſt in Bruto c. 97. *Cuius in adoleſcentiam, per medias laudes quaſi quadrigis vehentem, transuerſa incurrit miſera fortuna reipublicae.*

Emiſſa-

Emiſſarium] Qui meorum inuidorum arbitrio et voluntate in me emitteretur, ſimilitudine locorum, quibus, cum volumus, aqua emittitur. lib. 16. epiſt. 18.

Contra tantas opes eius] Contra contentionem potentiſſimi viri Pompeii: qui cum, imperii cauſſa, ad vrbem eſſet, Plancum per tabellas abſens laudauit. Dio lib. 40. idem confirmat Plutarchus in Catone. quamquam in Pompeio non ab ipſo abſente, ſed a praeſente laudatum eſſe Plancum ſignificat. ait enim, *λύσας νόμῳ τὰς γινομένας περὶ τῶν κρινομένων ἐπαίνους, αὐτὸς εἰσῆλθε Πλάγκον ἐπαινεσόμενος.*

A quo ipſi lecti iudices erant] Pompeius duas tulit iudiciarias leges, vnam in ſecundo conſulatu, vt e cenſu ampliſſimo e centuriis aliter, quam antea, lecti iudices, aeque tamen ex illis tribus ordinibus, de quibus L. Aurelius Cotta praetor legem tulerat, res iudicarent; de qua Pedianus ad orat. in Piſon. c. 39. alteram in tertio conſulatu, quam Velleius nominat, vt eſſent CCCLX, quos ipſe legit. tot enim et Velleius lib. 2. et Plutarchus in Pompeio nominant. vide Coelii lib. 8. epiſt. 8. quo loco trecenti tantum iudices appellantur. Lectionem autem illam conſulis Pompeii fuiſſe, non Velleii modo, ſed Ciceronis etiam teſtimonio cognoſcitur. ſunt enim haec in oratione pro Milone, in extremo: *Veſtram virtutem, iuſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudicibus legendis optimum, et ſapientiſſimum, et fortiſſimum quemque legit.* Idem oſtendit Pedianus in eius orationis argumento.

Niſi iis dolori meus fuiſſet dolor] Suſceptus ex multis Planci iniuriis: qui me animi cauſſa, in quem inueheretur, delegerat. Non diſſimile illud Phil. 14. c. 6. *Dolorem ferre non potuit doloris mei.* ſic enim eum locum diſtinguo.

Celebritate iudiciorum] Ob magnitudinem rerum, quae iudicabantur.

Nouis legibus] Quas proximo ſuperiore anno Pompeius Magnus, tertium conſul, tulerat. duas nominat Pedianus, vnam de vi, qua Burſam eiectum eſſe in exſulium diximus, alteram de ambitu, qua Hypſaeum damnatum Plutarchus in Pompeii vita videtur indicare.

Vota faciamus] Vota facit is, qui ſe aliquid cum honore Dei facturum ita promittit, ſi, quod optat, ex animi ſententia ſucceſſerit.

Ne intercaletur] Ne dierum interpoſitione tempus protrahatur. Indicat hic locus, pontifices interkalare ſolitos arbitratu ſuo. nam, ſi annus hic eſſet interkalaris ex inſtituto Numae, fruſtra Cicero vota faceret, ne interkalaretur. metuebat igitur, ne interkalaretur extra ordinem. quod idem timuit in adminiſtratione Ciliciae lib. 5. ad Attic. epiſt. 9. 13. 11. Contra ſequenti anno C. Curio tribunus plebis, vt diem haberet longiorem ad ea perficienda, quae pro Caeſaris cauſſa cogitabat, interkalare cupiebat. quod quia non obtinuit, a ſenatu ad populum transfugit, et pro Caeſare loqui coepit, vt ait Coelius lib. 8. epiſt. 6.

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Vituperatorum quorundam voces, diſceſſum eius a ciuili bello reprehendentium, iniquo animo ferebat. cauſſam igitur exponit, cur, deuicto acie Pharſalica Pompeio, in patriam redire maluerit, quam, vel bellum renouare, vel capere tamquam exſulio locum, vel mortem ſibi conſciſcere voluntariam. Scripta poſt bellum Africanum, vt Iubae regis mentio declarat, Caeſare III. et Lepido coſſ.

EXPLANATIO.

Perſaepe mihi cogitanti] Narrationem ordiri interdum ſolet a dandi caſu, vt lib. 1. de Orat. *Cogitanti mihi ſaepenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, etc.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. *Kal. Iun. eunti mihi Antium, et gladiatores M. Metelli cupide relinquenti, venit obuiam tuus puer.* Et ad eundem epiſt. 16 ibidem: *Cenato mihi, et iam dormitanti, prid. Kal. Mai. epiſtola eſt illa reddita.*

De communibus miſeriis] Afflicta ciuili bello republica.

Tot annos] Initio ſumpto ab eo anno, quo Caeſar primum conſul fuit. leges enim multae contra maiorum inſtituta, contraque libertatem publicam latae ſunt: quod poſtea res ipſa declarauit: itaque ſcripſit Cicero in quadam ad Axium epiſtola, quae non exſtat, ſed a Suetonio nominatur in Iulii vita c. 9. *Caeſarem in conſulatu confirmaſſe regnum, de quo aedilis cogitarat.* Horatius anno ante, id eſt Metello Celere et Afranio coſſ. factum eſſe motum ciuilem ait, lib. 2. Carm. od. 1.

Motum ex Metello conſule ciuicum: fortaſſe ob eam cauſſam, quia, Metello ipſo conſule in carcerem a Flauio tribuno plebis ducto, ſeditio commota eſt. lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. et Dio lib. 37. Dixit igitur Cicero, *tot annos*, ad originem belli ciuilis reſpiciens, non ad primum eius belli annum, quo Lentulus et Marcellus conſules fuere, quadriennio ante, quam haec epiſtola ſcriberetur. nam de hoc tempore, *tot annos*, opinor, non diceret.

Vt video] Spes enim fortunae melioris nulla ſupereſſe videbatur, deuicta iam duobus proeliis Pompeianorum cauſſa, Pharſalico primum, deinde Africano.

Solet in mentem venire illius temporis] Modo cum generandi, modo cum nominandi caſu dixit Cicero, *in mentem venire.* lib. 5. de Fin. c. 1. *Venit mihi Platonis in mentem.* Pro Amerino c. 34. *Venit mihi in mentem oris tui.* At lib. 2. epiſt. 18. *Quae mihi veniebant in mentem.*

Proxime] Anno primo ciuilis belli: vt infra patet, ex mentione conſulum Lentuli et Marcelli. quo modo igitur, *proxime?* cum ſit hic tertius belli ciuilis annus. nimirum, cum ſaepe fuiſſet cum Mario, *proxi-*

proxime, dixit de poſtremo inter eos habito ſermone.

Praeſto fuiſti] Villam et Marius habebat in Pompeiano. epiſt. 4.

Sollicitum te habebat] Sollicitabat. Sic locutus lib. 2. epiſt. 16.

Tum officii, tum etiam periculi mei] Hoc explanatur ſequentibus verbis.

Si manerem in Italia] Profecto in Graeciam Pompeio.

Officio] Erga rempublicam et Pompeium de me bene meritum.

Vt non explicarem, quid eſſet optimum factu] Vtilitas enim cum honeſtate pugnabat. lib. 4. epiſt. 2. *Si, quid rectiſſimum ſit, quaerimus; perſpicuum eſt: ſi, quid maxime expediat; obſcurum.* Et lib. 5. epiſt. 19. *Eſt res profecto maxima. quid rectum ſit, apparet: quid expediat, obſcurum eſt.*

Pudori tamen malui famaeque cedere] Lib. 6. epiſt. 6. *Vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, vt in fabulis Amphiaraus, ſic ego, prudens et ſciens, ad peſtem ante oculos poſitam ſum profectus.*

Neque magnas copias] Non magnas, cum Cicero in Graeciam venit; magnas autem poſtea, coniuncto Scipionis exercitu, et multorum auxiliis. Caeſar ipſe lib. 3. de bell. ciu. c. 88. in exercitu Pompeii ait fuiſſe millia LV, praeterea euocatorum circiter duo millia, et cohortes ſex. Plutarchus in Caeſare, peditum XLV millia in Pompeii numerat exercitu, equitum ſeptem millia. vide illa verba lib 4. epiſt. 7. *Neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus, probare.*

Neque bellicoſas] Tirone et collectitio exercitu, quod infra dicitur, et lib. 4. epiſt. 7. lib. 10. epiſt. 24.

Ducem] Pompeium, belli ducem.

Rapaces] Maxime P. Scipio, Pompeii ſocer, Syriae proconſul: de cuius infinita rapacitate, vide quae ſcripſit Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 32.

Crudeles] Lib. 4. epiſt. 14. et lib. 9. epiſt. 6. et lib. 15. epiſt. 19. et lib. 11. ad Attic. epiſt. 6.

Aes alienum] Hoc ſignificatur lib. 6. epiſt. 6. in eo loco: *Qui, duce Pompeio freti, peropportunum et rebus domeſticis et cupiditatibus ſuis illius belli victoriam fore putabant.*

Ampliſſimorum virorum] Praeſertim L. Lentuli conſulis, P. Scipionis, Pompeii ſoceri, Fauſti Libonis. de Lentulo Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 4. *Lentulus aeris alieni magnitudine, et ſpe exercitus, ac prouinciarum, et regum appellandorum largitionibus mouetur.* De tribus reliquis lib. 9. ad Attic. epiſt. 11.

Praeter cauſſam] Eſſe enim in caſtris Pompeii reſpublica, et libertas defendi videbatur.

Semper] Etiam ante quam iretur ad arma. lib. 4. epiſt. 1. et lib. 16. epiſt. 12.

Valde abhorreret] Vel ſuperbia quadam, qui parem ſibi Caeſarem ferre non poſſet: vel quia certam de victoria ſpem ſuſceperat, confiſus exercitum ſe habiturum multis partibus maiorem exercitu Caeſaris.

Quadam ex pugna] Ad Dyrrhachium facta: ex qua Pompeius imperator eſt appellatus. Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 45.

Nullus imperator fuit] Nihil egit egregio imperatore dignum.

Tirone et collectitio exercitu] Collectitio exercitu belli ciuilis initio. Tuſc. 2. c. 16. *Tantum intereſt inter nouum, et veterem exercitum, quantum experti ſumus.*

Robuſtiſſimis] Quarum nonnullae per nouem annos in Gallia pugnauerant.

Victus] In Pharſalia.

Turpiſſime] Vtpote qui et amiſſis caſtris, et ſolus fugerit.

Nec putaui] Eadem in ſententia fuit M. Marcellus: ad quem Cicero lib. 4. epiſt. 7. ita ſcripſit: *Tuum conſilium nemo poteſt non maxime laudare, quod cum ſpe vincendi ſimul abieciſti certandi etiam cupiditatem.*

Integri] Nondum aduerſa pugna fracti: translatio. firmiora enim ſunt integra, quam fracta.

Iubam] Mauritaniae regem, ad quem Scipio, Pompeii ſocer, poſt Pharſalicum proelium confugit. lib. 9. epiſt. 6. *Quaſi vtilius reipublicae fuerit, eos etiam ad beſtiarum auxilium confugere, quam vel emori, vel cum ſpe, ſi non optima, at aliqua tamen viuere.* Hic eſt ille Iuba, de quo Caeſar triumphavit, eiusque filium, qui poſtea inter ſcriptores doctiſſimos, vt ait Plutarchus, connumeratus eſt, et ad Caium Auguſti filium, teſte Plinio lib. 12. c. 14. de Arabiae rebus libros conſcripſit, in triumphum duxit, admodum infantem.

Aut capiendus tamquam exſulio locus] Quod M. Marcellus et alii fecere. *Tamquam exſulio*, non proprie exſulio: nam exſules damnati legibus patria carent: qui vero patria caret, ſed non legibus damnatus, is non exſul, ſed tamquam exſul eſt. in epiſtola tamen ad Marcellum lib. 4. 8. dixit, *hunc aptiſſimum eſſe etiam ad exſulandum locum:* quaſi exſulium ſit, adſpectu patriae frui non poſſe. et hic, paullo poſt, ſimpliciter exſulium appellauit. *Ex omnibus*, ait, *iis, quae dixi, incommodis, nihil tolerabilius exſulio.*

Aut conſciſcenda mors voluntaria] Quod M. Cato, audita Caeſaris Africana victoria, Vticae fecit: vnde illi cognomen Vticenſi. Conſciſcere mortem, e ſex incommodis vltimum poſuit, ſeruiens videlicet cauſſae ſuae, qui diſceſſerit ab eo bello, in quo nihil proſperum exſpectari poſſet, aduerſa omnia imminerent. alibi tamen praeclaram vocat Catonis mortem, quam ſibi ille conſciuerat voluntariam. lib. 9. epiſt. 18.

Nolles, aut non auderes] *Nolles*, quia turpe: *non auderes*, metu poteſtatis.

Committere] Quod Cicero fecit, ſtatim a pugna Pharſalica in Italiam reuerſus.

Praeſertim innocenti] Hac de re praeclare diſputat in Parad. 4. adverſus Clodium, a quo exſul appellatus erat.

Cum meis] Propinquis et amicis.

Si quidquam] Correctio: quaſi omnia plane ſint in vnius poteſtate.

Etiam in meis eſſe malui] *Etiam*, vim quandam indignationis et doloris habet: quaſi dixerit: omnia ſunt in vnius poteſtate, nihil cuiusquam praeterea: hoc tamen cum ſcirem, in meis eſſe malui. Particula *in*, ſeiungere videtur ab illo poſſeſſionem, quam tribuebat particula *cum*. nam, *cum meis*, rei poſ-

ſeſſae

ſeſſae ſignificationem habet: *in meis*, fructum potius, quam poſſeſſionem, demonſtrat. Venuſtas non abeſt: cum meis non ero; quia nihil cuiusquam eſt: at in meis ero; quod in malis aliquod ſolatium affert.

Si nulla, tamquam in exſulio] Lib. 4. epiſt. 8. *Si ſit aliqua respublica, in ea te eſſe oportere, iudicio hominum reque principem, neceſſitate cedentem tempori: ſin autem nulla ſit, hunc tamen aptiſſimum eſſe etiam ad exſulandum locum.*

Multae cauſſae (*cauſſae* abeſt in ERN.)] Amiſſio libertatis, dignitatis, honeſtatis, amicorum, omnium denique rerum, quae, republica ſtante, iucundiſſimae fuerant.

Vetus eſt enim] A veteribus dicta ſententia. lib. 6. epiſt. 3. *Ita viuere, vt non ſit viuendum, miſerrimum eſt.*

Suſtentem] Litterae ſuſtentant, aberrante animo a dolore, et memoria calamitatum: rerum geſtarum gloria ſolatium affert in miſeria, cum recordamur, non omnia tamen erepta nobis eſſe, manere gloriam, manſuramque poſt obitum etiam, ab omni tutam iniuria.

Mihi viuo numquam] Morbo tantum, perturbata memoria, viuis eripi ſcientia poteſt: manente memoria, non poteſt.

Tum reipublicae] Cuius conſulebam ſaluti, cum pacem ſuadebam.

Quemquam] Aut Caeſarem, aut quemuis alium. lib. 5. epiſt. vlt. *Ego ſum, qui nullius vim plus valere volui, quam honeſtum otium.*

Alicuius culpa] Pompeius notatur: cuius affinitate Caeſar, quae voluit, pro ſua potentia conſecutus eſt. quod ſaepe queritur Cicero in epiſtolis ad Atticum, et hic lib. 6. epiſt. 1. et 6. et Coelius lib. 8. epiſt. 14. et omnes hiſtorici.

Vnus] Quis hoc de Caeſare dici non videt?

Vt obſiſti non poſſet] Quis enim obſiſteret habenti robuſtiſſimas legiones, nec petenti, niſi quod iam ei, latis legibus, populus conceſſerat? vt etiam honeſtae cauſſae ſpeciem quandam oſtenderet.

Me voluiſſe etiam reliquis omnibus] Ita hunc locum diſtinximus, qui antea male diſtinctus erat.

Reliquis omnibus] Facere finem belli. pacem enim, victo Pompeio, ſuaſi: qua non probata, vſus ipſe meo conſilio ſum. lib. 9. epiſt. 6. *Erant nobis perirati, quaſi quidquam de noſtra ſalute decreuiſſemus, quod non idem illis cenſuiſſemus.*

Rhodum, aut Mitylenas] Quo ſe, tamquam ad liberas ciuitates, nonnulli ex Pharſalico proelio, qui ſe victori nollent, aut non auderent committere, contulerunt. lib. 4. epiſt. 7.

Sed, quia longius fiebat] Lib. 9. epiſt. 8. *Sed, cum tu tardius faceres.*

Vituperatores meos] Crimini dabant, quod a bello diſceſſiſſet. Eodem modo *amatorem tuum*, dixit lib. 9. epiſt. 15.

Cum meus interitus nihil fuerit reipublicae profuturus] Hoc interponit, vt ſuſpicionem timoris auertat; ne videatur ob viuendi cupiditatem boni ciuis officio defuiſſe. Mortem, inquit, non timui: ſed, cum ea nihil eſſet reipublicae profutura, mori cur mallem, quam viuere?

Si me audiſſent] Pacem ſuadentem. ſupra, et lib. 4. epiſt. 1. et lib. 6. epiſt. 21.

Quamuis iniqua pace] Lib. 6. epiſt 6. *Cum vel iniquiſſimam pacem iuſtiſſimo bello anteferrem.*

Honeſte tamen viuerent] Hoc dicit, ne quis obiiciat, eum turpiter viuere. non enim ſatis fuit, oſtendere, nihil reipublicae mortem ſuam fuiſſe profuturam: ſed vitam quoque ipſam nulla cum turpitudine coniunctam demonſtrat.

Non cauſſa] Honeſte igitur viuit, quicumque bene ſentit; nec honeſtatem vel afferunt arma, vel eripiunt.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Praemonet Marium de aduentu ſuo in Pompeianum. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Cum Libone] Scriboniae gentis, plebeiae.

Tuo, vel noſtro potius] Similis loquendi modus lib. 9. epiſt 2. *Caninius tuus idem, et idem noſter.*

In Pompeianum] Villam ſuam, prope opidum Pompeios.

Faciam ante te certiorem] Erat enim et Marius in Pompeiano ſuo.

Hic] In vicinis praediis. vterque enim villas habebat in Pompeiano. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 10. *Illorum praediorum ſcito mihi vicinum Marium, lumen eſſe.*

Vides] Ideo vides quia Pompeianum prope Cumanum eſt. lib. 4. ad Attic. epiſt. 9. et lib. 5. ad eundem epiſt. 2.

Quanto poſt] Diſſentio ab iis, qui, *multo poſt*, ſignificari putant: nam ſe breui cum eo futurum, in extrema epiſtola Cicero demonſtrat.

Si quod conſtitutum] Libri aliquot veteres habent, *ſi quid;* alii tamen, *ſi quod.* quos ſequor. nam, *conſtitutum*, tranſiit in naturam nominis: vt lib. 12. ad Attic. epiſt. 1. *V. Kal. igitur ad conſtitutum.* Et pro Caecina c. 12. *Qui ad conſtitutum experiundi iuris gratia veniſſent.* Et pro Coelio c. 8. *Cum ſit his confitendum, numquam ſe, ne congreſſu quidem et conſtituto coepiſſe de tantis iniuriis experiri.* Apparet, verbum iuris eſſe. Si tu, inquit, curare podagram his diebus conſtituiſti; differ in alium diem, vt interea ſimul cenare aliquanto hilarius poſſimus.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

C. Trebatium Teſtam, iuriſconſultum, familiarem ſuum, commendat C. Caeſari, Galliarum proconſuli. Scripta Domitio et Appio coſſ. quod ex lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 14. intelligitur.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Vide, quam mihi perſuaſerim] Facilius impetratur, impetrandi ſpe propoſita. parit enim beneuolentiam humanitatis commemoratio. quo hic artificio vtitur Cicero.

Quocumque exirem] Legatione non frumentaria, vt nonnulli putarunt, ſed Hiſpanienſi, cum Pompeio proconſule: cui lege Trebonia, vt omnes hiſtoriae narrant, vtriusque Hiſpaniae adminiſtratio in quinquennium demandata erat.

Commoratio] Ad vrbem. numquam enim Pompeius iuit in prouinciam: quae belli ciuilis origo fuit. lib. 6. epiſt. 6. *Eundum in Hiſpaniam cenſui: quod ſi feciſſet, ciuile bellum nullum omnino fuiſſet.* Hic autem de curatione frumentaria qui poteſt intelligi, cum ea iam ante biennium demandata Pompeio eſſet; nec ea res tam diuturnam Pompeii commorationem ferret? quin etiam, frumenti comparandi cauſſa, iuit Pompeius in Sardiniam et Africam, Marcellino et Philippo coſſ. vt lib. I. epiſt. 9. demonſtrat. at haec ad Caeſarem, ſcripta biennio poſt, nondum ab vrbe Pompeium diſceſſiſſe oſtendit. praeterea epiſt. 17. eandem manifeſte rem attingens, ait: *quoad opinatus ſum, me in prouinciam exiturum.* Ire in prouinciam non opinor diceret, ſi ad frumentariam curationem iturus eſſet.

Dubitatio] Verebatur, ne Clodius abſenti negotium faceſſeret. Eadem legatio ſignificatur lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. I.

Exſpectare a te, quae ſperaſſet a me] Plus eſt *exſpectare*, quam *ſperare*. nam in ſpe dubitatio videtur ineſſe aliqua, in exſpectatione nulla. parem igitur ſibi, quod ad iuuandi Trebatii voluntatem attinet, Cicero Caeſarem facit: ſic enim exorſus eſt epiſtolam: *Vide, quam mihi perſuaſerim, te eſſe alterum me:* ſuperiorem autem in opibus agnoſcit, quia longe maiorem, cum vtramque Galliam proconſul adminiſtraret, ornandi augendique Trebatii facultatem haberet.

Prolixe] Liberaliter. lib. 3. epiſt. 8. prolixam beneficamque Appii naturam vocat.

Mirificus] *Mirificus, mirus, mirandus, admirandus, mirabilis, admirabilis*, ſynonyma ſunt.

Quaſi] Quia, quod hominum eſt, ad caſum transtulit, ideo, *quaſi*, dixit.

Teſtis opinionis meae] Cuius teſtimonio comprobaretur id, quod ego de te exiſtimaram.

Sponſor humanitatis tuae] Cui, tamquam ſponſori, de tua credendum humanitate videretur.

Cum Balbo noſtro] Hic eſt L. Cornelius Balbus, Gaditanus, Caeſaris et Ciceronis amiciſſimus, pro quo exſtat oratio. peruenit Caeſaris beneficio ad maximas diuitias, et conſulatum poſtremo eſt adeptus. Plinius lib. 7. c. 43.

M. Orſium ERN. *M. Irſium*] Antiquos libros inſpexi multos. alii habent, *M. Irſium:* alii, *M. Iſſium:* alii, *Mirſium:* alii, *Idſium:* quidam, m. v. *Fiuium.* nonnulli, *M. Ilſinium:* vel, *M. Itiſium:* vel, *M. Inſium:* vel, *M. Inſinium:* vel, *M. Liſium:* vel, *M Ruſum:* alii aliter: nullus, *Orſium:* quod tanen

men nonnullis placuit, opinantibus eum eſſe, de quo lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 14. fit mentio. qua de re ſcripſi olim, tempora non congruere: nam hunc, qui nominatur in hac epiſtola, iuiſſe ad Caeſarem, conſtat, ante Trebatium, illum autem poſt; cum in ea ſit epiſtola in extremo, *Trebatium vt valde ames, vehem nter te rogo.* Hic a coniectura ſubſidium quaerunt; et aiunt poſſe fieri, vt Orfius in Galliam antea ſit profectus; deinde, ſui negotii cauſſa, vel ab ipſo Caeſare miſſus, Romam venerit; vnde cum litteris Ciceronis ad Q. fratrem in Galliam redierit. haec facile poſſunt excogitari: ſed nihil cogimur credere, niſi quod ratio perſuadeat. nam illa verba, quae ſunt in ea ad Q. Fr. epiſtola, *eſt tribunus militum in exercitu veſtro*, mihi quidem argumentum afferre non videntur, cur ille Orfius antea fuerit in exercitu Caeſaris. fortaſſe etiam contrarium ſignificant. nam ſi fuerat antea tribunus militum in exercitu Caeſaris: cur, quaſi de homine ignoto, ſcriberet ad fratrem Cicero, *eſt tribunus militum in exercitu veſtro?* quis putet a legato legionis Quinto ignoratum eſſe tribunum militum cuiuscumque legionis? Dicit igitur Cicero, vt opinor, hoc; venit ad Caeſarem tribunus militum creatus. Non enim ſoli imperatores tribunos militum creabant, vt iidem credunt; ſed ea poteſtas populi quoque fuit. *Tribunorum militarium*, inquit Aſconius in Act. I. in Ver. c. 10. *duo ſunt genera; primum eorum, qui Rufuli dicuntur; hi in exercitu creari ſolent. alii ſunt Comitiati, qui Romae comitiis deſignantur.* Idem legitur apud Feſtum. idem et a Liuio lib. 9. c. 30. ſignificatur. Erat igitur Orfius e comitiatis. quo refellitur illud argumentum: non potuiſſe Ciceronem diuinare tribunum militum Orfium a Caeſare creatum iri; itaque antea creatum eſſe, et in exercitu fuiſſe.

Vel regem Galliae faciam] Hoc non faciam, ergo id, quod cupis. Modus loquendi, cum vel hoc, vel illud promittentes, alterutrum nos facturos eſſe, credi volumus. excluditur enim difficilius.

Leptae delega] Video ſcriptum eſſe, *dilegam*, in quattuor antiquis libris, in aliis omnibus, *delega*. vtroque modo locus, vt arbitror, mendo non vacat: nec ipſe mihi in coniectura ſatisfacio.

Suſtulimus manus] Ob admirationem. manus enim tollere conſueuimus, aliquid admirantes. lib. 4. Acad. c. 19. *Hortenſius vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, vt etiam manus ſaepe tolleret.* Catullus carm. 53.

Admirans ait haec, manusque tollens:
Di magni, Salicippium diſertum!

Neſcio quod ERN. *Neſcio quid*] Sic malo, quam *neſcio quod:* idque videtur vſus poſtulare Latinae linguae. vtrumque habent veteres libri.

Non fortuitum, ſed diuinum] Fortuitis diuina praeſtant. nam, quae a fortuna ſunt, ratione carent. Deus autem ſumma ratio eſt. Non igitur caſu, inquit, accidiſſe videbatur, vt eo tempore litterae mihi abs te darentur, cum de hoc ipſo Trebatio cum Balbo noſtro loque-

loquerer; ſed ita, Deo volente, factum, vt opinio mea de tua erga me voluntate confirmaretur.

Inuitatu tuo] *Inuitatus, inuitatio; permiſſus permiſſio; conceſſus, conceſſio; conſenſus, conſenſio; diſceſſus, diſceſſio;* aliaque ſimiliter dicuntur.

Per me] Non propter me; (non enim ſe ponit vt cauſſam, quo ſpectetur) ſed, mea opera et commendatione: vt ſit ipſe cauſſa efficiens. Sic lib. 13. epiſt. 8. *Magna me affeceris non modo laetitia, ſed etiam quodammodo gloria, ſi P. Sextius homini maxime neceſſario ſatisfecerit per me, vt ego illi vni plurimum debeam.*

In meos] Non modo propinqui, ſed amici etiam ſignificantur. lib. 16. epiſt. 11. de Curione non propinquo dixit: *Curio meus illum incitabat.* et epiſt 3 de ſolis propinquis non ſcripſit illud: *Ego cum meis (ſi quidquam nunc cuiusquam eſt) etiam in meis eſſe malui.*

Spondeo] Ita promitto, vt me ſponſorem conſtituam, et in me ipſum recipiam, ſi ſecus acciderit. lib. 1. ad Attic epiſt. 8. *Tulliola, deliciolae noſtrae, tuum munuſculum flagitat, et me, vt ſponſorem, appellat. mihi autem abiurare certius eſt, quam dependere.* Sponſor, praes, vas, in quo differant, oſtendit Varro lib. 5. de L. L.

Vetere verbo meo] Quo antea vſus eram in Milone commendando. Cum infra videam ſubiungi, *ſed more Romano;* et, *more Romano commendare,* ſit exquiſite laudare, et praeſtanti quodam vti genere commendationis: quod hic locus demonſtrat; et ille in epiſt. 18. *Ego te Balbo, cum ad vos proficiſcetur, more Romano commendabo:* facile poſſum coniicere, frigidum fuiſſe verbum illud Ciceronis, quod ſcriptum de Milone Caeſar luſerat. itaque ſequitur minime frigida laudatio, *probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem eſſe neminem.*

De Milone] Hoc anno P. Clodium nondum occiderat Milo. qua porro in cauſſa eum Caeſari Cicero commendauerit, ſuſpicari difficile eſt. in magiſtratus petitione, non puto. nam praeturam non petiit Milo; ſed, ea omiſſa, conſulatum petiit Caluino et Meſſalla coſſ. cum aedilitatem geſſiſſet biennio poſt tribunatum, id eſt, Pompeio et Craſſo iterum coſſ. fortaſſe igitur Milonem in aliqua contentione, quae illi cum Clodio eſſet, eum Cicero commendauit. nam Caeſar, licet abſens, gratia et opibus in vrbe plurimum valebat.

More Romano] Grauiſſime. epiſt. 17. *Sic ei te commendaui et tradidi, vt grauiſſime diligentiſſimeque potui.* Epiſt. 18. *Ego te Balbo, cum ad vos proficiſcetur, more Romano commendabo.*

Quomodo homines non inepti loquuntur] Ineptorum igitur hominum eſt, frigide laudare: ſiquidem non inepti exquiſite laudant.

Probiorem hominem, meliorem virum] Coniuncta notentur: *probus homo, bonus vir,* potius, quam, *bonus homo, probus vir.*

Pudentiorem] Epiſt. 7. *Multum te in eo frater adiuuabit meus, multum Balbus: ſed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum.*

Quod familiam ducit in iure ciuili, ERN. *Quod familiam ducit*] Hoc non ad ipſum Trebatium refero;

fero; vt dicatur, ſuos habere ſectatores; verum ad eius excellentem in iure ciuili memoriam atque ſcientiam. cum enim laudare Trebatium Cicero coepiſſet, adiunxit ea, quae in eius laudibus ita prima ſunt, vt quaſi familiam ducere et excellere videantur. laudatur enim, et neceſſaria in primis eſt, in iuriſconſulto memoria; ſine qua ſcientia non conſiſtit: nec tamen memoria ſola laudem habet, ſed ita, ſi cum intelligentia coniungatur: ex vtraque enim fit ſcientia. itaque poſt memoriam adiunxit Cicero ſcientiam, vt optimum iuriſconſultum deſcriberet. Quod ad loquendi genus attinet, confirmatur exemplo lib. 4. de Fin. c. 16. *Primum*, inquit, *illud vide, grauiſſimam illam veſtram ſententiam, quae familiam ducit, honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum: honeſteque viuere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in vna virtute conſtituunt finem bonorum.* Et Phil. 5. c. 11. *Lucius frater eius, vtpote qui peregre depugnauit, familiam ducit.* Translatio ab iis, qui ceteros ducunt, quia poteſtate, aut honore, ſcientiaue antecellunt.

In iure ciuili ſingularis memoria] Neceſſariam eſſe iuriſconſultis memoriam, et eorum maxime propriam, oſtendit lib. 1. de Orat. c. 28. cum ait: *In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiae philoſophorum, verba prope poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragoedorum, geſtus paene ſummorum actorum eſt requirendus.*

Tribunatum] Militum. qui, poſt conſulem et legatos, honor in caſtris erat maximus, et poſt eum praefectura equitum, de qua ſequitur mentio. vide quae de tribunis militum diximus lib. 5. epiſt. 20.

Certum nomen] Modeſtiam ſeruat, quia nihil petit nominatim: et plus tamen petit, quam ſi nominatim peteret: quia nihil eſt, quod a Caeſaris beneuolentia et liberalitate exſpectari non poſſit.

Peto] Repetit hoc verbum elegantiae cauſſa, ſimiliter vt lib. 5. ad Attic. epiſt. 15. *Denique haec non deſidero; lucem, forum, vrbem, domum, vos deſidero.*

Gloriolae] Quaſi non omnino verae ac ſolidae gloriae ſint inſignia vel tribunatus, vel praefectura, ſed aliquam tamen gloriae imaginem habeant.

De manu, vt aiunt, in manum tuam iſtam] Curam ſuam et cupiditatem ornandi Trebatii ſignificat; quia, non contentus eo, quod dixerat, *mitto ad te Trebatium*, ſubiungit, *totum hominem tibi trado:* plus eſt enim *tradere*, quam *mittere*. idque etiam atque etiam magis exprimitur hoc addito, *de manu, vt aiunt, in manum tuam.* quod vero intulit, *iſtam*, ex laude Caeſaris beneuolentiam quaerit: quod ipſum Trebatii cauſſa facit. Ingenioſe autem, quia dixerat, *in manum tuam*, de victoria et fide ſubiunxit: manus enim et victoriam parit, et fidem promittit. quod verumque oſtenditur in orat. pro Deiot. c. 3. *Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, et in proeliis, quam in promiſſis et fide firmiorem.* Terentius de fide, in Andr. Act. 1. Sc. 5. v. 54.

Quod ego te per hanc dextram
oro, et ingenium tuum.

Nec

Nec ab re fides hic in Caeſare laudatur: ſed exigitur quodam modo, vt quem ad ſe mitti voluerit, eum pro ſua fide tractet. ſcripſerat enim, *ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem.*

Simus FRN. *Sumus enim putidiuſculi*] Excuſat ſe, quod in Trebatio commendando plura verba conſumpſerit, quam Caeſaris humanitas patiatur. *Putidum* appellat Cicero, in quo nimia diligentia reprehendi poſſit, vt lib. 3. de Orat. c. 11. *Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari diligentius.* Et lib. 1. de Offic. c. 37. *Litterae neque expreſſae, neque oppreſſae, ne aut obſcurum eſſet, aut putidum.* Vidi ſcriptum in quibusdam antiquis libris, *blandiuſculi:* ſed in plerisque, *putidiuſculi:* quod magis probo. et fortaſſe, *blandiuſculi*, gloſſema fuit.

Quamquam FRN. *Quam per te vix licet*] Non vis me tam diligentem eſſe in eo commendando, quem et ſcis diligi a me non mediocriter, et vides mitti ad te inuitatu etiam tuo. dicit autem, *vix licet:* quod quaſi medium eſt inter *licet*, et, *non licet.* ita excuſat ſuam diligentiam, et eam tamen parum neceſſariam oſtendit.

Verum, vt video, licebit] Accipies in bonam partem officium meum: non tibi moleſtiam afferet haec noſtra, quamuis nimia, in Trebatio commendando diligentia.

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Trebatium, deſiderium vrbis vix ferentem, hortatur, vt vrbis vrbanitatisque curam et memoriam, quaſi quasdam ineptias, abiiciat; operamque det, vt, quod ei ab vrbe diſcedenti propoſitum fuerat, id aſſiduitate et virtute conſequatur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Legitima] Vſitata, vt quae lege fiunt.

Cum aliquo inſigni indicio meae erga te beneuolentiae] Id, *more Romano commendare*, dicitur epiſt. 5. et 18.

Vrbanitatis] Hic *vrbanitas* non eſt virtus, ſed pro rebus vrbanis accipitur, quarum deſiderio Trebatius flagrare ſe ſignificauerat. epiſt. 17. *Mihi interdum leuis in vrbis vrbanitatisque deſiderio videbare.*

Quo conſilio profectus es] Profectus erat eo conſilio, vt beneuolentiam Caeſaris aſſiduitate et virtute adipiſceretur.

Medeae] Hunc locum vir excellentis ingenii Angelus Politianus primus illuſtrauit. nam illud, *quae Corinthum arcem altam habebant; et matronae opulentae optimates;* et quae ſequuntur, recte vidit ex Ennio poeta, verborum ordine nonnihil immutato, eſſe ſumpta. Graecos etiam verſus Euripidis, (in Medea 214. ſeqq. ab Ennio conuerſos, adduxit: quos hic ſubſcribere viſum eſt.

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον δόμων,

Μή μοί τι μέμψησθ'. οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν

Σεμνοὺς

Σεμνὺς γεγῶτας, τὺς μὲν ὀμμάτων
ἄπο,
Τὺς δ' ἐν θυραίοις. οἱ δ' ἀφ' ἡσύχυ ποδὸς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο, καὶ ῥαθυμίαν.

Corinthum arcem altam] Vrbs ipſa, Achaiae caput, quam cepit euertitque L. Mummius, Corinthus dicta, arx vero Acrocorinthus; quod editiore loco exſtructa immineret vrbi. hic tamen eodem, quo vrbs, nomine appellatur; quia ſcilicet pars vrbis eſt arx; et poteſt, quod in toto, idem in parte nomen vſurpari. Medeam cum viro ſuo Iaſone Corinthum exſulem deueniſſe, demonſtrat hic locus; et ex ipſa, quae exſtat, Euripidis tragoedia cognoſcitur. habitaſſe ibi diutius, Pindari ſignificat interpres. nam, ἐν τῷ εἴδει ιγ τῶν Ὀλυμπ. vbi Xenophon Corinthius laudatur, ad illa verba v. 74. καὶ τὰν πατρὸς ἀντία Μήδειαν θεμέναν τὸν γάμον αὐτᾷ, interpres haec affert: Μηδείας μέμνηται, ὅτι ἐν Κορίνθῳ κατῴκει, καὶ ἔπαυσε Κορινθίυς λιμῷ κατεχομένυς, θύσασα Δήμητρι, καὶ νύμφαις Λημνίαις. Alia quoque, vt Pindari verba explanet, adducit idem interpres, vt ſolet obſcuris in locis eſſe varius: verum ea referri ad exſulem Medeam, de qua hic ſermo eſt, mihi non videntur. nam Euripides, et eum ſecutus Ennius, veniſſe Corinthum Medeam exſulem, oſtendunt: interpres autem ille, Corinthum, Aeaetae, Medeae patris, fuiſſe patriam ait, ideoque in laudibus Corinthi Medeam nominari. quod ego abſurdum puto. Plutarchus etiam in Theſeo, veniſſe Medeam Corintho Athenas, auctor eſt.

Habebant] Pro, *habitabant*. Plautus in Bacch. Act. I. Sc. 2. v. 6. *Quis iſtic habet?* Et Varro lib. 4. de L. L. *Ciſpius mons, vbi aeditumus habere ſolet.* Et L. 12. D. de ſeru. praed. vrban. *Quidam Iberus, qui habet poſt horrea mea.*

Optimates] Nobiles, principum virorum vxores. *Optimatem* Cicero deſcribit in orat. pro Sextio c. 45. qui ſe ita gerit, vt ſua conſilia optimo cuique probet; quique nec natura improbus eſt, nec furioſus, nec malis domeſticis impeditus. hic propter opes et claritatem familiae dicuntur *optimates*.

Manibus gypſatiſſimis] Verbum opinor Ennianum, pro *candidiſſimis*. nam Ciceronem ita locutum, numquam crediderim. in hac quidem, quae exſtat, Euripidis Medea gypſatarum manuum nulla mentio.

Ne ſibi vitio illae verterent, quod abeſſet a patria] Quaerit excuſationem apud mulieres Corinthias Medea, quod egreſſa domo ſit, id eſt, quod patriam reliquerit. id enim ſequentes duo verſus indicant. vtrum autem Euripidis verba, vnde hoc Ennius transtulit, id ipſum ſignificent, an errauerit Ennius, et eum ſecutus Cicero; dubitari fortaſſe poteſt, e doctorum hominum ſententia. nos tamen, qui Ciceronem interpretamur, diſputare de Euripidis mente non debemus: illud quidem, ἐξῆλθον δόμων, de patria, non de priuatis aedibus, Ciceronem intellexiſſe, ſatis conſtat: quemadmodum et epiſt. 5. *Vt eum, meis omnibus ſtudiis, beneficiis quam ornatiſſimum, domum reducerem.* Et epiſt. 17. *Domum redire properabas.* Et epiſt. 30. *Te nec hortor, nec rogo, vt domum redeas.* Iam illud, *domi foriſque, domi militiaeque*, quam ſaepe

ſaepe dicatur, omnes norunt. Nec ſane video, ſi, ἐξῆλθον δόμων, de priuatis aedibus accipiatur; cur mulieres Corinthias Medea rogaret, vt ſibi ignoſcerent, quia prodiiſſet; cum earum nomine, vt prodiret, rogata iam eſſet. Apte vero dicitur: ne mihi vitio detis, quod ex patria diſceſſi: quando, idem qui fecere, multi gloriam ſunt aſſecuti. vt verbum σεμνὸς, Ennius verterit, *qui rem ſuam et publicam bene geſſere:* recte fortaſſe: cum σεμνὸν, tam ad laudem, quam ad infamiam referatur: vt exempla, non modo quae Suidas collegit, verum alia quoque non pauca demonſtrant. nam, quod in hoc ipſo Euripidis loco, σεμνὸς, idem Suidas accepit pro ὑπερηφάνους, id eſt, arrogantes: equidem, quod ad me attinet, ſequor libentius veterem poetam Ennium, quam recentiorem Grammaticum Suidam: cum praeſertim Cicero noſter, qui Euripidis verba et videre potuit, et, opinor, vidit, Ennii ſententiam probauerit.

Nam multi ſuam rem — ſunt improbati] Duo videntur eſſe verſus: nec tamen, quae menſura ſit, apparet. itaque vir acuti ingenii diſtinguendum ita cenſuit:

—— *Nam multi ſuam*
Rem bene geſſere, et publicam patria procul:
Multi, domi qui aetatem egerunt, propterea
Sunt improbati. —— .

in quo aſſentirer, niſi viderem ſcriptum eſſe in omnibus antiquis libris, *qui domi aetatem agerent;* non, *domi qui aetatem egerunt.* itaque tentare volui, an alia ſit probabilior, id eſt ab antiquis libris minime diſſentiens, diſtinguendi ratio. occurrit autem haec:

Nam multi ſuam rem bene geſſere, et publicam
Patria procul: multi, qui domi aetatem age-
Rent, propterea ſunt improbati.

Primi verſus pes ſecundus, *ti ſuam,* ſpondeus eſt, more ſatis noto, ex tragicorum comicorumque conſuetudine. in ſecundo verſu extremam ſyllabam transfero ad menſuram tertii: quemadmodum dixit Virgilius lib. 1. Georg. v. 295.

Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis vndam trepidi deſpumat aheni.

translata ad ſequentem verſum poſtrema ſyllaba. et Catullus carm. 40.

Quaenam te mala mens, miſelle Rauide,
Agit praecipitem in meos iambos?

Et Horatius lib. *1.* Carm. od. 2. v. 18.

—— *Vagus et ſiniſtra*
Labitur ripa (Ioue non probante)
Vxorius amnis:

cum primam ſyllabam, *V*, transferri neceſſe ſit ad ſuperiorem verſum: quod apud comicos ac tragicos, quorum eſt maior licentia, vſitatum fuiſſe, negari non poteſt. Nam illud in eodem verſu, *qui domi,* dactylum eſſe, nemo, opinor, ignorat: licet in verbo, *domi,* ſecunda ſyllaba produci ſoleat. hic enim idem accidit, quod in illo Virgilii ecl. 8. v. 108.

Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?

quo

quo loco non modo omittitur ſynaloephe, verum etiam quae ſua natura producitur ſyllaba, ob ſequentem poſterioris verbi vocalem contrahitur; et fit dactylus, *an qui a.* Sic idem poeta lib. I. Georg. v. 281.

Conati ter ſunt imponere Pelio Oſſam.

Et lib. 5. Aen. v. 261.

Victor apud rapidum Simoenta ſub Ilio alto.

Et lib. 6. v. 507.

Nomen et arma locum ſeruant: te, amice, nequiui
Conſpicere. ——

Antiquior etiam poeta Lucretius lib. 5. v. 75. dixit:

Pectora, terrarum qui in orbi ſancta tuetur.

Nec ſimplices modo vocales, ſed diphthongi quoque naturam mutant, vt lib. 4. Georg. v. 461.

—— *Flerunt Rhodopeiae arces.*

Et lib. 3. Aen. v. 211.

Inſulae Ionio in magno. ——

Ceteris cauere] Cum iuriſconſultus ſis: iuriſconſultorum enim eſt, aliis cauere. idem iocus epiſt. 10. *In re militari multo es cautior, quam in aduocationibus.* Et lib. 3. epiſt. I. *L. Valerium, iureconſultum, valde tibi commendo: ſed ita etiam, ſi non eſt iuriſconſultus. Melius enim ei cauere volo, quam ipſe aliis ſolet.* Et ad eundem Trebatium Topic. c. I. *Cum tu mihi meisque multa ſaepe cauiſſes.* Et lib. 2. de Offic. c. 19. *In iure cauere, conſilio iuuare, atque hoc ſcientiae genere prodeſſe quam plurimis, vehementer et ad opes augendas pertinet, et ad gratiam.*

Didiciſti] A legibus, et iure ciuili.

In Britannia] Iuiſſe Trebatium, vel iturum cum Caeſare in Britanniam, Cicero arbitrabatur. non iuiſſe conſtat ex epiſt. 10. et 14.

Ab eſſedariis] Iis, qui pugnant ex eſſedis. epiſtola ſequenti: *Eſſedum aliquod ſuadeo capias.* Epiſt. 10. *Neque ſpectare eſſedarios.* Et Caeſar de Britannis ita loquitur lib. 5. de bell. Gall. c. 9. *Illi equitatu, atque eſſedis ad flumen progreſſi, ex loco ſuperiore noſtros prohibere, et proelium committere coeperunt.* Et paullo poſt c. 15. *Equites hoſtium eſſedariique acriter proelio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt.* Videntur et apud Belgas eſſeda fuiſſe. Virgilius lib. 3. Georg. v. 204.

Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.

Romae quoque, vt peregrina per luxum ſaepe amamus, eſſedo vtebantur ditiores. Phil. 2. c. 24. *Vehebatur in eſſedo tribunus plebis.*

Decipiaris] Turpe eſt iuriſconſulto decipi; cum ipſe, ne alii decipiantur, ſua ſcientia praeſtare ſoleat. caue igitur, ne te laedant.

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe nequit, (non quit ERN.) *nequidquam ſapit*] Quaerendum eſt, cuius poetae Latini ſit hic verſus, ex quo poeta Graeco translatus, ex qua fabula. Verſus eſt Ennii. dixit enim Cicero lib. 3. de Offic. c. 15. *Haec eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant. ex quo Ennius, nequidquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſi prodeſſe nequiret.* Graecum autem Euripidis verſum conuertit Ennius, recitatum a Cicerone in epiſtola ad Caeſarem lib. 13. 15.

Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

Ex

Ex Medea tragoedia ſumptam eſſe hanc ſententiam, quis dubitet? cum dicat Cicero: *et, quando Medeam agere coepi, illud ſemper memento: Qui ipſe ſibi, etc.* Nunc ſcrupulus remanet, ſane moleſtus et difficilis. nam in hac, quae extat, Euripidis Medea non reperitur hic verſus: vt neceſſe omnino videatur, vel ex altera eiusdem Euripidis Medea ſumptum eſſe, vel duos Euripides fuiſſe, qui Medeam conſcripſerint. Duas fuiſſe eiusdem Euripidis Medeas diſerte nemo dixit, quod equidem ſciam: contra, potius vnam fuiſſe, oſtendit Suidas, cum de Nephrone ait: ὃ φασὶν εἶναι Εὐριπίδου Μήδειαν. Praeterea, ſi duas idem ſcripſiſſet, notaſſet vtramque inſcriptione diuerſa, vt in Iphigenia fecit, et Sophocles in Oedipo, Aeſchylus etiam in Prometheo. Interpres etiam Ariſtophanis in eo loco eius comoediae, quae inſcribitur, Εἰρήνη, v. 1012. Εἶτα μονῳδεῖν ἐκ Μηδείας: Ὀλόμαν, ὀλόμαν ἀποχειρωθείς: vnam videtur [illegible] Euripidis Medeam, quae [illegible]. ſubiungit enim: Μήποτε [illegible] Εὐριπίδου Μηδείας παραγράφει [illegible]. ὢ δύστηνος ἐγὼ, μελέα τε [illegible], [illegible] ἂν ὀλοίμαν; Rurſus, oritur coniectura de duabus non modo, quia non eſt, vt dixi, verſus hic in ea, quae nunc eſt in manibus, Medea; ſed etiam quia Stobaeus Euripidem bis appellat in Medea, recitatque verſus, qui ab hac abſunt tragoedia, quam nouimus, quos etiam ſubſcribam:

Π[illegible]λ' ἐν κακοῖσι θυμὸς εὐνηθεὶς ὀργᾶ,
Μεγαλόσπλαγχνος δυσκατάπαυστος ψυχὴ δηχθεῖσα κακοῖσι.

Et alio loco:

Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλάκις
Ἥλειω προσίζει φίλτρα τοῦ φῦσαι τέκνα.

Latini quoque veteres Grammatici modo Ennii Medeam ſimpliciter, modo Medeam Exſulem appellant. in quo quaerendum, ſi ſunt duae Medeae, vtra ſit, quae vocatur *Exſul.* Sane Nonii teſtimonio Exſul videtur ea, quam ab Euripide ſcriptam habemus. quis enim non videt, duos illos verſus,

Antiqua, herilis, fida cuſtos corporis,
Quid ſic ante aedes exanimata eliminas?

quos ex Ennii Medea Exſule recitat Nonius, ex illo Euripidis loco v. 49. translatos eſſe?

Παλαιὸν οἴκων κτῆμα δεσποίνης ἐμῆς,
Τί πρὸς πύλαισι τήνδ' ἄγουσ' ἐρημίαν,
Ἕστηκας, αὐτὴ θρεομένη σαυτῇ κακά.

Ecce aliud eiusdem Nonii de Medea Exſule, ab Ennio conſcripta, teſtimonium:

Nam ter ſub armis malim vitam cernere,
Quam ſemel modo parere.

Eadem ſententia legitur in Euripide v. 250. his elata verbis:

Τρὶς ἂν παρ' ἀσπίδα
Στῆναι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον, ἢ τεκεῖν ἅπαξ.

Accedit Probus, et Eclogarum Virgilii antiquiſſimus, et idem eruditiſſimus interpres. is ex Ennii Exſule Medea adducit hos verſus:

Iuppiter, tuque adeo ſumme Sol, qui res omnes inſpicis,
Quique tuo lumine mare, terram, ac caelum contines, inſpice

Hoc

Hoc facinus: priusquam fiat, prohibe ſcelus.

Quod ex Euripide v. 1252. mutatione quadam, Ennio vſitata, conuerſum eſt: ait enim chorus:

> Ἰὼ γᾶ τε, καὶ παμφαὴς ἀκτὶς
> Ἀελίου, κατείδετε, εἴδετε τὰν
> Ὀλομέναν γυναῖκα, πρὶν φονίαν
> Τέκνοις προσβαλεῖν χέρ᾽ αὐτοκτόνον.

Praeterea videtur Iaſon poſt interfectum a filiabus, fraude Medeae, Peliam, Theſſaliae regem, Corinthum vna cum Medea profugiſſe, ibique aliquandiu, tamquam exſulem vixiſſe. atque ipſe querenti Medeae, quod, ſe repudiata, Glaucam, Creontis filiam Corinthii regis, duxiſſet vxorem, factum ſuum excuſat his verbis:

> Τί τοῦδ᾽ ἂν εὕρημ᾽ εὗρον εὐτυχέστερον,
> Ἢ παῖδα γῆμαι βασιλέως, φυγὰς γεγώς.

Medeae quoque nutrix, initio fabulae v. 11. exſulium herae ſuae nominat, haec dicens:

> Ἁνδάνουσα μὲν
> Φυγῇ πολιτῶν, ὧν ἀφίκετο χθόνα.

Et alibi. Argumentum igitur Medeae, quae exſtat, poſt ipſius Medeae fugam ex Theſſalia, natum videtur, vt exſul vere nuncupari poſſit. Quod ſi haec Euripidis Medea, quam omnes norunt, Exſul eſt: cur eadem non vocatur Exſul a Donato et Priſciano, verſus illos ex Ennii Medea recitantibus?

> *Vtinam, ne in nemore Pelio ſecuribus*
> *Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.*

et quae ſequuntur. Qui verſus hanc aggredientibus legere occurrunt primi. Et apud Nonium appellatur Ennius in Medea, Exſulis cognomine praetermiſſo: verbaque illa ipſius Medeae ſubiunguntur ſuos liberos ad complexum inuitantis:

> *Saluete, optima corpora: certe manus veſtras, meaſque accipite.*

Quem locum ex illo Euripidis v. 1070. conuerſum eſſe, licet non plane Graecis Latina reſpondeant, ſatis liquet:

> Προσειπεῖν βούλομαι· δότ᾽ ὦ τέκνα,
> Δότ᾽, ἀσπάσασθε, μητρὶ δεξιὰν χέρα.

Quare in Exſulis Medeae cognomine, modo addito, modo omiſſo, cum tamen eadem tragoedia ſignificetur, valde conturbor. Quod ſi obſcura difficilique in re ſententiam licet dicere: crediderim omnino, duas fuiſſe, quas conuertit Ennius, Graece ſcriptas Medeas, non ab eodem Euripide, vt ſatis iam videor probaſſe; ſed vnam ab Euripide maiore, quae exſtat, alteram ab Euripide minore, qui ex maioris fratre natus eſt. nam Suidas haec prodidit: Εὐριπίδης, τραγικὸς, τοῦ τραγικοῦ, τοῦ προτέρου ἀδελφιδοῦς, ὡς Διονύσιος ἐν χρονικοῖς. δράματα αὐτοῦ ταῦτα, Ὀρέστης, Μήδεια, Πολυξένη. Et Cicero, cum illum verſum Μισῶ σοφιστὴν, tribuit Euripidi, de poſteriore alterius Euripidis Medea, quae deſideratur, locutus eſt: quam cum videret, Euripidis nomine inſcriptam, non quaeſiuit homo, ad maiora natus, duone, an vnus fuiſſet Euripides; et vtrum, quae tunc erant duae Medeae, ab vno maiore Euripide, an a duobus factae eſſent: ſatis habuit, Euripidem nominare, cuius erat ille verſus. Sunt igitur duae Medeae Graece ſcriptae, quarum alteram habemus integram: ex altera, quae amiſſa eſt, verſus

verſus quosdam, praeter proxime nominatum, ponit Stobaeus: duae item Latinae, vtraque ab Ennio conuerſa; quarum ex priore ſunt illi verſus:

Nam multi ſuam rem bene geſ-
ſere, et publicam patria procul,
Multi, qui domi aetatem age-
rent, propterea ſunt improbati.

et illi,

Vtinam, ne in nemore Pelio:

et quos praeterea iam recitaui: qui reperiuntur omnes in Euripidis Graeca peruulgata. Ex poſteriore autem, praeter illum,

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe ne-
quit, nequidquam ſapit;

qui de Graeca, quam nobis ademit temporis iniuria, translatus eſt, alii quoque ſunt, vt ille apud Varronem et Diomedem,

Quis tu es mulier, quae me in-
ſueto nuncupaſti nomine?

et ille, quem idem Varro ponit,

Contempla, et Cereris templum
ad laeuam adſpice.

et qui eſt in Nonio,

Sol qui candentem in caelo ſub-
limat facem.

et qui apud eundem:

Vtinam, ne vnquam me de cor-
dis cupido corde pedem ex-
tuliſſe.

et alio loco:

Fructus verborum aures aucu-
pauit.

Item alibi:

Adſta, atque Athenas, antiquum,
opulentum opidum, contem-
pla.

Qui verſus cum in Ennii Medea nominentur, ab hac tamen Medea Graeca, quae integra legitur, abſunt omnes. Hic poſſet aliquis credere, vnam ab Ennio Medeam de Graeco in Latinum ſermonem translatam, alteram vero ab ipſo confectam; idcoque verſus illos non reperiri in Graeca, quae hodie in manibus eſt. Infirmat nam opinionem illa ratio, quod is Ennii verſus,

Qui ipſe ſibi ſapiens prodeſſe ne-
quit, nequidquam ſapit,

tamquam verſus Euripidis agnoſcitur a Cicerone, vt ſupra docuimus. Medeam praeterea ſcripſere inter Graecos Euphorion et Sophocles: de quibus Ariſtophanes Grammaticus, πρῶτος, inquit, Εὐφορίων, δεύτερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης. Scripſit et Neophron; ex qua luculentos admodum verſus, ex perſona interfecturae filios Medeae, recitat Stobaeus: item Melanthius, vt interpres Ariſtophanis demonſtrat. De Latinis autem, praeter Ennium, Attius Medeam fecit, ſecutus fortaſſe Euphorionem, aut Sophoclem, aut Neophronem, aut minorem etiam Euripidem. nam, vt apparet, maiorem, cuius tragoediam habemus, in aliqua parte potuit imitari, in toto argumento certe non potuit: quippe cum hic a Glaucae nuptiis et Medeae ira, Attius autem a profectione Argonautarum ſuam tragoediam ſit exorſus: recitat enim Cicero lib. 2. de Nat. deor. c. 35. verſus illos Attianos de Argo naui, qua delecti heroes cum Iaſone, vellus aureum petente, vehebantur:

— — Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſo-
nitu, et ſpiritu:
Prae ſe vndas voluit: vertices
vi ſuſcitat, etc.

Ex qua Attii tragoedia ſint hi verſus, Priſcianus oſtendit, quod omiſit Cicero: ait autem eſſe ex Medea. Quartam tragoediam de Medea ſcriptam a Pacuuio, ne quis credat. nam, etſi apud Nonium ſaepe appellatur, *in Medea:* tamen vbique veteres libri habent, *in Medo:* quod eſſe rectius, minime dubito. fuit enim filius Medeae Medus: tragoediaeque de eo a Pacuuio conſcriptae, Feſtus ter, Cariſius bis, teſtimonium afferunt. Quod attinet ad menſionem verſus: ego nihil deſidero: nec video cauſſam, cur nonnulli legere maluerint, *prodeſſe non quit:* cum praeſertim antiqui libri, quibus quidem vtor, omnes ſine vlla varietate habeant, *nequit.* Eſt autem tetrameter catalecticus, e ſeptem pedibus, et vna ſyllaba, quae trocheum, extremum pedem, ſequitur, hoc modo, *Qui ip* — ſpondeus eſt; *ſe ſibi,* tribrachus; *ſapiens,* anapaeſtus; *prodeſ-* ſpondeus; *ſe nequit,* anapaeſtus; *ne quid-* ſpondeus; *quam ſa-* trochaeus; *pit,* vltima ſyllaba, propter quam Catalecticus dicitur verſus. deeſt enim altera ſyllaba, quae ſi adeſſet, octonarius eſſet integer, et diceretur, Acatalecticus. Sunt, qui diſtinguant, legantque ſic: *Qui ipſus ſibi Sapiens prodeſſe non quit, nec quidquam ſapit.* Quos neque reprehendo, neque ſequor: hoc tantum dico, me nondum in vllo vetere libro, *ipſus,* pro *ipſe,* hoc in loco ſcriptum animaduertiſſe. Etiam illud confirmo: vbi ipſi legunt, *non quit,* in meis antiquis eſſe, *nequit.* At ſenarius eſſe non poteſt, ſi legatur, *nequit.* Intelligo: et mutationis hanc opinor fuiſſe cauſſam. Sed in tragoedia, aut comoedia, non ſolis ſenariis locus eſt. Eodem modo lib. 3. de Offic. c. 15. dixit Cicero: *Ex quo Ennius, nequidquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſi prodeſſe nequiret.* Sic enim eſt in libro viri integerrimi, et incredibili quadam ingenuarum artium doctrina referti, Gulielmi Sirletti, non, *non quiret,* vt ipſi dicunt eſſe in ſuis exemplaribus. Quod ſi ita eſſet in omnibus, non tamen admodum mouerer; nec putarem, fracti et diſſoluti verſus teſtimonio, mutationem in verſu integro beneque conſtituto, qualis eſt in hac epiſtola, faciendam eſſe. Quod ad ſententiam attinet, ſimilem animadvertimus apud Iſocratem, ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν· Ὁ μηδὲν ὢν αὑτῷ χρήσιμος, οὐδ᾽ ἂν ἄλλον φρόνιμον ποιήσειεν.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Studium ſuum in commendando Trebatio ſignificat: monet, vt aſſiduam Caeſari operam nauet, ab eius liberalitate exſpectet omnia. Eodem anno.

EXPLANATIO.

In Britannia] Putat in Britanniam iuiſſe Trebatium, aut certe brevi eſſe iturum. Idem exiſtimat epiſt. 8. non iuiſſe tamen, cognoſcitur ex epiſt. 10. et 14. et 16. et 17.

Nihil

Nihil neque auri, neque argenti] Lib. 4 ad Attic. epiſt. 16. *Illud iam cognitum eſt, neque argenti ſcripulum eſſe vllum in illa inſula, neque vllam ſpem praedae, niſi ex mancipiis.*

Ad nos quam primum recurras] Iocatur. nam omnino vult ab ipſo Caeſare Trebatium exſpectare omnia: quod ex epiſtolae clauſula cognoſcitur.

Sin autem] Dubitatio videtur: ſed affirmatio eſt per dubitandi ſpeciem inducta. quaſi dicat: cum vero ſine Britannia id, quod volumus, aſſequi poſſimus; perfice, etc.

Tuus pudor] Epiſt. 5. *Pudentiorem eſſe neminem.* Et epiſt. 17. *Saepe etiam, quod a te alieniſſimum eſt, ſubimpudens videbare.*

Imperatorem] De hoc nomine ſupra diximus. infra etiam imperator Caeſar vocatur, epiſt. 17.

Aetatem opportuniſſimam] Rebus gerendis, et conciliandae tibi imperatoris beneuolentiae.

Singularem] Vel totum, quo vſus eſt in multis ad Caeſarem litteris, officium ſignificat: vel illam notat epiſtolam, qua Caeſari Trebatium more Romano commendavit. epiſt. 5. et 10.

Vnum timendum] Adſunt enim cetera. epiſt. 8. *Quin tu vrges iſtam occaſionem et facultatem, qua melior numquam reperietur?* Similis ſententia epiſt. 17.

Ne ipſe tibi defuiſſe videare] Epiſt. 9.

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Quid Caeſar ad ſe de Trebatio ſcripſerit, quid ipſe Caeſari reſponderit, officioſe ſignificat. deinde Trebatium quaſi molli brachio reprehendit, quia delatum a Caeſare tribunatum militum recuſauerit: hortaturque, vt in occaſione et facultate optima ſibi ne deſit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Liberalitatis] Plus in officio, quam ſtudio, plus in liberalitate, quam officio, continetur.

Tribunatus] Militum: quem Caeſar honorem, cum vacatione militarium onerum, Trebatio detulerat. Eſt autem, vt diximus iam, in caſtris prima dignitas conſulis, altera legatorum, tertia tribunorum militum, quarta praefectorum equeſtrium turmarum, quinta centurionum, deinceps minorum ordinum.

Vacerra] Cognomen eſt Romanae familiae. Accuſabo te, inquit, apud amicos tuos. Videntur fuiſſe iuriſconſulti, Vacerra, Manilius, Cornelius: vt infra cognoſcitur epiſt. 9.

Manilio] Epiſt. 10.

Cornelio] *Q. Cornelio* epiſt. 17.

Nihil audeo dicere] Ne magiſtrum offendam, reprehenſo diſcipulo. A Cornelio ius ciuile Trebatius didicerat: vt, ſine praeceptoris culpa, ſtultus eſſe non poſſet. L. 2. §. 45. D. de orig. iur.

Sapere] Tu autem ſtultus es. itaque nec magiſter videtur ſapere.

nam a ſapientibus magiſtris inſipientes diſcipuli fieri non ſolent.

Quin tu vrges] Cur non vrges? modus loquendi Ciceroni familiaris.

Occaſionem et facultatem] Plus eſt *facultas*, quam *occaſio*. nam facultas, poſſe rem fieri, demonſtrat; occaſio ſuadere videtur, vt fiat.

De illo Preciano iureconſulto] Qui erat apud Caeſarem gratioſior, vt videtur, quam Trebatius; cum ipſum Trebatium ei Cicero commendet. Praeciorum gens Romae fuit, vnde Praecilii. fortaſſe hic ex Praeciis in aliam familiam adoptione tranſierat.

Gratias agere] Quia ſuo te iuverit officio. quod cum ignoraret Cicero, ſubiunxit: *de eo quid ſit, cura, vt ſciam.*

Veſtras] Opinatur in Britanniam cum Caeſare iuiſſe Trebatium, vt epiſt. 7. non iuit tamen. epiſt. 10. 14. 16. 17.

Britannicas] Litterae nominantur a loco, vnde dantur; vnde *Olbienſis epiſtola*, lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Epiroticae litterae*, lib. 12. ad Attic. epiſt. 53. *Britannicae*, lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1.

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Litterarum officium a Trebatio requirit: monet, ne reditum in vrbem praepropere cupiat.

EXPLANATIO.

Hiematurus] Hiemabant legiones diuerſis in locis, vt commodius vtiliusue putabat imperator. quod, Caeſaris commentarios qui legerit, animaduertet.

Propter eius occupationes] Soleo, quam maxime poſſum, ad antiquorum librorum teſtimonium opiniones meas accommodare. itaque olim, cum in nullo vetere libro hoc verbum, *occupationes*, reperirem; deſiderari Graecum aliquid, aut mendoſum eſſe locum exiſtimaui: quod etiam nunc arbitrarer, niſi viderem in quattuor veteribus libris diſerte ſcriptum eſſe, *occupationes*. idque rectum puto. notae ſunt autem, et nominantur ſaepe in his epiſtolis occupationes Caeſaris Gallico bello, omnium maximo. Nam, quod a multis hoc verbum abeſt antiquis libris: non eſt, cur miremur. nota librorum varietas eſt: ex varietate autem, quod ſpeciem veritatis maiorem prae ſe ferat, id eligimus in emendando; ſi modo veritatem ipſam potius, quam coniecturas noſtras, amamus. *Luctum* autem, quod verbum alii ex ingenio repoſuerunt, in vetuſtis libris, cum paene innumerabiles viderim, nondum inueni.

Ad Balbum] Vt eius opera hiemares cum Caeſare. Id Cicero cupiebat, quo facilius in Caeſaris familiaritatem Trebatius perueniret. nam et epiſt. 7. *perfice*, inquit, *vt ſis in familiaribus Caeſaris.*

Tu deeſſe tibi noli] Idem monet epiſt. 7.

Plenior]

Plenior] Ditior. ſic *tenues* dicuntur ii, qui domeſticam rem non habent.

Battara ERN. *Vacerra*] Cum quo ſuauiter viuere ſolebas.

Quid conſtitueris] De manſione vel reditu.

Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidam] Notat hominis ignobilitatem, cuius prope certum nomen ignoretur. propterea cum ironia ſubiunxit, *ſummo genere natus:* et, *terrae filius:* quod in obſcuriſſimi loci homines confertur. itaque lib. I. ad Attic. epiſt. 13. *huic*, inquit, *terrae filio, neſcio cui, committere epiſtolam tantis de rebus non audeo.* Arnobius autem lib. 8. ſic de Saturno: *Terrae et Caeli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus, proditus: vt in hodiernum inopinato viſos*, caelo miſſos; *ignobiles et ignotos*, terrae filios *nominamus.* Omitto, quae alii, vt adagium confirmarent, exempla coniecerunt: ſunt enim in promptu. Luſit in eundem Octauium epiſt. 16. *Oro te, quis tu es?*

Crebro ad cenam inuitat] Ineptum hominem carpit, qui crebro Ciceronem, ſummis honoribus functum, homo ignotus ad cenam inuitaret, quia ſciret eſſe Trebatii, communis amici, familiarem.

Non potuit perducere] In quo habuit Cicero rationem ſuae dignitatis, quam non habebat, cum eum crebro inuitaret, Octauius.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Obiicit haec Trebatio vitia per iocum, ambitionem, inſcitiam, paupertatem, timiditatem: deinde petit, vt quam primum ſignificet, quid profecerint litterae ad Caeſarem de eo diligenter ſcriptae; et omnino de toto ſtatu ſuo conſiliisque omnibus certiorem ſe faciat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Valde iureconſultum videri] Hoc ſignificauerant litterae Trebatii: in quo notat eius ambitionem Cicero.

Aliquid ſapere] Quaſi nihil ſapere Romae videretur, vbi peritiores plurimi eſſent.

Peritior te] Laudare videtur, et vituperat. nam in Britannia iuris ciuilis nulla peritia. quis igitur eum laude dignum putet, qui ſapere videtur inter ſtultos, aut eſſe doctus inter ignaros litterarum? ea demum vera laus eſt, cuius praeſtantia cognoſcitur ex comparatione ſimilium. itaque nec Homerus Achillem cum ignauo, ſed cum omnium Troianorum fortiſſimo Hectore committit: et Virgilius certamen facit inter Aeneam et Turnum; vt, ſuperato Turno, cui primas fortitudinis partes tribuit, magis Aeneam extollat. Alterum igitur hoc eſt, in quo Trebatium tamquam imperitum irridet.

A te inuitatus] Dupliciter hoc accipi poteſt; vel quod in ſuis litteris aperte iocatus erat Trebatius; vel quod magni ſe a Caeſare aeſtimari dixerat: quo ſe ad riden-

dum eſſe inuitatum Cicero demonſtrat; quaſi eius gloriolam ridere merito poſſet. huic ſententiae congruunt ea, quae ſtatim ſequuntur.

Vltro te etiam arceſſiturum ab eo] Id ſcripſerat Trebatius: ideoque iocans Cicero reſpondit, *intellexi, te Caeſari noſtro valde iureconſultum videri.* *Vltro* et cum verbis actionem ſignificantibus iungitur, vt, *vltro ad me venit, vltro ſe mihi obtulit*; cuius generis exempla ſatis patent; et cum verbis, quae patiendi notionem continent; quo modo dixit Cicero orat. 3. in Catil. c. 9. *Vt homines Galli ex ciuitate male pacata, — ſpem imperii et rerum ampliſſimarum vltro ſibi a patriciis hominibus oblatam negligerent.* Et Caeſar lib. 5. de bell. Gall. c. 40. *Ipſe Cicero, cum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat; vt vltro militum concurſu, ac vocibus ſibi parcere cogeretur.* Et Terentius in Adelph. Act. 4. Sc. 3. v. 3.

> *Niſi ſi me in illo credidiſti eſſe hominum numero, qui ita putant;*
>
> *Sibi fieri iniuriam vltro, ſi quam fecere ipſi expoſtulant.*

Occupationem] Venit in mentem nonnullis, legendum, *occupationes*, contra veteres omnes libros, et conſuetudinem Latinae linguae. nam *occupatio*, quamquam ſingulare nomen, multarum tamen rerum curam aeque complectitur, vt *occupationes*. epiſt. 17. *Si qua te forte res aliquando offenderit, cum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit viſus, perferto.* Lib. 5. epiſt. 12. *Poteſt mihi denegare occupatio tua.*

Adſpirare non poſſunt] *Adſpirare*, pertinet ad ea, quae conſequi nequimus. lib. 2. ad Attic. epiſt. 24. *Caeſar Vettium in Roſtra produxit; eumque in eo loco conſtituit, quo Bibulo conſuli adſpirare non liceret.* In Bruto c. 21. *Ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt.* Eodem ſpectant reliqua Ciceronis exempla.

Ne frigeas in hibernis] Quia Trebatius hiemabat, hinc occaſionem iocandi ſumit Cicero. *Frigere* autem eſt, nihil agere: nam actio calefacit. Metuo, inquit, ne non optime tecum agatur; quandoquidem opera tua Caeſar in bello non vtitur. Coelius lib. 8. epiſt. 6. *Quod tibi ſupra ſcripſi, Curionem valde frigere; iam calet.*

Camino luculento vtendum cenſeo] Caminus non idem apud nos eſt, qui apud veteres. quae enim quaſi gula adſcendentem e foco ignem excipit, et extra tectum educit innocenter, is *caminus* a nobis appellatur. illi modo pro fornace, cui caminus Latine reſpondet, modo pro hypocauſto, interdum pro igne vſurpabant. De fornace Virgilius lib. 3. Aen. v. 580.

> —— *Ruptis flammam exſpirare caminis.*

Iuuenalis ſat. 14. v. 117.

> *Sed creſcunt quocumque modo, maioraque fiunt,*
>
> *Incude aſſidua, ſemperque ardente camino.*

De hypocauſto accepiſſe videtur Galenus lib. 5. de ſanitate tuenda. De camino, quo homines calefiunt, hic Cicero. nam in caſtris, vbi Trebatius erat, fornacibus aut hypocauſtis milites vſos eſſe, veriſimile non videtur. Et Cato de re ruſt.

Abena

Ahena duo, haras decem, focum, ianuam maximam. Eodem ſenſu Horatius lib. I. Serm. ſat. 5. v. 79.

—— Niſi nos vicina Triuici
Villa recepiſſet, lacrumoſo non ſine fumo,
Vdos cum foliis ramos vrente camino.

Et lib. I. epiſt. II. v. 19.

Per brumam Tiberis, Sextili menſe caminus.

De hoc tertio genere, quo caminus noſter vocabulo ſaltem refertur, nec multa, nec ita pauca dicam, vt, qui antiquitate capiuntur, aliqua ex parte contenti eſſe poſſint. Loco et forma differebant a noſtro. non enim, vt nunc, in excauato pariete, quo ſimul cum fumo ignis excipitur, ſed, vt monere videntur exempla, in medio cubiculo hiberno, quod conclaue dicebatur, (nam in aeſtiuis et exhedris focum non fuiſſe, colligitur ex Vitruuio lib. 7. c. 3.) fieri ſolebant. propterea dixit Cato de re ruſt. c. 143. *Focum purum circumuerſum quotidie prius quam cubitum eat, habeat.* Quo modo enim circumuerti focus poſſet, ſi fuiſſet, more noſtro, in excauato pariete? noſtri a lateribus verruntur, a tergo nec poſſunt, nec opus eſt. Et cum ait Columella lib. II. c. I. *Conſueſcat ruſticus circa larem domini, focumque familiarem ſemper epulari:* quid aliud ſignificat, niſi larem et focum, circa quem epularetur familia ruſtica, medium in conclaui locum tenuiſſe? Nunc agatur de forma. Exitum ignis caminus antiquus non habebat. itaque moleſtia fumi vacare non poterat, niſi vel ligna vrerent, quod Cato docuit, amurca illita, vel apertis feneſtris vterentur: quorum alterum impenſae non minimae: alterum qui ferri poſſet, cum per feneſtras, hieme praeſertim, frigori et ventis aditus pateret, non intelligo. Sed certe Horatius, *lacrumoſo non ſine fumo*, cum dixit, exitu caminum caruiſſe demonſtrat. Clarior haec tota res fiet aliorum teſtimoniis: nam vno remanet obſcurior. Columella lib. I. c. 6. *Oleum, quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet. Sed vt calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione caeli, et declinatione: ita non eſt opus ignibus, aut flammis: quoniam fumo et fuligine ſapor olei corrumpitur.* Palladius quoque Columellam, vt videtur, imitatus, lib. I. c. 20. de cella loquens, *olearia*, inquit, *ſi quis maiori diligentiae ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis pauimenta ſuſpendat, et ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore vaporabit: quo ſaepe infectum colore corrumpitur, et ſapore.* Si caminus noſtro ſimilis fuiſſet, quo ignis cum fumo et fuligine excipitur: quid erat, cur ignem remouerent, ne fumus et fuligo ſaporem olei corrumperent? Eodem loco ſubiunxit Columella de vtilitate camini, qui vinariis ſupponatur apothecis. *Apothecae recte ſupponentur iis locis, vnde plerumque fumus earum exoritur: quoniam vina celerius vetuſteſcunt, quae fumi quodam tepore praecoquem maturitatem trahunt.* Et lib. 8. c. 3. de gallinariis: *Iuncta ſint ea furno, vel culinae, vt ad auem perueniat fumus, qui eſt huic generi praecipue ſalutaris.* Quo modo ex culina fumus in gallinarium tranſit, niſi quia per cami-

num adſcenſum ad ſuperiora non habet? Confirmat idem ſubiungens paullo poſt: *Huic autem focus applicetur tam longus, vt nec impediat praedictos aditus, et ab eo fumus perueniat in vtramque cellam.* Iam fuligo non inhaeret hodie quidem tecto, ſed camino. fit enim ex fumo: fumum autem caminus excipit. At Columella lib. 11. c. vlt. tectis eam dicit inhaerere: nimirum quia fumus exitum non haberet. *Fuligo*, inquit, *quae ſupra focos tectis inhaeret, colligi debet.* Et quoniam, ſi fumo exitus non datur, ſequitur, vt nec igni: propterea culinam altam fieri in ruſtica villae parte, vt contignatio careat incendii periculo, iubet idem Columella lib. 1. c. 7. Vitruuius quoque fumum et fuliginem in conclauibus, id eſt in hibernis cubiculis, vitari non poſſe, lib. 7. c. 3. auctor eſt. *Coronarum*, inquit, *aliae ſunt purae, aliae caelatae. Conclauibus, aut vbi ignis, aut plura lumina ſunt ponenda, purae fieri debent, vt eae facilius extergeantur. in aeſtiuis et exhedris, vbi minime fumus eſt, nec fuligo poteſt nocere, ibi caelatae ſunt faciendae.* et eiusdem lib. c. 4. *Tricliniis hibernis non eſt vtilis haec compoſitio, nec megalographia, nec camerarum coronario opere ſubtilis ornatus: quod ea et ab ignis fumo, et ab luminum crebris fuliginibus corrumpuntur.*

Mucio] Iuriſconſulto, de quo L. 2. §. 39. D. de orig. iur.

Manilio] Et hic iuriſconſultus erat. epiſt. 8.

Placebat] Sic infra, epiſt. 17. *Hoc, quemadmodum vos ſcribere ſoletis in veſtris libris, idem Q. Cornelio videbatur.* Solebat enim iuriſconſultorum opinio, praeſertim in re dubia, aliorum teſtimonio comprobari. vnde illa L. 10. §. 1. D. de negot. geſt. *Idque etiam Labeo probat.* L. 11. § 3. D. ad L. Aquil. *Quod et Marcello videtur, et eſt probabilius.* L. 47. §. 4. D. de pecul. *Idque Iuliano videtur.* L. 13. pr. D. de in diem addict. *Celſus quoque lib. 8. Digeſtorum refert, Mucium, Brutum, Labeonemque, et Sabinum ita exiſtimare: ipſe quoque Celſus idem probat.* L. 14. §. 1. D. eod. *Et ita Labeoni et Neruae placet.* L. 1. §. 2. D. de peric. et com. rei vend. *Si dolium ſignatum ſit ab emtore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo contra. quod et verum eſt.* L. 19. §. 1. D. loc. et cond. *Et ita Seruio, Labeoni et Sabino placuit.* L. 17. §. 15. D. de aedil. edict. *Contra placere deberè, Caelius ait: et Labeo probat.* L. 5. §. 1. D. de acquir. rer. dom. *Trebatio placuit.*

Sagis] *Sagum* veſtitus militaris. itaque ſaepe in tumultu aliquo perturbationeque reipublicae, togis depoſitis, ſaga in vrbe ſumpta.

Satis calere] Plus habere negotii, quam vellem. hoc dicit propter allatum antea nuncium de hoſtibus in Britannia vehementer contra Caeſarem pugnantibus.

Cautior] Cauere aliis iuriſconſulti dicebantur. epiſt. 6. et lib. 3. epiſt. 1.

Quam in aduocationibus] Et hic notatur inſcitia: quaſi non optime Trebatius caueret iis, quorum eſſet aduocatus. Quid autem *aduocatus* et *aduocatio* ſit, Aſconius ad Diuin. c. 4. oſtendit his verbis: *Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut*

aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut praeſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negotium ſuſcipit, aut cognitor, ſi praeſentis cauſſam nouit, et ſic tuetur, vt ſuam. Idem ad lib. 1. in Ver. c. 49. *Vel, vti conſulantur, conueniunt aduocati, vel, vt alterutri parti apud arbitros adſint, vel, vt ipſi iudices in rem aliquam capiantur.* Epiſt. 11. *Ego omnibus, vnde petitur, hoc conſilii dederim, vt a ſingulis interregibus binas aduocationes poſtulent.* Et epiſt. 14. *Minus multi iam, te aduocato, cauſſa cadent.* Poſterior aetas ad cauſſarum actores hoc vocabulum transtulit. Tacitus in prooemio dialogi de orat. *Horum,* inquit, *temporum diſerti cauſſidici, et aduocati, et patroni, et quiduis potius, quam oratores, vocantur.*

In Oceano natare] Iocatur in Trebatii timiditatem, qui cum Caeſare in Britanniam nauigare noluerit.

Eſſedarios] Quorum impetum timuerat.

Ne Andabatam quidem] Luſus fuiſſe genus, quo clauſis oculis certaretur, exiſtimo. nec tamen, luſiſſe antea, vt andabatam, Trebatium, et id a Cicerone ſignificari, putemus. Sed hoc dicitur: antea ſpectare quidlibet volebas: nunc eſſedariorum ſpectaculum vitaſti. Prouerbium, *ne andabatam quidem defraudare,* videtur in eos vſurpari ſolitum, qui omnia cernerent, vt nihil iis, non ſi oculos quidem andabatarum more clauderent, occultum eſſe poſſet. Eodem modo dicitur in Trebatium, nullo eum ſpectaculo priuari voluiſſe, quemadmodum andabatae, licet oculis clauſis, tamen interdum ludentes defraudari non poſſunt. Vſus eſt hoc prouerbio duobus in locis D. Hieronymus, aduerſus Heluidium, et contra Iouinianum. Nonius Varronem appellat in Andabatis.

Quid agas] Hoc refertur ad illud, *de toto ſtatu tuo.*

Quid exſpectes] Quid commodi.

Putes] Hoc ad illud pertinet, quod proxime dixerat, *conſiliisque omnibus.*

Attrahant] Plus eſt, quam, *vocem.*

Aduoles] Et hoc plus, quam, *venias.*

Non modo hoſtes] Non dicam hoſtes: patet enim congreſſionem noſtram eſſe iucundiſſimam, hoſtes autem formidabiles, et permoleſtos: ſed ipſi Aedui, fratres noſtri, quorum conſuetudine delectamur. Aedui fratres populi Romani, cognita eorum fide, vocati ſunt. lib. 1. ad Attic. epiſt. 19. *Aedui, fratres noſtri, pugnant.* Tacitus lib. 11. Annal. c. 25. *Primi Aedui ſenatorum in vrbe ius adepti ſunt. datum id foederi antiquo, et quia ſoli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano vſurpant.* Plutarchus in Caeſare.

Aut conſolando, aut conſilio, aut re iuuero] Senarius integer, e Terentii Heautontimorumeno translatus in hunc locum. ſic enim in ea fabula Act. 1. Sc. 1. v. 32. cum Menedemo loquens Chremes inducitur:

Ne lacruma; atque iſtuc, quidquid eſt, fac me, vt ſciam:
Ne retice, ne verere, crede, inquam, mihi,
Aut conſolando, aut conſilio, aut re iuuero.

Terentius porro, vt opinor, a Plauto, paucis immutatis, accepit: apud quem in Pſeud. Act. 1. Sc. 1. v. 16. ita loquitur Pſeudolus ſervus:

—— *Fac me certum, quid tibi eſt.*

Iuuabo aut re, aut opera, aut conſilio bono.

Ad hunc Terentii verſum reſpexit etiam lib. 9. ad Attic. epiſt. 6. *Eripe,* inquit, *mihi hunc dolorem, aut minue ſaltem, aut conſolatione, aut conſilio, aut quacumque re potes.*

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Primum iocatur, vt ſolet, occaſione ſumpta ab interregnis: deinde ſuadet, vt, ſi honeſtatem facultatesque ſuas auget, maneat apud Caeſarem; ſin minus, Romam ſe recipiat. Anno Vrbis DCC. in interregno.

EXPLANATIO.

Relinqueres] Ob interregna: quibus iudicia iacebant; cum nullus, qui ius diceret, in vrbe magiſtratus eſſet. nam interrex non iuris dicendi cauſſa creabatur, ſed vt haberet comitia conſulibus rogandis. Interregnum Romae primum fuit, cum, Romulo mortuo, nondum Numa rex creatus eſſet. inde factum, liberata regio dominatu ciuitate, vt, cum in annum ſequentem extracta comitia eſſent, nec vlli creati curules magiſtratus, interrex habendorum comitiorum gratia proderetur. Liuius, Dionyſius, Plutarchus, alii.

Tot interregnis] Quot interregna fuerint eo anno, facile inueniet, qui Dionem et Pedianum attente legerit. quorum ille lib. 40. ſcripſit, eo anno, quo Caluinus et Meſſalla conſulatum geſſere, vrbem ſine magiſtratibus fuiſſe per ſex menſes: Pedianus autem ad orat. pro Mil. c. 5. interregni dies non plures quinque fuiſſe tradidit. ſunt igitur hac ratione interregna XXXVI. in ſex menſibus. Duo ſunt praeterea, quae docet idem Pedianus, non omittenda, vt arbitror: vnum, interregem non niſi a ſenatoribus patriciis et ipſum patricium, prodi ſolitum; quod et Cicero pro domo ſua c. 14. dixit: alterum, vt ab eo, qui primus interrex eſſet proditus, comitia haberentur, moris non fuiſſe.

Deſiderat] Vere. nam interrex ius non dicit. ceſſat igitur opera iuriſconſultorum, et iuſtitium in vrbe tam diu eſt, quamdiu interregnum. Hactenus Cicero vere et ſerio, reliqua iocans, vt infra demonſtrabo.

Vnde petitur] *Vnde petitur*, dicebatur is, a quo pecunia in iudicio, tamquam debita, petebatur. non enim, *vnde petitur*, et *debitor*, idem ſunt. nam quia vel interdum non debita pecunia petebatur; vel petebatur ante, quam eſſet coepta deberi; propterea debitor dici non ſemper poterat is, vnde petebatur; ſed tum vere, cum pecuniam debebat. Atque hunc loquen-

loquendi modum antiquis iuriſconſultis, quorum ſcripta periere, familiarem arbitror fuiſſe. hodie quidem exempla habemus perpauca: quorum vnum, vt mihi nunc in mentem venit, ſubiungam. lib. I. de Orat. c. 37. *Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, praetoris vrbani, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque vſitata exceptio daretur*, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET? *quod petitoris cauſſa comparatum eſſe, non intelligebat.*

Binas aduocationes poſtulent] Quaſi beneficii loco. nam, cum interreges ſinguli per dies tantum quinque ſint, nec dies omnes faſti ſint, quibus tantum iudicia fieri licet: non eſſet litigantibus incommoda conditio, ſi binas aduocationes a ſingulis interregibus impetrare poſſent. Binarum autem advocationum mentio vnam et alteram cauſſae actionem ſignificat. cum enim a patronis agitur cauſſa, tunc adſunt aduocati iuriſconſulti, qui ius ſuggerant.

Satisne tibi videor abs te ius ciuile didiciſſe] Hic oſtenditur, ſuperiora per iocum eſſe dicta: quia ſcilicet de induſtria Cicero ita locutus eſt, vt ius ciuile parum didiciſſe videretur. in quo autem haec deprehendi poſſit inſcitia, quaerendum eſt. mihi videtur in eo, quod ſuadere ſe debitoribus dixit, vt binas aduocationes ab interregibus poſtulent. quo quid imperitius? non enim is, qui pecuniam debet, ſed is, cui debetur, a magiſtratu iudicium poſtulat eius exigendae pecuniae cauſſa. deinde, quis tam rudis in foro, tam ignarus iudiciorum eſt, qui neſciat ab interregibus advocationes peti non ſolere? quippe cum interreges non iuris dicundi, ſed tantum habendi comitia curam gerant. Mihi haec interim placebit ſententia, donec meliora quis attulerit.

Haec ſigna] *Signa*, et indicia ſunt, et ſtatuae. hic iocus eſt in ambigua ſignificatione.

In meo Tuſculano] Quam villam ſignis ornauerat. epiſt. 23. et lib. I. ad Attic. epiſt. 4

Conſuli te a Caeſare] Conſuli dicuntur iuriſconſulti, cum aliquis dubia in re quaerit, quid verum ſit optimumue factu. In Bruto c. 26. *In eo* (P. Craſſo) *induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, cum et conſuleretur plurimum, et diceret.* epiſt. 13.

Tibi ab illo conſuli] Tuis commodis Caeſarem conſulere. Iocus eſt in varia eiusdem verbi ſignificatione. *Conſulere aliquem*, et *alicui*, quid ſit, vel hic locus declarat.

Perfer] Quaſi grauem, quam Trebatius non libenter ferret.

Ego enim deſiderium tui, ſpe tuorum commodorum conſolabor] Epiſt. 10. eadem ſententia, verbis mutatis: *Sic tibi perſuadeas velim, vnum mihi eſſe ſolatium, quare facilius poſſim pati, te eſſe ſine nobis, ſi tibi eſſe id emolumento ſciam.*

Sin iſta ſunt inaniora] Infra: *Sin iſta frigebunt.*

Vna mehercule] Epiſt. 10. eadem ſententia.

Collocutio] *Congreſſio*, dixit epiſt. 10.

Omnes Samarobriuae ERN. *Samarobrinae*] Non modo vna, ſed omnes, quotquot eſſe poſſunt.

Vrbs

Vrbs in Gallia inter Belgas, vbi tum videtur cum Caeſare fuiſſe Trebatius. epiſt. 12. et 16. vide Caeſarem lib. 5. de bell. Gall. c. 24.

Laberium] Qui timendus erat vt mimus. de hoc Suetonius in Caeſare c. 39. et Macrobius lib. 2. Saturn. c. 7. qui etiam praeclaros eius ſenarios, victum ſe a Publio mimo conquerentis, recitat. Eius Mimi nominantur, quos reliquit, Rector, Salinator, Scripturae, apud Gellium; Aquae, Aries, Augur, Caeculi, Creuus, Tuſcus, apud Cariſium; Annales, Aquae Caldae, Aulularia, Belbum, Calli, Carcer, Catularium, Centenarium, Χαῖρε, Cithera, Compitalia, Cropium, Finalia, Fullonica, Imago, Lacus Auernus, Macchus, Nuptiae, Panilica, Paupertas, Primum, Sedigitus, Sorores, Tucca, Tuſcus, Virgo, apud Nonium. Horatius Laberii mimos non probat. ait enim lib. 1. Serm. Sat. 10. v. 5.

Nec tamen hoc tribuens, dederim quoque cetera: nam ſic
Et Laberi mimos, vt pulchra poemata, mirer.

Valerium] Non opinor ſignificari Q. Valerium Catullum poetam, ſed L. Valerium iuriſconſultum, quem Cicero lib. 1. epiſt. vlt. et lib. 3. epiſt. 1. commendat. magis enim credendum, cum *ſodalem* Cicero vocet, eum ſignificari, qui vtrique familiaris erat, quam Catullum poetam, quem nec Ciceronis, nec Trebatii ſodalem aut familiarem fuiſſe, quisquam ſcripſit. Praeterea, vel notam praenominis, quod eis diuerſum fuit, *Lucius*, Valerio iuriſconſulto, *Caius*, Valerio Catullo poetae, adiungi oportuit; vel, ſi modo poeta ſignificabatur, cognomen apponi, quod iuriſconſulto nullum fuit; aut etiam ſolum cognomen nominari: quod fecit Nepos in Attici vita c. 12. Quinctilianus lib. 10. c. 1. Gellius lib 7. c. 20. qui omnes Catulli non modo nomen, verum etiam praenomen omiſere, ſolo cognomine contenti.

Mira] Ad riſum excitandum.

Perſona] Vt in ſcenam inducuntur ab hiſtrionibus perſonae diuerſorum.

Britannici iureconſulti] Ipſius Trebatii, qui noluerat in Britanniam cum Caeſare proficiſci. Rideri igitur duabus cauſſis poterat Trebatius: tum quia iuriſconſultus in militiam iuerat; cum ceteri ſuam in vrbe, magna cum laude, ſcientiam exercerent; tum quia, cum in militiam iuiſſet, Caeſarem tamen ex Gallia in Britanniam transeuntem ſequi noluerat. in hoc metus, in illo iuris ciuilis inſcientia deſcribitur.

Non rideo] Non contemno, etſi iocor, vt ſoleo: ne me tamen putes haec parui facere.

Tuam dignitatem obtinebis] Iſtic eris cum ea, qua te decet eſſe, dignitate.

Honeſtatem] Honorem et exiſtimationem: vt epiſt. 17. *Quae ego tibi et iucunda et honeſta praeſtabo.* ſic *honeſtus* pro honoratus, lib. 2. epiſt. 15. *Emori Caeſarem honeſtum eſſe cupio.*

Facultates] Paullo latius accipio, quam pro re domeſtica: vt lib. 3. de Offic. c. 15. *Singulorum, facultates, et copiae diuitiae ſunt ciuitatis.* Et lib. 11. ad Attic. epiſt. 2. *Illam, miſeram mea culpa et negli-*

negligentia, tueare meis opibus, ſi quae ſunt; tuis, quibus tibi moleſtum non erit, facultatibus.

Studio] Quo fit, vt te Caeſari vehementer commendemus.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Iocatur more ſuo, et in ioco reprehendit opiniones Epicureorum, ipſumque Trebatium; quem Epicureum eſſe factum, ex Panſa cognouerat. Eodem anno, in interregno.

EXPLANATIO.

Indicauit] Litteris e Gallia miſſis.

Panſa] C. Vibius Panſa, qui conſul poſtea fuit cum Hirtio.

Meus] Pronomen amorem indicans, vt *Curio meus.* lib. 16. epiſt. 11. Epiſtolarum libri Ciceronis ad Panſam appellantur a Nonio et Priſciano.

Tarentum] Mollem ciuitatem, nequitiaeque deditam. Horatius lib. 2. Serm. ſat. 4. v. 34.

Pectinibus patulis iactat ſe molle Tarentum.

Athenaeus lib. 4. ſolitos dicere Tarentinos ait, aliis laborioſam vitam, ſibi voluptariam placere.

Et Titius] Sic antiquus liber. ex quo fortaſſe legendum, *et Titus:* vt ſignificetur T. Pomponius Atticus, Ciceronis familiaris, idemque Epicureus. alii libri varie, *Etitius, Eticius, Ericius, Etrius, Ethiceres, Eticirus, Etheius.* in nullo, *Zeius,* eſſe video: quod aliis placuit, ex auctoritate veteris libri. Romanae familiae nomen eſſe poteſt: mihi tamen ignotum.

Cum omnia tua cauſſa facias] Ex Epicuri ſententia. Pertinet ad hunc locum illud ex orat. pro Sextio c. 10. *Laudabat homo doctus philoſophos, neſcio quos — eosdemque praeclare dicere aiebat, ſapientes omnia ſua cauſſa facere: rempublicam capeſſere hominem bene ſanum non oportere: nihil eſſe praeſtabilius otioſa vita, et plena, et conferta voluptatibus.*

Non ciuium] Hoc non habent mei duo veteres libri: et fortaſſe additum ex ingenio, ſententia non requirente.

Vt inter bonos bene agier oportet] Haec formula bis ponitur lib. 3. de Offic. c. 15. omiſſo verbo, *oportet:* ſecundo loco, *vt:* in Topicis c. 17. item vt hic, legitur, *vt inter bonos bene agier oportet.* Vnus omnino antiquus liber hic non habet *vt.* Sententia non obſcura; ſiue *vt* retineatur, ſiue deleatur: bene agi oportere inter bonos: vel, ita bene agi oportere, tamquam inter bonos res agatur.

Quis enim eſt, qui facit nihil, niſi ſua cauſſa] Et abeſt hoc totum a duobus antiquis libris; et mihi quidem ſatis frigidum videtur. iam cum ſuperioribus formulae verbis qui cohaeret?

Communi diuidundo] Titulus eſt apud iuriſconſultos.

Ionem

Iouem Lapidem iurare] Superiora in iuriſconſultum proprie, hoc in omnes communiter conuenit. euenit enim, vt iuremus fidei faciendae gratia. at Epicurei cur iurent, non eſt. deos enim iratos non timent, quos aiunt non curare mortalia, neque ipſos habere moleſtiae quidquam, neque cuiquam inferre. Hunc morem, Iouem Lapidem iurandi, ſatis oſtendimus in illo loco, *ſi ſciens fallo*, epiſt. I. huius libri.

Populo Vlubrano] Qui erat in Trebatii clientela. epiſt. 18. Vlubrae autem non colonia, non municipium, ſed praefectura fuit, vt haec vetus inſcriptio, ab egregio iuriſconſulto, et cum humanitate, tum omni liberali doctrina politiſſimo, Ioanne Turritiano ad me miſſa, declarat.

C. OPPIVS. SP. F. COL.
RVFVS. PAGI. MAGISTER
IDEM. PRAEFECTVS. VLVBRIS.
IVRE. DICVNDO.

Praefecturae autem ius Romanae ciuitatis habebant, Romanisque tum legibus, tum magiſtratibus vtebantur, vel a populo creatis, vel a praetore vrbano delectis.

Πολιτεύεσθαι] *Rempublicam adminiſtrari:* vt eadem de re dixit in orat. pro Sextio. ſed hic maluit Graece loqui, fortaſſe vt ipſum Epicuri, Graeci hominis, verbum referret. Vide hac de re ſententiam Epicureorum lib. 2. de Orat.

Si plane a nobis deficis] Si non ficte, vt aſſenteris Panſae, ſed vere et ex tua ſententia Epicureus factus es.

A nobis] Qui Epicurei non ſumus, et honeſtum rebus omnibus anteponimus.

Panſae aſſentari] Epicuri ſectam et inſtituta perſequenti. lib. 15. epiſt. 19.

Commodum eſt] E re tua eſt.

Modo ſcribe] Si dixiſſet, *modo ſcribas*, hortaretur: cum dicat *modo ſcribe*, hortatur ſimul, et imperat.

Aliquando] Quaſi hoc Trebatius aut numquam, aut non nuper, ſed multo antea ſcripſiſſet. iam enim, vt prima epiſtolae verba ſignificant, litteras mittere intermiſerat.

Quid agas; et a nobis quid fieri aut curari ERN. *quid agi, quid fieri, aut curari velis*] Quaeri poteſt, cum dixerit iam, *agi*, cur ſubiungat, *fieri*. Sciendum, non idem vtroque ſignificari. nam *agere*, quaſi genus eſt; *facere*, tamquam ſpecies. non enim, qui cogitat, aut loquitur, proprie dicitur facere, ſed agere: cum tamen, quidquid fiat, id etiam agi dicatur. qua de re ſubiiciemus verba Varronis ex lib. 5. de L. L. quae ſignificant actionis nomine tria comprehendi, cogitare, dicere, facere. *Actionum*, inquit, *trium primus cogitatus mentis; quod primum ea, quae ſumus acturi, cogitare debemus, deinde tum dicere, ac poſtremo facere. de his rebus minime putat vulgus eſſe actionem cogitationem: tertium, in quo, quid facimus, id maximum. ſed et cum cogitamus, quid et in eam rem cogitamus, in mente agimus; et, cum pronunciamus, agimus. itaque ab eo orator dicitur agere cauſſam: et augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant, quam faciant.* His verbis oſtendit Varro, *agere*, genus eſſe; *facere* autem ſpeciem. idem infra,

infra, ſubtilius haec diſtinguens, diuerſam vtriusque verbi ſignificationem demonſtrat. *Tertium*, ait, *gradum agendi dicunt, vbi quid faciunt. in eo, propter ſimilitudinem agendi, et faciendi, et gerendi, quidam error iis, qui putant eſſe vnum. poteſt enim aliquis facere, et non agere: vt poeta facit fabulam, et non agit; contra actor agit, et non facit. et ſic a poeta fabula fit, et non agitur; ab actore agitur, et non fit. Contra, imperator, qui dicitur res gerere, in eo neque agit, neque facit, ſed gerit, id eſt ſuſtinet. Proprio nomine dicitur facere a facie: quod rei, quam facit, imponit faciem: a qua facie diſcernitur, vt dici poſſit, aliud eſſe veſtimentum, aliud vas. Qui quid adminiſtrat, cuius opus non exſtat, quod ſub ſenſum non veniat; ab agitatu, magis agere, quam facere, putatur. Sed quod magis his promiſcue, quam diligenter, conſuetudo eſt vſa; translatitiis vtimur verbis. nam et quidem, facere verba, dicimus, et qui aliquid agit, non eſſe inficientem.* Haec Varro: quibus conſtat, et genus, et ſpeciem eſſe poſſe. nec deſunt generis exempla. de ſpecie autem ſic Cicero in epiſtola ſuperiore: *Quid agis? ecquid fit?* Et lib. 3. de Fin. c. 17. *Eſt eius generis actio quoque quaedam, et quidem talis, vt ratio poſtulet agere aliquid et facere eorum.* Et in Lucullo c. 7. *Idem in ſimilibus quoque artibus continget: quarum omne opus eſt in faciendo atque agendo.* Et Terentius Adelph. Act. 5. Scen. 3. v. 3.

Hei mihi, quid faciam? quid agam? ——

Et ibidem, Scen. 5. v. 2.

—— *O Syre noſter, ſalue: quid fit? quid agitur?*

Graeci quoque πράττειν, et ποιεῖν diſtinguunt, illud pro *agere*, hoc pro *facere* vſurpantes. horum verborum differentia in artium quoque diſtinctione cognoſcitur. aliae enim vocantur πρακτικαὶ, cum poſt actionem opus non remanet, vt ſaltandi vel canendi ſcientia; aliae ποιητικαὶ, cum opus remanet, vt quae ab Ariſtotele ναυπηγικὴ, et quae χαλινοποιητικὴ nominatur. quamquam Ariſtoteles videtur vſurpaſſe τὸ ποιεῖν ἀντὶ τοῦ πράττειν, initio artis Poeticae. Sed hoc ei vſitatum eſt, verba paullo liberius accipere, vel antequam ea definierit, vt cum pro mutatione motum accepit Phyſ. lib 3. licet motus et mutatio non idem ſint, quae poſtea definiuit lib. 5. vel cum ſingulorum verborum exquiſitam proprietatem ſententia non requirit. Idem tamen Polit. lib. I. διαφέρει, ait, ἡ ποίησις εἴδει, καὶ ἡ πρᾶξις. ὁ δὲ βίος, πρᾶξις, οὐ ποίησίς ἐστι. Et Rhet. lib. I. Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ ἀνάγκη ἀγαθὸν εἶναι. κατὰ γὰρ ταύτας εὖ τε διάκεινται οἱ ἔχοντες, καὶ ποιητικαὶ τῶν ἀγαθῶν εἰσι, καὶ πρακτικαί. Hanc diſtinctionem comprobat Quinctilianus lib. 2. c. 18. his verbis: *Cum ſint artium aliae poſitae in inſpectione, id eſt, cognitione et aeſtimatione rerum, qualis eſt* Aſtrologia, *nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cuius ſtudium habet, intellectu contenta, quae* θεωρητικὴ *vocatur: aliae in agendo, quarum in hoc finis eſt, et ipſo actu perficitur, nihilque poſt actum operis relinquit, quae* πρακτικὴ *dicitur, qualis eſt* ſaltatio: *aliae in effectu, quae operis, quod oculis ſubiici-*

ſubiicitur, conſummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν *appellamus, qualis eſt* pictura: *fere iudicandum eſt,* rhetoricen *in actu conſiſtere. hoc enim, quod eſt officii ſui, perficit.* Quod igitur Cicero dixit, *quid agi,* vel tamquam genus, vel tamquam ſpeciem accipiamus hoc verbum: genus, vt ſe paratum ad omnia, quae Trebatius vellet, oſtenderet: quod apertius indicauit, diuidendo mox genera in ſpecies, *fieri,* et *curari:* ſpeciem, vt tribus verbis, *agi, fieri, curari,* tria diuerſa demonſtrentur. aliud enim eſt, agi, et fieri; aliud curari, vt aliquid agatur, aut fiat. Tenuia fortaſſe videntur haec, neque digna ſatis, in quibus elaboretur. nos, quod ad vſum Latinae linguae pertineret, nihil vmquam contempſimus. nec poenitet conſilii. nam, ſi veteribus illis in ſcribendo ſimiles eſſe cupimus; ponderanda ſingula ſunt, vt ex multis partibus, apte conuenientibus, egregium illud, quod quaerimus, vniuerſum fiat.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Intermiſſionis literarum cauſſam exponit: quam non agnoſcente Trebatio, inde occaſionem arripit liberius iocandi. Scripta eodem anno, et in interregno: quia dies adſcripta, III. non. Mart. Interregnum autem ſex menſibus hoc anno fuiſſe, iam diximus.

EXPLANATIO.

Adeone me iniuſtum eſſe exiſtimaſti] Simile principium lib. 2. epiſt. 8. *Quid? tu me hoc tibi mandaſſe exiſtimas, etc.* Sic et Coelius non ſemel orditur lib. 8.

Primis litteris] Epiſt. 17. *Primorum menſium litteris tuis vehementer commouebar, etc.*

Satisfactionem] Excuſationem. lib. 8. epiſt. 12. *Poſteaquam illum, ne, cui ſatisfaceret quidem, me dignum habere ſenſi.* Et lib. 11. ad Attic. epiſt. 13. *Quintus mihi per litteras ſatisfacit, multo aſperioribus verbis, quam cum grauiſſime accuſabat.*

Teſta] Cognomen Trebatii. epiſt. 21. 22.

Quae tua gloria eſt] Quae ambitio tua. Interdum gloriae nomen pro inani quodam gloriae ſtudio ſumitur.

Artificium tuum] Scientia iuris ciuilis.

Non ex iure manum ERN. *manu conſertum*] Enniani verſus ex octauo Annali, quos lib. 20. c. 10. recitat Gellius, hi ſunt:

Pellitur e medio ſapientia: vi geritur res.
Spernitur orator bonus: horridu' miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis,
Miſcent inter ſeſe inimicitias agitantes.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolida vi.

E[illegible]a

Eosdem verſus ponit Cicero in orat. pro Murena c. 14. D. Auguſtinus lib. 15. epiſt. 8. Seruius in vltima ecl. Virgilii. Iſtic, ait, non litibus, vt Romae, ſed armis res geritur: itaque metuo, ne fructum ex artificio tuo paruum capias. *Manum conſerere*, et *manu conſertum vocare*, non idem eſſe, Gellius loco ſupra nominato ſatis oſtendit. *Ex iure*, inquit, *manu conſertum, verba ſunt ex antiquis actionibus: quae, cum lege agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem ſolent.* Et infra: *De qua re diſceptatur, in re praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul manu prendere, et in ea re omnibus verbis vindicare. Vindicia, id eſt correptio manus in re atque in loco praeſenti, apud praetorem ex XII. tabulis fiebat. — Sed poſtquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficiſci, vindiciarum dicendarum cauſſa, in longinquas res grauabantur: inſtitutum eſt contra XII. tabulas, tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud praetorem manum conſererent, ſed ex iure manu conſertum vocarent; — atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius in vrbem ad praetorem deferrent: et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent. Idque Ennius ſignificare volens, ait, non, vt ad praetorem ſolitum eſt, agi legitimis actionibus, neque ex iure manu conſertum, ſed bello ferroque et vera vi, atque ſolida vadi. Quod videtur dixiſſe, conferens vim illam ciuilem, et feſtucariam, quae verbo diceretur, non quae manu fieret, cum vi bellica et cruenta.* Haec Gellius. Illud moneo, placere mihi quod aliis quoque placuiſſe video coniuncte legi, et vnico verbo *manuconſertum*. alioqui legendum videretur, *manus conſertum*, vel *manum conſertum*. Si enim manus conſerebatur; quod Gellius aperte demonſtrat: certe, *manum conſertum*, id eſt, ad manum conſerendam, vt Gellius idem interpretatur, non, *manu conſertum* dici debuit. eſt etiam vetus apud me liber, in quo legitur vnico verbo, *manuconſertum*.

Sed magis ferro] Abiicitur *s*, in *magis*, metri cauſſa. quod qui ignorabant, fecere, *mage*, vt in Gellio et in orat. pro Murena. in hac quidem epiſtola ſcripti libri omnes, nulla varietate, habent, *magis*.

Et tu ſoles ad vim faciundam adhiberi] Nonnulli veteres libri, *facundiam adhibere:* mendoſe: factum enim ex *faciundam*, *facundiam:* et vt facile ruit, quod inclinare ſemel coepit, mutatum eſt *adhiberi* in *adhibere:* vt eſſet, *adhibere facundiam ad vim*. ſic deformata maculis pulcherrima ſententia ſuam venuſtatem amiſerat. habet enim leporem haec interrogatio, *et tu ſoles ad vim faciundam adhiberi?* in quo timiditatis arguitur Trebatius; qui, cum facienda vis eſſet, non adhiberetur. quod infra quoque demonſtratur in iis verbis: *ſcio te non eſſe procacem in laceſſendo.*

Neque eſt, quod illam exceptionem in interdicto pertimeſcas: quod tu prior vi hominibus armatis non veneris] Omnes antiqui libri, *non veneris*. quod ideo dictum volui, ne quis, propter obſcuritatem ſententiae, mutandi licentiam arripiat. *Interdictum* quid ſit, do-

cuere multi. eſt autem praetoris actio, cum aliquem in eam poſſeſſionem, vnde vi deiectus eſt, reſtitui iubet, donec iudicio planum fiat, vter poſſidere debeat: exceptionem tamen his fere verbis addere conſueuit: *niſi ſi, qui reſtitui poſtulat, prior vi hominibus armatis praeſentem poſſeſſorem deiecit.* Iocatur hic Cicero cum Trebatio, tamquam cum homine bellica certamina libenter vitante: numquam, ait, ad te pertinebit illa exceptio, qua praetor in interdicto vti ſolet, quod tu prior vi hominibus armatis quemquam de poſſeſſione deieceris. facit enim tua timiditas, ne quem prior laedas. Huic ſententiae videtur illud, *non veneris*, adverſari: nam exceptio illa non ſolebat in eum fieri, qui prior vi hominibus armatis non veniſſet, ſed qui prior veniſſet. Vidit hoc olim Bernardinus Rutilius, putauitque legendum, *conueneris*. Alii poſteas, non diſcedendum a veteribus libris, recte cenſuerunt: ſententiam tamen Ciceronis non omnino, vt arbitror, ſunt aſſecuti. nam, quod aiunt Ciceronem hoc dicere, non eſſe Trebatio pertimeſcendam exceptionem illam, qua vtuntur illi ad praetorem, qui cum confeſſi ſint ſe deieciſſe, clamant tamen ſe non interdicto teneri, nec debere reſtituere; nam ſe prius ab aduerſariis vi hominibus armatis deiectos eſſe: ego non arbitror exceptione illa eos ad praetorem vti ſolitos, qui aliquem de poſſeſſione deiecerant; ſed ipſum praetorem, cum eum, qui deiectus erat, interdicto reſtitui iuberet, excipere ſolitum eſſe, niſi is, qui poſtularet interdictum, prior vi hominibus armatis aduerſarium deieciſſet. quod ſi probaretur, interdictum ei nullam opem ferebat; ſed vetus poſſeſſor, donec lis ad exitum perueniſſet, in ſuo ſtatu permanebat. Non dubium eſt autem, cum ait Cicero, *quod tu prior vi hominibus armatis non veneris*, vſitata eum exceptionis verba recitare; ſed particulam, *non*, addit de ſuo, ioci cauſſa, et immutat exceptionis morem, vt Trebatio timiditatis notam inurat: quaſi minime prior veniſſet vi hominibus armatis. Eadem licentia, cum iocaretur, peruertit hiſtoriam Cicero, ſiue fabulam potius lib. 1. epiſt. vlt. Nam cum dicturus eſſet, *tamquam Vlyſſes, cognoſceris a tuorum nemine*; (id enim Vlyſſi contigit, nec eum, praeter canem, quiſquam cognouit) repente mutauit, et dixit, *tamquam Vlyſſes, cognoſces tuorum neminem.* ita, quod volebat, obiecit ignobilitatem Valerio, et paucitatem propinquorum: quam obiicere non poterat, ſi dixiſſet, *cognoſceris a tuorum nemine.* Cum haec legiſſet, admodum probauit egregius iuriſconſultus, a recentiorum iuriſconſultorum barbarie longe remotus, quodque multo pluris facio, moribus et probitate excellens, vetere mihi neceſſitudine coniunctus, Octauianus Populus Mediolanenſis.

Non eſſe procacem] Hoc addit Cicero, quaſi ſenſum exceptionis iam expreſſiſſet: quem tamen oſtendimus ioci cauſſa eſſe immutatum.

Ego quoque] Licet iuriſconſultus non ſim. nam iuriſconſultorum eſt, aliis cauere. epiſt. 6. et lib. 3. epiſt. 1.

De noſtris cautionibus] Pro, e noſtris cautionibus. *Noſtris*, inquit, iocans: quia iuriſconſulto-

rum

rum cautiones erant: et oratorem cauere iuriſconſulto, mirum videtur.

Treuiros] Galliae populos, Rheno flumini finitimos: qui, accerſitis Gallorum auxiliis, cum Labienum, Caeſaris legatum, obſediſſent, ab eo caſtris erumpente fuſi fugatique ſunt. Caeſar lib. 5. de bell. Gall. c. 58.

Capitales] Exitium ferentes, caput petere ſolitos. Phil. 5. c. 12. *Legi epiſtolam Antonii, quam ad quendam ſeptemuirum, capitalem hominem, collegam ſuum, miſerat.* Et lib. 4. de Fin. c. 12. *capitalis aduerſarius.* Iocatur hic Cicero in verbo *capitales*, quia Romae triumuiri capitales erant.

Mallem auro, aere, argento ERN. *argento, aere eſſent*] Treviri erant, vt diximus, in Gallia: Treuiri item Romae, qui *monetales* dicebantur, quia monetae praeerant, id eſt, auro, argento, aeri, tum flando, tum feriundo: quod illa veterum nummorum inſcriptio declarat, A. A. A. F. F. qua de re editam olim a nobis Petri Bembi, viri plane ſingularis, epiſtolam hic ſubſcribemus.

PETRVS BEMBVS BERNARDINO SANDRO S.

Quod hodie mane quaerenti tibi a me de illis Ciceronis ad Trebatium verbis: Treuiros vites cenſeo: audio capitales eſſe: mallem auro, argento, aere eſſent: *reſpondi, iocum eſſe et multiplicem, et feſtiuum: qui quidem iocus in antiquis et nummis et ſcriptoribus deprehenderetur: itaque, quoniam eramus in via, vt neque libros, neque nummos haberemus, reieci te in alium diem; id, ne te diutius torqueat, eſt eiusmodi, vt ioci cauſſa, quod quidem Cicero ad illum ſcribens more ſuo fere ſemper facit, et Treuiri, et capitales in ambigui genere ſint poſita. nam, cum videatur monere illum, vt vitet Treuiros Galliae populos, qui capitales bellicoſique ſint; luſit cum in Treuirorum, tum in capitalium verbo. erat enim Romae magiſtratus, Triumuiri capitales, qui etiam Treuiri dicebantur. ſed, quoniam hoc ipſum Triumuirum nomen iterum in ambiguo poni poterat, cum eſſet etiam apud Romanos Triumuiri pecuniae cudendae: quos ita inſcribebant,* A. A. A. F. F. *hoc eſt, auro, argento, aere flando, feriundo: iocatur iterum in hoc verbo, luditque Cicero, vt mihi quidem videtur, belliſſime, addens, mallem Treuiros iſtos eſſe pecunioſos, quam bellicoſos; vt, Caeſare eos vincente, tu diteſceres. itaque infert, mallem eſſe Treuiros auro, argento, aere, quam ſcilicet capitales. Triumuiros autem Treuiros ſolitos dici, Liuius ſatis locuples eſſe teſtis poteſt: cuius ſunt haec lib. 40. c. 29.* Colonia Graviſcae eo anno deducta eſt in agrum Etruſcum, de Tarquinenſibus quondam captum. Quina iugera agri data. Treuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Iſtra. *Quod vero Triumuiri pecuniae ſic, vt dixi, inſcriberentur; eſt apud me nummus aereus perantiquus ita inſcriptus,* C. PLOTIVS. III. VIR. A. A. A. F. F. *ſunt et alii nummi aliorum nominum, eiusdem tamen tituli; quos [illegible]es, cum voles. Haec ad te ſcripſi,*

cum domum rediſſem, et nummos ac librum ſumpſiſſem, amore tui admonitus. Vale. Pridie Idus Iun. MDXXXII.

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Familiariter et iocoſe Trebatium, qui litteras nullas miſerat, obiurgat. Eodem fortaſſe anno.

EXPLANATIO.

Chryſippus] Architectus. lib. 14. ad Attic. epiſt. 9.

Cyri] Et hic libertus fuit ab architectura nobilis: de quo lib. 2. ad Attic. epiſt. 3. et lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. hic obiit eo anno, quo P. Clodius occiſus eſt, ipſumque Clodium et Ciceronem reliquit heredem: vt ex orat. pro Milone c. 17. 18. intelligitur.

Libertus] Ergo et Cyrus Vettius, a quo nomen Chryſippus acceperat.

Scribere] Videtur loqui ſimpliciter; ſed, vt ſolet, per iocum vnico verbo duas res attingit. ſimul enim de iurisconſultorum ſcriptione ſignificat: quod ſequentibus verbis oſtenditur. et Pomponius L. 2. §. 47. D. de orig. iur. *Plerumque*, ait, *iudicibus aut ipſi ſcribebant, aut teſtabantur, qui illos conſuluerant.* Pro Murena c. 9. *Hanc vrbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cauendi.* ſcribebant formulas ſponſionum, ſtipulationum, actionum, teſtamentorum etiam. Nam lib. 2. de Orat. c. 6. *Si, inquam, Scaeuola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes vnus.* Eſt igitur, vt *cauere*, ſic *ſcribere*, iurisconſultorum.

Te aduocato] Alibi *aduocatus* eſt is, qui praeſentiam, vt ait Aſconius, reo commodat: hic eſt is, qui per formulas, praeſcripta litigandi forma, cauet iis, a quibus conſulitur. Vnde illud epiſt. 10. *Tu in re militari multo es cautior, quam in aduocationibus.*

Cauſſa cadent] Litem amittent. qui enim ſcriptis tuis freti litigabant, cadebant cauſſa. nunc id non accidet: quia, ſi ſcribere oblitus es, nemo tuis in ſua re ſcriptis vtetur.

Aeſtiuorum timor] Timor futuri belli, quod aeſtate renouabatur.

Debilitat] Sic afficit, vt litteras ad amicos mittere non poſſis.

Aliquid excogita] Caue tibi quoquo modo ab armorum periculo, vt cauiſti ab eſſedariis Britannicis, cum in Britanniam tranſire noluiſti.

Beneuolentiae] Cuius iura poſtulant, vt amicos de rebus noſtris nos ipſi certiores faciamus.

EPISTO-

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Declarat ſuum abſentis Trebatii deſiderium: gratulatur de C. Matii familiaritate. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Moroſi] *Moroſus* eſt, cui non placet id, quod placere debet: vel, qui plus, quam oportet, exigit ab aliquo: vel, qui non fert, quod ferendum videtur. In Oratore c. 29. *In quo tantum abeſt, vt noſtra miremur, vt vſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, vt nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes.*

Ea, quae ſpero] Honeſtatem, et commoda. epiſt. 11.

C. Matii] Cuius exſtat grauiſſima epiſtola lib. 11. 28. apud Caeſarem gratia valuit, vt lib. 6. epiſt. 12.

Doctiſſimi] Quinctilianus lib. 12. c. 6. ait Matium ante quaeſtoriam aetatem oraſſe. Columella lib. 12. c. 4. et c. 44. ſcripſiſſe eum de piſtore, coquo et cellario libros tres. A Gellio quoque et Macrobio laudari video doctrinam Cn. Matii. Sed ibi Cnaeus, hic Caius nominatur: vt vel duo Matii fuerint, diuerſo praenomine, vterque in primis eruditus: vel, ſi vnus fuit, mendum ſit in alterutro praenomine.

EPISTOLAE XVI.

ARGVMENTVM.

Laudare Trebatium videtur vt ſapientem, qui belli diſcrimina vitaret: ſed re vera notat vt timidum: quod ſaepe facit. adſcribit quaedam per iocum, de Cn Octauio, de futuris Trebatii diuitiis, de eiusdem ſuperbia. Scripta videtur eodem anno: quod ex eo cognoſcitur, quia ſcribit Cicero et in Britanniam ire Trebatium noluiſſe, et adhuc quidem Samarobrinae eſſe; vbi eum fuiſſe, cum interreges crearentur, indicat epiſt. 11.

EXPLANATIO.

In Equo Troiano] Tragoediae nomen, ſed vtrum Liuii Andronici, quem Nonius appellat in Opitula, an Naeuii, quem Macrobius lib. 6. Saturn., c. 1. ignoro.

Sero ſapiunt] Subaudi, *Phryges:* qui cum Helenam initio belli reddere noluiſſent, poſtea, fractis iam eorum opibus, et ſpe ſalutis amiſſa, velle ſe eam reddere dixerunt. inde natum prouerbium: de quo Feſtus.

Mi vetule] Amatorie, per iocum.

Rabioſulas] In quibus, teneri ſe vrbis deſiderio, et cupere ſtatim aliquid auferre, atque a bello diſcedere, ſcripſerat Trebatius. id fuit primum argumentum, cur non ſero, ſed mature ſapere viſus eſt. alterum, quod in Britanniam ire

 noluit.

noluit. tertium quod Samarobrinae diu manſit, nec vllam rei bellicae partem attigit. Inde iocandi materiam Cicero ſumpſit.

Sat fatuas] Quia, cum iuiſſet in Galliam eo conſilio, vt Caeſaris beneuolentiam obſequio officioque ſuo conſequeretur, ita ſtatim auferre ab eo pecuniam, et domum redire properabat, quaſi non litteras commendatitias, verum ſyngrapham ad eum attuliſſet.

Non nimis φιλοθέωρον] Non valde cupidum ſpectandi: quia transire in Britanniam noluiſti, neque ſpectare eſſedarios. Hic locus alio loco epiſt. 6. illuſtratur. Secutus autem ſum Politiani correctionem: licet libri veteres, pro *nimis*, *minus*, et pro φιλοθέωρον, *quam Philoctetem*, omnes habeant, vno tantum excepto, in quo eſt, *non minus philotheorum*, item vt eſſe in Mediceo libro Politianus idem ſcripſit.

In hibernis iniectus mihi videris] Hibernorum tempus nondum erat: ſed hibernare Trebatius videbatur, quia ſe Samarobrina non commouebat. epiſt. 11. 12. et in hac in extremo.

Vsquequaque ſapere oportet] Vbique: quod tu facis: qui tibi optime caues. nec periclitari, quamquam ſis in bello, de vita vis. huius aduerbii vis eadem ſemper eſt. exempla et palam ſunt, et quaedam Cariſius quoque recitat, M. Catonis, C. Gracchi, Frontonis.

Telum acerrimum] Summum eſt in ſapientia praeſidium. Serio videtur hoc dicere, ſed iocatur: quaſi dicat: nae tu rationem tuendae ſalutis tuae optimam iniuiſti; et, quod alii telis acerrimis, id tu ſapientia tua conſequeris.

Non defuiſſem] Non negaſſem: obſecutus eſſem.

Quis tu es] Ineptum hominem ſignificat: qui Ciceronem, cui ne notus quidem eſſet, ad cenam invitaret. epiſt. 9.

Homo bellus] Lepidus, quo vti iucunde quiuis poſſit. *Bellus* ad formam non refertur, ſed ad quandam venuſtatem, quae amorem conciliat.

Abduxiſſes] Nondum a ioco diſcedit; quamquam dixerit, *extra iocum*. nam *abduxiſſes*, videtur eſſe, tecum duxiſſes vt hominem bellum, voluptatis et laetitiae tuae cauſſa: ſed valet, vt hominem ineptum, quo minime delectamur. In hac autem ſtructura, *homo bellus eſt, vellem eum tecum abduxiſſes:* ineſſe quiddam ſentio, quod capiat aures meas: nec id tamen, quale ſit, explicare ſatis queo: cuiuſmodi multa ſunt in Latina lingua, quae malim imitari, quam docere. Huic loco reſpondere videtur ille lib. 10. epiſt. 28. *Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis inuitaſſes! reliquiarum nihil haberemus.* Et lib. 15. ad Attic epiſt. 22. *Gratulor nobis Q. filium exiiſſe: moleſtus non erit.*

In Italiam] Puto me iam dixiſſe, Italiam aliter iure naturae, aliter iuriſdictione terminari: iure naturae, Alpibus; iuriſdictione, Rubicone amne: vltra quem incipiebat Ciſalpina Gallia: quae cum Tranſalpina et Illyrico erat in imperio Caeſaris. Dixit igitur Cicero, *in Italiam*, id eſt, in Ciſalpina Gallia, quo ſe Caeſar quotannis ad conuen-

conuentus peragendos hieme conferre ſolitus erat. ipſe enim Commentariorum ſuorum lib. I. in extremo de ſe ipſo ita ſcripſit: *Ipſe in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus eſt.* Et lib. 2. item in extremo: *Legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus eſt.* Et lib. 5. primis verbis: *L. Domitio, Ap. Claudio coſſ. diſcedens ab hibernis Caeſar in Italiam, vt quotannis facere conſuerat, legatis imperat, etc.* Et lib. 6. in extremo: *Vt inſtituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus eſt.* Quibus exemplis vtendum putaui, vt conſtaret, ab eodem Caeſare modo citeriorem Galliam, modo Italiam vocari eam imperii partem, quae Alpibus et Rubicone amne contineretur.

Venturi ſitis] Venerunt: vt Caeſaris verba lib. 6. quae iam recitaui, demonſtrant.

Stoici] Qui ſapientis eſſe omnia confirmant: vt in Zenone Laertius oſtendit. Iocus in Trebatium, qui nummatus eſſe poſſit ſine nummis, more ſapientum.

Caelo et terra frui] Fruuntur autem ſoli ſapientes. Huc illud pertinet ex lib. 5. de Fin. c. 28. *Paupertas ſi malum eſt, mendicus beatus eſſe nemo poteſt, quamuis ſit ſapiens. At Zeno eum non beatum modo, ſed etiam diuitem dicere auſus eſt.*

Poſtea videro] Modus loquendi, quo ſignificamus, nondum nobis conſtitutum ac certum eſſe, quid aliqua de re ſentiamus. ſimile illud epiſt. 25. *Praeter duo nos, loquitur iſto modo nemo: bene malene, videro.* Et lib. 9. ad Attic. epiſt. 10. *Si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, ſincere, temperate, prudenter; valde videro, et conſideratius vtilitati noſtrae conſuluero.* Et lib. I. de Leg. c. 21. *Cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox videro.*

Superbiam tuam] Non quod ſuperbus eſſet, ſed quod a nemine conſuleretur. idem iocus lib. I. epiſt. 10. *Qui iſtinc veniunt, partim te ſuperbum eſſe dicunt, quod nihil reſpondeas: partim contumelioſum, quod male reſpondeas. Reſpondere* dicuntur iuriſconſulti, cum iis, a quibus conſuluntur, de iure oſtendunt, qualis eorum cauſſa ſit, quid vitandum, aut agendum. vnde in Bruto c. 30. *Rutilius magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat.* Et pro Murena c. 13. de Seruio: *veſtra reſponſa atque decreta.*

Sed tamen] Quamquam nemo te conſulat; hoc tamen laetare, quod iſtuc veneris, vbi ius ciuile melius, quam tu, nemo calleat. Iocus eſt: nam quae laus, Samarobrinae bonum iuriſconſultum videri? Eiusdem generis illud epiſt. 10. *Quodſi in Britanniam quoque profectus eſſes: profecto nemo in illa tanta inſula peritior te fuiſſet.* Et lib. I. epiſt. 10. *Ibi malis eſſe, vbi aliquo numero ſis, quam iſtic, vbi ſolus ſapere videare.*

EPISTOLAE XVII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Trebatio, quod vrbis vrbanarumque rerum deſiderium aliquando depoſuerit: eumque cohortatur, vt Caeſaris amicitiam plurimi faciat: quam fore fructuoſam promittit, in ſeque ipſum recipit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Quinto fratri] Legato Caeſaris in Gallia.

Gratias egi] Quod officiis te ſuis complectatur.

Leuis] Quia, cum iuiſſet ad Caeſarem, vt honeſtatem augeret facultatesque ſuas, redire ſtatim ad vrbem cupiebat.

Vrbanitatisque] Non eſt hic *vrbanitas* eadem, quae lib. 3. epiſt. 7. in eo loco: *Homo ſumma prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum vſu, addo vrbanitatem, quae eſt virtus, vt Stoici rectiſſime putant.* Nam hic pro rebus vrbanis accipitur.

Piger] Quippe tribunatum contempſerat. epiſt. 8.

Syngrapham] *Syngrapha* eſt, in qua ſcribimus, certam nos eſſe alicui pecuniam ſoluturos. Pro Murena c. 17. *Pergitisne vos, tamquam ex ſyngrapha, agere cum populo.*

Ad imperatorem] Ad Caeſarem, a quo pecuniam tamquam e ſyngrapha debitam exigeres, et ſtatim domum redires.

Alexandriam] Vt a Ptolemaeo, Alexandrino rege, pecuniam ſuam, ei Romae creditam, exigerent. Iocatur Cicero in re vera: vt ex orat. pro Poſtumo, in qua etiam c. 3. ſyngraphae in Albano Pompeii factae nominantur, ſatis conſtat. iidem Ptolemaei creditores ſignificantur lib. 1. epiſt. 1.

Nummum adhuc nullum] Aliquot etiam ex iis in vincula coniecti: et nudus egenſque Poſtumus, qui non modo ſuam, ſed amicorum quoque pecuniam expulſo regi crediderat, e regno fugit: vt eadem docet oratio.

Si mei commodi rationem ducerem] Quod Epicurei faciunt, qui ſuis commodis omnia metiuntur. epiſt. 12. et lib. 3. epiſt. 9.

Augendum atque ornandum] Augendum, commodis; ornandum, honoribus.

In prouinciam] In Hiſpaniam cum proconſule Pompeio. hac de re vid. epiſt. 5.

Vltro] Quod ſummi eſt amoris argumentum. itaque lib. 13. epiſt. 55. *cum*, inquit, *iam diu diligerem M. Anneium, deque eo ſic exiſtimarem, vt res declarat, quod vltro ei detulerim legationem, cum multis petentibus denegaſſem.* Et in orat. pro Coelio c. 2. *Nemini vmquam praeſenti Puteolani maiores honores habuerunt, quam abſenti M. Coelio: quem et abſentem in ampliſſimum ordinem cooptarunt, et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt.*

Attulerim] Multis rebus potuit Cicero, ſi legatus cum Pompeio in Hiſpa-

Hiſpaniam iuiſſet, Trebatio conſulere. quod ipſe ait epiſt. 5. *C. Trebatium,* inquit, *cogitaram, quocumque exirem mecum ducere, vt eum, meis omnibus ſtudiis, beneficiis quam ornatiſſimum, domum reducerem.*

Mea mutata ratio eſt] Mutaui conſilium. Sic locutus lib. 3. epiſt. 5. *Tua ratio poſtea eſt commutata.*

Honorificentiſſime] Lib. 1. epiſt. 9. *Hic multum valuit cum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Q. fratri cum Caeſare fuiſſe, tum humanitas eius ac liberalitas, breui tempore et litteris et officiis perſpecta nobis et cognita.* Et ibidem infra: *Commemoranda quaedam, et diuina Caeſaris in me fratremque meum liberalitas.* Et lib 4. ad Attic. epiſt. vlt. *Perſpicio cum Caeſare ſuauiſſimam coniunctionem, (haec enim me vna ex hoc naufragio tabula delectat) qui quidem Quintum meum tuumque, dii boni! quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia? non ſecus, ac ſi ego eſſem imperator.*

Incredibilem] Commemorandam et diuinam vocauit lib. I. epiſt. 9.

Fidem] Qui, quos ſemel in amicitiam ſuam recepit, numquam deſerit.

Commendaui] Epiſt. 5.

Et tradidi] Plus eſt, quam *commendaui.* epiſt. 5. *Totum denique hominem tibi ita trado de manu, vt aiunt, in manum tuam iſtam, et victoria et fide praeſtantem.*

Grauiſſime] Grauiſſimis verbis, ſummum amorem ac ſtudium declarantibus.

Diligentiſſimeque] Sic, vt nihil praetermiſerim.

Accepit] Ita te eſt complexus, vt ego te grauiter commendaui.

Hunc tu virum nactus] Epiſt. 7. *Imperatorem liberaliſſimum habes.*

Si me aut ſapere aliquid, aut velle tua cauſſa putas] Si me nec iudicio falli, et fideliter tibi ſuadere exiſtimas.

Difficultate] Quae ſit in ea re, quam conſequi cupias.

Iucunda et honeſta] Iucunda quaedam ſunt, ab honore ſeiuncta: ideo addidit, *et honeſta:* ſicuti epiſt. 11. coniunxit *honeſtatem et facultates. iucunda* igitur *et honeſta,* pro vtilia et honorifica. non enim hic *honeſta,* valet, recta.

Praeſtabo] Aliter tamen ſcripſit lib. 3 ad Q. Fr. epiſt. 1. *Trebatium,* ait, *meum quod iſto admiſceas, nihil eſt. Ego illum ad Caeſarem miſi, quia mihi iam ſatisfecit. ſi ipſi minus, praeſtare nihil debeo.*

Confirmandae] Iam enim eſt inſtituta, commendatione mea grauiſſima ac diligentiſſima.

Vberioris prouinciae] Hoc eſt, quod Suetonius de Caeſare ſcriptum reliquit c. 22. *Ex omni prouinciarum copia, Galliam potiſſimum elegit, cuius emolumento, et opportunitate, idonea ſit materia triumphorum.*

Aetatis] Ipſius Trebatii. epiſt. 7. *Aetatem opportuniſſimam habes.*

Si hoc amiſeris] Epiſt. 7. *Vt tibi vnum timendum ſit, ne ipſe tibi defuiſſe videare.*

In veſtris libris] Dixi iam, ſolitos eſſe veteres iuriſconſultos ſuae ſententiae pondus addere, aliorum iuriſconſultorum adſcripto iudicio. vide epiſt. 10. *Idem Mucio et Manilio placebat.*

Q. Cornelio] Trebatii magiſtro. epiſt. 8.

Labore] Militari, quem ſoles vitare tum pigritia, tum timore. Paullo ante in hac ipſa epiſtola dixit, *interdum piger, interdum timidus in labore militari.*

Non audiam] Gloriantem de rebus a te geſtis. Feſtiua iocatio.

Qua ſpe, aut conditione] Spe futuri, conditione praeſentis commodi.

EPISTOLAE XVIII.

ARGVMENTVM.

Laudat Trebatium, quod videretur certa aliquando in ſententia conſtitiſſe, et velle in militia permanere. Tum iocatur in eius parſimoniam, quia ſcripſerat in palimpſeſto. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Diuerſis temporibus] Eodem tamen omnes exemplo, vt infra cognoſcitur.

Cetera delectarunt] Hoc pendet vsque ad illud, quod eſt infra: *cetera belle: illud miror.*

Fortem] Non, vt antea videbare, timidum. epiſt. 17.

Aeſtuare] Aeſtus eſt commotio vel in igne, vel in aqua; vel per translationem, in animo.

Tempore] Cum opus erit. *Tempore* et *tempori*, duobus caſibus dicitur: vt e Cicerone, Plauto, et aliis cognoſcitur.

Veſtrae cautiones infirmae ſunt] Tuum iſtic artificium tibi parum prodeſt: friget enim in bello ius ciuile. epiſt. 13. *Tantum metuo, ne artificium tuum tibi parum proſit.* Et epiſt. 16. *Qui iſtinc veniunt, ſuperbiam tuam accuſant, quod negent te percunctantibus reſpondere.* Occaſionem dubitandi in verbo, *cautiones*, nonnulli attulerunt, affirmantes in antiquis libris eſſe, *cauſationes*. Ego in meis omnibus, qui ſunt vndecim, plane video ſcriptum, *cautiones*.

Graeculam cautionem chirographi mei] Litteras commendatitias ad Caeſarem graece ſcriptas mea manu. ſic enim malo, quam, Graecis miſtas verſibus. *Cautionem* appellat, quod ita vtilis ei futura eſſet illa commendatio, vt iuriſconſultorum cautiones iis vtiles eſſe ſolent, a quibus de iure conſuluntur. ſic epiſt. 13. *vt ego quoque*, inquit, *te aliquid admoneam de noſtris cautionibus: Treuiros vites cenſeo.*

Gallici belli] Videtur iam abſolutum eſſe bellum Britannicum: de quo in ſuperioribus epiſtolis.

Ignauiſſimo cuique] Fortes enim rem gerunt: ignaui ſpectant, et ſingula notare ſolent: itaque narrantibus ignauis maior habenda fides eſt, quam fortibus.

Cetera belle] Redit ad id, quod coeperat dicere, *in quibus me cetera delectarunt.*

Quis ſolet eodem exemplo] Miror, inquit, cum tua manu ſcribas, eodem exemplo plures a te epiſtolas mitti. Hinc licet coniicere, epiſtolas illas, quas Cicero ſe diverſis temporibus accepiſſe dixit, eodem exemplo omnes fuiſſe.

In palimpſeſto] *Palimpſeſtus* membrana fuit iterum abraſa, vt aliquid rurſus in ea ſcriberetur. vnam autem ex illis epiſtolis, non omnes, in palimpſeſto ſcripſerat Trebatius.

Chartula] Palimpſeſto. breuem epiſtolam tunic conſtat, quae ſcripta fuerat in palimpſeſto.

Quam haec ſcribere] Cum in hoc loco diuerſis temporibus innumerabiles prope inſpexerim veteres libros, omnes tamen conſentire animaduerti: quo magis adducor, vt diſſentiam a Bernardino Rutilio, qui primus legendum arbitratus eſt, *quam haec non ſcribere.* At ſententia poſtulare negantem particulam videtur. Eſto: quis praeſtabit, numquam falli nos in eo, quod videtur? quod ſi mutandum, quod facile conceſſerim, et ego ipſe in emendandis libris vti coniectura interdum ſoleo: mutatio modica ſit, quaeque a litterarum ſimilitudine non diſcedat. itaque crederem, non abſurde legi poſſe, *quam exſcribere.* diuinat enim Cicero, quod ex illa chartula deletum ſit, exſcriptum non eſſe: ſiquidem, qui ſcribit in palimpſeſto, chartae laborat inopia: itaque delere mavult, quam exſcribere. Haec ita opinabar, vt mihi ipſe nec placerem valde, nec omnino diſplicerem.

Formulas] *Formulae* ſunt ea, quae iurisconſulti litigantibus praeſcribunt, ne cauſſa cadant: quae *cautiones* etiam dicuntur. ſunt et quaedam quaſi normae iudiciorum, aeque omnibus obſeruandae, *vt formula fiduciae*, epiſt. 12. et *Aquilii de dolo malo formulae*, lib. 3. de Offic. c. 14. et *dati damni formula*, apud Plinium lib. 9. c. 59. Ex hoc genere non fuere Trebatii formulae, ſed ex illo ſuperiore, cum ſcribebantur, hodieque ſcribuntur, clientibus in re controverſa.

Non enim puto] Per iocum ſignificat, pluris eſſe epiſtolas ſuas, quam formulas Trebatii.

Frigere te] Nullum te iſtic fructum capere e ſcientia iuris ciuilis. epiſt. 11. *Sin autem iſta frigebunt, recipias te ad nos.*

Suppeditare] Neutrum abſolutum, vt in orat. pro Scauro: *Vndique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint.* Et lib. 1. de Offic. c. 4. *Studeat parare ea, quae ſuppeditent et ad cultum, et ad victum.* Cum agendi vero ſignificatione notius eſt, quam vt exempla requirantur.

Tecum extuleris] Nam, ſi eam tecum non attuliſſes, ſine verecundia peteres: nunc, quia te pudor a petendo deterret, nihil accipis. Haec quoque per iocum. nam epiſt. 5. pudorem in laude poſuit, cum dixit: *meliorem virum, pudentiorem eſſe neminem.* Et epiſt. 7. *Multum te in eo frater adiuuabit meus, multum Balbus: ſed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum.*

More Romano] Grauiſſime et diligentiſſime. epiſt. 5.

Metrilii Philemonis] Veteres libri nonnihil diſſentiunt: alii enim,

enim, *Metilli*, alii *Meuilii*, alii *Metrinii*, alii aliter habent. ſuſpicatus ſum adoleſcens, neque nunc muto ſententiam, legendum eſſe, *M. Aemilii Philemonis:* vt ſit libertus Aemiliae gentis, et is fortaſſe, de quo Pedianus haec in argumento orationis pro Milone: *Munatius Plancus tribunus plebis produxerat in concionem M. Aemilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi.*

Iam audieram] Quia non longe aberant.

Fremitum] Cum ad ſalutandum patronum ſuum Ciceronem ire vellent honoris cauſſa.

Clientium meorum] Clientes ſuos Trebatius, in Galliam proficiſcens, Ciceroni commendauerat. ideo ſequitur: *quos quidem tu mihi conciliaſti.* et epiſt. 12. *Quid fiet populo Vlubrano, ſi ſtatueris, πολιτεύεσθαι non oportere?*

Vlubris] Vlubrae, opidum non celebre. *vicum deſertiſſimum* appellat Porphyrio in Horatii lib. I. epiſt. II. v. 30.

Vim maximam] Maximum numerum. nota ſignificatio.

Ranunculorum] Quia paludes Vlubris propinquae, *ranunculos* vocauit Vlubrarum incolas, iocans in Trebatii clientes.

Arruntio] Sic ſcribitur hoc nomen in antiquis lapidibus.

Innocentem] Cum in ea nihil ſcriptum eſſet, quod, ſi efferretur, nocere tibi poſſet.

Tam nouis rebus] Geſtis a Caeſare in Gallia: quae leguntur in ipſius Commentariis.

EPISTOLAE XIX.

ARGVMENTVM.

Poſt obitum Caeſaris, M. Antonio, P. Dolabella coſſ. cum ciuitas reſpiraſſe, et quaſi reuixiſſe respublica videretur; repente Kal. Iun. Antonii conſulis culpa, ita mutata ſunt omnia, vt boni viri tum de ſtatu reipublicae, tum de ſua quisque ſalute vehementer timere cogerentur. Quae cum Cicero vidiſſet; deſperata libertate, conſilium cepit in Graeciam proficiſcendi, diſceſſitque ea mente, vt adeſſet Kal. Ian. quod initium cogendi ſenatus, Panſa et Hirtio conſulatum ineuntibus, fore videbatur. Hanc rem attingit Cicero lib. 10. epiſt. 1. et lib. 12. epiſt. 25. et in Phil. 1. c. 1. ſeqq. et lib. 3. de Offic. in extremo. Cum igitur in Graeciam proficiſcens Veliam peruenìſſet; ab ipſa vrbe, Trebatii amantiſſima, admonitus, Topicorum librum ſcripſit, de quo iam rogatus erat a Trebatio, cum in Tuſculano ſimul eſſent. id ſignificat in hac epiſtola: Topica vero ipſa obſcuriora eſſe dicit, nec legenda ſine interprete: exercitationem eſſe neceſſariam, ſi expeditam in quaeſtionibus habere doctrinam velit. Hanc epiſtolam poſt ſequentem ſcriptam eſſe, adſcripta vtrique dies oſtendit.

EXPLANATIO.

Praeſenti tibi] In Tuſculano. vide prooemium Topicorum.

Prope ſubnegarem, non tribuerem certe] Cum Trebatius diſciplinam

plinam et rationem peteret inueniendorum argumentorum; hortatus eſt eum Cicero, vel vt Ariſtotelis Topica per ſe ipſe legeret, vel vt a doctiſſimo quodam rhetore totam illam rationem acciperet. Hoc eſt, quod ait: *prope ſubnegarem.* Vide prooemium Topicorum.

Debere non potui] Id volui perſoluere. Quod ab amicis petitur, id, donec tribuamus, deberi a nobis dicimus: cum vero, id omnino a nobis tribuendum, ſignificare volumus, deberi non poſſe dicimus. exemplum eſt hac ipſa de re in Topicorum prooemio, et lib. 4. ad Attic. epiſt. 2. *Oratio iuuentuti noſtrae deberi non poteſt.* Et lib. 3. de Orat. c. 5. *An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, vt vobis hoc praeſertim munus putem diutius poſſe deberi?* Et Tuſc. 2. in extremo: *Et tibi hoc video, non poſſe deberi.*

Ariſtotelei] Quod in eum librum praecepta Ariſtotelis multa transtulit. nonnulla tamen addidit de ſuo.

Ab ipſa vrbe commonitus] Similiter lib. 2. epiſt. 11. *Mihi, mehercule, magnae curae eſt aedilitas tua. ipſe dies me admonebat. ſcripſi enim haec ipſis Megalenſibus.* Quo loco vide quae diximus.

Amantiſſima tui] Vel quod Trebatius Veliae notus: vel quod ibi poſſeſſiones, a patre relictas, haberet.

Rhegio] Scribendum cum adſpiratione: dictum enim ἀπὸ τῦ ῥαγῆναι, ait Strabo lib. 6.

Litteris] Ex ipſis tantum litteris, et quaſi muto libro.

Non longe abieris] Non longe petantur exempla.

Doctorem tamen vnum quem ERN. *lumenque*] Qui doceat et illuſtret ea, quae obſcuriora ſunt. Dixit iam: *ſin tibi quaedam videbuntur obſcuriora.* Et cum negaverit vllam artem ſine interprete et ſine exercitatione aliqua litteris poſſe percipi: hic pro interprete, doctorem nominat: de exercitatione autem ſubiunget iis verbis: *vt vero etiam ipſi tibi loci, propoſita quaeſtione, occurrant, exercitatione conſequere.* Veteres libri non conſentiunt. duo habent, *lumenque,* quos ſecutus ſum: alii varie, *vſumque, vnumquemque, nonnunquam.*

Per te] Sine doctore.

Vt certe] Si non omnia, hoc certe, vt intelligas, conſequere. Notanda vis vocabuli, quam et Terentius indicat in Andr. Act. 4. Sc. 1. v. 16.

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, nihil promoveris.
Multum. moleſtus certe ei fuero; atque animo morem geſſero.

Ipſi loci] Sedes argumentorum. In Topicis c. 2. *Vt earum rerum, quae abſconditae ſunt, demonſtrato et notato loco, facilis inuentio eſt: ſic, cum peruestigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus: ſic enim appellatae ab Ariſtotele ſunt hae quaſi ſedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum eſſe argumenti ſedem: argumentum autem, rationem, quae rei dubiae faciat fidem.*

Nos te continebimus] Poſt oppreſſam rempublicam contulit ſe Cicero ad domeſticas exercitationes; ne facultas dicendi, ante parta

parta in foro, exareſceret. lib. 9. epiſt. 18.

Redierimus] E Graecia: cogitabat enim adeſſe Romae Kal. Ian.

Salua iſta] Res vrbanas, quas peſſime affectas relinquebat; vt in argumento oſtendimus.

Rhegio] Vnde diſcedens, librum Topicorum Trebatio mittebat. dixit enim: *eum librum tibi miſi Rhegio.*

EPISTOLAE XX.

ARGVMENTVM.

Scribit de amore Velienſium in Trebatium: et hortatur, ne paternas poſſeſſiones vendat, quae, tam miſeris temporibus, perfugium eſſe poſſint. Adſcripta dies indicat, ante ſuperiorem datam eſſe.

EXPLANATIO.

Rufio tuus] Rufionem Trebatii gentilem fuiſſe, didici ex hoc antiquo lapide, qui eſt Romae ad portam Latinam.

C. VIBIVS. C. F. MACER. C. TREBATIVS. RVFIO. FACIVND. CVRAVERVNT.

Aedificationem tuam] Aedificabat Trebatius in regione Lupercali proxima.

Lupercal] Locus, vbi lupa Romulum et Remum aluit infantes.

Halethem ERN. *Heletem*] Veteres libri omnes, *Haletem:* ſed ex Strabone lib. 6. et lib. 16. ad Attic. epiſt. 7. apparet legendum eſſe, *Heletem.*

Nobilem amnem] Quia Veliam ab eo nomen accepiſſe traditum eſt. Strabo.

Papirianam] Emptam de Papirio quodam a Trebatio, vel ab eius patre.

Lotum ERN. *Lucum*] Sunt, qui *lucum* ideo male legi credant, quod neque luci capax eſſet priuata domus; et luci, quia ſacri, non ſine ſcelere incidi poſſent. Vtraque ratio parum firma. primum enim, lucum illum non intra aedes Trebatii, ſed ante eas fuiſſe, licet exiſtimare: deinde, ne Cicero putetur impie ſenſiſſe, qui eum a Trebatio caedi vellet; docet M. Cato, quo modo recte et ſine piaculo caedi lucus poſſit. Quod attinet ad veteres libros; vnum tantum vidi, in quo eſt, *lacum:* reliqui omnes habent, *locum.* ex quo, *lotum*, quidam legere maluerunt. quam coniecturam probare non poſſum; cum proxime ſequatur, *a quo:* quod certe ad arborem lotum referri poſſe, nemo dixerit. Praeterea, luco magis, quam vnius arboris vmbra vel forma teneri aduenas, credibile eſt; quod ideo dico, quia ſequitur, *a quo etiam aduenae teneri ſolent.* Iam illud, *multum proſpexeris*, aptius pertinere arbitror ad lucum, quam ad arborem. magis enim proſpectum lucus impedit, quam arbor: cum praeſertim, *proſpexeris*, intelligendum videatur, e totis aedibus, non ex vno tantum cubiculo, aut vna aedium parte.

Vide-

Videbis] Pro, curabis. lib. 5. ad Attic. epiſt. 1. *Anteceſſerat Statius, vt prandium nobis videret.*

Diis iuuantibus] Sic locutus et in Phil. 3. c. 14.

Ante brumam] Cogitabat eſſe Romae Kal. Ian. Phil. 1. c. 2. *Ea mente diſceſſi, vt adeſſem Kalendis Ianuariis, quod initium ſenatus cogendi fore videbatur.* Bruma dictus eſt breuiſſimus Decembris menſis dies, ſolis hiemale ſolſtitium. Feſtus.

Niconis] Medici.

Abſtuli] Veliae.

Περὶ πολυφαγίας] De edacitate.

Docilem] In illo, opinor, libro documenta inerant, quo modo, incolumi valetudine, plurimum edi poſſet.

Increbeſcit] Flare incipit vehementius. creber enim venti ſpiritus magis intendit vela, quam rarus. Quaeſtio eſt, vtrum dici debeat, *increbeſco*, an *increbreſco*, et *increbuit*, an *increbruit*. Ego ſequor ſimilitudinem. nam quia *ruber* et *creber* eodem plane modo deſinunt; et a *ruber* fit verbum *rubeo*; a cuius deinde ſecunda perſona, addita ſyllaba *co*, fit *rubeſco*: ſic a *creber* deductum eſt inuſitatum hodie verbum, *crebeo*; a cuius item ſecunda perſona factum eſt *crebeſco*, vnde *increbeſco*. non enim me mouent *nigreſco*, et *macreſco*: quia deducuntur a *nigreo*, et *macreo*: cum *rubeſco* non a *rubreo*, ſed a *rubeo* deriuetur; et cum *rubeſco* et *erubeſco* maiorem habeat ſimilitudinem cum *increbeſco*, quam cum ceteris verbis, quippe cum a ſimillimis nominibus, *creber*, et *ruber*, deducantur. Nam, quod aiunt viri docti, ideo ſcribendum, *increbreſco*, quod a nominibus iis, quorum patrius caſus exit in *ri*, vt *integri*, *ſacri*, fiat *integrare*, *ſacrare*: oſtendi iam, ſic excipi ab hac regula *increbeſco*, vt excipitur *erubeſco*. Quod autem iidem affirmant, *rubeſco*, vnde fit *erubeſco*, non a *rubeo*, ſed a *rubore* formari, vt *palleſco* a *pallore*, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*: argumentum componitur ex diſſimilibus. nam illa, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*, ſimilia ſunt, et recte dicuntur: at, *palleſco* a *pallore*, non eodem modo recte dicitur. fit enim *palleſco* a *palleo*, *palles*: et *palleo* a *pallore*. itidemque *rubeſco*, a *rubeo*, *rubes*: et *rubeo* a *rubore*.

Velia] Cum in Graeciam iret.

EPISTOLAE XXI.

ARGVMENTVM.

Silii cauſſam, viri optimi, amici ſui, Trebatio commendat. Incertus videtur annus epiſtolae: ego tamen ſuſpicor eſſe ſcriptam, quo anno Caeſar necatus eſt. Suſpicor autem ex mentione Q. Caepionis praetoris: qui, niſi fallor, eſt M. Brutus, is, qui in Caeſarem coniurauit. geſſit enim praeturam eo anno, vt ex hiſtoricorum libris, et lib. 11. epiſt. 2. et 3. cognoſcitur: et Q. Caepio vocatur in Phil. 10. c. 11. quod erat, vt arbitror, adoptatus ab auunculo Q. Seruilio Caepione; quem nominat Plutarchus in Catone Vticenſi.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Silii] Ad quem ſunt epiſtolae lib. 13.

Sponſionem] Ne boni viri litibus iniuſtis pro aliena libidine vexarentur; cogebatur et is, qui de aliqua re, tamquam ſibi debita, verbi gratia, de hereditate, litem intenderet, et is, qui infitiaretur, promittere, ſe daturum, niſi iudicio vinceret, certam pecuniam adverſario: vt, eo metu iniecto, reprimeretur litigandi libido. haec actio vocabatur *ſponſio:* quia *ſpondere* eſt promittere. Simile erat, non tamen idem, *ſacramento contendere.* nam pecunia vtrimque deponebatur apud pontificem: vt is, qui cauſſa cecidiſſet, duplici damno afficeretur, primum amiſſae litis, deinde pecuniae litis cauſſa depoſitae. qui vicerat, ſuam pecuniam auferebat: victi pecunia in rebus diuinis conſumebatur. In ſponſione ſimiliter pecunia deponebatur: ſed exitus non idem, qui in ſacramento, erat. nam, qui ſponſione vicerat, non modo ſua, ſed aduerſarii quoque pecunia potiebatur. in ſacramento autem ſuam tantum pecuniam victor auferebat: victi redibat ad aerarium, vt ait Varro. Sed de ſacramento infra, in epiſt. 32.

Illam] Quae ſequitur: *ſi bonorum Turpiliae, etc.*

Nos] Silium. *Nos* dicit, tamquam ageretur de ſua re.

Sine periculo] Quod enim is, qui litem infert, probari a ſe poſſe putat, id in ſponſione pronunciat. itaque videndum, quibus verbis ſponſionem faciat.

Ni ERN. *Si bonorum Turpiliae poſſeſſionem Q. Caepio praetor ex edicto ſuo mihi dederit*] Hereditatem ſibi a Turpilia relictam Silius ex edicto praetoris acceperat. vocatus in iudicium a Turpilio propinquo, eandem hereditatem repetente, quia Turpiliae factionem teſtamenti fuiſſe negaret, ſponſionem facere cogebatur: de qua conſuluit peritiſſimos iurisconſultos, Ser. Sulpicium, et Ofilium: et, cum Trebatii quoque ſententiam ſcire vellet, Ciceronis opera vſus eſt. Videtur autem pro, *ſi*, legendum *ni:* vt ita ſponderet Silius: ni bonorum Turpiliae poſſeſſionem Q. Caepio praetor ex edicto ſuo mihi dedit, ſpondeo me daturum aduerſario tantum pecuniae, quantum in ſponſionibus promitti ſolet. Reliquae quoque ſponſiones eodem modo incipiebant, vt illa in orat. in Piſon. c. 23. *Cum ego Coelimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquiliana introiſſet, homo promptiſſimus laceſſiuit.* Et lib. 3. in Ver. c. 57. *Quid? cum palam Syracuſis, te audiente, maximo conuentu P. Rubrius Q. Apronium ſponſione laceſſiuit*, NI APRONIVS DICTITARET, TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM. Et alibi.

Seruium] Sulpicium, principem iurisconſultorum, vt ait Cicero in Bruto c. 41.

Inſtituiſſet] Feciſſet.

Factionem teſtamenti] Ius faciendi teſtamenti. Ita locutus in Topicis c. 11. et Papinianus L. 3. D. qui teſtam. fac. poſſ. *Teſtamenti factio*, inquit, *non privati, ſed publici iuris eſt.*

Ofilium]

Oſilium] Clarum iuriſconſultum, de quo Pomponius L. 2. §. 44. D. de orig. iur.

Teſta] Cognomen Trebati epiſt. 13. et 22.

Veneris] In vrbe videtur fuiſſ Trebatius, extra vrbem Cicero.

EPISTOLAE XXII.

ARGVMENTVM.

Probat auctoritate iuriſconſultorum, quod dixerat dubitari, poſſetne heres, quod furtum antea factum eſſet, recte furti agere. Scriptam opinor eodem anno, quo ſuperiorem proximam.

EXPLANATIO.

Illuſeras heri inter ſcyphos] *Scyphus* vas potorium fuit. Tibullus lib. 1. el. 11. v. 7.

—— *Nec bella fuerunt,*
Faginus adſtabat cum ſcyphus ante dapes.

Macrobius lib. 5. Saturn. c. 21. Herculis ait poculum fuiſſe, vt Liberi patris cantharum: et Virgilium Graeca poculorum nomina poſuiſſe, carcheſia, cymbi , canthar os, ſcyphos. Scyphos aureos conviuis appoſuit Claudius Caeſar. vitreis in priuata menſa Ciceronem ac Trebatium vſos eſſe, credibile eſt. Incertae menſurae fuit: nam *capaciores ſcyphos* Horatius, Epod. 9 v. 33. et Trebellius Pollio in Claudii vita c. 17. trilibres nominat duos Claudio a Galieno donatos. quo patet, minoris etiam menſurae fuiſſe. Vaſa autem vinaria menſurae fuerunt vel certae, vel incertae: certae, vt culeus, amphora, vrna, congius, ſextarius, hemina, cyathus. culeus capit amphoras vicenas, amphora vrnas duas, vrna congios quattuor, congius ſextarios ſex, ſextarius heminas duas, hemina cyathos ſex, cyathus vnciam et beſſem. quae ſi ad eorum vaſorum, quibus hodie Romae vtimur, menſuram redigantur; culeus barilium decem erit quae fortaſſe veteris bottae Romanae menſura fuit: amphora dimidium barilis capiet: vrna quartam barilis partem: congius buccalia duo: ſextarius tertiam partem buccalis: hemina [illegible] duas tertias capit. Incertae menſurae dolium vnde in vaſa minora vinum diffundebatur, quo vſus commodior eſſet: nam dolia loco non mouebantur: item cadus, ſeria, cupa, lagena, (ſi tamen a lagyno differt, quod Athenaeus lib. [illegible]. capere ait duodecim choas Atticas) praeterea, cirnea crater, ſcyphus, calix, cymbium, culullus, patera, cantharus, alia. Bottis noſtratibus Romae olim non vtebantur, ſed vina doliis fictilibus aſſeruabant. circa Alpes tantum, frigidiſſima coeli plaga, ligneis vaſis, quae circulis cingerentur, vinum condi ſolitum, Plinius ait lib. 14. c. 21. nam cupa lignea quidem, ſed inter minora vaſa videtur fuiſſe, quibus non diu cuſtodiendum, vt doliis, ſed aſſidue promendum, vinum reponeretur. quod illud Ciceronis in Piſonem c. 27. declarat: *Panis et vinum a propola, atque de cupa.* Et illud Naeuii apud Nonium: *Duas cupas mero plenas*

plenas exhauſit. quamquam aduerſari videntur illa Plinii verba lib. 23. c. 2. *Vini faeci tanta vis eſt, vt deſcendentes in cupas enecet.* Hinc enim licet opinari, magnum vas fuiſſe. nec diſſentit Lucanus lib. 4. v. 420. cum ait:

Namque ratem vacuae ſuſtentant vndique cuppae.

Vlpianus quoque L. 15. §. 6. D. de vſufr. dolia cum cupis ſimul nominat. Cupa vero a Catone nominata, diuerſum quiddam eſt.

Furti recte agere] Haberetne actionem aduerſus eum furem, qui furatus eſſet, ante quam ipſe heres eſſet. ideo enim dubitari poteſt, quia non videtur heres ea, tamquam ſua, poſſe repetere, quae nondum ad eum hereditario iure perueniſſent. Sed controuerſiam tollunt Paulli, veteris iurisconſulti, verba, L. 47. D. de furt. *Si dominium*, inquit, *rei ſubreptae quacumque ratione mutatum ſit, domino furti actio competit, veluti heredi, et bonorum poſſeſſori, et patri adoptiuo, et legatario.*

Bene potus] *Bene* pro valde, vt epiſt. 16. *bene nummatum:* et Aſinius lib. 10. epiſt. 32. *bene peculiatus.*

Sex. Aelium] Acutum hominem: vnde ab Ennio *catus* vocatus eſt in illo verſu,

Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus.

lib. 1. de Orat. c. 45. ibidem lib. 3. c 33. et in Brut. c. 20. et in Tuſc. 1. c. 9. et Varro lib. 6. de L. L. et Pomponius L. 2. §. 37. D. de orig. iur.

M. Manilium] Opinor huius Manilii praenomen fuiſſe Manius, quod ita ſcribebatur, *M'.* vnde fluxit error, ſimilitudine litterarum, et praenominis ignoratione. In faſtis etiam Capitolinis, anno 604. video conſulem eſſe M'. Manilium. nominatur lib. 1. de Orat. c. 48. et ibidem lib. 3. c. 33. et in Bruto c. 28. et apud Pomponium L. 2. §. 39. D. de orig. iur. et alibi.

M. Brutum] Qui ſeptem de iure ciuili libros, vt ait Pomponius L. 2. §. 39. D. de orig. iur. reliquit.

Scaeuolae et Teſtae] Trebatium ſuis cognominibus appellat. *Teſta* enim vocatur epiſt. 13. et 2 . *Scaeuola* vero lib. 9. ad Attic. epiſt. 15. iocatur Cicero, et poſt verbum *Scaeuolae*, addit copulam *et:* vt videatur de duobus loqui, cum de vno loquatur. Aut dic, P. Mucium ſignificari, quem et lib 1. de Fin. c. 4. cum Manilio et Bruto nominat, eosque vocat principes ciuitatis: niſi ſi Mucium Scaeuolam illum notat, de quo epiſt. 10.

EPISTOLAE XXIII.

ARGVMENTVM.

Signa quaedam Ciceroni, pictas potius tabellas cupienti, Gallus emerat. ex illis emptionibus nullam a ſe deſiderari, Cicero reſcribit. Tum ſubiungit, ſibi eſſe vehementer gratum, quod proximam domum cupiat conducere. Incertus epiſtolae annus. non enim ſcripta videri poteſt eodem tempore, quo illae ad Attic. lib. 1. in quibus item de ſignis agitur. nam illae ante conſulatum, quod probauimus olim in Commentariis,

tariis, haec vero poſt conſulatum ſcripta. quod, opinor, illa verba ſat oſtendunt: Martis vero ſignum quo mihi pacis auctori? *Praeterea, d Tulliola, tamquam nupta, in hac mentio ſit: illae vero, nondum nupta ſcriptae ſunt. Accedit, quod in hac non de Xyſto, verum de porticula ornanda cogitare ſe oſtendit: in illis de Xyſto, qui porticus amplior fuit, atque etiam de palaeſtra et gymnaſio.*

EXPLANATIO.

Tantum quod] Tempus indicatur proxime praeteritum: quod alibi et ab ipſo Cicerone, et a Terentio, *commodum*, dicitur.

Auiani] Statuarii, qui nominatur lib. 13. epiſt. 2. quo loco vide, quae diximus.

Nomina ſe facturum] Accepti et expenſi ratio in tabulas referebatur: quae vocabantur *nomina:* quia debitorum et creditorum nomina ſcribebantur. *Nomina igitur facere*, eſt, id, quod Cicero pro hoc vel illo ſigno deberet, in tabulas referre.

Qua ego vellem die] Vt ſoluerem, quando vellem.

Fac, quaeſo, qui ego ſum, eſſe te] Lib. 3. epiſt. 12. *Suſcipe paulliſper meas partes, et eum te eſſe finge, qui ſum ego.*

Plus annua] Plus annua die. lib. 12. ad Attic. epiſt. 3. *Delegationem a mancipe, annua die.*

Ad eam ſummam] Non pluris, quam volueram. In delectu enim et in pretio peccauerat Gallus. Infra: *Iſta quidem ſumma nac ego etc.*

In omni iudicio elegantiſſimum] Qui nihil vulgare, nihil abiectum, aut ſordidum probare ſolitus es, quacumque de re iudicas.

Maneat Damaſippus in ſententia] Scripſerat, opinor, Gallus, empturum ea ſigna Damaſippum, ſi Ciceroni non placerent. Horatius lib. 2. Serm. Sat. 3. v 64.

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo.

Ex iſtis emptionibus] E ſignis a te emptis. alia enim Cicero deſiderauerat.

Inſtituti mei] Quod eſt huiusmodi, vt omnia ſigna tanti non aeſtimem, quantum a te in iſta quattuor erogatum eſt.

Iſta quattuor aut quinque] Bacchas tres, Martem quartum, trapezophorum quintum.

Bacchas] Muſarum ſacerdotes.

Cum Muſis Metelli] Cum ſignis Muſarum, quae erant apud Metellum. fortaſſe Metellus ille Scipio.

Quid ſimile] Idem loquendi modus lib. 9. epiſt. 15. *Catulum mihi narras, et illa tempora. Quid ſimile?*

Primum] Lector exſpectat, *deinde:* ſed hic, vt etiam alibi, deſideratur: ſententiae tamen nihil deeſt. nam quae vis in *deinde*, eadem continetur in eo quod ſequitur, *ſed tamen.* vide illud lib. 2. epiſt. 9. *Primum tibi, vt debeo, gratulor.*

Tanti] Quanti emiſti Bacchas iſtas.

Muſis omnibus approbantibus] Ipſae Muſae, non aeſtimari ſe tanti, quanti a te iſtae Bacchae aeſtimatae ſunt, non moleſte ferrent.

Ioci genus eſt: *Ipſas ego Muſas numquam tanti putaſſem: atque id feciſſem Muſis omnibus approbantibus.* Similem in ſententia venuſtatem quaeſiuit, cum dixit in libro de Conſolatione in fragm. *Te omnium optimam, doctiſſimamque, approbantibus diis immortalibus ipſis, in eorum coetu locatam, ad opinionem omnium mortalium conſecrabo.* Et lib. 12. epiſt. 25. *Quinquatribus frequenti ſenatu cauſſam tuam egi, non inuita Minerua. Etenim eo ipſo die ſenatus decreuit, vt Minerua noſtra, cuſtos vrbis, quam turbo deiecerat, reſtitueretur.*

Saepe vidi] Non illa ipſa, quae Gallus emerat, ſed ſimilia Baccharum ſigna. Cum et nouerim, inquit, optime Bacchas iſtas, et ſaepe viderim, nec tamen tibi, vt eas emeres, nominatim mandauerim: me non iis delectari, poteras facile ſuſpicari.

Ea enim ſigna — in palaeſtra locum] Quae ſic in palaeſtra villae meae Tuſculanae locum exornent, vt publicis in gymnaſiis, praeſtantium virorum aut deorum ſignis locus idem exornari ſolitus eſt. *Gymnaſium* et *palaeſtra* diuerſo nomine rem eandem ſignificant. *gymnaſium* enim dictum, quod in eo nudi homines luctarentur: *palaeſtra* vero ἀπὸ τῆς πάλης, id eſt, a lucta, nomen accepit. In hac tamen opinione non nihil conturbor, quod lib. I. ad Attic. epiſt. 10. *palaeſtrae* et *gymnaſii*, tamquam diuerſarum rerum, mentionem fieri video. *Si quod*, inquit, *aliud οἰκεῖον eius loci, quem non ignoras, reperies, et maxime, quae tibi palaeſtrae, gymnaſiique videbuntur eſſe.* Et Plautus in Rud. Act. 2. Sc. I. v. 6.

Ex vrbe ad mare huc prodimus pabulatum:
Pro exercitu gymnaſtico et palaeſtrico, hoc habemus.

Et in Amphitr. Act. 4. Sc. I. v. 3.

— Omnis plateas perreptaui, gymnaſia et myropolia:
Apud emporium, atque in macello, in palaeſtra atque in foro.

Rurſus idem Plautus in Bacch. Act. 3. Sc. 3. v. 20. 21. *palaeſtram* a *gymnaſio* non diſtinguit: ait enim:

Ante ſolem exorientem niſi in palaeſtram veneras,
Gymnaſii praefecto haud mediocris poenas penderes.

Et Quinctilianus lib. 2. c. 8. *Si quis palaeſtrae peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnaſium venerit.* Dubitatio tollitur, ſi patere latius *gymnaſii* nomen, quam *palaeſtrae*, exiſtimemus: vt *palaeſtra* gymnaſii ſit pars, in qua lucta exercetur: *gymnaſium* autem et palaeſtram, et alia loca complectatur: cum in eo diſputetur etiam, et deambuletur, et alia fiant. ita nomen *gymnaſii*, quamquam ab vna re natum, ad alias producitur: *palaeſtrae* non item. neque hanc ſententiam, vt opinor, exempla, quae attulimus, infirmant. quis enim non intelligit, tranſire Ciceronem a parte ad totum, cum ait in epiſtola illa ad Atticum: *quae tibi palaeſtrae gymnaſiique videbuntur eſſe?* Et hic, cum inquit, *exornent mihi in palaeſtra locum;* de gymnaſii parte, luctae dicata, loqui videtur: in qua parte locum ſignis exornare cogitabat.

Aes

Aes alienum] Martis enim et Saturni ſigna nihil proſperum promittere, aſtrologi confirmant: ſtulte, qui diuinationem rerum futurarum, quae ſoli Deo notae ſunt, ad ſuam ſcientiam reuocent.

Mercurii] Cuius aſtrum propitium putatur.

Felicius] In emptione ſignorum. is autem feliciter tranſigit, qui rem expetitam paruo emit. Video eſſe, qui legendum putent, *facilius*, pro *felicius*. ego, cur mutetur, cauſſam nullam video. nam et ſententia ſatis aperta: et omnes libri veteres habent, *felicius*. Porro, quod aiunt, nullam felicitatem in hoc negotio reperiri potuiſſe: dixi iam, *feliciter tranſigere*, quid ſit. Felicitatem autem in emendis ab Auiano ſignis, non, vt iidem arbitrantur, in vendendis poſt emptionem, hic ſignificari, nomen Auiani demonſtrat, qui et ſupra tamquam venditor ſignorum appellatus eſt. Praefuiſſe Mercurium lucris, docet Plautus in Amphitr. Prol.

Tranſigere poſſemus] Transactum iam erat, vt ſupra conſtat: conuenerat enim de ſumma inter Gallum et Auianum: ſolutionis tamen dies definita non erat; ſed ſcripſerat Auianus, nomina ſe facturum qua Cicero die vellet. dicit igitur, *poſſemus*, in emptione: et praeteritum tempus reducit ad praeſens, vt ſi dicat: liceret nobis ab Auiano minoris emere, quam tu emiſti.

Deſtinaras] Aſſignaueras. Pro Sextio c. 30. *Quid dicam? qui locus orbis terrae iam non erat alicui deſtinatus?*

Trapezophoron ERN. *Trapezophorum*] Qui menſam fert. veteres libri, *trapezephorum:* ſed Graece, τραπεζοφόρος, et τραπεζοποιὸς cum ο in tertia ſyllaba, et γαζοφυλάκιον, vt in aliis ſimilibus. Suidas.

Diuerſorium] De diuerſorio diximus lib. 6. epiſt. 19.

Tarracinae] Vetus nomen *Anxur* fuit, recentius *Tarracina*. Liuius lib. 4. c. 59. *Anxur fuit, quae nunc Tarracinae ſunt; vrbs prona in paludes.* Plinius lib. 3. c. 5. *A Circeiis palus Pontina eſt, dein flumen Vfens, ſupra quod Tarracina opidum, lingua Volſcorum Anxur dictum.* Horatius tamen lib. 1. Serm. Sat. 5. v. 26. praeter conſuetudinem dixit,

Impoſitum ſaxis late candentibus Anxur,

verſus commoditatem quaerens ex antiquo nomine. Prius igitur nomen mutauit, deinde etiam locum, ſed infra aetatem Horatii. nam, cum dixit,

Millia tum pranſi tria repimus, atque ſubimus
Impoſitum ſaxis late candentibus Anxur:

perſpicue demonſtrat, ſitam in monte Tarracinam fuiſſe. Et Porphyrio ſubiungit haec: *Merito* repimus, *inquit, et,* impoſitum ſaxis: *quia illis temporibus adhuc Tarracinenſis vrbs in altiſſimo monte erat, inde poſtea in aequiorem locum depoſita eſt; vt non ſolum ſint adhuc veſtigia aedificiorum in monte, ſed et murorum.* Tacitus lib. 10. Annal. municipium vocat.

Exhedria] Loca in porticibus, vbi ſedentes diſputare ſoliti erant. Vitruuius lib. 5. c. 11. et Cicero lib. 3. de Orat. c. 5. *Exhedra* tamen,

men, muliebri genere, vſitatius. ſed, *exhedrium*, inde factum, ὑποκοριστικῶς.

Noua] Ergo erant et vetera, in porticula, vt haec, ſed in porticu ampliore, id eſt, in Xyſto, qui nominatur lib. I. ad Attic. epiſt. 8.

Arceſſantur] Si differunt *arceſſere* et *acceſſere*, vt Cariſio et Diomedi placet; omnino hic legendum *acceſſantur*, non *arceſſantur*. ſin autem ſequimur eos libros, qui vetuſtate excellunt: vnicum dicemus eſſe verbum *arceſſere*, duplici ſignificatione; pro accuſare, et pro vocare; vel vocatum ire. mihi, quid ſtatuam, non liquet. nam et Cariſii ac Diomedis auctoritate moueor, quos de verbo *accerſere*, non ſomniaſſe credibile eſt, ſed veteres libros vidiſſe, in quibus ita ſcriptum eſſet: et rurſus antiquiſſimis exemplaribus, quae nunc habemus, multum tribuo: conſentiunt enim vbique omnes in verbo *arceſſere*. vt eam rationem omittam, quod *arceſſo* vnde formetur, apparet: *accerſo* autem vnde ducatur, non video: nam ſi deduceretur ab *accio*; *acceſſo* eſſet, non *accerſo*. praeterea, quae ſignificatio ponitur a Grammaticis in verbo *accerſo*; eadem mihi videtur eſſe poſſe in *arceſſo*. nam, qui accuſat, idem vocat in iudicium. quod ſi credimus; non ab *arceo*, quod nihil ad vocandum pertinet, potiusque contrarium oſtendit, ſed ab *accio*, vel *adcio*, deductum *arceſſo*, mutatione ſecundae litterae, arbitrabimur.

Pſeudo-Damaſippum] Damaſippi ſimilem, qui omnino ea ſigna emat: quod ſe Damaſippus facturum oſtenderat. ſic *pſeudocato*, lib. I. ad Attic. epiſt. 14. *Bonis vtimur tribunis plebis, Cornuto vero pſeudocatone*. et Pſeudophilippus, lib. 2. de Leg.

Vel cum iactura] Vel ſi minoris vendenda ſint, quam tu emiſti.

De domo] Tibi prope me conducenda.

Proficiſcens] Ab vrbe in Arpinatem agrum, vnde redierat paullo ante, quam has litteras daret. itaque dixit initio litterarum: *Tantum quod ex Arpinati veneram*.

Nicia] Grammatico. Lib. 9. epiſt. 10. et Suetonius de clar. Grammat. c. 14.

Caſſio] Cum infra ſoror eius *Licinia* nominetur; poſſumus opinari, vel, *Craſſo*, legendum; quia Craſſi Liciniae gentis, et feminae gentilitio nomine appellabantur; vel ſororem eius quidem Liciniam, germanam tamen non fuiſſe: vt fratres quoque dicuntur, qui patrueles, conſobriniue ſunt: itaque mutatio neceſſaria non putetur.

Quaeſiui de mea Tullia] Lib. 3. epiſt. 6. *Quaeſiui ex Phania*.

Per Liciniam ſe egiſſe] Si poteſtas tradendae domus penes Liciniam fuiſſet: non dixiſſet Cicero, *per Liciniam*, ſed *cum Licinia*. *Per Liciniam* autem *agere*, eſt, Liciniae opera vti, vt cum alio agat, nimirum cum eius fratre Caſſio, earum aedium domino, quas Licinia habitabat: quae tamen, quod ad ipſam attinebat, audere ſe negabat, abſente et inſciente viro migrare.

Dexius] Sic in vetuſtioribus libris. alii recentiores varie, *Dextus*, *Deſius*, *Dixi*. Dexiorum gentem nondum habeo cognitam.

Vitae victusque noſtri] Non eſt ſatis, vna viuere: ſed communis victus auget vitae iucunditatem. lib. 9.

lib. 9. epiſt. 24. *Moneo te, quod pertinere ad beate viuendum arbitror; vt cum viris bonis, iucundis, amantibus tui viuas. Nihil aptius vitae: nihil ad beate viuendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero, ſed ad communitatem vitae atque victus, remiſſionemque animorum.* Coniungi haec ſolent, vt lib. 1. de Offic. c. 17. *Vita victusque communis in amicitiis vigent maxime.* Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 28. *Nunc plane nec ego victum, nec vitam illam colere poſſum.* Et in Bruto c. 25. *Tuditanus omni vita atque victu excultus atque expolitus.*

Plane mecum habitare] Fortaſſe, quod paries communis eſſet: vel quod aedes illae ita Ciceronis aedibus vicinae, vt ad eum percommode Gallus itare poſſet.

Migrare] In eas aedes.

Experiar] Vt hanc domum habeas.

EPISTOLAE XXIV.

ARGVMENTVM.

Exponit, quam iniuſte ſibi Tigellius iraſcatur. Caeſare quartum conſule, ſine collega.

EXPLANATIO.

Veſtigia] *Video*, ſubauditur.

Vel proxime] Hoc ipſum, quod proxime de Tigellio feciſti, veſtigium eſt amoris tui. De particula *vel* pro veluti, diximus lib. 2. epiſt. 13.

De Tigellio] M. Tigellio Hermogene liberto, quod Hermogenis cognomen indicat. eſt enim is, de quo Horatius lib. 1. Serm. Sat. 9. v. 25.

—— *Inuideat quod et Hermogenes, ego canto.*

et Sat. 2. 3. 10. v. 80. quibus locis oſtenditur, quod haec quoque declarat epiſtola, Tigellium canendi arte praeſtitiſſe. Quid autem de Tigellio ſcripſerit ad Ciceronem Gallus, cognoſcitur ex lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. *De Tigellio*, ait, *ſi quid noui: qui quidem, vt mihi Gallus Fabius ſcripſit, μέμψιν ἀναφέρει mihi quandam iniquiſſimam, me Phameae defuiſſe, cum eius cauſſam recepiſſem, etc.*

Capius, opinor, olim] Recte addidit *opinor*, veritus, ne erraret in nomine: nam *Cippium* nominat Feſtus in huius adagii mentione, *non omnibus dormio.* libri veteres plerique habent, *Citius*, vel *Cicius*: nonnulli *Caepio.*

Olim] Ante Lucilium poetam. Feſtus.

Non omnibus dormio] Qui hoc dixit, dormire ſe ſimulabat, quo liberius vxor moecharetur. Seruo autem pocula clam auferente, *non*, inquit, *omnibus dormio.* Feſtus, et Plutarchus ἐν τῷ ἐρωτικῷ.

Non omnibus ſeruio] Quibusdam, apud Caeſarem gratioſis, temporum cauſſa ſeruio; non omnibus tamen ſeruire volo: quorum in numero Tigellius eſt.

Olim] Stante republica.

Regnare] Cum ita floreret gratia et auctoritate ob eloquentiam ac virtutem, vt regnare videretur.

Pro Sulla c. 7. *Hic ait ſe ille, iudices, regnum meum ferre non poſſe.*

Obſeruor] Lib. 9. epiſt. 20. et lib. 13. ad Attic. epiſt. 49.

In lucro pono] Simile illud lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. *Eſt bellum, aliquem libenter odiſſe.*

Peſtilentiorem patria ſua] Tigellii patria Sardinia: de cuius peſtilenti caelo illud argumento eſt lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Quamquam eſt hiems, tamen Sardiniam iſtam eſſe cogites.* Et Martialis lib. 4. epigr. 60.

Nullo fata loco poſſis excludere: cum mors
Venerit, in medio Tibure Sardinia eſt.

Addictum] Studioſum eſſe coepiſſe eorum verſuum, quos contra me ſcripſit Caluus Licinius, more Hipponactis poetae: de quo vide Plinium lib. 36. c. 5. et Solinum.

Calui Licinii] Hic eſt C. Licinius Caluus, Ciceronis primum inimicus, quia patrem ſuum Licinium Macrum praetor damnauerat, vt ait Plutarchus et Valerius Max. lib. 9. c. 12. deinde etiam amicus, vt ex lib. 15. epiſt. vlt. cognoſcitur.

Praeconio] Ironia. nam acerbiſſimum poema ſignificat, ſimile Hipponactis verſibus. Idem Caluus in C. Caeſarem famoſa ſcripſit epigrammata, vt in Suetonio c. 49. et 73. legimus.

Phameae] Liberti, cuius nepos Tigellius. libertorum autem cognomina Phameas, et Hermogenes; quae prius nomina ſeruorum fuere.

Ipſius quidem cauſſa] Non propter Tigellium, eius nepotem, ſed pſius cauſſa.

Erat enim mihi ſane familiaris] Scribit ad Atticum eadem de re lib. 13. epiſt. 49. nec ſe adductum familiaritate ſuſcepiſſe cauſſam Phameae ſignificat, ſed quia petenti ſibi conſulatum pollicitus erat per Atticum, ſi quid opus eſſet. quod tamen non repugnat: nam ex eius officii memoria familiaritas exorta.

Sibi operam dare] Cauſſam cognoſcere, patronos audire de controuerſia diſputantes.

De P. Sextio] Quem ante multos annos reum de vi defenderat. accuſabatur hoc tempore lege Pompeia, vt lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. oſtendit: vtrum autem de ambitu, an de vi, (nam de vtroque crimine Pompeius tertium conſul legem tulit) mihi nondum liquet: ſuſpicor tamen de ambitu potius, quam de vi. nam Sextium, qui Pompeianus fuerat in bello ciuili, et in patriam, venia a Caeſare impetrata, redierat, auſum deinde eſſe vim vllam facere, credibile non eſt. de ambitu autem fortaſſe poſtulatus, quia conſulatum petens pecuniam contra leges dederit. praetor enim fuerat ante bellum ciuile; lictoresque in bello habuerat, poſt bellum etiam beneficio Caeſaris, vt ſupra diximus.

In conſilium iri] Cum iudices, de reo ſententias laturi, in vnum coeunt, *ire in conſilium* dicuntur. non enim eunt in conſilium, vt cauſſam audiant, ſed vt, cum audierint, ſententias ferant. id adeo ex oratione C. Titii, qua legem Fanniam ſuaſit, potui intelligere. *Veniunt*, inquit de iudicibus, *in comitium triſtes: iubent dicere. quorum negotium eſt, dicunt. iudex teſtes poſcit: ipſus it minctum. vbi redit,* ait

ait ſe omnia audiuiſſe: tabulas poſcit: litteras inſpicit: vix prae vino ſuſtinet palpebras. eunti in conſilium ibi haec oratio: Quid mihi negotii eſt cum iſtis nugatoribus? Haec Macrobius lib. 2. Saturn. c. 12. recitat. idem cognoſcitur ex orat. pro Cluentio c. 20. nam, audito Scamandri accuſatore Canutio, eiusque defenſore Cicerone, iudices iuere in conſilium, vt de reo pronunciarent. Et infra c. 30. vbi de iudicio agitur Oppianici. Item in orat. pro Quintio c. 10. cum audiret cauſſam iudex Aquilius, *quoniam*, inquit, *tibi inſtat Hortenſius, vt eas in conſilium: a me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam: queritur, priore patrono cauſſam defendente, numquam perorari potuiſſe: non patiar, iſtam manere ſuſpicionem, nos rem iudicari nolle.*

Neceſſe erat] Cur neceſſe eſſet, oſtendit lib. 13 ad Attic. epiſt. 49. *Scis enim*, inquit, *dies illorum iudiciorum praeſtitutos fuiſſe.* Lex Pompeia praefiniebat eos dies, quibus cauſſam agi oporteret vide Pedianum in argumento Milonianae.

Nullo modo me facere poſſe, cum vellem] In voluntate obſequendi, facultatem deeſſe. Similiter locutus lib. 11. ad Attic. epiſt. 12. *Saepe ad eum ſcripſi, multisque mandaui, non potuiſſe, cum cupiſſem, ſermones hominum ſuſtinere.* Nec diſſimile illud in orat. pro Flacco c. 4. *Nihil dixit, quod laederet eum, cum cuperet.* Videndum tamen, an rectius hoc ſit: *nullo modo me facere poſſe: quem vellet, alium diem ſi ſumpſiſſet, me ei non defuturum.* Sic enim habent quattuor veteres libri: et eadem de re ſic plane ſcripſit Cicero lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. *Reſpondi*, inquit, *non ignorare eum, quid ego deberem Sextio: quem vellet, alium diem ſi ſumpſiſſet, me ei non defuturum.* Moueor etiam, quod antiquum librum, in quo ſit, *cum vellem*, nullum vidi. alii enim habent, *quem vellem:* alii, *quem vellent:* nonnulli, *quem vellet.* quod ego ſincerum exiſtimo, nec tamen ſtatuo quidquam, niſi conſentientibus eruditis.

Nepotem] Tigellium.

Vnctorem] Sic habet vnus omnino vetus liber: reliqui omnes, *victorem.* ſi, quid ſententia poſtulet, attendimus, legendum putabimus, *cantorem.* nam excelluiſſe Tigellium in cantu, Horatii teſtimonio iam probauimus: fuiſſe autem ob eam cauſſam Caeſaris familiariſſimum, cum idem Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3. oſtendit in his verſibus:

> —— *Sardus habebat*
> *Ille Tigellius hoc. Caeſar, qui cogere poſſet,*
> *Si peteret per amicitiam patris atque ſuam, non*
> *Quidquam proficeret.* —

tum vero haec ipſa demonſtrant, paullo ante dicta: *Obſeruor a familiariſſimis Caeſaris omnibus, praeter iſtum.*

Habes Sardos venales] Iocum quaeſiuit in Phameae patria, ex vſitato prouerbio. Sardinia enim a Ti. Sempronio primum conſule capta, mancipiorum maximus numerus Romam eſt aduectus, et ex eorum vilitate natum eſt adagium, *Sardi venales.* Liuius lib. 41. c. 17. et in lib. de viris illuſtribus. Habes, inquit, de Phamea et Tigel-

 lio;

lio; vides, quam non merito vterque mihi ſuccenſeat: et nimirum, quod de Sardis venalibus dici ſolitum eſt, alium alio nequiorem eſſe; id in Phameam eiusque nepotem Tigellium, qui et ipſi Sardi ſunt, conferri poteſt. Hoc Cicero feſtiue ſignificat, cum ait: *Habes Sardos venales; alium alio nequiorem.* mentionem facit huius prouerbii Feſtus, et Plutarchus in Probl. et is, qui ſcripſit de viris illuſtribus. De Phamea vero, deque hac re tota, vide lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. De Tigellio ſic Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3.

Omnibus hoc vitium eſt cantoribus, inter amicos
Vt numquam inducant animum cantare rogati;
Iniuſſi numquam deſiſtant. Sardus habebat
Ille Tigellius hoc. Caeſar, qui cogere poſſet,
Si peteret per amicitiam patris atque ſuam, non
Quidquam proficeret: ſi collibuiſſet, ab ouo
Vsque ad mala citaret, Io Bacche! modo ſumma,
Voce modo hac, reſonat quae chordis quattuor ima.
Nil aequale homini fuit illi: ſaepe, velut qui
Currebat fugiens hoſtem; perſaepe velut qui
Iunonis ſacra ferret; habebat ſaepe ducentos,
Saepe decem ſeruos: etc.

Quid mirum igitur, qui hoc ingenio fuerit, tam vario, tam inconſtanti, ſi is, praeſertim qui gratioſus apud Caeſarem eſſet, facile adductus eſt, vt Ciceroni, quaſi nepotem ſuum deſtituiſſet, iraſceretur?

Iſtius Salaconis iniquitatem] *Salaconem* vocat, vel propter ſuperbiam, vel propter mollitiem, aut vtramque. ſuperbiam e Suida cognouimus, qui ait eum, cum eſſet pauper, ſe diuitem ſimulaſſe: mollitiem ex Ariſtophanis interprete: nam, cum poeta in comoedia, quae Σφῆκες inſcribitur, dixiſſet, Τρυφερόν τι διασαλακώνισον, ſubiunxit, ἁβρύνθητι, καὶ διαθρύφθητι. οἱ δὲ, διασαλακώνισον, ἀπὸ τοῦ Σαλάκωνος μαλακοῦ, τοῦ Αὐτολύκου πατρὸς. Heſychius: Σαλάκων, ὁ πτωχὸς ἀλαζών. Σαλακωνία, ἡ ἐν πενίᾳ ἀλαζονεία. Σαλακωνίσαι, σαλακωνεῦσαι ἔλεγον τοὺς διαθρυπτομένους. σαλάκωνας, ἀπὸ τοῦ ἁβρῶς καὶ μετὰ θρύψεως βαδίζειν. ὁ δὲ Θεόφραστος σαλακῶνά φησιν εἶναι τὸν δαπανῶντα ὅπου μὴ δεῖ.

Catonem tuum] Non modo Gallus, ſed et Cicero ſcripſit de laudibus Catonis Vticenſis, vt patet ex lib. 12. ad Attic. epiſt. 40. ex Oratore c. 10. ex lib. 2. de Diuin. c. 1. ex Tacito lib. 4. Annal. c. 34. Plutarcho in Caeſare, et Cicerone, Gellio lib. 13. c. 18. Macrobio lib. 6. Saturn. c. 2. Lactantio lib. 1. c. 2. Scripſit et eius ſororis filius, M. Brutus, vt lib. 13. ad Attic. epiſt. 46. Contra Catonem vero, Ciceroni reſpondens, ſcripſit Caeſar libros duos, eosque Anticatones inſcripſit. teſtis Cicero lib. 12. ad Attic. epiſt. 41. Plinius lib. 3. epiſt. 12. Quinctilianus lib. 3. c. 7. Iuuenalis Sat. 6. v. 336. Gellius lib. 13. c. 18. Suetonius in Caeſare c. 56. Plutarchus in Caeſare, et Cicerone, et Seruius Honoratus in Virgilium. Hirtius quoque, Caeſaris amicus, in eodem argumento ingenium exercuit: vt lib. 12. ad Attic. epiſt. 40. et 45.

EPISTO-

EPISTOLAE XXV.

ARGVMENTVM.

Epiſtolam Galli non conſciſſam ſignificat. Monenti, vt de Caeſare caute loquatur et ſcribat, gratias agit. Hortatur, ne ſcribendi exercitationem intermittat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Quod epiſtolam conſciſſam doles] Familiare principium epiſtolae, vt epiſt. 32. et 33.

Mones] Ne iocemur in Caeſarem. ſequitur enim: *videris mihi vereri, ne rideamus γέλωτα σαρδόνιον.*

Ne, ſi] Omnes libri veteres, *niſi.* verbum tamen, *vereri*, poſtulat *ne.*

Si iſtum habuerimus] Si Caeſar dominabitur.

Rideamus γέλωτα σαρδόνιον] Riſus cum dolore coniungatur. Adagium in eos vſurpatum, qui, ſpecie boni, malum ſuſtinent; origine ducta vel ab herba, quae naſcitur in Sardinia, et guſtata mortem affert, ita mutato morientium vultu, vt ridere videantur: vel a Sardone regione, in qua ſenes, annum LXX. praetergreſſi, Saturno immolabantur, ridentes a ridentibus: vel etiam, quod apud Sardoniam gentem parentes aetate confecti a filiis prope foſſam, in qua ſepeliendi erant, fuſtibus caeſi, atque praecipites deiecti, cum riſu perirent. Vide librum Adagiorum.

Heus tu] Huc animum conuerte, hoc attende, audi me monentem.

Manum de tabula] Omittamus, quod coeptum eſt: ne ſcribamus, quod Caeſaris animum laedat. Sumptum a pueris pingendi artem diſcentibus prouerbium, qui, magiſtro abſente, aliquid in tabula pingunt: magiſtro veniente, manum de tabula ſtatim tollunt; ne deprehenſi verberentur. ideo iocatus eſt Cicero in magiſtri nomine: cum reuera non magiſtrum, qui docet, ſed Caeſarem ſignificet; qui dictator erat, id eſt, magiſter populi. Feſtus.

Adeſt] Reuerſus ab Hiſpanienſi bello.

Vereor, ne in Catonium Catoninos ERN. *in Catonem, Cato in nos*] Vereor, ne nos in Catonem ſcribamus, id eſt, eum ſcriptis noſtris laudemus; (*ſcribere in aliquem*, non in malam tantum, ſed in bonam quoque partem accipi, exemplis intelligitur) Cato autem exitio nobis ſit, Caeſare nos, quod eius inimicum laudemus, male multante. Liber Maffei et Fuluii Vrſini ſic habent: alii autem, *in Catonium Catoninos*, vt ſit: vereor, ne Caeſar Catoni deditos in Catonium demittat. *Catonium* autem pro triſti exitu poſſumus accipere, qualis Catonis fuit, qui ſua ſe manu interfecit.

Ab eo loco] Ab eo loco, in quo ſcripſerat Fabius, *cetera labuntur*, vsque ad finem ita grauiter ſcripta erat epiſtola Fabii, vt nihil poſſet melius.

Apellae] Liberto litterato, vt Tiro Ciceronis.

Duo

Duo nos] Pro, *duos:* vt Virgilius lib. 11. Aen. v. 285.

> *Si duo praeterea tales Idaea tuliſſet*
> *Terra viros.* —

Bene malene ERN. *maleue*] Sic vnus omnino vetus liber: reliqui, *bene, malene.* magis placet *ve*, quam *ne:* vt ſit: *bene, vel male.*

Videro] Nondum ſtatuo: mihi nunc incertum eſt. idem loquendi modus epiſt. 16.

Quidquid eſt, noſtrum eſt] Siue bene, ſiue male loquimur, diſſimiles aliorum ſumus: nemo enim, praeter duo nos, iſto modo loquitur.

Vrge] Perge iſto modo, quantum potes.

Nec transuerſum vnguem, quod aiunt, a ſtilo] Subaudi, *diſcedas.* lib. 13. ad Attic. epiſt. 20. *In omni vita ſua quemque a recta conſcientia transuerſum vnguem non oportet diſcedere.* Et lib. 4. Acad. c. 18. *Habeo regulam, vt talia viſa vera iudicem, qualia falſa eſſe non poſſint. ab hac mihi non licet transverſum, vt aiunt, vnguem diſcedere, ne confundam omnia.* Plautus in Aul. Act. 1. Sc. 1. v. 17.

> *Iſtic adſtato. ſi hercle tu ex iſtoc loco*
> *Digitum transuerſum aut vnguem latum exceſſeris.*

Latum et *transuerſum* idem eſt. Dicitur autem eodem ſenſu, *vnguem, digitum, pedem non diſcedere*, pro minimum diſcedere. In hac epiſtola tribus adagiis vſus eſt Cicero, *rideamus γέλωτα σαρδόνιον, manum de tabula, nec transuerſum vnguem, quod aiunt, a ſtilo.* quod in alia, vt opinor, non fecit. Prouerbiis autem locus magis videtur eſſe, cum ad familiares familiariter ſcribimus nam ad ſpectatos viros, in re praeſertim graui, ſententiis quidem prouerbiorum ſimilibus, vt Homeri aliorumue poetarum verſibus, ſaepe vtitur Cicero: quae vero prouerbia vere et plane ſunt, ea non ita frequenter attingit, arbitratus fortaſſe Romanae grauitatis non eſſe, prouerbia inculcare: cum Graeci, minus de grauitate laborantes, aliter ſenſerint. nam Demetrius, κάλλος, ait, ἐπιστολῆς πυκναὶ παροιμίαι· διότε δημοτικόν τι ἐστὶν ἡ παροιμία, καὶ κοινόν.

Dicendi opifex] Qui ſtudet bene dicere, id agat prius, vt bene ſcribat. Stilus autem, quo ſcribebant veteres, lib. 1. de Orat. c. 33. laudatur his verbis: *Stilus optimus et praeſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter: neque iniuria. nam ſi ſubitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit.* Infra vero c. 60. *Stilus ille tuus, quem tu vere dixiſti perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt.* Et lib. 3. c. 49. *Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtilo, qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat, formanda vobis oratio eſt.*

Aliquantum iam etiam noctis aſſumo] Cum dicat, *iam etiam*, apparet epiſtolam ſcriptam eſſe in exitu aeſtatis, vel ineunte autumno, cum noctes incipiunt iam eſſe longiores. atque illud, *magiſter adeſt*, quod de Caeſare dictum eſt, indicare videtur ſcriptam eſſe menſe Sextili. nam lib. 13. ad Attic. epiſt. 47.

epiſt. 47. *Caeſar*, inquit, *adeſt.* illam vero ſcriptam Sextili menſe, cognoſcitur ex ea, quae proxima antecedit. *Aliquid iam noctes te adiuuabunt*, ſcripſit ad Sulpicium lib. 4. epiſt. 4.

EPISTOLAE XXVI.

ARGVMENTVM.

Scribit ſe in morbum incidiſſe, quia ſuauiter conditas herbas parum caute comediſſet: ſibi tamen iam eſſe melius, et manſurum in Tuſculano, quoad ſe reficiat. Scripta videtur epiſtola eo anno, quo P. Lentulus et Q. Metellus Nepos conſulatum geſſere. nam Lentuli filium, cuius auguris cena hic nominatur, eo anno augurem creatum, orat. pro Sextio c. 69. declarat his verbis: Video P. Lentulum, cuius ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunae ac nominis mei, et fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore et ſordibus: cui ſuperior annus idem, et virilem patris, et praetextam, populi iudicio, togam dederit.

EXPLANATIO.

Ex inteſtinis] Aluo profluente, dolor interdum fit in inteſtinis.

Mea opera] In forenſibus cauſſis.

Probarem] Perſuaderem.

Febrim] *Febrim, tuſſim, ſitim* accuſatiuo in *im* exire, cetera vero omnia in *em*, ſcripſit Plinius in libro de dubio ſermone: ſi Cariſio credimus. quod equidem miror. nam, hanc regulam non valere exemplo Virgilii admonemur lib. 2. Aen. v. 460. dicentis: *Turrim in praecipiti ſtantem*, non *turrem*.

Tuum officium] Vt me viſeres.

Abs te requiri] Queſtus erat Gallus, Ciceronem officio defuiſſe, quod ipſe ab eo exſpectaſſet.

Tum quod Epicurum] Non dubito, quin *quo*, rectius legatur, quam *quod*. Timet omnes morbos, ſed eum maxime, quo laborantem Epicurum Stoici vituperabant, quia diceret angi ſe veſicae viſcerumque doloribus. Epicuri verba lib. 2. de Fin. c. 30. recitantur ex eius epiſtola ad Idomeneum. *Tanti autem morbi aderant veſicae, et viſcerum, vt nihil ad eorum magnitudinem poſſet accedere.* Δυσεριακὰ πάθη, ſtranguriam Graeco verbo; δυσεντερικὰ, tormina Cicero vocat Tuſc. 2. c. 19. de Epicuro loquens.

Sibi moleſta eſſe] Cum ipſi dolorem non eſſe malum dicerent: quod ſi non malum, cur moleſtum? Epicurus tamen illa quidem ſibi eſſe moleſta, nec tamen vinci ſe dolore, aut ſuccumbere dicebat. itaque deridens eum Cicero Tuſc. 2. c. 19. *forticulum*, inquit, *ſe in torminibus, et in ſtranguria ſua praebeat.* Et in eadem c. 7. *Epicurus ea dicit, vt mihi quidem riſus captare videatur. affirmat enim quodam loco, ſi vratur ſapiens, ſi crucietur: exſpectas fortaſſe, dum dicat, patietur, perferet, non ſuccumbet. — In Phalaridis tauro ſi erit, dicet, quam ſuaue eſt hoc! quam hoc non curo!* Ergo, ſe quidem ſentire vim doloris, aiebat Epicu-

Epicurus, nec tamen ſuccumbere, et ex memoria ſuorum inſtitutorum conſolationem capere. Cur igitur, dicet aliquis, eum dolori non ſuccumbentem, Stoici male accipiebant? vel quia cauſſas eorum morborum ſpectarent, vnius edacitatem, alterius etiam turpiorem intemperantiam: quo in vtroque culpa aegrotantis agnoſcitur: vel quia ne queri quidem eum de magnitudine doloris oportere dicerent: ſiquidem index moleſtiae querela eſt.

Edacitatis] Quae δυσεντερίαν gignit.

Turpioris intemperantiae] Veneris immodicae, quamquam δυσουρίαν medici ad aliam cauſſam referant.

Pertimueram] Alui enim profluuium ſaepe exulceratio viſcerum cum ſanguine conſequitur.

Loci mutatio] Tuſc. 4. c. 35. *Loci mutatione, tamquam aegroti non conualeſcentes, ſaepe curandus eſt.*

Seneſcentis] Iam enim decem dies ex inteſtinis laborauerat. lib. 4. epiſt. 6. *Hoc tam graui vulnere, etiam illa, quae conſenuiſſe videbantur, recrudeſcunt.*

Remiſſio] In Bruto c. 34. *Cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſſis.*

Lex ſumtuaria, quae videtur λιτότητα attuliſſe] Cum infra dicat: *terra nata, quae lege excepta ſunt:* ſignificare videtur Liciniam legem, de qua Gellius lib. 2. c. 24. haec ſcripſit: *Lex Licinia, cum certis diebus centenos aeris impendi permiſiſſet, nuptiis ducenos indulſit, ceterisque diebus ſtatuit aeris tricenos; cum et carnis aridae, et ſalſamenti certa pondera in ſingulos dies conſtituerit; ſed, quidquid eſſet natum e terra, vite, arboreque, promiſcue atque indefinite largità eſt.* Macrobius quoque lib. 2. Saturn. c. 13. eadem Licinia lege, quod ex terra, vite, arboreue natum eſſet, exceptum oſtendit. Omnino poſt Liciniam et Sulla dictator ſumptuariam legem, et, Sulla mortuo, aliam Lepidus conſul tulit, vt iidem Gellius et Macrobius litteris mandarunt: ſed in neutra nominari video terra nata. Cogitaui, num eadem ſit lex, de qua lib. 9. epiſt. 15. *Domum ſi habebo, in denos dies, ſingulos ſumptuariae legis dies conferam.* Et epiſt. vlt. eiusdem libri: *Epulamur vna non modo non contra legem, ſi vlla nunc lex eſt, ſed etiam intra legem, et quidem aliquanto.* Sed opinari aliquis poſſit, diuerſas eſſe leges, et hanc, vt dixi, Liciniam eſſe, illam vero Iuliam, a C. Caeſare dictatore poſt bellum Africanum latam: de qua ſic lib. 13. ad Attic. epiſt. 7. *Veniſſe a Caeſare narrabat litteras; hoc ſcribere, ſibi certum eſſe, Romae manere; cauſſamque eam adſcribere, quae erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuae negligerentur, ſicut eſſet neglecta ſumptuaria.* Mihi tamen hoc argumentum non ſatis certum videtur. non enim ex iis verbis, a Caeſare potius quam a quouis alio latam eſſe legem illam ſumptuariam, licet coniicere. Addo illud, quod Suetonius in Iulio c. 43. cum ait, *legem praecipue ſumptuariam exercuit,* latorem eius legis Caeſarem non oſtendit, ſed cuſtodem et obſeruatorem acerrimum. Nec vero eam legem praetermiſſuros fuiſſe Gellium et Macrobium, cum cete-

ras

ras omnes ſumptuarias nominarent, veriſimile eſt. Obiici tamen poteſt Dionis teſtimonium: cuius haec ſunt lib. 43 Τὰ ἀναλώματα τῶν τι ἐχόντων, ἐπὶ πλεῖστον ὑπ' ἀσωτίας ἐξηγμένα, οὐκ ἐν νόμῳ μόνον ἐμετρίασεν, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ ἰσχυρῶς ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο. id eſt: *Sumptibus ditiorum, quos maxime luxus auxerat, non ſolum in lege modum ſtatuit, ſed re etiam obſeruari vehementer voluit.* Quod ego ſic interpretor: Caeſarem veterem legem correxiſſe, non ipſum nouam tuliſſe: aut, ſi tulit, obſeruatam eſſe vsque ad Auguſtum dumtaxat; deinde exoleuiſſe, Auguſto nouam ferente, quam Gellius appellat: ideoque nec a Gellio, nec a Macrobio nominatam. Eſto: tulerit ſumptuariam legem dictator Caeſar: tamen haec eſſe non poteſt: ſiquidem ſcriptam eſſe hanc epiſtolam aliquot annis ante ciuile bellum, perſpicue demonſtrat cooptatio Lentuli in augurum collegium. eſt enim hic Lentulus Lentuli Spintheris filius, qui conſul filium creari augurem voluit, vt ait Dio lib. 39. idem colligitur ex orationis pro Sextio extrema parte. Nec vero me illa verba minimum mouent: *Neque iis, qui mea opera vti volebant, me probarem non valere.* Suam enim operam Cicero poſt ciuile bellum in forenſibus cauſſis vel nemini, vel certe pauciſſimis praebuit. huc ſpectat illud lib. 4. epiſt. 3. *Tantum dicam, quod te ſpero approbaturum, me poſteaquam illi arti, cui ſtudueram, nihil eſſe loci, neque in curia, neque in foro, viderim, omnem meam curam atque operam ad philoſophiam contuliſſe.* Et epiſt. 6. eiusdem libri: *Nihil in foro agere libebat.* Et lib. 9. epiſt. 18. *Sublatis iudiciis, amiſſo regno forenſi, ludum quaſi habere coeperim.* Et in eadem paullo poſt: *Ipſe melior fio: primum valetudine, quam, intermiſſis exercitationibus, amiſeram: deinde ipſa illa, ſi qua fuit in me, facultas orationis, niſi me ad has exercitationes retuliſſem, exaruiſſet.* Et epiſt. 20. eiusdem libri vitam ſuam ita deſcribit, vt, nihil ſe temporis dare iudiciis et foro, non obſcure ſignificet. Praeterea libri eius tam multi de philoſophia poſt oppreſſam rempublicam ſcripti, ſatis indicare videntur, agendis eum cauſſis impeditum non fuiſſe. Quod vero dictum eſt a me, fieri poſſe, vt paucis quibusdam Cicero ſuam operam in foro nauauerit; ideo dictum, quia in epiſt. 24. video P. Sextium ab eo defenſum eſſe. quod etiam lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. ſcriptum eſt. nam Ligarii et Deiotari cauſſam non in foro, ſed intra priuatos parietes ad vnum Caeſarem egit.

Λιτότητα] Frugalitatem.

Ea mihi fraudi fuit] *Ea*, videtur abundare, nec tamen abundat. valet enim ad indicandum: vt lib. 13. epiſt. 28. *Illud, quod ſupra ſcripſi, id in me recipio.* Idem obſeruauimus in Tuſc. 1. et lib. 2. de Nat. deor.

Fraudi fuit] Non decepit me: ſed, mihi nocuit. nam *fraudem* pro poena et damno veteres interdum vſurpabant, Vlpiano teſte: quod Ciceronis etiam declaratur exemplis. lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. *Fit gratia Bruti ſenatus conſultum, vt neue Salaminiis, neue qui eis dediſſet, fraudi eſſet.* Et lib. 7. ad eundem epiſt. vlt. *Ego me ducem*

in

in ciuili bello, quoad de pace ageretur, negaui eſſe: non quin rectum eſſet; ſed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit. Et Phil. 5. c. 12. *Cenſeo, vt iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante Kal. Febr. ab eo diſceſſerint.*

Terra nata] Vt herbas, fungos, ſimilia. nam aues, piſces, quadrupedes, terra ipſa non naſcuntur, ſed generantur.

Heluellas] Holera minuta: vt ait Feſti mutilator Paullus.

Cena augurali] Augures, ſacerdotium ineuntes, collegis cenam dabant lautam in primis atque opiparam. Varro lib. 3. de re ruſt. c. 6. *Primus pauones augurali cena poſuiſſe dicitur Q. Hortenſius.* Eadem *adiicialis cena* vocabatur. nam Plinius lib. 10. c. 20. *pauonem*, ait, *cibi gratia Romae primus occidit orator Hortenſius adiiciali cena ſacerdotii.*

Apud Lentulum] Corneliae gentis patriciae, eius Lentuli filium, ad quem ſcribuntur epiſtolae lib. 1. is adoptione transiit in gentem Manliam, vt augur fieri poſſet. vetabat enim lex duos eiusdem gentis augures fieri. et erat eo tempore, cum auguratum petiit hic Lentulus, augur Fauſtus Cornelius, Sullae dictatoris filius. itaque facta legi fraus eſt. Dio lib. 39.

Διάῤῥοια] Profluuium alui.

Muraenis] Murena duplex eſt, marina, et fluuiatilis: marina, ſine pinnis, paruis branchiis, vt ait Theophraſtus, ſerpens, non natans, extra minutis diſtincta maculis, intra ariſtis valde obſita, ore, vt anguillae, in ſummo roſtro, veterum expetita menſis: quod genus et C. Caeſar triumphalibus cenis dedit, vt ait Varro lib. 3. de re ruſt. c. 17. eumque ſecuti Plinius lib. 9. c. 55. et Macrobius lib. 2. Saturn. c. 11. et Cicero videtur hic murenam, vt ſuauiſſimum piſcem, nominare. Feneſtella etiam primum in menſa locum murenis tribuit. *Tripatinum*, inquit, *appellabatur ſumma cenarum lautitia. vna erat murenarum, altera luporum, tertia myxonis.* Nobis moleſtiam affert ariſtarum multitudo: veteres artem callebant ariſtas detrahendi: quod vocabant *exoſſare.* vnde Plautus in Amphitr. Act. 1. Sc. 1. v. 163.

Mirum ni hic me quaſi muraenam exoſſare cogitat.

Arceſſebantur ad Romanas piſcinas ab vsque freto Siculo, quod ibi eſſent omnium optimae. Graece πλωταὶ, Latine *flutae* appellatae; quod in ſummo ſupernantes, vt ait Macrobius, torrefactae ſole, curvare ſe et in aquam mergere non poſſent. recitat idem Macrobius ex libro Varronis, qui inſcribitur Gallus, qui hodie non exſtat, haec verba: *in Sicilia quoque manu capi murenas flutas, quod hae in ſumma aqua prae pinguitudine fluitent.* Exeunt interdum in ſiccum, vt tuto fetus edant: coire eas cum viperis, vulgo creditum eſt: ſed Ariſtoteles, et Andreas, ab Athenaeo nominatus, hanc opinionem confutarunt. Fluuiatilem a marina Dorion apud Athenaeum diſtinguit: ait enim, vnam dumtaxat ei ſpinam eſſe. quo ſigno, et praeterea verſibus Auſonii infra ſcriptis Edyl. 9. 106. ſeqq. adducor, vt eam exiſtimem eſſe, quae *lampreda* dicitur. *muſtela* etiam a veteribus nuncupata.

Quae-

Quaeque per Illyricum, per ſtagna binominis Iſtri,
Spumarum indiciis caperis muſtela natantum,
In noſtrum ſubuecta fretum; ne lata Moſellae
Flumina tam celebri defraudarentur alumno.
Quis te naturae pinxit color? atra ſuperne
Puncta notant tergum, quae lutea circuit Iris,
Lubrica caeruleus perducit tergora fucus.
Corporis ad medium fartim pingueſcis: at illinc
Vsque ſub extremam ſqualet cutis arida caudam.

Fluuiatilium duo genera, vnum, quod e mari ſubit flumina: quo de genere loquitur Auſonius. atque hae quidem maiores lampredae ſunt: quas nonnulli myrum atrum exiſtimarunt. eſt enim et ſubrufus, ſuauitate inferior. Alterum genus in fluminibus et naſcitur, et degit. quod autem de fluuiatilibus, idem de lacuſtribus, dico. eaedem enim ſunt, his notis a marinis murenis diuerſae, primum, quod latas habent maculas in atro tergo, os infra roſtrum, pinnas, et branchias, has quidem ſeptenis foraminibus incluſas, illas non ab vtroque latere, quibus vt remis alii piſces vtuntur, ſed in extremo dorſo: itaque nec ſerpunt, vt marinae, quia pinnas habent; nec natant, vt reliqui piſces, quia non habent eas in lateribus, ſed feruntur, et corporis impetu, et nonnihil tamen pinnis adiuuantibus.

Vidit] Ante quam Cicero in Tuſculanum iret.

Nauſeantem] Ob cruditatem ex beta et malua.

EPISTOLAE XXVII.

ARGVMENTVM.

Inique Gallus Ciceronem litteris accuſauerat. viciſſim igitur eum Cicero repungit. Incertus eſt huius epiſtolae annus. id tantum conſtat, ſcriptam eſſe Caeſare dominante. quod illa verba demonſtrant: et ais, fore, vt te Caeſar reſtituat. *Quod ſi Gallus hic eſt P. Sextius, vt infra iudicabitur: ſcripta videri poteſt vel quo anno Caeſar occiſus eſt, vel anno ſuperiore.*

EXPLANATIO.

Gallo] Alii credunt, hunc eſſe Q. Fabium Sangam, qui de coniuratione Catilinae, quae ab Allobrogibus acceperat, ad Ciceronem detulit. ego illi cognomen Gallo fuiſſe non arbitror. itaque libentius crediderim, hunc eſſe P. Sextium, pro quo exſtat oratio, cui cognomen fuerit Gallo: fuiſſe enim hoc Sextiae gentis cognomen, intelligitur ex orat. pro Milone c. 31 vbi ita ſcriptum eſt: *Ante ipſum ſacrarium Bonae deae, quod eſt in fundo T. Sextii Galli* Tribunatum autem plebis et petiiſſe Sextium Ciceronis reſtituendi cauſa, et pro eius ſalute geſſiſſe, ex ipſius Ciceronis oratione notiſſimum eſt. quod item de Fabio Sanga dici non poteſt. neque enim is, quo tempore

Cicero exſulauit, tribunus fuit. quod facile cognoſcitur ex oratione poſt reditum, in ſenatu habita: in qua c. 8. nominantur octo tribuni plebis, quorum ſtudio atque opera Cicero ſit in patriam reſtitutus, T. Milo, P. Sextius, C. Sextilius, M. Ciſpius, T. Fadius, M' Curtius, C. Meſcinius, Q. Fabricius; nulla Q. Fabii Sangae mentio ſit. Addo illud, et hunc exſulaſſe Gallum, quod illa verba declarant, *ais, fore, vt te Caeſar reſtituat;* et P. Sextium, quem opinor eundem eſſe cum Gallo. accuſatum enim video epiſt. 24. et lib. 13. ad Attic. epiſt. 49. damnatum autem coniicio ex lib. 14 ad eundem. epiſt. 1. Iam vero illa verba: *vt iſto ipſo in genere, in quo aliquid poſſe vis, te nihil eſſe cognoſceres:* optime in Sextium conueniunt, qui ſalibus delectabatur. nam epiſt. 32. *Ais enim, vt ego diſceſſerim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri.* Quod vero infra dicitur, *ſi falſa fuerunt, quae tu ad me detuliſti:* quis non putet ſignificari ea, quae Sextius, C. Antonii conſulis quaeſtor, ad Ciceronem conſulem de ipſo Antonio, conſule ſuo, detulit? ſic enim in orat. pro eodem Sextio habita c. 3. *Quaeſtor hic C. Antonii, collegae mei, iudices, fuit ſorte, ſed ſocietate conſiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, vt ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante prouiderit.*

Non liceat] Non enim habes, cur me accuſes.

Non debebas] Propter amicitiam.

Ego enim te in conſulatu obſervaram] Verba ex epiſtola Galli. *Obſeruare*, minus eſt, quam *colere.* Phil. 2. c. 20. *Cultus ſum a te, tu a me obſeruatus in petitione quaeſturae.* Eſt autem *obſeruare*, cum ad aliquem honoris officiiue cauſſa ſaepe accedimus. quod et locus indicat ex Phil. 2. proxime recitatus, et illud lib. 1. ad Attic. epiſt. 1. *Obſeruat L. Domitium maxime.* Obſeruamus et animo: vt cum dicimus, *mea in te beneuolentia et obſeruantia.*

Reſtituat] Ab exſulio.

Mea cauſſa petiſſe] Vt reſtitueres me. quod Sextius in tribunatu maxime curauit. vide orationem pro ipſo.

Interceſſorem non quaereres] Me non rogares, vt pro te apud Caeſarem intercederem. tribunorum enim interceſſio eſt. Iocatur Cicero in ambiguo verbo: quae dicitur ὁμωνυμία.

Negas, me audere, quod ſentiam, dicere] Contigit hoc Caeſare dominante. lib. 4. epiſt. 9. *Dicere fortaſſe, quae ſentias, non licet.*

Me rogares] Per litteras. lib. 14. ad Attic. epiſt. 1. *Cum Sextii rogatu apud eum fuiſſem.* Quibus ex locis exſulaſſe Sextium conſtat. rogauit enim Sextius abſens Ciceronem, vt de ſuo reditu Caeſari ſupplicaret.

Parum fortiter] Ex hoc intelligitur, Gallo primum roganti Ciceronem negaſſe.

Iſto ipſo in genere] In acutis dictis.

Purgaſſem] Excuſationem attuliſſem, cur de tuo reditu cum Caeſare non egiſſem.

Quae feciſti] In tribunatu, de meo reditu.

Quae

Quae ſcripſiſti] Quae exprobraſti.

Liberi ſunt] Catilinae coniuratione patefacta atque oppreſſa.

Tibi liberum non viſum] Negas enim me audere, quod ſentiam, libere dicere.

Detuliſti] De C. Antonii conſulis tui conſiliis.

Quid mihi populus Romanus debeat] A me ſeruatus.

EPISTOLAE XXVIII.

ARGVMENTVM.

Probat conſilium Curii, qui, republica deſperata, in Graeciam ſe contulerit: et adiungit, ſe totum, poſtea quam libertatem amiſſam viderit, litteris et ſcriptioni tradidiſſe. Scripta Caeſare dominante anno tamen incerto.

EXPLANATIO.

Curio] Hic eſt ille Curius, qui nominatur lib. 13. epiſt. 17. et 50. et lib. 16. epiſt. 4. 5. 9. 14. et ad Attic. lib. 7. epiſt. 2. 3. et lib. 8. epiſt. 5. 6.

Memini, cum ERN. *quod mihi deſipere videbare*] Cum in vndecim ſcriptis libris videam eſſe, *quod*, non *cum*, vt eſt in impreſſis; teſtimonium antiquitatis contemnendum non putaui; et *quod* repoſui, deleui *cum*. Porro, quia mutationis fortaſſe cauſſam attulit inſcientia Latinae linguae; cum inuſitatum videretur, *memini, quod videbare:* non patiar hunc loquendi modum poſthac, quaſi barbarum et ſordidum, reiici; et afferam illa, quae tum apud ipſum Ciceronem, tum apud alios, Romani ſermonis obſeruatione, collegi. ac primum a noſtro Cicerone ordiamur. Lib. 13. epiſt. 40. *Si vlla mea apud te commendatio valuit; quod ſcio multas plurimum valuiſſe; haec vt valeat, rogo.* Et lib. 9. ad Attic. epiſt. vlt. *Aliquando ſententiam, vt nihil noui, niſi id, quod minimum vellem ſpiritum reliquum eſſe.* Lib. 10. ad eundem epiſt. 4. *Cum ſcripſiſſet, quod me cuperet ad vrbem venire.* Lib. 1. de Leg. c. 11. *Quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quod recte viuendi ratio meliores efficit.* Lib. 1. de Offic. c. 12. *Equidem illud etiam animaduerto, quod, qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur.* Lib. 2. c. 20. *Videndum illud eſt, quod ſi opulentum, fortunatumque defenderis, in illo vno, aut forte in liberis eius manet gratia.* Et Coelius lib. 8. epiſt. 6. *Illud mihi occurrit, quod, inter poſtulationem et nominis delationem, vxor a Dolabella diſceſſit.* Praeterea Varro lib. 1. de re ruſt. c. 7. *Cato, gradatim praeponens, alium alio agrum meliorem dicit eſſe: et quod ſit primus, vbi vineae poſſunt eſſe bono vino, et multo; ſecundus, vbi hortus irriguus.* Et lib. 2. c. 10. *Facile eſt, quod habeant conſeruam in villa.* Liuius autem lib. 42. c. 33. *P. Licinius conſul ſenatus conſultum recitari iuſſit. Primum, quod bellum*

ſenatus Perſeo iuſſiſſet: deinde, quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet. Idem lib. 45. c. 41. *Quamquam et quam feliciter rempublicam adminiſtrauerim, et quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror.* Suetonius in Tito c. 8. *Recordatus quondam ſuper cenam, quod nihil cuiquam toto die praeſtitiſſet.* Omnium autem antiquiſſimi, Plautus, et Cato Cenſorius, ille in Aſin. Act. I. Sc. I. v. 70. inquit:

Equidem ſcio iam, filius quod amet meus.

Et in Trin. Act. 2. Sc. 4.

Minus quindecim dies ſunt, quod pro hiſce aedibus
Minas quadraginta accepiſti a Callicle.

Cato autem in epiſtola ad Marcum filium, quam Plinius lib. 29. c. I. recitat: *Dicam,* inquit, *de iſtis Graecis ſuo loco, Marce fili, quid Athenis exquiſitum habeam, et quod bonum ſit, eorum litteras inſpicere, non perdiſcere.*

Cum iſtis] Cum Graecis. Patris enim Curius negotiabatur: vt infra, et lib. 13. epiſt. 17. et alibi.

Cum quidem haec vrbs] Ὑπερβολὴ, ex indignatione orta et dolore libertatis amiſſae. nam ciuitas quidem, corruptis moribus, et ſtatu reipublicae mutato, deſinit eſſe, quae fuit: vrbs tamen eadem remanet. Hinc apparet, ipſa de ciuitate quid Cicero ſentiat: cum in vrbem quoque, ſenſu carentem, inuehatur.

Nedum Patrae] Niſi vis, quae latet in ſingulis verbis, perfecte cognoſcatur, tota profecto frigebit elocutio. quare, ſi nonnulla, quae videri poſſunt humiliora, proſequimur, aequus lector ignoſcere debebit. *Nedum,* hanc vim habet, vt neget ſemper, numquam affirmet. non enim dixeris: *diligo familiares omnes tuos, nedum te:* quod eſſet affirmantis. nam hoc diceretur: non ſolum te, ſed familiares etiam tuos omnes diligo. Proprie vero ſic: *is ne propinquos quidem ſuos amat, nedum te.* Huc ſpectant omnia Ciceronis exempla: quorum duo tantum, praeter hoc ad Curium, quod ſatis patet, afferemus. Orat. 2. in Rullum c. 35. *Singularis homo priuatus, niſi magna ſapientia praeditus, vix facile ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis et copiis, continet: nedum iſti, ab Rullo et Rulli ſimilibus conquiſiti atque electi coloni, Capuae, in domicilio ſuperbiae, atque in ſedibus luxuriae collocati, non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris et flagitii.* Pro domo c. 54. *Tamen in ſcelere religio non valeret; nedum valeat id, quod etc.* Audiamus Terentium in Heaut. Act. 3. Sc. I. v. 43.

—— Satrapes ſi ſiet
Amator, numquam ſufferre eius ſumtus queat,
Nedum tu poſſis. ——

Nec aliter Salluſtius in bell. Cat. c. II. *Secundae res ſapientium animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriae temperarent.* Vnum videtur opponi poſſe Ciceronis exemplum lib. 10. ad Attic. epiſt. 16. *Tu, quoniam quartana cares, et nedum morbum remouiſti, ſed etiam grauedinem, te vegetum nobis in Graecia ſiſte.* Sed hic locus aliter legitur in antiquis libris: itaque,

itaque, ſi quis eius vtatur teſtimonio, parum probabit. Legitur autem hoc modo: *Tu, quoniam quartana cares, et nouum morbum remouiſti.* Quod ipſum carere mendo, non equidem affirmarim: ſed id, quod nunc agitur, affirmo, *nedum*, in vllo non vidiſſe me vetere libro.

Vidiſſe multum] Si conſilio haec potius, quam caſu, reliquiſti. Vide in extrema epiſtola, et epiſt. 30.

Prope deſperatis his rebus] Appropinquante ſe ciuili bello.

Sapiens] Propter conſilium. non enim redire vis.

Beatus] Qui multis rebus, quibus nos caremus, tranquillo animo fruare.

Cui licebat] Tibi licebat hinc abire: nobis idem non licet.

Vbi nec Pelopidarum] *Pelopidas* vocat malos ciues, qui rempublicam armis oppreſſerant. Subiungit autem, *noſti cetera:* quia non eſt integer poetae locus. verba omnia ponuntur epiſt. 30. *Quin*, inquit, *hinc ipſe euolare cupio, et aliquo peruenire, vbi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam.* et lib. 15. ad Attic. epiſt. 11. *Etſi ne antea quidem dubitaui, tamen nunc eo minus, euolare hinc, idque quamprimum; vbi nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.* Nec dubito, quin huc reſpexerit, cum dixit Phil. 13. c. 21. *Moueri ſedibus ſuis huic vrbi melius eſt, atque alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, vnde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos, Caeſaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre.*

Idem conſequimur] Abdo enim me in bibliothecam; ne Pelopidarum nomen, aut facta audiam.

Salutationi amicorum] Salutandis amicis, mane videlicet: nam lib. 9. epiſt. 20. *Haec eſt nunc vita noſtra. Mane ſalutamus domi et bonos viros multos, ſed triſtes, et hos laetos victores: qui me quidem perofficioſe et peramanter obſeruant. Vbi ſalutatio defluxit, litteris me inuoluo, aut ſcribo, aut lego.*

Quaſi auem albam] Quaſi nouum quiddam. prouerbium ex eo natum, quia rarae aues albae.

Abdo me in bibliothecam] *Litteris me inuoluo*, dixit lib. 9. epiſt. 20.

Opera efficio tanta] Ne quis ex hoc loco putet, ſcripta alicuius quae dicuntur, eadem *opera* dici poſſe. nam, *opus* generale nomen eſt earum rerum, quae poſt operam et induſtriam remanent. lib. 16 epiſt. 18. *An pangis aliquid Sophocleum? fac opus appareat.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 4. *Curabo, vt huius peregrinationis aliquod tibi opus exſtet.*

Senties] Iudicabis.

Ex meis libris] Cum diceres, non eum me eſſe, qui viderer in meis libris.

Tum] Ante bellum ciuile, ſed republica iam deſperata.

Non ſolum ſuis erga me, ſed etiam meis erga ſe] Alii, hunc locum eſſe mancum in omnibus, quos ipſi viderint, paullo antiquioribus libris, affirmarunt. nos integrum videmus eſſe in omnibus, quos habemus.

Dies] Lib. 4. epiſt. 5. *Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.* et lib. 5. epiſt. 16. *Quod allatura eſt ipſa diutur-*

diuturnitas, quae maximos luctus vetuſtate tollit.

Rem communem] Rempublicam. Siſenna hiſt. lib. 4. *Quondam Sabini feruntur vouiſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos.*

Nunc quidem] Quomodo res habet, vt nunc quidem eſt.

In eo] In Caeſare.

In cuius poteſtate omnia ſunt] Hoc varie dixit lib. 4. epiſt. 7. 8. 9. 13.

Id ipſum] Vt in eius poteſtate eſſent omnia.

Noſtra culpa] Lib. 9. epiſt. 6. *Haec in voluntate fuerunt.*

Ad prima redeo] Ad primam epiſtolae partem: in qua dixit, eum et vidiſſe multum, cum in Graeciam ſe contulit; et beatum eſſe, qui abeſſet, non modo ſapientem. quam ſententiam iterauit ſequentibus verbis: *Sapienter haec reliquiſti, ſi conſilio: feliciter, ſi caſu.* lib. 1. ad Attic. epiſt. 12. *Vt ad prima illa redeam.*

Feliciter, ſi caſu] Si non ideo diſceſſiſti, quod haec putares euentura. *Caſus* et *conſilium* opponuntur. lib. 5. epiſt 2. *Huius ego temeritati ſi virtute atque animo non reſtitiſſem: quis eſſet, qui me in conſulatu non caſu potius exiſtimaret, quam conſilio fortem fuiſſe?* Poteſt igitur felicitas eſſe in aliqua re ſine conſilio, in omni re non poteſt.

EPISTOLAE XXIX.

ARGVMENTVM.

Memoriam declarat accepti a Cicerone beneficii, et commendatitias ab eo litteras petit ad Sulpicii ſucceſſorem. Scripta eo anno, quo primum Caeſar quartum conſul fuit ſine collega, deinde Q. Fabius cum C. Trebonio, vt patet ex epiſtola ſequenti.

EXPLANATIO.

Sum enim χρήσει μὲν *tuus,* κτήσει δὲ *Attici noſtri*] Vſu quidem tuus, poſſeſſione autem Attici. Eandem ſententiam lepide expreſſit Lucretius lib. 3. v. 984.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

Mancipium] Poſſeſſio ipſa, et, vt ita loquar, ius dominii.

Quod quidem ſi inter ſenes coemtionales venale proſcripſerit] Non opinor hoc dici: ſi me Atticus, mancipium ſuum, venale proſcripſerit inter ſenes, qui coemant; ſed, inter ſenes, qui coemptiones faciant. aliud eſt enim *coemere,* aliud *coemptionem facere. coemere* notam habet ſignificationem: *coemptionem facere,* eſt, cum mulier in manum viri conuenit ſollemni quadam ſtipulatione, qua ſe inuicem coemebant. quo facto, ſibi inuicem ſuccedebant: vt etiam domeſtica ſacra mulierum tamen, non virorum, interirent. non enim vir in mulieris poteſtatem, ſed mulier in poteſtatem viri coemptionis iure tranſit: itaque amittit paterna ſacra. qua de re iuriſconſultos Cicero exagitat in orat. pro Murena c. 12. *Mulieres,* inquit, *omnes,*

propter

propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſſa, reperti ſunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: vt, quia in alicuius libris, exempli cauſſa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coemptionem facerent, Caias vocari. Quod ſi quis roget, quinam ſint hi ſenes, quos ait Cicero, coemptionum faciendarum cauſſa, iuriſconſultorum ingenio repertos: dicam eſſe tutores illos, quibus patres familias eam poteſtatem teſtamento reliquerunt, vt filiae ſuae, cum nuberent, coemptionem ſine eorum auctoritate facere non poſſint. id colligere licet ex orat. pro Flacco, in qua c. 34. ſunt haec. *In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio. ſed quaero, vſu an coemptione? vſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certe Flaccum fuiſſe non dices.* Ad hoc ſpectat illud, quod lib. 1. de Orat. c. 56. ſcriptum eſt: *Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, cauſſam poſſe defendere.* In eam igitur coemptionem, tutorum omnium, vt oſtendimus iam, conſenſu et auctoritate fieri ſolitam, iocari Curius voluit, cum de ſe, tamquam mancipio, vendendo loqueretur. ad verbum autem potius, quam ad ſententiam, reſpexit. nam reuera coemptio illa, a mulieribus facta, nihil ad coemptionem mancipiorum attinebat. Liuius lib. 3. c. 72. *Scaptio ne hoc coemptionali ſeni aſſignaturos putarent finitimos populos?*

Egerit non multum] Lucri parum fecerit: in quo ſe ipſum Curius modeſte extenuat; quaſi vilis et contemnenda ſit Attici poſſeſſio, fructus autem Ciceronis magni pretii: ſubiungit enim, *at illa noſtra praedicatio quanti eſt?*

Quod ſimus, quod habeamus, quod homines exiſtimemur, id omne abs te habere] Simile illud Planci lib. 10. epiſt. 24. *Quod viuit Antonius hodie, quod Lepidus vna eſt, quod exercitus habent non contemnendos, quod ſperant, quod audent; omne Caeſari acceptum referre poſſunt.* Et illud Ciceronis lib. 1. ad Attic. epiſt. 14. *Se, quod eſſet ſenator, quod ciuis, quod liber, quod viueret, mihi acceptum referre.* Nec diſſimile illud Phil. 2. c. 5. *Frequentiſſimo ſenatui ſic placuit, vt eſſet nemo, qui mihi non, vt parenti gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.*

Sulpicii ſucceſſori] Acilio. quod e ſequenti epiſtola cognoſcitur.

De meliore nota] Diligentiſſime. translatio a doliis, quibus diuerſae inuruntur notae, vt internoſcantur vina. Eodem modo Catullus ad Manlium carm. 67. v. 27.

> *Quare, quod ſcribis Veronae turpe Catullo*
> *Eſſe, quod hic quisquis de meliore nota*
> *Frigida deſerto tepefecit membra cubili.*

Tuis praeceptis] Hac epiſtola Curius non reſpondet ſuperiori Ciceronis epiſtolae: in qua praeceptum nullum eſt eiusmodi, vt ad vrbem Curius redeat, ſed potius, vt Patris maneat. Praeceptis igitur aliarum litterarum, quas ad eum Cicero ſcripſerat ante bellum ciuile. nam poſtea, mutatis temporibus, ſententiam mutauit. vnde illud in epiſtola proxima: *Memini, quod mihi deſipere videbare, quod cum iſtis potius viueres, quam nobiſcum.*

Noſtra] Fortunas noſtras. Patris enim negotiabatur. lib. 13. epiſt. 17. et 50.

Reſigere ERN. *Defigere*] Aliquot enim annos vixerat Patris, et ibi ſuas res ita conſtituerat, vt fixae viderentur.

Tuto] Concedente Sulpicio proconſule.

Duo ERN. *Duos parietes de eadem fidelia dealbare*] Putabat Atticus Curium eſſe omnino ſuum, et fructu, et mancipio. haec epiſtola aliter oſtendit. venditat enim ſe Ciceroni Curius, et videtur duorum ſimul eſſe velle, vſu quidem Ciceronis, mancipio autem Attici. Adagium eſt a fabris natum, duos vel plures etiam vnica fidelia parietes dealbantibus.

Tironemque meum] Patris aegrum Tironem Curius familiariter cognouerat. lib. 16. epiſt. 5. 6. 7. et lib. 7. ad Attic. epiſt. 2. 3.

EPISTOLAE XXX.

ARGVMENTVM.

Improbat ea, quae Caeſaris ex voluntate fiunt, contra leges, moremque maiorum: ſuam ab vrbe diſcedendi cupiditatem ſignificat: Caninium, Q. Fabio prid. Kal. Ian. mortuo, conſulem in eius locum eſſe ſurrogatum, vt in magiſtratu eſſet vsque ad Kal. Ian. Addit de litteris commendatitiis ad Acilium, Sulpicii ſucceſſorem, ſcriptis. Caeſare V. et M. Antonio coſſ. quo anno idibus Mart. Caeſar eſt interfectus.

EXPLANATIO.

Ego vero] Initio epiſtolarum, *vero*, ſecundo loco poſitum, vel negationem demonſtrat, vt hic, vel aſſenſum, vt lib. 4. epiſt. 6. lib. 9. epiſt. 5. lib. 16. epiſt. 10. 23.

Iam te nec hortor] Vt hortabar antea. Reſpondet ad eam partem epiſtolae Curii, in qua ſcripſerat, *quo facilius tuis praeceptis obtemperare poſſimus, teque ad ver lubentes videre.*

Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam] Senarius ex vetere poeta cum aliqua varietate lib. 15. ad Attic. epiſt. 11. ſic pronunciatus: *Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.* Ad hunc verſiculum ſpectauit in illa ſententia in Antonium, Phil. 13. c. 21. *Moueri ſedibus ſuis huic vrbi melius eſt, atque alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, vnde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos, Caeſaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre.*

Audire tolerabilius eſt, quam videre] Lib. 6. epiſt. 1. *Oculi augent*

gent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miſeriis cogitationem ſinunt.

In campo] Martio, vbi comitia habebantur.

Hora ſecunda] Scire oportet, dierum plura genera fuiſſe, vel ab exortu ſolis ad exortum, vt Babyloniis; vel ab occaſu ad occaſum, vt Athenienſibus; vel a meridie ad meridiem, vt Vmbris; vel a luce ad tenebras, vt vulgo; vel a media nocte ad mediam, vt Aegyptiis et Romanis: quem Plinius, Gellius, Macrobius ciuilem diem vocant. Hic dies, lucem tenebrasque complexus, XXIV. horarum fuit, ſic, vt lucem duodenae ſemper, totidemque noctem horae metirentur, diurnae circa ſolſtitium longiſſimae, nocturnae breuiſſimae, contra vero circa brumam. Erat igitur initium ciuilis diei, poſt mediam noctem: quod quamquam luce careret, *mane* tamen Cicero per iocum appellat, a ſimilitudine vulgaris diei, cuius initium *mane* dicitur. *Conſulem,* ait infra, *hora ſeptima renunciauit, qui vsque ad Kal. Ian. eſſet: quae erant futurae mane poſtridie.* Et Virgilius lib. 5. Aen. v. 738.

— *Torquet medios nox humida curſus:*
Et me ſaeuus equis Oriens afflauit anhelis.

Aliud igitur erat, dies nominare, vt Kalendas, nonas, idus: aliud, horas, vt primam, ſecundam, tertiam. qui diem nominabat, ſpatium illud horarum XXIV. quod a media nocte ad mediam proximam eſt, totum complectebatur: qui horam, non a media nocte, id eſt ab initio ciuilis diei, numerabat, ſed ab ortu ſolis, vnde vulgaris dies incipit, et occaſu deſinit. quod ſpatium fuit, vt diximus, duodecim horarum, quacumque anni parte. inde licet intelligere, cum dicitur *hora ſecunda,* non eam horam ſignificari, quae poſt mediam noctem, ſed eam, quae poſt ſolis ortum ſecunda eſt. ea vero ſi ad horarum noſtrarum conſuetudinem referatur, quae pridie Kal. Ian. quindecim fere ſunt ab oriente ſole ad occidentem, incidit in horae tertiae dimidium. nam, vt hora ſecunda ſextam partem notat duodecim veterum horarum: ſic tertiae dimidium ſexta pars eſt noſtrarum quindecim. eadem ratione, quae ſeptima a Cicerone nominatur, nobis incipit ab octauae dimidio, deſinit in tertia nonae parte. Sic Martialis lib. 4. epigr. 8. cum dixit,

Imperat exſtructos frangere nona toros;

ea veteres hora cenare ſolitos demonſtrat, quae poſt ortum ſolis nona, ante occaſum quarta eſſet, aeſtate pariter et hieme. inde fluxit ante cenam prandendi mos, poſt cenam comiſſandi: vt cibus tamen in prandio leuis et facilis caperetur: quod Plinii iunioris ad Macrum epiſtola lib. 3. 5. teſtatur; comiſſatio autem honeſta parum haberetur.

Comitiis quaeſtoriis] Vt quaeſtores anni ſequentis crearentur, comitia, Quintili menſe fieri ſolita, in menſem Decembrem ideo protracta erant, quia Caeſar abfuerat, Hiſpanienſi bello impeditus: poſt reditum autem triumphare prius voluit, quam haberet comitia. Ex hoc loco, niſi fallor, licet intelligere,

gere, poſtrema omnium comitiorum quaeſtoria fuiſſe. quae enim ſuperſunt, cum haec vltimo anni die habeantur?

Inſtitutis] A Caeſare, cum iam conſularia habuiſſet, quibus ipſe, et M. Antonius deſignati conſules erant.

Q. Maximi] Q. Fabii conſulis: quem Suetonius in Iulio c. 80. *trimeſtrem conſulem* vocat: quia Caeſar, ex Hiſpania reuerſus, abdicavit, eumque cum Trebonio conſulem ſuffecit. Plutarchus in Caeſare, et Tacitus lib. 3. Hiſt. c. 37.

Illi] Qui erant in campo.

Dicebant] Cum illum putarent viuere.

Poſita eſſet] Vt intereſſet comitiis.

Ille autem] Caeſar conſul, collega Q. Maximi, qui tunc mortuus eſt. habebat autem ideo Caeſar comitia, quia conſul priore loco creatus erat. quod quia Ciceroni quoque contigerat, vt ipſe gloriatur in orat. contra Piſonem c. 1. propterea conſularia comitia habuit, quibus Murenam conſulem renunciavit. quod oratio pro ipſo Murena habita c. 1. declarat.

Comitiis tributis] Creabantur comitiis tributis minores magiſtratus, aedilis plebis, quaeſtor, tribunus plebis, aedilis curulis; centuriatis autem maiores, praetor, conſul, cenſor. vtraque a conſule haberi ſolita, et locus hic, et lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. declarat.

Auſpicatus] Quando auſpicatus, ſi hora ſecunda inſtituit comitia? ante lucem ſcilicet: nam poſt mediam noctem auſpicari licebat: exorto autem ſole id agebant, ſuper quo auſpicati erant: auſpicatique eſſe, et egiſſe eodem die dicebantur. Hunc ego morem iam ex Gellio et Macrobio cognoueram: ſed acceſſit poſtea Plinii iunioris teſtimonium lib. 3. epiſt. 5. in qua ſcripſit haec de auunculo ſuo: *Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auſpicandi cauſſa, ſed ſtudendi, ſtatim a nocte multa: hieme vero, hora ſeptima, vel cum tardiſſime, octaua, ſaepe ſexta.* Iam, Metellus Nepos conſul. aedilitia comitia habiturus, in campum ante ſolis ortum veniebat, vt auſpicaretur primum, deinde, orto ſole, comitia haberet. lib. 4. ad Attic. epiſt 3.

Centuriata] Vt in locum Fabii conſulem ſufficeret in paucas horas.

Conſulem] C. Caninium Rebilum, qui Caeſaris legatus bello Gallico fuerat.

Hora ſeptima] Poſt exortum ſolem.

Renunciauit] Qui conſul comitia habebat, ſequentis anni conſules renunciabat. pro Murena c. 1. *Quae deprecatus a diis immortalibus ſum, iudices, more inſtitutoque maiorum, illo die, quo auſpicato, comitiis centuriatis, L. Murenam conſulem renunciaui.*

Neminem prandiſſe] Conſul enim renunciatus eſt hora ſeptima, id eſt, poſt horam prandii: quod a cena non minus tribus horis diſtabat.

Somnum non viderit] Poſteriores enim ſex horae noctis, habita ciuilis diei ratione, pertinent ad Kal. Ian. id eſt, ad ſequentis anni conſules: priores vero, quae pertinent ad pridie Kal. qui conſulatus vltimus dies eſt, inſomnes ab occupato praeſertim conſule ducuntur. itaque perbelle Cicero, iocum quaerens,

rens, breuitatem conſulatus ad vigilantiae laudem conuertit. vide Macrobium lib. 2. Saturn. c. 3. Plutarchum in Caeſare, Dionem lib. 43. Tacitum lib. 3. Hiſt. c. 37.

Philoſophiae portum] A quo qui abſunt, iactari eos aſſidue rerum humanarum fluctibus neceſſe eſt.

Mancipio et nexu] Hic locus Boetii verbis explanabitur: qui cum illud in Topicis Ciceronis c. 5. interpretaretur: *Abalienatio eſt eius rei, quae mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt;* haec ſubiunxit: *Omnes res, quae abalienari poſſunt, id eſt a noſtro ad alterius dominium transire, mancipi dictae ſunt. Mancipi vero res veteres appellabant, quae ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandam nexus ſollemnitatem fieret. Nexus vero eſt quaedam iuris ſollemnitas, quae fiebat eo modo, quo in Inſtitutionibus Caius exponit: cuius haec verba ſunt: Mancipatio eſt imaginaria quaedam venditio; quod ipſum ius proprium Romanorum eſt ciuium: eaque res ita agitur. adhibitis non minus, quam quinque teſtibus, Romanis ciuibus, puberibus, et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, aes tenens ita dicit:* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO: ISQVE MIHI EMPTVS EST HOC AERE, AENEAQVE LIBRA. *deinde aere percutit libram, indeque aes dat ei, a quo mancipio accipit, quaſi pretii loco. quaecumque igitur res lege* XII. *tabularum aliter, niſi per hanc ſollemnitatem, abalienari non poterat.* Plura Sigonius in Ciue Romano lib. I. c. 11.

Acilius] Hic eſt Sulpicii ſucceſſor, cui commendari Curius optabat. epiſt. 29.

In Graeciam] Cui praefuerat Sulpicius. Lib. 6. epiſt. 6. *Caſſium ſibi legauit: Brutum Galliae praefecit: Sulpicium Graeciae.* Alibi prouinciam Sulpicii Cicero vocat Achaiam, vt lib. 4. epiſt. 4. lib. 13. epiſt. 26. 28.

Cum legionibus] Non enim omnes in prouincias ibant cum legionibus.

Maximo meo beneficio eſt] Maximum a me beneficium habet: vt cum dicitur, *ſummo ingenio eſt:* et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 3. *Cicero tuus noſterque ſummo ſtudio eſt Paeonii ſui rhetoris.* Quae ſi quis diuerſa iudicat, accipiat *eſt*, pro, *viuit*. locum certe ſimillimum, qui hunc maxime confirmat, oſtendemus. nam Phil. 8. c. 6. ita dixit Cicero: *Negat ſe illi amicum eſſe debere: cum ſuo magno eſſet beneficio, veniſſe eum contra ſe.*

Iudicio capitis] Iudicium capitis illud eſt, quo damnatus vel ciuitatem, vel libertatem amittebat. nam vita non niſi perduellionis crimine adimi potuit. qua de re affatim diximus in libro noſtro de Legibus.

Rebus ſaluis] Aut, republica incolumi, vt lib. 4. epiſt. 1. *Vtinam, Serui, ſaluis rebus, (ſic enim eſt dicendum) colloqui potuiſſemus inter nos!* Et lib. 4. Acad. c. 18. *Hoc accepimus, Deli fuiſſe complures, (ſaluis rebus illis) qui gallinas alere permultas quaeſtus cauſſa ſolerent.* Aut, *rebus ſaluis*, nullo ſuo damno: eſt enim abſolutus.

Quam

Quam ille quomodo acceperit et quid ERN. *cum acceperit, ecquid tibi pollicitus ſit*] Nonnulli veteres libri, *quo modo acceperit, et quid.* alii, *quando acceperit, quid.* Mihi omnino rectius videtur, *cum acceperit, ecquid.* nam pro *cum,* ſcribebant veteres, *quom:* vnde factum, *quo modo.* eodemque errore ab *ecquid,* fluxit, *et quid.*

EPISTOLAE XXXI.

ARGVMENTVM.

Inuitat eum ad officia mutua: et, ad vrbem vt redeat, veteris vrbanitatis tuendae cauſſa, rogat. Scripta eodem anno.

EXPLANATIO.

Aequo animo vel vincam te] Lib. 5. epiſt. 7. *Nulla re tam laetari ſoleo, quam meorum officiorum conſcientia: quibus ſi quando non mutue reſpondetur, apud me plus officii reſidere facillime patior.*

Non fuiſſe neceſſe] Quia diſceſſurus eſſes.

Propter tuas res ita contractas] Nam, ſi diſperſa ac diſſipata eius negotia fuiſſent, indiguiſſet opera Sulpicii proconſulis: ſed ea, cum diſceſſum cogitaret, iam contraxerat.

Nec caput, nec pedes] Habeant. prouerbium eſt. quae enim coacta in vnum ſunt, carere capite et pedibus videntur.

Exaruiſſe] Defeciſſe, exſtinctam eſſe. Ad Paetum lib. 9. epiſt. 18. *Ipſa illa, ſi qua fuit in me, facultas orationis, niſi me ad has exercitationes retuliſſem, exaruiſſet.* In Bruto c. 21. *Exaruerunt,* (Ser. Galbae orationes) *vix iam vt appareant.* Translatio ab agris, qui cum exaruere, fruges non ferunt.

Veterem vrbanitatem] Qua excelluere olim ii, qui nominantur in eadem epiſt. C. Laelius ſapiens, Africani minoris amiciſſimus, Lucilius poeta ſatyricus, L. Craſſus orator, Granius praeco: praeterea is, qui lib. 2. de Orat. c. 54. diſputat de ridiculis, aequalis Craſſi, C. Iulius Strabo. Quattuor nominibus lib. 9. epiſt. 15. vrbanitatem appellat, *ſales, facetias, leporem, feſtiuitatem.*

Pomponius noſter] Atticus, vtriusque amiciſſimus. nam epiſt. 29. dixit Curius: *Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici noſtri.*

Suo iure] Quia, cum excellat facetiis, iure ſuo poteſt hanc ſibi laudem vindicare, idque dicere, quod interdum dicit, et vere dicit, exaruiſſe veterem vrbanitatem, niſi nos pauci gloriam illam breuiter et acute dictorum, qua praeter ceteros olim floruere Athenienſes, retineamus.

Gloriam antiquam Atticam] Haec verba non carent feſtiuitate quadam: et velle Cicero videtur, dum loquitur de vrbanitate, non inurbanus eſſe. Magnifica verba ſunt: nec tamen laudatur quidquam, praeter ſales: blanditur igitur Cicero, dum humilem rem extollit, Curio ſimul et Attico; qui ſalibus mire delectabantur. Fortaſſe etiam

etiam ipſa Attici verba refert. quod ſi ita eſt, hoc ipſo iocatur: quaſi Atticus gloriam antiquam Atticam in ridiculis poneret, et eam crederet per tres homines poſſe retineri. ſales autem Attici omnibus praeſtabant: quamquam Cicero, vt aſſentaretur Paeto, Romanos praefert, lib. 9. epiſt. 15.

Ergo is tibi, nos eis ſuccedimus] Cum hoc ſatis conſtet, veterem vrbanitatem amiſſam eſſe, niſi nos eam pauci reuocemus: ſequitur illud, vt primus in ea tibi locus, Attico ſecundus, mihi tertius debeatur. lib. 7. ad Attic. epiſt. 2. natiuam ait eſſe in Curio vrbanitatem.

Ne tamen FRN. *tantum ſemen vrbanitatis vna cum republica intereat*] Vrbanitas ipſa exaruit, ſemen tantum remanet. veni igitur, ſaltem vt ſemen conſeruetur: tantum ne ſemen ipſum amittatur. Sunt, qui pro *tantum*, legant *tamen:* mei decem antiqui libri, duoque praeterea Fuluii Vrſini, *tantum*, habent: nec inſulſa, vt mihi videtur, elicitur ſententia. eſt autem lapſus ab vno verbo ad alterum facillimus: quia *tantum*, quandoque ſcribitur, ſic, *tm:* *tamen*, ſic, *tn.*

EPISTOLAE XXXII.

ARGVMENTVM.

Scripſit hanc epiſtolam, cum proconſul Ciliciae praeeſſet, Marcello et Sulpicio coſſ. tribuno plebis deſignato Curione. Prima pars de dictis eſt, ſecunda de iudiciis, tertia de republica, poſtrema de Dolabella, nondum genero. Sulpicio et Marcello coſſ.

EXPLANATIO.

Volumnio] Hic eſt P. Volumnius Eutrapelus, qui Cytheridem mimam dilexit. lib. 9 epiſt. 26. Praefectum fabrum Antonii fuiſſe ciuili bello, Nepos ait in Attici vita c. 12.

Sine praenomine] Praenomen ei Publio fuit. vide Nepotem in Attici vita c. 9. 10. 12.

Volumnio ſenatore] Cui Lucio cognomen fuit. Varro lib. 2 de re ruſt. c 4. Conſtat autem ex hoc loco, Volumnium hunc, ad quem ſcribit Cicero, equitem fuiſſe, non ſenatorem.

Εὐτραπελία] Feſtiuitas, lepor, vrbanitas: vnde illi cognomen Eutrapelo. lib. 9. ad Attic. epiſt. 26. lib. 15. epiſt. 8. Phil. 13. c. 2. Plutarchus in Bruto *mimum* vocat.

Salinarum mearum] Suos ſales vocat *ſalinas* per iocum, quia dixerat, *poſſeſſio*. Infra: *Vrbanitatis poſſeſſionem quibusuis interdictis defendamus.* Salinae autem loca ſunt, vbi ſal fit. Plinius lib. 31. c. 7.

Procuratore] Et hic iocatur. Solent enim procuratores abſentium res defendere.

Vt ego diſceſſerim] Iturus in prouinciam. Ergo ſcripta eſt epiſtola paullo poſt, quam Cicero proconſul in Ciliciam profectus eſt,

eſt, id eſt, M. Marcello, Ser. Sulpicio coſſ.

Dicta] Ioca. quae et *dicteria* vocata, ſcripſit ad Cornelium Nepotem: vt apud Macrobium lib. 2. Saturn c. 1. legitur.

Sextiana] P. Sextii, pro quo exſtat oratio. vide quae diximus epiſt. 27.

In me conferri] Mea dici: vt ex meo nomine inſulſis quoque dictis accedat auctoritas.

Dictorum meorum] Macrobius: *Animaduerto duos, quos eloquentiſſimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum, et oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venuſtatem ceteris praeſtitiſſe.* —— *Cicero quantum in ea re valuerit, quis ignorat, qui vel liberti eius libros, quos is de iocis patroni compoſuit, quos quidam ipſius putant eſſe, legere curauit?* Non multo poſt haec ſubiungit: *locos hoc genus veteres noſtri Dicteria dicebant. teſtis idem Cicero, qui in libro epiſtolarum ad Cornelium Nepotem ſecundo ſic ait: Itaque noſtri, cum omnia, quae dixiſſemus, dicta eſſent, quae facete, et breuiter, et acute locuti eſſemus, ea proprio nomine appellari Dicteria voluerunt.*

Sua ſponte] Sua venuſtate: etiam ſi non diceretur, hoc Ciceronis eſt.

Tanta faex eſt in vrbe] Ita hebeti ſunt homines ingenio, vt, quod inuenuſtum prorſus eſt, venuſtum tamen eſſe videatur.

Ἀνάφροδιτον] Quod Venere caret, venuſtatis expers. nomen a Venere deductum, quae Graecis Κυθήρεια nuncupatur.

Venuſtum] Quinctilianus lib. 6. c. 3. *Venuſtum eſſe*, inquit, *quod cum gratia quadam et venere dicatur, apparet.*

Ἀμφιβολία] Ambigua oratio: cum ad ſententias diuerſas eadem verba accommodari poſſunt: vt illud lib. 11. epiſt. 20 *Te dixiſſe, laudandum adoleſcentem, ornandum, tollendum.* Et lib. 2. de Orat. c. 60. *Perpuſillum rogabo.* Quod referri poteſt et ad perpuſillum teſtem, et ad perpuſillam interrogationem. Et illud Neronis de Claudio, *deſiiſſe eum inter homines morari.* Et:

Aio, te Aeacida Romanos vincere poſſe.

Ὑπερβολή] Superatio, vel exſuperantia, cum ſententia ſupra veritatem extollitur: vt in ſuaſione legis Maniliae c. 10. *Plura bella geſſit, quam ceteri legerunt: plures prouincias confecit, quam alii concupiuerunt.* Et Virgilius lib. 12. Aen. v. 84.

Qui candore niues anteirent, curſibus auras.

Fit etiam minuendi gratia, vt, *teſtudine tardior.*

Παράγραμμα] Agnominatio: cum vnius litterae mutatio diuerſam ſignificationem affert: vt pro *Tiberius Claudius Nero, Biberius Caldius Mero.* Et lib. 2. de Orat. c. 63. *Eamus deambulatum. Quid opus fuit de? Immo vero, quid opus fuit te?* Et Phil. 13. c. 11. *Cum in gremiis mimarum mentum mentemque deponeres.* Et Afranius apud Gellium lib. 7. c. 12. *Qui non modo vinoſus, ſed viroſus quoque ſit.* Et Terentius in Andr. Act. 1. Sc. 3. v. 13.

—— *Inceptio eſt amentium, haud amantium.*

Παρὰ

Παρὰ προσδοκίαν] Praeter exſpectationem: vt illud lib. 9. epiſt. vlt. *An tu id melius, qui etiam in philoſophum irriſeris? cum ille, ſi quis quid quaereret, dixiſſet, cenam te quaerere a mane dixeris. Ille baro te putabat eſſe quaeſiturum, vnum caelum eſſet, an innumerabilia.* Simile illud lib. 2. de Orat. c. 64. *Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumque ciuem eſſe arbitror.* Mire delectat Horatius lib. 2. Serm. Sat. 1. cum dixiſſet v. 53.

—— Scaeuae viuacem crede nepoti
Matrem: nil faciet ſceleris pia dextera: ——

intulit v. 56.

Sed mala tollet anum vitiato melle cicuta.

Similiter Cicero pro Scauro apud interpretem Horatii Porphyrionem: *Libertus patronum non occidit, ſed duobus digitulis gulam oblíſit.* Hoc de genere ſic ait Cicero: lib. 2. de Orat. c. 64. *Natura nos noſter delectat error: ex quo cum quaſi decepti ſumus exſpectatione, ridemus.* Et c. 70. *Ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt praeter exſpectationem; cuius innumerabilia ſunt exempla.*

Per Antonii perſonam] Legerem, *C. Iulii.* Is enim lib. 2. de Orat. loquitur de ridiculis. Niſi ſi quis lapſum memoria Ciceronem dicat. quod vix credibile videtur: ſalibus enim excelluiſſe non M. Antonium, ſed C. Iulium, optime nouerat: nec ita multo ante libros de Oratore compoſuerat, vt perſonarum partes obliuiſci deberet: cum praeſertim eos ipſos, quos in oratoriis libris loquentes induxerat, omnes, nullo errore, commemoret lib. 13. ad Attic. epiſt. 19.

Ἔντεχνα] Artificioſa. hoc verbum complectitur ἀμφιβολίαν, ὑπερβολὴν, παράγραμμα, παρὰ προσδοκίαν, et cetera, quibus riſus excitatur.

Sacramento contendas, mea non eſſe] Vel pecunia depoſita litiges, vt probes mea dicta non eſſe. Similiter Catullus ad fundum ſuum carm. 44. v. 4.

Quouis Sabinum pignore eſſe contendunt.

Sacramentum quid ſit, Varro lib. 5. de L. L. docet his verbis: *Ea pecunia, quae in iudicium venit in litibus, ſacramentum a ſacro. Qui petebat, et qui infitiabatur de aliis rebus, vterque quingentos aeris ad pontificem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero aſſium. qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum a ſacro auferebat: victi ad aerarium redibat.* Feſtus paullo latius: *Sacramentum*, inquit, *aes ſignificat, quod poenae nomine penditur; ſiue quis interrogatur, ſiue contenditur. id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt, in aliis rebus quingentorum, inter eos, qui iudicio inter ſe contenderent. qua de re lege L. Papirii tribuni plebis ſanctum eſt his verbis: Quicumque praetor poſthac factus erit, qui inter ciues ius dicet, tres viros populum rogato: iique tres viri ſacramenta exigunto iudicantoque, eodemque iure ſunto, vti ex legibus, plebisque ſcitis exigere, iudicare, eſſeque oportet. Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum eſt, quod et propter aerarii inopiam, et ſacrorum publicorum multitudinem conſumebatur in rebus diui-*

diuinis. Hunc morem attigit Aſconius in lib. I. Ver. c. 9. *Cum in rem aliquam*, inquit, *agerent litigatores, et poena ſe ſacramenti peterent, poſcebant iudicem: qui dabatur poſt trigeſimum diem.* Cicero lib. I. de Orat. c. 10. *Agerent tecum lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, ceterique, in ſuo genere, phyſici vindicarent, ornati homines in dicendo et graues, quibuscum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret.* Valerius Max. lib. 7. c. 7. *Sacramento cum adoleſcentulo contendere auſi non ſunt.* Ibidem c. 8. *Aphronia cum ſorore ſacramento contendere noluit.*

Quereris] Queſtus erat Volumnius, dominari in iudiciis, abſente Cicerone, homines infantiſſimos.

Multo laboro minus] Quam de tuenda ſalinarum poſſeſſione, id eſt, de dictis meis, vt agnoſcantur, laboro: de iudiciis non item.

Trahantur pedibus] Vel ſi mala illis omnia eueniant, non laboro. lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. *Fratrem mecum et te ſi habebo, per me iſta pedibus trahantur.*

Vel Selius] Non bonus orator.

Se liberum] Ergo, liberum non eſſe, opinio fuit: ideo dixit, *vt poſſit probare*, quaſi rem difficilem.

Interdictis] Quia poſſeſſio praetoriis interdictis defendi ſolebat; propterea, cum ageret de poſſeſſione vrbanitatis defendenda, iudiciale verbum lepide vſurpauit.

Te vnum] Qui omnes vrbanitate vincis.

Te ſapere] Quia falſas laudes non agnoſcis.

Illa] De Curionis tribuni plebis ingenio ad nouitatem propenſo. quod poſtea res ipſa comprobauit: nam Caeſaris cauſſam oppugnauit primum, deinde defendit. lib. 8. epiſt. 6.

Noſtrum illum amicum] C. Curionem, tribunum plebis in locum Seruii deſignatum: vt lib. 8. epiſt. 4. Iure autem Cicero verebatur, ne non ſatis grauem Curio ſe praeberet in tribunatu. leuiſſime enim ab optimatum cauſſa ad Caeſarem transiit: vt lib. 8. epiſt. 6. et lib. 2. epiſt. 13.

Grauitatis] Quam non habuit. lib. 8. epiſt. 6. et lib. 2. epiſt. 13.

In amoribus] In deliciis.

Quamuis in me ingrata ſit] Dicit hoc propter iniquam aeſtimationem rerum ſuarum. vide lib. 4. ad Attic. epiſt. 2.

Dolabellam] P. Cornelium Dolabellam, poſtea Ciceronis generum.

Redde meum] Lib. 16. epiſt. 19. *Demetrium redde noſtrum.*

Deſit] Amori illius erga me.

Non videor nimium laborare] Cum valde tamen laborem.

EPISTOLAE XXXIII.

ARGVMENTVM.

Afflicta republica, ſublata exercitatione forenſi, retulit ſe Cicero ad declamationes, auditoribus Hirtio, Caſſio, Dolabella. quibus quod non intereſſet, angi ſe ſcripſerat Volumnius, et Hirtio propemodum inuidere. Cicero Hirtii laudat eloquentiam, ſibi detrahit potius, quam arrogat.

arrogat. Volumnium vero inuitat ad eadem ſtudia: deliberatum ſibi iam ſignificans, abdere ſe totum in litteras, Caeſare permittente. Scripta videtur poſt bellum Africanum, Caeſare III. et Lepido coſſ.

EXPLANATIO.

Declamationibus noſtris] Cur ſe ad declamandum Cicero contulerit, cauſſa exponitur lib 9. epiſt. 18.

Nihil ſumus] In arte oratoria.

Diſplicemus] Etiam ſi aliquid ſimus.

Gregalibus] Sociis, praeſtantibus viris, ciuili bello amiſſis. Pro domo c. 28. *Catilinae gregales.* De haruſp. reſp. c. 25. *Neque P. Clodius, neque quiſquam de gregalibus eius.*

Emiſimus] Loquitur de libris ſuis.

Pinnigero ERN. *Pennigero, non armigero in corpore*] Non dubium eſt intelligi de auibus: quas Philoctetes conſigebat tardus celeres, ſtans volantes. Alii tamen, *pinnigero*, legere maluerunt, contra Quinctiliani lib. 1. c. 4. ſententiam, qui *pinnas* de auibus dici non vult. *Pennigero* etiam eſt in meis veteribus libris. lib. 5. de Fin. c. 11. *Philoctetes cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio ſagittarum,*

Conſigebat tardus celeres, ſtans volantes,

vt apud Attium eſt,

Pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

Ingemiſcebat Cicero, quod ingenium ſuum non, vt antea, in agendis cauſſis, aut in tuenda republica, ſed in declamationibus illis exerceret.

Exceperimus] Translatum verbum, quia dixerat, *concurſum.* qui enim concurrentes occupationes ita excipit, vt ab iis ne proſternatur; iuſtam atque ab omnibus conceſſam facultatem habet in otium diſcedendi.

Multam ſalutem et foro dicam, et curiae] Relinquam forum, et curiam: neque cauſſas in foro agam, neque ſententiam in ſenatu dicam: quae mihi antea curae erant. Modus loquendi de Graeco fonte deriuatus. lib. 8. ad Attic. epiſt. 8. [illegible] *dicens, pergit Brundiſium.* Plato in epiſtola ad Perdiccam, et in Critone, Euripides, alii.

Communibus noſtris amatoribus] Similiter dixit, *amatorem tuum,* lib. 9. epiſt. 15.

Caſſius] C. Caſſius, qui poſtea Caeſarem occidit.

Dolabella] Qui et ipſe declamare ſolitus erat audiente Cicerone: itaque diſcipulus vocatur lib. 9. epiſt. 7. 14. 18. vide Quinctilianum lib. 12. c. 11.

Meis aequiſſimis vtuntur auribus] Libenter eos audio declamantes.

Opus eſt huc] Ad haec noſtra ſtudia requirimus iudicium et doctrinam tuam.

Limatulo et polito] Translatio ab operibus, quae limantur primum, deinde etiam poliuntur, vt magis placeant.

Interioribus] Reconditis, non vulgaribus. lib. 3. epiſt. 10. et in Bruto c. 76. *Erant in eo* (L. Torquato) *plurimae litterae, nec eae vulga-*

vulgares, ſed interiores quaedam et reconditae.

Meis (deleuit ERN.)] Quibus ego maxime delector; amoribus et deliciis meis.

Verecundiorem me in loquendo facis] Iocari Ciceronem non dubito: cum ipſe potius, eloquentia longe omnibus antecellens, maximeque litteris interioribus inſtructus, verecundiores alios in loquendo faceret.

Iudicatum] Deliberatum, conſtitutum.

Patietur] Mihi optanti concedat.

Volet] Vel ſi ipſe non optem.

Deponere illam perſonam] Cauſſas non agere, nec in ſenatum venire. Supra: *Multam ſalutem et foro dicam, et curiae.* Translatio ab hiſtrionibus, qui varias perſonas ſuſcipiunt, et modo ſenem agunt, modo iuuenem, modo herum, modo ſeruum. lib. 5. epiſt. 3. *Iam*] Cupiditatem indicat haec particula perſonae deponendae.

Probaui] Vt hiſtriones populo ſe probant, cum ſuas egregie partes agunt: ita ego me Caeſari ſatis iam probaui; cum et in ſenatum venerim, et cauſſas apud eum egerim, vt pro Deiotaro, pro Ligario.

Ac me totum in litteras abdere] Lib. 9. epiſt. 20. *Litteris me inuoluo.*

Ne perinuitus ERN. *pluribus legerem*] Quamquam obſcura ſententia eſt, conſenſum tamen omnium antiquorum librorum non video, cur contemnam. *Perinuitus*, pro *pluribus*, placeret, ſi vel vnius libri veteris teſtimonio comprobaretur, aut, ſi mutatio quam minima fieret: quod in coniecturis probare maxime ſoleo. nam, quod ad ſententiam attinet, recte opponerentur, *perinuitus legerem*, *gratiſſimas fore.*

PAVLLI

PAVLLI MANVTII

COMMENTARIVS

IN

EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR

LIBRVM VIII.

QVI EST

M. COELII RVFI AD CICERONEM.

Ante quam Coelii epiſtolas interpretemur, vitam eius breui oratione complecti non alienum putauimus. Ac primum, de honoribus, quos geſſit; tum, de eius eloquentia; tertio loco, de moribus; poſtremo de obitu; quae vel Cicero in ſuis libris, vel annalium litterae loquuntur, agendum videtur.

M. Coelius Rufus, plebeii generis, patre equite Romano, Puteolis natus, ſumpta virili toga, id eſt annum aetatis ingreſſus XVII. a patre continuo ad Ciceronem deductus eſt, nondum praetorium, ſed eloquentia iam et probitatis opinione clarum: a quo etiam *lectiſſimus adoleſcens* appellatus eſt lib. 4. in Ver. c. 7. In illo aetatis flore cum artibus honeſtiſſimis erudiretur, M. Craſſi domum frequentauit. poſtea fuit aſſiduus cum Cicerone praetore, candidatumque aſſectatus eſt in petitione conſulatus. anno ſequenti iterum petenti conſulatum Catilinae ſtuduit. tribunatum plebis geſſit, Pompeio tertium conſule, Milonemque, ob necem P. Clodii de vi reum, ſtudioſiſſime defendit. qua de re ſic in orat. pro Milone c. 33. *Caedi vidiſtis populum Romanum concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Coelius, tribunus plebis, vir et in republica fortiſſimus, et in ſuſcepta cauſſa firmiſſimus, et bonorum voluntati, et auctoritati ſenatus deditus, et in hac Milonis ſiue inuidia ſiue fortuna, ſingulari, diuina, et incredibili fide.* In libro de clar. orat. c. 79. *M. Coelius, quam diu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam a ſenatu, et a bonorum cauſſa, ſteterit conſtantius.* Nominant et Appianus et Dio tribunum plebis, quamquam apud vtrumque mendoſe legitur *Caecilius.* Aedilis curulis fuit L. Paullo et C. Marcello coſſ. praetor C. Caeſare II. et P. Seruilio coſſ. Orto ciuili bello, quaeſtor in Africa fuit C. Curionis, vt apud Caeſarem lib. 2. de bell. ciu. c. 23. ſcriptum eſt.

Eloquentiae in primis operam dedit, locumque inter ſummos oratores conſecutus eſt. itaque et Cornelius Tacitus et Quinctilianus inter eos oratores, qui nouiſſimis reipublicae temporibus maxime floruerint, Coelium referunt, ſua cuique tributa laude, Ciceroni, Caeſari, Coelio, Caluo, Bruto, Aſinio, Meſſallae. Coelii tamen ſcripta paullo aſperiora, et antiquitatem redolere viſa ſunt. de quo ſic Tacitus in dialogo de orat. c. 18. (Ser. Galba et C. Carbo) *ſunt horridi, et impoliti, et rudes, et informes, et quos vtinam imitatus non eſſet Caluus veſter, aut Coelius, aut ipſe Cicero.* et c. 21. *Quid? ex Coelianis orationibus? nempe hae placent, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoſcimus. Sordes autem verborum, et hians compoſitio, et inconditi ſenſus redolent antiquitatem: nec quemquam adeo antiquarium puto, vt Coelium ex ea parte laudet, qua antiquus eſt.* Item c. 25. *Apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum diſertos antecesſit, Caluus autem, et Aſinius, et Caeſar, et Coelius, et Brutus, ſuo iure, et prioribus, et ſequentibus anteponuntur. nec refert, quod inter ſe ſpecie differant, cum genere conſentiant. Adſtrictior Caluus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Caeſar, amarior Coelius, grauior Brutus, vehementior, et plenior, et valentior Cicero; omnes tamen eandem ſanitatem eloquentiae ferunt.* Quinctilianus autem haec lib. 10. c. 1. *Multum ingenii in Coelio, et praecipue in accuſando multa vrbanitas, dignusque vir, cui et mens melior, et vita longior contigiſſet.* Subiungit c. 2. *Quid noceret, vim Caeſaris, aſperitatem Coelii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis aſſumere?* Et lib. 11. c. 1. Coelii verba recitat ex oratione, quam de vi reus pro ſe ipſo habuit: de qua et Suetonius meminit in libro de clar. Rhet. c. 2. et Feſtus mentionem facit. Illa quoque notauimus apud eundem lib. 12. c. 10. *Vim Caeſaris, indolem Coelii, ſubtilitatem Callidii, grauitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſallae, ſanctitatem Calui reperiemus.* Sed audiamus Velleium hiſtoriae ſuae lib. 2. c. 68. *Dum,* inquit, *in acie Pharſalica Africaque de ſumma rerum Caeſar dimicat, M. Coelius, vir eloquio animoque Curioni ſimillimus, ſed in vtroque perfectior, nec minus ingenioſe nequam.* Plus tamen ei facultatis in accuſando fuiſſe, quam in defendendo, Quinctilianus oſtendit lib. 6. c. 3. cum ait M. Coelium, quia melius obiiceret crimina, quam defenderet, *bonam dextram, malam ſiniſtram* appellari a Cicerone ſolitum eſſe. idque confirmat ipſe Cicero his verbis in libro de clar. orat. c. 79. *Eius actionem et ſplendida, et grandis, et eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eaeque omnes ex reipublicae contentione ſuſceptae: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, ſaneque tolerabiles.* Tres eius accuſationes, quas Cicero appellat, fuere, prima in C. Antonium de maieſtate, qui conſulatum cum Cicerone geſſerat: ſecunda in Sempronium Atratinum de ambitu: et vtramque ſignificat Cicero in oratione, qua eum defendit, c. 31. et 1. tertia, vt opinor, in C. Laelium; vt ex Quinctiliani verbis, quae lib. 6. c. 3.

c. 3. leguntur, mihi videor poſſe coniicere. Scripſit etiam concionem *de aquis*, quam Frontinus de Aquaeduct. art. 76. nominat. eam fuiſſe non dubito contra aquarios et tabernarios: nam ipſe epiſt. 6. *niſi ego*, inquit, *cum tabernariis et aquariis pugnarem, veternus ciuitatem occupaſſet.*

Mores in eo minime cum ingenio conferendi. Iracundiſſimum appellat Seneca lib. 3. de Ira c. 8. Quinctilianus ait: *Dignus vir, cui et mens melior, et vita longior contigiſſet.* Cicero: *Nec vero M. Coelium praetereundum arbitrer, quaecumque eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit.* Nequam et prodigum fuiſſe, ex his Velleii verbis intelligitur: *Cum ne a diis quidem ſeruari poſſet (quippe peior illi res familiaris, quam mens erat) in praetura nouarum tabularum auctor exſtitit.* Eodem pertinent illa Quinctiliani lib. 1. c. 6. *Haec* (etymologia) *habet aliquando vſum neceſſarium, quoties interpretatione res, de qua quaeritur, eget: vt cum M. Coelius ſe eſſe hominem frugi vult probare, non quia abſtinens ſit, (nam id ne mentiri quidem poterat) ſed quia vtilis multis, id eſt fructuoſus, vnde ſit dicta frugalitas.* Impudicum et laſciuum oſtendit oratio Ciceronis. Saltandi artem diligenter didicit, ingenuis indecoram atque inhoneſtam. itaque reprehendit eam Scipio Aemilianus in oratione contra legem iudiciariam Ti. Gracchi, cuius haec verba lib. 2. Saturn. c. 10. recitat Macrobius: *Docentur praeſtigias inhoneſtas, cum cinaedulis, et ſambuca, pſalterioque eunt in ludum hiſtrionum. diſcunt cantare, quae maiores noſtri ingenuis probro ducier voluerunt. eunt, inquam, in ludum ſaltatorium inter cinaedos virgines puerique ingenui. Haec cum mihi quisquam narrabat; non poteram animum inducere, ea liberos ſuos nobiles homines docere: ſed, cum ductus ſum in ludum ſaltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusque quingentis: in his vnum, quod me reipublicae maxime miſertum eſt, puerum bullatum, petitoris filium, non minorem annis duodecim, cum crotalis ſaltare: quam ſaltationem impudicus ſeruulus honeſte ſaltare non poſſet.* Idem infra ſic: *Vno eodem tempore tribus nobiliſſimis ciuibus, non modo ſtudium ſaltandi, ſed etiam, ſi diis placet, peritiam, qua gloriarentur, fuiſſe, Gabinio conſulari Cicero non diſſimulanter obiecit, et M. Coelio, noto in turbas viro, quem idem Cicero defendit, et Licinio Craſſo, Craſſi eius, qui apud Parthos exſtinctus eſt, filio.* Inconſtantis ingenii fuit. primum, tribunus plebis quo anno P. Clodius a Milone occiſus eſt, optimatum partes defendit. qua de re ſic Cicero in Bruto c. 79. *talis tribunus plebis fuit, vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam a ſenatu, et a bonorum cauſſa, ſteterit conſtantius.* Mox, orta inter Caeſarem et Pompeium diſcordia, neutram in partem inclinare viſus eſt. id ſignificat Cicero lib. 2. epiſt. 15. *Ipſa republica*, inquit, *nihil mihi eſt carius: in qua tu non valde te iactas. diſtrictus enim mihi videris eſſe, quod et bonus ciuis, et bonus amicus es.* Deinde, mutata ſententia, Caeſaris ad partes transiit. ex quo illud Ciceronis in Bruto: *Hic cum ſumma voluntate bonorum aedilis curulis factus eſſet, neſcio*

 quo-

quomodo diſceſſu meo diſceſſit a ſeſe, ceciditque, poſtea quam eos imitari coeprit, quos ipſe peruerterat. Profectum ad Caeſarem cum C. Curione, vt eum ad ciuile bellum incitaret, ſcripſit Dio lib. 41. Demum a Caeſare ipſo deſciuit: idque cum ipſe declarat epiſt. vlt. tum vero Velleius his verbis: *Abducto Annio Milone, qui, non impetrato reditu, Iulianis partibus infeſtus erat, in vrbe ſeditionem, aut magis occulte bellicum tumultum mouens, primo ſummotus a republica, mox conſularibus armis auctore ſenatu circa Turios oppreſſus eſt.* Caeſar autem planiſſime lib 3. de bell. ciu. c. 20. 21. cuius verba ſubſcribemus: *Iisdem temporibus Romae M. Coelius Rufus praetor, cauſſa debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonii, praetoris vrbani, ſellam collocauit; et, ſi quis appellaſſet de aeſtimatione, et de ſolutionibus, quae per arbitrum fierent, vt Caeſar praeſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur. — Ab hoc profectus initio, ne fruſtra ingreſſus turpem cauſſam videretur, legem promulgauit, vt ſex penſionibus ſine vſuris creditae pecuniae ſoluantur. Cum reſiſteret Seruilius conſul, reliquique magiſtratus; et minus opinione ſua efficeret; ad hominum excitanda ſtudia, ſublata priore lege, duas promulgauit: vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; alteram tabularum nouarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, et nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbauit. De quibus rebus Seruilius conſul ad ſenatum retulit: ſenatusque Coelium ab republica remouendum cenſuit. Hoc decreto eum conſul ſenatu prohibuit, et concionari conantem de Roſtris deduxit. Ille, ignominia et dolore permotus, palam ſe proficiſci ad Caeſarem ſimulauit, clam nunciis ad Milonem miſſis, qui, Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam reuocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriae familiae reliquias habebat, ſibi coniunxit.*

De obitu ſic idem Caeſar c. 22. *Coelius, profectus, vt dictitabat, ad Caeſarem, peruenit Turios. Vbi, cum quoſdam eius municipii ſollicitaret, equitibusque Caeſaris Gallis atque Hiſpanis, qui eo praeſidii cauſſa miſſi erant, pecuniam polliceretur, ab iis eſt interfectus.* Et Velleius: *In vrbe ſeditionem, aut magis occulte bellicum tumultum mouens, primo ſummotus a republica, mox conſularibus armis auctore ſenatu circa Turios oppreſſus eſt.* Dio autem lib. 42. eadem fere, quae Caeſar, de eius defectione et nece prodidit. At Epitome Liuiana his verbis lib. 111. *M. Coelius Rufus praetor, cum ſeditiones in vrbe concitaret, nouarum tabularum ſpe plebe ſollicitata, abrogato magiſtratu, pulſus vrbe, Miloni exſuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, ſe coniunxit. vterque cum bellum molirentur, interempti ſunt.*

EPISTO-

EPISTOLAE I.

ARGVMENTVM.

Ex duplici haec epiſtola conſtat argumento, morali, et negotiali. quatenus enim excuſatione vtitur Coelius, quod alteri curam et laborem colligendi ac perſcribendi res vrbanas delegauerat, morale genus eſt: reliqua narratio negotialis. Primum igitur, vt arrogantiae culpam vitet, excuſat ſe, quod rerum vrbanarum commentarium alie na opera conficiendum curauerit: deinde ſubiungit haec: de comitiis Transpadanorum Romae rumorem nullum eſſe: de ſucceſſione Galliarum nihil relatum: de Pompeio capere ſe aliquid cognoſcere: de Caeſare varia diſſipari: de Domitio, de Q. Pompeio, de Planco, de Politicis Ciceronis libris. Scripta eſt, quo anno in prouinciam Cicero profectus eſt, Ser. Sulpicio et M. Marcello coſſ. Reſpondit Cicero iis litteris, quae lib. 2. leguntur hoc initio: Quid? tu me *etc.*

EXPLANATIO.

Decedenti ERN. *Decedens*] Vnde? ab ipſo Cicerone; quem in prouinciam euntem proſecutus erat. ſic proficiſcentem Appium in Ciliciam, ſic Valerium Cicero proſecutus eſt: vt lib. 3. epiſt. 10. et lib. 13. epiſt. 6. ipſe Coelius hoc iter ſignificat, ſubiungens: *Romam cum veniſſem. Decedere* autem ſimpliciter accipit Coelius pro *diſcedere*, vt epiſt. 10. *Mei officii eſt, meminiſſe, qua obteſtatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris.* Vſitatius tamen eſt de magiſtratibus e prouincia decedentibus: licet priuatis quoque accommodetur, vt in orat. pro Quintio c. 4. *Decedit ex Gallia Romam ſimul Naevius.*

Data opera paraui] Studioſe paraui: operam dedi, ſtudium adhibui, vt pararem, qui ſic omnia colligeret, atque in commentarium referret, vt verear, ne tu meam ſedulitatem nimis etiam diligentem exiſtimes. *Argutum* enim veteres interdum vocabant, quod ſummam diligentiam argueret. id cognoſcitur ex lib. 6. ad Attic. epiſt 5. *Velim*, inquit, *etſi, vt ſpero, te haec legente aliquantum viae proceſſero, tamen obuias mihi litteras quam argutiſſimas de omnibus rebus crebro mittas.* Et lib. 2. de Diuin. c. 12. *argutiſſima exta*, quae maxime ſignificant. Lib. autem 1. de Leg. c. 9. *oculi nimis arguti*, quod arguant, et quaſi loquantur, quemadmodum animo affecti ſimus. *Manus minus arguta*, lib. 3. de Orat. c. 59. quaſi minus actuoſa, quae non ſubſequi digitis, neque verba exprimere videatur.

Curioſus] *Curioſi* ſunt, quorum nimia, et, vt Coeliano more loquar, ita arguta ſedulitas eſt, vt vel minima quaeque curent.

Deprecor] *Deprecari*, interdum eſt, precari, vt aliquid habeamus, vt, *pacem deprecari*, lib. 12. epiſt. 24. et, *te lacrimae fratris deprecantur*, lib. 4. epiſt. 7. interdum contra, ne habeamus, vt, *deprecari exſulium, poenam*, et ſimilia: quod Ciceroni et aliis frequentiſſimum eſt.

Delegaui] Mihi a te legatum. Eſt enim, *delegare*, non, ſimpliciter aliquid alicui mandare, ſed id mandare, quod is, qui mandat, facere ipſe debebat. hoc ſignificant loca Ciceronis a me diligenter obſeruata. in orat. pro domo c. 7. *delegaui*, inquit *amico locupletiori*. Et lib. 12. ad Attic. epiſt. 3. *delegationem a mancipe*. Et ibidem epiſt. 12. *Balbi regia conditio eſt delegandi*. Et lib. 2. de Orat. c. 28. *Sed haec ipſa, quae nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia et praeſtantia fuerunt.*

Tuae memoriae dare operam] Ea tractare, quae tui me obliuiſci non ſinant. amici enim cauſſa, qui aliquid agit, eius memoriae operam dat.

Edicta] Conſulum, et praetorum.

Fabulae] In ſcena recitatae. In Bruto c. 18. *Liuianae fabulae, non ſatis dignae, quae iterum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Caeci F. et M. Tuditano coſſ. docuit.*

Quod exemplum] *Exemplum* eſt imago rei. vocat igitur *exemplum* commentarium rerum vrbanarum, quod in eo quaſi quaedam ciuitatis imago eſſet.

Moleſtiam exhibeam] Sic lib. 12. epiſt. 30. *Noli impudens eſſe, nec mihi moleſtiam exhibere.*

Minus commode] Minus apte, non vt oportet. ſic lib. 1. de Orat. c. 54. *oratio commode ſcripta.*

Existimatio] Opinio: vt in orat. pro Coelio c. 2. *Nam, quod de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed iudicium certe parentis. quid nos opinemur, audietis ex iuratis: quid parentes ſentiant, lacrimae matris incredibilisque moeror, ſqualor patris et haec praeſens moeſtitia, quam cernitis, luctusque declarat.*

Vt nunc eſt] Pro, quomodo nunc ſe res habet. ita locutus eſt lib. 7. ad Attic. epiſt. 4. et lib. 12. ad eundem epiſt. 29. Similiter ad eundem lib. 14. epiſt. 2. *Quo modo nunc eſt.* Et lib. 4. Acad. c. 4. *Vt quidem nunc ſe cauſſa habet.* Terentius autem in Heaut. Act. 1. Sc. 2. v. 38. *Vt tempus eſt diei.*

De comitiis Tranſpadanorum] Vt quattuoruiri, qui ſummus erat in municipiis magiſtratus, crearentur. In Gallia tranſpadana, Caeſaris prouinciae parte, Latinae coloniae erant omnes, iure Latii, vt Pedianus ad orat. in Piſon. init. docet, lege Pompeia accepto. Caeſar iis iam ante, quam aedilis eſſet, ciuitatem dari voluit: de quo Suetonius in Iulio c. 8. his verbis: *Colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiit: et ad audendum aliquid concitaſſet, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam legiones paulliſper, ob id ipſum, retinuiſſent.* Hoc autem anno, quo Coelius hanc epiſtolam ſcripſit, in municipiorum formam tranſpadanas colonias redigi, creatis quattuorviris, qui erant idem in municipiis, quod Romae conſules, aut ſtuduit Caeſar, aut ſtudere creditus eſt. municipia vero ciuitatem ſine ſuffragio primis temporibus, hoc tempore ſuffragii ius cum ciuitate habebant. huius rei veſtigium exſtat lib. 5. ad Attic. epiſt. 2. *Erat*, inquit, *rumor de Tranſpadanis, eos iuſſos quattuoruiros creare. quod ſi ita eſt, magnos motus timeo.* Hac tota de re Sigonius egregie

lib. 3.

lib. 3. de antiquo iure Italiae c. 2.

Cumarum tenus] Cumas vſque peruenerunt, vltra progreſſi non ſunt. vltra Cumas nihil de tranſpadanorum comitiis auditum eſt.

Auditionem accepi] Durior et horridior interdum Coelius eſt in explicanda ſententia. quis enim ſic loquatur, *ne tenuiſſimam quidem auditionem de ea re accepi*, pro, nihil prorſus audiui? fortaſſe hoc illud eſt, cur in eo ſordes verborum Tacitus appellet, et ſubiungat, *amarior Coelius:* et Quinctilianus aſperitatem ei tribuat in dicendo.

Marcellus] Conſul cum Sulpicio. iam erumpebat inter Caeſarem et Pompeium diſcordia, ſero nimis opes Caeſaris timente Pompeio: qui proximo anno conſul tertium pugnauerat, vt abſens Caeſar conſulatum petere poſſet; contra quam legibus cautum erat. lib. 6. epiſt. 6. et ad Attic. lib. 7. epiſt. 1. et lib. 8. epiſt. 3.

De ſucceſſione Galliarum] Vt Caeſari ante legitimum diem ſuccederetur. erat enim hic octauus Caeſaris annus in adminiſtratione Galliarum, imperio decem annorum ei conceſſo; quinquennio vno lege Vatinia, ipſo Caeſare cum Bibulo conſulatum gerente; altero lege Trebonia, Pompeio et Craſſo coſſ. quam Pompeii et Craſſi legem, quod eam ex conſulum voluntate Trebonius tribunus plebis tulerat. Hirtius vocat lib. 8. de bell. Gall. c. 53. *Marcellus*, inquit, *proximo anno, cum impugnaret Caeſaris dignitatem, contra legem Pompeii et Craſſi, retulerat ante tempus ad ſenatum de Caeſaris prouinciis.*

In Kal. Iun] Senatus conſultum de Galliis, non Kal. Iun. ſed pridie Kal. Oct. referente Marcello, factum, miſit Ciceroni Coelius. epiſt. 8.

Diſtulit] Epiſtola ſequenti: *Marcelli impetus reſederunt, non inertia, ſed (vt mihi videbatur) conſilio.*

Sermones expreſſit ERN. *repreſſit*] Cum, eum ſtatim de Galliis relaturum, homines loquerentur. *Sermones retundere*, dixit epiſt. 6. Sed, *reprimere*, Ciceronianum eſt. lib. 3. epiſt. 8.

Offendiſti] Offendit eum Tarenti, et cum eo tres dies fuit. lib. 2. epiſt. 8. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 6. et 7.

Aliud ſentire et loqui] De ſimulatione Pompeii, lib. 1. epiſt. 5. et lib. 4. ad Attic. epiſt. 9. et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Velit, nolit, ſcire difficile eſt.*

Perſcribas] Perſcribere noluit Cicero: reſcripſit enim lib. 2. epiſt. 8. *Cum Pompeio complures dies nullis in aliis, niſi de republica, ſermonibus verſatus ſum: quae nec poſſunt ſcribi, nec ſcribenda ſunt. Tantum habeto, ciuem egregium eſſe Pompeium, et ad omnia, quae prouidenda ſunt in republica, et animo, et conſilio paratum.*

Suſurratores ERN. *Suſurrationes*] Incertis auctoribus. nam, ſi quid eſſet certius, ſuſurrationes non eſſent, quae paucorum ſermones ſunt, ſed rumores inter omnes. Paullo poſt: *Haec inter paucos ſecreto narrantur.*

Apud Bellouacos] Cum quibus hoc anno bellum Caeſar geſſit.

ſit. Hirtius lib. 8. de bell. Gall. c. 6. ſeqq.

Neque haec incerta] Neque tamen haec, quae ſunt incerta, vulgo iactantur, ſed narrantur inter paucos, male in Caeſarem animatos. Paullo ante: *Suſurrationes dumtaxat veniunt.*

Vulgo iactantur] Quibus de rebus diſſipatus rumor eſt, eae res vulgo iactari dicuntur. Liuius lib. 9. c. 45. *Ob haec vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fieri Aequis iuſſit.* et lib. 38. c. 28. *Iactata ſermonibus res apud Romanos.* Eodem verbo in eadem ſententia Caeſar vſus lib. I. de bell. Gall. c. 18. Suetonius autem ſaepiſſime.

Quos tu noſti] Caeſaris inimicos, Bibulum, Catonem, Domitium, praecipuos optimatum duces contra Caeſaris Pompeiique potentiam. quamquam Pompeius, qui Caeſaris opes auxerat, easdem ſero timens, de reuocando ex Galliis Caeſare cum optimatibus coeperat cogitare.

At Domitius] L. Domitius Ahenobarbus, conſularis, acerrimus Caeſaris aduerſarius. In praetura conatus eſt, quae conſul Caeſar egerat, infirmare. quod cum obtinere nequiuiſſet, biennio poſt conſularis candidatus palam minatus eſt, conſulem ſe effecturum, quod praetor non potuiſſet, ademturumque ei exercitus. quo metu Caeſar operam dedit, ac perfecit, vt, detrudendi Domitii cauſſa, Pompeius et Craſſus conſulatum peterent. Suetonius in Caeſare c. 24.

Manus ad os appoſuit] Eorum more, qui ſecreto aliquid narrant. Subaudiendum videtur, *quam hacc libenter narrat.*

Subroſtrani] Infimi ordinis homines, ſub Roſtris verſari ſoliti. Liuius humillimam plebem, forenſem factionem, ac turbam vocat lib. 9. c. 46.

A Q. Pompeio] Rufo, Sullae dictatoris ex filia nepote, P. Clodii familiariſſimo. tribunus plebis anno proximo cum T. Munatio Planco et C. Salluſtio collegis, inimiciſſimas de Milone, ob Clodii necem, conciones habuerat, Ciceroni etiam, quod Milonem defenderet, inuidiam concitarat. damnatus eſt ipſe primum, deinde Plancus, quod eorum concionibus incenſa plebs, Clodii corpore in curiam illato, curiam ipſam cremaſſet: quo igne Porcia quoque baſilica flagrauit: ex quo non modo Sex. Clodium, eius auctorem ſeditionis, verum et multos ex factione Clodiana, praecipue vero Q. Pompeium, et T. Plancum lege Pompeii Magni de vi condemnatos eſſe, Dio Pedianusque declarant. Illud quaſi ἐν παρέργῳ addam, Latinam Dionis verſionem emendandam, in qua Pompeius hic Sullae ſororis filius vocatur: cum dixerit Dio, Σύλλου θυγατριδοῦς, id eſt, Sullae ex filia nepos. idque Pedianus, et epitome Liuiana lib. 77. confirmat. pater eius, Q. Pompeii Rufi, Sullae in conſulatu collegae, filius, in ſeditione a tribuno plebis P. Sulpicio excitata, occiſus eſt.

Baulis] Vbi Romanis exſulibus per leges licebat eſſe. hoc enim ius, teſte Polybio, foederatae ciuitates habebant; in quibus fuiſſe Bauli videntur, cum ab eo Neapolis, Praeneſte, Tibur, propinqua Baulis opida, nominentur.

Embaeneticam facere] Ἐμβαίνειν eſt nauem conſcendere: ex quo, *embae-*

embaeneticam facere, pro conſcendendi artem exercere. maritima fortaſſe mercatura victum ſibi Pompeius exſul comparabat, ad inopiam redactus, vt ex eo, quod ſequitur, liquet. *vt ego miſererer eius eſuriei.* Sunt, qui malint, *embaticam:* vt maritimum Pompeii latrocinium ſignificetur: ἀπὸ τῦ ἐμβαίνειν: vnde ἐμβάτης, ſicut ἐπιβάτης, et ἀναβάτης: et inde ἐμβατικὸς potius, quam ἐμβαινετικός. Turnebus legebat, *empineticam*, a verbo πεινᾶν, quod eſt eſurire: vt Q. Pompeium dicat eſuriendi artem facere.

Vt ego miſererer eius eſuriei] Ita miſertus eſt, vt eum in iudicio adverſus Corneliam, eius matrem, defenderit: quod eo laudabilius fuit, quia Q. Pompeius, hoc ipſo Coelio accuſante damnatus, exſulabat. Vide Valerium Max. lib. 4. c. 2.

Hoc mendacio vt defungeremur] Pro, *defungereris.* amoris enim cauſſa, quod vnius Ciceronis erat, ſibi quoque communicat, ex vetere prouerbio, *amicorum omnia communia.* Defungitur autem is, qui euadit, et periculo liberatur. Pro Roſcio Amerino c. 8. pro Sextio c. 34. et Virgilius lib. 6. Aen. v. 83.

O tandem magnis pelagi defuncte periclis.

Optaui, igitur, vt defungeremur, vt tuti iam eſſemus ab omnibus, ſi quae tibi impenderent pericula: vt hoc mendacium finis et quaſi defunctio eſſet omnium periculorum.

Plancus tuus] Ingenio Coelius fuit ad iocandum procliui: quod et Quinctilianus animaduertit in eius orationibus, et omnes, quae nunc leguntur, ab eo ſcriptae ad Ciceronem epiſtolae demonſtrant. *Tuus*, hic dixit, cum ironia: quod Plancus Burſa Ciceronis eſſet inimiciſſimus, nec iniuria, quod eo accuſante, vt Dio tradidit, de vi condemnatus eſſet. Vel, *tuus*, quod Ciceronem, in quem inueheretur, delegerat. operae pretium eſt legere, quae de eo ad Marium ſcripſerit, lib. 7. epiſt. 2. et lib. 9. epiſt. 10. et Phil. 13. c. 12. frater fuit L. Planci oratoris, ad quem ſunt Ciceronis epiſtolae, et ipſius ad Ciceronem, lib. 10. Pedianus in argumento Milonianae.

Rauennae] Vmbrorum colonia fuit, Strabone teſte lib. 5. in Gallia ciſpadana, quae Caeſaris prouinciae pars fuit; extra Italiae terminos. nam Galliae prouinciae initium ad ſuperum mare Rauenna fuit, ad inferum Luca, ipſa quoque colonia, vt oſtendit Velleius lib. 1. c. 15. Vt igitur Q. Pompeio Baulis, in foederata ciuitate, ſic Planco Rauennae, quae colonia Latina fuit, non ciuium Romanorum, eſſe licuit. Latinae enim coloniae ſuis legibus, iisdem ſcilicet, quibus vetus Latium, Romanae vero Romanis vtebantur.

Congiario] Munere. nam, quia congii menſura muneri populo primis temporibus datum eſt, hinc ad omnia munera, etiam pecuniaria, *congiarii* nomen tranſiit. Quod Ciceronis, Suetonii, Plinii, aliorum exempla ſignificant.

A Caeſare] Quod L. Planci frater eſſet, Caeſaris in Gallia legati. lib. 5. de bell. Gall. c. 24.

Nec beatus] Quod aeris alieni tantum antea contraxiſſet, vt, accepto magno congiario, minime tamen abundaret. Locupletes interdum *beatos* et Cicero, et alii appellant.

Nec

Nec bene inſtructus] Tantum abeſt, vt beatus, vt nec bene inſtructus ſit. Erat igitur ſimilis duorum exſulum, Ciceronis inimicorum, conditio; cum illum eſurire, hunc bene inſtructum non eſſe, Coelius dicat.

Politici libri] Sex libri, in quibus formam Cicero expreſſit eius reipublicae, quae, vt apud Auguſtinum in libris de ciuitate Dei ſcriptum animaduerti, a ſecundo Punico bello ad Ti. Gracchi tribunatum, id eſt, ad Africani minoris interitum, floruerat: ipſumque Africanum cum C. Laelio, M. Manilio, P. Furio Philo, conſularibus viris, diſputantem de optimo ſtatu ciuitatis induxit; probauitque ceteris rebus publicis ideo Romanam antecellere, quod ex triplici genere, regio, optimatum, populari, temperata, nullam neque domeſticae iuſtitiae, neque bellicae rei partem deſideraret: cum in ſingulis generibus aliquid ineſſet vitioſum, quod exitium ciuitatibus afferre poſſet: confuſis autem omnibus, perfectum quiddam exſiſteret, quo reipublicae ſalus et incolumitas conſeruaretur. Appellat eos, *de optimo reipublicae ſtatu*, lib. 1. de Leg. c. 5. *de optima republica*, lib. 3. c. 2. Scripſit eos ab exſulio reſtitutus, poſt Appium et Domitium coſſ. in extrema epiſt. 9. lib. 1. vbi ſua ſcripta commemorat, nullam omnino de his libris mentionem facit: puto, quod abſoluti non eſſent: inſtitutos enim eo anno, videtur indicare lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 5. Horum librorum fragmenta, quaſi tabulas naufragio disiectas collegit diligentiſſime, natus ad illuſtrandam antiquitatem, omnique prorſus ingenii ac probitatis laude cum ipſa antiquitate conferendus, merito mihi et ſua virtute, et ſingulari erga me ſtudio cariſſimus, Carolus Sigonius: cuius etiam induſtriae atque doctrinae non ſolum argumenta cuiusque de republica libri, ſed etiam obſcurorum locorum, quicumque in omnibus Fragmentis doctorem lumenque requirebant, explanationem veriſſimam ac diſertiſſimam debemus.

Omnibus vigent] Attico maxime: ad quem lib. 6. epiſt. 1. Cicero ita ſcripſit: *Cum ſex libris, tamquam praedibus, me ipſum obſtrinxerim, quos tibi tam valde probari gaudeo.* Et ad eundem epiſt. 3. ibidem: *Reliqua plena adhuc et laudis et gratiae, digna iis libris, quos tu laudas.*

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

M. Valerius Meſſalla ante annum conſul fuerat cum Cn. Domitio Caluino, creatus ex interregno, per ambitum, ſeptimo anni menſe, vt ex Dione et Appiano cognoſcitur. accuſatus de ambitu eſt, abſolutusque anno ante quam conſul fieret: de quo ſic lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. Meſſallam iam noſtrum, reliquosque moleſtia leuatos, vehementer gaudeo: cumque quod certum conſulem cum Domitio numeratis, nihil a noſtra opinione diſſentitis. *Rurſus eodem crimine in iudicium vocatus, euaſit incolumis Hortenſio defendente. qua de re lib. 4. ad Attic. epiſt. 17.*

epiſt. 17. in libro autem de clar. orat. c. 96 ita loquitur Brutus: Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui, maximeque probaui pro Meſſalla dicentem, cum tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, vt aiunt, ſcripta verbis oratio. *Et Valerius lib. 5. c. 9. ſic:* Hortenſius Meſſallam, ſuae ſororis filium, heredem habiturus, ambitus reum defendens, iudicibus dixit: ſi illum damnaſſent, nihil ſibi, praeter oſculum nepotum, in quibus acquieſceret, ſuperfuturum; hac ſcilicet ſententia, quam etiam editae orationi inſeruit, filium potius in tormento animi, quam in voluptatibus, reponens. *Idem poſtea retractus in iudicium damnatus eſt: quod Coelii epiſt. 4. ſignificat. De abſolutione igitur, quam nemo exſpectauerat, de exſibilato Hortenſio, Meſſallae patrono, de Marcelli conſulis impetu ſedato, de conſularibus comitiis, de ſuis in aedilitate competitoribus, de pantheris, de ſyngrapha Sittiana, de commentariis rerum vrbanarum, breuiſſime ad Ciceronem Coelius, et, ſuo more, familiariſſime ſcribit. Tota negotialis eſt epiſtola.*

EXPLANATIO.

Certe, inquam] Quod inopinata res acciderat, quam vix Cicero crediturus eſſet, qui Meſſallam corruptis pecunia comitiis factum eſſe conſulem plane noſſet, ab affirmatione orditur.

Me praeſente ERN. *repraeſentante*] Sic aliquot antiqui libri: alii, *me repraeſentare:* nonnulli, *me prehenſante:* quod non diſplicet. putat aliquis, *matre prehenſante:* quae fuit ſoror Hortenſii oratoris. ego nihil affirmo.

Pronunciatum eſt] Latis ſententiis, pronunciabat ex lege praetor, quod iudicum maior pars iudicaſſet. maiore ſententiarum numero vel abſoluebatur, vel condemnabatur reus: ſi par erat, nihilominus abſoluebatur: quod oratio docet pro Cluentio c. 27. ex pronunciatione igitur praetoris, abſolutûm ſententiis omnibus Meſſallam, cognitum eſt.

Ordinibus] Aurelia lege, quam Hortenſio et Metello coſſ. tulit L. Aurelius Cotta praetor, tres ordines iudicare coeperunt, ſenatores, equites, tribuni aerarii: cum equites antea lege Cornelia L. Sullae per annos decem turpiter iudicaſſent. Pedianus ad Cornel. I. et in noſtro de Romanis legibus libro copioſe.

Vide modo; inquis] Dum nimis amat breuitatem Coelius, obſcurat ſaepe ſententias: quod in Thucydide vitium Cicero notauit. videtur tamen fingere dicentem Ciceronem: *Vide modo, Coeli: non de Meſſalla bene homines exiſtimant? non eius patet innocentia?* Reſpondet Coelius: *Non mehercules, etc.*

Validiſſime] Pro, *valdiſſime.* nam, *valde* fit a *valide.* Vnicum adhuc inuenimus exemplum, quod recitat Cariſius ex diui Hadriani orationum 12. *A vobis,* inquit, *P. C. peto et impetratum validiſſime cupio, vt proxime imaginem Auguſti argenteum potius clupeum, ſicut Auguſto, ponatis.*

Ad

Ad dolendum] Vt eius vicem dolerem, eique dolorem meum vultu et verbis declararem: quod officium amicitia poſtulat.

Captus] Vt iis, qui capiuntur, itidem mihi, rei nouitate, et huiusce non exſpectato iudicii euentu, perculſus affectusque animus eſt, prorſus me ſtupor oppreſſit.

Corripuerunt] Reprehenderunt. ſic locutus epiſt. 9.

Relictus lege Licinia] De ambitu abſolutus, cui poenam irrogabat Licinia lex.

Maiore periculo] Elapſus enim priore iudicio non ſua innocentia, ſed iudicum ſordibus, accuſabitur de corruptis iudiciis, maiore periculo, quam de ambitu. damnatum oſtendit epiſt. 4.

Poſtridie eius abſolutionem ERN. *abſolutionis*] *Poſtridie eius diei*, dixit Sulpicius lib. 4. epiſt. 12. et Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 23. 48. 51. *Poſtridie ludos Apollinares*, Cicero lib. 16. ad Attic. epiſt. 4. *poſtriduo*, pro poſtridie, Plautus in Mil. glor. Act. 4. Sc. 2. v. 90. *poſtridie*, ſimpliciter Cicero.

Theatrum Curionis] Non erit huius theatri, quod in funebri patris munere Curio dedit, iniucunda cognitio. ſic enim a Plinio deſcribitur lib. 36. c. 15. *Theatra duo iuxta fecit ampliſſima e ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus vtrisque, antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe auerſis, ne inuicem obſtreperent ſcenae, et repente circumactis, vt contra ſtarent, poſtremo iam die deſcendentibus tabulis, et cornibus inter ſe coeuntibus faciebat amphitheatrum, et gladiatorum ſpectacula edebat.*

Hortenſius] Quo defendente impunitatem Meſſalla erat aſſecutus. auunculum eius fuiſſe, et Valerius oſtendit lib. 5. c. 9. et Plutarchus in Sulla.

Vt ſuum gaudium gauderemus] Vt ſua laetitia laetaremur. ſic et *ſaltare ſaltationem*, in oratione Scipionis Aemiliani contra Ti. Gracchum, apud Macrobium lib. 2. Saturn. c. 10. et *dolere dolorem*, et ſimilia.

Hic tibi] Pro, *tunc*. nam *tibi*, ornamenti cauſſa poſitum, vt lib. 9. epiſt. 2.

Tonitruum] Cum e ſtrepitu, fremitu, clamore quiddam tonitrui ſimile fieret.

Rudentum] Rudere, aſinorum more, homines ſolent, cum aliquem contumelioſo ludibrio vexant.

Sibilus] Cum et ruderent ſimul, et exſibilarent Hortenſium. fortaſſe autem, *rudentum ſibilus*, ideo coniunxit Coelius, quod illud Pacuvii memoria teneret, *Rudentiſibilus*, notatum a Varrone lib. 4. de L. L. antiquitatem enim paullo etiam magis, quam decuit, imitari Coelio placuit: quod a Tacito et Quinctiliano reprehenſum videmus.

Intactus a ſibilo] Ingredientes in theatrum ſibilo excipiebantur ii, de quibus bene populus non exiſtimaret. de quo in orat. pro Sextio c. 54. *Et, qui pendet a rebus leuiſſimis, qui rumore, et fauore populi tenetur et ducitur, plauſum; immortalitatem, ſibilum, mortem videri neceſſe eſt.* Et lib. 2. ad Attic. epiſt. 19. 21.

Viciſſe] Obtinuiſſe, vt Meſſalla abſolueretur.

Marcelli]

Marcelli] Conſulis.

Impetus] De ſucceſſore Caeſari in Gallias mittendo. epiſt. 1.

Reſederunt] Quieuerunt, ſedati ſunt. Tuſc. 3. c. 12. *Cum tumor animi reſediſſet.*

Conſilio] Quod, aduerſari ſuis conſiliis alterum conſulem Sulpicium cum intelligeret, exitum rei deſperaret. ait enim Suetonius in Iulio c. 29. *Summa ope reſtitit, partim per interceſſores tribunos, partim per Seruium Sulpicium, alterum conſulem.* Et Epitome Liviana lib. 108. *Contentiones inter conſules, de ſucceſſore C. Caeſari mittendo.* Hirtius autem lib. 8. de bell. Gall. c. 53. *Marcellus proximo anno, cum impugnaret Caeſaris dignitatem, contra legem Pompeii et Craſſi, retulerat ante tempus ad ſenatum de Caeſaris provinciis; ſententiisque dictis, diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Caeſaris invidia quaerebat, ſenatus frequens in alia omnia transiit.* Cicero etiam lib. 4. epiſt. 1. 2. 3. ait eum defenſorem pacis in conſulatu fuiſſe.

Incertiſſima eſt exiſtimatio] Prorſus ignoratur, qui conſules futuri ſint.

Ego] Petebat hoc anno Coelius, et obtinuit aedilitatem.

Nobilem] C. Hirrum, qui nondum aedilitius auguratum cum Cicerone conſulari petere auſus erat.

Nobilem agentem] Non vere nobilem, ſed qui ſe nobilem fingeret.

M. Octauius] Qui cum Coelio aedilis curulis videtur creatus. lib. 5. ad Attic. epiſt. 21.

Cn. F.] Patris non en addit, vt eum Cicero agnoſcat. ex quo patet de eo dici, non de Hirro, *nobilem agentem.*

C. Hirrus] Lucceiae gentis. nominatur in ſenatus conſulto epiſt. 8.

Propter Hirrum] Cuius repulſae nuncium avide a te exſpectari ſcio: cur? quia Ciceronis competitor fuerat in auguratu. epiſt. ſequenti, et 9.

Pantheras] Quas e Cilicia mitti a Cicerone cupiebat, vt eas populo ſuis ludis daret. binos ludos aediles dabant, Megaleſia, et Romanos: in quibus varia beſtiarum genera, maximeque ſi poſſent, inuſitata, quo populus iucundiore ſpectaculo frueretur, offerebant. in iis pantherae fuere, Africanae, et Graecae, id eſt ex iis regionibus aduectae, quarum incolae Graece loquerentur: in quibus Cilicia, Ciceronis prouincia, fuit. ideo epiſt. 6. *turpe*, inquit, *tibi erit, pantheras Graecas me non habere.* epiſt. 4. 8. 9. et lib. 2. epiſt. 11. et lib. 5. ad Attic. epiſt. vlt. lib. 6. ad eundem epiſt. 1.

Syngrapham Sittianam] Ex qua exigeretur a Sittio pecunia, quam in aedilitatis impenſas Coelius erogaret. epiſt. 4. 8. 9.

Commendo] Ne ſolutio differatur.

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Principium epiſtolae morale eſt. ſignificat enim Coelius et ſuam in ſcribendo diligentiam, et quo Ciceronis abſentis deſiderio teneatur.

Deinde

Deinde ad negotia ſermonem conuertit. Se certiorem Hirro candidatum eſſe ait: Philotimum abſenti Miloni ſatisfacturum: valde ſibi gratum fore, vt eum ſuis Cicero ſcriptis ornet.

EXPLANATIO.

Eſtne] Quam acuto atque vrbano Coelius ingenio fuerit, ex epiſtolarum principiis intelligitur: ſalis enim aliquid omnia fere habent. *Eſtne*? inquit: non id praeſto, quod tibi diſcedenti promiſeram, quod tu fore negabas, vt crebro litteras mitterem?

Vici] Quaſi contentio fuerit inter eos, cum Coelius de litterarum crebritate affirmaret, Cicero negaret.

Delectem otiolum meum] Qua ratione, quod vacui temporis conceditur, iucunde traducam, non habeo. *Otiolum* vocauit, vt occupationes oſtenderet ſuas, de quibus etiam in epiſt. I.

Vacanti] Non occupato, cum vacarem a negotiis, cum vacuus eſſem. ſic Cicero lib. 12. epiſt. 30.

Id otii tempus] Id temporis, dum otioſus eram.

Sed Romae] Vt non mihi ſoli, ſed vniuerſae ciuitati, te abſente, ſolitudo videatur eſſe.

Et qui —— diſcrucior] Plautina ſententia in Capt. Act. I. Sc. 2. v. 39.

Tum denique homines noſtra intelligimus bona,
Cum quae in poteſtate habuimus, ea amiſimus.

Curat] Argute. nam, quia cum Cicerone coram de Hirro iocari, eiusque ineptias ac ſtultitias ridere cupiebat, ideo *curat*, inquit, *Hirrus, vt te dies noctesque quaeram.* Plus autem eſt *curat*, quam *facit*, aut *cauſſa eſt*: quaſi dicat: in hac petitione ita multa agit inepte, ita ſtulte, vt curare de induſtria videatur, vt ego tecum ſim, quo illum ridere poſſimus.

Auguratus] Augur Cicero fieri noluit ante exilium ſuum: reuerſus in patriam, ne calamitas dignitatem eius minuiſſe videretur, ſtuduit quam ornatiſſima ſenatus populique Romani de ſe iudicia intercedere: quod ipſe ad Catonem ſcribit lib. 15. epiſt. 4. Augur autem in locum P. Craſſi, Marci filii, a Parthis interfecti, creatus eſt, Plutarcho teſte: nominatus, de more, a duobus auguribus, Pompeo Magno et Q. Hortenſio oratore. Phil. 2. c. 2. et in Bruto c. I. qui fuit annus vrbis DCC. Domitio et Meſſalla coſſ.

Nam mea] Nam mea quidem cauſſa ideo minus cupio, quam tua, quia, ſi aedilis fiam, forſitan cum locupletiore referam, id eſt, cum aliquo fiam, qui diuitiis Hirrum ſuperet: quod e re mea non erit. opibus enim certandum erit in ſumptu ludorum. Aediles curules ludos dabant magnificentiſſimos. lib. 2. de Offic. c. 6. et pro Murena c. 19. et Valerius Max. lib. 2. c. 4.

Hoc] Vt ille repulſam ferat.

Sed tanti] Tantine, dices, hoc eſt, vt, ſi acciderit, propterea nobis tota vita riſus deeſſe non poſſit? mehercule tanti eſt. ita enim multa, quae merito rideantur, quotidie committit, vt inde nobis perpe-

perpetuam ridendi materiam capere liceat.

Eorum odia, quae Hirrum premunt] Si dixiſſet, *ea odia*, vſitate dixiſſet: cum vero dixerit, *eorum*; Latini ſermonis ratio, *qui*, poſtulat potius quam, *quae*. Sed eſt hoc Coelianum dicendi genus, id eſt plane durum et aſperum, notatum etiam, vt iam oſtendimus, a Quinctiliano et Tacito. Eandem ſoloeciſmi ſpeciem agnoſco in epiſtola ſequenti, cum dixit: *In euitandis his conſiliis, qui ſe intenderant aduerſarios in eius tribunatum.* Quo in loco poſtulabat vſus Latinae linguae, *in euitandis eorum conſiliis.* Verum, qui ea legerit, quae de Coelii eloquentia, ante huius libri interpretationem, ex antiquorum teſtimonio praefati ſumus, accuratam a Coelio dictionem valde non exſpectabit.

Subleuat] Licet Octauius gratia non valeat, non ideo tamen fit, vt ea, quae Hirrum premunt, odia minuantur. optabile ſolet eſſe, vt competitorem non gratioſum habeamus, quo facilius ad nos populi ſtudium inclinet. hoc Hirro contigit, vt inops ab amicis et exſtimatione ſit Octauius: nec tamen ideo, quae Hirrum premunt, odia leuantur.

Philotimi] T. Annius Milo, quo tribuno plebis praeter ceteros adiuuante in patriam ab exſulio Cicero redierat, anno proximo de vi reus ob necem P. Clodii, cum legis poenam, id eſt, exſulium, bonorumque omnium publicationem timeret, cepit hoc, auctore in primis Cicerone, conſilium, vt, ſi iudicio damnaretur, quam damnationem publicatio bonorum ſequebatur, eius bona Philotimus, Terentiae Ciceronis libertus, in auctione emeret, ea conditione, vt, ſi quando ipſe recuperandi facultatem nactus eſſet, Philotimus reſtitueret, ipſique Philotimo tantum pro ſide ac ſedulitate, quaſi mercedis loco, Milo perſolueret, quantum Cicero aeſtimaſſet. quod Coelius a ſe curatum ſcribit, Ciceronis, opinor, litteris rogatus, ex itinere miſſis. nam Brundiſii cum eſſet, haec ipſa de re ſic ad Atticum ſcripſit lib. 5. epiſt. 5. *Romae acceperam litteras, Milonem meum queri per litteras iniuriam meam, quod Philotimus ſocius eſſet in bonis ſuis. id ego ita fieri volui de C. Duronii ſententia; quem et amiciſſimum Miloni perſpexeram, et talem virum, qualem tu iudicas, cognoram.* Et paullo poſt: *Philotimus, vt ego ei coram dixeram, mihique ille receperat, ne ſit inuito Milone in bonis.* Nunc ad Coelii verba veniamus.

Liberti] Terentiae, Ciceronis vxoris. lib. 6. ad Attic. epiſt. 1. et 3. et alibi.

Officium] In conſeruandis Milonis bonis magna fide ac ſedulitate.

Bona Milonis] Vt Miloni reſtituerentur; quod et ad Atticum antea, vt oſtendi, et, opinor, ad Coelium ſcripſerat.

Dedimus operam] Tum, vt Ciceroni obſequeretur, id per litteras roganti; tum etiam, quia Milonem ipſe diligebat: quem antea tribunus plebis de vi reum, ob necem Clodii, defendit acerrime Cicero pro Milone c. 33. Pedianus.

Quam honeſtiſſime] Fuit enim honeſtiſſimum, ac maxime decuit, ab eo ſatisfieri Miloni abſenti, id

eſt

eſt ea reſtitui, quae, cum Milonis damnati bona in auctione venirent, emerat. ſic lib. 2. de Offic. c. I. *Exiſtimaui, honeſtiſſime moleſtias poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam retuliſſem.*

Miloni abſenti] Maſſiliae exſulabat. Pedianus, Dio, et alii.

Eiusque neceſſariis] Ad quos Milo ſcripſerat, vt a Philotimo ſua bona redimerent. vide lib. 5. ad Attic. epiſt. 8. ex qua epiſtola ſatis conſtat, ipſum etiam Ciceronem partem Milonis bonorum, emptam in auctione, poſſediſſe: de qua parte recuperanda non videtur Milo laboraſſe, vel amicitiae cauſſa, vel quod pecuniis, vt arbitror, non abundaret.

Exiſtimatio ERX. *Aeſtimatio tua*] Aeſtimauerat Cicero, quantum Philotimo, pro eius fide ac ſedulitate Milo daret: idque ipſe Philotimo promiſerat: itaque ſic ad Atticum ſcribit: *Statues, vt ex fide, fama, reque mea videbitur.* quo in loco vide quae diximus in Commentario.

Aliquod σύνταγμα] Si Latine vertas, proprie *σύνταγμα compoſitio* eſt, a *συντάττω*. liber ſignificatur accurate ſcriptus. nam ὑπόμνημα, Latine *commentarius*, ex tempore et ſine ſtudio conficitur. lib. 12. ad Attic. epiſt. 45. *Ego hic duo magna συντάγματα abſolui.* quo loco duos Academicos, et quinque de Finibus libros indicat. Et Simplicius ἐν τῷ α τοῦ οὐρανοῦ, ἀκροαματικὰ καὶ συνταγματικὰ, ait eſſe σπουδαιότερα.

Homini non inepto] Cum ioco dixit: quaſi, qui aliena induſtria ſui nominis famam quaerat, non ineptus omnino ſit.

Monumentis] Scriptis. alibi, *litterarum monumenta*, *annalium monumenta.*

Exſtare] Subauditur, *in mentem venit:* id eſt, ideo venit hoc in mentem, vt exſtaret aliquod e ſcriptis tuis, quod poſteris etiam noſtram amicitiam declararet.

Noſtrae amicitiae] Artificium, vt impetret. non, inquit, me gloriae ſtudium, ſed teſtificandae apud poſteros amicitiae noſtrae cupiditas in hanc mentem adduxit.

Omnem noſti diſciplinam] Omnem doctrinam ſcientia comprehendiſti.

Genere] Quod argumentum deligas, monendus non es: genus tamen id ſit, quod nec a mea perſona alienum videatur, et aliquid doceat, quo libentius legatur.

EPISTOLAE IV.

ARGVMENTVM.

Varium eſt, ſi ſpectentur ſententiae, huius epiſtolae argumentum: ſi genus, totum negotiale. nam de Meſſalla damnato, quem ante ſcripſerat abſolutum, de C. Marcello conſule deſignato, M. Claudio abſoluto, Dolabella XVviro creato, Lentulo repulſo, condemnato Seruio tribuno plebis deſignato, Curione eius locum petente, Coelius ſignificat. adiungit de comitiis et praetoriis, et ſuis aedilitiis: quid actum ſit in ſenatu, quem in Caeſarem Pompeius animum oſtenderit. claudit epiſtolam commendatione rerum ſuarum.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Meſſallam] De quo epiſt. 2. Cognomen a Meſſana capta: ideo ſcribitur geminata *l*, quod lapides Capitolini veteres, praeterea nummi ſeruant: idque poſtulat analogia. Sic enim a Meſſana deducitur *Meſſalla*, vt a Corona *Corolla*, Catena *Catella*, Fiſcina *Fiſcella*.

Condemnatum] Ideo dixit epiſt. 2. *Relictus lege Licinia, maiore eſſe periculo videtur.*

C. Marcellum] M. Marcelli, vt ait Suetonius, fratrem patruelem; quem nemo conſulem exſpectabat. ex quo illud in epiſt. 2. *De comitiis conſularibus incertiſſima eſt exiſtimatio.*

M. Claudium] M. Claudius conſul erat hoc anno cum Ser. Sulpicio. itaque nec in eum repulſae, nec accuſationis mentio conuenit. niſi ſi alium M. Claudium putemus intelligi. quod ſi ita eſſet, omnino diſtinguendi gratia, vel cognomen, vel patris praenomen, vel notam aliquam Coelius addidiſſet. placet igitur, quod Corradus ſenſit, *Calidium*, pro Claudio, et *Galliis*, pro Gallis: vt ſit M. Calidius orator, a duobus fratribus Galliis accuſatus. quod eo veriſimilius videtur, quia ipſe quoque eorum alterum, Q. Gallium, accuſauerat, quem Cicero defendit. conſtat ex libro de clar. orat. in quo c. 80. ſunt haec: *Memini, cum* (M. Calidius) *in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum parauiſſe, idque a ſe eſſe deprehenſum.* idem legimus in Valerio lib. 8. c. 10. idem hic epiſt. 9. Coelius ſignificat his verbis: *Calidius in defenſione ſua fuit diſertiſſimus, in accuſatione ſatis frigidus.* Sunt, qui legant, *a Galliis duabus:* et M. Claudium putent ab vlteriore et citeriore Gallia accuſatum, in quo primum diſcedunt et a Mediceo, et plane a ſcriptis omnibus libris, in quibus eſt, *duobus*, non *duabus:* deinde nulla nituntur hiſtoria. nam, ſi accuſatur a prouinciis, certe repetundarum. vtrique igitur Galliae praefuerit, neceſſe eſt, quod nemo prodidit. nec omnino cuiquam, ante C. Caeſarem, adminiſtrationem vtriusque Galliae mandatam exiſtimo.

A repulſa] Poſt repulſam conſulatus. praetor enim Calidius fuerat Lentulo et Metello coſſ. oratio demonſtrat in ſenatu habita poſt reditum c. 9

Poſtulatum] Reum factum. epiſt. 6. 8. 12. fortaſſe de ambitu: ſiquidem poſt repulſam poſtulatus eſt.

P. Dolabellam] Corneliae gentis, patriciae; qui poſtea gener fuit Ciceronis. accuſauit Appium de ambitu. epiſt. 6.

Quindecimuirum] Quindecimviri cuſtodiebant libros Sibyllinos, a Cumaea Sibylla, Priſco regnante, Romam allatos. *fatales* vocabantur, quod fata, id eſt immutabilem Iovis voluntatem, praedicerent. ad eos, quaſi ad Oraculum, quindecimviri adibant, cum dii immortales publice conſulendi eſſent. hiſtoriam Gellius lib. 1. c. 19. ex antiquis annalibus expoſuit. Dio lib. 39. ſacerdotes nominat cuſtodes horum verſuum, Cicero interpretes, lib. 1. de Diuin. c. 43. Quo in loco *de-*

cemuiri, non *quindecimuiri*, appellantur. ſed veritatem aperit diſtinctio. nam ſuperioribus temporibus decemuiri Sibyllinos libros cuſtodiebant; Ciceronis aetate, atque etiam poſt aliquot ſaecula quindecemuiri. quod Auſonii poetae in Grypho verſibus (Edyl. 12. 85. ſeqq.) conſtat:

Et tres fatidicae nomen commune Sibyllae,
Quarum tergemini fatalia carmina libri,
Quos ter quinorum ſeruat cultura virorum.

Suetonius in Iulio c. 79. *libros fatales* vocat.

Lentuli Cruris] Fortaſſe is eſt, qui anno ſequenti conſul deſignatus eſt. potuit enim et *Crus*, et *Cruſcellus* nominari.

Deſcenderat] In campum Martium, vbi comitia creandis ſacerdotibus lege Atia fiebant: cum eam poteſtatem T. Atius Labienus a collegiis ad populum tranſtuliſſet. qua tota de re diximus in libro de Legibus.

Noſtri equites] Quorum ſtudia Coelius amiciſſimo ſuo Dolabellae adiunxit. *Noſtri* autem, quia Coelius et Cicero equeſtri loco nati, id eſt parentibus, qui ſupra equeſtris ordinis gradum, id eſt ad ſenatoriam dignitatem, numquam adſcendiſſent.

Deſignatum tribunum plebis] Ergo comitia tribunitia ante praetoria et aedilitia fiebant; quae nondum eſſe facta, paullo poſt manifeſtum eſt. ante conſules etiam deſignabantur tribuni plebis, quod lib. 1. ad Attic. epiſt. 1. teſtatur: primique omnium magiſtratum inibant IV. id. Dec. cum reliqui omnes magiſtratus Kal. Ian.

Condemnatum] De ambitu, quod tribunatum plebis largitione conſecutus eſſet.

Magnum metum] Quod inquieto eſſet ingenio, et ab eloquentia paratus. Coelius tamen, eum propter amicitiam excuſans, ait: *qui eum facilitatemque eius non norunt.*

Vt ſe fert ipſe] Vt ſe oſtendit, vt videtur.

Bonos et ſenatum] Quos primo tribunus plebis defendit: mox ad Caeſaris partes transiit, corruptus, Appiano teſte, amplius MD talentis. epiſt. 6.

Vt nunc eſt] Sic Cicero lib. 12. ad Attic. epiſt. 29. *Quae ſi manebunt, quaerenda erit excuſatio ad Brutum; et, vt nunc eſt, manſurae videntur.*

Hoc ſcaturit] Quaſi ebullit hanc rem, vt Seruii locum obtineat. proprie *ſolum ſcatere fontibus* dicitur: ſed cum accuſandi caſu veteres interdum vſi ſunt. Plautus in in Perſ. Act. 2. Sc. 1. v. 9. *Id tuus ſcatet animus.* Lucretius et cum genitiuo vſus eſt lib. 5. v. 40.

—— Ita ad ſatiatem terra ferarum
Nunc etiam ſcatit. ——

Similiter lib. 5. de Fin. c. 27. Cicero: *Dixerit hoc idem Epicurus, ſemper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire nonnumquam.*

Initium et cauſſa] Ideo tribunatum plebis petit, vt contra Caeſarem agat, a quo contemptus eſt: cum antea tribunatum minime cogitauerit. quod Cicero ſignificat lib 2. epiſt. 7. in eo loco, *cum te tribunum plebis iſto anno fore non putarem.*

Infimo-

Infimorum hominum] Plebem ſibi tribunosque plebis Caeſar adiunxit, quod intelligeret optimates cum Pompeio ſentire. epiſt. 14. *In hac diſcordia*, inquit, *video, Cn. Pompeium, ſenatum, quique res iudicant, ſecum habiturum: ad Caeſarem omnes, qui cum timore, aut mala ſpe viuant, acceſſuros.* Quamquam non infimos tantum homines, verum etiam ſequentis anni conſulem L. Aemilium Paullum magna pecuniae vi, qua baſilicam Aemiliam exſtruxit, ad ſuam cauſſam traduxit.

Valde] Cum dixerit, *non mediocriter*, cur ſubiungit, *valde?* fortaſſe, vt magis augeat: vt cum dicebant, *vehementer etiam atque etiam.*

Contemſit] Maiore impenſa, Curione tribuno plebis, cum eum quoque minime cum infimis conferendum ſibi poſſet adiungere

Perquam venuſte cecidiſſe] Omnes libri veteres, etiam Mediceus, *ceciniſſe*. vnus tantum, *cediſſe*. placet, *cecidiſſe:* ex more Latine loquendi.

Vsque eo] Videtur dictum pro, *vehementer.*

Nihil conſilio facit] Fuit enim ingenio turbulento. de quo Velleius lib. 2. c. 48. *Curio, vir nobilis, eloquens, audax, ſuae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingenioſiſſime nequam, et facundus malo publico. Cuius animo, voluptatibus, vel libidinibus, neque opes vllae, neque cupiditates ſufficere poſſent.* Et Suetonius in Iulio c. 29. *violentiſſimum tribunorum* appellat.

Ratione et inſidiis] Si vel vnus ſuffragaretur antiquus liber, legerem libenter: *ratione et conſilio vſus videretur in euitandis eorum inſidiis.* Quo modo locutus eſt lib. 5. in Ver. c. 10. *Itinerum primum laborem, qui vel maximus eſt in re militari, iudices, et in Sicilia maxime neceſſarius, accipite, quam facilem ſibi iſte et iucundum ratione conſilioque reddiderit.*

In euitandis eorum conſiliis ERN. *his conſiliis*] Cum ſequatur *qui*, rectius videretur, *eorum conſiliis.* quid agas? Coelianum eſt. Similiter dixit in proxima epiſtola, *eorum odia, quae Hirrum premunt:* pro, *qui Hirrum premunt.*

Aduerſarios] Poſtea, cum ab optimatibus ad Caeſarem Curio deſciuiſſet, ita in gratiam rediere, vt Curionis maxime tribuni plebis opera auguratum Antonius obtinuerit. de quo in Phil. 2. c. 2.

Laelios et Antonios] Cum de Caeſarianis loquatur, qui Curioni, Caeſaris inimico, (vt quidem tunc aut erat, aut videbatur) in petitione tribunatus aduerſarentur, malim *Lollios*, pro *Laelios*. nam Laelii Pompeiani: quod ex libris Caeſaris de bell. ciu. cognoſcitur. Antonius autem quaeſtor Caeſaris erat in Gallia, et poſt annum tribunus plebis acerrime Pompeianis Caeſarem oppugnantibus, reſtitit, interceſſitque ne ſenatus conſultum de Galliarum ſucceſſione fieret. Noſtram opinionem de *Laeliis* in *Lollios* mutandis adiuuat locus lib. 5. epiſt. 3. nam vbi, *Lollium*, legitur, non deſunt ſcripti libri, qui habeant, *Laelium*, errorem creante nominis ſimilitudine, et quod notiores Laelii, quam Lollii.

Id genus valentes] Pro, *eius generis.* *Valentes* autem vocat, animo et vigilantia praeſtantes.

In dies] Deſignatis enim iam tribunis plebis et conſulibus, reliquorum creatio magiſtratuum duci valde non poterat.

Praetoriis] Praetoria comitia fieri ſtatim poſt conſularia ſolita ſunt: ſed obſtitit neſcio quid. auſpicia quidem impedimento eſſe non potuere: cum praetoria, vt Gellius lib. 13. c. 14. docet, iisdem, quibus conſularia. fierent; conſularia vero facta iam eſſent.

Mea porro comitia quem euentum ſint habitura] Sic antea in omnibus impreſſis. nos vocem, *comitia*, ſuſtulimus, quae ſubintelligitur; vt etiam cum dicit, *praetoriis morae quaedam inciderunt*.

Opinionem incredibilem] Optima ſigna vidimus propenſae in me, alienae autem ab Hirro populi voluntatis.

Aedilium plebis] Qui ante curules ideo creabantur, quod quaſi tribunorum plebis miniſtri ab initio eſſent inſtituti, vt Dionyſius et alii teſtantur. quod ſi tribunorum plebis cauſſa creati; conſentaneum eſt, vt ſtatim poſt eos crearentur, id eſt ante conſules, et reliquos magiſtratus.

Nacta ſunt] Quia candidati, antequam ſua comitia fierent, aliorum quoque magiſtratuum comitiis prenſabant, vt populi voluntatem elicerent; qua perſpecta, vel confirmarentur in ſpe, vel, ſi quid eſſe aduerſum intelligerent, aliqua ratione mederentur: propterea comitiis tribunitiis, qui candidati conſulares erant, prenſarunt Galba, Antonius, Cornificius: quod lib. 1. ad Attic. epiſt. 1. ſcriptum eſt. Sic igitur et Coelius Hirrusque cum aedilitatem curulem peterent, aedilium plebis tamen comitiis prenſarunt.

M. Coelium Vinicianum ERN. *Vicinianum*] Adoptatum in Coeliam gentem; cum ex Vicinia natus eſſet. Verum, ne celem quod ſentio, *Licinianum*, vna tantum littera immutata, potius quam *Vicinianum*, legendum exiſtimo, adductus in hanc opinionem primum hoc argumento, quod hic, qui de dictatore Pompeio cogitauit, varie nominatur, *Lucilius* a Plutarcho, *Vicinianus* ab Hirtio de bell. Alex. c. 77. *Craſſus Iunianus* ab ipſo Cicerone lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. et in Sigonii vetere libro *Memmianum*, non *Vicinianum*, legi video: vt ipſa varietas mendi ſuſpicionem afferat: deinde, quod, cum *Craſſus Iunianus* a Cicerone appelletur, et *Craſſus* Liciniae gentis cognomen fuerit, licet intelligere, vel eum ex Licinia gente, vel in Liciniam adoptatum, vnde Craſſi cognomen acceperit. In Liciniam, qui poteſt? cum Coelius appelletur: non enim duarum familiarum nomina ſimul ponuntur. ergo ex Licinia in Coeliam: vt fiat *Coelius Licinianus Craſſus*, vetere cognomine conſeruato: vt Scipionis cognomen retinuit is, qui Magni Pompeii ſocer vna cum eo conſulatum geſſit; cum tamen, a Q. Caecilio Metello Pio, vt Dio ſcripſit, adoptatus, ab adoptiuo patre praenomen, nomen, cognomen ſumpſiſſet. itaque in ſenatus conſulto, quod Coelius epiſt. 8. Ciceroni miſit, *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio* vocatur. et M. Lucullus, L. Luculli, qui de Mithridate ac Tigrane triumphauit, frater conſobrinus, qui conſul fuit cum C. Caſſio Varo, cum ex Liciniis in Terentios tranſiſſet,

vetere

vetere cognomine Lucullus, nouo autem Varro nuncupatus eſt. Sed, vt nouo praenomine ſemper, vetere abiecto, ſic vetere cognomine non illi quidem ſemper, ſed frequentius, quam nouo, vtebantur. exemplo ſunt, ne alios quaeramus, ii duo, quos proxime nominauimus: quorum alterum ſemper Lucullum, numquam Varronem, alterum ſaepiſſime Scipionem vnico cognomine, interdum gemino Metellum Scipionem, numquam Metellum ſimpliciter vocatum meminimus. Accedit ratio temporum, vt idem eſſe videatur, qui nunc aedilitatem cum Hirro petit, et qui tribunus plebis cum eodem deſignatus eſt, in ea ad Quintum epiſtola. Ergo et hic, *Coelium Licinianum*, non *Vicinianum*, et in epiſtola ad Quintum, *Craſſum Licinianum*, non *Iunianum*, rectius legi crediderim. aequis tamen iudicibus tum hoc, tum omnia, quae a noſtra proficiſcuntur induſtria, libenter committimus. Cum haec ſcripſiſſem, oſtendit mihi vir eruditiſſimus Fuluius Vrſinus nummum argenteum, in quo mentio fit Coelii Viciniani: alterum, in quo P. Craſſi Iuniani. fortaſſe poteſt hic eſſe P. Coelius Craſſus Iunianus. qui ex Iunia Craſſorum gente adoptionis iure tranſierit in Coeliam.

Promulgatio de dictatore] Domitio et Appio coſſ. cum magnis candidatorum conſularium contentionibus extracta in annum ſequentem comitia eſſent, deſperata propemodum concordiae ſpe, ortus eſt de dictatore ſermo: quod vnicum difficillimis reipublicae temporibus remedium maiores inuenerant. nec dubium, quin Pompeius crearetur, honoribus et rerum geſtarum gloria clariſſimus. de quo ſic lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 8. *Res prolatae: ad interregnum comitia adducta. Rumor dictatoris iniucundus bonis: mihi etiam magis, quae loquuntur. Sed tota res et timetur, et refrigeſcit. Pompeius plane ſe negat velle: antea ipſe mihi non negabat. — velit, nolit, ſcire difficile eſt.* Dictaturam tamen ab eo recuſatam, Dio ſignificat lib. 40. Appianus eum, ſuo more diſſimulantem, verbis quidem dictaturam recuſaſſe, re ipſa cupiiſſe, lib. 2. de bell. ciu. narrat. idem et Plutarchus.

Subito deiecit] Subaudiendum, *aedilitate*: vt in orat. pro Murena c. 36. *praetura deiectus eſt*: et Act. I. in Ver. c. 8. *Si me aedilitate deieciſſent.* Hoc enim dicit: Coelium Licinianum, cum petere coepiſſet, reuocata legis ab eo de dictatore promulgatae memoria, ſtatim aedilitate deiecit.

Inſecuta eſt] Numquam ita Cicero loqueretur. quid enim hoc eſt? *promulgatio de dictatore deiectum magno clamore inſecuta eſt.* cum hoc ſignificet: primum populus ei petenti vulgo negauit: deinde magni clamores in eundem conſecuti. Et ſane, cum hic Coelius, qui *Lucilius* in Plutarchi Pompeio mendoſe, vt puto, nominatur, rogationem de dictatura Pompeio mandanda ferre conaretur, incurrit in odium ciuitatis; nec longe abfuit, quin magiſtratu ſe abdicare coactus ſit. Plutarchus.

Non faciendum] Alii, *ad non faciendum*: eadem ſententia. Deiecto, inquit, Coelio, cuncti flagitare Hirrum coeperunt, ne faceret,

d eſt, ne peteret aedilitatem. haec eſt enim illa incredibilis opinio, quam proxime dixit ſua comitia nacta eſſe aedilium plebis comitiis.

Flagitare] Hiſtorico more, pro *flagitabant.*

Quod ſperaſti] Me deſignatum aedilem.

De illo, quod vix ſperare auſus es] Non modo illum non eſſe deſignatum, quod ſperaſti, ſed etiam, quod vix ſperare auſus es, turpiſſime deiectum. Vrbane et perfacete ad hunc locum Cicero reſpondit, lib. 2. epiſt. 10. luſit enim in verbo, *illo;* et, cum eandem ſententiam referret, inquit: *de te, quia quod ſperabam: de Hillo, (balbus enim ſum) quod non putaram. De Hillo,* dixit, ioco, vt opinor, duplici. nam et *Hirrum,* balborum more, mutatione litterarum pronunciauit; et alluſit ad Coelii verba, qui ſcripſerat, *de illo:* pro quo retulit, *de Hillo.* quod a Graecis inter ea, quae riſum excitant, παράγραμμα vocatur. lib. 7. epiſt. 32.

Ad Apollinis] Ἀττικισμὸς: pro, aedem Apollinis. lib. 14. epiſt. 2. *Ad me P. Valerius, homo officioſus, ſcripſit, id quod ego maximo cum fletu legi, quemadmodum a Veſtae ad tabulam Valeriam ducta eſſes.* Et pro Milone c. 33. *Cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt.*

De ſtipendio Cn. Pompeii] Quod legionibus perſolueret, quas partim habebat in Hiſpaniis cum tribus legatis, Afranio, Petreio, Varrone, partim Arimini: ſequitur enim paullo poſt, *Ariminum ad exercitum Pompeius erat iturus.* hac de re epiſt. 14. Caeſari quoque decretum ſtipendium, dixit lib. 1. epiſt. 7.

Expenſum tulit] Tradidit. nam, *expenſum ferre,* eſt, in tabulas referre, quod expenſum ac datum alicui ſit. ſic in Phil. 6. c 5. *Quis vmquam in illo Iano inuentus eſt, qui L. Antonio mille nummum ferret expenſum?* Exemplorum alibi ſatis eſt.

C. Caeſari] Cum Caeſar in Gallia ſaepe acie victor, maiorem tamen motum, vt inquieta illius erant nationis ingenia, multis de cauſſis exſpectaret, ab Cn. Pompeio proconſule petiit, quoniam ipſe ad vrbem cum imperio reipublicae cauſſa maneret, quos ex ciſalpina Gallia conſulis ſacramento rogauiſſet, ad ſigna conuenire, et ad ſe proficiſci iuberet. quod Pompeius et reipublicae et amicitiae tribuit. Hoc apud eum totidem verbis lib. 6. de bell. Gall. c. 1. ſcriptum eſt. Hirtius autem ſic lib. 8. c. 54. *Fit ſenatus conſultum, vt ad bellum Parthicum legio vna a Cn. Pompeio, altera a C. Caeſare mitterentur: neque obſcure hae duae legiones vni Caeſari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Caeſarem miſerat, confectam ex delectu prouinciae Caeſari, eam tamquam ex ſuo numero dedit. Caeſar tamen, cum de voluntate aduerſariorum ſuorum ſe exſpoliari nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio legionem remiſit.* Plutarchus etiam in Pompeio repetitam eam legionem ait ſimulatione belli Parthici. quod a Dione quoque lib. 40. traditum eſt.

Quo numero eſſet] Poſt C. Marium ſena millia peditum ſummus in legione numerus fuit, minor interdum;

terdum; quod aliquam ob cauſſam legio eſſet infrequentior. ideo facta mentio eſt, quo numero eſſet ea, quam Caeſari Pompeius commodaverat. ſed in ea peditum ſena millia fuiſſe, ex Plutarcho perſpicuum fuit, qui M. Catonem de Pompeio queſtum eſſe narrat, quod ſex millia militum ad Caeſarem ſine ſenatus auctoritate in Galliam miſiſſet.

Quo appeteretur] Quo numero tribui deberet. Sigonii liber vnus, *appeteret:* quod non placuit.

Coactus eſſet] Nam ipſe libenter ſimulabat: ideo non niſi coactus dixit, ſe ex Gallia legionem eam abducturum. lib 1. epiſt. 5. *Noſti hominis tarditatem et taciturnitatem.*

Sub mentionem] Poſt mentionem de ea legione factam.

Conuicium] Efflagitationem. nam *conuicium* non modo maledictum eſt, ſed etiam vehementior ſine intermiſſione poſtulatio. vnde illud in lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 11. *Epiſtolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui.* Et in orat. pro Archia c. 6. *Quaeres a nobis, Grati, cur tantopere hoc nomine delectemur? Quia ſuppeditat nobis, vbi et animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, et aures conuicio defeſſae conquieſcant.* *Conuicio*, pro multis vocibus multoque clamore, dixit.

Obtrectatorum] Fortaſſe Cato, Bibulus, Domitius Ahenobarbus, Caeſaris inimici, Pompeio ob eam cauſſam obtrectabant, quod Caeſari legionem de ſuo exercitu commodaſſet. non enim, obtrectatores hic appellari Caeſaris amicos, veriſimile videtur: qui certe de remouenda ab eo legione mentionem numquam intuliſſent.

Hoc eſt, de prouinciis] Gloſſema non puto: ſed actione de prouinciis Gallias quoque, actione autem de Galliis contineri ſimul et comprehendi prouincias omnes, docet.

Placitum eſt] Antique, pro *placuit:* vt, *licitum* eſt, pro *licuit: puditum eſt*, pro *puduit.* Cicero lib. 4. in Ver. c. 1. *Nego vllam picturam neque in tabula, neque textili fuiſſe, quin conquiſierit, inſpexerit; quod placitum ſit, abſtulerit.* Et D. Brutus lib. 11. epiſt. 1. *Placitum eſt mihi, vt poſtularem legationem liberam mihi, reliquisque noſtris.* Et Pompeius in epiſtola ad conſules, lib. 8. ad Attic. 12. *Placitum eſt mihi, vt Brundiſium ducerem hanc copiam, quam mecum habeo.* Muliebri genere Terentius in Andr. Act. 4. Sc. 1. v. 21.

—— *Poſtquam me amare dixi, complacita eſt tibi.*

Eodem modo, *puditum eſſet*, pro *puduiſſet*, dixit Cicero pro Flacco c. 22. et lib. 2. de Fin. c. 13. *Quos non eſt veritum ponere*, pro, qui non veriti ſunt ponere. Terentius in Andr. Act. 2. Sc. 6. v. 12.

—— *Dum licitum eſt ei, dumque aetas tulit,*
Amauit. ——

Quo loco Donatus, *veteres*, inquit, *et placitum, et puditum dicebant: quae nos, placuit, puduit.*

Coram eo] Quo modo, coram eo, cum Pompeius, quia cum imperio erat, vrbem introire non poſſet? Sciendum, eos qui cum imperio erant, petiiſſe interdum a ſenatu, et obtinuiſſe, vt ſaluis legibus ingredi vrbem poſſent. itaque lau-

dauit Sextium, de vi reum, praeſens Pompeius, cum iudicium in foro fieret, Marcellino et Philippo coſſ. quo anno eum fuiſſe cum imperio, ſuſcepta annonae cura, notum eſt. lib. I. epiſt. 9. Nonnumquam etiam, vt iis qui ad vrbem cum imperio erant, liceret intereſſe, extra vrbem ſenatus habebatur, vt biennio poſt, belli ciuilis initio: quod a Caeſare lib. I. de bell. ciu. c. 6. ſcriptum legimus.

Ariminum] Situm in extrema Italia, non ea, quam Alpes cingunt, qui naturae terminus eſt, ſed ea, quam a Gallia ciſalpina populus Romanus Rubicone fluuio disiunxit. citra Rubiconem autem primum opidum Romam euntibus, vltimum in Galliam, Ariminum occurrit.

Ad exercitum] Cuius ipſe imperator erat. manebat enim ad vrbem reipublicae cauſſa cum imperio: quod Caeſar lib. 6. de bell. Gall. c. I. aliique tradiderunt: per legatos abſens Hiſpanias adminiſtrabat, mandatas ei lege primum Trebonia in quinquennium, deinde altera, quam ipſe tertium conſul tulit, in alterum quinquennium prorogatas. Dio lib. 40. Plutarchus, alii.

Actum ERN. *Factum iri*] Vſitatius erat, *actum iri.* quo modo et ipſe de eadem re locutus eſt epiſt. 9. *De prouinciis,* inquit, *quod tibi ſcripſeram, Idibus Sextil. actum iri, interpellat iudicium Marcelli, conſulis deſignati.* Nec paucis praeterea confirmatur exemplis.

Aut tranſigetur aliquid, aut turpiter intercedetur] Aut ſenatusconſultum fiet de imperio iis, qui prouincias obtinent, finiendo, idque potiſſimum Caeſaris cauſſa: aut a tribunis plebis Caeſarianis turpiter intercedetur. interceſſum autem a quattuor tribunis plebis in epiſt. 8. demonſtratur. Et cum ait, *turpiter*, ſentire ſe pro optimatibus indicat. ſed anno ſequenti, cum aedilitatem gereret, ſe mutauit, vel Appii cenſoris odio, vel Curionis tribuni plebis amicitia. epiſt. 12. 13. 17.

Illam vocem] Ex qua intellectum eſt, vel transactum iri aliquid, vel tribunos plebis interceſſuros eſſe.

Omnes] Ergo et Caeſarem: ſi ſenatus ei ſuccedendum cenſuiſſet.

Senatui dicto audientes eſſe] Pro, *ſenatui parere.* ſic pro Deiotaro c. 8. *Qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent.* Et Phil. 7. c. I. *Scilicet legatos ad eum miſimus, non vt pareret, et dicto audiens eſſet huic ordini, ſed vt conditiones ferret.*

Nihil exſpecto] Proxime, ſe non exſpectare nihil, affirmauit his verbis: *profecto aut tranſigetur aliquid, aut turpiter intercedetur.* quid igitur, an ſecum pugnat Coelius? diuerſa ſententia eſt. nam hic ait, *nihil exſpecto*, pro, Caeſarem ſenatui dicto audientem fore nequaquam puto.

Primum] Primi conſules deſignati ſententiam rogabantur: eorum autem prior, qui priore loco deſignatus erat. ideo Marcellinus, conſul deſignatus, primus ſententiam rogatur: ſecundo autem loco Philippus, eius collega, quod ſecundo loco deſignatus eſſet. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. I.

Syngra-

Syngrapha Sittiana] De qua diximus in epiſt. 2. ne ſaepius eadem iterentur.

Ad me valde pertinere] Vt pecuniis ex ea ſyngrapha exactis alerentur, ac Romam deportarentur pantherae, quas dare ſuis ludis anno ſequenti Coelius cogitabat. vide epiſt. 9.

De pantheris] Epiſt. 2.

Cibyratas] Venandi peritam gentem. epiſt. 9. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 1.

Regem Alexandrinum] Ptolemaeum, quadriennio ante a Gabinio Syriae proconſule reſtitutum, diximus lib. 1. epiſt. 1.

Quid mihi ſuadeas] Fortaſſe curam ſibi a ſenatu eius regni inuiſendi, atque aliquandiu procurandi mandari cupiebat.

Quis procuret] Procurabat Ptolemaei pueri, annum XIII agentis, nutricius eius, eunuchus, nomine Photinus, is, cuius conſilio Pompeius Magnus, cum Peluſium acceſſiſſet, necatus eſt. Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 103. 104. 108. Appianus lib. 2. de bell. ciu. Dio lib. 41. Plutarchus in Pompeio.

Perſcribas] Nec enim ei de regni ſtatu difficilis cognitio erat, cum Ciliciae praeeſſet, cui prope in conſpectu Aegyptus eſt.

EPISTOLAE V.

ARGVMENTVM.

Prior epiſtolae pars moralis eſt, quia profectum a beneuolentia metum Coelii ſignificat, ne cum Parthorum copiis congreſſus Ciceronis exercitus profligetur: poſterior, quia de ſucceſſione prouinciarum agit, negotialis. Haec epiſtola quo die ſcripta ſit, non apparet: ſed videtur ſuperiorem proximam paucis diebus conſecuta. nam, neque iterauit Coelius de pantheris, quia ſcilicet paullo ante ſcripſerat: neque Curionem deſignatum eſſe tribunum plebis ſignificat, quem in proxima dixit petere: quoque magis moueor, huic, et ſuperiori Cicero vna reſpondet epiſtola, quae decima eſt lib. 2.

EXPLANATIO.

Finitimarumque regionum] Quas nonnumquam incurrentes Parthi vexabant. primam vero, quam, traiecto Euphrate, qui terminus Romani imperii fuit, inuadebant Parthi, Syriam fuiſſe, ex lib. 15. epiſt. 1. 2. 3 4. cognoſcitur. ceterae vero regiones vel Romanis parebant, vel in earum ſocietate clientelaque erant, poſſeſſae a regulis tyranniſque, aut ſuis legibus libere viuentes.

Animi pendeo] In ſollicitudine ſum. notum loquendi genus. *Pendemus animis*, dixit Cicero Tuſc. 1. c. 40. ſed vſitatius, *animi.*

Si hoc moderari poſſemus] Si liceret nobis, quod ad Parthicum bellum attinet, ita rem moderari, et hoc modo corrigere, vt cum viribus copiarum tuarum bellum aequaretur; nihil tam eſſet optandum. Dixit, *hoc*, pro hac ratione, hoc modo: vel, *hoc*, accuſandi caſu: id

id eſt, id quod mihi timorem iniicit. Sigonii liber habet, *hoc more moderari poſſemus, et pro viribus copiarum, etc.*

Triumphoque] Ad triumphum ſatis erat, hoſtium quinque millia vna acie occidiſſe: de quo Valerius Max. lib. 2. c. 3. Reſpondit Cicero: *Velles, ais, tantum modo vt haberem negotii, quod eſſet ad laureolam ſatis.*

Grauem illam dimicationem] Cum omnes vtrimque copiae concurrunt.

Parthus] Pro *Parthi*, hiſtorico more. ſic Liuius ſaepe et alii, *Poenus*, et *Romanus*, pro *Poeni, Romani.*

Vix vnum ſaltum] Qua tranſire in prouinciam Ciceronis Parthi conarentur. *Vix* autem, quia duas tantum legiones Cicero habebat, vt lib. 5. ad Attic. epiſt. 15. Plutarchus ait fuiſſe duodecim miliia peditum, equites MMDC. id quod oſtendit, in ſingulis legionibus ſena millia peditum fuiſſe. equitum autem numerum, vix crediderim, in Plutarcho vacare mendo. nam ſingulis legionibus tercenos adiunctos equites fuiſſe, ſatis liquet. quod ſi accedant auxiliares, tantus tamen numerus non efficitur. niſi ſi, quod valere Parthos equitatu conſtabat, ideo numerus equitum auctus eſt.

Controuerſiam] Referente enim ad ſenatum Marcello conſule de prouinciarum ſucceſſione, eo conſilio, vt Galliae Caeſaris eandem conditionem ſubirent; videt Coelius, id quod euenit, interceſſum iri a tribunis plebis, quia legitimum prouinciae Caeſaris tempus Vatinia primum, deinde Trebonia lege datum, expletum nondum eſſet. quae igitur interceſſio, Galliarum cauſſa, ſenatus conſultum de prouinciis impediet, eadem, ne ceteris prouincias obtinentibus ſuccedatur, efficiet.

Quid facturus eſſes] Quem provinciae decedens praeficere velles. epiſt. 9. *Quantum diuino, relinquendus tibi erit, qui prouinciam obtineat. Nam non expeditur ſucceſſio, quum Galliae, quae habent interceſſorem, in eandem conditionem, quam ceterae prouinciae, vocantur.*

Tralaticia ERN. *Translatitia*]. Vſitata, vſu translata: vt lib. 3. epiſt 8. *Hoc vero*, inquit, *ex quo ſuſpicio nata eſt, me exquiſiſſe aliquid, in quo te offenderem, translatitium eſt.*

Conſtituetur] In ſenatu. conſtituetur autem decreto generali de omnium prouinciarum ſucceſſione.

Erit] Tribunus plebis amicus Caeſari: vt interceſſerunt quattuor. epiſt. 8.

Alius] Tribunus plebis Pompeii, id eſt optimatum, fautor: qui cum impediri Gallias viderit, expediri reliquas non patietur: eo ſcilicet conſilio, vt vel omnibus, qui prouincias obtinent, vel nemini ſuccedatur.

De omnibus prouinciis] Conſularibus, et praetoriis: de quibus conſul M. Marcellus, primum de conſularibus, mox de praetoriis, ſeparatim verba fecit. epiſt. 8.

Plus biennium] Non fallitur. numquam enim res, niſi ciuili bello, ad exitum deducta. *Plus biennium*, pro, *plus biennio:* vt lib. 6. ad Attic. epiſt. 6. *Num eſt hoc, non plus annum obtinere prouinciam?*

Moretur]

Moretur] Paſſiue, dixit, antiquo more. ſic in Agraria 2. c. 21. *Agrum excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur.*

Mea conſuetudine] Id enim promiſit epiſt. 1.

In quodam incili iam omnia ERN. *In quodam incilicia omnia*] Sic Mediceus liber, et qui fuit Vbaldini. Sigonii vnus, *in quodam incililia omnia:* Ioannis Scalae, *in quodam omnia in Sicilia:* Maſſeorum, *in quodam victilicra omnia.* Mendum patet: nec displiceret, *in quodam incili iam omnia:* quod olim placuit. *Incilia* foſſae ſunt, in quas ex foſſis aquae deriuantur.

Adhaeſerunt] In actione de prouinciis, tamquam in quodam incili, vrgente M. Marcello conſule idem illud, quod antea, vt iis, qui prouincias obtinent, ſuccedatur.

Vrget] Ergo, reſediſſe impetus eius, falſo putauit Coelius. Id enim ſcripſit epiſt. 2. Et cum dicat, *idem illud vrget;* antea ſcriptum eſſe ab eo de hac Marcelli actione, et aliquot Coelii ad Ciceronem epiſtolas deſiderari, ſatis conſtat.

Neque adhuc frequentem ſenatum efficere potuit] *Neque*, hic vſurpatur pro *ne quidem*, hac ſententia: tantum abeſt, vt Marcellus ſenatus conſultum efficere de prouinciarum ſucceſſione, vt ne ſenatum quidem adhuc frequentare potuerit. ſic lib. 1. ad Attic. epiſt. 5. *neque id neglexi.* Non diſſimile illud lib. 9. epiſt. 15. *Quod altera epiſtola purgas te non diſſuaſorem mihi emtionis Neapolitanae fuiſſe, ſed auctorem commorationis vrbanae: neque ego aliter accepi. intellexi tamen idem, etc.* Infrequenti autem ſenatu fieri ſenatus conſultum leges vetabant. qua de re diximus lib. 1. epiſt. 9. in eo loco, *mihi eſt ſenatus aſſenſus, vt de agro Campano, frequenti ſenatu, Idibus Maiis referretur.*

Curio tribunus] Ex his verbis, nondum eſſe deſignatum tribunum Curionem, coniicio.

Introiuit ERN. *Introibit*] Introiuit, neque ſolum anno poſtero, Curione tribuno, ſed etiam eo, qui conſecutus eſt, M. Antonio et Q. Caſſio Longino tribunis plebis, qui ſenatus conſulto de prouinciis interceſſerunt.

Quam facile nunc ſit] *Nunc*, pro *tunc:* vt futurum tempus repraeſentet; quo magis rem oculis ſubiiciat. vel, *nunc*, hoc in ſtatu, cum Curio tribunus plebis ſit, et de prouinciis agatur.

Impedire] Impedimento enim erunt Caeſariani Pompeianis, ne fiat ſenatus conſultum de prouinciarum ſucceſſione: Pompeiani autem, niſi libere liceat de omnibus prouinciis decernere ſenatui, reliquas impedient. epiſt. 8.

Qui ſua cauſſa, rempublicam non curet ERN. *curent*] Sic plane in plerisque antiquis libris. mihi videtur, cum de vno Caeſare ſermo habeatur, legendum, *curet.* nam is, ſuae potentiae cauſſa, rempublicam non curabat. Adiuuat et confirmat opinionem noſtram Fuluii Vrſini liber, in quo eſt, *qui ſua cum republica non curet.*

Superet] Superſit, reliquum ſit: id eſt, quantum in hoc Caeſar negotii ſit habiturus. ſic lib. 5. de Fin. c. 15. *De eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt.* et lib. 13. ad Attic. epiſt. 46. *Quinto delegabo, ſi quid aeri meo alieno ſuperabit, et emtionibus.*

EPISTO-

EPISTOLAE VI.

ARGVMENTVM.

Scribuntur haec: Appium, qui cum Cicerone in gratiam redierat, a Dolabella eſſe accuſatum: cauendum Ciceroni, ne, ſi Appio non ſtuduerit, parum ſimpliciter et candide inimicitias depoſuiſſe videatur: vxorem a Dolabella diſceſſiſſe: poſſe ei Tulliolam, Ciceronis filiam, collocari: Pompeium valde pro Appio laborare: ſummam eſſe conſulum negligentiam: totam otioſam eſſe ciuitatem: Bibulum in Syria male pugnaſſe: Curionem tribunum plebis, mutata voluntate, ab optimatibus ad Caeſaris partes tranſiiſſe: Appii gratiam ſe cupere: Dolabellae affinitas ſi probetur, celandum: niſi pantheras Graecas habeat, turpe Ciceroni futurum. Tota negotialis eſt epiſtola: ſcripta Paullo et Marcello coſſ. Reſpondit Cicero lib. 2. epiſt. 13.

EXPLANATIO.

Appium] Quem e prouincia Cilicia redeuntem Dolabella, qui poſtea gener Ciceronis fuit, de maieſtate accuſauit. quamquam et de ambitu poſtulatum eſſe, abſolutumque vtroque crimine, ſignificant epiſtolae duae, 11. et 12. lib. 3.

Dolabella] Corneliae gentis patriciae; qui ad plebem poſtea tranſiit, vt tribunus plebis fieri poſſet. quo in magiſtratu legem ferre de tabulis nouis conatus eſt, vt aere alieno, quod grauiſſimum contraxerat, leuaretur.

Reum factum] Fuit hoc apud Romanos in more poſitum, vt adoleſcentes, gloriae comparandae cauſſa, viros nobiles, honoribusque functos, accuſarent. Sic L. Craſſus ille princeps in eloquentia C. Carbonem conſularem, ſic Cicero C. Verrem praetorium, ſic M. Coelius ipſe C. Antonium conſularem, Ciceronis collegam, accuſauerat. erat autem hoc Romae glorioſum, propterea quod, qui ab aliis rationem vitae repoſcerent, ii legem ſibi ipſi innocentiae, continentiae, virtutumque omnium indicere viderentur. de quo praeclare, vt omnia, Cicero noſter in prooemio actionis vltimae in C. Verrem. *Reum facere*, non eſt accuſare, ſed poſtulare, id eſt petere ſibi actionem in aliquem; de quo plenius infra. pro Scauro, *reus*, inquit, *factus eſt a Q. Seruilio Caepione.* quod ab accuſatione ipſa diuerſum eſſe, Aſconii oſtendit interpretatio.

Inuidia] Aduerſa hominum voluntate: vt alibi.

Ad tribunal] Praetoris. crimen enim de maieſtate publicum fuit: publicis autem iudiciis praetores praefuiſſe, oſtendimus in libro de Legibus.

Triumphi poſtulationem abiecerat] Vrbem enim nemo cum imperio introibat, praeter eos qui triumphabant: quorum cauſſa lex ferebatur, vt imperium retinerent eo tantum die, quo triumphantes inueherentur. exemplis nota res eſt. Appius autem, abiecto triumphandi conſilio, ſtatim vrbem ingreſſus

greſſus eſt, vt obſiſteret accuſationi. lib. 3. epiſt. 10. *Illud plane moleſte tuli, quod certiſſimum et iuſtiſſimum triumphum hoc inuidorum conſilio eſſe tibi ereptum videbam.*

Retudit] Repreſſit, ſedauit eorum ſermones, qui de Appii damnatione loquebantur.

In te] Succeſſore ſuo: qui ſi contuleris in eum ſtudia et officia tua, proderis plurimum. Accuſatus erat Appius ob ea, quae in prouincia contra maieſtatem populi Romani commiſerat. itaque lib. 3. epiſt. 10. *De me*, inquit, *tibi ſic, conteſtans omnes deos, promitto atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro ſalute,) in hac prouincia, cui tu praefuiſti, rogando deprecatoris, laborando propinqui, auctoritate cari hominis (vt ſpero) apud ciuitates, grauitate imperatoris ſuſcepturum officia atque partes.*

Tibi eum non eſſe odio] Minus eſt, quam, eum a te diligi. quaſi dicat: cum in gratiam cum eo redieris; cum eius filiarum vna Cn. Pompeii filio, altera M. Bruto nupſerit; haec, ne tibi odio ſit, efficiunt: amare autem fratrem inimiciſſimi tui non potes. Cicero, non eum modo a ſe diligi, ſed valde etiam diligi, reſpondit. lib. 2. epiſt. 13.

In tua manu eſt] Cum eam prouinciam, cui praefuit Appius, et vnde teſtes in eum excitari poſſunt, adminiſtres.

Simultas ERN. *Simultates*] Simultates Ciceroni cum Appio, inimicitiae vero fuerunt acerbiſſimae cum eius fratre P. Clodio. *Simultas* autem et mediocre odium eſt, et ſimulatione tectum.

Ad illam ſummam veritatem] Sic antiqui libri, nec, opinor, mendoſe. Si legitimo, inquit, iure vti volueris, nihil vt pro Appio, niſi quod ſumma veritas, id eſt ſumma iuſtitia, praeſcribit, agendum tibi exiſtimes: ſuſpicionem ficte reconciliatae gratiae fortaſſe aliquam dabis. Expreſſit Cicero aliis verbis eandem ſententiam lib. 3. epiſt. 12. *Vetus*, inquit, *noſtra ſimultas antea ſtimulabat me, vt cauerem, ne cui ſuſpicionem ficte reconciliatae gratiae darem.* Ea de re ſententiam egregiam recitat Hieronymus in Apologia aduerſus Rufinum, ex Ciceronis oratione pro Gabinio. *Ego cum omnes amicitias tuendas ſemper putaui ſumma religione et fide, tum eas maxime, quae eſſent ex inimicitiis reuocatae in gratiam: propterea, quod integris amicitiis officium praetermiſſum, imprudentiae, vel (vt grauius interpretemur) negligentiae excuſatione defenditur: poſt reditum in gratiam, ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed violatum putatur, nec imprudentiae, ſed perfidiae aſſignari ſolet.*

Legitimum ius] Summum ius antiqui ſummam putabant crucem: vt ait Columella lib. 1. c. 7. et *ſummum ius, ſumma iniuria:* vt Cicero lib. 1. de Offic. c. 10.

In hanc partem] Hoc quaſi antitheti loco poſuit, quia dixerat, *ad illam ſummam veritatem.* In hanc igitur partem, leniorem, quae a ſummo illo iure diſtat.

Nemo enim] Si quid Appii cauſſa facies, dicent omnes te non eſſe deteriorem ab officio, neceſſitudine et amicitia, quae tibi cum Dolabella intercedit.

Poſtu-

Poſtulationem et nominis delationem] Prima igitur poſtulatio, ſecunda nominis delatio, poſtrema accuſatio fuit. poſtulabatur primum, vt accuſare aliquem liceret: deinde, hoc impetrato, nomen eius deferebatur: poſtremo accuſabatur. In tabula aenea Torquati Bembi, Petri filii: *De ea re eius petitio, nominisque delatio eſto.* Pro domo c. 19. *Nomen Sex. Propertii detulit. accuſare alienae damnationis ſcelerisque ſocios, propter calumniae metum, non eſt auſus.* Interdum *poſtulare*, pro accuſare accipitur.

Vxor] Vt cum vxore vir, ita cum viro diuortium faciebat vxor. exemplum epiſt. 7.

Mandaris] Mandauerat, vt collocandae filiae ſuae curam ſuſciperet. de quo ad Appium lib. 3. epiſt. 12. ipſe ſe excuſat his verbis: *In quo vnum vereor, ne tu parum perſpicias ea, quae geſta ſunt, ab aliis eſſe geſta, quibus ego ita mandaram, vt, cum tam longe abfuturus eſſem, ad me ne referrent, agerent, quod probaſſent.*

Quid ego tibi ſcripſerim] Scripſerat fortaſſe, magnam eſſe proborum adoleſcentium penuriam, quibus Tullia collocari poſſet. nam de Dolabella, a quo diſceſſuram vxorem coniicere non potuerit; nunc primum facto diuortio ſcribit.

Res] Vt ei nubat filia tua.

Inuidioſum] Ne infamiae tibi ſit, quod affinitatem cum eo iungere volueris, cum quo, depoſitis inimicitiis, in gratiam antea redieris, quique tibi, cum augur ſit vterque veſtrum, ab ipſa collegii coniunctione commendetur.

Si emanarit] Si quid homines de matrimonio reſcierint.

Deceat] Pro reconciliata cum Appio gratia.

Expediat] Appium enim offendes: quod vtile non erit: cum amicis, propinquis, affinibusque floreat. filiam enim Appius Cn. Pompeio filio, alteram M. Bruto, tertiam Lentulo, in matrimonium locauerat. lib. 3. epiſt. 4. et 7. Hinc illud Ciceronis huic epiſtolae reſpondentis lib. 2. epiſt. 13. *Cur mihi non in optatis ſit, complecti hominem, florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis; collegam meum praeſertim, et in ipſa collegii laude ac ſcientia, ſtudioſum mei?*

Spei] De Appio damnando. nam affinitatis famam ſuis conſiliis opportunam vtilemque fore ſperabit.

Negotio] Quod agit contra Appium.

Tanto illuſtrior] Affinitas haec ob accuſationem Appii multo erit illuſtrior ac notior, quo ſtudioſius eam Dolabella peruulgauit.

Pompeius] Cuius filio nupta erat Appii filia. lib. 3. epiſt. 4.

Ad te] Vt auctoritatem gratiamque tuam ad Appii ſalutem conferas. teſtes enim ex ea prouincia, cui ſucceſſor Appii Cicero praeerat, vel reum opprimere, vel periculo liberare poterant omnes.

Abſoluimus] Appium: id eſt, abſolutum iri omnes putamus. quod ita contigit, defendentibus eum genero M. Bruto, et Hortenſio oratore. quod in Bruto c. 64. ſcriptum eſt.

Confecta] Sic olim emendaui, ſecutus antiquum Petri Bembi librum, et alterum Ioannis Scalae, in quo non omnino diſerte, *confecta,*

ſecta, vt in Bembi libro, ſed, *conſecta* legebatur. poſtea in Alberti Ferri libro, *conſecta*, animaduerti. Confecta, inquit, adhuc a Dolabella, foeda omnia ſunt et inhoneſta: vt odium potius, quam veritatem vllam, prae ſe ferant. Quid tamen, ſi, *conficta*, legatur? vt ſit, conficta omnia, foeda et inhoneſta ſunt. Quid etiam, ſi hoc totum non de vno Appio, ſed de omnibus reis vniuerſe dicatur? hoc modo: nos hic reos omnes abſolvimus: et hercules confecta iudicia, foeda omnia et inhoneſta ſunt. Confirmare videtur hanc opinionem, quod ſequitur de conſulum negligentia: quod ipſum non ſatis apte cum Appii accuſatione, cum publica vero iudiciorum turpitudine aptiſſime connectitur. Sigonii liber, et alii, *conſepta omnia foedera:* vnus, *conſcripta.* Mediceus, *conſepta omnia foedera.* Ioanni Baptiſtae Titio placet: *conſaepta:* quaſi, munita: quod reos nemo condemnet. tuta igitur culpa, veluti ſaepta moenibus. Proxime dixit: *Hic nos omnes abſolvimus.*

Conſules] L. Paullus, C. Marcellus.

De feriis Latinis] Singulis annis in Albano monte, populi Romani Latinorumque conuentu, ſacrificium fiebat, diſtributa ſingulis populis immolatarum hoſtiarum carne. *Latiar* vocabatur, quod Latiali Ioui fieret: conuentus autem ille, *feriae Latinae:* quarum auctor Superbus rex fuit, vno iis die dicato: poſt reges eiectos alter additus: tertius poſt foedus cum Latinis ictum, Sp. Caſſio conſule: anno CCCXCVI. quartus. Dionyſius, Liuius, Plutarchus, Cicero, alii.

Nullum] Quibus de rebus ad ſenatum retulerunt, de iis nullum omnino ſenatus conſultum factum eſt. nihil igitur auctoritate, nihil eloquentia valent. De feriis autem Latinis ſi ſenatus conſultum fecerunt, vſitatum eſt: non ideo probatur eorum diligentia.

Conglaciat] *Frigere* dicimus eos, qui nihil agendo tempus traducunt. hoc magis eſt: nam glacie ſummum frigus indicatur. ſumma igitur Curionis ignauia. lib. 2. epiſt. 13.

Niſi ego cum tabernariis et aquariis pugnarem] Aquarum publicarum cura ad aediles curules pertinebat; propterea Coelius. qui aedilis curulis erat, cum tabernariis et aquariis, publicas aquas ad priuatum vſum conuertentibus, pugnabat. qua de re Frontini verba de Aquaeduct. art. 75. 76. recitabo, quae magnam huic loco lucem afferunt: *Cuius rei,* inquit, *cauſſa eſt, fraus aquariorum, quos aquas ex ductibus publicis in priuatorum vſum deriuare deprehendimus. Sed et plerique poſſeſſorum, et quorum agris aqua circumducitur, inde formas riuorum perforant; vnde fit, vt ductus publici hominibus priuatis vel ad hortorum vſum ſubſeruiant, vel ad itinera ſuſpendant. Ac de vitiis eiusmodi nec plura, nec meliora dici poſſunt, quam a Coelio Rufo dicta ſunt in ea concione, cui titulus eſt,* de aquis. *Quae nunc nos omnia, ſimili licentia vſurpata, vtinam non per offenſas probaremus: irriguos agros, tabernas, coenacula etiam, corruptelas denique omnes perpetuis ſalientibus*

bus inſtructas inuenimus. Haec Frontinus. *Aquarii* erant, quibus deducendi in vrbem publicas aquas cura mandabatur. quod et recitata proxime, et illa praeterea eiusdem Frontini verba (art. 9. ſatis oſtendunt: *Aquarii noſtri partem maximam eius* (Crabrae) *ſemper in ſupplementum Iuliae adiudicauerunt: nec vt Iuliam augerent, quam hauriebant largiendo, compendii ſui gratia.* Ab hac forſitan affectandae et perducendae aquae ſimilitudine dicti ſunt *aquarioli*, qui mulieres impudicas, vt ait Feſtus, affectarentur: et *aquarioli* in ſtupris vxorum conniuentes, vt aquarii in deriuationibus aquarum publicarum. *Tabernarios* vocat Coelius non omnes omnium mercium inſtitores, verum eos tantum, quorum in tabernas cibi gratia homines diuertunt. nam hi publicas aquas in vſum ſuum conuertebant. Differt autem *taberna* ab *officina* et *apotheca.* *Officina* tempore prior eſt vtraque. nam in ea fiunt, quae poſtea vel in apothecam cuſtodienda, vel in tabernam vendenda deferantur. *Apotheca* eſt, quae multas capit cuſtoditque merces, vt deinde ad tabernas miſſa proſtent venalia. hodie, corrupto vocabulo, ab apothecis nomen acceperunt ea loca, quae a veteribus tabernae dicebantur. *Taberna* tantum habet, quae minutatim vendantur: cui qui praeeſt, *inſtitor* vocatur: qui autem apothecae, *mercator.* ſunt et tabernae, in quibus habitant pauperes. vnde Horatius lib. I. Carm. od. 4. v. 13.

Pallida mors aequo pulſat pede pauperum tabernas,

Regumque turres. ——

Veternus] Morbus ex ignauia contractus, qui ſomnum inducit. Plautus in Men. Act. 5. Sc. 4. v. 3.

Num eum veternus, aut aqua intercus tenet?

et Virgilius lib. I. Georg. v. 124.

Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno.

Lib. 2. epiſt. 13.

Calfaciunt] Exercent, illato bello. nam ex bello motus, ex motu calor. lib. 7. epiſt. 10. *Vos nunc iſtic ſatis calere audio.* et lib. 7. ad Attic. epiſt. 20. *Te ipſum iſtic iam calere puto,* cum animi perturbationem ſignificet.

Frigere] Otio: ex quo frigus inducitur, vt exercitatione corporis calor.

Potuit ſine Parthis] Etſi frigemus hic, tamen, calefieri vos a Parthis, non optamus. commodum fuit, vos eſſe ſine Parthis, nullum vobis a Parthis negotium exhiberi.

Bibulus] Qui Syriae praeerat.

Amiſit] De hoc detrimento ſic lib. 5. ad Attic. epiſt. 20. *Venit interim Bibulus. credo voluit appellatione hac inani nobis par eſſe. in eodem Amano coepit laureolam in muſtaceo quaerere. at ille cohortem primam totam perdidit, centurionemque primipili, nobilem ſui generis, Aſinium Dentonem, et reliquos cohortis eiusdem, et Sex. Lucilium, T. Gauii Caepionis, locupletis et ſplendidi hominis filium, tribunum militum. ſane plagam odioſam acceperat cum re, tum tempore.*

Sic] Poteſt aliter eſſe, ſed nunciatum ſic eſt.

Supra ſcripſi] Plures igitur dies hanc epiſtolam Coelius in manibus habuit.

Feruen-

Feruentiſſime] Vehementer. calere igitur eum, mirum non eſt. Sic epiſt. 8. *de damnatione feruenter loqui eſt coeptum.* Sic lib. 10. epiſt 23. *feruentes latrones*, pro vehementes, iracundiaeque impetu concitatos, dixit.

Concerpitur] Carpitur, mouetur: a quo? a ſe ipſo, ſuis actionibus pro Caeſare, nouisque legibus, viaria, et alimentaria. Iure ſordes verborum in Coelio damnauit antiquitas. quid enim hoc eſt, *feruentiſſime concerpitur?*

De intercalando] De die producenda, vt ea, quae pro Caeſaris cauſſa cogitabat, commodius poſſet ad exitum perducere. ſic enim Dio narrat lib. 41.

Non obtinuerat] A collegio pontificum. id enim Dionis oſtendit hiſtoria. et interkalandi poteſtatem penes eos fuiſſe, qui faſtis praeerant, Macrobius lib. 1. Saturn. c. 13. docet his verbis: *Dies ille, quo abundare annum diximus, eorum eſt permiſſus arbitrio, qui faſtis praeerant; vti, cum vellent, interkalaretur.* Et c. 14. *Fuit tempus, cum, propter ſuperſtitionem, interkalatio omnis omiſſa eſt. nonnunquam vero per gratiam ſacerdotum, qui publicanis proferri vel imminui conſulto anni dies volebant, modo auctio, modo retractio dierum proueniebat.* Sacerdotes autem, quos Macrobius ait faſtis praeeſſe, pontifices fuere: quod Liuii verba teſtantur lib. 9. c. 46. *Ciuile ius*, inquit, *repoſitum in penetralibus pontificum euulgauit, faſtosque circa forum in albo propoſuit, vt, quando lege agi poſſet, ſciretur.* Et pontificem, cum interkalationem petiit, Curionem ipſum fuiſſe, ex Dione cognoſcitur.

Transfugit] Deſertor optimatum, quos antea defenderat. [illegible]

Viariam] De ſternendis muniendisque viis. Appianus lib. 2. de bell. ciu.

Non diſſimilem agrariae Rulli] Quid hoc ſit, mihi videor ab Appiano didiciſſe lib. 2. de bell. ciu. vt enim P. Seruilius Rullus in ea lege, quam de agris diuidendis in tribunatu ferre conatus eſt, hoc potuit, vt ipſe primus decemuir. qui agros diuideret, crearetur: item Curio, cum viariam legem ferret, eam ſibi ipſi curationem in quinquennium petebat. quod per leges non fieret, Cicero in agraria 2. c. 8. declarat his verbis: *Quos decemuiros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim ſunt veteres, neque eae conſulares ſi quid intereſſe hoc arbitramini, ſed tribuniciae, vobis maioribusque veſtris vehementer gratae atque iucundae. Licinia eſt lex, atque altera Aebutia; quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac poteſtate, ſed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis ea poteſtas curatioue mandetur.*

Alimentariam] Fortaſſe de frumento plebi gratis diuidendo, vt infimorum hominum ſtudia ſibi compararet. quod antea quoque ſeditioſi tribuni plebis, primum C. Gracchus, deinde Saturninus, poſtremo P. Clodius, Ciceronis inimicus, tentauerunt. oratio pro Sextio c. 48. [illegible] lib. 60. [illegible] Pedianus ad orat. in Piſon. c. [illegible]

Quae [illegible] vt alimenta in [illegible] lege iuberet Curio aedilis metiri frumentum plebi.

laƈtauit] Palam diƈtitauit ſe laturum eſſe.

Ponito me in gratia ERN. *gratiam*] *In gratiam*, et *in gratia*, vtroque modo dicitur. lib. 6. ad Attic. epiſt. 1.

Huic rei] Matrimonio Tulliae ac Dolabellae.

Dignitati tuae] Dixit iam: *ſignificatio vlla ſi interceſſerit, clarius, quam deceat, fiat.*

Aequitatis] Iniquior enim videberis, affinitate cum eo iunƈta, qui Appium, nouum amicum tuum, in iudicium vocet. ſuadeo igitur iudicii finem exſpeƈtes.

Turpe tibi erit] Quem te mihi amiciſſimum eſſe; et iſtic imperandi poteſtatem habere, omnes ſciunt.

Graecas] Non modo prouincia Ciceronis, verum etiam omnis Aſia, non quam orbis terrae partem tertiam dicimus, ſed ea, quae regis Attali fuerat, Graece loquebatur. epiſt. 4. 8. 9.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Breuis epiſtola; quia pridie ſcripſerat pluribus verbis, nec deinde noui quidquam acciderat, praeter Cornificii et Oreſtillae filiae nuptias, Paullae diuortium, Ocellae adulteria. Morale principium, quia timet amoris cauſſa, ne Parthi aliquid moueant: quae ſequuntur, ad negotiale genus pertinent.

EXPLANATIO.

Felicius] Re bene geſta in Amano monte. acceperat, opinor, Coelius eam Ciceronis epiſtolam, (lib. 2. 10.) in qua ſcripſit haec: *Cum meis copiis omnibus vexaui Amanienſes, hoſtes ſempiternos. multi occiſi, capti: reliqui diſſipati: caſtella munita improuiſo aduentu capta et incenſa. Ita viƈtoria iuſta imperator appellatus apud Iſſum.* Deinde ſequitur de oppugnatione Pindeniſſi.

Riſum] Laetitiam, ob rem a te proſpere geſtam.

Aliquis ERN. *Aliqui*] Pro, *aliquis*: antique: vt lib. 12. epiſt. 18. *Quo iſte, neſcio qui, Caecilius Baſſus erumperet.*

Publicanorum] Eius ſocietatis, quae Aſiana veƈtigalia redemerat. plures enim erant publicanorum ſocietates. lib. 13. epiſt. 9.

Niſi haec vis tibi ſcribi] Lepida et vrbana induƈtio rerum, quae ſcriptione parum dignae videantur.

Cornificius adoleſcens Oreſtillae filiam] Hic eſt fortaſſe eius filius, quem Ciceronis collegam in auguratu fuiſſe, inſcriptio epiſtolarum ad eum lib. 12. ſignificat. Oreſtilla Catilinae vxor fuerat. Sigonii liber, *Cornificius adoleſcentiorem ille ſibi filiam.* ego ex hac varietate, neſcio quam vere, certe non longe ab antiquis veſtigiis, hoc elicio: *Cornificius adoleſcentiorem Sullae filiam ſibi deſpondit.* altera enim Sullae maior filia, Fauſta, Miloni nupſerat; quod ignorat nemo. ita de Cornificio intelligendum erit, ad quem ſunt epiſtolae lib. 12.

Paulla]

Paulla] Raro quidem cognominibus mulieres vtebantur: ſed, numquam, qui putarunt, plane falluntur. id quod, vt Plutarchi teſtimonium omittam, vel hic locus oſtendit. Sullae vero filiam, quam Miloni nupſiſſe proxime diximus, quis neſcit Corneliam fuiſſe, cum eadem tamen Fauſta vocaretur? quid Oreſtilla, a Coelio et Salluſtio bell. Cat. c 15 et 35 quid Laterenſis a Valerio Max. lib. 8. c. 2. nominata, non aperte cognomen eſt? nam a nominibus omnes appellatas, vt Valeria, Terentia, Tullia, ſatis inter omnes conſtat. Haec vero Paulla eadem eſt, quae Polla vocatur lib. 11. epiſt. 8. ſic *olla* pro *aulla*.

Valeria] Cum ſit ſoror Triarii, Valeriae gentis eſſe eam oportuit.

Triarii] Hic eſt P. Valerius Triarius, qui Scaurum accuſauerat Cicerone defendente, eius Triarii filius, qui legatus L. Luculli bello Mithridatico male rem geſſerat. Sed hic eloquentia valuit, et in Bruto c. 76. praeclare laudatur his verbis: *Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena litteratae ſenectutis oratio. quanta ſeueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non conſideratum exibat ex ore!* Lib. 1. etiam de Fin. c. 5. teſtimonium ei doctrinae tribuitur. Periit ciuilibus armis: quod in eodem Bruto legitur.

D. Bruto] Qui cum M. Bruto et C. Caſſio Caeſarem occidit.

Nondum retulerat] Nondum retulerat, ad quos referendum erat, de nouis nuptiis. nam de diuortio retuliſſet, ante quam fieret.

Minime vellem] In amici igitur domo.

Imperatorem] Quem de adulteriis percunctari cum non deceat; mihi tamen, inquit, Coelius per iocum, hoc non diſplicet. Imperator apud Iſſum, parta de Amanienſibus victoria, Cicero appellatus erat.

EPISTOLAE VIII.

ARGVMENTVM.

Priuata primum narrat, de iudiciis: deinde ſubiungit publica, de ſenatus conſulto, de Pompeio, Caeſare, Curione: poſtremo, iterum de priuatis agit, quae ad ipſum pertinent, id eſt de pantheris, de ſyngrapha Sittiana, de liberto Philone, et Diogene Graeco.

EXPLANATIO.

Rufum, Rufum] Iterat Rufi nomen, vt intelligat magis, de quo loquatur: quaſi hoc dicat, Rufum illum, qui tibi tam iucundus eſt. nec abeſt iocus. Hic Rufus, quod habuit cum Veſtorio controuerſiam, vt infra quoque licet coniicere, vocatur *Rufio Veſtorianus* lib. 14. ad Attic. epiſt. 14. nominatur etiam lib. 6. ad eundem epiſt. 2.

Mel] Sic appellamus ea, quibus mire delectamur. Plautus in Curc. Act. 1. Sc. 3. v. 8.

> *Aſſum: nam ſi abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Delicias tuas] Sic locutus lib. 7. epiſt. 1. *Deliciae tuae, noſter Aeſopus.*

Calumniam tuliſſe] Ad accuſandum deſcendiſſe. Infra: *cum calumniam iuraſſet.*

Maximo plauſu] Omnibus approbantibus: cum laetarentur, quod accuſaret accuſatorem ſuum.

Tuliſſe] Pro, *detuliſſe*: accuſaſſe de calumnia, praeſertim accuſatorem ſuum. vnde ſequitur: *Neminem hoc deferre munuſculum maluit, quam ſuo accuſatori.*

Lege Plotia de vi] Cauſſae de vi ante alias extra ordinem agebantur. quod etiam ex oratione pro Coelio, quem de vi accuſatum Cicero defendit, ſatis liquet. fuere autem de vi leges duae, vna tribunitia Plotia, altera conſularis Lutatia: de quibus in libro noſtro de Legibus.

Dubium illi non erat] Non erat ei dubium, quin condemnaretur. quod vt effugeret, de accuſando accuſatore ſuo conſilium cepit, eoque crimine, quo cauſſam ab eo extra ordinem dicendam videbat. ſperabat enim eo damnato, prorſus omni ſe periculo omnique moleſtia liberatum.

Deferre munuſculum] Neminem accuſare maluit, quam ſuum accuſatorem. ſic locutus epiſt. 12.

Subſcriptore] Erant, qui ſubſcriberent accuſantibus, opemque ferrent, vt reus omnino damnaretur. Cicero in Diuinat. in Verrem c. 15. pro Cluentio c. 45. lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1.

Vsque eo perago] Ita eum oratione exagito, ita vexo, vt Veſtorii quoque mentionem faciam, cum quo negotii quiddam Sempronio fuiſſe, cognoſcitur ex lib. 6. ad Attic. epiſt. 2.

Fabulam] Non, fictam rem, quales fabulae ſunt, ſed quod, tamquam fabula, rideri poſſit.

Tibi pro beneficio dederit] Collatum in te beneficium exiſtimari voluerit.

Si quid iniuriis ſuis eſſet, vt Veſtorius teneretur ERN. *quod Veſtorius teneret*] Cum ſit huius loci mihi quidem perdifficilis intelligentia, a duobus veteribus libris, vno Sigonii, altero meo, diſcedendum non putaui: vt ſit, quo niti coniectura poſſit, ſi quis ingenio veritatem veſtigare voluerit. quod ſi ex his verbis aliquam omnino cogar elicere ſententiam, interpretabor hoc modo: tibi pro beneficio dedit, ſi quid eſſet iniuriis ſuis, id eſt, ſi quid eſſet ſuo damno ſuaque iniuria, quod Veſtorius teneret. quaſi ademptum ſibi aliquid, ac teneri a Veſtorio diceret, quod aliqua eius iniuria fieret. nam vt, *iniuria*, interdum aduerbii loco ponimus, vt *iniuria facis hoc*: ſic videtur pronomen addi poſſe, vt dicatur, *iniuria mea facis hoc*: quemadmodum, *ingratiis*, et *ingratiis tuis*, *merito*, et *merito meo* veteres dicebant. Paullo aſperius hoc eſt, aliquis dicet. quis negat? verum hanc aſperitatem Coelius amauit; vt in eius vita iam oſtendimus. Tres praeterea minime recentes libri pro, *ſi quid*, habent, *ſi quod*: duo, *quo Veſtorius*. Quod autem pro, *iniuriis ſuis*, in quo mei quidem ſcripti libri omnes conſentiunt, nonnulli repoſuere, *iuris ſui*: commentitium ſuſpicor, et eo magis, quod iidem, *iniuriis ſuis*, eſſe in ſuo illo peruetere libro, editis antea,

antea, vt ipſi vocarunt, caſtigationibus indicauerant: nec tamen huius poſtea mutationis cauſam oſtenderunt.

Turbarat] *Turbare*, et *conturbare*, decoctorum eſt: nec deſunt apud Ciceronem exempla, lib. 4. ad Attic. epiſt. 7. et in orat. pro Plancio c. 28.

Quod non venderet, cuiquam reliquerat ERN. *Quod non venderet cuiquam, reliquerat*] *Quisquam*, tribus modis videtur vſurpari: cum dubitamus, vt, *ſi quisquam ita ſentit*: cum negamus, vt, *ne quisquam putet*: cum interrogamus, vt, *quisquam tam impudens reperietur?* Coelius tamen hic neque dubitat, neque negat, neque interrogat, ſed affirmat. et puto veteres ita locutos, quorum ſcripta ſine delectu Coelius imitatus eſt. confirmatur hoc exemplum altero Aemiliani Scipionis exemplo: cuius verba, ex oratione contra legem iudiciariam Ti. Gracchi a Macrobio lib. 2. Saturn. c. 10. recitata cum legerem, hoc animadverti: *Haec cum mihi quisquam narrabat; non poteram animum inducere, ea liberos ſuos homines nobiles docere.* Liber Sigonii habet, *quo inquam*; orta occaſione mendi, quia priſcis temporibus *quoiquam*, pro *cuiquam*, ſcribebatur.

Nobis] Se ipſum intelligit, Servilii cauſſam defendentem.

Inuidiae ERN. *Inuidia*] Cum inuiſus eſſet omnibus. Sigonii liber, *maxime qui nobis traditus erat inuidiae.* minor igitur mutatio fieret, ſi legeretur hoc modo: *maxime quo nobis traditus erat inuidia.* etſi video ſententiam claudicare: ſed in Coelio ferenda ſunt omnia.

Laterenſis] Iuuentiae gentis.

Poſtulante] Non accipio pro, *accuſante.* nam accuſator Seruilii in cauſſa repetundarum Pilius fuit, non Pauſanias. *Poſtulante* igitur eſt, petente, vt agere liceret contra eos, ad quos ea pecunia perueniſſet. vnus fortaſſe fuit de creditoribus Seruilii, aut etiam amicus; qui, excuſata eius inopia, poſtularet a praetore, vt, ad quos credita Seruilio pecunia perueniſſet, quaereretur; quando Servilius ipſe ſolvendo non eſſet. quod impetratum a praetore non eſt; non quod vſitatum non eſſet; verum, quia Servilius ei odio erat. confirmat enim Coelius his verbis, quod proxime dixerat: *maxima nobis traditus erat inuidia.* Licuiſſe autem per leges in cauſſa repetundarum agere aduerſus eos, ad quos ea pecunia perueniſſet, Cicerone teſte in orat. pro Rabirio Poſt. c. 4. probabimus. *Eſt*, inquit, *haec cauſſa*, QVO EA PECVNIA PERVENERIT, *quaſi quaedam appendicula cauſſae iudicatae atque damnatae. Sunt lites aeſtimatae A. Gabinio: nec praedes dati, nec ex eius bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, a populo recepta. Lex aequa eſt. Iubet lex Iulia perſequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, peruenerit. Si eſt hoc nouum in lege Iulia, ſicuti multa ſunt ſeuerius ſcripta, quam in antiquis legibus, et ſanctius iudicata: ſane etiam conſuetudo huius generis iudiciorum, noua. Sin hoc totidem verbis translatum caput eſt, quod fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Seruilia: per deos immortales! quid*

 agimus,

egimus, iudices: aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim haec conſuetudo nota vobis quidem omnibus, ſed, ſi vſus magiſter eſt optimus, mihi debet eſſe notiſſima. Accuſaui de pecuniis repetundis: iudex ſedi: praetor quaeſiui: defendi plurimos nulla pars, quae aliquam facultatem dicendi afferre poſſet, non mea fuit. ita contendo; neminem vnquam, QVO EA PECVNIA PERVENISSET, *cauſſam dixiſſe, qui in aeſtimandis litibus appellatus non eſſet.* Venit etiam in mentem, *poſtulante*, de accuſatore Pauſania dictum eſſe: quia ſequitur, *nobis patronis.* quod ſi ita eſt, bis de repetundis poſtulatum Seruilium dicemus. primum a Pauſania, et damnatum; licet hic de exitu iudicii mentio nulla fiat; ſed ex his verbis intelligitur, *quo ea pecunia perveniſſet*; quae actio damnationem profecto conſequitur: deinde a Pilio: quod iudicium nondum eſſe factum, manifeſte infra demonſtrant ea verba, *de repetundis, ſaucius, Pilio tradetur.* ſed aduerſatur ea ratio, quod, ſi accuſatus eſſet antea de repetundis, abiiſſet in exſulium; nec alterum de eodem crimine iudicium exſpectaſſet.

Attici noſtri] Cuius vxor Pilia fuit, ſaepe in epiſtolis ad eum nominata.

Feruenter] Valde, non frigide: vt epiſt. 6 *feruentiſſime concerpitur.*

Loqui] Paſſionem tribuit verbo, actionem potius requirenti. Sed antiquum fuit, id eſt Coelianum.

Quo vento proiicitur] Qua fama valde commotus eſt Appius, vsque eo, vt eundem Seruilium de praeuaricatione accuſarit.

Appius minor] Duos fratres Claudiae gentis nominat Pedianus in argumento orationis pro Milone, filios C. Clodii, qui P. Clodii frater fuerat. vtrique praenomen Appio fuit; ſed, vt internoſcerentur, *Appius maior*, et *Appius minor*, aetatis ratione habita, vocabantur, vt feminae, antequam nuberent, cum duae ſorores eſſent, *maior* et *minor* appellabantur. itaque duas Octauias, maiorem, et minorem, Suetonius nominat in Auguſto c. 4. Pediani verba ſunt haec; *Poſtulauerunt apud eum* (Pompeium) *familiam Milonis, item Fauſtae vxoris eius, exhibendam, duo adoleſcentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii.* de quibus infra quoque idem Pedianus mentionem facit. Quaero igitur, cum duo fuerint Appii fratres, maior et minor, C. Clodii filii, primum, cur neuter eorum patris praenomine ſit vſus: deinde, cur vterque Appius eodem praenomine? Veriſimile eſt, adoptatos eſſe ab eorum patruo Ap. Claudio, qui Ciliciam rexit ante Ciceronem, et ab eo praenomen accepiſſe; quod fieri ſolitum eſt; deinde, vt diſtinguerentur, maiorem, et minorem eſſe nominatos. Accedit ad hanc rationem altera, vt ego arbitror, aliquanto firmior, quod in hac epiſtola viuere patrem eorum Coelius oſtendit: infert enim, *quid? ſi nefarias patris confeſſiones audiſſes?* at eorum patrem naturalem C. Clodium iam deceſſiſſe, Pedianus videtur ſignificare, cum dicat, *qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii.* ex quo ſequitur, vt de patre adoptiuo ſit intelligendum. qui cum et ipſe Ap. Claudius

voce-

vocetur, quemnam putemus eſſe, praeter Appium illum, qui conſul cum L. Domitio fuit, et poſt conſulatum Ciliciam adminiſtrauit? Nec mirum videatur, eodem praenomine duos fratres eſſe vſos. nam hoc vſitatum in gente Claudia, ex hiſtoria cognouimus. Appius enim Claudius, cognomento Caudex, qui conſulatum geſſit anno V. C. CCCCLXXXIX. frater fuit Appii Claudii Caeci, teſte Gellio lib. 17. c. 21. video etiam apud Liuium lib. 33. c. 22. duos Labeones fratres eodem praenomine appellari.

Ex bonis patris] A patre ſuo datam Seruilio, eius accuſatori, vt praeuaricaretur.

Diceret] Aut hoc abundat, cum, *indicet*, dixerit: aut mendoſum videtur: cum *dicat*, ad verbum *indicet*, rectius accommodetur.

Depoſitum] Ab Appio patre, quod Seruilio daretur, ſi praeuaricatus eſſet; in quo ſpem locabat abſolutionis ſuae. Sigonii liber, *poſitum*.

H-S LXXXI] Prorſus hoc deprauatum ſuſpicor. nam neque ſatis magna conficitur pecunia ad emendam praeuaricationem: et perfectum potius numerum in veterum libris nominatum animadverti. ac poteſt ex ignoratione antiquarum notarum fluxiſſe mendum, et factum eſſe LXXXI. ex eo, quod fortaſſe fuit, CCCIↃↃↃ, quae ſeſtertiorum erunt centum millia, id eſt, pecuniae noſtratis tria millia ſcutatorum. quamquam ne haec quidem corrupto accuſatori merces pro rei magnitudine ſatis ampla mihi videtur.

Amentiam] Qui flagitium aperiat patris ſui, a quo reo indicet datam Seruilio pecuniam, vt praevaricaretur.

Actiones] In perſequenda accuſatione. quid enim ſtultius, quam in conſilium mittere eosdem illos iudices, qui lites aeſtimarant?

Nefarias] Nefas enim, pecunia ſalutem emere, accuſatore corrupto.

Mittit in conſilium] Poſt auditam cognitamque cauſſam, vt ſententias de Seruilio ferrent: cum eos reiicere deberet, vt ſuſpectos. Mittebat iudices in conſilium accuſator, vt hic, et pro Cluentio c. 30. *Cur eum, cum in conſilium iretur, Cluentius et Canutius abeſſe patiebantur? cur cum in conſilium mittebant, Staleum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant?* Et apud Valerium Max. lib. 6. c. 2. *Cn. Piſo, Manilii accuſator, interroganti Pompeio, cur ſe quoque non accuſaret; da, inquit, vades reipublicae, te, ſi poſtulatus fueris, ciuile bellum non excitaturum: iam de tuo prius, quam de Manilii capite in conſilium iudices mittam.* Praetoris quoque, mittentis in conſilium iudices, exemplum habemus in Aſconio. *Cato praetor*, inquit, *in conſilium de calumnia accuſatorum miſit.*

Qui lites ERN. *litis aeſtimarant*] Qui de repetundis iudicauerant. in cauſſis enim repetundarum lites aeſtimabantur: vt, quantum a reo damnato eſſet exigendum, cognoſceretur. Hinc licet intelligere, accuſatum Appium patrem a Seruilio de repetundis, eoque praeuaricante abſolutum. nec

dubito, quin repetundarum crimen ob Sardiniam auare adminiſtratam obiectum Appio ſit: nam eam praetor rexerat: quod apud Plutarchum in Caeſare legimus. Iudices autem, qui eum abſoluiſſent, numquam omnino accuſatum ab Appio minore Seruilium damnaſſent: ne, ſi praeuaricationem crederent, ſuum de Appii abſolutione iudicium damnare viderentur: quem abſolutum propter innocentiam videri volebant, non quod Seruilius praevaricator cauſſam prodidiſſet. Stulte igitur Appius minor eos iudices in conſilium miſit, vt ſententias de Seruilio ferrent. Hic ne quis miretur, quod, cum dixerit poſtulatum a Pilio Seruilium de repetundis, iudicium factum de praeuaricatione prius, quam de repetundis, demonſtret. nam praeuaricationis cauſſa tamquam appendix eſt rei iudicatae: itaque extra ordinem ſtatim agitur. Qui autem de repetundis, iidem de corruptis iudiciis iudicabant: et ad crimen corrupti iudicii praeuaricatio pertinuit. itaque mirum non eſt, qui iudices in Appii cauſſa repetundarum fuerant, eosdem in Seruilii praeuaricationis cauſſa ſediſſe. Pro Cluentio c. 32. *An vt praeuaricaretur? Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet.* Et c. 37. *Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? accepiſſe a Cluentio H-S* CCCC. *Cuius erat ordinis? ſenatorii. Qua lege in eo genere a ſenatore ratio repeti ſolet? de pecuniis repetundis.* Quod autem, *litis*, pro *lites*, ſcriptum ſit; antiquae conſuetudinis eſt. Priſcianus lib. 7. *lites*, et *litis: Cicero in frumentaria: Sedaſti etiam litis illorum.*

Aequo numero] Aequo ſententiarum numero reus abſoluebatur. habendam ſcilicet humanitatis rationem veteres illi legum latores cenſuerunt; vt, in re dubia, ad miſericordiam inclinatio fieret. teſtem habeo Ciceronem in orat. pro Cluentio c. 27. *in conſilium*, inquit, *erant ituri iudices triginta et duo: ſententiis decem et ſex abſolutio confici poterat.* Confirmat in Mario Plutarchus: Παρεκλήγως ἀπέφυγεν, ἴσων τῶν ψήφων γενομένων. Hoc Laterenſis ignorans, cum abſolutum Seruilium, ob ſententiarum paritatem, pronunciare deberet, non pronunciauit abſolutum, neque de ſententiarum numero mentionem fecit, ſed, cum tres ordines, ſenatus, equites, tribuni aerarii lege Aurelia iudicarent, ordinum iudicia expoſuit; quibus abſolutum Seruilium, haec infra verba demonſtrant, *pro abſoluto Seruilius haberi coeptus.* in quo geminus Laterenſis error agnoſcitur, primum, quod aequo ſententiarum numero abſolui reum ignorauit: deinde, quod in abſoluendo, aut condemnando habendam ordinum rationem arbitratus eſt; vt, quem ordines duo abſoluiſſent, aut damnaſſent, is abſolutus, aut damnatus putaretur: cum non intelligeret accidere poſſe, vt, a duobus ordinibus abſolutus reus, tamen damnaretur, ex vniuerſo ſententiarum numero, quarum maior pars vel ſalutem reo, vel poenam afferebat. exempli gratia, ſenatores reum abſoluunt, item equites, ſed vtrique paucis ſententiis: tribuni aerarii omnes, aut plerique condemnant. quis non videt abſolui reum, ſi ordinum potius, quam ſententiarum, ratio ducatur? contra tamen accidit: nam ſententiae numera-

numerabantur, ſeparatim quidem primo cuiusque ordinis, ſed vt mox ſumma fieret ex omnibus: quarum maiorem numerum vel abſolutio rei, vel calamitas conſequebatur. quod ne putetur a coniectura ductum, quae ſaepe, tamquam in lubrico poſita, ad falſa prolabitur: praeclarum contra ordines (vt ita loquar) pro ſententiis habemus exemplum in vtiliſſimo Pediani commentario in Mil. c. 35. in quo damnatus a duobus ordinibus M. Saufeius, ex numero tamen ſententiarum impunitatem aſſequitur. verba recitemus: *Defenderunt* (Saufeium) *M. Cicero, M. Coelius: obtinueruntque, vt vna ſententia abſolveretur. Condemnauerunt ſenatores decem, abſoluerunt octo. Condemnaverunt equites Romani nouem, abſoluerunt octo. ſed ex tribunis aerariis decem abſoluerunt, ſex condemnauerunt.* Alterum ſuccurrit exemplum lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6. nam de Sex. Clodio abſoluto ſignificans, *ei tres,* ait, *ſententiae taeterrimae in conſilio defuerunt.* Subiungit autem: *ſenatorum vrna copioſe abſoluit, equitum adaequavit, tribuni aerarii condemnarunt.* Ex quo patet, ſi ordines conſiderentur, dubium eſſe iudicii exitum; cum vnus abſoluat, alter condemnet, tertius aequo ſententiarum numero nihil decernat. numeratis autem ſenatorum ac tribunorum ſententiis, (nam equitum pares fuere) vicit tribus ſententiis ea pars, quae abſoluebat: qui ſenatores fuere: dixit enim, *ſenatorum vrna copioſe abſoluit.* Quid? ipſe Coelius non idem oſtendit verbis ex legis capite vno et centeſimo recitatis? *Quod eorum iudicum maior pars iudicarit, id ius ratumque eſto.*

Vt ſolent] Vt ſolent praetores, poſtea quam, quid iudices ſenſerint, pronunciarunt.

Non redigam] Antiqui moris ignoratione ſententia nobis obſcuratur. abſolutionem quidem ſignificari, e ſequentibus verbis intelligo.

Pro abſoluto] Cum eum ab ordinibus abſolutum praetor pronunciaſſet.

Legis] De iudiciis.

In tabulas] In quas reorum omnium abſolutiones, damnationesque referebantur.

Abſolutum non retulit] Primum ex ordinum iudiciis Laterenſis abſoluendum Seruilium putauerat: mox inſcitiam ſuam deprehendit, lecto legis capite vno et centeſimo, in quo, numerandas iudicum ſententias, plane cognoſcebatur, omiſſa ordinum mentione. ſed hic etiam lapſus eſt, opinatus ideo non abſolutum Seruilium, quia iudicum pars maior pro eo non iudicaſſet: cum par ſententiarum numerus ad abſoluendum ſufficeret.

Ordinum iudicia perſcripſit] Haerebat Laterenſis. pronunciauerat iam, ab ordinibus abſolutum Seruilium: ex quo referre in tabulas abſolutum oportuit. rurſus, cum eum a maiore iudicum parte non eſſe abſolutum videret, putavit ſe contra legem facere, ſi abſolutum ſcriberet: itaque, ne vel contra ſuam pronunciationem, vel contra legem committeret, (cum ex pronunciatione abſoluendus, ex lege damnandus ei videretur) neque abſolutum, neque damnatum in tabulas retulit; ſcripſit, quid ſinguli ordines iudicaſſent.

Poſtu-

Poſtulante] De repetundis. nam eodem crimine poſtulare non licebat.

Cum L. Lollio tranſegit] Vel amicus Laterenſis fuit Lollius, cum quo de abſoluendo Seruilio conſilium cepit, vel ipſius Seruilii patronus.

Relaturum] In tabulas abſolutum.

De repetundis ſaucius] Saucius et laeſus iudicio praeuaricationis, (ſiquidem neque abſolutus, neque damnatus eſt) de repetundis accuſandus Pilio tradetur.

Nam de diuinatione] Cauſſam exponit, cur, cum ab Appio et Pilio poſtulatum Seruilium dixiſſet, vnum poſtea Pilium nominarit. Quod ad diuinationem, inquit, attinet, Appius contendere cum Pilio non eſt auſus, vter accuſare Seruilium deberet. *Diuinatio* dicebatur oratio, in qua de accuſatore deligendo diſputabatur; vel quod non de facto, ſed de futuro coniectura quaereretur; vel quod iniurati iudices in ea cauſſa ſederent, et, quod vellent, praeſentire de vtroque poſſent; vel quod res ageretur ſine teſtibus, et ſine tabulis, et, hís remotis, argumenta ſola ſequerentur iudices, et quáſi diuinarent. ſic enim putauit Aſconius, cum Ciceronis Diuinationem in Verrem explanaret, in argumento. videndus et Gellius lib. 2. c. 4.

Cum calumniam iuraſſet] *Iurare calumniam*, eſt, iureiurando profiteri ſe accuſatorem, in cauſſa tamen haudquaquam iuſta. Liuius lib. 33. c. 47. *Romanos in Hannibalem, et ipſos cauſſam odii quaerentes, inſtigabant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex populi Romani dignitate eſſe ducebat, ſubſcribere odiis accuſationibusque Hannibalis, et factionibus Carthaginienſium inſerere publicam auctoritatem; nec ſatis habere, bello viciſſe Hannibalem, niſi velut accuſatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent: tandem peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterentur, qui apud ſenatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege conſilia belli faciendi inire.* Pedianus in commentario Cornelianae: *Huc illud pertinet, cum iuraſſe dixit, ſemel priuatim, et iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam iurauit.* Supra quoque in hac ipſa epiſtola, *calumniam maximo plauſu tuliſſe*, pro, ad accuſandum deſcendiſſe.

Seruiliis] Propinquis M. Seruilii.

De vi reus a quodam emiſſario ſuo, Titio, factus eſt ERN. *Emiſſario eſt factus*] In antiquo libro Mediceae bibliothecae, et in duobus praeterea, Petri Bembi, et Vbaldini Bandinelli, legitur, *emiſſa ruſtetio factus.* fortaſſe corrigendum, *emiſſario, S. Tettio factus:* vt exiſtimat amiciſſimus meus. Tettios autem et libertos, et amicos Claudiorum fuiſſe, in qua gente erat Appius, oſtendit Aſconius, vbi in orat. pro Milone c. 14. illum locum explanat: *haec inſidiata Pompeio eſt.* quamquam ibi tantum de Damione Clodii liberto loquitur. ſed Damionem Tettiae gentis fuiſſe oſtenditur lib. 4. ad Attic. epiſt. 3. itaque hic Coelius, de Appio loquens, accuſatus, inquit, eſt a quodam ſuo emiſſario Sex. Tettio. nam cum, *Sextus*, antiqui ſignifica-

gnificare volebant, vel *Sex.* ſcribebant, vel *S.* ita patebit et vera lectio et ſententia. quo quidem eo magis inclino, quod etiam in libro peruetere Caroli Sigonii ſcriptum video, *omiſſa ruſtetio:* vt in hac varietate augeatur mendi ſuſpicio, et ad veritatem indagandam quaſi latior via patefiat.

Recte hoc par habet] Praeclare componuntur hi duo: cum emiſſarius eum ipſum reum faciat, a quo in alios emitti ſolitus erat. *Gladiatorum par*, dixit Cicero de optimo genere oratorum c. 6. quam vocavit *compoſitionem* lib. 2. epiſt. 8.

Eum] Caeſarem.

Poſt Kal. Mart.] Pugnare videtur hic Coelii locus cum Ciceronis loco lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. in quo, Pompeium M. Marcello conſuli, finienti prouincias Gallias Kal. Mart. reſtitiſſe, diſerte ſcriptum eſt. Nec tamen aut Coelium, aut Ciceronem mentiri, credibile eſt. de Pompeii potius leuitate et inconſtantia cogimur ſuſpicari, qui, cum reſtitiſſet Marcello conſuli, contra Caeſarem agenti, poſtea cum eodem Marcello conſenſerit de ſucceſſore Caeſari mittendo. epiſtola quidem huius libri decima, hoc ſenſiſſe oſtenditur, ne ſenatus conſultum vilum fieret: quod erat, ne Caeſari ſuccederetur, contra Marcelli conſulis relationem.

Auctoritatesque perſcriptae] Auctoritates dicebantur ſenatus conſulti, nomina ſenatorum, qui ſcribendo affuiſſent: quod auctoritatem et quaſi pondus adderent ſenatus conſulto. *Praeſcriptae* autem, non *perſcriptae* mihi placere oſtendi iam lib. 5. epiſt. 2. in eo loco, *illud ſenatus conſultum ea praeſcriptione eſt.*

Auctoritas] Sic liber Sigonii, et alii: mihi potius arrideret, *auctoritates:* cum et Coelius proxime dixerit, *auctoritatesque praeſcriptae;* et Cicero lib. 3. de Orat. c. 2. *Eundem* (*id quod in auctoritatibus praeſcriptis exſtat*) *ſcribendo affuiſſe.*

In aede Apollinis] Senatus habebatur vel in ſacris aedibus, vel in templis non ſanctis, vt in curia Hoſtilia. templorum enim alia ſancta, alia non ſancta, vt ait Varro lib. 6. de L. L.

Scribendo affuerunt] Imminutum eſt, et ſubaudiendum, *ſenatus conſulto.* ſic enim tunc loquebantur. exempla vide lib. 15. epiſt. 6. lib. 7. ad Attic. epiſt. 1. lib. 3. de Orat. c. 2. Integrum autem poſuit lib. 12. epiſt. 29. *alicui ſenatus conſulto, quod contra dignitatem tuam fieret, ſcribendo Lamiam affuiſſe. Ponor ad ſcribendum*, pro, *ponor affuiſſe ſcribendo*, dixit lib. 9. epiſt. 15. Lampridius in Heliogabalo c. 4. *Vbi primum diem ſenatus habuit, matrem ſuam in ſenatum rogari iuſſit. Quae cum veniſſet vocata ad conſulum ſubſellia, ſcribendo affuit, id eſt, ſenatus conſulti conficiendi teſtis.*

L. Domitius, Cn. F.] Scitu dignum eſt, quod in Nerone c. 1. ſcripſit Suetonius. *Perſeuerarunt*, inquit, *omnes in eodem cognomine. Ac ne praenomina quidem vlla, praeterquam Cnei, et Lucii, vſurparunt, eaque ipſa inſigni varietate, modo continuantes vnumquodque per trinas perſonas, modo alternantes per ſingulas. Nam primum, ſecundumque, ac tertium Aheno-*

Ahenobarborum, Lucios: rurſus ſequentes tres ex ordine, Cneos accepimus: reliquos non niſi viciſſim, tum Lucios, tum Cneos. Hic autem, qui ſcribendo affuit, conſul fuerat cum Appio Claudio, Caeſaris inimiciſſimus, quem praetor abeuntem conſulatu, quem aduerſus auſpicia legesque geſſiſſe exiſtimabatur, ad disquiſitionem ſenatus vocauit: mox conſul imperatorem ab exercitibus Gallicis retrahere tentauit: ſucceſſorque ei per factionem nominatus, principio ciuilis belli ad Corſinium captus eſt. vnde dimiſſus, Maſſilienſes, obſidione laborantes, cum aduentu ſuo confirmaſſet, repente deſtituit: acieque demum Pharſalica occubuit: vir neque ſatis conſtans, et ingenio truci, quippe qui, conſultante Cn. Pompeio de mediis, ac neutram partem ſequentibus, ſolus cenſuit hoſtium numero habendos. De hoc, vt oratore, Cicero ſic in Bruto c.77. *L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed latine tamen, et multa cum libertate dicebat.* Cneus autem pater eius, hic nominatus, is eſt, qui *in tribunatu pontificibus offenſior, quod alium, quam ſe, in patris ſui locum cooptaſſent, ius ſacerdotum ſubrogandorum a collegiis ad populum transtulit: at in conſulatu Allobrogibus, Aruernisque ſuperatis, elephanto per prouinciam vectus eſt: turba militum, quaſi inter ſollemnia triumphi, proſequente. In hunc dixit Licinius Craſſus orator: non eſſe mirandum, quod aeneam barbam haberet, cui os ferreum, cor plumbeum eſſet.* Haec Suetonius c. 2. Addit Pedianus in orat. pro Scauro, ab eo tribuno plebis, quod in augurum collegium a M. Scauro, principe ciuitatis, cooptatus non eſſet, diem ei dictam ad populum, et multam irrogatam, quod eius opera ſacra multa populi Romani diminuta eſſe diceret. Notatur vt perfidus a Valerio Max. lib. 9. c. 6. quod Bituitum, regem Auernorum, per colloquii ſimulationem arceſſitum, hoſpitioque exceptum, vinxiſſet, ac Romam naue deportandum curaſſet. quod an vere ſcriptum ſit a Valerio, poteſt ambigi: cum Liuius lib. 61. Q. Fabium, Domitii ſucceſſorem, aduerſus Bituitum feliciter pugnaſſe tradiderit. Idemque Oroſius lib. 5. c. 14 ſcriptum reliquit.

Ahenobarbus] Vt diſtinguatur a Caluinis. nam, vt idem Suetonius c. 1. *ex gente Domitia duae familiae claruerunt, Caluinorum, et Ahenobarborum. Ahenobarbi auctorem originis, itemque cognominis habent L. Domitium; cui rure quondam reuertenti iuuenes gemini, auguſtiore forma, ex occurſu imperaſſe traduntur, nunciaret ſenatui ac populo victoriam, de qua incertum adhuc erat; atque in fidem maieſtatis, adeo permulſiſſe malas, vt e nigro rutilum, aerique aſſimilem capillum redderent. Quod inſigne manſit et in poſteris eius, ac magna pars rutila barba fuerunt.* Confirmatur idem a Plutarcho, in Paulli vita, de huius origine cognominis. Quod autem, *Ahenobarbus*, non, *Aenobarbus*, maluerim ſcribere, ſi quis lapides Capitolinos inſpexerit, non mirabitur. Deductum videtur non ab, *aeneus, aenea, aeneum*, ſed ab, *aheneus, ahenea, aheneum*, quod Gellius lib. 2. c. 3. adſpiratione inter duas vocales interiecta, ſcribere veteres conſueuiſſe demonſtrat.

Q. Caeci-

Q. Caecilius] Hic eſt Scipio ille, Magni Pompeii ſocer, eiusdemque in tertio conſulatu collega, qui afflictas Pharſalico proelio partes Pompeianas, in Africa rurſus ope Iubae regis excitauit, victusque a Caeſare, ne victoris in poteſtatem veniret, ipſe ſibi mortem conſciuit. Tranſiit autem a Corneliis in Caecilios, aſſumpto patris adoptiui cognomine Pio, quod eum Q. Metellus Pius, Numidici filius, Pontifex Max. adoptauerat. id quod in Dionis hiſtoria legimus lib. 40. Hunc Cicero *Naſicam* vocat lib. 2. ad Attic. epiſt. 1. quod eius patris maiorumque cognomen fuerat. Dio eodem libro. Idem tamen vetere praenomine, quod a naturali patre acceperat, *Publius* appellatur interdum, vt a Cicerone in orat. pro domo c. 47. et in epitome Liuiana lib. 114. et apud Eutropium lib. 6. c. 23 Pater autem eius, vt eodem loco Dio ſcripſit, fuerat Scipio Naſica, auus item Naſica, quem nominat Cicero in Bruto c. 34.

L. Villius] Antiqua familia, primis fere temporibus a Liuio nominata. *Annales* dicti, ab eo qui legem tulit, quo anno magiſtratus capere liceret. Villium Annalem Cicero etiam memorat in oratione pro Fundanio, apud Priſcianum lib. 7. Antea in omnibus impreſſis, *Iulius:* primi nos repoſuimus, *Villius*.

Pom.] Tribus Pomptina fuit. nam ex XXXV. tribubus, aliquam, vt inquit Fe[illegible]anus, neceſſe erat, cuiuscumque eſſet ordinis, ciuis Romanus obtineret. is autem oſtendebatur a praenomine ſuo, a nomine, (nomine autem familia ſignificatur) a patris praenomine, a tribu, a cognomine, vt Phil. 9. c. 7. *Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia, Rufus*. Lemonia enim tribus eſt ablatiui caſus: vt ſit, *ex Lemonia*, vt inquit Aſconius. in lapidibus autem antiquis fere ſemper, in libris aliquando prioribus tantummodo litteris ſignificari tribus animaduertas, vt in hoc ſenatus conſulto. vbi enim legitur *Pom.* ſciendum eſt *Pomptinum* intelligi: vbi *Pop. Popiliam:* vbi *Pup. Pupiniam:* vbi *An. Anienſem:* quod cum antea non eſſet exploratum, alii pro *An. Capito*, duabus vocibus coniunctis legebant *Ancapito:* Bernardinus autem Rutilius in ſuis annotationibus credidit, antiquas notas fuiſſe, quae ſignificarent, *Ateii nepos*. in quo quam deceptus ſit, non attinet dicere. ſi enim ab auo oſtendendus aliquis erat, non ab eius nomine, ſed a praenomine oſtendebatur. ſed incidit in errorem, quia tribum Anienſem non agnouit, quae duabus modo litteris, vt iam dixi, ſcripta fuerat. quae me ratio mouit, vt vbi, *Puphirrus*, vno tantum verbo antea legebatur, duobus in noſtro libro ſcriberem, *Pup. Hirrus*, id eſt, Pupinia Hirrus. tribus enim ante cognomen ponebatur, vt et hic, et alibi licet videre. Quoniam autem hanc tribuum cognitionem non ita facilem eſſe perſpicimus, (nam et Volaterranus, et Alexander, qui dies Geniales ſcripſit, et alii, quos non neceſſe eſt commemorare, parum videntur in ſuis libris earum numerum et nomina tenuiſſe) ſtudioſis non fore prorſus inutile, aut iniucundum arbitramur, ſi, quae in hanc rationem diſperſa in veterum monumentis leguntur, coacta huc afferamus. quae cum olim ſcripſerim adole-

adoleſcens, cum haec noua videbantur; nunc eadem, correctione quadam, breuiſſime colligam.

Fuerunt igitur Romanae tribus omnino XXXV. quarum nomina infra ſcripſimus, et ſcriptores aliquot, qui de iis locuti ſunt, appoſuimus, vt inde facilior earum ac certior vnicuique cognitio ſit.

AEM. vel AEMI. Aemilia. Cicero lib. 2. ad Attic. epiſt. 14. Liuius lib. 38. c. 36. antiquae vrb. inſcr. 75.

ANI. Anienſis. Cicero pro Plancio c. 22. Liuius lib. 10. c. 9. antiquae vrb. inſcr. 160, 175. et in libro Petri Appiani de inſcriptionibus antiquis totius orbis, 93.

ARN. vel ARNIEN. Arnienſis. Cicero in Agraria 2. in Rullum c. 29. Liuius lib. 6. c. 5. et lib 29. c. 37. vbi corrupte legi putamus *Narnienſis.* nam lapis antiquus, quem Vulſiniis in templi parietibus vidimus, expreſſam Arnienſis mentionem continet.

CLA. Claudia. Liuius lib. 2. c. 16. Virgilius lib. 7. Aen. v. 708. Dionyſius Halic. lib. 5. antiquae vrb. inſcr. 75, 84, 114. liber Appiani 479.

CLV. vel CLVST. Cluſtumina. Cicero pro Plancio c. 16. pro Balbo c. 25. antiquae vrb. inſcr.

COL. Collina. Varro lib. 4. de L. L. Plinius lib. 18. c. 3. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 27, 99, 120. liber Appiani 110.

COR. Cornelia. Liuius lib. 38. c. 36. antiquae vrb. inſcr. 29.

ESQ. vel EXQ. Eſquilina. Varro lib. 4. de L. L. Plinius lib. 18. c. 3. Feſtus, antiquae vrb. inſcr. 175. Eſt praeterea in aedibus viri optimi, valdeque eruditi, Gentilis Delphinii Romani, fragmentum antiqui lapidis cum hac tribu.

FAB. Fabia. Horatius lib. 1. epiſt. 6. v. 52. Suetonius in Auguſto c. 40. antiquae vrb. inſcr. 61, 73, 74, 76. et Petri Appiani lib. 62, 66, 335, 343, 500.

FAL. Falerina. Liuius lib. 9. c. 20. in libro Appiani 105, 120. et Neapoli antiquus lapis eſt ita inſcriptus:

C. PISTORIO. C. F. FAL. FIRMO. AEDIL. IIVIR. CVRATORI. OPER. PVBLICOR.

item Ioſephus ἐν τῷ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας λόγ. ιγ', κεφ. ιζ'.

GAL. Galeria. Liuius lib. 27. c. 6. Plinius lib. 7. c. 49. (etſi pro *Galeria* legitur *Galerius:* ſed corrigendus locus eſt ex antiquo libro auunculi mei Franciſci Aſulani) et antiquae vrb. inſcr. 89, 142, 159. liber Appiani 14, 15, 16, 19, 21, 22.

HOR. vel HORAT. Horatia. Scriptum in libris de hac tribu nihil eſt: in lapidibus tamen ſaepe nominatur. Deductam ſatis conſtat a vetere familia patricia, vt alias non paucas.

LEM. Lemonia. Cicero pro Plancio c. 16. Phil. 9. c. 7. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 91, 151.

MAEC.

MAEC. Maecia. hanc in antiquis lapidibus duobus inuenimus:

C. OCTAVIO. C. F. MAEC. VERO.

C. HERBACIO. MAEC. ROMANO.

in libris quinquies nominatam obſeruauimus, a Tullio lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. a Liuio lib. 8. c. 17. et lib. 29. c. 37. a Valerio Max. lib. 2. c. 4. a Feſto.

MEN. Mentina. Cicero lib. 13. epiſt. 9. Ioſephus ἐν τῷ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας λόγ. ιγ. κεφ. ιζ. cum quibus lapides tres conſentiunt:

C. VALERIO. C. F. MEN. DOLVTIO. MARCIANO.

A. MVNIO. A. F. MEN. EVARISTO.

C. CATIO. C. F. MEN. BALBO. C. CATIVS. C. F. MEN. GALLVS.

Puto tamen hanc tribum fuiſſe *Meneniam* potius, quam *Mentinam*, et corruptum eſſe Ioſephi locum. deducetur enim ab antiqua familia patricia, vt aliae octo, Aemilia, Claudia, Cornelia, Fabia, Horatia, Papiria, Sergia, Veturia. nam Publilia nomen accepit a plebeia gente.

OVF. Oufentina. Liuius lib. 9. c. 20. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 86, 133. in libro Appiani 27, 28, 30, 51, 63, 71, 79, 84, 85, 86. et in lib. Veronenſium antiquitatum ſic:

Q. EVFEMVS. Q. F. OVF. LVCVLLIVS.

PAL. vel PALAT. Palatina. Cicero lib. 2. in Ver. c. 43. Pedianus. Varro lib. 4. de L. L. Plinius lib. 18. c. 3. Liuius lib. 20. Feſtus. antiquae vrb inſcr. 29, 34, 39, 62, 116, 155 176. liber Appiani 17, 22, 34, 64.

PAP. vel PAPIR. Papiria Liuius lib 8. c. 37. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 72, 135.

POB. Poblilia, quae dein e *Publilia* ſcripta eſt. ſicuti ex Poblius *Publius* factus eſt. reperitur in lapidibus et PVB. et PVBL. et PVBLIL. et POB. Liuius lib. 7. c. 15. antiquae vrb. inſcr. 10. liber Appiani 252. et in libro Veronenſium antiquitatum ſaepe. Exempla *Publiliae*, per *u* ſcriptae, quinque habemus, duo in antiquae vrb. inſcr. 66, 81. tria in Appiani lib. 65, 105, 322. Puto hanc eſſe, quam Feſtus *Popiliam* nominat: de qua Valerius Max. lib. 9. c. 10. liber Appiani 297.

POL. Pollia. Liuius lib. 29. c. 37. Valerius Max. lib. 2. c. 4. et lib. 9. c. 10. antiquae vrb. inſcr. 110, 113, 147. liber Appiani 18.

POM. vel POMP. Pomptina. Cicero lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. Liuius lib. 7. c. 15. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 114, 177. liber Appiani 141, 484.

PVP. Pupinia. Cicero lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 3. Liuius lib. 26. c. 9. Feſtus. duo antiquorum lapidum exempla exſtant; alterum Capuae, D. VIBIDI. D. F. PVP. NIGRI; alterum Patauii, CLAVSIO. C. F PVP.

QVI. vel QVIR. Quirina. Cicero pro Quintio c. 6. Aſconius in

in Cornel. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 15, 24, 44, 115. liber Appiani 14, 17, 18, 19, 103.

ROM. Romilia. Cicero Act. 1. in Ver. c. 2. idemque in Agraria 2. c. 29. Aſconius. Varro lib. 4. de L. L. Feſtus. Seruius in lib. 3. Aen. antiquae vrb. inſcr. 105. in libro Veronenſium antiquitatum 51.

L. GALLIO. L. F. ROM.

Eſt etiam Ferrariae ſemifractus lapis, in imis ſummi Templi parietibus inſtratus, in quo ita ſcriptum vidimus,

— ITIO, T. F ROM.

SAB. Sabatina. Liuius lib. 6. c. 5. Feſtus. lapis antiquus Romae in aedibus eximii Cardinalis Carpenſis,

CN. CORNELIO. CN. F. SAB. MVSAEO. MANCIPI. VIAE. APPIAE.

SCA. vel SCAP. vel SCAPT. Scaptia. Liuius lib. 8. c. 17. Suetonius in Augusto c. 40. Feſtus. Lapidis antiqui exemplum Romae exſtat in regione Pantheonis:

C. AVFELIVS. C. F. SCA. SEVERVS.

et idem aliud,

C. GRANTANIVS. SCAPTIA. MACER.

SER. vel SERG. Sergia. Aſconius in Cornel. antiquae vrb. inſcr. 61, 63, 81, 165. eſt etiam in eodem lib. 63 quattuor litteris SERG.

STEL. Stellatina. Liuius lib. 6. c. 5. antiquae vrb. inſcr. 110. et duabus litteris ST. 259.

SVB. Suburana. Varro lib. 4. de L. L. Cicero etiam in Agraria 2. c. 29. quo in loco videtur corrupte legi, *ab Ocriculana:* cum in quinque antiquis libris legatur, *ab vſura nam.* vnde mihi orta coniectura eſt, legi poſſe, *a Suburana*, mutatione fere nulla. Plinius lib. 18. c. 3. Feſtus. antiquae vrb. inſcr. 117. et alibi.

TER. Terentina. Cicero pro Plancio c. 16. 17. Liuius lib. 10. c. 9. antiquae vrb. inſcr. 140, 199. liber Appiani 105, 336.

TRO. vel TROMEN. Tromentina. Feſtus. Liuius etiam lib. 6. c. 5. ſcripſit, *Tromentina*, vt opinor, non, vt impreſſum eſt, *Promentina.* antiquae vrb. inſcr. 207. liber Appiani 16, 177. et in lapide, qui Caietae eſt,

L. ATILIO. L. P. TROMEN.

VEIEN. Veientina. Cicero pro Plancio c. 16.

VEL. Velina. Cicero lib. 4. ad Attic. epiſt. 15. et in Bruto c. 48 Horatius lib. 1. epiſt. 6. v. 52. Perſius Sat. 5. v. 73. antiquae vrb. inſcr. 162. liber Appiani 19.

VET. Veturia, hoc lapide notata,

C. CASSIVS. C. F. VET.

et hoc,

SEX. APVSIVS. SEX. F. VET.

et hoc,

SEX. CALPVRNIVS. SEX. F. VETVRIA.

VOL. vel VOLT. vel VOLTIN. Voltinia. Cicero pro Plancio c. 16. 17. antiquae vrb. inſcr. 155. et in antiquo lapide, qui eſt Venetiis in turri S Vitalis,

CN. NVMERIVS. CN. F. VOL. FRONTO.

eſt et quattuor litteris VOLT. in Appiani lib. 484. alibi VOLTIN.

VOLTIN. et integrum VOLTINIA.

Ex hoc numero quattuor tantum vrbanae fuerunt, Palatina, Eſquilina, Collina, Suburana, in quas, vt inquit Plinius lib. 18. c. 3. transferri ignominiae eſſet, dictae a partibus vrbis, in queis habitabant. reliquae omnes ruſticae, laudatiſſimae, eorum, qui rura haberent: quae propria ingenuorum erant; cum vrbanae libertinorum eſſent: vt in Aſconio, et in epitome Liuiana lib. 20. Aſconium autem, vbi illud in Verrem explanat, *V. et XXX. tribus*, lib. 1. c. 5. cur de nominibus Sabinarum plures tribus eſſe factas dixerit, mirari non ſatis poſſum; cum a Sabinis non tribus, ſed curiae nomina acceperint, vt inquit Liuius lib. 1. c. 13. et Sex. Pompeius.

C. Lucceius] *C. Lucius* antea legebatur in omnibus vulgatis libris: quod etiam in antiquis video ſcriptum eſſe. verum non indiligenter a nobis obſeruata Romanorum nominum ratio mendum olim patefecit. non enim duo praenomina, *Caius*, et *Lucius*, ſimul eſſe poſſunt: et omnino familiae nomen poſteriore loco requiritur: nec video, quid commodius pro *Lucius*, reponi poſſit, quam *Lucceius*. quod cum mihi placuiſſet multis abhinc annis; poſtea, cum ab aliis probatam eſſe coniecturam noſtram intellexerim, confirmor aliquanto magis in vetere ſententia.

Hirrus] Et cognomen *Hirrus*, et praenomen *Caius*, indicant eum eſſe, quem ſuum in aedilitate competitorem nominauit Coelius epiſt. 2. Et, vt aliud ex alio, ſuſpicor, quem legimus *Vlcillem Hirrum* apud Caeſarem lib. 1. de bell. ciu. c. 15. mutandum eſſe in *Lucceium Hirrum*. Hic in ſequentibus ſenatus conſulti partibus, quibus interceſſum eſt, non affuit ſcribendo, fortaſſe quod aliter ſentiret, aut ne Caeſarem offenderet; in quem fieri praeiudicium videret: ideoque etiam interceſſum eſt.

Curio] Tribunus plebis deſignatus: quo tempore fauere Pompeio contra Caeſarem videbatur: idque tum hiſtoriae narrant, tum etiam argumento eſt, quod affuit ſcribendo ſenatus conſulto, pro optimatibus, id eſt pro Pompeio contra Caeſarem facto. adeſſe enim ſcribendo ſoliti ſunt, qui ſenatus conſultum fieri vellent. quod oſtendit lib. 15. epiſt. 6.

Capito] Cognomen eſt et gentis Ateiae, vt hic, et lib. 13. epiſt. 29. cognoſcitur; et Fonteiae, teſtimonio Plutarchi et Horatii: quorum ille in Antonii vita Fonteium Capitonem, hic eundem lib. 1. Serm. Sat. 5. v. 32. nominat.

M. Marcellus conſul] Nam Sulpicius collega aequior in Caeſarem fuit, nec ei ante abſolutum decem annorum ſpatium, Vatinia primum, deinde Trebonia lege datum, ſuccedendum putauit, ne cauſſa belli ciuilis oriretur. itaque, cum ad eum ſcriberet Cicero lib 4. epiſt. 1. *cognoram*, inquit, *iam abſens, te haec mala multo ante prouidentem, defenſorem pacis, et in conſulatu tuo, et poſt conſulatum fuiſſe.* Et epiſt. 2. eiusdem libri: *Omnia vtriusque conſilia ad concordiam ſpectauerunt.* Et epiſt. 3. *Abſens cognoſcebam, quae eſſet tua in hoc peſtifero bello cauendo et praedicendo ſententia, et ipſe affui primis tem-*

poribus tui conſulatus, cum accuratiſſime monuiſti ſenatum, collectis omnibus bellis ciuilibus, vt et illa timerent, quae meminiſſent, et ſcirent, cum ſuperiores, nullo tali exemplo antea in republica cognito, tam crudeles fuiſſent, quicumque poſtea rempublicam oppreſſiſſet armis, multo intolerabiliorem futurum. —— Quare meminiſſe debes, eos, qui auctoritatem et conſilium tuum non ſunt ſecuti, ſua ſtultitia occidiſſe; cum tua prudentia ſalui eſſe potuiſſent. Legimus etiam in Suetonio c. 29. M. Marcello conſuli Caeſarem reſtitiſſe, partim per Ser. Sulpicium alterum conſulem, partim per interceſſores tribunos plebis.

V. F.] Vſitatus loquendi modus in oſtendenda relatione. nam, V. F. quod eſt, *verba fecit*, idem valet, quod *retulit*, apud Frontinum de Aquaeduct.

De prouinciis conſularibus] Vt ſuccederetur iis, qui conſulares prouincias obtinebant: quod generale videbatur: ſed prouincia Caeſaris vtraque Gallia maxime petebatur. duas autem quotannis prouincias iis decerni, qui conſules fuiſſent, lex Sempronia iubebat: qua de re fit mentio in orat. pro domo c. 9. et de prouinciis c. 7. et lib. I. epiſt. 7. Retulit igitur primum conſul Marcellus de conſularibus prouinciis, mox de omnibus vniuerſe. prior relatio valuit, quia nemo interceſſit: ex quo factum eſt ſenatus conſultum: de vno dixit Coelius, *ſenatus conſultum, quod tibi miſi, factum eſt.* poſterior autem relatio, tres partes complexa, quas paullo poſt oſtendemus, infirma fuit: quia ſingulis partibus tribuni plebis interceſſerunt. ideo factum de iis ſenatus conſultum non eſt, (non enim hoc nomen ad ea ſenatus decreta pertinet, quibus interdicitur) ſed ſenatus tantum auctoritas remanſit: quae quid a ſenatus conſulto differat, demonſtratum eſt lib. I. epiſt. 2.

D. E. R. I. C.] *De ea re ita cenſuerunt.* Sic enim Probus interpretatur. eaedem litterae in ſenatus conſultis a Frontino recitatis in libello de Aquaeduct. leguntur, et apud hunc noſtrum Phil 8. c. 4. *Quod L. Opimius conſul verba fecit de republica, de ea re ita cenſuerunt.*

L. Paullus] Hic initio conſulatus acerrime Caeſaris cauſſam oppugnauit: vt legitur epiſt. 11. poſtea ſilentium Caeſari vendidit, acceptis MD. talentis. Plutarchus in Caeſare. nota etiam ex aliis hiſtoria. Ad hunc epiſtolas Ciceronis habemus lib. 15.

C. Marcellus] Patruelem fuiſſe M. Marcelli conſulis, ait Suetonius in Iulio c. 29. Dio, patruelis fuerit, an frater, ambigit. ad hunc etiam ſcripſit Cicero lib. 15. eſt autem is, qui Octauiam, Octauii, poſtea feliciſſimi Romanorum imperatoris, ſororem in matrimonio habuit, ex qua Marcellum ſuſcepit, eum, quem primo adoleſcentiae flore exſtinctum, Virgilius celeberrimo carmine deplorauit.

Iniſſent] Inibant Kalendis Ian. quod inſtitutum eſt anno vrbis DXCVII. cum iniſſent antea Kalendis Mart.

A. d. X. Kal. Mart. ERN. *A. d. ex X. Kal. Mart.*] Sic eſt in tribus meis antiquis libris, et in vno Sigonii, et in Mediceo. ſuſpicor

tor tamen locum non carere mendo, et legendum forταſſe, *a. d. ex Kal. Mart.* vel potius, *ex a. d. Kal. Mart.* quod valet, *ex ante diem Kal. Mart* nam veteres conſueuiſſe dicere, *ex ante diem*, non, *ante diem ex*, animaduerti. exempla ſubiungam. lib. 3. ad Attic. epiſt. 17. *De Quinto fratre nuncii nobis triſtes, nec varii venerant ex ante diem Non. Iun. vsque ad prid. Kal. Sept.* Varro lib. I. de re ruſt. *Ex ante diem VII. Idus Febr. ex ante diem VII. Idus Maii, ex ante diem III. Idus Sext. ex ante diem III. Idus Nou.* Liuius lib. 45. c. 2. *Supplicatio pro concione populi indicta eſt ex ante diem V. Idus Oct. cum eo die in quinque dies.* Accedit Colotiani lapidis teſtimonium.

M. AEMILIVS. M. ANTONIVS. IMP. CAESAR. III. VIR. R. P. C.
EX. A. D. V. K. DEC. AD. PR. K. IAN. SEX.

Vt alias omittam veteres inſcriptiones, quas in vnum collegit Aldus filius. Quod autem, *ex a. d. Kal. Mart.* malo legere, quam, *ex a. d. X. Kal. Mart.* infirmis in eo rationibus moueri non arbitror. Kalendas enim Martias omnino deſignari, non X. Kal. Mart. ex eo, quod proxime ſupra dictum eſt, intelligitur: *Perſpecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, vt eum decedere poſt Kal. Mart. placeret.* Maxime autem confirmat opinionem noſtram id, quod ſequitur paucis interiectis verbis: *Neue quid prius ex Kal. Mart. neue quid coniunctim de ea re referretur a conſulibus.* Idem dies, eadem res, lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. oſtenditur: *M. Marcello conſuli finienti prouinciis Galliis Kal. Mart. reſtitit* quod attinet ad modum loquendi, *ante diem*, valet *ad:* non enim hoc loquendi genere mutatur is dies, qui deinde nominatur. itaque quod eſt lib. 12. epiſt. 22. *ad XIII. Kal. Ian. ſenatus frequens mihi eſt aſſenſus:* in Phil. 14. c. 7. eſt, *memoria tenent, me ante diem XIII. Kal. Ian. principem reuocandae libertatis fuiſſe.* Et lib. 16. epiſt. 9. qui dies ſequitur Nonas Nou. appellatur *ante diem VIII. Idus Nou.* quem VIII. Idus eſſe conſtat. Gellius quoque lib. 15. c. 28. Ciceronem dixit eſſe natum *ante diem III. Non. Ian.* is vero dies *III. Non. Ian.* vocatur lib. 7. ad Attic. epiſt. 5. Saepe autem imperiti librarii, cum *a. d.* non intelligerent, ſcripſerunt *ad.* quod mendum irrepſit in libros, in lapides non potuit; nec multorum vtemur teſtimonio: vnum vidimus apud familiarem noſtrum, virum optimum et eruditiſſimum, Fuluium Vrſinum, ita inſcriptum:

CN. CINNA. MAGNO
L. VALERIO. VOLESO COS.
A. D. XIII. K. APRILIS
AD MONVMENTVM. SOCIORVM
IN. CONVENTV. HABENDO. CVRATORE
C. PETRONIO. C. F. FAL. VARIA. ACTVM. EST
ET. ITA. DECREVERVNT. LOCVM. L. SEMPRONI
D. L. HILARI. ET. OLLAS. V. DARI. ADSIGNARI
C. PETRONIO. C. F. FAL. VARIAE. CVRATORI
OB. PIVM. OFFICIVM. INDVSTRIAM. ERGA. SOCIOS
EIVS. MONVMENTI. ET. SOCIVMQ. EVM. ADSCIVER.

Quae in ſuo magiſtratu futurae eſſent] Cum proxime dictum ſit, *cum magiſtratum iniſſent*, cur addatur, *quae in ſuo magiſtratu futurae eſſent?* quaſi eſſet ignotum, Kalendas Mart. in eorum magiſtratu futuras. plane hoc ſuſpicor ex margine libri, interpretationis loco appoſitum, irrepſiſſe in verba ſenatus conſulti. valde enim mendoſe totum hoc ſenatus conſultum in antiquis libris, etiam in Mediceo, ſcriptum eſt.

Referrent] Retulit Marcellus: Paullus, a Caeſare emptus, tacuit.

Ex Kal. Mart.] Ex his verbis liquet, paullo ante legendum eſſe, *ex ante diem Kal. Mart.* non, vt mendoſe ſcriptum eſt in omnibus antiquis libris, *a. d. ex X. Kal. Mart.*

Coniunctim] Cum enim plura ſimul ad ſenatum referebantur, non facile omnia ſenatus maior pars comprobabat. ita ſaepe fiebat, vt vna res repudiata reliquas, quae omnino placerent, impediret. nam, cum dixiſſet ſenator, *diuide ſententiam*, vt de ſingulis rebus referretur: orta contentione dies conſumebatur, lege permittente ſenatoribus, qua quisque de re vellet, quamque diu vellet, dicere. itaque Feſtus inter impedimenta ſenatusconſulti numerat hoc in verbo *Numera*, cum ſenator diuiſionem poſtulabat earum rerum, quae referebantur.

Vtique eius rei cauſſa] Antiquum eſt, *vtique*, pro, *et vt.* ideoque in ſenatus conſultis ex vetere conſuetudine vſurpatum. Phil. 9. et 14. in vtriusque extremo. Sic et Piſo apud Gellium lib. 6. c. 9.

Per dies comitiales] Per quos haberi ſenatum leges vetabant. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. *Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat.* Et eodem libro, epiſt. 13. *Comitialibus diebus, qui Quirinalia ſequuntur, Appius interpretatur, non impediri ſe lege Pupia, quo minus habeat ſenatum.* Ad Lentulum autem, lib. 1. epiſt. 4. iidem dies ſignificantur iis verbis: *Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiam, id quod ſcis, non poteſt.*

Eorum qui ERN. *Qui eorum*] Qui ſenatorum. Sic infra. ſic locutus et Liuius lib. 38. c. 11. et Cato c. 145.

In CCC. iudicibus] Dixi iam, tres ordines lege Aurelia, ſenatum, equites, tribunos aerarios iudicaſſe. Sed omnes ſenatores, qui iudicabant, a iudiciis in ſenatum conuenire, ideo ſenatus voluit, ne per infrequentiam, quod ſaepe accidit, fieri ſenatus conſultum non poſſet. certum enim ſenatorum numerum faciendo ſenatus conſulto lex definiebat. Feſtus, et Dio: quorum teſtimonio hac ipſa de re iam vſi ſumus. Iudiciis autem implicati tenebantur ſenatores multi. itaque ille, qui ſcripſit ad C. Caeſarem de republica ordinanda, cuius exſtat epiſtola, cum Salluſtii fragmentis edita, (epiſt. 2. c. 11.) *duabus*, inquit, *rebus confirmari poſſe ſenatum puto: ſi numero auctus per tabellam ſententiam feret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, et praeſidii plus, et vſus amplior eſt. Nam fere, his tempeſtatibus, alii iudiciis publicis, alii priuatis ſuis atque amicorum negotiis*

gotiis implicati, haud ſane reipublicae conſiliis adfuerunt: neque eos magis occupatio, quam ſuperba imperia diſtinuere. Trecentos autem ordinis ſenatorii iudices Plutarchus nominat in Graccho: ſed hoc tempore trecenti ſexaginta, electi a Pompeio tertium conſule, iudicabant. docet hoc Appianus de bell. ciu. lib. 2. et Plutarchus in Pompeio. itaque miror trecentos dumtaxat nominatos, niſi ſi perfecti numeri potius, quam imperfecti, placuit appellatio: vt in Piſonem c. 2. dixit Cicero. *quadraginta annis*, pro triginta ſex. quo loco Aſconius vſitatum ait fuiſſe Ciceroni, vt, omiſſa ſubtiliore annorum computatione, ſummatim tempus comprehenderet: recitatque illa in Catilinam, orat. 1. c. 2. *viceſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis:* cum octauus decimus dies eſſet. Aut igitur falſum iudicum numerum hac ratione tueamur: aut deeſſe LX. cenſeamus: vt omnino ſint, qui ab Appiano et Plutarcho nominantur, CCCLX.

Sex] Malim, *eos.* vt omnes a iudiciis abducti adeſſent in ſenatu. Sic infra locutus: *Quos eorum ex ſenatus conſulto cum imperio in prouincias propraetores mitti oporteret; eos ſortito in prouincias mitti placere.*

Adducere ERN. *Abducere*] Et ſententia, et Latini ſermonis vſus, *abducere*, videtur probare, non. vt habent omnes etiam ſcripti libri, *adducere.*

Ad populum, ad plebemue] Ad plebem ferre, non ad populum, tribunus plebis dicebatur; quia ius conuocandi patricios non habebat: ad populum autem conſules et praetores, quibus omnes ciues edicto conuocare licuit. Liuius lib. 2. Gellius lib. 10. c. 20.

Lato opus eſſet] Contracte ſcribebant hoc totum, S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. quod Probus explanat. *ſi quid de ea re ad populum plebemue lato opus eſſet.* Sic Liuius lib. 44. c. 17. *Senatum conſulerent, ſi qua re conſulto opus eſſet.*

Tribuni plebis] Horum cauſſa additum eſt, *ad plebem.*

Deinceps] Poſt eos, anno ſequenti. nam eodem anno, praeter eos, legem ferre nemini licuit, non aedilibus, non quaeſtoribus, non aliis magiſtratibus.

L. V. ERN. *I. V.*] Antiquus Sigonii liber, *I. N.* ex quo mihi venit in mentem, non incommode legi poſſe, *IN.* coniunctis duabus illis litteris I, et N. vt hoc ſignificetur, *interceſſum.* nam, quae ſequuntur eiusdem relationis capita, conſenſu quidem ſenatus approbata, ſed, tribunis plebis intercedentibus, ſenatus conſulti vi et nomine caruerunt. cum enim ſenatus decreuiſſet, vt L. Paullus et C. Marcellus coſſ. ex ante diem Kal. Mart. de prouinciis conſularibus ad ſenatum referrent; cauere voluit, ne quis moram afferret; adiunxitque alterum caput, ſi quis impediſſet, eum contra rempublicam facturum. Tertium caput fuit de imminuendo Caeſaris exercitu, honeſta praeſcriptione, vt a bello diſcederent emeriti milites, quique cauſſas, cur miſſi fieri deberent, oſtendiſſent. Quarto capite quaſi praeiudicium fiebat de Galliis Caeſari adimendis: quippe cum ſenatus Ciliciam, quae conſularis erat, praetoriam

faceret,

faceret, vt duae tantum reliquae conſulares, Gallia, et Syria, in ſortem coniectae, iis, quibus obueniſſent, traderentur: quod ita factum eſt. verum haec ſingula debilitauit ac ſuſtulit interceſſio: primum caput valuit: vt anno ſequenti de prouinciis conſularibus ad ſenatum referretur: cum interceſſionem neceſſariam Caeſaris amici non putarent, qui non huic ſenatus conſulto, quo actio de prouinciis conſularibus ſequentis anni conſulibus mandabatur, ſed ei potius, quod ſequentes conſules de ſucceſſione prouinciarum poſtea facerent, intercedendum intelligerent.

Qui poteſtatem habeant] Tribunos plebis maxime deſignat, quorum erat interceſſio: quamquam licuiſſe omnibus intercedere, qui eadem poteſtate, qua ii, qui ſenatus conſultum facerent, maioreve eſſent, ſcripſit Gellius lib. 14. c. 7.

Intercedendi, impediendi] Satis erat, *impediendi:* quo vno verbo et interceſſio, et quidquid impedimento poteſt eſſe, continetur. nam et paullo poſt ſubiunxit, *qui impedierit*, non, *qui interceſſerit, impedierit.* itaque ſuſpicatus quandoque ſum, *intercedendi*, abundare. Sed hoc et dubium eſt, et parui refert: itaque magnopere nec affirmo, nec, ſi quis contra velit diſputare, contenderim: liberum cuique iudicium relinquatur.

Quo minus ERN. *Quamprimum de republica ad ſenatum referri*] A quo quamprimum referri? an ab eodem, quo referente hoc decernitur? at is iam retulerat, ſenatusque cenſuerat, vt ſequentis anni conſules ex ante diem Kal. Mart. de conſularibus prouinciis ad ſenatum referrent. de ceteris autem prouinciis, id eſt de Cilicia, deque octo reliquis prouinciis, quas praetorii pro praetore obtinerent, cum ab eodem M. Marcello relatum eſſet, decretum eſt, quod infra legitur. quare hoc de ſequentis anni conſulibus accipio, non vt quamprimum, cum magiſtratum iniſſent, ſed quamprimum poſt Kal. Mart. de quo die facta mentio eſt in priore relatione, ad ſenatum referrent.

Contra rempublicam feciſſe] Hoc in ſenatus conſultis verſiculo vtebantur, vt ab impediendo deterrerent.

Huic ſenatus conſulto] Senatus conſulti partes *ſenatus conſultum* vocat, vt *legem* pro legis capite in orat. pro Cluentio c. 54.

Auctoritatem perſcribi] Hoc quale fuerit, iam oſtendimus. iterare eadem non placet.

De ea re] De interceſſione.

Referri] A conſulibus, praetoribus, tribunis plebis, quibus eorum videretur.

P. Cornelius] Plebeius, cum ſit tribunus plebis. Patricii vero Cornelii, Lentuli, Scipiones, Dolabellae, alii. plura diximus lib. 1. epiſt. 1.

C. Vibius Panſa] Antea, *Iulius*, mendoſe. qui conſul, mortuo Caeſare, fuit cum A. Hirtio.

Stipendia emerita] Emeriti ſtipendia milites dicebantur, qui per annos decem militaſſent: tuncque ſacramento exſoluebantur, vt oneribus militiae vacarent.

Cauſſas] Vt morbum, infirmitatem valetudinis, aut aliquam rei domeſticae difficultatem; quas ob cauſſas abeſſe domo non liceret.

Liuius

Liuius lib. 34. c. 56. *Cum milites, qui in legionibus vrbanis erant, frequentes tribunos plebis adiſſent, vti cauſſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita ſtipendia, aut morbus cauſſae eſſent, quo minus militarent.*

Hunc] Qui haec cenſuit ac decreuit.

Ratio habeatur] Cura ſuſcipiatur.

In Ciliciam] Si habetur eorum ratio, qui prouincias obtinent, Cilicia conſularis eſt, cum a viro conſulari Cicerone adminiſtretur: ideoque non in hoc ſenatus conſulto, ſed in eo, quod de prouinciis conſularibus factum eſt, nominari debuit. verum, quia fit praetoria, cum decernat ſenatus, vt in eam proficiſcatur, qui praetor, non qui conſul fuerit; propterea in hoc ſenatus conſulto reiecta, ad reliquas prouincias, quas praetorii obtinebant, aggregatur. erat enim poteſtas ſenatui, quos vellet, in prouincias mittendi, ſiue conſulares, ſiue praetorios: et, in quas praetorii mittebantur, praetoriae; in quas conſulatu functi, conſulares prouinciae vocabantur. id ex hoc ipſo primum cognoſcitur ſenatus conſulto, quo praetorius, non conſularis in Ciliciam, cui praeerat hoc anno Cicero conſularis, mittitur: deinde confirmatur orat. de prouinciis c. 7. potuit tamen tribunus plebis hanc poteſtatem eripere ſenatui, et conſularem prouinciam lata rogatione ab homine conſulari ad praetorium transferre. quod obiicit Clodio Tullius, factumque extra ordinem queritur in orat. pro domo c. 9. Sed vt redeam ad Ciliciam, cogitanti mihi, cur praetoria nunc fiat, quae conſularis antea fuerat, adminiſtrata per annos aliquot a tribus conſularibus, Lentulo, Appio, Cicerone, viſum eſt hoc a Pompeianis aſtuto conſilio factum, vt conſularium prouinciarum numerus, vna exempta, fieret anguſtior; eoque certior ſpes eſſet adimendi Galliae Caeſari: cum duas tantum conſulares prouincias lege Sempronia decerni per ſenatum oporteret. quod orationes pro domo c. 9. et de prouinciis c. 7. et Caeſar lib. I. de bell. ciu. c. 6. docet: conſulares autem, id eſt a conſularibus hoc anno adminiſtratae, quattuor eſſent, Hiſpaniae, Cilicia, Galliae, Syria: (nam Macedonia, a quo tempore L. Piſoni conſulari Q. Ancharius praetorius ſucceſſit, praetoria fuit) nec in Hiſpanias mitti quisquam poſſet, cum eas lege Trebonia conſul iterum Pompeius in quinquennium, poſteaque tertium conſul altera lege in alterum quinquennium, vt ait Dio, vel, vt Plutarchus, in quadriennium accepiſſet. reliquae tres erant: e quibus duas tantum decerni oportuit lege Sempronia. inuenta ratio eſt, vt ex tribus vna tolleretur; praetoriamque ſenatus Ciliciam facere conatus eſt. Sed tribuni plebis, Pompeianorum arte cognita, interceſſerunt. Poſt alterum tamen annum, Lentulo et Marcello coſſ. hoc arbitror ſenatus conſultum, ſpreta tribunorum plebis interceſſione, renouatum, Ciliciamque praetoriam eſſe factam: cum apud Caeſarem lib. I. de bell. ciu. c. 6. mentionem fieri videam de prouinciis duabus conſularibus, Gallia, et Syria, in ſortem coniectis, quarum Gallia L. Domitio, Syria Scipioni obuenit. quamquam

in eo loco de vna tantum Gallia vlteriore intelligendum. nam citeriorem ſenatus praetoriam fecit. id ex lib. 16. epiſt. 12. cognoui, ſcribente Cicerone, vlteriorem Domitio Galliam, Conſidio autem, quem ſcimus conſulem non fuiſſe, citeriorem obtigiſſe.

In octo reliquas prouincias] Praetoriae octo prouinciae ſunt, Macedonia, Ionia, Aſia, Sicilia, Sardinia, Bithynia, Creta. octauam opinor fuiſſe Mauritaniam: cuius partem Iuba rex poſſidebat: alteram partem Romanis paruiſſe cur non putem? cum Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 6. ita ſcripſerit: *Saltem de reliquis rebus ad ſenatum refertur, tota Italia delectus habeantur; Fauſtus Sulla propraetor in Mauritaniam mittatur.* Africae vero partem illam, in qua Carthago fuit, Pompeio cum vtraque Hiſpania traditam eſſe, Plutarchus narrat. Pontus cum Bithynia, Corſica cum Sardinia coniungebatur.

Praetorii pro praetore ERN. *propraetores*] Cum imperio tamen omnes: quod belli gerendi cauſſa neceſſarium fuit: de quo Caeſar his verbis: *In reliquas prouincias praetores mittuntur, neque exſpectant, quod ſuperioribus annis acciderat, vt de eorum imperio ad populum feratur.* Et hic proxime ſequitur, *neque in prouincia cum imperio fuerunt.* In vulgatis, *praetorii pro praetore.* fortaſſe legendum, *praetorii pro praetoribus.* quod poſtulare videtur vſus Latinae linguae: et a contracta ſcribendi ratione manare mendum facile potuit.

Collegium primum] Significantur qui proxime praetores fuerunt: qui, ſi praeteriti numerentur, primi occurrunt. malim tamen, *proximum:* quomodo locutus eſt infra.

Is numerus] Nouem, qui proficiſcerentur in octo prouincias praetorias, et vnam Ciliciam, quae hoc anno regebatur a Cicerone conſulari.

Confidentiam] Vt confiderent homines, velle Pompeium potentiae Caeſaris obſiſtere, contra quam antea fecerat: nam anno proximo tertium conſul contenderat, vt decem tribuni plebis legem ferrent, vt abſenti Caeſari conſulatum petere liceret: quod antiquis legibus interdictum erat.

Ante Kal. Mart.] Quo die primum vt ſequentis anni conſules de prouinciis conſularibus referre inciperent, ſenatus decreuerat: vt e ſenatus conſulto proxime recitato cognoſcitur.

Sine iniuria] Fieret enim iniuria, ſi ante Kal. Mart. quem diem relationi primum ſenatus conceſſerat, de prouinciis conſularibus, in quibus erant Galliae, ſtatueret. iam enim oſtendi, cum de ſucceſſione conſularium prouinciarum referretur, duas tantum ſignificari Gallias, et Syriam, cupientibus optimatibus Hiſpaniarum imperium Pompeio conſeruari; Caeſaris autem opes, ademptis Galliis, imminui.

Se non dubitaturum] Quod hominibus confidentiam attulit. his enim verbis animo ſe contra Caeſarem egregie paratum oſtendebat.

Intercederent] Interceſſum eſt a Curione tribuno plebis, quod iniquum videretur, ei ſucceſſorem mitti ante tempus. epiſt. 13.

Hoc

Hoc nihil intereſſe] Oſtendit, ſi quis interceſſerit ſenatus conſulto, quod anno ſequenti de prouinciis conſularibus factum iri conſtabat, id Caeſaris opera factum iri: quod idem fore, ac ſi Caeſar parere ſenatui nollet. iam enim antea coniecerat illam vocem in diſputando, omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe. epiſt. 4.

Inquit alius] Tentabant ſenatores Pompeii potentiam his interrogationibus; cum eius voluntatem, naturali ſimulationis inuolucro tectam, elicere vellent.

Exercitum habere] Et Gallias retinere cum exercitu, et eodem tempore conſul deſignari: quod anno proximo, ipſo Pompeio tertium conſule pro Caeſare pugnante, populus iuſſerat.

Clementer] Leniter et placide. opponi enim a Cicerone video *clementer*, et *iracunde*, lib. 2. de Fin. c. 4. *Etſi ſatis*, inquit, *clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci.* Non enim Pompeius iracunde reſpondit, quamquam interrogaretur ſatis arroganter: cum non eſſet ad iracundiam natura propenſus.

Fuſtem mihi impingere] Quod eſſe turpiſſimum nemo negabit. tale igitur quiddam Caeſar committet, ſi et conſul eſſe, et exercitum retinere volet. qui enim conſul eſſe vult, exercitum dimittit, priuatusque vrbem ingreditur. Improbat hic Pompeius eam legem, quae vt ferretur, anno proximo conſul ipſe operam dederat, vt abſentis Caeſaris in petitione conſulatus ratio haberetur. lib. 6. epiſt. 6.

Eſſe negotium] Eſſe, quod ageret cum Caeſare, id eſt contra Caeſaris voluntatem.

Vt aut maneat] In Gallia, prorogato vltra decennium imperio. quod ſi concederetur; nolle ſe conſulatum petere affirmabat, nec abſentis ſui rationem haberi; quod tamen ei lex dederat. Sin hanc Pompeiani conditionem recuſarent, cumque omnino vellent non modo expleto decennio, lege conceſſo, ſed etiam ante, decedere: ipſe pariter hoc, vt iniquum, recuſabat, ferebatque alteram conditionem, vt, ſi conſul deſignatus eſſet, tum decederet. vtraque autem conditione Caeſar imperii perpetuitatem quaerebat, qui vereretur id, quod inimicos ei minari ſolitos Tranquillus refert, ne, ſimul ac priuatus eſſet, ob res in conſulatu contra leges moremque maiorum actas in iudicium vocatus opprimeretur. Tranquillus c. 30. ſic: *Alii, timuiſſe, dicunt, ne eorum, quae primo conſulatu aduerſus auſpicia, legesque, et interceſſiones geſſiſſet, rationem reddere cogeretur: cum M. Cato identidem, nec ſine iureiurando, denunciaret, delaturum ſe nomen eius, ſimul ac primum exercitum dimiſiſſet: cumque vulgo fore praedicaret, vt, ſi priuatus rediſſet, Milonis exemplo, circumpoſitis armis, cauſſam apud iudices diceret. Quod probabilius facit Aſinius Pollio, Pharſalica acie caeſos profligatosque aduerſarios proſpicientem, haec eum, ad verbum, dixiſſe referens: Hoc voluerunt: tantis rebus geſtis, C. Caeſar condemnatus eſſem, niſi ab exercitu auxilium petiiſſem.* Idem confirmat Coelius epiſt. 14. cum ait: *Caeſari perſuaſum eſt, ſe ſalvum*

vum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit.

Hoc anno] Quo anno? an hoc, quo ſcribitur epiſtola? non petebat Caeſar, neque legitimus hic erat ad petendum annus: cum inter duos conſulatus decem anni interponerentur. quod a Sulla dictatore ad Caeſarem dictatorem ſeruatum eſt, excepto anno, cum, ob ſeditiones domeſticas, Pompeius tertium conſul ſine collega creatus eſt. Ergo, *hoc anno*, interpretor, eo, qui et imperii Gallici, et poſt primum conſulatum Caeſari decimus erat: quo quidem anno, quia neceſſe erat, vt e Gallia decederet conſulatus petendi cauſſa, quem abſentibus petere non licebat; ideo curauerat atque effecerat, vt decem tribuni plebis Pompeio III. conſule legem ferrent, vt abſentis Caeſaris in petitione conſulatus ratio haberetur. atque hoc Pompeius ipſe, ignarus ea lege ſibi perniciem ſtrui, vehementer laborauit. lib. 6. epiſt. 6. et lib. 7. ad Attic. epiſt. 3.

Cadere non poſſe] Fortaſſe non aſſequetur, quod vult: nihil tamen, cum bene de republica ſentiat, ſuae dignitatis amittet.

Curio] Deſignatus tribunus plebis, tunc quidem, vt videbatur, bene erga rempublicum animatus: de quo ſcriptum eſt epiſt. 4. *Vt ſpero, et volo, et, vt ſe fert ipſe, bonos et ſenatum malet.* Poſtea tamen Caeſaris cauſſam ita defendit acriter, vt auctor in primis et origo belli ciuilis exſtiterit.

Mihi ſuo munere negotium impoſuit] Quia benignus et liberalis Curio fuit in Coelium, negotium ei, id eſt grauem curam ludorum dandorum ſuo munere impoſuit. Similiter Plautinus ille ſenex in Trin. Act. 2. Sc. 2. v. 108.

—— *In benignitate hoc repperi negotium.*

Ad ludos] Quos iam Curio dederat patri mortuo: itaque, cum Africanis amplius non egeret, donauit eas Coelio aedili curuli deſignato ad ſequentis anni Romanos ludos.

Africanae] Donauit ei Curio decem Africanas pantheras, et decem Graecas, id eſt, e Cilicia miſſas a Patiſco. Africanas hic tantum Coelius nominat, quia formoſiores: vtraſque in epiſt. 9.

Potuit ſuperſederi ERN. *ſuperſedere*] Sic antiqui libri, non, vt impreſſi, *ſuperſederi*. oportuit, inquit, ſuperſedere a ludis dandis. nam *potuit*, pro *oportuit*, interdum Cicero dixit, vt lib. 2. ad Attic. epiſt. 9. *Orbis hic in republica eſt conuerſus: citius omnino, quam potuit.* Et ad eundem epiſt. 16. eiusdem libri: *Potuerit intercedi, nec ne, nihil ad ſe pertinere.*

Beſtiarum] Pantherarum.

Syngrapham] De qua epiſt. 2. 4. 9. 11.

Ad me pertineat] Miſerat eos Coelius, vt e ſyngrapha Sittiana pecuniam exigerent. epiſt. 4. et 9.

EPISTO-

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Gloriatur aedilem ſe deſignatum, Hirrum repulſum: de republica nihil actum ſignificat: pantheras petit: Feridium commendat: addit de Pompeii ac Scipionis in Caeſarem animo: diſertum in ſua defenſione Calidium, in accuſatione frigidum appellat. Tota, praeter Feridii commendationem, quae ab officio proficiſcitur, negotialis eſt epiſtola.

EXPLANATIO.

Hirrum tractaſti] Iocoſum et familiare principium, de Hirri repulſa in aedilitate curuli.

Quam facile] Cum ſuperauerim.

Quam ne contentionis quidem minimae fuerit] Hirrum deiicere, ne minimae quidem contentionis fuit.

Tuum competitorem] In auguratu. epiſt. 3.

Riſus facit] Riſus mouet: quia ciuem bonum ludit, et agit ea, quae ante repulſam non agebat: quaſi aliam ex repulſa mentem ſumpſerit.

Ludit] Quaſi ludendo repraeſentat: nam, ſi bonus vere ciuis eſſet, iam antea ſignificationem aliquam dediſſet. itaque non agit ſerio, ſed ludit.

Contra Caeſarem] Vt bene ſentire videatur. nam optimatibus, id eſt, vniuerſo fere ſenatui, inuiſus erat Caeſar, quod extraordinaria ſemper appetiiſſet imperia.

Sententias dicit] Vt ei quamprimum ſuccedatur: nec exſpectandum cenſet.

Corripit] Reprehendit. eodem verbo vſus eſt epiſt. 2.

Curionem] Cur obiurgat Hirrus, contra Caeſarem ſententias dicens, bene de republica ſentientem Curionem, et hoc quidem tempore Caeſaris inimicum? fortaſſe, quia Coelium Curio ſumme diligeret.

Obiurgat ERN. *Obiurgatus*] Pro *obiurgauit*: vt, *iuratus*, pro *iurauit*; et *rebellatos*, pro *rebellauiſſe*, dixit Valerius Max. lib. 9. c. 10. Interdum tamen orta mihi de mendo ſuſpicio eſt: quod fortaſſe ſcripſerit Coelius: *obiurgat. ſcilicet hac repulſa ſe mutauit.* et, *ſcilicet*, vnica ſcriptum littera *S*, occaſionem dederit loci deprauandi. omnes tamen libri veteres in, *obiurgatus*, conſentiunt. itaque poteſt antiquum eſſe et ideo Coelianum.

In foro] Cuius in ea parte, quae *comitium* vocabatur, iudicia fiebant.

Cauſſas ERN. *Cauſſam*] Pro *cauſſas*.

Liberales ERN. *Liberalis*] Quia facilis eſt in recipiendis cauſſis.

Raro poſt meridiem] Et ante meridiem, et poſt, cauſae agebantur. lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 16. *Ego eodem die, poſt meridiem, Vatinium aderam defenſurus.* Hirri autem patrocinio ita pauci vtebantur, vt raro poſt meridiem cauſſas ageret.

Scripſe-

Scripſeram] Epiſt. 4.

Interpellat] Impedit, ob affinitatem: nam erat Octauiae maritus, quae neptis fuit Iuliae, Caeſaris ſororis. initio etiam ciuilis belli, cum prouinciarum ſortitio fieret, priuato conſilio praeteritus eſt, quaſi propenſior eſſet ad Caeſaris cauſſam. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 6.

Deſignati] De quo ſcripſit epiſt. 4. Sigonii liber habet, *deſignatio*.

In Kal.] Septembris. quo tamen die factum non eſt ſenatus conſultum, ſed pridie Kal. Oct. vt indicat epiſtola proxima.

Ne frequentiam quidem] Tantum abeſt, vt Kal. Sept. conſules de prouinciis ad ſenatum retulerint, vt ne frequentem quidem ſenatum cogere potuerint. infrequenti autem ſenatu fieri ſenatus conſultum non licebat: qua de re diximus lib. 1. epiſt. 9.

Ne profligatum quidem] Plus eſt, quam *coeptum:* minus, quam *confectum*. cognoſcitur exemplis. nam lib. 12. epiſt. 30. *profligato*, inquit, *bello, ac paene ſublato, renouatum bellum gerere conamur*. Et Tuſc. 5. c. 6. *Profligata iam haec, et paene ad exitum adducta quaeſtio eſt*. In oratione autem de prouinciis c. 14. *Si in Capitolium inuehi victor cum illa inſigni laurea geſtiret: —— vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata ſunt, confici velle*. Eſt igitur *profligatum*, quod in eadem oratione c. 12. *affectum* Cicero vocauit. *Ipſe Caeſar*, inquit, *quid eſt, cur in prouincia commorari velit, niſi vt ea, quae per eum affecta ſunt, perfecta reipublicae tradantur?*

Cauſſa] Hoc verbum et a Sigonii libro, et ab aliis nonnullis abeſt.

Integra] Falſum. Nam pridie Kal. Oct. factum eſt ſenatus conſultum de prouinciis conſularibus: niſi ſi, *integra*, vere dictum ideo putemus, quia nihil in eo ſenatus conſulto de ſucceſſione prouinciarum decretum eſt, ſed in annum ſequentem actio illa translata.

Relinquendus] Reliquit C. Coelium quaeſtorem. lib. 2. epiſt. 15. et lib. 6. ad Attic. epiſt. 6.

Interceſſorem] Intercedetur enim ab aliquo tribuno plebis, cum de ſucceſſione conſularium prouinciarum, quarum vna erunt Galliae, ſenatus conſultum fiet.

In eandem conditionem] Vt, quemadmodum in ceteras prouincias, ſic in Gallias ſucceſſor mittatur.

Vocantur] A Pompeianis, quorum factio in ſenatu dominabatur.

Patiſcum] Hominem venandi peritum. lib. 2. epiſt. 11.

Curioni] Quas populo oſtenderet funebribus ludis, quos patri mortuo reuerſus e prouincia dedit, Caluino et Meſſalla coſſ.

Multis partibus plures] Multo plures. vide lib. 1. epiſt. 2.

Et alias Africanas] Nam Graecas miſerat Patiſcus: vt ex epiſt. 9. intelligitur. Varro lib. 3. de re ruſt. *Non minus formoſum ſpectaculum, quam in circo maximo aedilium, non ſine beſtiis Africanis cum fiunt venationes*. Daturus erat Coelius aedilis curulis ludos Romanos in circo: alioqui pantheris Africanis non eguiſſet. docet enim Plinius lib. 8. c. 17. vetus fuiſſe ſenatus conſultum, ne liceret Africanas in Italiam

Italiam aduehere: contra tuliſſe ad populum Cn. Aufidium tribunum plebis, permiſiſſeque circenſium gratia importare.

Praedia ruſtica] *Praedium* generale nomen eſt rerum poſſeſſarum vel in vrbe, vel extra. ideo diſtinguuntur, cum dicimus, *praedia vrbana, praedia ruſtica*. Coelius hic vrbanis ruſtica, tamquam fructuoſiora, videtur anteferre. quae ſunt haec, arua, vineta, prata, oliueta, ſiluae. nemora enim, etſi a ſiluis differunt, e ſiluis tamen et pratis conſtant. itaque partim caeduntur, vt ſiluae; partim armentis, vt prata, pabulum praebent. *vrbana* vero *praedia* ſunt domus, areae, horti, et quidquid omnino ſoli, aut in ſolo aedificatum, intra pomoerium poſſidetur.

Cibyratas] Apud quos pantherae capiebantur, ep. li. 4.

Seorſum] Nam, ſi coniunctim ludi darentur, minor vtriusque ſumptus. C. Caeſar et M. Bibulus, aediles curules, communi ſumptu ludos dederunt: alii ſeparatim. Dio lib. 37.

A collega] Qui non nominatur: ſed M. Octauium puto: cum et Hirrus repulſam tulerit; et Coelium Vicinianum promulgatio de dictatore deiecerit alios praeterea competitores, quod quidem ex his epiſtolis cognoſci liceat, non habuit.

Omnia] Quae ad ludos pertinent.

Impera tibi] *Imperare ſibi* dicitur is, qui, quod libenter non agit, agere tamen conſtituit: vt epiſt. 12. *Cum homo auarus, vt eu ſolueret, ſibi imperare non poſſet.* Et lib. 11. ad Attic. epiſt. 24. *Quod me mones de vultu et oratione ad tempus accommodando: etſi difficile eſt, tamen imperarem mihi, ſi mea quidquam intereſſe putarem.* Et Terentius in Eun. Act. 2. Sc. 2. v. 21.

—— *Imperaui egomet mihi,*
Omnia aſſentari. ——

Maiorem partem] Pro, *ex maiore parte*: vt lib. 9. epiſt. 15. *Intellexi idem, quod his intelligo litteris, non exiſtimaſſe te, mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, ſed magnam partem relinquere.* Et alibi ſaepius. Et Caeſar lib. 4. de bell. Gall. c. 1. *Maximam partem lacte atque pecore viuunt.* Et Lucretius lib. 3. v. 63.

—— *Haec vulnera vitae*
Non minimam partem mortis formidine aluntur.

Ad Sittianam ſyngrapham] Vt e ſyngrapha Sittiana pecuniam iſtic exigant.

Vllam ERN. *Nullam ſpem*] Alii, *vllam ſpem.* quod videtur apertius, hoc modo: puto etiam, ſi vllam de pantheris mihi ſpem oſtendes, me iſto miſſurum alios. Sigonii tamen liber habet, *nullam.* quod ita defendi poteſt: puto, licet nullam adhuc de pantheris mihi ſpem oſtenderis, me iſto miſſurum alios

M. Feridium] Commendatitiae litterae, pro negotiorum varietate, varias quoque partes, easque modo plures, modo pauciores habent. ſed vſitata, et quaſi legitima, cum aliquid aut aliquem commendamus, tria ſunt; commendationis cauſſa, rei narratio, memoris animi et gratae voluntatis vel ab eo, qui commendatur, vel a nobis etiam ipſis promiſſio. Commendationis cauſſa

cauſſa hic eſt illa: *amici mei filium, bonum et ſtrenuum adoleſcentem:* rei narratio: *agros, quos fructuarios habent ciuitates, vult tuo beneficio immunes eſſe:* memoris animi promiſſio: *gratos et bonos viros tibi obligaris.*

Equitem Romanum] Non omnes equites dicebantur equites Romani, ſed ii tantum, qui equo publico merebant, in centurias deſcripti: quod duae in Antonium orationes, 6. c. 5. et 7. c. 6. declarant. qui enim equo priuato militabant, equites quidem erant, ſed nec equites Romani, nec equeſtris ordinis vocabantur. ſocietates autem publicanorum, quae multae erant, quia multorum locorum vectigalia ſeparatim locabantur, ex equitibus Romanis conſtabant. et erat equeſtris ordo ſenatoribus dignitate proximus, anulo aureo et equo publico a plebe diſtinctus quocirca deduxit Cicero commendandi cauſſam ab honeſtate, cum Feridium equitem Romanum appellauit.

Bonum et ſtrenuum] Quae bonitati laus debetur, ea fit maior, cum ad bonitatem accedit induſtria. recte igitur, *bonum et ſtrenuum*, coniuncta ſunt. eſt autem *ſtrenuus*, promptus et induſtrius in agendo.

Agros, quos fructuarios habent ciuitates] Ita legitur in duobus vetuſtis libris, Io. Scalae, et in libro Petri Bembi, etiam in vno Caroli Sigonii. itaque nihil muto, cum ſit aperta ſententia. *Quos fructuarios habent ciuitates:* qui ciuitatibus annuum vectigal pendunt.

Facile] Cum imperium habeas.

Honeſtum] Fortaſſe, quia vectigal magnum non eſt. alioqui, cur honeſtum ſit, imminuere vectigalia ciuitatum, non intelligo.

Gratos et bonos viros] Patrem, et filium.

Fauonium] Ciuem optimum, M. Catonis imitatorem, qui, C. Trebonio tribuno plebis legem ferente de Syria Craſſo, vtraque autem Hiſpania Pompeio in quinquennium mandandis, acerrime cum Catone reſtiterat. Dio lib. 39. Aedilis fuit Caluino et Meſſalla coſſ vt Plutarchus in Catone ſignificat. itaque hic annus, quo ſcripta eſt epiſtola, ad petendam praeturam, quae, biennio interpoſito, aedilitatem ſequebatur, ei legitimus eſt. petiit autem, et obtinuit. propterea Velleius lib. 2. c. 53. Pompeio, poſt Pharſalicam pugnam fugienti, comites ait fuiſſe duos Lentulos conſulares, et Fauonium praetorium. Eodem pertinent, quae ſequuntur, *a columnariis praeteritum.* nam, *praeteriri*, eſt repulſam ferre: vt in orat. pro Plancio c. 3. *Nunc tantum diſputo de iure populi: qui et poteſt et ſolet nonnumquam dignos praeterire: nec, ſi a populo praeteritus eſt, quem non oportuit, a iudicibus condemnandus eſt, qui praeteritus non eſt.* Et Tuſc. 5. c 19. *Cum ſapiens et bonus vir ſuffragiis praeteritur, non populus a bono conſule potius, quam ille a malo populo repulſam fert.* Quod ſi quis dixerit, incertum eſſe, vtrum hoc anno, an ſequenti praetor Fauonius creatus ſit; quia, cum Velleius eum praetorium appellauit; praetorem quidem fuiſſe oſtenderit, praeturae tamen annum in dubio reliquerit: ita reſpondebimus, transeunti in Graeciam Pompeio magiſtratus eos, qui

qui bene de republica ſentire viderentur, comites fuiſſe: quos cum nominari videamus lib. 9 ad Attic. epiſt. 6. conſules duos, et tribunos plebis, nulla cuiusquam praetoris mentione facta, ſatis conſtat, Fauonium, quo anno Pompeius Italiam reliquit, id eſt, Lentulo et Marcello coſſ. praetorem non fuiſſe: ex quo ſequitur, fuiſſe anno ſuperiore, Paullo et Marcello coſſ. ideoque deſignatum Sulpicio et Marcello, quibus conſulatum gerentibus Coelius haec ſcripſit. Fauonium hunc vsque ad triumuiratum Octauiani, Antonii, Lepidi vitam perduxiſſe, oſtendit Suetonius his verbis in Auguſto c. 13. *Ceteri, et in his M. Fauonius, ille Catonis aemulus, cum catenati producerentur, imperatore Antonio honorifice ſalutato, hunc foediſſimo conuicio coram proſciderunt.* Eiusdem in eo libertas agnoſcitur, quod a Valerio ſcriptum eſt lib. 6. c. 2. *Nam Pompeio, candida faſcia crus alligatum habenti, Non refert, inquit, qua in parte corporis ſit diadema: exigui panni cauillatione, regias eius vires exprobrans.*

A columnariis] Non eſt praeteritus a columnariis, ſed a viris bonis: quorum numerus minor eſt. *Columnarios* dici puto viles et improbos homines, qui ad columnam Maeniam in iudicium ſaepe vocarentur. Vide Pedianum in Diuin. c. 16. et orat. pro Cluentio c. 30. Nam qui, *colonariis*, contra veteres omnes libros legendum exiſtimarunt, eorum iam exploſa ſententia eſt.

Non fecit] Praetorem.

Aperte] Dictitat.

Conſulem eſſe] Subaudiendum *velle.* in epiſtola proxima, quae tamen poſt hanc ſcripta eſt: *Quid ſi, inquit alius, et conſul eſſe, et exercitum habere volet?*

Tamen] Tamen in ſententia, quam dixit, non omnino infenſus Caeſari viſus eſt.

Sententiam dixit] In ſenatu extra vrbem habito: nam in vrbe Pompeio, qui erat cum imperio, eſſe non licebat: quod et Caeſar ſcripſit lib. 1. de bell. ciu. c. 6.

Nullum hoc tempore ſenatus conſultum faciendum] Opinor hoc eſſe, quod queritur Cicero lib. 8. ad Attic. epiſt. 3. Pompeium M. Marcello conſuli finienti prouincias Gallias Kal. Mart. reſtitiſſe.

Scipio] Pompeii ſocer, nominatus in ſenatus conſulto *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio,* quod a Metello Pio eſſet adoptatus. epiſtola proxima.

Galliis] Nominatim: quod iniquum erat: itaque pridie Kal. Oct. de prouinciis conſularibus, non de Galliis nominatim, ſenatus conſultum factum eſt. epiſt. 8. De hac autem ſententia Scipionis audierat Cicero, cum ad Atticum lib. 5. epiſt. 20. ita ſcripſit: *Eſt totum, quod Kalendis Mart. futurum eſt.*

Balbum Cornelium] Gaditanum, Caeſaris amantiſſimum, pro quo exſtat Ciceronis oratio

Cum Scipione] Gentiles enim erant.

Calidius] Eloquentia clarus, de quo epiſt. 4

Defenſione] Cum accuſaretur a Gallis duobus. epiſt. 4.

Accuſatione] Cum accuſaret Q. Gallium, Cicerone defendente: vt eſt in libro de clar. orat. c. 80.

EPISTOLAE X.

ARGVMENTVM.

Quid C. Caſſius, quid rex Deiotarus de Parthorum tranſitu ſcripſerint, qui ex eo ſermones excitati, quae de Caſſio ſuſpicio, ſignificat. Subiungit de republica, quae putet actum iri anno ſequenti. Concludit epiſtolam officio ſuo; cum ſe praeſtaturum promittat, ne quid ei temporis in prouinciali munere prorogetur.

EXPLANATIO.

C. *Caſſii*] Quaeſtoris M. Craſſi, a Parthis interfecti: qui reliquias exercitus Antiochiam reduxerat. lib. 2. epiſt. 10. *Caſſius noſter feliciter ab Antiochia hoſtem reiecerat.* Et lib. 5. ad Attic. epiſt. 18. *Parthi*, inquit, *Euphraten tranſierunt duce Pacoro, Orodi, regis Parthorum, filio, cunctis fere copiis. Bibulus nondum audiebatur eſſe in Syria. Caſſius in opido Antiochiae cum omni exercitu.* Et epiſt. 20. eiusdem libri: *Rumore aduentus noſtri, et Caſſio, qui Antiochiae tenebatur, animus acceſſit, et Parthis timor iniectus eſt. itaque eos, cedentes ab opido, Caſſius inſecutus, rem bene geſſit. qua in fuga, magna auctoritate Oſaces, dux Parthorum, vulnus accepit, eoque interiit paucis poſt diebus.* De hac victoria ſignificatur in lib. 15. epiſt. 4. accedit Velleius lib. 2. c. 46. Iuſtinus lib. 42. c. 4.

Deiotari] Gallograeciae regis; qui amicitiam ac ſocietatem populi Romani, quam diu vixit, ſtudioſiſſime coluit; in hoc autem Parthico tumultu cum omnibus ſuis copiis ad Ciceronem acceſſit. lib. 5. ad Attic. epiſt. 2?. et lib. 6. epiſt. 1.

Euphraten] Terminum imperii Romani.

P r Commagenem] Aſiae regionem, quam Euphrates interfluit. lib. 15. epiſt. 1. *Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nunciarunt, Parthorum magnas copias Euphraten tranſire coepiſſe.* Et in eodem libro epiſt. 3. 4.

Prouinciam noſtram] Nam Commagene non erat populi Romani, ſed regis Antiochi. Syriam ſignificat: quod ex lib. 15. epiſt. 1. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 18. cognoſcitur.

Quam paratus ab exercitu] *Quam*, non auget hic, ſed minuit: vt paullo poſt: *Sin autem aut non erit iſtic bellum, aut tantum erit, vt vos, aut ſucceſſores, paruis additis copiis, ſuſtinere poſſint.* Et lib. 1. epiſt. 7. *Ea, quae ſcripta eſt, auctoritas, cui ſcis interceſſum eſſe, vt ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium eſſe videatur.* Dixit igitur, *quam paratus*, pro, quam male paratus. quod oſtendit ſequentibus verbis, *ſi paratior ab exercitu eſſes.* Sic locutus Plancus lib. 10. epiſt. 8. *Cum deum benignitate ab omni re ſumus paratiores.* Et Cicero lib. 15. epiſt. 4. *Adoleſcens et equitatu, et peditatu, et pecunia paratus.*

Si paratior ab exercitu eſſes] Fretus enim exercitu, cum Parthis proelium committeres.

Neceſſi-

Neceſſitas] Tua, recedendi, ob exiguitatem copiarum.

Pompeium] Qui erat ad vrbem cum imperio, decreta illi in quinquennium vtraque Hiſpania.

Mittendum] Ad bellum Parthicum.

Ab vrbe non remouendum] Vt eſſet reipublicae praeſidio. hoc ſentiebant ii, quibus iam tum ſuſpecta erat Caeſaris potentia. itaque Cicero, cum audiiſſet Pompeium in Hiſpaniam iturum, ſcripſit ad Appium his verbis lib. 3. epiſt. 8. *Tu velim ad me quam ſaepiſſime, et de tuis rebus ſeribas, et de meis, et de omni reipublicae ſtatu. de quo ſum ſollicitus eo magis, quod ex tuis litteris cognoui, Pompeium noſtrum in Hiſpaniam iturum.*

Caeſarem] Qui bellum in Gallia gerebat.

Conſules] Huius anni, M. Marcellum et Ser. Sulpicium.

Ex ſenatus conſulto] Nemo putat, priuatos ad bellum Parthicum ex ſenatus conſulto tantum eſſe mittendos, verum rogationem ad populum ferendam eſſe: ſicuti lata erat antea de belli Mithridatici cura priuato Pompeio demandanda. exſtat pro ea lege, quam Manilius tribunus plebis tulit, Ciceronis oratio. Priuatos oppoſuit Pompeio et Caeſari, qui extra vrbem imperium habebant, et conſulibus, qui in vrbe.

Ne illud ſenatus conſultum fiat] Quod interdum, in tumultu bellico, fieri ſolitum eſt.

Vt paludati exeant] Non tam ipſi, quam alii fortaſſe, quibus Parthicum bellum ſenatus mandandum decerneret. hanc ſententiam quae proxime ſequuntur verba confirmant. *Paludamentum* veſtis ducum in bello, et ad bellum ex vrbe proficiſcentium. lib. 15. epiſt. 17. vide Feſtum.

Contumelioſe] Eſſet enim eorum contumelia, ſi ad bellum ire nollent, et ad alium res transferretur.

Siue negligentia, ſiue inertia eſt] Diſtinguit, vt diuerſa. *negligentia* enim voluntatis eſt, *inertia* etiam inſcientiae: vnde illud lib. 12. epiſt. 20. *Quodſi, vt es, ceſſabis, laceſſam: nec tua ignauia etiam inertiam afferet.*

In eam opinionem] Male enim audiebat auaritiae nomine. Plutarchus in Bruto.

Arabas] Qui cum eſſent finitimi, nonnunquam in populi Romani prouinciam impetum facere ſoliti ſunt. lib. 3. epiſt. 8. *De Parthis quod quaeris, fuiſſe nullos puto. Arabes qui fuerunt, admiſto Parthico ornatu, dicuntur omnes reuertiſſe.*

Velificatus] Aſſentando gratificatus. vt enim vela nauium ad ventorum adſpirationes aptantur, ſic orationem ſaepe noſtram ad aliorum voluntatem accommodamus.

Alicui] Caſſio: cuius litteras, caue, gratiae cauſſa tuarum litterarum teſtimonio confirmes.

Referret] Reipublicae.

Reticuiſſe] Quod ſi faceres, nec dignitati tuae, nec reipublicae conſuleres.

Ante Kal. Ian.] Quo die noui conſules, inito magiſtratu, de republica referent.

Noſti Marcellum, quam tardus] Sic locutus lib. 4. epiſt. 1. *Rem vides, quo modo ſe habeat.*

Haec cauſſa] Deliberabitur, quis ad Parthicum bellum eat.

Tantum erit] Eiusmodi erit. nam hic, *tantum*, minuendi vim habet, non augendi. vide lib. I. epiſt. 7. *tantam vim habet.*

Iactaturum] Cum inierit magiſtratum. nunc enim erat deſignatus tribunus plebis.

Paullus] Conſul deſignatus.

De prouincia] Caeſaris, quam omnino ei adimendam dictitabat. nondum ſcilicet a Caeſare MD talenta, quibus addictus eſt, acceperat.

Occurſurus] Intercedet enim ſenatus conſulto. tribunus plebis erat: quod ex lib. 5. ad Attic. epiſt. 18. liquet. ad hunc ſunt epiſtolae duae (25. 26.) lib. 10.

Plures] Acceſſit Curio, ingenti mercede a Caeſare corruptus: quo nemo pro Caeſaris cauſſa ſtetit audacius.

Fines hos] Quos oſtendi. ſcripſit enim proxime de Parthico bello, de conſule Paullo, tribunis plebis Curione et Furnio.

Ad actiones] Ad actiones Curionis hoc addo, de agro Campano. praeter cetera, Curio illud aget ſequenti anno, vt ager Campanus, ante Caeſaris aduentum, ex ipſius Caeſaris lege diuidatur. qua de re ſatis copioſe dictum eſt lib. I. epiſt. 9. ad eum locum: *Vt de agro Campano, frequenti ſenatu, Idibus Maiis referretur.*

Laborare] Diuidatur, nec ne.

Valde nolle] Non placet, a verbo, *negant*, pendere verbum *nolle*. durius enim videtur, *negant Pompeium valde nolle*: pro, *Pompeium aiunt valde velle*. Libentius interpretor: Pompeium aiunt valde nolle: id eſt, nolle diuiſionem omitti; ne, ſi non diuidatur, vacuus aduenienti Caeſari pateat, et ab eo vel ipſius militibus, vel plebi diuidatur. Nam, quod ex verbo, *negant*, affirmationem elicio; nouum non eſt. conſideretur illud lib. 7. ad Attic. epiſt. 15. *Plerique negant, Caeſarem in conditione manſurum; poſtulataque haec ab eo interpoſita eſſe, quo minus, quod opus eſſet ad bellum, a nobis pararetur.* Et illud lib. 12. epiſt. 30. ad Cornificium: *Noli impudens eſſe, nec mihi moleſtiam exhibere.* Sed eſt apud me vetus liber, a quo, *nolle*, abeſt: nec diſplicet: fiet enim haec ſententia: Negant Caeſarem laborare, Pompeium autem valde: vt ex eodem verbo, *negant*, primum negatio, deinde etiam educatur affirmatio. Cupiiſſe autem Pompeium diuidi ſtatim agrum Campanum, ſatis intelligitur e ſequentibus verbis, *ne vacuus aduenienti Caeſari pateat.* diuiſoribus enim gratiae plurimum acquirebatur apud eos, qui poſſeſſuri erant.

Prorogetur] Vt annua tantum prouinciae ſit adminiſtratio. quod ab eo Cicero petierat lib. 2. epiſt. 7. 8. 10.

Tui conſilii eſt] Tu ſtatue, quid agendum tibi ſit, veliſne in prouincia remanere, an, finito anno, diſcedere contra ſenatus voluntatem.

Tempus] Propter bellum Parthicum: quo vrgente, diſcedendum non videtur ante, quam ſuccedatur. Lib. 2. epiſt. 17. *Quin ad diem decedam, nulla cauſſa eſt, praeſertim ſublato metu Parthico.*

Senatus] Facto ſenatus conſulto de proroganda prouincia: quod Cicero timebat. de biennio quidem

quidem ſenſit Hortenſius, vt eſt lib. 3. epiſt. 8.

Mei officii eſt] Ego, quod eſt officii mei, id praeſtabo.

Decedens] Pro, *diſcedens*, cum iret Cicero in prouinciam. Sic epiſt. 1. *Quod tibi decedens pollicitus ſum.*

Fieri] Prouinciae tempus prorogari.

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Cum Cicero, litteris ad ſenatum miſſis, ſupplicationes pro re in Amano monte bene geſta poſtulaſſet; C. Curio, tribunus plebis, Ciceronis cupidiſſimus, iratus ſenatui, quod ei poteſtas agendi cum populo eriperetur, fieri ſenatus conſultum de ſupplicationibus non patiebatur. poſtremo ventum eſt ad pactionem, permittente Curione ſenatus conſultum fieri; modo nullae praeterea in reliquum annum ſupplicationes eriperentur. qua tota de re, et de cuiusque ſententia ac voluntate diligenter Coelius perſcribit. De republica narrat contentiones inter Pompeium et Curionem de ſucceſſore Caeſari mittendo. Mittit commentarium rerum vrbanarum. Sittianum negotium commendat.

EXPLANATIO.

Curio] Tribunus plebis.

Comitiales] Dies: quibus agere cum populo licebat.

Eripiebantur] Quo modo? auſpiciis. dum enim ſeruabatur de caelo, quae *ſpectio* vocabatur, agere cum populo non licebat. de caelo autem ſeruabant, non augures, ſed magiſtratus: quod Cicero demonſtrat in Phil. 2. c. 32. et Varro apud Nonium. Conſules igitur, alter amboue, de caelo ſeruabant, ne Curio comitialibus diebus agere cum populo poſſet. erat autem haec impediendi perniciosas tribunorum rogationes praeclara et vtilis admodum reipublicae ratio: qua etiam Lentulus Marcellinus conſul aduerſus leges C. Catonis tribuni plebis vſus eſt: de quo ſic lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 6. *Conſul eſt egregius Lentulus, non impediente collega: ſic, inquam, bonus, vt meliorem non viderim. dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinae inſtaurantur: nec tamen deerant ſupplicationes. ſic legibus pernicioſiſſimis obſiſtitur, maxime Catonis. Dies agendi cum populo*, in eadem epiſtola infra vocat Cicero.

Negabat] Vt par pari referret. conſules de caelo ſeruabant, ne Curio poſſet agere cum populo: Curio intercedebat, ne decernerentur ſupplicationes.

Paulli] Conſulis, nondum a Caeſare corrupti.

Adeptus eſſet boni] Paullus conſul, ne quid Curio agere cum populo poſſet, de caelo ſeruabat: quem Curio furorem appellabat: et ex ea ſibi illata iniuria hoc ſe bonum adeptum dicebat, quod iuſtam haberet cauſſam impediendi, ne quid decernere ſenatus poſſet. quod ſi ſenatus conſultum de ſupplicatio-

ribus fieri pateretur, amittere ſibi videbatur bonum illud, quod furore Paulli adeptus eſſet.

Praeuaricator] Proditor.

Cauſſae publicae] Quia, cum ei comitiales eriperentur, nec agere cum populo poſſet, impediri ac laedi cauſſa publica videretur: cuius ſe patronum profitebatur, oppugnante Paullo.

His] Quae poſtulari ſolent.

Non vſuros] Exceptis iis, quae Ciceroni decernerentur.

Spem] Quaſi nihil reipublicae prodeſſent, aut a diis immortalibus minime curarentur. Non eſt igitur, quod Marcello magnopere gratias agas: qui Curioni promiſit, ſe in hunc annum nullis praeterea ſupplicationibus vſurum, non quo facilius de tuis impetraret, ſed quia ſpem omnino in iſtis ſupplicationibus non haberet.

Non edicturum] Supplicationes.

Diutius dicturum] Vt diem dicendo conſumeret, ne ſenatus conſultum fieri poſſet. quo de more diximus lib. I. epiſt. 4.

Prendimus] Rogauimus. ductum ab eo, quia prendimus, et prenſamus, (vtroque enim modo loquebantur veteres) a quibus impetrare aliquid cupimus.

Non modo non fecit] Sigonii liber, *non modo fecit.* quod neque probo, neque condemno. vide locum lib. I. epiſt. 9. *non modo praemiis.*

De hoſtibus] Non dabantur ſupplicationes, niſi ob iuſtam victoriam, caeſis hoſtibus certo quodam numero. ideo Cicero lib. 2. epiſt. 10. *Victoria iuſta,* inquit, *imperator appellatus apud Iſſum.* Id confirmat ipſe Coelius, cum ſubiungit, potuiſſe Hirrum impedire, ſi, vt numeraretur, poſtulaſſet. quis autem caeſorum numerus obtinendis ſupplicationibus ſufficeret, praeciſe ſcriptum non inueni: vnum hoc dicam, ſi mille hoſtium caeſi eſſent, Ciceronis aetate ſatis fuiſſe. id ex iis Ciceronis verbis Phil. 14. c. 5. cognoſcitur: *Si quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quae increbruit, imperatorem appellaret ſenatus?* triumphum quidem, qui ſupplicationes fere ſequebatur, niſi qui quinque millia hoſtium vna acie cecidiſſet, nemini per leges impetrare licuiſſe Valerius lib. 2. c. 3. tradidit. ſed hoc etiam, vt opinor, deprauauit ambitio. Quidam, *hoſtiis,* legunt: quam recte, alii iudicent: ego ſequor et hiſtoriae teſtimonium, et antiquos libros, Sigonianum, et meum.

Poſſet rem impedire] Falſo igitur Cicero illud ſcripſerat lib. 2. epiſt. 10. *Victoria iuſta imperator appellatus apud Iſſum.* De eadem re lib. 7. ad Attic. epiſt. I.

Vt numerarentur ERN. *numeraretur*] Vt oſtenderetur, quo caeſi hoſtes numero eſſent.

Catoni] M. Porcio Catoni, optimo viro, cuius in ſententiam, Cicerone conſule, factum erat ſenatus conſultum de Catilinae ſociis in carcere necandis. is praetor fuerat L. Domitio, Ap. Pulchro coſſ. repulſam tulerat in petitione conſulatus, quo anno Ser. Sulpicius et M. Marcellus deſignati ſunt, id eſt, biennio ante, quam haec epiſtola ſcriberetur.

Aſſenſus

Aſſenſus eſt] Licet iratus eſſet, vt ad Atticum Cicero ſcripſit, cuius verba proxime recitaui: iratus autem, quia ſuperatus eſſet ab eo in petitione auguratus, epiſt. 3. et 9. hac de re ſic in eadem ad Attic. epiſtola: *Redeo ad Hirrum. coeperas eum mihi placare: perſice. habes Scrofam, habes Silium. ad eos ego etiam antea ſcripſi, et ad ipſum Hirrum. Locutus enim erat cum iis commode, ſe potuiſſe impedire, ſed noluiſſe: aſſenſum tantum eſſe Catoni, amiciſſimo meo; cum is bonorificentiſſimam in me ſententiam dixiſſet; nec me ad ſe vllas litteras miſiſſe, cum ad omnes mitterem.*

De te et (*et* abeſt in ERN.) *locutus honorifice*] Particulam, *et*, ſuperuacaneam eſſe cur non putem? feratur tamen, vt in Coelio, cuius χαρακτὴρ a puriſſimo et ornatiſſimo Ciceronis ſermone quam longe diſtet, omnes intelligunt. quod etiam critici veteres, quorum teſtimonia iam recitauimus, facile iudicarunt. Quod Coelius ſignificat, hoc eſt: De te licet locutus honorifice, tamen non decreuerat ſupplicationes. laudauit enim Cato Ciceronem in ſua ſententia, ſupplicationem non decreuit. cur ita ſenſerit, exponit ipſe lib. 15 epiſt. 5. cui Cicero reſpondens epiſt 6. dixit, ſe tanti facere Catonis illam laudationem, vt cum ea nullum triumphum eſſe conferendum exiſtimet. et lib. 7. ad Attic. epiſt. 1. confirmat idem his verbis: *Tu de noſtro ſtatu cogitabis: primum, quo artificio tueamur beneuolentiam Caeſaris: deinde de ipſo triumpho, quem video, niſi reipublicae tempora impedient, εὐπόριστον. iudico autem cum ex litteris amicorum, tum ex ſupplicatione; quam qui non decreuit, plus decreuit, quam ſi omnes decreſſet triumphos. ei porro aſſenſus eſt vnus, familiaris meus, Fauonius, alter iratus, Hirrus. Cato autem et ſcribendo affuit, et ad me de ſententia ſua iucundiſſimas litteras miſit. ſed tamen gratulans mihi Caeſar de ſupplicatione, triumphat de ſententia Catonis: nec ſcribit, quid ille ſententiae dixerit, ſed tantum, ſupplicationem eum mihi non decreuiſſe.*

Non decrerat] Quid cauſſae fuit, cur non decreuerit, cum et amiciſſimus eſſe videretur, et res ſupplicatione dignas Cicero geſſiſſet, iuſta victoria imperator apud Iſſum appellatus? obſtitit inuidia: cum nobiles homines, ex antiquiſſimis orti familiis, nouum hominem Ciceronem in principibus quidem eſſe facile paterentur, altius autem euolare nequaquam vellent. quod in epiſtolis interdum queritur Cicero, et aperte quidem lib. 7. ad Attic. epiſt. 2. his verbis: *Cato in me turpiter fuit maleuolus. dedit integritatis, iuſtitiae, clementiae, fidei mihi teſtimonium, quod non quaerebam; quod poſtulabam, id negauit. itaque Caeſar iis litteris, quibus mihi gratulatur, et omnia pollicetur, quo modo exſultat Catonis, in me ingratiſſimi, iniuria? at hic idem Bibulo dierum viginti. ignoſce mihi, non poſſum haec ferre, nec feram.* Et epiſt. 3. *Bibulus de prouincia deceſſit, Veientonem praefecit. in decedendo erit, vt audio, tardior: quem cum ornauit Cato, declarauit, iis ſe ſolis non inuidere, quibus nihil, aut non multum ad dignitatem poſſet accedere.*

Fauonius] Catonis imitator, aedilis curulis hoc anno.

Acceſſit] Cato ſententiam dixerat: aſſenſi ſunt Hirrus et Fauonius, ſententiam non dixerunt.

Pro cuiusque natura et inſtituto] Pertinet hoc ad Catonem, hominem ſeueriſſimum, naturaque et conſuetudine valde parcum in tribuendis honoribus.

His] Non Catoni, qui ſententiam dixit honorificam, ſed Hirro et Fauonio, qui ſententiam quidem non dixerunt, ſed voluntatem oſtenderunt pro ſententia, cum Catoni aſſenſi ſint. vel, *his*, tribus nominatis, quibus hoc nomine debentur gratiae, quod voluntatem dumtaxat oſtenderunt non decernendae ſupplicationis; pro ſententia vero, vt omnino non decerneretur, pugnare noluerunt, cum impedire tamen poſſint. quae ſi recipitur interpretatio, mihi quidem ſatis probata; diſtinguendum erit hoc modo: *Voluntatem oſtenderunt; pro ſententia, cum impedire poſſent, non pugnarunt.*

Tantam voluntatem ERN. *Tantum*] Pro *ſaltem*, vt lib. 7. epiſt. 31. *Veni igitur, quaeſo, ne tantum ſemen vrbanitatis vna cum republica intereat.*

Cum impedire poſſent] Si, vt numeraretur, poſtularent.

De ſuarum actionum curſu] Iratus enim Paullo conſuli, qui comitiales ei dies eripiebat, induxerat animum ſupplicationes omnes impedire.

Furnius] Tribunus plebis, Ciceronis cupidiſſimus. lib. 15. epiſt. 14. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 18. is eſt, ad quem leguntur epiſtolae aliquot lib. 10.

Lentulus] Cum Lentuli eſſent multi, ſumma inter Ciceronem et P. Lentulum Spintherem amicitia facit, vt de Spinthere accipiendum exiſtimem.

Circumierunt] Prenſarunt, ambierunt. qui enim ambit, circumit: vt ipſa verbi compoſitio declarat.

Balbi Cornelii] Gaditani. epiſt. 9.

Si alter feciſſet] Si ſupplicationes Ciceronis impediiſſet.

Caeſari] Cui ſe addixerat, accepta ingenti mercede.

Eius fidem in ſuſpicionem adduxit] Cum diceret, ei cauendum eſſe, ne ficte reconciliatus cum Caeſare videretur, ſi Ciceronis honorem impediiſſet, quem ſciret a Caeſare non vulgariter diligi.

Decrerant] Non equidem is ſum, qui diuinationibus, praeſertim quae ſola coniectura nitantur, facile acquieſcam: verumtamen, vbi nec ſententia repugnat, et mutatio leuis eſt, cur libertatem ingeniis eripiam? Hoc quidem in loco, qui nunc in manibus eſt, cum antiqui libri plerique haberent, *deerant*; nonnulli, *deſerant*; alii aliter; ex hac varietate ſum adductus, vt probarem, *decrerant*: qua ſententia, nunc exponam. L. Domitius Ahenobarbus, et P. Scipio, Pompeii ſocer, vterque Caeſaris inimicus, cum inique ferrent tranſigi de ſupplicationibus Ciceronis, easque Curionis tribuni plebis interceſſione cuperent impediri; ſimulatione beneuolentiae ſupplicationes decreuerunt, vt ea re Curionem, omnibus Pompeianorum actionibus acriter aduerſari ſolitum, ad intercedendum elicerent. Accedit Coeliani ſermonis conſuetudo. paullo enim ante dictum eſt, *non decrerat*

rat ſupplicationes. Et in Verrem dixit Cicero, *decreſſet.*

Hac re] Quod ſupplicationes decernerent.

Ad interceſſionem euocandam] Vt Curionem, optimatibus infenſum, ad intercedend m elicerent.

Interpellantibus] Crebro inſtantibus, vt ſupplicationes decernerentur.

Venuſtiſſime] Pulcherrime, ductum a Venere, cui pulchritudinem fabulae poetarum tribuunt.

In vnam cauſſam omnis contentio coniecta eſt de prouinciis: in quam adhuc incubuiſſe ERN. *In vnam cauſſam omnis contentio coniecta eſt: de prouinciis inquam adhuc eſt. incubuiſſe*] Addidi verbum *eſt*, ex antiquis libris, approbante ſententia. adhuc, inquit, de prouinciis contentio eſt.

Id. Nou. ERN. *Ante Idus Nou.*] Ante tempus ei decem tribunorum lege conceſſum.

Noſtri] Optimates.

Bene noſti] Imbecillitas eorum ſignificatur.

Scena rei totius] In ſcena dantur fabulae. Coelius transtulit ad ſignificationem rerum omnium, de quibus contentio eſſet: vt, quemadmodum ſcena fabulas, item id, quod dicturus eſt, omnia contineat.

Quod illi aequum putet] Aequum putabat, ſenatui dicto audientem Caeſarem eſſe. de quo ſic epiſt. 4. *In diſputando coniecit illam vocem Cn. Pompeius, omnes oportere ſenatui dicto audientes eſſe.* Eodem ſpectat illud in epiſt. 8. *Dixit, hoc nihil intereſſe, vtrum Caeſar ſenatui dicto audiens futurus non eſſet, an pararet, qui ſenatum decernere non pateretur.* Specie igitur probabilis et aequa erat actio Pompeii: ſed iniquum contra videbatur, populi beneficium, Caeſari lege tributum, ſine cauſſa eripi: quod tamen ſenatus decreuit, Pompeii eiusque amicorum ſtudio.

Conſulem deſignari prius] Quod Caeſar cogitabat: ideoque ferri legem a decem tribunis plebis voluerat, vt eius abſentis in petitione conſulatus ratio haberetur.

Accipitur ſatis male] Contumelioſe et acerbe tractatur.

Secundus conſulatus] In quo Pompeius iterum conſul operam dederat, auctorque fuerat, vt Trebonius tribunus plebis de Galliarum imperio Caeſari in alterum quinquennium prorogando legem ferret. quod beneficium nunc idem Pompeius conabatur eripere, cum eum ante idus Nou. vellet decedere.

Exagitatur] Reprehenditur. ſic lib. I. epiſt. I. *In rebus palam a conſularibus exagitatis, et in ſummam inuidiam adductis.*

Caeſar defendetur] Ab amicis: ne cogatur ante legitimam diem decedere.

Sententiam] De prouinciis.

Ludorum exploſiones] Quos populus oderat, eos ad ludorum ſpectacula accedentes excludebat. de iis in commentario ſcripſerat Coelius: praeterea de funeribus, et leuia quaedam, quas ipſe ineptias fatetur eſſe.

De Sittiano negotio] De ſyngrapha Sittiana. epiſt. 2. 4. 8. 9.

Eos] A quibus exigenda pecunia eſt. nam ſyngrapha Sittiana facultatem dabat exigendae pecuniae.

Tamquam procurator] Eo ſtudio, quo ſolent ii, qui aliena negotia procurant.

Agas] Etſi patet ſententia, de mendo tamen ſuſpicor; cum in omnibus antiquis libris *agros*, non *agas*, ſcriptum eſſe videam. omnes etiam pro *quando*, habent *quom:* id eſt, cum: quod veteres vſurpabant pro *quoniam*, vel, *quando*.

EPISTOLAE XII.

ARGVMENTVM.

Queritur de Appii Claudii, qui cum L. Piſone cenſuram gerebat, non ingrato ſolum animo, ſed grauiſſima etiam iniuria: quem cum inimicum ſibi eſſe, accuſationemque cogitare comperiſſet, anteuertit ipſe, eumque lege Scantinia poſtulauit.

EXPLANATIO.

Pudet] Non ſemper culpam ſequitur pudor. vir bonus a vitio ſic abhorret, vt alienis etiam flagitiis pudore afficiatur, neque ſolum cum ea cernit, ſed etiam cum audit. Pudet, inquit Coelius, quod ita ingratus in me fuerit, ita ſe turpiter et inique Appius geſſerit. Vel: Pudet me tibi confiteri, et queri de iniuriis Appii; cum eum tibi antea laudauerim.

Quia magna mihi debebat beneficia] Odii cauſſam ponit beneficia ſua: vere fortaſſe: nam debitor creditorem non amat, adſpectum quaſi metuens fugit: putat enim ſe, cum beneficia non referat, non amari: quae opinio facit, vt nec ipſe amare poſſit. porro qui non amat, quauis non modo re, ſed ſuſpicione etiam adducitur, vt odiſſe incipiat. qua tamen labe non inficitur animus boni viri, qui alios ex ingenio ſuo metitur: nec putat vllius commodi praemiiue ſpe beneficium tribui. mercatura enim quaedam eſſet, non liberalitas. improbi autem ſaepe benigni ſunt, non modo vt eandem gratiam recipiant, ſed vt aliquid etiam, fenerantium more, lucrentur.

Sibi imperare] *Imperare ſibi* dicitur, qui aliter agere ita ſolitus eſt, vt non libenter a conſuetudine diſcedat. Appius autem auarus: ideo ſibi, vt beneficia ſoluat, imperare non poteſt. Sic locutus epiſt. 9. *Impera tibi: hoc cura.*

Collegium] Augures, (erat enim Appius augur) vt aliquid contra Coelium molirentur. Alii ex coniectura, parum neceſſaria, contra veteres omnes libros legendum putant, *collegam*, id eſt, Piſonem cenſorem: quod hoc tempore cenſuram gerebat Appius.

L. Domitio] Qui cum eo conſulatum geſſerat.

Hoc munuſculum deferre Cn. Pompeio] Negotium dare Pompeio, vt me accuſaret. Niſi hoc dicit Coelius, quid aliud ſignificet, non video. Scrupulum tamen ſentio. primum, veriſimile non videtur ita deſipere Appium, vt Cn. Pompeium, virum grauiſſimum, principem ciuitatis, qui cum imperio

rio ad vrbem erat, adduci poſſe ad ſuſcipiendam accuſationem exiſtimet: deinde, *munuſculum deferre*, non eſt apud Coelium accuſandi curam committere. ſed accuſare: vt epiſt. 8. *Nemini hoc deferre munuſculum maluit, quam ſuo accuſatori.* poſtremo, genus loquendi, etſi multa in Coelio diſſimulanda non ignoro, tamen hoc quidem ferre vix poſſum, *impetrare a me non potui, ipſum reprehenderem.* quis enim non videt, *vt*, deſiderari? Quae cum intueor, libenter ad eam deducor coniecturam, vt hoc modo legendum et diſtinguendum putem: *Hoc munuſculum deferre, Cn. Pompeio ipſum reprehendente: vt ab eo deprecarer iniuriam, etc.* nec tamen hanc opinionem nihil adiuuat ſcriptus liber, qui eſt apud me, in quo eſt, *vt ab eo*, non, vt vulgo legitur, *et ab eo.* Erit autem, *munuſculum deferre*, accuſare: quo ſenſu vſurpatum etiam eſt, vt dixi, epiſt. 8. Quod ſi quis libros typis impreſſos malit approbare, accipiat, *reprehenderem*, non pro *obiurgarem*, quod abſurdum hic quidem eſſet, ſed pro, *prenderem:* id eſt, rogarem, vt accuſandi conſilium abiiceret.

Quid ergo eſt] Quaſi aliquis eum interroget: hoc tibi faciendum non putaſti, quid igitur feciſti? Et videtur hoc loquendi genus poſt negationem, id eſt, vbi quid improbauimus, inferri. Non placuit mihi, ait Coelius, iniuriam ab Appio deprecari: quid igitur placuit? alloqui communes amicos, teſtes meorum in illum meritorum. Sic Liuius lib. 44. c. 22. *Non ſum is, qui non exiſtimem admonendos duces eſſe: immo eum, qui de ſua vnius ſententia omnia gerat, ſuperbum iudico magis, quam ſapientem. Quid ergo eſt? Primum a prudentibus, et proprie rei militaris peritis, et vſu doctis, monendi imperatores ſunt.*

Tum quidem ERN. *Tamen*] Ab ipſo quidem vt iniuriam deprecarer, impetrare a me non potui: tamen feci, vt amicos alloquerer.

Cum aliquot amicis ERN. *Quaſi aliquid*] Praeclara, niſi fallor, emendatio. mendum autem, quod in vulgatos libros irrepſit, ſententiae peperit ignoratio. nam, *quaſi aliquid*, valet, quaſi hoc aliquid futurum eſſet: quod tamen apud Appium eſſe nihil ſenſi. praeterea, ſcriptum ita video in vetere Sigonii libro. quidam, *quaſi aliquot amicis*, malunt: in quo et ab antiquis libris, et, vt puto, a Coelii mente diſcedunt.

Amicis locutus ſum] De Appii iniuria. vſurpat et Cicero hoc verbum cum dandi caſu lib. 6. ad Attic. epiſt. 1. *Haec non noram tum, cum Democrito tuo locutus ſum.* Et Plautus in Men. Act. 5. Sc. 9. v. 7.

Adoleſcens, quaeſo hercle loquere tuum mihi nomen, ni piget.

Ne, cui ſatisfaceret quidem] Satisfacit, qui ſe verbis excuſat. exempla ſunt, lib. 7. epiſt. 13. *Hic tu me etiam inſimulas, nec ſatisfactionem meam accipis.* Et Phil. 2. c. 20. *Acceperam iam ante Caeſaris litteras, vt mihi ſatisfieri paterer a te.* Et Caeſar lib. 1. de bell. Gall. c. 41. *Reliquae legiones per tribunos militum, et primorum ordinum centuriones egerunt, vti Caeſari ſatisfacerent.* Et alibi.

Colle-

Collegae eius] L. Piſoni, contra quem exſtat Ciceronis oratio. is cenſuram cum Appio gerebat. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 3. Dio lib. 40.

Amicitiam tuam] Quia Cicero eiectus a Clodio, conſentiente conſule Piſone, poſtea, vt vlciſceretur iniuriam, orationem habuit de conſularibus prouinciis, vt Piſo e Macedonia, quam proconſul regebat, reuocaretur. quod ſenatus decreuit.

Simiae] Sic Cicero lib. 7. epiſt. 2. *Hic ſimiolus, animi cauſſa, me, in quem inueheretur, delegerat.* et lib. 5. epiſt. 10. et Horatius lib. 1. Serm. Sat. 10. v. 17.

— *Quos neque pulcher*
Hermogenes vmquam legit, neque ſimius iſte
Nil praeter Calnum et doctus cantare Catullum.

Vultum ſubire] Quod ſupplicis eſt. ita pro Quintio c. 31. *Denique ipſius inimici vultum ſuperbiſſimum ſubiit.*

Incanduit] Pro, *excanduit*; vehementi commotus eſt iracundia. quo motu vultus excandeſcit. Alii, *ſcanduit.* Ego librum Sigonii, et meum ſequor. et omnino magis placet, *incanduit*, quam *ſcanduit.* quid enim eſt, *ſcanduit?* tolerabilius erat, *canduit*: quod ad iratorum vultus pertinet. verum, *incanduit*, ſi habeo, comprobatum teſtimonio duorum librorum, qui nodum in ſcirpo quaeram?

Per hanc ſpeciem ſimultatis] Quod eum in infamiam vocarem ficta ſimultatis cauſſa.

Polam ERN. *Palam Seruium*] Nihil muto: videant tamen eruditi, an ſit rectius, quod monui adoleſcens in ſcholiis noſtris, *Polam Seruium*, quem Cicero nominat, vt accuſatorem, lib. 2. ad Q. Fr. epiſt. 2. et Coelius ipſe paullo poſt: *Vix hoc erat Pola elocutus.*

Inire cum Domitio conſilia] Conſilia capere, ſimul conſiderare. lib. 9. epiſt. 24. *Conſilia ſunt inita de me.* Et Liuius lib. 6. c. 34. *Conſilia inire cum genero coepit.*

Compellari] Arceſſi, in iudicium vocari. Lib. 2. ad Attic. epiſt. 2. *Nigidium minari in concione, ſe iudicem, qui non affuerit, compellaturum.* Et Phil. 3. c. 7. *Idem Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto.* Et Suetonius in Iulio c. 17. *Vettium coniecit in carcerem: eodem Nonium, quaeſtorem, quod compellari apud ſe maiorem poteſtatem paſſus eſſet.*

Dicere non poterant] Nihil erat, quod obiicere mihi poſſent.

Summis Circenſibus] Extremis diebus Circenſium ludorum meorum: binos enim ludos aediles curules dabant, Megalenſes, et Romanos, vt oſtendit Dio lib. 39. et Pedianus in commentario Cornelianae. hic de Romanis intelligendum: qui dabantur in circo menſe Sept. per quinque dies: quod faſti dierum veteres demonſtrant. Scripta enim epiſtola paullo ante, quam Cicero e prouincia decederet: cum dicat Coelius in clauſula, *exſpecto te valde, et quamprimum videre cupio.* nam Cicero deceſſiſſe videtur menſe Octobri: quod ex epiſt. 3. lib. 16. licet coniicere. Megalenſes autem initio anni dabantur, id eſt multis menſibus ante Romanos: inquit enim Cicero lib. 2. epiſt. 11. *Mihi, mehercule, magnae curae eſt aedilitas tua. ipſe dies me admonebat.*

bat. ſcripſi enim haec ipſis Megalenſibus. Praeterea, cur de Megalenſibus accipiam, cum non in circo, ſed in Palatio darentur? de quibus Cicero in orat. de haruſp. reſp. c. 12. *Quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum, in ipſo Matris magnae conſpectu, Megalenſibus fieri celebrarique voluerunt?* Idem Liuius confirmat lib. 36. c. 36.

Lege Scantinia] De nefando marium concubitu, quae poenam irrogabat decem millia nummum. Quinctilianus lib. 4. c. 2. et lib. 7. c. 4. capitale crimen poſtea fecit Iulia lex. epiſt. 14. Iuuenalis Sat. 2. v. 44. Suetonius in Domitiano c. 8.

Pola elocutus] Vix hoc Pola Seruius accuſator dixerat. Antea, *praelocutus.* ego, cum in antiquis libris viderem, *Pole locutus*, legendum putaui, *Pola elocutus.* poſſet etiam, *Polae locutus*: id eſt, vix Polae dixerat Appius, cupere ſe mihi accuſatorem ponere. nam et paullo ante Coelius cum dandi caſu idem verbum coniunxit, *amicis*, inquit, *locutus ſum.*

Quod melius caderet] Quam cenſorem, qui moribus praeeſt, et magiſter morum appellatur, lege Scantinia in iudicium vocare.

A populo, et non infimo quoque] Addidit, *non infimo quoque*, vt oſtenderet, nobiles etiam homines id probaſſe: qui, licet populi nomine comprehendantur, permiſti tamen in multitudine non ſatis internoſcuntur.

Fama] Cum increbeſceret, cenſorem, corrigendis moribus praepoſitum, tam turpi crimine poſtulari.

Coepi ſacellum, in domo quod eſt, ab eo petere] Cenſorum erat curare, vt ſacella non in domo cuiusquam eſſent, ſed populo paterent. itaque Liuius lib. 40. c. 51. vbi loquitur de Lepido et Fuluio cenſoribus, *complura*, inquit, *ſacella publica, quae occupata a priuatis; publicaque ſacra vt eſſent paterentque populo, curarunt.* Coelius autem, vt oſtenderet, Appium cenſorem officio ſuo deeſſe, petere coepit ab eo, vt ſacellum in domo priuata ne relinqueretur: cuius rei cura Appii, qui cenſor erat, eſſe debuerat. ſed libentius intellexerim de ſacello, quod ipſe Appius occupaſſet: ex quo grauior ei concitata eſſet inuidia, occupatis rebus a cenſore, quas cenſor, ab aliis occupatas, populo reſtituere deberet.

Amplius quadraginta manſit] Quid eſt hoc? an, *quadraginta litteras?* Latinum non eſt. *quadragenas* enim *litteras*, potius quam *quadraginta*, et *quadraginta epiſtolas*, potius quam *quadragenas*, Latini ſermonis conſuetudo poſtulat: niſi, ſi ſcripſerit Coelius, XL, ex quo imperitus librarius deſcripſit, *quadraginta.* verum quid haec attinet colligere? cum in antiquo Sigonii libro diſerte ſcriptum ſit, *quadraginta diebus miſit.* quamquam in verbo *miſit*, librarius peccauit: quod meus liber, aliique corrigunt.

Scis Domitio diem timori eſſe] Similiter locutus epiſt. 14. *Scis Appium cenſorem hic oſtenta facere?* Sed cum obſcura ſententia eſt, tum ita diſcrepant inter ſe veteres libri, vt obſcuro per ſe loco, maiores etiam tenebras offundant. In vno meo ſcriptum eſt hoc modo, *diem*

ti *mor*

timor eſt exſpectatio valde, et quamprimum. in vno Sigonii, *diem tu morare exſpecto, et quamprimum:* in altero eiusdem, *timor eſt exſpecto valde et quamprimum.* In nullo quidem vidi, *timori eſſe.*

Perinde ERN. *Proinde*] Pro, *perinde:* quod ſaepe Terentius et Lucretius vſurparunt.

Dolere] Meas, tuas autem vlciſci ſolere.

Vlciſci] Mirus enim contra Clodianos Milonis defenſor in tribunatu fuerat: quod ſignificat Cicero lib. 2. epiſt. 9. *Te,* inquit, *mi Rufe, diligo, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meae, vltorem non modo inimicorum, ſed etiam inuidorum meorum.*

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur affinitate Dolabellae, qui Tulliam, Ciceronis filiam, vxorem duxerat: de Curionis tribuni plebis interceſſione, de prouinciis quid actum ſit, exponit: Hortenſii oratoris interitum ſignificat.

EXPLANATIO.

Viri medius fidius optimi] Dolabellae, a quo vxorem disceſſiſſe, ſcripſit epiſt. 6. is poſtea cum Tullia diuortium fecit: quod et ex epiſtolis ad Atticum, et ex conſolatoria Sulpicii lib. 4. cognoſcitur.

Sibi parum vtilis] Temeritatis Dolabellam arguit, quod Appium accuſaſſet. id ex ea, qua Cicero reſpondit, epiſtola licet intelligere.

Pudore Tulliae] Cicero reſpondit his verbis lib. 2. epiſt. 15. *Dolabellam a te gaudeo primum laudari, deinde etiam amari. Nam ea, quae ſperas Tulliae meae prudentia temperari poſſe, ſcio, cui epiſtolae tuae reſpondeant.*

Lautum] Pulchrum, egregium.

Interceſſionis] Curio interceſſerat, ne ſenatus conſultum fieret de ſucceſſione prouinciarum. de ea interceſſione conſules ad ſenatum retulerunt, vt decerneretur, quid agendum, contemnendane interceſſio, an eius habenda ratio more maiorum. Cenſuit ſenatus interceſſioni parendum.

Exitum] Quia valuit interceſſio, contra quam M. Marcellus ſenſerat.

Ex ſenatus conſulto] Eo, quod miſit Coelius cum epiſt. 8. in quo ita ſcriptum eſt: *Si quis huic S. C. interceſſerit, ſenatui placere, auctoritatem perſcribi, et de ea re ad ſenatum populumque referri.*

Primaque] Cur prima? fortaſſe ſtudio et opera C. Marcelli conſulis, eius patruelis.

M. Marcelli] Qui conſul fuerat anno proximo.

Agendum cum tribunis plebis] Vt interceſſio tolleretur.

In alia omnia iit] Frequens a Marcello diſſenſit. probauit igitur Curionis interceſſionem. atque hoc reprehendit Cicero his verbis lib. 7. ad Attic. epiſt. 7. *Senatum bonum putas,*

putas, per quem ſine imperio provinciae ſunt? numquam enim Curio ſuſtinuiſſet, ſi cum eo agi coeptum eſſet. quam ſententiam ſenatus ſequi noluit. de hoc genere loquendi vide, quae diximus lib. I. epiſt. 2.

Stomacho eſt ſcilicet Pompeius Magnus] Dixi olim, *ſcilicet Pompeius*, mihi videri eſſe gloſſema ad verbum *Magnus:* nec aliter nunc videtur.

Ita languenti] Pompeii hoc erat ingenium, vt voluntatem ſuam occultaret. ſtomachi vitium transtulit Coelius ad animum Pompeii nihil in republica probantis, quippe qui neque Caeſarem in Gallia diutius manere vellet, nec ſuam tamen voluntatem ſatis auderet oſtendere: quandoquidem, ipſo auctore, in ſecundo ac tertio conſulatu, duae leges latae fuerant, vna de Galliarum imperio in alterum quinquennium prorogando; altera, vt in petitione conſulatus abſentis Caeſaris ratio haberetur.

Tranſierant illuc] Id probauerant.

Vt ratio eſſet eius habenda] Hoc totum ita legitur in antiquis libris: *Vt ratione eius habenda, qui exercitum, neque prouincias traderet.* quod ita mendoſum eſt, vt omnis mihi quidem ad correctionem aditus intercludatur. relinquo non inuitus, quod alii quaerant. ſententia quidem haec videtur eſſe: Tranſierant ſenatores in alia omnia, id eſt, probauerant Curionis interceſſionem, improbantes M. Marcelli ſententiam; tamquam ratione illius habenda, qui neque exercitum, neque prouincias traderet. Hoc, vt dixi, arbitror ſignificari. ſed addere verbum, *neque*, contra veteres libros non audeo: niſi ſi, vt eſt omnino aſper durusque Coelii ſermo, ſcriptum ab eo putemus, *qui exercitum, neque prouincias traderet;* pro, *qui neque exercitum, neque prouincias traderet:* vt, *neque*, tam ad *exercitum*, quam ad *prouincias* referatur. Venit etiam in mentem, hoc dumtaxat a Coelio ſcriptum, *tranſierant illuc, vt ratione eius habenda.* gloſſam autem eſſe id, quod ſequitur, additam ab interpretante pronomen illud, *eius:* cum hoc pronomine Coelius Caeſarem ſignificare ſolitus ſit: dixit enim epiſt. 8. *Perſpecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, vt eum decedere poſt Kalendas Martias placeret:* cum Caeſarem ſignificet, minime tamen antea nominatum.

Laturus ſit, cum cognoſcat] Vnus Sigonii liber, et meus, *laturus eſt iſte, cum cognoſcam:* alter eiusdem, *laturus, cum iſte cognoſcam:* itaque ſubeſſe vitium ſuſpicor.

Futurum] Video, quid dicatur: ſed ex ingenio emendatum exiſtimo: nam veteres omnes libri, *futurus*, habent: quod videtur ad Pompeium referri.

Si aut non curet] Sic antiqui libri. mutilus locus eſt, aut certe deprauatus.

Vos ſenes diuites] Quorum intereſt maxime, rempublicam in ſuo ſtatu permanere.

Animam agebat] In exitu vitae crebro ſpiritus ducitur, et reducitur. id veteres, *agere animam*, dicebant. Tuſc. I. c. 9. *Et agere animam, et efflare dicimus.* Plautus in Trin.

Trin. Act. 4. Sc. 3. v. 85. per ſimilitudinem dixit:

——— *Res quom animam agebat, tum eſſe offuſam oportuit.*

Liuius, *trahere animam* dixit, lib. 3. c. 6. *Mortuus Aebutius erat Romanus conſul. collega eius Seruilius exigua in ſpe trahebat animam.*

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Multa complectitur haec epiſtola: de L. Domitii Ahenobarbi repulſa in auguratu; de Saturnino, ab Cn. Domitio Caluino in iudicium vocato; de Pompeii Caeſariſque diſcordia; de Appii ridicula in emendandis ciuitatis moribus diligentia.

EXPLANATIO.

Arſacen capere] Seruius in lib. 6. Aen. v. 760. haec ſcripſit: *Albani omnes reges dicti* Syluii *ſunt ab huius* (Syluii, Aeneae et Lauiniae filii) *nomine: ſicut hodieque Romani Imperatores* Auguſti *vocantur: Aegyptii*, Ptolemaei: *Perſae*, Arſacidae. Eſt igitur *Arſaces*, generale nomen regum omnium apud Parthos, deductum ab eo, qui Parthorum regnum primus conſtituit. hoc quidem tempore Parthorum rex erat Orodes, nominatus lib. 15. epiſt. 1. et lib. 5. ad Attic. epiſt. 18. et 21. vt hiſtoricos omittam. Sed de Arſace rege, et de reliquis, qui ei ſucceſſerunt, quae collegimus ex Iuſtino lib. 41. et 42. fortaſſe hic adſcribere operae pretium fuerit. Arſaces, vir incertae originis, ſed virtutis egregiae, ſolitus latrocinio et rapto viuere, regnum apud Parthos primus conſtituit, cum aliarum antea gentium regibus paruiſſent. ita, non minus memorabilis Parthis, quam Perſis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus, matura ſenectute deceſſit: cuius memoriae hunc honorem Parthi tribuerunt, vt omnes deinde reges ſuos Arſacis nomine appellarint. Huic ſucceſſit filius, et ipſe Arſaces dictus. Tertius Parthis rex fuit Pampacius, et ipſe Arſaces cognomine, vt reliqui omnes reges; ſicuti Romani, Caeſares Auguſtoſque cognominarunt. Pampacio ſucceſſit filius Phraates: Phraati, frater eius Mithridates, qui Parthorum imperium a monte Caucaſo, multis populis in ditionem redactis, vſque ad flumen Euphratem protulit; nec minor Arſace proauo,glorioſa ſenectute deceſſit. Ei ſucceſſit Phraates filius: Phraati patruus eius Artabanus: Artabano Mithridates filius, cui res geſtae Magni cognomen dedere. Quo, propter crudelitatem, a ſenatu Parthico eiecto, regnum occupauit frater eius Orodes; qui fratrem ſuum Mithridatem, vltro ſe in poteſtatem eius tradentem, in conſpectu ſuo trucidari iuſſit: hic eſt Orodes ille, qui M. Craſſum cum filio et omni exercitu Romano deleuit. cui ſucceſſit filius Phraates ex pellice, a patre viuo rex conſtitutus; qui ſtatim et patrem ipſum, et fratres triginta trucidauit, Auguſto imperante.

Seleuciam] Regiam Parthorum, a Nicatore Seleuco exaedificatam, vno ex ducibus Alexandri, quem Arſaces deuicit, vt Ammianus lib. 23. c. 6. prodidit. Seleuceas tres, Pieriam, ad Euphratem, ad Belum, Ptolemaeus facit.

Tibi oculi doluiſſent] Sic apud Terentium in Phorm. Act. 5. Sc. 8. v. 63.

> *Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nauſiſtrata,*
> *Et quod tuo viro oculi doleant?* —

In repulſa] Cum auguratum peteret, in locum Hortenſii mortui, quem augurem fuiſſe, et Phil. 2. c. 2. et prooemium libri de clar. orat. demonſtrat.

Comitia] Non centuriata, ſed tributa: quod ex Phil. 2. c. 2 et aliis praeterea locis intelligitur. augures enim hoc tempore populus creabat, lege lata a T. Atio Labieno, tribuno plebis. antea creabantur ab ipſo collegio. diximus copioſe in libro de Legibus.

Studia] Et quidem tanta, vt multi poſtea de vi condemnati ſint: quia nimis Antonii ſtudioſi fuiſſent.

Neceſſitudinem ſecuti] Officium, inquit, perpauci praeſtiterunt: amicitiae habita ratio eſt. verum hoc ita Coelius implicauit, vt ex ipſis non facile verbis exprimatur. nam, *neceſſitudinem ſecuti,* non eſt vnde pendeat, niſi referatur ad, *perpauci.* quod ſi ſit, perpauci videbuntur neceſſitudinem ſecuti: cum tamen contraria ſit ſententia. conſtat enim dici, perpaucos officium praeſtitiſſe, quia plerique neceſſitudinem ſecuti ſint.

Ne familiarem quidem ſuum] Notat ingenium Domitii, cui familiares etiam odio eſſent.

Per iniuriam] Quod tibi, viro conſulari, M. Antonius, qui nondum tribunatum plebis adeptus erat, in auguratu praelatus eſſet.

Ereptum] Id quod petebat, auguratum.

Cuius ego auctor fuerim] Quid mirum? cum amiciſſimus Curioni eſſet Coelius, Curio autem vehementer Antonio fauceret. quod ei obiicit Cicero Phil. 2. c. 2. *Poteras,* inquit, *eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, vnam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cuius etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent.* Plutarchus etiam, Curionis praecipue opera, tribunatum hoc anno gerentis, Antonium augurem creatum narrat.

Gauiſos ſuum dolorem] Epiſt. 2. dixit, *gaudium gauderemus.*

Vnumque me ſtudioſiorem Antonii] Me potiſſimum Antonii ſtudioſiorem, quam ipſius ſui. c. de Antonio, augure creato, legimus in Phil. 2. c. 2. apud Hirtium lib. 8. de bell. Gall. c. 50. apud Plutarchum in eius vita, et hic lib 12. epiſt. 22. ſuum collegam Cicero appellat.

Ipſe Cn. Domitius] Lucii filius, de quo illa ſuperiora ſcripta ſunt. Docet Suetonius in Nerone c. 1. Domitiam gentem duobus tantum praenominibus vſam eſſe, Lucio, et Caio. huic autem, qui Saturninum accuſauit, Lucii, qui cum Ap. Claudio conſul fuerat, filio, quem in auguratu repulſam eſſe paulum Coelius oſtendit, praenomen fuiſſe Cnaeo, ex Dione cognoſcitur.

Reum fecit] *Reum facere*, non eſt, in iudicio accuſare; ſed, poſtulare. ſic epiſt. 6. dixit, *Appium a Dolabella reum factum*, cum de poſtulatione intelligeret, vt ibidem patet.

Superiore a vita] Alii legunt, *ſuperiore vita:* non diuerſa ſententia. ego, ne diſcedam a veteribus libris, in quibus eſt, *ſuperior ea vita*, legendum duxi, *ſuperiore a vita*.

Nunc in exſpectatione, ineſt etiam ERN. *Nunc in exſpectatione eſt*] Vbicumque ſcriptos libros, praeſertim et multos, et vetuſtiores, diſſentire video ab impreſſis; operae pretium puto, lectorem admoneri. nam, etſi perſpicue patet ſententia, videndum tamen, eius ne ſit, qui librum compoſuit, an eius, qui deſcripſit, aut emendare conatus eſt. Hic antiqui libri, quos quidem ego viderim, omnes, in omnibus verbis aliter habent, atque in vulgatis legitur: *non* pro *nunc*: *in*, non habent: *exſpectationem*, pro *exſpectatione*: *ineſt*, pro *eſt*.

Sex. Peducaei] Amiciſſimus Pomponii Attici fuit. Nepos in Attici vita c. 21. Cicero lib. 7. ad Attic. epiſt. 13. 14. 17.

Abſolutionem] Significat, cum nocentiſſimus eſſet, tamen abſolutum. quo exemplo bene ſperandum omnibus reis.

Neceſſe eſt] Non enim erat inter Pompeium et Caeſarem neceſſaria, ſed voluntaria contentio.

Rerum potiuntur] Auctoritate, gratia, opibus in ciuitate plurimum poſſunt, alii pro Caeſare, alii pro Pompeio ſentientes. ſic locutus lib. 1. epiſt. 8.

Conſulem aliter fieri] Aut non peti a Caeſare conſulatum, aut a praeſente peti, exercitu et Galliis ſucceſſori traditis, Pompeius volebat.

Se ſaluum eſſe non poſſe] Timebat, ne priuatus in iudicium vocaretur ab inimicis, ob ea, quae conſul contra auſpicia interceſſionesque pro ſua potentiā fecerat. Suetonius in Iulio c. 30.

Ambo exercitus tradant] Aequa conditio videbatur: ſed hoc ſperabat Caeſar, dimiſſis ab ipſo et a Pompeio exercitibus, ſe tamen, cum vellet, facile ſuos milites, qui cum eo per tot annos vixerant, reuocare poſſe. quod Pompeio de ſuis, nouo delectu coactis, non item ſperare licuit. et ob hanc fortaſſe cauſſam, (vt aliae ſileantur) oblatam a Caeſare conditionem Pompeius recuſauit. Hirtius lib. 8. de bell. Gall. c. 52. *C. Curio, tribunus plebis, cum Caeſaris cauſſam dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſaepe erat ſenatui pollicitus, ſi quem timor armorum Caeſaris laederet, et quoniam Pompeii dominatio, atque arma non minimum terrorem foro inferrent; diſcederet vterque ab armis, exercitumque dimitteret: fore eo facto liberam, et ſui iuris ciuitatem. Neque hoc tantum pollicitus eſt, ſed etiam per ſe diſceſſionem facere coepit: quod ne fieret, conſules amicique Pompeii iuſſerunt, atque, ita rem moderando, diſceſſerunt.* Id etiam ad ſenatum a Caeſare ſcriptum eſſe, et hanc ab eo, poſt belli ciuilis initia, conditionem eſſe delatam, ipſe demonſtrat lib. 1. de bell. ciu. c. 9. *Proficiſcatur*, ait, *Pompeius in ſuas prouincias; ipſi exerci-*

exercitus dimittant: discedant in Italia omnes ab armis: metus e ciuitate tollatur. Idem confirmat Appianus, Plutarchus, et alii.

Illi amores] Qui fuerunt inter Caeſarem et Pompeium, praeſertim poſt nuptias Iuliae, Caeſaris filiae, Pompeio collocatae.

Inuidioſa] Inuiſa, quam improbarunt omnes boni.

Se erumpit] Sic liber Sigonii, et recte: vt cum proximo verbo *recedit*, congruat: nam ſi, *erupit*, legatur, vt eſt in pleriſque antiquis libris, reponendum erit, *recidit*, pro *recedit*, contra veterum librorum auctoritatem. *Erumpit*, et *erumpit ſe*, veteres dicebant. Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 14. *Portis ſe foras erumpunt*. Virgilius lib. 1. Georg. v. 445.

Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpent radii. ——

Et lib. 4. ibidem v. 368.

Et caput, vnde altus primum ſe erumpit Enipeus.

Et lib. 3. Aen. v 572.

Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem.

Lucretius lib. 4. v. 1108.

Tandem vbi ſe erupit neruis coniecta cupido,
Parua fit ardoris violenti pauſa parumper.

Attius Epigono, apud Nonium: *Imperitus ſtupiditate erumpit ſe, inops conſilii. Erumpere ſtomachum*, dixit Cicero lib. 16. ad Attic. epiſt. 3. *Hunc tu tralatum in macro olum lege arcano conuiuis tuis: ſed, ſi me amas, hilaris et bene acceptis, ne in me ſtomachum erumpant, cum ſint tibi irati.* Et Terentius Eun. Act. 3. Sc. 5. v. 2.

Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium? ——

Sic, *emergit*, et *emergit ſe*, probauit antiqua conſuetudo. Cicero de haruſp. reſp. c. 25. *Iam iſte ſerpens, quae tum hic deliteſcit, tum ſe emergit et fertur illuc, compreſſa atque eliſa morietur.* Nepos in Attici vita c. 10. *Quibus ex malis vt ſe emerſit.*

Neque, mearum rerum quod conſilium capiam, reperio] Reſpondit ad hanc ſententiam Cicero his verbis lib. 2. epiſt. 15. *Ipſa republica nihil mihi eſt carius: in qua tu non valde te iactas. diſtrictus enim mihi videris eſſe, quod et bonus ciuis, et bonus amicus es.*

Quod non dubito] Modus loquendi, parum fortaſſe animaduerſus. nam, *quod*, valet *ſed:* vt lib. 14. epiſt. 4. *Quod vtinam minus vitae cupidi fuiſſemus!* Et Phil. 10. c. 4. *Quod, qui ab illo abducit exercitum, et reſpectum pulcherrimum, et praeſidium firmiſſimum adimit reipublicae.* Et Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 16. *Quod vbi hoſtes viderunt ea.* Et lib. 3. c. 68. *Quod cum eſſet animaduerſum, coniunctam eſſe flumini.* Varro lib. 6. de L. L. *Quod cum dicunt conſpicionem, addunt cortumionem.* Liuius lib. 41. c. 10. *Quod cum milites conſulis imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerent, cum is more maiorum, ſecundum vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab vrbe eſſet.* Plinius lib. 18. c. 23. *Quod vt hanc quoque curam determinemus.*

Cum hominibus his] Cum Pompeianis.

Cauſſam illam] Caeſaris, extraordinariam potentiam quaerentis, qui ſenatui dicto audiens eſſe nollet.

Non homines] Amabat enim Curionem, Antonium, Dolabellam, Caeſaris cauſſam acerrime tuentes. de Antonio paullo ante in hac ipſa epiſtola: de Curione ſaepe: de Dolabella epiſt. 13.

Id melius ſtatuere, quod tutius ſit] Quemadmodum ipſe ſtatuit.

Quique res iudicant] Iudices: quos Pompeius tertium conſul CCCLX. legerat. ſupra. Docemur exemplis, veteres dixiſſe *qui res iudicant*, cum iudices ſignificarent. lib. 2. de Orat. c. 37. Phil. 1. c. 8. et 5. c. 5. et Q. Cicero de petitione conſulatus c. 2. et Pedianus in Piſon. c. 39.

Qui cum timore aut mala ſpe viuunt] Qui vel iudicia metuant ob delicta, vel hoc reipublicae ſtatu nihil ſperent. Idem Cicero confirmat lib. 7. ad Attic. epiſt. 3. *Hoc video, inquit, cum homine audaciſſimo paratiſſimoque negotium eſſe: omnes damnatos, omnes ignominia affectos, omnes damnatione ignominiaque dignos illuc facere, omnem fere iuuentutem, omnem illam vrbanam ac perditam plebem, tribunos valentes, addito C. Caſſio, omnes, qui aere alieno premantur.*

Scis Appium cenſorem hic oſtenta facere] Modus loquendi, cum aliquid vix credibile ſignificamus. epiſt. 12. *Scis Domitio diem timori eſſe?* Et lib. 8. ad Attic. epiſt. 4. *Sulmone C. Attium Pelignum aperuiſſe Antonio portas, cum eſſent cohortes quinque, Q. Lucretium inde effugiſſe ſcis?* et lib. 9. ad eundem epiſt. 11. *Lentulum noſtrum ſcis Puteolis eſſe?* Cenſor Appius fuit cum L. Piſone, anno vrbis DCCIII. lib. 3. epiſt. 13 Dio lib. 40. lib. 1. de Diuin. c. 16. et in declamatione in Salluſtium c. 6. Oſtenta facere videbatur, cum bonum virum ſimularet. ſignis enim ac tabulis qui ſummopere delectetur, is ſi alios ab eiusmodi ſtudio ac ſumptu deterreat, non oſtentum eſt? Appium autem ſigna et tabulas, ornamentum quod ſuperfuit in fanis et communibus locis, tota e Graecia atque inſulis omnibus abſtuliſſe, ſcripſit Cicero in orat. pro domo c. 43. et paullo poſt *furem* appellat: *Hanc deam*, ait, *quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, a fure ſublatum, a ſacrilego collocatam?*

De agri modo] Sic malui, contra veteres omnes libros, quam, *de agris modo*. quam enim ſententiam habet, *de agris modo?* at ſi legamus, *de agri modo*, hoc ſignificabitur, egiſſe acerrime Appium cenſorem de moderanda agrorum poſſeſſione: quod maiorum memoria fecerant C. Licinius et L. Sextius tribuni plebis, lege lata de agrorum modo, ne quis vltra D. iugera agri poſſideret. Liuius lib. 6. c. 35. et Epitome lib. 58. Eandem rem ſignificat, et eodem modo locutus eſt Varro lib. 1. de re ruſt. c. 3. *Licinii Stolonis,* inquit, *maiores de modo agri legem tulerunt.* Cicero etiam lib. 13. ad Attic. epiſt. 33. *de modo agri* mentionem facit, vt alia eiusdem et aliorum exempla praetermittam.

De aere alieno] Fortaſſe, ne debitores vſuris exhaurirentur. cui

malo

malo iidem tribuni plebis, proxime nominati, lege mederi conati ſunt, hoc modo, *vt, deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id, quod ſupereſſet, triennio aequis portionibus perſolueretur.* Liuius lib. 6. c. 35.

Acerrime agere] Non, vt legem ferat: neque enim ius ferendi leges cenſores habebant. quod etiam diximus in libro de Legibus: ſed, vt auctoritate cenſoria ſumptus moderetur, qui fiunt in ſigna et tabulas; agrorum autem poſſeſſionibus modum faciat. quibus de rebus acerrime Appius agebat in ſenatu, vt conſules referrent. lib. 6. ad Attic. epiſt. vlt.

Cenſuram lomentum aut nitrum eſſe] Cenſuram ita ſordes poſſe aut obtegere, vt *lomentum* rugas tollit; aut eluere, vt *nitro* e veſtibus eluuntur maculae: id eſt, putat ſe cenſurae diligentia et ſeueritate infamiam poſſe tollere eorum vitiorum, quibus antea ſe turpiter inquinauit. Phil. 1. c 8. *Vt quisque ſordidiſſimus videbitur, ita libentiſſime ſeueritate iudicandi ſordes ſuas eluet.* Maculas autem *nitro* tolli ſolitas, vel illud Hieremiae Prophetae indicat, c. 2. *Si laueris te nitro, et multiplicaueris tibi herbam bonis: maculata es in iniquitate tua coram me dicit dominus Deus.* Quem locum attingens B. Hieronymus epiſt. 47. *Cauenda,* inquit, *macula, quae nullo nitro, ſecundum Hieremiam, nulla fullonum herba elui poteſt.*

Viſcera aperit] Tantum abeſt, vt veterem de ſuis vitiis opinionem hominum deleat, vt eam hac ſeueritate vehementius etiam commoueat.

Apud Druſum] Liuium Druſum, praetorem, quo nemo magis contra legem Scantiniam commiſit. Fortaſſe is eſt, qui lib. 4. ad Attic. epiſt. 16. nominatur; et qui Liviae, quae Auguſto poſtea nupſit, pater fuit.

Appium] Male audientem earum rerum cauſſa, de quibus acerrime agit.

Curio] Tribunus plebis.

Remiſit de ſtipendio Pompeii] Hoc tempore optimatibus et Pompeio acerrimus Curio erat aduerſarius. intercedebat igitur, ne ſenatus conſultum fieret de ſtipendio, Pompeii legionibus perſoluendo. epiſt. 4.

Parthicum bellum] Craſſo enim cum legionibus Romanis caeſo, finitimis Romanorum prouinciis Parthi minabantur: contra quos vel Caeſar, vel Pompeius, qui rei bellicae gloria eminebant, mittendus videbatur. epiſt. 10. et lib. 7. ad Attic. epiſt. vlt.

Iudicabit] Quaſi armorum iudicio ac ſententia dirimentur eorum diſcordiae. Meus liber habet, *vindicabit:* vnus Sigonii, *vindicauit.*

Sine tuo ERN. *Sine ſummo periculo*] Nec obſcura eſt, nec abſurda ſententia. diligenter tamen conſiderandum cenſeo, cur in omnibus plane veteribus libris pro, *ſummo*, ſcriptum ſit, *ſuo.* ex quo nonnullis arbitror coniecturam eſſe ortam, *tuo* legendum eſſe, quod eſt in quibusdam libris Tranſalpinis.

Iucundum] Nullum inter ciues iucundum bono viro certamen eſſe poteſt, vel ſi ſine periculo ſit. ſed loquitur Coelius ex ingenio ſuo.

EPISTOLAE XV.

ARGVMENTVM.

Primò pars epiſtolae Pompeium vituperat, Caeſarem laudat. orto enim ciuili bello, tutiorem partem, non honeſtiorem, Coelius elegerat: vt re ipſa comprobaret, quod ſcripſerat epiſtola proxima, his verbis: Illud te non arbitror fugere, quin homines in diſſenſione domeſtica debeant, quamdiu ciuiliter ſine armis certetur, honeſtiorem ſequi partem: vbi ad bellum et caſtra ventum ſit, firmiorem; et id melius ſtatuere, quod tutius ſit. *Subiungit de ſua cupiditate conueniendi et alloquendi Ciceronis: de itinere ad Alpes: de Domitio, Caeſaris hoſpite, interfecto. Scripſit autem hanc epiſtolam anno ſequenti poſt ſuperiores, id eſt Lentulo et Marcello coſſ. Meminit enim in extrema epiſtola de Domitio Ahenobarbo, Corfinii a Caeſare capto, et dimiſſo.*

EXPLANATIO.

Ineptiorem] Qui nihil prudenter, nihil ſtrenue agat. et ſane belli ciuilis initio multa Pompeius peccauit, ſed illud maxime, quod vrbem reliquit, diſſentiente Cicerone, qui ſcripſit haec ad Tironem lib. 16. epiſt. 12. *Vrbem reliquimus: quam ſapienter, aut quam fortiter, nihil attinet disputare.* Et ad Marcellum lib. 4. epiſt. 7. *Idem etiam illa vidi, neque te conſilium ciuilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus, probare, ſemperque ſumme diffidere. Qua in ſententia me quoque fuiſſe, memoria tenere te arbitror.* Ad Atticum autem lib. 7. epiſt. 13. *ducem* ἀστρατήγητον, id eſt imperitum militandi, vocat Pompeium, et ſaepe queritur de vrbe relicta.

Tantas turbas] Is enim rempublicam perturbauit, cum ea Caeſari conaretur eripere, quae vt ei tribuerentur, idem in ſecundo tertioque conſulatu laborauerat atque effecerat. Tumultum illum domeſticum, et Cicero *turbas* appellauit lib. 16. epiſt. 11.

Tam nugax] Contemnens enim Caeſarem eiuſque legiones, dixerat id, quod Plutarchus litteris mandavit: *Cum terram Italiae pede pulſabo, ſcatebunt peditum equitumque copiae.* quod cum non praeſtitiſſet, allato nuncio de Caeſaris aduentu, omnibus in vrbe trepidantibus, Fauonius ad Pompeium conuerſus, *nunc,* inquit, *terram pede pulſa, et, quas promiſiſti, copias coge.*

Acriorem in rebus gerendis] Summam Caeſaris in omnibus bellis vigilantiam ac celeritatem vel inimici eius laudare cogebantur: et Cicero ipſe, cum Pompeio faueret, Caeſari eſſet infenſus, tamen illud ſcripſit ad Atticum lib. 8. epiſt. 9. *Hoc* τέρας *horribili vigilantia, celeritate, diligentia eſt.* Et lib. 7. ad eundem epiſt. 3. *Hoc video, cum homine audaciſſimo paratiſſimoque negotium eſſe.* Ad Tironem autem lib. 16. epiſt. 11. *Numquam improbi ciues habuerunt paratiorem ducem.*

In victoria temperatiorem] Hoc dicit, quia Caeſar, Corfinio capto, omni-

omnibus pepercerat, in iis Domitio Ahenobarbo, inimiciſſimo ſuo: quod ante demonſtratum eſt. Plutarchus, Appianus, Dio, ipſe Caeſar lib. I. de bell. ciu. c. 23. et alii.

Duriſſimis et frigidiſſimis locis] Circa Corfinium, in Pelignorum regione ſitum.

Taeterrima hieme] Quid hieme taetrius, ob imbres, niues, procellas, frigora, viarum difficultates, agri vaſtationem?

Ambulando] Pompeianorum notat ignauiam; cum Caeſaris milites bellum, quaſi ludendo, ambulando confecerint.

Confecerunt] Loquitur de bello Corfinienſi. nam Pompeius, nondum victus, Brundiſium ſe cum exercitu contulerat.

Mulis orbiculatis] Optimo alimento. Laudantur a Varrone lib. I. de re ruſt. et Columella lib. 5. c. 10. et lib. 12. c. 45. Confirmat idem epiſt. 17. *Noſtri valde depugnare, et facile algere et eſurire conſuerunt.*

Quid iam, inquis? ERN. *Iam, inquis, glorioſe omnia*] Dices: iam vobis omnia glorioſe ſucceſſerunt.

Ad me nihil pertinet] Me nihil tangit, minime delectat. dixit enim: *ſi ſcias, quam ſollicitus ſim*: ne videatur optimatum cauſſam, quam Cicero probabat, libenter oppugnare. ideoque ſubiungit; *quas tibi exponere, niſi coram, non poſſum.*

Expuliſſet ex Italia] Quod fecit. Caeſaris autem nomen hic ſubaudiri, ſatis conſtat: vt lib. 6. epiſt. 19. *In qua ille ſe dediſſe beneficium putabit.* et lib. 9. epiſt. 6.

Conſectum] Pulſum Italia Pompeium.

Niſi ſi maluit] Quaſi ſit in Caeſaris poteſtate, vel expellere Pompeium Italia, vel Brundiſii maritimis terreſtribusque copiis circumſedere.

Peream, ſi minima cauſſa eſt] Peream, niſi maxima cauſſa eſt.

Diſcupio] Vehementer cupio. Plautinum verbum, quo etiam Catullus vſus eſt.

Quod ſolet fieri] Qui enim vehementer amant inter ſe, tantam, adſpectu mutuo, iucunditatem percipiunt, vt cetera ſaepe obliuiſcantur omnia.

Sed tamen] Quamquam, ad vrbem venire, tua maxime cauſſa, diſcupiam, tamen caſu quodam factum eſt, vt retro ad Alpes verſus ire cogar.

Quodnam ob ſcelus] Quid ego commiſi, quod eſt meum delictum, cur ire nunc, quo minime vellem, cogar? Quaſi hoc peccati alicuius poena ſit.

Ad Alpes verſus] Ita veteres loquebantur. Caeſar lib. 6. de bell. Gall. c. 33. *Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum verſus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficiſci iubet.* Salluſtius in Iugurth. c. 58. *Interim Metellus cum acerrume rem gereret, clamorem hoſtilem ab tergo accepit: dein, conuerſo equo, animaduertit, fugam ad ſe verſum fieri.* Hirtius de bell. Afric. c. 8. *C. Salluſtium Criſpum praetorem ad Cercinam inſulam verſus, quam aduerſarii tenebant, cum parte nauium ire iubet.* Liuius lib. I. c. 18. *In lapide ad meridiem verſus conſedit.* Feſtus: *Eam partem Eſquiliarum, quae*

quae iacet ad Vicum patricium verſus.

Adeo] Ob eam cauſſam. nec enim aliud hic, *adeo*, videtur ſignificare.

Intimelii ERN. *Intemelii*] Intemelium opidum Plinius citra Alpes conſtituit, et inter Ligurum gentes nominat, lib. 3. c. 5.

Verna] Olim verna: nunc autem Intemelii cum praeſidio erat. *Vernae* ſunt ſerui, ex ancillis nati.

Cum cohortibus ERN. *Cohortibus*] Pro, *cum cohortibus.* Sic enim interdum locutos eſſe veteres animaduerti. Quidam legunt, *cum cohortibus:* quibus fortaſſe aſſentirer, ſi, *cum*, in vllo antiquo libro reperirem. Sed additum fortaſſe a rudibus Latinae linguae, quos offenderet minus obſeruata loquendi ratio. Exempla aliquot afferam. Cicero Phil. 14. c. 10. *His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipſe aquilam quartae legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem ſpeciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque conflixit.* Liuius lib. 1. c. 14. *Egreſſus omnibus copiis, partem militum locis circa denſa obſita virgulta obſcuris ſubſidere in inſidiis iuſſit.* Et lib. 41. c. 1. *Eodem decem nauibus C. Furius, duumuir naualis, venit.* Et Q. Curtius lib. 4. c. 1. *Vachas peruenit, vbi excepere eum Graecorum quattuor millia, quibus ad Euphratem contendit.*

Domitii mali dant ERN. *Se Domitii mali dant*] Videtur ſignificare: Domitii omnes male ſe habent: quoniam et Domitius Ahenobarbus paullo ante Corfinii captus erat a Caeſare. Sed hoc loquendi genus, *ſe Domitii mali dant*, inuſitatum et aſperum eſt.

Quantum Pſecade natus ERN. *Quantum ipſe cadenatus*] Ante multos annos in omnibus vulgatis libris legebatur, *ipſe catenatus.* Octauius Pantagathus, vir bonis omnibus ob inſignem probitatem et doctrinam iure cariſſimus, cultus a me ſemper optimi parentis loco, legendum primus exiſtimauit, *Pſecade natus:* vt ſignificetur Bellienus verna. *Pſecas* enim ancilla eſt: *vernas* autem eos eſſe, qui ancillis naſcantur, iam diximus. Si Bellienus, ait Coelius, ancilla natus, Domitium comprehendere et ſtrangulare non dubitauit: quid Caeſari, Venere prognato, in veſtro Domitio faciendum fuit? Commendat igitur, ac valde probat Pantagathi opinionem antithetorum gratia; (nam Coelius Coeliano illo more, hoc eſt perargute, *Pſecade natus*, et *Venere prognatus*, oppoſuit) confirmat veterum librorum auctoritas, in quibus fere omnibus eſt: *ipſe cadenatus:* vt, vna detracta litterula, *i*, ſuus loco nitor, ſuaque reddatur integritas. De Pſecade ſi quis exempla quaerit, Iuvenalem legat Sat. 6. v. 491. et Ouidium lib. 5. Met. v. 172.

EPISTO-

EPISTOLAE XVI.

ARGVMENTVM.

Pulſo ex Italia Pompeio, ſuadet Ciceroni Coelius, ne afflictam fortunam ſequatur, ſed in aliquem locum a bello vacuum ſecedat. Suaſio eſt ab vtili contra honeſtum. caſtris enim Pompeii et conſulum defendi respublica videbatur.

EXPLANATIO.

Exanimatus] Translato verbo dolor incredibilis oſtenditur. lib. 9. epiſt. 15. *Miraris, me tanta perturbatione valetudinis tuae, tam grauiter exanimatum fuiſſe?*

Tuis litteris] Quae non exſtant. multas enim periſſe conſtat. Tiro liberius, quas reperit, in volumina retulit: quae ad aetatem noſtram peruenerunt.

Aperuiſti] Non perſcripſiſti, quid eſſet quod cogitares; ſignificatione tamen quadam oſtendiſti.

Per fortunas tuas] Vſurpatur hic loquendi modus cum dolore, aut certe cum ſumma cupiditate obſecrantis, vt lib. 14. epiſt. 1. *Per fortunas miſeras noſtras, vide, ne puerum perditum perdamus* Et lib. 3. ad Attic. epiſt. 20. *Per fortunas! incumbe, vt facis.* Et lib. 5. ad eundem epiſt. 11. et 13.

Ne quid grauius de ſalute tua conſulas] Ne quid ſtatuas, quod ſaluti tuae non expediat.

Qualis futura eſſet] Explanat hoc id, quod ſequitur, *nihil niſi atrox et ſaeuum cogitat.* Huic ſententiae reſpondit Cicero his verbis, lib. 2. epiſt. 16. *Nec me iſta terrent, quae mihi a te ad timorem fideliſſime atque amantiſſime proponuntur.*

Eandem rationem fore Caeſari] Ita lenem fore Caeſarem in ſalute aduerſariis tribuenda, vt fuit in conditionibus de pace. tulerat enim illam conditionem, vt ipſe et Pompeius exercitus tradant. epiſt. 14.

Iratus ſenatui] Quia non obtinuiſſet, vt legati ad Pompeium de pace mitterentur: et quod, quascumque res agere inſtituerat, L. Metellus tribunus plebis intercedens, omnes impedierat: de quo ſcripſit Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 33. et Plutarchus in eius vita.

Exiit] Vrbe, iturus in Hiſpaniam contra Pompeii legatos, ipſo iam Italia pulſo.

Interceſſionibus] L. Metelli tribuni plebis, de quo Caeſar ſic: *Subiicitur etiam L. Metellus, tribunus plebis, ab inimicis Caeſaris, qui hanc rem diſtrahat; reliquasque res, quascumque agere inſtituerit, impediat. Cuius cognito conſilio, Caeſar, fruſtra diebus aliquot conſumtis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quae agere deſtinauerat, ab vrbe proficiſcitur, atque in vlteriorem Galliam peruenit.* Interceſſionis cauſſam, quam referre Caeſar in ſuos Commentarios noluit, exponit Dio lib. 41. quod, cum ferretur lex, vt promere pecuniam ex aerario Caeſari liceret, interceſſit L. Metellus tribunus plebis, qui cum interceſſionem videret, aerarii ianuam cuſtodire coepit.

 pit.

pit. Sed milites, effracta ſera, aditum ad pecunias Caeſari dederunt. Plutarchus Caeſarem obſiſtenti Metello, ne pecunias ex aerario ſumeret, mortem minitatum eſſe tradit. Subſcribit Appianus. nec aliter Cicero lib. 10. ad Attic. epiſt. 4. *Plane*, inquit, *iracundia elatum voluiſſe Caeſarem occidi Metellum tribunum plebis.*

Si tibi tu, ſi filius vnicus] Hanc partem, miſerabiliter ſcriptam, non ſine magno fletu lectam eſſe a duobus pueris Ciceronibus Attico ſignificauit his verbis lib. 10. epiſt. 9. *Lacrimae meorum me interdum molliunt, precantium, vt de Hiſpaniis exſpectemus. M. Coelii quidem epiſtolam, ſcriptam miſerabiliter, cum hoc idem obſecraret, vt exſpectarem, ne fortunas meas, ne vnicam filiam, ne meos omnes tam temere proderem, non ſine magno fletu legerunt pueri noſtri.*

Domus] *Domum* poſuit pro domeſticis: vt lib. 4. ad Attic. epiſt. 12. *Domus te noſtra tota ſalutat.*

Si aliquid apud te nos] Rogo te pro eo, quanti apud te ſum.

Gener tuus] Dolabella, qui apud Caeſarem erat.

Vt eam cauſſam] Cauſſam Caeſaris. verum in hoc verborum ambitu deſiderari aliquid videtur. Sed Coelius rationes perſequitur, verborum ſtructuram non attendit.

Salus noſtra] Mea, et Dolabellae.

Impiam cupiditatem] Nam, ſi cupimus eam victoriam, in qua ſalus noſtra poſita eſt; ſimul perniciem cupimus eorum, qui Pompeium ſequuntur. quorum in numero ſi fueris; cogemur impie cupere contra ſalutem tuam.

Quod offenſae fuerit] Si vereris, ne, in Italia ſi remanſeris, Pompeium offendas: cogita, te, cum nondum ad eum tranſieris, hac eum cunctatione iam offendiſſe. quidquid eſſe potuit apud eum offenſae, id ſubiiſti, qui cunctatus es, nec ad eum ſtatim acceſſiſti. Quod hic Coelius, idem Atticus exiſtimauit, vt ad eum lib. 9. epiſt. 2. ſcriptum eſt.

Victorem] Caeſarem.

Dubiis rebus] Cum adhuc Pompeius in Italia conſiſteret.

Fugatos] Iam in Graeciam Pompeius fugerat.

Parum optimatem eſſe] Parum officio fungi boni ciuis.

Quid optimum ſit] Quid tuae tuorumque ſaluti plurimum conducat.

Totum] Ne omnino ad Pompeium tranſeas.

De Hiſpaniis] Eiecto Italia Pompeio, ſtatim ad vrbem, deinde in Hiſpanias contra eius legatos profectus eſt Caeſar.

Hoc] Velle te ad Pompeium navigare.

Haue] *Haue*, matutina ſalutatio fuit; *ſalue*, veſpertina: vt in Hadriano ſcripſit Dio.

Ad te literas mitteret] Miſit: quae ſunt lib. 10. ad Attic. epiſt. 8.

Optimatium] Ciceronem reprehendentium, quod Pompeium et conſules, id eſt ipſam rempublicam deſeruiſſet. vide lib. 8. ad Attic. epiſt. 16. et lib. 9. ad eundem epiſt. 2.

Inſolentiam] Quorundam Caeſarianorum, qui, quaſi iam parta victoria, ita ſe inſolenter efferant,

vt

vt ferre vix poſſis. Cicero reſpondit: *Noſti non modo ſtomachi mei, ſed etiam oculorum, in hominum inſolentium indignitate, faſtidium.* lib. 2. epiſt. 16.

Iactationem] Qui ſe inſolenter iactant, quaſi deuictis Pompeii partibus.

Vacuum a bello] Idem ſuaſit gener eius Dolabella, lib. 9. epiſt. 9.

Dum haec decernuntur] Dum haec armis diiudicantur, ad exitum perducuntur. Sic Virgilius, *decernere bello.*

Quae cum tu feceris ERN. *Quae iam erunt confecta. id ſi feceris*] Libri veteres inter ſe diſſentiunt. locum emendauimus ex altero eiusdem epiſtolae exemplo, lib. 10. ad Attic. epiſt. 9. inſerto.

Caeſarem non offendes] Qui etiam ad Ciceronem ſcripſit, nihil ei neque honeſtius, neque tutius eſſe, quam ab omni contentione abeſſe. lib. 10. ad Attic. epiſt. 8. Quanto aequior, quam Pompeius, qui ab vrbe diſcedens in ſenatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui Romae remanſiſſent, et qui Caeſaris in caſtris fuiſſent. Caeſar lib. 1. de bell. ciu. c. 33.

EPISTOLAE XVII.

ARGVMENTVM.

Quo tempore bellum in Pharſalia Caeſar, iterum conſul, contra Pompeium gerebat, Romae praetor Coelius, rerum nouarum cupidus, vel quia praetori Trebonio mandatam vrbanam iurisdictionem inique ferret, vel quod graui aere alieno premeretur, magnas turbas commouit; quibus eum Seruilius conſul remouendum a republica cenſuit. quae dum in vrbe aguntur, ſcripſit Coelius hanc epiſtolam, doloris et iracundiae plenam: in qua ſe Curionis amore, et Appii odio ab optima mente deſciuiſſe, Caeſarisque partes potius, quam Pompeii, ſecutum eſſe, conqueritur: eiusque mutationis culpam in fortunam quoque confert, quae effecerit, vt in Hiſpania eſſet, quo tempore Cicero ad Pompeium in Graeciam profectus eſt. Leuiter etiam ipſum Ciceronem accuſat, quod amici officium neglexerit, paſſusque ſit eum cum Caeſare coniungi.

EXPLANATIO.

Ergo me potius] Indignatio. Ergo, inquit, ita accidit quod nunc vehementer doleo, vt, cum tu ad Pompeium profectus es, ego in Hiſpania potius cum Caeſare, quam Formiis fuerim. nam omnino tecum in Graeciam nauigaſſem. A Formiis autem orae maritimae praefuerat Cicero: vt lib. 16. epiſt. 12.

In Hiſpania] In qua contra Pompeii legatos, Afranium, et Petreium, Caeſar bellum geſſerat. epiſt. proxima, *me ſecum*, inquit, *in Hiſpaniam ducit.*

Ap. Claudius] Coelii inimiciſſimus. epiſt. 12.

In iſta parte] In qua tu es. Verum totus hic locus obſcuratur mendo

mendo. Mediceus liber: *Quod vtinam aut Ap. Claudius in iſtu parte, C. Curio.* vnus Sigonii: *cum Curio:* cetera eodem modo. alter eiusdem: *vt C. Curio:* cetera eadem. Tres mei: *Quod vtinam aut Ap. Claudius in iſta parte prohibuiſſet, aut C. Curio.* In tanta perturbatione videant eruditi homines, an emendare locum poſſint: ego ne conari quidem audeo. varietatem antiquorum exemplarium fideliter oſtendi.

C. Curio] Coelii familiaris: vt epiſt. 8. Fuerat eius quaeſtor Coelius in Africa, cum in acie Curio periit. Caeſar lib. 2. de bell. ciu. c. 42.

In hanc perditam ERN. *portam cauſſam*] Sic et Mediceus liber, et quidam alii: meus vnus, *partem cauſſam:* Sigonii, *parte cauſſam:* alter eiusdem, *partem cauſſae:* quod ſententia non reſpuit.

Impoſuit] Collocauit.

Iracundia et amore] Iracundia in Appium, amore in Curionem. Iracundiae vitio laboraſſe Coelium, venuſte docet Seneca lib. 3. de Ira c. 8. *Coelium oratorem,* inquit, *fuiſſe iracundiſſimum conſtat. cum quo, vt aiunt, cenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: ſed difficile erat illi, in copulam coniecto, rixam eius, cum quo haerebat, effugere. Optimum iudicauit, quidquid dixiſſet, ſequi, et ſecundas agere. Non tulit Coelius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo ſimus.*

Tu porro] Sic lego ex duobus antiquis libris, niſi ſi, *tu tu porro,* placet: vt geminato pronomine maior oſtendatur iracundia. in quo liber Petri Pagani cum Mediceo conſentit.

Ariminum veniſſem] *Arimini,* habet vnus Sigonii liber. Placuit *Ariminum,* vt eſt in altero eiusdem, atque etiam in meo. poſtulat enim ſententia, et vſus Latinae linguae, *Ariminum* potius quam *Arimini.* Veteres aliquot libri, in quibus eſt Mediceus, habent, *veniſſent:* mendoſe.

Neque mihi conſuluiſti] Nullam mei curam ſuſcepiſti. lib. 3. epiſt. 2. *Proſpicias, conſulas rationibus meis.* Fortaſſe ſcripſit Coelius *mi*, non *mihi*, quod ideo dico, quia tum in Mediceo libro, tum in ceteris omnibus, *me*, ſcriptum eſt. *E* autem et *I*, quam facile commutentur, periti antiquitatis intelligunt.

Quod diffidam huic cauſſae] Quod belli exitum timeam: quod vereri mihi veniat in mentem, ne Caeſar a Pompeio vincatur.

Satius eſt] Melius eſt, praeſtat. lib. 7. ad Attic. epiſt. 1. *Video cum altero vinci ſatius eſſe, quam cum altero vincere.*

Veſtrae crudelitatis] Minatus enim erat Pompeius, ab vrbe diſcedens, hoſtium ſe loco habiturum eſſe, qui in Italia remanſiſſent. atque hanc Pompeianorum crudelitatem Cicero ſignificat lib. 4. epiſt. 9. *An tu,* inquit, *non videbas mecum ſimul, quam illa crudelis eſſet futura victoria?* Et ibidem epiſt. 14. *Si viciſſent ii, ad quos ego pacis ſpe, non belli cupiditate adductus acceſſeram; tamen intelligebam, et iratorum hominum, et cupidorum, et inſolentium, quam crudelis eſſet futura victoria.* Et lib. 9. epiſt. 6. *Victoriam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos venera-*

veneramus. Crudeliter enim otioſis minabantur. Et lib. 11 ad Attic. epiſt. 6. *Omnes, qui in Italia manſerant, hoſtium numero habebantur.* legimus idem in Caeſare lib. 1. de bell. ciu. c. 33.

Feneratores paucos] Victoriam Pompeii timentes, quia praeter ceteros pecuniis abundarent.

Nec homo, nec ordo] Latius patet *homo*, quam *ordo.* itaque ſatis erat, *homo:* aut dicendum fuit, *nec ordo, nec homo.* ſed excuſat Coelium iracundia, qua perturbatus haec ſcripſit.

Niſi Pompeianus] Omnes antiqui libri, etiam Mediceus, *niſi eſt Pompeianus.*

Plebs] Cum populi nomen plebem quoque contineat, et de populo ſequatur mentio; miror hic plebem nominari: et omnino mendum olere locus videtur. quam ſuſpicionem auget varietas veterum librorum. tres habent, *partes:* cum quibus Sigonianus vnus conſentit: alter habet, *pios:* vnus, *pius:* Mediceus, *pies.* Hic ego me non explico: exitum fortaſſe reperiet aliorum induſtria. quod ſi mutare liceat; malim *patres*, quam *plebs:* vt ſenatores eos, qui, neutram in partem animo propenſi, in vrbe remanſerant, opera ſua Pompeianos factos eſſe dicat: tum de populo ſubiungat. Nec temeraria mutatio videri poteſt, ſi ex *partes*, fiat *patres*, praeſertim adiuuante ſententia.

Populus] Popularis maxime Caeſar fuit, optimates aduerſarios habuit.

Veſter eſſet] Populum ſibi Coelius addixit promulgatis legibus, vna, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donabat; altera de tabulis nouis. Caeſar lib. 3. de bell. ciu. c. 20.

Reliqua exſpecta] Valde hic et ab impreſſis, et inter ſe diſſentiunt ſcripti libri. Mediceus, et duo praeterea, *reliquas exſpectant:* alii, *reliqui exſpectant, reliqua exſpectant, reliquos exſpectant.* Mihi non diſplicet, *reliqua exſpectant:* vt dicat Coelius, populum reliqua exſpectare, id eſt, vt aliquam ipſe Coelius in vrbe ſeditionem commoueat.

Irritaui in me Catonem ERN. *Arruntanum me Catonem*] Sic Mediceus liber; ſic reliqui fere omnes: mendoſe: tamen lectorem veſtigio ſaltem veritatis fraudandum non putaui: vt eruditis hominibus liberior ac facilior coniectura detur, cognito veterum librorum teſtimonio. *M. Catonem*, pro, *me Catonem*, eſt in vno Sigonii libro.

Doloris] Huius doloris cauſſam Dio narrat lib. 42. quod Caeſar Trebonio praetori vrbanam iurisdictionem mandaſſet, quam Coelius expetebat.

Indignitatis] Quod ſuae dignitatis rationem Caeſar non habuiſſet, Trebonio praelato.

Iſtic] In Graecia. nam poſt bellum Hiſpanienſe, quo confecto ſtatim Caeſar in Graeciam contra Pompeium nauigauit, hanc epiſtolam ſcriptam eſſe conſtat.

Quod firmiſſimum eſt] Ex parte Caeſaris. Mediceus liber, et alter Petri Pagani, *haec*, non *eſt.* in quo ſi conſentirent reliqui, legendum et diſtinguendum ſic arbitrarer: *quod*

quod firmiſſimum? nec veſtras copias non noui. id eſt, nec veſtras copias ignoro, minime cum noſtris conferendas. Verum duo libri habent, *eſt:* quod placet.

Depugnare] Plus eſt, quam *pugnare.* auget enim, *de*, in compoſitione.

Facile] Nullo incommodo.

Algere et eſurire] Quae diuturnis bellis perferri neceſſe eſt. Caeſaris autem milites nouem annos, Caeſare imperatore, in Gallia pugnauerant. Reſpondet hoc illis verbis epiſt. 15. *Nunc tibi noſtri milites, qui duriſſimis et frigidiſſimis locis, taeterrima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatis eſſe paſti videantur.*

Conſuerunt] Parui refert, vtrum, *conſuerunt*, an, vt eſt in tribus antiquis libris, *conſueuerunt*, legatur. Coelianum potius videtur, *conſuerunt.* amat enim Coelius, vt in ſententiis breuitatem, ſic in verbis contractionem. itaque epiſt. 11. *decrerat* maluit, quam *decreverat.*

LL
C5684epf
.Ym

21375

Cicero, Marcus Tullius. Epistolae ad familiares

Manutius, Paulus

Commentarius in M. Tullii Ciceronis epistolas ad diversos. Vol.1.

DATE | NAME OF BORROWER

University of Toronto Library

DO NOT REMOVE THE CARD FROM THIS POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED